

మనస్పర్థలకు విరుద్ధముగఁ జంపనివాఁడగుటచే, ఏగాకరు శాలతోఁ దినకుగిల సంబంధమును రెండుమూఁడు సంవత్సరములలో సడలుకొనిరి. ఇందువలన నుభయపక్షములవారికిని వాదములు హెచ్చినవి. ప్రతికక్షులలోని అగర్కారుగారు "కేసరి" యనుపత్రికను వదలి తాము "మహారాష్ట్రి" యనుపత్రికను స్థాపించి వాదప్రతివాదములను జరుపసాగిరి. పిదప కొన్నినాళ్లకు ఉభయపక్షములవారును సంపూర్ణదేశాభిమానినులు గావున నేకరీతిగా నుండుటకుఁ గాని మరల మిత్రులైరి. ఇందువలన కోల్హాపురిపురమహారాజగు శివాజిరావు (Shivaji Row) బహద్దరుగారి విషయములోఁ రెండుపత్రికలయందును తీవ్రచర్చను జరిపిరని పిండాధ్యక్షుఁడు (Magistrate) విరిద్దరను నేరస్థులఁ జేసి ౧౦౧ దినములు కారాగారమున నుండునట్లు విధించెను. అటుపిమ్మట నిరువురికిని సాంఘికమతవిషయములలో భిన్నాభిప్రాయములు పొడమినందున అగర్కారు కేసరిపత్రికను విడనాడి 'సుధారక' యను పత్రిక నారంభించెను. పండితపక్షపాతియగు తిలకుగారు కేసరిపత్రికను స్వీకరించి నడుపుచుండిరి.

ఇట్టిస్థితిలో ఇండియాదేశపు శాసననిర్మాణసభలో "అంగీకారవయస్సు చట్టము"(Age of Consent Bill) విషయమై చర్చయొకటి ప్రారంభమాయెను. అది హిందువుల సాంఘికమతవిషయకమైనది. "దొరతనమువారు ఇట్టివిషయములలో నెట్టిబడనామిఁ గలుగఁజేసికొనినను హిందూప్రజలయాచారమునకు భంగకర" మని తిలకుగారు తలఁచిరి. కావున నీచట్టము నధిక్షేపించుచు పండితులపక్షమవలంబించి యుక్తిసాహిత్య, శాస్త్ర సామర్థ్యములతో మహాసభలకు తిలకుగారు తీక్ష్ణముగ వ్రాసిరి. ఈవిషయమునకే పునా (పూనహ) పట్టణములో న్యాయశాస్త్రపాఠశాల (Law College) నొకదానిని నెలకొల్పి తిలకుగారందు బోధించుచుండిరి. ఇదిమొదలు మనమహాసభలు రాజకీయాందోళనముఁ గడు శ్రద్ధతో విశేషముగఁ బనిచేయసాగెను.

శ్రీయుత లోకమాన్యుల రాజకీయప్రయత్నములును, అందువలన నాసత్య సంఘమునఁ గలిగినయిక్కట్టులును ప్రస్తుతము మన కవసరము లేదని తోఁచినను నట్టి ముఖ్యవిషయములు లేక, వారిజీవితచరిత్ర యసంపూర్ణముగను, హాస్యాస్పదముగ నుండుటచే నిక్రింద నించుక వానిని నుదహరింపవలసివచ్చినది.

మహారాష్ట్రభాషలోఁ బ్రకటింపఁబడుచున్న "కేసరి" పత్రికవలననే లోకమాన్యుల పేరుప్రతిష్ఠలు మహారాష్ట్రదేశమునందు హెచ్చుగాఁ బెరిగెను. ఇంతి

యగాక పూనానగరమునఁ బ్రసిద్ధినొందిన “బాపట్” కేసులలోను, ముంబయి (బొంబయి) రాష్ట్రీయమహాసభకుఁ గార్యదర్శిగాను పనిచేసినకాలములోను, రాయఘడమునందు శివాజీమహారాజుయొక్క సమాధిని పునరుద్ధారము చేసి [illegible] దామహారాజుస్మారకచిహ్నమును గౌరవించుటయందును, పూనా [illegible] సభలో సభ్యుఁడుగనుండి వహించిన శ్రద్ధవలనను, ముంబయి [illegible] ణసభలో గౌరవసభ్యుఁడుగ నుండినందునను, [illegible] సను తిలకుగారికీర్తి దిగంతముల వ్యాపించి వారికి ప్రజానాయకత్వ మిచ్చెను.

ఇట్టిసమయమున పూనానగరమున మహామారీవ్యాధి ప్రబలమాయెను. ఈ వ్యాధి నణచుటకు దొరతనమువారు చేయు ప్రయత్నములు ప్రజలకు కష్టప్రదము లాయెను. అల్లరు లారంభించెను. ౧౮౯౭ సం. జూన్ నెల [illegible] 'ర్యాండు, లెఫ్టినెంటు అయర్స్టు' లను నైరోపియోద్యోగులు [illegible] ఇట్టిస్థితిలో నియమ్లగులఁగూర్చి కేసరిపత్రిక [illegible] పూనాలో జరిగిన శ్రీ శివాజి పట్టాభిషేకోత్సవదినమున లోకమాన్యులిచ్చిన యుపన్యాసము ౧౮౯౭ సం జూలై ౧౫వ తే కేసరియందు ప్రచురింపఁబడియెను. ఈ రెండువ్యాసములు [illegible] దొరతనమువారికి దుస్సహములై తిలకువంటినాయకులను [illegible] యెంచి, తిలకుగారిపై బొంబయిలోని యున్నతన్యాయస్థానమున (High Court) రాజద్రోహపునేర మారోపింపఁబడి విచారణము జరిగెను. [illegible] పంచాయతీలుగా నాల్గురైరోపియనులు, ముగ్గురుహిందువులు [illegible] బడిరి. వీరిలో నైరోపియనులు తిలకుగారిని 'దోషి' యనియు, ముగ్గురు భారతీయులు 'నిర్దోషి' యనియు నభిప్రాయ మిచ్చిరి. న్యాయమూర్తి స్ట్రాచీ (Justice Strachy) గారు [illegible] యభిప్రాయము [illegible] శ్రీ తిలకుగారికి ఒకటిన్నరసంవత్సరము కారాగారమునఁ గఠినశిక్ష ననుభవింపవలెనని తీర్పునిచ్చిరి. ప్రధానన్యాయస్థానము వఱకు (Privy Council) [illegible] (అప్పీలు చేయఁబడినది) గాని తిలకుగారికి [illegible] లేకపోయెను. అయినను సంస్కృతవిద్యాభిమాని యగు మాక్సుముల్లరు (Prof. Max Muller) గారి ప్రేరేపణమున దొరతనమువారు తిలకుగారిని ౧౮౯౮ సం. సెప్టెంబరు నెల [illegible] శిక్షనుండి విడుదలఁజేసిరి. కారాగృహమునుండి విడుదలకాఁగానే తిలకుగారు చెన్నపురిలో జరిగిన దేశీయమహాజనసభకేతెంచి యాపట్టణమునుండి సింహళమునకు [illegible] యాత్రగావించి పునఃపూనానగరము మరలఁ జేరి శ్రీ శివాజీమహారాజుయొక్క పట్టాభిషేకదినోత్సవము నత్యుత్సాహముతో జరుప నారంభించిరి.

మహారాష్ట్రదేశములో నొకసర్దారు "బాబామహారాజు" అనునతఁడు స్వర్గస్థుఁ డగుతఱి (7-8-1897) బాలగంగాధరతిలకు, శ్రీకృష్ణకపర్ది, రావుసాహేబ్ కంభోజ్కార్, నాగపూర్ కౌర్ గార్లను తనయాస్తికి పాలకులుగ (Trustees) నియమించి, వారియిష్టానుసారము తనకు, తనభార్యయగు శ్రీ శుకవార్ బాయి (లేక తాయిమహారాజు) యోగ్యుఁడగు చిన్నవానిని స్వీకార మొనర్చుట కనుజ్ఞ నిచ్చుచు మరణశాసనమును వ్రాసెను.

వీరిలో రావుసాహేబ్ గారును, పిదప నాగపూర్ కౌర్ గారును ట్రస్టీలై యుండుట మానుకొనిరి. తిలకుగారును, కపర్దిగారును, కంభోజ్కార్ గారును తాయిమహారాజు నిచ్ఛానుసారముగ నామెభర్తవంశమునకు సంబంధించిన జగన్నాథ్ అనువాని నేర్పాటుచేసి, తాయిమహారాజుచే దత్తస్వీకారము యథావిధిగఁ జేయించిరి. కాని, కొందఱి దురాలోచనలవలన నామె మఱియొక చిన్నవానినిఁగూడ స్వీకరించి జగన్నాథుని వెడలఁగొట్టెను. అంత జగన్నాథుని దత్తునిఁగూర్చి ట్రస్టీలు పునహాయందలి సబ్ జడ్జిగారి న్యాయస్థానమున వ్యాజ్యముఁ దెచ్చి యచ్చట జయమొందిరి. కాని తాయిమహారాజు బొంబయి హైకోర్టులో నప్పీలుచేసి గెలిచినది. అయినను ట్రస్టీలు ప్రధానన్యాయస్థానమున (Privy Council) నప్పీలు సేయఁగా జగన్నాథునిదత్తత స్థిరపడి వీరికి జయముగలిగినది. ఈసందర్భమున తిలకుగారును, మఱికొందఱును అబద్ధపుసాక్ష్యమును చెప్పినట్లును, మోసముచేసినట్లును వారిపై నేర మారోపింపఁబడినది. ఇందుకై తిలకుగారికి పదునెనిమిదిమాసములు కారాగారపుకఠినశిక్ష విధింపఁబడెను. కాని అపీలులో తిలకుగారు జయమొందిరి. మఱియీ వ్యవహారమునందు తిలకుగారు వారిపరోపకారబుద్ధికై ప్రధానన్యాయస్థానమువలన మెప్పువడసిరి.

స్వదేశోద్యమము, విదేశవస్తుబహిష్కారము, జాతీయవిద్య, స్వరాజ్యాందోళనముల విషయములలో తిలకుగారు చేసినకృషి యింతింతయని వ్రాయనలవి కాదు. సర్వకాలసర్వావస్థలయందును దేశాభిమానమే స్వర్గతుల్యముగ నెంచు మహనీయుఁ డీవిషయములలోఁ బట్టుదలను వెంపుచేయుటను గాని యుపేక్ష వహించునా! సమర్థవిద్యాలయము, పైసానిధి (Paisa Fund) తలేగాను నందలి గాజుసామగ్రిఁ దయారుచేయు యంత్రశాల మున్నగువానికి వీరే కారకు లన నొప్పును. వీరెల్లప్పుడును రాజాంగవిధానమునందలి లోపముల నతితీక్ష్ణముగను, నిర్భయముగను, సహేతుకముగను 'కేసరి', 'మహారాష్ట్ర' పత్రికలయందు విమర్శించుచు వచ్చుచుండువారు. ౧౯౦౮వ సంవత్సరము డిసెంబరు నెలలో సూరతు

పట్టణములో సమావేశమైన దేశీయమహాజనసభ విచ్ఛిన్నము ఘటిల్లినది. అప్పటి నుండియు దేశీయప్రముఖులలో మితవాదులు, అతివాదులు, అను రెండుపక్షము లేర్పడినవి. తిలకుగారును వారియనుచరులును అతివాదులుగ భావింపఁబడిరి. మితవాదులు దొరతనపువారి యనుగ్రహమునకు పాత్రులైరి. తిలకుగారే సూరతు దేశీయమహాజనసభ విచ్ఛిన్నమగుటకు కారణులని మితవాదులు ఎప్పుడు తిలకుగారిని నిందించుచువచ్చిరి. ఇంతవఱకును తిలకుగారు మితవాదులయభిప్రాయములను లెక్కింపక పోవుటయేగాక యప్పటిమితవాదులందఱు తప్పుడు వారియభిప్రాయములని పరచు యని యొప్పుకొనిరి.

౧౯౦౮ వ సం. జూలై నెలలో మూగల రాజద్రోహపునేరము తిలకుగారిపై యారోపింపఁబడెను. అందుకై బొంబయిలోని యున్నతన్యాయస్థానము (High Court) న విచారింపఁబడిరి. న్యాయమూర్తి "దావరు" గారు తిలకుగారిని నేరస్థులని తీర్మానించి యాఱుసంవత్సరములు కారాగారశిక్షను విధించిరి. తొల్లిటికాలము 'బర్మా' యందు కారాగారవాసము చేయించినట్లే తిలకుగారిని బర్మాదేశములోని 'మాండలే'(Mandalay)కు రహస్యముగఁ గొనిపోయి యచ్చట కారాగారమునఁ దొరతనమువా రుంచిరి. కాని, కఠినశిక్షనుండి విడిపించి, సామాన్యఖైదీవలె, తిలకు గారికి గ్రంథములు చదువుట కవకాశ మొసంగిరి. మాండలేయందు శిక్ష ననుభవించు కాలమున నీమహనీయుని సహధర్మచారిణి సత్యభామాబాయి స్వర్గస్థురాలాయెను. ఈవార్తను విని ధైర్యమువీడక భగవంతునిపై భారమువైచి తిలకుగారు శిక్షాకాల మును పూర్తిగ జరిపి 1914 వ సంవత్సరములో విడుదలచేయఁబడిరి. అప్పటినుండియు మరల దేశోపకారకార్యములయందు బద్ధకంకణులై శ్రీమతి, అనిబిసెంటు దొర సానిగారికి సాయమొనర్చుచు నతివాదులను మితవాదుల నేకము చేయుచుండగా 1916 వ సంవత్సరారంభమున పునహానగరమునందు "ఆంగ్లసామ్రాజ్యస్థస్వరాజ్య సంఘము"ను స్థాపించి తత్సంఘమున కధ్యక్షుడుగ నుండి స్వరాజ్యప్రాప్తియె భరతఖండమునకుఁ బరమావధి యనునమ్మకముతో పలుతావుల సంచరించి యుప న్యాసముల నిచ్చుటమూలమునను, పత్రికలయందు వ్యాసములు వ్రాసి ప్రక టించుట మూలమునను అతిశ్రద్ధతో సర్వదా పనిచేయుచుండెను. "రాజ్యాంగ విషయములలో సహజముగ నభిప్రాయభేదము మన్నవారికైన నాయంగూడ నుండి నందువలన చక్రవర్తిగారి పరిపాలనమునకు సము ద్యోగము పనిచేయనిగాని, విరుద్ధముగఁ బనిచేయుచుంటినని గాని యెంచుట పొరపాటు. నానుద్దేశము గాని యాశయము గాని కాదు. పరిపాలనాధికారముల మార్పుటయె ముఖ్యములో

ఐరిషు స్వరాజ్యవాదులు ప్రయత్నించుచుండిన ట్లిండియవారలో మనము ప్రయత్నించుచున్నామనియును, కోరదగినవి నారని యెంతగొట్టుటకుఁ బ్రయత్నించుట లేదనియును నేను స్పష్టపఱచుచున్నాను..... నాగరికతగల పరిపాలనావిధానమున నేగాక, కాలక్రమముగ హిందూదేశములోని యన్నిజాతులకు నన్ని తెగలకు నేకీభావముఁ గలిగించి తన్మూలమున సంయుక్తజాతీయత పెంపుఁబొందునట్లు బ్రిటిషు పరిపాలనము మహోపకారము నొనరించుచున్నదని న్యాయముగఁ జెప్పఁబడుచున్నది. స్వాతంత్ర్యమును ప్రేమించు బ్రిటిషువారు గాక నింకెవరైనను మన పరిపాలకులైనచో మనజాతీయాదర్శము నింతగా నిర్మించి పెంపుఁజేయుటకు మనకు సహకారులై యుందురని నేను నమ్మను. ఇదియును బ్రిటిషు పరిపాలనమునఁగలుగు నితరప్రయోజనములను హిందూదేశాభివృద్ధిఁగోరు ప్రతివారును పూర్తిగ నెఱింగియున్నారు" అని శ్రీతిలకుగారు వ్రాసినారు. ("Bal Gangadhar Tilak," Ganesh & Co, PP. 346-347) బ్రిటిషు సామ్రాజ్యమునం దింతయభిమానము గల శ్రీతిలకుగారు రాజద్రోహి యగుదురా!

1916 వ సంవత్సరాంతమున లక్ష్మణపురి(లక్నో)యందును, 1917 వ సంవత్సరాంతమునఁ గాళికట్టము (కలకత్తా) నందును జరిగిన దేశీయమహాజనసభల కీమహనీయుఁ డత్యుత్సాహముతోఁ బోయి తన వాగ్ధాటిచే మాతృభక్తిని వెదజల్లెను. ఇండియాదేశపు పరిస్థితుల నింగ్లాండులోని ప్రజలకుఁ దెల్పి, మన దేశమునకు స్వరాజ్యము నిచ్చునట్లు వారి నొప్పించుటకై అఖిలభారతస్వరాజ్యసంఘమువారిచే నియమింపఁబడి శ్రీతిలకుగారును, కపర్దిగారును, కేల్కారుగారును, విపినచంద్రపాలుగారును, సయ్యదుహసన్‌గారును ఇండియాదేశప్రభుత్వమువారి యనుమతిఁ బొంది యీ 1918 సం॥ మార్చినెల తే 27 ది న బొంబయిపట్టణమునుండి యింగ్లాండునకు రాయబారులుగఁ బయలుదేరి సింహళముఁ జేరిరి; కాని ఇంగ్లండులోని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారి యుత్తరువునొప్పున నాయుద్యమమును బ్రస్తుతము మానవలసినవారై వెనుకకును తిరుగ బయలుదేరి మరలిరి.

రాజకీయాంశముల మెన్ని యిక్కట్టులు వాటిల్లినను, ధైర్యమును పోనాడక, సత్యమునందు నిరుపమాన మగు నిష్ఠఁ గలిగి, స్వార్థముఁ ద్యజించి, లోకోపకారదీక్షితుఁ డగుటచే నీమహాత్మునకు "లోకమాన్య" బిరుదము సార్థకమైనది. ప్రపంచమునం దంతట వీరిని గౌరవింపనివా రుండరు.

ఈలోకమాన్యుఁడు లోకోత్తరమగు "మృగశీర్షానక్షత్రము" అను (Orion) గ్రంథమును హూణభాషయందు వ్రాసి, ఋగ్వేదము క్రీస్తుశకము

నకుఁ బూర్వ మధ్యమము నాలుగు వేలసంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లు సిద్ధాంతము చేసెను.

1897 వ సంవత్సరమున నీమహామహుఁడు చెఱసాలయందుండి (Arctic Home in the Vedas) "వేదములయందలి యార్యుల యుత్తరధ్రువ (శీత సముద్ర) నివాసము" అను నసాధారణ ప్రజ్ఞావిశేషములుగల గ్రంథమును వ్రాసెను. అందనేక యుగముల క్రిందట నార్యు లుత్తర ధ్రువప్రాంతనివాసులై యుండిరనియుఁ బిదపఁ గారణాంతరములచే దక్షిణాభిముఖముగ వచ్చిరనియును, నందుఁ గొందఱు భరతభూమి కరుదెంచిరనియు, వారే యార్యావర్తమును తమ నివాసముగఁ జేసికొనిరనియును వేదములను ప్రమాణములుగఁ గైకొని వ్రాసియున్నాఁడు. పాశ్చాత్త్యపండితులు సయితమీ గ్రంథమును పరికించి యాశ్చర్యమొంది యదివఱకుఁ దమకుఁగల యభిప్రాయములను మార్చుకొని శ్రీలోకమాన్యుని సిద్ధాంతము నంగీకరించిరి.

1908 వ సంవత్సరము మొదలు 1914 వ సంవత్సరమువఱకు నాఱుసంవత్సరములు కారాబద్ధుఁడయ్యును, సతీవియోగము గల్గినను, ప్రవాసమున నుండియు సైతము హిందూమతము నుద్ధరింపఁబూని నలయు గ్రంథసామగ్రిని సేకరించుకొని విమర్శనబుద్ధితోఁ బరిశీలించి హిందూమతమునకు వన్నె దెచ్చిన భగవద్గీతారహస్యమును తన హైందవసోదరులకు నుపదేశించుటకై మాతృభాషాభిమాని గావున స్వభాషయగు మహారాష్ట్రభాషయందు భాషావైచిత్ర్యములను బెంపొందించుచు "గీతారహస్యము, లేక కర్మయోగము" అను సద్గ్రంథమును వ్రాసి 1914 వ సంవత్సరములోఁ జెఱసాలయందుండి విముక్తిఁ బొందినవెంటనే ప్రచురపఱచెను. ఈ గ్రంథ మమూల్య మగుటచే మహారాష్ట్రభాష యెఱుఁగని యితరపండితపామరజనులెల్లరకును, సుబోధ్యమగునట్లు గుజరాతి, హిందీ భాషలలో భాషాంతరీకృతమై కర్ణాటాంధ్ర ద్రావిడాదిభాషలయందు సైతము భాషాంతరీకరణముఁ గావింపఁబడుచున్నది.

శ్రీలోకమాన్యతిలకుగారికి ముగ్గురు కొమార్తెలును, ముగ్గురు కొమారులును గలిగిరి. కొమార్తె లందఱును వివాహితలై తమతమ భర్తలతోఁ గాపురములఁ జేయుచు సుఖముగ నున్నారు. పెద్దకొమారితకు 37 యేండ్ల ప్రాయము. కాని పెద్దకుమారుఁడు బి. ఏ. పరీక్షయందుత్తీర్ణుఁడై 1903 వ సంవత్సరములో నకాల మరణమునొంది తలిదండ్రులకు మితిమీరిన దుఃఖముఁ గావించెను. ఇప్పు డుండు కుమారు లిరువురిలో పెద్దవాఁడు రామచంద్రరా వనువాఁడు. అతను యిరువది

మూఁడేండ్లవాఁడు, రెండవవాఁడు శ్రీధరరావు. ఇతఁడు యిరువదియొక్క-టేండ్లవాఁడు. వీరిరువురును కళాశాలలయందుఁ జదువుచున్నారు.

హిందూమతపోషకుఁడును, ప్రజానాయకుఁడును, పండితోత్తముఁడును, కర్మయోగియును, పరోపకారధురంధరుఁడును, సత్యసంధుండును, ధైర్యసాహసాది సద్గుణసంపన్నుండు నగు శ్రీలోకమాన్య బాలగంగాధరతిలకుచే నాంధ్రలోకమున కొసంగఁబడిన యీయుత్కృష్టగ్రంథము నాంధ్రులెల్లరును బఠించి కృతార్థులయ్యెదరుగాత! శ్రీకృష్ణభగవానులు లోకమాన్యబాలగంగాధరతిలకునకు నాయురారోగ్యైశ్వర్యాదుల నొసంగి ప్రపంచమునందెల్ల నీగ్రంథప్రభావము ప్రతిమానమై వెలయించుగాత!

"ఓంతత్సత్.—"

తెనాలి.
15. 9. 18.

పెద్దిభట్ల. లక్ష్మీనరసింహాం,
ప్లీడరు.

గ్రంథకర్తయొక్క ప్రస్తావన

సంతాంచీ ఉచ్ఛిష్టే బోలతో ఉత్తరే,
కాయ మ్యాం పామరే జాణావే హే.

"నేను చెప్పువాక్యములు సత్పురుషుల యుచ్ఛిష్టము. పామరుండ నగు నేను వానిభేదము నేమెఱుంగగలను"? తుకారాం.

శ్రీమద్భగవద్గీతపై ననేకము లగు సంస్కృతభాష్యములు, టీకలు లేక ప్రాకృతభాషాంతరములు, మఱియు విస్తృతములు, సర్వసామాన్యము లగు నిరూపణములు నుండఁగా నీ గ్రంథమును ప్రకటించుటకు కారణము గ్రంథారంభమునందే చెప్పఁబడినది గ్రంథములోఁ బ్రతిపాద్యములగు కొన్ని విషయముల యొక్క వివేచన యందు చేయుటకు వీలులేకపోవుటచే వానిని బ్రకాశింపఁజేయుటకే ప్రస్తావన దక్క మఱియొక మార్గ మేమియును లేదు. వీనిలో మొదటిది గ్రంథకర్తనుగురించినవిషయము (స్వవిషయము.) నాకు భగవద్గీతతో మొదటిపరిచయము నేటికి సుమారు నలుబదిమూఁడుసంవత్సరములక్రిందట నైనది. క్రీ.శ. ౧౮౭౨-వ సంవత్సరమున నాతండ్రిగారు తా మంతిమావస్థయం దుండఁగ భగవద్గీతపైనున్న "భాషావివృతి" యను పేరి ప్రాకృతటీకను వారికి వినిపించుమని నా కాజ్ఞ యొసఁగిరి. అప్పుడు (అనఁగా నాపదునాఱవయేఁట) గీతయొక్క భావార్థము పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుటకు శక్యముగాకుండెను. అయినను బాల్యమున మనస్సునఁ బడిన సంస్కారము స్థిరమయి యుండుటచేత సంస్కృతముయొక్కయు నాంగ్లభాషయొక్కయు నభ్యాస మధిక మైనపిదప గీతపైనున్న సంస్కృతభాష్యములను, ఇతరములగు టీకలను ఇంగ్లీషునందును మహారాష్ట్రమునందును ననేకులగు పండితులచేఁ జేయఁబడిన వివేచనలను సైత మప్పుడప్పుడు చదువుచుంటిని. కాని స్వకీయులతో యుద్ధము చేయుట గొప్ప దుష్కార్య మనియెన్ని ఖిన్నుఁడైన యర్జునుని నా యుద్ధమునందే ప్రవర్తింపఁజేయుటకుఁ జెప్పఁబడినగీతలయందు బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁగాని,

భక్తిచేఁగాని యాత్మ మోక్షము లభింపదు. లేక యీ దివ్యగ్రంథమున మోక్షమార్గము యొక్క వివేచన మేల చేయబడినదియు? అనునంత మున్నున్న సంశయ మదియే ముంగుముందు ప్రబలుచుండెను. ప్రాచీనమైనట్టి గీతయొక్క టీకలయందును దానికి తగిన సమాధానము కన్పట్టులేదు. ఈశంక నాకేగాక యితరుల కెందరికిని గలిగి యుండకపోదు. కాని టీకలనే చూచుచుండుమేని టీకాకారులచేఁ జెప్పఁబడిన సమాధానము సరియైనదికాకున్నను నదివక్క సాంప్రదాయిక సమాధాన మేమియు స్ఫురింపదు. కాన నన్నిటీకలను భాష్యములను దూరముగ నుంచి కేవలగీతలనే స్వతంత్రముగ విచారించుచు పలుమారు పారాయణములఁ జేసియుంటిని. అప్పుడు టీకాకారుల శైలిని వదలి మూలగీత నివృత్తిప్రధానముగా దనియు, కర్మయోగపరమనియు, వేయేల? గీతయందున్న 'యోగి' యను నొక్కపదమే 'కర్మయోగి' యనునర్థమునఁ బ్రయోగింపఁబడిన దనియు నాకు తెలిసికొంటిని; మహాభారతమును, వేదాంతసూత్రములను, ఉపనిషత్తులను, వేదాంతశాస్త్రమునకైన యన్నసంస్కృతగ్రంథములను, నాంగ్లగ్రంథములను పఠించినను నాయభిప్రాయమే దృఢమైనందున దానిని లోకమునఁ బ్రకాశింపఁజేయుటవలన నీవిషయమును గూర్చి యూహాపోహ లధికముగ నగుననియు, నిజమును నిశ్చయించుటకు సౌలభ్యము గలుగుననియు నూహించి యీవిషయములనుగూర్చి నాలుగైదుస్థలములయందు వేర్వేరుసమయముల సభలలో నుపన్యసించితిని. ౧౯౦౨-వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో నాగపూరున నొకయుపన్యాసముఁ గావించితిని. మఱియు, కరవీర, సంకేశ్వరమఠాధిపతులగు శ్రీజగద్గురు శంకరాచార్యులవారల సముఖమున వారియాజ్ఞ ననుసరించియు ౧౯౦౪-వ సంవత్సరము అగష్టు నెలలో నీవిషయమునే యుపన్యసించితిని. నాగపూరునఁ గావింపఁబడిన యుపన్యాస మప్పటి వార్తాపత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది. నాకుఁ దోఁచిన యీవిషయమును వర్ణించునప్పుడు ననుకూలమగునట్టి యవకాశము లభించినప్పుడెల్లను కొంతమంది గొప్పవిద్వాంసులసమక్షమునను వాదోపవాదములఁ జరుపుచుంటిని. నామిత్రులలోనే కై. శ్రీపతి బువాభింగార్కరుగారొకరుండిరి. వారిసహవాసముచే భాగవతసంప్రదాయమునందున్న కొన్ని మహారాష్ట్రభాషయందలి గ్రంథములఁ జూచుట సంభవించెను. గీతారహస్యములోఁ జెప్పఁబడిన కొన్ని విషయములు బువాగారికిని నాకును జరిగిన వాదోపవాదములనుండి మొదట నిశ్చయింపఁబడెను. బువాగారీగ్రంథమును జూచువఱకును జీవించియుండక పోవుట నాకు మిగుల దుఃఖకరముగ నున్నది. అది యట్లుండనిమ్ము; ఇట్లు గీతలయందు ప్రతిపాద్యములైన విషయము ప్రవృత్తిపరమైనదే యనునభిప్రాయము స్థిరపడినది. దానిని

వ్రాయవలెనను నిశ్చయము బహుకాలము క్రిందటనే చేసితిని. కాని ప్రస్తుత మున్నట్టి [illegible] భాష్యములయందును, టీకలయందును, [illegible] ములయందును స్వీకరింపబడని యీగీతాతాత్పర్యము ([illegible] ప్రాచీనులగు [illegible] కారులచే నిశ్చయింపబడని తాత్పర్యము) నాకెట్లు [illegible] గ్రాహ్యము కానో కారణము జూపిన గ్రంథరూపముగఁ బ్రచురించినగాని [illegible] యుండును; టీకాకారులయందలి మతభేదములను సంగ్రహించి [illegible] ములను సకారణముగఁ జూపించుటయును, గీతాసిద్ధాంతములను [illegible] ములతో లేక తత్త్వజ్ఞానముతో సరిపోల్చిచూపుటయు ననుకార్యము బహుప్రయాససాధ్య మగునందున నది కొలదిదినములలో స్వల్పముగ నుపపాదింప శక్యము గాకుండెను. కాని నేను గతిలిపై నొకక్రొత్తగ్రంథమును శీఘ్రముగ నే ప్రచురించుచున్నానని నా మిత్రులగు రా. రా. దాజీసాహెబ్ ఖరె గారని కొంతతొందరపడి మొదటనే ప్రచురించినను, నట్లుచేయుటకు నాకు సంపూర్ణమగు సామగ్రి యప్పటికి లేదని తోఁచినందున గ్రంథము వ్రాయుట యనుకార్యము సాగక నేయుండెను; పిదప ౧౯౦౮-సంవత్సరము శిక్షితుండనై బ్రహ్మదేశము (బర్మా)లోని మాండలేయను పట్టణమున నున్నప్పుడీగ్రంథము వ్రాయవలయుననెడు [illegible] యుంటిని. కాని గ్రంథము వ్రాయుటకు నావశ్యకమగు పుస్తకాదిసామగ్రి పూనా (పుణ్యపుర) నుండి నాయుండుచోటికిఁ [illegible] [illegible] ౧౯౧౦-౧౧ సంవత్సరముల సంధిలో (శక ౧౮౩౨) కార్తిక [illegible] బ. 30 (అమావాస్యలోపల గ్రంథముయొక్క-సామాన్యస్వరూపము (ముసాయిదా) మాండలేలోని కారాగృహమున మొదట వ్రాయఁబడినది. పిమ్మట నాయా సమయములయందుఁ దోఁచినవిషయముల నప్పుడప్పుడు వ్రాయుచుండినను, పుస్తకములన్నియు నాయొద్ద లేనందున ననేకస్థలములయందున్న లోపముల నచ్చటనుండి విముక్తుండనైన పిదపఁ బూర్తిగా సవరించితిని. ఇప్పటికి నీగ్రంథములో వ్రాయబడిన విషయములన్నియుఁ బూర్తియైనవియని చెప్పుటకు వీలులేదు. కారణ మేమన: మోక్షముయొక్కయు నీతిధర్మములయొక్కయు సిద్ధాంతములు గూఢములగు నందున వానివిషయమై ప్రాచీనులు నవీనులు నైనయనేక పండితులును, వ్యర్థముగ గ్రంథబాహుళ్యము చేయక యీచిన్నగ్రంథమునందు నిర్ణయించుట శక్యము కానంత, విస్తృతమగు వివేచనఁ జేసియున్నారు. కాని మహారాష్ట్రకవివర్య లగు మోరోపంతుగారు—

కృతాంతకటకామలధ్వజజరాం దిశో లాంగలీ,
పురః సమాగతాం సశ్వేషగపతాం తనూభాగలీ.

"యమునిసేనలోని పలితముగుధ్వజము నాకిప్పుడు కొంచెము కన్పట్టుచున్నది. రోగములతో యుద్ధము చేయుచు నాదేహము క్షీణించుచున్నది." అని చెప్పినట్లు నాస్థితి ప్రస్తుతమున నటులే యయినది. గృహస్థాశ్రమమందున్న సహచారిణియు మదుపరముపడనుగు బ్రాపించినది. కాని నునచే గ్రహింపఁబడినవిషయమును, నాకు స్ఫురించినవిచారమును లోకములోఁ బ్రచురపఱచితి నేని యెవ్వరైన సమానహృదయులు (నావంటివారు) ముందు వెలుపడి పూర్తిచేయుదురని నమ్మి యీగ్రంథమును ప్రారంభింపఁదలంచితిని.

సాంసారికకర్మలు గౌణములని, లేక త్యాజ్యములని నిశ్చయించి, బ్రహ్మజ్ఞానము, భక్తి మొదలగు కేవలనివృత్తిపరములగు మోక్షమార్గమే గీతలయందు నిరూపింపఁబడి దనుమతము నాకు సమ్మతము కాకున్నను మోక్షప్రాప్తికి గలమార్గము బొత్తిగ వివేచింపఁబడలేదని నేననని యారంభమునందే ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నాను. నేనేమంటిని? ప్రతిమనుజుఁడును శుద్ధమగుపరమేశ్వరస్వరూపమును తెలిసికొని దానినుండి తనయొక్క బుద్ధిని శక్తిమైనంతనిర్మలముగను పవిత్రముగను చేసికొనుట గీతాశాస్త్రానుసారముగ నిజముగు ప్రతివానికి ముఖ్యకర్తవ్యమనియు నీగ్రంథము స్పష్టముగ నిరూపించితిని. కాని యిది గీతయొక్క ముఖ్యమగువిషయము కాదు. యుద్ధము చేయుట క్షాత్రధర్మమైనను, కులక్షయము మొదలగుఘోరపాతకములు విపరీతముగ సంభవించెడును. కావున నే యుద్ధము మోక్షప్రాప్తిరూపమగు నాత్మకల్యాణమును నశింపఁజేయునో యట్టిదానినిఁ జేయుదునా? మానుదునా? యని యర్జునుఁడు యుద్ధారంభమునందే కర్తవ్యమోహమును జెందెను. కాన నా మోహమును నివర్తింపఁజేయుటకై వేదాంతశాస్త్రాధారమున శుద్ధముగ కర్మాకర్మలను మోక్షోపాయమును పూర్ణముగ వివేచించి మఱియుఁ గర్మ లెప్పుడును వీడవు, వీడుటకు వీలుపడుటయు లేదని యిది నిశ్చయించి యేయుక్తిచే కర్మ చేసినను, నేవిధమైన పాపమును దగులక తుదకు మోక్షప్రాప్తిని లభింపనో, యాయుక్తియే యనఁగా: జ్ఞానమూలకములును భక్తిప్రధానములు నగుకర్మయోగమే గీతలయందు భగవంతుఁడు ప్రతిపాదించెనని నాయభిప్రాయము. కర్మాకర్మలయొక్క లేక ధర్మాధర్మముల యొక్క యీవివేచనము నే యాధునికులగు కేవలాధిభౌతిక పండితులు నీతిశాస్త్ర

మని పేర్కొనుచున్నారు. ఈవివేచనము గీతలలో నిచ్చినప్రకారము సంవాదాత్మక పద్ధతి ననుసరించి గీతలలోని శ్లోకానుసారముగ వ్యాఖ్యానరూపమున చేయుటకు సాధ్యము కాకపోయెను. కాని, వేదాంతము, మీమాంసము, సాంఖ్యము, కర్మ విపాకము, లేక భక్తి మున్నగుశాస్త్రములయందున్న యేసిద్ధాంతములపైనను గీతా ప్రమేయముల యొక్కయు సాధారణముగ నిర్ణయించిన పిమ్మటనే ప్రతి దింపఁబడినదనియు నాశాస్త్రము అప్పుడప్పుడు యెక్కడెక్కడ సంక్షేపముగ ప్ర పాదింపఁబడినదనియు నాశాస్త్రీయసిద్ధాంతములను ప్రస్తుతము పరిశీలింపవలసిన దనియు, లేనిచో గీతలయందున్న వివేచనముయొక్క రహస్యము పూర్తిగాను శీఘ్రముగను మనస్సునకుఁ దోఁపదనియు నిశ్చయించి యిందులకై గీతయం దేయేవిషయములును సిద్ధాంతములును చెప్పఁబడినవో వానిని శాస్త్రీయపద్ధతి ననుస రించి ప్రకరణములుగ విభజించి దానియందున్న ముఖ్యములగు ముఖ్యవాదములను సైతము గీతారహస్యమునందు మొదట సంక్షేపముగ నిరూపించినాఁడను. ఈపుస్త కమునందు మొదట వ్రాయఁబడిన గీతారహస్య మనునది ప్రధానముగ కర్మ యోగమునుగురించి వ్రాయఁబడినదియు, స్వతంత్రమైనది యునగు నొక చిన్నగ్రంథ మని చెప్పవచ్చును. కాని యేమిచెప్పినను ఇట్టిసామాన్యనిరూపణమునందు గీతయం దున్నశ్లోకములలో ప్రతిశ్లోకమును పూర్తిగ విచారించుట శక్యము గాకపోవును. కాన తుదకు గీతలలోని శ్లోకములన్నింటికి నర్థము వ్రాసి పూర్వాపరసందర్భము మనస్సునకుఁదోఁచునిమిత్తమును, లేక ప్రాచీనులగు టీకాకారులు స్వసాంప్ర దాయసిద్ధికొఱకు గీతయందలి కొన్నిశ్లోకముల నెట్లు లాగుకొని జేసినారో (గీ.౩.౧౭-౧౯; ౬-౩; మఱియు ౧౮-౨ మొదలు) స్పష్టముగ నిరూపించుటకును, లేక గీతారహస్య మునఁ జెప్పఁబడినసిద్ధాంతములలోను, గీతలయందున్న సిద్ధాంతములలోను గీతయం దున్నసంవాదాత్మకపద్ధతిననుసరించి, యేయేసిద్ధాంతము యెక్కడెక్కడ నెట్లు న్నది చూపుటకును, టీకారూపముగ భాషాంతరముజేసి యాయాస్థలములయందు క్రింద టిప్పణి వ్రాసితిని. ఈరీతిని బట్టి కొన్నికొన్నివిషయములకు ద్విరుక్తమైన దనుటలో సందేహము లేదు; కాని గీతాగ్రంథముయొక్క తాత్పర్యవిషయమై సామాన్యులగుచదువరులకుఁ ప్రస్తుతమున గల్గుభ్రమను పూర్ణముగ నివారించుట మఱియొకరీతిచే శక్యముగా దని తోఁచినందున గీతారహస్యవివేచనము గీతల యొక్క భాషాంతరముకంటె వేఱుగ వ్రాసితిని; మఱియు ప్రాచీనులు వేదాం తము, మీమాంసము, భక్తి, మొదలగువిషయములయందును, గీతలయొక్క సిద్ధాంత ములు, భారతము, సాంఖ్యశాస్త్రము, వేదాంతసూత్రములు, ఉపనిషత్తులు,

మీమాంసయు మొదలగు మూలగ్రంథములలో నెక్కడెక్కడ వ్రాయఁబడినవో వానిని పూర్వమునం దున్న ఇతిహాసములతోడను నాధారములతోడను గాన్పించుటయును, సన్న్యాసము కర్మయోగము నను రెండుమార్గములయందును గలభేదమును స్పష్టముగ నుపపాదించుటయును నేఁడు గీతల నితరములును ధార్మికములు నగుమతములతోడను తత్త్వజ్ఞానములతోడను పోల్చి వ్యావహారికముగుదృష్టిచే గీతలయందుగల మాహాత్మ్యమును యోగ్యముగ నిరూపించుటయును మిక్కిలి యుపకారము గలిగెను. గీతలపై ననేకవిధములగుటీకలు బయలువెడలి గీతార్థము ననేక విధములఁ బ్రతిపాదింపనిచో నాగ్రంథమునందున్న సిద్ధాంతములకు నాధారభూతములగు మూల సంస్కృతవచనములను వ్రాయుట యేమియు నవసరములేకపోవును. కాని యీకాలమిట్టిదికానందున నా చెప్పఁబడినగీతార్థము, లేక సిద్ధాంతము యుక్తమైనదియగునా? కాదా? యనువిషయమై నాకు నేకులు సంశయపడవచ్చును. కాన నేఁజేయు సిద్ధాంతములకుగల యాధారములను నాయా స్థలములయందు వ్రాసి మిక్కిలి ముఖ్యమగు ప్రదేశములయందు మూలసంస్కృతవచనములనుసైతము భాషాంతరముకావించి వ్రాసియుంటిని. వీనిలో నెక్కువవచనములు ముఖ్యముగ వేదాంతగ్రంథములయందే ప్రమాణముగఁ గైకొనఁబడియుండుటచే జనులకా వచనము సహజముగ తెలిసియుండుటంబట్టి వానియందున్న సిద్ధాంతములను, మనస్సులో నుంచుకొనుటకు, సులభముగ నుండుననియు, సంస్కృతవచనముల వ్రాయుటవలనిదియొక యంతరాయముగలదు. చదువరు లందఱును సంస్కృతము నెఱిఁగినవార లగుట సంభవింపనందున సంస్కృతము నెఱుఁగనివారలు సంస్కృతశ్లోకములనువదలి చదువుదురని యామూలవచనములయర్థ మెచ్చోటను సందేహాస్పదముగనుండఁగూడదనియు మొత్తముపై గ్రంథము నీతీరున రచించితిని. దీనినుండి సంస్కృతశ్లోకములకు శబ్దార్థములంబట్టి భాషాంతరముచేయక వానిసారాంశములనే యనేకస్థలములయందు నిర్వహింపవలసివచ్చెను. కాని మూలశ్లోకములను తప్పక పైన వ్రాసినందున నీరీతింబట్టి కొంచమైనను భ్రమచెందుదురని భీతిలేదు.

కోహినూరు మాణిక్యము విషయమై హిందూస్థానములోనుండి ఇంగ్లాండునకుఁ గైకొనిపోయినపిదప నచ్చో నూతనమైన ప్రకాశము వెలువడినదనియు, దానివలన నది మిక్కిలి కాంతితోఁ గాన్పించుచుండుననియు లోకమునందు ప్రవాద కలదు. మాణిక్యమునకు సంబంధించు నీన్యాయము సత్యరూపమగు రత్నమునకును సంబంధించును. గీతలయందున్నధర్మము సత్యముగనుండియు నభయమైనదియు నను విషయమందు సందియమేమియు లేదు. కాని యది యేకాలమున నేస్వరూపముగఁ

చెప్పఁబడినదో దేశకాలాదులస్థితి మాఱినందున నాతేజ స్సనేకులకంటి కిప్పు
డాఱీతిగఁ గాన్పించుటలేదు. ఏకర్మ మంచిదో, యేకర్మ చెడుదో నిశ్చయింపఁబడక
పోవుటయేగాక కర్మ నొనర్పవలయునా? వలదా? యనిసైతము సామాన్యముగ
ప్రశ్న చేయుకాలమునందు గీతలు చెప్పఁబడియుండుటంబట్టి వానియందు విశేష
భాగ మిప్పుడు కొందఱ కనావశ్యకముగఁ దోఁచుచున్నది. మఱియు నివృత్తిమా
ర్గీయులగు టీకాకారు లాగీతలకు మిక్కిలి వ్యాఖ్యానములను జేసియుండుటచే గీతల
యందున్న కర్మయోగవివేచన మనేకులకు ప్రస్తుతము దుర్బోధముగ నున్నది. ఇంతియ
కాక యీకాలమున పాశ్చాత్త్యులదేశమున నాధిభౌతికజ్ఞానము విశేషముగ వృద్ధి
బొందుచున్నందున నధ్యాత్మశాస్త్రానుసారముగ పూర్వకాలమునందు చేయఁబడిన
కర్మయోగవివేచనలు ప్రస్తుతకాలమున పూర్ణముగ ననుకూలములు కావనియు ననే
కులగు దీనులైన విద్వాంసులయభిప్రాయమైయున్నది. ఈయభిప్రాయము సరియై
నది కాదని నిరూపించుటకై గీతారహస్యమునందలి వివేచనలయందు గీతలయొక్క
సిద్ధాంతములతో సదృశములగు పాశ్చాత్త్యపండితులయొక్క సిద్ధాంతములను నేనా
యాకడ సంక్షేపముగ వ్రాసియుంటిని. యథార్థముగఁ జూచితిమేని గీతలయం
దున్న ధర్మాధర్మవివేచనల నీవిధముగఁ బోల్చిచూచుటచే గలుగు నధికమగు ప్రాబల్య
మేమియును లేదు. అయినను ప్రస్తుతకాలమందు గలిగిన యాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క
యశ్రుతపూర్వమగు వృద్ధిచే నెవరియొక్క బుద్ధి యాశాస్త్రమున నమ్మకముగలది
యాయెనో, లేక ప్రస్తుతకాలమునందున్న యేకదేశీయమగు విద్యాశిక్షణపద్ధతిచే
నీతిశాస్త్రముయొక్క విచార మాధిభౌతికదృష్టితో ననఁగా: బాహ్యవిచక్షణముననే
జేయఁబడవలయునని శిక్షింపఁబడిరో వారికి మోక్షధర్మములు నీతియు ననురెండు
విషయములు నాధిభౌతికజ్ఞానమునకు పరమందున్నవనియు, పూర్వకాలమున మన
శాస్త్రకారు లీవిషయమై చేసినసిద్ధాంతములకంటె వారలజ్ఞానముయొక్క గతి
నేటికిని విశేషదూరముగ పోలేదనియు, నింతియగాక పాశ్చాత్త్యదేశమునందును
నధ్యాత్మదృష్టిచే నీవిషయములయూహాపోహలు నేటికిని చేయఁబడుచునేయుండి
నను నీయాధ్యాత్మికగ్రంథకారులవిచారము గీతాశాస్త్రమునందలిసిద్ధాంతముల
కంటె విస్తారము వేఱుగ లేదనియు నీసరిపోల్చిచూచుటవలన స్పష్టమగును. గీతారహ
స్యమందలి వేర్వేఱగు ప్రకరణములయందున్న తులనాత్మకమగు వివేచనవలన నీవిష
యము స్పష్టమగును. కాని యీవిషయము మిక్కిలి వ్యాపకమైనందున పాశ్చా
త్త్యపండితులమతమునందలి సారాంశ మాయాకడ వ్రాయుట గీతార్థమును ప్రతి
పాదించుటయే నాయొక్క ముఖ్యోద్దేశమైనందున గీతయందలి సిద్ధాంతములను

ప్రమాణములుగఁ గైకొని నానికని పాశ్చాత్త్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులయొక్క లేక పండితులయొక్క సిద్ధాంతములను నెంతవఱకు కలయిక యుండునో చూపుటకొఱకే యనియు, నదియును సామాన్యులగు దేశభాషలను జనువారలకు(మహారాష్ట్రము) వానియందలి సిద్ధాంతమును సుగమముగఁ దెలియునట్లుగనే, వ్రాసితిననియు నిచ్చో ముఖ్యముగఁ జెప్పవలసివచ్చెను. అనఁగా: రెండింటియందును గలభేదము స్వల్పమో యధికమో తెలిసికొనఁదలచువారును నీసిద్ధాంతములయొక్క యుపపాదనమును పూర్ణముగను విరివిగను తెలిసికొనఁదలచువారును మూలభూతములగు పాశ్చాత్త్యగ్రంథముల నే నిర్వివాదముగ చూడవలసినదేయుండును. కర్మాకర్మవివేకము, లేక నీతిశాస్త్రముపై మొదటిమార్గప్రదర్శకమగుగ్రంథము 'అరిస్టోటల్' అనుపేరుగల గ్రీకుతత్త్వజ్ఞునిచే వ్రాయఁబడినదని పాశ్చాత్త్యవిద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు. కాని 'అరిస్టోటల్' కంటెను పూర్వమునందతని గ్రంథముకంటెను మిక్కిలివ్యాపకమైనదనియు నీవిషయములవిచారము మిక్కిలి తాత్త్వికమగుదృష్టితో శ్రీమహాభారతమునందును శ్రీమద్భగవద్గీతలయందును చేయఁబడినదనియు, నధ్యాత్మదృష్టితో గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడిన నీతిసిద్ధాంతములకంటె వేఱగు నీతితత్త్వము నేటికిని బయల్పడలేదనియు, మాయభిప్రాయము. సన్న్యాసులవలె నుండి తత్త్వజ్ఞానముయొక్క విచారమునందు, శాంతముగ నాయుష్యమంతయు గడపుట మంచిదా ? లేక యనేకవిధము లగు రాజకీయవ్యవహారములలో చిక్కులంపడుట యుక్తమా ? యను విషయమై యరిస్టోటల్ చేఁ జేయఁబడిన వ్యాఖ్యానమంతయు గీతలయందున్నది. మఱియు మనుజుఁడు చేయుపాపమంతయు నజ్ఞానముచేఁ జేయఁబడునది యను సాక్రటీసుయొక్క మతమును నొకవిధముగ గీతలలో నంతర్భూతమయియేయున్నది. (కారణ మేమన బ్రహ్మజ్ఞానముచే బుద్ధి సమమయిన పిదప వారొనర్చిన కార్యములకు పాపము సంఘటిల్లుట శక్యము కాదని గీతలలోని సిద్ధాంతము.) పూర్ణావస్థనుజెందిన పరమజ్ఞానియొక్క యాచరణమే నీతిదృష్టిచే నెల్లవారికిని పుస్తకమువలె ప్రమాణముగ నుండునని 'ఎపిక్యూరియన్' అనునట్టియు, 'స్టోయిక్' అనునట్టియు మార్గములయందలి గ్రీకుపండితులయొక్క మతములును గీతలలో చెప్పఁబడియున్నవి. ఈమతములయందు వర్ణన వారిచేఁ జేయఁబడిన పరమజ్ఞానులయొక్క స్థితియును, గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితియును, నొకవిధముగనే యున్నవి. అటులే "మానవజాతులలో నెల్లవారికిని ప్రత్యేకము హితార్థమై ప్రవర్తించుట యనునదియే నీతియందలి పరమసిద్ధాంతము, లేక నికషోపలము," అనుమిల్లుయొక్కయు, స్పెన్సరుయొక్కయు, కోంటు మొదలగు

నాధిభౌతికవాదులయొక్కయు సిద్ధాంతములును గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క "సర్వభూతహితేరతః" అను బాహ్యలక్షణములయందే సంగ్రహింపఁబడినవి. మఱియు కోంటుయొక్కయు, గ్రీకులయొక్కయు నీతిశాస్త్రములయందలి యుపపత్తులును, ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యమువిషయమై యున్నసిద్ధాంతములును, ఉపనిషత్తులయాధారమునుబట్టి గీతలలో వర్ణింపఁబడినవి. గీతలయం దంతకంటె విశేష మేమియు లేకున్నను గీత యందలివిషయము గౌరవింపఁదగియే యుండవచ్చును. కాని యింతమాత్రముతోఁ దృప్తినొందక మోక్షము, భక్తి, నీతిధర్మములు ననువానివిషయమై యాధిభౌతికగ్రంథకారులకు స్ఫురించుచున్నవిరోధములును, లేక జ్ఞానము, కర్మము, ననువానివిషయమై సన్న్యాసమార్గావలంబుల మతానుసారముగ నుండువిరోధమును సత్యమైనది కాదనియు, బ్రహ్మవిద్యయొక్కయు, భక్తియొక్కయు, మూలసిద్ధాంతములే నీతికిని సత్కర్మములకును మూలాధారములనియు నిరూపించి జ్ఞానము, సన్న్యాసము, కర్మము భక్తియు ననువానికిఁ గల యోగ్యమగుపరస్పరసంబంధముచే మనుజుఁ డిహలోకమునందు జీవితకాలము నెట్లు గడుపవలసినదియు గీతలయందు నిర్ణయింపఁబడినది. గీతాగ్రంథమీరీతిని ప్రధానముగ కర్మయోగపరమే యయినందుననే "బ్రహ్మవిద్యాంతర్గత (కర్మ-) యోగశాస్త్ర" మను పేరితో సమస్తవైదికగ్రంథములలోను దానికి నగ్రస్థాన మీయఁబడినది. "గీతా సుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యైః శాస్త్రవిస్తరైః"—ఒక గీతాగ్రంథమునే పూర్తిగ చదివెనేని చాలును. మిగిలినశాస్త్రములనెడు గ్రంథవిస్తారములతో నేమిప్రయోజనము?" అనిచెప్పిన దేమాత్రము నసత్యమైనది కాదు. కావుననే హిందూధర్మములకును నీతిశాస్త్రమునకుం గలమూలసిద్ధాంతములను తెలిసికొనవలయునని తలంచువారీయపూర్వగ్రంథమునే మొదట చదువవలయునని వినయపూర్వకముగ పట్టుదలతోడను చెప్పుచున్నాఁడను. కారణమేమన సాంఖ్యము, న్యాయము, మీమాంస, ఉపనిషత్తులు, వేదాంతములు మున్నగుక్షరాక్షరసృష్టిని, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానమును బోధించు ప్రాచీనశాస్త్రములు శక్యమగునంతపూర్ణావస్థలోనికి వచ్చినపిదప వైదికధర్మములకు జ్ఞానమూలకమగుభక్తి ప్రధానమైనదియు, కర్మయోగపరమైనదియు, చిట్టచివరకు గల్గినదగు స్వరూపమునందు ప్రకృతమున ప్రచారములోనున్న వైదికధర్మములమూలమును ననునవియే గీతలయందు ప్రతిపాదింపఁబడుటంబట్టి సంక్షేపముగను నిస్సందేహముగను ప్రస్తుతమందున్న హిందూధర్మములసిద్ధాంతములను బోధించు గీతవంటి

మఱియొక గ్రంథము సంస్కృతవాఙ్మయమున నెచ్చోటను లేదని చెప్పుట యతిశ యోక్తి కానేరదు.

గీతారహస్యములోనున్న వివేచనయొక్క సామాన్యమగుస్వరూపము పైఁ జెప్పఁబడినదానింబట్టి చదువరులకు బోధపడఁగలదు. గీతలపై కర్మయోగపరమగు టీక మొదటినుండియును వచ్చునని గీతలపై శాంకరభాష్యముయొక్క యుపోద్ఘాత యధ్యాయారంభము, ప్రాచీనటీకాకారులంగూర్చి ప్రస్తావము వ్రాయఁబడుటంబట్టి స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఆటీక యిప్పుడు దొరకదు; కాన గీతలను కర్మయోగపర మును తులనాత్మకమును నగువివేచనము గలిగిన మొదటిగ్రంథ మని చెప్పుటకు నేమియు నభ్యంతరము లేదు. ఇందు కొన్నిశ్లోకముల కిదివఱకున్న టీకాకారులు వ్రాసినయర్థముకంటె వేఱగునర్థము వ్రాయఁబడినది. మహారాష్ట్రభాషయందు పూర్వము నెచ్చోటను సవిస్తరముగ నిర్ణయింపఁబడని యనేకవిషయములను నీగ్రంథ మున సవిస్తరముగ నిర్ణయింపఁబడినవి. ఆవిషయములను వానికిఁగల యుపపత్తియును శక్యమయినంత సంక్షేపముగను సుబోధకముగను వ్రాయుటకు నే యత్నించితిని. చెప్పినమాట మరల చెప్పవలసివచ్చినను లక్ష్యపెట్టక యే శబ్దముల యర్థము మహా రాష్ట్రమునందు (ప్రాకృతభాషలో) నేటికిని సుప్రసిద్ధము కాలేదో యాశబ్దములకు పర్యాయశబ్దములను జేర్చి యనేకస్థలములయందు ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదించితిని. ఇంతియకాక యీవిషయమునందలి ముఖ్యములగు సిద్ధాంతము లాయాస్థలముల యందు సారాంశరూపముగ నుపపాదించి తేటగఁ జూపింపఁబడినవి. అయినను శాస్త్రీయములును, గూఢములు నగువిషయములచర్చ వాడుకలోనున్న శబ్దములతోఁ జేయుట మిక్కిలి కష్టము. ఆవిషయములను సంబంధించిన మహారాష్ట్రములోని (ప్రాకృతభాషలోని) పారిభాషికశబ్దములు నేటికిని నిర్ణీతములు కాలేదు. కాన భ్రమచేతను, దృష్టిదోషముచేతను, లేక కారణాంతరములచేతను నాసంబంధమగు నీక్రొత్తవివేచనయందు కాఠిన్యము, దుర్బోధత, (తెలిసికొనలేకపోవుట) అపూర్ణత మొదలగుదోషములు నుండియుండునని నేను పూర్ణముగఁ దెలిసికొనుచున్నాఁ డను. అయినను భగవద్గీత చదువరులకు నపరిచితమయినది కాదు. గీత బహుజనులను నిత్యమును పారాయణములో నుండును. దానిని శాస్త్రీయదృష్టితో నధ్యయ నము చేసినవారును, చేయుచున్నవారును అనేకులు గలరు. అందుకై యీయధి కారముగల పురుషులు తామీగ్రంథమును చదివినప్పుడు పూర్వోక్తములగుదోష ములు కనఁబడు నేని, యుపకారపూర్వముగ వానిని నాకుఁ దెలుపవలయునని, నీగ్రం

థమును మరల ముద్రింపించునప్పుడట్టి లోపములను సవరింపవలయు నేని సవరించెదననియు ప్రార్థించుచున్నాఁడను. నేనేదో యొకసంప్రదాయములోనివాఁడననియు, దానిని సిద్ధింపఁజేయుటకై యేదో నూతనార్థమును వ్రాయుచున్నాననియు ననేకు లూహింపవచ్చును. ఇందుకు గీతారహస్యమను గ్రంథ మేదో యొకసంప్రదాయ ప్రవర్తకునిగాని, లేక సంప్రదాయమునుగాని యుద్దేశించి వ్రాయలేదని నేను నొక్కి వక్కాణించుచున్నాఁడను. నాబుద్ధిని బట్టి గీతయందలి శ్లోకములకు నేయర్థము సరళమైనదియనితోఁచెనో యాయర్థమును వ్రాసితిని. ప్రస్తుతమునందు సంస్కృతము విశేషప్రచారములోనుండుటచే నేచేయర్థము సరళముగ నున్నదియు, లేనిదియు ననేకులకు సహజముగనే తెలియవచ్చును. ఇట్లు సరళమగు నర్థమును జేసినను, దానియం దేదైన సాంప్రదాయార్థ మున్నచో నది గీతలోనిదే కాని నాది కాదు. "నాకు రెండుమూఁడు మార్గములను చెప్పి నన్ను భ్రమింపఁజేయక నాకు వానిలో శ్రేయస్కరమగు నొకమార్గమునే నిశ్చయముగ చెప్పుము." (గీ; 3. 2; 5. 1) అని యర్జునుఁడు భగవంతుని స్పష్టముగ నడిగియుండిన గీతలయం దేదైన నొక్కటియే నిర్ణీతమైనమతము ప్రతిపాద్యముగ నుండవలయు నను మాట స్పష్టమే. (గీ. 3. 31) మఱియు నది యేమైయుండు నని గీతామూలమునే యర్థముఁజేసికొని నిరాగ్రహబుద్ధితో మనము చూడవలయును; మొదట నేదో యొకమతమునం దభిమానము నుంచుకొని దానికి సంబంధింపని శ్లోకములయర్థములను తలక్రిందు చేయరాదు. గీతలలోని నిజమగు రహస్యమునందలి సారాంశమే సంప్రదాయమునకైనను, పంథకైనను సంబంధించియున్నను దానిని గీతాభక్తులకుఁ దెలిపి భగవంతుఁడు తుట్టతుదకుఁ జెప్పిన జ్ఞానయజ్ఞమునుఁ జేయుటకు నేప్రవర్తించితిని; ఆయజ్ఞమును పూర్తిఁజేయు నిమిత్తమె పైనఁ జెప్పఁబడిన జ్ఞానభిక్షను నాయొక్క దేశబంధువులును ధర్మబంధువులును నాకు పరమసంతోషముతో నిడుదురని నమ్ముచున్నాఁడను.

ప్రాచీనటీకాకారులచే ప్రతిపాదింపఁబడిన గీతాతాత్పర్యమునందును నే చెప్పిన గీతారహస్యమునందును నున్నభేదమునకుఁ కారణములు గీతారహస్యమునందు సవిస్తరముగ నిరూపింపఁబడినవి; కాని గీతాతాత్పర్యమునం దిట్టిమతభేదములున్నను గీతలపై వ్యాఖ్యానముచేసిన భాష్యకారులును, టీకాకారులును, పూర్వమునగాని, యిప్పుడుగాని ప్రాకృతభాషలలో వ్యాఖ్యానములఁజేసినవారును నేని గ్రంథమును వ్రాయునప్పుడు నాకు సహాయులయినందున వారలయొద్దఋణమును నేను

కృతజ్ఞుఁడను(విధేయుఁడ) అని యిచ్చట ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. అటులనే యేపాశ్చాత్త్యపండితుల గ్రంథములయందలిసిద్ధాంతముల నాయాకడ నుల్లేఖించితినో వారిచేసైతము నేను కృతోపకారుఁడనని యెన్నుచున్నాను. వేయేల ? ఈ గ్రంథముల యన్నింటియొక్కయు, సహాయములేనిచో నీగ్రంథమును వ్రాయగలుగుదునా; లేనా ? యనువిషయము సందిగ్ధమైనందున నీప్రస్తావనారంభమున "సంతాఁచీ ఉచ్ఛిష్టేఁ బోలతోఁ ఉత్తరే"—నేను చెప్పువాక్యములు సత్పురుషులయొక్క యుచ్ఛిష్టములే యని తుకారాంబువాగారియొక్క పదమును నేను వ్రాసితిని. ఎల్లప్పుడు నొకరీతిగనే యుండునదియనఁగా త్రికాలాబంధితముగుజ్ఞానమును బోధించునట్టి గీతలవంటిగ్రంథము కాలభేదముచే నూతనముగుస్ఫూర్తిని కలిగించుచున్నదనువిషయమం దాశ్చర్యమేమియులేదు. కారణమేమన నిట్టివ్యాపకముగు గ్రంథమునకు నిదిసహజ మగుధర్మమే యైయున్నది. కాని యంతమాత్రముచే ప్రాచీనపండితు లిట్టిగ్రంథముపైఁ జేసినపరిశ్రమ వ్యర్థముకాదు. గీతకు, నింగ్లీషు, జర్మనీమొదలగుభాషలలో జేసినభాషాంతరములును నిట్లే యుపయోగకరములై యున్నవి. ఈభాషాంతరములును తఱచుగ ప్రాచీనులగుటీకాకారుల ననుసరించియే చేయఁబడియుండును. అయినను కొందఱు పాశ్చాత్త్యపండితులు గీతలను స్వతంత్రరీతిచే నర్థముచేయుటకును విశేషముగుప్రయత్నము చేయనారంభించిరి. అయినను సత్యముగు (కర్మ—)యోగముయొక్క తత్త్వము, లేక వైదికములైన ధార్మికసంప్రదాయముల యితిహాసము బాగుగ గమనింపనందున, లేక బహిరంగపరీక్షణమునందె వారిదృష్టిని విశేషముగ వ్యాపింపఁజేయుటచే, లేక యితరములగు నిట్టికారణములచేతనే పాశ్చాత్త్యపండితు లీ వివేచనము ననేకస్థలములయం దపూర్ణముగను కొన్నిస్థలములయందు నిస్సంశయముగ భ్రాంతిఁ గలుగఁజేయునటులుగను తప్పులుగఁ జేసిరి. గీతలపై పాశ్చాత్త్యపండితుల గ్రంథముల నిచ్చో విస్తరముగ పరీక్షించుటకుగాని, విచారించుటకుగాని యవసరములేదు. వారు సిద్ధాంతించిన ముఖ్యవిషయములనుగురించి నే చెప్పునదంతయు నీగ్రంథముయొక్క పరిశిష్టప్రకరణములో వ్రాసినాను. అయినను ప్రస్తుతమందు నేను జూచియున్న కొందఱు వ్రాసిన గీతలపై కొన్ని యింగ్లీషు లేఖనముల నిచ్చో చెప్పుట యావశ్యకము. మొదటిది మి. బ్రుక్సుది. మి. బ్రుక్సునతఁడు థియాసఫిస్టు (దివ్యజ్ఞానసామాజికుఁడు) భగవద్గీత కర్మయోగపరముగనే యున్నదని తా రచియించినగ్రంథమున నిరూపించెను. తనవ్యాఖ్యానమునందు నామతమునే ప్రతి

పాదించెను. రెండవది మద్రపురిలోని మి. యస్. రాధాకృష్ణ యనువారిచే అది చిన్న నిబంధనరూపముగ నమెరికాలోని సార్వరాష్ట్రీయనీతిశాస్త్రములబోధించు త్రైమాసికపత్రికలో ప్రచురింపఁబడినది. (జూలై. ౧౯౧౧) దానియందు ఆత్మస్వాతంత్ర్యము, నీతిధర్మము ను రెండు విషయములలోను, గీత, క్యాంటు మతములతోఁ బోల్చి నిరూపింపఁబడినది. ఈ సామ్య మిత రవిషయములయందుసైతము వ్యాపకమైనదనియు, గ్రీకు యొక్క నైతికమగు నుపపత్తి క్యాంటుకంటెను గీతతో నధికముగ సంబంధించియున్నదనియు నామతము. కాని యీ రెండువిషయముల వ్యాఖ్యానమును నీగ్రంథమునందుఁ జేయఁబడియుండుటచే దాని నిచ్చోట మరల చెప్పనవసరము లేదు. అటులనే పండిత సీతానాథతత్త్వభూషణ యనువారియొక్క కృష్ణ; మఱియు గీత; యనిపేరు గలయీగ్రంథముసైతము ప్రస్తుతము ప్రచురింపఁబడినది. దానిలో నీపండితుఁడు గీతలపై వ్రాయఁబడిన ౧౨ పండ్రెండు వ్యాఖ్యానముల ముద్రించినాఁడు కాని యీ పండితునియొక్కగాని, మి. బ్రూక్సుయొక్కగాని ప్రతిపాదనమునకును, నా ప్రతిపాదనమునకును గలభేదము నీగ్రంథమును జదువునప్పుడు చదువరులకు స్పష్టములగును. అయినను పైచెప్పిన లేఖనములకంటె గీతా సంబంధములో నాయొక్క విచార మపూర్వము కాదనియు, గీతయందున్న కర్మయోగము వైపునకు లోకులు మిక్కిలి యధికముగ లక్ష్యమునుంచుచుండుచిహ్నము కన్పట్టుచున్నదనియు నీయాధునికములగు లేఖనముల నన్నింటిని నేనభినందించుచున్నాఁడను.

ఈ గ్రంథము మాండలేలో నున్నప్పుడు వ్రాయఁబడినదనుట నిజమే. కాని పెన్సిలుతో వ్రాయఁబడినదగుటచే దాని ననేకస్థలములయందుఁ గొట్టివేసి సవరణచేసినాఁడను. కాన పిదప నాపుస్తకము దొరకినప్పుడు శోధించి మరల నాకంపఁగా ముద్రింపించుటకై శుద్ధప్రతి వ్రాయవలసివచ్చెను. మఱియు నీకార్యమును నేనొక్కఁడనే చేసినచోఁ బ్రచురించుటకు నింక నెంతకాలమగునో తెలియదు; కాని, వామనగోపాలజోసిగారును, నారాయణ కృష్ణగోగటెగారును, రామకృష్ణదత్తాత్రేయపరాడకరుగారును, రామకృష్ణసదాశివ పింపుటుకరుగారును, అప్పాజీవిష్ణుకులకర్ణిగారును, మొదలగుగృహస్థులీకార్యమున మనఃపూర్వముగ సాహాయ్యము చేయుటచే శీఘ్రముగ పూర్తియైనందున వారియందరివిషయమునను కృతజ్ఞుఁడను. ఆప్తే రా. రా. కృష్ణాజీఖరిల్కరుగారును మఱియు విశేషముగ వేదశాస్త్రసంపన్ను లగుదీక్షిత కాశీనాథశాస్త్రిలేలేగారును నీపనికై బొంబయి నుండి యిచ్చోటికి ప్రత్యేకముగ వచ్చి యీవ్రాసినగ్రంథమును చదివి యనేకములగు

నుపయోగకరములును, రహస్యప్రియులకు ప్రియములు నగునట్లుగ వ్రాయవలయునని చెప్పిరి. కావున నీవిషయమున వారు నాకు సహాయకులు. అయినను గ్రంథమునందున్న విషయముయొక్క బాహుళ్యతయంతయు నాయదియౌను. గ్రంథము పూర్తిగ ముద్రింపించుటకు సిద్ధమైనది; కాని యుద్ధము వలన కాకితములు దొరకనందున నష్టము ప్రతిష్ఠంభించినది. అయినను బొంబయిలోనున్న కాగితపు కాకితపు యంత్రాధికారియగు మెసర్సు.ఏ.పదమ్జీ వారు ఉచితకాలమున నాయభిప్రాయానుసారముగ మంచి కాకితముల నిచ్చుటచే నాలోపము తీరినది. మరియును గీతాగ్రంథము మందిస్వదేశ కాకితములపై నచ్చువేయఁబడినది. అయినను గ్రంథమును ముద్రించునప్పుడు నాయూహకు మించి గ్రంథము వృద్ధినొందినందున మరల కాకితములకు లోపము వాటిల్లెను; మరియు పునహా (పుణ్యపురి) లోనున్న రే. కాకితయంత్రాలయముయొక్క యధికారిచే నాలోపము తీర్పఁబడనిచో నింకకొన్ని నెలలవఱకును నీగ్రంథము ప్రచురింపఁబడుటకు చదువరు లెదురు చూచుచునే యుండవలసినవారు. కాన పైనజెప్పిన కాకితయంత్రాధికారులకు నేనుగాక చదువరులు సైతము కృతజ్ఞతను జూపవలయును. తుదకు శోధనీయపత్రములను శోధించెడు కార్యము మిగిలెను. దీనిని. రా. రా. రామకృష్ణ సదాశివపింపుటికరు గారును, రా. రా. హరిరఘునాథభాగవతులు గారును స్వీకరించిరి. దానియందును నాయాకడ వ్రాయఁబడిన యితర గ్రంథము లసంఖ్యాదికము సరిగ నున్నదా? లేదా? యనుదానిని శోధించుటయును దొరికినచో చూపించుటయు ననుకార్యము రా.రా. హరిరఘునాథభాగవతు లొక్కరే చేసిరి. అనఁగా వీరిద్దరిసహాయము లేనిచో నీగ్రంథమింతశీఘ్రముగ నాయొక్కనిచేతనే ప్రచురింపఁబడుట శక్యముగాక నేపోవును. కాన వీరిద్దరికిని నేను మనఃపూర్వకముగ ధన్యవాదములనిచ్చుచున్నాఁడను. ఇప్పుడు ముద్రించుటయు యవశిష్టమైయున్న చిత్రశాలాముద్రణాయంత్రాధిపతి యీపుస్తకమును మనఃపూర్వకముగను, సావధానముగను, శీఘ్రముగను ముద్రించెదనని యంగీకరించి తదనుసారముగ నీకార్యమును నెరవేర్చినందున వారికి నేను ధన్యవాదముల నర్పించుచున్నాఁడను. క్షేత్రము ఫలించినను ధాన్యమును పక్వముచేసి యనుటకు వీలగునంతకు ననేకుల సాహాయ్యము నపేక్షించునట్టులనే కొన్ని విషయములలో గ్రంథకారునియొక్క స్థితి పరాధీనమైయుండును. ఎవరిది కానున్నను నాయొక్క స్థితి యటువంటిదిగ నున్నదని చెప్పుటకు నాకాటంకమేమియు లేదు; కావున పైనచెప్పినయట్లు నాకు సహాయపడినవారల పేరు లిచ్చో వ్రాయఁబడినను లేకున్నను వారలకందఱకును మరిగి యొకసారి ధన్యవాదముల నిచ్చి యీప్రస్తావనను, ముగించుచున్నాఁడను.

ప్రస్తావన ముగిసినది. ఏవిషయమును విచారించుచు నేటివఱకు ననేకసంవత్సరములు కాలక్షేపమునుజేసితినో, దేనియొక్క నిత్యమగుసహవాసముచేతను చింతనచేతను మనస్సునకు విశ్రాంతిగల్గి యానందముగల్గినదో యావిషయము నన్నువదలి గ్రంథరూపముగ వెడలిపోవుట నామనస్సునకు కష్టముగనున్నను నేజేసిన యీవిచారమును రాఁగలతరమువారు నాకంటె నధికముగఁగాని లేక యున్నదియున్నట్లుగగాని చేయునట్లు చేసితినిగదా యని నేను సంతసించుచున్నాఁడను. కాని వైదికధర్మములయందున్న రాజగుహ్యమనునివిషయమును "ఉత్తిష్ఠత జాగ్రత ప్రాప్య వరాన్నిబోధత."—లెండు! మేలుకొనుఁడు! (మఱియు భగవంతునిచే నియ్యఁబడిన) ఈవరములను తెలిసికొనుఁడు!—అనుకఠోపనిషత్తునందున్న మంత్రపూర్వకముగను ప్రేమ యను నుదకముతోడను (కఠ.3. ౧౪) ముందు రాఁబోవుపాఠకులకు స్వాధీనము చేయుచున్నాఁడను. దీనియందే కర్మాకర్మలసంపూర్ణబీజ మున్నది. మఱియు నీధర్మములయొక్క యాచరణ స్వల్పమైనను, మహాసంకటమునుండి యుద్ధరించునని స్వయముగ భగవంతుఁడే చెప్పెనని నిశ్చయపూర్వకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడను. ఇంతకంటె విశేష మేమికావలయును? "చేసిననే కాని యేమియుఁ గానేరదు; అను సృష్టినియమమును మనస్సున నిడికొని నీవు మాత్రము నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసినఁజాలును. కేవలస్వార్థపరాయణమగుబుద్ధితో సంసారముచేసి యలసి కాలమును వ్యర్థపఱుపుమని గాని, సంసారమును వదలుటకు సిద్ధుఁడవు కమ్మని గాని గీత చెప్పదు. సంసారమునే మోక్షదృష్టితో నెట్లు చేయవలసినదియుఁ దెల్పుటకును మనుష్యమాత్రులకు సంసారమునందు నిజముగుకర్తవ్య మేదియో తాత్త్వికదృష్టితో నుపదేశించుటకును గీతాశాస్త్రము బయలువెడలినది. కావున పూర్వవయస్సుననే గృహస్థాశ్రమసంబంధమైన, లేక సంసారమునుగురించిన యీప్రాచీనముగుశాస్త్రమును శక్యమయినంత తొందరతో ప్రతిమనుజుఁడును తెలిసికొనకయుండఁగూడ దని మాత్రమే నాయొక్క కడపటి విజ్ఞపము.

పునహా, అధికవైశాఖము,
శకము. ౧౮౩౭.

బాలగంగాధరతిలక్.

అనువాదకుని విజ్ఞాపనము.

అనువాదమును జేయువా రెల్లరును గ్రంథకారుని గుఱించియు నాగ్రంథములోని విషయమును గుఱించియు వ్రాయుట సంప్రదాయముగ నున్నది. కాని యీగ్రంథకారులు లోకమాన్యులును లోకవిదితులునగుటచే వారిని బ్రకాశింపఁ జేయ నేజేయు యత్నములు సూర్యునిఁ జూపుటకై సంపాదింపఁబడు దీపాది సాధనములవలె యనవసరములగుటయే కాక వారిభూమికచే గ్రంథములోని విషయము సైతము వివరింపఁబడుటచే దానిఁగూర్చియు నాప్రయత్నమునకుఁ గొంచమైన నవకాశము కాన్పింపదు. కావున ననువాదకుఁ డేమైనను గ్రంథమును గురించి వ్రాయవలయునను సాంప్రదాయికోక్తిని నెఱవేర్చుటకై శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులకును లోకమాన్యులకును గీతలవిషయమునఁ గలయభిప్రాయము లెంతవఱకు నేకీభవించునో యెంతవఱకు భేదించునో చూపుటకై నాశక్తికొలఁదిని నేనింతదనుక ఖండనమండనాదులవలనఁ దెలిసికొనినంతవఱకును చదువరులకు మనోరంజనముఁ గావింపఁ బూనెదను.

భగవత్పాదు లసామాన్యప్రజ్ఞ గలవారనియును, ఇట్టి యలౌకికప్రజ్ఞగలవారు సంస్కృతవాఙ్మయముననేగాక మఱియెక్కడను లేరనియు వారియాధ్యాత్మికజ్ఞానము ననుసరించియే యధ్యాత్మప్రకరణమును వ్రాయుచున్నాననియు నిరూపించుటఁబట్టి చూడ నీగ్రంథకారులు తదనుయాయివర్గములోనివా రనియు వారికిని వీరికిని ముఖ్యాంశములలో భేదము విశేషముగ లేదనియుఁ జెప్పుటకేమియు నభ్యంతరము లేదు. కాని లోకమాన్యుల గ్రంథము వెలువడినపిదప కొన్నియంశములలో భగవత్పాదుల భాష్యమునకు విరుద్ధముగ నుండుటంబట్టి యీగ్రంథము సిద్ధాంతవిరుద్ధమనియు కావున నే భ్రమజనకమనియు నీగ్రంథకారుని గుఱించియు, నీగ్రంథమునందలి సిద్ధాంతములను గుఱించియు మఱియొక యూహ కలుగవచ్చును. గాన శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులవారికిని ఈగ్రంథకారులకును నిజముగ మతములో నేమైన భేద మున్నదా ? ఉన్నచో నది యెంతమాత్రపుభేదము ? మఱియు నాభేద మెచ్చోట ? వీరిలో నెవరు నుడివినది యాదరింపఁదగినది ? యని నిష్పక్ష

పాతబుద్ధితోఁ గొంతవఱకైన నిచ్చో నిరూపించుట యావశ్యకము. అయినను శ్రీ భగవత్పాదులవారి గ్రంథమును సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనునంతశక్తి నాకు లేనందున ఖండనమండనలలోఁ బ్రవేశింపక వారిమతము నీగ్రంథకారు లెటుల గ్రహించియున్నారో చూపుటకై కొంచెము ప్రయత్నించెదను. అందు ప్రథమమున శ్రీశంకరభగవత్పాదులమతమును సంక్షేపముగఁ జెప్పెదను

బంధమన జననమరణాదిరూపమగు సంసారము. మోక్షము, లేక ముక్తి యన జననమరణరూపమగు బంధమునుండి పూర్తిగ తప్పించుకొనుట. బంధము కర్మ వలనఁ బ్రాప్తమగును; మోక్షము బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే సిద్ధించును; ఈజ్ఞానము శ్రౌతస్మార్తకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుటచే లభ్యమగును; జ్ఞానము కలిగినపిదప జ్ఞానముకలుగకమునుపు సంచితములైన (అనఁగా: ఏకర్మఫలము లారంభింపఁబడలేదో యవి) పుణ్యపాపకర్మలన్నియు నశించును. కాని యేకర్మల ఫలమారంభింపఁబడినందున జ్ఞానికి దేహము లభించినదో యాకర్మలమాత్రము జ్ఞానముచే నశింపవు. అవి యుపభోగముచేతనే నశించును. "భోగేన త్వితరే క్షపయిత్వా సంపద్యతే"(బ్ర. సూ. ౪-౧. ౧౯.)అందువలన జ్ఞాని బ్రహ్మతాదాత్మ్యము నొందుటకు దేహప్రాప్తి సాధనములగు కర్మలు క్షయమగువఱకును వేచియుండవలసివచ్చును. మఱియు "అనారబ్ధకార్యే ఏవతు పూర్వే తదవధేః" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౫.) జ్ఞానము కలిగినపిదప దేహపాతమువఱకు నుండు జ్ఞానియొక్క స్థితినే జీవన్ముక్తావస్థ యని పేర్కొనుచున్నారు. ఈయవస్థయందున్న జ్ఞానిచేఁ జేయఁబడు నేవిధమగు పుణ్యపాపకర్మలయొక్కయు కర్తృత్వ మాతని నంటదు. జ్ఞానమువలన వానికి ఫలమును బుట్టించుశక్తి నశించును. అవి యున్నను లేనివానితో సమానములే. మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములగు పూర్వోత్తరములగు పుణ్యపాపకర్మలు జ్ఞానముచే నశించును గావునను, అవి వాని నంటనేరవు కావునను జ్ఞానికి దేహపాతానంతర మవశ్యము ముక్తి లభించును. "తదధిగమ ఉత్తరపూర్వాఘయోరశ్లేష వినాశౌ తద్వ్యపదేశాత్" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౩.) "ఇతరస్యాప్యేవ మసంశ్లేషః" (బ్ర. సూ. ౪. ౧. ౧౪.) అనునది శ్రీశంకరభగవత్పాదులవారి మతసిద్ధాంతము.

శ్రీభగవత్పాదులవారిచేఁ జేయఁబడిన యీవేదాంతసిద్ధాంతము లోకమాన్యులకు సంపూర్ణముగ సమ్మతమైనదే. కాని జ్ఞానము కలిగినపిదప దేహపాతము పర్యంతమును జ్ఞాని కాల మెటుల గడపవలయునను ప్రశ్నమున కుత్తరమును జెప్ప

టలోమాత్ర మాచార్యులవారికిని లోకమాన్యులకును మతభేదము కలదు. ఆత్మజ్ఞానికి యాప్తసర్వకాముఁడగుటచే(సర్వకామములను బొందినవాఁడగుటచే) ప్రాప్తవ్యమేమియు (అనఁగా: బొందఁదగిన దేదియు) లేనే లేదు. గాన నాతండు సర్వకర్మములను, కర్మసాధనములను యజ్ఞోపవీతము, శిఖ మొదలగు నన్నింటిని పరిత్యజించి యుదరనిర్వాహార్థమై భిక్షాటనము మాత్రముఁ జేయవలయు ననియు మిగిలిన కాలమునంతను నాత్మచింతనమునందే గడపవలయుననియు, మఱియొక కార్యము నెంతమాత్రముఁ జేయఁగూడదనియు భగవత్పాదుల యభిప్రాయము. ఆత్మజ్ఞాని తనకొఱకు గాకపోయినను లోకసంగ్రహార్థమే యైనను (అనఁగా: లోకుల కుపకారముఁ జేయవలయుననను నూహతోనైన) వెనుకటివలెనే సర్వకర్మలనుఁ జేయుచు నుండుటయే మిక్కిలి ప్రశస్తమనియు నలసునివలె కాలక్షేపమును మాత్రముఁ జూచుకొనఁగూడదనియు, తిలకమహాశయుని యభిప్రాయము. భగవత్పాదులకును, లోకమాన్యులకును మతభేదము జ్ఞాని జ్ఞానము కలిగినపిదప నెటులఁ బ్రవర్తింపవలయు ననువిషయమును గుఱించి వెలువడినది. వీనిలో శ్రీ భగవత్పాదులవారిమార్గము సన్న్యాసమార్గమనియు, నివృత్తిమార్గమనియుఁ జెప్పఁబడును. లోకమాన్యుల మార్గము కర్మమార్గమనియు, ప్రవృత్తిమార్గమనియుఁ జెప్పఁబడును. వ్యాకరణమహాభాష్యగతములును, శంకరభాష్యగతములును నగు కొన్నివాక్యములను నవీనగ్రంథములలో నేకదేశిభాష్యమనియు, ప్రౌఢోక్తియనియుఁ జెప్పుచు వాదము చేయుట గ్రంథకారుల శైలి కావున నంతమాత్రముచే నవీనులని నిందింపక మనము విచారమువైపుననే దృష్టినుంచి యుక్తప్రత్యుక్తులను పరీక్షింపవలయును. ఇట్టి యుక్తులు బుద్ధిమంతులకు వానినిఁ జదివిన పిదపఁ దోఁచుటచేతను ప్రాచీనగ్రంథములయందలి మహత్త్వమునకు మఱింత తోడుపడుటయే యగును. జ్ఞానము కలుగనిచో ముక్తికలుగదనియు, నంతఃకరణశుద్ధి లేనిచో విచారముగుండా జ్ఞానము కలుగుటకు వీలు లేదనియు వర్ణాశ్రమవిహితములనుఁ జేసిననే గాని చిత్తశుద్ధి గలుగదనియుఁ జెప్పు శ్రీ భగవత్పాదులవారి మతము లోకమాన్యులకును సమ్మతమే సంశయమేమియు లేదు. కాని సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించిననే గాని మోక్షము లభించుటకు వీలు లేదని శ్రీ భగవత్పాదులు సెప్పుచున్నారు. జ్ఞానము కలిగినచో వర్ణాశ్రమవిహితమగు ననుష్ఠానముఁ జేయుచు నుండినను మోక్షము లభించునని లోకమాన్య తిలకమహాశయులు సెప్పుచున్నారు. జ్ఞానము కలిగినపిదప సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినచో మోక్షము లభింపదనిమాత్రము చెప్పరు. కాని తిలకమహాశయుని మతమే శ్రుతిస్మృతిప్రమాణములచే సిద్ధమగుచున్నదో నిరూ

పించుట వారికిని కష్టమైన విషయమే. కావున నీవిషయ మే ప్రమాణములచే సిద్ధమగునో నిరూపించుట యావశ్యకము.

మొదట జ్ఞాని కర్మ చేయుటకు శక్యమగునా ? కా నేరదా ? యనువిషయము విచారణను గావింపుదము. ఈవిషయమున నాచార్యశిష్యులగు శ్రీ విద్యారణ్యుల వారు "విద్వాంశ్చేత్తా దృశాంపశ్యే త్తిష్ఠే త్తదనురోధతః, కాయేన, మనసా, వాచా కరో త్యేవాఖిలాః క్రియాః" అట్టివారిలో (అనఁగా: జ్ఞానులలో) నుండఁ బలసినపుడు తత్త్వజ్ఞాని వారి ననుసరించియే తన కాయిక వాచిక మానసికములగు కర్మల నన్నింటినిఁ జేయుచున్నాఁడని చెప్పిరి. (పంచదశి. ప్ర. ౭) శ్రీ భగవత్పాదులును "కామప్రహాణేతు విద్యమాన మపి కర్మ పుణ్యాపుణ్యోపచయ కరం న భవతి" "ఉచ్ఛిన్నకామస్య విద్యమానాన్యపి కర్మాణి బ్రహ్మవిదో వంధ్యప్రసవాని భవంతి" కోరికలు నశించినపిదప కర్మయున్నను పుణ్యపాపములను సంపాదింప నేరదు. కామములు నశించిన బ్రహ్మజ్ఞానియొక్క కర్మలున్నను ఫలమును సంపాదించునవి కావని బృహదారణ్యకభాష్యమునఁ జెప్పిరి. "విదుషా క్రియమాణమపి కర్మ పరమార్థతో௨కర్మైవ" గీతాభాష్యమునను (౪-౨౦) విద్వాంసుఁడు కర్మఁ జేసినను నిజముగ నది యకర్మయే యనియుఁ జెప్పిరి. భగవత్పాదులు జ్ఞానికి కర్మఁ జేయుటకు శక్యమగునని యొప్పుకొనుటయే గాక, "యస్య సర్వే సమారంభాః కామ సంకల్పవర్జితాః) జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం తమాహుః పండితం బుధాః"(గీ.౪-౧౯) అనుశ్లోకముయొక్క భాష్యములో జ్ఞానులను ప్రవృత్తులనియు (ప్రవృత్తిమార్గావలంబులనియు) నివృత్తులనియు (నివృత్తిమార్గావలంబులనియు) రెండు తెగలుగ విభజించి జ్ఞానులు జీవితమును గడపుటకు రెండుస్వతంత్రము లగుమార్గములు గలవని చూపించి, కొంతమందిజ్ఞానులు తమయిచ్ఛానుసారముగ లోకసంగ్రహమును చేయుటకును మఱికొందఱు తమశరీరనిర్వాహమును చేసికొనుటకును కర్మలనన్నింటినిఁజేయుచునే యున్నారని స్పష్టముగఁ జెప్పిరి. అచ్చో భాష్యము 'అస్య యథోక్తదర్శినః (కర్మణ్యకర్మ అకర్మణి చ కర్మ పశ్యతః) సర్వే యావంతః సమారంభాః కర్మాణి .. కామసంకల్పవర్జితాః కామైస్తత్కారణైశ్చ సంకల్పై ర్వర్జితాః-ముధైవ చేష్టామాత్రా అనుష్ఠీయంతే ప్రవృత్తేన చేల్లోకసంగ్రహార్థం నివృత్తేన చేజ్జీవనమాత్రార్థం తం జ్ఞానాగ్ని దగ్ధకర్మాణం.....ఆహుః పరమార్థతః పండితం బుధాః".—"కర్మయం దకర్మదృష్టియు నీకర్మయందు కర్మదృష్టియుఁ గలిగిన యేపురుషుని కర్మలన్నియుఁ గోరికలతోడను వానికి కారణభూతములగు సంకల్పములతోడను శూన్యములైనవో (అనఁగా: ప్రవృత్తిమార్గములోనుండు నేని లోక

సంగ్రహముకొఱకును నివృత్తిమార్గములో నుండునేని జీవనముకొఱకును నెవనికర్మలన్నియు స్వార్థచేష్టవలె ననుష్ఠింపఁబడినవో) వానిని నిజముగ జ్ఞానాగ్నిచే దహింపఁబడినకర్మలు గలిగినపండితుఁడని బ్రహ్మవేత్తలు చెప్పుచున్నారు" అని యున్నది.

పైవివేచనవలన జ్ఞానము కలిగినపిదప జ్ఞాని జీవితకాలమును గడపుటకై ప్రవృత్తిమార్గము నివృత్తిమార్గము ననునీరెంటిలోఁ దనకిష్టమువచ్చిన దేదో యొక మార్గమును గ్రహింపవచ్చునుగాన ప్రవృత్తిమార్గావలంబియగునేని లోకసంగ్రహార్థమై యన్నికర్మలను, నివృత్తిమార్గావలంబియగునేని దేహధారణోపయుక్తమాత్ర మగుభిక్షాచరణాదికర్మను చేయుచు జీవితశేషమును నాత్మచింతనముచే గడుపవలయునని శ్రీభగవత్పాదులుసైత మంగీకరించినటుల నిర్వివాదముగనే సిద్ధమగుచున్నది. ఇంతియఁగాక జ్ఞాని క్షత్రియుఁడో, లేక వైశ్యుఁడో యగునేని స్వార్థ మేమియు లేకపోయినను లోకులకై ప్రవృత్తిమార్గమునే యవలంబింపవలయును. నివృత్తిమార్గము నవలంబింపనే కూడదని సైత మాచార్యులు ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నారు. "బ్రాహ్మణా నామే వాధికారో వ్యుత్థానే" (బృ. భాష్యం) బ్రాహ్మణులకే సన్న్యాసాధికారముగాని క్షత్రియులకును వైశ్యులకును లేదు.

భగవత్పాదులమతము ననుసరించియే క్షత్రియులును, వైశ్యులును, జ్ఞానము గలిగిన పిదప లోకసంగ్రహార్థమై యనఁగా: కేవలము లోకోపకారముకొఱకై కడవఱకును కర్మలనుఁ జేయుచునే యుండవలయును. వారికి రెండవమార్గము లేనే లేదు. "ఇతరవర్ణాపేక్షయా వా యావజ్జీవశ్రుతిః నహి క్షత్రియవైశ్యయోః పారివ్రాజ్యపత్తి రస్తి" (బృ. భాష్యం). మఱియు బ్రాహ్మణులకుఁ బ్రవృత్తి నివృత్తిమార్గముల రెండింటియందును నధికార ముండుటచే వారి కిష్టమైనమార్గ మవలంబింపవచ్చునని స్పష్టమగుచున్న దని సారాంశము. ఈవిషయములో శ్రీభగవత్పాదులకును లోకమాన్యులకును నేమియు విరోధములేదని స్పష్టముగ నెల్లవారు నెఱుంగవలయును.

కాని, "తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఈషన్మాత్రేణాపి శ్రౌతేన స్మార్తేనవా కర్మణా ఆత్మజ్ఞానస్య సముచ్చయో న కేనచిద్దర్శయితుం శక్యః" (గీతాభాష్య. అ. ౨. శ్లో. ౧౦.) మఱియు "తస్మాద్గీతాశాస్త్రే ఆత్మజ్ఞానవతస్సన్న్యాస ఏవాధికారో నకర్మణీతి తత్రతత్ర ఉపదిష్టా దాత్మజ్ఞానప్రకరణే దర్శయిష్యామః" అనఁగా: "గీతలలో కొంచెమైన శ్రౌతములుగాని లేక స్మార్తములుగాని యగుకర్మలతో జ్ఞానమునకు సముచ్చయముఁ జెప్పఁబడినట్లెవరును చెప్పుటకు వీలులేదు" "కావున గీతాశాస్త్రమున నాత్మజ్ఞానికి సన్న్యాసమునందే యధికారముగాని కర్మలయం

దధికారము లేనట్లు సిద్ధమగుచున్నదని జ్ఞానప్రకరణములయం దక్కడక్కడ నిరూపించెద”మని శ్రీభగవత్పాదులవా రనేకస్థలములయందుఁ జెప్పిన దానికర్థ మేమి యని శంకింపవచ్చును. అయినను శ్రీభగవత్పాదులవారే జ్ఞానకర్మసముచ్చయ మశక్యమని చెప్పిరో దానికర్థము తెలియనందున నీశంక బయల్పడును. అది తెలిసికొనినచో నీప్రశ్నమున కవకాశమే యుండదు. కాన శ్రీభగవత్పాదులవా రశక్యమని చెప్పిన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమున కర్థ మేమో యిచ్చో వివరించుట యావశ్యకము.

మోక్షము జ్ఞానముచేతనే లభించుననియు, మోక్షము లభించుటకై జ్ఞానమునకు కర్మాపేక్షయేమియు నుండదనియు, కర్మ యనునది జ్ఞానోత్పత్తికి కారణమనియు, అజ్ఞానము కలిగినచో కర్మలయావశ్యకత యేమియు నుండదనియు, జ్ఞానము మోక్షమునకు స్వతంత్రమయిన సాధనమనియు శ్రీభగవత్పాదులవారి సిద్ధాంతము. దీనికి విరుద్ధముగ జ్ఞానమాత్రముచే మోక్షప్రాప్తికి వీలులేదనియు, జ్ఞానమునకు (ఆత్మజ్ఞానమునకు) కర్మసంబంధముండిననే తప్ప మోక్షము సిద్ధించుటకు వీలులేదనియు, నాత్మజ్ఞానము స్వతంత్రమైనది కాదనియు నది కర్మ కంగమనియు(అనఁగా: నేజ్ఞానమునకును, ఆత్మజ్ఞానమునకును, కర్మతో సముచ్చయము గలదో యాకర్మ సముచ్చితమగు జ్ఞానమే— (ఆత్మజ్ఞానమే) మోక్షము నిచ్చుటకు సమర్థమైనదనియు) కేవలాత్మజ్ఞానముచే మోక్షము దొరకుటకు వీలులేదనియు సముచ్చయవాదులు చెప్పుదురు. ఈజ్ఞాన, కర్మ, సముచ్చయపక్షమును (అనఁగా: కర్మ సముచ్చితమగు జ్ఞానముచేతనే మోక్షము సిద్ధించును, జ్ఞానమాత్రముచే మోక్షము ప్రాప్తించదనుపక్షమును) శ్రీభగవత్పాదులవారు తమభాష్యములో నాయాకడ ఖండించిరి. మఱియు దీనికి విరుద్ధమగుపక్షము నాచార్యులవారి భాష్యమును లెస్సగఁ జదివిన వారికిఁ దెలియఁగలదు. ఉదాహరణము:— గీతాభాష్యమునందే “తస్మాద్గీతాసు కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానా న్మోక్షప్రాప్తిః నకర్మసముచ్చితాదితి నిశ్చితోర్థః” “యథా భగవతో వాసుదేవస్య క్షాత్రధర్మ చేష్టితం నజ్ఞానేన సముచ్చీయతే పురుషార్థసిద్ధయే” “తస్మాత్కేవలాదేవ తత్త్వజ్ఞానాన్మోక్ష ఇత్యేషః అర్థో నిశ్చితో గీతాసు సర్వోపనిషత్సుచ” ఇత్యాదికము గీతాభాష్యమునందే చెప్పఁబడినది. ఈస్థలములయన్నిఁటియందును పురుషార్థసిద్ధికొఱకు (అనఁగా: మోక్షప్రాప్తికొఱకు, నిశ్శ్రేయసముకొఱకు) ఆత్మజ్ఞానమునకు కర్మయొక్క సహాయ మేమియు లేదని యున్నది.

“అతశ్చ కర్మాణి విద్యయా ఫలసిద్ధౌ నాపేక్ష్యంతే.” (బ్ర. సూ. భా. ౩. ౪—౨౬) కేవలము జ్ఞానముచేతనే మోక్షముగల్గును అని యాచార్యులవారు చెప్పి

నట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఎక్కడ 'పురుషార్థసిద్ధికొఱకు,' 'మోక్ష ప్రాప్తి కొఱకు మొదలగు శబ్దములనుఁ బ్రయోగింపకయే జ్ఞానకర్మ సముచ్చయము నిషేధింపఁబడినదో యది పురుషార్థసాధన మనుదృష్టితోడనే నిషేధింపఁబడినదని యెఱుంగవలయును. ఆచార్యులవారేజ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్షమును ఖండించిరో అది గీతారహస్యకారులమతము కాదని నిర్వివాదమే. లోకమాన్యులేజ్ఞానకర్మ సముచ్చయమును చెప్పుచున్నారో యది యాచార్యులవారు నిషేధించిన సముచ్చయవాదము కాదు. కారణ మేమన, జ్ఞానము కల్గినపిదప లోకసంగ్రహార్థమై (మోక్షము కొఱకు గాదు) చేయఁబడిన కర్మ యాచార్యులవారిదృష్టినిఁబట్టి కర్మయే కాదు. "గీతాశాస్త్రే ....కర్మణాజ్ఞానస్య సముచ్చయో నకేనచిత్ దర్శయితుం శక్యః" అనిచెప్పి వెంటనే "యస్యతు అజ్ఞానా ద్రాగాదిదోషతో వా కర్మణి ప్రవృత్తస్య యజ్ఞేన దానేన తపసావా విశుద్ధ సత్వస్య జ్ఞాన ముత్పన్నం పరమార్థతత్త్వవిషయ మేక మేవేదం సర్వం బ్రహ్మ అకర్తృచేతి తస్య కర్మణి కర్మ ప్రయోజనేచ నివృత్తేః లోకసంగ్రహార్థం యత్రపూర్వం యథాప్రవృత్తిస్తథైవ ప్రవృత్తస్యకర్మణి యత్ప్రవృత్తిరూపం దృశ్యతే న తత్కర్మ యేన బుద్ధేస్సముచ్చయస్స్యాత్." (గీ. భా. అ. ౨. అవతరణము) అనుభాష్యగ్రంథమును చూడుము. (అనఁగా: గీతాశాస్త్రమునందు జ్ఞానముతో కర్మకు సముచ్చయము కలదని యెవరును నిరూపించుటకు వీలు లేదు) కాని యజ్ఞము దానము తపస్సు ననువాని సంబంధముచే నంతఃకరణము శుద్ధమైనందున నీసర్వమును బ్రహ్మయే యనియు నది కర్తృత్వ హీనమైనదనియు పారమార్థికవిషయమగు జ్ఞానముకలిగి, కర్మమునుండియు కర్మలప్రయోజనమునుండియు నెవరు నివృత్తిఁ బొందినారో వారు పూర్వమువలెనే యత్నపూర్వకముగ కర్మలలో ప్రవర్తించినట్లు కాన్పించినను వారు చేయునది కర్మయే కానేరదు. వారిజ్ఞానమునకు కర్మలతో సముచ్చయమెటులుండును?

అటులనే "విదుషా క్రియమాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్మైవ తస్య నిష్క్రియాత్మదర్శన సంపన్నత్వాత్" "కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నిష్క్రియాత్మదర్శన సంపన్నత్వాన్నైవ కించిత్కరోతి." (గీ. భా. ౪. ౨౦) "ఏవం లోకసంగ్రహం చికీర్షయాఽపి క్రియమాణం కర్మ పరమార్థతోఽకర్మ బ్రహ్మబుద్ధ్యుప మృదితత్వాత్" "ఇదంతు బ్రహ్మ బుద్ధ్యుపమృదితార్పణాదిమత్కర్మ అకర్మైవతత్"— (గీ. భా. ౪. ౨౪) మొదలగు ననేకవచనముల నాచార్యులవారిభాష్యమునఁ జూపవచ్చును. వానిలో "నేను నిష్క్రియమగు బ్రహ్మను," అనుజ్ఞానము కల

వారు చేసినవి కర్మలే కావని యాచార్యులవారు నిశ్చయించి చెప్పినారు. దీని విషయమై పైనఁజూపిన ప్రమాణములు చాలునని నాయభిప్రాయము. ఆచార్యుల వారిసిద్ధాంతమునకును, లోకమాన్యులసిద్ధాంతమునకును లేశమాత్రమైనను విరోధము లేదనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది.

విరోధము లేకపోయినను రుచిభేదముమాత్రము గలదు. జ్ఞానము గలిగిన పిదప జ్ఞానికి జీవితమును (దేహపాతము వఱకు నుండుకాలమును) గడపుటకు ప్రవృత్తిమార్గము నివృత్తిమార్గము నను నీరెండిటి యందును సంపూర్ణముగ నధికారమున్నదని ఇరువురు నొప్పుకొన్నను జ్ఞాని కర్మసన్న్యాసమును గ్రహించి భిక్షావృత్తితో నుండుటయనునదియే శ్రేయస్కరమని యాచార్యులును, జ్ఞాని కర్మసన్న్యాసమునుఁ జేయక లోకోపకారార్థమై కర్మలను చేయుచునే యుండుట మిక్కిలి మంచిదనియు లోకమాన్యులు చెప్పుచున్నారు. "భిన్నరుచిర్హి లోకః" అనున్యాయమునుఁ బట్టి "నచ వేద సమ్యక్ ద్రష్టుం" అని యీ యిరువురిలో నెవరిని యనుటకు సాధ్యముకాదు.

ఇంతవఱకు శ్రీభగవత్పాదులవారికిని లోకమాన్యులకును గలయభిప్రాయము కలసియే యుండెను. అయినను ముందుఁ జెప్పఁబోవువిషయముం బట్టి నిరువురకు నపరిహార్యమగు నొకవిరోధము బయలువెడలును. జ్ఞానము కలిగినపిదప నివృత్తి మార్గమును స్వీకరించుట (అనఁగా: సర్వకర్మ సన్న్యాసముం జేయుట) మిక్కిలి శ్రేయస్కరమనియు గీతల కీమతమే సమ్మతమనియు శ్రీభగవత్పాదులవారు చెప్పుచున్నారు. ("తస్యాస్య గీతాశాస్త్రస్య సంక్షేపతః ప్రయోజనం పరం నిశ్శ్రేయసం,.....తచ్చ సర్వకర్మసన్న్యాస పూర్వకాత్ ఆత్మజ్ఞాన నిష్ఠారూపాత్ ధర్మాద్భవతి") జ్ఞానము కలిగినపిదప ప్రవృత్తిమార్గమును స్వీకరించుట (అనఁగా: సర్వకర్మలను చేయుచుండుట) మిక్కిలి మంచిదనియు, గీతల కీమతమే సమ్మతమైనదనియు లోకమాన్యులు చెప్పుచున్నారు (కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే "కర్మజ్యాయోహ్యకర్మణః") అని గీతలయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము (గీ. ర. పుట. ౪౩౩, ౪౩౫ చూడుడు.)

ఈరెండుపక్షములలోను గీతలకు సమ్మతమైన దేది యని విచారింపవలసి యున్నది. ఇప్పటికి సుమారు ౧౨౦౦ ల సంవత్సరములుగా శ్రీభగవత్పాదులవారి భాష్యము నందఱును పఠించుచుండుట బట్టి వారిపక్షమునే గీత యంగీకరించుచున్నదని దృఢమైన నమ్మకము కలదు. అట్టిస్థితిలో లోకమాన్యులు తమసిద్ధాంతమును నెరవేర్చుటకై చూపుచున్నప్రమాణములను కొంచెము విచారింతము.

సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి,
యచ్ఛ్రేయ ఏతయో రేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితమ్.

(గీ. ౫. ౧.)

ఓకృష్ణా! యొకపరి సన్న్యాసమును, యొకపరి కర్మయోగమును, (అనఁగా: కర్మను చేయుచుండవలయునను మార్గమును) నుత్తమ మని చెప్పుచున్నావు. ఈరెంటిలో నేది మంచిదియో (మిక్కిలి ప్రశస్తమైనదో) దాని నొక్కదానినే నిశ్చయముగా నాకుఁ జెప్పుము. అనుప్రశ్నమునకు నుత్తరమిచ్చునపుడు—

సన్న్యాసః కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ,
తయోస్తు కర్మసన్న్యాసాత్ కర్మయోగో విశిష్యతే.

(గీ. ౫. ౨.)

కర్మసన్న్యాసమును కర్మయోగమును రెండును నిశ్శ్రేయసకరములే (అనఁగా: మోక్షమును గలుగఁజేయునవియే), కాని (అనఁగా: మోక్షమును సంపాదించుటకు సమానమైనయోగ్యతఁ గలవైనను) యీరెంటిలో కర్మసన్న్యాసముకంటె కర్మయోగము విశేషమైనయోగ్యతఁ గలిగినది—అను ప్రశ్నోత్తరములు రెండును నిస్సందిగ్ధములైనవియు స్పష్టములునై యున్నవి. మొదటిశ్లోకమునందున్న శ్రేయశ్శబ్దమునకు మిక్కిలి ప్రశస్యము (బహుమంచిది) అని వ్యాకరణశాస్త్రానుసారముగ నర్థమును చెప్పవలయును. రెండుమార్గములలో నున్న తారతమ్యమునుగుఱించిన యర్జునుని ప్రశ్నమునకే 'కర్మయోగోవిశిష్యతే' కర్మయోగము మిక్కిలి గొప్పదని భగవంతుఁ డుత్తరమిచ్చినందున కర్మయోగపక్షమే మిక్కిలి గొప్పదని చెప్పుటకు ప్రమాణమని లోకమాన్యులు చెప్పుచున్నారు. జ్ఞానముఁ గలిగినపిదప కర్మలు సేయనక్కఱలేదనువిషయము భగవంతునకు సమ్మతిమైనచో "నీరెంటిలో సన్న్యాసమే శ్రేష్ఠ"మని యర్జునునకు నేల యుత్తరమీయలేదు? అట్లు చెప్పక "కర్మలను చేయుటయు, మఱియు కర్మలను వదలిపెట్టుటయు సమానముగనే మోక్షదాయకములని రెండవశ్లోకముయొక్క మొదటిపాదమునఁ జెప్పి పిదప 'తు' అనఁగా 'గాని' అనుపదమును ప్రయోగించి 'తయోః' అనఁగా నీరెండుమార్గములలోను కర్మలను వదలుమార్గమునకంటె కర్మలను జేయవలయునను మార్గమే మిక్కిలి ప్రశస్తము (శ్రేయము) అని భగవంతుఁడు నిస్సందిగ్ధముగా విధించినందున సాధనావస్థయందు జ్ఞానము లభించుటకై యేనిష్కామకర్మలను జేయవలయునో వానినే పిదప సిద్ధావస్థయందు సైతము లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని యామరణాంతమును కర్తవ్యములని

చేయుచునే యుండవలయు ననుమతము భగవంతున కిష్టమైనదని స్పష్టముగ సిద్ధమగుచున్నది. (గీతారహస్యము. పుట. ౯౮౯ చూడుము.)

ఇచ్చో ప్రశ్నవలె సమాధానమున్నైతిము స్పష్టముగనె పరిశీలిసు నున్నది. "కర్మమును విడలుట యుక్తమా? లేక చేయుట యుక్తమా?" అని యర్జునుడు ప్రశ్న చేయఁగా మోక్షదృష్టిలో నవిరెండును సమానములైనను కర్మను త్యజించుటకంటె నాచరించుటయే యుక్తమని భగవంతుఁడు సమాధానము చెప్పెను.

శ్రీశంకరులు చెప్పువిషయము నిచ్చోఁ గొంచెము గమనింపవలయును—అర్జునుని ప్రశ్నకు నిది యాశయము కానేరదు. భగవంతుని సమాధానమునకును నిది యాశయము కానేరదు. నాలవయధ్యాయమున "కర్మణ్యకర్మ యః పశ్యేత్", (౪. ౧౮) మొదలు "యోగసన్న్యస్తకర్మాణం... కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ" (౪. ౪౧) అనువఱకును భగవంతుఁడు సర్వకర్మసన్న్యాసమునుఁ జెప్పి, మరల "ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" యనుశ్లోకముచే నీవు కర్మయోగము నాచరింపుమని చెప్పెను. కాని కర్మయోగకర్మసన్న్యాసములు స్థితిగతులవలె (కూర్చుండుట నడచుటవలె) పరస్పరవిరుద్ధములు గావున వీనిరెంటిని యొకఁడే, యొకసమయముననే యాచరించుట శక్యము కాదు. మంచిది; కాలభేదమునఁ జేయవలయునని చెప్పుదుమేని (అనఁగా: నొకదాని నాచరించి పదప మఱియొకదాని నాచరింపవలయునందుమేని) అట్లు భగవంతుఁడు చెప్పలేదు. కావున నేదోయొకదానినే యాచరింపవలయును. వానిలో నేదియుక్తమో దానిని చెప్పుదమను నభిప్రాయమును మనస్సున నిడికొని యర్జునుఁ డడుగుచున్నాఁడు.—"యచ్ఛ్రేయ ఏతయోరేకం తన్మే బ్రూహి సునిశ్చితం" "యోగసన్న్యస్తకర్మాణం" అను శ్లోకమున (మఱియు నింతకు పూర్వమున మఱికొన్నిశ్లోకములయందును) ఆత్మవేత్త నుద్దేశించి కర్మసన్న్యాసము చెప్పఁబడినదనియు "ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగమాతిష్ఠ"యనుశ్లోకమునందనాత్మవేత్తను గురించి కర్మయోగము చెప్పఁబడినదనియుఁ దోఁచి యీప్రశ్నమును చేసినట్లుల భగవంతుఁడు చెప్పిన యుత్తరమును బట్టి కాన్పించుచున్నది. కారణ మేమన: "సన్న్యాసం కర్మయోగశ్చ నిశ్శ్రేయసకరావుభౌ" సన్న్యాసమును కర్మయోగమును రెండును మోక్షము నిచ్చునవే యని భగవంతుఁడు సమాధానమును జెప్పినాఁడు. కాని యీరెండును నాత్మవేత్తకు నిశ్శ్రేయసకరములా? ఆత్మవేత్తకు నిశ్శ్రేయసకరము లందుమేని యాత్మవేత్తకు నాత్మజ్ఞానముచేతనే నిశ్శ్రేయసము (మోక్షము) లభించునుగాన నతనికి

(ముక్తునకు) సన్న్యాసము ముక్తి నిచ్చునదా? లేక కర్మయోగమా? యను ప్రశ్నమే యసంగతమగును. కావున ననాత్మజ్ఞునకు (ఆత్మజ్ఞానములేనివానికి) నవి మోక్షము నిచ్చునవి యని చెప్పవలసివచ్చును. అనఁగా: ననాత్మవేత్తకే కర్మసన్న్యాసము కర్మయోగము నను నీరెండును మోక్షము నిచ్చునవి యని భగవంతుఁ డుత్తర మిచ్చుటంబట్టి యర్జునుని ప్రశ్నమును ననాత్మవేత్తనుగూర్చియే చేయఁబడినదని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది.

(౧) "యోగసన్న్యస్త కర్మాణమ్" (౪. ౪౧) మొదలగు శ్లోకములం దాత్మవేత్త సన్న్యాసమునే గ్రహింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (౨) 'తస్మాదజ్ఞాన సంభూతమ్, (౪౪. ౨) మొదలగు శ్లోకములయం దనాత్మవేత్త కర్మయోగము నాచరింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (౩) కాని కర్మత్యాగము కర్మయోగము నను నీరెండును ననాత్మవేత్త నుద్దేశించియే చెప్పఁబడినవని యర్జునుఁడు భ్రమఁజెందె నని "నిశ్శ్రేయసకరా వుభౌ" అను భగవంతుని యుత్తరమువలనఁ గాన్పించుచున్నది. (౪) తాను తెలిసికొనిన విషయమును బట్టి "యనాత్మవేత్తకు కర్మలను త్యజించుట మంచిదా? కర్మయోగము మంచిదా?" యని యర్జునుఁ డడిగెను. (౫) ఆ ప్రశ్నమున ననాత్మవేత్త కర్మములను సన్న్యసించుటకంటె కర్మములను చేయుటయే లగ్గని, (యుత్తమమని) భగవంతుఁడు చెప్పిన భగవత్పాదుల భాష్యము నందలి సారాంశము.

కాని యాత్మవేత్తచేతను చేయఁబడు కర్మసన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది మిక్కిలి శ్రేయస్కరమని యర్జునుని ప్రశ్నమనియు నాత్మవేత్త కర్మలను త్యజించుటకంటె కర్మయోగము నాచరించుటయే మిక్కిలి శ్రేష్ఠమని భగవంతుఁ డుత్తర మిచ్చెననియు లోకమాన్యులగు తిలకమహాశయులు చెప్పుచున్నారు.

ఈ రెండుమతములలో నేది యుక్తమో విచారింపవలయును. అందుకై తొలుత నాచార్యులమతమును విచారింతము. శ్రీ భగవత్పాదులు భగవంతుని యుత్తరమునుబట్టి యర్జునుని ప్రశ్న కభిప్రాయమును తెలిసికొనవలయునని నిశ్చయించినారు. కాని భగవంతునియొక్క యుత్తరములో నేమి చెప్పఁబడినది యను విషయమే ముఖ్యముగ విచారింపఁదగినదై యున్నందున దానిఁబట్టి ప్రశ్నమున కభిప్రాయమును నిర్ణయించుట శక్యముగాదని లోకమాన్యులు నుడివెదరు. అనఁగా నేవచనముయొక్క యర్థమును నిర్ణయింపవలయునో యావచనముయొక్క నిర్ణయింపఁబడిన యర్థమునుండియే యితరవచనముల కర్థమును నిర్ణయించుటకు వీలు లేదని యభిప్రాయము. ఇందులకు శ్రీ భగవత్పాదులవారేయితర సాధనముల

యొక్క సంబంధముచే నర్జునుని ప్రశ్నకభిప్రాయమును నిశ్చయించిరో వానినే విచారించుట యావశ్యకము.

భగవంతుఁడు 'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అనుశ్లోకమునం దాత్మవేత్త కర్మసన్న్యాసమునుఁ జేయవలయునని చెప్పినాఁడనియు దానికి పిదపనున్న 'తస్మాదజ్ఞానసంభూతం' అనుశ్లోకమున నాత్మవేత్త కర్మయోగము నాచరింపవలయునని చెప్పినాఁడనియు శ్రీభగవత్పాదులు సెప్పుచున్నారు. కాని వీరు సెప్పినసంగతి యెంతవఱకు యుక్తమైనదో చూచుటకై యీ రెండుశ్లోకములను నర్థముతోఁగూడ వ్రాయవలయును.

శ్లో. యోగసన్న్యస్తకర్మాణం జ్ఞానసంఛిన్నసంశయమ్,
ఆత్మవంతం నకర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ. ౪౧
తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత. ౪౨
(గీ. అ. ౪.)

(౪౧) ఓయర్జునా! పరమార్థదర్శనరూప మగుయోగముచే నెవరు కర్మలను వదలిరో, మఱియు నేకత్వజ్ఞానముచే నెవరిసంశయము నశించినదో యాయాత్మవంతుని (అప్రమాదశీలుఁడగుపురుషుని) కర్మలు బంధింపవు. కావున జ్ఞానముగలిగిన పిదప కర్మలయొక్క లేపము తగులదు.—(౪౨)'తస్మాత్'—ఆ హేతువుచే (వస్తుస్థితి యిటులుండుటచే) నజ్ఞానమునుండి బయలు వెడలినదియు, నీహృదయమునందున్నదియు నగుసంశయమును జ్ఞానఖడ్గముచే ఛేదించి యోగమును (ఆత్మజ్ఞానోపాయమగు కర్మానుష్ఠానమును) ఆచరింపుము. ఓయర్జునా! నీవు యుద్ధమును జేయుటకై లెమ్ము.—అని శ్రీభగవత్పాదులవారు చేసినయర్థము. కాని మొదటి శ్లోకములోని మొదటిచరణమునకు నింకను స్పష్టముగ నర్థమును చేయవలయును. భాష్యములో 'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అనుదానికి 'పరమార్థరూప మగుయోగముచె కర్మలను వదలివేసినవారు' అని యర్థమును జేసినను నాపరమార్థదర్శనము పరోక్షజ్ఞానమా? అపరోక్షజ్ఞానమా? యనియుఁ గర్మలను వదలివేయుట యనఁగా కర్మలను స్వరూపతః (బొత్తుగా) త్యజించుటయా? లేక కర్మఫలత్యాగమా? యను రెండువిధములగు సంశయములు బయలువెడలును. వానిలో నిచ్చో శ్రీభగవత్పాదు లేయర్థము నొప్పుకొనిరో మనకుఁ దెలియుటకు వీలులేదు. ఆనందగిరి వ్యాఖ్యానమునుఁ జూచితిమేని "తచ్చ (పరమార్థదర్శనం) వైధసన్న్యాసపక్షే

పరోక్షం, ఫలసన్న్యాసపక్షే త్వపరోక్షమితి వివేకః"—అనఁగా : "సన్న్యస్త కర్మాణ" మనుటకు, కర్మలను స్వరూపతః వదలినవాఁడని యర్థమున, పరమార్థ దర్శన మనఁగా : నపరోక్షజ్ఞానమనియు, ఫలతః కర్మలను వదలినవాఁడ (కర్మఫల ములను వదలినవాఁడు) నని యర్థమున, "పరమార్థదర్శన" మనఁగా : పరోక్షజ్ఞాన మనియు నర్థమును చేసికొనవలయునని చెప్పుటచే నీరెండర్థములును యుక్తములైనవే యని యానందగిరిమతి మేర్పడును. కాని దీనిచే నాచార్యులవారి కేయర్థము వివ క్షితమో తెలిసికొనుట కానందగిరి తోడ్పడఁడు. కాని కర్మలను బొత్తుగ త్యజిం చుట యనునర్థము "యోగసన్న్యస్తకర్మాణం" అనుదానికిఁ జేసినచో నుత్తరార్థ ముతో సుసంగతము కానేరదు. కారణ మేమన : "కర్మలను బొత్తుగా వదలిన వారిని కర్మలు బంధింపవు" అని చెప్పుటలో కర్మముతే లేనిచో కర్మలు బంధింప వని చెప్పుటవలనఁ బ్రయోజన మేమియుండును? నిషేధము ప్రాప్తిపూర్వకమై యుండును గాన ప్రాప్తియే లేనపుడు నిషేధ మెటులుండును? కర్మలు బంధింప వని చెప్పుటంబట్టియే కర్మ లున్నట్లు తెలియు వచ్చుచున్నది. అనఁగా : "యోగ సన్న్యస్తకర్మాణ"మనుశబ్దమునకు యోగముచే కర్మములను వదలినవాని (అనఁగా: కర్మలను బొత్తుగా త్యజింపక కేవలకర్మఫలములను, కర్మబంధనములను వదలిన వాని) నను నర్థమే యుక్తమగునట్లు కాన్పించుచున్నది.

'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అను పదమున యోగయుక్తమునకు శ్రీభగవత్పాదులు ప్రతిస్థలమునందును 'జేయుచున్న సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మానుష్ఠానము (జ్ఞానోపాయభూతమగు కర్మానుష్ఠానము) అను నర్థమును వదలి ప్రస్తుతమున 'పరమార్థదర్శరూపమగు జ్ఞాన'మని యపూర్వముగ నర్థముఁ జేసిరి. అనఁగా : నీచోట 'జ్ఞానముయొక్క-యుపాయమునే జ్ఞాన' మనిరి. (సాధనమునే సాధ్యమనిరి) అని లోకమాన్యు లందురు. దీనింబట్టి యాచార్యులవారియర్థముకంటె లోకమాన్యులు చేసిన 'సమత్వబుద్ధియుక్తమగు కర్మానుష్ఠానము'అనునర్థమే మంచిదని మన మొప్పుకొన్నను ఆచార్యులు చెప్పిన యర్థము విరుద్ధముగ నుండెదని తేలుచున్నది. కావున నీశ్లోకార్థమువిషయమై యేవిధమగు వాదమును లేనందున యోగశబ్దమునకాచార్యులవారు చేసిన 'పరమార్థదర్శన'మను నర్థమునే గ్రహించి, 'యోగసన్న్యస్తకర్మాణం' అనుటకు 'జ్ఞానముయొక్క- యోగముచే నెవరు కర్మలను త్యజించిరో' (అనఁగా : నెవరికర్మ సన్న్యాసము జ్ఞానఫలభూతమైనదో) యని యర్థము చేసికొని పిదప నున్న రెండవ శ్లోకభాగము వైపునకు మరలుదము.

తస్మా దజ్ఞానసంభూతం హృత్స్థం జ్ఞానాసి నాత్మనః,
ఛిత్త్వైనం సంశయం యోగ మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత.

ఈశ్లోకమునకు భాష్యములో నుండునదియు, పరస్పరవిరుద్ధముగ నుండు నట్లు తోఁచునదియు నగు భాగమునుమాత్ర మిచ్చో వ్రాసెదము.

"తస్మా త్పాపిష్ఠ మజ్ఞానసంభూతం......హృత్స్థం జ్ఞానాసి నా శోకమోహాదిహరం సమ్యగ్దర్శనం జ్ఞానం తదేవాసిః ఖడ్గః తేన జ్ఞానాసినా స్వస్య ఆత్మనః ......ఛిత్త్వా ఏనం సంశయం స్వవినాశహేతుభూతం యోగం సమ్యగ్దర్శనోపాయం కర్మానుష్ఠానం ఆతిష్ఠ కురు ఇత్యర్థః"

ఈభాష్యమునకు "నీవు జ్ఞానముచే నీసంశయమును ఛేదించుకొని పిదప జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకై యుపాయము నవలంబింపుము" అని సంక్షేపముగ నర్థము. ఈయర్థము 'ముందుగ భార్యవలన సంతానమును బొంది పిదప వివాహమాడు'మని చెప్పినటులుండును కావున నీయనుపపత్తి ప్రస్తుతశ్లోకమున 'తస్మాత్' అనుపదమును తీసివైచినఁగాని వారింపఁబడదు. మఱియు దీనిని తీసివైచితిమేని 'జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మయోగము నాచరింపు'మని భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జెప్పినటు లర్థమగును. అటులగునేని లోకమాన్యులయర్థము సిద్ధాంతమనియు, నది గీతలకు సమ్మతమైనదనియు తేలును. అది యటు లుండుగాక.

ఈ (౪.౪౨) శ్లోకమున భగవంతుఁడు 'ఆత్మజ్ఞానమును సంపాదించుకొనిన పిదప కర్మయోగము నాచరింపు'మని యర్జునునకుఁ జెప్పెనని సిద్ధమయినపిదప దీనికి ముందున (౪.౪౧) శ్లోకమున నాచార్యులుచెప్పినటుల భగవంతుఁడు జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మసన్న్యాసమును జెప్పినటులును(యోగసన్న్యస్తకర్మాణ మిత్యంతైర్వచనైః కర్మసన్న్యాసమవోచద్భగవాన్) పంచమాధ్యాయారంభమున మొదటిశ్లోకములో నవఁగ "సన్న్యాసం కర్మణాం కృష్ణ పునర్యోగం చ శంససి" అను శ్లోకమున నాత్మజ్ఞానము కలిగినపిదపనే సన్న్యాసము యుక్తమా! కర్మయోగము యుక్తమా? అని యర్జునుఁడు ప్రశ్నఁజేసెననియుఁ జెప్పుట, నేప్రామాణికులైనను విరుద్ధమని జెప్పఁజాలరు. కాని భగవంతునియుత్తరములంబట్టి 'జ్ఞానము కలుగక పూర్వము సన్న్యాసము మంచిదా? కర్మయోగము మంచిదా?' యని యర్జునుని ప్రశ్నమునకు అభిప్రాయమని శ్రీ భగవత్పాదు లనుచున్నారు.

భగవంతుని యుత్తరముంబట్టి సైత మర్జునుఁడు జ్ఞానము కలిగినపిదపనె సన్న్యాసకర్మయోగములలో నేది మంచిదని యడిగె ననియు, జ్ఞానము కలిగిన పిదప కర్మయోగము మంచిదని భగవంతుఁ డుత్తరమును చెప్పెనని లోకమాన్యు లనుచున్నారు. కాని 'నిశ్శ్రేయసకరౌ' అనుదానికి యర్థము చేయునపుడు శ్రీభగవత్పాదు లేమేమికల్పింపవలసివచ్చెనో కొంచెము విచారింతము. (౧) (౪.౪౧) శ్లోకమునందలి యోగశబ్దమునకు జ్ఞానమని యర్థముఁ జేయుట, (౨) దానికి పరమందున్న(౪.౪౨)శ్లోకమునందలి యోగశబ్దమునకే జ్ఞానోపాయమని యర్థముఁజెప్పుట, (౩) దానివలన నాశ్లోకార్థమునందు సమాధానము చెప్ప నర్హముగానియనుపపత్తిని స్వీకరించుట,(౪)అర్జునునకు భగవంతుఁడు చెప్పినమాట తెలియలేదని చెప్పుట,(౫) 'కర్మయోగోవిశిష్యతే' యనునది యర్థవాదమని యంగీకరించుట, (౬) అర్జునుఁడు కేవలసన్న్యాసము యోగము ననువిషయములఁ బ్రశ్నించినను అజ్ఞానికర్తృకము లగు సన్న్యాసము యోగము ననురెండు విషయములకును భగవంతుఁ డుత్తరము చెప్పెనని కల్పించుట, (౭) అయిదవయధ్యాయమునందలి నాల్గవశ్లోకమునందు సాంఖ్యము (అనఁగా : జ్ఞానోత్తరసన్న్యాసము) నిశ్శ్రేయసఫలప్రదమని ప్రతిపాదించి యేవిరోధమును పరిహరించునిమిత్తమై యింత శ్రమపడిరో యాయాపత్తిని తిరిగి తమమీదికిఁ దెచ్చుకొనుట, (౮) అయిదవ శ్లోకము న 'యోగైర్గమ్యతే' అను పదములకు మాత్రము "జ్ఞానప్రాప్త్యుపాయత్వేన ఈశ్వరే సమర్ప్య కర్మాణి ఆత్మనః ఫల మనభిసంధాయ అనుతిష్ఠద్భిః పరమార్థజ్ఞానసన్న్యాసప్రాప్తి ద్వారేణ గమ్యతే" అను నింతపెద్దయర్థమును స్వీకరించుట. (౯) మొదటిరెండు శ్లోకములయందున్న సన్న్యాసశబ్దమునకు కేవలసన్న్యాసమని యర్థము చెప్పి, దానికి విరుద్ధముగ నాఱవశ్లోకమునందు 'సన్న్యాస'శబ్దమునకు పారమార్థిక సన్న్యాసమని యర్థముఁ జెప్పుట.(౧౦)దానియందున్న బ్రహ్మశబ్దమునకు సన్న్యాసమనెడు విలక్షణార్థమును శ్రీభగవంతుఁడు స్వీకరించుచున్నాఁడనునది మొదలు గాఁగల సంగతులఁ జెప్పిరి. ఇంతియేఁగాక యాచార్యులవా రీశబ్దములయర్థమును తలక్రిందుఁ జేయుటలోఁ జదువరులకు తిరిగి నివారింపరానియాపత్తి స్ఫురించుచున్నది. ఆయాపత్తి నాలుగైదుశ్లోకములయొక్క యర్థమునకు సంబంధించి యున్నది. అది యెటులనః—

సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి న పండితాః,
ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్.
యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే,
ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి సపశ్యతి.

ఇందులో రెండవశ్లోకముయొక్క యవతరణమునందు "ఏకస్యాపి సమ్యగనుష్ఠానాత్ కదం ఉభయోః ఫలం విందతే" ఇత్యాహ. రెండింటిలో దేనినో యొకదాని నుత్తమముగ నాచరించుటచే రెండింటియొక్క ఫలము నెట్లు పొందుచున్నాఁడని శంకించి సమాధానములను చెప్పుచున్నాఁడని చెప్పి "యత్సాంఖ్యైః జ్ఞాననిష్ఠైః సన్న్యాసిభిః ప్రాప్యతే స్థానం మోక్షాఖ్యం తద్యోగై రపి .... పరమార్థజ్ఞాన సన్న్యాసప్రాప్తిద్వారేణ గమ్యతే ఇత్యభిప్రాయః" అనఁగా: 'సాంఖ్యులకు (జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసులకు) మోక్షసంజ్ఞికమగు నేస్థానము లభించునో యది యోగులకును (కర్మ-యోగులకును) జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము వలన ప్రాప్తమగును' అని చెప్పఁబడినది. జ్ఞానయుక్తుఁడగు సన్న్యాసికి సాక్షాత్తుగ మోక్షము లభించుననియు, (కర్మ-)యోగికి జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము వలన మోక్షము దొరకుననియు దీనికి స్పష్టార్థము. అనఁగా: (కర్మ-)యోగి జ్ఞానయుక్తుఁడైన సన్న్యాసియైననేగాని మోక్షము లభింపదు. ఇంతియుఁగాక కర్మయోగము నాచరించినగాని, జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము లభించుట దుర్లభమనియు శ్రీశంకరులు చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౫-౬) "యేషాం సన్న్యాసపూర్వికా జ్ఞాననిష్ఠా దృశ్యతే తేషాం తయైవ లింగేన ప్రాగ్జన్మసు భగవదర్పితకర్మనిష్ఠా అనుమీయతే, కారణమంతరేణ కార్యోత్పత్త్యయోగాత్". తదుక్తం. శ్లో. యాన్యతో న్యాని జన్మాని తేషు నూనం కృతం భవేత్, సత్కృత్యం పురుషే ణేహ నాన్యథా బ్రహ్మణి స్థితిః" అని మధుసూదనసరస్వతియుఁ జెప్పెను. బ్రహ్మజ్ఞానముఁ గలిగినవారు ఈజన్మమున కానిన్నను పూర్వజన్మమునసైన నిష్కామకర్మయోగానుష్ఠానము చేసియేయుండవలయును. లేనిచో బ్రహ్మజ్ఞానము లభింపశక్యముకాదు.

కారణములేనిదే కార్యము పుట్టుటకు శక్యముకాదు. దీనింబట్టి (కర్మ)-యోగము, మఱియు సాంఖ్యము (జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసము) అనువాని పౌర్వాపర్యక్రమమునకు వ్యభిచారములేదని నిర్వివాదముగ సిద్ధమగును. ఇట్టిస్థితిలో, "ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్" మొదలగునది చెప్పుట బొత్తుగ నసంగతమని యందఱకును సులభముగఁ దెలియఁగలదు. కారణమేమన రెండుసాధనములును నొకఫలమునె స్వతంత్రముగ నిచ్చునవియయిననే కాని "ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్" అని చెప్పుట కెప్పుడును శక్యము కాదు. ఈ సిద్ధాంత మొకదృష్టాంతముచే స్పష్టముగ దృఢపరుపవచ్చును.

వ్యాకరణాధ్యయనముచేఁ గలుగుఫల మొకపతంజలియొక్క మహాభాష్యమును బాగుగ నధ్యయనముఁ జేసిన ప్రాప్తమగును. లేక యొకసిద్ధాన్తకౌముదిని బాగుగఁ జదివినను గలుగును. సిద్ధాంతకౌముదిని బాగుగఁ జదువుకొన్నవానికి వ్యాకరణాధ్యయనఫలము లభించుటకు వాఁడు మహాభాష్యము నధ్యయనముఁ జేసియే యుండవలయుననునియమము లేదు. కావున మహాభాష్యమును సిద్ధాంతకౌముదియు ననువానివిషయములో ఫల మొకటియే; లేక "ఏకమప్యాస్థితస్సమ్యగుభయోర్విందతేఫలమ్" అని చెప్పవచ్చును. కాని యాసిద్ధాంతకౌముదియొక్క పూర్వార్ధమును నుత్తరార్ధమును వేఱుగఁ దీసికొందుమేని యారెంటికిని ఫలమొకటియే యనిగాని లేక "పృథక్పూర్వాపరౌ బాలాః ప్రవదంతి నపండితాః, ఏకమప్యాస్థిత స్సమ్య గుభయో ర్విందతే ఫలమ్, యత్పూర్వేణా ప్యతేజ్ఞానం తత్పరేణాపి గమ్యతే, ఏవం పూర్వం పరం చార్థం యః పశ్యతి సపశ్యతి" అని చెప్పుటకు వీలుండునా? ఎప్పుడును సాధ్యముకాదు. ఏలయన రెండుభాగములును స్వాతంత్రముగ వేఱువేఱుఫలముల నిచ్చునవి కావు. ఫలము నిచ్చుటకు నొకదాని యపేక్ష మఱియొకదానికి గలిగియే యున్నది. అటులనే కర్మయోగమనునది మోక్షరూపమగుఫలము నిచ్చుటకు స్వతంత్రమైనదికాదు. జ్ఞానయుక్తమగు సన్న్యాసము నవలంబించియేయున్నది. కౌముదియొక్క రెండుభాగములకును పౌర్వాపర్యసంబంధమున్నట్లు కర్మయోగమును సాంఖ్యమును నను(సాంఖ్యమనః జ్ఞానయుక్తసన్న్యాసము) నీరెంటికిని పౌర్వాపర్యసంబంధము కలదు. కాన కౌముదియొక్క పూర్వోత్తరభాగములవిషయమై పృథగిత్యాదికమును చెప్పుటకు వీలులేనటుల, కర్మయోగసాంఖ్యములవిషయమై గూడ "సాంఖ్యయోగౌ పృథగ్బాలాః ప్రవదంతి" ఇత్యాదికమునుఁ జెప్ప వీలులేదు.

ఎనిమిదిశ్లోకములలో శ్రీభగవత్పాదులు పదిస్థలములయందు తికమకఁ జేయవలసినట్లు తటస్థించును గాన రెండుస్థలములయందును ననుపపన్నమగు నర్థమును స్వీకరింపవలసివచ్చునని సారాంశము.

కాని యింతక్లేశము 'నిశ్శ్రేయసకరౌ' అనునొకశబ్దముయొక్క యర్థము కొఱకుగదా! దాని కర్థము మాత్రము చేయుట యంతకష్టమైనపని కాదు. శ్రీశంకరులే "సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వక యాదాత్మజ్ఞాననిష్ఠారూపాద్ధర్మాత్ పరం నిశ్శ్రేయసం భవతి" అనియు, "త్యాగఫలం (గీ. ౧౮. ౮) జ్ఞానపూర్వక స్సర్వకర్మత్యాగస్యఫలం మోక్షాఖ్యం" అనియు నీ మొదలగుస్థలములయందుఁ జెప్పియుండుటవలన భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణుని సంభాషణమునకుఁగూడ నర్థము

దీని నాంధ్రీకరింపుఁడని నన్ను ప్రోత్సాహపరచిరి. కాని, యాభాషను, శ్రీలోకమాన్యుల గొప్పశైలిని గమనించి యాంధ్రభాషకు వారిభావములన్నియును మోచికొనిడించుటకుశక్తిలేనివాఁడనుగనుక నంగీకరింపకయుంటిని. కాని, శ్రీలక్ష్మీనరసింహముగారీకార్యనిర్వహణమునకు నన్ను మిక్కిలి ప్రోత్సాహపరచుటయేగాక, ఆనాటియందుండు గొప్పవారందఱును, మిక్కిలిగా మాసంస్కృతకాలేజి కార్యదర్శిగారైన శ్రీపిల్లుట్ల. ఆంజనేయశాస్త్రులగారును నేనీకార్యమునుఁ బూనుకొనువఱకు నన్ను వదలకపోయిరి. నేనీకార్యమున కసమర్థుఁడనయినను గొప్పవారగునిందఱియాజ్ఞయయినను నామార్గ మీయకఁబోవునా యని ధైర్యము నొప్పుకొనినందున, లోకమాన్యులును, నేను కాశీపట్టణములో బహుకాలము నివసించుటమొదలగుసంగతులను కర్ణాకర్ణిగా విని, యాంధ్రీకరింపుమని యాజ్ఞ నొసంగిరి. కాని, గ్రంథ మతివిస్తృతమైనందునను, సంస్కృతమును, మహారాష్ట్రమును బాగుగఁదెలిసి వ్రాయువారు లభ్యపడకపోవుటవల్లను కాలయాపన జరుగుటకు కష్టపడుచుంటిని. అంతట నాతో విద్యాసంబంధము గలిగిన బ్రహ్మశ్రీ. బుఱ్ఱాపూర్ణయ్యశాస్త్రులవారను హైస్కూలుపండితులు శ్రీభారతమును వ్రాయునపుడువేదవ్యాసులకు గజాననుఁడు తోడ్పడినటుల నాకుఁ దోడ్పడి యీగ్రంథమునుసంపూర్ణముగ వ్రాసిరి. వారెంత బాగుగ వ్రాసినను శ్రీలోకమాన్యులశైలి మహారాష్ట్రభాషలో లోకోత్తరమగుటచేతను, గ్రంథ మతివిస్తృతముగ నుండినను నాలోచించి వ్రాసినచో నొకపుటయైనను పూర్తిఁజేయుట కశక్యము. సందేహింపక 'మక్షికాస్థానే మక్షికా' న్యాయముగ వ్రాసితిమి. కాని, విశేషప్రాయముగానుండు నాంధ్రభాషలోని కుపవాక్యప్రాయ మగుమహారాష్ట్రభాషను మార్చుటమహాప్రయాసమైనది. ఈస్థితిలో బ్రహ్మశ్రీ వేదాంతం. శ్రీరామశాస్త్రులవారనుహైస్కూలుపండితులు పూర్వమునం దెప్పుడో నాయొద్ద వ్యాకరణ మభ్యసించియుండి "ఏకాక్షరప్రదాతార" మనున్యాయము ననుసరించి నాయెడ విశ్వాసమునుంచి యీగ్రంథమును మొదటియక్షరము మొదలుకొని యంత్యాక్షరము వఱకును నాతో సమానముగ పరిశ్రమఁజేసి సరిచూచి సంస్కరించి బాగుఁజేసిరి. వీయిరువురును జీవనోపాయమైన నిర్బంధోద్యోగములయం దుండియు శ్రమనుసహించి కార్యము నెఱవేఱునటుల నాకు దాసానుదాసులయి నాకీకార్యనిర్వహణమున చక్రరక్షకులుగ నుండినందున నేను వారికి మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను. ఈగ్రంథ మిటుల వ్రాయఁబడినను, దీని భాషారచన యాంధ్రలోకమునకు మెప్పుపుట్టించునట్లును, స్త్రీబాలురకును సుబోధక మగుసులభశైలి నేర్పఱచి చిత్తప్రతు

లను సరిచేసి ముద్రణమున కుపయుక్త మగునటుల పరిశ్రమచేసిన నెల్లూరుజిల్లా, వుదూరు గ్రామనివాసియగు పునుగు. సీతారామశాస్త్రులవారు నామిత్రులు శ్రీ వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులవారి కొమారులు శ్రీ వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి ప్రోత్సాహమునఁ జేసిన మితిలేని యుపకారమును వర్ణింపఁజాలను.

మఱియు నిందరిసహాయమున ముద్రణాలయమునకు వ్రాతప్రతులు ముద్రణకు సిద్ధమైపోయినపిదప నీగ్రంథమును ప్రారంభము మొదలు తుదవఱకును మూలమహారాష్ట్రప్రతికి సరియైన యాంధ్ర భాషాంతరముగలదై యున్నదా? లేదా? యని శోధించి పొరఁబడి వదలిన భాగములను నాకుఁ దెలిపి భాషాంతరమును చెప్పించియు తామే సవరింపఁజాలినవానిని ఓపికతో శ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వర శాస్త్రులతోఁగూడి సవరించియు ప్రూఫుప్రతుల శోధించిన విద్వాంసులు శ్రీ మాన్. ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులును నాకృతజ్ఞతకు పాత్రులు.

ఇఁక నీగ్రంథము ప్రచురింపఁబడుటకును, శ్రీ లోకమాన్యులకు భరతఖండము లోనికీర్తి యీగ్రంథముచే నాంధ్రలోకమున మఱింత విస్తరిల్లవలయునని యుత్సాహముతో శ్రీ లోకమాన్యుల యాజ్ఞ ననుసరించి ముద్రించి ప్రకటించినవారును, నిందులకై యొకపర్యాయము కలకత్తాకును, నింకొకపర్యాయము బొంబాయికిని మఱియొకపర్యాయము పునహాకును మార్గాయాసమున కోర్చి పోయి, ముద్రణపరికరము లన్నియు ప్రస్తుతపు యిరోపామహాసంగ్రామముచే నపారము లగు మూల్యములుగలవైనను, శ్రీ లోకమాన్యులయందు తమకుఁగల యాంతరంగమునను, బాహ్యమును నగు భక్తిచే వారియిష్టానుసారముగ రమ్యముగ ముద్రింపించి ప్రకటించిన శ్రీయుత వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రులవారి సహాయము లేనిచో నీగ్రంథము ప్రకటింపఁబడుటకు వీలు లేకయే పోవును గాన వారిని నే నేమని శ్లాఘింపవలయునో తోఁచలేదు.

కాని, పూర్వము చెప్పినకారణములను బట్టి విశేషకాల మాలస్యమైనందు నకు క్షమింపవలసినదిగా నాంధ్రలోకమును ప్రార్థించుచున్నాఁడను. మఱియు నాకు మహారాష్ట్రభాషాజ్ఞానము చాలమిచేఁగాని, యక్షరయోజకుల దృష్టిదోషముచేఁగాని యితరములగు మఱికొన్ని కానరానికారణములచేఁగాని యనేక స్ఖాలిత్యము లుండవచ్చును. కావున బుద్ధిమంతులగు చదువరులు బాగుగ పరిశీలించి నాకుఁ దెలిపినచో వానిని శిరసావహించి పునర్ముద్రణమున బాగుచేయింతునని విన్నవించుచున్నాఁడను.

ఈగ్రంథము నాంధ్రీకరించు విషయమునను, నచ్చొత్తించుటయందును మొదటనుండియు నధికశ్రద్ధతోఁ బనిఁజేసియుఁ బ్రోత్సాహపఱచియు నాంధ్రలోకమున కుపకారముఁ జేయఁబూనిన బ్రహ్మశ్రీ, పెద్దిభొట్ల. లక్ష్మీనరసింహము గారును, ముద్రణాలయముననుండిన పండితులును నీగ్రంథముయొక్క సవరణలలో నిప్పటి స్థితికిఁ దోడ్పడినవారైన విద్వాన్. శ్రీ ఉత్పల వేంకటనరసింహాచార్యులును గ్రంథము సమాప్తియగునప్పటికి పరలోకగతులగుట గ్రంథముల కందఱకును విచారకరముగనున్నది.

ఇట్లు,

శ్రీదండిభొట్ల. విశ్వనాథశాస్త్రి భట్టాచార్యులవారిశిష్యుఁడును, గోదావరీతీర విరాజమాన రాజమహేంద్రవరపురసమీపమునందున్న మునికూడలిగ్రామ మభిజనంబుగ నున్న,

నోరి. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి,
వ్యాకరణాచార్యః.

గీతారహస్యమునందలి విషయములకు ఆయాప్రకరణములయందున్న యనుక్రమణిక.

మొదటిప్రకరణము - విషయప్రవేశము.

రెండవప్రకరణము - కర్మజిజ్ఞాస.

మూఁడవప్రకరణము - కర్మయోగశాస్త్రము.

నాల్గవప్రకరణము - ఆధిభౌతికసుఖవాదము.

సంబంధించినబుద్ధియొక్క మహత్త్వము ..పరోపకార మేలచేయవలయును... మనుష్యజాతియొక్క పూర్ణావస్థ ..శ్రేయమును, ప్రేయమును...సుఖదుఃఖముల యొక్క యనిత్యతత్త్వమును నీతిధర్మములయొక్క నిత్యతత్త్వమును ... ... (పుట. ౧౧౧—౧౨౮)

అయిదవప్రకరణము - సుఖదుఃఖవివేకము.

సుఖార్థమై ప్రతిజీవునియొక్క ప్రవృత్తియు ..సుఖదుఃఖములయొక్కలక్షణమును వానియందలిభేదమును...సుఖము స్వతంత్రమైనదా ? దుఃఖాభావరూపమైనదా?...సన్న్యాసమార్గావలంబులయొక్క మతము...దానిఖండనము ...గీతలయందలిసిద్ధాంతము...సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును స్వతంత్రములైన భావపదార్థములు...ఇహలోకమునందు ప్రాప్తమగు సుఖదుఃఖములయొక్క విపర్యయము ...సంసారమందు సుఖ మధికమా ? దుఃఖ మధికమా?...పాశ్చాత్త్యులయొక్క సుఖాధిక్యవాదము . మనుజుఁ డాత్మహత్య చేసికొనకపోవుటమాత్రముచే సంసారము సుఖమయమని సిద్ధముకానేరదు...సుఖేచ్ఛయొక్క యపారమగువృద్ధి .. సుఖోపభోగముచే సుఖేచ్ఛ తృప్తిపొందుట కశక్యము కావున సంసారమున దుఃఖాధిక్యము...తదనుకూలముగ మనశాస్త్రకారులసిద్ధాంతము...శోపెన్‌హాయెర్ యొక్క మతము...అసంతోషముయొక్క యుపయోగము ..దానియొక్క దుష్పరిణామమును దప్పించుకొనుట కుపాయము ..సుఖదుఃఖానుభవమునకు నాత్మ వశమగుట, మఱియు ఫలాశయొక్క లక్షణము...ఫలాశను త్యజించుటచేతనే దుఃఖనివారణ మగును గాన కర్మత్యాగమును నిషేధించుట ..ఇంద్రియనిగ్రహము యొక్క పరిమితి ..కర్మయోగముయొక్క చతుస్సూత్రి ..శారీరకమగు సుఖము పశుధర్మ మగుట...ఆత్మప్రసాదజమగు (ఆధ్యాత్మికమగు) సుఖముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమును నిత్యత్వమును ఈరెండుసుఖములయొక్క మేళనమనునదియే కర్మయోగ దృష్టిచే పరమసాధ్యము...విషయోపభోగసుఖము అనిత్యమును పరమసాధ్యమగుట కయోగ్యమును ..ఆధిభౌతికసుఖవాదముయొక్క అసంపూర్ణత ... ... (పుట. ౧౨౯—౧౬౫)

ఆఱవప్రకరణము - ఆధిదైవతపక్షమును, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమును.

పాశ్చాత్త్యుల సదసద్వివేక దేవతాపక్షము ..దానితో సమానమైన మనోదేవతావిషయమై మనగ్రంథములయందున్నవచనములు...ఆధిదైవతపక్షముపై నాక్షే

భౌతికపక్షమువారి యాక్షేపణ ..అలవాటుచేతను (అభ్యాసముచేతను) కార్యాకార్యనిర్ణయము శీఘ్రముగ నగును...సదసద్వివేకమనునది వేఱైనశక్తి కాదు...అధ్యాత్మపక్షముయొక్క యాక్షేపణము, మనుష్యదేహరూపమగు గొప్పకర్మాగారము...కర్మేంద్రియములయొక్కయు జ్ఞానేంద్రియములయొక్కయు వ్యాపారము...మనస్సుయొక్కయు బుద్ధియొక్కయు వేర్వేఱగు కార్యములు ..వ్యవసాయాత్మకమును వాసనాత్మకమును నగుబుద్ధులయొక్క భేదమును సంబంధమును ..వ్యవసాయాత్మక మగుబుద్ధి యొకటియే సాత్త్వికాదిభేదములచే మూఁడువిధములు...సదసద్వివేకబుద్ధి దానియందే యంతర్గతమగును వేఱుకాదు ..క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముయొక్కయు, క్షరాక్షరవిచారముయొక్కయు స్వరూపమును కర్మయోగముతో సంబంధమును ..క్షేత్రశబ్దార్థము ..క్షేత్రజ్ఞునియొక్క యనఁగ నాత్మయొక్క యస్తిత్వము...క్షరాక్షరవిచారముయొక్క ప్రస్తావన. ... ... (పుట. ౧౬౬—౧౯౯)

ఏడవప్రకరణము - కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము.

లేక, క్షరాక్షరవిచారము.

క్షరాక్షరములను విచారించు శాస్త్రములు...కణాదుల పరమాణువాదము...కాపిలసాంఖ్యము ...సాంఖ్యశబ్దార్థము...కాపిలసాంఖ్యవిషయికమయిన గ్రంథములు...సత్కార్యవాదము...జగత్తునకు మూలభూతమగు ద్రవ్యము లేక ప్రకృతియొకటియే...సత్త్వరజస్తమోగుణములనునవి దానియొక్క మూఁడు భాగములు...గుణత్రయముయొక్క సామ్యావస్థయు నన్యోన్యావేశముచే నానాపదార్థములయొక్క యుత్పత్తియు...ప్రకృతి, అవ్యక్తమును, అఖండమును, ఏకమును, అచేతనమును ..అవ్యక్తములనుండి వ్యక్తము...ప్రకృతినుండియే మనస్సును బుద్ధియును...హెకేలు అనువానియొక్క జడాద్వైతమును, ప్రకృతినుండి యాత్మయొక్క యుత్పత్తియును సాంఖ్యశాస్త్రమునకు సమ్మతముకాదు...ప్రకృతి పురుషు లనునీరెండును స్వతంత్రమగు తత్త్వములు...వీనిలో పురుషుఁడకర్తయును, నిర్గుణుఁడు నుదాసీనుఁడు నైనందున కర్తృత్వ మంతయు ప్రకృతికే చెందియున్నది...రెంటియొక్క సంయోగముచే సృష్టియొక్క వ్యాప్తి...ప్రకృతి పురుషులయొక్క భేదమును తెలిసికొనుటచే కైవల్యము (మోక్షము) లభించుట ...మోక్ష మెవరికి ప్రకృతికా? పురుషునకా? సాంఖ్యమతమున పురుషు లసంఖ్య

లును వేదాంతులమతమున పురుషుఁడొకఁడును ..త్రిగుణాతీతావస్థ...సాంఖ్యముయొక్కయు తత్సదృశమైన గీతలయొక్కయు సిద్ధాంతములయందు భేదము.

.... (పుట. ౨౦౦—౨౨౬)

ఎనిమిదవప్రకరణము - ప్రపంచముయొక్కయుత్పత్తియు, సంహారమును.

ప్రకృతియొక్క విస్తారము...జ్ఞానవిజ్ఞానముల లక్షణము...సృష్ట్యుత్పత్తిని గుఱించి వేర్వేఱగు క్రమములును తుదకు వాని కేకవాక్యతయు...ఆధునికమగు నుత్క్రాంతివాదముయొక్క స్వరూపమును దానికి సాంఖ్యులయొక్క గుణోత్కర్షతత్త్వముతో సాదృశ్యమును...గుణోత్కర్షవాదముయొక్క (లేక గుణపరిణామవాదముయొక్క) నిరూపణము...ప్రకృతినుండి మొదట వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియు పిదప నహంకారముయొక్కయు నుత్పత్తి, దానియొక్క త్రిఘాతముచే ననంతభేదములు...అహంకారమునుండి బయలుదేఱిన సేంద్రియసృష్టియందు మనస్సుతోఁగూడ పదునొకొండగుతత్త్వములయొక్కయు నింద్రియసృష్టియందు తన్మాత్రరూపములయిన యైదుతత్త్వములయొక్కయు నుత్పత్తి...తన్మాత్రలైదేలయుండవలయును? సూక్ష్మేంద్రియములు పదునొకండేలకావలయును? అనుదానికి కారణము...సూక్ష్మసృష్టియందుండి స్థూలమగు విశేషము...ఇదువదియైదుతత్త్వములుగల బ్రహ్మాండవృక్షము...అనుగీతలయందున్న బ్రహ్మవృక్షమును గీతలయందున్న యశ్వత్థవృక్షమును...ఇరువదియైదుతత్త్వములను వర్గీకరణముచేయు సాంఖ్యులయొక్కయు వేదాంతులయొక్కయు వేర్వేఱగురీతులు...వానికోష్టకము...స్థూలములగు పంచమహాభూతములయొక్క యుత్పత్తివిషయమై వేదాంతగ్రంథములయందు వర్ణింపఁబడినక్రమము.. మఱియు పిదప పంచీకరణముచే స్థూలపదార్థములన్నియు...ఉపనిషత్తులయందున్న త్రివృత్కరణముతో దానిని పోల్చుట ..సజీవసృష్టియు లింగశరీరమును...వేదాంతమునందలి లింగశరీరమునకును సాంఖ్యులలింగశరీరమునకును భేదము...బుద్ధియొక్కభావమును వేదాంతములయం దున్నకర్మయు...ప్రలయము ... ఉత్పత్తిప్రలయకాలములు...కల్పయుగమానములు...బ్రహ్మదేవునియొక్క రేయింబవళ్లును మొత్తముపై నాతని యాయుర్దాయమును...ఇతరములగు సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమములతో విరోధమును, ఏకవాక్యతయును.... .... (పుట. ౨౨౭—౨౬౫)

తొమ్మిదవప్రకరణము - అధ్యాత్మము.

ప్రకృతియు పురుషుఁడు నను ద్వైతముపై నాక్షేపము...ఈరెండింటికంటె పరమందున్నవానిని విచారించు పద్ధతి...ఈ రెండింటికంటెను పరమందున్నవాఁడు పరమాత్మ...అతఁడొక్కఁడే లేక పరపురుషుఁడొక్కఁడే...ప్రకృతి (జగత్తు) పురుషుఁడు (జీవుఁడు) పరమేశ్వరుడనునీముగ్వురు...గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన పరమేశ్వరస్వరూపము...వ్యక్తము లేక సగుణము నగురూపమును దానియొక్క గౌణత్వమును ..అవ్యక్తమైనను మాయచే వ్యక్తమగును...అవ్యక్తమునకే సగుణమనియు, నిర్గుణమనియు, సగుణనిర్గుణమనియు మూఁడుభేదములు ..ఉపనిషత్తులలోని తత్సదృశమగు వర్ణనము ..ఉపనిషత్తులయందుపాసనార్థమై చెప్పఁబడిన విద్యలును ప్రతీకములును . మూఁడువిధములగు నవ్యక్తరూపములయందును నిర్గుణమే శ్రేష్ఠము (పేజీ ౨౨౬, ౨౨౮) వైసిద్ధాంతమునకు శాస్త్రీయమగు నుపపత్తి...నిర్గుణమునకును సగుణమునకును గూఢ మగునర్థము...అమృతత్వమునకు స్వభావసిద్ధమైన కల్పన...సృష్టిజ్ఞాన మెట్లు గల్గును? మఱియు నెవరికిగల్గును?...జ్ఞానక్రియయొక్క వర్ణనమును, నామరూపములయొక్క వ్యాఖ్యయు...నామరూపము లనుదృశ్యమును వస్తుతత్త్వమును...సత్యముయొక్క వ్యాఖ్యానము .. నామరూపములు నశ్వరములైనందున నసత్యములైనవియు వస్తుతత్త్వము నిత్యమైనందున సత్యమైనదియు...వస్తుతత్త్వమనునదియే యక్షరబ్రహ్మము మఱియు నామరూపము అనునది మాయ...సత్యశబ్దమునకు మిథ్యాశబ్దమునకును వేదాంతమునందలి యర్థము ... అధిభౌతికశాస్త్రములు వేదాంతమునందలి యర్థము...అధిభౌతికశాస్త్రములు నామరూపాత్మకములు (పేజీ ౩౦౦, ౩౦౧) ...విజ్ఞానవాదము వేదాంతులకు గ్రాహ్యముకాదు...మాయావాదము ప్రాచీనమైనది...నామరూపములచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన నిత్యబ్రహ్మయొక్కయు శారీరమగు నాత్మయొక్కయు స్వరూప మొక్కటియే...ఇరువురను చిద్రూపులనియే చెప్పుదురు ..బ్రహ్మాత్మైక్యమనగా 'పిండమందున్నదే బ్రహ్మాండమందున్నది,' ...బ్రహ్మానందము ..నేను అనుదానికి మరణము తురీయావస్థ లేక నిర్వికల్పసమాధి...అమృతత్వముయొక్క హద్దు మఱియు మరణముయొక్క మరణము (పేజీ౩౧౫)...ద్వైతవాదముయొక్క యుత్పత్తి...గీతలును నుపనిషత్తులును నద్వైతవేదాంతము నే ప్రతిపాదించుచున్నవి ...సగుణమగుమాయ నిర్గుణమందెట్లుత్పత్తియగుచున్నది ?...వివర్తవాదమును గుణపరిణామవాదమును...జగత్తు, జీవుఁడు, పరమేశ్వరుఁడు అనువారివిషయమై

యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సంక్షిప్తమగు సిద్ధాంతము (పే౩౩౨)...బ్రహ్మయొక్క సత్యతయు నసత్యతయు...ఓంతత్సత్ మొదలుగాగల బ్రహ్మనిర్దేశము...జీవుఁడు పరమేశ్వరునియొక్క 'అంశ' మెట్లగును?...పరమేశ్వరుఁడు దిక్కాలాదులచే నపరిచ్ఛిన్నుఁడు (పేజి౩౩౪)..అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క చరమసిద్ధాంతము...దేహేంద్రియములయందు నిండియున్న సామ్యబుద్ధి...మోక్షస్వరూపముయొక్కయు సిద్ధావస్థయొక్కయు వర్ణనము (పేజి౨౪౪, ౨౪౫)...ఋగ్వేదమునందున్న నాసదీయసూక్తము నర్థముతో వివరించుట...పూర్వాపరప్రకరణముల సంగతి

.... (పుట. ౨౬౬—౩౫౫)

పదియవప్రకరణము - కర్మవిపాకమును, ఆత్మస్వాతంత్ర్యమును.

మాయాసృష్టియు బ్రహ్మసృష్టియు...దేహముయొక్క కోశములును కర్మకు నాశ్రయమగు లింగశరీరమును...కర్మయును నామరూపములును మాయయు నను వానికి గల పరస్పరసంబంధములును...కర్మయొక్కయు మాయయొక్కయు వ్యాఖ్యానము...మాయయొక్క మూల మగమ్యమైనందున మాయ పరతంత్రురాల యినను ననాదియయినది ..మాయాత్మకమగు ప్రకృతియొక్క వ్యాప్తి లేక,సృష్టి యనునదియే కర్మము ..కావున కర్మమును ననాదియె ..కర్మముయొక్క యఖండ మగు ప్రయత్నము...పరమేశ్వరుఁడు దానియం దేమియుఁ బ్రవర్తింపక కర్మానుసారముగనే ఫలము నిచ్చుచున్నాఁడు (పేజీ ౩౬౬)...కాని కర్మ చేయుటకు సాధనములు...కర్మబంధముయొక్కయు ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యముయొక్కయు ప్రస్తావన ...కర్మవిభాగము, ప్రారబ్ధము, క్రియమాణమును...ప్రారబ్ధకర్మణాంభోగా దేవ క్షయః ..మీమాంసకులయొక్క నైష్కర్మ్యసిద్ధివాదము వేదాంతులకు గ్రాహ్యము కాదు...జ్ఞానముదక్క కర్మబంధమునుండి విముక్తిచేయున దెద్దియును లేదు... జ్ఞానశబ్దార్థము ..జ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటకు జీవుఁడు స్వతంత్రుఁడు (పేజీ ౩౭౬, ౩౭౭)...కాని కర్మ చేయుటకు సాధనము లతనియొద్ద లేకుండుటచే నంత మాత్రమే పరాపేక్షగలవాఁడు ..మోక్షము నొందుట కాచరింపఁబడినకర్మ స్వల్పమైనను వ్యర్థము కానేరదు... కావున నొకప్పుడైనను దీర్ఘప్రయత్నముచే స్వయముగనే సిద్ధించును ..కర్మక్షయముయొక్క స్వరూపము ..కర్మలను వీడుట శక్యముగాదు...ఫలాశను వదలుము ..కర్మల కుండుబంధకత్వము మనోమూలకము ...కర్మలు బంధకములుగావు...కాన జ్ఞాన మెప్పుడుగల్గినను దానినుండి మోక్షమనుఫలమే గలుగును...అప్పటికిని నవసానకాలముయొక్క మహాత్మ్యము (పేజీ

౩౯౪, ౩౯౫)...కర్మకాండమును జ్ఞానకాండమును...శ్రౌతయజ్ఞమును స్మార్తయజ్ఞమును...కర్మపరమయిన గృహస్థాశ్రమవృత్తి...కర్మములు జ్ఞానయుక్తములనియు జ్ఞానవిరహితములనియు ... తదనుసారముగ వేర్వేఱగుగతి ... జీవన్ముక్తావస్థను వర్ణించుట .... (పుట. ౩౯౬—౪౧౨)

పదునొకండవప్రకరణము - సన్న్యాసమును, కర్మయోగమును.

సన్న్యాసమును కర్మయోగము నను నీరెంటిలోను శ్రేష్ఠమగుమార్గ మేది యని యర్జునుఁడు ప్రశ్నించుట...ఈమార్గములవంటివే పాశ్చాత్త్యులమార్గములు... సన్న్యాసము కర్మయోగము ననువానికి పర్యాయశబ్దములు ..వీనిలో సన్న్యాస శబ్దముయొక్కయర్థము కర్మయోగము...సన్న్యాసమార్గమున కంగము కానందున రెండును స్వతంత్రములైనవి...టీకాకారు లీవిషయమున వ్రాసినయంగాంగీభావములు...ఈరెండుమార్గములలోను కర్మయోగమే శ్రేష్ఠమని గీతలయొక్క స్పష్టమగు సిద్ధాంతము ..సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులచే చేయఁబడినవిపర్యాసము...అందుకు సమాధానము...అర్జునుఁ డజ్ఞానియనుకొనుటకు వీలు లేదు... (పేజీ౩౬౬) ...కర్మయోగమే శ్రేష్ఠ మేలయాయె ననువిషయమై గీతలలోఁ జెప్పఁబడినకారణములు...ఈయాచార మనాదినుండియుఁ ద్వివిధములుగ నేయున్నది కాన శ్రేష్ఠత్వమును నిర్ణయించుట వ్యర్థము...జనకునిచే వర్ణింపఁబడిన మూఁడు నిష్ఠలును గీతలయందు వర్ణింపఁబడిన రెండునిష్ఠలును...కర్మలు బంధకములని చెప్పుటచే వానినే వదలివేయవలయునని సిద్ధింపదు...ఫలాశను వదలుటచే నిర్వాహకము కానేరదు...కర్మ వదలుట కశక్యము ..కర్మలను వదలుదుమేని యాహారము కూడ లభింపదు...జ్ఞానము కలిగినపిదప స్వార్థమైక ర్తవ్య మేమియును లేకున్నను, లేక వాసనాక్షయమైనను కర్మలు వీడవు...కాన స్వార్థబుద్ధి లేకున్నను జ్ఞానముకలిగిన పిదపను కర్మలు తప్పక చేయవలయును...భగవంతునియొక్కయు, జనకునియొక్కయు నుదాహరణము...ఫలాశాత్యాగము, వైరాగ్యమును, కర్మోత్సాహమును (పేజీ౩౪౬, ౩౪౭)...లోకసంగ్రహమును దానిలక్షణమును . ఇదియె బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నిజమగుపర్యవసానము...ఆలోకసంగ్రహమైనను చాతుర్వర్ణ్యానుసారముగను నిష్కామముగను చేయవలయును (పేజీ౪౭౪) ...స్మృతిగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడిన యాశ్రమచతుష్టయమునందలి జీవితమును గడపుమార్గమును ..గృహస్థాశ్రమ మాహాత్మ్యము ... భాగవతధర్మములు స్మార్తధర్మములన మొదటియర్థ మేమియో వివరించుట గీతలయందున్న కర్మయోగమన భాగవతధర్మములె ప్రతి

పాద్యమనుట...గీతలయందున్న కర్మయోగమునకును మీమాంసకుల కర్మమార్గ మునకును భేదము...స్మార్తసన్న్యాసమునకును భాగవతసన్న్యాసమునకును గల భేదము,..ఈరెంటికినుండు నేకవాక్యత...మనుస్మృతియందున్న వైదికకర్మయోగమునకును, భాగవతధర్మములకును గల ప్రాచీనత..గీతలయందున్న యధ్యాయ సమాప్తిసూచకమగు సంకల్పమునకు గల యర్థము ..గీతలయొక్క యపూర్వతయు ప్రస్థానత్రయమునందున్న మూఁడుభాగములకు సార్థక్యము (పేజీ ౪౯౭)... సన్న్యాసమును (సాంఖ్యమును) కర్మయోగమును (యోగమును) ననునిరెండు మార్గములయందును గలభేదాభేదములకు కోష్ఠకరూపము క్లిష్టమగునిరూపణము...దానిని ప్రతిపాదించునట్టి ఈశావాస్యోపనిషత్తునందలి మంత్రము... దానినిగురించిన శంకరభాష్యమునందలి విచారము ..మనుస్మృతియందును నితర స్మృతులయందును గల జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకములగు వచనములు. ... ...

.... (పుట. ౪౧౩—౫౦౬)

పండ్రెండవప్రకరణము - సిద్ధావస్థయు, వ్యవహారమును.

సంఘముయొక్క పూర్ణావస్థ ..పూర్ణావస్థయందున్నవారందఱును స్థితప్రజ్ఞులే...నీతియొక్క పరమావధి ... పాశ్చాత్త్యులమతానుసారముగ స్థితప్రజ్ఞుఁడు ...స్థితప్రజ్ఞునియొక్క విధి నియమములతో సంబంధించియుండదు...కర్మయోగి యగు స్థితప్రజ్ఞునియొక్కస్థితియే పరమనీతి...పూర్ణావస్థయందలి పరమావధి యగునీతియు, లోభులగు సామాజికులయొక్క నీతియు ననువానిభేదములు... దాసబోధయందు చెప్పఁబడిన యుత్తమపురుషునివర్ణన...కాని యీభేదముచే నీతిధర్మముల కుండునిత్యత్వము తగ్గదు. (పుట ౫౨౩)... స్థితప్రజ్ఞుఁ డీభేదవిషయమున నేమిచేయుచున్నాఁడు ?...సమాజమునకు శ్రేయస్సు, కల్యాణము, లేక సర్వభూతహితము...అయిన నీబాహ్యాధోరణికంటె సామ్యబుద్ధియే శ్రేష్ఠమయినది... అనేకుల కైక్యవహితమును సామ్యబుద్ధియు ననునిరెండింటిని పోల్చిచూచుట... సామ్యబుద్ధిచే జగత్తునందలి యాచరణము...పరోపకారమును స్వీయమగుయోగక్షేమమును ... ఆత్మౌపమ్యబుద్ధియు...దానియొక్క వ్యాపకతయు, మాహాత్మ్యము, నుపపత్తియు..."వసుధైవ" కుటుంబము (పేజి ౫౩౯, ౫౪౦)... బుద్ధి సమమయినను పాత్రాపాత్రవిచారము వదలనేరదు...నిర్వైరుఁ డనఁగా నిష్క్రియుఁడుగాని, లేక ప్రతిక్రియ చేయనివాఁడుగాని కాఁడు...ఎట్టివానిటులె... దుష్టనిగ్రహము..,దేశాభిమానము, కులాభిమానము మొదలగువాని

కుపపత్తి...దేశకాలమర్యాదాపరిపాలనము ఆత్మసంరక్షణము ..జ్ఞానియొక్క కర్తవ్యము . లోకసంగ్రహమును కర్మయోగమును...విషయసమారోపము... స్వార్థమును, పరార్థమును, పరమార్థమును... ... (పుట. ౪౦౭—౪౪౯)

పదమూఁడవప్రకరణము - భక్తిమార్గము.

నిర్గుణబ్రహ్మస్వరూపము అల్పబుద్ధిగల సామాన్యమనుజులకు దుర్బోధ్యము ... జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనములును, శ్రద్ధయు, బుద్ధియు .. రెండింటికి నుండు పరస్పరాపేక్ష ..శ్రద్ధచే వ్యవహారసిద్ధి...శ్రద్ధచే పరమేశ్వరజ్ఞానము గల్గినను నిర్వాహకము కానేరదు...అది మనస్సునకుఁ దెలియుటకై నిరతిశయము, నిర్హేతుకము నగు ప్రేమచే పరమేశ్వరుని చింతింపవలసివచ్చును ..దీనిపేరే భక్తి .. సగుణమగు నవ్యక్తముయొక్క చింతనము కష్టమయమును దుర్ఘటమును .. కావున నుపాసనకు ప్రత్యక్షమయినవస్తువు కావలయును ..జ్ఞానమార్గమును, భక్తిమార్గమును పరిణామమం దొకవిధమె యయినను జ్ఞానమువలె భక్తి స్వతంత్రమగు నిష్ఠ కానేరదు ... పరమేశ్వరుని భక్తికొఱకై గ్రహింపఁబడిన ప్రేమగమ్యము ప్రత్యక్షమునగు రూపము... ప్రతీకశబ్దార్థకము ..రాజవిద్యయు, రాజగుహ్యము, అనుశబ్దములకు నర్థము...గీతలయందు చెప్పఁబడిన ప్రేమరసము...(పుట ౫౭౬, ౫౭౭) ..పరమేశ్వరుని యనేకవిభూతులలో నేదైనను ప్రతీకమగును ..అనేకులకు ననేకప్రతీకములును, వానినుండి కలుగఁబోవునర్థములును, వానిని తప్పించుట కుపాయము . ప్రతీకముయొక్కయు, ప్రతీకసంబంధభావమునకును నుండుభేదము ...ప్రతీక మేదైనను భావనానుసారముగ ఫలము నొందును...వేర్వేరగు దేవతల యుపాసన...వానియందును ఫలదాత పరమేశ్వరుఁడొక్కఁడె ..దేవతలు కారు...ఏదేవతను భజించినను నాభజించుట విధిచోదితముగాని పరమేశ్వరుని యొక్కభజనమే యగును...ఈదృష్టితోఁ జూచిన గీతలయందున్న భక్తిమార్గమునకు గలశ్రేష్ఠత్వము...శ్రద్ధయొక్కయు ప్రేమయొక్కయు శుద్ధత్వాశుద్ధత్వములు...ఉద్యోగముచే క్రమముగ సుధారణ ..మఱియు ననేకజన్మములయొక్క యంతమందు సిద్ధియు...శ్రద్ధయు, బుద్ధియు లేనివాఁడు చెడిపోవును...బుద్ధిచేతను భక్తిచేతను తుదకు నొకఁడే యగు నద్వైతబ్రహ్మయొక్క జ్ఞానము ప్రాప్తమగును(పుట.౫౯౦)...కర్మవిపాకప్రక్రియయందున్నట్టియు నధ్యాత్మమం దున్నట్టియు సిద్ధాంతములన్నియు భక్తిమార్గమునసైతము గ్రాహ్యములే ..ఉదాహరణమేమనఁగ:—గీతలయందున్న జీవపరమేశ్వరులయొక్క స్వరూపము అయినను ని

సిద్ధాంతములవిషయమున నక్కడక్కడ శబ్దభేదము లుండును. ఉదాహరణము:— కర్మయనఁగా: కర్మయోగమార్గమునందు పరమేశ్వరుఁడె యగును... బ్రహ్మార్పణమును, కృష్ణార్పణము నయినను నర్థభేద ముండునట్లు కన్పట్టునేని శబ్దభేదమును చేయలేదు... గీతాధర్మములయందు గ్రహింపఁబడిన శ్రద్ధకును జ్ఞానమునకును సంబంధము... భక్తిమార్గమునకు సన్న్యాసధర్మముయొక్క యపేక్ష లేదు .. భక్తికిని కర్మకును విరోధము లేదు... భగవద్భక్తియు లోకసంగ్రహమును... తమతమకర్మలచేతనే భగవంతుని యజనపూజనములు .. జ్ఞానమార్గమున త్రైవర్ణికులకే యధికారము కలదు... భక్తిమార్గమున స్త్రీశూద్రాదుల కెల్లరకు నధికారము గలదు ... అంతకాలమునందైనను పరమేశ్వరుని యనన్యభావముచే శరణుఁజొచ్చునేని ముక్తిగలుగును... గీతలయందున్న ధర్మముల కితరధర్మముల యన్నింటి కంటె శ్రేష్ఠత్వము ... ... (పుట. ౫౬౦—౬౦౮)

పదునాల్గవప్రకరణము - గీతాధ్యాయసంగతి.

విషయమునుఁ బ్రతిపాదించుటకు శాస్త్రీయమనియు సంవాదాత్మకమనియు రెండుమార్గములు .. సంవాదాత్మకపద్ధతియందున్న దోషములు గుణములు .. గీతలయొక్క ప్రారంభము... ప్రథమాధ్యాయము ... ద్వితీయాధ్యాయమునందున్న 'సాంఖ్యమును యోగము'నను రెండుమార్గములనుండియె యారంభము... మూఁడు, నాలుగు, అయిదు అధ్యాయములయందున్న కర్మయోగవివేచనము... కర్మకంటె సామ్యబుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది... కర్మలు వదలవు... సాంఖ్యనిష్ఠకంటె కర్మయోగము శ్రేయస్కరము ... సామ్యబుద్ధిప్రాప్తి కింద్రియనిగ్రహ మావశ్యకము .. ఆఱవయధ్యాయమునందున్న యింద్రియనిగ్రహసాధనములు... కర్మయు, భక్తియు, జ్ఞానము నని గీతలను విభజించుట యోగ్యము కాదు... జ్ఞానము భక్తియు నను నవి కర్మయోగమునందున్న సామ్యబుద్ధికి సాధనములు .. కాన 'త్వం తత్ అసి'యను దానిగుఱించి యాఱాఅధ్యాయములు చెప్పఁబడలేదు .. ఏడవయధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవయధ్యాయమువఱకు నుండు తాత్పర్యము .. ఈయధ్యాయములయందును భక్తియును, జ్ఞానము, గీతలయందు వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడలేదు... ఒకదానిలో నొకటి చేర్పఁబడినది... మఱియు వానికి జ్ఞానవిజ్ఞానములని యొక్క పేరే పెట్టఁబడినది... పదుమూఁడవయధ్యాయము మొదలు పదునేనవయధ్యాయము వఱకును సారాంశము... పదునెనిమిదవయధ్యాయమునందున్న యుపసంహారము

కర్మయోగపరమైనదే...కాన నుపక్రమోపసంహారము మొదలుగాగల మీమాంస కుల నిబంధనను బట్టియు గీతలయందు కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యమగును ..చతు ర్విధపురుషార్థములు...అర్థము, కామము ధర్మము ననుసరించియే యుండవల యును ..కాని మోక్షమునకును ధర్మమునకును విరోధము లేదు...గీతలను సన్న్యాస పరమగు నర్థ మెట్లు చేయఁబడినది...సాంఖ్యము + నిష్కామకర్మము = కర్మయో గము...గీతలయందు లేని దేదియైనను తుదకు కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యము... సన్న్యాసమార్గీయులకు విజ్ఞప్తి (ప్రార్థన) .. ...(పుట. ౬౦౯—౬౪౭)

పదునేనవప్రకరణము - ఉపసంహారము.

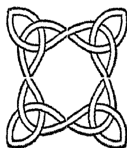
కర్మయోగశాస్త్రమునందును, ఆచారసంగ్రహమునందును గలభేదము .. వేదాంతశాస్త్రముతో నీతిశాస్త్రమున కుపపత్తి కుదురదని భ్రమఁజెందుట ..గీత యీయుపపత్తినే చెప్పుచున్నది ..కేవల నీతిదృష్టిచే గీతాధర్మముల వివేచనము... కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము...నకులోపాఖ్యానము...తత్సదృశ ములగు క్రైస్తవసిద్ధాంతములు...అనేకుల కధికహితమును మనోదైవతము ననెడు నీరెండు పాశ్చాత్త్యసిద్ధాంతములతో గీతలయొక్క సామ్యబుద్ధిని పోల్చుట ..పాశ్చా త్త్యుల యాధ్యాత్మికపక్షముతో గీతలయందున్న యుపపత్తికి గలసామ్యము... కోంటు,గ్రీన్ అనువానిసిద్ధాంతము .. వేదాంతము నీతియు (పుట. ౬౬౬)...నీతి శాస్త్రమునందు వేర్వేఱుమార్గములు పుట్టుటకు కారణము ..పిండబ్రహ్మాండము యొక్క రచనవిషయమై మతభేదము...గీతలయొక్క యాధ్యాత్మికమగు నుప పాదనమం దున్న మహత్త్వవిశేషము...మోక్షము,నీతిధర్మములును, వ్యవహారము ననువాని నేకవాక్యత...క్రైస్తవసన్న్యాసమార్గము సుఖహేతుకమగు పాశ్చా త్త్యకర్మమార్గములు...దానిని గీతలయందున్న కర్మమార్గముతోఁ బోల్చుట .. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థయందును నీతిధర్మములయందును భేదము ..దుఃఖనివారకమగు పాశ్చాత్త్యకర్మమార్గమును నిష్కామగీతాధర్మములును (పుట. ౬౭౩) ...కలి యుగమం దున్న సంక్షిప్తమగు కర్మయోగమునుగుఱించిన యితిహాసము ..జైన బౌద్ధయతులు...శంకరాచార్యులవారి సన్న్యాసమార్గము...తురకలరాజ్యము... భగవద్భక్తులు, సత్పురుషసముదాయమును, రామదాసుగారును...గీతాధర్మములు నేటికి వాడుకలో నుండుట...గీతాధర్మముయొక్క యభయత్వము, నిత్యతయు, సమతయు...దేవతాప్రార్థన.... .... (పుట. ౬౪౮—౬౯౭)

పరిశిష్టప్రకరణము - గీతలయొక్క బహిరంగపరీక్ష.

గీత మహాభారతమునందు యోగ్యమగు కారణముచే యోగ్యమగు స్థలమునందె చెప్పఁబడినది; ప్రక్షిప్తము కాదు ..(మొదటిభాగము)గీతయొక్కయు మహాభారతముయొక్కయు కర్తృత్వము....గీతలయొక్క ప్రస్తుతమగు స్వరూపము ... మహాభారతముయొక్క ప్రస్తుతస్వరూపము... మహాభారతమున గీతలవిషయమగు నేడుల్లేఖములు ( ) రెండింటియందును నొకవిధముననే యున్న శ్లోకములును, భాషాసాదృశ్యమును...నటులే యర్థసాదృశ్యమును...దీనినుండి గీతయు, మహాభారతమునను, రెండుగ్రంథములకును గ్రంథకర్త యొకడె యని సిద్ధించును. (రెండవభాగము) గీతలను ఉపనిషత్తులను పోల్చిచూచుట ...శబ్దసాదృశ్యమును, అర్థసాదృశ్యమును...గీతలయందున్న యధ్యాత్మజ్ఞానము గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడినదే...ఉపనిషత్తులయందును గీతలయందును నున్న మాయావాదము ... ఉపనిషత్తులకంటె గీతలయందున్న విశేషము ... సాంఖ్యజ్ఞానము వేదాంతజ్ఞానము ననువానికి నేకవాక్యత...వ్యక్తోపాసన, లేక భక్తిమార్గము...కాని కర్మయోగమార్గముయొక్క ప్రతిపాదనమనెడు విశేష మన్నిగ్రంథములకంటెను గీతలయం దధికము...గీతలయందున్న యింద్రియనిగ్రహార్థమై చెప్పఁబడినయోగము, పాతంజలయోగము, ఉపనిషత్తులును...(మూఁడవభాగము) గీతలయొక్కయు బ్రహ్మసూత్రములయొక్కయు ప్రాచీన నవీన భావము...గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రములు స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడుట...బ్రహ్మసూత్రములయందు గీత'స్మృతి'శబ్దముచే ననేకపర్యాయము లుల్లేఖింపఁబడుట... రెండుగ్రంథములకును గలపౌర్వాపర్యవిచారము...బ్రహ్మసూత్రములు ప్రస్తుతమందున్న గీతలకు సమకాలీనములై యుండవచ్చును...లేదా ప్రాచీనములైనవి... కాని పిదప రచింపఁబడినవి కావు...గీతలయందు బ్రహ్మసూత్రముల నుల్లేఖించుట ప్రబలమగు నొక కారణము...(నాల్గవభాగము) భాగవత ధర్మముల యొక్క యుదయమును గీతలును....గీతలయందున్న భక్తిమార్గము వేదాంతము, సాంఖ్యమును, యోగమును సంబంధించియే యున్నవి. వేదాంతులమతానుసారముగ గీతలలో తర్వాత చేర్పఁబడినవి కావు...వైదికధర్మములయొక్క యత్యంతమగు ప్రాచీనత్వము...కర్మ ప్రధానమైనది...తదనంతరము నజ్ఞానముయొక్కయు(అనఁగా: వేదాంతముయొక్కయు)సాంఖ్యవైరాగ్యములయొక్కయు

ప్రాదుర్భావమైనది...వీనికి నేకవాక్యత చిరకాలమునందే చేయఁబడినది ... పిమ్మట భక్తియొక్క యుద్భవమైనది...కాన భక్తికి పూర్వోక్తములగు మార్గములతో మొదటినుండియు నేకవాక్యత చేయుట యావశ్యకము... భాగవతధర్మముల యొక్క ధోరణియు నిదియే...గీతలయందున్న జ్ఞానకర్మసముచ్చయ ముపనిషత్తులలోనిదే ..కాని భక్తిసంబంధముమాత్ర మధికముగ నున్నది... భాగవతధర్మములయందలి ప్రాచీనగ్రంథములు..గీతయు నారాయణీయోపాఖ్యానము...శ్రీకృష్ణుని యొక్కయు సాత్త్వతములైన లేక భాగవతములయినధర్మములయొక్కయు నుదయకాల మొక్కటియె...బుద్ధునికి పూర్వము సుమారు రేడెనిమిదివందలసంవత్సరములు అనఁగా: క్రీస్తునకు పూర్వము పదునైదువందలసంవత్సరములకు పూర్వము ... అని యంగీకరించుటకు కారణము...అట్లంగీకరింపనిచోఁ గలుగఁబోవు ననవస్థ .. భాగవతధర్మములయొక్క మూలస్వరూపము నైష్కర్మ్యపరము అనంతరము భక్తిపరమును...మూలభూతమగు గీత క్రీస్తునకంటె పూర్వమందు సుమారు తొమ్మిదివందలసంవత్సరముల క్రిందట బయలువెడలెను...(అయిదవభాగము) ప్రస్తుతమందున్న గీతల కాలము.... ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతముయొక్కయు ప్రస్తుతమందున్న గీతలయొక్కయు కాల మొక్కటియె...వీనిలో ప్రస్తుతమందున్న మహాభారతము భాసునికంటెను నశ్వఘోషునికంటెను, నాశ్వలాయనునికంటెను, నలెగ్జాండరుకంటెను, మేషాదిగణనకంటెను వెనుకనే యున్నది గాని బుద్ధుని యనంతరమున బయలువెడలినది...కాన సుమా రైదువందలశకవర్షములకంటె ప్రాచీనమైయున్నది...ప్రస్తుతమందున్న గీత కాళిదాసునికంటెను, బాణభట్టునికంటెను, భాసకవికంటెను, పురాణములకన్నను, బౌధాయనునికన్నను, బౌద్ధధర్మములయందున్న మహాయానపథముకన్నను ప్రాచీనమైనది. అనఁగా : శకవర్షములకంటె నయిదుసంవత్సరములు ప్రాచీనము...(ఆఱవభాగము) గీతయు బౌద్ధగ్రంథములును...గీతలయందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్కయు బౌద్ధమతమునందలి యర్హతునియొక్కయు వర్ణనమునందలి సామ్యము, బౌద్ధధర్మముయొక్క స్వరూపమును తత్పూర్వమున నున్న బ్రాహ్మణధర్మములనుండి దానియుత్పత్తియు... ఉపనిషత్తులయందున్న యాత్మవాదమును వదలి కేవల నివృత్తిపరమగు నాచారములనుమాత్రమే బుద్ధుఁడు స్వీకరించినాఁడు...బౌద్ధమతానుసారముగ నీయాచారమునకు దృశ్యములగు కారణములు, లేక నాలుగు ఆర్యసత్యలు...బౌద్ధమగు గార్హస్థ్యధర్మమునకును వైదికమగు స్మార్తధర్మమునకును గలసామ్యము...ఈవిచార

మంతయు మూలవైదికధర్మములలోనిదియే ... అయినను మహాభారతమును గీతయును నీవిషయమై వేఱుగ విచారించుటకు కారణము... మూలభూతములును నాత్మబోధకములును, నివృత్తిపరములును నగు ధర్మములనుండియే పిదప భక్తిపరములగు బౌద్ధధర్మములు బయలువెడలుట యసంభవము... మహాయానపంథయొక్క యుత్పత్తి... దానియందలి ప్రవృత్తిపరమగు భక్తిధర్మము, గీతలయం దుండియే గ్రహింపఁబడిన దని యంగీకరించుటకు కారణములు... మఱియు దానింబట్టి యేర్పడుగీతలయొక్క కాలనిర్ణయము .. (ఏడవభాగము) గీతలును, క్రైస్తవబైబిలును ... క్రైస్తవధర్మములలోనుండి గీతలలోని కెట్టిసిద్ధాంతమునయినను గ్రహించుట యసంభవము... యహూదీయధర్మములనుండి క్రైస్తవధర్మములు స్వతంత్రరీతిచే మెల్లమెల్లగ బయలువెడలినవి కావు. అది దేనినుండి యుద్భవించిన దనువిషయమై ప్రాచీనక్రైస్తవపండితులమతములు ...ఏసీన్ పంథయును గ్రీకుతత్త్వజ్ఞానమును... బౌద్ధధర్మములకు క్రైస్తవధర్మములతో నుండువిలక్షణసామ్యములు... వీనిలో బౌద్ధధర్మములకు ప్రాచీనత్వము నిస్సంశయము. బౌద్ధయతులకు యహూదీయమతావలంబుల, దేశమునందు చిరకాలముక్రిందటనే ప్రవేశ మున్నది... కాన క్రైస్తవధర్మములయందున్న సిద్ధాంతములు బౌద్ధధర్మములనుండియె లేక గీతలనుండియె బయలుదేరినవి యని చెప్పుటకు పూర్ణముగు నవకాశము... దానినుండి సిద్ధముకాఁబోవు గీతలయొక్క ప్రాచీనత్వము నిస్సంశయముగ నున్నది... ... . (పుట. ౬౫౮—౮౧౬)



గీతారహస్యమునందలి సంక్షిప్తములగు చిహ్నముల వ్యాఖ్యానము, సంక్షిప్త చిహ్నములచే చూపింపఁబడిన గ్రంథముల విషయమై పరిచయమును.



అథర్వ. అథర్వవేదము. కాండము, సూక్తము, ఋక్కులు, అనుక్రమముచే సంఖ్య.

అష్టా. అష్టావక్రగీత. అధ్యాయము, శ్లోకమును. అష్టకర్, మఱియు సంఘము యొక్క గీతాసంగ్రహపుస్తకము.

ఈశ. ఈశావాస్యోపనిషత్తు. ఆనందాశ్రమములోఁ బ్రచురింపఁబడినది.

ఋ. ఋగ్వేదము. మండలము, సూక్తము, ఋక్.

ఐ. లేక ఐ. ఉ. ఐతరేయోపనిషత్తు. అధ్యాయమును, ఖండమును, శ్లోకములును. ఆనందాశ్రమము. సంస్కరణము.

ఐ. బ్రా. ఐతరేయబ్రాహ్మణము. పంచికయు, ఖండమును. డా. హోదాయొక్క సంస్కరణము.

క. లేక **కఠ.** కఠోపనిషత్తు. వల్లియు, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

కేన. కేనోపనిషత్తు (=తలవకారోపనిషత్తు). ఖండమును, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

కై. కైవల్యోపనిషత్తు. ఖండమును, మంత్రమును. ఇవి ఉపనిషత్తులు, నిర్ణయసాగరమున సంస్కరింపఁబడినది.

కౌషీ. కౌషీతక్యుపనిషత్తు, లేక కౌషీతకీబ్రాహ్మణోపనిషత్తు. అధ్యాయమును, ఖండమును. కొన్నిచోట్ల నీయుపనిషత్తుయొక్క ప్రథమాధ్యాయమునే బ్రాహ్మణానుక్రమమున తృతీయాధ్యాయమని చెప్పుదురు. ఆనంద. సంస్క.

గా. తుకారాం బువాగారి గాథ. దామోదరసాంబశారామసంస్కరణము. సక. ౧౮౦౦.

గీ. భగవద్గీత. అధ్యాయము, శ్లోకమును. గీ. శాం. భా. గీతాశాంకరభాష్యము, గీ.రా. భా. గీతారామానుజభాష్యము. గీతలకును శాంకరభాష్యమునకును ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడిన పుస్తకముచివర అకారాదిక్రమముగ శబ్దములసూచి యుండినందున దానికర్తకు నేను చాల కృతకృత్యుఁడను. రామానుజభాష్యము వేంకటేశ్వరసమాచారముద్రాలయమున ముద్రింపఁబడినది ; మాధ్వభాష్యము కుంభకోణమునందున్న కృష్ణాచార్యులవారిచే ముద్రింపఁబడినది. ఆనందగిరియొక్క టీకయు పరమార్థప్రపయను వ్యాఖ్యానమును, జగద్ధితేచ్ఛుముద్రణాలయమునందు ముద్రింపఁబడినవి. శ్రీధరీయము, వామని (మరాటీవ్యాఖ్యానము) నిర్ణయసాగరమున ముద్రింపఁబడినది. పైశాచ్యభాష్యము. ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడినది. వల్లభసంప్రదాయానుసారి యగుతత్త్వదీపిక గుజరాతీప్రింటింగ్ప్రెస్‌లో ముద్రింపఁబడినది. బొంబయిలో నున్నమహాభారతమునందు నీలకంఠీ యచ్చుపడినది. బ్రహ్మానంది మద్రపురిలో నచ్చుపడినది. ఈవ్యాఖ్యానము లన్నియుఁ జూడఁబడినవి. కాని వీనిలో పైశాచ్యభాష్యమును, బ్రహ్మానందియు దక్క మిగిలిన వన్నియు నింబార్కసంప్రదాయముయొక్క టీకతోనున్నూ ఇంకను కొన్నిటీకలతోనున్నూ కలసి ౧౫ టీకలతో గుజరాతీ ప్రింటింగ్ప్రెస్సునందు ప్రస్తుతమునందె ముద్రించి ప్రకటించినందున యీయొకగ్రంథముచేతనే యన్నిపుస్తకముల యుపయోగము గల్గును.

గీ. ర. లేక గీతా. ర. గీతారహస్యము. నాపుస్తకముయొక్క మొదటిభాగము.

ఛాం. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు. అధ్యాయము, ఖండము, మంత్రము. ఆనంద. సంస్క.

జై. సూ. జైమినియొక్క మీమాంసాసూత్రములు. అధ్యాయము, పాదములు, సూత్రములు. కలకత్తాసంస్కరణము.

జ్ఞా. జ్ఞానేశ్వరీ. అర్థసహితము. ఇందిరాముద్రాలయము. సంస్కరణము.

తుకా. గా. తుకారాంబువాగారి గాథ. పైన. గా. చూడు.

తై. లేక తై. ఉ. తైత్తిరీయోపనిషత్తు. వల్లీ, అనువాకము, మంత్రము. ఆనంద. సంస్క.

తై. బ్రా. తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము. కాండము, ప్రపాఠకము, అనువాకము, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

తై. సం. తైత్తిరీయసంహిత. కాండము, ప్రపాఠకము, అనువాకము, మంత్రమును.

దా. లేక. దాస. శ్రీసమర్థులవారిచే చేయఁబడిన దాసబోధము. ధుల్యా సత్కార్యోత్తేజకసభయొక్క సంస్కరణము. చిత్రశాలాముద్రాలయమునందచ్చుపడినది. కాండీయనువాద (?)

నా. పం. నారద పంచరాత్రములు. కలకత్తాసంస్కరణము.

నా. సూ. నారద సూత్రములు. బొంబయిసంస్కరణము.

నృసింహ. ఉ. నృసింహోత్తరతాపనీయోపనిషత్తు.

పాతంజల. సూ. పాతంజలయోగసూత్రములు. తుకారాంతాత్యాసంస్కరణములు.

పంచ. పంచదశీ. సటీకము. నిర్ణయసాగరసంస్కరణము.

ప్రశ్న. ప్రశ్నోపనిషత్తు. ప్రశ్నమును, మంత్రమును, ఆనం. సంస్కరణము.

బృ. లేక. బృహ. బృహదారణ్యకోపనిషత్తు. అధ్యాయము, బ్రాహ్మణము, మంత్రము. ఆనం. సంస్క. సామాన్యముగ కాణ్వపాఠము గ్రహింపఁబడినది. ఒకప్రదేశమునందుమాత్రము మాధ్యందినశాఖయొక్క పాఠము మాత్రముల్లేఖింపఁబడినది.

బ్ర. సూ. ముందున్న వేదాంతసూత్రము చూడు.

భాగ. శ్రీమద్భాగవతపురాణము. నిర్ణయసాగర సంస్కరణము.

భా. జ్యో. భారతీయ జ్యోతిశ్శాస్త్రము. కై. శంకరబాలకృష్ణదీక్షితకృతము.

మత్స్య. మత్స్యపురాణము. ఆనం. సంస్కరణము.

మను. మనుస్మృతి. అధ్యాయము, శ్లోకమును. డా. జాలీయొక్కసంస్కరణము. కాని మండలీకునియొక్క, లేక యింక మతియెవరియొక్క సంస్కరణమునందు నీశ్లోకములె తటుఱుగ నిచ్చోటనే కాన్పించును. మనుస్మృతిమీఁది టీక మండలీకుని సంస్కరణమునం దున్నది.

మ. భా. శ్రీమన్మహాభారతము పిమ్మట యున్నయక్షరములు వెవ్వేఱుపర్వములును అంకెలును అధ్యాయములకు శ్లోకములను సూచించునవి. బాబు ప్రతాపచంద్రరాయునిచే కలకత్తాలో ముద్రింపఁబడిన సంస్కృత ప్రతినె నేనన్నిచోట్ల నుపయోగించినాను. బొంబయిప్రతిలో నీశ్లోకములు చూడవలయునేని కొంచెము వెనుకముందుగ దొరకును.

మి. ప్ర. మిళిందప్రశ్నము. పాళీగ్రంథము. ఇంగ్లీషుభాషాంతరము. S. B. E.

ముం. ముండకోపనిషత్తు. ముండకము, ఖండకము, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్క.

మైత్ర్య. మైత్ర్యుపనిషత్తు, లేక మైత్రాయణ్యుపనిషత్తు. ప్రపాఠకమును,మంత్రమును. ఆనం. సంస్క.

యాజ్ఞ. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి. అధ్యాయమును, శ్లోకమును. బొంబయిప్రతి. దీనిపై అపరార్కునిటీకయు. (ఆనంద. సంస్కరణము) ఒకటి రెండు చోట్ల నుల్లేఖింపఁబడినది.

యో. లేక. **యోగ.** యోగవాసిష్ఠము. ప్రకరణము, సర్గ, శ్లోకము. ఆఱవ ప్రకరణమునకు పూర్వార్ధమునకు (పూ.) అనియు ఉత్తరార్ధమునకు (ఉ) అనియు రెండుభాగము లున్నవి. సటీకముగ నిర్ణయసాగరముద్రాలయములో సంస్కరింపఁబడినది.

రామ. పూ. రామపూర్వతాపిన్యుపనిషత్తు. ఆనంద. సంస్క.

వాజ. సం. వాజసనేయసంహిత. అధ్యాయము, మంత్రమును. వేబరనువాని సంస్కరణము.

వాల్మీకి. రా. లేక **వా. రా.** వాల్మీకిరామాయణము. కాండము, సర్గము, శ్లోకములు, బొంబయిసంస్కరణము.

విష్ణు. విష్ణుపురాణము. అంశము, అధ్యాయము, శ్లోకములు. బొంబయిసంస్కరణము.

వే. సూ. వేదాంతసూత్రములు లేక బ్రహ్మసూత్రములు. అధ్యాయము, పాదము, సూత్రము. వే.సూ.శాం.భా. వేదాంతసూత్రములు—శాంకర

భాష్యము. ఆనందాశ్రమములో ముద్రింపఁబడినప్రతియే యంతట నుప యోగింపఁబడినది.

శాం. సూ. శాండిల్యసూత్రములు. బొంబయిలో సంస్కరింపఁబడినది.

శివ. శివగీత. అధ్యాయము, శ్లోకము. అష్టేకర్ సంఘముయొక్క గీతాసంగ్రహ సంస్కరణము.

శ్వే. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు. అధ్యాయము, మంత్రమును. ఆనంద. సంస్కరణము.

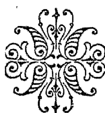
S. B. E. Sacred Books of the East Series.

సాం. కా. సాంఖ్యకారిక. తుకారాంతాత్యాగారిచే సంస్కరింపఁబడినది.

సూర్య. గీ. సూర్యగీతా. అధ్యాయము, శ్లోకములు. మద్రపురిలో సంస్కరింపఁబడినది.

హరి. హరివంశము. పర్వము, అధ్యాయము, శ్లోకము. బొంబయిలో సంస్కరింపఁబడినది.

టిప్పణి. ఇవియేగాక యింకననేకములగు, సంస్కృతగ్రంథములు, ఆంగ్లగ్రంథములు, పాలీగ్రంథములును యీకడ నుల్లేఖింపఁబడినవి. కాని వాని పేర్లు తఱుచుగ నక్కడనే వ్రాయఁబడియుండుటచే, లేక తెలిసికొనుటకు వీలుగ నుండుటచే నవి పైపట్టికలో నుదాహరింపఁబడలేదు.



గీతారహస్యములోని సామాన్యమగు అనుక్రమణిక.

శ్రీగణేశాయ నమః.

ఓమ్ తత్సత్.

శ్రీమద్భగవద్
గీతారహస్యము
అను
కర్మయోగశాస్త్రము

ప్రథమ ప్రకరణము.



విషయప్రవేశము.

“ * నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్,
దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయ ముదీరయేత్.”

శ్రీమహాభారతము, ప్రథమశ్లోకము.

శ్రీమద్భగవద్గీత యనునది మన కున్న ధర్మగ్రంథములలో నత్యంతతేజోవంతమును నిర్మలము నగునొకరత్నముగా నున్నది. పిండబ్రహ్మాండజ్ఞానపూర్వకముగ గూఢమును పవిత్రము నగునాత్మవిద్యాతత్త్వమును సంగ్రహముగనే కాక నిస్సంశయముగ సైతము చెప్పుచు నాయాధారమున మనుష్యమాత్రులకుఁ దమయా

---

* నారాయణుని, నరులలోనుత్తముఁ డగునరుని, వేదవ్యాసుని, సరస్వతీదేవిని, నమస్కరించి తరువాత జయము (మహాభారతము)ను జదువవలయును. పూర్వము పరమాత్మయే నరనారాయణు లనుసిద్ధులు మహర్షులుగ నవతరించెను.

ధ్యాత్మికపూర్ణావస్థను (పరమపురుషార్థమును) దెల్పుచు దానితోఁ గూడ. భక్తి కేని యు, జ్ఞానమున కేనియుఁ, దుద కీరెంటికిని శాస్త్రములవలనఁ గలిగిన వ్యవహారము నకు యుక్తియుక్తమును మనోహరము నగుసంబంధము నేర్పఱిచి సంసారమున భ్రమించు జనులమనములకు శాంతిని, విశేషముగ నిష్కామకర్తవ్యాచరణము (ఫలమును గోరకయే శాస్త్రవిహితము లగుకర్మలను చేయుట) నందుఁ బ్రవృత్తినిఁ గలిగించు నిట్టి బాలబోధకగ్రంథము సంస్కృతముననే కాక ప్రపంచము లోని యేవాఙ్మయప్రపంచమునను దొరకుట కడు దుర్లభము. ఈగ్రంథమును గేవలకావ్యదృష్టితోఁ బరిశీలించినను, నాత్మజ్ఞానముయొక్క యనేకగూఢసిద్ధాంత ములను సులభశైలి నాబాలవృద్ధమునకు బోధపఱచుచు జ్ఞానముతోఁ గూడనభక్తి రసముచే నిండారుచున్నది గాన నీగ్రంథ ముత్తమకావ్యములలోఁ గణింపఁ బడును. ఐనను సకలవైదికధర్మసారము నేగ్రంథమున భగవద్వాక్యముచేఁ జెప్పఁ బడియెనో యట్టిగ్రంథముయొక్క యోగ్యత యింత యని చెప్ప నెవ్వరితరము? భారతయుద్ధ మైనపిదప నొకనాఁడు శ్రీకృష్ణార్జునులు ప్రేమతోఁ బరస్పరము మాటలాడుకొనునపు డర్జునుఁడు భగవన్ముఖమునుండి గీతల మరల వినఁదలఁచి శ్రీకృష్ణభగవానునితో—"యుద్ధారంభమున నీవు చేసినయుపదేశము మఱచితిని. మరలఁ గృపతో ననుగ్రహింపవలయు"నని యడుగ "ఆయుపదేశ మత్యంత యోగయుక్త మగుమనస్సులోపలం జేయఁబడినది గాన నావిషయ మారీతిగ నే మరలఁ జెప్పుట నాకును నశక్యమే" యని భగవంతుఁ డతనికి నుత్తరము చెప్పె నని యనుగీతారంభమునఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. అశ్వమేధ. అ. ౧౬. శ్లో. ౧౧-౧౩).

తరువాత నా నరనారాయణులే శ్రీకృష్ణార్జునులుగ నవతరించి రని శ్రీమహాభారతములోనున్నది. [మ. భా. ఉ. ౪౮. ౭-౯, ౨౦-౨౨; వన. ౧౨. ౪౪-౪౬.] ఈనరనారాయణులే నిష్కామకర్మపరమగునారాయణీయము (భాగవతధర్మము)ను బ్రవర్తింపఁజేసిరి. కావుననే భాగవతధర్మమును బోధించు నన్నిగ్రంథముల యారంభమునను వీరినే నమస్కరింతురు. ఈశ్లోకమున 'వ్యాసం' అనుచో 'చైవ' అను పాఠాంతరము కలదని కొందఱందురు; కాని మా కది మంచి దని తోఁచుట లేదు. ఏల యన:—భాగవతధర్మములను నారాయణమహర్షి ప్రవర్తింపఁజేసినను, ఈధర్మముల లోని ముఖ్యగ్రంథము లగుభారతభగవద్గీతలను వ్రాసినవ్యాసునివారిని నమస్కరించుట మంచిదని తోఁచుచున్నది. మహాభారతమును పూర్వులు జయ మనునామముచే నిట్టుచు వచ్చియున్నారు. [మ. భా. ఆ. ౬౨. ౨౦].

నిజముగ నాలోచించిన భగవంతున కశక్య మేదియు లేదు. అయినను భగవంతుఁడు సైతము మరలఁ జెప్ప నశక్య మనుటఁ జూడ గీతామహత్త్వ మెంత గొప్పదియో సుస్పష్ట మగును.

వైదికధర్మములలో వేఱువేఱుసంప్రదాయములకు వేదమువలె నీగ్రంథము సుమారు 2500 సంవత్సరములనుండి యెల్లవారలకు నేకరీతిగ మాన్యమును ప్రమాణము నగుటకు భగవంతుం డిట్లు చెప్పుటయే కారణము. కావుననే:—

"సర్వోపనిషదో గావో దోగ్ధా గోపాలనందనః,
పార్థో వత్స స్సుధీ ర్భోక్తా దుగ్ధం గీతామృతం మహత్."

"ఉపనిషత్తులన్నియు గోవులు; శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పాలుపితుకువాఁడు; బుద్ధిశాలి యగునర్జునుఁడు (ఆగోవులకుఁ జేఁపుఁదీయునట్టి) భోక్త యగువత్సము(లేఁగదూడ); (ఇట్టియపూర్వసామగ్రిఁ గూర్చి) పితుకఁబడినక్షీరమే గీతామృతము,"

అని స్మృతులకాలములో నేర్పడినగ్రంథములోని గీతాధ్యానశ్లోక మలంకారయుక్తమైనను యథార్థముగనే చెప్పుచున్నది. హిందూస్థానములోని యన్ని ప్రాకృతభాషలలోను దీనికి వ్యాఖ్యానములును భాషాంతరీకరణములును, నిరూపణలును జేయఁబడి యున్న వనుటలో నేమియు నాశ్చర్యము లేదు. ఇంతియ కాక పాశ్చాత్యులకు సంస్కృతమునఁ బ్రవేశముకలిగినపిదప గ్రీకు, లాటిన్, జర్మని, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషు లోనగుభాషలలోనికిని, ఆభాషలలోనుండి సైతమితరభాషలలోనికిని దర్జుమా చేయఁబడుచునియప్రతిమగ్రంథరాజ మిప్పటి కన్నిదేశములయందును బ్రసిద్ధిఁగాంచినది.

సర్వోపనిషత్సార మీగ్రంథమం దంతర్భూత మగుటయే కాక యీగ్రంథమునకు "శ్రీమద్భగవద్గీతా-ఉపనిషత్" అనునది సంపూర్ణనామమై యున్నది. గీతలలోఁ బ్రత్యధ్యాయాంతమునందును నధ్యాయసమాప్తిని సూచించుసంకల్పములో "ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే," ఇవి మొదలగుశబ్దము లున్నవి. ఈసంకల్పము మూలభారతములో లేకున్నను గీతాగ్రంథముయొక్క-పుస్తకములన్నింటిలో నియతముగ నుండుటవలన నియమపూర్వకమగు పారాయణమునకై భారతమునుండి గీతలను వేఱుపఱిచినది మొదలు (గీతలపై నేవ్యాఖ్యానముంబుట్టకమునుపటినుండియు) నీసంకల్పము ప్రచారములో నున్నదని యనుమానప్రమాణముచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఈదృష్టిచే గీతాతాత్పర్యమును

నిర్ణయించుటవలన నీసంకల్పమున నేమిమహత్త్వ మున్నదియు ముందుఁ జెప్పఁబడును. మొట్టమొదట నీసంకల్పములోని "భగవద్గీతాసు - ఉపనిషత్సు" అను నీరెండుపదముల విచారింపవలసియున్నది. 'ఉపనిషత్' అను నీశబ్దము మహారాష్ట్రాది భాషలలో నపుంసకమయినను సంస్కృతమున స్త్రీలింగమే; కావున "భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన (చెప్పఁబడిన) యుపనిషత్తు" అను నీయర్థమున 'భగవద్గీతా-ఉపనిషత్' అని విశేష్యవిశేషణభావము రెంటికింగుదిరినది. గ్రంథ మొక్కటియైనను గౌరవార్థముగ బహువచనప్రయోగములు వాడుకలో నుండుటవలన 'శ్రీమద్భగవద్గీతాసు - ఉపనిషత్సు' అని సప్తమీబహువచనాంతప్రయోగము చేయఁబడినది. ఈకారణముననే యాచార్యులవారిభాష్యములోఁ గూడ 'ఇతి గీతాసు' అని బహువచన ప్రయోగము చేయఁబడినది. ఐనను సంగ్రహముగఁ జెప్పునప్పు డాదరార్థక బహువచనమును శ్రీమదిత్యాదిపదమును జివర నున్న జాతివాచకసామాన్యశబ్దమగు నుపనిషచ్ఛబ్దమును దీసివైచి కేన, కఠ, ఛాందోగ్యాదిసంక్షిప్తనామములవలె 'శ్రీమద్భగవద్గీతా - ఉపనిషత్' అను ప్రథమైకవచనాంతద్వయమును, మొదట 'భగవద్గీతా' అనియు, రానురాను, 'గీతా' అనియు నతిసంగ్రహముగ వాడఁబడినది. ఉపనిషచ్ఛబ్దము మొదటినామములో లేనియెడల, భారతం, భాగవతం, [illegible], ఇత్యాదిశబ్దములవలె నీగ్రంథనామము భగవద్గీత మని యేనియు గీత మని యేనియు నపుంసకలింగముగనే ప్రయోగింపఁబడి యుండును. అట్లు గాక భగవద్గీత యనియు, గీతయనియు స్త్రీలింగరూపప్రయోగమే యంతటఁ గానఁబడుచుండుటవలన నుపనిషచ్ఛబ్ద మెల్లపు డధ్యాహార్య మని తెలియ నగును. అర్జునమిశ్రవిరచిత మగు ననుగీతావ్యాఖ్యానమునను, గీతాశబ్దమునకు నిట్లే యర్థము చెప్పఁబడినది.

ఐనను గీతాశబ్ద మేడునందలశ్లోకములభగవద్గీతను మాత్రమె చెప్పక సామాన్యార్థమువలన నితరము లగున నేకజ్ఞానబోధకగ్రంథములనైతము చెప్పుచున్నది. మహాభారతమున శాంతిపర్వాంతర్గతమోక్షధర్మపర్వములోని కొన్నిచిన్నప్రకరణములకు, పింగళగీత, శంపాకగీత, మంకిగీత, బోధ్యగీత, విచఖ్యుగీత, హారీతగీత, వృత్రగీత, పరాశరగీత, హంసగీత, లోనగునామము లుండుటయు, నశ్వమేధపర్వములోని యనుగీతలో నొకభాగమునకు బ్రహ్మగీత యని వేఱుగ విశిష్టనామ ముండుటయు, నిందునకు దార్కాణము. ఇంతియ కాక, అవధూతగీత, అష్టావక్రగీత, ఈశ్వరగీత, ఉత్తరగీత, కపిలగీత, గణేశగీత, దేవీగీత, పాండవగీత, బ్రహ్మగీత, భిక్షుగీత, యమగీత, రామగీత, వ్యాసగీత, శివగీత, సూతగీత, సూర్యగీత మున్నగు ననేకగీతలు

విషయప్రవేశము.

సుప్రసిద్ధములుగ నున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని స్వతంత్రరీతిగ నిరూపింపఁబడినవియు, మఱికొన్ని వేర్వేఱుపురాణములలో నివియు నై యున్నవి. ఎట్లన:—గణేశగీత గణేశపురాణముచివరఁ గ్రీడాఖండము ౧౩౮, ౧౪౮ యధ్యాయములలో నున్నది. అది కొంచెము శబ్దభేదముగ భగవద్గీతను సరి యగు ప్రతిబింబ (ద్వితీయరూప) మనుట యేమియు బాధకము గాదు. ఈశ్వరగీత కూర్మపురాణోత్తరభాగమున మొదటిపదునొకండధ్యాయములలో నున్నది. తర్వాతియధ్యాయములలో వ్యాసగీత యారబ్ధమైనది. మఱియు స్కాందపురాణాంతర్గతసూతసంహితఁ జతుర్థప్రకరణ మగుయజ్ఞవైభవఖండములో నుపరిభాగమునఁ బ్రథమాధ్యాయము మొదలు పండ్రెండవయధ్యాయమువఱకు బ్రహ్మగీతయు, తరువాతి యెనిమిది యధ్యాయములలో సూతగీతయు నున్నవి. స్కాందపురాణములోని యీబ్రహ్మగీతకన్న వేఱగు మఱియొకబ్రహ్మగీత యోగవాసిష్ఠమున నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థములో ౧౭౩ వ సర్గ మొదలు ౧౮౧ వ సర్గవఱకు నున్నది. యమగీత మూఁడువిధములుగ నున్నది. అందు మొదటిది విష్ణుపురాణము తృతీయాంశమున నేడవయధ్యాయమునను, రెండవది యగ్నిపురాణమునఁ దృతీయఖండములో ౩౮౧ వ యధ్యాయమునను, మూఁడవది నృసింహపురాణమున నెనిమిదియవయధ్యాయమున నున్నది. రామగీతసంగతియు నిట్లే యున్నది. మావైపునఁ బ్రచారములోనున్న రామగీత యధ్యాత్మరామాయణమున నుత్తరకాండములో నయిదవసర్గలోనున్నది. ఈయధ్యాత్మరామాయణము బ్రహ్మపురాణములో నొకభాగముగ నంగీకరింపఁబడుచున్నది. ఇంతియకాక రెండవరామగీత చెన్నపురి ప్రాంతమున ప్రసిద్ధమగు 'గురుజ్ఞానవాసిష్ఠ-తత్త్వసారాయణ' నామకగ్రంథమం దున్నది. ఈగ్రంథము వేదాంతసంబద్ధమై జ్ఞాన, ఉపాసన, కర్మ లనుమూఁడుకాండములతోఁ గూడి యున్నది. పైగ్రంథములో నుపాసనాకాండద్వితీయపాదములోని మొదటిపదునెనిమిది యధ్యాయములలో రామగీత యున్నది. మఱియు మూఁడవదియగు కర్మకాండయొక్క తృతీయపాదములోని మొదటియైదధ్యాయములలో సూర్యగీత యున్నది. శివగీత పద్మపురాణములోఁ బాతాళఖండములో నున్న దని చెప్పుదురు; కాని పునహాలో నానందాశ్రమముద్రాశాలాముద్రిత మగుపద్మపురాణములో శివగీత కానరాదు. పండిత జ్వాలాప్రసాదుగారు తమయష్టాదశపురాణదర్శన మనుగ్రంథమున గౌడీయపద్మోత్తరపురాణమున శివగీత యున్న దని చెప్పిరి. నారదపురాణములో నితరపురాణములవలెఁ బద్మపురాణమునకుఁ జెప్పబడినవిషయానుక్రమణికలో శివగీత పేర్కొనఁ

బడియున్నది. ఇంతియకాక శ్రీమద్భాగవతపురాణములో నేకాదశస్కంధమునం బదుమూఁడవయధ్యాయమున హంసగీతయు నిరువదిమూఁడవయధ్యాయమున భిక్షుగీతయు నున్నవి. మూఁడవస్కంధములోని కాపిలేయోపాఖ్యానమును (౨౩-౩౩) 'కపిలగీత'యని యనేకులు వ్యవహరించుచున్నారు; కాని 'కపిలగీత'యని ప్రత్యేకముగ ముద్రితమైనస్వతంత్రగ్రంథము మాయొద్ద నున్నది. ఈకపిలగీత హఠయోగప్రధానమైనది. ఇది పద్మపురాణాంతర్గత మని దానియందే వ్రాయఁబడియున్నది. ఐన నిది పద్మపురాణమున దొరకమియ కాక యిందొకచో (౪-౭) జైన, జంగమ(లింగాయత), సోఫీల (ముసల్మానుసాధువుల) యుల్లేఖ ముండుటచేఁ దురుష్కసామ్రాజ్యానంతర మీ గీత వ్రాయఁబడియుండునని చెప్పవలసియున్నది. భాగవతపురాణమునంబోలె దేవీభాగవతమునను నేడవస్కంధమున ౩౧ వ యధ్యాయము మొదలు ౪౦ వ యధ్యాయమువఱకు నొకగీత యున్నది. దీనిని దేవి చెప్పుటచే 'దేవీగీత'యని యందురు. ఇంతియకాక భగవద్గీతాసారమే యగ్నిపురాణతృతీయ ఖండమున ౩౮౦ వ యధ్యాయమునను, గరుడపురాణపూర్వఖండమున ౨౪౨ వ యధ్యాయమునను గలదు. అటులే యోగవాసిష్ఠ మనుగ్రంథము రామావతారమున వసిష్ఠునిచే రామున కుపదేశింపఁబడినదని చెప్పఁబడినను, ఈపురాణమున నేయర్జునోపాఖ్యాన మనుపేరఁ గృష్ణావతారమున భగవంతునిచే నర్జునునకుఁ జెప్పబడిన భగవద్గీతాసారము భగవంతుఁ డర్జునునకుపదేశించినయనేకశ్లోకములయానుపూర్వితోఁ గూడ నిర్వాణప్రకరణమున సువిపులముగ నున్నది. (యోగ. ౬. పూ. సర్గ. ౫౨-౫౮.) పూనహాలో నచ్చుపడినపద్మపురాణములో శివగీత లేదని యిదివఱకే చెప్పియున్నాము; కాని శివగీత లేక పోయినను, ఈప్రతియొక్క యుత్తరఖండములో అ. ౧౭౧ మొదలు ౧౮౮ వఱకు భగవద్గీతామాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడియుండుటయే కాక భగవద్గీతలలోనియొక్కొకయధ్యాయమునకు మాహాత్మ్యమును గుఱించి యొక్కొకయధ్యాయము రచింపఁబడియున్నది. దానిలో నిసర్గమైనకథ సూచింపఁబడియున్నది. ఇదియునుంగాక వరాహపురాణములో నొక గీతామాహాత్మ్యము గలదు. శైవపురాణముననో వాయుపురాణముననో మూఁడవ విధ మగుమఱియొకగీతామాహాత్మ్యము గల దని చెప్పుదురు; కాని కలకత్తాలో ముద్రితమైనవాయుపురాణములో నది కానరాదు. గీతాధ్యాన మనునొకనవశ్లోకి ప్రకరణము భగవద్గీతయొక్కముద్రితపుస్తకముల నారంభమున నదే యున్నది. ఈ నవశ్లోకి యెచ్చటనుండి గ్రహింపఁబడినదో తెలియదు; కానియీశ్లోకములలోఁ బ్రథ

ద్రోణతటా జయద్రథజలా" అనుశ్లోక మించుక శబ్దభేదముగా నర్వాచీనకాలమునఁ బ్రసిద్ధుఁ డగుభాసకవిచే విరచిత మైన 'ఊరుభంగ' నామనాటకారంభమున వ్రాయఁబడినది. కావుననే యీధ్యానశ్లోకమునకుఁ దఱచుగా భాసకవికాలానంతరమునఁ బ్రచారము గలిగినటులున్నది. కారణ మేమన: ప్రసిద్ధకవీశ్వరుఁ డగుభాసుఁ డీశ్లోకమును గీతాధ్యానములోనుండి గ్రహించి యుండు ననుటకన్న గీతాధ్యానమే వేర్వేఱుగ్రంథములలోనిశ్లోకములఁ దీసి కొంచెము మార్చి నవీనముగ వ్రాయఁబడిన దనుట యుక్తియుక్తముగ నుండును. భాసకవి కాళిదాసుకన్నఁ బూర్వకాలికుఁ డగుటచే నెంతతగ్గించినను శతాబ్దములు మున్నూఱుకంటె నధికముగా నవీనుఁ డని చెప్పుటకు వలనుపడదు. *

పైఁజెప్పఁబడిన సంగతులఁబట్టి భగవద్గీతల కే వేవియో యెన్నెన్నియో వ్యాఖ్యానములును, భాషాంతరీకరణములును, కొంతమార్పు గలయితరగ్రంథములును, తాత్పర్యములును, మాహాత్మ్యములును, పురాణములలోనుండి వెలువడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. అవధూతగీత, యష్టావక్రగీతమొదలగుకొన్నిగీత లేపురాణమున నున్నవో తెలియకున్నను, పురాణమున లేకయే యున్నను నట్టిస్వతంత్రగ్రంథము లేకాలమున నెవరు రచించి రనునదియుఁ దెలియఁబడుట లేదు. అయినను నీసమస్తగీతలరచనాప్రకారమును, వానిలోనివిషయవిభాగప్రకారమును జూడ నీగ్రంథములు భగవద్గీత సుప్రసిద్ధ మైనతర్వాతను, దానిలోకపూజ్యతం గనుగొనిన తర్వాతను రచింపఁబడినట్లు కన్పట్టుచున్నది. వేయేల? భగవద్గీతంబోలు నొకగీత తమ విశిష్టమార్గమునను బురాణములను లేనిచో నామార్గమునకుఁ బూర్ణత్వము రానేరదని తలఁచియే యీభిన్నభిన్నగీతలు రచించియుందు రని చెప్పినను బాగుగ నుండును. భగవద్గీతలలో భగవంతుఁ డర్జునున కేరీతి విశ్వరూపముఁ జూపి జ్ఞానమును బోధించెనో యా విధముననే శివగీత, దేవీగీత, గణేశగీతలలోను వర్ణన మున్నది. మఱియు శివగీత, యీశ్వరగీత మొదలగు కొన్నిగీతలలో భగవద్గీతలలోని కొన్నిశ్లోకము లేమియు మార్పకయె వ్రాయఁబడియున్నవి. జ్ఞానదృష్టిచేఁ జూచినను భగవద్గీతలలోకన్న నీగీతలలో నేమియు విశేషము లేమియే కాక యధ్యాత్మజ్ఞానముఁ గర్మయోగ మనునీరెంటిసంబంధములను జెప్పుటలోఁ గూడ భగవద్గీత యపూర్వశైలి వీనిలో నేగీతలోను స్వచ్ఛముగఁ గనఁబడదు. భగవద్గీతలలో పాతం

* పైనఁ జెప్పినగీతలలో నధిక భాగమును నింక ననేకగీతలను (భగవద్గీతతోఁ గూడ) రా. రా. హరిరఘునాథభాగవతులనువా రిప్పుడు ముద్రింపించి ప్రచురించుచున్నారు.

జలయోగ మేనియు, హఠయోగ మేనియుఁ, గర్మత్యాగరూపసన్న్యాస మేనియుఁ గావలసినంతవిరివిగ వర్ణింపఁబడ లే దని కొంతమంది కైనను తోఁచియునికిం జేసి కృష్ణార్జునసంవాదరూప మగుభగవద్గీతకుఁ బూరణమనుపేర నుత్తరగీత వెనుక రచింపఁబడినది. మఱియు నవధూతగీత, యష్టావక్రగీత మొదలగుకొన్నిగీతలు కేవల మేకదేశమునే (అనఁగా సన్న్యాసమార్గమునే) ప్రతిపాదించు చున్నవి. యమగీత, పాండవగీత, మొదలగుకొన్నిరెండవతరగతిగీతలు స్తోత్రములవలె మిక్కిలి సంక్షిప్తములుగను, భక్తిపరములుగను నున్నవి. శివగీత, గణేశగీత, సూర్యగీత లట్లుగాక సయుక్తికముగ జ్ఞానకర్మల సమర్థించిన వనుట నిజమే. అయినను వానిలోనిప్రతిపాదనప్రకారము లెఱచుగ భగవద్గీతనుండియే గ్రహింపఁబడుట వలన వానిలోఁ గ్రొత్తవిషయ మేమియుఁ గనఁబడదు. కావుననే ప్రగల్భమును వ్యాపకమునగు భగవద్గీతాతేజముముందఱ దర్వాత వ్రాయఁబడిన పౌరాణికములగు చిన్నచిన్నగీతలవ్యాప్తి లేకపోవుటే కాక యీప్రతిబింబములుగా నున్నగీతలు చిట్టచివరకు విపరీతముగ భగవద్గీతామహత్త్వమునే యధికముగను స్పష్టముగను స్థాపించుచున్నవి. మఱియు 'గీతా' అనుశబ్దమునకు 'భగవద్గీత'యనునర్థమే ప్రధానముగ రూఢ మైనది. అధ్యాత్మరామాయణమును, యోగవాసిష్ఠమును విస్తృతము లైనను భగవద్గీతకన్న నవీనము లనుసంగతి వానిరచనవలననే స్పష్టమగుచున్నది. చెన్నపురిప్రాంతమున ముద్రిత మైనగురుజ్ఞానవాసిష్ఠ (తత్త్వసారాయణ గ్రంథ) మతిప్రాచీనమని యనేకులు చెప్పుదురు; కాని [illegible] తోఁపలేదు. ఏలయన : ఆగ్రంథములో నష్టోత్తరశతోపనిషత్తులఁ [illegible] యుండుటచే నివియన్నియుఁ బ్రాచీనములే యని యొప్పుకొనుటకు సాధ్యము కాదు. మఱియు సూర్యగీతఁ జూచినచో నందు విశిష్టాద్వైతసిద్ధాంతము కనఁబడుచున్నది. (3. 30) కొన్నికొన్నిస్థలముల భగవద్గీతనుండియే శ్లోకక్రమము ([illegible] పక్షసిద్ధాంతములరీతి) గ్రహింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. (1. [illegible]) కావుననే యీగ్రంథముకూడ, పిమ్మట, వేయేల? శ్రీశంకరాచార్యులవారి [illegible] వ్రాయఁబడి యుండు ననుట యుక్త మని తోఁచుచున్నది.

అనేకగీత లున్నను భగవద్గీతశ్రేష్ఠత్వము పైనఁ జెప్పఁబడినకారణములవలన నిర్వివాద మగుటం జేసి యితరగీతల లక్ష్యముసేయక భగవద్గీతను బఠించుచు దానితాత్పర్యమును తమధర్మబంధువులకుఁ జెప్పుచునే [illegible] వించు నని యర్వాచీనులు, వైదికధర్మబోధకులు నగుపండితులు తలంచుచు వచ్చిరి.

విషయప్రవేశము.

గ్రంథవిమర్శనము రెండువిధములుఁగ నుండును. అవి, ౧. అంతరంగపరీక్ష, ౨. బహిరంగపరీక్షయనునవి; గ్రంథమును సమగ్రముగఁ బరిశీలించి యందలి మర్మమును, రహస్యమును, మథితార్థమును, లేక, ప్రమేయమును దెల్లముగ వెల్లడించుటకే యంతరంగపరీక్ష యని పేరు. ఎప్పుఁడేకాలమున నెచ్చో గ్రంథమును రచించె ననియు, నాగ్రంథరచనాశైలి (భాష) యెట్లున్నది యనియుఁ, గావ్యదృష్టిచే నందు మాధుర్యమైనను బ్రసాదమైన నెంత యున్న దనియు, గ్రంథములోని శబ్దరచన వ్యాకరణసమ్మతముగ నున్నదియు, లేనిదియు, దానిలో నేవేని ప్రాచీన ప్రయోగము (ఆర్షము)లున్నవియు, లేనిదియు, నేయేమతములయొక్క గాని, వ్యక్తుల యొక్క గాని నిరూపణలు కలవో లేవో యనియు, అందుండి గ్రంథకాలనిర్ణయమును జేయుటనుగుఱించి యైనను, ఆకాలమందలిసమాజస్థితినిగుఱించి యైనను తెలిసికొన సాధనము లున్నవియు, లేనిదియు, గ్రంథములోనివిచారము స్వతంత్రమైనదియుఁ, గానిదియు, నితరగ్రంథములనుండి తీసి వ్రాయఁబడెనేని యెచ్చటనుండి యేవిషయ మనునవి మొదలగుబాహ్యాంగములవివేచనకు బహిరంగపరీక్ష యని పేరు. గీతలమీఁద భాష్యములను గాని వ్యాఖ్యానములను గాని చేసినప్రాచీన పండితు లీబహిరంగపరీక్షపై నేమియు దృష్టి వేయులేదు; ఏలయన: భగవద్గీత యను నలౌకికగ్రంథమును బరీక్షించుచు బాహ్యాంగపరీక్షఁ జేయుట వారి యభిప్రాయమును బట్టి చూచిన నేదే నొకయుత్తమపుష్పము కనఁబడినపు డాపుష్పపు సువాసనయు, వన్నెయు, సౌందర్యము ననువిషయములయం దుత్సాహము వదలి దానివెడల్పును బొడవును గొలుచుటవలెను, తేనెలో నిండినతేనెతెట్టె దొరకి నపుడు దానిరంధ్రములపరీక్షకుఁ గాల మంతయుఁ గడపునట్లును వ్యర్థ మని తోఁచియే యని తోఁచుచున్నది; కాని పాశ్చాత్యపండితులవలె నిటీవలిపండితులు గీతయొక్క బాహ్యాంగములంగూడ విశేషముగనే పరీక్షించు చున్నారు. ఒక పండితుఁడు గీతలలోని యార్షప్రయోగముల నన్నింటి లెక్కించి చూచి యీ గ్రంథము ఏసుక్రీస్తుజన్మకంటెఁ గొన్నిశతాబ్దము లేనియుఁ బిమ్మట వ్రాయఁబడియుండు నని నిర్ణయించెను. దీనివలన గీతలలోనిభక్తిమార్గము తదుత్తరకాలమున వ్రాయఁబడి ప్రచారములోనున్న క్రైస్తవధర్మమునుండి గ్రహింపఁబడియుండు నను వారియూహ నిష్ప్రమాణ మని తేలుచున్నది. మఱియొకపండితుఁడు పదునాఱవయధ్యాయమున నిరూపింపఁబడిననాస్తికధర్మప్రకరణమును జూచి యాధర్మములు తఱుచుగ బౌద్ధమతసంబద్ధములు గాన బుద్ధునియనంతరము బౌద్ధమతమునుండి గ్రహించి వ్రాయఁబడియుండు నని యూహించెను. మఱియొక

పండితుఁడు పదుమూఁడవ యధ్యాయములోని "బ్రహ్మసూత్రపదైశ్చైవ," అనుశ్లోకములో బ్రహ్మసూత్రములనిరూపణ యుండుటచే బ్రహ్మసూత్రానంతరము గీత వ్రాయఁబడియుండు ననియెను; కాని యీయంశమునకు విరుద్ధముగఁ బ్రహ్మసూత్రములలోఁ గొన్నికొన్నిచోట్ల గీతనే యాధారముగఁ జేసికొనిన విషయము నిర్ణయింపఁబడుటచే నీగీతలు బ్రహ్మసూత్రములతర్వాత వ్రాయఁబడినవని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదని యనేకు లనుచున్నారు. మఱికొందఱు యుద్ధభూమిలో శస్త్రసంపాతసమయమున నేడువందలశ్లోకములు గలగీతఁ జెప్పు నవకాశ ముండ దనియు, నీసమయమం దతిత్వరఁగాఁ [illegible] [illegible] ముఖ్యము లైనశ్లోకము లర్జునున కుపదేశింపఁబడి యుండు ననియు, వానినే విస్తరించికొనుచు సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునకును, వ్యాసుఁడు శుకునకును, వైశంపాయనుఁడు జనమేజయునకు, ననంతరము సూతుఁడు శౌనకునకును జెప్పుచు రాఁగాఁ జివరకు మూలభారతమును రచించినవారిచేత యీగీత లింతవిస్తృతముగ వ్రాయఁబడియుండు ననియుఁ జెప్పుదురు. గీతలరచనావిషయమై యిట్టినిశ్చయము లోకులకు బాగుగఁ గలిగినపిదప గీతాసాగరమున మునిఁగి యీఁతలు కొట్టుకొందఱు గీత సప్తశ్లోకి† యనియు కొందఱు అష్టావింశశ్లోకి యనియు, [illegible] త్రింశచ్ఛ్లోకి యనియు, మఱికొందఱు శతశ్లోకి యనియు నిట్లు గీతలమూలభూతశ్లోకముల వెదక [illegible] తీసిరి. చిట్టచివర కనేకులు రణభూమియందు గీతలలోని బ్రహ్మజ్ఞాన మర్జునున కుపదేశించుట కేమియు ఫలము లేనందున వేదాంతార్థప్రతిపాదకం బగునీయుపగ్రంథము తర్వాత నెవరో భారతములో నిఱికించినారని తలంచిరి. బహిరంగపరీక్షాసంబంధములగు నీప్రశ్నలు బొత్తిగ నిరర్థకములు గావు. ఉదాహరణమునకు [illegible] జెప్పఁబడిన, ౧. పుష్పము రేకుల గొలుచుటయు, ౨. తేనెతెట్టె రంధ్రముల లెక్కించుటయు గ్రహింపుము. వృక్షములప్రభేదములఁ బరీక్షించునప్పుడు పుష్ప[illegible]

† ఇప్పుడు సప్తశ్లోకిగీతను ప్రచురించి యున్నారు. దానిలో ౧. "ఓం ఇత్యేకాక్షరం బ్రహ్మ" (గీ. ౮. ౧౩); ౨. "స్థానే హృషీకేశ తవ ప్రకీర్త్యా" (గీ.౧౧.౩౬); ౩. "సర్వతః పాణిపాదం తత్" (గీ.౧౩.౧౩). ౪. "కవిం పురాణ మనుశాసితారం" (గీ. ౮. ౯); ౫. "ఊర్ధ్వమూల మధశ్శాఖం" (గీ. ౧౫. ౧); ౬. "సర్వస్య చాహం హృది సన్నివిష్టః" (గీ.౧౫.౧౫); ౭. "మన్మనా భవ మద్భక్తః" (గీ. ౧౮. ౬౫); అనుశ్లోకములు మాత్రమున్నవి. ఇట్లు [illegible] కనేకములగుసంగ్రహగ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి.

దులు కూడ వర్గీకరణములోఁ జాల నుపయోగకరములు *. కావున నిట్టియుపయోగమున దృష్టి యుంచి నేనీగ్రంథరాజముయొక్క బహిరంగపరీక్షాంతర్గత మగు మహత్త్వమును బ్రతిపాదించుటకై యీగ్రంథపరిశిష్టప్రకరణమునఁ గొంతవిచారణముఁ జేసి యున్నాను; కాని గ్రంథరహస్యము సంపూర్ణముగఁ దెలిసికొనఁ దలఁచినవారికి మాత్ర మీబాహ్యాంగపరీక్షలో విశేష ముపయోగకర మగుసంగతి యేమియు లేదు. వాగ్దేవీరహస్యము తెలిసికొన్నవారికిని నామెబాహ్యాసేవ చేయువారికిని నుండుభేదముం జూప, మురారినాటకకవీశ్వరుఁ డొకసరస మైన దృష్టాంతము వచించియున్నాఁడు. అదేమన:—

శ్లో. ''అబ్ధి ర్లంఘిత ఏవ వానరభటైః కిం త్వస్య గంభీరతా,
మాపాతాళనిమగ్నపీవరతను ర్జానాతి మంథాచలః.''

''అగాధ మగుసముద్రప్రదేశ మెక్కడ నున్నదియు నెంత లోఁతున్నదియు విచారింపవలసిన నెవరి విచారింపవలయును? రామరావణయుద్ధప్రసంగమున గొప్పగొప్పవారుగ నెన్నఁబడి గబగబ తరంగముల దాఁటి లంకలోనికి వెళ్లినచపల వానరవీరులనా? అగాధ మగుసముద్రప్రదేశము వారి కెట్లు తెలియును? సముద్రమథనసమయమునఁ గవ్వముగఁ జేసి దేవతలే పర్వతమును సముద్రముయొక్క యట్టడుగునకును వదలిరో యాపర్వతమునకే గదా శరీర మంతయు మునుఁగుటం జేసి నిజ మైనలోఁతు తెలియును,'' అని మురారికవిచేఁ జెప్పఁబడిన యీన్యాయము ననుసరించి గీతారహస్యమును దెలిసికొన ననేకులగు పండితులచేతను నాచార్యులచేతను మథింపఁబడినయీగ్రంథముపై మనము సంపూర్ణదృష్టి నుంచవలయును. ఈపండితులలో మహాభారతకారుఁడే యగ్రగణ్యుఁడు. వేయేల? ప్రస్తుతగీతల కాయన యొకవిధ మగుకర్త యనినను దప్పు లేదు. కావున మహా

---

* తేనెతెట్టెయందు తేనెపరిమాణము తక్కువ గాకుండునట్లును, తేనెకు వెలుపల నావరణముగ నుండుమైనము మిక్కిలి తక్కువగా నుండునట్లును తేనెటీఁగలు రంధ్రములఁ జేయును. (అనఁగా మైనముయొక్క తూనికయు నదియుండు ప్రదేశముయొక్క కొలఁతయు పృష్ఠఫలప్రమాణముగ నుండునట్లును జేయును. (౮-కి, ఘనఫలము ౮ × ౮ × ౮ = ౫౧౨. అదే ౮-కి పృష్ఠఫలము ౬) కావున గణితముచే నారంధ్రములఁ బరీక్షించుటవలన సైతము తేనెటీఁగలకు పుట్టుకతోనే కలిగిన యీగణితచాతుర్యమును తెలిసికొనుట కుపయోగించును.

భారతకారునిమతానుసారముగ గీతలతాత్పర్యమును ముందు సంక్షేపముగఁ జెప్పెదను.

"భగవద్గీత", లేక, "భగవంతునిచే గానముచేయఁబడిన యుపనిషత్తు," అను నీపేరునుబట్టియే గీతలలో నర్జును నుద్దేశించి చేయఁబడినయుపదేశము ప్రధానముగ భాగవత (అనఁగా, భగవంతునిచేఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడినధర్మ) మని కనఁబడుచున్నది. ఏలయన: శ్రీకృష్ణునకు "భగవాన్," అనుపేరు సాధారణముగ భాగవతధర్మములలోఁ బ్రచారము గలిగియున్నది. ఈయుపదేశము క్రొత్తది కాదు. భగవంతుఁడు పూర్వ మీయుపదేశమునే వివస్వంతునకును, వివస్వంతుఁడు మనువునకును, మను విక్ష్వాకునకును, జేసినట్లు గీతలలోఁ జతుర్థాధ్యాయారంభమున నున్నది. (౪. ౧-౩) మహాభారతములో శాంతిపర్వముచివర "నారాయణీయధర్మముల యొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క సవిస్తరనిరూపణములో బ్రహ్మదేవుని వేర్వేఱుజన్మములలో (కల్పాంతరములయందు) భాగవతధర్మములపరంపర యెట్లున్నదియు వర్ణింపఁబడినది. తుదకు బ్రహ్మదేవునిప్రస్తుతజన్మములో (త్రేతాయుగమునందు)

శ్లో. "త్రేతాయుగాదౌ చ తతో వివస్వాన్మనవే దదౌ,
మనుశ్చ లోకభృత్యర్థం సుతా యేక్ష్వాకవే దదౌ.
ఇక్ష్వాకుణా చ కథితో వ్యాప్య లోకా నవస్థితః."

అని యీభాగవతధర్మము వివస్వంతుఁడు, మనువు, ఇక్ష్వాకువు, ననువాగలకుఁ బారంపర్యముగఁ బ్రసరించిన దని యున్నది. (మా. మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౧-౫౨.) ఈరెండుపరంపరలు పరస్పరము సంబంధించి యున్నవి. (గీత. ౪. ౧. మీఁద నావ్యాఖ్యానము చూడుము.) మఱియు వేర్వేఱైనయీరెండుధర్మముల పరంపరయు నొకటియే యైనందున గీతార్థమును నీభాగవతధర్మమును నొకటియై యుండవలయు ననియు నీపరంపరైక్యమును బట్టియు నూహింపఁదగు; కాని యీ విషయము కేవలము అనుమితిచే (ఊహచే) లక్ష్యమే కాదు. కారణ మేమన:— నారాయణీయధర్మములయొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క నిరూపణము గల భారతముననే:—

శ్లో. "ఏవ మేష మహాన్ ధర్మ స్స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః."

“రాజోత్తమా! జనమేజయా! ఇదియే గొప్పభాగవతధర్మము ; ఇది విధి సహితముగను సంక్షేపముగను హరిగీతలయందు (భగవద్గీతలయందు) పూర్వము నీకుఁ జెప్పఁబడినది.” (మ. భా. శాం. ౩౪౬. ౧౦.) అని వైశంపాయనులు జనమేజయునకు గీతాతాత్పర్యమును వర్ణించిరి. ఇంతియకాక యందే యొకయధ్యాయము వదలఁగఁ దదనంతరాధ్యాయమున:—

శ్లో. “సముపోఢేష్వనీకేషు కురుపాండవయోర్మృధే,
అర్జునే విమనస్కే చ గీతా భగవతా స్వయమ్.”

(మ. భా. శాం. ౩౪౮–౮.)

“కౌరవపాండవులయుద్ధమం దుభయసేనలును యుద్ధమునకు సిద్ధమై యుండఁగా నర్జునుఁడు విమనస్కుఁడు కాఁగా (దిగులుపడఁగా) నతనికి భగవానుఁడు గీతను స్వయముగాఁ జెప్పె”నని నారాయణీయధర్మమున స్పష్టముగనే యున్నది. దీనినిఁబట్టిచూడ హరిగీతాశబ్దముచే, భగవద్గీతయే యిచ్చట వివక్షిత యనువిషయమున సంశయ మేమియు లేదు. గురుపరంపర యొక్కటియై యుండుటయ కాక, గీతాప్రతిపాదితమని స్పష్టముగ రెండుపర్యాయములు వర్ణింపఁబడిన “నారాయణీయధర్మములకు”, లేక, “భాగవతధర్మములకే,” “సాత్వతధర్మములు”, లేక, “ఏకాంతికధర్మము”లని రెండవపేరు గలదు. మఱియు నాధర్మమును నిరూపించుచు శాంతిపర్వమునందలి—

శ్లో. “నారాయణపరో ధర్మః పునరావృత్తిదుర్లభః,
ప్రవృత్తిలక్షణశ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః.”

(మ.భా. శాం. ౩౪౭. ౮౦–౮౧.)

“ఈనారాయణీయధర్మము పునర్జన్మము నివారించునది(అనఁగా: పూర్ణమోక్షప్రద మగుచుఁ బ్రవృత్తిపరముగ నున్నది.)”అనుశ్లోకము దానిద్వివిధలక్షణములను నిర్వచించు చున్నది. అనంతర మీధర్మము ప్రవృత్తిపర మెట్లో యాసంగతి పూర్ణముగ స్పష్టీకరింపఁబడినది. ప్రవృత్తి యనఁగా: సన్యాసము పుచ్చుకొనక మరణపర్యంతమును చాతుర్వర్ణ్యవిహితనిష్కామకర్మఁ జేయుటయే,యనునర్థము ప్రసిద్ధముగనే యున్నది. కావున గీతలలో నర్జునునకుఁ జేసినయుపదేశము భాగవతధర్మసంబద్ధ మగుటచేతను, నాధర్మము ప్రవృత్తిపరముగా నుండుటచేతను, నాయుపదేశము ప్రవృత్తిపర మని మహాభారతకారుఁడు తలఁచె నని సుస్పష్ట మగుచున్నది.

అయినను గీత కేవలము ప్రవృత్తిపర మగుభాగవతధర్మమునే ప్రతిపాదింపలేను. ఇఁక నేమన:—ఈభాగవతధర్మమును

శ్లో. "యతీనాం చాపి యో ధర్మ స్స తే పూర్వం నృపోత్తమ,
కథితో హరిగీతాసు సమాసవిధికల్పితః."

(మ. భా. శాం. ౩౪౮. ౫౩.)

"దానితోపాటు (చాపి) యతులయొక్క (సన్యాసులయొక్క) నివృత్తి పరధర్మమును, ఓరాజా! నీకు పూర్వము భగవద్గీతలలో విధిసహితముగను, సంక్షేపముగను జెప్పఁబడినది." అని జనమేజయుఁడు వైశంపాయనునకు మరలఁ జెప్పెను; కాని ప్రవృత్తిధర్మముతోనే యతులనివృత్తిపరధర్మముఁ జెప్పఁబడినను మను విక్ష్వాకువు మొదలగువారిగీతాధర్మపరంపర యతిధర్మములకు బొత్తిగ సంబంధింపదు. భాగవతధర్మముతో మాత్ర మీపరంపర సంబంధించును. కావుననే గీతలలో నర్జునునకుఁ జేయఁబడినయుపదేశము ముఖ్యముగ మనువు, ఇక్ష్వాకువు లోనగువారిపరంపరగ వచ్చినప్రవృత్తిపరభాగవతధర్మసంబద్ధ మగుచు నాపరం పరాసంబంధమున (అనఁగా: అప్రధానముగా) నివృత్తిపరయతిధర్మమును నిరూపించునది యై యున్నది. ఇది మహాభారతకారునియభిప్రాయ మనుసంగతి పూర్వోక్త వచనములయేకవాక్యతవలనఁ దేలును. మహాభారతములోని యీప్రవృత్తిపర మగు నారాయణీయధర్మమును, భాగవతములోనిభాగవతధర్మమును మొదట నొకటిగనె యుండెనని, పృథువు, ప్రియవ్రతుఁడు, ప్రహ్లాదుఁడు మొదలగు భగవద్భక్తుల కథలవలనఁ గాని, భాగవతములో మఱియొకచోట నున్న నిష్కామకర్మవర్ణనములవలనఁ గాని స్పష్ట మగుచున్నది. (భాగవత. ౪. ౨౨-౫౧-౫౨; ౭. ౧౦-౨౩; ౧౧. ౪-౬; చూడుము.) ఐనను భాగవతధర్మములలోఁ గర్మపరమగు ప్రవృత్తితత్త్వమును సమర్థించుట భాగవతపురాణముఖ్యోద్దేశము కాదు. ఈసమర్థనము మహాభారతముననే, విశేషముగ గీతలలోనే చేయఁబడినది; కాని యీసమర్థనముతోపాటు భాగవతధర్మమం దున్నభక్తిరహస్యమును దగురీతి నాభారతమున వర్ణింపఁబడుట వ్యాసులవా రప్పుడు మఱచిరి. భక్తి లేని కేవలనిష్కామకర్మ వ్యర్థ మని భాగవతమున నున్నది. (భాగ. ౧. ౫-౧౨; చూ.) ఈసంగతి తోఁచియే వ్యాసులు భారతములోనియీలోపమును బూర్తి చేయుటకు భాగవతపురాణమును దర్వాతఁ బ్రత్యేకముగఁ జెప్పవలసి వచ్చెనని భాగవతారంభమున వర్ణింపఁబడియున్నది. భాగవతపురాణమును జెప్పుటకు ముఖ్యహేతు విదియే యని పైగ్రంథములవలన స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీ భాగవతరూపముగ ననేకవిధము లగు హరి

కథలు చెప్పఁబడుచున్నవి; కాని భాగవతధర్మములలోని భగవద్భక్తిమాహాత్మ్యము భాగవతములో వర్ణింపఁబడినట్లు భాగవతధర్మములోనికర్మపర మైనయంగముల వివేచన యచ్చో నంతగ వర్ణింపఁబడలేదు. వేయేల? సమస్తకర్మయోగమును భక్తి లేమి వ్యర్థ మని భాగవతకారునిమతము. (భాగ. ౧. ౫-౩౪.) కావున గీతాతాత్పర్యము నిశ్చయింపవలసివచ్చినప్పుడు, గీత యేభారతములోఁ జెప్పఁబడెనో, దాని లోనే యున్ననారాయణీయోపాఖ్యానమున కనుకూలముగ నిర్ణయించి తీరవల యును; కాని భాగవతపురాణము భాగవతధర్మసంబంధముగ నున్నను కేవలము భక్తిప్రధాన మగుటవలన నారాయణీయోపాఖ్యానసంబంధ మైన దనుటకు వీలు లేదు; ఒకవేళ నట్లున్నను భారత భాగవతములయుద్దేశములును కాలములును వేర్వే ఱని యెఱిఁగి యే చెప్పవలయు.

నివృత్తిపరయతిధర్మములయు, ప్రవృత్తిపరభాగవతధర్మములయు, మూల స్వరూపము లేవి? ఇవి వేర్వే ఱగుటకుఁ గారణ మే మైయుండును? మూలభాగ వతధర్మములు ప్రకృత మేరూపాంతరములఁ బొంది యున్నవి? అను నిట్టిప్రశ్నల విచారము ముందుగ్రంథములో స్పష్టముగ నిరూపణ చేయఁబడును.

ఇంతదనుక మహాభారతకారుని మతానుసారముగ గీతాతాత్పర్యము వర్ణింపఁ బడినది. ఇఁక గీతమీఁద భాష్యకారులచేతను, టీకాకారులచేతను, నేమి నిశ్చ యింపఁబడినదో విచారింతము.

ఈభాష్యములలోను, టీకలలోను శ్రీశంకరాచార్యులవారి గీతాభాష్యమే యతిప్రాచీన మని ప్రకృతకాలమునఁ దలఁపఁబడుచున్నది. ఆభాష్యముకన్నఁ బూ ర్వము గీతలమీఁద మంచిమంచిభాష్యములును టీకలును వ్రాయఁబడియుండె ననుట కేమియు సంశయములేదు; కాని యాటీకలు ప్రకృతము కనిపింపనందున మహా భారతానంతరము శ్రీశంకరాచార్యులవారియవతారముకంటెఁ బూర్వము గీతల యర్థ మేవిధముగ యోజన చేయఁబడినదో తెలిసికొనుట కిప్పుడు సాధనము లేవియు లేవు. అయినను శాంకరభాష్యమందే యున్నప్రాచీనటీకాకారులమతస్వరూప నిరూపణమువలననే యాచార్యులవారికన్నఁ బూర్వు లగుటీకాకారులచే గీతలయర్థము మహాభారతకారానుమతముగనే, జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకముగ (అనఁగా: జ్ఞాన ముతోఁగూడ నే జ్ఞానియగువాఁడు మరణపర్యంతము స్వధర్మోక్తకర్మఁ జేయవలయు నని) ప్రవృత్తిపరముగ యోజన చేయఁబడిన దని స్పష్ట మగు చున్నది. (గీ. శాం. భాష్య.౨; లేక,౩; వీనియుపోద్ఘాతము.చూ.) కాని వైదికకర్మయోగము బోధించు నసిద్ధాన్తము శ్రీశంకరాచార్యులవారి కంగీకర్తవ్యము కాకపోవుటవలననే యా

భగవద్గీతలోని కర్మయోగ గ్రంథమున కతిప్రయాసతోను బట్టుదలతోను భాష్యము వ్రాసినా రని యాశాంకరభాష్యోపోద్ఘాతములోనే స్పష్టముగ నున్నది. వేయేల? భాష్యశబ్దార్థనిర్వచనమును గనుఁడు. భాష్యటీకాశబ్దములు రెండును సమానార్థకము లనుట కనేక ప్రామాణిక ప్రయోగములు గలవు; కాని టీక యనుదానిలో మూలగ్రంథమునకు సులభమగు నన్వయమును, దానిలోనిశబ్దములకు సుగమమైన యర్థము నుండును. భాష్యకర్త లంతమాత్రముతోఁ దృప్తిఁ జెందక, సంపూర్ణ గ్రంథమును న్యాయరీతిగఁ బర్యాలోచించుచు స్వమతానుసారముగ నా గ్రంథములోనితాత్పర్యమును దదనుసారముగ గ్రంథార్థమును యోజించురీతిని కూడఁ జెప్పుదురు. గీతలమీఁదిశాంకరభాష్య మీరీతిగనే యున్నది; కాని గీతాతాత్పర్యనిరూపణములో నాచార్యులవారు భారతకారునిమతముకంటె వేఱుగాఁ జెప్పుటకుఁ గారణము నెఱింగింప ముందుగా నొకవిషయ మిచ్చటఁ జెప్పవలసియున్నది. అదేమన:—

వైదికధర్మము కేవలతాంత్రికము కాకుండుటచే నీధర్మముయొక్క గూఢతత్త్వ మేమియో దెలిసికొనుటకుఁ బూర్వమే యుపనిషత్తులలో సూక్ష్మవిచారణ చేయఁబడినది; కాని యీయుపనిషత్తులు వేర్వేఱుఋషులచే వేర్వేఱుకాలములందు నిరూపింపఁబడుటంజేసి వానిలో ననేకవిధములగు విచారణలు గలవు. మఱియు వానిలోఁ జూపులకుఁ గొంచెము పరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండునంశములుఁ గలవు. అయినను వైదికధర్మములలోనితత్త్వజ్ఞానవిచార మింతమాత్రముచే పూర్తికానేరదు. ఏల యన:—ఉపనిషత్తులలోఁ బ్రతిపాదితమైనజ్ఞానము వేఱుచుగ వైరాగ్యపరమై (అనఁగా: నివృత్తిపరమై) యుండును. వేదాంతసూత్రము లుపనిషత్తులకేకవాక్యతఁ జేయుటకే రచింపఁబడిన వగుటచే వానిలో వైదికప్రవృత్తిమార్గసంబంధమైనతత్త్వ మెక్కడను సవిస్తరముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడలేదు. కావుననే వెనుకఁ జెప్పఁబడినరీతిగఁ బ్రవృత్తిమార్గప్రతిపాదకమైన భగవద్గీత నే నాయున్యాయ మందలిలోపమును బూర్తి చేయఁబడినది. ఈధార్మికతత్త్వజ్ఞానమును బూర్ణ చేయునది యీభగవద్గీతయే కాన నీగ్రంథము సర్వాంగికర్తవ్యమును, ప్రమాణమును నైయున్నది. తుదకు, ౧. ఉపనిషత్తులు, ౨. వేదాన్తసూత్రములు, ౩. భగవద్గీతయును ననునీమూఁడుగ్రంథములకును బ్రస్థానత్రయ మను పేరు వచ్చినది. ప్రస్థానత్రయము మనఁగా: ప్రవృత్తినివృత్తిమార్గములకురెంటికిని మార్గప్రదర్శకములును, తాత్త్వికవివేచన చేయునవియును, వైదికధర్మసంబద్ధములు నగుమూఁడు ముఖ్యాధారగ్రంథములు;

లేక, ఆవైదికధర్మమహాభవనమునకు మూఁడు ముఖ్యాధారస్తంభములై యున్నవి. భగవద్గీత కీవిధముగఁ బ్రస్థానత్రయమున సమావేశము కలిగినది. ఇట్టి ప్రస్థానత్రయసామ్రాజ్య మేకకాలమందు స్థాపితమైనపిదప, నేమతధర్మము లీమూఁడు గ్రంథములకు సంబంధించి యుండవో, లేక, యీమూఁటిలో నేమతమునకు సమావేశము కానేరదో, యామతములు నాసంప్రదాయములును వైదికధర్మములలో గౌణములనియు నగ్రాహ్యము లనియు లోకులెన్నుచు వచ్చిరి. తుదకీవిషయ మెట్లు పరిణమించె ననఁగా:—అద్వైతము, విశిష్టాద్వైతము, ద్వైతము, శుద్ధాద్వైతము ననుమతములును (ఆమతసంబంధమైనసన్యాసము, భక్తి మొదలగు వైదికధర్మములయొక్క యేయేసంప్రదాయములు బౌద్ధధర్మము క్షీణించినపిమ్మట హిందూస్థానములోఁ బ్రచారమునకు వచ్చినవో యవియును) బయలుదేరుటచే వానిలోఁ బ్రతిసంప్రదాయప్రవర్తకుఁడైన ప్రత్యాచార్యుఁడును ప్రస్థానత్రయములోనిమూఁడుగ్రంథములకును; (అనఁగా: భగవద్గీతకుఁగూడ) భాష్యములు వ్రాసి యీసర్వసంప్రదాయములు బయలుదేఱుటకుఁ బూర్వమే ధర్మగ్రంథము లని చెప్పఁబడి ప్రమాణభూతము లగునీమూఁడుగ్రంథములయందును దమసంప్రదాయమే సత్యముగా నిలుచు ననియు నితరసంప్రదాయము లీధర్మగ్రంథసమ్మతములు కావనియు సిద్ధము చేసి చూపుట ప్రాప్తమైనది.

కారణ మేమనః—తమసంప్రదాయమే కాక యితరమార్గములు గూడ, ప్రమాణభూతములగునీధర్మగ్రంథములమూలమున గ్రాహ్యములుగానున్నవని యొప్పుకొనినయెడలఁ దమసంప్రదాయముయొక్క మహత్త్వమునకు లోపము కలుగును. ఇట్లు లోపము కలుగుట యేసంప్రదాయమునకు నిష్టము కానేరదు; సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రస్థానత్రయముమీఁదను భాష్యములు వ్రాయుట యనుమార్గ మారంభమైనతర్వాత వేర్వేఱు పండితులుతమసంప్రదాయములోనుండు భాష్యములయొక్క యాధారముననే తమచే రచింపఁబడినటీకలమూలమున గీతార్థముఁ బ్రతిపాదించుచు వచ్చిరి. మఱియు నాయాసంప్రదాయములలో నాయాటీకల కధికగౌరవము వచ్చుచుండెను. గీతలమీఁదఁ బ్రస్తుతమెట్టిభాష్యములును టీకలును కనఁబడుచున్నవో యాసర్వగ్రంథము లట్టి వేర్వేఱుసంప్రదాయములకు సంబంధించినయాచార్యులవి గాని పండితులవి గానివై యున్నవి. ఈసర్వసంప్రదాయములలోను మొదటిది, అనఁగా: ప్రాచీనసంప్రదాయము, శ్రీశంకరాచార్యులదై యున్నది. తత్త్వజ్ఞానము ననుసరించిన యాసంప్రదాయమే. హిందూస్థానములో బహుమాన్యముగా

నున్నది. శ్రీమదాద్యశంకరాచార్యులవారు శాలివాహనశకము ౭౧౦-న సంవత్సరమున జన్మించి ముప్పదిరెండవసంవత్సరమున గుహాప్రవేశము చేసిరని ప్రస్తుతము కొందఱు నిశ్చయించియున్నారు.(శాలి.శక.౭౧౦-౭౪౨)* ఆచార్యులవారు గొప్ప యలౌకికజ్ఞాను లై తమదివ్యసామర్థ్యముచే నాసమయమున సర్వదేశములయందును వ్యాపించి యుండిన జైన బౌద్ధమతములను ఖండించి తమయద్వైతమతమును స్థాపించిరి. మఱియు శ్రౌత స్మార్త వైదికధర్మసంరక్షణార్థమై భరతఖండముపై నాల్గుదిక్కులను నాలుగుమఠములను స్థాపించి, నివృత్తిపరమును, వైదికము నగు సన్యాసధర్మమును, లేక, సంప్రదాయమును, కలియుగమున మరల స్థాపించిరి. ఈ కథ యందఱకును దెలిసినదియే. ప్రతిధార్మికసంప్రదాయమునకును స్వాభావికముగా రెండుభాగము లుండును. మొదటిది తత్త్వజ్ఞానసంబంధమైనది. రెండవది యాచరణసంబంధమైనది. మొదటిదానిలో పిండబ్రహ్మాండవిచారణచే పరమేశ్వరస్వరూప మేది యని తేలునో యాసంగతిఁ జెప్పి మోక్ష మనఁగా నేమి యనునది యోగశాస్త్రదృష్టిచే నిర్ణయింపఁబడును. రెండవభాగమున మోక్షము సిద్ధించుటకు సాధనములు, లేక, యుపాయము లనుపేరుతో నీప్రపంచమున మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపవలసినదియు నిర్ణయింపఁబడును. కావున శాంకరమతమునందలి మొదటి భాగమునసైతము శంకరులు తత్త్వదృష్టిచే నిట్లు చెప్పుదురు.

౧. నేను, నీవు, లేక, మనుష్యులకుఁ గంటికి కగపడుప్రపంచ మంతయు, అనఁగా: సృష్టియందు పదార్థముల కున్న నానాత్వము, సత్యము కాదు. ఈసమస్తమందు నొకటియు శుద్ధమును నిత్యమునైన పరబ్రహ్మము నిండియున్నది. మఱియు నట్టిపరబ్రహ్మమాయచేత మనుష్యులయింద్రియములకు నానాత్వము భాసమాన మగుచున్నది. ౨. అట్లే మనుష్యునియాత్మయు మొదట పరబ్రహ్మరూపముగనే యున్నది. 3. జీవాత్మపరమాత్మల యేకత్వముయొక్క పూర్ణజ్ఞానము, అనఁగా: అనుభవాత్మకనిశ్చయము, కలిగిననే కాని యెవనికిని మోక్షము సిద్ధించుట దుర్లభము. దీనినే యద్వైతవాదమని చెప్పుదురు. కావునేమనఁగా:—ఏకమును నిత్యశుద్ధబుద్ధముక్తస్వభావమును నగుపరబ్రహ్మకంటె వేఱుగా స్వతంత్రమును సత్యము నైనరెండవవస్తు వేమియు లేదు. నేత్రములకు గోచరించునానాత్వము

* శ్రీమదాద్యశంకరాచార్యులకాల మింకను నూఱేండ్లు పూర్వమని మా మతము. పరిశిష్టప్రకరణమున దానియాధారముల వ్రాసితిమి. కావున నచట చూచు కొనవలయును.

మానవదృష్టియొక్క భ్రమ గాని, మాయయొక్క యుపాధిమూలమున నగుచున్నయాభాసము గాని యై యున్నది. మాయ రెండవస్వతంత్రవస్తువు కాదు. మిథ్యగా నున్న దని యీసిద్ధాంతతాత్పర్యమై యున్నది. మఱియుఁ గేవలతత్త్వజ్ఞానవిచారమే కర్తవ్య మైనప్పుడు శాంకరమతచర్చ యింతకంటె నధికముగాఁ జేయుట కావశ్యకత యుండదు. ఐనను శాంకరసంప్రదాయ మింతమాత్రముతోనే పూర్ణము కానేరదు. అద్వైతతత్త్వజ్ఞానమునకు సంబంధించినదియు, శాంకరసంప్రదాయములోనితత్త్వజ్ఞానమహత్త్వమంతటిమహత్త్వము గలదియు, నాచరణదృష్టిలో నున్నదియు నగు రెండవసిద్ధాంతమేది యనఁగా:—

చిత్తము శుద్ధమై బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము పొందుయోగ్యత తనకు వచ్చుటకు స్మృత్యుక్తము లైనగృహస్థాశ్రమకర్మలు చేయవలసియున్నను నీకర్మలు సర్వదా చేయ నక్కఱలేదు. తుదకు సర్వకర్మత్యాగము చేసి సన్న్యాసాశ్రమమునఁ బ్రవేశించిననే తప్ప మోక్షప్రాప్తి దుర్లభము. ఏలయన:—కర్మజ్ఞానములు రెండును చీఁకటియు వెలుతురునువలె పరస్పరవిరుద్ధములగుటచే సర్వవాసనలును కర్మలును వదలి పోయినఁ గాని బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క పూర్ణత్వము సిద్ధింపదు. ఈరెండవసిద్ధాంతమును నివృత్తిమార్గమని కాని, తుదకు సర్వకర్మసన్న్యాసముఁ జేసి జ్ఞానముననే మగ్నుఁడై యుండును గాన సన్న్యాసనిష్ఠ యని కాని చెప్పుదురు.

ఉపనిషత్తులలోను, బ్రహ్మసూత్రములలోను కేవలాద్వైతజ్ఞానోపదేశమే కాక శాంకరసంప్రదాయ మగుసన్న్యాసమార్గముయొక్కయు పూర్వోక్తములగు రెండుభాగములయొక్కయు నుపదేశమును కలదు. ఈతీరున నీరెండుగ్రంథముల శాంకరభాష్యములలోను ప్రతిపాదనము చేయఁబడినది. భగవద్గీతలకుసైత మిదే తాత్పర్య మని గీతలశాంకరభాష్యములో నిర్ణయింపఁబడినది. (గీతా. శాం. భా. ఉపోద్ఘాతము; బ్రహ్మసూ. శాం. భా. ౨-౧-౧౪-చూడుము.) మఱియు దీనికి ప్రమాణము:—"జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతేఽర్జున!"(గీ-౪-౩౭) "జ్ఞానరూపాగ్నిహోత్రము సర్వకర్మలను దగ్ధముఁ జేసి బూడిద చేయుచున్నది." అనియు, "సర్వం కర్మాఖిలం పార్థ! జ్ఞానే పరిసమాప్యతే" (గీ-౪-౩౩) "సర్వకర్మలసమాప్తియు జ్ఞానమందే యగుచున్నది," అనియు నిట్టి గీతావాక్యములు చూపింపఁబడినవి. సారాంశ మేమన:— బౌద్ధధర్మసమాప్త్యనంతరమున నీవిశిష్ట మార్గ మొక్కటియే శ్రేష్ఠమని నిశ్చయించి శ్రీశంకరాచార్యులవారు దీని స్థాపించిరి. తదనుకూలముగనే గీతార్థమున్నది. పూర్వటీకాకారులు చెప్పినట్లు జ్ఞానకర్మల

సముచ్చయము గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యము కాదు; కాని జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనము అనఁగా: గౌణసాధనము. తుదకు సర్వకర్మసన్న్యాసపూర్వక మగుజ్ఞానముచేతనే మోక్షము సిద్ధించు నని యీశాంకరసంప్రదాయసిద్ధాన్తమునే భగవద్గీతలలో శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. ఈవిషయము నిరూపించుటకే శాంకరభాష్యము వ్రాయఁబడినది. శంకరాచార్యులవారికంటె పూర్వమునం దీగీతలకు సన్న్యాసపరముగ నేదో యొకటీక యుండి యుండును. అది యిప్పు డలభ్యము. కావుననే గీతల యొక్క ప్రవృత్తిపర మైనటీకను తీసివైచి, దానికి నివృత్తిపర మైనసాంప్రదాయిక రూపమును కలుగఁ జేయుటకు శాంకరభాష్యమే మొట్టమొదట నారంభించిన దని చెప్పవలయును. శంకరాచార్యులతర్వాతనుండి వారిసంప్రదాయమున కనుయాయు లైన మధుసూదనసరస్వతి మొదలగు ననేకటీకాకారు లీవిషయమున ముఖ్యముగ నాచార్యులవారినే యనుకరించిరి. ఐనను తరువాత మఱియొకచమత్కారమగుకల్పన వెలువడెను. అది యేమన:—అద్వైతమతమునకు మూలభూతము లగు మహావాక్యములలో "తత్త్వమసి" "అది (ఆపరబ్రహ్మము) నీవు (శ్వేతకేతువు) అయితివి," అను ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోనిముఖ్య మగునీమహావాక్యముయొక్క వివరణమే గీతలలో పదునెనిమిదియధ్యాయములలో నున్నది. కాని మహావాక్యములో నున్నపదములక్రమమును మార్చి మొదట "త్వమ్" అనియు, పిదప "తత్" అనియు, నటుపిమ్మట "అసి" యనియు నీపదములఁ జేకొని యీనూతనక్రమానుసారముగ నారంభము మొదలుకొని యొక్కొక యాఱు అధ్యాయములను భగవంతుఁడు నిష్పక్షపాతబుద్ధితో వరుసగా సరిగా పంచిపెట్టినాఁడు. గీతలమీఁదఁ బైశాచభాష్య మనునదే సంప్రదాయానుసారమునను గాక స్వతంత్రముగా నున్నదనియును, నాభాష్యమును హనుమంతుఁడు (మారుతి) రచించె ననియు ననేకులు దలఁచుచున్నారు. కాని యిది సత్యము కాదు. భాగవతవ్యాఖ్యాన మొనర్చినహనుమత్పండితునిచేతనే యీభాష్యము రచింపఁబడి సన్న్యాసమార్గసంబంధిగ నున్నది. మఱియు నాభాష్యములో కొన్నిచోట్ల శాంకరభాష్యములో నున్నయర్థమే యాశబ్దములతోనే రచింపఁబడినది. ఇటులే పూర్వమం దైనను పిదప నైనను రచింపఁబడిన గీతలమహారాష్ట్రీభాషాంతరీకరణములలో నైనను, ఆభాషలోని నిరూపణలలో నైనను, తఱుచుగ శాంకరభాష్యానుసారముగనే యర్థ మున్నది. ప్రొఫెసర్. మాక్సుమూలరుచే నచ్చొత్తింపఁబడినప్రాచ్యధర్మపుస్తకమాలలోను, కై. కాశీనాథపంత్ తెలంగుగారిచే నొనర్పఁబడినయాంగ్లభాషాంతరీకరణమునను, శ్రీశంక

రాచార్యులనుగాని, శాంకరసంప్రదాయకు లైనటీకాకారులనుగాని యనుసరించి యే యర్థము వ్రాయఁబడినది. ఇటులే భాషాంతరీకరణగ్రంథప్రస్తావనలో చివర వ్రాయఁబడినది.

గీతలమీఁద నైనను ప్రస్థానత్రయములోని గ్రంథములమీఁద నైనను, సాంప్రదాయికభాష్యగ్రంథములు వ్రాయునాచార మిటుల నొకతీరునఁ బ్రారంభమైన పిదప నితరసంప్రదాయములయందును దానికే (శాంకరమతమునకే) యనుకరణము చేయఁ బడినది. మాయావాదమును, అద్వైతమును, సన్న్యాసమును ప్రతిపాదించు శాంకరసంప్రదాయానంతరమున దాదాపు ౨౫౦ సంవత్సరములకు శ్రీరామానుజాచార్యుల [జన్మశకము ౯౩౮] వారిచే విశిష్టాద్వైతసంప్రదాయము ప్రవర్తింపఁ జేయఁబడినది. మఱియు నాసంప్రదాయమును స్థిరపఱచుటకు శ్రీశంకరాచార్యుల వలెనే రామానుజాచార్యులును ప్రస్థానత్రయముమీఁదను (అనఁగా: గీతలమీఁదఁ గూడ) స్వతంత్రమైనభాష్యమును రచించినారు. శ్రీశంకరాచార్యులవారిమాయామిథ్యాత్వవాదము, నద్వైతసిద్ధాంతమును సత్యములు కావనియు, జీవుఁడు, జగత్తు, ఈశ్వరుఁ డనునీమూఁడుతత్త్వములును భిన్నము లైనను, జీవుఁడు (చిత్) జగత్తు (అచిత్) అనునీరెండు నొకయీశ్వరునిశరీరముగ నుండుటచేఁ జిదచిద్విశిష్టుఁ డగు నీశ్వరుఁ డొక్కఁడే యనియు, ఈశ్వరశరీరములో నున్నయీసూక్ష్మచిదచిద్వస్తువులందుండియే యనంతరమున స్థూలచిదచిద్వస్తువులు (అనఁగా: అనేకజీవములు, జగత్తులు) నిర్మింపఁబడుచున్న వనియు రామానుజులవారి సంప్రదాయము. మఱియు నీమతమే యుపనిషత్తులలో బ్రహ్మసూత్రములలో గీతలలోఁ బ్రతిపాదిత మని రామానుజాచార్యులవారు తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే నుడివిరి. (గీ. రా. భా. ౨-౧౨; ౧౩-౨) వేయేల? భాగవతధర్మములు విశిష్టాద్వైతధర్మము నాక్రమించుకొనుటకు వీరిగ్రంథమే కారణమైన దని వక్కాణింపవచ్చును. కారణ మేమన:—తత్పూర్వమందు మహాభారతములోను గీతలలో నున్నభాగవతధర్మనిరూపణ మద్వైతమతమును స్వీకరించి రచియింపఁబడినట్లు కానఁబడుటయే. రామానుజాచార్యులవారు భాగవతధర్మమున నుండినవా రగుటచే గీతలలోఁ బ్రవృత్తిపర మగుకర్మయోగము ప్రతిపాద్య మనువిషయమును యథార్థముగ నూహింపవలసినవారే; కాని రామానుజాచార్యులవారికాలమున మూలభూతము లగుభాగవతధర్మములలోఁ గర్మయోగము విశేషభాగము లుప్తప్రాయమై దానికి తత్త్వజ్ఞానము ననుసరించి విశిష్టాద్వైతపర మైనదియు, నాచారము ననుసరించి ప్రధానముగ, భక్తిపర మైనదియు

నగుస్వరూపము ప్రాప్తమగుటచే, గీతలలో జ్ఞానము, కర్మ, భక్తియను నీమూఁడును వర్ణింపఁబడినను, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే విశిష్టాద్వైతము, నాచారదృష్టిచే వాసుదేవ భక్తియు ననునీరెండే గీతలకు సారభూతములు. కర్మనిష్ఠయే జ్ఞాననిష్ఠాసంపాదకము. స్వతంత్రము కాదు, అని రామానుజాచార్యులవారిచే నిర్ణయింపఁబడినది. (గీ. రా. భా. ౧౮-౧; మఱియు 3-౧; చూడుము) కాని యద్వైతజ్ఞానస్థానమున విశిష్టాద్వైతమును, సన్యాసమునకు మాఱుగ భక్తియును శాంకరసంప్రదాయము కంటె రామానుజసంప్రదాయమున వేఱై యున్నను తుద కాచరణకాలమున భక్తియే కర్తవ్యముగఁ జెప్పఁబడును. మఱియుఁ జాతుర్వర్ణ్యమునకును స్వధర్మోక్త సాంసారికకర్మలామరణాంతము చేయవలసినవియే యనుపక్షము గౌణముగ నున్నది. అకారణమున గీతలకు రామానుజులవారితాత్పర్యము నైన నొకవిధమైనకర్మసన్యాసయోగముగనే యున్న దని నుడువవలయును. కారణ మేమన:— కర్మలచేఁ జిత్తము శుద్ధమై, జ్ఞానోత్పత్తి యైనపిదపఁ జతుర్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశించి, బ్రహ్మచింతనలో మునిఁగి యుండిన నేమి? ప్రేమచే నిరతిశయవాసుదేవభక్తిప్రవాహమున నీఁదులాడిన నేమి? రెండుమార్గములును కర్మయోగదృష్టిచే నొక్కటియే, అనఁగా: నివృత్తిపరములే. మఱియు నీయాక్షేపణయే రామానుజాచార్యుల వారి యనంతరము వెలువడినసంప్రదాయములను సంబంధించుచున్నది.

"మాయామిథ్యాత్వవాదము సత్యము కాదు. కావున వాసుదేవభక్తిచేతనే తుదకు మోక్షము లభించుచున్నది. పరబ్రహ్మమును జీవునకును కొన్నియంశములచే నేకత్వ మున్నను నంశాంతరములచే భేద మొప్పుకొనుట పరస్పరవిరుద్ధమై యసంబద్ధ మగును. కాన, నీరెండును సర్వదా భిన్నములే యని యొప్పుకొనవలయును. పూర్ణత్వము గాని, యంశముగుండ నా రెంటికి నైక్యమగుట గాని, సంభవము కాదు," అని శ్రీరామానుజాచార్యులవారియనంతరము వెలువడినమాధ్వసంప్రదాయముయొక్క యభిప్రాయముగ నున్నది. ఈకారణముచేతనే దీనిని ద్వైతసంప్రదాయ మని చెప్పెదరు. ఈసంప్రదాయప్రవర్తకు లగుశ్రీమదానందతీర్థులను రెండవపేరు గల శ్రీమధ్వాచార్యులవారు, ౧౧౨౦-వ శకసంవత్సరమున సమాధిస్థులైరి. వారాసమయమున ౭౯ సంవత్సరములవయస్సు గలవారై యుండి రని మాధ్వసంప్రదాయకులు వచించెదరు; కాని డాక్టర్ భాండారకరునిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన "శైవ, వైష్ణవ, అన్యుల పంథ" యనునాంగ్లగ్రంథము ౧౯౧౩-వ పేజీలో మధ్వాచార్యులవారికాలము ౧౧౧౯-వ శకవత్సరము మొదలు ౧౧౯౮-వ వత్సర

పర్యంతమైయున్న దని శిలాలేఖాదికము లగుప్రమాణాంతరములచే నిశ్చయింపఁబడినది. శ్రీమధ్వాచార్యులు ప్రస్థానత్రయముమీఁద (అనఁగా: గీతలమీఁద సైతము) రచించిన భాష్యమునుండి యీసర్వగ్రంథములును ద్వైతసంప్రదాయ సంబంధములే యని తేలుచున్నది. "నిష్కామకర్మయొక్క మహత్త్వము గీతలలో వర్ణింపఁబడినను, నిష్కామకర్మ సాధన మగును కాని, భక్తియే పరమము (ముఖ్య సాధనము.)" అని తమగీతాభాష్యములో శ్రీమధ్వాచార్యులవారు వక్కాణించుచున్నారు. "భక్తి సిద్ధమైనపిదపఁ గర్మ చేసినను జేయకపోయినను విశేషమేమియు లేదు."ధ్యానాత్కర్మఫలత్యాగః," "పరమేశ్వరధ్యానముకంటె(అనఁగా: భక్తికంటె) కర్మఫలత్యాగము, లేక, నిష్కామకర్మ, శ్రేష్ఠము"—ఇత్యాదికము లగు కొన్ని గీతావచనములే యీసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధములుగ నున్నవి. ఈవచనములు పరమార్థముగా (అక్షరశః) సత్యములు గావు. అర్థవాదాత్మకము లని యెఱుంగవలయును," అని భగవద్గీతల మాధ్వభాష్యములో నున్నది. (గీ. మా. భా. ౧౨-౧౩.)

నాల్గవసంప్రదాయము శ్రీవల్లభాచార్యులవారిది, (జన్మశకము ౧౪౦౧); శ్రీరామానుజాచార్యమధ్వాచార్యుల సంప్రదాయములవలెనే యీసంప్రదాయమును వైష్ణవమార్గములోనిదే; కాని విశిష్టాద్వైతద్వైతమతములకంటె జీవేశ్వరజగత్తుల సంబంధవిషయమున నీసాంప్రదాయికమతము వేఱైనది. "మాయావిరహితమును (అనఁగా:శుద్ధజీవము)పరబ్రహ్మయు నొక్కటియే; రెండుకా"వని వచించుట యీ సంప్రదాయోద్దేశము. కావుననే వీరిని శుద్ధాద్వైతు లని చెప్పుచున్నారు. అయినను శ్రీశంకరాచార్య మతానుసారముగ జీవబ్రహ్మల నైక్య మంగీకరింపక 'అగ్నివిస్ఫులింగ' న్యాయరీతిగ "జీవుఁ డీశ్వరాంశముగ నున్నాఁడు; మాయాత్మకజగత్తు మిథ్య కాదు. ఎందుచే ననః—మాయయే పరమేశ్వరేచ్ఛచే నీశ్వరునుండి విభక్త మైనయొకశక్తిగ నున్నది. మాయాపరతంత్రుఁ డగుజీవునకు మోక్షప్రాప్తిజనక మగుజ్ఞాన మీశ్వరానుగ్రహము లేక లభించుట యసంభవము గాన భగవద్భక్తియే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధన"మని యీసంప్రదాయమందలి రెండవ సిద్ధాంత మగుటచే శాంకరసంప్రదాయముకంటె నిది వేఱుగ నున్నది. ఈపరమేశ్వరానుగ్రహమునకే పుష్టి యనియు, పోషణ యనియు, నామాంతరము లుండుటచే నీసంప్రదాయమును పుష్టిమార్గ మనియుఁ జెప్పవాడుక గలదు. ఈసంప్రదాయమునననుసరించి గీతలమీఁద వ్రాయఁబడిన "తత్త్వదీపికా" దిగ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడి నిశ్చయింపఁబడినవిషయ మేమనః—"సాంఖ్యజ్ఞానమును, కర్మ

యోగమును నర్జునున కుపదేశించి తుద కతనిచే భక్త్యమృతపానముఁ జేయించి భగవంతుఁ డతనిఁ గృతకృత్యునిఁ జేసినకారణమున గృహదారాదుల నదలివేయఁ దగినట్టి కేవలనివృత్తిపర మగుపుష్టిమార్గీయభక్తి యనునదే సర్వగీతాతాత్పర్యము. మఱియు నీహేతువుచే భగవంతుఁడు.— "సర్వధర్మా న్పరిత్యజ్య మా మేకం శరణం వ్రజ" (గీ. ౧౮-౬౬) "సర్వధర్మములు వదలి నన్నొక్కనినే శరణు చెందుము." అని తుద కుపదేశించినాఁడు."

ఇదియకాక నింబార్కాచార్యులవారమతము రాధాకృష్ణపరమై భక్తి ప్రధాన మగునొకవైష్ణవసంప్రదాయముగ నున్నది; ఈయాచార్యులవారు శ్రీరామానుజాచార్యులవారి యనంతరమునను శ్రీమధ్వాచార్యులవారికిఁ బూర్వమునను (శక. ౧౧౬౪) నుండిరని డాక్టరు భాండారకరుగారిచే నిశ్చయింపఁబడినది. జీవేశ్వరజగత్తులు మూఁడును వేర్వేఱైనను జీవ జగత్తులయస్థితివ్యాపారములు స్వతంత్రములు గాక యీశ్వరేచ్ఛ నవలంబించియున్న వనియు, మూలభూతుఁ డగుపరమేశ్వరునియందే జీవ జగత్తులసూక్ష్మత్వము లంతర్భూతము లగుచున్నవనియు నింబార్కాచార్యులవారిమతము. ఈమతసిద్ధాంతమునకు నింబార్కాచార్యులు వేదాంతసూత్రములమీఁద స్వతంత్రమగునొకభాష్యమును వ్రాసిరి. ఈసంప్రదాయము ననుసరించి కేశవకాశ్మీరభట్టాచార్యులవారు భగవద్గీతలకుఁ 'తత్త్వప్రకాశిక' యనునొకవ్యాఖ్య వ్రాసి యాగ్రంథమున గీతార్థ మీసంప్రదాయమున కనుకూలించి యున్నదని నిరూపించిరి. శ్రీ రామానుజాచార్యులవారిసంప్రదాయమునకు నీసంప్రదాయమునకు భేదము చూపుటకు దీనిని ద్వైతాద్వైతసంప్రదాయ మని చెప్పుట యుక్తముగ నున్నది. నేత్రములకుఁ బ్రత్యక్షగోచరము లగువస్తువులు సత్యములని యంగీకరింపక పోవుటచే వ్యక్తముయొక్క యుపాసనము (అనఁగా: భక్తి) నిరాధార మగును. కొన్నికొన్ని యంశములలో నసత్య మగునని తలంపుచు శాంకరసంప్రదాయ మగుమాయావాదమును స్వీకరింపక ద్వైతవిశిష్టాద్వైతుల వేర్వేఱగు భక్తిపరసంప్రదాయములు ప్రవృత్తము లైన వనుసంగతి స్పష్టమగుచున్నది. భక్తియొక్క యుపపత్తి సంబంధించుటకొఱకే యద్వైతమును మాయావాదమును వదలవలయు నని వచించుట కశక్యము. మాయావాదమును నద్వైతమును స్వీకరించియే మహారాష్ట్రసాధుసత్పురుషులు భక్తిని సమర్థించుచున్నందున నీమార్గము శ్రీ శంకరాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుండియే వచ్చుచున్నదని యూహ తోఁచుచున్నది. అద్వైతము, మాయామిథ్యాత్వము, కర్మత్యాగావశ్యకత

యను శాంకరసంప్రదాయము లగుమూఁడుసిద్ధాన్తములు నీమార్గమున గ్రాహ్యములుగనే యున్నవి. * "తుజేహ్వావా ఆహేదేవ తరి హా సులభఉపావ" "స్వామీ! సంసారమును దరించుటకు నీవాఁ డగుట సులభ మగునుపాయము." (తుకా. గా. 300౨. ౨) అని తుకారాంబావాగారివచనప్రమాణమున—"బ్రహ్మాత్మైక్యరూప మగుమోక్షము నొందుట కన్న యనేకసాధనములలో భక్తిమార్గము మిక్కిలి సులభమైనది." అని యీ సంప్రదాయములోని సమస్తజనుల కుపదేశింపఁబడినది గాన భగవద్గీతలలో నే:—"క్లేశో ఽధికతర స్తేషా మవ్యక్తాసక్తచేతసామ్" "అవ్యక్తబ్రహ్మయందుఁ జిత్తము దగులుట యధికమైన క్లేశము" (గీ. ౧౨. ౫) అని ముందుగఁ గారణమునుజూపుచు వెంటనే "భక్తాస్తేఽతీవ మే ప్రియాః" "నాభక్తులే నాకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్రులగుచున్నారు." (గీ.౧౨.౨౦) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించిన కారణముననే యద్వైతపర్యవసాయి యగుభక్తిమార్గమే గీతలలో ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మగును; అనియు వారు యుక్తిఁ జెప్పుదురు. శ్రీధరస్వాములవారు గీతకుఁ దమటీకలో (గీ. ౧౮.౭౮) నీతాత్పర్యమునే వ్రాసిరి. ఐనను గీతల కీసంప్రదాయసంబంధ మగుజ్ఞానేశ్వరి యనుగ్రంథము మహారాష్ట్రభాషలో వ్రాయఁబడినను నుత్తమ మగునదిగనే యున్నది. ఇందు గీతాష్టాదశాధ్యాయములలోను తొలినాలుగధ్యాయములోఁ గర్మము, పిమ్మట నేడధ్యాయములలో నుపాసనయుఁ, దదనంతరాధ్యాయములలో జ్ఞానమును బ్రతిపాద్యము లని యున్నది. మఱియుఁ దమటీక శాంకరభాష్యప్రవేశమునకు మార్గదర్శక మగునట్లు రచింపఁబడిన దని జ్ఞానేశ్వరిగారు తమగ్రంథాంతమున స్వయముగఁ జెప్పియున్నారు. మఱియు గీతార్థము ననేకసరసదృష్టాంతములచే విస్తరింపఁజేసి వర్ణించు జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారిశైలి యలౌకిక మగుటయకాక శ్రీశంకరాచార్యులవారికంటెను విశేషము భక్తిమార్గమును నిష్కామకర్మయును సమర్థించి యుండుటం జేసి జ్ఞానేశ్వరి యనుగ్రంథము గీతలమీఁద నొకస్వతంత్రభాష్యగ్రంథముగ సంగీకరింపఁబడఁదగినది. జ్ఞానేశ్వరమహారాజు తానుయోగి గాన గీతాషష్ఠాధ్యాయమునఁ బాతంజలయోగాభ్యాసవిషయము గలశ్లోకములకు టీకవిస్తరించి రచించెను. ఆయధ్యాయము సమాప్తియందు "తస్మాద్యోగీ భవార్జున" "కావున నోయర్జునా! యోగి వగుము," (అనఁగా యోగాభ్యాసములోఁ బ్రవీణుఁడవుకమ్ము.) (గీ. ౬. ౪౬.) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశముచేయుచు సర్వమోక్షమార్గ

ములలోఁ బాతంజలయోగము సర్వోత్తమ మని స్థాపించె నని జ్ఞానేశ్వరులు స్పష్టీకరించిరి.

సారాంశ మేమన:— గీతలలో నుపదేశింపఁబడిన ప్రవృత్తిపరకర్మమార్గము గౌణము (అనఁగా జ్ఞానమునకుఁ గేవలసాధనము); అని నిర్ణయించి, తమతమ సంప్రదాయములలో వర్ణింపఁబడిన తత్త్వజ్ఞానమును, దానితోపాటు మోక్ష దృష్టిచేఁ దమకు గర్తవ్యములని వర్ణింపఁబడినయాచారములే, అనఁగా : మాయావాదాత్మక మగునద్వైతము కర్మసన్యాసము, మాయాసత్యత్వప్రతిపాదకవిశిష్టాద్వైతము వాసుదేవభక్తి, ద్వైతము విష్ణుభక్తియును, శుద్ధాద్వైతము భక్తియును, శాంకరాద్వైతము భక్తియును, లేక, పాతంజలయోగము భక్తియును, లేక, కేవలభక్తియు, కేవలయోగమును, కేవలబ్రహ్మజ్ఞానము ననుననేకవిధము లగుకేవల నివృత్తిపరము లైనమోక్షధర్మములు, గీతలలో ప్రతిపాద్యములుగా నున్న వని వేర్వేఱు భాష్యకర్తలును, టీకాకారులును తమతమగీతార్థములను నిశ్చయించియున్నారు. *

భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగము ప్రధానముగఁ బ్రతిపాద్య మని యెవ్వరును చెప్పరని నే ననుటయే కాక ప్రసిద్ధులును మహారాష్ట్రకవులునగు వామనపండితులును నీసంగతినే చెప్పుచు గీతలకుఁ దమచే విస్తృతముగ రచియింపఁబడిన 'యథార్థదీపిక' యనుమహారాష్ట్రభాషాటీకయొక్క యుపోద్ఘాతమున మొదట.—"పరి అజీభగవంతజీ, యాకలియుగా మాజీ, జోతో గీతార్థ యోజీ, మతానురూప." "స్వామీ! యీకలియుగమున ననేకులు తమతమమతముల కనుకూలముగ గీతార్థమును వ్రాసియున్నారు.'' అని చెప్పి యనంతరమున:— "కోణ్యాహి నేతకీకోణీ గీతార్థఅన్యథావాఖాణీ, మజనావడేడీథోరాచీహీకరణీకాయకరూజీ భగవంతా." " ఓ పరాత్పరా ! ఏదో యొకకారణమున నందఱును గీతలను తోఁచినట్లు దెల్ల నర్థము వ్రాసిరి. కాని వీరు వ్రాసినయర్థము నాకిష్టములేదు. భగవంతుఁడా నే నేమి చేయుదును?'' అని భగవంతునిసమీపమున నిందారూపముగ గాన మొనర్చిరి. అనేక

* వేర్వేఱుసంప్రదాయములను బ్రవర్తింపఁజేయునట్టి యాచార్యులగీతాభాష్యములును, ఆయాసంప్రదాయముల ననుసరించి భాష్యములమీఁద వ్రాసిన టీకలును, మొత్తమున పదిపదునైదుటీకలు బొంబయిలో నున్న గుజరాతిప్రింటింగ్ ప్రెస్ ముద్రాక్షరశాలాధికారిచేఁ బ్రచురింపఁబడినది. వేర్వేఱుటీకాకారులయభిప్రాయముల నొక్కసారిగఁ జూచుటకీగ్రంథము మిక్కిలి యుపయోగించును.

సంప్రదాయములవా రగుగీతాటీకాకారుల వేర్వేఱుమతముల యీకోలాహలమును జూచి కొందఱు "ఈసంప్రదాయములును పరస్పరవిరుద్ధములుగాన వానిలో నొక్కటియే. గీతాప్రతిపాద్య మని నిశ్చయించి చెప్పుట సాధ్యము కాదు. అందుచేఁ బైనుదహరింపఁబడిన సర్వమోక్షసాధనములును, వానిలో సైతము ముఖ్యముగ కర్మ భక్తి జ్ఞానము లనునీమూఁటిని స్వతంత్రముగను, వేర్వేఱుగను, సంక్షేపముగను, సారవత్తరముగను, వర్ణించి భగవంతుఁడు రణభూమియందు యుద్ధారంభమున ననేక మోక్షోపాయముల కలవరములో నున్నయర్జునుని గీతలవలన సమాధానపఱుచుటచే నంగీకరించుట ప్రాప్తమైనది." అని యందురు. అనేకవిధమోక్షోపాయములయీ వర్ణనలు పరస్పరమసంబద్ధములు గాకుండ నేకవాక్యతఁ జేసి గీతలలో నిరూపింపఁబడిన దని సైత మనేకులు నుడువుదురు. మఱియుఁ గొదఱు గీతలలో నున్న బ్రహ్మవిద్య పై కత్యంతసులభ మ్మై కనఁబడినను, వానిలో నున్నసత్య మైనమర్మము మిక్కిలి గూఢము. అందుచే గురుముఖమునందుండి వినక యెవ్వరికిని స్పష్టపడ దని యనేకులు చెప్పుదురు. (గీ.౪.౩౪) గీతలపై ననేకవ్యాఖ్యానము లున్నను వాని యర్థము తెలిసికొనుటకు గురుముఖముకన్న వేఱు త్రోవలేదు.

ఈప్రకారము, ౧. మహాభారతకారులచే స్వయముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన భాగవతధర్మముల ననుసరించినదియు, అనఁగా : ప్రవృత్తిపరముగునదియు, ౨. వారిపిదపఁ బ్రబలినవిద్వాంసు లగున నేకాచార్యులచే, యోగులచే, భగవద్భక్తులచేఁ దమతమసంప్రదాయముల కనురూపముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినదియు, ౩. శుద్ధనివృత్తిపరములును సైన యనేకవిధతాత్పర్యములఁ జూచి యేమియుఁ దోఁపక యెవ్వఁడైన "నిపరస్పరవిరుద్ధము లగున నేకతాత్పర్యము లొకగ్రంథమునుండి వెలివడుట శక్య మగునా?" యని సహజముగఁ బ్రశ్నఁజేయును.

శక్యమా యనుమాట దూరముగ నుండనిమ్ము. ఇష్టమా? ఇష్ట మగునేని యట్లుండుటకుఁ గారణమేమి? వేర్వేఱుభాష్యకర్తలగునాచార్యులు, విద్వాంసులు ధార్మికులు నత్యంతసత్యశీలురు సైత మనువిషయమున నేవారికిని సంశయము లేదు. వేయేల? శ్రీశంకరాచార్యులవారివంటిమహాతత్త్వజ్ఞాని యింతపర్యంతమును జగమున పుట్టనే లే దన్న నతిశయోక్తి కానేరదు. కాని వారికిని వారివెంబడిప్రబలినయాచార్యులకు నింతమతభేద మేమి? గీతలలోనుండి యెల్లవారును దమతమ యిష్టానుసార మగునర్థము వెలువరించుట కది యొకయింద్రజాలమా? పూర్వోక్త సర్వసంప్రదాయములు సైతము వెలివడుటకుఁ బూర్వముననే రచియింపఁబడినగీత

యర్జునునిభ్రమ నశించుటకు శ్రీకృష్ణభగవానునిచే నుపదేశింపఁబడినదే కాని యిటుల భ్రమ వృద్ధిఁ బొందుటకుఁ గాదు. మఱియు నీగీతలలో నిశ్చితార్థ మొక్క-టియే యర్జునున కుపదేశింపఁబడుటచే (గీ. ౫. ౧-౨) నతని కాయుపదేశ మటుల పరిణమించినది.

అటులే యైన నీగీతలతాత్పర్యవిషయమున నిన్ని భేదము లేల? సత్యమే! ప్రశ్నకఠినముగనే యున్నది; కాని దానికి సమాధానము విచారించినతర్వాతఁ దొలుత ననుకొన్నంతకఠిన మైనదిగ నుండదు. అందులకు నొకదృష్టాంతము:— మధురమై, రసయుక్త మైనయొకపక్వాన్నమును (మిఠాయి) జూచి యొకఁ డది గోధూమధాన్యసంబంధియనియు, మఱియొకఁడు ఘృతసంబంధ యనియు, నింకొకఁడు శర్క-రాసంబంధియనియుఁ దమతమయభిరుచి ననుసరించి చెప్పినచో, వానిలో నేది యసత్య మని యందుము? ముగ్గురును దమతమమతముల ననుసరించి యథార్థమునే చెప్పుచున్నారు. మఱియు నింతయైన నాపక్వాన్న మేది? యనుప్రశ్న కావలసినంత యైన సమాధానము తెలియక ప్రశ్న పూర్వమునలెనేయున్నది. ఏలన:— గోదుమలు, నేయి, పంచదారయు నీమూఁడుపదార్థములనేకముగఁ జేసి, అందుండి లాడు, జిలేబి, మోతిచూర్ మొదలగు నేకపక్వాన్నములు (మిఠాయీలు) చేయుటకు వీలుండుటచే, వానిలో ప్రస్తుతపక్వాన్న మేది? యనుదానినిర్ణయము, గోధూమప్రధాన మనియైనను, ఘృతప్రధాన మని యైనను, శర్క-రాప్రధాన మని యైనను చెప్పినంతమాత్రముననే చేయుట శక్యము కాదు. మఱియు రెండవ దృష్టాంతము:— సముద్రమథనసమయమం దెటు లొకరి కమృతము, నింకొకరికి విషము, మఱియు ననేకులకు ప్రాప్త్యనుసారముగ లక్ష్మి, కౌస్తుభము, నైరావతము, పారిజాతము మొదలగు వేర్వేఱువస్తువులు లభించినంతమాత్రమున, సముద్రముయొక్క- యాథార్థ్యస్వరూపనిర్ణయ మెటుల గోచరము లేదో, యటులే సాంప్రదాయరీతి ననుసరించి గీతాసముద్రమథన మొనర్చువారల భిన్నభిన్న తాత్పర్యనిరూపణమాత్రముచే గీతాతాత్పర్యయాథార్థ్యనిర్ణయము గోచరముకాదు. మఱియుఁ గంసవధసమయమున సభామంటపములోనికి నిశ్శంకము గాఁ బోయిన శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డొక్క-ఁడే యెటుల వేర్వేఱుమనుష్యులకు వేర్వేఱుగ (అనఁగా మల్లురకు వజ్రమునలెను, కామినులకు మదనునివలెను, మాతాపితలకుఁ బుత్త్రునివలెను) భాసించెనో (భాగ. ౧౦. పూ. ౪౩. ౧౭.) యటులే, భగవద్గీత యొక్క-టియె వేర్వేఱుసాంప్రదాయికులకు వేర్వేఱుగఁ గానిపించు చున్న దని చెప్పుట తప్పు కాదు. ఏధర్మసంప్రదాయ మైనను సాధారణముగఁ బ్రమాణభూతము

విషయప్రవేశము.

లగుధర్మగ్రంథముల ననుసరించి యుండవలయుననుట స్పష్టమే! కారణ మేమన:—ధర్మగ్రంథముల ననుసరించి యుండనిచో నాసంప్రదాయ మంతయు నప్రమాణమై లోకుల కనంగీకార్య మగును. కాన, వైదికధర్మముల సంప్రదాయము లెన్నియున్నను, ఈశ్వరుఁడు, జీవుఁడు, జగత్తు—వీనిపరస్పరసంబంధము మొదలగు విశేష విషయములలోఁదక్క సాధారణ మగునితరవిషయములు సర్వసంప్రదాయములలో నొకవిధముగనే యుండును. మఱియు నాకారణముననే మనధర్మగ్రంథములలోని ప్రమాణభూతగ్రంథములపై నున్నసాంప్రదాయికభాష్యములలోఁ గాని, టీకలలోఁగాని నూటికి తొంబదియో, లేక, యింకను నధికసంఖ్యగలశ్లోకముల యభిప్రాయ మొక్కవిధముగనే యోజింపఁబడియున్నది. ఉన్న భేదమంతయు మిగిలిన వచనముల సంబంధముచే నైయున్నది. ఆశ్లోకములను సరళ మైనయర్థమే చేసిన సర్వసంప్రదాయముల కొకరీతిగనే యనుకూలత సంభవింపదు. ఈకారణముచే వీనిలోఁదమసంప్రదాయముల కనుకూలముగ నుండుశ్లోకములు మాత్రమే ప్రధాన వచనములనియు, ఇతరములు గౌణము లనియుఁ, బ్రతికూలవచనములుండినచో వానికర్థమును యుక్తిగ మార్చుచు, మఱియు సాధ్య మైనచోట సుగమములును సరళములు నైనవచనములలోఁ దమ కనుకూలముగ శ్లేషార్థము ననుమానమును దీయుచుఁ,దమసంప్రదాయమే యాగ్రంథమునుండి సిద్ధ మగుచున్న దని వేర్వేఱు సాంప్రదాయికటీకాకారులు ప్రతిపాదనఁ జేయుచున్నారు. (గీత. ౨. ౧౨. ౧౬; ౩. ౧౯; ౬. ౩; ౧౫. ౨. శ్లోకములపై నావ్యాఖ్యానము చూడుము.) కాని యీతీరున నొకగ్రంథతాత్పర్యము నిర్ణయించుటయు, తమసంప్రదాయమే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యమై యుండవలయునని యైనను మఱి యేయభిమానము నైన నుంపక సమగ్రగ్రంథపరీక్షణము స్వతంత్రరీతితోఁ జేసి కేవలము దానినుండియే నంసులోనిమథితార్థము వెలువరించుటయు, ననునీరెండుసంగతులు స్వభావము చేతనే యత్యంతభిన్నములుగా నున్న వనునది యెవరి కైనను సహజముగఁ దోఁపవచ్చును. గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయ మనువిషయమున సాంప్రదాయికదృష్టి, దోషయుక్త మని వదలినయెడల గీతాతాత్పర్యము లేవో చెప్పఁబడవలయును. గ్రంథమున కైనను, వాక్యముల కైనను నర్థనిర్ణయములో నత్యంతకుశలు రగుమీమాంసకుల కందఱకు మాన్య మగు

"శ్లో. ఉపక్రమోపసంహారా వభ్యాసోఽపూర్వతా ఫలమ్,
అర్థవాదోపపత్తీ చ లింగం తాత్పర్యనిర్ణయే."

అనునొక ప్రాచీనశ్లోకము కలదు. ఏ వ్రాఁత కైనను బ్రకరణమున కైనను గ్రంథమునకైనను తాత్పర్యము నిర్ణయింపవలసినచోఁ బైశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడిన యేడు సంగతులు సాధనభూతము లగుటచే వాని నవశ్యము విచారణచేయవలయునని మీమాంసకులందురు. వీనిలో "ఉపక్రమోపసంహారౌ", అనఁగా: గ్రంథాద్యంతములు, మొదటిరెండువిషయము లై యున్నవి. ఎవరైన మనస్సున నేదోయొక నూతనోద్దేశము నుంచుకొని గ్రంథరచన కారంభింతురు. మఱియుఁ బ్రకృత మగు తన నూతనోద్దేశము సిద్ధమైనపిదప గ్రంథసమాప్తిఁ జేయుదురు. కావుననే గ్రంథోపక్రమోపసంహారములను గ్రంథతాత్పర్యనిర్ణయవిషయమున ముఖ్యముగ విచారింపవలయును. సరళరేఖ యన నేమియో వివరించునపుడు భూమితిశాస్త్రమున (అనఁగా: రేఖాగణితశాస్త్రమున) "ప్రారంభమందున్నబిందువునుండి కుడివైపునకైనను, నెడమవైపునకైనను, క్రిందికిగాని పైకిఁగాని వంపులేక నేరేఖసరిగాఁ వెళ్ళునో యది సరళరేఖ"యని చెప్పవలయునని నిర్ణయింపఁ బడినది. గ్రంథతాత్పర్యమునకును నీన్యాయమే సంబంధించియున్నది. ఏతాత్పర్యము గ్రంథాద్యంతములను వదలిపెట్టక యీరెండుగుర్తులకు మధ్య సరిగా నిమిడియుండునో యది యాగ్రంథమునకు సరళమగుతాత్పర్యమగును. ప్రారంభము మొదలు సమాప్తపర్యంతము నడచుట కపరము లగుమార్గము లున్నను నవియన్నియు వంకరత్రోవలే యని యెఱుంగవలయును. ఆద్యంతములు చూచి యిటుల గ్రంథతాత్పర్యమార్గము ముందుగ నిశ్చయించి, పిమ్మట నా గ్రంథములో 'నభ్యాసము' (పునరుక్తి, లేక, మాటిమాటికి చెప్పినసంగతి) చూడవలయును. అందులకు కారణము; గ్రంథకారుని మనస్సులో నేసంగతి స్థిరపఱుపవలయునని యుండునో అద్దానిసమర్థించుటకై పలుమాఱు అనేక కారణములచేఁ బ్రతిసమయమునను "కావుననే యీసంగతి సిద్ధమైన"దనియైనను, లేక, "యీసంగతి యిట్లోనర్పవలయు"ననియైనను మాటిమాటి కొకనిశ్చితమైనసిద్ధాన్తమునే చెప్పును. గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించుటలో నాలవయేను సాధనము లగు 'నపూర్వతయు, ఫలము'నై యున్నవి. అపూర్వత యన నవీనత్వము; ఏగ్రంథకారుఁడైనను తానొకక్రొత్త సంగతిని చెప్పక యెన్నఁడును నవీనగ్రంథరచనలోఁ బ్రవర్తింపఁడు. పూర్వము ముద్రణయంత్రములు లేనపుడు సైత మటుల ప్రవర్తింపలేదు. కావున నేదైన నొకగ్రంథతాత్పర్యము నిర్ణయించుటకంటె మును పాగ్రంథములో నపూర్వత్వమును, లేక, నవీనత్వ మేమి కలదో చూడవలసివచ్చును. అటులే యావ్రాఁతకైనను, గ్రంథమునకైనను, అనఁగా: వానినుండి లబ్ధమైనపరిణామ మేమియో, విచారింపవలయును.

ఏలనః—ఈఫలము సిద్ధింపవలయు ననియు, లేక, నిష్పన్నము కావలయునని తలంపు కలిగి గ్రంథము రచింపఁబడుటచే సిద్ధించినపరిణామము ననుసరించియే గ్రంథకర్త యొక్క యాశయ మవశ్యము నిర్ణయింపఁబడవలసియుండును.

ఆఱవ యేడవసాధనము 'అర్థవాదము, నుపపత్తియు; 'అర్థవాద' మనునది మీమాంసకులపారిభాషికశబ్దము. (జై. సూ. ౧. ౨; ౧. ౧౫) మనను నేసంగతి నేని ముఖ్యముగ విధించుటకు నైన, సిద్ధింపఁజేయుటకు నైన, నది సిద్ధ మైనపిదప నుపపాదనారీతుల సంఘములోఁ జేరుటకైనను, పోలికగుండ నేకవాక్యతఁ జేయుట కైనను, సామ్యమునైనను భేదము నైనను నిరూపించుటకైనను, ఇతరపక్షములలో దోషములఁ జెప్పి స్వపక్షమున గుణమును నిరూపించుట కైనను, నలంకారార్థము గాని, యతిశయోక్తికిఁ గాని, యుక్తివాదమునకుఁ బోషక మనుప్రశ్న యొక్క పూర్వేతిహాససంబంధముచే నైనను, నితరకారణములచే నైనను నొకప్పుడేమియు నూతనోద్దేశము లేకపోయినను, ఇతరములగు ననేకవిషయప్రసంగములం బట్టి గ్రంథకారుఁ డీయర్థవాదము నుపయోగించుచుండును. ఇట్టిసమయములయందు గ్రంథకారునిచే వర్ణింపఁబడువిషయము కేవల మసంబద్ధముగా నుండక పోయినను గౌరవార్థమును, స్పష్టీకరణార్థమును, పూర్త్యర్థమునైనను జెప్పఁబడియుండుటచే నాయర్థవాదములు పరమార్థముగ సత్యము లై యుండునని నియమము లేదు. వేయేల ? ఇట్టివిధానముల సంబంధములో నర్థవాదములు ప్రత్యక్షరముగ సత్యములగునా? కావా? యని విచారించుటయందును, గ్రంథకారులు ప్రయత్నము చేయరని సైతము చెప్పవచ్చును. *కావుననే యీవిధానములు ప్రమాణభూతములు (అనఁగా: వానిలోనున్న వేఱువేఱువిషయములసంబంధముచే గ్రంథకారుని సిద్ధాన్తమును తెలియఁజేయునవి) అని యంగీకరింపక, యవి కేవలము ప్రశంసాపరము (వ్యర్థములు) లో, యాగంతుకములో, స్తుత్యర్థములో యని తెలిసికొని మీమాంసకులు వానికర్థవాదము లని నామం బిడిరి. మఱియు నర్థవాదాత్మకవిధానములను వదలియే, గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించుచున్నారు. ఇంత విచారించినను తుద కుపపత్తిని సైతము

* ౧. గుణవాదము, ౨. అనువాదము, ౩. భూతార్థవాద మని యర్థవాదము మూఁడువిధములు. ౧. ఇతరప్రమాణములకు విరుద్ధమగునది గుణవాదము. ౨. ఇతరప్రమాణములవలన సిద్ధమగునది యనువాదము. ౩. ఇతరప్రమాణములకు విరుద్ధముగాని, ఇతరప్రమాణములవలన సిద్ధమగునదిగాని కాకుండునది భూతార్థవాదము.

చూచియే తీరవలయును. ఒకానొక నూతనవిషయనిరూపణమున బాధకప్రమాణములను విమర్శించి కుమరక సాధకప్రమాణములను తర్కశాస్త్రానుసారముగ నిరూపించుటయే యుపపత్తి యని యైన నుపపాదన మని యైనఁ జెప్పుదురు. ఉపక్రమోపసంహారరూపము లగురెండుహద్దులను మొదట స్థిర మైనపిమ్మట మధ్యమార్గ మర్థవాదోపపత్తులసంబంధముచే నిశ్చయించుటకు వీలగును. ఏవిషయ మప్రస్తుతముగాఁగాని యానుషంగికముగాఁగాని యున్నదో యాసంగతి యర్థవాదమునుండియె తెలుసుకొనఁబడుచుండుటచే నొకపర్యాయ మర్థవాదముయొక్క నిర్ణయ మైనపక్షమున గ్రంథతాత్పర్యమును నిశ్చయించి చూచుమనుష్యుఁడు పెంత్రోసల నన్నిటిని వదలి వేయును. కుమార్గమును వదలి సుమార్గమునకు వచ్చినతర్వాత, నుపపత్తిసరణి, సముద్రముయొక్క తరంగములవలె, వాచకుల నైనను గ్రంథపరీక్షకుల నైనను క్రమముగ దొర్లించుచుఁ దుదకుఁ దాత్పర్యపర్యంతమును సరళముగఁ దీసికొని పోయి వదలును. మన ప్రాచీనమీమాంసకులచే నిశ్చయింపఁబడి వదలివేయఁబడినయీగ్రంథనిర్ణయనియమము సమస్తదేశములలో నున్నవిద్వాంసులకు నొకతీరుననే సమ్మత మగుటచే. వానియుపయోగవిషయముగాని, యావశ్యకతావిషయముఁగాని యిక్కడ విశేషముగ వివేచన చేయ నక్కఱలేదు.*

ఇంతవిమర్శ యైనపిమ్మట సైత మెవ రైన "ఈమీమాంసకుల నియమము సంప్రదాయప్రవర్తకు లగునాచార్యులకుఁ దెలియదా? వారిగ్రంథములనుండియే యవి మీచే గ్రహింపఁబడినయెడల వారిచే నిర్ణయింపఁబడిన గీతాతాత్పర్య మేకదేశీయముగ నున్న దనుటకుఁ గారణమేమి?" యని శంకింతురు. ఈప్రశ్నలకు సమాధానమును వచించెద:—దృష్టి యొకపర్యాయము సాంప్రదాయిక మైన

---

* గ్రంథతాత్పర్యముల నిర్ణయించు నీ విషయములు ఇంగ్లీషువారిన్యాయవ్యవహారములలో సైతము గన్పట్టుచున్నవి. ఉదాహరణము— ఏదైన నొకతీర్పునందుఁ గావలసినవిషయము తేలనియెడల హుకుంనామాను (డిక్రీ) చూచుకొని తీర్పుయొక్క యర్థమునుగాని, ఫలితార్థమును గాని నిర్ణయించుకొన వలసివచ్చును. ఆ తీర్పునందలి ముఖ్యాంశమును నిర్ణయించుట కుపయోగింపనిసంగతు లున్నయెడల నవి మఱియొకవ్యవహారమునందుఁ బ్రమాణములుగ నొప్పుకొనఁబడవు. ఇట్టివిషయము నింగ్లీషులో ఆబిటర్ డిక్టా (Obiter dicta) అనఁగా: ప్రకృతమునకు సంబంధింపనివిషయములందురు. బాగుగ విచారింతు మేని యదియును నర్థవాదములో నొకభేదము కావచ్చును.

పక్షమునఁ బ్రమాణభూతము లగుగ్రంథములలోఁ దమసంప్రదాయమే వర్ణితమైన దని నిరూపించుటకు వీలైనవిధమునే సాంప్రదాయిక టీకాకారులు స్వీకరింతురు. ఏలన:— తమసంప్రదాయమే కాక, పైగ్రంథమునకు రెండవయర్థ మేమైన నున్న నది సత్యముకా దనియుఁ నట్లుండుటకు నేదో హేతువు వేఱై యున్న దనియు, సాంప్రదాయికటీకాకారులు గ్రంథతాత్పర్యసందర్భమున ముందే నిశ్చయించుకొని యుందురు. మఱియుఁ దమమతమున కనుసారముగ మొదటనే సత్యమని నిశ్చయించుకొన్నయర్థమే యంతటను బ్రతిపాద్యముగ నున్న దని నిరూపించుచున్న యీటీకాకారులకు మీమాంసాశాస్త్రముయొక్క కొన్నినియమములకు బాధకలిగినను బూర్వోక్తమగు దృఢనిశ్చయముచే మీమాంసానియమముల మహత్త్వ మెంతమాత్ర మిష్టము కాదు.

హిందూధర్మశాస్త్రములలో 'మితాక్షర, దాయభాగము', మొదలగుగ్రంథములలో నున్నస్మృతివచనములయొక్క వ్యవస్థ యేకవాక్యతనుసైత మీతత్త్వము ననుసరించియే (సాంప్రదాయికదృఢనిశ్చయముతోనే) చేయవలసివచ్చుచున్నది; కాని కేవలహిందూధర్మగ్రంథములలోనే యీపద్ధతి గ్రహింపఁబడలేదు. క్రైస్తవులయొక్కయు మహామ్మదీయులయొక్కయు ధర్మముల కాదిగ్రంథము లగు 'బైబిలు, ఖురాను' లలోఁగూడ ననంతరము వెలువడినయనేకులగు నాయాసాంప్రదాయికగ్రంథకారులచేతను, నిటులే యర్థాంతరములు రచింపఁబడినవి. మఱియు బైబిలుయొక్క ప్రాచీననిర్ణయములలో నున్నకొన్నికొన్నివాక్యములకు నర్థమీన్యాయము ననుసరించియే యూహూదీయుల (Jews) యర్థములనుండి, క్రైస్తవభక్తులచేఁ దమ కనుకూల మగునర్థము వేర్వేఱై కల్పింపఁబడియున్నది. వేయేల? ఏదైన నొకవిషయముపై నుండుప్రమాణభూతగ్రంథములు గాని, లేఖములు గాని యెచ్చటెచ్చట మునుపే నిర్ణయింపఁబడియుండునో, మఱియు నెచ్చటెచ్చట ప్రమాణభూతము లగు నీ నియమితగ్రంథములయాధారముచేతనే ముందు సర్వమును నిర్ణయింపఁబడవలయునో, అచ్చటచ్చట నిట్టిగ్రంథార్థనిర్ణయపద్ధతియే స్వీకరింపఁబడియుండునట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. ఆధునికు లగుగొప్పధర్మశాస్త్రపండితులును, వకీళ్లును, న్యాయాధీశులును ప్రాచీనప్రమాణభూతధర్మగ్రంథములయొక్కయు, నిర్ణయములయొక్కయు విషయమును దమతమమతాను సారముగనే క్రిందుమీఁదు చేయుట కిదియే కారణము. శుద్ధలౌకికవిషయముననే యిట్టిస్థితి సంభవించునెడల నుపనిషత్తులు – వేదాన్తసూత్రములవలెనే ప్రస్థానత్రయములోని గ్రంథ మగుభగవద్గీతపైనను సంప్రదాయము ననుసరించి వేర్వేఱు

భాష్యములు బయలుదేరుట యాశ్చర్య మగుటకు, నేమియుఁ గారణము లేదు; కాని యీసాంప్రదాయికమార్గమును వదలి పూర్వోక్తరీతిగ భగవద్గీతయొక్క యుపక్రమోపసంహారాదికముపై దృష్టియుంచినచో, భారతీయయుద్ధారంభమునకంటెఁ బూర్వముననే కురుక్షేత్రమున నుభయసైన్యములు యుద్ధసన్నద్ధము లై పరస్పరముఁ బ్రత్యక్షముగ శస్త్రసంపాతనోద్యమమున నుండునంతలో, హఠాత్తుగ బ్రహ్మజ్ఞానప్రసంగతులు చెప్పుచు విమనస్కుఁడును సన్యసించుటకు సిద్ధుఁడు నైనయర్జునుని దనక్షాత్రకర్మ యందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటకు భగవంతునిచే గీత యుపదేశింపఁబడినదని తెలియును. దుష్టుఁ డగుదుర్యోధనునకు సహాయభూతు లై తమతో యుద్ధోపక్రమమునకై యెవ రెవరు వచ్చి యున్నారో వారి నందఱను జూచుచుండ, నర్జునునకు వృద్ధుఁ డగుభీష్మపితామహుఁడును, గురుఁడగుద్రోణాచార్యుఁడును, గురుపుత్త్రుఁ డగునశ్వత్థామయుఁ, బ్రతిపక్షు లైనను బాంధవులే యగుకౌరవులును, నితరు లగుస్నేహితులును, నాప్తులును, సంబంధులును, మిత్త్రులును, మామలును, పినతండ్రులును, బావమఱఁదులును, రాజులును, రాజపుత్త్రులు మొదలగువారును, గనఁబడిరి. మఱియు "కేవలహస్తినాపురరాజ్యసంపాదనకొఱకే వీరిని జంపి కులక్షయాదిమహాపాపములను మనము చేయుట యుక్తమా? లేక పాతకులమే మే"యనువిచార మర్జునునకు మనంబున నుద్భవిల్లుటచేఁ జిత్తము మిక్కిలి క్షోభముఁ జెందెను. ఒకవైపున యుద్ధము చేయుమని క్షత్త్రధర్మము చెప్పుచుండెను. పితృభక్తియు, గురుభక్తియు, బంధుప్రేమయు, సుహృత్ప్రీతియు మొదలగు ధర్మములు వెనుకకు లాగుచుండెను. యుద్ధము కర్తవ్య మైనను స్వీయులతోనే యగుటచేఁ బితామహగుర్వాప్తాదులహింసచే ఘోరపాతకము సంభవించును. చేయనియెడల క్షాత్త్రధర్మమే యంతరించును. ఇటు లొకవైపున గోయియు నొకవైపున నూయియు నుండుటచే రెండుగట్టలపోతుల యుద్ధమున నలిగిన యొకదుర్బలప్రాణి యవస్థవలె నర్జునునిగతి యాయెను. అర్జునుఁడు మహాయోధుఁ డనుమాట సత్యమే; కాని ధర్మాధర్మసంబంధనీతి యనుబోనులో హఠాత్తుగఁ జిక్కుటచే నిజముగ నతనిముఖ మెండిపోయెను. దేహము గగుర్పొడిచెను. నోరు పిడచగట్టి పోయెను. "నేను యుద్ధము చేయ"నని యేడ్చుచు రథముపై నిలుచుండఁజాలక కూలఁబడెను. మఱియుఁ దుదకుఁ జిరకాలమునుండి పరంపరగ వచ్చుచున్న క్షత్త్రియధర్మమునకంటె నధికమని స్వభావముగనే మిక్కిలి ప్రియమై తోఁచుచున్న మమత్వముయొక్క (అనఁగా: సమీపమందున్న బంధువులపైని స్నేహముయొక్క) మహత్త్వమును స్థిరపఱుచుకొని మోహముచే "పితృవధ, గురువధ, బంధువధ, సుహృద్వధ, కుల

క్షయము మొదలగుఘోరపాపములఁ జేసి రాజ్యసంపాదనచేయుటకంటె నుదరంభరిత్వముకొఱకు బిచ్చ మెత్తుట తప్పిదమా?'' యనుకొని యర్జునుఁ డిట్లుచెప్ప నారంభించెను. "ఈసమయమున శస్త్రమును వదలిన నన్నుఁ జూచి శత్రువులు నాతలఁ దఱిగినను మేలే. యుద్ధమున స్వకీయులను వధించి వారినెత్తుటిచేనపరిశుద్ధములు నభిశప్తము (అనఁగా: శాపమునొందినవి) లగుభోగముల నుపభోగించుట కే నిష్టపడను. క్షాత్రధర్మ మెట్టిదైన నేమి? అందుకై పితృవధ, బంధువధ, గురువధ మొదలగుభయంకరము లగుపాతకములఁ జేయవలసివచ్చెనేని నాక్షాత్రధర్మము దగ్ధ మగుఁ గాక? ఆక్షాత్రవృత్తికి నిప్పంటుకొనుఁగాక? ఈసంగతిఁ దెలియనివారై ప్రతిపక్షులు దుష్టవర్తనులైనను నేను సైత మటులే ప్రవర్తించుట యుక్తము కాదు. నాయాత్మకు నిజమగు కళ్యాణ మెటు లగునో యాసంగతి నేను జూచుకొనవలయును. మఱియు "నటువంటిఘోరపాతకముఁ జేయుట శ్రేయస్కర మని నాకుఁ దోఁపనియెడల క్షత్రధర్మ మెంతశాస్త్రోక్త మైనను నిట్టి ప్రసంగమున నాకు దానితోఁ బనియేమి?'' యని యాతనిమనంబే యాతనికి నిరుత్సాహంబుఁ గల్పింపఁగ ధర్మసమ్మూఢుఁడై (కర్తవ్య మేదియో తోఁపనివాఁడై) శ్రీకృష్ణుని శరణుఁ జొచ్చినపిమ్మట భగవంతుఁ డర్జునునకు గీతల నుపదేశించి మార్గములోనికిఁ దెచ్చెను. మఱియు నాతనికి యుద్ధము కర్తవ్యమైనను, ఆసమయమున భీష్మాదులను వధింపవలయు ననుభీతి యాతనికిఁ గలుగుటచే యుద్ధము చేయ నొల్లని యర్జునునకు నాయుద్ధమే స్వేచ్ఛచేఁ జేయవలసివచ్చెను. గీతలలో నున్నరహస్యమును బయలుపఱుపవలసియున్న నది యాయుపక్రమోపసంహారములనుఫలము ననుసరించియే యుండవలయును. "భక్తిచే మోక్ష మెట్లు సిద్ధించును? బ్రహ్మజ్ఞానముచే నైనను, పాతంజలయోగముచే నైన నది యెట్లు సిద్ధించును?'' ఇత్యాదికేవలనివృత్తిపరమార్గము, లేక, కేవలకర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసధర్మమును, చెప్పుటవలన నిక్కడ నేమియుఁ బ్రయోజనము లేదు. శ్రీకృష్ణుని మనంబున, నర్జునుఁడు సన్న్యసించి విరాగియై బిచ్చ మెత్తుచు వనములకుఁ బోవలయు నని యూహ గాని; కౌపీనధారియై నేపాకుఁ దినుచు మరణాంతము యోగాభ్యాసము చేయుటకొఱకు హిమవత్ప్రాంతములకుఁ బోవలయు నని తలంపుగాని; ధనుర్బాణములకు బదులు, తాళము మద్దెల వీణయు నర్జునునిచేతికిచ్చి వాని నాదము లోనే భక్తిచే భగవన్నామఘోషణముఁ జేయుచుఁ బ్రేమరూపానందభరితుండై కురుక్షేత్ర మనుధర్మభూమియందు భారతవర్షములోని సకలక్షాత్రసమాజము

నెదుట బృహన్నలచే వలె నర్జునునిచే మరల నాట్యము చేయింపవలయు నని కాని యభిప్రాయము లేదు. అజ్ఞాతవాసానంతరమునఁ గురుక్షేత్రమునఁ బ్రవేశించి చేయవలసిననాట్యము బృహన్నలనాట్యమునకంటెఁ గఠినమైనదియు భిన్నమైనదియు నై యున్నది. గీతల నుపదేశించుచు ననేకస్థలములయం దనేకవిధము లగు కారణముల నిరూపించుచుఁ జివరకు 'తస్మాత్,' అనఁగా: 'కావున', లేక, 'ఆహేతువువలన' అను నర్థముగలపదము (అనఁగా: అనుమానదర్శకమహత్త్వబోధకపదము) ప్రయోగించి "తస్మా ద్యుధ్యస్వ భారత." "కావున నోయర్జునా! యుద్ధము సేయుము;" (గీ. ౨-౧౮) "తస్మా దుత్తిష్ఠ కౌన్తేయ యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః" "కావున నోకౌన్తేయా! యుద్ధమునకుఁ గృతనిశ్చయుఁడవగుము; లెమ్ము." (గీ. ౨-౩౭) "తస్మా దసక్త స్సతతం కార్యం కర్మ సమాచర" "కావున నాసక్తిని విడలి నీవు చేయవలసినకార్యమును చేయుము." (గీ. ౩-౧౯) "కురు కర్మైవ తస్మా త్త్వం" "కావున నీవు కర్మనే చేయుము;" (గీ. ౪-౧౫) "మా మనుస్మర యుధ్య చ" "కావున నన్ను స్మరించుచు యుద్ధము చేయుము." (గీ. ౮-౭) "సర్వకర్తయును సర్వకారయితయును నేనే యగుటచే నీవు నిమిత్తమాత్రుఁడవై యుండి యుద్ధమొనర్పుము. శత్రువుల జయింపుము." (గీ.౧౧-౩౩) "శాస్త్రప్రామాణ్యముచేఁ బ్రాప్తమైన కర్తవ్యము నొనర్చుటయే నీ కుచితముగ నున్నది." (గీ. ౧౬-౨౪) అని యిటుల నిశ్చితార్థమును గర్మపరము నైనయుపదేశమును నర్జునునకుఁ జేసి పదునెనిమిదవయధ్యాయమున నుపసంహారాన్తమున మరల "ఈసమస్తకర్మల నొనర్చియే తీరవలయును" (గీ. ౧౮-౬) అని నిశ్చితమును నుత్తమమునైన స్వమతమును భగవంతుఁ డుపదేశించెను. మఱియుఁ దుదకు "అర్జునా, నీకజ్ఞానమోహ మిప్పటి కైనను నశించినదా? లేదా"? (గీ. ౧౮-౭౨) యని ప్రశ్న చేసి యతనివలన.—

"శ్లో. నష్టో మోహ స్స్మృతి ర్లబ్ధా త్వత్ప్రసాదా న్మయాఽచ్యుత,
స్థితోఽస్మి గతసందేహః కరిష్యే వచనం తవ॥

[గీ. ౧౮. ౭౩]

"స్వామీ! నాయజ్ఞానమును, సంశయమును నశించినవి; ఇంకఁ దమ యిష్టము ననుసరించినకార్యమును జేయుదును;" అని ప్రత్యుత్తరమును రాఁబట్టుకొనెను. ఇటుల వాగ్రూపముగనే యర్జునుఁడు ప్రత్యుత్తర మీయలేదు; తానాడినమాట సత్యమగునటులఁ జేసి ప్రసంగోపాత్తమైనయాయుద్ధమున భీష్మ కర్ణ

జయద్రథాదులను వధించెను.. ఇందువలన ననేకు లర్జునునకు భగవంతునిచేఁ జేయఁబడినయుపదేశము నివృత్తిపర మగుజ్ఞానమునకును యోగమునకును భక్తికిని సంబంధించిన దగుటచే, నదియే ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మను చున్నారు; కాని యుద్ధారంభమైనది కాఁబట్టి నడుమనడుమఁ గర్మను గొంతకొంత ప్రశంసించుచు భగవంతుఁ డర్జునునిచే నాయుద్ధమును సమాప్తి నొందించెను. ఇచ్చట యుద్ధము నెఱవేర్చుట యనువిషయము ముఖ్యము కాదు. దీనిని ఆనుషంగిక మని కాని, యర్థవాదాత్మక మని కాని చెప్పుచున్నారు; కాని వారిటుల కోటీక్రమమును దబ్బిబ్బులుగ నెట్లులో నిర్వహించినను గీతయొక్క యుపక్రమోపసంహారములకుఁ గాని ఫలమునకుఁ గాని యుపపత్తి కుదురదు. ఏలయన:—స్వధర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమైన కర్తవ్యమెట్టి దైనను మరణాంతము నొనర్చుచునే యుండవలసిన దానియొక్క మహత్త్వమును నావశ్యకతయు నీసమయమున భగవంతుండగు శ్రీకృష్ణునిచే నిరూపింపఁబడఁదగి యున్నది. మఱియు నావిషయమును సిద్ధింపఁజేయుటకు వెనుకఁ జెప్పినటుల గీతలలో నెక్కడను సూచింపఁబడియుండలేదు. ఒకవేళ నట్లు సూచింపఁబడి యుండినను, బుద్ధిమంతుఁడును వివేకియు నైనయర్జునున కాయసంబద్ధము లగుసిద్ధాంతములు మనస్కరింపక యైన నుండవలయును.

భయంకర మైనకులక్షయ మగుననుసంగతి కంటి కెదుటఁ గనఁబడుచుండఁగనే, "యుద్ధము కర్తవ్యమా? కాదా? కర్తవ్య మనుపక్షమును స్వీకరించినచోఁ బాపము లేకుండ నెట్లు చేయవలయును?" అనియే యర్జునునిముఖ్యప్రశ్నయై యున్నది. మఱియు నెంతకలవరము కలిగించినను, నిష్కామబుద్ధితో యుద్ధము చేయుమని యైనను, కర్మ చేయుమనియైనను జెప్పినయీసమాధానము (అనఁగా: ముఖ్యప్రశ్నకు సమాధానము) అర్థవాద మని చెప్పి తప్పించుకొనఁబూనుటకు సాధ్యము కాదు. యజమానునింట యజమానినే యతిథిఁగ భావించుటవంటి దగును. వేదాన్తము, భక్తి, పాతంజలయోగము ననునవి గీతలలోఁ బొత్తిగ నుపదేశింపఁబడలేదని మే మనము. మఱియేమన: గీతలలో నీమూఁడువిషయములకుఁ గలసంబంధము, పరస్పరవిరుద్ధ ధర్మముల యొక్క భయంకర మైనయల్లరిలోఁ బడుటచే "ఈపని చేయుమనా? యీ పనిచేయుమనా?" యని సందేహపడి, కర్తవ్యమూఢుఁ డైనయర్జునునకుఁ గర్తవ్య మైన నిష్పాపమార్గమును బోధించి క్షాత్రధర్మానుసారముగ స్వీయశాస్త్రోక్తకర్మ నొనర్చుటకుఁ బ్రవృత్తుఁ డగునట్లు చేయునదిగనే యుండవలయు నని యందుము. ఈసందర్భమునఁ బ్రవృత్తిపరధర్మజ్ఞానమే ప్రస్తుతము ముఖ్య మగుటచే నితరవిషయములు

తత్సిద్ధ్యర్థము లగుచు,(అనఁగా: ఆనుషంగికము లగుచు). గాన, గీతాధర్మరహస్యము ప్రవృత్తిపరమే (కర్మపరమే) యయి యుండవలయు ననువిషయము స్పష్టమగుచునే యున్నది; కాని, "యీప్రవృత్తిపరరహస్య మెద్ది?అది వేదాన్తశాస్త్రమునుండియే యెటుల నిష్పన్న మగును?" అనునీవిషయమై యేటీకాకారునిచే నైనను సరి యగు నిరూపణ చేయఁబడ లేదు. ఏటీకాకారులును గీతోపక్రమ గీతోపసంహారములను ఫలమును జూడకయే, గీతలలో బ్రహ్మజ్ఞానము గాని, భక్తిగాని స్వమతసంప్రదాయముల కనుకూల మగునటుల నివృత్తిపరదృష్టితో సిద్ధాన్తముచేయ నాసక్తులై యున్నారు. భక్తికిఁ గాని జ్ఞానమునకుఁ గాని కర్మతో సదాసంబంధము గల్పించుటయే యొకమహాపాతకము. ఈశంక నే యొకరు చేసికొని శ్రీకృష్ణునిస్వీయచరిత్రను కంటియెదుట నుంచుకొని భగవద్గీతార్థము నిర్ణయింపఁబడవలయు నని వ్రాసియున్నారు.* మఱియు శ్రీకాశీక్షేత్రమందు సమాధిస్థులును ప్రసిద్ధులు నద్వైతులు నగు పరమహంసశ్రీకృష్ణానందస్వాములవారు 'గీతార్థపరామర్శ' మను పేరు గలచిన్న సంస్కృతనిబంధమును వ్రాసియున్నారు. దానిలో "తస్మాద్గీతా నామ బ్రహ్మవిద్యామూలం నీతిశాస్త్రమ్" "కావున గీత యన బ్రహ్మవిద్యనుండి సిద్ధ మగు నీతిశాస్త్ర (కర్తవ్యధర్మశాస్త్ర)" మని సిద్ధాన్తపఱచినారు.† జర్మనుపండితుఁడు (ప్రో. డాయసన్) తనయుపనిషత్తులలో నున్న 'తత్త్వజ్ఞాన' మను గ్రంథములో నొకచోట భగవద్గీతాసందర్భమున నీరీతిగనే వ్రాసియుండుటచే నితరులును ననేకు లగుపాశ్చాత్యులును, పౌరస్త్యులు (Oriental) నగు గీతాపరీక్షకులచే నీమతమే నిరూపింపఁబడినది. అయినను వీరిలో నెవరును సమగ్రగీతాగ్రంథమును బరీక్షించి కర్మపరదృష్టితో వానిలో నున్న సర్వప్రతిపాదనలయొక్క గాని యధ్యాయములయొక్క గాని సందర్భము లెట్లు కూడునో యావిషయమును స్పష్టముగ నిరూ

---

* ఈవ్యాఖ్యానకారుని పేరును, ఈవ్యాఖ్యానములోని కొంతవిషయమును, చిరకాలముక్రింద నొకగృహస్థుఁ డుత్తరముగుండ నాకుఁ దెలిపెను; కాని నాకున్న వ్యవహారపుఁ దొందరలలో నాయుత్తర మెచ్చటనో పడిపోయినది. ఇంకను గనుపడ లేదు.

† శ్రీకృష్ణానందస్వామి రచించిన గీతారహస్యము, గీతాధర్మప్రకాశము, గీతార్థపరామర్శము, గీతాసారోద్ధారము, నను నాల్గుగ్రంథములఁ జేర్చి యొకసంపుటముగనే రాజుకోట యనుపట్టణమున ముద్రిత మైనది.

పించుటకుఁ బ్రయత్నము చేసినవారు కారు. అట్లు ప్రయత్నము చేయకపోవుటయే కాక, విపరీతముగా "ఈని ప్రతిపాదన కష్టసాధ్య" మని సైతము 'డాయిసన్' అను పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు.* కావున నీగీతలఁ బరీక్షించి వానిలో నుండువిషయ మును నిరూపించుటయే యీగీతారహస్యమను గ్రంథముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. కాని యిట్లు చేయుటకుఁ బూర్వము గీతాప్రారంభమునఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు నీతిధర్మములనడుమఁ జిక్కినయర్జునునిసంకటస్వరూపము స్పష్టపఱచుట యావశ్య కము. ఇంతమాత్రముననే గీతలయందుండు విషయమర్మము వాచకులకుఁ బూర్తిగ గోచరముగానేరదు. కావునఁ గర్మాకర్మల వివేచనయందలిసంకట మెట్లుండునో యదియు, "ఈకార్య మొనర్తునా? యాకార్య మొనర్తునా?" యని సందేహపడి యనేకప్రసంగములలోఁ జీకాకుపడినమనుష్యుఁ డెట్లుకర్తవ్యమూఢుఁడగునో (అ నఁగా: దిక్కుఁదోఁపక యుండునో) యదియు, ననువిషయములు బాగుగఁ దెలి యుటకై శాస్త్రములలోను నంతకంటె యధికముగ మహాభారతములోను నున్న యిట్టి ప్రసంగములలోని యనేకము లగునుదాహరణములచే నిప్పుడు ముందుగ విచారింతము.

ఇది విషయప్రవేశమను ప్రథమప్రకరణము.

---

* Prof. Deussen's Philosophy of the Upanishads P. 362-(English Translation, 1906.)

ద్వితీయప్రకరణము

కర్మజిజ్ఞాస.

"శ్లో. కిం కర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః." *

[గీ. ౪—౧౬]

భగవద్గీతాప్రారంభమునఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగు రెండుధర్మములోఁ జిక్కు-పడుటచే కర్తవ్యమూఢుఁ డగునర్జునునకు సంభవించినప్రసంగ మంతయు నూతనము కానేరదు. సన్యసించి జగద్గోష్ఠి విడిచి మఠములలో నుండువానియొక్కయు, లేక, అశక్తిచే జగత్తులోనియనేకము లగునన్యాయములఁ గేవలమూకభావమున సహించు నట్టియుదరంభరులయొక్కయు సంగతియు వేఱుకాని, ప్రపంచగోష్ఠిలో గొప్పవాఁడును నిర్వాహకుఁడునై సంసారమందలిస్వకర్తవ్యమును ధర్మానుసారముగను నీత్యనుసారముగను జేయవలసినవాని కిట్టిసందర్భము (స్థితు) లనేకసమయముల సంభవించుచునే యుండును. అర్జునునకుఁ గర్తవ్యజిజ్ఞాసయు మోహమును యుద్ధారంభమునఁ గలిగెను. ఆమోహమే తుదకు యుద్ధమున మృతులగుబంధువులకు శ్రాద్ధములు చేయ వలసివచ్చినప్పుడు ధర్మరాజునకు సైతము కలిగెను. అట్టివాని మోహమును తొలఁగింపఁ జేయుటకు శాంతిపర్వము చెప్పఁబడియె. కర్మాకర్మసంశయమున, వేయేల! యిట్టి ప్రసంగము లెచ్చోట నున్నవో వెదకి కాని కల్పించి కాని యీవిషయములపై గొప్ప గొప్పకవీశ్వరులచే సరసకావ్యములు నుత్తమనాటకములును రచింపఁబడినవి. ఉదాహరణార్థమై ప్రసిద్ధుఁడు నాంగ్లేయభాషలో ననేకనాటకకారుఁ డగు "షేక్స్పియరు" యొక్క "హామ్లెట్" అను నాటకమును గ్రహింపుము. డెన్మార్కుదేశమునఁ బూర్వకాలమున 'హామ్లెట్టు' నురాజపుత్త్రుఁ డొకఁ డుండెను. వానిపిన తండ్రి, రాజును దనయన్నయు నైన 'హామ్లెట్' తండ్రిని జంపి, 'హామ్లెట్' తల్లితో మైత్రి సంపాదించుకొని సింహాసనము సైతము నాక్రమించుకొనెను.

* "కర్మ యననేమి? అకర్మ యననేమి? యనువిషయమునఁ బండితులు సైతము పొరపడుదురు." అని శ్లోకార్థము. ఇచట అకర్మశబ్దమునకు కర్మాభావము, లేక చెడ్డ పని యని యర్థము చేసికొనవలయును. ఈశ్లోకవ్యాఖ్యానముఁ జూడుఁడు.

పాపియగు పినతండ్రిం జంపి, పుత్త్రధర్మానుసారముగఁ బితౄణమునుండి ముక్తుఁడు గావలసినవాఁడా? లేక, కేవలము పినతండ్రియుఁ, దండ్రికిఁ బిమ్మట నతనితోసమానముగఁ బూజనీయుఁడును, సింహాసనారూఢుఁడు నను కారణముచే 'హామ్లెట్టు' ఊరకుండవలసినవాఁడా? ఇట్టి మోహములోఁ బడి, కలఁతఁ జెందినమనంబు గల్గినవాఁడును దరుణవయస్కుఁడునగు 'హామ్లెట్టు'న కిట్టియవస్థ సంప్రాప్తమైనదో కనుఁడు. ఆతరుణమున శ్రీకృష్ణునివంటి యోగ్యుఁడును మార్గదర్శకుఁడు నంగరక్షకుఁడు నగు పురుషుఁ డాలోచన చెప్పుటకు లేకపోవుటచే, 'హామ్లెట్' వెట్టి యెత్తి బ్రతుకవలసినవాఁడా? చావవలసినవాఁడా? ఈయవస్థలోఁ గర్తవ్యతా విచారముతో, పాపము హామ్లెట్టున కెటుల తుదకు మరణము సంభవించెనో యాచిత్ర మీనాటకమున నధికముగఁ జమత్కరింపఁబడినది. మఱియు 'కోరియలానెస్' అను మఱియొక నాటకములో సైత మిటులే 'షేక్స్పియరు' మఱియొక ప్రసంగము వర్ణించియున్నాఁడు. శూరుఁడును రోమక దేశపువాఁడు నగు 'కోరియలానెస్' అనువాఁడు తన్ను రోమక పురవాసు లాయూరినుండి వెడలఁగొట్టుటచే నతఁడు రోమక దేశపుశత్రువుల పక్షపువాఁ డైనదియేకాక వారిగుట్టును రోమక పురవాసుల కెన్నటికిని జెప్పనని వారి నమ్మకమునకై ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలమున కీశత్రుసహాయముచే రోమక జనులపై దండెత్తి దేశముల జయించుచు రోమక పట్టణసింహద్వారమునందే రోమనుల శత్రుసైన్యముల నిలిపెను. అప్పుడు రోమక పురమున నున్న స్త్రీలందఱును 'కోరియలానెస్' భార్యను, తల్లిని ముందుంచుకొనివచ్చి మాతృభూమివిషయమున నతనికిఁ గర్తవ్యము నుపదేశించిరి. పిమ్మట రోమక పురజనుల శత్రువులకిచ్చిన యభయవచనము నా'కోరియలానెస్' తానే యతిక్రమించి ప్రవర్తింపవలసివచ్చెను. కర్తవ్యాకర్తవ్యమోహమునఁ బడుట కిట్టియితరోదాహరణము లెన్నియో ప్రాచీనము లైనవి జగత్తున నితిహాసగ్రంథములలో నున్నవి; కాని యింతదూరము మనము పరుగిడ నవసరము లేదు. మనమహాభారత మను గ్రంథ మిట్టిసందర్భముల కొకగని యనునది యతిశయోక్తి కానేరదు. గ్రంథారంభమున (ఆ.౧) భారతమును వర్ణించుచు వ్యాసులవారు "సూక్ష్మార్థం న్యాయయుక్తం" "అనేకసమయాన్వితమ్" అని మహాభారతమునకు విశేషణములఁ జెప్పి, యీగ్రంథములో సర్వధర్మశాస్త్రములు నర్థశాస్త్రములు మోక్షశాస్త్రములు సైతము వర్ణితములై యున్నవని చెప్పుటయే కాక, యీవిషయమున "యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్క్వచిత్" (ఆ.౬౨. ౫౩) "ఇందులో నున్నవిషయములె యితరగ్రంథ

ములలో వర్ణితములైనవి. మఱియు నిచ్చోట లేనివిషయము లెచ్చోటను వర్ణితములు కావు" అని యాభారతమహత్త్వమును కొనియాడెను. వేయేల? సంసారమందలి యనేకాపత్ప్రసంగములలోఁ బ్రాచీనులగుమహాపురుషు లేయేవిధముగఁ బ్రవర్తించిరో యావిషయముల నీయాఖ్యానము సులభముగ సామాన్యజనులకు బోధించునదగుటచే, భారతము మహాభారతమయ్యెను. కేవలము 'భారతయుద్ధ' మని యైనను, 'పాండవవిజయ' మని యైనను పేరుగల యితిహాసమును వర్ణించుటయే యైన నష్టాదశపర్వములు చెప్పునంతయావశ్యకత యుండకయే పోవును.

"శ్రీకృష్ణార్జునులసంవర్భమును వదలినచో మన కీ మహాచర్చవలన లాభ మేమి? మన్వాదిస్మృతికర్తలు తమతమస్మృతులలో మానవు లేటుల సంసారమునఁ బ్రవర్తింపవలసినదియు, ఆసందర్భమున స్పష్ట మగునియమములను వ్రాయలేదా? "హింసను వధను జేయకుఁడు. నీతితోఁ బ్రవర్తింపుఁడు. సత్య మాడుఁడు. వృద్ధులకు గురువులకు సమ్మాన మొనర్పుఁడు. చౌర్యవ్యభిచారములు చేయకుఁడు;" ఇత్యాదు లగుసర్వసామాన్యనియమములు సర్వధర్మములలోను విధింపఁబడినవానిని జూచిన యెడల మరల నియల్లరిలోఁ బడుట కేమి కారణ?" మని కొందఱడుగుదురు; కాని విపరీతముగ నిటుల నైతము విచారింపఁబడినది. ఆయంశ మేమన:—జగత్తునసర్వ జనులు నెంతపర్యంత మీనియమము ననుసరించి ప్రవర్తింపరో, యంతపర్యంత మీ పామరజనులవలలోఁ బడి సజ్జనుఁడు తనసద్వర్తనమును వదలక యుండవలయునా? లేక, వారిప్రతిక్రియనిమిత్తమై యెట్టివానియొద్ద నట్లు ప్రవర్తించి తన్ను రక్షించు కొనవలయునా? ఇంతియకాక, యీసామాన్యనియమములు నిత్యములుఁ బ్రమాణము లని యంగీకరించినను, కర్త యగుపురుషున కనేకపర్యాయములు నీసామాన్యనియమ ములలో రెండుమూఁడు నియమము లొకసమయమున నే ప్రాప్తము లగుచున్నవి. మఱియుఁ గర్త యగుపురుషుఁడు "ఇది చేయుదునా? అది చేయుదునా?" యనువివే చనలోఁబడి పిచ్చివాఁ డగుచున్నాఁడు. అర్జునునకు సంభవించినప్రసంగము వీనిలో నిదే; కాని యర్జునునకే కాక యితరు లగుగొప్పవారికి నిట్టిసందిగ్ధస్థితుల వచ్చునో యాసందర్భము మహాభారతములో ననేకస్థలములలో సవిస్తారముగ విచర్చితమై యున్నది. ఉదాహరణ మేమన:—మనువుచే సర్వవర్ణములకు సామాన్య మని చెప్పఁబడిన "అహింసా సత్య మస్తేయం శౌచ మింద్రియనిగ్రహః" (మను. ౧౦. ౬౩) అహింస, సత్యము, అస్తేయము, మనోవాక్కాయములశుద్ధతయు, నింద్రియ నిగ్రహము ననునవియైదుసనాతననీతిధర్మములలో నహింసయొక్క విషయమే

మనము గ్రహింతము. "అహింసా పరమో ధర్మః" (మ.భా. ఆ. ౧౧. ౧౩) ఈ తత్త్వము మనవైదికధర్మములలోనే కాక యితరులసర్వధర్మములలోను ముఖ్యముగఁ బరిగణింపఁబడియున్నది. బుద్ధక్రీస్తుధర్మగ్రంథములలో నున్నయాజ్ఞలలో "హింస చేయకుము" అనునీయాజ్ఞ మనుస్మృతియందువలెనే యగ్రగణ్యమైనది. హింస యనఁగా: కేవలము జీవమును దీయుటయే కానేరదు. ఇతరప్రాణియొక్క మనసున కైనను శరీరమున కైనను నుపద్రవముఁజేయుటసైతము హింసయే! హింస యన: సచేతన మగుప్రాణికి నేవిధ మగు పీడకలిగింపక పోవుటయే'; పితృవధ, మాతృవధ, మనుష్యవధ మొదలగునవి హింసలలో ఘోరము లై యున్నవి. కావున జగత్తులోని సర్వమతసంప్రదాయములలో నీయహింసాధర్మము సర్వధర్మములలోను శ్రేష్ఠమైన దని యంగీకరింపఁబడినది. ఐనను బ్రకృతము తెలిసికొనవలసిన విషయ మే మన:—మనప్రాణము దీయుటకైనను, భార్య, కొమార్తె వీరిని బలాత్కారపఱచుటకైనను, మనయింటికి నిప్పంటించుటకైనను, మన స్థిరచరాత్మక సర్వధనహరణమున కైనను, నెవఁడైనదుష్టుఁడు కత్తి చేఁ బూని సన్నద్ధుఁడు కాఁగా, సమీపమున రెండవవాఁడు లేనప్పు డిట్టియాతతాయిని "అహింసా పరమో ధర్మః" అని చెప్పి కన్నులు మూసికొని యుపేక్షింపవలయునా? లేక యాదుష్టుని సామోపాయములచేతను, లేక, విననియెడల దండోపాయముల చేతను యథాశక్తిగ శాసింపవలయునా?

"శ్లో. గురుం వా బాలవృద్ధౌ వా బ్రాహ్మణం వా బహుశ్రుతమ్,
ఆతతాయిన మాయాంతం హన్యా దేవావిచారయన్." (మను. ౮. ౩౫౦)

ఇటువంటియాతతాయి (దుష్టుఁడు)గురువుగాని, వృద్ధుఁడుగాని, బాలుఁడుగాని విద్వాంసుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడుగాని యైనను నీవిషయముల విచారింపకయే నిశ్శంకముగ వానిఁ జంపి తీరవలయును; కారణ మేమన:—ఇట్టిసమయములలో హింసాసంబంధ మగుపాపము హింసకునికిఁ దగులదు. ఆతతాయి తనయధర్మము చేతనే చంపఁబడుచున్నాఁడు. అని మనుస్మృతికర్త చెప్పుచున్నాఁడు. మనువు చేతనేకాక యితరు లగునవీనదండశాస్త్రకర్తల నీతిననుసరించి సైత మాత్మసంరక్షణ మనుహక్కునకు గొప్పగౌరవ మంగీకరింపఁబడినది. ఇట్టిసందర్భములలో నహింస కంటె నాత్మసంరక్షణయోగ్యతయే యధికముగ నంగీకరింపఁబడినది. భ్రూణహత్య (గర్భస్థశిశుహత్య) యందుఱచే నతిగర్హ్యముగ నెన్నఁబడినది; కాని తల్లికి హాని

కలుగునెడ నాగర్భస్థశిశువును మాత్రము నఱికి పాఱవేయ నక్కఱ లేదా? యజ్ఞములో నున్న పశువధ వేదముచేతనే ప్రశస్తమని యంగీకరింపఁబడినది. (మను. ౫. ౩౧) అయినను పిష్టపశువును జేసి యదియు నొకానొకసమయమున నెఱవేర్చుటకు సాధ్య మగును.(మ.భా.శాం. ౩౩౭; అను. ౧౧౫. ౫౬.) కాని వాయువులో, ఫలములలో, జలము మొదలగువస్తువులలో నిండి యత్యల్పము లగు ననేకజీవములను జంపకుండ మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపఁగలఁడు?. మహాభారతములో—

శ్లో. "సూక్ష్మయోనీని భూతాని తర్కగమ్యాని కానిచిత్
పక్ష్మణోఽపి నిపాతేన యేషాం స్యాత్ స్కంధపర్యయః."
(మ. భా. శాం. ౧౫. ౨౬.

"కన్నులకుఁ గనఁబడక పోయినను, వేని (యేజంతువుల) యస్తిత్వము తర్కముచేఁ దెలిసికొనఁబడునో యట్టిసూక్ష్మజంతువు లీజగమున నిండియున్నవి. అనఁగా: మనము మనకంటిరెప్పలను గదల్చినమాత్రముననే యీజీవములహస్తపాదాదులు విఱిగి క్రిందఁబడును." "ఇటులుండ హింసఁ జేయకు, హింసఁ జేయకుమని నోట నన్నమాత్రమున నేమిప్రయోజనము?" అని యర్జునుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. ఈసారాసారమునే విచారణఁ జేసి యనుశాసనపర్వములో(అను. ౧౧౬) మృగయావిషయమును సమర్థించినారు. అరణ్యపర్వములో నున్న కథ యేమనఁగా:—కోపమున నొక పతివ్రతను భస్మము చేయుట కుద్యుక్తుఁ డైన బ్రాహ్మణునిప్రయత్నము నిష్ఫలము కాఁగా, నాబ్రాహ్మణుఁ డాపతివ్రతను శరణు వేఁడెను. పిమ్మట సత్యమగు ధర్మరహస్యమును తెలిసికొనుటకు నాబ్రాహ్మణు నొకానొకవ్యాధునివద్ద కాపతివ్రత పంపెను. ఆవ్యాధుఁడు మాంసవిక్రేతయయ్యు నత్యధిక మగుమాతృపితృభక్తి గలవాఁడై యుండెను. ఈవ్యాధునివ్యాపారమును జూచినయాబ్రాహ్మణున కత్యంత విస్మయమును, ఖేదమును గల్గెను. అప్పు డావ్యాధుఁడు బ్రాహ్మణునకు నిజమగు తత్త్వమును జెప్పి నమ్మకము కల్గునటుల చేసెను. జగత్తున నెవ రెవరిని జంపుట లేదు? "జీవో జీవస్య జీవనం" (భాగ. ౧. ౧౩. ౪౬) ఈన్యాయమాగ నెల్లప్పుడును జరుగుచునే యున్నది. కావున నాపత్కాలమం దైన "ప్రాణ స్యాన్న మిదం సర్వం" (మను. ౫-౨౮; మహాభా. శాం. ౧౫. ౨౧) అనిస్మృతికారులచేత నే కాక యుపనిషత్తులలోనైతము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (వే. సూ. ౩. ౪. ౨౮; ఛాం. ౫. ౨. ౧; బృ-౬. ౧-౧౪). అందఱుచేతను హింస వదలి వేయఁబడినయెడల క్షాత్రధర్మముమాత్ర మెటుల నిలుచును? క్షాత్రధర్మము నశించినయెడఁ బ్రజలకు

రక్షకుఁడెవఁడు? ప్రతిమనుజుఁడు తనకంటె బలహీనుఁడగువాని నెల్లఁ బట్టి హింసించుట సంభవించును. సారాంశ మేమన:—నీతియొక్క సామాన్యనియమముల వలనఁ గొన్ని సమయములలో తప్పక కార్యనిర్వాహము గాకపోవుచున్నది. కావున నీతిశాస్త్రములో ముఖ్య మని చెప్పఁబడినయహింసయొక్క నియమములయందు సైతము కర్తవ్యాకర్తవ్యములతారతమ్యవిచారము లేకపోలేదు.

అహింసాధర్మము ననుసరించియే, క్షమ, శాంతి, దయ యనునీగుణములు శాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినవి; కాని యీశాంతి యన్నిసందర్భముల నెటుల నడచును?. శాంతముగ నుండువానిభార్యాపుత్త్రాదులసైతము నితరులు వానియెట్టయెదుటనే యపహరించుకొనిపోకుండ నుండ రనునీకారణమును ముందునిరూపించి, పిమ్మట ప్రహ్లాదుఁడు తనమునిమనుమఁ డగుబలికి మహాభారతమున—

శ్లో. "న శ్రేయ స్సతతం తేజో న నిత్యం శ్రేయసీ క్షమా

....

తస్మా న్నిత్యం క్షమా తాత! పండితై రపవాదితా."

(వన. ౨౮. ౬-౮)

"సర్వదా క్షమయు, సర్వదా తైక్ష్ణ్యమును శ్రేయస్కరము గానేరదు. నాయనా! యీకారణముననే పండితులు క్షమ కపవాదమును జెప్పియున్నారు." అని చెప్పెను. పిమ్మట క్షమయే యోగ్య మనుప్రసంగములలోఁ గొన్నిప్రసంగములు ప్రహ్లాదునిచే వర్ణితము లైనవి. అయిన నీప్రసంగముల నెట్లు తెలిసికొనవలయునో యాతత్త్వమును బ్రహ్లాదుఁడు చెప్పలేదు. కాని ప్రసంగమును దెలిసికొనక యీయపవాదము నెవఁడైన నుపయోగించిన, వాఁడే దుర్వర్తన గలవాఁడుగ నుండును. కావుననే యీప్రసంగము నెటుల యెఱుంగవలయునో యాతత్త్వము నెఱుంగుటయే యత్యంత మహత్త్వకారణముగ నున్నది.

జగత్తున సర్వదేశములలో సర్వధర్మములలో నాబాలవృద్ధముగ స్త్రీపురుషుల కన్నిటికంటె మాన్యముఁ బ్రమాణము నగురెండవతత్త్వము 'సత్యము.' దానిమహత్త్వ మెంతని వర్ణింతుము? సృష్టిలోఁ బ్రప్రథమమున "ఋతము" "సత్యము"నుత్పన్నము లైన వనియు, నాసత్యముచేతనే యాకాశము, పృథ్వి, వాయువు మొదలగు పంచభూతములును వ్యాపించి ధరింపఁబడినవనియు వేదములలోనే సత్యముయొక్కమహత్త్వము స్తుతింపఁబడినది. "ఋతంచ సత్యం చాభీద్ధా త్తప

సో ఽధ్యజాయత." (ఋ.౧౦.౧౯౦.౧)"సత్యే నోత్తభితా భూమిః."(ఋ. ౧౦. ౮౫. ౧)ఇత్యాదిమంత్రములంజూడుము. "ఉండునది." అనఁగా "సదానాస్తిత్వమును బొందునది కాదు," లేక,"త్రికాలములయందున బాధితముగ నుండునది." అని సత్యశబ్దముయొక్క ధాత్వర్థము. కావుననే "సత్యాత్ పరతా నాహి ధర్మ, సత్యతేజీ పరబ్రహ్మ" "సత్యముకన్న వేఱగుధర్మము లేదు. సత్యమే పరబ్రహ్మస్వరూపము."అని సత్యముయొక్క యథార్థమహత్త్వము వర్ణితము."నాస్తి సత్యాత్పరో ధర్మః" (శాం. ౧౬౨. ౨౪). ఈవచనము మహాభారతములో ననేకస్థలముల వచ్చియున్నది. ఇంతియకాక—

శ్లో."అశ్వమేధసహస్రం చ సత్యం చ తులయా ధృతమ్
అశ్వమేధసహస్రాద్ధి సత్యమేవ విశిష్యతే."
(ఆ. ౭౪. ౧౦౨)

"వేయియశ్వమేధములను సత్యమును త్రాసున నుంచి తూచఁగ సత్యమే యెక్కువ బరువగును"అనియు సామాన్యసత్యసంబంధమునఁ జెప్పఁబడినది. సత్యమాడుట యనుసంబంధమున మనువు—

శ్లో."వాచ్యర్థా నియతాస్సర్వే వాఙ్మూలా వాగ్వినిస్సృతాః
తాం తు యస్స్తేనయేద్వాచం స సర్వస్తేయకృన్నరః."
(మను. ౪. ౨౫౬.)

"మనుష్యమాత్రుని సర్వవ్యవహారములు వాక్కుచే నడచుచున్నవి. ఒకని యూహ మఱియొకని కెఱుకపఱచుటకు శబ్దమువంటి ముఖ్యసాధన మింకొకటి కానేరదు. సర్వవ్యవహారములకు నాశ్రయభూతమగు నీవాగూపమూలము నెవఁడు కొంచె మతిక్రమించునో(వాక్కును ప్రతారణచేయువాఁడగునో), వాఁడు సమస్తవిషయముల నొక్కపర్యాయమే మ్రుచ్చిలినవాఁడను" అని నవి రేయముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కావుననే మనువు— "సత్యపూతాంవదేద్వాచమ్"(మను. ౬—౪౬) "ఏవిషయమును మాటలాడవలయునో దానిని సత్యముచే పవిత్రమొనర్చి మాటలాడుము" అని చెప్పెను. ఉపనిషత్తులలో సైతము—"సత్యంవద, ధర్మంచర" (తై. ౧.౧౧ ౧) అని యితరధర్మములకంటె సత్యమునకే యగ్రస్థానమియ్యఁబడుటచే, శరపంజరముమీదఁ బడియున్న భీష్మాచార్యులవారిచే, శాంత్యనుశాసనికపర్వములలో సైతము యుధిష్ఠిరునకును సర్వధర్మముల నుపదేశించిన

పిమ్మట వారు తమప్రాణములను వదలుటకు పూర్వము—"సత్యేషు యతితవ్యం వ స్సత్యం హి పరమం బలమ్." (మ. భా. అను. ౧౬౭. ౫౦) అని, సర్వధర్మముల సారమని సర్వోపదేశములతుద నొకసత్యమే పరిపాలింపఁబడవలయునని చెప్పఁబడినది. బౌద్ధధర్మములలోను, క్రైస్తవధర్మములలోను నీ నియమానువాదమే చేయఁబడినటుల స్పష్టమగుచున్నది.

ఇటు లన్నిమతసిద్ధాన్తముల నుండి సిద్ధమైనదియు, స్థిరకాలస్థాయియు నగు సత్యమున కెట్టియపవాదముండు నని యేరికైన స్వప్నమునందైనఁ దోఁచియుండునా? కాని, దుష్టులచే నిండియున్న యీప్రపంచమునఁ జరించుట మిక్కిలికష్టముగనున్నది. కావున తెలియవలసినవిషయము ప్రకృతమున నేమనఁగా:—ఎవరైనను ఘాతుకునిచేతులలోనుండి తప్పించుకొని దాగికొనుటకు పాఱిపోవుచు మనకు కనఁబడిన వెంటనె వెనుకనుండి వానిఁ జంపుటకుఁ జేతికరవాలముతో వెంబడించి వచ్చునాఘాతుకుఁడు "ఇప్పుడిటు పరువెత్తుకొని వచ్చినమనుజుఁ డేవైపున పోయెను?" అని మనల విచారించిన, మన మేమిసమాధానముఁ జెప్పవలయును? సత్యముచెప్పుదమా? పాపమా నిరపరాధిప్రాణముల నసత్యమాడి తప్పింతమా? ఇటు లేల యడుగవలయు ననిన, నిరపరాధి యగు ప్రాణియొక్కహింసను తప్పించుటయు సత్య మంత మహత్త్వముగలిగిన ధర్మమే శ్లో. "నాపృష్టః కస్యచి ద్బ్రూయా న్నచాన్యాయేన పృచ్ఛతః." "అడుగనిదే యెవరితోను మాటలాడఁ గూడదు. మఱియు నన్యాయముగ ప్రశ్నఁజేసి విచారించినను సమాధాన మియ్యరాదు."(మను. ౨. ౧౧౦; మ. భా. శాం. ౨౮౭. ౩౪) "జానన్నపి హి మేధావీ జడవల్లోక ఆచరేత్" "ఆవిషయము తెలిసినను పిచ్చివానివలె హూఁహూఁయనుచుఁ గాలక్షేపముఁ జేయవలయును." అని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు. సరియే! బాగుగనే యున్నది!! హూఁహూఁ యని ధ్వనిచేయుట మాత్ర మసత్యమాడుట కాదా? "న వ్యాజేన చరే ద్ధర్మం" (మ. భా. ఆది. ౨౧౫. ౩౪) "మోసముఁజేసి నీతెలివితేటలను ధర్మమున నుపయోగింపవలదు. ధర్మమును వంచన చేయరాదు. గాన నీవే వంచింపఁబడుదువు" అని భారతములోనే యనేకప్రదేశములలోఁ జెప్పఁబడియున్నది; కాని హూఁహూఁ యని కాలక్షేపముఁ జేయుటకు సైతము వీలులేనియెడల నేమిచేయవలయును? చోరుఁడు శస్త్రపాణియై ఱొమ్ముపై నెక్కి "నీద్రవ్య మెక్కడ నున్న?"దని యడుగ, సమాధానముఁ జెప్పనియెడల ప్రాణహాని యగునపు డేమి చెప్పవలయును? సకలధర్మరహస్యముల నెఱింగిన శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు పూర్వోక్త

మైనఘాతుకుని విషయోదాహరణ మిచ్చి కర్ణపర్వములో నర్జునునకును, (కర్ణ. ౬౯. ౬౧) భీష్ములవారు శాంతిపర్వములోని సత్యానృతాధ్యాయమున యుధిష్ఠిరునకును

శ్లో. "అకూజనేన చే న్మోక్షో నావకూజేత్ కథంచన
అవశ్యం కూజితవ్యే వా శంకేర న్వాఽ ప్యకూజనాత్
శ్రేయ స్తత్రానృతం వక్తుం సత్యా దితి విచారితమ్".
(మ. భా. శాం. ౧౦౯. ౧౫-౧౬)

"మాటలాడకుండగనే వదలించుకొనుట శక్యమైనపక్షమున నట్లైనను సరే! మాట లాడ కూడదు; మాటలాడ వలసినదియే యావశ్యకమైనపక్షముననుు, మాట లాడక పోయిన నితరులకు సందేహము కలుగుట సంభవించుపక్షముననుు, అప్పుడు సత్యమాడుటకంటె నసత్యమాడుటయే మేలైనది." అని చెప్పి విచారణచేసి నిశ్చయించిరి. కారణ మేమన:—సత్యధర్మము కేవలశబ్దోచ్చారణమాత్రముతో సమాప్తము కానేరదు. కావున, ఏ వాగ్వ్యవహారముచే సమస్తజనులకుఁ గల్యాణ మగునో, యావాగ్వ్యవహారము కేవలశబ్దోచ్చారణముచేత యనర్థమైనంతమాత్రమున నింద్యమనుటకు సాధ్యము కాదు. దేనిచే సమస్తజనులకు హానికలుగునో యది సత్యము గాని, యహింస గాని కానేరదు.

శ్లో. "సత్యస్య వచనం శ్రేయ స్సత్యా దపి హితం వదేత్
య ద్భూతహిత మత్యంత మేత త్సత్యం మతం మమ."
(మ.భా. శాం. ౩౨౯. ౧౩; ౨౮౭. ౧౯)

"నిజ మాడుట ప్రశస్తము. సత్యముకంటె సర్వభూతహితమైనమాట లాడుట ప్రశస్తమైనది. ఏలయన: దేనివలన సర్వభూతములకు నత్యంతహిత మగునో యదియే సత్య మని నాయభిప్రాయము" అని శాంతిపర్వమున, వనసనత్కుమారులవారు చెప్పినటుల, నారదులు శ్రీశుకునకుఁ జెప్పినారు. "యద్భూతహితం" అనుపదమును జూడఁగ, నాధునికులగునాస్తికయోపయుక్తవాదుల స్మరణ కలుగుటచే నివచన మెవనిచేతనో ప్రక్షిప్తముగ వ్రాయఁబడిన దేమో యనుకొన నక్కఱలేదు. ఈవచనము మహాభారతమున వనపర్వాంతర్గత బ్రాహ్మణవ్యాధ సంవాదమున సైతము రెండుమూఁడు పర్యాయములు వచ్చినది. ఒకచోట—శ్లో. "అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతహితం పరం" (వన. ౨౦౬. ౭౩) అనియు, మఱియొకచోట— శ్లో. "య ద్భూతహిత మత్యంతం త త్సత్య మితి ధారణా"

(వన. ౨౦౫.౮) అనియుఁ గొంతపాఠభేదముగనున్నది. సత్యప్రతిజ్ఞుఁడగు యుధిష్ఠిరుఁడు ద్రోణునకు "నరో వా కుంజరో వా" యని యుత్తర మిచ్చి వ్యామోహమును గలిగించుట కింతకంటె వేఱు కారణ మేదియు లేదు. కావున నిట్టి యితరవిషయముల సైతమీ న్యాయమే సంబంధించియుండును. హత్యఁజేసినమనుష్యునిజీవము నసత్యమాడి రక్షింపవలయు నని మనశాస్త్రములు వచింపవు. కారణ మేమన:— శాస్త్రములలో హత్యఁజేసినమనుష్యునకు దేహాంతప్రాయశ్చిత్త మైనను వధయైనను జెప్పఁబడియుండుటచే నట్టివాఁడు శిక్షణీయుఁడుగను వధ్యుఁడుగను నగును. ఈవిషయమున నైనను, నింక నిట్టియితర ప్రసంగములలో నైనను, నబద్ధపుసాక్ష్య మిచ్చు మానవునికిఁ బూర్వ మేడుతరముల పితరులును, ఇంక నంతకన్నఁ బూర్వులును, ఆతఁడును తప్పక నరకమును బొందుదు రని శాస్త్రకారులును వచించి యున్నారు. (మను. ౮. ౮౯-౯౯; మ. భా. ఆ. ౭.౩) కాని పైఁ జెప్పఁబడిన కర్ణపర్వములోని ఘాతుకునిప్రశ్నయందువలె మనము సత్యము వచించినచో, నిరపరాధి యగుమానవుని ప్రాణము నిష్కారణముగఁ బోవునంతసమయము వచ్చెనేని యేమి చేయుదుము? 'గ్రీ' నను పేరుగల యొక యింగ్లీషు గ్రంథకర్త "నీతిశాస్త్రోపోద్ఘాత" మను తన గ్రంథమున నిట్టి ప్రసంగములలో నీతిశాస్త్రము నోరు మూసుకొని కూర్చుండు నని వ్రాసినాఁడు; మనువు, యాజ్ఞవల్క్యులు నిట్టిప్రసంగములను సత్యాపవాదములలోఁ బరిగణింతురనుట సత్యమే. అయిన నట్లు చేయుట సైతము వారిమతమున సామాన్యముగ గౌణమై యుండుటచే, శ్లో. "తత్పావనాయ నిర్వాప్య శ్చరు స్సారస్వతో ద్విజైః." (యాజ్ఞ. ౨. ౮౩; మను ౮. ౧౦౪-౧౦౬) అని తుదకాతనికిఁ బ్రాయశ్చిత్తము విధింపఁబడినది. అహింసాపవాదమును గుఱించి యాశ్చర్యపడక పోయినను కొంతమంది గొప్పయాంగ్లేయులు సత్యవిషయమున మనధర్మశాస్త్రకారులపైఁ బేర్లు పెట్టుటకు, (నాక్షేపించుటకు) ప్రయత్నించినారు. కావుననే ప్రమాణభూతు లగు క్రైస్తవధర్మోపదేశకులును, నీతిశాస్త్రగ్రంథకర్తలగు నాంగ్లేయులును నీవిషయమున వచించుదాని నిచ్చోఁ జెప్పుచున్నాను. "నాయసత్యసంభాషణచేఁ బ్రభువుసత్యమహిమ యధికమై వృద్ధిఁ బొందెనేని (అనఁగా: క్రైస్తవధర్మమున కధిక ప్రచారము కలిగెనేని) దానివలన నేనెటుల పాపి నగుదును?" (రోమ. ౩.౭) అని క్రీస్తుశిష్యుఁ డగు 'పాల్' అనువానినోటనుండి వచ్చినసంభాషణ బైబిలుతో మిశ్రితమయాజ్ఞలో (కరారులో) కనఁబడుచున్నది. ప్రాచీనక్రైస్తవధర్మోపదేశకు లెన్నిపర్యాయము లిటు లాచరించుచు వచ్చిరో యాసంగతి క్రైస్తవధర్మేతిహాసకారుఁ డగు "మిల్మ" ననువానిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఏవరి కైనఁ

పీడించి యైనను, నిర్బంధించి యైనను బ్రవర్తించుట న్యాయ్యమని తలఁచువారు వర్తమానకాలికు లగుపాశ్చాత్యనీతిశాస్త్రజ్ఞులలో సామాన్యముగ లేరని చెప్ప వచ్చును. అయినను సత్యధర్మము నిరపవాదమని వారును జెప్పరు. ఉదాహరణార్థము, "సిజ్విక్" అను పండితుని నీతిశాస్త్రగ్రంథము ప్రస్తుతపాఠశాలలలోఁ జదివింపఁబడుచున్నది గావున దానినే తీసికొందము. సిజ్విక్కు, కర్మాకర్మముల సంశయస్థలమున "నెక్కువజనుల కెక్కువసుఖ" మనునీతతత్త్వముయొక్క యాధారముచే నీతినిర్ణయముఁ జేయుచు నీమార్గము ననుసరించి తుదకు నిట్టిప్రసంగములలోఁ బసిబాలురకును బిచ్చివారికిని నశక్తులకును (సత్యమాడినఁ బ్రకృతికపాయము గల్గువారికి) దమ శత్రువులకును చోరులకును (మాటలాడకపోయిన నిలువఁజాలని వారికి) తన్నుద్దేశించి యన్యాయముగఁ బ్రశ్న చేయువారికిని నుత్తరము చెప్పునప్పుడును, న్యాయవాదులు తమకర్తవ్యమునను, 'నసత్యసంభాషణ చేయుట తప్పు కా" దని నిశ్చయించెను.* మిల్లు తననీతిశాస్త్రగ్రంథమున వీని నపవాదములలోఁ జేర్చెను.† ఈయపవాదములే కాక సిజ్విక్కు తనగ్రంథములో "అందఱును సత్యముగనే నడచుకొనవలయు"నని చెప్పినను, "ఏరాజకీయపురుషునకుఁ దనకార్యస్థానము గుప్తముగ నుంచుకొనవలయునో యాతఁడితరులకును, వ్యాపారులకును, రాజకీయవిషయములలో నియతముగ సత్యమే చెప్పవలయునని నేను చెప్పుటలే" దనినైతము వ్రాసినాఁడు.‡ (మూఁడవస్థలములో నిట్టిసంగతియే పాదిరీగాటులకును, సిపాయీలకును, జెందియున్న దని సిజ్విక్కు చెప్పియున్నాఁడు.) ఆధిభౌతిక దృష్టిచే నీతిశాస్త్రముయొక్క యూహాపోహలను జేసిన "లెస్లీస్టీఫన్" అను నింగ్లీషుగ్రంథకర్త యిట్టి మఱియొకయుదాహరణ మిచ్చి తుదకు "నామతమును బట్టి యేకార్యపరిణామమునైనను పూర్తిగ విచారించియే దాని నీతిమత్త నిశ్చయింపఁబడవలసినది. అసత్యసంభాషణచే నందఱును గల్యాణ మగునని నాకు నిశ్చయము కలిగినపక్షమున నసత్యసంభాషణకు నేను భయపడువాఁడను గాను. మఱియు నీనిశ్చయ మిటులే యుండుటకు శక్య మగు నేని యాసమయము

* Sidgwick's *Methods of Ethics*, Book III. Chap. XI § 6. p. 355 (7th Ed.). Also see pp. 315-317 (same Ed.).

† Mill's *Utilitarianism*, Chap. II. pp. 33-34 (15th Ed. Longmans 1907).

‡ Sidgwick's *Methods of Ethics*, Book IV. Chap. III § 7. p. 454 (7th Ed.); and Book II. Chap. V. § 3 p. 169.

నం దసత్యసంభాషణమే కర్తవ్య మని నేననుకొందు" నని వ్రాసినాఁడు. *నీతిశాస్త్రము నధ్యాత్మదృష్టిచే విచారణ చేయు "గ్రీన్" దొరగారిటులే యుపన్యసించి "యీసందర్భములలో నీతిశాస్త్రము మానవుల సందేహనివృత్తిఁ జేయనేర" దని స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నారు. మఱియు సామాన్యవిధి యెద్దియైనను విధియే కావున, సదా యావిధిని బరిపాలించుటలో నేమాత్రమైనను మహత్త్వ మున్నదనిచెప్పక, సామాన్యముగ దానిని బరిపాలించుటలో మనకు శ్రేయస్సు కల దని మాత్రమే నీతిశాస్త్రము చెప్పు"నని తుదకు సిద్ధాన్తపఱిచెను. కారణ మేమన:— ఇట్టిసమయములలో మనము, కేవలము నీతికొఱకే, లోభమూలకములును క్షుద్రములునైన మనమనోవృత్తులను త్యజించుట కభ్యసించు చుందుము. † నీతిశాస్త్రమును గుఱించి గ్రంథములు వ్రాసిన "బెయను, హ్వైవెల్," మొదలగునితరాంగ్లేయ పండితులమతము నైత మిట్టిదే. ‡

పైఁజెప్పఁబడినయింగ్లీషు గ్రంథకర్తలయొక్క మతమును, మనధర్మశాస్త్రకారులచే విధింపఁబడిననియమములను జూచినయెడల "సత్య" విషయమున నధిక మగుపట్టుదల కలవా రెవరైనదియు సహజముగ గోచరించును.

శ్లో. "న నర్మయుక్తంవచనం హినస్తి న స్త్రీషు రాజన్! న వివాహకాలే
ప్రాణాత్యయే సర్వధనాపహారే పంచానృతాన్యాహురపాతకాని."

[మ. భా. ఆ. ౮౨. ౧౬]

"హాస్యమునందును, స్త్రీలవిషయమునందును, వివాహకాలమందును, ప్రాణాపాయము సంభవించునపుడును, తనసర్వధన మపహృతమగునపుడును—మొత్తముమీఁద నీయైదువిషయములయందును నసత్యసంభాషణము పాతకము కాదు." ఈవిషయము శాంతిపర్వమునను(శాం.౧౦౯)మనుస్మృతి(మను.౮.౧౧౦)యందును కలదు. ఈతీరున మనశాస్త్రములలోఁ జెప్పఁబడియుండుట సత్యమే; కాని దీని

Leslie Stephen's *Science of Ethics*, Chap. IX § 29. p. 369 (2nd Ed.) "And the certainty might be such a kind as to make me think it a duty to lie."

† Green's *Prolegomena to Ethics*, § 315. p. 379 (5th Cheaper Edition.).

‡ Bain's *Mental and Moral Science*, p. 445. (Ed. 1875); and Whewell's *Elements of Morality*, Book II. Chaps. XIII and XIV. (4th Edition. 1864).

యర్థము, స్త్రీలయొద్దఁ దప్పక యసత్యమాడవలయు ననికాదు నేరము. సిజ్విక్ దొరగారేయూహానుమనంబున నిడుకొని బాలోన్మత్తరోగులవిషయముల నపవాదమును జెప్పిరో, యాయూహయే మహాభారతములో నభిప్రేత మైనది. ఐనను పారలౌకికము నాధ్యాత్మికము నైనదృష్టి కలవరింపఁ జేయునింగ్లీషు గ్రంథకర్తలింకను దూరముగఁ బోయి యాలోచించి వ్యాపారులు సైతము స్వలాభార్థ మసత్య మాడినను తప్పులే దనిరి. కాని "మత్తయి" చేఁ జెప్పఁబడిననీతిమాత్రము మనశాస్త్రకర్తలచే నెప్పుడు నంగీకరింపఁబడలేదు. సత్యశబ్దోచ్చారణము కేవలవాచికశబ్ద మనియు, సర్వభూతహిత మన వాస్తవికసత్యమనియుఁ జెప్పి, యీరెంటికి విరోధము సంభవించిన యెడల, వ్యవహారదృష్టిచే నపరిహార్యమని యసత్య మాడి నిర్వహించుకొనుట కొన్నిస్థలములందు మనవారిచే నంగీకరింపఁబడినమాట సత్యమే. అయినను సత్యాది నీతిధర్మములు మనవారిమతములో నిత్యము (అనఁగా: సర్వకాలములయందు నేకరీతిగనే యబాధితము)లై యుండుటచే పారలౌకికదృష్టి ననుసరించిన నిది కొంచెమైనను సామాన్యముగఁ బాపముగనే యున్న దని నిశ్చయించి యందుకొఱకుఁ బ్రాయశ్చిత్తమును సైతము విధించిరి. ఈప్రాయశ్చిత్తములు నిరర్థకములని శుద్ధాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈప్రాయశ్చిత్తములు విధించినవారియొక్కయు, ఏకారణమున నితరులచే నవి వ్యర్థములని చెప్పఁబడుచున్నవో వారియొక్కయు, దృష్టి యేకరీతిగ నుండకపోవుటచేఁ బూర్వోక్తము లగునీ రెండుసత్యాపవాదములును గౌణముగనే యంగీకరింపఁ బడవలయునని సిద్ధాన్తము చేయవలసి వచ్చుచున్నది. మఱియు నీయర్థమే యీసంబంధములో నున్నకథానకములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఉదాహరణము:—యుధిష్ఠిరుఁడు "నరో వా కుంజరో వా" యని దనవుని కంతరాయజనక మగు ప్రసంగమున నొక్క-పర్యాయమే యిటులఁ జెప్పెను. ఈ హేతువుచేతనే యంతకుఁబూర్వము నేల విడిచి నాలుగంగుళముల యెత్తున నంతరిక్షమున నడచెడియతనిరథము పిదప నితరులరథముల వలెనే నేలమీఁదనే నడచుచుండెను. తుద కాకారణముననే గడియ యైన నరకములో వాసముండవలసి వచ్చిన దని మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడినది. (ద్రో. ౧౯౧. ౫౭-౫౮; స్వర్గ. ౩. ౧౫) ఇటులే భీష్మవధయు క్షాత్త్రధర్మప్రమాణముగనే చేయఁబడినది. అయిన శిఖండిని ముందుంచుకొని యటుల చేయుటచే నష్టానుభవముఁ దనకుమారుఁ డగు బభ్రువాహనునిచే ననంతరమునఁ గలిగిన పరాభవమును సహించుట ప్రాప్తమైనది. (మ. భా. అశ్వ. ౭౯.౧౦), ఈయుదాహరణములవలన ప్రసంగవిశేషములయందుఁ

జెప్పఁబడినపూర్వోక్తాపవాదములు ముఖ్యము లగుప్రమాణములు కాకపోవుటచే మహాదేవుఁడు పార్వతికి చెప్పినటుల.—

శ్లో. "ఆత్మహేతోః పరార్థే వా నర్మహాస్యాశ్రయా త్తథా
యే మృషా న వద న్తీహ తే నరా స్స్వర్గగామినః."
(భా. అను. ౧౪౪. ౧౯)

"స్వార్థమునకైనను, పరహితమునకైనను, హాస్యమునకైన, నెక్కడ నైన నేపురుషుఁ డసత్యమాడఁడో యాతనికే స్వర్గప్రాప్తి యగు"నని మనశాస్త్రకారుల నిశ్చయసిద్ధ మగుతాత్త్వికసిద్ధాన్త మని చెప్పఁబడియున్నది. తనమాట నైనను ప్రతిజ్ఞ నైనను పరిపాలించుట యనునది సత్యములో నంతర్భూత మగును. "హిమాలయ మైనఁ గదలిక నొందును. అగ్ని యైనఁ జల్లఁదనము నొందును. కాని నావాక్య మన్యథా కానేరదు" అని శ్రీకృష్ణునిచేతను, భీష్మునిచేతను చెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఆ. ౧౦౩; ఉ. ౭౧. ౪౮) భర్తృహరి సైతము.—

శ్లో. "తేజస్వినః సుఖ మసూ నపి సంత్యజంతి
సత్యవ్రతవ్యసనినో న పునః ప్రతిజ్ఞామ్"

"తేజోవంతుఁడు సంతోషముగఁ బ్రాణముల నైన విడుచును. కాని తనప్రతిజ్ఞను మాత్రము విడువఁడు." (భర్తృహరి. నీ. శ. ౧౧౦) అని సత్పురుషులను వర్ణించియున్నాఁడు. అటులే శ్లో "ద్వి శ్శరం నాభిసంధత్తే రామో ద్వి ర్నాభిభాషతే." అని దశరథరామచంద్రునియొక్క యేకపత్నీవ్రతములో సమానముగ నేకబాణవ్రతమును నేకవచనవ్రతమును సైతము ప్రసిద్ధము లై యున్నవి. మఱియు స్వప్నమునఁ జేయఁబడినప్రతిజ్ఞను సత్యముగఁ జేయుటకై హరిశ్చంద్రుఁడు చండాలునియింట నీళ్ళు మోసినటుల పురాణములలో కథయున్నది. కాని యిందులకు వ్యతిరేకముగ నింద్రాదిదేవతలు వృత్రాసురాదులతోఁ బ్రతిజ్ఞలఁజేసి వాని నుల్లంఘించి, లేక, యందులకై వానిలో నేవో కొన్నికారణముల నాలోచించి, దైన నావృత్రాసురాదుల వధించి రని వేదములలో వర్ణితము లై యున్నవి. తదనుసారముగ నే హిరణ్యకశిపునివధవిషయక మగుసంగతి పురాణప్రసిద్ధము. ఇంతియ కాక వ్యవహారములలో సైతము కొన్నిప్రతిజ్ఞలు న్యాయస్థానములలో న్యాయబహిర్భూతములని కాని, పరిపాలించుట కయోగ్యములని కాని యంగీకరింపఁబడుచున్నవి. అర్జునవిషయమై యిటులే యొకకథ మహాభారతములో వర్ణిత మై యున్నది.

"నీచే నున్న గాండీవము నితరుని కిమ్మని నన్నడుగువానిని నిస్సంశయముగ నఱికి చంపుదు" నని యర్జునుఁడు ప్రతిజ్ఞఁ జేసెను. పిమ్మట యుద్ధములో కర్ణునిచేఁ బరాజితుఁడైన యుధిష్ఠిరుని నోట "నీ గాండీవముతో నేమి యుపయోగము? అధనుస్సును నీచేతనుండి పాఱవేయుము" అని యర్జునునుద్దేశించి నిరాశచే సాహసిక మగువార్త వెలివడఁగనే యర్జునుఁడు ఖడ్గపాణియై యుధిష్ఠిరుని జంపుటకు సిద్ధుఁ డయ్యెను. శ్రీకృష్ణుఁ డాసమయమున సమీపవర్తి యగుటచే, సత్యధర్మమనఁగా నేమియో, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిననుసరించి సతర్కముగ విమర్శనఁజేసి "నీవు మూఢుఁడవుగ నున్నావు; ఇప్పటికిని నీకు ధర్మసూక్ష్మము తెలియదయ్యె. అది వృద్ధులచే లెస్సగ నుపదేశింపఁబడవలయును." "న వృద్ధాః సేవితాస్త్వయా" "నీవు వృద్ధుల సేవఁ జేయలేదు." నీప్రతిజ్ఞ నీకు పరిపాలింపఁదగినది యైనపక్షమున యుధిష్ఠిరుని నిందింపుము; ఏలయన:—గౌరవార్హులగువారికి నిర్భర్త్సనమే (నిందించుటయే) వధగనుండును." అనియర్జునున కుపదేశించెను. మఱియు నవిచారణఁగ దనచేతనే తాఁదెచ్చుకొనఁబోవు జ్యేష్ఠభ్రాతృవధజన్యపాతకమునుండి, యర్జునుని నివర్తింపఁజేసె నని కర్ణుఁడు చెప్పెను. (మ. భా. కర్ణ. ౬౯) శ్రీకృష్ణునిచే నాసమయమునఁ జెప్పఁబడిన సత్యానృతవివేకమే యనంతరము శాంతిపర్వమున సత్యానృతాధ్యాయములో భీష్మునిచే యుధిష్ఠిరున కుపదేశింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౧౦౯) మఱియు వ్యవహారములో నెల్లవారిచే నావిషయము గమనింపఁబడవలసినది. అయిన నీధర్మసూక్ష్మమెటు లెఱుంగవలయునో వచించుట యసాధ్యము. కారణమేమన:—భ్రాతృధర్మము సత్యముకంటెఁ బ్రకృతోదాహరణమున శ్రేష్ఠమైనది యైనను, గీతలలో నిందుకు వ్యతిరేకముగ బంధుప్రీతికంటె క్షాత్రధర్మమె బలవత్తరమని నిర్ణయింపఁబడినదని చదువరులు సహజముగ నూహింతురు.

అహింసయు, సత్యము ననువానిలో నింతవాద ముండ నస్తేయమను మూఁడవ సామాన్యధర్మమునకైన నెంతవాద ముండిన నేమి యాశ్చర్యము? ఒకఁడు యథాన్యాయముగ సంపాదించినధనమును, నిరాటంక మగుచౌర్యముచే నైనను, బందిపోటుచే నైనఁ గోలుపోవుట సంభవించినటులైన, ద్రవ్యసంచయము చేయుటయే యసంభవ మగుటచే నెల్లవారికి నష్టమగును. మఱియు జనులకిట్టి [illegible] దిక్కులలో డలను నేనియమమును లేకయే పోవు ననునంశము నిర్వివాదమే. కాని యీనియమముల కపవాద మున్నది. ఎటులన:—నలుదిక్కుల దుర్భిక్షము సంభవించుటచే, క్రయమున నైనను, కూలియొనర్చి సంపాదించుటకైనను, లేక, ధర్మార్థముగ నైనను

నాహారము లభింపక పోవుట యను నాపద సంభవింపఁగఁ జౌర్యముచే నాత్మసం రక్షణ చేసికొనఁదలఁచువారిని పాపు అని తలఁతుమా? ద్వాదశవర్షక్షామము సంభవింపఁగా విశ్వామిత్రున కిట్టి దురవస్థ ప్రాపించి యాముని శ్వపాకుని (కుక్కను తినువాని) యింటనున్న కుక్కమాంసము గలపాత్ర నెత్తికొని పోయి యభక్ష్యమగు నాయన్నముచే నాత్మసంరక్షణఁ జేసికొనెనని మహాభారతములో నున్నది. (శాం.౧౪౧) శ్వపమునిచే విశ్వామిత్రునకు "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" (మను. ౫. ౧౮)* మొదలగు శాస్త్రప్రమాణములవలన నభక్ష్యభక్షణము కూడ దనియు, నదియుఁ జౌర్యముచే బొత్తుగఁ దగ దనియు శాస్త్రానుసారముగ ననేకోపదేశములు చేయఁబడెను. కాని—

శ్లో. "పిబం త్యేవోదకం గావో మండూకేషు రుద త్స్వపి,
న తేఽధికారో ధర్మేఽస్తి మా భూ రాత్మప్రశంసకః."

"ఓరీ! కప్ప లేడ్చు చున్నను గోవులు నీరు త్రావక మానవు; నోరెత్తకుము; నాకు ధర్మోపదేశ మొనర్చుటకు నీ కధికారము లేదు. వ్యర్థముగ నీప్రగల్భతఁ జూపకుము" అని చెప్పి విశ్వామిత్రుఁ డాశ్వపచుని నవమానించెను. "జీవితం మరణా చ్ఛ్రేయో జీవన్ ధర్మ మవాప్నుయాత్." "బ్రతికియుండిన ధర్మ మొనర్పనగును. కావుననే ధర్మదృష్టి ననుసరించి చూచినను మరణముకంటె

* కుక్క, కోఁతి, మొద లగునైదుగోళ్లజంతువులలో నేదుపంది, అడవిపంది, కుందేలు, ఉడుము, తాఁబేలు అను నైదుజంతువులమాంసమే భక్షింపఁదగినది. (మను. ౫. ౧౮; యాజ్ఞ. ౧. ౧౭౭) ఈయయిదుజంతువులమాంసమే కాక ఖడ్గమృగపుమాంసముసైతము భక్షింపఁదగు నని మనువు ఒప్పుకొనెను. ఈవిషయము వికల్ప మని వ్యాఖ్యాతలయభిప్రాయము. ఈవికల్పమును వదిలిన యెడల మిగిలినయైదుజంతువులమాంసమే భక్షింపఁదగినది. "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" అనుమనువచనమున కిదియే యర్థము; కాని,ఎవరు మాంసము తినవచ్చు నని విధి కలదో వా రీయైదుగోళ్లు గలజంతుమాంసమునుదప్ప వేఱగుజంతుమాంసమును దినకూడదు. ఈజంతువులమాంసముల నెల్లవారును దప్పక తినవలయు నను నర్థము కాదని యీవ్యవస్థకు భావార్థమని మీమాంసకులు చెప్పుచున్నారు. ఈపారిభాషికార్థమును వారు పరిసంఖ్య యందురు. పరిసంఖ్యకు "పంచ పంచనఖా భక్ష్యాః" అనునదియే ముఖ్యోదాహరణము. మాంసభక్షణము నిషేధింపఁబడినది మొద లీయైదుజంతువుల మాంసముసైతము నిషిద్ధమే యని యెఱుంగునది,

జీవితము శ్రేయస్కరము.'' అని యాసమయమున విశ్వామిత్రుఁడు సమాధానముచెప్పెను. మఱియు విశ్వామిత్రుఁడే కాక యిట్టిప్రసంగములలో 'నజీగర్తుఁడు, వామదేవుఁడు' మొదలగుననేకమహర్షులు నైతమిటులే యొనర్చిరని యాచరణకర్తలయుదాహరణము మనువుచే నియ్యఁబడినది. (మను. ౧౦. ౧౦౫-౧౦౮) 'హాబ్స్'ను పేరు గలయాంగ్లేయగ్రంథకర్త తనగ్రంథమున "ఒకానొకకఠిన మగుదుష్కాలమున, కొనుటకుఁగాని,ధర్మార్థముగఁగాని యన్నము లభింపనప్పుడుదరపోషణార్థమై చౌర్యమునైనను సాహసమునైనను జేసినపక్షమున వానియాయపరాధము మన్నింపఁబడవలసినదే.'' యని చెప్పెను. † మఱియు 'మిల్ల'ను పండితుఁ డిట్టిసమయమున చౌర్యమునైనం జేసి తనప్రాణమును కాపాడుకొనుటయే మనుష్యునకుఁ గర్తవ్య మని వ్రాసెను. "మరణముకంటె జీవితము శ్రేయస్కర'' మను నీవిశ్వామిత్రునిసిద్ధాంతమమాత్ర మన్నివిధముల నిరపవాదమై యున్నదా? జగమున బ్రతుకుటయే పురుషార్థము కానేరదు. కాకులును బలుఁ దిని యనేకవత్సరంబులు జీవించును. వీరపత్ని యగు 'విదుల'యనుస్త్రీ, "తనపుత్రులతోఁ బ్రక్కప్రైఁ బడి యవ్యక్తధ్వనులతో నఱచుచు నూఱేండ్లింట స్వార్థకాలక్షేపముఁ జేయుటకంటె నొకగంటయైనను బరాక్రమజ్యోతిని జూపి మరణించుటయే గొప్ప''యని చెప్పెను."ముహూర్తం శ్రేయో న చ ధూమాయితం చిరం''(మ.భా. ఉ. ౧౩౨. ౧౫). "నేఁడైనను, రేపైనను, దుదకు నూఱేండ్లకైనను, మృత్యువు తప్పనిదే''యని భాగవతమున నున్నది. (భాగ. ౧౦.౧.౩౮;గీత. ౨.౨౭) అటులైన నీమరణవిషయమున, భయమైనను, రోదనమైనను, భీతియైనను, నాక్రోశమైనను బొందనేల? అధ్యాత్మశాస్త్రప్రమాణముగ వీక్షించిన నాత్మ నిత్య మగుటచే చాని కెల్లప్పుడు మరణము రానేరదు. కావుననే మరణవిచారము చేయుసమయముననే ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమైనశరీరవిచారణము ముఖ్యముగఁ జేయవలసియున్నది. ఈశరీరము, నడచుచు మాటలాడుచున్నను నాశము గలదియే. కాని, యాత్మయొక్క శ్రేయస్సునకై యీజగత్తునఁ జేయవలసినకార్యములకన్నిటికిని నశ్వరమైన యీమానుషదేహమే ముఖ్యసాధనమగుటచేతనే "ఆత్మానం సతతం రక్షేత్

---

† Hobbes' "*Leviathan*, Part II. chap. XXVII. p. 139 (Morley's Universal Library Edition). Mill's "*Utilitariainism*, Chap. V. p. 95. (15th Edn.)— "Thus to save a life, it may not only be allowable but a duty to steal etc."

ద్వారై రపి ధనై రపి" "భార్యచేతను, ధనముచేతనుం గూడఁ దన్నెపుడును రక్షించుకొనవలయు" నని మనువు చెప్పెను(మను. ౭.౨౧౩). అయినను దుర్లభము నశ్వరమునైన యీమానవదేహమును వ్యయపఱిచి యింతకంటె నధికము శాశ్వతము నగునొకవస్తువును సంపాదించుకొనవలసి యుండుటచే, దేశముకొఱకును, సత్యముకొఱకును, ధర్మముకొఱకును, తనబాణము నైనను, వ్రతమునైనను, ప్రాణము నైనను సంరక్షించుకొనుటకును, మర్యాదకొఱకును, గీర్తికొఱకును, సర్వభూతహితముకొఱకును ననేకు లగుమహాత్ములచే ననేకసమయములలో నీతీవ్రకర్తవ్యాగ్నిహోత్రమందు నానందముగఁ దమప్రాణములుసైత మాహుతిగ వేల్పఁబడినవి. (౧) వసిష్ఠమహామునియావును సింహమునుండి తప్పించుటకై తనదేహమును సింహమునకు బలియిచ్చుట కుద్యుక్తుఁ డైనదిలీపుఁడు "మాబోఁటివారికిఁ బాంచభౌతిక శరీరములపై నాసక్తియుండదు. కావున జడమగు నాశరీరముపైఁ గరుణ చూపుట కంటె నాయశశ్శరీరవిషయమున నెక్కుడు దయయుంచుట శ్రేయస్కరము. కావున నటు లొనర్పుము." అని సింహమును బ్రార్థించినటుల రఘువంశగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడినది (రఘు. ౨.౫౭). (౨) మఱియు సర్వప్రాణసంరక్షణార్థమై గరుఁడునకు స్వదేహమును జీమూతవాహనుఁ డర్పించుకొనినటుల కథాసరిత్సాగరమునను నాగానందమునను వర్ణితమైనది. (౩) మృచ్ఛకటిక యనునాటకమున

శ్లో. "న భీతో మరణా దస్మి కేవలం దూషితం యశః
విశుద్ధ స్య హి మే మృత్యుః పుత్రజన్మసమః కిల."

(మృచ్ఛ. ౧౦.౨౭)

"నేను మరణమువలన భయపడను. కీర్తికిఁ గళంకము వచ్చిన దనియే నాకు దుఃఖముగ నున్నది. కీర్తి శుద్ధముగ నుండి చావు వచ్చినను నాకు సత్యముగఁ బుత్రోత్సవముతో సమాన మగునదియే" యని చారుదత్తుఁడు చెప్పెను. (౪) మఱియు నేతన్న్యాయానుసరణముగనే, శిబిచక్రవర్తి తన్ను శరణుఁ జొచ్చినకపోతమును రక్షించుటకై శ్యేనరూపముతో నీకపోతమువెంటనంటి వచ్చినధర్మదేవతకుఁ దనదేహమునందలి మాంసమును గోసి యిచ్చెను. (౫) మఱియు దేవశత్రు వగు వృత్రాసురునివధకై దధీచిమహర్షియెముక యగువజ్రము కావలసి రాఁగా, సర్వదేవతలు నీఋషీశ్వరుని సమీపించి "శరీరత్యాగం లోకహితార్థం భవాన్ కర్తుమర్హతి." "మహానుభావా! సమస్తలోకములశుభమునకై తాము దేహత్యాగము జేయవలయును" అని విన్నవింప నాదధీచియు మహానందముతోఁ బ్రాణములు వదలి తనదేహమునందలియెముకను (వజ్రమును) దేవతల కిచ్చెను. ఈకథయంతయు

భారతమున వనపర్వములో నున్నది (వన. ౧౦౦;౧౩౧; శాం. ౩౮-౨). (౬) కర్ణునకు శరీరముతోనే పుట్టినకవచకుండలములు హరించుటకై బ్రాహ్మణరూపధారియై యింద్రుఁడు దానశూరుఁ డగుకర్ణుని యాచింపవచ్చు నని యెఱింగి, సూర్యుఁడు మునుపే యాకవచకుండలముల నేరి కొసంగవల దని సూచనగఁ గర్ణునకుఁ జెప్పెను. ఇంతియ కాక "నీకు దానశూరుఁడవని కీర్తియున్నను గవచకుండలముల నిచ్చుటచే నీజీవితమున కపాయము రానున్నది. కాన వానిని మాత్ర మేరికి నియ్యకుము. ఏలన:— "మృతస్య కీర్త్యా కిం కార్యం" "మరణానంతరము కీర్తి వలన నుపయోగ మేమి?" అని సైతము తండ్రి యగు సూర్యుఁడు కర్ణునకు నొక్కి చెప్ప, సూర్యవచనంబుల విని "జీవితే నాపి మే రక్ష్యా కీర్తి స్తద్విద్ధి మే వ్రతమ్." "నా ప్రాణముల నిచ్చి యైనను నాకీర్తిని రక్షించుకొనుటయే నావ్రతము" (మ. భా. వన. ౨౯౯.౩౮). అని కర్ణుఁడు సూర్యునకు స్పష్టముగ సమాధానము నుడివెను. వేయేల? "చచ్చెద వేని స్వర్గమును బొందుదువు, జయించెద వేని రాజ్యభోగముల సుఖింతువు" (గీ. ౨.౩౭). ఇత్యాదిక్షాత్రధర్మముగాని, "స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః" (గీ. ౩.౩౫) అనుసిద్ధాంతము గాని యీన్యాయము నవలంబించియే యున్నది. మఱియు దాని ననుసరించియే, "కీర్తి పాహోఁ జాతాఁ సుఖ నాహీఁ, సుఖ పాహతాఁ కీర్తి నాహీఁ" "కీర్తి కావలయు ననుకొనిన సుఖ ముండదు. సుఖము కావలయునను కొనినఁ గీర్తి యుండదు" (దాస. ౧౨. ౧౦-౧౯; ౧౯. ౧౦-౨౫) కావుననే "దేహ త్యాగితాఁ కీర్తి మాగేఁ ఉరావీ, మనా సజ్జనా హేచి క్రియా కరావీ" "ఓ మానస సజ్జనుఁడా! మరణానంతరమున సైతము కీర్తి వృద్ధినొందు పనిసలుపుమా" అని శ్రీ సమర్థ రామదాసస్వామివా రుపదేశించిరి. పరోపకారముచేఁ గీర్తి వచ్చు ననునది సత్యమైనను జచ్చినపిదప నాకీర్తియొక్క యుపయోగ మేమి? మఱియు సంభావిత పురుషునకు దుష్కీర్తికంటె మరణ మైనను, (గీ. ౨.౩౪) జీవితముకంటె పరోపకార మైనను నధికప్రియ మని యేల తోఁచును.? అనుప్రశ్నలకు సమాధానము వచించుట కాత్మానాత్మవిచారమునఁ బ్రవేశించుట కన్న వేఱుమార్గ మేదియుఁ గానరాదు. మఱియు సమాధానము వచించినను నేసమయమున నెవ్వఁ డుదారుఁ డగుట మంచిదియో, యేసమయమునఁ గాదో, యెఱుంగుటకై కర్మాకర్మశాస్త్రము సైతము విచారింప నగు. లేనియెడల నుదారుఁడై యనంతకీర్తిని సంపాదించుకొనుట యటులుండ, మౌర్ఖ్యముచే నాత్మహత్య నొనర్చుకొనినపాపము మాత్రము పైఁ బడక తప్పదు.

కర్మజిజ్ఞాస.

మాతాపితలును గురువును మొదలగు వంద్యులుఁ బూజ్యులు నగువారిని దేవతలవలెఁ బూజించుటయు, శుశ్రూషఁ జేయుటయు ననునివియే సామాన్యములును సర్వమాన్యములును నగుధర్మములలోఁ బ్రధానములుగ నెన్నఁబడుచున్నవి. కారణ మేమన:—అటుల కానిచో,కుటుంబముయొక్క గాని, గురుకులముయొక్క గాని, లేక, మొత్తమున సమాజముయొక్క గాని సరి యగువ్యవస్థ యేనాఁడు నుండకయే పోవును. కావుననే స్మృతులలో నే కాక యుపనిషత్తులలోసైతము "సత్యం వద ధర్మంచర!" యని తొలుత బోధించి, యనంతరమందు "మాతృదేవో భవ, పితృదేవోభవ, ఆచార్యదేవో భవ" అని యధ్యయనమును బూర్తి చేసికొని పోవుచున్న ప్రతిశిష్యునకును గురు వుపదేశింపవలయునని చెప్పఁబడినది (తై. ౧. ౧౧. ౧–౨). మహాభారతమునందలి బ్రాహ్మణవ్యాధోపాఖ్యానముయొక్క తాత్పర్యము సైత మిదియ (వన. అ. ౨౧౩); కానియీధర్మముల నాచరించునపుడు సైత మనేకవిధములగు నకల్పితప్రతిబంధములు సంభవించుచున్నవి.

శ్లో. "ఉపాధ్యాయాన్ దశాచార్యః ఆచార్యాణాం శతం పితా
సహస్రం తు పితౄన్ మాతా గౌరవే ణాతిరిచ్యతే."

(మను. ౨. ౧౪౫)

"పదిమందియుపాధ్యాయులకంటె నాచార్యుఁడును, నూర్గురాచార్యులకంటెఁ దండ్రియు, వేయిమందితండ్రులకంటెఁ దల్లియు గౌరవవిషయమున నధికులు" అని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు. అయినను దల్లి మహాపరాధ మొనర్చె నని పిత్రాజ్ఞచేఁ బరశురాముఁడు తనతల్లిమత్తుక తెగ నఱకెను. ఈకథప్రసిద్ధమైనదే (వన. ౧౧౬. ౧౪). మఱియు శాంతిపర్వమున జిరకార్యోపాఖ్యానమున (శాం. ౨౬౫)నిట్టి మఱియొకసందర్భమున, పిత్రాజ్ఞానుసారముగఁ దల్లిని జంపుట శ్రేయస్కరమా? లేక, పిత్రాజ్ఞాభంగము శ్రేయస్కరమా? యనునంశమున నీధర్మముల రెంటియొక్క తారతమ్యనిర్ణయమునకై యనేకసాధకబాధకప్రమాణములు నిరూపితములైనవి. మఱియు వేఱొకయధ్యాయములో వేఱొకవిచారణ సవిస్తరముగఁ జేయఁబడినది. వీనివలన నిటునంటిసూక్ష్మధర్మప్రసంగమున, నీతిశాస్త్రదృష్టి ననుసరించి యూహాపోహాలు చేయుట యనునాచారము మహాభారతరచనాకాలమందుఁ బూర్ణమైనప్రచారమున నుండిన దని స్పష్ట మగుచున్నది. తండ్రియొక్క ప్రతిజ్ఞను సత్య మొనర్చుటకై శ్రీరామచంద్రుఁడు పదునాలుగువత్సరంబులు వనవాస

మొనర్చుట యాబాలవృద్ధ మెఱింగినదే కదా! కాని, పూర్వమందు మాతృసంబంధమునఁ జెప్పఁబడిన న్యాయమే తండ్రికిసైతము సంబంధింపఁజేయుసమయ మప్పుడప్పుడు రావచ్చును. ఉదాహరణము:—కుమారుఁడు స్వపరాక్రమముచే రాజయిన పిదపఁ దండ్రియొనర్చిన నేరము సుతునియొద్దకు విచారణకు వచ్చిన, రాజగు సుతుఁడు తనయధికారముతీరునఁ దండ్రిని శిక్షింపవలయునా? లేక కన్నవాఁడని వదలవలయునా?

శ్లో. "పితాఽఽచార్యస్సుహృన్మాతా భార్యా పుత్త్రః పురోహితః
నాదండ్యో నామ రాజ్ఞోఽస్తి యస్స్వధర్మే న తిష్ఠతి."
(మను. ౮.౩౩౫.)

"తండ్రియు, నాచార్యుఁడును, మిత్త్రుఁడును, తల్లియు, భార్యయు, పుత్త్రుఁడును, పురోహితుఁడును, నింతకంటె నెక్కుడువారైనను స్వధర్మప్రమాణముగ నడువనియెడల రాజుచే దండింపఁబడఁదగినవారలే" యని మనువు వక్కాణించి యున్నాఁడు (మ. భా. శాం. ౧౨౧. ౬౦). కారణ మేమన:—ఈవిషయమునఁ బుత్త్రధర్మమునకంటె రాజధర్మ మధికయోగ్యత గలదై యున్నది. ఈధర్మము ననుసరించియే మహాపరాక్రమశాలియు, సూర్యవంశజుఁడు నగుసగరచక్రవర్తి తన పుత్త్రుఁ డగునసమంజుఁడు దుర్వృత్తి నవలంబించి ప్రజలను దుఃఖపెట్టుచున్నాఁడని స్పష్టముగ నెఱిఁగినప్పుడు తనరాజ్యమునుండి యతని వెడలఁ గొట్టెను. ఇటుల మహాభారతమునను శ్రీరామాయణమునను వర్ణితమై యున్నది (మ. భా. వ. ౧౦౬; రామా. ౧.౩౮). మనుస్మృతియందుసైతి మిట్టిదే యొకవిషయ మున్నది. ఏమన:—అంగిరసుఁ డనుపేరు గలయొకఋషికి నల్పవయస్సుననే యుత్తమ జ్ఞానముసిద్ధించుటచే నాతనిపినతండ్రులు మేనమామలు మొదలగుపెద్ద లతని యొద్ద నధ్యయనము సలుపుచుండిరి. అప్పుడొకనాఁడు పాఠము జరుగుచుండఁగ, శిష్యులను గురు వెప్పుడును బిలుచునటు లొకసందర్భమున నంగిరస్సునోటనుండి, పినతండ్రి మొదలగువారి నుద్దేశించి "బిడ్డలారా" యనుశబ్దము స్వభావముగ వచ్చెను. "పుత్త్రకా ఇతి హోవాచ జ్ఞానేన పరిగృహ్య తాన్!". అపుడేమి చెప్పుదు? ఆశిష్యు లగువృద్ధుల కందఱకుఁ గోపాగ్ని తల కెక్కుటచే "ఈపిల్లవాఁడు పొగరుబోతు" అని నిశ్చయించి యతనికిఁ దగినశిక్ష విధింపఁబడవలయు నని దేవతలయొద్ద నభియోగము (వ్యాజ్యము) దెచ్చిరి. ఉభయపక్షములయుక్తులను వాదములను

నాకర్ణించినపిదప, దేవతలు తుదకు "అంగిరస్సు చెప్పినదే న్యాయ్య" మని తీర్పుఁ జెప్పిరి. కారణమేమన:—

శ్లో. "న తేన వృద్ధో భవతి యే నాస్య పలితం శిరః,
యో వై యువాఽప్యధీయాన స్తం దేవా స్థవిరం విదుః."
(మను. ౨.౧౫౬)

"తల నరసినమాత్రముననే మనుజుఁడు పెద్దవాఁడు కానేరఁడు. తరుణ వయస్కుఁడైనను జ్ఞానవంతుఁడైనవాఁడే వృద్ధుఁడని దేవతలు తలఁచుచున్నారు" (మ. భా. వన. ౧౩౩.౧౧; శల్య. ౫౧.౪౭). మనువునకును, వ్యాసునకే కాక యీ ధర్మము బుద్ధునకును మాన్యమే. ఎటులన:—మనుస్మృతిలో నున్న పైశ్లోక ప్రథమ పాదము * 'ధమ్మపద' యను పేరుగల పాళీభాషలోఁ బ్రసిద్ధమైననీతిపర మగు బౌద్ధగ్రంథములోఁ బ్రత్యక్షర ముండుటచే (ధమ్మపద. ౨౬౦) "కేవలవయస్సు చేతనే పరిపక్వమైనవానిజీవనము వ్యర్థము. సత్యముగ వృద్ధుఁడును ధార్మికుఁడు నగుటకు సత్యము నహింసయు మొదలగు సద్గుణము లుండి తీరవలయును." అని చెప్పుటచేతను, "చుల్లవగ్గ" యను పేరిటి మఱియొక బౌద్ధధర్మగ్రంథమున, "ధర్మ మును నిరూపించుభిక్షువు నవీనుఁడైనను స్వయముగ నున్నతాసనోపవిష్టులగు ప్రాచీనులకుసైతము(నవీనునికంటెఁ పూర్వమే దీక్షవహించినవారికి; అనఁగా: వయో వృద్ధులగు భిక్షువులకుసైతము) ఈనవీనునిచే ధర్మ ముపదేశింపఁబడవలసినదే" యని బుద్ధునిచే నాజ్ఞాపింపఁబడిన దగుటచేఁ గూడ స్పష్ట మగుచున్నది (చుల్లవగ్గ. ౬. ౧౩-౧.). ప్రహ్లాదుఁడు తండ్రి యగుహిరణ్యకశిపుఁ దిరస్కరించి భగవంతుని ప్రత్యక్షము చేసికొనినట్లు పౌరాణికకథ నందఱు వినియే యున్నారు. మఱియు నాగ్రంథమునఁ బిన్నపెద్దలదే కాక పితాపుత్త్రులసర్వసామాన్యసంబంధములలో సైతమొ కానొకప్పుడు చిన్నవానికే పూజ్యపదవి సంభవించినయెడల నాకార్యము ముగియు

* 'ధమ్మపద 'గ్రంథమునకు ప్రాచ్యధర్మపుస్తకమాలయందు (Sacred Books of the East, Volume X)తర్జుమాయై యున్నది. చుల్లవగ్గ యను దానికి నాగ్రంథమాలలోనే (Volume X VII, XX) తర్జుమాయై యున్నది. 'ధమ్మపద' గ్రంథముయొక్క పాళీభాషలోనిశ్లోకము.— "న తేన థేరో హోతి యేనస్స పలితం సిరో, పరిపక్కో వయో తస్స మోఘు జిణ్ణో తి వుచ్చతి." 'థేర' శబ్దమునకు బౌద్ధయతు లని యర్థము. ఇది సంస్కృతభాషయందలి 'స్థవిర' శబ్దము యొక్క అపభ్రంశరూపము.

నంతవనుక నొండొకయుపాయము లేమిచే క్షణమాత్ర మాజన్యజనకభావము మఱవవలసివచ్చు నని తాత్పర్య మగుచున్నది. కాని యిట్టిసమయము లభింపకున్నను నీన్యాయమును వలసినపుడెల్ల నుపయోగించుచు నెవ్వఁడేని దుష్టబాలుఁడు దండ్రినిఁ దిరస్కరించిన వానిని మనము పశువులలో గణింపకుందుమా? "గురు ర్గరీయా న్పితృతో మాతృత శ్చేతి మే మతిః" "తలిదండ్రులకన్నను గురువు శ్రేష్ఠుఁడు" (శాంతి. ౧౦౮. ౧౭). అని భీష్ముఁడు ధర్మరాజునకుఁజెప్పెను. ఐనను మరుత్తుఁడనురాజుగురువు లోభమున నతని స్వయముగ వదలినపిదప నారాజు:—

"గురో రప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్య మజానతః
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య న్యాయ్యం భవతి శాసనమ్"

"కర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెఱుఁగక గర్వమున నపమార్గమున సంచరించు గురువును సైతము శిక్షింపఁ దగును" అని చెప్పె నని మహాభారతమునఁ గలదు. ఆమహాభారతమున నీశ్లోకము నాలుగుచోట్లఁ గలదు (మ. భా. ఆ. ౧౪౨. ౫౨-౫౩; ఉ. ౧౭౯. ౨౪; శాం. ౫౭. ౭; ౧౪౦. ౪౮.). వీనిలో మొదటిపాఠము ముందుఁ జెప్పఁబడినరీతిగనున్నది. ఇతరస్థలములయందుఁ జతుర్థపాదస్థానమునఁ "దండో భవతి శాశ్వతః"అనియు "పరిత్యాగో విధీయతే"అనియుఁ బాఠాన్తరము లున్నవి. కాని వాల్మీకిరామాయణమునం (రామా. ౨. ౨౧. ౧౩) దీశ్లోకము చెప్పినపుడెల్ల మొదటిపాఠమే కనఁబడుచున్నందున నే నాపాఠమునే యిచట గ్రహించితిని. భీష్ముఁడు పరశురామునితోడను, నర్జునుఁడు ద్రోణాచార్యునితోడను జేసినయుద్ధమున కీన్యాయమే మూలము; హిరణ్యకశిపుచే నియమింపఁబడిన ప్రహ్లాదునిగురువు భగవత్ప్రాప్తికి విరుద్ధ మగునుపదేశము నతనికిఁ జేయునపు డీన్యాయము ననుసరించియే ప్రహ్లాదుఁ డాయుపదేశమును నిరాకరించెను. శాంతిపర్వము నందు భీష్ముఁడు స్వయముగ శ్రీకృష్ణునితో "గురువు పూజ్యుఁడగుట సత్యమే కాని యతఁడును నీతికి బద్ధుఁడు గావలయును; కాదేని:—

"సమయత్యాగినో లుబ్ధా న్గురూ నపి చ కేశవ!
నిహన్తి సమరే పాపా న్క్షత్రియ స్స హి ధర్మవిత్"

(శాంతి. ౫౫. ౧౬)

"కేశవా! మర్యాదను, నీతిని, శిష్టాచారమును బరిపాలింపక లోభియుఁ బాపియు నగువాఁడు గురువయ్యును వానిని యుద్ధమునం జంపినక్షత్రియుఁడే

ధర్మజ్ఞుఁడు" అని చెప్పెను. ఇట్లే తైత్తిరీయోపనిషత్తునందును "ఆచార్యదేవో భవ" అని మొదటఁజెప్పి, వెంటనే "యా న్యస్మాకగ్ం సుచరితాని, తాని త్వయోపాస్యాని, నో ఇతరాణి" "మాసత్కర్మల మాత్ర మనుకరింపవలయును. ఇతరముల వదలవలయును" (తై. ౧. ౧౧. ౨). అనిచెప్పఁబడియున్నది. దీనివలన నీవు పితృదేవుఁడ (తండ్రిని దైవముగఁ దలఁచువాఁడ) వైనను నాచార్యదేవుఁడ (గురువును దైవముగఁ దలఁచువాఁడ) వైనను దండ్రియేనియు గురువేనియు సురాపానముఁ జేయుచున్నారని సురాపానము సేయకుము. కారణ మేమన:—తల్లిదండ్రి గురువు మున్నగు నందఱి యధికారముకన్న నీతిమర్యాదయొక్కయు ధర్మముయొక్కయు నధికారము మిక్కిలి బలవత్తరమైనదని యుపనిషత్తులయందు స్పష్టముగ సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. "ధర్మమును గాపాడుము; ధర్మము నెవ్వఁడేని యతిక్రమించిన నది యతని నశింపఁజేయక మానదు" (౮.౧౪.౧౬). అని మనువు విధించుట కిదియే బీజము. "రాజు గురువుకన్న శ్రేష్ఠ యగు నొకదేవతయే" మను. ౭. ౮; మ. భా. శాం. ౬౮.౪౦). కాని యతఁడు గూడ నీధర్మము నుల్లఘింపఁ గూడదు. ధర్మము నతిక్రమించిన నతఁడును నశించు నని మనుస్మృతిలోఁ జెప్పఁబడుటచే మహాభారతమునందు నీవిషయమే వేనుఁడు ఖనినేత్రుఁడు నను రాజుల కథానకమువలన స్పష్టపఱుపఁబడినది (మను. ౭. ౪౧; ౮.౧౨౮; మ. భా. శాం. ౫౮.౯౨-౧౦౦; అశ్వ. ౪.)

అహింసయు, సత్యము, నస్తేయము ననువానివలె నింద్రియనిగ్రహము గూడ సామాన్యధర్మములలోఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. (మను. ౧౦.౬౩). కామము, క్రోధము, లోభము నను నవి మనుష్యులకు శత్రువులై యుండుటవలనఁ బ్రతిమనుష్యుఁడును వానిం బూర్ణముగ జయించినం గాని యతనికి నాసమాజము నకును శ్రేయము గలుగ దనునుపదేశము సర్వశాస్త్రములందును జేయఁబడియున్నది. కాఁబట్టియే విదురనీతియందును, భగద్గీతయందును

> "త్రివిధం నరక స్యేదం ద్వారం నాశన మాత్మనః
> కామః క్రోధ స్తథా లోభ స్తస్మా దేత త్త్రయం త్యజేత్"
>
> (గీత. ౧౬.౨౧. మహాభా. ఉ. ౩౨.౭౦)

"కామము, క్రోధము, లోభము ననుమూఁడును నరకమునకు ద్వారములై యాత్మ నాశనముఁ జేయునవి. కావున వానిం ద్యజింపవలయును;" అని చెప్పఁబడినది. కాని గీతలలోనే భగవంతుఁడు "ధర్మావిరుద్ధో భూతేషు కామోఽస్మి భరత

ర్షభ!" "ఓయర్జునా! ప్రాణిమాత్రమునందు ధర్మము ననుసరించి యేకామముండునో యది నేనే" (గీత. ౭-౧౧) యని తనస్వరూపమును వర్ణించి యున్నాఁడు. ఈ పై గ్రంథము ధర్మవిరుద్ధ మగుకామమే నరకమునకు ముఖ్యద్వారమనియు, నట్టిది కాక మఱియొకవిధమగు కామము భగవంతునకు మాన్యముగ నున్నదనియు స్పష్టమగు చున్నది. మఱియు "పరిత్యజే దర్థకామౌ యౌ స్యాతాం ధర్మవర్జితౌ" "ధర్మమునకు విరుద్ధములగునర్థకామములమాత్రము వదలవలయును" (మను. ౪-౧౭౬) అనిమనువుచేఁ జెప్పఁబడినది. సర్వప్రాణులును రేపే కామమహారాజున కధీనులుగ నుండకుండునట్లు శపథముఁ జేసికొని మరణపర్యంతము బ్రహ్మచర్యవ్రతమును బూనున ట్లుద్దేశించినచో నేఁబదియేండ్లలో గాని, యెక్కువగఁ గడచిన నూఱేండ్లలోఁ గాని సమస్తజీవకోటిసృష్టియు లయించి యెచ్చటి దచ్చటనే శూన్యమగును. ఇంతియ కాక యేసృష్టి నశింపఁ గూడ దని యాయాసమయముల భగవంతుఁ డవతరించుటయుఁ గలదో యదియంతయుఁ గొలఁదికాలముననే నశించిపోవును. కామక్రోధములు శత్రువు లనుమాట సత్యమే; కాని, యెప్పుడు?. నిరోధింపఁబడకున్నంతకాలమే'. సృష్టిప్రారంభమాదిగ సృష్టిక్రమము జరుగుచుండుటకుఁ దగినంత నియమముతో వాని (కామక్రోధాదులయొక్క) యత్యంతావశ్యకత ప్రళయపర్యంతముండియే యున్నది. ఈవిషయము మన్వాదిశాస్త్రకారులకును సమ్మతమే ' (మను. ౫-౫౬). సర్వమును సరిగ నుంచుట యనఁగ నీకామక్రోధములను యోగ్యవిషయమున నుపయోగించుటయే కాని వానిని సమూలముగ నశింపఁజేయుట కాదు.

"లోకే వ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యాస్తు జన్తోర్నహి తత్ర చోదనా
వ్యవస్థితి స్తేషు వివాహయజ్ఞసురాగ్రహై రాసు నివృత్తి రిష్టా"

(భాగ. ౧౧. ౫. ౧౧)

"ఈలోకములో మైథునము, మద్యమాంసముల సేవయుఁ జేయుమని యెవనికిఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. వీనిని నరులు స్వభావముగనే యపేక్షించుచుందురు. ఈ మూఁడింటికి నేదేని వ్యవస్థ చేయవలయు ననిన నొకకట్టుఁబాటుచేసి సమయము నేర్పఱుపవలయు. కావుననే వివాహము, సోమయాగము, సౌత్రామణియజ్ఞము నను నవి యనుక్రమముగ శాస్త్రకారులచే యోజనచేయఁబడినవి. కాని వానియందును నివృత్తి(నిష్కామాచరణమే)యిష్టమైనదని భాగవతమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈనివృత్తి శబ్దమునకుఁ బంచమ్యంతపదముతో సంబంధ ముండుటచే, 'ఈవిషయమునుండి నివృత్తి' యనఁగా 'నీకర్మను బూర్ణముగ వదలుట' యని యే యర్థమగుచున్నది. వినను

గర్మయోగమునందు నివృత్తి యను విశేషణము కర్మకే సంబంధించియుండుటచే నివృత్తి కర్మయన నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడుకర్మ యని యర్థ మని యీకర్మయోగప్రకరణమునమఱవకుండవలయును. ఈయర్థమే మనుస్మృతియందును భాగవతమునందును స్పష్టముగనున్నది (మను. ౧౨.౮౯; భాగ.౧౧.౧౦.౧; ౭.౧౫.౪౭).

కిరాతార్జునీయమను కావ్యమున నీకోపమావశ్యక మనువిషయముగుఱించి—

" అమర్షశూన్యేన జనస్య జన్తునా
న జాతహార్దేన చ విద్విషాదరః."

(భారవి. ౧. ౩౩)

"తన కవమానమైనను నెవనికి రోషముగాని చీఁదరకాని కలుగదో యట్టివానితో స్నేహమున్నను ద్వేషమున్నను బ్రయోజనము సమమే" యని భారవి చెప్పినాఁడు. క్షాత్రధర్మప్రమాణముగఁ జూచిన యెడల—

" ఏతావానేవ పురుషో య దమర్షీ య దక్షమః,
క్షమావా న్నిరమర్షశ్చ నైవ స్త్రీ న పునః పుమాన్."

(మ. భా. ౧౩౨. ౩౩)

"ఎవని కితరుఁ డవమానము సేసె నని కోపము గలుగునో, యెవఁ డవమానమును సహింపఁడో వాఁడే పురుషుఁడని చెప్పవలయును. అట్టిసమయమున నెవనికి రోషముగాని చీఁదరగాని కలుగదో వాఁడును నపుంసకుఁడును సమానులే"యని పెద్దలు వక్కాణించియున్నారు. లోకవ్యవహారము జరుగుటకు నియతముగఁ గ్రోధము గాని పరాక్రమముగాని యుపయోగించునవి కావు. క్షమయు నియతముగఁ గార్యసాధకము గా దనుసంగతి పైనఁ జెప్పఁబడినది. లోభమునకుఁ గూడ నీన్యాయము సంబంధించి యున్నది. ఏలయనః—సన్యాసి యయ్యును మోక్షమునే కోరవలసియున్నది గదా!.

శౌర్యము, ధైర్యము, దయ, శీలము, మైత్రి, సమత మున్నగుసకలసద్గుణములకుఁ బరస్పరవిరోధము లేకుండ దేశకాలాదులమర్యాదయు సంబంధించియే యున్నదని వ్యాసుఁడు మహాభారతమున ననేకస్థలముల నాయాకథానకములలోఁ బ్రతిపాదించి యున్నాఁడు. ఏసద్గుణమైనను సర్వకాలసర్వావస్థలయందును నుపయోగించునట్లు లేదు.

" విపది ధైర్య మథాభ్యుదయే క్షమా
సదసి వాక్పటుతా యుధి విక్రమః."

"కష్టకాలమునందు ధైర్యము, ఉత్కర్షకాలమునందు (శిక్షించుసామర్థ్యము శరీరమున నుండఁగా)క్షమయు, సభయందు వక్తృత్వము, యుద్ధమునందు శౌర్యము నుండవలయు" నని భర్తృహరి సుగుణములఁ బ్రకాశింపఁ జేయఁదగిన కాలములఁజెప్పి యున్నాఁడు. శాంతసమయములయం దుత్తరునివలెఁ బ్రగల్భవాక్యములఁ బల్కువారివలన నుపయోగమేమి?. మఱియు నింట నుండి భార్యముక్కుననున్నలోలాకులో గుండ గుఱిగ బాణము వేయఁగల మహావీరు లనేకులున్నను యుద్ధరంగమున ధనుర్ధరుఁ డని ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁ డెవఁడో యొక్కఁడే యగును. ధైర్యాది గుణములు పూర్వోక్తసమయములయందే శోభించును. ఇంతియకాక యిట్టిసందర్భములు లేకున్నచో నాగుణములసత్యమగుపరీక్ష కానేరదు. సుఖసమయమునందు మిత్రులు సహాయులుగ నుందురు గాని "నికషగ్రావా తు తేషాం విపత్" "ఆపత్కాలమే వారికి నిజమైన నికషోపలము (బంగారమునన్నెఁదెలిసికొను నొరిపిడిరాయి)గ నున్నది." ప్రసంగశబ్దమునందే దేశకాలములే కాక పాత్రాపాత్రావిషయము గూడ నిమిడియున్నది. సమత్వము దక్క మఱియేగుణమును శ్రేష్ఠము గాదు. "సమ స్సర్వేషు భూతేషు" అనునది సిద్ధపురుషులలక్షణమని భగద్గీతలో స్పష్టముగనున్నది; కాని సమతయనఁగ నేమి? యోగ్యతఁ గనిపట్టకయే యొకఁడందఱికి సమముగ దానముఁజేసిన నతని బుద్ధిమంతుఁడందుమా? వెఱ్ఱివాఁడందుమా? భగవద్గీతలయందే "దేశే కాలే చ పాత్రే చ తద్దానం సాత్త్వికం విదుః" "దేశకాలపాత్రములవిచారించియిచ్చినదానమే సాత్త్వికదానము"(గీ.౧౭.౨౦). అని యీవిషయము నిర్ణయింపఁబడినది. కాలమర్యాద యనఁగేవలము వర్తమానకాలము పూర్ణమగువఱకే యని కాదు. కాలమే యేవిధముల మాఱునో యాయావిధముల నెల్ల వ్యావహారికధర్మములందును మార్పు గలుగుచున్నది. కావుననే పూర్వకాలములోని యొకానొకవిషయమునందలియోగ్యతాయోగ్యతల నిర్ణయింపవలసినచో నాపూర్వకాలములోని ధర్మాధర్మములవిజ్ఞానమును సైతము విచారింపవలసియుండును.

"అన్యే కృతయుగే ధర్మా స్త్రేతాయాం ద్వాపరే పరే
అన్యే కలియుగే నౄణాం యుగహ్రాసానురూపతః"

(మను. ౧. ౮౫)

"యుగముల మానము ననుసరించి కృతత్రేతాద్వాపరకలియుగములలోని ధర్మములును భిన్నభిన్నములుగ నున్నవి" అని మనువును వ్యాసులును (మహాభా.

శాం. ౨౫౯. ౮) జెప్పుచున్నారు. మఱియుఁ బూర్వకాలమున స్త్రీలకు వివాహమర్యాదయే లేదు. వారీవిషయమునందు స్వతంత్రులు ననావృతులు నై యుండిరి. కాని తరువాత నీయాచారమున దుష్పరిపాకము గనఁబడఁగనే శ్వేతకేతు వీవివాహమర్యాద నేర్పఱచెను(మ. భా. ఆ. ౧౧౨). ఇట్లే సురాపానవిషయమున నిషేధము తొలుదొలుత శుక్రాచార్యుఁడు ప్రవర్తింపఁజేసెను. ఈకథ మహాభారతమున నున్నది (మ. భా. ఆ. ౭౬) కావున నీనిర్బంధ మాచారములో లేనికాలపు ధర్మములనిర్ణయమును, దరువాతికాలమునందలి ధర్మాధర్మములనిర్ణయమును భిన్నరీతిగనే చేయఁబడవలయు నని తేలును. మఱియు నారీతిగనే వర్తమానకాలధర్మముత్తరకాలమున మాఱినయెడలఁ దొల్లిటివలెనే భవిష్యత్కాలికము లగుధర్మాధర్మముల వివేచనయు భిన్నముగనే చేయఁబడవలయును. కాలమానానుసారముగ దేశాచారములును, గులాచారములును, జాతిధర్మములు నిట్లే మార్పుఁ జెందవలసివచ్చును. కారణ మేమనఁగా:—ఆచారమే సర్వధర్మములకు మూలము. అయిన నొకయాచారమునకు మఱియొకయాచారముతో సమావేశము లేమిచే—

"న హి సర్వహితః కశ్చి దాచార స్సంప్రవర్తతే
తే నైవాన్యః ప్రభవతి సోఽపరం బాధతే పునః."

(మ. భా. శాం. ౨౫౯. ౧౭-౧౮)

"అందఱకు నెప్పుడు నొక్కతీరుననే సదా హితకర మగు నాచారము లభింపదు. ఒకయాచారమును గ్రహించినచో రెండవది దానిని మించి యుండును. మఱియు నీరెండవయాచారమునకు మార్గ మిచ్చిన నది మూఁడవదానికి మరల విరుద్ధమగును." అని యాచారభేదమును వర్ణించి యొక్కొకయాచారమునకు నున్న తారతమ్యమును సైతము చూడవలసివచ్చు నని భీష్మునిచేఁ జెప్పఁబడినది. అది యటుండనిమ్ము. కర్మాకర్మలయొక్కగాని, ధర్మాధర్మములయొక్కగాని సంశయమునకు సంబంధించిన పూర్వపక్షసిద్ధాన్తముల నన్నిటి నీరీతిగ మాటలాడ నారంభించిన రెండవ మహాభారతమే వ్రాయవలసివచ్చును. గీతారంభమున క్షాత్రధర్మము-బంధుప్రేమ యనువానిమధ్యమునఁ జిక్కుకొనినయర్జునునిపై వచ్చినసందర్భము లోకవిలక్షణము కా దనియు, నట్టిసందర్భములు సంసారమునఁ గర్తయు గొప్పవాఁడు నగువానికిఁ బలుమాఱులు గలుగుచునే యుండు ననియు, నింతియ కాక యొకప్పు డహింసయు నాత్మరక్షణయు, మఱియొకప్పుడు సత్యము సర్వభూతహితమును, నింకొకప్పుడు దేహసంరక్షణయు యశస్సును, వేఱువేఱుకారణములచే నుపస్థితము లగుకర్తవ్యము

లైనను వీనిలోనే తిరుగుడువడుచు శాస్త్రోక్తములును సామాన్యములును సర్వసామాన్యములు నగునీతిశాస్త్రనియమముల ననుసరించి యేకర్తవ్యమును వదలని వానికి సైత మానియమము నుల్లంఘింపవలసినంత స్థితి యిటుల వచ్చు ననియు, సాధారణమనుష్యులకే కాక గొప్పగొప్పపండితులకు నిట్టిసమయములఁ గార్యాకార్యవ్యవస్థితిఁ (కర్తవ్యాకర్తవ్యధర్మములనిర్ణయమును) జేయుట కేదేని నిశ్చిత మార్గము గాని యుక్తిగాని యున్నదో లేదో తెలిసికొన నిచ్ఛ స్వాభావికముగ నిటుల కలుగు ననియుఁ జదువరులకుఁ దెల్ల మగుటకై పైవివేచన చేయఁబడినది.

కటువువంటిసంకటసమయమున నాపద్ధర్మము లని శాస్త్రములఁ గొన్నియపవాదములు సెప్పఁబడియుండుట సత్యమే; ఉదాహరణము:—ఆపత్కాలమున బ్రాహ్మణుఁ డెక్కడ నన్నము గ్రహించినను దోషము లేదని స్మృతికారులు సెప్పియున్నారు. మఱియు ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో "ఉషస్తిచాక్రాయణుని"చే నీప్రకారముగ నాచరింపఁబడినటుల కథ యున్నది(యాజ్ఞ. ౩. ౪౧;ఛాం. ౧.౧౦). దానిలోను బైనఁ జెప్పఁబడినసందర్భమున శాస్త్రధర్మమునకును, నాఁకలి దప్పి మొదలగునింద్రియవృత్తులకును విరోధము కలిగి యింద్రియము లొకవైపునకును, శాస్త్రధర్మము రెండవవైపునకును లాగుచు నుండును. పైఁజెప్పఁబడిన ప్రసంగములో నింద్రియవృత్తులకును శాస్త్రధర్మములకును గాక, శాస్త్రముననే చెప్పబడినధర్మములకుఁ బరస్పరవిరోధము గలుగుటచేఁ గర్తవ్య మిదియా? యదియా? యనుసూక్ష్మ విచారణ చేయుట యావశ్యకముగఁ గన్పట్టును.మఱియు వీనిలోఁ గొన్నివిషయముల నిర్ణయము ప్రాచీనసత్పురుషు లిట్టిసమయమున నాచరించినయాచరణమును బట్టియే సామాన్యులకు సైతము నిశ్చయింప శక్యమైయున్నను, మఱికొన్నిసందర్భములలో బుద్ధిమంతులమనస్సు సైతము భ్రమపడుచున్నది. కారణ మేమన:—ఎంత విచార మధికముగఁ జేయుకొలఁదిఁ బూర్వపక్షసిద్ధాంతములు నంత యుక్తిమునిసమ్మన్నము లగుటచేఁ దుదకు నిర్ణయించుట దుర్ఘటముగ నున్నది. [illegible] యము కానిచో మనచేతిమీఁదుగ నధర్మముగాని యపరాధముగాని చేయుట సం[illegible] వింపవచ్చును.ఇట్టిదృష్టితోఁ జూచినధర్మాధర్మములయొక్క—గాని కర్మాకర్మములయొక్క—గాని వివేచనయే యొకస్వతంత్రశాస్త్రమై తర్క—వ్యాకరణములకన్న [illegible]ముగ నుండును.నీతిశాస్త్రమనుశబ్దము నవీనసంస్కృతగ్రంథములందుఁ [illegible] రాజనీతి శాస్త్రపరముగ వాడఁబడియున్నది. అందుచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యశాస్త్రమును ధర్మశాస్త్ర మని చెప్పుట ప్రాచీనపద్ధతిగనే యున్నది; [illegible] కర్తవ్యమును సద్వర్తనము నిమిడి యుండుటచే నేనీవఱకీపద్ధతి ననుసరించుచు ధర్మాధర్మముల

దైనను గర్మాకర్మల దైనను వివేచనను నీతిశాస్త్ర మనియే యీగ్రంథమునఁ జెప్పి నాఁడను. నీతియొక్క (కర్మాకర్మలయొక్క) గాని ధర్మాధర్మములయొక్క గాని వివేచన యనుశాస్త్రము గహనముగ నున్నది. ఈసంగతిఁ దెలుపుటకే "సూక్ష్మా గతి ర్హి ధర్మస్య" "ధర్మ (వ్యావహారిక మగునీతిధర్మ) స్వరూపము సూక్ష్మముగ నున్నది." అనువచనము మహాభారతమున ననేకస్థలములవచ్చియున్నది. "పంచపాండవులచే నొక ద్రౌపది యెటులవివాహమాడఁబడినది ? ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణసమయమున భీష్మద్రోణాదులు శూన్యహృదయులై యేలమౌనముఁదాల్చియుండిరి? మఱియు దుష్టుఁడగుదుర్యోధనునిపక్షమున యుద్ధముఁ జేయుచు భీష్మద్రోణులచేఁ దమపక్షము సమర్థింప "అర్థస్య పురుషో దాసో దాస స్త్వర్థో న కస్య చిత్" "పురుషుఁ డర్థమునకు దాసుఁడు. అర్థ మెవరికిని దాసుఁడు గాదు" (మ. భా. భీ. ౪౩.౩౫) అని చెప్పఁబడినది. ఈన్యాయము సరిగ నున్నదా? లేక, తప్పుగ నున్నదా? ఎప్పు డైనను "సేవా శ్వవృత్తి రాఖ్యాతా" (మను. ౪.౬). అనిసేవాధర్మము కుక్కవృత్తివలె నింద్యముగ గ్రహింపఁబడినచో, ధనమునకు దాసుఁ డగుటకు బదులుగ, భీష్మాదులు దుర్యోధనుని సేవ నేల వదలలేదు?" ఇవి మొదలగుప్రశ్నలకు సదుత్తరములుచెప్పుట మిక్కిలి కష్టముగ నుండును. ఇట్టిస్థలములలో నొక్కొక్కరు ప్రసంగానుసారముగ నొక్కొక్కనిర్ణయముఁ జేయుదురు. "సూక్ష్మా గతి ర్హి ధర్మస్య" "ధర్మతత్త్వము సూక్ష్మమైనది" (మ. భా. అను. ౧౦. ౭౦) అనియుఁ, దర్వాత "బహుశాఖా హ్యనంతికా" (మ.భా. వన. ౨౦౮.౨)"దాని కనేకములగుకొమ్మ లుండుటచే వానివలనఁ గలుగఁబోవునను మానములునునేకములుగ నుండు"ననియుమహాభారతముననే చెప్పఁబడి యున్నది. తులాధారజాజలిసంవాదమునఁ దులాధారుఁడే ధర్మమువిషయమై వివేచన చేయుచు "సూక్ష్మత్వా న్న స విజ్ఞాతుం శక్యతే బహునిహ్నవః" "ధర్మము, సూక్ష్మము ననేకాపవాదములు గలదియు నగుటచే ననేకసమయములఁ దెలియఁబడదు" (మ. భా. శాంతి ౨౬౧. ౩౭) అని వ్రాసి నాఁడు. మహాభారతకారున కీసూక్ష్మప్రసంగము పూర్ణముగఁ దెలియుటచే నిట్టివిషయములలోఁ బ్రాచీనమహాపురుషులచే నాచరింపఁబడినదానిఁ జెప్పుటకే భారతమున ననేకకథానకములు సంగ్రహింపఁబడినవి. కాని సర్వవిషయములు శాస్త్రీయరీతిగ వివేచనఁ జేసి వానిలోని సామాన్యమర్మమును భారతమువంటిధర్మగ్రంథములలో నెక్కడనైనఁ జెప్పుటయావశ్యకమే. పూర్వ మర్జునునకు శ్రీకృష్ణుఁడు కర్తవ్యమోహమును నివారించుట కుపదేశించిన యుపదేశము నాధారముగఁ జేసికొని వ్యాసుఁడు భగవద్గీతలలో నీమర్మమును బ్రతిపాదించెను. మఱియు నాహేతువున గీతయనునది మహాభారతమునకు రహస్యోప

నిషత్తును శిరోభూషణమును నై యున్నది. ఇంతియకాక మహాభారతమే గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన మూలభూతకర్మతత్త్వమునకు సోదాహరణమగు విస్తృతవ్యాఖ్యానము నై యున్నది. గీతాగ్రంథము మహాభారతములో నిటీవలఁ జేర్పఁబడిన దని యనుకొనువా రీవిషయమును ముఖ్యముగా గమనింపవలయునని సూచించుచున్నాను. వేయేల? గీతాగ్రంథమున కేదేని గౌరవ ముండినయెడల నా గౌరవము దీనివలనఁ గలిగినదే యని చెప్ప నగును. ఏల యన:—కేవలమోక్షశాస్త్రమును (వేదాంతమును బ్రతిపాదించు నుపనిషదాదికమును), అహింసాదిసదాచరణములనియును మాత్రమును జెప్పుస్మృత్యాదిగ్రంథములును ననేకము లున్నను వేదాంతములో దురవగాహ మగుతత్త్వజ్ఞానముయొక్క యాధారమున, కార్యాకార్యవ్యవస్థితిని సమన్వయింపఁ జేయుగీతను బోలుప్రాచీనగ్రంథ మిప్పటికిని సంస్కృతవాఙ్మయమున స్పష్టముగఁ గన్పట్టదు. 'కార్యాకార్యవ్యవస్థితి' యను నీశబ్దము స్వకపోలకల్పితము గాదు. గీతలలోనే యున్నది (గీత. ౧౬. ౨౪). ఈవిషయము గీతాభక్తులకుఁ జెప్ప నవసరము లేదు. భగవద్గీతానుసారముగనే యోగవాసిష్ఠమందును జ్ఞానమూలక మగుప్రవృత్తిమార్గమే వసిష్ఠుఁడు రామున కుపదేశించెను. కాన గీతతరువాత వెలువడి, గీతలనే యనుకరించుగ్రంథములచేఁ బైఁ జెప్పఁబడినగీతలయపూర్వతకేమియు బాధ రానేరదు.

ఇది కర్మజిజ్ఞాస యను ద్వితీయప్రకరణము.

తృతీయప్రకరణము.

కర్మయోగశాస్త్రము.

"తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలం"*

(గీత. ౨.౫౦)

ఎవరికైన నేశాస్త్రమందేనియుఁ బ్రవేశము కలుగఁజేసికొన నిచ్ఛ మొట్ట మొదట లేనిచో వా రాశాస్త్రముల నభ్యసించుట కనధికారులు. మఱియు నట్టి యనధికారు లగువారి కాశాస్త్రములను జెప్పుట బోరగించినఘటముపై నీటిని బోయునటు లుండును. దానివలన శిష్యున కేమియు లాభము లేక పోవుటయే కాక గురువునకు నిష్ఫలశ్రమ మగుటచే నీయిద్దఱికాలము వ్యర్థముగఁ గడచి పోవును. జైమిని బాదరాయణులచే, పూర్వోత్తరమీమాంసలయారంభమున "అథాతో ధర్మజిజ్ఞాసా" అనియు, "అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసా" అనియుఁ సూత్రము లిందులకే వ్రాయఁబడినవి. ఎటుల ధర్మోపదేశము ధర్మేచ్ఛులకును, బ్రహ్మోపదేశము ముముక్షువులకును జేయఁదగినదో యటులే కర్మశాస్త్రోపదేశము సంసారమునందుఁ గర్మల నెటుల చేయవలయునో తెలిసికొన నిచ్ఛ గలవారికే చేయఁదగినది. కావుననే యీగ్రంథమునఁ బ్రథమప్రకరణమున విషయప్రవేశ మును, రెండవప్రకరణమునఁ గర్మజిజ్ఞాసాస్వరూపమును, గర్మయోగశాస్త్ర మహత్త్వమును దిగ్దర్శనముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినవి. ఈస్థలమునఁ బూర్వపక్షము గల దని ముందుగఁ దెలిసికొనకున్నచో సిద్ధాంతమహత్త్వము పూర్ణముగఁ దెలి యదు. మఱియు మహత్త్వము తెలియక పోవుటచే కేవలము పఠనమూలమున వచ్చినశాస్త్రమును ధారణ చేయుట (జ్ఞప్తినుంచుకొనుట) కష్టము. ఈకారణముననే మంచిగురువు, శిష్యునకు జిజ్ఞాస యున్నదా? లేదా? యని మొదటనే విచారించి యది లేనియెడల దానియుత్తేజనముఁ జేయుటకుసైతము ప్రయ

---

* "కావున యోగము నాశ్రయింపుము. యోగ మనః కర్మల నాచరించుటయందలి చాతుర్యము, లేక, నేర్పు." అని యోగమునకు లక్షణము. ఈవిషయమునఁ జాలవిచారణ మీప్రకరణముననే చేయఁబడినది.

త్నించును. గీతలలోఁ గర్మయోగశాస్త్రవివేచన యీతీరుననే చేయఁబడినది. ఏ యుద్ధమునఁ దనచేతిమీఁదుగఁ బితృవధయు, గురువధయు, సమస్తరాజవధయు, బంధువధయు నగునో యట్టిఘోరయుద్ధమును జేయుట న్యాయ్యమా? యన్యాయ్యమా? యనుశంక మనస్సునఁ దగిలి యర్జునుఁడు యుద్ధేచ్ఛ వదలి సన్యసించుటకు సిద్ధుఁడు కాఁగాఁ బ్రాప్త మగుకర్మను వదలివేయుట వెఱ్ఱితనమునకును దుర్బలత్వమునకును లక్షణ మగుననియు, నటుల వదలుటచే స్వర్గదూరుఁడ వగుటయే కాక యపకీర్తికిసైతము పాల్పడుదు వనియు, సామాన్యయుక్తివాదమును జేసి యప్పటికిని వినక పోఁగా "అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే" "నీవు శోకింపఁదగనివారిని గుఱించి శోకించుచున్నావు. ఇంతియకాక బ్రహ్మజ్ఞానుల పెద్దపెద్దమాటలను చెప్పుచున్నావు" (గీ. ౨.౧౧) అని కొంచెము పరిహాసముఁజేసి శ్రీకృష్ణుఁడు కర్మజ్ఞానము లతని కుపదేశించెను. అర్జుననిశంక నిరాధారము కాదు. గొప్పవిద్వాంసులకు సైతము యొక్కొకసందర్భమున "ఏమిచేయఁదగును?. ఏమిచేయఁదగదు?" అనువిషయమున వ్యామోహ మెటుల గలుగునో పూర్వప్రకరణమున నిరూపించితిని. కాని కర్మాకర్మలవివేచనలో ననేక ప్రతిబంధకములు బయలుదేఱు నని కర్మను వదలుట యుక్తము గాదు. కాన, నేయుక్తిచే జగత్తులోఁ గర్మకు లోపము లేకుండునో, యేయుక్తిచేఁ గర్మలబంధము గాని పాపముగాని యెంతమాత్రమును మనకుఁ దగులదో, యట్టి 'యోగము' (యుక్తి) నేర్పఱిచియె స్వీకరింపవలయును. "తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ" "కావున నీవును దానినే స్వీకరింపుము." అని శ్రీకృష్ణుఁడు మొదట నర్జునునకుఁ జెప్పెను. ఈయోగమనఁగా కర్మయోగశాస్త్రము. మఱియు నర్జునునకు సంప్రాప్తించిన సందర్భము లోకవిలక్షణము గాదు. సంసారములోఁ జిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగునిట్టిసంకటము లందఱకును సంభవించుచునే యుండును. కావున భగవద్గీతలలోఁ జేయఁబడిన కర్మయోగశాస్త్రవివేచనను మనము విమర్శించుట యావశ్యకము. కాని యేశాస్త్రమున నైనను బ్రతిపాదనలో రాఁబోవుముఖ్యశబ్దములయర్థము బాగుగఁ దెలియుటకై యాశబ్దములకు మంచివ్యాఖ్యానములును, శాస్త్రమున నుపపాదింపఁబడుమూలభూత మగుసరణియు, మొదట సంక్షేపముగ నుండవలయును. కాదేని యుత్తరగ్రంథమున ననేకవిధము లగునపవ్యాఖ్యానములు ననుపపత్తులును గలుగును. ఈకారణముననే యీసామాన్యపద్ధతి ననుసరించి ముందుగ నీశాస్త్రమున రాఁబోవు కొన్నిముఖ్యశబ్దములయర్థములను పరీక్షించుచున్నాను. వానిలో మొదటిది కర్మశబ్దము.

ఈకర్మశబ్దము 'కృ' ధాతువువలన నిష్పన్నమైనది. కావున దానికి 'చేయుట' యని కాని, 'నడవడి' యని కాని, 'వ్యాపార' మని కాని యర్థము. మఱియు నా సామాన్యార్థమే భగవద్గీతయందును వివక్షితముగ నున్నది. ఈశబ్దమునకు మీమాంసాశాస్త్రమునఁ గాని యన్యస్థలములలోఁ గాని యున్న సంకుచితార్థము లన్నియు గోచరములై పాఠకులు పొరపడకుండునటుల చేయుటకై యిటుల చెప్పుచున్నాను. ఏమతధర్మమును విచారించినను దానిలో 'ఈశ్వరప్రాప్తి కేదేని యొక కర్మను జేయవలయు' నని చెప్పఁబడియే యుండును. ప్రాచీనవైదికధర్మానుసారముగ యజ్ఞయాగాదికములే కర్మలు. మఱియు నీయజ్ఞయాగాదు లెటుల చేయవలయునో యావిధులఁ జెప్పువైదికగ్రంథములలో ననేకస్థలములయం దనేకవిధములుగను, ఒకానొకచోఁ బైకి విరుద్ధములుగను, గన్పట్టుచున్న యనేకవచనములకు సంగతమైనయేకవాక్యత యెటుల గలుగునో, నిరూపించుటకే జైమినియొక్క పూర్వమీమాంసాశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. జైమినిమతమున నీవైదికములు, లేక, శ్రౌతములు నగుయజ్ఞయాగాదులఁ జేయుటయే ముఖ్యమును బ్రాచీనము నగుధర్మముగ నున్నది. మనుష్యుఁ డేమిచేసినను యజ్ఞార్థముగనే చేయవలయును. అతఁడు ధనమార్జించినను యజ్ఞార్థమే; ధాన్యసంగ్రహము చేసినను యజ్ఞార్థమే యని తెలిసి తెలిసికొనవలయు నని మహాభారతమున నున్నది. (మ. భా. శాం. ౨౬. ౨౫) యజ్ఞమును జేయవలయు నని వేదమే విధించెను గాన యజ్ఞార్థమై చేయఁబడిన యేకర్మ యైనను మనుష్యునకు స్వయముగ బంధహేతువు కాదు. యజ్ఞమునకు సాధనమే యగును. స్వతంత్రమైనసాధ్యము కానేరదు. కావున యజ్ఞమువలన వచ్చు ఫలములోనే యాసాధనములఫలము లంతర్భూతము లగును. సాధనములకు వేఱుగా ఫలము లేదు. కాని యజ్ఞార్థమై చేయఁబడినకర్మలు స్వతంత్రములుగా ఫలదాయకములు గానున్నను యజ్ఞముచేతనే స్వర్గప్రాప్తి (అనఁగా: మీమాంసకమతానుసారముగ నొకవిధ మగుసుఖప్రాప్తి) యగును కాన నాస్వర్గప్రాప్తికొఱకే యజ్ఞకర్త యగుపురుషుఁ డిచ్ఛాపూర్వకముగ (అనఁగా: కావలయు నని) యజ్ఞమును జేయుచున్నాఁడు. కావుననే యజ్ఞమనుకర్మ ప్రత్యేకముగఁ బురుషార్థములలో నొకటిగఁ బరిగణింపఁబడుచున్నది. మనుష్యున కిష్టమైనవస్తువును పొందవలయు ననునిచ్ఛయే పురుషార్థ మని చెప్పుదురు. (జై. సూ. ౪.౧.౧; ౨) యజ్ఞమునకే 'క్రతు' వని పర్యాయపదము. కనుక 'యజ్ఞార్థ' శబ్దమునకు మాఱుగ 'క్రత్వర్థ' శబ్దమును మార్చుట యుక్తము. మఱియు యజ్ఞార్థములు (క్రత్వర్థములు) స్వతంత్రముగ ఫలము నీయనివి కావుననే బంధకములు కావు. మఱియు 'పురుషార్థములు' పురు-

షునకు లాభదాయకములు, కావుననే బంధకములు. అని కర్మలన్నియు రెండువిధ ములు. సంహితలలోను బ్రాహ్మణగ్రంథములలోను నుండువిషయమంతయు యజ్ఞయాగాదికములగుటెంచిరియే. ఋగ్వేదసంహితలో నింద్రాదిదేవతాస్తుతిపరములగు సూక్తము లుండును. సత్యమే! కాని, వానివినియోగము యజ్ఞసమయముననే కర్తవ్యమగుటచే,సర్వశ్రుతిగ్రంథములును యజ్ఞాదికర్మప్రతిపాదకములే యని మీమాంసకులు చెప్పుదురు.ఏమియుఁ దెలిసికొనకయే చేసినను, బ్రహ్మజ్ఞానపూర్వకముగఁ జేసినను, వేదోక్తము లగుయజ్ఞయాగాదికములఁ జేసిననే స్వర్గము సిద్ధించును గాని యితరకి యేమిచేసినను సిద్ధింప దని కర్మఠులు, లేక, యాజ్ఞికులు, లేక, కేవల కర్మవాదులు చెప్పుదురు. ఉపనిషత్తులలో నీయజ్ఞములు గ్రాహ్యములుగ నంగీకరింపఁబడినను వానియోగ్యతబ్రహ్మజ్ఞానమునకుఁ గ్రిందిమెట్టని నిశ్చయింపఁబడుటచే స్వర్గప్రాప్తి కలిగినను నిత్యమగుమోక్షసంపాదనకు బ్రహ్మజ్ఞానమే యావశ్యక మని చెప్పఁబడినది. భగవద్గీతరెండవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన—"వేదవాదరతాః పార్థ నాన్య దస్తీతి వాదినః" (గీ. ౨. ౪౨) ఇత్యాదియజ్ఞయాగాదికర్మలను బ్రహ్మజ్ఞానము లేకుండఁ జేసినఁ బైనఁ జెప్పినటుల మోక్షము నీయనివే యగును. అటులే గీతలలోని— "యజ్ఞార్థాత్కర్మణోఽన్యత్ర లోకోఽయం కర్మబంధనః" "యజ్ఞార్థము చేయఁబడినకర్మలు తక్క మిగిలినకర్మ లన్నియు బంధహేతువులు" (గీ. ౩. ౯) అనునిది యు మీమాంసకమతముయొక్క యనువాదమే. ఈయజ్ఞాదివైదికకర్మలు (అనఁగా: శ్రౌతకర్మలు)గాక వేఱువిధ మైనవియు, ధార్మికదృష్టిచే నావశ్యకములు నైన కర్మలు చాతుర్వర్ణ్యభేదముచే, క్షత్రియులకు యుద్ధము, వైశ్యులకు వాణిజ్యము మొదలగునవి మనుస్మృత్యాదిధర్మగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినవి. నుఱియు నిది ముందుగా స్మృతులలోనే వ్యవస్థానుసారముగఁ జెప్పఁబడుటచే వీనిని స్మార్తకర్మ లని కాని స్మార్తయజ్ఞము లని కాని యందురు. ఈశ్రౌతస్మార్తకర్మలు గాక కొన్ని ధార్మికకర్మలు (వ్రతోపవాసాదికములు) పురాణములలో మొదట విస్తారముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడుటచే వానికిఁ బౌరాణికకర్మ లని పేరిడిరి. ఈకర్మ లన్నియు, నిత్యములు, నైమిత్తికములు, కామ్యము లని మూఁడువిధములుగ విభజింపఁబడినవి. నియమముగఁ జేయఁబడుస్నానసంధ్యాదికములు నిత్యములు. వీనినాచరించుటవల నేమియు ఫలసిద్ధి కాని యర్థసిద్ధి కాని లేదు; కాని యాచరింపనియెడల దోషము వచ్చును. నైమిత్తికము లన నేదైన నొకకారణము మొదటఁ బ్రసక్తమగుటచేఁ జేయవలసివచ్చుకర్మలు. అవి అనిష్టగ్రహశాంతి ప్రాయశ్చిత్తము మొదలగునవి. దేనికొఱకు మనము శాంతిని గాని ప్రాయశ్చిత్తమును గాని చేసికొనుచున్నామో యా

నిమిత్తము పూర్వమందు సిద్ధముగానియెడల నీకర్మలయొక్క కర్తవ్యత యావశ్యకముగాదు. మన కేదేని యొకక్రొత్తవిషయమం దిచ్ఛ గలిగి దానిం బొందుట కనేకపర్యాయములు శాస్త్రానుసారముగ నేకర్మ లొనర్చెదమో యవి కామ్యకర్మలు. వర్షములు కురియుటకుఁ గాని, పుత్త్రప్రాప్త్యర్థము గాని యజ్ఞములు చేయుట కామ్యకర్మలలోనిది. నిత్యనైమిత్తికకామ్యములు గాక సురాపానము మొదలగు కొన్ని నిషిద్ధకర్మములుగలవు. అవి యెల్లప్పుడు త్యాజ్యము లని శాస్త్రములు విధించుటచే, నిషిద్ధకర్మలనఁబడును. నిత్యకర్మ లెవ్వియో, నైమిత్తికము లెవ్వియో, కామ్యములును, నిషిద్ధములు నెవ్వియో, వానిని ధర్మశాస్త్రములు సిద్ధాంతీకరించియున్నవి. మఱియు 'వీనిచేఁ జేయఁబడిన యీకర్మ పాపకరమా? పుణ్యప్రదమా?' యని యెవ రేని ధర్మశాస్త్రజ్ఞు నడిగిన నతఁడు ధర్మశాస్త్రవిధి ననుసరించి 'యీకర్మ యజ్ఞార్థమా? లేక, పురుషార్థమా?' యనియు, 'నిత్యమా? నైమిత్తికమా?' యనియు, 'కామ్యమా? నిషిద్ధమా?' యనియు విచారించి తర్వాత నిర్ణయమును జెప్పును. భగవద్గీతదృష్టి యీపండితదృష్టి కన్న మిగుల వ్యాపకము. వేయేల? ధర్మశాస్త్రదృష్టికంటె కూడ దూరదృష్టి యని చెప్పవచ్చును. శాస్త్రముచే నొకానొకకర్మ నిషిద్ధ మని చెప్పఁబడక యుండును. ఇంత యేల? అది విహితముగనే(అనఁగా: మనకుఁ గర్తవ్యములు గాఁ జెప్పఁబడినకర్మలలో నొకటిగనే) యుండును. ప్రకృతప్రసంగమున క్షాత్రధర్మమునే యుదాహరణముగ నెన్నుకొందము. ఇది యర్జునునకు విహితమే; కాని యంతమాత్రముచే నాకర్మ నతఁడు నియమముగఁ జేయవలసినది లేదు. ఒకవేళ చేసినను నది నియమముగ శ్రేయస్కరమే యని నమ్మకమును లేదు. మఱియు శాస్త్రవిధులలోనే యనేకసందర్భములు పరస్పరవిరుద్ధములుగ నుండు నని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. అట్టిసమయమున, మనుష్యుఁ డేమి చేయవలయునో నిర్ణయించుట కేదేని యుక్తి కలదా? ఉండిన నది యేది? యనువిషయమే గీతలచేఁ బ్రతిపాద్యము. ఆప్రతిపాదనఁ జేయుటకై పైఁ జెప్పఁబడినకర్మభేదము విశేషముగఁ బరిశీలింప నవసరము లేదు. యజ్ఞాదివైదికకర్మలవిషయమునఁ గాని, లేక, నాలుగువర్ణముల యితరకర్మల విషయమునఁ గాని మీమాంసకు లొనర్చినసిద్ధాంతము గీతలలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన కర్మయోగమున కెంతవఱకు సంబంధించి యుండునో నిరూపించుటకై మీమాంసకులసిద్ధాంతము నైతము గీతలలోఁ బ్రసంగానుసారముగ విచారింపఁబడినది. చిట్టచివరయధ్యాయములో యజ్ఞయాగాదికర్మలు జ్ఞానిచేఁ జేయఁదగినవా? కావా? యనుప్రశ్నకు సంక్షేపముగ నుత్తరము చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౮. ౬). కాని గీతలలో

ముఖ్యముగఁ జెప్పువిషయ మింతకన్న వ్యాపక మగుటచే గీతాప్రతిపాదనమునఁ గర్మశబ్దార్థము కేవల శ్రౌతకర్మయే యని కాని శ్రౌతస్మార్తకర్మలే యని కాని సంకోచము చేసికొనక యా శ్రౌతస్మార్తకర్మలకన్న విశేషవ్యాపక మైనది గ్రహింపఁ బడవలయును. సారాంశ మేమన:—తినుట, త్రాగుట, ఆడుట, కూర్చుం డుట, లేచుట, ఉండుట, ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల విడుచుట, నవ్వుట, ఏడ్చుట, వాసనఁ జూచుట, చూచుట, మాటలాడుట, వినుట, నడచుట, ఇచ్చుట, పుచ్చు కొనుట, నిద్రించుట, మేలుకొనుట, చంపుట, యుద్ధము చేయుట, మననధ్యాన ములఁ జేయుట, విధిని గాని నిషేధమును గాని చేయుట, దానముఁ జేయుట, యజ్ఞయాగాదులు చేయుట, వ్యవసాయమును గాని వ్యాపారమును గాని జేయుట, ఇచ్ఛయించుట, నిశ్చయించుట, నోరు మూసికొని యూరకుండుట, మొదలగు నవి యన్నియు భగవద్గీతలోనికర్మశబ్దముచే వాచ్యములే; ఆకర్మలు కాయికము లైనను, వాచికము లైనను, మానసికము లైన నిష్టమే (గీ. ౫.౮-౯). వేయేల? దేహము జీవముతో నునికియు, మరణము సైతము కర్మలే. మఱియుఁ బ్రసంగాను సారముగ, జీవించుటయు, మృతియు ననునీ రెంటిలో నేది గొప్పదో యనుసంగతి విచారించుట యావశ్యకముగ నున్నది. ఈవిచారమే ప్రసక్తమైనయెడలఁ గర్మ శబ్దమునకే కర్తవ్యకర్మ యని యైన, విహితకర్మ యని యైన, నర్థ మగుచున్నది (గీ. ౪.౧౬.). మనుష్యులకర్మవిషయ మగువిచారణ యైనది. ఇఁక నింతకంటెను మొదటికిఁ బోయి సర్వచరాచర(చేతనాచేతన) వస్తువుల వ్యాపారములను సైతము కర్మశబ్దమే సంబంధించి యున్న దని నిరూపణ చేయవలయును. కాని దానివిచా రణ యుత్తరగ్రంథమునఁ గర్మవిపాకప్రక్రియలోఁ జేయఁబడును.

కర్మశబ్దముకన్న నెక్కుడు వివాదాస్పద మైనది 'యోగ' శబ్దము. ఈశబ్దము నకుఁ బ్రస్తుతముండురూఢార్థము "ప్రాణాయామాదిసాధనములచేఁ జిత్తవృత్తి నైన నింద్రియముల నైన నిరోధించుట", లేక, "పాతంజలసూత్రోక్త మగుసమా ధి.", లేక, "ధ్యానయోగము." కావున నీయర్థమందు నుపనిషత్తులలో సైత మీ శబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది (కఠ. ౬.౧౧); కాని యీసంకుచితార్థము భగవద్గీ తలో సామాన్యముగ వివక్షితము కానేర దనువిషయము తోలుత గమనింపవల యును. 'యోగ' శబ్దము 'యుజ' యనుధాతువునుండి నిష్పన్న మగుటచే దానివ్యుత్పత్త్యా ర్థము, 'కలయుట' 'సంబంధించుట' 'సంపాదించుట' 'సంగతి' 'ఒకచోటనుం డుట' యనువానిలో నేదేని యగును. మఱియు నుత్తరగ్రంథమున నట్టిస్థితి గలుగుటకు 'ఉపాయము' 'సాధనము' 'యుక్తి', లేక, 'నివర్తనోపాయ' మనియు నర్థము. "యోగ

స్సన్నహనోపాయధ్యానసంగతియుక్తిషు” (అమరము. ౩.౩.౨౨).అని యమరకోశములోఁ గూడ నీయర్థము లన్నియుఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఫలజ్యోతిషములో నేవేని కొన్ని గ్రహము లిష్టముగఁ గాని, యనిష్టముగఁ గాని యునికిం జేసి యాగ్రహములయోగము నిష్ట మని కాని యనిష్ట మని కాని మనము చెప్పుదుము. “యోగక్షేమము”లనెడి సమాసపదమున నున్న “యోగ” పదమునకు “లభింపనివస్తువును సంపాదించుకొనుట” యని యర్థము (గీ. ౯-౨౨).భారతయుద్ధమున ద్రోణాచార్యుల జయింప నశక్య మని తెలిసికొని యాయనను జయించుట కొక్కయోగమే ‘సాధనమే’, లేక, ‘యుక్తియే’యున్న దని—“ఏకో హి యోగో ఽస్య భవేద్వధాయ” (మ.భా. ౧౮౧.౩౧) యని శ్రీకృష్ణునిచేఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నుత్తరగ్రంథమున జరాసంధాదిరాజులు పూర్వము ధర్మసంరక్షణార్థమై యోగముచేతనే యెటుల చంపఁబడిరో! యనిసైత మున్నది. భీష్ములవా రంబాంబికాంబాలికల నపహరించినపిదప నితరరాజులు “యోగము యోగ” మని చెప్పుచు నతని వెంబడించిరని యుద్యోగపర్వమునఁ జెప్పఁబడి యున్నది (మ. భా. ఉ. అ. ౧౭౨). మఱియు భారతమున నితరస్థలములయందు నీయర్థముననే యోగశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది. గీతలలో ‘యోగ’ ‘యోగి’ శబ్దములనుండి యేర్పడినసామాసికశబ్దములు దాదాపుగ నెనుబది గలవు; కాని యేనాలుగైదుస్థలములనో తక్క (గీ. ౬.౧౨.౨౩) పాతంజలయోగ మనునర్థము విశేషముగ నెక్కడను నిష్టము కానేరదు. యుక్తి, కౌశల్యము, సాధనము, ఉపాయము, కలియుట యనునీయర్థములే కొంచెము మార్పుతో నంతటను సుస్పష్టముగఁ బ్రయోగింపఁబడియుండుటచే గీతాశాస్త్రములోనివ్యాపకశబ్దములలో నిది యొకటి యని చెప్పుట కేమియు సందియము లేదు. అయినను ‘యోగ’మనఁగా:సాధనము,కౌశల్యము,లేక,యుక్తి యని సామాన్యముగఁ జెప్పినను నంతయు సమకూడ నేరదు. కారణ మేమనఁగా:—వక్తయొక్క యిచ్ఛననుసరించి యీసాధనము, సన్యాసమునకుఁ గాని, కర్మకుఁ గాని, చిత్తనిరోధమునకుఁ గాని, మోక్షమునకుఁ గాని, మఱియొకదానికిఁ గాని, తుదకు దేనికైనను సాధనము కావచ్చును. ఉదాహరణము:—గీతలలో రెండుమూఁడుచోటులలో భగవంతుని నానావిధ మగువ్యక్తసృష్టిని నిర్మించుకౌశల్యమునకుఁ గాని, యద్భుతసామర్థ్యమునకుఁ గాని ‘యోగ’ మనుశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది (గీ. ౭.౨౫; ౯.౫; ౧౦.౭; ౧౧.౮). ఈయర్థమునుబట్టియే భగవంతుఁడు యోగేశ్వరుఁ డని చెప్పఁబడినాఁడు. (గీ. ౧౮.౭౫) కాని గీతలలోని ‘యోగ’శబ్దమున కివి యేవియును ముఖ్యార్థములు కావు. కావున ‘యోగ’ శబ్దముచే నేవిలక్షణ మగు కౌశల్యము,సాధ

నము, యుక్తి, లేక, యుపాయము, గీతలలో ముఖ్యముగ వివక్షితముగ నున్నదో దానిని జెప్పు "యోగః కర్మసు కౌశలం" "యోగ మనఁగాఁ గర్మలఁ జేయుటయం దలి నేర్పరితనము, యుక్తి, చాతుర్యము, లేక, శైలి" (గీ. ౨. ౫౦) యనుచానిచే నీశబ్ద వ్యాఖ్యానము గీతలలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. మఱియు నటుపిమ్మట శాంకరభాష్య ములో సైతము "యోగః కర్మసు కౌశలం" అనుపదములకుఁ గర్మవిషయమున స్వభావముగ నున్న బంధకత్వమును లేకుండఁ జేయుయుక్తియే యోగ మని యర్థము చేయఁబడినది. సామాన్యముగఁ జూచినయెడల నొకకర్మనే చేయుట కనేక యోగ ములు, లేక, యుపాయము లుండును. వానిలో నుత్తమ మగుసాధనమునకు యోగ మనుశబ్దము విశేషముగ వాడఁబడుచున్నది. ఉదాహరణము:—ద్రవ్యసంపాదన చేయవలసినచో నది, చౌర్యము, ఉద్బంధము, భిక్ష, సేవ, ఋణము, శరీరపరి శ్రమము మున్నగు ననేకసాధనములచే సంపాదింపఁదగియున్నది. వానిలో ప్రతిసాధ నమునకును 'యోగ' శబ్దము ధాత్వర్థానుసారముగఁ బ్రయోగించుటకు వీలుండినను, దనస్వాతంత్ర్యమును బోఁగొట్టుకొనకుండ శ్రమచేసి ద్రవ్యమును సంపాదింపు టయే ముఖ్యార్థము. ఈయుపాయమునే ముఖ్యముగ 'ద్రవ్యప్రాప్తియోగ' మని చెప్పు టయుఁ గలదు.

"యోగః కర్మసు కౌశలమ్" "కర్మను జేయుటలో నొకవిధ మగువిశేషయు క్తియే యోగ" మని స్వయముగ భగవంతుఁడే వ్యాఖ్యానము చేయుటచే వాస్తవముగ విచారింప గీతలలో నీశబ్దమునకు ముఖ్యార్థ మేమియగు ననువిషయమున శంకకు నవ సరము. కాని భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన యీవ్యాఖ్యానమును దృష్టియందుంచక గీత లకు గొప్పగొప్పవ్యాఖ్యానము నొనర్చినవారీశబ్దముఁ గ్రిందుమీఁదుగ చేసి యనేకవిధ ముల గీతలమథితార్థముఁ దీయుటచే వారు చేసినయీయోగశబ్దార్థములలో లోపమును నిరూపించుటకై యోగశబ్దార్థవిచారణ యిచ్చో నావశ్యకమై యున్నది. యోగశబ్దము గీత రెండవయధ్యాయము మొట్టమొదట వచ్చి యుండుటచే నచటనే దానియర్థము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. "యుద్ధ మేల చేయవలయునో, సాంఖ్యమార్గప్రమా ణముగ నుపపత్తిని జెప్పినపిదప నిప్పుడు నీకు యోగమార్గానుసారముగ నుపపత్తిని జెప్పుచున్నాను." (గీ. ౨-౩౯) అని భగవంతుఁ డారంభించుటచేఁ బ్రసంగమున యజ్ఞయాగాదికామ్యకర్మలలోనే యెల్లప్పుడు మునిఁగియున్నవారిబుద్ధి ఫలాశా మూలమున నెటుల వ్యగ్ర మగునో వర్ణితమైనది (గీ. ౨. ౪౧-౪౬). పిదప నిట్టుల బుద్ధిని వ్యగ్రపడనీయక "ఆసక్తిని విడలుము. బొత్తిగ కర్మలనే చేయవలయు ననునభినివేశమునఁ బడకుము" అని వచించి "యోగస్థుఁడవై కర్మలను జేయుము"

(గీ. ౨. ౪౮) అని యుపదేశింపఁబడినది. మఱియు నచ్చో 'యోగ' మనఁగా సిద్ధి విషయకము గాని యసిద్ధివిషయకముగాని యగుసమత్వబుద్ధి" యని యోగశబ్దార్థము ముందుస్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. పిదప "ఫలాశచేఁ గర్మ చేయుటకంటె సమత్వ బుద్ధిరూప మగునీయోగమే శ్రేష్ఠమైనది (గీ. ౨-౪౯). బుద్ధిసమత్వయుక్త యగువె వలఁ గర్మసంబంధ మగుపాపపుణ్యములబాధ కర్తకుఁ దగులదు. కాన నీవీయోగ మును సంపాదింపుము" అని చెప్పి వెంటనే "యోగః కర్మసు కౌశలం" (గీ. ౨. ౫౦) అని యోగలక్షణము మరలఁ జెప్పఁబడినది. దీనినిఁ బట్టి చూడఁగఁ గర్మపాపము సంబంధింప కుండఁ గర్మఁ జేయుట యనుసమత్వబుద్ధిరూప మగునే విశేషయుక్తి ప్రథమమునఁ జెప్పఁబడినదో యాయుక్తికే కౌశల మని నామముగావున నీయుక్తిచేఁ గర్మను జేయుటయే యోగ మని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినటుల కనఁబడు చున్నది. మఱియు నీయర్థమే యుత్తరగ్రంథమున—"యోఽయం యోగ స్త్వయా ప్రోక్త స్సామ్యేన మధుసూదన" "సమత్వబుద్ధిస్వరూప మగుయోగము నీచే నాకుఁ జెప్పఁబడినది."(గీ: ౬. 33)యని యీశ్లోకమున నర్జుననిచే మరల స్పష్టపఱు పఁబడినది. జ్ఞాని యగువానిచే నీజగత్తున నెటుల వ్యవహరింపఁబడవలయునో యావి షయమున శ్రీశంకరాచార్యులవారికంటెను సైతము పూర్వమునుండి వచ్చుచున్న వైదికధర్మముల ననుసరించియే రెండుమార్గములున్నవి. వానిలో, జ్ఞానోత్ప త్తియైనపిదపసర్వకర్మములను బొత్తిగ వదలుట యొకమార్గము; జ్ఞానోత్పత్తియైనను గర్మలను వదలక వాని పుణ్యపాపముల బాధ తగులనీయకయే, యుక్తిచే వానినే యామరణాంతమును జేయుచుండుట రెండవమార్గము. ఈరెండుమార్గముల నుద్దే శించియే గీతలలో ముందు (గీ. ౫-౨) సన్న్యాస మనియు, కర్మయోగ మనియు వ్రాయఁబడినది. సన్న్యాస మనఁగా వదలిపెట్టుట; యోగ మనఁగా సంబంధము. పర్య వసానమునకుఁ గర్మలత్యాగము, సంబంధము నను రెండును భిన్నమార్గములుగ నున్నవి. సాంఖ్యము,యోగము, "సాంఖ్యయోగౌ"అనియు సంక్షిప్తము లగువేఱు నామములు సైత ముత్తరగ్రంథమున (గీ. ౫. ౪) నీరెండుమార్గముల ననుసరించియే వ్రాయఁబడినవి. బుద్ధిని స్థిరముఁ జేయుటకుఁ బాతంజలయోగములో నున్నయాసనా దులవర్ణన యాఱవయధ్యాయమునన్నది నిజమే! కాని, యది యెవరికొఱకు? తప స్వికొఱకా? కాదేరదు; కర్మయోగికొఱకు; (యుక్తిచేఁ గర్మలఁజేయువానికొఱకు). ఆతఁడు సమత యనుయుక్తిని సాధించుకొనుటకై చెప్పఁబడినది. కానిచో "తపస్వి భ్యోఽధికో యోగీ" యనువాక్యమే యనన్వితి మగును. ఇటులే—"తస్మా ద్యోగీ భవార్జున" (గీ. ౬. ౪౬) అని యీయధ్యాయాంతమున నర్జుననకుఁ జేయఁబడిన

యుపదేశముయొక్క యర్థము కూడ.—"యోగస్థః కురు కర్మాణి" (గీ. ౨-౪౮)
"తస్మాద్యోగాయ యుజ్యస్వ యోగః కర్మసు కౌశలమ్"(గీ. ౨-౫౦) "యోగ
మాతిష్ఠోత్తిష్ఠ భారత" (గీ. ౪-౪౨) యనుచోటుల నందునర్థముతో సమానమై
నది. యుక్తిచేఁ గర్మను జేయుయోగి (అనఁగా కర్మయోగి) యగు మని యర్థము గ్రహిం
చుటయే యావశ్యకముగనున్నది. కారణ మేమన:—పాతంజలయోగము నాశ్ర
యించియుద్ధమున లెమ్మని చెప్పుటయు నసంగతమే;యటు లొనర్చుటయు నశక్యమే.
"కర్మయోగేన యోగినామ్" "యోగులగువారు కర్మలను జేయుచునే యుందురు."
(గీ. ౩-౩) అని పూర్వమే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియుండుటచే, మహాభారతమున నా
రాయణీయధర్మములయొక్క, లేక, భాగవతధర్మములయొక్క వివేచనలోనే యీధ
ర్మాచరణ లొనర్చువారు తమతమకర్మల వదలక వానినే యుక్తిచేఁ జేయుచుఁ"సుప్ర
యుక్తేన కర్మణా" (మ. భా. శాం. ౩౪౮.౫౬) బరమేశ్వరప్రాప్తిని చేసికొనుచు
న్నారని చెప్పఁబడినది. పైనఁ జెప్పఁబడినటుల,'యోగీ'"కర్మయోగీ' యనుని రెండుశబ్ద
ములును గీతలలో సమానార్థకము లగుటచే వానియర్థము 'యుక్తిచేఁగర్మఁ జేయువాఁ
డని స్పష్టమగుచునే యున్నది. 'కర్మయోగ' మనునీ పెద్దపదమునకు మాఱుగ, 'యో
గ'మనుచిన్న పదమే గీతలలోను, మహాభారతమంతటను నధికముగ వాడఁబడియు
న్నది. "నాచే నీకుఁ జెప్పఁబడినయోగమే పూర్వము వివస్వంతునకుఁ జెప్పఁబడినది.
(గీ. ౪.౧) వివస్వంతునిచే మనువునకుఁ జెప్పఁబడినది. కాని యాయోగము తర్వాత
నష్టమగుటచే నిప్పుడు నీకుఁ గ్రొత్తగ నాయోగమే చెప్పవలసివచ్చిన" దని భగ
వంతుఁడు యోగశబ్దమును మూఁడుపర్యాయములు ప్రయోగించుటచేఁ బాతంజల
యోగము వివక్షితము కానేరదు. కర్మ యొనర్చుటలో నొకవిలక్షణమైనయుక్తి యని
కాని, సాధనమనికాని, లేక, విలక్షణమార్గ మని కాని యర్థము గ్రహింపవలసి
వచ్చును. అటులె గీతలలో శ్రీకృష్ణార్జునులసంవాదమును సంజయుఁడు యోగ
మని చెప్పినప్పుడును (గీ. ౧౮. ౭౫) నీయర్థమే సమ్మతమై యున్నది. శ్రీశంకరా
చార్యులవారు తాము సన్న్యాసమార్గప్రవర్తకు లయ్యును తమగీతాభాష్యారం
భముననే వైదికధర్మమునకు నివృత్తి యనియు, ప్రవృత్తి యనియు రెండు భేద
ములఁ జెప్పెను. మఱియు యోగశబ్దార్థమును,భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన వ్యాఖ్యా
నము ననుసరించి యొకానొకచో "సమ్యగ్దర్శనోపాయకర్మానుష్ఠానమ్."
(గీ.౪. ౪౨) అనియు మఱియొకచో "యోగః యుక్తిః" (గీ.౧౦. ౭) అనియును
జెప్పఁబడినది. అటులే మహాభారతమునసైతము "ప్రవృత్తిలక్షణో యోగః జ్ఞానం
సన్న్యాసలక్షణమ్." (మ. భా. అశ్వ. ౪౩. ౨౫). "యోగ మనఁగా ప్రవృత్తి

మార్గము జ్ఞాన మనఁగా సన్న్యాసము, లేక, నివృత్తిమార్గము;" అని యీరెండు శబ్దములయర్థమును గీతలలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. మఱియు శాంతిపర్వముతుద, నారాయణీయోపాఖ్యానమునమాత్రము సాంఖ్యయోగశబ్దము లీయర్థమందే యనేకపర్యాయములు వచ్చియుండుటచే నీరెండుమార్గములును సృష్ట్యారంభముననే భగవంతునిచే నెంచులకై యేవిధమున నిర్మింపఁబడినదియుఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౨౪౦; ౩౪౭). భగవద్గీతలలో నీనారాయణీయధర్మముగాని, భాగవతధర్మము గాని, ప్రతిపాద్య మనువిషయము మొదటి ప్రకరణమున నుదాహరింపఁబడినమహాభారతవచనములవలన స్పష్ట మగును. కావుననే సాంఖ్యమనఁగా నివృత్తిమార్గము, యోగమనఁగా ప్రవృత్తిమార్గము ననియీశబ్దములకు నారాయణీయధర్మములలోనిదియుఁ, బ్రాచీనమును, పారిభాషికము నగునర్థమే గీతలలో వివక్షితముగ నున్న దని చెప్పవలసివచ్చినది. మఱియు నీవిషయమై యేదేని సంశయ మున్నయెడల "సమత్వం యోగ ఉచ్యతే," "యోగః కర్మసు కౌశలమ్." అని గీతలలోని యీశ్లోకములవ్యాఖ్యానముచేతను, "కర్మయోగేన యోగినాం" మొదలగు పైఁజెప్పఁబడిన గీతావచనములచే సైత మది పూర్ణముగ నిరసింపఁబడుటచే గీతలలోనియోగశబ్దము ప్రవృత్తిమార్గ (కర్మయోగ) మను నర్థమందే ప్రయోగింపఁబడిన దనువిషయము నిర్వివాదముగ సిద్ధ మగుచున్నది. వైదికధర్మగ్రంథములలోనే కాక, పాళీ, సంస్కృత, బౌద్ధధర్మగ్రంథములలో సైతము యోగశబ్దమీయర్థమందే ప్రయోగింపఁబడినటుల స్పష్ట మగుచున్నది.ఉదాహరణము:— శకము ౨౦౦ ప్రాంతమున వ్రాయఁబడిన 'మిళిందప్రశ్న' యనుపాళీభాషాగ్రంథమున "పుబ్బయోగో" (పూర్వయోగ) యనుశబ్దముండుటచే దానియర్థము "పుబ్బకమ్మ" (పూర్వకర్మ)యని యచ్చో వ్రాయఁబడినది. (మి. ప్ర. ౧. ౪.) మఱియు శాలివాహనశకారంభమున నుండిన యశ్వఘోషుఁడను కవియొక్క "బుద్ధచరిత" యనుసంస్కృతకావ్యముయొక్క ప్రథమసర్గములో ౫౦వ శ్లోకమున.— "ఆచార్యకం యోగవిధౌ ద్విజానా మప్రాప్త మన్యై ర్జనకో జగామ" "బ్రాహ్మణులచే యోగవిధి నభ్యసింపఁజేయుపనిలో జనకమహారాజు ఆచార్యుఁడాయెను. జనకునికంటెఁ బూర్వము నిట్టియాచార్యత్వ మేరికిని సంభవింప లే" దని చెప్పఁబడినది. ఇచ్చో 'యోగవిధి' యన, 'నిష్కామకర్మయోగవిధి' యనియే యర్థము చేయవలసియున్నది. కారణ మేమన:—జనకునినడవడియందలిరహస్యమిదియే యని గీతాదిగ్రంథములు ఘోషించుటచే, నశ్వఘోషునిచే 'బుద్ధచరిత్ర'

మున(౯.౧౯—౨౦.) గృహస్థాశ్రమమున నుండియే మోక్ష మెట్లు సంపాదింపఁ బడవలయునో నిరూపించుటకు జనకునియుదాహరణమే యియ్యఁబడినది. జనకునిచేఁ బ్రవర్తింపఁజేయఁబడిన మార్గమునకు 'యోగ' మనియే పేరు. ఇంతవిషయ మిటు లీబౌద్ధగ్రంథములనుండి సైతము సిద్ధ మగుటచే గీతలలోని యోగశబ్దమునకును నీయర్థమే గ్రహింపవలసివచ్చును. కారణ మేమన: జనకునిమార్గమే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యముగ నున్న దని గీతయే చెప్పుచున్నది (గీ. 3. ౨౦). సాంఖ్యము, యోగము నను నీరెండుమార్గములవిషయమై యధికవిచారము ముందు చేయఁబడును. 'యోగ' శబ్దప్రయోగము గీతలలో నే యర్థమునఁ జేయఁబడిన దనువిషయము మాత్రమే ప్రస్తుతప్రశ్న యై యున్నది.

'యోగ' మనఁగఁ 'గర్మయోగ' మనియు, 'యోగి'యనఁ 'గర్మయోగి' యనియు గీతలలో నున్నశబ్దములకు ముఖ్యార్థ మని యొకపర్యాయము నిర్ణీతమైనపిదప భగవద్గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయ మేదియని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. భగవంతుఁడు తనయుపదేశమునకు 'యోగ' మని పేరుఁ బెట్టియున్నాఁడు (గీ. ౪.౧-3). మఱియు నాఱవయధ్యాయమున నర్జునుఁడును (గీ. ౬.33.) గీతలతుద నుపసంహారములో (గీ.౧౮. ౭౫.) సంజయుఁడును గీతలలో నున్నయుపదేశమునకు 'యోగ' మని నామ మిడి రని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. అటులే ప్రతిగీతాధ్యాయాంతమునను నధ్యాయసమాప్తిదర్శక మగుసంకల్పమున సైతము 'యోగశాస్త్ర' మనునదియే గీతలలోఁ బ్రతిపాద్యమైనవిషయమని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కాని యీసంకల్పములో నున్నశబ్దములయర్థవిషయము ప్రస్తుతటీకాకారు లెవరును గమనించినటుల తోఁపదు. "శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు" అను నారంభమున నున్న రెండుపదము లైనపిదప, ముందీసంకల్పములో "బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" యని రెండుశబ్దము లున్నవి. పైవానిలో మొదటి రెండుపదములకును నర్థము "భగవంతునిచే గానము చేయఁబడిన యుపనిషత్తులలో" నని యగుటచేఁ దర్వాత రెండుశబ్దములచేతను "బ్రహ్మవిద్యలో యోగశాస్త్రము, అనఁగా: కర్మయోగశాస్త్రము. ఇది దానిలో నుండువిషయ" మని యిప్పుడు స్పష్టపడుచున్నది. బ్రహ్మవిద్య యనఁగా బ్రహ్మజ్ఞానము. అది కలిగినపిదప జ్ఞాని యగువానికి రెండు నిష్ఠలు గాని, మార్గములు గాని (గీ. 3.3) చూపఁబడియున్నవి. సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాస మనునది యొకమార్గము. అనఁగా:—జ్ఞానానంతరమున జగత్తులోని సర్వకర్మల వదలి విరక్తుఁడై యుండుట; రెండవది యోగము, లేక, కర్మయోగము. అనఁగా:—కర్మల వదలక వానిమోక్షప్రాప్తి కెప్పుడును నడ్డులేనంతయుక్తిచే

నియమముగ నొనర్చుట. ఈరెండుమార్గములలో మొదటిదానికి జ్ఞాననిష్ఠ యనియు, మఱియొకనామమిడుటంజేసి దానివివేచన యుపనిషత్తులలో ననేకఋషులచేతను, నితరగ్రంథకర్తలచేతను జేయఁబడినది; కాని బ్రహ్మవిద్యాన్తర్గత మగుకర్మయోగము యొక్క కాని, యోగశాస్త్రముయొక్క కాని తాత్త్విక మగునుపపాదనము భగవద్గీతయందుఁ దక్క మఱియెచటను గానరాదు. కావుననే యెవరిచే నీసంకల్పము మున్ముందు రచింపఁబడినదో (అది గీతాప్రతులన్నిటిలోను స్పష్టముగ నుండుటచే గీతల కేవ్యాఖ్యానము చేయఁబడకమునుపే రచింపఁబడియుండు నని యనుమానము చేయఁబడినట్లు వెనుకనే చెప్పఁబడినది.) వారిచే గీతాశాస్త్రవిషయముయొక్క యపూర్వతను నిరూపించుటకొఱకు "బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" యను నీపదము లాసంకల్పమున సాధారసహితముగను సహేతుకముగను వ్రాయఁబడినవి. వ్యర్థములుగాని మనఃకల్పితములుగాని కావనియు నిప్పుడు స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు గీతలపై సాంప్రదాయికములగుటీకలు వ్రాయకమునుపు గీతలతాత్పర్యమేమని నిర్ణయించుకొనినదియు నీసంకల్పముచేతనే సహజముగఁ దెలియును. నా యదృష్ట మేమి!. యోగమార్గప్రవర్తకుఁడును, సర్వయోగములకును సాక్షాదీశ్వరుఁడు నగు (యోగ+ఈశ్వర) శ్రీకృష్ణభగవానుఁడు సర్వభూతహితము కొఱకు స్వయముగఁ బట్టుపట్టి దేనియందలి రహస్యమును పూర్వ మర్జునునకు బోధించెనో యట్టికర్మయోగమును బ్రతిపాదించుట యనునది సంభవించినది. 'యోగము' 'యోగశాస్త్రము' అను గీతలలోనిశబ్దములకంటె, 'కర్మయోగము' 'కర్మయోగశాస్త్రము' అనుపదములు పెద్దవి యగుట సత్యమే. కాని గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయములో మరల నేవిధమైనసందేహము నుండకూడ దను తలంపుతో నీగ్రంథమునకును, నీప్రకరణమునకును "కర్మయోగశాస్త్రము" అను గొప్పనామము నే నిడితిని.

"ఒకకర్మను జేయుటకే, యనేకయోగములు గాని, లేక, సాధనములు గాని కలవో వానిలో నేది మిక్కిలి మంచిదియు శుద్ధము నైనమార్గమో! దానిని నియమముతో నాచరించుట శక్యమగునా? కాదా? కానియెడల దాని కపవాద మేమి? మఱియు దేనికొఱకుఁ గలిగినది? మనము మంచిదనుకొనుమార్గ మేకారణమున మంచిది? ఏకారణమున మనము చెడు దనుకొనునది చెడుది? మఱియు నీమంచిచెడుగు లెవనిచే నేవిధముగ నిశ్చయింపఁబడవలయును? అట్లు నిశ్చయించుటకుఁ గారణ మేమి?" అనునట్టివిషయము లేశాస్త్రముయొక్క యాధారముచే నిశ్చయింప వచ్చునో దానికి "కర్మయోగశాస్త్ర" మని కాని, గీతలలోనున్న సంక్షిప్తశబ్దానుసారముగ

"యోగశాస్త్ర"మని కొని నామము. మంచిచెడుగు లనుపదములు సామాన్యము లుగ నున్నవి. మఱియు నాయర్థమునందే యొకానొకప్పుడు శుభాశుభము లనియు, నింకొకసమయమున హితాహితము లనియు, నేఱొకసమయమున శ్రేయస్కరాశ్రేయస్కరము లనియు, మఱియొకప్పుడు పాపపుణ్యము లనియుఁ బదముల వాడుచున్నారు. కార్యాకార్యములు, కర్తవ్యాకర్తవ్యములు, న్యాయాన్యాయములు ననుపీద్వంద్వములను బోధించుశబ్దములకు నిదియ యర్థము. అయిన నీశబ్దమును బ్రయోగించువారిస్పష్టిరచనావిషయకము లగుమతములు వేర్వేఱుగ నుండుటచేఁ గర్మయోగశాస్త్రనిరూపణప్రకారములును వేర్వేఱుగనే యున్నవి. ఏశాస్త్రవిచారము చేసినను దానిలోనివిషయముల చర్చ సామాన్యముగ మూఁడువిధములుగఁ జేయవచ్చును. (౧) "జడస్పష్టిలో నున్నపదార్థములు, మనయింద్రియములకు గోచరించునటులే యున్నవి; అంతకంటె వానియందు దేవతాదికము లేమియు లేవు." అనునూహతోఁ బదార్థములవిచారణ చేయుటయే వీనిలో మొదటిది. దీనినే యాధిభౌతికవివేచన యని పచింతురు. ఉదాహరణము:—సూర్యుఁడనునది యొకదేవత యని యంగీకరింపక కేవలపాంచభౌతిక మగుజడపదార్థపుముద్ద యని నక్కాణించి, ఉష్ణత, ప్రకాశము, బరువు, ఆకర్షణము, మొద లగునాపదార్థపుగుణధర్మముల నే పరీక్షించుట సూర్యునియాధిభౌతికవివేచన యనఁ బడును. రెండవయుదాహరణమున నొకవృక్షమును గ్రహింతము. వృక్షమున కంకురోద్భేదము మొదలగునవి యంతర్గత మగునేశక్తిచే నగునో దాని విచారింపక "క్షేత్రమున బీజములు నాటిన నంకురము గలుగును. పిదప నాయంకురమువృద్ధి పొంది, కొమ్మలు, ఆకులు, పూవులు, కాయలు మొదలగుదానిదృశ్యవికారము లగును." అని దానిని కేవల బాహ్యదృష్టితో విచారించుట వృక్షముయొక్క యాధిభౌతికవివేచన యనఁ బడును. రసాయనశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, విద్యుచ్ఛాస్త్రము మొదలగు నాధునికశాస్త్రములలో నుండువివేచన యిటులే యుండును. నేయేల? ఇటు లోకవస్తువుయొక్క దృశ్యగుణవిచారణ యైనమాత్రముననే తమకృత్యము నెఱవేఱిన దనియు నింతకంటె స్పష్టిలో నున్నపదార్థములను విశేషము విచారించుట వలన ఫల మేమియు లే దనియు నాధిభౌతికపండితులు తలంతురు. (౨) ఈపూర్వోక్త మగునూహను వదలి "జడస్పష్టిలోనుండుపదార్థములమూల మేమైయుండును? ఈపదార్థములవ్యవహారము వానిగుణధర్మములచే మాత్రమే యగునా? లేక, వానియందు మఱియొకతత్త్వ మేదైనఁ గలదా?" యనునూహతో విచారించునెడల నాధిభౌతికవివేచనకంటె నెక్కువగ మొదటికిఁ బోయి విచారింపవలసి

వచ్చును. ఉదాహరణము:—పాంచభౌతిక మగుసూర్యుని, జడము, లేక, యచేతన మగుగోళములోఁ దదధిష్ఠాత్రి యగుసూర్యనామకదేవత యుండుటచే, నదియే జడ మగుసూర్యునివ్యవహారమును నడపించుచున్న దని తలంచుటయే యాధిదైవిక వివేచన యనఁబడును. ఈమతము ననుసరించి చెట్టు, నీరు, గాలి, మొదలగుసర్వ పదార్థములలోను నాజడపదార్థములకంటె వే ఱగుననేకదేవతలుండుటచే వారే జడపదార్థములవ్యవహారముల నడపించుచున్నా రనిచెప్పఁబడును. (౩) కాని, జడ సృష్టిలో నున్నవేలకొలఁదిజడపదార్థముల కిటుల వేలకొలఁది వేర్వేఱుదేవత లున్నా రని యంగీకరింపక "బాహ్యసృష్టియొక్క సర్వవ్యవహారములను నడపిం చుచు మనుష్యులశరీరములలో నాత్మస్వరూపముగ నుండి యాజనులకు సకలసృష్టి జ్ఞానమును నిచ్చునింద్రియాతీత మగునొకచిచ్ఛక్తియే యీజగత్తున నుండుటచే నాశక్తియే యీజగత్తును నడపించుచున్న" దని చెప్పుటయే యాధ్యాత్మికవివేచన యగును. ఉదాహృత మగుసూర్యచంద్రాసులవ్యవహారమువఱకుఁ బోనేల? చెట్ల యాకులు కదలుటయు, నీయచింత్యశక్తిప్రేరణచేతనే యగు ననియు, సూర్యునియం దేనియు నితరపదార్థములయం దేనియు స్వతంత్ర లగువేర్వేఱుదేవతలు లే రనియు నధ్యాత్మవాదులందురు. ఏవిషయము వివేచనఁ జేసినను నీమూఁడుమార్గములు చాలకాలమునుండి వచ్చుచుండుటచే నుపనిషద్గ్రంథములలో సైతము వాని యుపయోగము చేయఁబడినటుల గోచరించుచున్నది. ఉదాహరణము:—"జ్ఞానేం ద్రియములు, ప్రాణము-వీనిలో శ్రేష్ఠమగున దేది?" యని విచారణఁ జేయుచు నొకప్పు డాయింద్రియములయగ్న్యాదిదేవతలను, నొకప్పుడు వానిసూక్ష్మస్వ రూపమును (అధ్యాత్మను) గ్రహించి బృహదారణ్యకాద్యుపనిషత్తులలో వీనిబలా బలవివేచన చేయఁబడినది (బృ. ౧. ౫. ౨౧-౨౨; ఛాం. ౧. ౨-౩; కౌషీ. ౨. ౮.). మఱియు గీతలసప్తమాధ్యాయముతుదను నెనిమిదవయధ్యాయారంభము నను జెప్పఁబడినయీశ్వరస్వరూపవిచారణము నీయూహతోనే చేయఁబడినది. వానిలో "అధ్యాత్మవిద్యా విద్యానాం" (గీ. ౧౦.౩౨.) అనునీవాక్యము ననుసరించి యు నాధ్యాత్మికవివరణమునే మనశాస్త్రకర్తలితరులకంటె నధికముగ గౌరవించు చున్నారు. ఇటీవల పైనఁ జెప్పఁబడినమూఁడుశబ్దములయర్థమును కొంతమార్చి ఫ్రెంచి (French) దేశజుఁడును ప్రసిద్ధుఁడు నగు "కొంటు" అను నాధిభౌతిక పండితుఁడు * అధిభౌతికప్రతిపాదనమే సర్వోత్తమ మనెను. ఆతఁడు "సృష్టికిఁ

* ఫ్రాన్సుదేశమున అగస్టుకొంట్ (Auguste Comte) అనువాఁడు వెనుకటిశతాబ్దమున నుండెను. ఈతఁడు, సమాజరచన, శాస్త్రీయ మగురీతితో

బూర్వ మేతత్త్వమున్నదో తెలిసికొనవలసినది గాని దెలియవలసినది గాని యవసరము లే దనియు, నాతత్త్వ మగమ్య మగుటవలన (అనఁగా: ఎప్పుడును తెలిసికొనుటకు వీలుకాని దగుటచే) దానియాధారమున నొకశాస్త్రరూప మగు పెద్ద గృహనిర్మాణ మనర్చ్యము నశక్యము ననియు, పామరజనము, చెట్లు, మబ్బులు, జ్వాలాముఖులు, (అగ్నిపర్వతములు, Valcanoes) మొదలగుకదలుచున్న వస్తువులను దొలుతఁ జూచినప్పు డివి యన్నియు, దేవతలే యని ధర్మవిషయక మగుమూఢభక్తిచే ననుకొనియెననియు, తనమతమున నిదియే యాధిదైవికవిచార మనియు, పిదప, మనుష్యులు కొలఁదికాలమునకే యీకల్పనను వదలి యీసమస్తవస్తువులలో నేదేని యొకయాత్మతత్త్వము నిండియుండుననియనుకొనసాగి రనియు, నిది తనమతమున మానవీయజ్ఞానప్రగతికి (పద్ధతికి) రెండవమెట్టనియు, నిదియే యాధ్యాత్మికవివేచన మనియు, కాని సృష్టి నీవిధమున విచారించినను బ్రత్యక్షముగ నుపయోగించుశాస్త్రీయజ్ఞానమున కేమియు వృద్ధి లేకునికిఁ, దుదకు సృష్టిలో నున్నవస్తువులయద్రవ్యత్వము లగుగుణధర్మములనే మనుష్యుఁ డత్యధికముగ శోధనఁ జేయుట కారంభించెననియు, దానివలననే మనుష్యుల కిప్పుడు, ధూమశకటము, విద్యుద్వార్తాయంత్రములవంటి యుక్తులు చూపించుటచే బాహ్యసృష్టిపై దానియధిక మగువ్యాపారము నడచుట కారంభించినదనియు, తనమతమున నిదియే యాధిభౌతికవివేచన యనియు, నేశాస్త్రము నైన, నేవిషయము నైన వివేచన సేయుట కీమార్గమే యితరమార్గముల కన్న నధికముగ లాభదాయకము, శ్రేష్ఠము ననియు, కొంటు నిర్ణయించెను. కొంటువుశాసనసాగముగ సమాజశాస్త్రముయొక్క—గాని కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క—గాని శాస్త్రీయవిచారమును జేయుట కీదృష్టినే గ్రహింపవలయును. మఱియు నాసంగతిని గ్రహించి,

---

నెటుల విమర్శింపవలసిన దనియుఁ దెలుపునట్టి యొకపెద్దగ్రంథమును సమాజశాస్త్రముపై రచించెను. ఏశాస్త్రమును దీసికొన్నను మొదట Theological పద్ధతి ననుసరించి చేయవలయును. పిమ్మట Metaphysical పద్ధతి ననుసరించి చేయవలయును. తుదకు దాని Positive స్వరూపము సిద్ధించును. అని యనేకశాస్త్రముల నాలోచించి యతఁడు నిశ్చయించెను. ఈమూఁడుమార్గములపఁ బ్రాచీనములగు ఆధిదైవికాధ్యాత్మికాధిభౌతికము లను పేళ్లనే యీగ్రంథమున నుంచితిని. కాని యీమార్గములను 'కొంటు' క్రొత్తగా కనిపట్టలేదు. ఇవన్నియు పూర్వకాలమున నున్నవియే. అయినను వాని నాతఁ డైతిహాసక్రమమున నుపపాదించెను. వానిలో Positive (ఆధిభౌతిక) మార్గమే శ్రేష్ఠమని యాతఁ డెంచెను. చాలును,

యితిహాసావలోకనముఁ జేసి ప్రతిమనుజుఁడును సర్వమానవజాతియందును బ్రేమ యుంచి సదా సమస్తజనుల క్షేమకళ్యాణములకొఱకుఁ బ్రయత్నము చేయుటయే జగత్తులోఁ బరమమైనధర్మ మని సర్వవ్యవహారశాస్త్రములమథితార్థ మీతనిచే నిర్ణయింపఁబడినది. మిల్లు, స్పెన్సర్ మొదలగు నింగ్లీషుశాస్త్రజ్ఞు లీమతమునే పురస్కరించి రని చెప్పవచ్చును. కొంటు, హెగిల్, శోపెన్‌హార్, హాయర్ మొదలగు జర్మనితత్త్వజ్ఞులీయాధిభౌతిక పద్ధతి నీతిశాస్త్రవివేచనకుఁ జాల దని నిశ్చయించి మనవేదాన్తము ననుసరించి యధ్యాత్మదృష్టిచేతనే నీతిని సమర్థించుమార్గము నీ కాలమునఁ గొంటుమతమునకు విరుద్ధముగ నైరోపాఖండమున మరల స్థాపించిరి. ఈవిషయమై పెక్కు సంగతు లుత్తరగ్రంథమునఁ జెప్పుదును.

విషయప్రతిపాదనమున నొక్కొక్కరి దృష్టియు, మార్గము నొక్కొక్కటి యగుటచే, మంచిచెడుగు లనునొకవిషయమునే చెప్పఁదలఁచినను, కార్యాకార్యములు, ధర్మాధర్మ్యములు, మొదలగు వేర్వేఱు పర్యాయపదములను బ్రయోగింపవలసివచ్చినది. “భీష్మద్రోణాదులవధ యేయుద్ధమునఁ జేయవలసివచ్చునో యాయుద్ధమును నేనుజేయుట శ్రేయస్కర మగునా? కానేరదా?” యని యర్జునుశంక (గీ. ౨.౭). ఒకయాధిభౌతికపండితుఁ డీప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పువెడల, భారతయుద్ధమువలన నర్జునునకుఁ దోఁచినలాభాలాభములను, మొత్తముపై సమాజమునకుఁ గలుగుపరిణామమును, సారాసారవిచారమును జేసి,యుద్ధముఁ జేయుట న్యాయ్యమో యన్యాయ్యమో నిర్ణయించియుండును. కారణ మేమన:— ఏకర్మ కైనను జగత్తులోఁ గలుగునాధిభౌతికపరిణామము (అనఁగా: ప్రత్యక్షముగు బాహ్యపరిణామము)ను వదలినయెడల నాకర్మయొక్కమంచిచెడుగుల నిర్ణయించుటకు,మఱియొక సాధన మైనను, పద్ధతి యైనను, ఆధిభౌతికపండితులకు సమ్మతము కానేరదు. కాని యిట్టియుత్తరముచే నర్జునుని సంశయము నివర్తింప నేరదు. ఏల యనఁగా:— అర్జునునిదృష్టి యింతకంటె వ్యాపకముగ నుండెను. కేవల మీలోకమున నీశరీరమునకే కాక, పరలోకమునందైనను నిజయాత్మకు పరిణామమును గలుగఁజేయు నీయుద్ధము శ్రేయస్కర మగునా? కానేరదా? యనువిషయమున, నిర్ణయ మాతని కావశ్యకముగ నుండెను. యుద్ధమందు భీష్మద్రోణాదులు చచ్చినఁ దమకు రాజ్యప్రాప్తియై యిహలోకము లభించునా? లభింపదా? లోకులకుఁ దమరాజ్యశాసనము, దుర్యోధనరాజ్యశాసనముకంటె సుఖకర మగునా? కానేరదా? యను విషయమాత్ర మైన కొంటు క్రొత్తగ విమర్శించెను. కొంటు రచించిన గ్రంథము లనేకము లింగ్లీషులోనికిఁ దర్జుమా చేయఁబడినవి.

యమున నతనికి సంశయము లేదు. మఱి యే మన:—తాఁ జేయునది ధర్మ్యమా? అధర్మ్యమా ? పుణ్యమా ? పాపమా ? యనువిషయ మాతనికి తెలిసికొనవలసిన దైయుండెను. మఱియు గీతలలో నున్నవివేచనయు నాదృష్టితోనే చేయఁ బడినది. గీతలలో కాక, మహాభారతములో నితరప్రదేశములలో నుండు కర్మాకర్మలవివేచనయు నీతీరుననే (అనఁగా: పారలౌకికము నాధ్యాత్మికము నగు దృష్టితోనే) చేయఁబడుటవలన దానిలోనే కర్మయొక్క మంచిచెడుగులను నిరూపించుట కైనను ధర్మాధర్మశబ్దములే తఱచుగ నన్నిస్థలముల వాడఁబడియున్నవి. కాని ధర్మము, దానికి ప్రతియోగి (అనఁగా: విరుద్ధము) అగు నధర్మము నను నీ రెండుశబ్దములును వానివ్యాపక మగునర్థముచే నొకచో భ్రమమును బుట్టించును. కానఁ గర్మయోగశాస్త్రమున నాశబ్దములు ముఖ్యముగ నేయర్థమున వాడఁబడినవో యనువిషయమున నిక్కడ కొంతవిరివిగ విచారించుట యవశ్యకర్తవ్యము. నిత్యవ్యవహారమునఁ బలుమాఱు "ధర్మ"శబ్దము స్పష్టముగ "పారలౌకికసుఖము యొక్క మార్గము"అనునర్థమునఁ బ్రయోగించుచుండుట నెఱిఁగియే యున్నాము. మఱియుఁ బ్రసక్తానుసారముగ నెవరినైనను "నీధర్మమేమి?" అని మనమడిగిన, వాఁడు పారలౌకికకల్యాణార్థమై తా నేమార్గ మవలంబించి యున్నాఁడో, అనఁగా:— వైదిక, బౌద్ధ, జైన, క్రీస్తు, మహమ్మదీయ, పార్శీమతములలోఁ దా నేమతమవలంబకుఁ డని యడుగుచున్నా రని యనుకొని పైమతములలో నొకానొకదానిని దా నవలంబించియుండుదానినామము నుడువును. అటులే స్వర్గప్రాప్తిని గుఱించి సాధనభూతము లగుయజ్ఞయాగాదివైదికవిషయములమీమాంస నడచుచుండ "అథాతో ధర్మ జిజ్ఞాసా" మొదలగుసూత్రములలో నున్న "ధర్మ" శబ్దమున కీయర్థమే వివక్షితముగ నున్నది; కాని, ధర్మశబ్దమున కీమాత్రపుసంకుచితార్థమున నే కాక యేతద్వ్యతిరిక్తము లగురాజధర్మములు, ప్రజాధర్మములు, దేశధర్మములు, మొదలగు నైహికనీతినిబంధనలయందును బ్రయోగము కలదు. ధర్మశబ్దమున కీరెండర్థములయందును వేర్వేఱుగఁ బ్రయోగములఁ జూపవచ్చును. పారలౌకికధర్మమునను మోక్షధర్మ మని కాని కేవలమోక్ష మని కాని ప్రయోగ ముండుటయు, వ్యావహారికధర్మములకుఁ గాని, కేవలనీతికిఁ గాని 'ధర్మ'మ ను నీయసమస్తపదమును బ్రయోగించుటయు నిందుల కాధారములు. ఉదాహరణము:—చతుర్విధపురుషార్థములను లెక్కించునపుడు, ధర్మార్థకామమోక్షము లని మనము చెప్పుచున్నాము. ఈశబ్దములలో మొదటి "ధర్మ" శబ్దములోనే మోక్షము సైత మంతర్భూతమైనచోఁ జివర మోక్ష మని వేఱొకపురుషార్థవాచకశబ్దము చెప్ప నేల? దీనివలన ధర్మపదముచ నీస్థలమందు,

జగత్తునఁ గాని, సంసారమునఁ గాని యున్న పలునీతిధర్మములే శాస్త్రకర్తల కిష్టమని చెప్పవలయును. దీనినే మనము కర్తవ్యాకర్మయని, నీతిధర్మమని, సదాచరణమని ప్రస్తుతమునఁ జెప్పుచున్నాము; కాని ప్రాచీనసంస్కృతగ్రంథములలో 'నీతి' లేక, 'నీతిశాస్త్రము' అనునీశబ్దములు విశేషముగ రాజనీతినే యుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడుచుండుటచేఁ గర్తవ్యకర్మ, సద్వర్తనము—వీనిసామాన్యవివేచనను 'నీ, ప్రవచన'మని చెప్పక 'ధర్మప్రవచన' మనియే పూర్వమందుఁ జెప్పుచు వచ్చిరి. కాని నీతిధర్మశబ్దములరెంటిలో నీపారిభాషికభేదము సర్వసంస్కృతగ్రంథములలో గ్రహింపఁబడిన దనుసిద్ధాంతము కానరాదు. కావున నేనును నీతి, కర్తవ్య, ధర్మశబ్దము లీగ్రంథమున నొకయర్థముననే ప్రయోగించితి. మఱియు మోక్షవిచారము చేయఁదగియున్న ప్రకరణమునకు "అధ్యాత్మ"మనియు, "భక్తిమార్గ"మనియుస్వతంత్ర నామములు ప్రయోగింపఁబడినవి. మహాభారతమున ధర్మశబ్ద మనేకస్థలముల వచ్చియుండుటచే "ఒకని కొకకార్యమును జేయుట ధర్మప్రాప్త మయినది" అని విధింపవలసినపుడు ధర్మశబ్దముచే 'కర్తవ్యశాస్త్రము' లేక, 'తాత్కాలికసమాజవ్యవస్థాశాస్త్రము' అను నర్థమే వివక్షితమగుచున్నది. మఱియుఁ బారలౌకిక కళ్యాణపుమార్గము చెప్పుసమయమున (అనఁగా: శాంతిపర్వపు ఉత్తరార్థమందు) మోక్షధర్మమని వేఱుపేరు వాడఁబడినది. ఇటులే మన్వాదిస్మృతిగ్రంథములలో సైతము చాతుర్వర్ణ్యము లగుకర్మలఁ జెప్పుచు, ధర్మశబ్దమే పలుమాఱు లనేకస్థలములఁ బ్రయోగింపఁబడుటచే భగవద్గీతలో సైతము— "స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య" "స్వధర్మము నాలోచించి యుద్ధముచేయుము" [గీ. ౨. ౩౧] అని యర్జునునకు భగవంతుఁ డుపదేశించినపుడును, మఱియు ముందు—"స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః పరధర్మో భయావహః" (గీ. ౩. ౩౫) అను స్థలమందును ధర్మశబ్ద మైహలౌకిక మగు చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క ధర్మ మనునర్థముననే ప్రయోగింపఁబడినది. సమాజపు సర్వవ్యవహారములను సరళముగ నడపించుటకొఱకును, నేదేని యొక వ్యక్తిమీఁదఁ గాని సమాజముమీఁదనే కాని, సర్వభారమును బడకుండ నాసమాజము నన్నివిధముల రక్షించుటకుఁ బోషించుటకును, నాశ్రమవిభాగరూప మగుచాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ ప్రాచీను లగుమహర్షులచే నేర్పఱుపఁబడినది. రానురా నీచాతుర్వర్ణ్యము వారును కేవలజాతిమాత్రోపజీవులుగా (అనఁగా: సత్యములగుస్వకర్మల మఱచి కేవలనామధారు లగుబ్రాహ్మణులు, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులుగా) నుండి రనువిషయము ప్రస్తుత మొకవైపున నుంచుదము. తొలుత నీయవస్థ సమాజధార

ణార్థమై బయలుదేఱినది కావున చాతుర్వర్ణ్యములో నొకజాతి, స్వధర్మమును (కర్తవ్యము) వదలిపెట్టినఁ గాని, యొకవర్ణము పూర్తిగ నష్టమైనప్పుడు దానిస్థాన మితరులు పూర్తి చేయకపోయినఁగాని, సమాజమంతయు నావిధముననే పూర్తిగ వక్రమై క్రమక్రమముగ నశించును. కాదేని పూర్తిగ నీచావస్థ నైనఁ బొందును. ఈవిషయ మెల్లరకు స్పష్టముగఁ దెలిసినదే. చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ లేకుండఁ, దోఁచి నటులుగ వెలువడిన యనేకసమాజములు పాశ్చాత్యఖండములలో నున్నవి; కాని చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ లేక పోయినను, నాల్గువర్ణముల సర్వధర్మములును, పుట్టుకను బట్టి లేకున్నను గుణవిభాగరూప మగు వేఱొకవ్యవస్థచే నైన నాదేశములోనిసమాజము లోఁ బ్రబలియున్న వనుసంగతి మనము మఱవఁగూడదు. సారాంశ మేమనఁగా:— ధర్మశబ్దమును మనము వ్యావహారికదృష్టితో నుపయోగించునపు డెద్దానిచే సర్వ సమాజ ముద్ధరింపఁబడి పోషింపఁబడునో యద్దాని మనము గ్రహించుచున్నే యున్నాము. అసుఖోదర్క—(పరిణామమున దుఃఖము నిచ్చు) ధర్మమును వదలవలయు నని మనువు చెప్పుచున్నాఁడు (మను. ౪. ౧౭౬). మఱియు శాంతిపర్వమునందు సత్యానృతాధ్యాయమున (శాం. ౧౦౯. ౧౨) ధర్మాధర్మములవివేచనయందు భీష్ముఁడును, తత్పూర్వమునఁ గర్ణపర్వములో శ్రీకృష్ణుఁడును—

"ధారణా ద్ధర్మ మి త్యాహు ర్ధర్మో ధారయతే ప్రజాః
య త్స్యా ద్ధారణసంయుక్తం స ధర్మ యితి నిశ్చయః.

[మ. భా. కర్ణ. ౬౯. ౫౯]

"ధర్మ" శబ్దము, "ధృ ధారణే" యను ధాతువునుండి నిష్పన్న మగుటచే ధర్మముచేతనే ప్రజ లందఱును బద్ధులు. దేనిచే సమస్తప్రజలధారణ యగునో యదియే ధర్మ మని నిశ్చితమగును." అని చెప్పుచున్నాఁడు. కావుననే యీధర్మము వదలిపోయినయెడల సమాజబంధనములు (కట్టుబాట్లు) చెడిపోయిన వని యెఱుఁగ వలయును. సమాజము కట్టుబాట్లు చెడినయెడల, ఆకర్షణశక్తి లేనప్పు డాకసమున నుండునూర్యాదిగ్రహములకును, చుక్కాని లేనప్పుడు సంద్రములోని నావకును, గలుగునవస్థయే సమాజమునకుఁ బొడమును. ఈశోచనీయావస్థను బొంది సమాజము నశింపఁగూడదు. కావున ద్రవ్యోపార్జనయందైనను సమాజరూప మగుఘటికా యంత్రమునకు హాని లేక యార్జింపవలయును. కామాదివాసనలఁ దృప్తిఁబొందింప వలసినచో, ధర్మాతిక్రమణము లేక చేయవలయును. ఈతీరున ననేకస్థలములలో వచించి భారతమునుతుద వేదవ్యాసులు—

శ్లో. "ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌ మ్యేష న చ కశ్చి చ్ఛృణోతి మామ్,
ధర్మా దర్థశ్చ కామ శ్చ స ధర్మః కిం న సేవ్యతే."

"రెండుచేతుల నెత్తికొని యాక్రోశించుచున్నాను; కాని నాయాక్రోశము నెవ్వఁడును వినఁడు. ధర్మముచేతనే యర్థకామములు గలుగును. కావున నాధర్మము నేల యాచరింపరు ?" అని చెప్పుచున్నారు. ఈధర్మదృష్టిచేతనే శ్రీమహాభారతమును, ఐదవవేద మనికాని, ధర్మసంహితయనికాని చెప్పుచున్నారు. అధర్మసంహితాశబ్దములో "ధర్మ" శబ్దముయొక్క ముఖ్యార్థ మీపై గ్రంథమువలన వాచకుల మనస్సునకు గోచరించును. పూర్వోత్తరమీమాంస అను పారలౌకికార్థప్రతిపాదకంబు లగుగ్రంథములవలెనే భారతముసైతము ధర్మగ్రంథమే కావున "నారాయణం నమస్కృత్య" యను ప్రతీకశబ్దములచె మహాభారతము సైతము బ్రహ్మయజ్ఞమునందు నిత్యపాఠములలోఁ జేర్చుకొనఁబడియున్నది. పైఁ జెప్పఁబడినధర్మాధర్మనిరూపణలను విని యే కైనను, "1. సమాజధారణము, 2. రెండవప్రకరణమున సత్యానృతవివేకమందుఁ జెప్పఁబడినసర్వభూతహితమును, అనునీరెండుతత్త్వములును మీకు మాన్యము లగునెడల మీదృష్టికిని, ఆధిభౌతికదృష్టికిని భేద మేమి ? ఈరెండుతత్త్వములును వెలుపలికిఁ బ్రత్యక్షముగ గోచరించునవియే గదా ? (అనఁగా నాధిభౌతికములే కదా.)" యని ప్రశ్న చేయుదురు. ఈప్రశ్నకు సవిస్తరవిచారము నుత్తరప్రకరణమునఁ జేసియున్నాము. (సమాజధారణమే ధర్మముయొక్క ముఖ్యమగు బాహ్యోపయోగమనుసిద్ధాంతమును మేమంగీకరించినను, వైదికములుగాని, ఇతరములుగానియగు సర్వధర్మములలో శ్రేష్ఠమును, సాధ్యము నైనయాత్మకళ్యాణమును, లేక, మోక్షమును గమనింపకయే నాదృష్టి నెప్పుడును నడుపనీయ ననిమాత్ర మిచ్చోఁ జెప్పుచున్నాను. ఇదియే యితరమతములకంటె మనమతమున నున్నవిశేషము. సమాజధారణము, సర్వభూతహితము నను నీబాహ్యోపయోగములగు తత్త్వములు మామోక్షమార్గమునకు బాధకము లగునెడల వాని మేము నిరాకరించెదము.) వైద్యశాస్త్రము సైతము శరీరమారోగ్యముగుండ మోక్షప్రాప్తిసాధన మగుటచే గ్రహింపఁదగియున్న దని మాయాయుర్వేదగ్రంథములచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడినచో, నీలోకమున స్వసహాయ మేటుల చేయఁబడవలయునో, యామహత్త్వవిషయ మేశాస్త్రమున విచారింపఁబడవలయునో యట్టికర్మయోగశాస్త్ర మాధ్యాత్మిక మగుమోక్షజ్ఞానమును విడలి మాశాస్త్రకర్తలచేఁ జెప్పఁబడిన దనుసంగతి యెప్పుడును సంభవింపదు. కావుననే, మోక్షమునకు (ఆధ్యాత్మికోన్నతికి) అనుకూలము లగుకర్మలే, పుణ్యము

లును, ధర్మములును, శుభములు నైనకర్మలు. మఱియు దానికిఁ బ్రతికూలము లగు కర్మలే పాపములు, నధర్మములు, నశుభములు నగుకర్మ లని తలఁతును. కావుననే కర్తవ్యము, కార్యము, అకర్తవ్యము, అకార్యము ననుశబ్దములయెడ నర్థద్వయి ముండుటచేఁ గొంచెము సందిగ్ధముగ నున్నను ధర్మాధర్మశబ్దములనే యెక్కువగఁ బ్రయోగించుచున్నాను. దీనిలో నున్నమర్మ మిదియే. బాహ్యసృష్టిలో వ్యావహారిక మగుకర్మనుగాని వ్యాపారమునుగాని ప్రస్తుతము ముఖ్యముగ విచారింప వలసియున్నను, ఆకర్మకు బాహ్యమగుపరిణామముయొక్క విచారముతోఁ గూడనే యీవ్యాపార మాత్మయొక్క కళ్యాణమున కనుకూలమైనదా? లేక, ప్రతికూల మైనదా? యనువిచారముసైతము మనచే నియమముగఁ జేయఁబడుచున్నది. "నాకు హిత మగుదానిని నేను వదలి, లోకులకు హిత మగు దాని నేల చేయ వలయును?" నని యాధిభౌతికవాదుల నెవ రైననడిగినయెడల, సామాన్యముగ నది మనుష్యస్వభావ మంచురే కాని, మఱియే మని సమాధానముఁ జెప్పఁగలరు? మనశాస్త్రకర్తలదృష్టి యింతకంటెను సూక్ష్మాంశమును కనిపట్టినది. మఱియు నావ్యాపక మైనయాధ్యాత్మికదృష్టితోనే కర్మయోగశాస్త్రము మహాభారతమున విచారింపఁబడుటచే భగవద్గీతలలో వేదాన్తనిరూపణము నిండుగఁ జేయఁబడినది. మానవుల కత్యంతహితమును, సద్గుణములయొక్క 'పరాకాష్ఠ' (అనఁగ:ఆధిక్యము) మొద లగుకొన్ని ముఖ్యప్రయోజనములను గల్పించి యాధారముచేతనే కర్మాకర్మవివేచన చేయఁబడవలయు నని ప్రాచీను లగుగ్రీకు పండితుల మత మగుటచే నాత్మహితమున నీసర్వవిషయసమావేశ మగునని "అరిస్టాటిల్" అనువాఁడు తననీతిశాస్త్రగ్రంథమునఁ జెప్పి యున్నాఁడు. (౧.౭-౮) అయిన నాత్మహితమున కీవిషయమున నియ్యవలసినంత ప్రాధాన్యమును 'అరిస్టాటిల్' ఈయలేదు. మనశాస్త్రకర్తలసంగతి యటుల కానేరదు. ఆత్మయొక్క కళ్యాణము, లేక, అధ్యాత్మికపూర్ణావస్థ, అనునదియే ప్రతిమానవునకును బ్రాథమికమును ముఖ్యమును నగుసాధన మై యున్నది. మఱియు నితర మగుహితములకం టె నదియే ప్రధాన మైన దని యెంచి తదనుసారముగనే మనము కర్మాకర్మలవిచారణఁ జేయవలయును. అధ్యాత్మవిద్యను వదలి కర్మాకర్మవిచారమును జేయుట యుక్తము గా దని 'యరిస్టాటిల్' సిద్ధాన్తీకరించెను. మఱియుఁ బ్రకృతము పాశ్చాత్యదేశములలోఁ గొందఱు పండితులచేఁ గర్మాకర్మవివేచన కీపద్ధతియె స్వీకరింపఁబడినటుల గోచరించుచున్నది. ఉదాహరణము:—జర్మను తత్త్వజ్ఞాని యగు "కాంటు" అనువానిచేఁ బ్రథమమున "శుద్ధబుద్ధిమీమాంస—(వ్యవసా

యాత్మికబుద్ధియొక్క మీమాంస)" యనునధ్యాత్మవిషయకగ్రంథము వ్రాయఁబడినపిదప దానిపూరణ మని "వ్యావహారికబుద్ధిమీమాంస - (వాసనాత్మక బుద్ధియొక్క మీమాంస)"యనునీతిశాస్త్రగ్రంథము వ్రాయఁబడినది.* మఱియు నింగ్లాండులో సైతము 'గ్రీ' నను వానిచేఁ దననీతిశాస్త్రోపోద్ఘాతమున, సృష్టికంటెఁ బూర్వమందున్న యాత్మతత్త్వము మొదలుకొనియే చెప్పుట కారంభింపఁబడెను; కాని యీ గ్రంథమునకుఁ బ్రతినిధిగఁ గేవల మాధిభౌతికపండితులనీతిగ్రంథములే మన దేశమందున్న యింగ్లీషుపాఠశాలలలోఁ దఱుచుగఁ జదివింపఁబడుటచే గీతలలో నున్న కర్మయోగశాస్త్రమూలతత్త్వజ్ఞానము మనలో నింగ్లీషుచదివిన కొంతమంది విద్వాంసులకు సైతము సరిగా లేనంత స్థితికి వచ్చినది.

'ధర్మ'మను సామాన్యశబ్దమును ముఖ్యముగ వ్యావహారికనీతినిబంధనలకు నైనను, సమాజధారణార్థమై వెలువడినవ్యవస్థలకు నైనను, నే నేల ప్రయోగింతునో, యీ విషయము పైవివేచనవలనఁ దెలియును. మహాభారత, భగవద్గీత లనుసంస్కృతగ్రంథములందే గాక, మహారాష్ట్రాదిదేశభాషాగ్రంథములలో సైతము, వ్యావహారికకర్తవ్యములు, లేక, నియమములు ననునర్థముననే ధర్మశబ్దము నియమముగఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నది. 'కులధర్మ, కులాచార' శబ్దములను మనము సమానార్థకములుగ నెన్నుచున్నాము. భారతయుద్ధమునఁ బృథ్విలోఁ గ్రుంగినరథచక్రమును పైకెత్తుటకు కర్ణుఁడు రథమునుండి క్రిందికి దిగినపిదప నర్జునుఁడు తన్ను వధించుట కుద్యుక్తుఁడగుటఁ జూచి, "శత్రువు నిరాయుధుఁ డగునపుడు చంపుట 'యుద్ధధర్మము' కా" దని కర్ణుఁడు చెప్ప, శ్రీకృష్ణుఁడు, కర్ణునను ద్రౌపదీవస్త్రాపహరణము, ఏకాకిగ నుండినయభిమన్యుఁ బలువు రేకీభవించి యొనర్చినవధము మొదలగు వెనుకటిసంగతుల జ్ఞప్తిపఱచి వానిలోఁ బ్రతివిషయమును—

"తేవ్హాఁ గేలా హోతా కోఠే రాధాసుతా తుఝా ధర్మ"

"ఓ రాధేయా! నీవు చేయుధర్మోపదేశ మప్పు డే మాయె?" నని యడిగినటుల మహారాష్ట్రకవి యగుమోరోపంతుచే వర్ణితమైనది. మఱియు

* కాంటను నతఁడు జర్మనీదేశపు తత్త్వవేత్తలలో నొకఁడు. ఈతఁ డర్వాచీనమగుతత్త్వశాస్త్రమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈతని Critique of Pure Reason. (శుద్ధబుద్ధిమీమాంస) అనునదియు, Critique of Practical Reason. (వాసనాత్మకబుద్ధిమీమాంస) అనునదియు రెండుగ్రంథములు సుప్రసిద్ధములు. "గ్రీసు" గ్రంథమునకు Prolegomena to Ethics. అని పేరు.

మహాభారతముననే యీప్రసంగమున "క్వ తే ధర్మ స్తదాగతః?" అని "ధర్మ" శబ్దము ప్రయుక్త మగుటచే తుద కిట్టిధర్మముఁ జేయువారికి "ఎట్టివాని కటులే"యనున్యాయానుసారముగ శాసనముఁ జేయుటయే యోగ్య మని నిరూపింపఁబడినది. సారాంశ మేమనఁగా:—సంస్కృతమున నైనను, మహారాష్ట్రాది దేశభాషల నైనను, బెద్దలచేఁ బ్రతివిషయమునను నధ్యాత్మదృష్టితో సమాజధారణార్థమై విధింపఁబడిననీతినియమములు "ధర్మ". శబ్దముచే బోధపఱచుచుండుట యంతట వాడుక యగుటచే నాశబ్దమునే, నేనును నీగ్రంథమున నాయర్థమునందే ముఖ్యముగఁ బ్రయోగించితిని. సమాజధారణార్థమై పెద్దలు నియమించినదియు, సర్వసమ్మత మైనదియు నగునీతియొక్క నియమములు (అనఁగా: శిష్టాచారములని మనచేఁజెప్పఁబడినవి) ఈదృష్టిచే ధర్మమునకు మూలము లగుచున్నవి. కావుననే మహాభారతమునను (అను. ౧౦౪. ౧౫౭), స్మృతులలోను "ఆచారః ప్రథమో ధర్మః"యని యైనను,"ఆచారః పరమో ధర్మః (మను. ౧.౧౦౮) యని యైనను, ధర్మముయొక్కమూలములను జెప్పునపుడు "వేదః స్మృతిః సదాచారః స్వస్య చ ప్రియ మాత్మనః" (మను. ౨. ౧౨) అనువచనములు కనఁబడుచున్నవి; కాని కర్మయోగశాస్త్రమున నింతమాత్రముననే నిర్వాహము కాకపోవుటచే, నీ యాచారము ప్రవృత్తమగుటకు నైత మేమికారణమై యుండు ననువిషయము యొక్క సంపూర్ణము, రహస్యమును నగువిచారము చేయవలసినంత యవసర మేమి గలిగెనో వెనుక రెండవప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది.

ధర్మశబ్దమునకుఁ బ్రాచీనగ్రంథములలోఁ జేయఁబడిన రెండవవ్యాఖ్యానవిచారమును నైత మిచ్చోఁ గొంత చేయవలయును. ఇది మీమాంసకులవ్యాఖ్యానము. "చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః" (జై. సూ. ౧. ౧. ౨). అని వారిలక్షణము. చోదనయనఁగాఁ బ్రేరణ; ఒకానొకయధికారి యొకపురుషుని, "నీవీపని చేయు"మని యైనను, "వద్దు"ని యైనను విధించుట, లేక, యాజ్ఞాపించుట; యని దానియర్థము.) ఎంతపర్యంత మిట్టివిధి యొవరచేతను విధింపఁబడవో, లేక, శాస్త్రద్వారా ప్రాప్తము కాదో, యంతపర్యంతము నే విషయము నైన నెవరి కైనను జేయుటకుఁ బూర్ణాధికార ముండును. ధర్మమనునది మొట్ట మొదటఁ గట్టుబాటుమూలమున నిర్మింపఁబడిన దని దీనియభిప్రాయము. మఱియుఁ బ్రసిద్ధుఁడును నాంగ్లేయగ్రంథకర్త యగు'హాబ్స్'యొక్క మతముతో శబ్దవ్యాఖ్యానము కొన్నికొన్నియంశములలో సంబంధపడియున్నది. ప్రతి

మనుష్యుఁడును మూర్ఖావస్థయం దాయాసమయములఁ గలుగుప్రబలమనోవృత్తుల ననుసరించి ప్రవర్తించును. కాని పిదప క్రమముగా నిట్టిస్వైరవర్తనము శ్రేయస్కరము కానేరదని తెలిసికొని యింద్రియములయొక్క యదృచ్ఛావ్యాపారమునకుఁ గట్టుబాటొనరించి, యాహద్దును దాఁటక పోవుటచేతనే యందఱకు శుభ మగు ననునిశ్చయమును బొందును. మఱియు, శిష్టాచారముచే నైనను, అన్య రీతిచే నైనను, దృఢమై యున్నహద్దును బ్రతిమనుష్యుఁడు రాజశాసనమువలెఁ బాలించును. ఇట్టి నిబంధనలు బాగుగ స్థిరత్వమును బొందినపిదప నవియే శాస్త్రము లగును. వివాహవ్యవస్థ పూర్వ మాచరణమున లేదు. దానిని మొట్టమొదట శ్వేతకేతు వాచరణలోనికిఁ దెచ్చెను. మఱియు సురాపానము శుక్రాచార్యులచే నిషేధింపఁబడినదని వెనుకటిప్రకరణమునఁ జెప్పితిమి. శ్వేతకేతువును, శుక్రాచార్యులు నీనిబంధనలఁ జేయుటకు నిమిత్తము లేమై యుండు నని విచారింపకయే, యిట్టినిబంధన ననుసరించుటచే వచ్చుకర్తృత్వమునుమాత్రమే మనసున నుంచుకొనుటచే "చోదనాలక్షణోఽర్థోధర్మః" అను "ధర్మ" శబ్దవ్యాఖ్యానము నిష్పన్న మైనది. పూర్వమున దానిమహత్త్వ మేమైనఁ దెలిసికొనినయెడల ధర్మమునం దైనను బ్రవృత్తి కలుగును. భుజించుట, పానముఁ జేయుట, యింద్రియసుఖప్రాప్తిఁ జెందుట యను నవి యొక్కని కైనఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. ఏలన: అవి యింద్రియస్వాభావిక ధర్మము లగుటయే కారణము. "న మాంసభక్షణే దోషో నమద్యే న చ మైథునే" "మాంసభక్షణ, మద్యపాన, మైథునములయం దేమియు దోషము(సృష్టికర్మకు విరుద్ధమగువిషయము) కానరాదు." (మను. ౫. ౫౬.) అనుమనువచనమున కిదియే తాత్పర్యము. ఈవిషయములు మానవులకే కాక ప్రతిప్రాణికిని రాగముచేతనే ప్రాప్తములగుచున్నవి. "ప్రవృత్తి రేషా భూతానాం" సమాజధారణార్థమై (అనఁగా: సర్వజనసుఖనిమిత్తమై) యీరాగప్రాప్తమైన స్వేచ్ఛాచరణము నణఁగఁద్రొక్కుట, యనునదియే ధర్మము. కారణ మేమియన:—

శ్లో. "ఆహారనిద్రాభయమైథునం చ సామాన్య మేత త్పశుభి ర్నరాణాం
ధర్మో హి తేషా మధికో విశేషో ధర్మేణ హీనాః పశుభి స్సమానాః."

"ఆహారము, నిద్ర, భయము, మైథునము ననునవి మనుష్యులకును పశువులకును సమానముగనే రాగప్రాప్తము లగుచున్నవి. ధర్మము (అనఁగా: వీనిని నీతియొక్క కట్టుబాటులోనుంచుట) అనునదియే మనుష్యునకును పశువునకును గల భేదము. ఇట్టి ధర్మములేనివారు పశువులతోనే సమానులు. మహాభారతమున శాంతిపర్వములో తత్సమానార్థకమగు శ్లోకముకలదు. (మ. భా. శాం. ౨౯౪. ౭.

౭౯) ఆహారనిద్రాదులవిధించుటను బోధించు భాగవతములోని శ్లోకము క్రింది ప్రకరణమున వ్రాయఁబడినది. దానిననుసరించియే భగద్గీతలయందును.—

"ఇంద్రియ స్యేంద్రియ స్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ
తయో ర్న వశ మాగచ్ఛే త్తౌ హ్యస్య పరిపంథినౌ." (గీ. 3.34.)

"ఇంద్రియములయందును వానిచే నుపభోగ్యములు గాని త్యాజ్యములు గాని యగుపదార్థములయందును ప్రీతియు, విరోధము ననునవి స్వభావసిద్ధము లై యనుక్రమములుగ నున్నవి. వానికి మనము వశులము కాఁగూడదు. ఏలయనఁగా: రాగద్వేషములు రెండును మనకు శత్రువులు" అనిశ్రీభగవంతుఁ డర్జునకుఁ జెప్పెను. స్వభావముగఁ బ్రాప్తము లగుస్వైరమనోవృత్తుల నణఁచుట యనుధర్మలక్షణమే భగవంతున కిష్టముగ నున్నది. మనుష్యేంద్రియములు వారికి వారు పశువులవలె సంచరించుటకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. మఱియు వారివారిబుద్ధియే వారివారినాకర్షించుచుండును. ఈకలహాగ్నిహోత్రమున దేహమందు సంచరించుపశుత్వమును హోమముఁ జేసి యెవరు కృతకృత్యు లగుదురో వారలే సత్య మైనయాజ్ఞికులు, ధన్యులు నగుదురు. ధర్మ మాచారప్రభవ మన్నను, ధారణవలన ధర్మ మని యన్నను, "చోదనాలక్షణోఽర్థో ధర్మః" యన్నను, ధర్మముయొక్క (వ్యావహారిక మగునీతినిబంధనయొక్క) వ్యాఖ్యానముఁ జేయునప్పుడు, ధర్మాధర్మములయొక్క సంశయము వచ్చినయెడల దాని నిర్ణయించుట కీమూఁడులక్షణములు నైతము విశేష ముపయోగింపవు. ధర్మమూలస్వరూపము తొలివ్యాఖ్యానముచేఁ దెలియఁబడును. దానిబాహ్యోపయోగము రెండవవ్యాఖ్యచేఁ జెప్పఁబడును. ధర్మమర్యాద ప్రథమమున నెవరిచే విధింపఁబడినదియు మూఁడవవ్యాఖ్యయందుఁ దెలియవచ్చును. కాని యొకయాచారమునకు మఱియొకయాచారమునకును భేద ముండును. ఇంతియకాక యొకకర్మపరిణామమే యనేకవిధము లగుటచేతను, ననేకఋషులచోదనలు భిన్నము లగుటచేతను, సంశయముపొడమినపుడు ధర్మనిర్ణయమున కేదైన మఱియొకమార్గ మాలోచింపవలసివచ్చును. అపూర్వ మేది యని యక్షుఁ డడుగఁగా యుధిష్ఠిరుఁడు.—

"తర్కో ఽప్రతిష్ఠ శ్శ్రుతయో ఽపి భిన్నా నైకో ఋషి ర్యస్య వచః ప్రమాణమ్,
ధర్మస్య తత్త్వం నిహితం గుహాయాం మహాజనో యేన గత స్స పంథాః."

[మభా. భా. వన. ౩౧౩. ౧౧౭]

"తర్కముచంచలము, (బుద్ధి తీవ్రముగ నుండుకొలఁదియు ననేకవిధానుమానములఁ గల్పనఁజేయును) శ్రుతి (వేదవిధి) యనేకవిధము. ధర్మశాస్త్రమొక్క

ఋషివచన మైన నన్యులవచనమునకంటె నధికప్రమాణమని యనుటకు వీలులేదు; మంచిది! ఈవ్యావహారికధర్మముయొక్క మూలతత్త్వమును విచారింతమా, యదియు నంధకారబంధురముగ నున్నది (సామాన్యమానవబుద్ధికిఁ దెలిసికొన సాధ్యము కాకున్నది). కావున మహాజను లేమార్గము ననుసరించి యుందురో యది యే ధర్మమార్గ'' మని సమాధానముఁ జెప్పెను. ఈయుత్తరము సరిగనే యున్నది; కాని మహాజను లన నెవరు? 'గొప్పవారు, గొప్పజనసమూహ' మని యా పదమున కర్థము కానేరదు. ఏసామాన్యమానవుల మనస్సున ధర్మాధర్మములవిషయమై యొకప్పుడును సంశయము గలుగదో, వారిచే విధింపఁబడినమార్గమున నడచుట (అంధే నైవ నీయమానా యథాऽన్ధాః) (కఠోపనిషత్తు) అని చెప్పినట్లు అంధపరంపరి (గ్రుడ్డివాని భాగవతమువలె) న్యాయముగ నుండును. మహాజనులన గొప్పశిష్టులనుకొన్నను, పూర్వశ్లోకమున నీయర్థమే యిమిడియున్నను, ఆశిష్టులవర్తన మెక్కడను నేకరూపతను వహించియుండునటుల కానరాదు. ఉదాహరణము:— పాపరహితయు, నగ్నిపరిశోధితయు నగుజానకిని లోకాపవాదనివృత్తికై శ్రీరామచంద్రుఁడు కాననంబుల విడువఁ బంపెను. సుగ్రీవుఁడు తనకు సఖుఁ డగుటకై, తుల్యారిమిత్రుఁ (శత్రుమిత్రుల సమముగఁజూచువాఁ) డని ప్రతిజ్ఞ యుండియు శ్రీరామచంద్రుఁడు, తన కేమియు నపరాధము చేయనివాలిని వధించెను. పరశురాముఁడు పిత్రాజ్ఞచే మాతృకంఠచ్ఛేద మొనరించెను. పాండవులనడత సరి యైన దని యెంతుమా యనిన, నైదుగురికి నొక్కతెయే భార్య. స్వర్గమందున్న దేవతలనడత నాలోచింత మనిన, నొకఁ డహల్యాజారుఁడు; మఱి యొకఁడు (బ్రహ్మ) మృగరూపమునఁ దనకూఁతునే యభిలషించుటంజేసి రుద్రశరవిద్ధుఁడై నేఁటికిని నాకసమునఁ బడియున్నవాఁడు. (ఐ. బ్రా. 3. 33) ఈసంగతియే మనస్సున నుంచుకొని, లవభూతిముఖమున—"వృద్ధా స్తే న విచారణీయచరితాః" "వృద్ధులకృత్యములగుఱించి విశేషముగ విచారింపఁగూడ" దని మనోహరముగ భవభూతి వర్ణించి యున్నాఁడు. ఇంగ్లీషులో "సైతాను" నితిహాసమును వ్రాయుచు నొకగ్రంథకర్త, సైతానుస్నేహితునకును దేవదూతకునుగలిగినపరస్పరకలహస్థితియం దనేకపర్యాయములు దేవతలచేతనే దైత్యులు కపటప్రయోగమూలమున వంచింపఁబడినటుల స్పష్ట మగు చున్నదని వ్రాసియున్నాఁడు. మఱియు నిటులే కౌషీతకిబ్రాహ్మణోపనిషత్తులో (కౌషీ. 3. ౧; ఐ. బ్రా. 8. ౨౫) నింద్రుఁడు ప్రతర్దనునకు "నేను వృత్రాసురుని (వాఁడుబ్రాహ్మణుఁడైనను) జంపి

తిని. బ్రహ్మప్రతిపాదకబుుక్కుల నెఱుంగనిసన్యాసులను ముక్కలుముక్కలుగ నఱికి తోడేళ్లవాత వేసితిని. మా ప్రతిజ్ఞల ననేకముల నుల్లంఘనఁ జేసినవాఁడను, ప్రహ్లాదునియాప్తులను, గోత్రజులు నైనపౌలోమకాలఖంజనామరాక్షసుల వధించితిని. ఇన్ని యొనర్చినను దానిచే "తస్య మే తత్ర న లోమ చ మా మీయతే" "నారోమమున కైనను వంకర కలుగలేదు." అని చెప్పెను. "నీకీగొప్పవారి దుష్కర్మల విచారింపఁ బనిలేదు. తైత్తిరీయోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినరీతిగ (తై. ౧. ౧౧. ౨) వారిమంచిచేఁతలనే యనుకరింపుము. మిగిలినవానిఁ ద్యజింపుము. పరశురామునివలెఁ బితృాజ్ఞఁ బరిపాలింపుము; కాని మాతృవధ చేయకుము." అని యెవ రైనఁ జెప్పినచో "మంచిచెడుగుల నెఱుంగుటకు సాధన మేమి?" యను మొదటిప్రశ్నయే మరలఁ గలుగును. కావుననే వెనుకఁ జెప్పినతీరునఁ దనకృత్యములఁ జెప్పినపిదప నింద్రుండు ప్రతర్దున కుత్తరగ్రంథమున "ఎవరు పూర్ణముగ నాత్మజ్ఞానులై యున్నారో వారికి మాతృవధ, పితృవధ, భ్రూణహత్య, స్తేయము మొదలగునితరకర్మలదోషము లాపాదింపవు. ఈవిషయము మనస్సున నిడుకొని 'ఆత్మ యన నేమి?' యనుటను ముమ్మొందు నీవు తెలిసికొనుము. అటులైన నీకు సర్వ సందేహనివృత్తి యగును." అని చెప్పి యనంతరము ప్రతర్దునున కింద్రుండాత్మవిద్య నుపదేశించెను. సారాంశ మేమన:— "మహాజనో యేన గత స్స పంథాః" అను యుక్తి సామాన్యజనులకు సులభముగ నున్నను దానిచే మాత్రము సర్వకార్య నిర్వాహము కానేరదు. తుదకు మహాజనులవర్తనయందలి సత్య మగుతత్త్వ మెంతో గూఢముగ నున్నను నాత్మజ్ఞానమున రహస్యాంశములను విచారించుచుండుపురుషులకు దానినే శోధించి ప్రకటించుట యావశ్యకమగును. "న దేవచరితం చరేత్" "దేవతలబాహ్యచరిత్రనుమాత్ర మనుసరించి మనము ప్రవర్తింపఁగూడదు" అను వచనమున కిదియె కారణ మైయుండును. కర్మాకర్మల నిర్ణయించుట కింతకన్న వే అగుసులభ మైనయుక్తి యనేకులచేఁ జెప్పబడినది. ఏలన: ఏసద్గుణమును సైతము విశేషముగ మనము వృద్ధి పొందనీయఁగూడదని తప్పక నియమము చేసికొనవలయును. అట్టి యతిప్రసంగముచే సద్గుణములే తుదకు దుర్గుణపర్యవసాయులగును. దానము సద్గుణమే. "అతిదానా ద్బలి ర్బద్ధః" "దాన మతి యగుటచే బలిచక్రవర్తి బంధింపఁబడెను." మఱియు గ్రీసుదేశమునఁ బ్రసిద్ధపండితుఁ డగు "అరిస్టాటిల్," తన నీతిశాస్త్రగ్రంథమునఁ గర్మాకర్మలనిర్ణయమున కీయుక్తినే చెప్పి ప్రతిసద్గుణము నతి యగుటచే నెటుల వ్యర్థమగునో స్పష్టముగ నిరూపించెను. కాళిదాసు సైతము "కేవలశౌర్యమనఁగా పెద్దపులివంటిభయంకర మగుక్రూరకార్యము. కేవలనీతి యన

మిత్రత్వమే,యని నిశ్చయించి 'అతిథి' యను రాజు,ఖడ్గము-రాజనీతి యను నీరెంటి యొక్క యోగ్యమగు మిశ్రణముచే రాజ్యమును నడిపించుచుండె''నని (రఘు.౧౭. ౪౭)రఘువంశమున వర్ణించియున్నాఁడు. "విశేషముగ మాటలాడెనేని వాచాలుఁడు, మితభాషియైనచో మందుఁడు,మిక్కిలి వ్యయముఁ జేసిన అతివ్యయకారుఁడు,కొద్దిగ వ్యయము చేసిన లోభి, ముందు నడచువాఁడు దుస్సాహసి, వెనుకకుఁ దిరిగినచో నసమర్థుఁడు,మిక్కిలి పట్టుదల (ఆగ్రహము) గలవాఁడు దీర్ఘక్రోధి,అదిలేనివాఁడు చంచలుఁడు, విశేషముగ నాశ్రయించువాఁడు నీచుఁడు, ఆశ్రయింపనివాఁడు గర్వి యనియందురు.'' అని భర్తృహరి మొదలగువారిచేఁ గొన్నిగుణదోషములు వర్ణింపఁబడి యున్నవి. కాని యిట్టినికషోపలముచే నైతము సాంతముగఁ బైవిమర్శ ము స్పష్టము కానేరదు. ఏలన: "అతి (అనఁగ విశేషము) యన నేమి? ఎవనినైన నియమస్థుఁ డని యేల చెప్పవలయును? ఈసందేహము నెవ రెటుల దీర్పఁగలరు? ఒకనికిఁ గాని, యొకప్రసంగమునఁ గాని,'అతి' యగునదియే, మఱియొకనికిఁగాని, మఱియొకప్రసంగమునఁ గాని కొఱఁతపడును. జన్మించుచుండఁగనే, సూర్యుని పట్టుకొనుటకై పై కెగిరిన మారుతి కేమియు నాపని యసాధ్యముగఁ దోఁపలేదు (వా. రామా. ౭. ౩౫). ఇందువలననే శ్యేనము శిబికిఁ జెప్పినటుల ధర్మాధర్మసంశ యము గలిగినపుడు ప్రతిమనుజుఁడు తుదకు.—

"అవిరోధా త్తు యో ధర్మ స్స ధర్మ స్సత్యవిక్రమ!
విరోధిషు మహీపాల! నిశ్చిత్య గురులాఘవమ్.
న బాధా విద్యతే యత్ర తం ధర్మం సమువాచరేత్.''

(మ. భా. వన. ౧౩౧. ౧౧-౧౨, మను. ౯. ౨౯౯).

పరస్పరవిరుద్ధధర్మముల తారతమ్యముల నైన, గురులాఘవముల నైనఁ జూచి ప్రతివిషయమునందు స్వబుద్ధిచే సత్యమగుధర్మనిర్ణయమును, లేక, కర్మనిర్ణ యమును జేయవలయును; కాని, యంతమాత్రముచే 'ధర్మాధర్మములసారాసారము లను విచారణచేయుటయే, సంశయసమయమున వానినిర్ణయమునకు సత్యమగుపరీ క్షాశిల'యని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమన:—ఎవరిబుద్ధి యెటు లుండునో తదనుసారముగనే వేర్వేఱుపండితులు సారాసారవిచారమునునైతము వేర్వేఱువిధములుగఁ జేసి, యొకవిషయముననే నీతిమత్తానిర్ణయమును వేర్వేఱు విధములఁ జేసినటుల వ్యవహారములలోఁ బలుమాఱులు మనకు గోచరించు చున్నది. మఱియు నీయర్థమే "తర్కోఽప్రతిష్ఠః'' అను పూర్వోక్తవచనమున వర్ణితమైనది. కావున 'ధర్మాధర్మసంశయసంబంధ' మగు నీప్రశ్నను పొరపాటు

లేక నిర్ణయించుట కితరసాధనము లున్నవా? లేవా? ఉన్న యెడల నేవి? మఱియు ననేకసాధనము లున్నచో వానిలో నుత్తమ మగున దేది?" యనువిషయము నిపుడు మనము విచారింపవలయును. శాస్త్రము నిర్ధారణఁ జేయునది యిదియే. "అనేకసంశయోచ్ఛేది పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్" అనేకశంకలు కలుగుటచే బుద్ధికిఁ దొలుత గోచరము గానివిషయములయందలిసందేహములను బోఁగొట్టి వానిలో నున్నయర్థమును నిశ్శంకముగను సుగమముగను జేయుటయు, ప్రత్యక్షము కానిదియు ముందుఁగలుగునదియు నగువిషయమును యథార్థముగఁ దెలియఁజేయుటయు, ననునదియే శాస్త్రలక్షణము. మఱియు జ్యోతిశ్శాస్త్రము నభ్యసించుటచే రాఁబోవుగ్రహణముల సైత మెటుల చెప్పుట సాధ్యమగునో, యటుల విచారించిననీలక్షణములలో "పరోక్షార్థస్య దర్శకమ్" అను నుత్తరార్ధసార్థకత కన్పట్టును గాని యనేకసంశయములు జనించుటలో నవి యేవి యనునంశము తొలుతనే తెలియవలయును. కావుననే, యేశాస్త్రమునందైనను సిద్ధాంతపక్షమును జెప్పుటకు ముందుగ, నావిషయముపై రాఁగల పూర్వపక్షముల ననువాదముఁ జేసి వానియందలిదోషము నైనను, అపూర్ణత నైనను నిరూపించుట, సనాతనాధునాతనగ్రంథకారులపద్ధతిగ నున్నది. ఈపద్ధతినే స్వీకరించి గీతలలోఁ గర్మాకర్మనిర్ణయార్థమై ప్రతిపాదింపఁబడినసిద్ధాంతపక్ష మగు యోగమును (యుక్తిని) చెప్పుటకుఁ బూర్వ మీకర్మాకర్మనిర్ణయార్థ మేయే యితరప్రబలయుక్తులను పండితులు చెప్పుచున్నారో, వానినిసైత మిచ్చో నేను విచారించుచున్నాను. ఈయుక్తులు మనదేశమునఁ బూర్వమున విశేషప్రచారములో లేకపోవుటయు, ముఖ్యముగఁ బాశ్చాత్యపండితులు వాని నిటీవలఁ బ్రచారమునకుఁ దెచ్చుటయు సత్యమే! కాని యంతమాత్రమున వానివిచారణ యీగ్రంథమందు మనము చేయఁగూడ దని చెప్పరాదు. కారణ మేమన:— కేవల ముభయపక్షములను బోల్చి చూచుటకుమాత్రమే కాక, గీతలలో నాధ్యాత్మికమగు కర్మయోగమహత్త్వమును గనిపట్టుటకు సైత మీయుక్తులు సంక్షేపముగ నైనఁ దెలిసికొనుట యావశ్యకము

ఇది కర్మయోగశాస్త్ర మను తృతీయప్రకరణము.

చతుర్థప్రకరణము.

ఆధిభౌతిక సుఖవాదము.

"దుఃఖా దుద్విజతే సర్వ స్సర్వస్య సుఖ మీప్సితమ్."*

మ. భా. శాం. ౧౩౯. ౬౧.

"మన్వాదిశాస్త్రకారులు "అహింసా సత్య మస్తేయం" మొదలగువిధులను (నియమములను) విధించుటకుఁ గారణమేమి? అవి నిత్యములా? అనిత్యములా? వానివ్యాప్తి యెంతవఱకు? వానిలో మూలతత్త్వము లేవి? వానిలోఁబరస్పరవిరుద్ధము లయినరెండుధర్మము లొకకాలమునందే ప్రాప్తము లయిన నేధర్మమార్గము స్వీకరింపఁబడవలయును?" ఇట్టి ప్రశ్నలకు "మహాజనో యేన గత స్స పంథాః" అనియో, లేక, 'అతి సర్వత్ర వర్జయేత్" అనియో చెప్పుసామాన్యయుక్తిచే సమాధానము సంపూర్ణముగఁ గాకయుండుటచే నీశంకలను బాగుగఁ జర్చించి నివారించి శ్రేయస్కరమగు మార్గమెద్దియో నిర్ణయించుట కేవైననిశ్చితసాధనములు గలవా? లేవా? ఏదైన నొకదృష్టిచే పరస్పరవిరుద్ధము లగుధర్మములగురులాఘవములు, లేక, హెచ్చుతక్కువ లగుమహత్త్వము మనచే నిర్ణయింపఁబడుటకు శక్యమగునా?" అనునీవిషయము ప్రకృతము నిశ్చయింపఁబడును. ఇతర శాస్త్రీయప్రతిపాదనము ననుసరించి 'కర్మాకర్మవివేచన' విషయమునందును, ప్రశ్నయొక్క యూహాపోహలను జేయుటలో నైతము, ఆధిభౌతికమనియు, నాధ్యాత్మికమనియు, నాధిదైవిక మనియు మూఁడుమార్గములు గలవు. వానిలో నుండుభేదములు పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పబడినవి. ఆధ్యాత్మికశాస్త్రమే వీని యన్నిటిలో శ్రేష్ఠ మని మన శాస్త్రకారులయభిప్రాయము; కాని, యధ్యాత్మమార్గమహత్త్వము పూర్ణముగఁ దెలియుటకై మిగిలిన యాధిదైవికాధిభౌతికములనురెండుమార్గముల విచారణఁజేయుట యావశ్యకమగుటచేఁ గర్మాకర్మపరీక్షణవిషయమున నాధిభౌతికమూలతత్త్వముల చర్చ (పరీక్ష) యీప్రకరణమునఁ దొలుతఁ జేయఁబడినది. ఇటీవల (అర్వాచీనకాలమున) నాధిభౌతికశాస్త్రము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁ జెందెఁ గాన వ్యక్తపదార్థములయొక్క బాహ్యములు, లేక,

---

* దుఃఖ మందుటకుఁ గష్టమై తోఁచును. సుఖము నందఱును గోరుదురు.

దృశ్యము లగు గుణముల విచారణయే ముఖ్యముగఁ జేయవలసివచ్చును. కావున నాధిభౌతికశాస్త్రపఠనముతోనే యాయువునంతయు నెపుఁడు గడపునో, లేక, యీశాస్త్రమునందున్న విచారణపద్ధతిలోనే యెవనికి పట్టుదల (అభిమానము) గలదో వానికి బాహ్యపరిణామముయొక్క విచారణ నొనరించుటయందే యభిరుచి తప్పక యుండును. మఱియు తన్మూలముగఁ దత్త్వజ్ఞానదృష్టి కొద్దిగనో గొప్పగనో తఱుగుటచేత, నెద్దానిని విచారించినను, నాధ్యాత్మికములును బారలౌకికములునైన, లేక, యవ్యక్తములు నదృశ్యములునైన, కారణములను వాఁ డెక్కువగ గౌరవింపఁడు; కాని, యిట్టికారణములచే నాధ్యాత్మికదృష్టి, లేక, పారలౌకికదృష్టి, వదలివేయఁబడినయెడల, ప్రతిమనుజునకు నితరునితోఁ గలుగుచుండుజగత్తుయొక్క వ్యవహారము సరళముగ వర్తించుటకును, లోకసంగ్రహమునకును, నీతినిర్వాహ మావశ్యకమగుటచే పారలౌకికమునం దెవ్వారి కాస్థ లేదో, లేక, యవ్యక్తమైనయధ్యాత్మజ్ఞానముపై, మఱియుఁ గ్రమముగ నీహేతువుంబట్టి పరమేశ్వరునిపై, నెవరికి విశ్వాసముండదో, యట్టి విద్వాంసులకు సైతము కర్మయోగశాస్త్ర మత్యంత మహత్త్వము గలదని తోఁచుటచేఁ, గేవల మాధిభౌతికశాస్త్రరీతిగనే, (అనఁగా: కేవల మైహికదృశ్యయుక్తివాదముచేతనే) కర్మాకర్మశాస్త్రములయొక్క యుపపత్తి చెప్పుట శక్యమగునా? కానేరదా? యనువిషయమై పాశ్చాత్యదేశముననే, విశేష వివాదములు జరిగినవి. మఱియు నాచర్చ యిప్పుడు సైతము వర్తిల్లుచునే యున్నది. వివాదమున, ఈ 'భవతి—న—భవతి' విషయమై నవీను (అర్వాచీను)లగు పాశ్చాత్యపండితులచే "నీతిశాస్త్రముయొక్క వివేచనం జేయుటలో నాధ్యాత్మికశాస్త్రావశ్యకత యేమియును లేదు. ఏకర్మయైనను మంచిది, లేక, చెడుది యను నిర్ణయము, ఆ (ప్రకృత) కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామము మనకెట్టుల ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునో, తదనుసారముగనే చేయఁబడవలయును. మఱియుఁ జేయుటకును సాధ్యమగును" అని సిద్ధాన్తము చేయఁబడినది. కారణ మేమన:—మనుజునిచేఁ జేయఁబడుకర్మలన్నియుఁ సుఖప్రాప్తికైనను, దుఃఖనివృత్తికైనను జేయఁబడును. వేయేల? మనుజుల కందఱకును సుఖమే యైహికమయిన పరమసాధ్యము. మఱియు సర్వకర్మలయొక్క దృశ్యఫల మీతీరుననే నిశ్చితమైనయెడల, సుఖప్రాప్తి, దుఃఖనివృత్తి యీ రెంటియొక్క తారతమ్యము (అనఁగా: గురులాఘవముల) నాలోచించి సర్వకర్మలకు నీతిమత్తను నిర్ణయించుటయే, ముఖ్యమార్గ మగును. ఏయావు, వాలినకొమ్ములు గలిగి, సాధువై, యెక్కువపాల నిచ్చుచున్నదో,

అదియే మంచియావు" అని బాహ్యోపభోగములనుండి యేవ్యవహారమున నేపదార్థముయొక్క మంచిచెడుగులైనను నిశ్చయింపఁబడు నెడల, నాతీరుననే "యేకర్మలనుండి సుఖప్రాప్తిరూప మైనదైనను, దుఃఖనివారణాత్మక మైనదైనను, బాహ్యఫలమధికమగునో, యవియే నీతిదృష్టిచేసైతము శ్రేయస్కరము"లని యెఱుంగవలయును. కేవలముగ బాహ్యములు, దృశ్యములునగు పరిణామముల గురులాఘవములఁజూచి, నీతిమత్తను నిర్ణయించుట యనెడు సులభమును శాస్త్రీయమునగు కటోపల (బంగారమునొరయుఱాయి) ముండఁగ నందుకై యాత్మానాత్మవిచారములో దిగుట యనెడి ద్రావిడప్రాణాయామమును జేయుట యోగ్యముకానేరదు. "అర్కేచే న్మధు విందేత కిమర్థం పర్వతం వ్రజేత్ ?" * "సమీపమునందు (అనఁగా : కూర్చున్న ప్రదేశముననే) తేనె దొరకునేని తేనెపట్టునువెదకుటకై గుట్టలకు వెళ్లనేల?" కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమునే చూచి, నీతిపక్షమునుగాని, యనీతిపక్షమునుగాని నిర్ణయించుపద్ధతికి మే మాధిభౌతికసుఖవాద మని నామం బిడినారము. కారణ మేమన:—నీతిమత్తను నిర్ణయించుటకై యీమతము ననుసరించి, యేసుఖదుఃఖములను నిర్ణయింపవలయునో యవి యన్నియుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునవియు బాహ్యములును (అనఁగా: బాహ్యపదార్థములకును నింద్రియములకును సంయోగమగుటచేఁ బుట్టునవి, అనఁగ, నాధిభౌతికములు) నగుటచే నీమార్గము సైతము సర్వజగత్తును నాధిభౌతికదృష్టితో మాత్రమే విచారించుచున్న పండితులచేతనే ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని, యీవాదముయొక్క సవిస్తర మైనవిషయము నీగ్రంథమునందుఁ జెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. వేర్వేఱు గ్రంథకారుల మతములను సంక్షేపముగఁ దెలుపుట కైనను స్వతంత్రగ్రంథము వ్రాయవలసివచ్చును. కావున భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగశాస్త్రస్వరూపమును, మహత్త్వమును సంపూర్ణముగ నెఱుంగుటకై నీతిశాస్త్రసంబంధముగల యీ యాధిభౌతికమార్గజ్ఞాన మెంతవఱ కావశ్యకమో యంతవఱకే యీప్రకరణమున సంక్షేపముగ నొక్కచోఁ గూర్చి నిరూపింపఁబడినది.

---

* ఈశ్లోకమందలి 'అర్క' శబ్దమునకు జిల్లేడుచెట్టనియు, ప్రత్తిచెట్టనియు ననేకు లర్థముచెప్పుచున్నారు; కాని బ్రహ్మసూత్రము 3. 4. 3 శాంకరభాష్యటీకయం దర్కశబ్దము సమీపార్థకమని యానందగిరిస్వామి చెప్పియున్నాఁడు. "సిద్ధ స్యార్థస్య సంప్రాప్తౌ కో విద్వా న్యత్న మాచరేత్" అని యీశ్లోకముయొక్క యుత్తరార్థము.

ఇంతకంటె విశేషజ్ఞాన మెవరికైనఁ గావలసినచో, వారు పాశ్చాత్యపండితులమూల గ్రంథములనే చూచికొనవలయును. పరలోకవిషయ మయి కాని, లేక, యాత్మ విద్యావిషయమయి కాని, యాధిభౌతికవాదు లుదాసీనులుగ నుందు రని వెనుకఁ జెప్పఁబడి యున్నంతమాత్రముచేతనే యామార్గానుచరు లగువిద్వాంసు లందఱును స్వార్థపరు లని కాని, కుక్షింభరు లని కాని, నీతిశూన్యు లని కాని యెవ్వ రెన్న కొనఁగూడదు. పరలోకచింత లేకపోయినను, నైహికదృష్టిచే నైనను శక్య మైనంత వఱకు వ్యాప్తి కలుగఁజేసి సర్వప్రపంచముయొక్క కల్యాణార్థమై యత్నించుటయే, మనుజుఁడైనవానికెల్ల కర్తవ్య మగుపని యని మిక్కిలి విస్పష్టముగను, సంతోసము తోను చెప్పు, కోంట్, మిల్, స్పెన్సర్ మొదలగుసాత్వికవృత్తి గలిగినపండితు లీమార్గములోనివారలే. మఱియు వారిగ్రంథము లుదాత్తములును, ప్రగల్భములు నగుననేకవిధము లగువిచారములతో నిండియుండుటం బట్టి యవి యందఱిచేఁ జదువఁబడుటకు యోగ్యములై యున్నవి. కర్మయోగశాస్త్రము వేర్వేఱుగ నున్నను 'జగత్తునకు కల్యాణ' మనెడి బాహ్యసాధ్యము విడువఁబడనంతవఱకును నీతిశాస్త్రప్రతిపాదన మనుమార్గము భిన్న మైనదనునంతమాత్రమున నాశాస్త్రజ్ఞులను పరిహసింపఁ గూడదు. అది యట్లుండనిండు! "నీతిశాస్త్రప్రసిద్ధము లగుకర్మాకర్మములయొక్క నిర్ణయమునకై యేయాధిభౌతిక బాహ్యసుఖములను విచారింపవలయునో యవి యెవ రివి? తనవియే యగునా? పరులవి యగునా? ఒకనివి యగునా? అనేకులవి యగునా?" యనువిషయమై మతభేదముండుటచే "నవీనులుం బ్రాచీనులు నగునుమస్తాధిభౌతిక వాదులను ముఖ్యముగ నెన్నివర్గము లగుదురు? మఱియు వారిమార్గ మెంతవఱకు నిలుచునదిగాఁ గాని, నిర్దోషముగాఁ గాని యున్నది?" అనువిషయమునే, యిప్పుడు క్రమముగ సంక్షేపముగ విచారింతము.

వీరిలో మొదటితరగతివారు కేవలము స్వార్థసుఖవాదులుగ నున్నారు. "పర లోకము పరోపకారము మొదలగునవి యన్నియు నసత్యము లగుటంజేసి యాధ్యాత్మికధర్మశాస్త్రములు వంచకులచే స్వోదరపూరణార్థమై వ్రాయఁబడినవి. ఈజగత్తున స్వార్థమే సత్యమైనది. మఱియు నేకృత్యములచే స్వీయ మగునాధిభౌతిక సుఖము వృద్ధిఁబొందునో, యవియే న్యాయ్యములు, ప్రశస్తములు నని తెలియ వలయు"నని యీమార్గములోనివారు వచించెదరు. మనహిందూదేశములో నీమతముచార్వాకులచే స్పష్టముగనే వక్కాణింపఁబడినది. రామాయణములో నయోధ్యాకాండము చివర, జాబాలిచే రామునకుఁ జేయఁబడిన కుటిలోపదేశము గాని,

మహాభారతములో నున్నకణికనీతి గాని (మ. భా. ఆ. ౧౪౨) యీమార్గమునవలంబించియే యున్నవి. "పంచభూతము లేకీభవించినచో, వానికలయికవలన నాత్మయనెడి గుణము బయలుదేఱుచున్నది. మఱియు దేహమును దగులఁబెట్టిన దానితో నాత్మసైతము కాలిపోవును. ఆత్మవిచార మనుపద్రవములోఁ బడక బుద్ధిమంతుఁడగుపురుషుఁ డీదేహము జీవవంతమై యున్నంతపర్యంతము "ఋణము చేసియైనను నేతినిఁ ద్రాగవలయును"—"ఋణం కృత్వా ఘృతం పిబేత్"—చచ్చినపిదప నేమియు చేయలేము, ఏమియునులేదు." అని చార్వాకు లనెడిమహాత్ములు నుడువుదురు. చార్వాకులు హిందూదేశమునందే పుట్టియుండుటచే నేతిపై వారి కంతయిష్ట ముండె ననితోఁచును. లేనిచో "ఋణం కృత్వా సురాం పిబేత్" అని యీసూత్రమునకు రూపాంతర మేర్పడియుండును. "ఎక్కడిధర్మము? ఎక్కడి పరోపకారము? ఈజగత్తున నేవస్తువు పరమేశ్వరునిచేఁ జేయఁబడినది? శివశివ! మఱచిపోతిని! పరమేశ్వరుఁ డెక్కడనుండి వచ్చినాఁడు? ఈజగత్తున నేఁ జూచిన వస్తువులన్నియు నేననుభవించుటకే కాని యావస్తువులకు మఱియొకయుపయోగము లేనే లేదు. నేను మృతినొందినయెడల జగము మునిఁగియే పోవును. కావున నేను బ్రదికియున్నంతపర్యంత మీరోజున నిదియు, రేపదియు, నీతీరున సర్వమును నేను స్వాధీనపఱచికొని, నాకోరికల నన్నింటిని దీర్చికొనియెద. ఒకవేళ తపస్సునుగాని, దానమునుగాని, నేనుజేయునెడలఁ బ్రతిష్ఠకొఱకే చేయుదును. రాజసూయము నైనను, అశ్వమేధమునైనను జేసినఁ బ్రతిష్ఠకైయే చేయుదును. కావున నీజగత్తునకు "నేను" అనునదియే యొకకేంద్రము; "నేను" అనునదియే సమస్తనీతిశాస్త్రమునకును రహస్యముగనున్నది. మిగిలినదంతయు నసత్యమే." అని సారాంశము. మఱియు గీతలలో—

"ఈశ్వరోఽహ మహం భోగీ సిద్ధోఽహం బలవాన్ సుఖీ"
(గీతా. ౧౬. ౪౨)

"నేనీశ్వరుఁడను, నేనే యనుభవించువాఁడను, నేనే సిద్ధుఁడను, బలాఢ్యుఁడను, సుఖిని"యని గీతలలోఁ బదునాఱవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన "ఆసురసంపత్తి" యీమతము నే యుపపాదించుచున్నది. శ్రీకృష్ణునిస్థానమున నిట్టివారిలో జాబాలివంటివాఁ డర్జునునివైపుననుండి యుపదేశింపవలసివచ్చినయెడల, తొలుత నే యర్జును నొకచెంపకాయంగొట్టి "ఓరీ! నీవు మూర్ఖుఁడవా యేమి? యుద్ధమునందందఱను జయించి యనేకవిధములగు రాజభోగములను, విలాసములను, అనుభ

వింపఁదగిన బంగారమువంటి మంచిసమయము లభించినప్పుడు 'దీనిని చేయుదునా? మానుదునా?' యని వ్యర్థ మగుభ్రమనుపడియున్నావు. పిచ్చియెత్తెనా యేమి? ఇట్టితరుణము మరల లభింపదు. ఆత్మయెక్కడిది? సుహృద్బాంధవాదులఁ బట్టుకొని యేల కూర్చుండియున్నావు? లెమ్ము. శత్రువులజయింపుము. హస్తినాపుర సామ్రాజ్యమును, సుఖముగ నిష్కంటకముగ ననుభవింపుము. ఇందువలె నీకు గొప్ప శ్రేయస్సు కలదు. దృశ్య మగునైహికసుఖము గాక యీజగత్తున మఱేమున్నది?" అని యుపదేశించి యుండును; కాని హేయమయినదియు, స్వార్థపరమైనదియు, పొట్టపోసికొనుటకు మాత్ర మేర్పడిన యీరాక్షసోపదేశమునకుఁ బెంటనే యర్జునుఁ డవకాశము నీయక శ్రీకృష్ణునితో—

శ్లో. "ఏతా న్న హంతు మిచ్ఛామి ఘ్నతో௽పి మధుసూదన!
అపి త్రైలోక్యరాజ్యస్య హేతోః కిన్ను మహీకృతే!" (గీ. ౧. ౩౫)

"ఈభూమియే కాదు. మూఁడులోకముల రాజ్యము సైతము (ఇంత గొప్ప విషయసుఖము) ఈయుద్ధముచే నాకుఁ దనంతటనే లభించునదియై యున్నను, దాని నిమిత్తమునకు సైతము కౌరవులను జంపుటకు నే నియ్యకొనను. వారిక నన్ను జంపినను నొప్పికొందును." అని వచించెను. అర్జును డు దొలుతనే స్వార్థపరాయణము (తనవిషయమునే పాటించుకొనుట మూలము గాఁగలది) అనియు, నాధ్భౌతికసుఖవాదసంబంధము లనియు, నిషేధించినయాసురమతమునందలి ప్రియముల నెత్తిచెప్పుటయే యీమతమును ఖండించుటయగును. ఇతర లేమైనను సరే! ఇంక స్వీయ మగువిషయోపభోగసుఖమే పరమపురుషార్థమని యెన్ని నీతిమత్తే (నీతి గలిగి యుండుట) కును, ధర్మమునకును గలవరపాటు గలుగఁజేయు నీయాధిభౌతిక వాదుల యత్యంతనీచ (కనిష్ఠ)మార్గమును కర్మయోగశాస్త్రకర్తలగు సర్వగ్రంథకారులును, సామాన్యమనుజులును, మిక్కిలి నీతివిరుద్ధ మనియు, త్యాజ్య మనియు, గర్హ్య మనియు సిద్ధాంతపఱిచిరి. వేయేల ? ఈమార్గము నీతిశాస్త్ర మనికాని, నీతివివేచన మనికాని పేర్కొనుటకును, పాత్రము కానేరదు. కావున నీవిషయమై విశేష విచారముఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపముఁ జేయక, ఆధిభౌతికసుఖవాదులలో రెండవమార్గమును విమర్శింతము.

ఒకస్వార్థపరత్వమే కాని, లేక, యొకపక్షింధపరత్వమే కాని యీజగత్తున సాగదు. కారణ మేమన:—ఆధిభౌతికసుఖము ప్రతిమనుజునకు నిష్టమైనను దనసుఖ

మితరులసుఖోపభోగముల కడ్డమువచ్చిన యెడల, వారు మనసుఖమున కడ్డుచేయక మాన రనునది ప్రత్యక్షానుభవముననే యున్నది. దానంజేసియే, యితరులగు పలువు రాధిభౌతికపండితులు, స్వీయ మగుసుఖమునైనను, స్వార్థము నైనను సాధింపవలసినప్పుడు లోకుల కాత్మౌపమ్యము (అనఁగా: తనతోఁ బోలిక)గా నవకాశము నీయనినాఁడు తమకు సుఖము లభించుట శక్యము కానేరదు. కావున స్వసుఖము కొఱకే దూర మాలోచించి పరులసుఖమువైపునకు సైతము మనము మనదృష్టిఁ బ్రసరింపఁజేయవలసివచ్చునని వచించుచున్నారు. ఈయాధిభౌతికవాదులను నేను రెండవవర్గములో గణనఁ జేయుచున్నాను.ఇచ్చోనుండియే నీతియొక్క యాధిభౌతిక మైనయుక్తికి నిజ మైనయారంభమని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. కారణ మేమన: సమాజమును బాగుపఱుచుకొనుట కాధారభూతము లగునీతినియమములు(అనఁగా: నిబంధనలు-కట్టుబాటులు) అక్కఱయే లేదని చార్వాకులవలెఁ జెప్పక, తద్విరుద్ధముగనే, యవి యందఱచే నేల పాటింపఁబడవలయు ననువిషయమునకు స్వీయ దృష్టిచేఁ గారణముఁ జెప్పుట కీవర్గములోనివారు ప్రయత్నించిరి. "జగత్తున నహింసాధర్మ మెటు లుత్పన్న మైనది? మఱియు లోకులు దాని నేల పాలించిరి?" అను సూక్ష్మవిచారముఁ జేయుటకు, నాచే లోకులు హింసింపఁబడినయెడల లోకులచే నేను హింసింపఁబడుదు ననియు, నాసుఖమే నాసుఖోపభోగమున కంతరాయ మగుననియు నుండు నీస్వార్థపరత్వమూలక మగుభీతి తప్ప మఱియొకమూలకారణ మేమియుఁ గలుగదనియుఁ గన్పట్టుచున్నది. మఱియు నహింసాధర్మానుసారముగనే యితరధర్మములన్నియు నీస్వార్థపరత్వ మనుకారణముచేతనే ప్రచారములోనికివచ్చినవి. "మనము స్వదుఃఖానుభవసమయమునం దేడ్చుచున్నారము. మఱి యన్యుల కది తటస్థించిన దయఁజెందుదుము. ఏలయనిన: మనకును మున్ముం దిట్టిదురవస్థ రాఁగల దనుభీతిచే—అనఁగా: మనకు స్వీయముగ రాఁబోవుదుఃఖము తలఁపునకువచ్చినహేతువుచేత; పరోపకారము, ఔదార్యము, దయ, మాయ, కృతజ్ఞత, నమ్రత, మైత్రి, మొదలగు నేసుగుణములనైనను జూచుటతోడనే లోకులహితముకొఱకు నేవి సాధనము లని తెలియవచ్చునో, వానిని మూలమునుండి క్రమముగఁ జూచినయెడలఁ దనదియేయగుసుఖమునకు, లేక, స్వీయదుఃఖనివారణమునకు, అవిసాధనములుగ నేకన్పట్టెడిని. మనకుఁ బనిపడినయెడల పరులు మనకు సాహాయ్యముఁ జేయవలయు నను లోపల నుండునూహచే నితరుల కెవరి కైనను దానమును, సాహాయ్యము నొనర్చుచున్నారు. మఱియు నితరులు తన్ను దయతోఁ జూడవలయు ననుతలంపుతోనే

తా నితరులయందు దయఁ జూపుచున్నాఁడు. ఏమియు లేక పోయినను లోకులచేఁ దాను మంచివాఁ డని శ్లాఘింపఁబడవలయు ననుస్వార్థమూలకస్వహేతు వైనను, నతనిహృదయమందుండును. 'పరోపకార-పరార్థము' లనుశబ్దములు కేవలభ్రాంతి మూలకము లైనవే. మఱియు స్వార్థమన: స్వీయ మగుసుఖప్రాప్తి గాని, దుఃఖనివారణము గాని యగును. తల్లి తనబిడ్డకుఁ బాలిచ్చుటకుఁ గారణము, బిడ్డపైఁ బ్రేమ కానేరదు. మఱేమన: ఆమెకుఁ గలుగుపయోధరపీడయే. ఆదుఃఖనివృత్తికొఱ కైనను, లేక, భవిష్యత్కాలమున బిడ్డలు తన్నుఁ బ్రేమించి తనను సుఖము నిత్తు రని యైనను, ఆమె స్వార్థసాధకోపాయమును జూచుకొనుచున్నది." అని రెండవ వర్గములోనివారియుద్దేశము. తనసుఖముకొఱకే కానిండు. దూరదృష్టి కలిగి యితరులకు సైతము సుఖ మగునట్లుగా నుండునీతిధర్మము పాలింపఁబడవలయు నని యీ మార్గమునందున్నవా రొప్పుకొనుటయే యీమతమునకును చార్వాకనులమతమునకును గలగొప్ప భేదము. అయినను "మనుజుఁ డనఁగా: కేవలము విషయసుఖరూప మగుస్వార్థ మనెడుమూసలో నుండి వెలువడినబొమ్మ" యని నచింమచార్వాకమతమే దీనిలోని ముఖ్యోద్దేశము. ఇంగ్లాండులో 'హాబ్సు' అనువాఁడును, ఫ్రాన్సులో 'హెల్వే సియస్' అనువాఁడును నీమతమును బ్రతిపాదించిరి. అయిన నీమతములోనివారు 'ఇంగ్లాండు'లోఁ గాని, మఱియొకదేశమునఁ గాని విశేషముగ లేరు. 'హాబ్సు' యొక్క నీతిధర్మమునందలియుక్తి ప్రసిద్ధ మైనపిదప 'బట్లరు' * వంటివిద్వాంసులు దానిని ఖండించి "మొత్తముమీఁద మనుజత్వము, పొట్టపోసికొనుటయు మాత్రమే కానేరదు; స్వార్థానుసారముగనే భూతదయ, ప్రేమ, కృతజ్ఞత మొదలగుసద్గుణములుసైతము మనుజులయందు పుట్టినదిమొదలు, కొంచెమో గొప్పో యుండి యున్న" వని సిద్ధాన్తపఱిచిరి. కావున స్వాభావికముల నైన, నైసర్గికముల నైన నీతిశాస్త్రానుసారముగ విచారించునపుడు, కేవలస్వార్థము నైనను గాని, లేక, దూరదర్శిస్వార్థమువైపునకుఁ గాని మాత్రమే గాక, స్వార్థపరార్థములు లనెడి

* 'హాబ్సు' యొక్క మత మాతని Leviathan అనుగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది; 'బట్లరు' మతము వాతని Sermons on Human Nature అను గ్రంథమునం దున్నది. 'హెల్వేసియస్' యొక్క గ్రంథమునందలి సారాంశము-'మోర్లే'యనువానిచే, తన Diderot అను పుస్తకము నందున్న గ్రంథమునందు (Vol. II. Chap. V.) వ్రాయఁబడి యున్నది.

మనుష్యస్వభావమునందలి నైసర్గికప్రవృత్తుల రెంటియందును దృష్టినుంచి తీరవల
యును. ఆఁడుపెద్దపులివంటిక్రూరజంతువైనను దనశిశువుయొక్క సంరక్షణకై
ప్రాణముల నిచ్చుటకు సిద్ధపడుచుండఁగ, మనుజులయందుఁ బ్రేమయుఁ బరోప
కారబుద్ధియును నెడుగుణములు కేవలము స్వార్థమూలములుగనే పుట్టినవని వచించుట
వ్యర్థము. కేవలదూరదర్శి యగుస్వార్థబుద్ధిచే ధర్మాధర్మములను పరీక్షించుట శాస్త్ర
దృష్టికిసైతము యోగ్యము కానేరదని సిద్ధ మగును. ఒక సంసారమందుమాత్రమే
వ్యాపించి యుండుటవలన నపరిశుద్ధ మగునంతఃకరణము గలవాఁడు, జగత్తున నిత
రుల నిమిత్తమని చెప్పుచుఁ జేయుపనుల నన్నిటి ననేకసమయములందుఁ దనహితము
కొఱకే చేయుచున్నాఁ డనువిషయము ప్రాచీను లగుమనపండితు లెఱింగియే
యున్నారు. "సాసూరాశీ రడే సూన, భాఏ అంతరీ చా భిన్న" "అత్తకొఱకుఁ
గోడలేడ్చును. అంతరభావము భిన్నము." (గా. ౨౫౯౩. ౨) అని తుకోబా వచిం
చెను. కావున నెందఱో పండితులు 'హెల్వేసియస్' గారికన్నను మిక్కిలి
యెక్కువగ నాలోచించిరని తేలుచున్నది. ఉదాహరణ మేమన:—మనుజుల సమ
స్తము లగు (అనఁగా: స్వార్థములును బరార్థములు నగు) ప్రవర్తనలు దోషమయ
ములుగ నున్నవి. "ప్రవర్తనాలక్షణో దోషః" (గౌ. సూ. ౧. ౧. ౧౮) అను
గౌతమన్యాయసూత్రముయొక్క యాధారమున బ్రహ్మసూత్రభాష్యములో శ్రీ
శంకరాచార్యులవారు వివరించిన (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౩) దానిమీఁద
వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు శ్రీయానందగిరిస్వామి "మనహృదయములయందు కా
రుణ్యవృత్తి పుట్టుటవలన, మనకు రాఁబోవుదుఃఖముయొక్క నివారణకొఱకు మనము
లోకులమీఁద దయఁజూపుచు పరోపకారమును జేయుచునే యున్నాము"
అని వ్రాసెను. ఆనందగిరియొక్క యీయుక్తి తఱుచుగ మనదేశమునందున్న సర్వ
సన్యాసమార్గీయగ్రంథములలోఁ దప్పక యుండుటచే సర్వకర్మములును స్వార్థ
పరములు కావున త్యాజ్యము లగు ననుసంగతియే దానినుండి ముఖ్యముగ సిద్ధముఁ
జేయుట కర్వాచీనులు ప్రయత్నముఁ జేయుచున్నారు; కాని బృహదారణ్యకోప
నిషత్తులో యాజ్ఞవల్క్యులవారికిని, వారిభార్యయగు మైత్రేయికిని రెండుస్థలముల
యందు జరిగినసంవాదములో, (బృ. ౨. ౪; ౪. ౫) ఈకోటిక్రమమే చమత్కార
ముగ మఱియొకతీరున నున్నది. "నాకమృతత్వప్రాప్తి యెటు లగు?" నని మైత్రేయి
యడుగ "ఓమైత్రేయీ! భార్యకు భర్త ప్రియుఁడగుట యనునది భర్తకొఱకుఁ
గానేరదు; తనయొక్క ప్రీతికొఱకే. ఇటులె పుత్త్రుఁడు పుత్త్రునికొఱకుఁ దండ్రి

క్తుఁడు కానేరఁడు. తండ్రి తనయుపకారముకొఱకతనిని బ్రేమించుచున్నాఁడు.* ద్రవ్యము, పశువులు, మొదలగు నితరవస్తువులును నిటులె. "ఆత్మనస్తు కామాయ సర్వం ప్రియం భవతి"— "ఆత్మప్రీత్యర్థమై సర్వవస్తువులు మనకుఁ బ్రియ మగుచున్నవి." మఱియు సమస్తప్రేమలు నీతీరున నే యాత్మమూలకము లయినచో, ఆత్మ యనఁగా (తా నఁనగా) నెవ రను విషయమును ప్రథమమున విచారణ చేయ నక్కఱ లేదా?" అని యడిగిరి. కావుననే—"ఆత్మా వా అరే! ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" "ఆత్మ యే వస్తువో (మొదట) చూడుము వినుము దానియొక్క మనన ధ్యానములఁ జేయుము" అని యాజ్ఞవల్క్యులు చెప్పిర నుపదేశించిరి. ఈయుపదేశానుసారముగ నాత్మయొక్క నిజమగు స్వరూప మొకపర్యాయ మెఱింగి పిదప జగత్తంతయు నాత్మమయ మగుటచే స్వార్థపరార్థములను భేదమే లేనటుల మనస్సునకు నిశ్చయ మగును. యాజ్ఞవల్క్యునియొక్క యీయుక్తివాదములచే నాయిరువు రొనర్చిన యనుమానము లొకదాని కొకటి విరుద్ధములుగ నున్నను విషయము మెల్లరకును సహజముగఁ దోఁచును. 'హాబ్సు' స్వార్థమునకే ప్రాధాన్యము నిచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు సర్వము లగుపదార్థములను దూరదృష్టియగువాఁడు స్వార్థములే యని తలఁచి స్వార్థము తప్ప నీజగత్తున రెండవ దేమియు లేదని నిర్ణయించుచున్నాఁడు. ఇఁక యాజ్ఞవల్క్యుఁడు స్వార్థమను శబ్దమునందున్న 'స్వ' (తనది) యనుపదముయొక్క యాధారమున నధ్యాత్మదృష్టితోఁ దనయాత్మ యంటే సర్వభూతములకును, సర్వభూతములయందుఁ దనయాత్మను నవిరోధముగ నెటుల సమావేశమగు ననువిషయమును జూపి, స్వార్థపరార్థములనడుమఁ గల భేదమును భాసింపఁ జేయు ద్వైతముయొక్క బంధము నే సమూలముగఁ దెఱికి పారవైచుచున్నాఁడు. సన్న్యాసమార్గమునకును, యాజ్ఞవల్క్యునిపూర్వోక్తమతమునకును గల సంబంధమునుగూర్చి మున్ముందు విశేషవిచారము సేయఁబడును. "సామాన్యమనుజుల ప్రవృత్తి స్వార్థపరము (అనఁగా: ఆత్మసుఖపరము)గ నుండును." అను నొకవిషయము నే కొంచె

* "What say you of natural affection? Is that also a species of self-love? Yes; All is self-love. *Your* children are loved only because they are yours. *Your* friend for a like reason. And *Your* country engages you only so for as it has a connection with *yourself*." అని 'హ్యూమ్' అనునతఁడు పరోక్షప్రశ్నముననే *Of the Dignity or Meanness of Human Nature* అను గ్రంథమున వ్రాసెను; కాని 'హ్యూమ్'యొక్క స్వమత మీమతమునకన్న భిన్నము.

మెచ్చఁదగ గౌరవించియైనను, అదియ యన్నివిధముల నిరపవాదముగ నున్నదని యెఱింగియైనను, మన దేశమునం దున్న ప్రాచీనగ్రంథకారులు దాని నాధారముగ నొనర్చుకొని, 'హాబ్సు'నకు విరుద్ధమగు నితరానుమానముల నెటులొనర్చిరో తెలియఁ జేయుటకుఁ గావలసినంతవఱకే యాజ్ఞవల్క్యాదులమత మిచ్చో నిరూపింపఁబడినది.

ఇంగ్లీషుగ్రంథకారుఁడగు 'హాబ్సు' ను, 'ఫ్రెంచి' పండితుఁడగు 'హెల్వేసియ'స్సును, ప్రతిపాదించినవిధముగ, మనుష్యస్వభావము బొత్తిగ స్వార్థపరము (అనఁగ: తమోగుణసంబంధము గలదికాని, రాక్షసధర్మము గలది కాని) కానేరదు. కావున స్వార్థముతోఁగూడ పరోపకారబుద్ధి యనుసాత్త్వికమనోవృత్తియు, మనుజుల హృదయమునందుఁ బుట్టుకతోడనే స్వతంత్రముగ నిర్మితమయిన దనియుఁ, బరోపకార మనఁగ, కేవలము దూరదర్శిస్వార్థము గా దనియు సిద్ధమయినపిదప, "స్వార్థమనఁగ, స్వసుఖము, పరార్థమనఁగ, నితరులయొక్క సుఖము" అను నీరెండుసిద్ధాంతముల యందును సమాన మగుదృష్టియుండుటవలనఁ గార్యాకార్యములనిర్ణయమును జేయుశాస్త్రముయొక్క రచన ప్రాప్తమగుచున్నది. ఇది యాధిభౌతికవాదుల యొక్క తృతీయవర్గము. అయినను, "స్వార్థ మయిన నేమి? పరార్థ మైన నేమి? ఈరెండును నైహికసుఖవాచకములే యగును. ఐహికసుఖముతప్ప మఱేమియు లేదు." అనునీయాధిభౌతికమత మీపక్షమునందు సుస్థిరత వహించి యుండును. "స్వార్థబుద్ధ్యనుసారముగఁ బరార్థబుద్ధియు నైసర్గికమని భావించుటచే నీతిని విచారించునప్పుడు, స్వార్థానుసారముగనే పరార్థమును సైతము వీక్షించుట మనకుఁ గర్తవ్యమై యున్న"దని యీ పథమునందున్నవా రనుకొందు రనునది మాత్రమే యీ రెండుమార్గములకుఁ గలభేదము. "సామాన్యముగ స్వార్థపరార్థములలో విరోధము పుట్టదు. అందుచే మనుజుఁ డొనర్చుకర్మ యంతయు తఱచుగ సమాజమునకును హితమే యగుచుండును. ఒకఁడు ద్రవ్యార్జన మొనరించిన, దానిమూలమున మొత్తముమీఁద సమాజమునకు హితమే యగుచుండును. కారణమేమన: సమాజ మనఁగ, ననేకుల సమూహమగుటచే నందుఁజేరిన ప్రతిమానవుఁడు నితరులకు నష్టము రానీయకుండఁ దనలాభమును బొందుటను బాటించినయెడల, మొత్తముమీఁద సమాజమునకుఁ గల్యాణమే యగును. ఇందుకొఱకై స్వసుఖమును సైతము పాటించుకొనుచు నేమాత్రమైన లోకహిత మొనరించుచు వచ్చినయెడల నటు లొనరించుట యతనికిఁ గర్తవ్య మగును." అని యీమార్గమం దున్నవారు సిద్ధాంతపఱిచిరి. కాని యీపక్షావలంబకులు, పరార్థముయొక్క శ్రేష్ఠత్వము నంగీకరింపక ప్రతిసమయ

ముందు "స్వబుద్ధ్యనుసారముగనే, స్వార్థము శ్రేష్ఠమయినదా? పరార్థమే శ్రేష్ఠమైనదా? యనువిచారణఁ జేయవలయు" నని చెప్పుచుండుటచే, స్వార్థమునకును బరార్థమునకును విరోధము వచ్చినప్పుడు లోకులసుఖమునకై తనసుఖమునెంతవఱకుఁ ద్యాగముఁ జేయవలయునో నిర్ణయించుట యనుకష్టమునకు లోఁబడక పలువూఱులు స్వార్థమువైపునకే మనుజుఁడు ప్రవర్తించుటకు వీలుండును. ఏలన: స్వార్థపరార్థములు రెండును సమానముగఁ బ్రబలము లని యెన్నఁబడినచో, సత్యమునకై ప్రాణముల నిచ్చుట గాని, రాజ్యమును గోలుపోవుట గాని యుండక పోవుటయే గాక, "ద్రవ్యరూపకముగ విశేషనష్టము గలుగునెడల నది సహింపఁబడవలయునా? యక్కఱలేదా?" యనువిషయమీమార్గమునం దున్నవారిమతమున నిర్ణీతము గానేరదు. ఒకానొకయుదారునిచేఁ బరార్థమై తనప్రాణము లీయఁబడినయెడల నొకప్పుడీమార్గములో నుండువారాతనిస్తుతి యొనరింతురు; కాని యీసు కట్టసమయము సమకూరెనేని స్వార్థపరార్థము లను నీరెండుపక్షములందును బ్రసక్తింపఁజూచు పండితునకు స్వార్థమునందే మిక్కిలిపట్టుదల యుండునని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱయుండదు. 'హాబ్సు' మతానుసారముగఁ, బరార్థమునునది స్వార్థమునెక్కుడయే దూరదర్శిప్రకార మని యంగీకరింపక, స్వార్థపరార్థముల రెంటిని తక్కెడపట్టలలో వైచి తూచి వానితారతమ్యము ననుసరించి, స్వార్థము నే మిక్కిలి చాతుర్యముగ స్థిరపఱుచుచున్నా మని యెఱుంగుటంజేసి యీమార్గములో నున్నవారు తమమార్గము దాత్తమో, లేక, నిపుణమోయయినచో, 'స్వార్థము (కాని, ఎటులైననుస్వార్థమే!)' అని నామంబిడి దానిమహత్త్వము నే కొనియాడుచుందురు.* కాని, భర్తృహరి—

"శ్లో. ఏకే సత్పురుషాః పరార్థఘటకాః స్వార్థాన్ పరిత్యజ్య యే
సామాన్యాస్తు పరార్థ ముద్యమభృతః స్వార్థావిరోధేన యే
తే ఽమీ మానవరాక్షసాః పరహితం స్వార్థాయ నిఘ్నన్తి యే
యే తు ఘ్నన్తి నిరర్థకం పరహితం తే కే న జానీమహే."

(నీతి. శత. ౭౪)

"తమలాభమును వదలి లోకులహిత మొనర్చువారు సత్యమయినసత్పురుషు లని వచింపవలయును. స్వార్థమును విడువకయే, లోకులవిషయమయి ప్రయత్నిం

* ఇంగ్లీషులో దీనిని enlightened self-interest అని చెప్పుదురు. వీనిలో Enlightened అనుపదమును 'ఉదాత్త' మని లేక, 'శహాణా (నిపుణ)' యని భాషాన్తరీకరించితిమి.

చువారు సామాన్యు లగుదురు. మఱియు స్వలాభమునకై లోకులకు నష్టము గలుగఁ జేయువారు మనుజులు గారనియు రాక్షసు లని యెఱుంగవలయును. గాని యందఱకంటెను జివరవారల (అనఁగ: లోకహితమును నిరర్థకముగ నష్టపఱుచువారల)కేమని పేరిడవలయునో మాకుఁ దెలియదు" అని వక్కాణించుచున్నాఁడు. ఇటులె రాజధర్మముయొక్క యుత్తమస్థితిని వర్ణించుచుఁగాళిదాసు—

"స్వసుఖనిరభిలాషః ఖిద్యసే లోకహేతోః
ప్రతిదిన మథవా తే వృత్తి రేవంవిధైవ."

(శాకుం. ౫. ౭.)

"స్వీయమైనసుఖమును గమనింపకయే నీవు ప్రతిదినమును లోకహితార్థమై కష్టమును జేయుచున్నావు. ఇటు లన నేల? నీవృత్తి, లేక, నీవ్యాపారము, ఇటులె యున్న" దని చెప్పెను. కర్మయోగశాస్త్రములో స్వార్థపరార్థము లను రెండుతత్త్వములను స్వీకరించి వానితారతమ్యముచే ధర్మాధర్మములఁ గాని, కర్మాకర్మములఁ గాని నిర్ణయింపవలయునని 'భర్తృహరి - కాళిదాసుల' యభిప్రాయము కానేరదు; అయినను పరార్థమై స్వార్థమును వదలి వేయువారలకు నాకాళిదాసభర్తృహరులచే నీయఁబడియుండునగ్రస్థానమే, నీతిదృష్టితోఁజూచినను న్యాయ్యముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. తాత్త్వికదృష్టికిఁ (అనఁగా: ఉన్నది యున్నటుల విచారించుసమయమున) బరార్థము శ్రేష్ఠమైనను, శుద్ధమగునీతియొక్క పరమావధి యేదియొ తెలియకమున్ను సామాన్యవ్యవహారమున 'సామాన్య మానవుఁ' డెటుల వ్యవహరింపవలసినదియు మేము నిర్ణయించువిషయము కావున నిపుణస్వార్థమునకు మే మిచ్చునట్టియగ్రస్థానమే వ్యావహారికదృష్టికి యోగ్య మైనది* ఈమార్గము నవలంబించువార లీకాళిదాసభర్తృహరులవాదముపై యుక్తిఁ జెప్పుదురు. కాని మనమతానుసార మీయుక్తివాదమం దేమియు లాభము కాన్పింపదు. బజారులో నుపయోగములో నున్నతూనికయుఁ గొలఁతయు నెప్పుడును గొంచెమెచ్చుతగ్గులై యుండును. ఇటులె రాజస్థానములం దల్లరకును ప్రమాణములుగ

* Sidgwick's *Methods of Ethics* Book I. Chap. II. § 2, pp. 18-29; also Book IV. Chap. IV. § 3 p. 474. ఈ మూఁడవమార్గము సిజ్విక్కుచేఁ గల్పింపఁబడినది కానేరదు. ఇఁక నేమన: సామాన్యముగ సుశిక్షితు లగునాంగ్లేయు లనేకు లీమతమునే యవలంబించుటచే దానికి Common sense morality అనియును బేరుగలదు.

స్థిరపఱుపఁబడినతూనికలును, గొలఁతలును సైతము కొంచె మెచ్చుతగ్గులై యుండిన మన మావిషయములో నధికారులను దూషింపవమా?. అటులే కర్మయోగశాస్త్ర మున నేమాత్రము లోపమున్నను నొప్పుకొనఁగూడదు. నీతిధర్మముయొక్క నిత్య శుద్ధపూర్ణస్వరూపమును శాస్త్రీయముగ నిర్ణయించుటకొఱకే నీతిశాస్త్ర మేర్పడి నది. కాన నీవిషయము నీతిశాస్త్రముచే నిర్ణయింపఁబడనియెడల నది నిష్ఫల మని చెప్పవలసివచ్చును. 'నిపుణ మైనస్వార్థము' సామాన్యమనుష్యులయొక్క మార్గ మని 'సిజ్విక్' వచించినవిషయ మసత్యము కానేరదు. భర్తృహరియు నావిషయ మునే వచించుచున్నాఁడు; కాని పరమావధి యగు 'నీతిమత్త' (నీతికలిగియుండుట) గల యీసామాన్యజనులమతము శోధింపఁబడినయెడల 'సిజ్విక్' 'నిపుణస్వార్థ ము' గొప్పదనుట పొరపాటని తేలును. కాన నిష్కలంక మైన నీతియొక్క గాని, సత్పురుషాచరణములయొక్క గాని మార్గ మీసామాన్యకుక్షింభరులమార్గముకంటె వేఱుగానుండు నని సామాన్యమనుజులకు సైతము తెలియును. మఱియు నీయుద్దే శమే పైశ్లోకములో భర్తృహరిచే వర్ణిత మైనది.

(౧) కేవలస్వార్థి, (౨) దూరదర్శిస్వార్థి, (౩) ఉభయవాది (అనఁగా: ఉచ్చ స్వార్థియు), అని యీవిధమున నాధిభౌతికసుఖవాదులయొక్క మార్గత్రయము నింతపర్యంతము విచారించి యందు ముఖ్యదోషమును వక్కాణించితిమి; కాని యింతమాత్రముచే నాధిభౌతికమార్గము లన్నియు సమాప్తములు కానేరవు. "ఒ క్కని సుఖమువైపునకే చూడక, సర్వజనులయొక్కయు నాధిభౌతికసుఖదుఃఖముల యందలితారతమ్యములను విచారించియే, నీతియందలికార్యాకార్యములను నిర్ణ యింపవలయు" ననుసాత్త్వికు లగునాధిభౌతికపండితులమార్గము పైనియున్నటికన్న వెంబడిదియు, శ్రేష్ఠమైనదియు నై యున్నది.* ఒక్కసమయమున నే, యొకకార్య ముచేతనే, సమాజములో నున్నవారికందఱకును గాని, జగత్తునందుండు నెల్ల వారికిఁగాని సుఖమును బ్రాపింపఁజేయుట శక్యము కానేరదు. ఒకరికి సుఖదాయక మని తోఁచినవిషయము మఱియొకరికి దుఃఖకర మగును; కాని గుడ్లగూబలకు వెలుతు రిష్టము కాకపోయినంతమాత్రమున, ఆ వెలుతురు పలికిమాలినదని యెవ్వాఁడును నుడువమిచే, గొందఱకుమాత్రము లాభకరము కానివిషయము మెవ్వఁడని మాటేమును

* బెంథం, మిల్లు మొదలగుపండితు లీమార్గమునకుఁ బ్రధానులుగ నున్నారు. Greatest good of the greatest number అనుదానిని "ఎక్కుల జనులకు ఎక్కులసుఖము(ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము)" అని తర్జుమా చేసినాను.

గలుగఁజేయునది కాదని కర్మయోగశాస్త్రముసైతము వక్కాణింపదు. మఱియు నీకారణముచేతనే "లోకులయందఱియొక్క సుఖ"మనుదానికే "ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము" అని యిప్పు డర్థము సేయవలసివచ్చుచున్నది. సారాంశమే మనఁగా:—"ఎక్కువ సంఘమున కెక్కువసుఖము దేనిచేఁ గలుగుచుండునో యదియే నీతిదృష్టికి న్యాయ్యమును గ్రాహ్యము నని మన మెఱుఁగనగు. మఱియు నీతీరునఁ బ్రవర్తించుటయే యీజగత్తున నందఱును సత్యముగఁ జేయఁదగినపని" యని యీ మతమునందలి యభిప్రాయము. ఆధిభౌతికసుఖవాదులయొక్క యీ తత్త్వ మాధ్యాత్మికపథమునకు సైత మిష్టమే. వేయేల? ఈసిద్ధాన్తము నాధ్యాత్మికవాదులే బహుకాలముక్రింద శోధించి యేర్పఱిచిరి. ఆధిభౌతికవాదు లిప్పుడు దానిని మఱియొకవిధముగ నుపయోగించిరి. దీనినే యీరెండుమతములలోని భేదమని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. "సత్పురుషులయవతారము లోకులకు శుభమునకే కావున వారు తమశరీరాయాసమును సైతము సరకుసేయక పరోపకారమునే చేయుచుందురు"అని తుకోబా చెప్పినటుల యీవిషయ మెవరికిని చెప్ప నక్కఱలేదు. ఫలితార్థ మేమన:—ఈసిద్ధాన్తము సత్యమైనదని కాని యోగ్యమైన దని కాని యొప్పుకొననివారు లేరు. పూర్ణుఁడును యోగయుక్తుఁడు (అనఁగా: కర్మయోగయుక్తుఁడు) నగు జ్ఞానియొక్క లక్షణముల నుడువుచు, "సర్వభూతహితే రతాః," "సర్వభూతములకును గల్యాణమును చేయుటలో వారు నిమగ్నులై యుందురు." అని భగవద్గీతలోనే రెండుపర్యాయములు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. (గీ. ౫. ౨౫; ౧౨. ౪.) ధర్మాధర్మములయొక్క నిర్ణయమునకును సైతము మనశాస్త్రకారు లీసిద్ధాన్తము నంగీకరించుచున్నా రని రెండవప్రకరణములో వ్రాయఁబడిన—"యద్భూతహిత మత్యంతం తత్సత్య మితి ధారణా" అను మహాభారతవచనముచే స్పష్టమగును; కాని మనశాస్త్రకారులు వచించినటుల "సర్వభూతహితమునే, జ్ఞానియొక్క వర్తనకు సంబంధించిన బాహ్యలక్షణముగ నిర్ణయించి, ధర్మాధర్మనిర్ణయమునకై దాని నాయాసందర్భములయందు సాధారణలక్షణగా నుపయోగించుటయు; నీతిమత్తకు నిదియే ముఖ్య మగుసర్వస్వమని యంగీకరించి యితర మగునేవిషయమును విచారింపక, కేవల మీపుట్టకోటు మీఁదనే నీతిశాస్త్రసంబంధ మగుదృఢభవనమును నిర్మించుటయు" ననునీరెండు విషయములును మిక్కిలి వేర్వేఱుగ నున్నవి. ఆధిభౌతికపండితులు రెండవమార్గమును స్వీకరించి నీతిశాస్త్రమున కధ్యాత్మవిద్యతో సంబంధ మేమియును లేదని వక్కాణించెదరు. కావున వారు వచించున దెంతవఱకు సయుక్తికముగ నున్నదో ప్రస్తు

తము మనము విచారణ సేయవలయును. 'సుఖము' 'హితము' అను నీ రెండు శబ్దములకు నర్థములో చాలభేదము కలదు. ప్రకృతమునం దాభేదము దూరముగ నుంచినను "సర్వభూతహిత" మనఁగా "ఎక్కువమంది కెక్కువసుఖము" అని యర్థముఁ జెప్పినను, కార్యాకార్యముల నిర్ణయము నొనర్చుటలోఁ గేవల మీసిద్ధాన్తమే యుపయోగింపఁబడినచో ననేకము లగుసందర్భములు గలుగు నని తోఁచుచున్నది. ఈ సిద్ధాన్తము నాధిభౌతికవాది యర్జునున కుపదేశముఁ జేయునెడల, "భారతయుద్ధములో నీకు జయము గలుగుటవలన నెక్కువప్రజ కెక్కువసుఖమగునట్టుల యుండెనేని భీష్ముని జంపియైన నీవు యుద్ధముఁ జేయక తప్ప" దని యర్జునునకుఁ జెప్పునా, చెప్పఁడా? ఈయుపదేశము, పైకి సులభముగఁ గన్పట్టుచున్నను, గొంచెవిమర్శించిన, దానిలోనుండునసంపూర్ణతయుఁ, బ్రతిబంధకములును దెలియును. అనేకులనఁగా నెందఱు? పాండవులబల మేడక్షౌహిణులును, కౌరవులబలము పదునొకొండక్షౌహిణులును గావున, పాండవుల కపజయ మైనచోఁ గౌరవులపదునొకం డక్షౌహిణులకు సుఖమగునను నీయుక్తివాదముచే పాండవులపక్షము న్యాయ్యముగ నున్నదని చెప్పవచ్చునా? భారతయుద్ధ మనియే చెప్ప నేల? అనేకము లగునితరసందర్భములలో సైతము నీతిమత్తా (నీతిగలిగియుండుట) నిర్ణయము బొత్తిగ జనసంఖ్యను బట్టియే చేయుట పొరపాటు. లక్షమంది దుర్జనులకు సుఖము గలుగఁ జేయుదానికంటె, నొక్కనికైనను సజ్జనునకు సుఖము గలుగఁజేయునదియే నిజమయినసత్కృత్యమని యెల్లరెఱుంగుదురు. ఇటు లందఱొప్పికొనుటచే నొక్కసజ్జనునిసుఖము లక్షమంది దుర్జనుల సుఖముకంటె నెక్కువది యగునని తేలినది. కావున నీ సిద్ధాన్తానుసారముగ 'ననేకుల కధికబాహ్యసుఖ మనునదియే నీతిమత్తాపరీక్షకు సాధన' మనెడు ప్రథమసిద్ధాన్తము నిలువఁ జాలదు. కావున లోకులసంఖ్యయొక్క హెచ్చుతగ్గులను బట్టి యుండుటకును, నీతిమత్తకును, నిత్యసంబంధముండుటకు వీలులేదని చెప్పవలసివచ్చును. మఱియు సామాన్యముగ నందఱకు నప్పుడప్పుడు సుఖావహముగ నుండువిషయమే దూరదృష్టి గలవారికి, పరిణామమునం దందఱకు నసుఖమునే కలుగఁ జేయునదిగ నున్నదని తోఁచు ననుసంశయమును సైతము గుర్తించుకొనవలయును. ఉదాహరణమునకై, 'సాక్రటీసు' యొక్కయు, 'ఏసుక్రీస్తు' యొక్కయు విషయమును వివరింతము. వీరిరువురును, తమతమమతముల ననుసరించిన యెడల చిట్టచివరకు శుభము గలుగుననియే తమదేశబంధువులకు నుపదేశమును చేయుచు వచ్చిరి కాని, వారిదేశబాంధవులు వారిని 'సమాజశత్రువులను'గా నిశ్చయించి దేహాన్త మగుప్రాయశ్చిత్తము వారికి విధించి యొనరించిరి. 'అనేకుల కధిక

సుఖ' మనెడి యీసిద్ధాంతము ననుసరించియే యిప్పటివారును, వారికిఁ బ్రవర్తకు లగువారును బ్రవర్తించి యున్నారు; కాని యాకాలపుసామాన్యజనులయొక్క వర్తనము న్యాయ్యముగనున్నదని యిప్పుడు మనము వచింపము. సారాంశ మేమన:— 'అనేకుల కధికసుఖ'మనునదియే నీతియొక్క మూలతత్త్వ మని క్షణమాత్రము మన మొప్పుకొనినను, దానిచే "లక్షమందికి సుఖము దేనివలన కలుగును? దానిని నిర్ణయించు టెట్లు? దాని నెవరు చేయవలయును?" అనునీప్రశ్నముల కేమియు సము త్తరముల నిచ్చుట సాధ్యము కానేరదు. సామాన్యముగ నీప్రశ్నలకు సమాధానము నిర్ణయించుట యనుకార్యము తమతమసందర్భములంబట్టి యనేకుల కధిక సుఖము గలుగఁజేయవలసివచ్చినవారికి సులభము; కాని సామాన్యవిషయములలో నంతప్రయత్న మవసరములేదు. మఱియు మనోవ్యగ్రతకుఁ గారణములగు కొన్ని సందర్భములలో సామాన్యజనులకు, 'మనసుఖ మెందులో నున్న'దని నిర్దోషముగ విచారణ సేయఁదగినంతశక్తి లేకపోవుటచే, 'మేఁకలఁ గాయు మని పులికొప్పఁ జెప్పినటుల, 'అనేకుల కధికసుఖ' మనునట్టి నీతిసిద్ధాంతమునే యీయనధికారు లగు లోకుల కుపదేశించినచోఁ దుద కేమి యుపద్రవము సంభవించునో యనుకొనవలసి వచ్చు నని 'సాక్రటీసు — ఏసుక్రీస్తుల' యుదాహరణములవలన స్పష్టమగుచున్నది. "మానీతిసిద్ధాంతమందలిధర్మము సత్య మయినదే. తెలివిలేనివారు సరిగా నుపయోగము చేసికొననియెడల మేమేమి చేయుదుము?" అనుసీసమాధానమునం దేమియు నర్థము లేదు. కారణ మేమన: "సిద్ధాంతము సత్యమైనదైనను దాని నుపయోగించుటలో నధికారి యెవరు? ఆయధికారి దీని నెపు డెటుల నుపయోగపఱచికొనవలయును?" మొదలగుప్రశ్నలకు సమాధానము లగుమర్యాదలనుసైతము చెప్పవలయును. అటుల చెప్పలేనియెడల మనమును, 'సాక్రటీస్'వలె నీతిమత్తను నిర్ణయించుటయందు సమర్థుల మని భ్రమఁ జెంది, మంచిపనిని సైతము చెడఁ గొట్టికొనుట కవకాశము గలిగించుకొన్నవార మగుదుము.

ఒక్కసంఖ్యను బట్టియే నీతియొక్క యోగ్యమగు నిర్ణయము గానేరదు. మఱియు 'ననేకుల కధికసుఖ మెందున్న' దనునంశమును సిద్ధాంతముఁ జేయుటకు సిద్ధములుగ నుండు నేబాహ్యసాధనములు లేవు. ఈరెండే కాక యీమతముల పై నితరము లగుకొన్నిగొప్పయాక్షేపణలు రావచ్చును. ఉదాహరణ మేమన:—ఒకానొక కార్యముయొక్క బాహ్యపరిణామమునుమాత్రముఁ బట్టియే యది న్యాయ్యమా? యన్యాయ్యమా: యనుదానికిఁ, బూర్తిగను సమాధానముగను సిద్ధాంతముఁ

చెప్పుట తఱచుగ శక్యముగామి కొంచెము విచారించినఁ దప్పక తెలియును. ఒక
గడియారము సరియగుసమయమును తెలుపుచున్నదా? లేదా? యని మాత్రము విచా
రించిన, "అది మంచిది యగునా? లేక, చెడుది యగునా?" యనునిశ్చయము నిర్ణ
యము చేయఁబడుచున్న దనుమాట సత్యమే; కాని మనుష్యులు చేయుపనుల
కీపద్ధతిని సంబంధింపఁజేయుటకుఁ బూర్వము, మనుష్యుఁ డన, నొకగడియారము
గాని, యంత్రము గాని, కాదని మనము గుర్తెఱింగి యుండవలయును. సత్పురుషు
లందఱును జగత్తుయొక్క కల్యాణార్థమై యుండుట సత్యమే; కాని విపరీత
ముగ, లోకుల కల్యాణార్థమై సిద్ధముగ నుండువారు సర్వకార్యములందును సాధు
వులుగనే యుండవలయు నని లక్షణమును నుడువరాదు. మనుష్యునియంతఃకరణము
సైత మెటు లున్నదని చూడఁదగియున్నది. యంత్రములకు మనుష్యులకును గల
గొప్పభేద మిదియే. కావుననే యజ్ఞానముచేఁ గాని, పొరపాటుచేఁ గాని యెవఁ
డైన నపరాధి యైనచో, నతఁడు శిక్షాస్మృతియందు క్షమింపఁబడఁదగినవాఁ డని
యున్నది. ఏకర్జ మైన "మంచిది యగునా? చెడుది యగునా? ధర్మ్యమగునా? అధ
ర్మ్యమగునా? నీతియుక్తమా? కానేరదా?" అనువిషయమున సత్య మగునిర్ణయ
మాపనియొక్క బాహ్యఫలము (లేక, పరిణామము)ను మాత్రమే (అనఁగ:—
ననేకుల కధిక సుఖప్రదమగునా? కానేరదా? యనుదానినిమాత్రమే) చూచి
నిశ్చయింపఁగూడదు. ఆయాకార్యమును జేయువానిబుద్ధి గాని, లేక, యుద్దేశము
గాని యెటు లున్నదనియు, దానితోపాటుగ నవశ్యముఁ జూడఁదగియుండునని
యీచర్చవలన తేలినతాత్పర్యము. అమెరికాలో నొకానొకగొప్పపట్టణమునం దెల్ల
రకు నుపయోగించుటకు నెల్లవారికిని సుఖప్రాప్తికొఱకును 'ట్రామ్వే' బండి వేయ
వలసివచ్చెను; అయిన నాకార్యమును జేయుటకు ముఖ్యులగునధికారులు సమ్మతింపక
పోయిరి. అప్పుడు 'ట్రామ్వే' వేయువారు ముఖ్యులగునధికారులకు లంచ మిచ్చిరి.
పిదప వారు సమ్మతించిరి. అంతట వెంటనే 'ట్రామ్వే' పని పూర్తి యాయెను. పట్టణ
మునం దున్నయెల్లరకును దానిమూలమున బహుసుఖమును లాభమును గలిగెను.
పిదపఁ గొన్నిరోజులకు లంచము పుచ్చుకొనినసంగతి వెల్లడి యగుటచే 'ట్రామ్వే'
వేయువారిపై (వ్యవస్థాపకులపై) దండశాస్త్రసంబంధ మగు (క్రిమినల్) వ్యవహార
మారంభ మాయెను. మొదటిపంచాయతీలో (జ్యూరీలో) నైకమత్య ముండదను
నభిప్రాయమున, రెండవపంచాయతీ యెన్నుకొనఁబడెను. వారు లంచమిచ్చినవారిని
దోషులుగ నిర్ణయించినందున 'ట్రామ్వే' వేయువారు శిక్షింపఁబడిరి. ఈయుదాహ
రణమున ననేకుల కధికసుఖప్రద మైనదనుదానినే, నీతిసిద్ధాంతముగ గ్రహించు

యెడలఁ గార్యనిర్వాహము గానేరదు. లంచము నిచ్చుటచే 'ట్రామ్‌వే' పూర్తియయినదను బాహ్యపరిణామ మనేకుల కధికసుఖప్రద మైనదియే. అయిన నంతమాత్రముచే లంచమిచ్చుట యనువిషయముమాత్రము న్యాయ్యము కానేరదు * దానముఁజేయుట తనకు ధర్మ (దాతవ్య) మని యెఱింగి నిష్కామబుద్ధితో దానమొనర్చుటయుఁ, గీర్తికొఱకుఁ గాని, లేక, యేదైన నితరఫలముకొఱకుఁ గాని దానమొనర్చుటయు, ననునీ ద్వివిధకార్యముల బాహ్యపరిణామ మొకవేళ నొక్కవిధముగనే యుండినను, మొదటివిధము సాత్త్వికము, రెండవది రాజస మని భగవద్గీతలలోఁ సైతము విడఁదీయఁబడినది. (గీ. ౧౭. ౨౦-౨౧) మఱియు నాదానమే యపాత్రున కీయఁబడిన, నది తామస మనియు, గర్హ్యమనియుఁ జెప్పఁబడినది. లోకములో సైత మొకదరిద్రుఁ డొకధర్మకార్యవిషయమయి కొంత ద్రవ్యము వెచ్చించు నేని, యాధర్మకార్యమునకే శ్రీమంతుఁడు నూఱురూపాయలు వెచ్చించినను, వారిరువురి నీతిసంబంధ మగుయోగ్యత సమానమే యని యెన్నుదురు. అయిన ననేకుల కధికహితము దేనివలనఁ గలుగు నని, యీబాహ్యసాధనముచే విచారించునెడల నీ రెండుదానములు నీతిదృష్టికి సమానయోగ్యతలు గలిగినవి కావని నుడువవలసివచ్చును. 'అనేకుల కధికహితము' అను నీయాధిభౌతికసిద్ధాన్తమున విశేషదోషము, చెప్పఁబోవునదియై యున్నది. కర్తయొక్క మనస్సులో నున్నయుద్దేశముయొక్కగాని, బుద్ధియొక్కగాని విచారణయం దేమియునుండ నేరదు. మఱియు లోనికారణము నరయవలయునని వచించునెడల ననేకుల కధికమగుబాహ్యసుఖ మనునదియే బంగారము నొరచునట్టి యొరపురాతితోఁ బోల్పఁబడిన నీతిమత్త యనుమొదటి ప్రతిజ్ఞకు విరోధము గలుగుచున్నది. వ్యవస్థ చేయుసభగాని, సంఘము గాని యనేకులతో నేర్పడిన దగుటచే, వారు చేయువ్యవస్థలు గాని నియమములు గాని యోగ్యము లగునా? కావా? యనువిచారణఁ జేయునెడ వారియంతఃకరణ మెటుల నున్నదని చూడను వీలులేదు. "వారు చేసినవ్యవస్థచే ననేకుల కధికసుఖ మగునా? కాదా?" యను బాహ్యవిచారము మాత్రముఁ జేసినఁ బూర్తి యగును; గాని మఱియొకస్థలమునం దీపద్ధతి యుపయోగింప దనువిషయము, పై యుదాహరణచే నేరికైనను సులభముగనే తెలియును. "అనేకుల కధికసుఖ" మను సిద్ధాన్తము లభింపదు; కాని ఒకవిషయమును నీతిదృష్టితో "న్యాయ్యమా? యన్యా

* ఈయుదాహరణము, డాక్టర్ పాల్ కరస్ అనువాని The Ethical Problem (pp. 58, 59. 2nd Ed.) అను పుస్తకమునందుండి వ్రాయఁబడినది.

య్యమా?" యని విచారింపవలసినయెడల, నీబాహ్యవిషయమే కాక యనేకసందర్భములలో ననేకసందర్భములను సైతము విచారించుట యావశ్యకము; గాన, నీతిమత్తను నిర్ణయించుటలో నీవిషయమునుమాత్రమే యన్నివిధముల నవలంబించుటకు వీలులేదు. ఇంతకంటె మిగుల నిశ్చితమును నిర్దోషము నగుసిద్ధాంతమును శోధన చేసి కనిపట్టుట యావశ్యక మనియే నేను ముఖ్యముగఁ జెప్పుచున్నాను. "కర్మకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది." (గీ. ౨. ౪౯.) అని గీతలోఁ బ్రారంభముననే చెప్పఁబడినయభిప్రాయ మిదియే. బాహ్యకర్మలనుమాత్రము చూచిన, నవి యనేక సమయములలో భ్రాంతిని గలిగించును. 'స్నానసంధ్యలు, తిలకములు, జపమాలలనెడు బాహ్యకర్మలను బాగుగఁ జేయుచున్నను, 'అంతఃకరణమునఁ గ్రోధమూర్తిగ'నుండుట శక్యము గానిది కానేరదు; కాని లోన బుద్ధి పరిశుద్ధముగ నున్నయెడల, బాహ్యకర్మ, సుదాముని(కుచేలుని)యడుకులవలె నెంతతక్కువదై యున్నను, దానియొక్క ధార్మికమును నైతికమునునగు యోగ్యత యనేకుల కధికసుఖమును గలిగించునట్టిగొప్పయన్నదానమువంటిదని తలంపవలయును. కావుననే జర్మనుదేశపు తత్త్వజ్ఞానియగు 'కాంటు' * కర్మయొక్క బాహ్యము దృశ్యము నగుపరిణామముయొక్క తారతమ్యవిచారము గౌణ మని సిద్ధాంతముఁ జేసి, తాను జేసిన "నీతిశాస్త్రవివేచన" యనుగ్రంథమును కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధి మొదలుకొని ప్రారంభము చేసెను. ఆధిభౌతికసుఖవాదమునం దున్నయీన్యూనత, ప్రముఖు లగునాధిభౌతికవాదులెఱుంగనిది కానేరదు. మనుష్యుఁ డొనర్చుపనులే యతనిస్వభావము నెఱుంగఁజేయును. కాన నవి యతనినీతిమత్తను సైత మెఱుంగఁజేయు నని యంద అనుకొనెదరు; కాని బాహ్యపరిణామమునుండియే యవి మంచి పని కాని, చెడు పని కాని చెప్పలే మని 'హ్యూమ్' † స్పష్టముగ వ్రాసెను. మఱియు నేపనియొక్క

* Kant's *Theory of Ethics* (tran. by Abbott) 6th Ed. p. 6.

† "For as actions are objects of our moral sentiment, so far only as they are indications of the internal character, passions and affections, it is impossible that they can give rise either to praise or blame, where they proceed not from these principles, but are derived altogether from external objects." Hume's *Inquiry concerning Human Understanding*, Section VIII Part ii (p. 368 of Hume's *Essays*, The World Library Edition).

నీతిమత్తయైనను పాపని యొనర్చువానియభిప్రాయముంబట్టియే యుండును. (అనఁగా నతఁడాపని నేయుద్దేశముతోఁ జేయుచున్నాఁడో దాని నవలంబించియే యుండును)" అను విషయమును 'మిల్లు' దొరగారుసైత మొప్పుకొని యున్నారు. కాని తనపక్షమును నిలుపుకొనుటకై "బాహ్యకర్మఫలమునం దేమియు భేదము లేనంతవఱకుఁ గర్త కాపనిఁ జేయవలయు ననునూహ దేనిచేతనఁ గలిగినను, గర్మ నీతిబాహ్యము గాకుండుటచే దానిచేతన నేమియు నాటంకము గలుగ"దని 'మిల్లు' దీనిపై యుక్తిఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ‡ మిల్లుయొక్క యీయుక్తియందు సాంప్రదాయికసంబంధ మగునాగ్రహము గానవచ్చును. కారణ మేమన:—బుద్ధి వేఱుగ నున్నప్పుడు రెండుకర్మలు నొక్కవిధముగఁ గాన్పించినను, యథార్థమున కవి యొకటేవెల గలవగుట యెప్పుడును సంభవింపదు. కావుననే "(బాహ్య)కర్మలలోఁ భేదముండునంతవఱకు మొదటిది యగు'మిల్లు' చెప్పిననియమమే నిర్మూల మగు"నని 'గ్రీన్'దొరగారు దీనికి సమాధానముఁ జెప్పిరి. $ గీతలోనియభిప్రాయము సైత మిదియే. కారణ మేమన:—ఇద్ద ఱొకధర్మకార్యముననే సమానముగ దానమిచ్చినప్పుడు—ఇరువురబాహ్యకర్మలు నన్నివిధముల నొక్కరీతిగనే యున్నను—ఇరువురయుద్దేశములును వేఱగుటచే నొకరిదానము సాత్త్వికముగను, మఱియొకరిది రాజసముగ నైన,లేక, తామసముగ నైనఁ గావచ్చునని గీతలలో నున్నది. అయిన నీ విషయమయి విశేషవిచారమును ముం దీదేశస్థులయొక్కయు, పాశ్చాత్యులయొక్కయు మతములను సరిచూచునపుడు చేయుదము. బొత్తిగఁ గర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమునె యవలంబించి యుండెడియాధిభౌతికసుఖవాదముయొక్క శ్రేష్ఠమగుయుక్తులుసైతము నీతినిర్ణయనిమిత్తమున నెటుల నసంపూర్ణము లగునో, యావిషయమే ప్రస్తుతము విచారింపఁదగినది; కావున దానిని సమర్థించుటకు వెనుక 'మిల్లు' చెప్పినవిషయమే యుత్తమ మగుయుక్తి యని తలఁచెదను.

---

‡ "Morality of the action depends entirely upon the intention, that is, upon what the agent *wills to do*. But the motive, that is, the feeling which makes him will so to do, when it makes no difference in the act, makes none in the morality." Mill's *Utilitarianism*. p. 27.

$ Green's *Prolegomena to Ethics*, § 292 note. p. 348. 5th Cheaper Edition.

"అనేకుల కధికసుఖ"మనునాధిభౌతికపక్షమునఁ గర్తయొక్క బుద్ధిని గుఱించి యేవిచారణ లేకపోవుట యనునది యన్నింటిలోఁ బెద్దదోషము. కారణ మేమన:— మిల్లుయొక్క యుక్తి సత్యమని యంగీకరించినను, కేవలబాహ్యఫలము ననుసరించియే నీతిని నిర్ణయించునీసిద్ధాన్తము గొన్నినియమములకు లోఁగియున్నను (అనఁగా: ఏకదేశీయ మైనను), దాని నన్నిసందర్భములయందు సమానముగ నుపయోగించికొనుటకు వీలు గాదని, 'మిల్లు' వ్రాసినదానింబట్టియే సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు "స్వార్థముకన్నఁ బరార్థ మేల శ్రేష్ఠము? అది యెటుల సిద్ధించును?" అనువిషయమునకు నేమియు సమాధానమును జెప్పక యీసిద్ధాన్తము నవలంబించియే సర్వవిచారమును జేయుటవలన నుచ్చస్వార్థము (అనఁగ: నేర్పరియొక్క స్వార్థము) గొప్ప దని యనుటకు వీలు కలుగునను మఱియొక యాక్షేపణ యీమతముపైఁ గలుగుచున్నది. స్వార్థపరార్థములు రెండును మనుష్యునితోఁ బాటు సృజింపఁబడినవైనయెడల స్వార్థముకంటె నందఱియొక్కయు హితము గొప్ప దని యేల యొప్పుకొనవలయును? "అనేకుల కధికహితము దానిలో నున్నది గాన నటు లొప్పవలెను" అను సమాధానము తగినది కానేరదు. ఏలన: లోకహిత మొనర్చునపుడు చాలవఱకు మనకు నది హితమగును. కావున "అనేకులకధికసుఖమును నే నేల చేయవలయును?" అనుప్రశ్న పుట్టదనుమాట సత్యమే యైనను, ఆయాధిభౌతికవాదమునఁ జెప్పఁబడినమూఁడవమార్గముకంటె నీనాలవమార్గమున నున్నభేద మిదియ కాఁబోలు! స్వార్థపరార్థములకు విరోధము వచ్చినచో 'ఉచ్చస్వార్థము'యొక్క మార్గము నంగీకరింపక స్వార్థమును వదలి, పరార్థమును సాధించుటకొఱకుఁ బ్రయత్నించుటయే ప్రతిమనుజునివిధి యని యనుట నాల్గవయాధిభౌతికవాదులమతము. "ఆధిభౌతికమతములో నుండునీభేదమునకు నెట్టిసమాధానముఁ జెప్ప నక్కఱలేదా?" యంటి మేని యీయాటంక మాయాధిభౌతికపక్షమునందలియొకవిద్వాంసునకుఁ దోఁచుటచే నతఁడు చిన్నపురుగు మొదలు మనుష్యునివఱకు నుండుసమస్తప్రాణులయొక్క వ్యవహారపరిశీలన మొనరించి, "తనవలె తనసంతతిని, జ్ఞాతులను పరిపోషించుటయు; నెవరికి నపకార మొనర్పక తనబాంధవులకుఁ జేతఁగాఁగలంత యుపకారముఁ జేయుటయు ననెడుగుణము చిన్నపురుగు మొదలు మనుష్యునివఱకు నంతకంత కెక్కువగఁ గాన్పించుచున్నది. కావున సజీవసృష్టియొక్క ప్రవర్తనలో నిదియ ముఖ్యమగు ధోరణిగఁ గన్పడుచున్నదని నుడువ వచ్చు" నని వచించెను. సజీవసృష్టిలో నీధోరణి తొలుత "సంతతి నుత్పాదించుట—రక్షించుట" యను విషయములలోఁ గాన్పించుచున్నది. స్త్రీపురుషభేదము లేనిసూక్ష్మకీటకసృష్టిలో

సైత మొకకీటకదేహము వృద్ధిఁబొందుచుఁ బొందుచుఁ బగిలి రెండుకీటకము లగుచు న్నది. లేక, సంతతికొఱకే (అనఁగా:పరులకైయే) యీచిన్న పురుగు తనదేహమును వదలి వేయుచున్నదని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. అటులే సజీవసృష్టిలోనికీటకముల కన్నఁ బైమెట్టున నున్నవియు, స్త్రీపురుషరూపములు గలవియునగు ప్రాణులు సైత మీతీరుననే తమసంతతిని రక్షించుటకై స్వార్థత్యాగముం జేయుటవలన నానందము ననుభవించు చున్నవి. మఱియు నీగుణము క్రమక్రమముగ వృద్ధిని బొందుటచే మిక్కిలి మోటుతనము గలసంఘములలోసైతము సాహాయ్య మొనర్చుటకై సుఖ ముగనే ప్రవర్తించు చున్నారు. కావుననే సజీవసృష్టిలో శిరోమణి యగుమను ష్యుఁడు, 'పరార్థములోనే స్వార్థమునందువలె సుఖము ననుభవించుట' యనుసృష్టి యొక్క పైమెట్టు నెక్కుధోరణిని, మున్నుగ నడుపుచు స్వార్థపరార్థములవిషయ ములోఁ బ్రకృతము భాసించుచున్నవిరోధమును శుభ్రముగఁ దీసిపాఱవైచుటకుఁ బ్రయత్నింపవలయును. ఇదియే యీజగత్తున మనుజునకు ముఖ్యకర్తవ్యము. * యుక్తివాదము సరియైనదిగనే యున్నది. పరోపకార మనుసద్గుణము మూఁగజం తువుల (అనఁగా: తిర్యగ్జంతువుల)లో సైతము తమపిల్లలఁ బెంచునపుడు కానవచ్చు చున్నది. కావున జ్ఞానవంతు లగుమనుజులు దానిని పరమావధిగఁ బూర్తి యొన ర్చుట యనునదియే పురుషార్థ మనుసిద్ధాన్త మెంతయుం గొత్తది కానేరదు. ప్రస్తుతకాలమునం దాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞానము మిక్కిలి వృద్ధిఁబొందుచుండుటఁజేసి యీసిద్ధాన్తమున కాధిభౌతిక మైనసమాధాన మిచ్చో మిగుల యుక్తియుక్తముగఁ జెప్పవలసివచ్చు ననునది గొప్పసంగతియే. మనశాస్త్రకారులదృష్టి యాధ్యాత్మిక మైనను ప్రాచీనగ్రంథములలో—

శ్లో. "అష్టాదశపురాణానాం సారం సారం సముద్ధృతమ్
పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరపీడనమ్."

"పరోపకార మనునది పుణ్యము; మఱియు పరపీడ యనునది పాపము; ఇదియే యష్టాదశపురాణములయొక్క సారము" అని చెప్పఁబడినది. మఱియు భర్తృ

---

* ఈయుపపత్తి 'స్పెన్సరు' యొక్క Data of Ethics అనుగ్రంథము నందు వ్రాయఁబడినది. తనమతమునకు'మిల్లు'మతమునకు నుండుభేదమును, స్పెన్సరు, మిల్లునకంపినలేఖయందు వ్రాసినప్రత్యుత్తరమును నీగ్రంథమున సుస్పష్టముగ వ్రాయఁబడినవి. pp. 57, 123. Also See Bain's *Mental and moral Science*. pp. 721, 722. (Ed. 1875).

హరియు— "స్వార్థో యస్య పరార్థ ఏవ స పుమా నేక స్సతా మగ్రణీః." "పరార్థమే యెవరికి స్వార్థముగ నున్నదో వారే సత్పురుషులందఱిలో శ్రేష్ఠు లగుదురు" అని చెప్పుచున్నాఁడు. ఇఁక నే మన: చిన్నకీటకము మొదలుకొని మనుష్యులవఱకును సృష్టియందుఁ బైపై మెట్టునెక్కుట యనుమార్గమును విచారించునెడల "మానవులలోఁ బరోపకారబుద్ధి యనునొక సద్గుణముయొక్క యుత్కర్షమే వృద్ధినిఁ బొందినదా?,. లేక, దానితోఁబాటు న్యాయబుద్ధి, దయ, విదగ్ధత, దూరదృష్టి, తర్కము, శౌర్యము, ధృతి, క్షమ, యింద్రియనిగ్రహము, మొద లగునితరము లగున నేకసాత్త్వికగుణములకు సైతము క్రమాభివృద్ధి యైనదా?" యని మఱియొక ప్రశ్నము వెలువడును. ఈవిచారమును గమనించిన, నితరసజీవ ప్రాణులకంటె మనుష్యులలో సమస్తసద్గుణములు నధికముగ నున్న వని చెప్పవలసి వచ్చును. ఈసాత్త్వికగుణముల సమూహమునకు మన మిప్పుడే 'మనుష్యత్వ' మని పేరుఁ బెట్టుదము. పరోపకారముకంటె మనుష్యత్వ మీరీతిగ శ్రేష్ఠ మని స్థిరపడిన పిదప నేకర్మయొక్క యోగ్యతాయోగ్యతల నైనను, లేక, నీతిమత్త నైనను, నిర్ణయించునపు డాయాకర్మ నొక్క-పరోపకారబుద్ధిపద్ధతిచేతనే పరీక్షించుటకంటె, మనుష్యత్వముయొక్క— అనఁగ: మానవజ్ఞాతులలో నితరప్రాణులకంటె నేయే గుణములయాధిక్య ముండునని తోఁచుచున్నదో వానియన్నిటియొక్కయు—దృష్టితోఁ బరీక్షించుట యావశ్యకముగ నుండును. అనఁగా: ఒక్క-పరోపకారబుద్ధి మీఁదనే యాభారమునుంచి యెటు లైనను నిర్వాహమును జేయుటకంటె, "అందఱియొక్కయు 'మనుష్యత్వ' మేకర్మచే వృద్ధిఁబొందునో, లేక, యా'మనుష్యత్వ' మేకర్మచే శోభించునో, యదియే సత్కృతత్వము; అదియే నీతిధర్మము" అని మన మిప్పుడు చెప్పవలయును. మఱియు నీవ్యాపక మగుదృష్టి, నొక్కసారి యొప్పుకొనినయెడల "అనేకుల కధికసుఖ" మనునది మనము నిర్ణయించిన మనుష్యత్వమున నొకయల్పభాగ మగును. కావున నీయల్పదృష్టితో నన్నిపనులయొక్కయు ధర్మత్వాధర్మత్వములను విచారింపవలయు ననుమతము లేశ మైన నిలువనేరదు. కావున మనుష్యత్వము నే ముఖ్యముగఁ జూడవలయునని తేలును. మఱియును మనుష్యత్వ మెందున్నదనువిషయముయొక్క సూక్ష్మవిచారమును సైతము చేయ నారంభింతు మేని యాజ్ఞవల్క్యులు చెప్పినటుల "ఆత్మా వా అరే! ద్రష్టవ్యః" అను ప్రశ్నయు సహజముగఁదోఁచును. నీతిశాస్త్రశోధకుఁ డగునొక యమెరికా గ్రంథకారుఁడు సముచ్చయాత్మక మగుమనుష్యత్వధర్మమునకే "ఆత్మ" యను పేరిడి వ్యవహరించెను.

కేవలస్వార్థము (స్వీయమగువిషయసుఖము) అనెడి యత్యల్పమార్గమునుండి పైపైకిఁ బోవుచున్న యీయాధిభౌతికసుఖవాదులమతమునఁ బరోపకారము చిట్టచివరకు మనుష్యత్వపర్యంత మెటుల రావలసినదియు పూర్వోక్తవివేచనలవలన నెఱుంగనగును; కాని, మనుష్యత్వ మని చెప్పినను, నాధిభౌతికవాదులయొక్క మనస్సులలో తఱచుగ సర్వజనులకును బాహ్యవిషయసుఖముయొక్క కల్పనయే ప్రధానమగుటచే నంతశ్శుద్ధియొక్క యైనను, అంతస్సుఖముయొక్క యైనను విచారణయే చేయనియాధిభౌతికవాదులయొక్క యీకట్టకడపటిమార్గము వా యాధ్యాత్మికశాస్త్రకారులమతానుసారముగ నిర్దోషము గా నేరదు. మనుజులసర్వప్రవృత్తియు సుఖప్రాప్త్యర్థమయి కాని, దుఃఖనివారణార్థమయి కాని జరుగు నని సామాన్యముగ నొప్పుకొనినను, "సత్యము, నిత్యము నైనసుఖమాధిభౌతికమా? (అనఁగ: ఐహికవిషయోపభోగమున నున్నదా?), లేక, మఱియొకదాని యందున్నదా?" యనుశంకకు సమాధానము నుంచుగ నిర్ణయింపక, యేయాధిభౌతికపక్షము నైన నిర్ణయించుటకు వీలులేదు. శారీరకసుఖముకంటె మానసికసుఖముయొక్క యోగ్యత గొప్ప దని యాధిభౌతికవాదులు సైత మొప్పుకొని యున్నారు. "పశువు లనుభవింపఁదగినసుఖముల నెల్ల నీకుఁ గలుగఁ జేసెద, నీవు పశువుగ నుండుట కొప్పుకొందువా?" యని యడిగిన నెవ్వఁడు నొప్పుకొనఁడు. అటులే తత్త్వజ్ఞానముయొక్క గూఢవిచారణచేఁ బొందఁబడినవిలక్షణ మగుబుద్ధిశాంతియొక్క యోగ్యత, యైహికసంపత్తికంటెను, బాహ్యవిషయోపభోగములకంటెను, వేయంత లెక్కువగ నుండు నని జ్ఞాను లగువారికిఁ జెప్ప నవసరములేదు. మంచిది! లోకమతమును జూతు మేని యచ్చో సైతము నీతిమత్త, కేవల సంఖ్యను మాత్రమే యవలంబించి యుండదు. మనుష్యుఁ డొనర్చున దంతయు నాధిభౌతికసుఖముకొఱకే చేయునుగాని యాధిభౌతికసుఖ మనునది పరమసాధ్యమనెడుసిద్ధాంతము మాన్యమని లోకమంతయు నొప్పునటుల తోఁపదు. బాహ్యసుఖమునే కాక జీవితాశను సైతము నిర్లక్ష్యముగ వదలి, యాయా సందర్భములయం దాధ్యాత్మికదృష్టితోఁ జూచిన, వానికంటె నధికయోగ్యత గలసత్యము మొదలగు నీతిధర్మములను బాలించునంతటిమనోనిగ్రహ ముండుటచేతనే, యామనుష్యుని యందు 'మనుష్యత్వ' ముండునటుల మన మెఱుంగవలయును. మఱియు నర్జునుని ప్రశ్నము సైతము "యుద్ధము సేయుటవలన నెవరి కెంత సౌఖ్యము కలుగు?" నని కానేరదు. వు శేమి యన:—"నాయొక్క (అనఁగ: నాయాత్మయొక్క) శ్రేయము

దేనియం దున్నదో నా కెఱుంగఁజేయుము" (గీ. ౨. ౭; కఠ. ౨) అని శ్రీకృష్ణు నడిగెను. ఆత్మకు శాశ్వతమగుశ్రేయ మైనను, సుఖ మైనను నాత్మయొక్క శాంతి యందే యున్నది. కావున నే, యైహికసుఖమైనను, సంపత్తి యైనను, నేమాత్రము లభించిన నామాత్రముచేతనే యీయాత్మకు సుఖ మైనను శాంతి యైనను గలుగు ననెడియాశ లేదు. "అమృతత్వస్య తు నాశాఽస్తి విత్తేన" అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో నున్నది (బృ. ౨. ౪. ౨). కఠోపనిషత్తులో నచికేతునకుఁ బుత్త్రులు, పౌత్త్రులు, పశువులు, ధనము, ధాన్యము మొదలగున నేకవిధము లగు నైహికసంపదల నిచ్చుటకు మృత్యువు సిద్ధమై యుండఁగ "ఆత్మవిద్యయే నాకుఁ గావలయును, సంపద వలదు." అని నచికేతువు మృత్యువునకు స్పష్టముగ నుడివెను. మఱియు "ప్రేయ"మనఁగా: "ఇంద్రియములకు సుఖ మని తోఁచునైహిక ప్రీతి" యనియు, "శ్రేయ"మనఁగా: "ఆత్మయొక్క నిజ మగుకల్యాణమే" యనియు, రెంటిని విడదీసి—

"శ్రేయశ్చ ప్రేయశ్చ మనుష్య మేతస్తౌ సంపరీత్య వివినక్తి ధీరః,
శ్రేయో హి ధీరోఽభిప్రేయసో వృణీతే ప్రేయో మందో యోగక్షేమాద్వృణీతే." (కఠ. ౧. ౨. ౨)

"ప్రేయము (తాత్కాలిక మగుబాహ్యేంద్రియసుఖము), శ్రేయము (సత్యముఁ జిరకాలికమునగుకల్యాణము) అనునవి మనుష్యునెనుకొని వచ్చునేని, జాగ్రత్తగలవాఁ డీరెంటిలో శ్రేయమునే కైకొని, ప్రేయమును త్యజించునిగఁ దలఁచును. తెలివిలేనివాని కాత్మకల్యాణమునకంటె ప్రేయమే (అనఁగ: బాహ్యసుఖమే) యెక్కువదై తోఁచు"నని చెప్పఁబడినది. కావున నే సంసారములో నున్న యింద్రియగమ్యము లగువిషయసుఖములే మనుష్యుల కీలోకమునఁ బరమసాధ్యము లనియు, మనుష్యుఁడు సేయున దంతయు బాహ్యసుఖముకొఱకును (అనఁగ: ఆధిభౌతికసుఖముకొఱకును), దుఃఖనివారణముకొఱకునే చేయుచున్నాఁడనియుఁ జెప్పుట యోగ్యము కానేరదు.

ఇంద్రియగమ్య మగుబాహ్యసుఖమునకంటె, బుద్ధిగమ్య మగునంతస్సుఖమున కైనను, ఆధ్యాత్మికసుఖమున కైనను యోగ్యత యధిక మగుటయే కాక, నేఁ డున్నవిషయసుఖము రే పుండనేరదు. అనఁగా: అది యనిత్యము. నీతిధర్మముయొక్క విషయ మట్లు కానేరదు. అహింస, సత్యము, మొదలగుధర్మములు బాహ్యోపాధనే

(అనఁగ: బాహ్యసుఖదుఃఖముల నే) యనలంబింపక యెల్లప్పు డేకరీతిగ నన్నిసంద ర్భములలోను సంబంధించు చున్నవి. కావుననే నిత్యములుగ నుండు నని యందఱు నొప్పుకొనియే యున్నారు. "బాహ్యవిషయము నవలంబించి యుండనియన్నినీతి ధర్మములకు నిత్యత్వ ముండుటకుఁ గారణ మేమి? లేక, యవి యెచ్చోట్నుండి వచ్చి నవి?" అనువిషయముల కాధిభౌతికవాదముచే నేమియు సమాధానము కుదురదు. కారణ మేమనఁగా: బాహ్యసృష్టియం దున్నసుఖదుఃఖము లన్నియు స్వభావము చేతనే యనిత్యము లగుటచే వానిదుర్బలము లగుపాదములపైఁ రచింపఁబడినసీతి సిద్ధాన్తములును మిక్కిలి దుర్బలము లైన వగును (అనఁగా: అనిత్యము లగును). మఱియు నాకారణమున సుఖదుఃఖములవిచారణఁ జేయక, "సత్యమునిమిత్తమై ప్రాణము పోయినను యుక్తమే యగు" ననుసత్యధర్మమును సంబంధించినత్రికా లాబాధిత మగునిత్యత్వ మనునది "అనేకుల కధికసుఖము" అనుసిద్ధాన్తముచే సిద్ధము కానేరదు. సామాన్యవ్యవహారమున సత్యమునకై ప్రాణము నీయవలసినసమయము తటస్థించినచో, గొప్పగొప్పవారుసైతే మసత్యమునే యాశ్రయించు చున్నారు. మఱియు శాస్త్రకారులుసైతే మాసమయములందు మిక్కిలిపట్టుదల గలిగి యుండ రనువిషయమును మనము చూచినను, సత్యాదిధర్మములు నిత్యము లని యొప్పుకొన వలసినయవసరము లే దని దీనిపై ననేకులు పూర్వపక్షము జేయుదురు; కాని యీయుక్తివాదము సరిలేదు. కారణ మేమన: సత్యముకొఱకుఁ బ్రాణముల నిచ్చు నంతటిధైర్యము లేనివారును, బ్రాణముల నిచ్చుట కిష్టము గలవారును, ఈనీతిధర్మము యొక్క నిత్యత్వమును దమంతట తామే యొప్పుకొనుచున్నారు. ఈకారణముననే మహాభారతములో నర్థకామాదిపురుషార్థములను దప్పక నిచ్చవ్యావహారికము లగు నన్నిధర్మములయొక్క విచారణను జేసి తుదకు, భారతసావిత్రిలోను, విదురనీతి లోనుసైతము వ్యాసులు—

శ్లో. "న జాతు కామా న్న భయా న్న లోభాత్ ధర్మం త్యజేజ్జీవితస్యాపి హేతోః ।
ధర్మో నిత్య స్సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే జీవో నిత్యో హేతు రస్య త్వనిత్యః ॥"

"సుఖదుఃఖము లనిత్యములు; గాని (నీతి) ధర్మము నిత్యము. కావుననే సుఖే చ్ఛచే నైన, భయముచే నైన, లోభముచే నైనఁ బ్రాణముఁ బోఁగొట్టుకొనవలసినంత సమయమునం దైనను ధర్మము నెప్పుడును వదలరాదు. జీవము తొలుతనుండి నిత్య మైన దగుటచే సుఖదుఃఖాదివిషయము లనిత్యములే యగును. కావుననే యనిత్యము

లగుసుఖదుఃఖముల విచారించుచుండక, నిత్యము లగుజీవములయొక్క ధర్మ సంబంధమును సైతము తప్పక జతపఱిచి యుండవలయును" అని యందఱకు నుపదేశించిరి (మ. భా. స్వ. ౫. ౬౦; ఉ. ౩౯. ౧౨-౧౩). వ్యాసులవారియీయుపదేశ మెంతవఱకు యోగ్యమైన దనువిషయమును జూచుటకై "సుఖదుఃఖముల నిష్కృష్టస్వరూప మేమై యుండును? మఱియు దేనిని నిత్యసుఖమని చెప్పవలయును?" అనువిచార మిప్పు డొనర్పవలయును.

ఇది యాధిభౌతికసుఖవాద మను చతుర్థప్రకరణము.

పంచమ ప్రకరణము.

సుఖదుఃఖవివేకము.

"సుఖ మాత్యంతికం య త్తద్బుద్ధిగ్రాహ్య మతీంద్రియమ్"

గీతా. ౬. ౨౧.

"ఈజగత్తునందుఁ బ్రతిమనుజుఁడును, 'సుఖ మెట్లు కలుగును?' లేక, 'ప్రాప్తమైనసుఖ మెట్లు వృద్ధిఁబొందును?' లేక, 'దుఃఖ మెట్లు పోవును?' లేక, 'యెట్లు తఱుఁగును?' అనువిషయముననే యెల్లప్పుడు పరిభ్రమించుచుండును." అను సిద్ధాన్తము మనశాస్త్రకారులకు సమ్మతమే యగును. "ఇహ ఖ ల్వాముష్మింశ్చ లోకే వస్తుప్రవృత్తయ స్సుఖార్థ మభిధీయంతే. న హ్యతః పరం త్రివర్గఫలం విశిష్టతర మస్తి." "ఈలోకమున నైనను, బరలోకమున నైనను సర్వప్రవృత్తులును సుఖము కొఱకే యగును. ధర్మార్థకామములకు వీనికంటె వేఱగుఫలము లేదు." (మ. భా. శాం. ౧౯౦. ౯). అని శాంతిపర్వములో భృగువు భరద్వాజునకుఁ జెప్పియున్నాఁడు; కాని తమకు నిజ మగుసుఖ మెందుండునదియు నెఱుంగక పోవుటచే మాయనాశాములను గొంగునఁ గట్టుకొని యవియే సత్యము లైనవని నశించువాని వలెఁ గాని, లేక, సుఖము నాకు లభించునని యాశించువానివలెఁ గాని, మనుజుఁడు తనజీవితకాలము ముగిసి ప్రాణములు కంఠగతము లైనను, మృత్యు వక స్మాత్తుగఁ బై కుఱికినను, వేఱొకయాలోచననే చేయక వెనుకటి దురాశా గ్రంథముననే మనస్సున వల్లెవేయుచుండును. మఱియు నీతీరున సంసారచక్రము తిరుగుచుండుటచే సత్యము, నిత్యము నగుసుఖ మేది యని యెవరును విచారము సేయ రని యీశాస్త్రకారులయభిప్రాయము. "సంసారము బొత్తిగ దుఃఖమయముగ నున్నదా? లేక, సుఖప్రధానముగఁ గాని, దుఃఖప్రధానముగఁ గాని యున్నదా?" యనువిషయమై తత్త్వజ్ఞానులగు విదేశస్థులకును, పాశ్చాత్యులకును నత్యంతము మతభేదము లున్నవి. ఈయుభయపక్షములలో దేనిని గ్రహిం

---

* ఏది బుద్ధిచేతనే గ్రాహ్య మగుచు నింద్రియాతీత మగునో, అదియే యాత్యంతికసుఖము.

చినను ప్రతిమనుజుఁడును దనకు దుఃఖప్రాప్తి కలుగకుండ మిక్కిలి సుఖమే సంప్రాప్తమగునటుల చేసికొనుటయే నిశ్శ్రేయసమని తలంచు ననువిషయమున నెవరికిని మతభేదము కానరాదు. 'సుఖ' శబ్దమునకు మాఱుగ 'హితము', 'శ్రేయము', లేక, 'కల్యాణ'మని యధికముగఁ బ్రయోగించుట వాడుకలో నున్నది. మఱియు వానిలోనిపరస్పరభేదములు ముందుఁ జెప్పఁబడును. అయినను 'సుఖ' శబ్దార్థమునందే సర్వవిధములగు సుఖములకు నైన, లేక, కల్యాణములకునైన సమావేశ మగునని యంగీకరించిన, సామాన్యముగ మనుజునియొక్క ప్రయత్నము లన్నియు సుఖార్థమే యగుననుమతము సర్వజనగ్రాహ్యమే యగు ననుట కేయాటంకము నుండదు; కాని, యంతమాత్రముచే—

"య దిష్టం త త్సుఖం ప్రాహు ర్ద్వేష్యం దుఃఖ మి హోచ్యతే" "ఏది మన కిష్టంబో యది సుఖము; మన మెద్దాని ద్వేషింతుమో యది, (అనఁగా: మన కేది వలదో యది) దుఃఖము;"(మ.భా.శాం.౨౯౫.౨౭) అని మహాభారతాంతర్గతపరాశరగీతలలో నున్న సుఖదుఃఖములలక్షణములు శాస్త్రదృష్టిచేఁజూచిన, నేమియు దోషరహితములు గానేరవు. కారణ మేమి యన: ఈవ్యాఖ్యానములో నున్న 'ఇష్ట' శబ్దార్థము, 'ఇష్టవస్తువు', లేక, 'యిష్టపదార్థ' మని చెప్పుటకు శక్య మగును. ఇంతియ కాక, యిష్టపదార్థమును సైతము సుఖ మని చెప్పుట ప్రాప్తమగును.ఉదాహరణము:—దప్పి యైనచో మన కుదక మిష్ట మైనను, 'జల' మనుబాహ్యపదార్థమునకు 'సుఖ'మనుపేరిడుట యుక్తము గానేరదు.అట్లగు నేని యేటినీటిలో మునిఁగినమనుజుఁడు సుఖములో మునిఁగినాఁ డనిచెప్పవలసినదగును. జలపానమువలనఁ గలిగినయింద్రియతృప్తియే సుఖ మగును. ఈ'యింద్రియతృప్తి', లేక, 'సుఖము' మనుజులకుఁ గావలయు నని తోఁచుట సత్యమే; కాని, దానిమూలమున నేదేది కావలయు నని తోఁచునో యది యంతయు సుఖముగనే యుండవలయు నని వ్యాప్తిచే (వ్యాపకముగ) సిద్ధాంతీకరించుట యుక్తము గానేరదు. కావుననే నైయాయికులు— "అనుకూలవేదనీయం సుఖం"— "ఏజ్ఞానము మన కనుకూలమగునో యదియేసుఖము"— "ప్రతికూలవేదనీయందుఃఖం"— "ఏజ్ఞానము(వేదన)మనకుఁ బ్రతికూల మగునో యదియే దుఃఖము"—అని వ్యాఖ్యానముఁ జేసి సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును నొకవిధ మగువేదన యని నిశ్చయించిరి. ఈవేదనలు తొలుత నుండియు (అనఁగా: పుట్టినది మొదలు) సిద్ధములును, కేవల మనుభవగమ్యములు నగుటచే నైయాయికులయొక్క యీవ్యాఖ్యానముకంటె సల్లక్షణము సుఖదుఃఖములకుఁ జెప్పుట సాధ్యము కానేరదు, ఈవేదనారూపము లగుసుఖదుఃఖములు

బొత్తిగ మనుష్యులవ్యాపారముచేతనే వెలువడు ననునియమము లేదు. ఇఁక నేమన: ఒకానొకప్పుడు కొందఱు దేవతలకోపముచేఁ గూడ ననివార్యము (దుర్ధరము)లగు రోగము లుత్పన్నములగుటచే వానిదుఃఖము మనుజు లనుభవింపవలసివచ్చును. కావుననే వేదాన్తగ్రంథములయం దీసుఖదుఃఖములు సామాన్యముగ నాధిదైవికములు, నాధిభౌతికములు, నాధ్యాత్మికము లని త్రివిధములుగ విభజింపఁబడినవి. వానిలో దేవతలప్రసాదకోపములచే నేసుఖదుఃఖము లనుభవింపవలసివచ్చునో, వానికి సామాన్యముగ నాధిదైవికము లనిపేరిడిరి. బాహ్యసృష్టిలో నున్నపృథివ్యాదిపంచమహాభూతాత్మకపదార్థములకును మనుజుల యింద్రియములకును సంయోగము గలుగుటచే వెలువడుశీతోష్ణాదులద్వారముగ సంప్రాప్తము లగుసుఖదుఃఖములకు నాధిభౌతికము లనిపే రిడిరి. మఱియు నిట్టివియు, బాహ్యసంయోగము లేకయే యుద్భవించినవియు నగునితరసర్వసుఖదుఃఖముల నాధ్యాత్మికము లని యందురు. సుఖదుఃఖములకు నీవిభాగ మంగీకరింపఁబడినయెడల, శరీరమున వాతపిత్తాదుల స్థితి చెడుటచేఁ గలుగుజ్వరాదిదుఃఖముల యొక్కయు, అవి సామ్యావస్థనుండుటచే ననుభవగోచర మగుశరీరప్రకృతియొక్కయు స్వాస్థ్యగణన యాధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములలోఁ జేయవలసివచ్చును. కారణ మేమన: ఈసుఖదుఃఖములు పంచభూతాత్మకస్థూలశరీరములో (అనఁగా: శరీరమునందే) ఉండినను శరీరముకంటె బాహ్య మగు పదార్థములసంయోగముచే నుద్భవిల్లుచున్న వని నియతముగఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మఱియు నాకారణముచే నాధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములలో సైతము శారీరకము లనియు, మానసికము లనియు, వేదాన్తదృష్టిచే మరల విభజింపవలసివచ్చును; కాని యీతీరున సుఖదుఃఖములకు విభాగ మొనర్చినయెడల నాధిదైవికసుఖదుఃఖములు వే ఱనిచెప్ప నావశ్యకము గాదు. కారణ మేమనఁగ: దేవతలయనుగ్రహముచే నైనను, నిగ్రహముచే నైనను సంభవించుసుఖదుఃఖములు సైతము తుదకు మనుజులు శరీరముచే నైనను, లేక, మనస్సుచే నైనను ననుభవింపవలయు ననువిషయము (సంగతి) స్పష్టముగనే యున్నది. కాన వేదాన్తగ్రంథములలోని పరిభాషల ననుసరించి సుఖదుఃఖములను త్రివిధముగ విభజింపక, వానికి బాహ్యములు, లేక, శారీరములు—అభ్యంతరములు, లేక, మానసికములు, అని రెండువర్గములను గల్పించి మొదటివానికి (అనఁగా: సర్వవిధము లగుబాహ్యములు, లేక, శారీరము లగు సుఖదుఃఖములకు) నాధిభౌతికము లనియు, సకలాభ్యంతరములు, లేక, మానసికములగు సుఖదుఃఖములకు నాధ్యాత్మికము లనియుఁ బేళ్లీగ్రంథములో నాచే యోజింపఁబడి

నవి. వేదాన్తగ్రంథములో నున్న పరిభాష ననుసరించి యాధిదైవిక మని మూఁడవ వర్గీకరణమును వదలినాఁడను. కారణ మేమియన: మామతమున సుఖదుఃఖముల శాస్త్రీయవివేచనఁ జేయుటకు నీద్వివిధవర్గీకరణమే యధికోపయుక్త మగును. ముందు సుఖదుఃఖవివేచనఁ జదువునపుడు వేదాన్తగ్రంథములయొక్కయు, మాయొక్కయు పరిభాషయందలియీభేదమును గుర్తుంచుకొనవలయును.

సుఖదుఃఖములు ద్వివిధము లన్నను, త్రివిధము లన్నను బాధ లేదు. దుఃఖముమాత్ర మెవరికిని వల దనియే యుండును. కాన సర్వవిధములగు దుఃఖములను బొత్తిగ నివర్తింపఁజేసికొనుటయు, నిత్యము అత్యంతికము నగు సుఖము లభించునటుల చేసికొనుటయు ననునదియే, మనుజునకుఁ బరమపురుషార్థ మని వేదాన్త- సాంఖ్యశాస్త్రముల రెంటియందును ప్రతిపాదింపఁబడినది (సాం. కా. ౧; గీ. ౬.౨౧-౨౨). "ఆత్యంతికసుఖమే పరమసాధ్య మని యిటులు నిర్ణీతమైనపిదప సత్యమును, నిత్యము నగు సుఖ మేదని చెప్పవలయును? ఆసుఖము లభించునా? లభింపదా? లభించె నేని యెట్లు?ఎప్పుడు?" ఇత్యాదివిషయవిచారణ సహజముగనే కలుగును. మఱియు నీవిచారణ యారంభింపఁబడె నేని తొలుత నే నైయాయికలక్షణానుసారముగ "'సుఖదుఃఖము'లను నీరెండును వేర్వేఱును, స్వతంత్రములు నగు వేదనలా? అనుభవములా? లేక, వస్తువులా"? యనియు, "వెలుతురు లేకపోవుటయే 'చీఁకటి' యనున్యాయమురీతి నీరెండువేదనలలో నొకదానియభావమే రెండవదానిస్వరూపమా?" యనియుఁ బ్రశ్నలు వెలువడుచున్నవి. దాహముచే నోరెండిపోయిన, ఆదుఃఖనివారణకొఱకై మంచి గలజలమును పానముఁ జేసినటులును, ఆఁకలి యాయె నేని మంచియన్నమును భుజించి యాపీడను నివర్తింపఁజేసి కొనినట్లును, కామవాసన ప్రదీప్తమై దుస్సహ మగు నేని స్త్రీసంగమముచేఁ దృప్తుల మగుచున్నామని చెప్పి భర్తృహరి యిదకటుల వచించెను.—

"ప్రతీకారో వ్యాధేః సుఖ మితి విపర్యస్యతి జనః"

"వ్యాధియో, దుఃఖమో యేదియో సంప్రాప్త మగు నేని, దానినివారణయె సుఖ మని లోకులు చెప్పెదురు." దుఃఖనివారణాతిరిక్త మగుసుఖపదార్థము వేఱుగ కానరాదు. మనుజుఁడు స్వార్థమై యేవ్యవహారమును జేయుచున్నాఁడో దానికి మాత్రమె యీన్యాయము సంబంధించునది కానేరదు. ఇతరునకు నుపకారముఁ జేయువేళ నతనిదుఃఖమును జూచి మనమనస్సున నుద్భవిల్లునకారుణ్యవృత్తి

దుస్సహ మగు నేని యాదుస్సహత్వపీడానివృత్తికొఱకై మనము పరోపకారముఁ జేయుదు మని యానందగిరిస్వామిమత మని పూర్వప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఈపక్షము స్వీకరింపఁబడె నేని మహాభారతమున నొకస్థలమునందు:—

"తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖమ్."

(శాం. ౨౫. ౨౨; ౧౭౪. ౧౯.)

"ఏదైన నొకయాశ ప్రథమమున నుత్పన్నమై, దానిపీడచే దుఃఖమును, ఆదుఃఖపీడచే నుత్తరత్ర సుఖము నుద్భవించును"—అని సుఖదుఃఖము లెటుల వర్ణింపఁబడినవో, యదియే యథార్థమని చెప్పవలసి వచ్చును. "ప్రథమమున మనుజునిమనంబున నొకానొకయాశ, లేక, వాసన, లేక, తృష్ణ గాని యుత్పన్న మగును. దానివలన దుఃఖ మగు నేని యాదుఃఖనివారణమే సుఖ మగును. సుఖమన: వేఱైనస్వతంత్ర పదార్థము లేదని యిందలియభిప్రాయ"మని సారాంశము. విశేషమేల చెప్పవలయును? సంసారమందున్న మానవుల సర్వప్రవృత్తులు వాసనాత్మకములే, లేక, తృష్ణాత్మకములే యగుటచే సర్వసాంసారికకర్మలను త్యాగముఁ జేయనియెడల తృష్ణాబీజము సంపూర్ణముగ నిర్దగ్ధము కానేరదు. మఱియుఁ దృష్ణాబీజము నిశ్శేషముగ నష్టము కానినాఁడు, సత్యమును, నిత్యము నగుసుఖప్రాప్తి యగుట సంభవింపదనియు, ఇంతకంటె నెక్కుడగనే యేతన్మార్గావలంబులచే నూహ చేయఁబడినది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో వికల్పముగను (బృ. ౪. ౪. ౨౨; వే. సూ. 3. ౪. ౧౫), మఱియు జాబాల - సన్న్యాసాద్యుపనిషత్తులలో ముఖ్యముగను నిదియే మార్గము ప్రతిపాదింపఁబడి యుండుటచే, అష్టావక్రగీతలలోను (౯. ౮; ౧౦. 3-౮), అవధూతగీతలలోను (3. ౪౬), ఈయర్థమేయనువాదము సేయఁబడినది. ఎవని కాత్యంతికసుఖము (మోక్షము)ను సంపాదింపవలయునని యభిప్రాయము గలుగునో వాఁడు శక్యమగునంత వేగముగా సంసారమును వదలి సన్న్యాసమును గ్రహింపవలయునని యీమార్గముయొక్క చరమసిద్ధాన్తమై యున్నది. శ్రుతిగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడినవియు, శ్రీశంకరులచే నీకలియుగమున స్థాపింపఁబడినవియునగు శ్రౌత-స్మార్త-కర్మ-సన్న్యాసమార్గము లీసిద్ధాన్తము ననుసరించియే వెలువడినవి. ఇందువలన సుఖ మనువాస్తవ మగుపదార్థము లేదనియు, ఉన్నదంతయు దుఃఖమే యనియు, అదియు తృష్ణామూలక మనియుఁ, గావుననే యీ తృష్ణాదివికారములనే మున్నుసమూలముగ నశింపఁజేసినఁగాని 'స్వార్థపరార్థము' లనుసుప్రసిద్ధము నశించి మనస్సునకు పూర్ణసామ్యావస్థ (అనఁగా: శాంతి యనున

దియే) మిగిలి యుండదనియు విస్పష్ట మగుచున్నది; మఱియు నీయభిప్రాయము ననుసరించియే మహాభారతాంతర్గతశాంతిపర్వములో పింగలగీతలలోను, అదే తీరున మంకిగీతలలోను—

"శ్లో. యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ దివ్యం మహ త్సుఖమ్
తృష్ణాక్షయసుఖ స్యైతే నార్హత ష్షోడశీం కలామ్."

"ఇహలోకములో కామముయొక్క, (అనఁగా: వాసనయొక్క) తృప్తిచే నావిర్భూత మగుసుఖము యొక్కయు, స్వర్గమునందలిమహాసుఖముయొక్కయు, యోగ్యత తృష్ణాక్షయముచే లభించుసుఖముయొక్క పదియాఱవకల (భాగ)యంత యైనను గానేర"దని చెప్పఁబడినది(శాం. ౧౭౪. ౪౮; ౧౭౭;౪౯). వైదికసన్యాస మార్గధర్మములే జైనులు, బౌద్ధులు మొదలగువారిచే ననుకరింపఁబడినవి. కావున నే యీయుభయగ్రంథములయందుఁ దృష్ణయొక్క దుష్పరిణామమును, త్యాజ్యత యును, పూర్వోక్తరీతిగ—వేయేల? సరసముగనే వర్ణింపఁబడినవి. (ఉదాహర ణార్థమై 'ధమ్మపదము'నం దున్నతృష్ణావర్గమును జూడుము). టిబెట్ దేశమునం దున్న బౌద్ధధర్మగ్రంథములలోఁ జూచినయెడల మహాభారతమునందున్న పూర్వో క్తశ్లోకమే గౌతమబుద్ధునకు బుద్ధత్వము సంభవించినపిదప వానిచే వాక్రువ్వఁబడి నటుల చెప్పఁబడినది. *

పూర్వోక్తతృష్ణాపరిణామము భగవద్గీతాంగీకారమును సైతము నపొసినదే. అయినను దానిని తప్పించుకొనుటకుఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలుట యుచితము గాదని గీతాసిద్ధాంత మగుటచే సుఖదుఃఖములయొక్క వెనుకఁ జెప్పఁబడినయు క్తుల నిచ్చో సూక్ష్మముగ విచారింపవలయును. తృష్ణ మొదలగుదుఃఖములనివృత్తి చేతనే యన్నిసుఖములు కలుగు ననియు, సన్యాసమే ముక్తికి సాధన మనియుఁ గొంద అందురు. ఆమాట మున్నన్నివిధములచేతను సత్యమని నుడువుటను సాధ్యము కానేరదు. ఒకపరి యనుభవింపఁబడిన (చూడఁబడినవి, వినఁబడినవి మొదలగు)వస్తు వులు మరలఁ గావలయుననుకోరిక పొడముట, 'కామము', 'వాసన,' లేక, 'యిచ్ఛ'

* Rockhill's Life of Budda P. 33. 'ఉదానము' అను పేరు గలపాలీగ్రంథమున (2.2) ఈశ్లోక మున్నది; కాని యీశ్లోకము బుద్ధత్వము ప్రాప్తమగుసమయమందు బుద్ధునివాక్కునందుండి వెలువడినదని వర్ణింపఁబడలేదు. దీనింబట్టి యీశ్లోకము ఆదిబుద్ధునిముఖమునందుండి వచ్చినది గాకయే యుండునని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది.

యని చెప్పుదురు. ఇష్ట మగుపదార్థము శీఘ్రముగ లభింపనియెడల దుఃఖము కలుగును. అందుచే నీయిచ్ఛ తీవ్రమగుచుండును. లేదా, లభించినసుఖము చాలక యధికాధికముగఁ గావలయు ననుకోరికయేని పొడమును. ఈయిచ్ఛలరెంటికే తృష్ణ యనునామము ప్రాప్తమైనది; కాని కేవల మిచ్ఛ కీరీతిగఁ దృష్ణాస్వరూపప్రాప్తి కాకమునుపే యాయిచ్ఛ పూర్ణమైనయెడల దానివలనఁ గలుగుసుఖము తృష్ణాదుఃఖక్షయమువలన నైన దని నుడువుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఉదాహరణ మేమి యన: అనుదినము నియత మగు సమయమునందె భుజించిన, ప్రతిదినమునందును భోజనమునకు ముందు మనకు దుఃఖము గలుగు నని మనయనుభవమున లేదు. నియత కాలమున భోజనము లభింపనిపక్షమున జీవ మాఁకలిచే వ్యాకులమగును. లభించిన వ్యాకులపడదు. మంచిది తృష్ణకు నిచ్ఛకు నిట్లుభేదమును జెప్పక, రెండును సమానార్థనములే యని యంగీకరించిన, అన్నిసుఖములు తృష్ణామూలకములే యనుసిద్ధాంతము స్థిరపడనేరదు. ఉదాహరణ మేమన: ఒకానొకబాలునినోట పటికబెల్లపు ముక్కను హఠాత్తుగఁ బడవేసినపుడు దానివలన వానికిఁ గలుగు సుఖము వెనుక నుండు తృష్ణాక్షయమువలనఁ గలిగినదని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఇటులే మన మేతావునకైనఁ బోవునపుడు, దారిలో రమ్య మగునొకయుద్యానవన ముండి యందు మనోహరము లగుకోకిలధ్వను లాకస్మికముగ వీనులకు సోకినఁ గాని, యాదారిలోనే యొకదేవాలయముండి యందు దేవునిరమ్య మగువిగ్రహము గాన్పించినఁగాని, మనమనంబునకుఁ గలుగు సంతోషరూప మగుసుఖ మంతకుఁ బూర్వము గలిగిన తృష్ణాదుఃఖము శాంతించుటవలనఁ గలిగినది కాదనువిషయము, మనయనుభవములో నుండునదియే. ఈయుదాహరణము గుర్తుంచుకొందు మేని, సన్న్యాసమార్గమం దున్నపూర్వోక్త మగుసుఖశబ్దవ్యాఖ్యానమును వదలి "ఇంద్రియములకు వస్తువులయం దుండు మంచిచెడుగుల గ్రహింపఁ జేయుశక్తి స్వాభావికముగ నుండును గాన, తదనుసారముగ నింద్రియములు దమతమవ్యాపారములఁ జేయుచుండ, వానికొకసమయమునం దనుకూలముగను, మఱియొకసమయమునం దననుకూలముగను విషయము ప్రాప్తమగును గావున నదివఱకుఁ దృష్ణ, లేక, యిచ్ఛ లేక పోయినను మనకు సుఖదుఃఖములు కలుగు" నని చెప్పవలసివచ్చును. ఈయభిప్రాయము నె మనస్సున నిడుకొని "మాత్రాస్పర్శ"ముచే శీతోష్ణాదికముల యనుభవములు గలుగుటవలన సుఖదుఃఖము లుద్భవిల్లు" నని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౧౪.) సృష్టిలోని బాహ్యపదార్థములకు 'మాత్ర'యని పేరు. ఈబాహ్యపదార్థ

ములకు నింద్రియములకు సంయోగ మగునేని సుఖరూపము, లేక, దుఃఖరూప మగువేదన యుత్పన్న మగు నని దీనియర్థము; అదియే కర్మయోగముయొక్క సిద్ధాంతము. "వీనులకు కఠినధ్వని యేల యప్రియము గాఁబడును? నాలుకకు మధురరసము ప్రియమగుటెట్లు? నేత్రములకుఁ బున్నమనాఁటివెన్నెల యానంద దాయకముగఁ దోఁచునేల?" అను ప్రశ్నలకు సమాధాన మెవ్వరును జెప్పలేరు. జిహ్వకు మధురరసము లబ్ధమైనఁ దృప్తి కలుగు నని మాత్రమే మనకుఁ దెలియును. ఆధిభౌతికసుఖస్వరూప మీరీతిఁ గేవల మింద్రియాధీన మగుటచేఁ బిదప దానిపరిణామ మేమైనను ననేకసమయములయం దట్టిస్వార్థ మగునింద్రియ వ్యాపారము నడచుటలోనే సుఖ మున్నటుల దోఁచును. ఉదాహరణ మేమనఁగా: మన మేదేని యొకయాలోచనఁ జేయునపుడు తెఱచుగ మన కలవాటగుశబ్దము (మాటలు)లప్పు డప్పుడు మననోటనుండి యప్రయత్నముగ వచ్చినను మనయాలోచన లితరుల కేమియుఁ దెలియఁజాలవు. మఱియొకప్పుడు వీనికి విరుద్ధముగ, ననేక సమయములం దిట్టిస్వాభావిక మగువ్యాపారముచే మనంబునందు రహస్యముగ నిడుకొనఁదగినవిషయము వెల్లడియగుటచే నష్టమునైతము సంభవించును. పసివాండ్రు తొలుత నడువ నభ్యసించుసమయమున దినమంతయు నటు నిటు వ్యర్థముగఁ దిరుగుదురు. ఇటులేల తిరుగుదు రనఁగా నట్లు తిరుగుట వారికి సంతసముగ నుండుటయే. కావున సుఖము లన్నియు దుఃఖాభావరూపములుగనే యున్న వని చెప్పక—"శ్లో. ఇంద్రియ స్యేంద్రియస్యార్థే రాగద్వేషౌ వ్యవస్థితౌ" "ఇంద్రియములకును, శబ్దస్పర్శాదివిషయములకును నడుమ రాగము, ద్వేషము ననునవి రెండు వ్యవస్థితములై యున్నవి. అనఁగా: ప్రారంభమునుండియు స్వతస్సిద్ధములుగనే యున్నవి"(గీ. 3. 34)—అని భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడినందున నీవ్యాపారమాత్ర కల్యాణార్థమెటు లగును? లేక, కల్యాణదాయక మెటు లగు?" నను విషయము మాత్రమే మనము విచారింపవలయును. మఱియు దాని నిమిత్తమై యింద్రియముల యొక్కయు మనస్సుయొక్కయు వృత్తిని నశింపఁజేయుట యనునమ్మకమునకు లోఁబడక యీ వృత్తిచే మనకు లాభోత్పత్తి యగుటకై యింద్రియములను, మనస్సును మనయధీనములుగ నుంచుకొనవలయుననియు, వానియిష్టము వచ్చినటు లెల్ల నడువనీయఁగూడదనియు భగవంతునియుపదేశమైయున్నది. ఈయుపదేశమునకును తృష్ణను సర్వమనోవృత్తులను సమూలముగ నశింపఁజేయవలయు నని చెప్పుటకును, భూమ్యాకాశముల కున్నంతభేద ముండును. జగత్తులోని సర్వపరాక్రమములను, లేక, కర్తృ

త్వములను బొత్తిగ నశింపఁజేయవలయు నని గీతాతాత్పర్యము గానేరదు. మఱి యేమన:-పదునెనిమిదియవయధ్యాయములో (౧౮. ౨౬) కర్తయందు సమబుద్ధి వెంటనే, ధృతి, ఉత్సాహము ననుగుణము లుండవలయు నని గీతాశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. కాని యీవిషయమై మున్నధికముగ విచారింతము. ప్రస్తుతము "సుఖదుఃఖము లనునవి భిన్నవృత్తులా? లేక, యొకదానియభావమే రెండవదా?" యను విషయముమాత్రమే విచారణీయము; ఈవిషయమున గీతలయభిప్రాయ మేది యనునంశము పూర్వోక్తవివేచనచేఁ జదువరు లెఱుంగుదురు. క్షేత్రమన నేమియో చెప్పుచు సుఖదుఃఖములు వేర్వేఱుగ గణింపఁబడినవనుట (గీ.౧౩. ౬.) మాత్రమె కాక, సుఖమనునది సత్త్వముయొక్కయు,తృష్ణయనునది రజస్సుయొక్కయు లక్షణమనిచెప్పుటచే (గీ.౧౪.౬.౭) సత్త్వరజోగుణములు వేర్వేఱుగ స్వీకరింపఁబడినవి. ఈహేతువుచే సైతము సుఖదుఃఖములు రెండును బరస్పరప్రతియోగులైనను వేర్వేఱగురెండువృత్తు లని భగవద్గీతలో నంగీకరింపఁబడినటుల స్పష్టముగనే యున్నది. ఏపనియైనను దుఃఖకరముగ నున్నదని వదలుటచే త్యాగఫలము రా దనియు, నీత్యాగము రాజస మనియు (గీ. ౧౮. ౮) చెప్పుటచే రాజసత్యాగమునకుఁ బదునెనిమిదియవయధ్యాయమునఁ జూపఁబడినన్యూనత సైతము 'సర్వసుఖమును దృష్ణాక్షయమూలకమైనదే' యనుసిద్ధాన్తమునకు విరుద్ధముగ నున్నది.

"సర్వసుఖములును తృష్ణాక్షయరూపములు గాని, దుఃఖాభావరూపములు గాని కానందున సుఖదుఃఖము లనునవి రెండును స్వతంత్రవస్తువు లని యంగీకరించినను, ఈరెండు వేదనలు పరస్పరవిరుద్ధములుగాఁ గాని, ప్రతియోగులుగాఁ గాని యగుటచే నేమియు దుఃఖానుభవము లేనివారికి సుఖముయొక్క రుచి నెఱుంగుటకు శక్య మగునా? కానేరదా?" యని మఱియొకప్రశ్న కలదు. మొదట దుఃఖానుభవము గలిగినఁ గాని సుఖముయొక్క రుచి తెలిసికొనుటకు శక్యము కాదని యనేకులయభిప్రాయ మయి యున్నది. సుఖముయొక్క రుచి తెలియవలయు నేని పూర్వము దుఃఖానుభవ మావశ్యకము కానేర దనుటకు స్వర్గమునందలిదేవతల నిత్యసుఖమును దృష్టాంతముగఁ గైకొని కొందఱు పూర్వోక్తవిషయమునకు విరుద్ధముగనే సమర్థింతురు. కారముగ నుండుపదార్థమును దేనినైనఁ దినకపోయినను, బెల్లము, పంచదార, మామిడిపండ్లు, అరఁటిపండ్లు మొదలగుపదార్థములయొక్క వేర్వేఱగుమాధుర్యము నెఱింగినటులును, మున్నుగా దుఃఖానుభవము లేకపోయినను, దూదిమెత్తపైఁ బరుండునప్పటికంటె హంసతూలికాతల్పమునఁ బరుండునప్పుడును, మేనాసవారీలోనున్నప్పటికంటె పాలకీలో నున్నప్పుడును, గలుగు

వేర్వేఱగుసుఖము నెడతెగకుండ సదా యనుభవించుటచే విసువుకొనకుండ నుండుట యశక్యము గానేరదు; కాని యీజగత్తునందలివ్యవహారముల నాలోచింపఁగా నీవాదమే వ్యర్థముగఁ గాన్పించుచున్నది. దేవతలకును విశేషము, సంకటములు తటస్థించినటుల పురాణములలో ననేకదృష్టాంతము లుండుటచేతను, స్వర్గసుఖముగూడ పుణ్యమునశింపఁగనే నశించుటచేతను, స్వర్గమున నుండువారి దృష్టాన్తము దీని సమర్థింపలేదు. (అనఁగా: ప్రకృతార్థసాధకముగా నేరదు.) ఒకవేళ సమర్థించిన నది మనకు ప్రకృతోపయోగి యెటు లగును? "నిత్యమేవ సుఖం స్వర్గే" అనునది సత్యమని యంగీకరించినను, దానివెంటనే "సుఖం దుఃఖ మిహోభయం" "ఈజగత్తున సుఖదుఃఖములు రెండును కలసియే యున్నవి" (మ. భా. శాం. ౧౯౦. ౧౪.) అని చెప్పఁబడినది. దాని ననుసరించియే సమర్థరామదాసుగారుసైతము—"జగీ సర్వసుఖీ అసా కోణ ఆహే, విచారే మనా సర్వ శోధూన పాహే" "లోకమందు సర్వసుఖి యెవఁడు గలఁడు?. ఓమనసా! నీవే బాగుగ విచారించి చూడుము" అని తమయనుభవమును చెప్పిరి. ఇంతియకాక—

"సుఖం సుఖే నేహ న జాతు లభ్యం దుఃఖేన సాధ్వీ లభతే సుఖాని"

(మ. భా. వన. ౨౩౩. ౪)

"సుఖముచే సుఖ మెప్పుడును లభ్యము కానేరదు; పతివ్రత సుఖపడుటకై కష్టము నోర్వవలయును" అని ద్రౌపది సత్యభామ కుపదేశించినదియు లోకానుభవము ననుసరించి యుండుటచే సత్యమే యనవలయును. కారణ మేమి యన: నేరేడుపండు పెదవిపైఁ బడినను నోటికి లాగుకొనవలసివచ్చును. నోటియందుఁ బడినను చప్పరింపవలసినకష్టముఁ జేయవలసివచ్చును. కష్టపడినపిదప నరునకుఁ గలుగుసుఖమునకును, సదాసుఖమునే యనుభవించువాని కుండుసుఖమునకును మిక్కిలితారతమ్యము గల దనువిషయము నిర్వివాదమే! కారణ మేమి యన: సదా సుఖానుభవముచే, సుఖానుభవసాధనము లగునింద్రియములశక్తి సైతము తగ్గును.

"ప్రాయేణ శ్రీమతాం లోకే భోక్తుం శక్తి ర్నవిద్యతే
కాష్ఠా న్యపి హి జీర్యన్తే దరిద్రాణాం చ సర్వశః."

(మ. భా. శాం. ౨౮. ౨౯.)

"తఱుచుగ భాగ్యవంతునకు రుచ్యమగునన్నముఁ దినుటకైనను శక్తియుండదు. దరిద్రునకు క్రొయ్యలైనను పూర్తిగ జీర్ణములగును". ఈసంగతి ప్రసిద్ధమే

కావున "ఐహిక మగువిచారణయే చేయునపుడు దుఃఖము ననుభవింపకయే ...ను మాత్ర మనుభవగోచరము చేసికొననగునా? కానేరదా?" యను విషయ విచారించుటకై వ్యర్థముగ కాలయాపనఁ జేయుటచే నేమియుఁ బ్రయోజనము కాఁజాలదు. "సుఖ స్యానంతరం దుఃఖం, దుఃఖస్యానంతరం సుఖమ్." "సుఖము వెంబడి దుఃఖము దుఃఖము వెంబడి సుఖము సంబంధించియే యున్నవి." (మ. భా. వన. ౨౬౦. ౪౯; శాం. ౨౫. ౨౩) మఱియు మేఘసందేశకావ్యమున (మే. ౧. ౧౪) మహాకవికాళిదాసుఁడు—

"క స్యైకాంతం సుఖ ముపనతం దుఃఖ మేకాంతతో వా
నీచై ర్గచ్ఛ త్యుపరి చ దశా చక్ర నేమిక్రమేణ.

"ఎవరి కైన సదా సుఖమే కలుగునా? లేక, దుఃఖమే కలుగునా? సుఖదుఃఖములస్థితి చక్రనేమివలె నొకపరి పైకిని మఱియొకపరి క్రిందికిని వచ్చుచుండు" నని చెప్పినట్లు సుఖదుఃఖములవిషయ మెల్లప్పు డిటులు జరుగుచునే యుండును. కాని యీదుఃఖము మనసుఖముయొక్క మాధుర్యమును వృద్ధిపఱచుట కేర్పడినను సరియే!. లేక, ప్రకృతివికార మగునీసంసారమందు దేని కుపయోగించినను సరియే. విసువు పుట్టక నొకటేవిధముగ విషయసుఖమె లభించుట బొత్తిగ నసంభవము గాకపోవచ్చును; కాని దుఃఖ మేమాత్రము లేక సుఖముమాత్రమే యనుభవసిద్ధ మగుట యీలోకమునమాత్ర మశక్యము. మఱియొకలోకమున శక్యమగు నేమో!!

జగత్తునం దున్నవ్యవహార మంతయు, కేవలసుఖమయము గాకపోవుటచే సుఖదుఃఖాత్మక మని తప్పక నుడువ నను వగుటవలన, "సంసారమున సుఖ మధికమా? దుఃఖమధికమా?" యను మూఁడవప్రశ్న వెలువడును. ఆధిభౌతికసుఖమే పరమసాధ్య మనియంగీకరించు పాశ్చాత్యపండితులలో ననేకులు "సంసారమునందు సుఖముకంటె దుఃఖమే యధిక మగునెడల, సంసారమునందలియుపద్రవమునఁ బడక, యందఱో, లేక, యధికసంఖ్యాకు లగుజనులో, యాత్మహత్యఁ జేసికొని యుందు" రని యభిప్రాయపడుచున్నారు. మనుజుఁడు తనజీవితకాలము వృద్ధి యగుచున్న దని యేఁవగించుకొనుట లేదు. కావుననే సంసారమునం దతనికి దుఃఖముకంటె సుఖమే యధికముగ ననుభవములో నుండవలయును. కావుననే, సుఖమనునదియే యందఱకును పెక్కింటికంటె ముఖ్యముగ సాధింపఁదగిన దని యెంచి ధర్మాధర్మనిర్ణయమును సైతము తదనుసారముగనే చేయవలయును; కాని యాత్మహత్యయను,

సంసారసుఖమునకును గల్పించినసంబంధము బాగుగ నాలోచించిన సత్యము గానేరదు. ఒకానొకసమయమున, నెవఁడో యొకఁడు సంసారమున విసువుఁ జెంది ప్రాణత్యాగమునుసైత మొనర్చుచునే యున్నాఁడు; కాని యటులు వాఁడొనర్చుకార్యమును లోకు లపవాదములలో (అనఁగా: వెఱ్ఱిపనులలో) నొకదానినిగఁ జెప్పుదురు. ఇందువలన జీవమును బోఁగొట్టుకొనుటయు, బోఁగొట్టుకొనకపోవుటయు, నను వానికి సంసారసుఖముతో సంబంధ ముంచక సామాన్యజనులు దీని నొక స్వతంత్ర మగువిషయ మని తలఁచుచుండునటుల కాన్పించు చున్నది. నాగరిక లగుమనుజులకు మిక్కిలి కష్ట మని తోఁచుమోటుమనుజునిసంసారమును విచారించిన నీయూహయే కలుగును. ప్రసిద్ధుఁడును, సృష్టిశాస్త్రజ్ఞుఁడు నగు 'ఛార్లిస్ డార్విన్' అనునతఁడు తనప్రవాసగ్రంథములో దక్షిణామెరికాలో మిక్కిలి దక్షిణదేశముయొక్క ప్రాంతమునందుఁ దన కనుభవములో నున్నమోటుజనుల వర్ణించుచు "ఈమోటుజనులు—పురుషులును స్త్రీలు—అత్యంతశీతల మగుతమదేశములో పండ్రెండు నెలలును దిగంబరులై తిరుగుదురు. తమయొద్ద నాహారపదార్థములను నిలువఁజేసికొనకపోవుటచే ననేకదివసము లాహారమే లేక జీవింపవలసినవారు. అయినను వారిజనసంఖ్య వృద్ధియగుచునే యున్నది." * అని వ్రాసెను. కాని యట్టి మోటుజను లైనను జచ్చుట కిష్టపడరు. ఇంతమాత్రమునకే వారిసంసారము సుఖమయ మని యెవ్వరును జెప్పఁజాలరు. వా రాత్మహత్యఁ జేసికొన రనుమాట సత్యమే. దానికిఁ గారణ మేమై యుండు నని సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని, "నేను పశువును గాను మనుజుఁడను" అనువిషయముననే యొక్కొక్కఁడును సంతసించుచున్నాఁడని తోఁచును. ఇతరము లగు నన్నిసుఖములకంటె మనుజుఁ డగుట యనుసుఖమును, ఎంతకష్టమయ మైనను ఈసంసారముపై దృష్టి నుంచక మనుష్యత్వమున నుండు నీశ్రేష్ఠమగునానందమును, బోఁగొట్టుకొనుట కెప్పుడును సిద్ధము కానంతగొప్ప దానినిగ నెన్నును. మనుజుఁడే కాదు. పశుపక్ష్యాదులుసైత మాత్మహత్యఁ గావింపవు. కావున వానిసంసారమే సైతము సుఖమయమే యగునా యేమి? అనఁగా: మనుజుఁ డైనను, లేక, పశుపక్ష్యాదు లైనను చచ్చుట కిష్టపడనంతమాత్రముననే వారిసంసారము సుఖమయముగా నున్న దనుభ్రమను గలిగించునూహను జెందకూడదు. మఱి యేమనఁగ: సంసార మెటులున్నను లెక్కసేయక బొత్తిగ నచేతన మైనది సచేతన మైనదిగ మాఱుటలోనే, యపరిమితానంద మున్న దనియు, అచే

* Darwin's Naturalist's Voyage Round the World, Chap. X.

తనము గలవానిలోసైతము మానవుఁడ నైతి ననునానందము సర్వశ్రేష్ఠ మైనదనియు, సత్య మగునియనుమానమే యేజంతువును చచ్చుట కిష్టపడకపోవుటచేఁ దెలు ననియు మనశాస్త్రకారులు సిద్ధాన్తముఁ జేసిరి.—

“భూతానాం ప్రాణినః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః
బుద్ధిమత్సు నరాః శ్రేష్ఠా నరేషు బ్రాహ్మణాః స్మృతాః.
బ్రాహ్మణేషు చ విద్వాంసః విద్వత్సు కృతబుద్ధయః
కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః.”

(మను. ౧. ౯౬. ౯౭; మ. భా. ఉద్యో. ౫. ౧-౨)

“అచేతనములకంటె సచేతనములు, సచేతనములలో సైతము బుద్ధిగలవియు, బుద్ధిగలవానిలో మనుజులును, మనుజులలో బ్రాహ్మణులును, బ్రాహ్మణులలో విద్వాంసులును, విద్వాంసులలో కృతబుద్ధులును (సంస్కృతబుద్ధిగలవారు), కృతబుద్ధులలో కర్తలును, కర్తలలో బ్రహ్మవాదులును”—అని మనశాస్త్రములలో నంతకంత కెక్కుడవాఁడగుటకు జెప్పఁబడినమార్గము దీని ననుసరించియే చెప్పఁబడినది. యీన్యాయము ననుసరించియే “యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులలోను నరదేహము శ్రేష్ఠము; నరులలో ముముక్షువు;ముముక్షువులలో సిద్ధుఁడు”నని ప్రాకృత గ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. “సబ్ సేజీవ్ ప్యారా” “అన్నిటికంటె తనప్రాణ మెక్కుడయైనది” అని చెప్పుటలో నిదియే తాత్పర్య మగుటచే నీసంసారము దుఃఖమయ మైనను నాత్మహత్య చేసికొనినవారిని వెఱ్ఱివాం డ్రనియు, ధర్మశాస్త్రానుసారముగఁ బాపులనియు నెన్నెదరు (మ. భా. కర్ణ. ౭౦. ౨౮). ఆత్మహత్యను జేసికొనుటకు యత్నించుటయే నేర మని దండనీతిశాస్త్రజ్ఞులు నుడువుదురు. మనుష్యుఁ డాత్మహత్యఁ జేసికొనక పోవుటచే సంసారము సుఖమయ మని యనుమానముఁ జేసికొనుటకు మార్గము లేదని యీతీరున సిద్ధాన్తమయినపిదప “సంసారము సుఖమయమా? దుఃఖమయమా?”యనుప్రశ్నకు సమాధానముఁ జెప్పుటకుఁ బూర్వకర్మానుసారముగ నొక్కపరి తనకు లభించిననరదేహ మనుస్వాభావిక మగు నదృష్టము నొకమూల నుంచి, తదుత్తరకాలీన మైనదానిని (అది లభించినపిదప నగుదానిని; అనఁగా సంసారమం దున్నవిషయమునుమాత్రము) మనము విచారింపవలయును. మనుష్యుఁడు జీవించియుండుటయే సంసారమునఁ బ్రవర్తించుటకుఁ గారణముగ నున్నది. ఆధిభౌతికపండితులు సెప్పినటుల, “సంసారమం దున్న సుఖాధిక్యమునకుఁ బూర్తి యనునది లేదు; చావ కుండవలయు ననుబుద్ధి స్వాభా

వికముగనే యున్నది. అది సంసారమందున్న సుఖదుఃఖముల తారతమ్యముచేఁ బుట్టినది కానేరదు.” అని మఱియొకవిధమున నుపపాదింపవచ్చును. కావుననే సంసారము సుఖమయముగా నున్నదనువిషయము జీవించియుండవలయునని స్వాభావికముగ నుండుటచే సిద్ధము గానేరదు.

కేవలమనుష్యజన్మరూప మగుమహాభాగ్యము, పిదప సంభవించినమానవసంసారము ననువిషయములను బొరపాటుకలుగునటుల కలుపక మనుష్యత్వము, మనుజులసంసారము (అనఁగా: నిత్యవ్యవహారము) అను నీరెంటిని వేర్వేఱుగాఁ జేసినపిదప, “శ్రేష్ఠుఁడును, నరదేహధారియు నగుప్రాణికి సంసారమందు సుఖమధికమా? దుఃఖ మధికమా?” అనుప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుటకు ప్రతిమనుజునకును గల ‘ప్రస్తుత’ వాసనలలో నెన్నిసఫలము లయినవో, యెన్నినిష్ఫలము లైనవో యను నీవిషయమును విచారించుటదక్క రెండవసాధన మేమియు లేదు. ప్రస్తుతమని చెప్పుటకుఁ గారణ మేమి యన: అందఱు నాగరికు లనుభవించుచున్న విషయ మెల్లప్పు డనుభవింపఁబడుటచే దానిలోనిసుఖమును మనము మఱచి పోవుచున్నాము. నూతనముగ మనకుఁ గావలయునని తోఁచువస్తువులలో నెద్ది లభించుచున్నదో యెఱింగి దానిమూలముననే సంసారమందున్నసుఖదుఃఖముల నిర్ణయించుచున్నాము. ఇప్పుడు మన కెన్నిసుఖసాధనము లున్నవో, నూఱేండ్లక్రింద వీనిలో నెన్నిసుఖసాధనము లున్నవో వాని సరిచూచుటయును, నేఁడు నేను సుఖముగ నున్నానా? లేదా? యని విచారించుటయు నను నీరెండువిషయములును మిక్కిలి భిన్నములుగ నున్నవి. ఉదాహరణ మేమి యన: నూఱేండ్లక్రింద నెద్దబండిపైఁ బ్రయాణముఁ జేయుటకంటె నిప్పుడు ధూమశకటముతోఁ బ్రయాణముఁ జేయుట చాల సుఖకర మనుసంగతి నెల్లరు నొప్పుకొందురు; కాని, ధూమశకటమువల్ల నగుసుఖము నిప్పుడు మఱచుటచే నొకప్పుడు ధూమశకట మాలస్యమైనప్పుడు మనకు మిక్కిలి కష్టమై తోఁచును. కావున, ఉన్నసుఖసాధనమును లక్ష్యపెట్టక మనుష్యుని ప్రస్తుతసుఖదుఃఖములవిచారమును ప్రస్తుతమందున్న వానియావశ్యకతను బట్టియే చేయుచున్నాఁడు. ఈయావశ్యకత యెంతవఱకని విచారింప, దాని కెప్పుడు నంతము లేదని స్పష్టమగును; నేఁడొకకోరిక సఫలమైనను రేపు దానిస్థానమున మఱియొకకోరిక నాటుటచే నీక్రొత్తకోరికనే నెరవేర్పవలయు నని తోఁచును; మానవునికోరికయు నొకయడుగు మున్నుగనె పరువిడుచుండుటచే నతనిశిరోబాధ యెప్పటికిని మాయునది కానేరదు. “సుఖ మంతయుఁ దృష్ణాక్షయరూపకముగనే యున్నది. ఎంతసుఖము లభించినను మనుష్యుఁడు మఱల నసంతుష్టిగనే యుండును.”

అనుఁ రెండువిషయముల భేదము నిష్పట్టున లెస్సగ గుర్తించుకొనవలయును: ప్రతిసుఖమును దుఃఖాభావరూపముగ నుండక పోవుటచే సుఖదుఃఖము లనునవి యింద్రియములస్వతంత్రము లగురెండువేదనలుగ నున్న వని చెప్పుట లేదు. ఒకప్పుడు లభించినయేసుఖములచే నైనఁ దృప్తినొందక యింకను సుఖమే కావలయునని చెప్పి యసంతుష్టుఁడుగ నుండుట వేఱు. ప్రథమవాదము సుఖముయొక్క వస్తుస్వరూపమును సంబంధించి యున్నది. "ప్రాప్తమయిన సుఖముచే సంపూర్ణ మగుతృప్తి యగునా ? కానేరదా?' యనునది రెండవప్రశ్న యయియున్నది. విషయవాసన యెల్లప్పుడు నొకతీరుననె వృద్ధినొందుచుండుటచే ననుదినము నూతనము లగుసుఖములు లభింపకపోయినను పూర్వపుసుఖములనే యనుభవింపవలయునని తోఁచుటచే మనోవాంఛ యెంతయుఁ దఱుఁగదు. 'ట్రిబెలియస్' అను రోమకచక్రవర్తి జిహ్వాసుఖమును దఱుచుగ నపేక్షించి భుజించినయన్నము నోషధిమూలమునఁ గ్రక్కి యనుదినము పెక్కుమాఱులు భుజించువాఁడని యొకకథ గలదు; కాని, పశ్చాత్తప్తుఁ డగుయయాతియొక్క కథ యింతకంటె నెక్కువనీతిని బోధించుచున్నది. ఒకప్పుడు యయాతిని శుక్రాచార్యు లొకకారణమున వృద్ధుఁ డగునటుల శపించెను. మరల దయ గలిగి యితరుల కాముదుసలితనము నిచ్చి, యాతని పడుచుందనమును స్వీకరింపనగు నని యాచార్యుం డనుగ్రహించెను. వెంటనే యయాతి తన పుత్త్రుఁ డగు 'పూరువు' యొక్కపడుచుందనముఁ గైకొని వేయివత్సరంబు లొక్కతీరున విషయసుఖముల ననుభవించి తుదకు భూమిలో నుండు సకలపదార్థములును నొకమనుష్యుని కైనను సుఖాభిలాషముల శమింపఁజేయఁ జాలవని తెలిసికొనెను. మఱియు—

"శ్లో. న జాతు కామః కామానా ముపభోగేన శామ్యతి
హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏ వాభివర్ధతే."

(మ. భా. ఆ. ౭౫. ౪౯)

"సుఖోపభోగముచే విషయాభిలాష శమింపదు. హోమద్రవ్యముచే నగ్ని శమింపనటుల విషయోపభోగముచే విషయాభిలాష యధికాధికముగ వృద్ధి నొందును" అని యయాతి వాక్రుచ్చె నని మహాభారతములోని యాదిపర్వమున వ్యాసులు వక్కాణించి యున్నారు, మఱియు నీశ్లోకము మనుస్మృతి యందు నైతమున్నది. (మను. ౨. ౯౪). సుఖసాధనము లెంత యధికముగ నున్న నింద్రియాభిలాష మెల్లపుడు తృప్తి లేక యభివృద్ధి నొందుచుండుటచే నెల్లపుడును సుఖ మనుభ

వింప మనుజుఁడు కోరుచుండును. అందుచే సుఖేచ్ఛ యెప్పుడును శాంతి పొంద నేరదు. దాని కెట్టియాటంకమునైన గలిగింపవలయు ననుటయే దీనితాత్పర్యము. ధర్మశాస్త్రగ్రంథకారునితత్త్వము పూర్ణముగ మాన్యమగుటచే, కామోపభోగములకుఁ బ్రత్యేకముగ నేదియైన నియమ ముంచవలయు నని వా రందఱు తొలుత నుండియు నుడువుచునే యున్నారు. విషయోపభోగ మనునదియె యీజగత్తునఁ బరమసాధ్యముగ నున్నదని చెప్పుజను లీయనుభవసిద్ధాన్తమునై పునఃపునఁ గొంచెము చూచినయెడల వారిమతమునం దున్న నిస్సారత వారికిఁ దప్పక తెలియును. వైదికమత సంబంధ మగు నీసిద్ధాన్తము బౌద్ధధర్మములలోను స్వీకరింపఁబడుటచే యయాతికి ప్రతినిధిగ మాంధాత యనుపురాణప్రసిద్ధుఁ డగురాజు మరణసమయమునందు—

"న కహాపణవస్సేన తిత్తి కామేసు విజ్జతి
అపి దిబ్బేసు కామేసు రతిం సో నాధిగచ్ఛతి."

(ధమ్మపద. ౧౮౬—౧౮౭)

"కార్షాపణ మనెడునాణెములు వర్షించినను కోరికలు శమింపవు. స్వర్గసుఖములు లభించినను కాముకుఁ డగుపురుషునకు కామము శాంతింపదు". అని చెప్పినట్లు బౌద్ధగ్రంథములలో వర్ణింపఁబడినది. విషయోపభోగము పూర్తి యగుట యీరీతి నెప్పటికి నశక్యమగుటచే ప్రతిమనుష్యునకును "నేను దుఃఖించుచున్నాను" అనియే యెప్పుడును దోఁచును. ప్రతిమనుజునకు నీరీతిగనే యుండునని తెలిసికొనినయెడల మహాభారతమునందుఁ జెప్పిన తీరున—

"సుఖా ద్బహుతరం దుఃఖం జీవితే నాస్తి సంశయః"

(మ. భా. శాం. ౨౦౫. ౬.; ౩౩౦. ౧౬)

"ఈజీవితమునందు (అనఁగా: సంసారమునందు) సుఖముకంటె దుఃఖమే యధికముగ నున్నది". మఱియు తుకారాంబావా వర్ణించినతీరున—

"సుఖ పాహతాఁ జవాపాడేఁ, దుఃఖ పర్వతాఏవఢేఁ"

(తుకా. గా. ౨౯౮౬)

"ఈసంసారమున సుఖమును విచారించిన నావగింజయంత యనియు, దుఃఖమును విచారించినఁ బర్వతమంత యనియుఁ దెలియును" అని సిద్ధాన్తముఁ జేయుట యవశ్యము. ఉపనిషత్తులసిద్ధాన్త మిటులే యగుటచే మైత్ర్యుపనిషత్తులలోను (మైత్ర్యు. ౧. ౨-౪) గీతలలోను నైతము మనుష్యజన్మ మశాశ్వత

మనియు, దుఃఖాలయ మనియు, పృథ్వియందున్న సంసార మనిత్య మనియు నసుఖముగ నున్న దనియుఁ (గీ. ౮. ౧౫; ౯. 33) జెప్పఁబడినది. జర్మనీ పండితుఁ డగు 'శోఫెనహావర్' అనువానికి సైత మిదియే సమ్మత మగుటచే దానిని సిద్ధపఱచుటకొఱ కొకచమత్కార మగుదృష్టాంతము చెప్పఁబడినది. అది యేది యనఁగా: మనుష్యుల కున్న సుఖేచ్ఛ లన్నిటిలో నెన్ని సఫలము లగుచున్నవో వానింబట్టి యతఁడు సుఖియని తెలిసికొనుచున్నాను. సుఖేచ్ఛకంటె సుఖోపభోగము కొఱంతపడునెడల దానింబట్టి యాతఁడు దుఃఖి యనుకొనుచున్నాను. ఈప్రమాణము నే గణితశాస్త్రము ననుసరించి చూపవలసినయెడల సుఖోపభోగమును సుఖేచ్ఛచె భాగించి, అపూర్ణాంకరూపముచే $\frac{\text{సుఖోపభోగము}}{\text{సుఖేచ్ఛ}}$ అని వ్రాయవలయును; కాని యీయపూర్ణాంక మించుక విలక్షణముగ (అనఁగా: వేఱుగ) నున్నది. దానియొక్క (సుఖేచ్ఛయొక్క) ఛేదము, దానియొక్క (అనఁగా: సుఖోపభోగముయొక్క) యంశముకంటె నధికముగ వృద్ధి నొందుటచే నీయపూర్ణాంకము $\frac{౧}{౨}$ ఉన్నయెడల, పిదప $\frac{3}{౧౦}$ (అనఁగా: అంశము త్రిగుణమైనయెడల ఛేద మైదంతలు వృద్ధిఁజెంది యధికాధికముగ నపూర్ణమే) అగుచుండును. కావున మనుజుఁడు పూర్ణసుఖము గలవాఁ డగునని యాశఁ జెందుట వ్యర్థముగ నున్నది. మనుపు సుఖ మెంత యున్న దని విచారించుచు నీయపూర్ణాంకముయొక్క యంశస్థానము నే మనము స్వతంత్రముగ విచారించితిమేని యంశముకంటె ఛేదము విశేషము వృద్ధిఁ జెందిన దనువిషయమాలోచనకే రాఁజాలదు; కాని కాలయాపనము నపేక్షింపక "మనుజుఁడు సుఖియా? దుఃఖియా?" యనుసంగతిమాత్రమే విచారింపవలసిన పుడు, అంశము, ఛేదము అనునిరంటియొక్క విచారణఁ జేయ వలసివచ్చును; మఱియు నీయపూర్ణాంక మెప్పుడును పూర్ణము కానేర దనుసంగతి మనస్సునకుఁ దోఁచును. "న జాతు కామః కామానాం" (మ. ౨. ౯౪) అనుమనువచనముయొక్క భావము నిదియే. సుఖదుఃఖములపరిమితిని దెలిసికొనుటకు, వేఁడిని కొలుచు యంత్రము (అనఁగా: థెర్మామిటరు) వంటి నిశ్చిత మైనసాధనములు లేకపోవుటచే, వానితారతమ్యమునకు గణితశాస్త్రపద్ధతిగ నొనర్చినప్రస్తారము ననేకు లొప్పుకొనరు; కాని యీపూర్వపక్షసిద్ధాంతములరీతిఁగ సంసారమం దున్నమనుజునకు సుఖమెక్కుడని స్థిరపఱచుట కెట్టికొలఁతగాని తూనిక గాని కానరాదు. కావున సుఖియపక్షములకును సాధారణ మగునాయాక్షేప మిదివఱలోఁ జేయఁబడినయుప

పాదనలలో నున్న సామాన్యసిద్ధాన్తమునకు (అనఁగా : సుఖోపభోగమునకంటె సుఖేచ్ఛ యనివార్యముగ వృద్ధినొందుటచే సిద్ధ మగుసిద్ధాన్తమునకు) నేమియు బాధకము గానేరదు. 'స్పెయిన్'దేశమును మురుష్యులు పాలించుచుండఁగా మూఁడవ 'అబ్దుల్ రహిమానుఁడు' * (అక్కడ నొకన్యాయమూర్తియును బరాక్రమవంతుఁడగు నొకరాజు) చక్రవర్తియై యుండి, తనదినము లెటులగడచుచున్నవో తెలియుటకై దినచర్య వ్రాసెను. దానివలన నేఁబదిసంవత్సరముల వారిరాజ్యపాలనాకాలమునఁ దుదకుఁ బదునాలుగుదినములుమాత్రమె పూర్ణసుఖమునఁ గడచినటుల విశదమైనదని తురుష్కులయితిహాసగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. "జగత్తున, ముఖ్యముగ నైరోపాఖండమున నున్న ప్రాచీననవీనతత్త్వజ్ఞులమతములను విచారించిన, వారిలో 'సంసారము సుఖమయ' మని వచించువారియొక్కయు, 'దుఃఖమయ' మని వచించువారియొక్కయు సంఖ్య సమానముగ నున్నటుల కాన్పించుచున్న"దని యొకరు వ్రాసియున్నారు. † త్రాసువలె నుండు నీసంఖ్యలలో నొకవైపున హిందూతత్త్వజ్ఞులమత మనుసంఖ్యను జేర్చిన నాపల్లెర మెంతక్రిందికి వంగునో నదింప నక్కఱ యుండదు. సంసారసుఖదుఃఖములకుఁ బూర్వోక్త మగునిరూపణను విని సన్న్యాసమార్గము మంచి దనుపురుషుఁడు "సుఖ మనునది యథార్థపదార్థము కాకపోవుటచే నాశారూపము లగుసకలకర్మల వదలినఁగాని శాంతి కలుగ నేర"దని చెప్పుట మీ కిష్టము గాకపోయినను మీరు వచించినరీతిగనే తృష్ణనుండి యసంతోషమును, అసంతోషమునుండి దుఃఖమును, గలుగుచో నీయసంతోషమును దూరముగఁ జేసికొనుటకైనను మనుష్యులు తృష్ణను సర్వసాంసారికకర్మములను (అవి పరోపకారార్థములైనను, లేక, స్వార్థము లైనను) వదలి యెల్లప్పుడును సంతుష్టుఁడుగ నుండవలయునని చెప్పుట కేమి యభ్యంతర" మని యడుగును. మహాభారతములోనే— "అసంతోషస్య నాస్త్యంతః తుష్టి స్తు పరమం సుఖమ్." "అసంతోషమున కంతము లేక పోవుటచే, సంతోష మనునదియె పరమసుఖమై యున్నది" (మ. భా. వన. ౨౧౫. ౨౨) యని వచన మున్నది. జైనబౌద్ధధర్మములమూలాధారములుసైతమీ మతమునే యవలంబించి యున్నవి. పాశ్చాత్యదేశస్థుఁ డగు 'శోపెన్‌హార్' ‡ అనునతఁ డిటీవల నీమతమునే ప్రతిపాదించియున్నాఁడు; కాని దీనికి విరుద్ధముగ,

* Moors in Spain, p. 128. (Story of the Nations Series).

† Macmillan's Promotion of Happiness. p. 26.

‡ Schopenhauer's World as Will and Representation, Vol. II Chap. 46.

"నోట నపశబ్దములు వచ్చునని నాలుకఁగోసికొనవలయునా?" యనియు, "అగ్నిచే నెప్పుడైన నిండ్లు గాలిపోవునని యగ్నిని బొత్తిగ వదలి వంటలనుసైతము మానుకొనవలయునా?" యనియు విచారింపవచ్చును. కావున నగ్నికే కాక విద్యుచ్ఛక్తికి సైతము తగిననియమము నేర్పఱచి తగుసాధనములతోఁ బ్రతిదినము మనము వాడుకొనునటుల, తృష్ణకు నసంతుష్టికి సైతము తగునియమముల నేర్పఱచి యుపయోగపఱచుకొనుట యశక్యము కానేరదు. వీనిలో నసంతుష్టి యనునది యెల్లప్పుడు నేవిధమునను బొత్తిగ నుపయోగించునది కానేర దని యనునెడల నావిషయము ప్రత్యేకము; కాని బాగుగ విచారించిన నావిషయ మటుల స్థిరపడనేరదు. అసంతుష్టి యనఁగా దురాశయే కాని, లేక, దుఃఖమే యని కాని, యర్థము కానేరదు. ఇట్టి యసంతుష్టి శాస్త్రకారులచేసైత మేవగింపఁబడియున్నది. ఇఁక నేమనఁగ: మనమున్న స్థితిలోనే యెల్లప్పుడునుండి, కష్టపడక, శక్తికొలఁది, శాంతత్వమును, సమచిత్తత్వమును సాధించుచుఁ గ్రమముగ నెక్కువగ బాగుపఱుచుచు, మునుపున్న స్థితిని సాధ్య మగునంతయౌన్నత్యమునకుఁ దెచ్చునట్టికోరికకు మూలకారణ మగు నసంతోషము పనికి రాదని వచించుట కేనాఁడును వీలు కానేరదు. ఏలయన: బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రు లను నాలుగుజాతులు గలమనసమాజమున, బ్రాహ్మణులు జ్ఞానమునను, క్షత్రియు లైశ్వర్యమునను, వైశ్యులు ధనధాన్యములయందును నభివృద్ధిఁ జెందవలయు ననెడికోరికనే వదలినపక్షమున నీసమాజము శీఘ్రముగ నడుగంటు నని చెప్ప నక్కఱలేదు. ఈయభిప్రాయమును మనంబున నూనియే వ్యాసులవారు.—"యజ్ఞో విద్యా సముత్థాన మసంతోష శ్శ్రియం ప్రతి" "యజ్ఞము, విద్య, ఉద్యోగము, నైశ్వర్యవిషయకసంతోషము ననునవి క్షత్రియులగుణములు" (మ.భా.శాం. ౨౩. ౯) అని ధర్మరాజునకుఁ జెప్పిరి. అటులె 'విదుల' తన పుత్త్రునకుపదేశించుచు, "సంతోషో వై శ్రియం హన్తి" "సంతోషముచే నైశ్వర్యము నశించును" (మ. భా. ఉ. ౧౩౨. ౩౩) అని చెప్పెను. "అసంతోష శ్శ్రియోమూలమ్." (మ. భా. సభా. ౫౫. ౧౧) * అని మఱియొకచో సైత మున్నది. బ్రాహ్మణధర్మములలో సంతోష మనునది గుణ మని చెప్పఁబడినను, చాతుర్వర్ణ్యధర్మానుసారముగ ద్రవ్యవిషయమునఁ గాని, ఇహలోకమందలి యైశ్వర్యవిషయమునఁ గాని సంతోష మనియే దానియర్థము. తన కున్న జ్ఞానము చాలు నని బ్రాహ్మ

---

* Cf. "Unhappiness in the cause of progress." Dr. Paul Carus' The Ethical Problem, P. 251. (2nd Ed)

ణుండనుకొన్నను, వైశ్యశూద్రులు తమతమజాతిధర్మముల ననుసరించి తమకున్న వియే చాలు నని యనుకొన్నను, బుద్ధిపూర్వకముగఁ దమకు నష్టముఁ జేసికొన్నవా రగుదురు. అసంతోషమె యన్ని విధముల గొప్పతనమునకును, ప్రయత్నమునకును, ఐశ్వర్యమునకును, మోక్షమునకును మూలమై యున్న దనునది యిందలిసారాంశము. ఈయసంతోషమును మనము బొత్తిగ వదలితిమేని యీలోకమునందును బరలోకమునందును మనకు మంచియవస్థ లభింపదని ప్రతిమనుజుఁడును దప్పక యెఱుకపఱుచుకొనవలయును. భగవద్గీతలో సైతము శ్రీకృష్ణుని యుపదేశమును వినుచు— "భూయః కథయ తృప్తిర్హి శృణ్వతో నాస్తి మే ఽమృతమ్" "అమృతము వంటి నీసంభాషణను వినుచున్న నాకు తృప్తి కలుగుట లేదు. కావున మరల నీవిభూతిని వచింపుము" (గీ. ౧౦. ౧౮) అని యర్జునుఁ డడిగినప్పుడు భగవంతుఁడు వెండియుఁ దనవిభూతిని చెప్పుటకుఁ బ్రారంభించెను; కాని యర్జునునకు "నీవు నీకోరికను మానుకొనుము, అతృప్తి (అసంతోషము) యోగ్యము కానేర" దని భగవంతుఁ డుపదేశము చేయలేదు. దీనివలన మంచి (కల్యాణకారకము) విషయమున యోగ్య మగునసంతోష ముండుట భగవంతునకు సైత మిష్టమే యని సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు—"యశసి చాభిరతి ర్వ్యసనం శ్రుతౌ" "కోరిక యుండవలయును కాని, యది యశస్సును సంపాదించునదై యుండవలయును; వ్యసనము సైత ముండవలయును కాని, యది విద్యకు సంబంధించినదిగ నుండవలయును. ఇటులైన నవి నింద్యములు కానేరవు" అని భర్తృహరిలో నొకశ్లోకమున్నది. కామక్రోధాదివికారముల నశింపఁజేసినటుల యసంతోషమును సైతము బొత్తిగ నశింపఁజేయఁగూడదు. అటుల నశింపఁజేసిన నశుభములనే కాక శుభంబులను సైతము నశింపఁజేసినవాఁడగు ననుమాట నిశ్చయమె. కావుననే విషయోపభోగములచేఁ దృప్తిఁజెందుటకు మాత్రమె యత్యాశను జెంది యిహలోకసుఖప్రవాహమునఁ బడిపోవువాని సంపత్తికి "ఆసురీసంపత్తి" యని గీతల పదునాఱవ యధ్యాయమునఁ బేరిడఁబడియున్నది. ఇట్టి యుత్తరోత్తరాభిలాషఁ జెందుటచే మనస్సులో నున్నసాత్త్వికవృత్తి నశించి యతఁ డధోగతినిఁ జెందుటయే కాక, తృష్ణోపశాంతి యెప్పుడును గలుగకపోవుటచేఁ గామోపభోగములయందలికోరిక యంతకంత కెక్కువై తుద కాతఁడు సంతుష్టిలేకయె చనిపోవును; కాని దీనికి వ్యతిరేకముగఁ దృష్ణయొక్కగాని, అసంతోషముయొక్కగాని యీదుష్పరిణామమును తప్పించుకొనుటకు కన్నితృష్ణలను, అన్నికర్మలను నొక్కసారిగనె వదలిపెట్టు

టయు సాత్త్వికమార్గము కానేరదు. వెనుకఁ జెప్పినతీరునఁ దృష్ణ, లేక, అసంతోషము అనునది రాఁబోవుగొప్పతనమునకు మూలమై యున్నది. కావుననే చోరభయము లేక యుండుటకై ధనికులరూపుమాపుటను యత్నింపకయే, తృష్ణచే (అసంతోషముచే) నేది దుఃఖమగునో దానిని బాగుగ విచారించి దుఃఖకారకమగునాశను మాత్రము వదలుట యనుయుక్తిరూపమగుమధ్యమార్గమును స్వీకరింపవలయును: కావున సర్వకర్మలను వదలుటకుఁ గారణ మేమియుఁ గానరాదు. దుఃఖమును గలిగించునాశనుమాత్రము వదలి స్వధర్మానుసారముగఁ గర్మలు చేయుట యనుయుక్తిని; లేక, కౌశల్యమును యోగ మని కాని కర్మయోగ మని కాని చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౨. ౫౦.) అదియ గీతలలో ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాద్య మగుటచే గీతలలో నెట్టియాశ దుఃఖకారక మని స్థిరపఱుపఁబడినదో యనునంశము నిచ్చో మఱికొంత విచారింతము.

మనుష్యుఁడు వీనులచే వినుచున్నాఁడు; త్వగింద్రియముచే స్పృశించుచున్నాఁడు; ముక్కుచే నాఘ్రాణించుచున్నాఁడు. ఇంద్రియముల యీ వ్యాపారము వానిస్వాభావికవృత్తి కనుకూలముగ నున్నచో సుఖమును, ప్రతికూలముగ నున్నచో దుఃఖమును గలుగునని సుఖదుఃఖముల వస్తుస్వరూపమునకు లక్షణము పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని సుఖదుఃఖముల విచార మీవ్యాఖ్యానముచేతనే సంపూర్ణము కానేరదు. ఆధిభౌతికసుఖదుఃఖములు గలుగుటకు, బాహ్యపదార్థములకు నింద్రియములకు సంయోగము కలుగుట మొట్టమొదట నావశ్యకము. ఐనను, ఈసుఖదుఃఖములయనుభవము మనుజునకుఁ బిమ్మట నేరీతిగఁ గలుగునని విచారించిన నింద్రియవ్యాపారముచేఁ గలుగునీసుఖదుఃఖముల నెఱుంగుట యను పని ప్రతిమనుజుఁడును తుదకుఁ దనమనస్సుచేతనే చేయవలసివచ్చునని స్థిరపడును. “చక్షుః పశ్యతి రూపాణి మనసా నతు చక్షుషా” “చూచుట యనుకార్యము మనస్సుయొక్క సాహాయ్యము లేక నేత్రముమాత్రాననే జరుగదు. ఆమనస్సు వ్యాకులముగ నున్నయెడల నేత్రములతోఁ జూచినను జూడనటులే యుండును” (మ. భా. శాం. ౩౧౧. ౧౭.) అని మహాభారతములో నున్నది. బృహదారణ్యకోపనిషత్తున నైతము “నామనస్సు మఱియొకచో నుండుటచే నాకు గోచరింపలేదు. (అన్యత్రమనా అభూవం నాదర్శం)” “నామనస్సు రెండవవస్తువునం దుండుటచే నాకు వినఁబడలేదు. (అన్యత్రమనా అభూవం నాశ్రౌషం)” అని చెప్పఁబడినది (బృ. ౧. ౫. ౩). దీనివలన నాధిభౌతికసుఖదుఃఖము లనుభవగోచరము

లగుటకు నింద్రియములు మాత్రమె కారణము కానేరవు. మఱియేమన: వానికి మనస్సుయొక్క సాహాయ్య ముండి తీరవలయునని విస్పష్టమగుచున్నది. ఆధ్యాత్మికసుఖదుఃఖములు మానసికములే. ఇటుల పక్షించుటచే నన్నిసుఖదుఃఖానుభవములుఁ దుదకు మనస్సునే యవలంబించి యున్న వని కనఁబడుచున్నది. ఇది సత్య మగునేని, మనోనిగ్రహముచే సుఖదుఃఖానుభవములనిగ్రహము సైతము సాధ్యము కాకపోనేర దని ముందు స్వయముగనే సిద్ధ మగును. ఈయభిప్రాయము నే మనస్సున నుంచుకొని సుఖదుఃఖముల లక్షణములను, మనువు, నైయ్యాయికులలక్షములకంటె వేఱుగఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

"సర్వం పరవశం దుఃఖం సర్వ మాత్మవశం సుఖమ్,
ఏత ద్విద్యా త్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఃఖయోః. (మనుస్మృతి. ౪. ౧౬౦)

" పరకీయుల (బాహ్యవస్తువుల) యధీనమైయున్న దంతయు దుఃఖము. మనస్సునకు స్వాధీనమైయున్న దంతయు సుఖము. ఇవియె సుఖదుఃఖములకు క్లుప్తములగు లక్షణములు." నైయ్యాయికులలక్షణములలో నున్న 'వేదనా'శబ్దమునందు శారీరకము, మానసికము నని రెండువిధము లగువేదన లుండుటచే సుఖదుఃఖముల బాహ్యవస్తుస్వరూపము సైతము వారిచేఁ జూపింపఁబడినది. మనువుయొక్క దృష్టి సుఖదుఃఖముల యాభ్యంతరానుభవమందు మాత్రమే యున్న దనువిషయమును గమనించు నెడల సుఖదుఃఖములయొక్క యీ రెండులక్షణములలో విరోధ ముండదు. సుఖదుఃఖానుభవములకు నింద్రియావలంబన మీరీతిఁగ లేకుండుటచే—

"భైషజ్య మేత ద్దుఃఖస్య యదేత న్నానుచింతయేత్"(మ.భా. శాం. ౨౦౫.౨)

" మనస్సుచే దుఃఖచింతన చేయకుండుటయే దుఃఖనివారణకు దివ్య మైన యౌషధము". ఈన్యాయానుసారముగ నితిహాసములయందు సైతము మనస్సును స్థిరపఱుచుకొని సత్యముకొఱకును ధర్మములకొఱకును సుఖముగ నగ్నికాష్ఠములను (మండుచున్నకట్టెలను) భక్షించినటు లనేకదృష్టాంతము లున్నవి. కావున మనము చేయఁదగినదంతయు మనోనిగ్రహముతో నందలిఫలాశను వదలి సుఖదుఃఖములయందు సమబుద్ధి నుంచి చేయవలయును. అటులు చేసినఁ గర్మములను వదలకపోయినను వానివలన మనకుఁ గలుగు బాధ మనకుఁదగులునని భీతియైనను, తగులుటయైనను, ఉండనేర దని గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఫలాశ వదలుట యనఁగా, ఫలము లభించినను దానివదలుట యనియైనను, లేక, ఫల మేరికి నేనాఁడును లభింపదని

వాసనయుంచుటయైనను, అర్థము కానేరదు. అట్లే ఫలాశయు, నుతియుఁ గర్మ చేయుటయందుఁ గేవల మిచ్ఛ,ఆశ, హేతువు, లేక, ఫలమునందలి ప్రీతి కొఱకొకానొకవిషయమును యోజించుటయు,అను వీనియందు విశేష మయినభేదము గలదు. కాలుసేతులు కదల్పవలయునని మాత్రమే యిచ్ఛపుట్టుటకును, ఎవనినైనఁ బట్టుకొనుటకొఱకో, లేక, తన్నుటకొఱకో కాలుసేతులను గదలింపవలయునని యిచ్ఛపుట్టుటకును భేదమున్నది. మొదటికోరిక కదలించుటకు మాత్రమే కలుగుటచే దానియందితరకారణ మేమియు నుండదు. "ఈకోరికయే లేనినాఁడన్నిపనుల కాటంకమగును. ఈకోరిక యుండినచో ప్రతికర్మకు నేదో యొకపరిణామముగాని, ఫలముగాని యుండు"నను జ్ఞానము సైతము ప్రతిమనుజున కుండవలయును. జ్ఞానముమాత్రముండుటయే కాక, యీఫలమునిమిత్తమై యీకర్మ నిట్లుచేయుదు ననుకొనియే యేపనినైనను జేయుటకు యత్నింపవలయును. లేనినాఁ డతఁడు చేయుపనులన్నియు వెఱ్ఱివానిచేఁతలవలె వ్యర్థము లగును. ఇట్టిసకలేచ్ఛలును, హేతువులును, లేక, యోజనలును, తుదకు దుఃఖమును గలిగించునవియుఁ గానేరవు. వానిని వదలిపెట్టవలయునని గీతయుఁ జెప్పుట లేదు. అయినను వానికి బహుదూరముగ నరుఁ డింతకంటె నెక్కువగాఁ బ్రవర్తించుటచే "నేఁ జేయుచున్నకర్మ కీఫలము. నే నే పనిఁ జేయుచున్నానో యాకర్మ కీఫలము తప్పక లభింపవలయు నని చేయుచున్నాను" అను కర్మఫలమువిషయమై కర్తయొక్క బుద్ధిలో నున్నమమత్వాసక్తి, (అహంకారము, అభిమానము, అభినివేశము, లేక, ఆగ్రహము)చే మనస్సు ఆకర్షింపఁబడును. ఇష్టానుసారముగ ఫలము లభించుట కాటంకము కలిగెనేని దుఃఖపరంపరయె యారంభ మగును. ఈ యాటంక మనివార్యమును, దైవకృత్యము నయ్యెనేని యేయాశయు నుండనేరదు. మనుష్యకృత్య మగునేని క్రోధద్వేషములు కనిపించి వీనిచేఁ బాపకర్మలను జేయించి, వీనిని నశింపఁజేయును. కర్మపరిణామవిషయికమమత్వయుక్త మగునీయాసక్తికే 'ఫలాశ' యనియు, 'సంగ' మనియు 'అహంకారబుద్ధి' యనియు, 'కామ' మనియు వేర్వేఱుగ నామంబులిడఁబడినవి. సంసారమం దున్నదుఃఖపరంపర కిచ్చో నుండియే సత్య మగు ప్రారంభ మని స్పష్టపఱచుటకు గీతల రెండవయధ్యాయములో విషయసంగమునుండి కామమును, కామమునంనుండి క్రోధమును, క్రోధమునుండి మోహమును, తుదకు మనుజునకు నాశమునుగూడ సంభవించు నని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౬౨-౬౩) "జడసృష్టిలో నుండుచేతనములకర్మలును స్వయముగ దుఃఖములకు మూల

ములు కాకపోవుటచే మనుష్యులకు వానియందుండు ఫలాశ, కామము, సంగము అనునవియే సత్యముగ దుఃఖమూలములుగ నున్నవి" అని యిట్లు నిశ్చితమయినపిదప, దుఃఖశాంతికొఱకు విషయములయందలి సంగమును, కామమును, లేక, ఫలాశను మాత్రమే మనోనిగ్రహముచే వదలినఁజాలును. సన్యాసమార్గము ననుసరించువారు చెప్పునటుల సర్వవిషయములను, సర్వకర్మలను, సర్వకామములను వదలుట యావశ్యకము కానేరదు. ఇటులే ప్రతివిషయము న్యాయమున నిష్పన్న మగును. కావున "ఫలాశను వదలి యెప్పటివిషయముల నప్పుడు నిష్కామమును నిస్సంగము నగు బుద్ధిచే సేవించువారలె సత్యమగు స్థితప్రజ్ఞు" లని, పర్యాప్త గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౬౪.) జగత్తున నున్నకర్మయొక్క వ్యవహారమున కెప్పుడును ప్రతిబంధ ముండదు. మనుజుఁడీజగత్తును వదలినను, ప్రకృతి స్వగుణధర్మానుసారముగఁ బ్రవర్తించుచునే యుండును. జడప్రకృతికి స్వీయము లగుసుఖదుఃఖములు లేవు. మనుజుఁడు తనకు లేని మహత్త్వము నారోపించుకొని ప్రకృతివ్యాపారాసక్తుఁడగుటచే సుఖదుఃఖములను బొందుచున్నాఁడు ; కాని యీ యాసక్తిగలబుద్ధిని వదలి "గుణాగుణేషు వర్తంతే"— "ప్రకృతియొక్క గుణధర్మముల ననుసరించి సర్వవ్యాపారములును నడుచుచునే యున్నవి" (గీ. ౩. ౨౮) అను నిట్టిభావనలచే సర్వవ్యవహారముల నొనర్చువారల నసంతోషముయొక్క దుఃఖమేమియు నంటనేరదు. కావున సంసారము దుఃఖప్రధాన మని విలపింపక, లేక, దాని వదలివేయవలయు నని నమ్మక, ప్రకృతియొక్క వ్యాపారమును, ప్రకృతియే చేయుచున్నదని యెఱింగి.—

"శ్లో. సుఖం వా యదివా దుఃఖం ప్రియం వా యది వా ఽప్రియమ్
ప్రాప్తం ప్రాప్త ముపాసీత హృదయే నాపరాజితః."

(మ. భా. శాం. ౨౫. ౨౬)

"సుఖము గాని, దుఃఖము గాని, యేది యేవేళ నెటుల ప్రాప్త మగునో దాని నాయా వేళలయందే మనస్సును వ్యాకులత్వమును బొందనీయక (అనఁగా: వ్యాకులుఁడవై నీ కర్తవ్యమును వదలక) సేవింపుము." అని వ్యాసులచే ధర్మరాజునకు బోధింపఁబడెను. సంసారమం దున్నకొన్నికర్తవ్యములు దుఃఖమును సహించి నైనము తప్పక చేయవలసివచ్చు ననుసంగతి మనంబున నిడి కొన్నపక్షమున, హిందూ దేశముయొక్క మాహాత్మ్యము పూర్ణముగఁ దెలియును. భగవద్గీతలయందును— "యస్సర్వత్రానభిస్నేహ స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభమ్." "నాభినంద్య ము

ప్రాప్తము లయినను, ఎవఁడు నియమముగ నిస్సంగుఁడై వాని స్తుతినైనను, నింద నైనను జేయఁడో, వాఁడె స్థితప్రజ్ఞుఁడగును." (గీ. ౨. ౫౭) అని స్థితప్రజ్ఞలక్షణ మును జెప్పి, యయిదవయధ్యాయమున— "న ప్రహృష్యేత్ప్రియం ప్రాప్య నోద్విజేత్ప్రాప్య చాప్రియమ్." "సుఖము నొంది యుప్పొంగరాదు. దుఃఖము నొంది వ్యసనపడరాదు." (గీ. ౫. ౨౦) అనిచెప్పెను. మఱియు రెండవయధ్యాయములో నీసుఖదుఃఖములు నిష్కామబుద్ధిచే సహింపవలయు నని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౨. ౧౪-౧౫) మఱియొక స్థలమునందును నీయుపదేశమే మరల మరలఁ జేయఁబడినది. (గీ. ౫. ౯; ౧౩. ౯) వేదాన్తశాస్త్రపరిభాషలో దీనికే "కర్మలను బ్రహ్మార్పణము చేయుట" యని పేరిడుటచే, భక్తిమార్గమునందు 'బ్రహ్మార్పణ'మునకు మాఱుగా 'కృష్ణార్పణ'మను శబ్దమును ప్రయోగించుచున్నారు. ఇదియే సర్వగీతార్థసారము.

కర్మ యెట్టిదైనను, దాని నొనర్చుటలో నిచ్ఛను, ఉద్యోగమును, వదలిపెట్టక స్వకర్తవ్యములందు ఫలాశ నుంచక, పరిణామములందు సంప్రాప్తము లగు సుఖదుఃఖముల ననుభవించుటకు సిద్ధుఁ డగుచు నిస్సంగబుద్ధితోఁ జేయవలయును. అట్లు సేయునెడల తృష్ణయొక్కగాని, యసంతోషముయొక్కగాని నివారణమొనర్చికొనకపోవుటచేఁ గలుగుదుష్పరిణామమును తప్పించుకొన వీలు కలుగును. ఇంతియకాక తృష్ణతోనే కర్మను నాశము నొనర్చుటచే జగత్తు నాశ మగు నను ప్రసంగమున కవకాశము లేకయే మనోవృత్తి శుద్ధ మగును. గాన, నట్టికర్మ సర్వభూతహితప్రదముగ నుండును. ఫలాశ నిటుల త్యజించుటకుఁ గూడ, వైరాగ్యముచే నింద్రియములను, మనస్సును, పూర్ణముగ నిరోధింపవలసివచ్చు నను విషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది; కాని యింద్రియములను స్వాధీనములుగ నుంచుకొని స్వార్థమునకు మాఱుగ వైరాగ్యముతోడను, నిష్కామబుద్ధితోడను, లోకసంగ్రహార్థమై యాయింద్రియములు దమతమపనులను జేయునట్లు సేయుటయు, సన్యాసమార్గానుసారముగఁ దృష్ణానివృత్తికొఱ కింద్రియముల సర్వవ్యాపారములను (అనఁగా: కర్మముల) నాగ్రహమువలన సమూలముగ నాశనముచేయుటయు నను నీరెంటికిని భూమ్యాకాశముల కున్నంతటి యంతర మున్నది. గీతలలోఁ జెప్పఁబడినవైరాగ్యమును, ఇంద్రియనిగ్రహమును మొదటిపద్ధతిలోనివి. రెండవపద్ధతిలోనివి కానేరవు. ఈతీరుననే యనుగీతలలోని జనక-బ్రాహ్మణసంవాదములో (మ. భా. అశ్వ. ౩౨. ౧౭-౨౩). బ్రాహ్మణరూపము ధరించివచ్చిన ధర్మదేవతకు జనకచక్రవర్తి—

శ్లో. "శృణు బుద్ధిం చ యాం జ్ఞాత్వా సర్వత్ర విషయో మమ
నాహ మాత్మార్థ మిచ్ఛామి గంధా& ఘ్రాణగతా నపి.
... ...
నాహ మాత్మార్థ మిచ్ఛామి మనో నిత్యం మనోంతరే
మనో మే నిర్జితం తస్మా ద్వశే తిష్ఠతి సర్వదా".

"ఏ (వైరాగ్య) బుద్ధిని మనంబున నిడుకొని, సర్వవిషయముల నే సేవించుచున్నానో దానిని నీకుఁ జెప్పుచున్నాను. నాసికచే నాత్మార్థమై గంధము నాఘ్రాణించుటలేదు. (నేత్రములచే నాత్మార్థమై చూచుట లేదు. మొ.) మనస్సు నాత్మార్థమై (అనఁగా: స్వలాభార్థమై) యుపయోగపఱుచుట లేదు. కావున నాసికను, (నేత్రములను ఇత్యాదుల) మనస్సును నేను జయించుటచే నవి నాయధీనములై యే యున్నవి." అని వచించెను. కేవల మింద్రియవృత్తినిమాత్రము నిరోధించుకొని మనస్సుచే విషయచింతనము సేయువాఁడు దంభుఁడగును. మనోనిగ్రహముచేఁ గామ్యబుద్ధిని జయించి సకలమనోవృత్తులకును లోకసంగ్రహార్థముగ స్వస్వవిషయముల కవకాశము నిచ్చువాఁడె శ్రేష్ఠుఁ డగు నని గీతలలో (గీ. ౩. ౬-౭.) నున్నదాని కిదియే తాత్పర్యము. "బాహ్యమైనజగత్తునైన, లేక, యింద్రియవ్యాపారములనైన నేను బుట్టింపలేదు. స్వభావసిద్ధముగనే యున్నవి; సన్న్యాసియెంత నిగ్రహముగలవాఁడయ్యును ఆఁకలి యొక్కువగుటచే భిక్షకై వెడలుచున్నాఁడు! (గీ. ౩. ౩౩); విశేషకాల మొక్కస్థలముననే కూర్చున్నచో, కొంతసేపు లేచి నిలుచును. నిగ్రహ మెంత యొనర్చినను నింద్రియములసహజవ్యాపారము వదల రని మన మెఱింగినచో నింద్రియములవృత్తులను, సకలకర్మములను, అన్నికోర్కులను, అసంతోషమును, నాశముఁ జేయుదు మనుదురాగ్రహములోఁ బడక (గీ. ౨. ౪౭; ౧౮. ౫౯) మనోనిగ్రహముచే ఫలాశను వదలి సుఖదుఃఖములను సమానములుగ నెంచి (గీ. ౨. ౩౮) నిష్కామబుద్ధితో లోకోపకారార్థమై సర్వకర్మములను శాస్త్రోక్తరీతిగఁ జేయుచుండుటయే కౌశల్యముయొక్క (బుద్ధిశాలితనముయొక్క) మార్గ మని సిద్ధమగుచున్నది. కావుననే—

" కర్మ ణ్యేవాధికార స్తే మా ఫలేషు కదాచన
మా కర్మఫలహేతు ర్భూ ర్మా తే సంగో ఽ స్త్వకర్మణి. (గీ. ౨. ౪౭.)

"నీ వీకర్మభూమియందు జన్మించినకారణంబున, కర్మములు సేయుటయందే నీకధికార మున్నది; అది సత్యము; కాని యీ యధికారము నీకు విహితమగుకర్మను

చేయుటకే యున్న దని గుర్తించుకొనవలయు" నని భగవంతుఁ డర్జునునకు మొదటఁ జెప్పుచున్నాఁడు. 'ఏవ' అనుపదముచేఁ గర్మయందుఁ దప్ప నితరవిషయమున (అనఁగా: కర్మఫలవిషయమై) మనుష్యున కధికారము లేదని యర్థము సహజముగ నగును. విషయ మిటు లూహింపఁబడుటయే కాక రెండవపాదమున— "కర్మఫలవిషయమున నీ కెప్పు డధికారము లేదు. కారణ మేమన:—కర్మఫలము యొక్క సంభవాసంభవములు నీయధీనములు కానేరవు. అవి సదా పరమేశ్వరాధీనములుగఁ గాని, సృష్టియం దున్నకర్మవిపాకము నవలంబించి కాని, యున్నవి" అని భగవంతుఁడు మరల స్పష్టముగఁ జెప్పెను. ఫలవిషయమున మనకధికారము లేక పోవుటచే నిట్టిఫలము గలుగవలయు నని కోరుటయే వెఱ్ఱితనము. ఈమూఁడవ విషయము సైతె మనుమానాధీనము కాదు. కావున నీవు కర్మఫలాభిలాషను మనంబున నిడుకొని యేకార్యమును జేయకుము. కర్మవిపాకానుసారముగ నీవు చేయు సర్వకర్మలకును దగినఫలము తప్పకవచ్చును. నీకోరికచే తక్కువగఁగాని యెక్కువగఁగాని శీఘ్రముగఁ గాని యాలస్యముగఁ గాని యగుటకు వీలులేదు. కావున నిట్టితృష్ణచే నీకు మాత్రము దుఃఖమును వణఁకును గలుగు" నని మూఁడవ పాదమునందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని, "కర్మలను చేయుము. ఫలాశనువదలుము' అని పటాటోపముఁజేయుచు గూర్చుండుటకంటెఁ గర్మను బూర్ణముగ విసర్జించుటయే మంచిదికదా?" అని యిచ్చట నెవరయినను—ముఖ్యముగ సన్యాసమార్గీయులు—ప్రశ్నఁ జేయుదురు. ఇందునిమిత్తమే తుదకు "కర్మను జేయకపోవుటలో (అకర్మణి) నీవాగ్రహమును బొందకుము. నీ యధికారానుసారముగ ఫలాశను వదలిపెట్టి కర్మనేచేయుచుండు" మని భగవంతుఁడు స్పష్టముగ విధించెను. కర్మయోగదృష్టిచే నీశ్లోకములయం దున్న నాలుగుపాదములయందలి సిద్ధాంతములును, కర్మయోగశాస్త్రమునకు, లేక, గీతాధర్మములకు చతుస్సూత్రి యని చెప్పఁదగినంత మహత్త్వము గలవిగ నున్నవి.

సంసారమునందలి సుఖదుఃఖము లెప్పుడు నొకదానివెంబడి నొకటి వచ్చుచుండును గాని సుఖముకంటె దుఃఖరాశియె తుద కధికముగ నున్నదని సిద్ధమయినను సాంసారికకర్మలను వదలిపెట్టక పోయినయెడల నత్యంతదుఃఖనివృత్తి కావలయు ననియు నత్యంతసుఖమును బొందవలయుననియుఁ గోరుమానవునిప్రయత్నము వ్యర్థమని యందఱకుఁ దోఁచును. ఆధిభౌతికముమాత్రము (అనఁగా: ఇంద్రియగమ్య మగుబాహ్యవిషయోపభోగరూప మగుసుఖము) నపేక్షించినను నాతఁడు

తెలిసికొనినసంగతి తప్పని వచించుటకు సాధ్యము కానేరదు. చంద్రబింబమును బట్టుకొనుటకు నాకసమువైపు చేయిచాచు బాలునిపిడికిలిలోనికిఁ జంద్రబింబము లభింపనటుల, అంతములేని సుఖాశచేఁ గేవలాధిభౌతికసుఖము నపేక్షించుటవలన నెప్పుడును అది లభింపదు. ఆధిభౌతికసుఖ మనునది యొక్కటియే సుఖముయొక్క స్వరూపము కానేరదు. కావున దానినిసైతము వదలి యాత్యంతికమును, నిత్యము నగుసుఖమును బొందుటకు మార్గము వెదకుట మంచిది. సుఖమును శారీరకమనియు మానసిక మనియు విభజించినపిదప, శరీరము యొక్క గాని యింద్రియముల యొక్కగాని వ్యాపారమునకంటె మనస్సునకే తుద కధిక మగుమహత్త్వ మీయవలసి వచ్చునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. శారీరక మగు (అనఁగా: ఆధిభౌతికమగు) సుఖమునకంటె మానసిక మగుసుఖముయొక్క యోగ్యత యధిక మనుజ్ఞానులయొక్కసిద్ధాంతము జ్ఞానుల మనుగర్వముతో నొనర్చినది కాదు. కావున దానిలోనే శ్రేష్ఠ మగుమానవజన్మయొక్క సత్యమైన మహత్త్వము (సార్థకత) ఉన్నదని ప్రసిద్ధాధిభౌతికవాది యగు 'మిల్లు' తన యుపయుక్తతావాదమునందు వ్రాసిన గ్రంథమున బద్ధాంజలియై యంగీకరించియున్నాఁడు. *కుక్కలు, పందులు, ఎద్దు మొదలగునవి సైతము మనుష్యునివలె నింద్రియసుఖములందుఁ బ్రీతిగలవియే. విషయోపభోగమమాత్రమె యీజగత్తున సుఖ మని మనుజుఁ డెంచినయెడల మనుజుఁడు పశు వగుట కంగీకరించి యుండును. పశువులకు సకలవిషయసుఖములను సదా సంపాదింపవలయు నని కోరికయున్నను, పశువుగా నుండుట కెవ్వఁడు నొప్పుకొనకపోవుటచేఁ బశువులకంటె మనుజులలో నేదేని యొక యెక్కువ యుండుట విస్పష్టము. ఈ విశేష మేమియని విచారింతుమేని మనస్సు, బుద్ధియును నీరంటి మూలమున తనయొక్కయు, బాహ్యసృష్టిజ్ఞానముగల యాత్మయొక్కయు స్వరూపమును విచారింపవలసివచ్చును. ఒకసారి యీ విషయవిచారణఁ జేసితి మేని 'పశువులు మనుజులు,' అను నీరెండుజాతులకును సమానముగనే సాధ్య మగు విషయోపభోగసుఖముకంటె మనోబుద్ధులచేత సాధ్యమగు గొప్పవిషయములయందును మనోబుద్ధుల శుద్ధావస్థయందును నున్నసుఖమే మనుష్యునికి శ్రేష్ఠత్వము, లేక, అత్యంత.

---

* It is better to be a human being dissatisfied than a pig satisfied; better to be Socrates dissatisfied than a fool satisfied. And if the fool, or the pig, is of a different opinion, it is because they only know their own side of the question. *Utilitarianism*, p. 14 (Longmans 1907)

సుఖ మగునని మొత్తముమీఁద తాత్పర్యము తేలును. ఈ సర్వసుఖములు నాత్మాధీనములు (అనఁగా: బాహ్యవస్త్వపేక్ష లేవియు లేనివి, లేక, యితరులసుఖమును తగ్గింప నవసరము లేకయే స్వప్రయత్నముచేతనే స్వయముగఁ బొందఁదగినవి) గావున మనమనోబుద్ధుల నెంత బాగు చేసికొనుచున్నామో యంతగా నా సుఖస్వరూపము సైత మంతకంత కెక్కువ శుద్ధముగను అసంకీర్ణముగ నుండును. "మనసి చ పరితుష్టే కోఽర్థవాన్ కో దరిద్రః?" "మనస్సు తృప్తిఁజెందినయెడల దరిద్రులును ధనవంతులును సమానులుగనే యుందురు." అని భర్తృహరి వక్కాణించి యున్నాఁడు. 'ప్లేటో' యనుపేరు గల గ్రీకుతత్త్వవేత్తయును "శారీరక మగు (అనఁగా: బాహ్యము, లేక, యాధిభౌతిక మగు) సుఖముకంటె మనస్సుఖము శ్రేష్ఠము. మనస్సుఖముకంటె బుద్ధిగ్రాహ్య మైన (అనఁగా: పరమాధ్యాత్మిక మైన) సుఖము శ్రేష్ఠ" మని ప్రతిపాదించెను. * కావున మోక్షవిచారమును దూరముగ నుంచినను ఆత్మవిచారములో నిమగ్న మైనబుద్ధికే పరమసుఖము లభించుట శక్య మగు నని సిద్ధ మగుచున్నది. ఆ కారణముచేతనే భగవద్గీతలలో సుఖము సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము, అని త్రివిధముగ విభజించి వానిలో— "తత్సుఖం సాత్త్వికం ప్రోక్తం ఆత్మబుద్ధిప్రసాదజమ్." "ఆత్మనిష్ఠ (అనఁగ: సర్వభూతముల యందును ఆత్మయొక్కటేయె యని యాత్మయొక్క సత్యస్వరూపమును తెలిసికొని దానియందె సక్త) మయిన బుద్ధియొక్క ప్రసన్నతచేఁ బ్రాప్త మగు నాధ్యాత్మిక సుఖమె సాత్త్వికము (శ్రేష్ఠము)" అని మొదట వక్కాణించి, (గీ. ౧౮. ౩౭) పిదప "ఇంద్రియములనుండియు, నింద్రియవిషయములనుండియుఁ గలుగునట్టి యాధిభౌతిక సుఖముయొక్క మార్గము దీనికంటె క్రిందిది (అనఁగా: రాజసము); (గీ. ౧౮-౩౮.) చిత్తమోహజనక మగునట్టియు నిద్రాలసత్వములవలనఁ గలుగునట్టియు సుఖము తామసము (అనఁగా అన్నింటిలో కనిష్ఠ మైనది)." అని క్రమముగ వర్ణింపఁబడినది. ఈ ప్రకరణారంభమునం దున్న గీతలలోని శ్లోకము తాత్పర్య మిదియే. కావున నీ పరమ సుఖానుభవ మొకసారి యగునేని పిదప నెంతగొప్పదుఃఖములు వచ్చినను నీ స్థితిలో నుండి పురుషుఁడు చలింపనేరఁ డని గీతయే చెప్పుచున్నది. (గీ. ౬. ౨౨.) ఈ యత్యంతసుఖము స్వర్గమునందలి విషయసుఖములలో సైతము లేని దగుటచే దానిని సంపాదించుటకొఱకు ముందుగ మనబుద్ధి ప్రసన్నము కావలయును. ఈ ప్రసన్నత యేవిధమునఁ గలుగునో విచారింపక విషయోపభోగమునందు మాత్రమె నిమగ్నుఁ డగువానియొక్క సుఖమును క్షణికము ననిత్యము నగును. కారణ మేమియన:—

---

* Republic, Book IX.

నేఁ డున్న యింద్రియసుఖములు రేపుండవు. ఇంతియకాక యేవిషయము మనయింద్రియములకు నేఁడు సుఖకరముగ నుండునో యావిషయమె రేపు మనయింద్రియములకుఁ గారణాంతరములచే దుఃఖకరముగ నుండును. ఉదాహరణ మేమి యన: వేసవికాలములో నేశీతజలము మధురముగను సుఖముగ నుండునో, యదియె శీతకాలమునందు దుఃఖకరముగ నుండును. కానిమ్ము! ఇంతయైనను దానివలన సుఖేచ్ఛయొక్క పూర్ణతృప్తి కాదని సైతము పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. కావున 'సుఖ' మనుశబ్దము సాధారణార్థానుసారముగ సర్వవిధసుఖములయందు నుపయోగింపఁబడినను, ఒకసుఖమునకును, మఱియొకసుఖమునకును, పరస్పరభేదము కలదని యొప్పుకొనవలసివచ్చును. ఎప్పుడును వ్యవహారమునందు సుఖ మనఁగా నింద్రియసుఖ మనియె ముఖ్యముగ నర్థ మగుచున్నది; కాని యింద్రియాతీతమును, (ఇంద్రియసుఖమునకంటె మిక్కిలి దూరమున నున్నది) కేవలమునగు నాత్మనిష్ఠగల బుద్ధికి మాత్రము గోచరమగు సుఖమునకును, విషయోపభోగరూప మయినసుఖమునకును భేదము చూపవలసినపుడు, విషయోపభోగ మనెడియాధిభౌతికసుఖమును కేవల సుఖ మనియు, ప్రేయమనియు, నాత్మబుద్ధిప్రసాదజమును (ఆధ్యాత్మికసుఖమును) శ్రేయస్సనియు, కల్యాణ మనియు, హితమనియు, ఆనంద మనియు, లేక, శాంతి యనియు వక్కాణించుట యభ్యాసమై యున్నది. వెనుకటి ప్రకరణములుద నుపపాదింపఁబడిన కఠోపనిషత్తులోనివాక్యములో ప్రేయశ్శ్రేయశ్శబ్దములలో నచికేతునిచే నుపపాదింపఁబడిన భేదము సైత మీపారిణి నవలంబించియె యున్నది. మృత్యువుచే నతని కగ్నియొక్క రహస్యము తొలుతఁ జెప్పఁబడినది. ఈసుఖము ప్రాప్తమైనపిదప ముందు నచికేతుఁడు తనకాత్మజ్ఞానము చెప్పుమని నిర్బంధింపఁగా, దానికిఁ బ్రతినిధిగ మృత్యు వనేకము లగు నితరైహికసుఖములచే నతనిని లోభపెట్టెను. ఇట్టి యనిత్య మగు నాధిభౌతికసుఖముపై, లేక, ప్రథమదర్శనములోనే రుచించు 'ప్రేయో' వస్తువుపై, భ్రమఁజెందక దూరదర్శియై యాత్మను శ్రేయము వే (అనఁగా: పరిణామమునందుఁ గల్యాణకర మగునాత్మవిద్యయె) కావలయునని నచికేతుఁడు పట్టుఁబట్టి తుదకు దానిని సంపాదించుకొనెను. కావున నాత్మబుద్ధిగమ్యసుఖమును గాని, లేక, యాధ్యాత్మికానందమును గాని, మన శాస్త్రకారులు శ్రేష్ఠసుఖ మని చెప్పుటచేతను, ఈ నిత్యసుఖ మాత్మవశ మగుటచేతను ఎల్లరును బొందుట యుపయుక్తముగ నున్నదనియు సంపాదించుటకు యత్నింపవలయుననియు దాని సారాంశము. మానవమాత్రునకు పశుధర్మాతిరిక్త మగునొకగొప్పసుఖ మిదియె యై యున్నది. ఈ యాత్మానందము కేవలము బాహ్యసాధనే యవలంబించి యప్పుడుండునది

కాదు. కావున నది సర్వసుఖములలోను నిత్యమయినదియు స్వతంత్ర మయినదియు శ్రేష్ఠ మయినదియు నై యున్నది. దీనినే గీతలలో 'నిర్వాణప్రదమగుశాంతి' యని పేర్కొనఁబడి యున్నది. (గీ. ౬. ౧౫) స్థితప్రజ్ఞునియొక్క బ్రాహ్మీస్థితియందలి పరమావధియగు సుఖము నైత మిద్దియ. (౨. ౭౧; ౬. ౨౮; ౧౨. ౧౨; ౧౮. ౬౨).

ఆత్మశాంతిగాని యాత్మసుఖము గాని యత్యంతశ్రేష్ఠమగు సుఖమగుట చేతను, నది యాత్మవశ మగుటచేతను, అదియెల్లరుఁబొందుటకు యోగ్యముగ నున్న దని నిర్ణయింపఁబడినది. అన్నిలోహములలో బంగారు మిక్కిలి విలువగలది యైనను ఇనుము మొదలగు నితరలోహముల యావశ్యకత యెట్లులేకపోదో, చక్కెర మిక్కిలి మధుర మయిన దయినను, ఉప్పు లేనిది యెటుల పని జరగదో, యటులే యాత్మసుఖము, లేక, శాంతి గొప్పదైనను శారీరకసుఖ మవసరము కాకపోనేరదు. ఏమి లేకున్నను శరీరధారణార్థ మైనను ఐహికవస్తులయొక్క సంబంధ మీశాంతికిఁ గావలయుననునది నిర్వివాదాంశమే. ఈయభిప్రాయముచేతనే యాశీర్వాదముయొక్క సంకల్పమునందుఁ గేవలము "శాంతిరస్తు" అని చెప్పక "శాంతిః పుష్టి స్తుష్టి శ్చాస్తు" (అనఁగా: శాంతితోఁ గూడ పుష్టితుష్టులు రెండును కావలయు) అని చెప్పుట వాడుకయై యున్నది. కేవలము శాంతిచేతనే తుష్టి యగు నని శాస్త్రకారుల కభిప్రాయ మగు నేని యీసంకల్పమునందు 'పుష్టి' యనుపదము చేర్చుటకు నేమియుఁ గారణ ముండకపోవును. అయినను పుష్టి (అనఁగా: ఐహికసుఖముయొక్క యభివృద్ధి)యే కావలయు నని యెప్పుడు ననుకొనఁ దగదు. కావున శాంతి, పుష్టి, తుష్టి (సంతోషము) అను నీమూఁడును యోగ్యముగ నీచేఁ బొందఁబడుఁగాక యనియు నీవు వీనిని సంపాదించుకొనవలయుననియు, ఈ సంకల్పమునందలి భావార్థమైయున్నది. కఠోపనిషత్తునకును నిదియె తాత్పర్యము. నచికేతుఁడు మృత్యువుయొక్క (అనఁగా: యమునియొక్క)లోకమునకు వెళ్లినపుడు యముఁడు నచికేతుని మూఁడువరముల నడుగుమని చెప్పఁగా దదనుసారముగ నాతఁ డడిగిన మూఁడు వరముల నిచ్చెను. ఈవిషయమె యీ యుపనిషత్తున సవిస్తారముగ వర్ణింపఁబడినది; కాని మృత్యువు వర మడుగు మని చెప్పఁగానే నచికేతుఁ డొక్కమాఱే (మొదటనే) బ్రహ్మజ్ఞానము చెప్పు మని వర మడుగక "నాతండ్రి కోపించినాఁడు కావున నతనిని నాకు ప్రసన్నునిఁ జేయుము" అని మొదటివరమును, పిదప "అగ్నియొక్క (అనఁగా: ఐహికసమృద్ధినిఁ బొందించుటకు సమర్థమగుయజ్ఞాదికర్మలయొక్క) జ్ఞానము నుపదేశింపు మని రెండవవరము నడిగెను. ఈవరమును బొందిన

పిమ్మటఁ దుదకు "నా కాత్మవిద్యను వక్కాణింపు" మని మూఁడవవరము నడిగెను; గాని యీ మూఁడవవరమునకు మాఱుగ నింక విశేష మగుసంపత్తు నిచ్చెద నని చెప్పఁగా—శ్రేయః ప్రాప్తికి మాత్ర మావశ్యక మగుయజ్ఞాదికర్మలయొక్క జ్ఞాన ప్రాప్తి యయినపిదప వానివిషయ మగునధికారము నెందక—"ఇప్పుడు మోక్షము నిచ్చునట్టి బ్రహ్మజ్ఞానమునె నా కుపదేశింపుము" అని నచికేతుఁడు పట్టుఁబట్టెను. ఈయుపనిషత్తు తుదనుండుమంత్రములో నున్నరీతిగ 'బ్రహ్మవిద్య, యోగవిధి (అనఁగా: యజ్ఞయాగాదికర్మలు)అను' నీ రెంటిని పొంది నచికేతుఁడు మోక్షమునొందెను. (కఠ. ౬.౧౮) అని సారాంశము. దీనివలన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే యీయుపనిషత్తునకుఁ దాత్పర్యమని సిద్ధాన్త మగుచున్నది. ఇంద్రునివిషయమై యిట్టికథ యొకటి కలదు. ఇంద్రుఁడు స్వయముగ బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ బూర్ణుఁడై యున్నాఁడనునదియె కాక ప్రతర్దనున కాయనచే నాత్మవిద్య యుపదేశింపఁబడిన దని కౌషీతక్యుపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నింద్రునకు రాజ్యము పోయి ప్రహ్లాదుఁడుఁ త్రైలోక్యాధిపతియయినపిదప దేవతలగురు వగుబృహస్పతివద్దకు నింద్రుఁ డేఁగి "శ్రేయస్సు దేనిలో నున్నదో దానిం జెప్పుము" అనియడిగెను. అప్పుడు బృహస్పతి రాజ్యపద భ్రష్టుఁ డగునింద్రునకు బ్రహ్మవిద్య (అనఁగా: ఆత్మజ్ఞానము)నుపదేశించి "ఇంతియ శ్రేయము (ఏతావచ్ఛ్రేయ ఇతి)" అని వచించెను; కాని ఇంద్రుఁ డంతమాత్రమునకే సమాధానము నొందక "ఇంక నేమి యయిన విశేషంబు గలదా? (కో విశేషో భవేత్.)" అని మరల నడుగ బృహస్పతి యింద్రుని శుక్రునియొద్ద కంపెను. అచ్చోట నటులే యగుటచే "ప్రహ్లాదున కావిశేషము తెలియు" నని శుక్రుఁడు పలికెను. ఇంద్రుఁడు బ్రాహ్మణవేషధారియై ప్రహ్లాదునికడ కేఁగి తుదకు శిష్యుఁడై కొంతకాలము సేవించినపిదప శీలము (సత్యముగను ధర్మముగను నడచుట యనుస్వభావము) అనునదియె త్రైలోక్యాధిపత్యము సంపాదించుటకొఱకు మూలకారణము గాన నదియె శ్రేయస్సని ప్రహ్లాదుఁ డింద్రునకుఁ జెప్పెను. తరువాత "నీసేవచే నేను సంతుష్టుఁడ నయితిని. నీవడిగినవరమును నీ కిచ్చెదను" అని ప్రహ్లాదుఁడు చెప్పఁగా "నీశీలము నా కిమ్ము" అని విప్రవేషధారి యగునింద్రుఁడు కోరెను. ప్రహ్లాదుఁ డంగీకరించి నట్లె యన, వెంటనే శీలము, పిదప ధర్మము, సత్యము, సచ్చరిత్రము, తుద కైశ్వర్యము నను దేవతలు ప్రహ్లాదుని యొడలినుండి వెడలి యింద్రునిశరీరమునందుఁ బ్రవేశించినవి. దానిమూలమున నింద్రుఁడు రాజ్యమును బొందెను. అని భారతమున శాంతి పర్వమున (శాం.౧౨౪) భీష్ముఁడు ధర్మరాజున కొకప్రాచీనకథను వక్కాణించెను.

కేవల మొకయైశ్వర్యముకంటె నొకయాత్మజ్ఞాన మధికయోగ్యమైన దయినను, ఈజగత్తునం దుండి వ్యవహరింపవలయు నని కోరిక గలవానికి లోకానుసారముగ నైహికసమృద్ధి తనకుఁ గాని తనదేశమునకుఁ గాని సంపాదించుకొనునావశ్యకత నీతి సిద్ధమగుచున్నది. గావున, మానవున కీజగత్తునఁ బరమసాధ్య మగునది యేమి యను ప్రశ్నకు శాంతియు పుష్టియు, ప్రేయము శ్రేయము, లేక, జ్ఞానము ఐశ్వర్యము, అను నీరెంటియొక్క సముచ్చయమే మాకర్మయోగశాస్త్రమునందలి కడపటి యుత్తర మని యీసుందరమయినకథవలన స్పష్ట మగును. ఏభగవంతునికంటె మఱి యొకఁడు ఈజగత్తునందు శ్రేష్ఠుఁడు లేఁడో, ఎవనిమార్గము నవలంబించి యితరులు నడచు చున్నారో (గీ. ౩. ౨౩.) ఆభగవంతుఁడు సంపత్తిని (ఐశ్వర్యమును) వదలెనా యేమి?—

"ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య ధర్మస్య యశస శ్శ్రియః,
జ్ఞానవైరాగ్యయో శ్చైవ షణ్ణాం భగ ఇతీరణా." (విష్ణు. ౬. ౫. ౭౪.)

"సమగ్రమైనయైశ్వర్యము, ధర్మము, యశస్సు, సంపత్తి, జ్ఞానము, వైరాగ్యము, అను నీయాఱువిషయములకు 'భగ' మని పేరు." అని భగశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానము పురాణములలోఁ జేయఁబడినది. ఈశ్లోకములో నైశ్వర్యశబ్దార్థము యోగైశ్వర్యములని వచింతురు. కారణ మేమి యన: 'శ్రీ' యన సంపత్తియర్థము. ఈ శబ్దము మున్ను వచ్చియున్నదే. వ్యవహారములో నైశ్వర్యశబ్దమునందే సత్తకును, యశస్సునకును, సంపత్తికిని, జ్ఞానశబ్దమునందె వైరాగ్యమునకును, ధర్మమునకును సమావేశముండుటచేఁ బూర్వోక్తశ్లోకమునం దున్నసకలార్థములు జ్ఞానైశ్వర్యపదముల చేతనే లౌకికదృష్టిచే స్పష్టపడు చున్నవని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరములేదు. ఎందునిమిత్తము జ్ఞానైశ్వర్యములజంట భగవంతునిచే నంగీకరింపఁబడినదో యాహేతువుచే, నావిషయము ప్రమాణమే యని యెఱింగి యితరులు సైతము దాని నాచరింపవలయును. (గీ. ౩. ౨౧. మ. భా. శాం. ౩౪౧. ౨౫). ఆత్మజ్ఞాన మను నదియె యీజగత్తునందుఁ బరమసాధ్య మగుసిద్ధాన్త మనియు, సంసారము దుఃఖమయము గాన దాని బొత్తిగ వదలవలయుననియుఁ జెప్పువారు సన్న్యాసమార్గము లోనివారు గాని, కర్మయోగమార్గములోనివారు కారు. వేర్వేఱుమార్గములం దున్న యీసిద్ధాన్తముల నొకచోటికిఁ జేర్చి గీతార్థమును విపరీతముఁ జేయుట యోగ్యము కానేరదు. అయినను జ్ఞానవిహీన మగుసంపత్తి, ఆసురీసంపత్తియని గీతలలోనే చెప్పఁబడెను. కావున నైశ్వర్యముతోడ జ్ఞానమును, జ్ఞానముతోడ నైశ్వర్యమును,

శాంతితోడఁ బుష్టియు, బుష్టితో శాంతియును జతగా నుండి తీరవలయు నని సిద్ధమగుచుండఁగ జ్ఞానముతోఁబాటు నీశాంతిపుష్టులు రెండు నేల యుండరాదు?. జ్ఞానముతోడనైన నైశ్వర్యము కావలయు నని చెప్పినయెడల కర్మ చేయవలసినదనుట ముఖ్యముగనే ప్రాప్త మగును. ఏలన: "కర్మాణ్యారభమాణం హి పురుషం శ్రీర్నిషేవతే" "కర్మఁ జేయుమనుజునకే యీజగమున శ్రీ (అనఁగా: ఐశ్వర్యము) లభించును" (మను. ౯. ౩౦౦.) అని మనువు సెప్పినందునఁ బ్రత్యక్షానుభవముచే నావిషయమే సిద్ధమగును. గీతలలో నర్జునునకుఁ జేసినయుపదేశము నైని మటులె యున్నది (గీ. ౩. ౮.). మోక్షదృష్టిచేఁ గర్మ యావశ్యక మయినది కాకపోవుటచేఁ దుదను (అనఁగా: జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరము) సర్వకర్మలు వదలియే తీరవలయు నని యనేకులు సెప్పుచున్నారు; కాని ప్రస్తుతము సుఖదుఃఖముల విచారముమాత్రమే కర్తవ్య మైనది గావున, మోక్షకర్మలస్వరూప మిప్పటికిని బరీక్షింపనందుటచే నాయాక్షేపణకు సమాధాన మిప్పుడు చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. ముందు ౯-౧౦ ప్రకరణములలో నధ్యాత్మమును, కర్మవిపాకమును లెస్సగ విచారించి పదునొకండవప్రకరణములో నీయాక్షేపము సంభవింపఁదగినది కానేర దని నిరూపించెదము.

సుఖదుఃఖములు రెండును భిన్నములును స్వతంత్రములు నయినవేదనలుగ నున్నవి. కేవలసుఖోపభోగముచేతనే సుఖేచ్ఛ తీరదు. కాన సంసారమం దెల్లప్పుడును దుఃఖరాశియె యధికముగ నున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈదుఃఖమును దప్పించుకొనుటకుఁ దృష్ణను,అసంతోషమును, కర్మములను సమూలముగ నాశనముసేయుట యోగ్యము కానేరదు. కావున నొక్కఫలాశనుమాత్రము వదలి సర్వకర్మములఁ జేయుచుండవలయు ననుట శ్రేయస్కరముగ నున్నది. కేవలవిషయోపభోగసుఖ మెప్పుడును బూర్ణమగునది కాదు. అది యనిత్యమును,పశుధర్మము నగుటచే [illegible]ంద్రియములు గలమానవులకు నీజగత్తునందు సత్యమైనధ్యేయము,దీనికంటె నున్నతస్థానమును గావలయును. ఆత్మబుద్ధిప్రసాదముచేఁ బ్రాప్త మగు శాంతిసుఖ మను నదియే సత్య మగుధ్యేయ మగును. ఆధ్యాత్మికసుఖ మీరీతిగ శ్రేష్ఠ మైన నైనను, ఈజగత్తునం దాధ్యాత్మికసుఖము నొందుటకు నుచితము లగునైహికవస్తువులతో సంబంధ మావశ్యక మగును. అందుచే నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రయత్నము (అనఁగా: కర్మ)చేయవలయును. ఈవిషయము కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ సిద్ధ మైనం[illegible] సుఖము కావలయు ననునూహతో విచారించినను కేవలాధిభౌతికసుఖ మనునదియు

పరమసాధ్యమని యొప్పుకొని కర్మసంబంధమైనదియు కేవలసుఖదుఃఖాత్మకమయినదియు నగు బాహ్యపరిణామముయొక్క తారతమ్యముచేతనే నీతిమత్తను నిర్ణయించుట యోగ్యము కానేరదని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱయుండదు. ఏలయన: ఎప్పుడును స్వయముగఁ బరిపూర్ణావస్థనొందుటకు సమర్థము గానివస్తువు పరమసాధ్యమని యంగీకరించుట పరమ శబ్దోపయోగముఁ జెఱచుటయే కాక, యెండమావులయందు నిజముగ జల మున్నదనుటవలె నయోగ్య మగును. పరమసాధ్యమె యనిత్యము నపూర్ణము నయినయెడల దానిఁగోరుటచే,మనయొడిలో నైనను ననిత్యవస్తువు తప్ప రెండవ దేది పడును? "ధర్మో నిత్య స్సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే" అను వచనమునందున్నమర్మ మిదియె. "అనేకుల కధికసుఖ" మను నీశబ్దార్థ మేమియని తెలిసికొనుటలో నాధిభౌతికవాదులలో సైతము, చాల మతభేదము కలదు. మనుజుఁ డనేకపర్యాయములు సర్వవిషయసుఖముల నణఁగ ద్రొక్కి సత్యముకొఱకును, ధర్మముకొఱకును ప్రాణము నిచ్చుటకు నియ్యకొనుటచే నాతనికోరిక యప్పుడును నాధిభౌతికసుఖప్రాప్తియందే యుండునని చెప్పుట యుక్తముకాదని యీపండితులలో ననేకు లభిప్రాయ పడుచున్నారు. కావున, సుఖశబ్దస్థానమున హితశబ్దమునైనను కల్యాణశబ్దము నైనను జేర్చి "అనేకుల కధికసుఖ" మను సూత్రమును "అనేకుల కధిక హితము" లేక, "యనేకుల కధికకల్యాణ" మని మార్పొనరింప నగుననిచెప్పిరి; కాని యిటు లొనర్చినను గర్తయొక్క బుద్ధి యెట్టిదై యుండవలయునో తేలతే దను మొదలగుదోషములును నీమతమందు సైతము స్థిరముగనున్నవి. మంచిది! విషయసుఖములతో మానసికసుఖముల సైతము విచారింపవలయుననిన, ఏకర్మయొక్క నీతిమత్తనైనను దానిబాహ్యపరిణామముఁబట్టియే స్థిరపఱుపవలయు ననెడి ప్రథమప్రతిజ్ఞకు విరోధము కలుగుటయేగాక కొలఁదిగ నధ్యాత్మపక్షము నొప్పుకొనినటులగును. కాని యిట్లు చివరకు నధ్యాత్మపక్షము నవలంబింపక తప్పనియెడల కొంత మాత్రమే యొప్పుకొన్న నేల? కావున సర్వభూతహితమును, ననేకుల కధికసుఖమును, మనుష్యత్వముయొక్క పరమోత్కర్షయు, మొదలగు నీతినిర్ణయమునకు సర్వబాహ్యసాధనములు (అనఁగా: ఆధిభౌతిక మార్గములు) గౌణము లని స్థిరపఱచి యాత్మప్రసాదరూప మగునత్యంతసుఖమును, దాని ననుసరించి యుండు కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధియు ననునీ యాధ్యాత్మికనికషోపలముచేఁ గర్మాకర్మల పరీక్షఁ జేయవలయు నని మాకర్మయోగశాస్త్రమునందుఁ దుదకు సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. ఏ విషయమైనను సరే, దృశ్యమైనసృష్టికంటె దూరముగ నుండుతత్త్వజ్ఞానమునం

దుఁ బ్రవేశించుట యవసరము లేదని శపథము సేయువారివిషయము వేఱు. అట్టి ప్రతిజ్ఞ లేనివారి కీ కర్మయోగశాస్త్రమున మనోబుద్ధులను శుద్ధపఱుచుకొనుటయే కాక, నిత్య మగు నాత్మయొక్క నిత్యకల్యాణమే ప్రధాన మని చెప్పవలయు ననుట యుక్తిచేసైతము ప్రాప్త మగుచున్నది. వేదాన్తములోనికిఁ జొచ్చిన, సర్వము బ్రహ్మమయ మగుటచే వ్యవహారము సేయుటకు వీలు లేదని యనేకులు సెప్పుయుక్తి సరి యగునది కానేరదు. సామాన్యముగ, వేదాన్తమునఁ బ్రచారములో నున్న పురాతన గ్రంథము లన్నియు, సన్న్యాసమార్గానుసారులచేతనే వ్రాయఁబడియుండు టచే, సన్న్యాసమార్గమునకుఁ దృష్టరూప మగు సంసారము సర్వము నిస్సారముగఁ దోఁచుటచే, వారి గ్రంథములలోఁ గర్మయోగముల కుపపత్తి యనుకూలముగఁ జెప్పఁ బడకయుండుట యథార్థమే. వేయేల? ఈపరసంప్రదాయమును సహింపని గ్రాంథికులు సన్న్యాసమార్గమం దున్న పూర్వపక్షసిద్ధాన్తములరీతిని కర్మయోగములో గ్రుచ్చి, సన్న్యాసము, కర్మయోగము ననునవి రెండును స్వతంత్రమార్గములు గావనియు, సన్న్యాసమనునది యొక్కటియే శాస్త్రోక్త మగు మోక్షమార్గమనియుఁ దెలుపుటకు యత్నించుచున్నారు. కాని యీమతము సత్యము కానేరదు. సన్న్యాసమార్గమువలెఁ గర్మయోగమార్గము సైతము వైదికధర్మములం దనాదిగ స్వాతంత్ర్యముగ వచ్చుచున్నది. మఱియు నీమార్గప్రవర్తకులు, వేదాన్తతత్త్వమును వదలక, కర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ దగినయుపపత్తినిఁ జెప్పుచున్నారు. భగవద్గీతయను గ్రంథము సైత మీమార్గము ననుసరించినదియే. గీతల వదలినను, అధ్యాత్మదృష్టితోఁ గార్యాకార్యశాస్త్రముయొక్క వివేచనఁ జేయుపద్ధతి నింగ్లాండులో నుండిన 'గ్రీన్' వంటి గ్రంథకారులు స్వయముగ నారంభించిరి. *జర్మనిదేశమునం దన్ననో యది 'గ్రీన్'కాలమునకంటెఁ బూర్వమునందే యారంభింపఁబడినది. దృశ్య మగుసృష్టి నెంతవిచారించినను, ఈసృష్టినిఁ జూచువాఁడును, కర్మలఁజేయువాఁడును, నెవఁడైనదియుఁ దెలియునంతవఱకు మానవున కీజగంబున ముఖ్యముగఁ గర్తవ్యతావిచారము తత్త్వసంబంధ మగుదృష్టితోఁ జూచిన నపూర్ణముగనే యుండును. "ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః శ్రోతవ్యో మంతవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః" అను యాజ్ఞవల్క్యుని యుపదేశ సైతము నీప్రకరణమునకు ముఖ్యముగ సంబంధించినదియై యున్నది. దృశ్య మగుజగత్తును పరీక్షింపఁగా పరోపకారమున కిట్టి సిద్ధాన్తములు

* Prolegomena to Ethics, Book I; and Kant's Metaphysics of Morals (trans. by Abbot in Kant's Theory of Ethics).

తుదకు వెలువడినపక్షమున నధ్యాత్మవిద్యయొక్క మాహాత్మ్యము కొఱపడదు. విపరీతముగ సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యున్నదనువాదమును దృఢపఱచుచునే యున్నదని నుడువవలయును: ఆధిభౌతికవాది స్వయముగ తెచ్చిపెట్టుకొనిన నియమమును వదలి, దూరముగ నేఁగుటకు వీలుకానేర దను దానికి ప్రతిక్రియ యేమియులేదు. మనశాస్త్రవాదుల దృష్టియింతకంటెను దూరదర్శి యగుటచే నధ్యాత్మదృష్టిచేఁ గర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ బూర్ణ మగునుపపత్తి చెప్పఁబడినది. కాని యీ యుపపత్తినిఁ జెప్పుటకంటెఁ బూర్వమునందుఁ గర్మాకర్మపరీక్షయొక్క రెండవ పూర్వపక్షమును గొంచెము విచారించుట యావశ్యక మగుటచే నామార్గము నిప్పుడు తర్కింతము.

గీతారహస్యమున సుఖదుఃఖవివేక మను పంచమప్రకరణము.

షష్ఠప్రకరణము.

ఆధిదైవతపక్ష - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము.

"సత్యపూతాం వదేద్వాచం మనఃపూతం సమాచరేత్." *

మను. ౬. ౪౬.

ఆధిభౌతికమార్గమె కాక, కర్మాకర్మ పరీక్షను నాధిదైవత మనియెడు మఱియొకమార్గము గలదు. ఈమార్గావలంబకు లీరీతిన నుడివెదరు:—మానవుండు కర్మాకర్మలను, లేక, కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుసమయమున దేకర్మవలన నెవరి కెంత సుఖమో, లేక, దుఃఖమో కలుగునని కాని, దానిలో నగుటునను సుఖరాశి యధికమా? దుఃఖరాశి యధికమా? యని కాని విచారింపఁడు. ఆత్మానాత్మవిచారము నందు సైత మెప్పుడును ప్రవేశింపఁడు. అనేకు లగుజను లీకోలాహలము నెఱుంగరు. వేయేల? ప్రతిమనుజుండు నాత్మసుఖార్థమే ప్రతికర్మను జేయును నను నియమమును లేదు. ఆధిభౌతికవాది యేయుక్తి చెప్పినను జెప్పుఁగాక!. ధర్మాధర్ముల నిర్ణయించు మనుజుని మనస్స్థితి యెటు లుండునని క్షణమాత్రము విచారించితిమేని, మనుజుని మనస్సున నుండునవియు, స్వాభావికములు, నుదాత్తములు నగు కారుణ్యము, దయ, పరోపకారము మొదలగు మనోవృత్తులె యొక్కసారిగ నొకానొక కార్యముఁజేయుటయం దతని నెప్పుడును ప్రేరణఁజేయునని మనకు స్పష్టముగఁదోఁచును. ఉదాహరణ మేమియన:—ఒకదరిద్రుని మనము చూచితిమేని "ఏమియయినను ద[illegible]గరణ సేసినచో జగత్తునకు, లేక, మనయాత్మకు నెంతకల్యాణ మగును?" అనుసంగతి తోఁపక మునుపే దయార్ద్రహృదయులమై స్వశక్త్యనుసారముగ ధర్మా[illegible] మొనరించి ముక్తుల మగుచున్నాము. బాలుఁ డేడ్చె నేని యతనికి పాలిచ్చినచో [illegible] దతని కెంత హిత మగు నని యేమియు విచారింపక తల్లిపా లిచ్చుచున్నది. అనఁగా: [illegible]త్తమనోవృత్తియే కర్మయోగశాస్త్రమునకు ముఖ్య మగు మూలబంధము (పునాది)గ నున్నదని తాత్పర్యము. ఈమనోవృత్తిని మన కెవ్వారు నొసంగలేదు. గావున

---

* "ఎయ్యది సత్యముచేఁ బవిత్రము(అనఁగా, శుద్ధము) గాఁ జేయఁబడినదో, యట్టివాక్యమునే పలుకవలయును. అట్లె యెయ్యది మనస్సునకు శుద్ధముగఁ దోఁచునో, దానినే యాచరింపవలయును."

స్వభావ సిద్ధమగు (అనఁగా: ఒకదృష్టితో స్వయంభువ) యగు దేవతగా నున్నది. న్యాయమూర్తి తనగద్దియపైఁ గూర్చున్నప్పుడు న్యాయదేవతచే స్ఫురింపఁజేయఁ బడిన న్యాయమును నిర్ణయించుచున్నాఁడు. ఈస్ఫురణము వానిమనోవృత్తియందు లేనప్పుడతనివలన నన్యాయము వాటిల్లును. న్యాయదేవతవలెనె, కారుణ్యము, దయ, పరోపకారము, కృతజ్ఞత, కర్తవ్యప్రేమ, ధైర్యము మొదలగుసద్గుణములయొక్క స్వాభావిక మగుమనోవృత్తియు దేవతగ నున్నది. ఈదేవతలశుద్ధస్వరూప మెట్టిదైనది యుఁ బ్రతిమానవునకును సహజముగనే తెలియును; కాని, లోభముచేఁ గాని, ద్వేష ముచేఁ గాని, మాత్సర్యముచేఁ గాని, లేక, యిట్టిమఱియొక కారణముచేఁ గాని యీ దేవతలయొక్క స్ఫురణము తనయభిప్రాయములో లేనివానిని దేవత లేమి చేయఁ గలదు? ఇది సత్య మగునా? యని కాని, లేక, యనేకసమయములందు దేవతలకుఁ బరస్పరకలహ ముండుటచేత నొకకార్య మొనర్చినప్పుడే దేవతయొక్క స్ఫూర్తి బలవత్తర మని యెన్నవలయు ననికాని, మనము సంశయించుమాట సత్యమే. మఱియు నీసందేహమును నిర్ణయించుటకు, న్యాయము, కరుణ మొదలగుదేవతల కంటె వే ఱగువారితో నాలోచింపవలసివచ్చునని తోఁచును; కాని యిట్టి సమయ ములయందుసైత మధ్యాత్మవిచారముయొక్క గాని, సుఖదుఃఖములతారతమ్యము యొక్క గాని కోలాహలములోఁ బడక మనమనోదేవతయొక్క సాక్ష్యము నడు గుచు మేని, యాదేవతయే రెంటిలో నేమార్గము శ్రేయస్కరముగ నున్నదియు వెంటనే నిర్ణయించు చుండును. ఆకారణముననే వెనుకఁ జెప్పినసకలదేవతలకంటె మనోదేవతయే శ్రేష్ఠురాలు. 'మనోదేవతా' శబ్దమందు, మనస్సునందు కోరిక, క్రోధము, లోభము మొదలగు వికారముల నన్నింటిని జేర్పక, మనస్సున నున్న సదసద్వివేచకము, నీశ్వరదత్తము, లేక, స్వాభావిక మైనది యగు శక్తి మాత్రమే యాప్రకరణమునందు వివక్ష యొనరింపవలసిన దని తెలియవలయును. ఈశక్తికే 'సదసద్వివేకబుద్ధి*' యని గొప్పపేరు కలదు. కావున నేసంశయము కలిగి నను స్వస్థాంతఃకరణముతోడను, శాంతముతోడను విచారించినయెడల నీ 'సదసద్వి వేకదేవత' యెప్పుడు నతని మోసగింపదు. ఇట్టిసమయములందు "నీవు నీమనస్సున విచారించుకొమ్ము" అనియే మన మితరులకుఁ జెప్పుచున్నాము. ఏసద్గుణమున కేసమ యమున నెంతమహత్త్వ మీయవలయునో యీమహాదేవత యొకపట్టిక (జాబితా)

---

* ఈ సదసద్వివేకబుద్ధియే యింగ్లీషులో Conscience అని చెప్పఁబడు ను. మఱియు అధిదైవతపక్షము Intuitionist School అని చెప్పఁబడును.

నెప్పుడును సిద్ధము చేసియుంచును గాన, దదనుసారముగ నాయాసమయములందీమనోదేవత తననిశ్చయములను వెంటనె ప్రకటనఁ జేయును. ఒకానొకసమయమం దాత్మసంరక్షణమునకు నహింసకు విరోధము గలుగుటచే(అనఁగా: దుష్కాలము వచ్చినప్పుడు) అభక్ష్యభక్షణముఁ జేయవచ్చునా? కూడదా? యని మనము సంశయపడుదు మేని; మనము శాంతచిత్తులమై యీమనోదేవతకే యధీనము(కొలు విచ్చుట) చేసితిమేని వెంటనే "అభక్ష్యభక్షణము చేయుము" అని నిర్ణయము వెలువడును. అటులె స్వార్థమునకుఁ గాని, పరార్థమునకుఁ గాని, లేక, పరోపకారమునకుఁ గాని పరస్పరవిరోధము గలిగె నేని దానినిర్ణయమును సైతము నీమనోదేవత చెప్పినటులే చేయవలయును. శాంతముగ విచారింపఁగా మనోదేవత గృహములో నున్న యీ ధర్మాధర్మతారతమ్యపట్టిక యొకగ్రంథకారునకు లభించుటచే నతఁడు తనగ్రంథమున బ్రచురపఱచెను *ఈపట్టికలో నమ్రతాపూర్వకమగు పూజ్యభావమునకు నగ్రస్థానము(అనఁగా: అన్నిటికన్న గొప్పది యగుస్థాన) మీయఁబడెను. దానివెంబడి కారుణ్యమునకును, పిదప కృతజ్ఞత, ఔదార్యము, వాత్సల్యము మున్నగువానికిని, ఒకటి వెంబడి నొకదానికి క్రమముగ నీచస్థానము లీయఁబడినవి. ఈనీచస్థానము లందున్న సద్గుణములకు నగ్రస్థానమునందలి సద్గుణములకును విరోధము వచ్చెనేని యగ్రస్థానదేవతకే యధికాధిక మగుగౌరవము నీయవలయు నని యీగ్రంథకారుని యభిప్రాయము. కార్యాకార్యములను గాని ధర్మాధర్మములను గాని నిర్ణయించుట కాతని మతమందు దీనికంటె యోగ్య మగుమార్గము గాన్పింపదు. కారణ మేమన: దృష్టిని మన మెంతదూరము ప్రసరింపఁజేసి యనేకుల కధికసుఖ మెందున్నదో దాని నిశ్చయించినను, అనేకులకు దేనియందు హితమున్నదో దానినే చేయుటకు శక్తిగాని యధికారము గాని యీతారతమ్యబుద్ధియందు లేనందున, తుద కనేకులహితము నేనేల చేయవలయు ననునంశముయొక్క నిర్ణయము కామిచే, మరల నన్నిశంకలును యథాప్రకారముగఁ గలుగుచునే యున్నవి. ఏన్యాయమూర్తియును ప్రభువువలన నధికారము నొందకయే యొక న్యాయనిర్ణయమును జేసెనేని, యానిర్ణయముయొక్క ఫలి

* ఈ గ్రంథకారునిపేరు James Martineau. (జేమ్సుమార్టినో). ఈ విషయమును తన *Types of Ethical Theory* (Vol. II. P. 266. 3d Ed.) అను గ్రంథమున సూచించియున్నాఁడు. ఈమార్టినో ఈమార్గమునకు Idio-psychological అని పేరుపెట్టెను; కాని నేను దాని నీ యాధిదైవతపక్షములోనే చేర్చితిని.

తమువలెనే, సుఖదుఃఖములను దూరదృష్టిచే విచారించి చేసినకార్యాకార్యముల నిర్ణ
యమును, "నీ విట్లుచేయుము. నీ కిది చేయఁ దగినదియే" యని కేవలదూరదృష్టి యెవరి
కిని జెప్పనేరదు. కారణ మేమి యన: దూరదృష్టి యయినను మానుషకృత్య మగుటచే
మానవులమీఁద నేయధికారము చేయనేరదు. ఇట్టి విషయములో మన కంటె
గొప్పయధికారికి రెండవవా రెవరైన నాజ్ఞాపకులుగ నుండవలయును. మనుజునికంటె
శ్రేష్ఠ మగుటచే మానవునిపై నధికారము సలుపుటకు సమర్థ మగునీశ్వరదత్త
సదసద్వివేకదేవతయే సలుపవలయును. ఈదేవత స్వయంభువ యగుటచే వ్యవహార
మునసైతము "నా 'మనోదేవత' నాకు నిట్టిసాక్ష్య మీయదే" దని చెప్పుటయు వా
డుకలోనే యున్నది. ఒకానొకఁ డొకతప్పుకార్యముఁ జేసె నేని, వాఁడు తనంతట
తానే సిగ్గుపడుట కాని, తానే యేవగించుకొనుట గాని యీమనోదేవతయొక్క
శిక్షాఫలములే యగును. కావున నీస్వతంత్ర లగుమనోదేవతలు గల రని సిద్ధ
మగును. కారణ మేమి యన: యేమనుజుఁడును తన్ను తానే యేల యేవగించు
కొను? ననువిషయమున కేమియు యుక్తి లేదని యీమతమునందలియభిప్రాయము.

ఈచెప్పినమార్గ మాధిదైవతమార్గావలంబు లగుపాశ్చాత్యులది. పశ్చిమదేశ
మునందుండి వచ్చినక్రైస్తవధర్మోపదేశకు లీమార్గమును సాధారణముగ నంతట వ్యా
పింపఁజేసిరి. వారిమతమున, ధర్మాధర్మములనిర్ణయించుటలోఁ గేవలాధిభౌతికసాధన
ములకంటె నీ యీశ్వరదత్త మగుసాధనము సులభమును, శ్రేష్ఠమునుగ నుండుటచే
గ్రాహ్యముగ నున్నది. పూర్వము మనదేశములో నిట్టిస్వతంత్ర మగుకర్మయోగ
శాస్త్రము లేకపోయినను, వెనుకఁ జెప్పినమతము లన్నియు ప్రాచీనగ్రంథము
లలోఁ బ్రసిద్ధము లగున నేకస్థలముల స్పష్టముగఁ గాన్పించు చున్నవి. మనస్సు
యొక్క నేర్వేఱువృత్తులను మహాభారతమున ననేకప్రదేశములయందు దేవతా
స్వరూపముగ వర్ణించినట్లు కాన్పించుచున్నది. ధర్మము, సత్యము, వృత్తము,
శీలము, శ్రీ, యిత్యాదిదేవతలు ప్రహ్లాదుని శరీరమునందుండి వెలువడి యింద్రుని
శరీరమునఁ జొచ్చినటుల పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. కార్యాకార్యము
లను, లేక, ధర్మాధర్మములను నిర్ణయించు దేవతకే 'ధర్మ' మని పే రగుటచే, శిబి
చక్రవర్తియొక్క సత్త్వమును బరీక్షించుటకు డేగరూపమునను, యుధిష్ఠిరునిఁ
బరీక్షించుట కొకపరి యక్షరూపమునను, తుదకు శునకరూపమునను, అది ప్రకట
మైనదని తెలియుచున్నది. స్వయముగ భగవద్గీతలలో సైతము (౧౦.౩౪) కీర్తి, శ్రీ,
వాక్కు, స్మృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనునవి యన్నియు దేవత లని వర్ణింపఁ

బడినవి. వానిలో స్మృతి, మేధ, ధృతి, క్షమ యనునవి మనోధర్మములుగ నున్నవి. మన స్సొకదేవత యగుటచేఁ బరబ్రహ్మయొక్క ప్రతీక మనిచెప్పి యుపనిషత్తులలో నాయుపాసనయుఁ (ప్రతీకోపాసన) జెప్పఁబడినది (తై: 3. 4; ఛాం. 3. ౧౮) "మనఃపూతం సమాచరేత్"—"మనస్సున కేది శుద్ధ మనితోఁచునో దానిని జేయ వలయును" అని మనువు చెప్పినపుడు(౬. ౪౬) 'మనస్సు' అనుశబ్దమునకు 'మనోదేవత' యనునర్థమే మనువుచే నుద్దేశింపఁబడి యుండు నని చెప్పవచ్చును. సామాన్యవ్యవహారమునసైతము "మనోదేవత కేది మాన్యముగ నుండునో దానినే చేయు" మని మనము చెప్పుచున్నారము. "మనఃపూత" శబ్దార్థము మహారాష్ట్రభాషలో విపరీత ముగనున్నది. అనేకసమయములయందుఁ దోఁచున ట్లెల్లఁ జేసినవాఁడు మనఃపూత ముగ సంచరించుచున్నాఁడని మహారాష్ట్రమునఁ జెప్పుచున్నారు; కాని యీశబ్ద మునకు "మనస్సునకు శుద్ధ మని, లేక, పరిశుభ్ర మని తోఁచినదానినేచేయుము" అని సత్యమైనయర్థము. మనుసంహితయొక్క నాలవయధ్యాయమున.—

"యత్కర్మ కుర్వతో ఽస్య స్యాత్ పరితోషో ఽంతరాత్మనః
తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతం తు వర్జయేత్." (మను. ౪. ౧౬౧)

"ఏకర్మము లొనర్చుటచే మనయంతరాత్మ సంతసించునో వానినే ప్రయత్నపూర్వకముగఁ జేయవలయును; దానికి విపరీతముగ నున్నపక్షమున విడువవలయును" అని మనువే దానిని వివరించి చెప్పెను. అటులె చాతుర్వర్ణ్యధర్మము మొదలగు వ్యావహారికములయొక్క నీతుల మూలతత్త్వమును చెప్పుచు, మను యాజ్ఞవల్క్యాది స్మృతి కర్తలు సైతము—

"వేదః స్మృతిః సదాచారః స్వస్య చ ప్రియ మాత్మనః
ఏతచ్చతుర్విధం ప్రాహుః సాక్షా ద్ధర్మస్య లక్షణమ్." (మను ౨. ౧౨)

"వేదము, స్మృతి, శిష్టాచారము, తనయాత్మకు రుచించుట యనునీనాల్గును ధర్మమునకు ముఖ్య మగులక్షణములు"—అనియే చెప్పిరి. "తనయాత్మ కేది రుచించునో" యనఁగా: "మనస్సునకేది శుద్ధమనితోఁచునో" యనియె యర్థము. శ్రుతి, స్మృతి, సదాచారములచే నేకర్మయొక్క ధర్మాధర్మములనిర్ణయము కానేరదో దాని నిర్ణయించుటకు నాల్గవసాధనము మనఃపూతత్వ మని నిశ్చయించినటుల దీని వలన స్పష్టమగుచున్నది. మహాభారతమున నింద్ర ప్రహ్లాదులకు వెనుకటి ప్రకరణమునఁ జెప్పినసంగతి జరిగినపిదప 'శీల' లక్షణముఁ జెప్పుచు ధృతరాష్ట్రుఁడు—

"యదన్యేషాం హితం న స్యాత్ ఆత్మనః కర్మ పౌరుషమ్
అపత్రపేత వా యేన న తత్కుర్యాత్ కథంచన."

(మ. భా. శాం. ౧౨౪-౬౬.)

"మనము సేయు నేకర్మ లోకులకు హితము గాదో, లేక, దేనివిషయమై మనలో మన మెప్పుడు లజ్జపడవలసియుండునో యాకర్మ నెప్పుడును జేయరాదు"— అని చెప్పఁబడినది. 'లోకహితము గాకపోయినను' 'లజ్జ యగుచున్న'దను పదముచే 'అనేకుల కధికహిత' మనునదియు, 'మనోదేవత' యనునదియు నగు నీరెండుపక్షములు నీశ్లోకముననే యొప్పుకొనఁబడినవని చదువరులకు స్పష్టముగఁ దెలియును. మనుస్మృతియందు సైతము—"ఏపనినైన చేసినప్పుడును, లేక, చేయుచున్నప్పుడును లజ్జ యగునో యది తామసము. మఱియు నేకర్మఁ జేయునప్పుడు లజ్జ యుండదో, లేక, యంతరాత్మ సంతసముతో నుండునో యది సాత్త్విక మనఁబడును. (మను. ౧౨. ౩౫-౩౭.)" అనియున్నది. మఱియు ధమ్మపద యను పేరు గల బౌద్ధగ్రంథములో సైత మీవిచారముఁ జేయఁబడి యున్నది. (ధమ్మపద. ౬౭, మఱియు ౬౮ చూడు.) కర్మాకర్మలవిషయమైన సంశయము వచ్చినప్పుడు—

"సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః"

(శాకు. ౧. ౨౦.)

"సత్పురుషులు సందేహస్థలములయందుఁ దమ యంతఃకరణముయొక్క సాక్ష్యమునే యంగీకరింతురు" అని మహాకవి కాళిదాసు సైతము వక్కాణించుచున్నాఁడు. చిత్తవృత్తిని నిరోధించి, మనస్సు నొకవిషయముననే స్థిరముఁ జేయుటయే పాతంజలయోగముయొక్క కార్యము. మఱియు నీయోగశాస్త్రము మనదేశమున బహుకాలమునుండి ప్రచారములో నున్నందుచేఁ గర్మాకర్మల సందేహము పొసఁగినచో నంతఃకరణమును స్వస్థమును, శాంతమును గావించికొని యోగ్యమని తోఁచినదానిఁ జేయవలయునను మార్గమును మనవారి కొరు లెవ్వరు నేర్ప నవసరము లేదు. స్మృతిగ్రంథము లన్నింటి ప్రారంభమున, స్మృతికర్త లగుఋషులు దమచిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేసికొనియే ధర్మాధర్మములఁ జెప్పుచున్నట్లు వక్కాణింపఁబడియున్నది (మను. ౧. ౧). ఎవనియందైన నీరీతిగ మనస్సాక్ష్యమును గైకొనుమార్గము సకృద్దర్శనమునందుఁ జూచుటకు మిక్కిలి సులభమై తోఁచును; కాని, 'శుద్ధమనస్సన నేమి?' యనువిషయము తత్త్వజ్ఞానదృష్టితో సూక్ష్మముగ విచారించిన నీసులభ మగుపక్షము తుదవఱకు నిలుచునది

కానేరదు. కావుననే కర్మయోగశాస్త్ర మను మహాప్రాసాదము నీ స్తంభముల మీఁద మాశాస్త్రకారులు నిర్మింపలేదు. ఈతత్త్వజ్ఞాన మేది? యని యిప్పో విచారింపనగును గాని దీనికంటె ముందు పాశ్చాత్యులగు నాధిభౌతికవాదు లీయాధిభౌతికపక్షము నెటుల ఖండించిరో యీవిషయము కొంచె మిప్పో విచారించెదను. కారణ మేమియన: ఈవిషయమున నాధ్యాత్మికాధిభౌతికవాదుల రెండుమార్గములకు కారణములు వేర్వేఱుగ నుండినను తుదకు ఫలితార్థ మొక్కటియగునే యుండుటచేఁ దొలుత్తొల్త నాధిభౌతికకారణములను జెప్పితి మేని పిదప నాధ్యాత్మికకారణములయొక్క మహత్త్వము, లేక, యుక్తియుక్తత చదువరులకు వేగిరముగఁ దెలియును. ✓

అధిదైవతమార్గమునందు వెనుకఁ జెప్పినటుల శుద్ధమనోదేవతకే యగ్రస్థాన మిచ్చి యున్నందున "అనేకుల కధికసుఖ" మను నాధిభౌతికనీతిమార్గమునఁ గర్తయొక్క బుద్ధినిగుఱించి యేవిచారణయుఁ గానేర దని వెనుకఁ జెప్పఁబడిన దోష మీయాధిదైవతపక్షమునకు సంబంధించి యుండదని స్పష్టమగుచున్నది. కాని దేనిని సదసద్వివేకరూపిణి యగుశుద్ధమనోదేవతయని యనపలయునో సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని యీమార్గమునందుసైతము మఱియొకయపరిహార్య మగుదోషము సిద్ధ మగును: ఏవిషయము నాలోచనకుఁ గైకొన్నను దాని నన్నివిధముల విచారించి "యిది గ్రాహ్య మగునా? కానేరదా? చేయుట కర్హ మగునా? కానేరదా? చేసినను లాభదాయకము, లేక, సుఖదాయక మగునా? కానేరదా?" యని నిశ్చయించుట యనుపని, ముక్కు కన్ను మొదలగునింద్రియములు సేయునవి కాకపోవుటచే నాపనిని సిద్ధాన్తముఁ జేయుటకు,మన స్సనుస్వతంత్ర మగునింద్రియముగ నున్నదని యెవరికిని చెప్ప నక్కఱయుండదు. అనఁగా: కార్యాకార్యములను, లేక, ధర్మాధర్మములను మనస్సే నిర్ణయించును, గాన దాని నింద్రియమని కాని దేవత యని కాని చెప్పవచ్చును. ఈవిషయము నాధిదైవికమార్గములోనివారే చెప్పుదు రేని యందుల కెవరును వివదించువారు లేరు. కాని, పాశ్చాత్యులయాధిభౌతికపక్షము దీని కంటె నొకమెట్టు పైకిపోయినట్లున్నది. "మంచి, చెడుగు, (సత్తు, లేక, అసత్తు,) న్యాయము, లేక, యన్యాయము, ధర్మము, లేక, యధర్మము" అనువాని నిర్ణయించుటయు" మఱియు "నేదేని యొకపదార్థము "బరువుగ నున్నదా? తేలికగ నున్నదా? పచ్చగ నున్నదా? నల్లగ నున్నదా?" యనియు, లేక, యొకానొకలెక్క "సరియా? తప్పా?" యని విచారించి నిర్ణయించుటయు" అను నీరెండువిషయ

ములు నత్యంతము వేర్వేఱుగ నున్నవి. రెండవదానినిర్ణయమును మనస్సు న్యాయశాస్త్రపద్ధతిని చేయఁగలదు. మొదటిదానియం దున్నవిషయమును నిశ్చయపఱుచుటకు మనస్సు మిక్కిలి యసమర్థమగును. కావున నాకార్యమును మన మనస్సుననుండు సదసద్వివేచనశక్తిరూప మగుదేవతయే చేయుచున్నది.'' యని పాశ్చాత్త్యులలోని యాధిభౌతికవాదు లనుచున్నారు. "ఒకలెక్క 'సరిగానున్నదా, తప్పుగానున్నదా?' యని నిశ్చయించుచు మన మా లెక్కలో నున్నరాశి నైనను, గుణకారము నైనను బరిశీలించినపిదప మన మంతము స్థిరపఱచు చున్నాము. అనఁగా: ఈ విషయమును నిర్ణయించుటకంటె మున్నుగా రెండవవ్యాపారమును గాని, రెండవ క్రియను గాని మనస్సు చేయవ సి యుండును.'' అని దానికిఁ గారణముఁ జెప్పుదురు; కాని మంచిసెబ్బరల నిర్ణయ మట్టిది కానేరదు. ఒకఁ డొకనిని చంపె నని మనకుఁ దెలిసినవెంటనే "ఛీ! వాఁడు తప్పుచేసెను" అని మనము వాక్రుచ్చుచున్నాము. ఆవిషయమై మన మేమియు విచారింప నక్కఱలేదు. అనఁగా: ఏమియు విచారింపక వెంటనే చేసిన నిర్ణయము, లెస్సగ విచారించి చేసిన నిర్ణయము, అను నీ రెండు నొక్కమనోవృత్తియొక్క వ్యాపారములే యని చెప్పుటకు వీలు లేదు. దానికొఱకు సదసద్వివేచనశక్తి యనునది యొకస్వతంత్రయగు మానసికదేవత యని యొప్పుకొనవలయును. ఎల్లమనుజుల యంతఃకరణములలో శక్తి గాని, దేవత గాని యొకవిధముగనే యుండుటచే నందఱకును హత్య యనునది యొకటే తీరునఁ దప్పనితోఁచునను విషయ మెవ్వ రెఱుఁగనిది కానేరదు. ఈ యాధిభౌతికయుక్తివాదమునకు నాధిభౌతికవాదులు—"ఒకానొకవిషయముయొక్క నిర్ణయమును మనము వేగముగఁ జేసినంతమాత్రముచేతనే యది, యేవిషయమున కర్థము మనము నిర్ణయించుచున్నామో యావిషయముకంటె వేఱుగ నుండవలయు నని యంగీకరింప వీలులేదు. ఏలయన: ఒకపనిని వేగిరముగనో, యాలస్యముగనో చేయుట యభ్యాసముం బట్టి యుండును. లెక్కవిషయమునే గమనింపుము. వర్తకులు పుట్టి మొదలు సేర్లవరకు చిల్లరలెక్కలను నోటిచేతనే చెప్పుచున్నారు. కావున నట్టి యుత్తమగణితముఁ జేయువాని దేవతకంటె గుణకారముఁ జేయునతనిదేవత భిన్నము గానేరదు. నిత్యాభ్యాసముచే నొకానొకవిషయ మింతయభ్యాసములో నుండును. కొంచెమైనను విచారింపకయె దానిని సహజముగఁ జేయును. అటులే బాగుగ గుఱిఁగొట్టగలవాఁ డెగురుచున్న పావురమును సులభముగఁ దుపాకితోఁ గాల్చినంతమాత్రమున నా గుఱిఁ గొట్టుట యొకదేవత యని యెవరు ననరు. ఇంతియకాక గుఱికొట్టుట, యెగురు

చున్న పక్షి వేగమును గొలుచుట, మొదలగుశాస్త్రీయోపపత్తులనవసరములని యెవ్వరనరు. రణభూమియందు నిలువఁబడి నలుగడల దృష్టిని ప్రసరింపఁజేసె నేని శత్రుసముదాయ మెచ్చట నున్నదియు 'నెపోలియన్' చక్రవర్తికిఁ జక్కఁగఁ దెలియునని చెప్పుచున్నారు; కాని యంతమాత్రముచే యుద్ధకల యొక స్వతంత్రదేవత గ నున్నదనియు నితరము లగుమానసికశక్తులతో దాని కేసంబంధము లేదనియు నెవరును జెప్పలేరు. ఏపనియందైన నొకానొకనిబుద్ధి చురుకుగను, మఱియొకని బుద్ధి మందముగను బ్రవర్తించు ననునది సత్యమే; కాని యంతమాత్రముచేతనే యిరువురి బుద్ధియు వేర్వేఱుగ నున్నదని మనము చెప్పము. ఇంతియకాక, కార్యాకార్యములయొక్క గాని ధర్మాధర్మములయొక్క గాని నిర్ణయ మెప్పుడును వెంటనే యగు నని నియమము లేదు. కారణ మేమి యన: "దీనిని చేయుదునుమా? లేక, మానుదుమా?" యనుసంశయ మెల్లప్పుడును గలుగక పోయినను, అర్జునునకువలె నీసంశయ మాయాసమయములయం దెల్లరకుఁ గలుగును. ఇంతియకాక, కొన్ని విషయముల కార్యాకార్యనిర్ణయములో నొక్కొక్కరి కొక్కొకయభిప్రాయ ముండును. సదసద్వివేచనాశక్తిరూప యగుస్వయంభూదేవత యొక్కటైయైన యెడల నీ మతభేదము లేల? అనఁగా: మానవబుద్ధి యెట్లు శిక్షితము, లేక, సంస్కృతమై యుండునో దాని ననుసరించియే యావిషయము నతఁడు నిర్ణయించు ననితాత్పర్యము. అనేకులు మోటువాండ్రు తమసంటిమనుజులను జంపుట యనునది దోష మని యెన్నక, చంపఁబడినమానవునిమాంసమును నైత మానందముతో భక్షింతురు; కాని, మోటువాండ్ర విషయమును మనము విడలినను, దేశాచారానుసారముగ నొకదేశమందు నింద్య మని యెన్నఁబడుచున్న యాచారము మఱియొకదేశమున సర్వజనమాన్య మయి యుండును. ఒకభార్య యుండఁగా మఱియొకభార్యను వివాహమాడుట యింగ్లాండుదేశమునఁ దప్పని జను లెన్నుదురు; కాని, దానివిషయమై హిందూదేశములో నెవరికి నెక్కుడగు విధి నిషేధములు తోఁపవు. సభలయందు శిరస్సుపైఁ దలపాగను దీసివైచికొనుట హిందువులకు లజ్జగఁ దోఁచును; కాని, యాంగ్లేయులు నెత్తిపై టోపీని తీసి కూర్చుండుటయే సభ్యతకు లక్షణ మని యెన్నుదురు. ఈశ్వరదత్తమయినది గాని, స్వాభావిక మైనది గాని యగుసదసద్వివేచనాశక్తిమూలముననే దుష్కార్యము లొనర్చుట లజ్జావహ మనునది సత్యమయినయెడల, నందఱకు నొకకార్యమున నొకటేవిధమగులజ్జ యేల యుండరాదు? ఆటవికుఁడైనను దా నెవరి యన్నమును దినునో యతనిపై నాయుధప్రయోగముఁ జేయుట నింద్యమని యెన్ను

చున్నాఁడు; కాని బాగుగ నాగరికత నేర్చినపాశ్చాత్యులరాష్ట్రములలో సైతము సమీపరాష్ట్రములవారిని యుద్ధములో వధించుట స్వదేశభక్తిలక్షణ మని యెన్నెదరు. సదసద్వివేచనాశక్తి రూపదేవత యొక్కటియే యగు నేని యీభేద మేల యుండవలయును? అలవాటును బట్టిగాని దేశాచారమునుబట్టి గాని సదసద్వివేచనాశక్తిభేదము నొప్పికొనినయెడల దాని స్వయంభూత్వ నిత్యత్వములకు బాధవచ్చును. మోటుతనమును వదలి మనుజుఁడు (నాగరకుఁడు) క్రమముగ సంస్కృతుఁడు కాఁగా నతని మనస్సును, బుద్ధియు వికసించు చుండును; ఈతీరునఁ దెలివి వృద్ధిఁ బొందినపిదప, మొదట మోటుతనముతో నున్నప్పుడు విచారింపని విచారముల నన్నిటిని, ఈసంస్కృతస్థితియందు (నాగరికత కలిగినపిదప) వేగముగ నిర్ణయింప సమర్థుఁ డగును. వేయేల? ఇట్లు బుద్ధిని వృద్ధిఁ బొందించుటయే నాగరికతకు లక్షణము. నాగరికుఁడు, చూచినవస్తువు నెల్ల నిమ్మని యడుగఁ డనువిషయ మెట్లు తన యవయవముల రూఢ మగునింద్రియనిగ్రహముయొక్క పరిణామముగఁ దోఁచుచున్నదో, యట్లే సదసద్వివేచనఁ జేయుమనశ్శక్తియును మెల్లమెల్లగ వృద్ధినొంది కొన్నివిషయములలో నైనను, గొంచె మైనను విచారముఁ జేయకయే తాను స్వయముగ నీతిసిద్ధ మగునిర్ణయమును జేయఁగలిగినంత దృఢ మైనది యగునని తోఁచును. సమీపమున, లేక, దూరమున నున్నవస్తువును జూడవలసివచ్చె నేని నేత్రముల యొక్క నరముల స్నాయువులఁ గొంచె మెచ్చుతగ్గుగ నణఁచిపెట్టవలసివచ్చును. ఈకార్య మంతయు మనకుఁ దెలియనుగూడలేనంత త్వరలో జరుగుచున్నది; కాని, యంతమాత్రముచే నీవిషయోపపత్తి నెవ రయిన నిరుపయుక్త మని యందురా? కావున మనుజునియొక్క మనస్సు, లేక, బుద్ధి యనునది యెల్లప్పుడు నన్నిపనుల యందు నొక్కవిధముగనే యున్న దనియు, నొకవిధ మగుబుద్ధిచేతనే నలుపును ఎఱుపును వేఱుగఁ దెలిసికొనుచున్నాఁ డనియు, సదసత్పదార్థములను మఱియొకబుద్ధిచే నెఱుఁగుచున్నాఁ డనుట యథార్థము కానేర దనియు, నొకనికిఁ దెలివి తగ్గుగ నుండె నేని, మఱియొకనికి నశిక్షితత్వము నసంపూర్ణత్వమును వృద్ధిఁ బొందు ననుటయే భేదమనియు, నీభేదమును లెస్సగ గమనించి యేవిషయము నైనను వేగముగఁ జేయుట యనునది యభ్యాసముయొక్క ఫలమే యనునను భవమును సైతము గమనించితి మేని మనస్సుయొక్క స్వాభావికశక్తులలో సదసద్వివేచనాశక్తి యనుభిన్నమును స్వతంత్రమును విలక్షణము నైనశక్తి యున్న దని యంగీకరించుట కేమియు నావశ్యకత లేదనియు, పాశ్చాత్యాధిభౌతికవాదులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన మనప్రాచీన శాస్త్రకారుల యీవిషయమునందలి చివరసిద్ధాంతము సైతము

పాశ్చాత్యు లగు నాధిభౌతికవాదులసిద్ధాంతము నైతె నున్నది. స్వస్థము, శాంతము నగు నంతఃకరణముతో నొకానొకవిషయమును విచారణ చేయవలయు ననుట వారొప్పుకొనినదే; కాని ధర్మాధర్మముల నిర్ణయించు బుద్ధి యొకటి యనియు, తెలుపునలుపులను నిర్ణయించుబుద్ధి యొకటి యనియు ననుమతము వారి కిష్ట మగునది కానేరదు. మన స్సెయేవిధముగ నలవాటుపడి యుండునో యాయావిధముగనే మంచిచెబ్బరలను నిర్ణయించును గావున మనస్సును సంస్కరించుకొనుటకై ప్రతిమానవుఁడును యత్నింపవలయు నని సైతము వారు చెప్పుదురు; కాని, యీసంస్కార మెట్టిది? యెట్లు చేయవలయు? ననువిషయమై నియమములు సైతము చెప్పఁబడినవి గాని, సదసద్వివేచనాశక్తి యనునది సామాన్యబుద్ధికంటె వేఱగు నొకయీశ్వరదత్త మగు విషయమని వారొప్పుకొనరు. మనుజునకు జ్ఞాన మెట్లు కలుగునో? యతనియందో బుద్ధులవ్యాపార మేచందమున నడచునో దానియొక్క సూక్ష్మపరీక్ష పూర్వమే చేయఁబడినది. ఈపరీక్షనే క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మని చెప్పుదురు. క్షేత్ర మనఁగా శరీరము; క్షేత్రజ్ఞుఁ డనగా నాత్మ. ఈక్షేత్రక్షేత్రజ్ఞుల విచారమే యధ్యాత్మవిద్యకు మూలముగ నున్నది. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిద్యాజ్ఞానము లెస్సగఁ గలిగినపిదప, సదసద్వివేచనాశక్తియే గాక యేయితరమనోదేవతలు నాత్మకంటెఁ బైమెట్టువారని గాని, స్వతంత్రులని కాని నుడువుటకు వీలులేనందున నాధిదైవతపక్ష మేల నిలువనిదియు సులభముగఁ దెలియును. కావుననే, యీస్థలమునందా క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిద్యను మనము కొంచెము విచారింతము. భగవద్గీతలలో నున్నయనేకము లగుమంచిసిద్ధాంతములయొక్క సత్య మగునర్థ మేతన్మూలముగఁ జదువరులకు స్పష్టముగఁ దెలియఁగలదు. మనుష్యునియొక్క దేహ (పిండము, క్షేత్రము, లేక, శరీర) మనునది యొకగొప్పకార్యస్థానము (ఫాక్టరి)గ నున్నదని చెప్పవచ్చును. ఒకానొక కర్మాగారములో నెట్లు వెలుపల నుండు పదార్థములను లోపలికిఁ దీసి కొందురో, అట్లు తీసికొనినపదార్థములను పరీక్షించి వ్యవస్థ చేసి పిదపఁ గర్మాగారోపయోగమునకుఁ దగుపదార్థ మెద్దియో తగనిదెద్దియో నిశ్చయించినపిమ్మట, వెలుపలనుండిలోనికి వచ్చిన యసంస్కృత పదార్థముచే నూతనపదార్థమును సిద్ధపఱచి యెట్లు వెలుపలికిఁ బంపుదురో, యటులనే మనుజునిశరీరమునందుఁ బ్రతిక్షణమునందు ననేకవ్యాపారములు జరుగుచున్నవి. సృష్టిలో నుండు పాంచభౌతికపదార్థములయొక్క జ్ఞానము మనుజునకుఁ గలుగుటకు నింద్రియములె ప్రథమసాధనములుగ నున్నవి. జగత్తునం దున్న పదార్థములయొక్క సత్యస్వరూపము, లేక, మూలస్వరూప మేదియో యది యింద్రియములద్వారా తెలిసికొనుట కెవ్వరికిని సాధ్యము కానేరదు, ఘన

యింద్రియముల కాపదార్థము లెటుల గన్పట్టుచున్నవో యట్లే యవి యున్న వని యాధిభౌతికవాదు లనుకొనుచున్నారు; కాని రేపెవ్వని కైన నొకానొక క్రొత్త యింద్రియము పుట్టెనేని యతనిదృష్టిచే సృష్టియం దున్నపదార్థములగుణధర్మము లిప్పు డున్నవానికంటె వేఱుగ నుండు నని చెప్ప నక్కఱ యుండదు. మనుజుని యింద్రియములు సైతము రెండువిధములు గలవై యున్నవి. మొదటివి కర్మేంద్రియములు; ఇతరములు జ్ఞానేంద్రియములు. హస్తములు, పాదములు, వాక్కు, గుదము, ఉపస్థ యనునీయైదును గర్మేంద్రియములు. మనము మనశరీరముచేఁ జేయు వ్యాపార మంతయు నీకర్మేంద్రియముల మూలముననే చేయుచున్నాము. మఱియును, ముక్కు, కన్నులు, చెవులు, నాలుక, చర్మ మనునీయైదును జ్ఞానేంద్రియములు. నేత్రములతో రూపమును, నాలుకచే రసమును, వీనులచే శబ్దమును, ముక్కుతో వాసనను, చర్మముచే స్పర్శము నెఱుంగుచున్నాము. ఏబాహ్యపదార్థమును విచారించినను, మనకుఁ గలుగుచున్న యాపదార్థముయొక్క జ్ఞాన మంతయు దానియొక్క-రూపము, రసము, గంధము, శబ్దము, స్పర్శము ననువానికంటె వేఱుగ నేమియు లేదు. ఉదాహరణ మేమి యన: ఒకబంగారుకణికను విచారించిన నది పచ్చగాఁ దెలియును. త్వగింద్రియమునకు గట్టిగఁదోఁచును. కొట్టిన సాగును. ఇట్లు కంటికిఁ గనఁబడుచున్నదానిగుణములె మనచూపునకు బంగారముగ నున్నవి. ఈగుణములు మాటిమాటికి నొకపదార్థమునం దొక్కవిధముగనే స్పష్టముగఁ గనఁబడె నేని బంగార మనునది మనమతము ననుసరించి స్వతంత్రపదార్థమగును. వెలుపల నున్నపదార్థమును లోపలికిఁ దీసికొనుటకును, లోపల నున్నపదార్థమును వెలుపలకు నంపుటకు నేతీరునఁ గర్మాగారములయందు ద్వారము లుండునో యటులనే మానుషదేహమునకు జ్ఞానేంద్రియము లనునవి బాహ్యపదార్థములను లోపలికిఁ దీసికొనుటకును, కర్మేంద్రియము లనునవి లోపల నున్నపదార్థములను వెలుపలికిఁ ద్రోయుటకును ద్వారము లయియున్నవి. సూర్యకిరణము లొకపదార్థముపైఁ బడి, యచ్చోట నుండి తిరిగి మననేత్రములలోఁ బడెనేని మనయాత్మకు నాపదార్థరూపము తెలియును. ఒకానొకపదార్థమునుండి బయలువెడలుగంధముయొక్క సూక్ష్మపరమాణువులు మననాసికలో నుండు మజ్జారూపతంతువులపైఁ బడె నేని మనకు దానివాసన తెలియును. ఇతరము లగుజ్ఞానేంద్రియవ్యాపారములు నిటులే నడచుచున్నవి. జ్ఞానేంద్రియము లీరీతిని వ్యాపారము సేయు నేని వానిమూలమున బాహ్యసృష్టియం దున్నపదార్థములు దెలియుచుండును; కాని జ్ఞానేంద్రియములు సేయువ్యాపారములయొక్క జ్ఞానము స్వయముగ నాజ్ఞానేంద్రియముల కుండదనం

దున జ్ఞానేంద్రియములు జ్ఞాత లని వచించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాన నవి బాహ్యపదార్థములను లోనికిఁ గైకొనిపోవు ద్వారములు మాత్రమే యని చెప్పఁబడినవి. ఈద్వారములలో నుండి పదార్థము లోపలికిఁబోయినపిమ్మట దానికి ముందు వ్యవస్థ కల్పించుపని మనస్సుదైయున్నది. ఉదాహరణమేమియన: రెండుజాములయినప్పుడు ౧౨ గంటలు కొట్టినపిమ్మట గంట లిన్ని కొట్టఁబడిన వనువిషయము కర్ణము గ్రహింపలేదు. ఒక్కొకదెబ్బయు నెట్లెట్లు గంటకుఁదగులునో యాయా విధముగ వాయువుయొక్క దెబ్బవలన మనచెవికిఁ దగులుటచే మజ్జాతంతువులగుండ ప్రత్యేకమగు దెబ్బయొక్క వేర్వేఱగు సంస్కారములు మొదట మనసునఁ గలుగఁగా వానినన్నింటిని మొత్తముచేసి యిన్నిగంటలు కొట్టినారని నిశ్చయించుపని మనస్సు స్వయముగఁ జేయుచున్నది. జ్ఞానేంద్రియములు పశువుల కున్నవి. గడియారమునందుండి యొక్కొక దెబ్బ బయలుదేఱుక్రమమున, ఒక్కొక్క దెబ్బయొక్కయు సంస్కారము వాని శ్రోత్రములగుండ మనస్సువఱకును వచ్చును; కాని యా మనస్సన్నింటిని మొత్తముఁ జేసి ౧౨ గంట లాయెనని తెలిసికొనునంత వికసితము కాలేదు. ఈవిషయమునే శాస్త్రీయపరిభాషాప్రకారము చెప్పవలసివచ్చినచో పశువులకు సైత మనేకసంస్కారములచే వేర్వేఱగు జ్ఞానము కలిగినను, ఆనానాత్వమునందలి యేకత్వముయొక్క బోధ వానికి లేదని చెప్పవలెను. భగవద్గీతలో— "ఇంద్రియాణి పరాణ్యాహు రింద్రియేభ్యః పరం మనః." "ఇంద్రియములు బాహ్యపదార్థములకంటె శ్రేష్ఠములు. ఇంద్రియములకంటె మనస్సు శ్రేష్ఠము." (గీ. ౩. ౪౨.) అని చెప్పఁబడినదానికి సైత మిదే భావార్థము. 'మనస్సు స్థిరముగ లేనియెడల నేత్రములు తెఱచుకొని యున్నను గనఁబడదు. చెవులు తెఱచుకొని యున్నను వినఁబడ'దనువిషయము చెప్పఁబడియే యున్నది. జ్ఞానేంద్రియములగుండ బాహ్యపదార్థములను దేహమనెడి గర్భాగారమునందు మనస్సనెడి ప్రవేశకుఁడు (గుమాస్తా) ప్రవేశపెట్టి యతఁడే వీని వర్గీకరణమును ([illegible]) విచారించుచున్నాఁడని తాత్పర్యము. ఈవిచారణ మెట్లగునను దానినట్లుంచి, యింతవఱకు దేనిని సామాన్యముగ మనస్సని చెప్పుచుంటిమో, దానినే యింక ముందు నన్ని భేదములుగ విభజింపవలసివచ్చునో, యొక మనస్సునకే యథాకార్యభేదానుసారముగ నేయేనామము లిడవలసివచ్చునో, యావిషయము నిప్పుడు సవిస్తరముగఁ జెప్పెదము.

జ్ఞానేంద్రియములగుండ మనస్సునకుఁ గలిగినసంస్కారము లన్నిటిని ముందొకచోటనుంచి, వానిని వేర్వేఱుగ విచారించి (పరిశీలించి) వానిలో "మంచిచెడు

చెడుదేది ? గ్రహింపఁదగిన దేది ? విడువఁదగిన దేది ? లాభమును గలుగఁజేయున దేది? నష్టమును గలిగించున దేది ?" యనుదాని ముందు నిర్ణయింపవలయును. ఇది నిర్ణయించితి మేని, ముందు దీనిలో నే విషయము మంచిదియో, లాభదాయకమో, యోగ్యమో, కల్యాణకర మగునో, దానినే చేయుటకు మనమె ప్రవర్తింతుము. అని సామాన్యవ్యవహారములోనే యున్నది. ఉదాహరణము:— మన మొకయుద్యానవనములోనికి వెళ్లుదు మేని నేత్రము శ్రోత్రము నను జ్ఞానేంద్రియములచేఁ బూలతోఁటయందలి వృక్షములలోని పుష్పములయొక్క సంస్కారము మనమనస్సునందుఁ గలుగును. కాని "యీపుష్పములలో నేపుష్పములవాసనమంచిది ? యేది చెడుది?" అనుజ్ఞానము మనయాత్మకుఁ గలిగినఁగాని యేపుష్పము నైనను బుచ్చుకొందమను కోరిక మనస్సునందుఁ బుట్టదు. వానిఁ బుచ్చుకొనవలయు నని ప్రయత్నము సైతము చేయము. కావున (౧) జ్ఞానేంద్రియములచే బాహ్యపదార్థజ్ఞానము కలిగి సంస్కారసామ్యము (అనఁగ: సరిచూచుట) కోలకు నిశ్చితమగు నొక పట్టిక సిద్ధము సేయుట, (౨) ఈసరిచూచుట యైనపిదప వానిమంచిచెడుగులయొక్క సారాసారముల విచారించి యేవిషయము గ్రహింపఁదగినది, యేది గ్రహింపఁదగినది కాదు, అని నిశ్చయించుట, (౩) ఈ నిశ్చయమయినపిదప గ్రాహ్యవస్తువును బొందుదనియు, నగ్రాహ్యవస్తువును ద్యజింతమనియుఁ గోరిక గలిగి తదనుసారముగఁ బ్రవర్తించుట, యని మొత్తముపై మనోవ్యాపారములు మూఁడువిధములుగ విభజింపఁబడుచున్నవి. ఇట్లు ప్రవృత్తికలుగుట కీమూఁడుక్రియలలో నేమియు నెచ్చుతగ్గులు లేకుండ సదా యొకవిధముగ నే యొకదానివెంబడి మఱి యొకటి యుండవలయు నని నియమము లేదు. పూర్వమునం దెప్పు డైనను జూడఁబడిన యొకవిషయము కావలయు నని కోరిక యుండును. అయిన నంతమాత్రముచే నీమూఁడు క్రియలలో దేనినైనను వలదనిమాత్రము చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. న్యాయస్థాన మొక్కటి యైనను, దానియందు మొదట నుభయపక్షములవారు గాని, లేక, వారిప్రతినిధులు గాని, తమ తమపక్షమును న్యాయాధీశుని యెదుట పటికారూపముగ నిడినపిదప, నుభయపక్షములను బూర్తిగ విచారించి న్యాయాధీశుఁడు తాను నిర్ణయించుచున్నాఁడు. న్యాయాధీశునిచేఁ జేయఁబడిననిర్ణయము నిస్సంశయముగ నాచరణము (అమలు) లోనికిఁ దెచ్చును. ఇది సామాన్యముగ న్యాయస్థానములలో జరుగుకార్యవిభాగము. ఇటులే యింతదనుక సామాన్యముగ గుమాస్తా యనిచెప్పుచున్న మనస్సుయొక్క వ్యాపారములలో సైతము కార్యవిభాగ ముండును. వానిలో నెదుట నున్నవిషయములో సారాసారవివేచన చేసి,

యేవిషయమైన "ఇటులే యున్నది(ఏవమేవ). మఱియొకవిధముగ లేదు(నాన్యథా)" అని నిశ్చయించుట యను న్యాయాధీశుని కార్యము కేవలము 'బుద్ధి'యను నింద్రియముయొక్క సంబంధముగలది కావున వెనుకఁ జెప్పినమనోవ్యాపారములయన్నిటిలోనీ సారాసారవివేచనాశక్తిని విభజించినపిదప మిగిలినవ్యాపారము లన్నియు నే యింద్రియముచే నగునో దానికి మాత్రమే 'మనస్సు' అని పేరిడుట వేదాంత సాంఖ్యము లనెడుశాస్త్రములలో నభ్యాసమై యున్నది. (సాం. కా. ౨౩; ౨౭) ఈ (చిన్నదియగు) మనస్సే న్యాయవాదివలె ఒకానొకవిషయ మిట్లున్నది (ఇది సంకల్పము), లేక, దీనికి విపరీతముగ నట్లున్నది (వికల్పము), మొదలగు కల్పనలను బుద్ధియెదుట నిర్ణయమునకై ప్రదర్శించుచున్నది. కావున నది 'సంకల్పవికల్పాత్మకము (అనఁగా: నిశ్చయింపక కల్పించునట్టి యింద్రియము) మాత్రమే'అని చెప్పఁబడినది. 'సంకల్ప'శబ్దము కొన్నిచోట్ల నిశ్చయార్థమందు సైతము ప్రయోగింపఁ బడుచున్నది. (ఛాందోగ్య. ౭. ౪. ౧. చూడు). కాని యీమనస్సునకుఁ జెప్పినలక్షణమునందు, సంకల్పశబ్దము నిశ్చయము నపేక్షింపక, యొకవిషయ మిట్టిదని యని, తోఁచుట, అంగీరించుట, సంకల్పించుట, గ్రహించుట, తెలిసికొనుట, దేని నైనను యోజించుట, ఇచ్ఛయించుట, చింతించుట, ఊహించుట, మొదలగువ్యాపారముల నుద్దేశించియే ప్రయోగింపఁబడినది; కాని, న్యాయవాదివలె తనకల్పనను బుద్ధికెదుట నిశ్చయార్థముగఁ బెట్టుట యనువ్యాపారముమాత్రముచేతనే మనస్సు చేయుపని సమాప్తి కానేరదు. బుద్ధి మంచిచెడుగుల నిర్ణయించినపిదప బుద్ధికి గ్రాహ్యముగ నుండు విషయమును గర్మేంద్రియములమూలమున నాచరింపఁజేయుట (అనఁగా: దానిని అమలులో నుంచుట) యను 'నాదరు' యొక్కపనిని సైతము మనస్సే చేయుచున్నది. అందుచే మనస్సును మఱియొకవిధముగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయవచ్చును. బుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన నిర్ణయము నాచరణలోనికెట్లు తీసికొని రావలయునని యాలోచించుట యొకవిధ మగుసంకల్పరూపముగ నున్నదని చెప్పవచ్చును. అయినను దానికి సంస్కృతమునందు "వ్యాకరణము=విస్తరింపఁజేయుట" అని రెండవస్వతంత్ర నామము గలదు. ఈపని తప్ప మిగిలినకార్యము లన్నియు బుద్ధిచేఁ జేయఁబడునవి. మనకల్పనలయొక్క సారాసారములను విచారించునది మనస్సుకానేరదు. ఈసారాసారములను విచారించి యీవస్తు వీవిధముగ నున్నది యను మొదలగువాని నిశ్చయించుటయు, తర్కముచేఁ గార్యకారణముల నాలోచించి యొకనిశ్చిత మగునమానము నైనను కార్యాకార్యనిర్ణయము నైనను చేయుటయు, అను. నీవ్యాపారము లన్నియు బుద్ధి చేయునవిగనే యున్నవి. సంస్కృతమున

నీ వ్యాపారమునకు 'వ్యవసాయ'మని, లేక, 'అధ్యవసాయ'మని చెప్పుదురు. కావున నీ రెండుశబ్దముల నుపయోగించి బుద్ధియొక్కయు, (కనిష్ఠ మగు) మనస్సుయొక్కయు మధ్యమున నున్న భేదమును జూపుటకు—

"వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః మనో వ్యాకరణాత్మకమ్."

(మ. భా. శాం ౨౫౧. ౧౧)

"బుద్ధి (యనునింద్రియము) వ్యవసాయమును జేయునది (అనఁగా: సారాసారములను విచారించి నిశ్చయమును జేయునది). మనస్సు (కనిష్ఠమయినది) వ్యాకరణము (అనఁగా: విస్తారము, లేక, పిదప వ్యవస్థను గల్పించు-ప్రవర్తక మగునింద్రియము) అయి యున్నది. (అనఁగా: బుద్ధి వ్యవసాయాత్మికగను, మనస్సు వ్యాకరణాత్మకముగను నున్నది)" అని మనోబుద్ధులవ్యాఖ్యానము మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడి యున్నది. భగవద్గీతలలో సైతము "వ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిః" యనియే యున్నది (గీ. ౨. ౪౪). అక్కడనే బుద్ధి యనఁగ సారాసారవివేకమును జేసి నిశ్చయించునట్టియింద్రియ మని యున్నది. బుద్ధి యనునది యొకఖడ్గమువంటిది. ఏవస్తువు తనయెదుటికి వచ్చునో, లేక, యెవరిచే నైనఁ దేఁబడునో, దానిని ఖండించుట యనునదియే బుద్ధియొక్క పని. దానికి మఱియొకగుణమైనను, ధర్మమైనను లేదు (మ. భా. వన. ౧౮౧. ౨౬.) సంకల్పము; వాసన, ఇచ్ఛ, స్మృతి, ధృతి, శ్రద్ధ, ఉత్సాహము, కారుణ్యము, ప్రేమ, దయ, కృతజ్ఞత, కామము, లజ్జ, ఆనందము, భీతి, రాగము, సంగము, ద్వేషము, లోభము, మదము, మత్సరము, క్రోధము మొదలగునవి యన్నియు మనస్సుయొక్క గుణములు.(బృ. ౧. ౫. 3. మైత్ర్యు. ౬. 30) కావున ఈమనోవృత్తి యేమూల కోరగునో దాని ననుసరించి మనుజునకు నేపని నైనను జేయుట యందుఁ బ్రవృత్తి కలుగును. ఉదాహరణము:—మనుష్యుఁ డెంతబుద్ధిమంతుఁ డైనను, దరిద్రుల స్థితి యెట్లుండు నదియుఁ బూర్ణముగఁ దెలిసి యుండినను, తనమనస్సులో నున్న కారుణ్యావృత్తి బయల్పడక పోయె నేని, యాదరిద్రునకు సాయము చేయుద మనుకోరిక యెప్పుడు నుండ నేరదు. యుద్ధము చేయవలయు నని యిచ్ఛ యుండినను ధైర్యము లేనిది యుద్ధము చేయ నేరఁడు. మనస్సు చేయ నిచ్ఛయించు దానిపరిణామ మిది యని మాత్రమే బుద్ధి చెప్పు చుండును; కాని యిచ్ఛ, ధైర్యము మొదలగుగుణములు బుద్ధిధర్మములు కాకపోవుటచే బుద్ధి స్వయముగ (అనఁగా: మనస్సుయొక్క సాయము లేకయే) యెప్పుడు నింద్రియములను బ్రేరణ చేయ నేరదు. విశుద్ధముగఁ గ్రోధాదులకు వశ మగుమనస్సు స్వయముగ నింద్రియ

ములను ప్రేరణఁ జేసినను, బుద్ధియొక్క సారాసారవిచారము లేక కేవలమనో వృత్తిప్రేరణమాత్రమున సంభవించుకర్మ నీతిదృష్టితో విచారించిన నిర్దోషముగనే యుండు నని నియమ ముండదు. ఉదాహరణము—బుద్ధి నుపయోగింపక కాని న్యావృత్తిమాత్రముతో నేది దానముఁ జేసిన నది యపాత్రదానమై దాని దుష్పరిణామముగూడ సంభవించును. సారాంశ మేమి యన:—బుద్ధియొక్క సాహాయ్యము లేనియెడల మనోవృత్తి గ్రుడ్డిదానివలె నుండును. కావున మానవునకు శుద్ధకర్మ సంఘటిల్లువిషయమునందు బుద్ధి శుద్ధముగను(అనఁగా: మంచిచెడుగులను దప్పులేక నిర్ణయించునదిగ), మనస్సు బుద్ధ్యధీనమై నడచునదిగను, ఇంద్రియములు మనోధీనములుగను నుండవలయును. ఇటుల వానికిఁ బరస్పరసంబంధ ముండవలయును. బుద్ధిమనశ్శబ్దములె కాక యంతఃకరణచిత్తము లనుశబ్దములు సైతము ప్రచారమున నున్నవి. వీనిలో నంతఃకరణశబ్దమునకు "లోపలనుండుకరణము, అనఁగ: ఇంద్రియము" అని ధాత్వర్థ మగుటచే, దానిలో సామాన్యముగ మనస్సు, బుద్ధి, చిత్తము, అహంకారము మొదలగున వన్నియుఁ జేరును. మనస్సు తోలుత బాహ్యవిషయగ్రహణము (అనఁగా: చింతనమును) చేయుచుండు నేని యదియే చిత్త మగును. (మ.భా. శాం. ౨౭౪. ౧౭) కాని సామాన్యముగ నీశబ్దము లన్నియు సమానార్థకములుగ నే ప్రయోగించుటచే ననేకసమయములం దేయర్థ మెక్కడ వివక్షితమో తెలిసికొనలేక సందేహపడుచున్నారు. ఈసందేహ ముండఁగూడ దనియే యీశాస్త్రముల నన్నిటిని వదలి శాస్త్రీయపరిభాషలో, "మనోబుద్ధి" శబ్దములె పూర్వోక్త మగునిశ్చితార్థమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నవి. మనోబుద్ధుల నీతియన పినిఁ జెప్పినపిదప న్యాయాధీశుఁ డనుసంబంధముచే, బుద్ధి మనస్సుకంటె శ్రేష్ఠ మగుటచే, బుద్ధికి మనస్సు గుమాస్తాయగును. "మనస స్తు పరా బుద్ధిః" "మనస్సుకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమైనది, లేక, పరమందున్నది." (గీ. ౩. ౪౨) అను నీగీతావాక్యపుభావము సైత మిదియే. అయినను వెనుకఁ జెప్పిన ట్లీగుమాస్తాయును రెండువిధము లగుపనులు చేయవలసివచ్చును. (౧) వెలుపల నుండి (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియములద్వారా) లోపలికిఁ బ్రవేశించినవానిసంస్కారములకు వ్యవస్థను జేసి బుద్ధి కెదురుగా నీ సంస్కారములను నిశ్చయార్థమై యుంచుటయు, (౨) బుద్ధిచే నిశ్చయింపఁబడినసమ్మతి బుద్ధియొక్క యాజ్ఞను గర్మేంద్రియముల కిచ్చి దానిమూలమున బుద్ధియందలియుద్దేశము సిద్ధించుటకు నావశ్యక మగుబాహ్యక్రియలను జేయించుటయు, నిట్లు దుకాణము పెట్టుటకొఱకు మొదట కొనుట, పిదపఁ గూర్చుండి యమ్ముట యను రెండుపనుల

ననేకసమయములం దొక్కఁడే గుమాస్తా చేయుచుండునటుల మనస్సుయొక్క స్థితియైయున్నది. ఇందలితాత్పర్య మే మన:—మన మొకస్నేహితుని జూచితిమని యప్పు డతనిని బిలువ నిచ్ఛ కలిగి 'ఓరీ.' యనిపిలుతుము. అప్పుడంతఃకరణమున కెన్నివ్యాపారములు గలుఁగునో చూడుము. తొలుత నేత్రములచే (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియములచే) మనమిత్రుఁడు సమీపమున నున్నాఁ డనుసంస్కారము మనోమూలమున బుద్ధికడ కేఁగఁ దన్మూలమున నాపదార్థజ్ఞాన మాత్మకుఁ గలుగును. ఇంతటితో మొదటిపని(అనఁగా:జ్ఞానము పుట్టుట యనుక్రియ)సమాప్త మయినది. పిమ్మట నామిత్రుని పిలువవలయునని యాత్మ బుద్ధిద్వారా నిశ్చయించును. బుద్ధియొక్క విషయములను వ్యవహారములోనికిఁ గొనివచ్చుటకై మనస్సునకు మాటలాడవలయునని కోరిక కలుగుటచే మనస్సు కర్మేంద్రియములద్వారా 'ఓరీ' యని పలుకరించు చున్నది. పాణినీయశిక్షాగ్రంథమున, శబ్దోచ్చారణక్రియ యీరీతిఁగనే వర్ణింపఁబడియున్నది—

"ఆత్మా బుద్ధ్యా సమే త్యార్థాన్ మనో యుఙ్క్తే వివక్షయా
మనః కాయాగ్ని మాహన్తి స ప్రేరయతి మారుతమ్.
మారుత స్తూరసి చరన్ మన్ద్రం జనయతి స్వరమ్."

"ఆత్మ మొట్టమొదట బుద్ధిద్వారా సకలవిషయములను గ్రహించుటచే మనస్సున మాటలాడుద మనుకోరిక పొడమును. మనోమూలమునఁ గాయాగ్ని (జాఠరాగ్ని) చలించును. ఆకాయాగ్ని వాయువును బ్రేరణఁ జేయును. పిదప నీవాయువు హృదయమునందుఁ బ్రవేశించి మంద్రస్వరమును బుట్టించును." ఈస్వరమే పిదపఁ గంఠ్యతాల్వాది భేదరూపమున నోటనుండి వెలువడును. పైశ్లోకములోని చివరపాదములు రెండును మైత్ర్యుపనిషత్తులోసైతము కానఁబడుచున్నవి. (మైత్ర్యు.* ౭. ౧౧.) అందువలన నీశ్లోకభావము, లేక, శ్లోకమే పాణినికంటెఁ బ్రాచీనమైనదని తోఁచుచున్నది.* కాయాగ్నినే యాధునికశారీరశాస్త్రమునందు మజ్జాతంతువు లని వాడుచున్నారు. కాని బాహ్యపదార్థములయొక్క జ్ఞానమును లోనికి గొనిపోవు నవియు, బుద్ధియొక్క యాజ్ఞను మనస్సుద్వారా కర్మేంద్రియ

*మైత్ర్యుపనిషత్తు పాణినికంటెఁ బ్రాచీనమని 'మాక్సుమిల్లరు' అను పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. Sacred Books of the East Series, Vol. XV. pp. 47-51. దీనిగుఱించిన యధికవిచారమును పరిశిష్టప్రకరణమునఁ జూచుకొనునది.

ములకుఁదెలియఁజేయునవియు నగుమజ్జాతంతువులు వేర్వేఱుగ నున్నవి. కావుననే మనస్సులు సైతము రెండని యనవలయు నని పాశ్చాత్యు లగుశారీరశాస్త్రజ్ఞులు నుడువు చున్నారు. మనశాస్త్రకారులు మనస్సులు రెండని యంగీకరింపక, మనోబుద్ధులను విభజించి మన స్సుభయాత్మకముగ నున్న దని మాత్రమే (అనఁగ: అది కర్మేంద్రియవిషయములవిషయమై కర్మేంద్రియానుసారముగను, జ్ఞానేంద్రియ విషయముల విషయమై జ్ఞానేంద్రియానుసారముగను సంచరించు నని మాత్రమే) చెప్పిరి కాని యిరువురతాత్పర్యము నొక్కటియే. ఉభయశాస్త్రకారుల యభిప్రాయముచేతను బుద్ధి, నిశ్చయించున్యాయాధీశుఁ డగునేని, మనస్సు తొలుత జ్ఞానేంద్రియములవిషయమై వ్యాకరణాత్మకము, లేక, వ్యవహారములోఁ బెట్టునది (అనఁగ:కర్మేంద్రియములను స్వయముగఁ బ్రవర్తింపఁ జేయునది)అగును. అయినను, ఏవిషయముయొక్క వ్యాకరణము నైనను జేయునప్పుడు బుద్ధియొక్క యాజ్ఞ నెట్లు నెఱవేర్పవలయు ననువిషయమై యొకానొకప్పుడు మనస్సు సైతము సంకల్పవికల్పములనుగూడ చేయవలసి వచ్చును. కావున మనస్సును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు, సామాన్యరీతిగ "సంకల్ప వికల్పాత్మకం మనః" అని మాత్రమే చెప్పుట పరిపాటిగ నున్నది. కాని యెప్పుడైనను మనస్సుయొక్క రెండువ్యాపారములను దానియందే చేరు నని యెఱుంగవలయును.

బుద్ధి యనఁగ: సారాసారవివేకమును జేయునింద్రియ మని చెప్పఁబడిన యర్థము శాస్త్రీయమనూక్ష్మవివేచనార్థమయినది; కాని యీశాస్త్రీయ మగునర్థ మెప్పుడును బిదపనే నిర్ణయింపఁబడును. కావున నీశాస్త్రీయార్థమును నిర్ణయింపకముందే బుద్ధిశబ్దమునకు రూఢ మగుచున్నవ్యావహారిక మగునర్థవిచారణ సైతే మింకొకచోఁ జేయవలయును. వ్యవసాయాత్మిక యగుబుద్ధిచేఁ దొలుత నేవస్తువునైన విచారించిననే కాని యావస్తుజ్ఞానము మనకుఁ గలుగ నేరదు. వస్తుజ్ఞానము పొడమినపిదపఁ గాని దానినిఁ బొందుద మనుకోరిక పుట్టదు. కావున వ్యవహారమునందు, మామిడిచెట్టును, మామిడిపండును సైతము "మామిడి" యనినవ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని, మఱియు ఆ బుద్ధియొక్క వాసనాదిరూపఫలములను, జూపుటకుఁ గూడ 'బుద్ధి' యను నొకశబ్దమే జనసామాన్యముగ వ్యవహారములం దనేకపర్యాయము లుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఉదాహరణము:— 'అతని 'బుద్ధి' యసత్యముగ నున్నది' యనునప్పుడు, 'అతని 'వాసన' యసత్యముగ నున్న' దని యనినటులే, 'ఇచ్ఛ', లేక, 'వాసన' యనునది శాస్త్రీయ మగునభిప్రాయమున మనోధర్మ మగుటచే దానిని బుద్ధియని నుడువుట

యుక్తము కానేరదు; కాని బుద్ధిశబ్దముయొక్క శాస్త్రీయ మగు విచారణ చేయక మునుపటినుండియు,బుద్ధియను నొకశబ్దము నే,(౧) సారాసారవివేచనఁ జేయునింద్రియము, (౨) ఆ యింద్రియవ్యాపారమూలమునఁ బిదప మానవునిమనస్సునందుఁ గలుగువాసన, లేక, ఇచ్ఛ,అను రెండర్థములయందు సాధారణముగ లోకు లుపయోగించుచు నేయున్నారు. కాన మామిడియొక్క భేదమును జూపింపవలసివచ్చె నేని, తొలుత చెట్టను నూహతో నైనను, లేక, పండను నూహతో నైనను 'మామిడి'యను శబ్దమును వాడినట్లు, 'బుద్ధి' శబ్దముయొక్క రెండర్థములయందలి భేదమును దెలియఁ జేయవలసివచ్చినపుడు సదసద్వివేకము చేయుశాస్త్రీయబుద్ధి వ్యవసాయాత్మిక యని విశేషణమును జెప్పుచున్నారు. 'వాసన'ను, 'బుద్ధిమాత్రమే' యని యైనను, స్పష్టముగఁ జెప్పవలయునని పూనినచో 'వాసనాత్మకబుద్ధి'యని యైనను జెప్పుచున్నారు. గీతలయందు 'బుద్ధి' శబ్దము పూర్వోక్తార్థద్వయమునందును బ్రయోగింపఁబడియున్నది.(గీ ౨. ౪౧-౪౪-౪౯; మఱియు ౩. ౪౨); కర్మయోగవివేచన బాగుగఁ దెలియుటకొఱకు వెనుకఁ జెప్పినరెండర్థములను దప్పక గుర్తించుకొనవలయును. మనుజుఁ డేదేనియొకకర్మ నారంభించినపు డాకర్మ మంచిదా ? లేక చెడుదా ? చేయుటకుఁ దగినదా ? లేక, తగనిదా ? యనువిషయమునఁ దాను తనవ్యవసాయాత్మకబుద్ధిచేఁ దొలుత విచారించుచున్నాఁడు; కాని, యాకర్మలు చేయుటయం దిచ్ఛయైనను, వాసన (వాసనాత్మకబుద్ధి) యైనను నతని మనస్సున నుదయించుటచే నాపని యొనర్చుటకుఁ బ్రవర్తించుచున్నాఁడు. ఇది యీమనోవ్యాపారములయొక్క క్రమము. వీనిలోఁ గార్యాకార్యముల నిర్ణయించుట యనునది (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధియొక్క వ్యాపారమయి యున్నది. ఆయింద్రియములు స్వాధీనములుగ నుండె నేని తప్పువాసనలు (అనఁగ: చెడుబుద్ధులు) మనస్సునఁగలిగి మనస్సు చెడ నేరదు. కాన తొలుత వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని శుద్ధముగను, స్థిరముగను నొనరింపవలయునని గీతలలో నీకర్మయోగశాస్త్రమునకు ముఖ్య మగుసిద్ధాంతమయి యున్నది. (గీ. ౨. ౪౧.) గీతలలో నే కాక, 'కాంటు' *అను తత్త్వవేత్తయును, బుద్ధి నీతీరున ద్వివిధముగ విభజించి శుద్ధబుద్ధి (అనఁగా: వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి) యొక్కయు, వ్యావహారికబుద్ధి (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధి) యొక్కయు వ్యాపా

* ఈ 'కాం'టను నతఁడు వ్యవసాయాత్మకబుద్ధికి Pure Reason అనియు, వాసనాత్మకబుద్ధికి Practical Reason, అనియు నామంబు లిడెను. ఈ రెండు బుద్ధులయొక్క వివేచనపు స్వతంత్రము లగురెండుగ్రంథములు వ్రాసెను.

రములను రెండు స్వతంత్ర గ్రంథములందు వివేచనఁ జేసెను. నిజముగ విచారించిన, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని స్థిర మెట్లు చేయవలసినదియు పాతంజలయోగశాస్త్రమున నుండవలయును గాని, కర్మయోగశాస్త్రమున నుండవలసినపని లేదు. అయినను కర్మలను విచారించుచు, కర్మలయొక్క పరిణామము చూచుటకంటె నాకర్మలఁ జేయించువాసన (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధి)యెటు లున్నదో తొలుతఁ జూడవలయు నని గీతలలో సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. (గీ. ౨. ౪౯); తదనుసారముగనే వాసనలను విచారించితిమేని, యెవరివాసనాత్మకబుద్ధి స్థిరముగను శుద్ధముగను నుండలేదో, వారి మనస్సునందు వేర్వేఱగువాసనారూపతరంగము లుద్భవిల్లుచున్న వనియు, నందుండి యావాసన లెప్పుడును శుద్ధములుగ నైనను బవిత్రములుగ నైననుండునని నియమము లేదనియుఁ గాన్పించును (గీ. ౨. ౪౧). వాసనయే శుద్ధము కానియెడలఁ బిదప శుద్ధ మగుకర్మమాత్ర మెటుల సంఘటిల్లును? కావున కర్మయోగశాస్త్రమున సైతము "వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచుటకు సాధనములు గాని, యుపాయములు గాని యేవి?" యని విస్తరముగ విచారింపవలసినయావశ్యకత కలుగును. ఇందుకొఱకే భగవద్గీతలలో నాఱవయధ్యాయమున బుద్ధిని శుద్ధముగఁ జేయుట కొకసాధన మనునూహతోఁ బాతంజలయోగము వివేచనఁ జేయఁబడినది; కాని యీసంబంధమును తెలిసికొనలేక గీతలలోఁ బాతంజలయోగము ప్రతిపాద్యముగ నున్న దని కొందఱు సాంప్రదాయికటీకాకారులు తాత్పర్యమును వలివుచ్చిరి. గీతాశాస్త్రమునందు 'బుద్ధి' యనుశబ్దమునకుఁ బూర్వోక్తము లగు రెండర్థములును, ఆయర్థమునందలి పరస్పరసంబంధమును గుర్తించుకొనుట యెన్నివిధముల నావశ్యకమో దీని వలనఁ జదువరులకుఁ దెలియును.

అది యటు లుండనిమ్ము. ఇంతవఱకు మనుజుని యంతఃకరణమునందలి వ్యాపారము లెట్లు నడచుచున్నవో చూచి, "మనోబుద్ధులయొక్క కార్యము లెవ్వి? బుద్ధిశబ్దమునకు మఱియొక యర్థమేమి?" యనుట చెప్పఁబడినది. మనస్సును, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని, ఇటుల విడఁదీసినపిమ్మట నిప్పుడు మనస్సునకు వేఱైన నేమి గతి యగునో చూతము. మంచిచెడుగులను వివేచించుటయే యీదేవతయొక్క కార్యమగుటచేఁ గనిష్ఠ మగుమనస్సునం దది చేరదు. ఏవిషయము నైనను విచారించి నిర్ణయించువ్యవసాయాత్మకబుద్ధియొక్కటియే యగుటచే మనస్సునకు దేవతాశక్తికి వేఱుగ నవకాశ ముండనేరదు. విషయములయొక్క సారాసారవివేకము నైనను జేసి నిర్ణయించి చెప్పవలసినవిషయము లనేకము లుండియుండును. వ్యాపారము,

యుద్ధము, దండనీతి, నీతిశాస్త్రము, వర్తకము, కృషి మొదలగువాని ప్రతిప్రసంగమునందును సారాసారవివేకము నేర్పఱుపవలసివచ్చును. అంతమాత్రముచే దీనియందున్నవ్యవసాయాత్మిక యగుబుద్ధి భిన్నము కానేరదు. సారాసారవివేక మనుపని యెచ్చోఁ జూచినను నొక్కటిగనే యున్నది. కావున నావివేకము లేక నిర్ణయించుబుద్ధియు నొకటిగనే యుండవలయును. మనస్సు ననుసరించి బుద్ధియు శారీరధర్మము నుండుటచేఁ బూర్వకర్మానుసారముగఁ బెక్కుతరములనుండి వచ్చుచున్న సంస్కారములచే నైనను, శిక్షణము మొదలగు నితరకారణములచే నైనను, బుద్ధి కొంచెమెచ్చుతగ్గుగ సాత్త్వికముగ నైనను, రాజసముగ నైనను, తామసముగ నైన నుండవచ్చును. కావుననే యొకనిబుద్ధికి తోఁచునట్టివిషయము మఱియొకనిబుద్ధికిఁ తోఁపదు. కాని యంతమాత్రముచే బుద్ధీంద్రియము సదా వేఱుగనే యున్నదని చెప్పఁగూడదు. ఉదాహరణార్థము నేత్రమును జూడుము. కొందఱకు మెల్లకన్ను లుండును. మఱికొందఱకుఁ దిరుగుడుకన్ను లుండును. కొందఱకు గ్రుడ్డివిగఁ, గొందఱకు రేఁజీకటివిగఁ, గొందఱకుఁ జూపు బాగుగ నుండును. ఇట్లున్నను నేత్ర మను నింద్రియ మొకటిగాక యనేకము లున్న వని మనము చెప్పుదుమా? బుద్ధియు నిటులే యొక్కటియే యున్నది గాని యనేకములు లేవు. ఏబుద్ధి బియ్యమును గోదుమలను వేఱుగఁ దెలిసికొనుచున్నదో, యదియే రాతిని వజ్రమును వేర్వేఱని తెలిసికొనును. అదియే, తెలుపును నలుపును తీపును చేఁదును వేర్వేఱని యెఱుంగును. అదే యెక్కడ భయపడవలయునో; యెచ్చో నక్కఱ లేదో, సత్పదార్థ మేదియో, యసత్పదార్థ మేదియో, లాభ మెద్దియో, నష్ట మెద్దియో, యేది ధర్మమో, యేది యధర్మమో, చేయఁదగిన దెద్దియో, చేయఁదగని దెద్దియో, యను నీయన్నివిషయములయందలి తారతమ్యమును విచారించి తుదకు నిర్ణయించుచున్నది. సామాన్యవ్యవహారములో దానిని మనోదేవతయని యెంత వేఱుగఁ జెప్పినను, తత్త్వజ్ఞానము ద్వారా దానిని విచారించిన నదియే వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యగును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని గీతలయొక్క పదునెనిమిది యవయధ్యాయములో నొకబుద్ధినే సాత్త్విక మనియు, రాజస మనియు, తామస మనియుఁ ద్రివిధముగ విభజించి.—

"ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే
బంధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిః సా పార్థ! సాత్త్వికీ." (గీ. ౧౮. ౩౦)

"ఏపనిని జేయవలయునో, దేనినిఁ జేయ నక్కఱ యుండదో, యేది చేయుటకు యోగ్యమో, యేది చేయుటకు యోగ్యము కానేరదో, దేనికి భయపడవల

యగునో, దేనికి నక్కఱ లేదో, దేనియందు బంధ మున్నదో, దేనియందు మోక్ష మున్నదో, యెఱుంగఁ గలబుద్ధి సాత్త్విక మగుచున్నది." అని నుడివినపిదప—

"యయా ధర్మ మధర్మం చ కార్యం చాకార్య మేవ చ
అయథావ త్ప్రజానాతి బుద్ధి స్సా పార్థ రాజసీ." (గీ. ౧౮. ౩౧)

"ధర్మాధర్మములయొక్కయైన, కార్యాకార్యములయొక్కయైన, యథార్థ నిర్ణయమును సరిగఁ జేయలేనిది (అనఁగా: పొరపడు) బుద్ధి రాజసము." అనియుఁ దుదకు—

"అధర్మం ధర్మ మితి యా మన్యతే తమసా వృతా
సర్వార్థా న్విపరీతాంశ్చ బుద్ధి స్సా పార్థ తామసీ." (గీ. ౧౮. ౩౨)

"అధర్మమునే ధర్మ మని తలఁచునది గాని, లేక, సర్వవిషయములందు విపరీతముగ (అనఁగా: తలక్రిందుగ) నిర్ణయించునది గాని యగుబుద్ధి తామసము" అని యర్జునునకు భగవంతుఁడు సెప్పెను. ఈవివేచనవలన మంచిచెడుగులనుమాత్రమే వివేచించు సదసద్వివేకరూపిణియు స్వతంత్రయు నగు నొకదేవత కలదని గీత యొప్పుకొన్నదని స్పష్టమగుచున్నది. ఎప్పుడును మంచిదానినే గ్రహించుబుద్ధి యుండనే యుండదని దీనియర్థము కానేరదు; కాని బుద్ధి యొక్కటియే యగుటచే మంచివస్తువులను వివేచించుట యను నిసాత్త్వికధర్మమును అనేకపూర్వసంస్కారములచేఁ గాని, యభ్యాసముచేఁ గాని, యింద్రియనిగ్రహముచేఁ గాని, లేక, యాహారాదులవలనఁ గాని కలుగును. ఈపూర్వసంస్కారములు మొదలగు కారణములు లేనప్పు డా బుద్ధియే యొక కార్యాకార్యనిర్ణయరూపకార్యమునందే కాక యితర విషయములందు సైతము రాజసము గాని, లేక, తామసము గాని కావచ్చు నని మనకుఁ జెప్పిన శ్లోకముయొక్క భావార్థము. "చోరునకును, సత్పురుషునకును వేర్వేఱుదేశములమనుష్యులకును, బుద్ధియందు భేద మేలయుండును?" అను ప్రశ్నకు నీసిద్ధాన్తమువలనే సమాధానము కుదిరినటుల, సదసద్వివేచనాశక్తిని స్వతంత్రదేవతగ నంగీకరించినయెడలఁ గుదురదు. తనబుద్ధిని సాత్త్వికముగఁ జేయుటయే ప్రతిమనుష్యుఁడును జేయఁదగిన పని. ఇంద్రియనిగ్రహము లేక యటులఁ జేయుట శక్యము కానేరదు. మనుజుని యొక్క వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యెంతపర్యంతము, నిజ మగుహిత మెఱుఁగుచున్నదో యని సారాసారవివేచన నైనను పరీక్ష నైనను జేయక, బొత్తిగ నింద్రియమార్గానుసారముగ నడచుచున్నదో, యంతపర్యంతము దానిని శుద్ధ మని నుడువరాదు. కావున బుద్ధిని, మనస్సునకు నైనను, ఇంద్రియములకు నైనను లోఁబడనీయక, బుద్ధి

యొక్క యధీనతలోనికే యింద్రియములును మనస్సును వచ్చునటుల మనము నియమము చేయవలయును. భగవద్గీతలలో ననేకస్థలములయం దీవిషయమె తెలుపఁబడి యున్నది (గీ. ౨. ౬౭-౬౮; ౩. ౭-౪౧; ౬. ౨౪-౨౬); ఈకారణముననే కఠోపనిషత్తులో శరీరమును రథముగాఁ బోల్చి శరీరసంబంధు లగునింద్రియరూపము లగుగుఱ్ఱములను విషయోపభోగమార్గమునందు నియమముగ నడపుటకు (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధి యనుసారథి, మన స్సనుకళ్లెమును ధైర్యముతో బాగుగ లాగి పట్టుకొనవలయునని రూపకాలంకారముతోఁ జెప్పఁబడినది (కఠ ౩. ౩-౯); మహాభారతమునందు సైతము రెండుమూఁడుస్థలములం దీరూపకాలంకారమే కొద్దిభేదముతోఁ జెప్పఁబడినది (మ. భా. వన. ౨౧౦. ౨౫; స్త్రీ. ౭. ౧౩; అశ్వ. ౫౧. ౫). ఇంద్రియనిగ్రహమువలనఁ గలుగువిషయమును జెప్పునపు డీదృష్టాంత మెంత యుక్తముగ నున్నదియు గ్రీసుదేశములోఁ బ్రసిద్ధుఁ డగు 'ప్లేటో' యను తత్త్వవేత్త సైతము తనగ్రంథమునందు (ఫీడ్రస్. ౨౪౬) ఇంద్రియనిగ్రహమునుగుఱించి వ్రాయుచు నీదృష్టాంతమునే యిచ్చుటవలనఁ దెలియును. భగవద్గీతయం దీదృష్టాంతము ప్రత్యక్షముగ లేదు; కాని పూర్వమునం దుదాహరింపఁబడిన గీతాశ్లోకమునందలి యింద్రియనిగ్రహము యొక్క వర్ణన, యీదృష్టాంతమును మనమునం దిడికొనియె చేయఁబడిన దనువిషయము పూర్వాపరసందర్భము నెఱింగినవారికిఁ దెలియక యుండదు. సామాన్యముగ (అనఁగ: శాస్త్రీయ మగుసూక్ష్మమైనభేదము నొనర్చుట యావశ్యకమగునప్పుడు) దీనినె మనోనిగ్రహ మని చెప్పుదురు; కాని మనోబుద్ధులను వెనుకఁ జెప్పినటుల విడఁదీయవలసినప్పుడు, నిగ్రహ మనుకార్యమును వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి చేయవలయును గాని, మనస్సు చేయనేరదు. ఈవ్యవసాయాత్మకబుద్ధి శుద్ధ మగుటకుఁ బాతంజలయోగమందలి సమాధిచే నైనను, భక్తిచే నైనను, జ్ఞానముచే నైనను, ధ్యానముచే నైనను, పరమేశ్వరస్వరూపము నెఱింగి యన్ని జంతువులయందు నొక్కయాత్మయే కల దనువిషయమును బుద్ధియందు దృఢముగ నుంచుకొనవలయును. వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యీవిధముగ నాత్మనిష్ఠ కలదియై, మనోనిగ్రహముచే మనస్సును నింద్రియములును దానియధీనములుగ నుండుట యభ్యాసమైనయెడల, ఇచ్ఛ, వాసన మొదలగుమనోధర్మములు (అనఁగా: వాసనాత్మకబుద్ధులు) స్వయముగనే శుద్ధములు పవిత్రములు నగుటచే శుద్ధసాత్త్వికకర్మవైపునకు దేహేంద్రియాదులు స్వాభావికముగనే ప్రవర్తించును. అధ్యాత్మదృష్టితో విచారింప నివి యన్నియు సదాచరణమునకు మూలములు (అనఁగా: కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క రహస్యములు).

మనోబుద్ధులయొక్క నియత మగు ప్రవృత్తి దప్ప సదసద్వివేకశక్తి యను స్వతంత్ర దేవతను మనశాస్త్రకారు లంగీకరింపకపోవుటకుఁ గారణ మేమియో యీ వెనుకటివివేచనవలనఁ జదువరులకు స్పష్టపడును. మనస్సును గాని, బుద్ధినిగాని గౌరవార్థమై దేవత యనువారిమతమునం దేమియు దోషము లేదు; కాని, దేనిని మనము మనస్సని, బుద్ధి యని చెప్పుచున్నామో దానికంటె వేఱుగునదియు, స్వయముగఁ బుట్టినదియు, మూఁడవదియు నగుసదసద్వివేకి దేవత, యథార్థమగువిచారముచే సిద్ధము కానేరదని యతనిచే నిర్ణయింపఁబడినది. "సతాం హి సందేహపదేషు..." అను నీవాక్యమందలి స్వారస్య మిప్పుడు స్పష్టపడును. ఎవనిమనస్సు శుద్ధముగను, ఆత్మనిష్ఠముగనున్నదో, యతఁడు తనయంతఃకరణమును సాక్ష్యముగఁ గైకొనుట తప్పకానేరదు. వేయేల? అతఁడు తనమనస్సును శక్యమగునంత శుద్ధము చేసికొని, యేకర్మ మైన నారంభించుటకు ముందుగ దానిసాక్ష్యముఁ గైకొనవలయు నని సైతము చెప్పవచ్చును; కాని మోసగాఁడు 'నే నిటులే నడచుచున్నా' ననుటవలన నేమియు ప్రయోజనము లేదు. కారణ మేమి యన: అయినపుడు సదసద్వివేచనాశక్తియు నేకముకానేరదు. సత్పురుషునిది సాత్త్వికము. మోసగానిది తామసము. సారాంశ మేమియన: దేని నాధిదైవతపక్షావలంబులు సదసద్వివేకమని చెప్పుదురో, దానిని తత్త్వజ్ఞానముద్వారా విచారణఁ జేసిన నది స్వతంత్ర దేవత కానేరదనియు, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిస్వరూపములోనే యిదియొకరూపము (అనఁగా: సాత్త్వికస్వరూపము)గ నున్నదనియు మనశాస్త్రకారులసిద్ధాంతము. మఱియు నాసిద్ధాంతముచే నాధిదైవతపక్షము తనంతటఁ దానే ఖండింపఁబడును.

ఆధిభౌతికపక్షమున కేకదేశీయత్వమును(పూర్వపక్షకోటిలోఁ జేరుట), అపూర్ణతయు, నాధిదైవతపక్షముయొక్క యీసులభ మగు యుక్తియు, నప్రయోజకము లని యిట్లు సిద్ధమైనపిదపఁ "గర్మయోగశాస్త్రము నుపపత్తియుక్తముగఁ జేయుటకు మఱియొక మార్గ మెద్దియైన నున్నదా లేదా?" యనునది విచారింపవలసివచ్చును. ఈమార్గము నే యాధ్యాత్మిక మందురు. కారణ మేమి యన:—బాహ్యకర్మలకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠమయిన దయినను సదసద్వివేకబుద్ధి యనునది యొకానొక స్వతంత్ర మయినదియు, స్వయముగాఁ బుట్టినదియు నగుదేవత కాదని నిశ్చయించినపిదప "శుద్ధకర్మ సంపాదించుటకు బుద్ధి నెట్లు శుద్ధముగ నుంచవలయును? శుద్ధబుద్ధి యని దేనికి? యీబుద్ధిని శుద్ధ మెటుల చేయవలయును?" అను నీప్రశ్నలు కర్మయోగశాస్త్రమునందు సైతము విచారించుట యావశ్యక మగును. ఈవిచార మొక బాహ్యసృష్టినే విచారించునట్టి శాస్త్ర

మును!(అధిభౌతికశాస్త్రమును)వదలి, యాధ్యాత్మికజ్ఞానములోఁ బ్రవేశించినఁ గాని పూర్ణము గానేరదు. ఆత్మయొక్క యైనను, పరమేశ్వరునియొక్క యైనను సర్వవ్యాపి యగుసత్యస్వరూపము పూర్ణముగ గోచరము కానిబుద్ధి శుద్ధము కానేరదని భరతఖండమునందలిశాస్త్రకారులతుదిసిద్ధాన్తము. కావున నిట్టిబుద్ధి యని (అనఁగా: ఆత్మనిష్ఠ బుద్ధి యని) దేనిని జెప్పవలయునో తెలుపుటకే గీతయందధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క నిరూపణఁ జేయఁబడినది; కాని యీపూర్వాపరసంబంధము నెఱింగికొనక, గీతలయొక్క సాంప్రదాయిక టీకాకారులలోఁ గొందఱు వేదాంత మనునదియే గీతలయందు ముఖ్యప్రతిపాద్యవిషయ మని .నిశ్చయించుచున్నారు. గీతలలోఁ బ్రతిపాద్య మగువిషయసంబంధములో నేటీకాకారులచే నిర్ణయింపఁబడినయర్థమును బాగుగ లేదని పైన సవిస్తరముగఁ జూపించెదము.బుద్ధియెటుల శుద్ధ మగునని విచారించుటకు నాత్మయొక్కయు విచార మావశ్యకమగునని మాత్రమే యిప్పుడు నిరూపింపవలసినవిషయము. ఈయాత్మవిచారము రెండువిధములుగఁ జేయ నగును (౧) తన, పిండము, క్షేత్రము, లేక, శరీరము యొక్కయు మనస్సుయొక్కయు వ్యాపారములను పరీక్షించి దానివలన క్షేత్రజ్ఞరూపి యగు నాత్మయొక్కస్వరూప మెటుల నిష్పన్న మగు నని వివేచించుట మొదటివిధము (గీ. అ. ౧౩.) దీనికే శారీరక మని, లేక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమని పేరు. ఈ కారణముననే వేదాన్తసూత్రములను "శారీరకసూత్రములు (శరీరముయొక్కవిచారము చేయునవి)" అని నుడివెదరు.ఇట్లు తనశరీరమును మనస్సును విచారించినపిదప, (౨) దానివలన నిష్పన్న మగుతత్త్వము, మనచుట్టు నున్నదృశ్యసృష్టిని (అనఁగా: బ్రహ్మాండమును) నిరీక్షించుటచే నిష్పన్న మగుతత్త్వము, ననునవి రెండును గలిసి యొక్కటిగ నున్నవా? లేక, వేఱుగ నున్నవా? యని విచారించుట రెండవవిధము. ఈసృష్టిపరీక్షను క్షరాక్షరవిచార మని, లేక, వ్యక్తావ్యక్తవిచారమని యందురు. క్షరము, లేక, వ్యక్తము, అనఁగా: సృష్టియం దున్నసకలనశ్వరపదార్థములకు, అక్షరము, లేక, యవ్యక్తము,అనఁగా: సృష్టియందున్న యీనాశవంతములగుపదార్థములకు సారభూతమైనది నిత్యమైనతత్త్వముగ నుండును. (గీ. ౮. ౨౧; ౧౫.౧౬). క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముచేతను,క్షరాక్షరవిచారముచేతను నిష్పన్నములయినయీరెండుతత్త్వములను మరల విచారించుచు, నీరెండును నెవరివలన వెలువడినవో, ఏది యీరెండుతత్త్వములకంటెఁ బరముగనున్నదో, ఏది సర్వమునకు మూలభూత మయిన తత్త్వమని నిష్పన్న మగునో, దానిని పరమాత్మయని కాని, పురు

షోత్తముఁ డని కాని చెప్పుదురు. (గీ. ౧౫. ౧౮) భగవద్గీతలయం దిది సంపూర్ణముగ విచారింపఁబడి తుదకు సర్వమునకు మూలభూత మగు పరమాత్మరూప మయిన తత్త్వముయొక్క జ్ఞానముచే బుద్ధి యెటుల శుద్ధ మగునో నిరూపించి, కర్మయోగ శాస్త్రమున కుపపత్తి చెప్పఁబడినది. కావున నీయుపపత్తి నెఱుంగఁదలంచితి మేని మనము సైత మామార్గమునే యవలంబింపవలయును. వానిలో బ్రహ్మాండజ్ఞానము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము ముందు ప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడును. సదసద్వివేక దేవతయొక్క సత్యస్వరూపమును నిర్ణయించుట కీప్రకరణమునందుఁ బ్రారంభింపఁబడిన పిండజ్ఞానము, లేక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మపూర్ణముగ నున్నది గాన, దానిని మాత్రమే యిప్పుడు విచారించి ముగించెదము.

పాంచభౌతిక మగుస్థూలదేహము, పంచకర్మేంద్రియములు, పంచజ్ఞానేంద్రియములు, ఈజ్ఞానేంద్రియములయొక్క శబ్ద-స్పర్శ-రూప-రస-గంధాత్మకము లగు నయిదువిషయములు, సంకల్పవికల్పాత్మక మగుమనస్సు, వ్యవసాయాత్మిక యగు బుద్ధియు ననువానివిచారణ సంపూర్ణమయినది. కాని యింతమాత్రమునే శరీరవిచారము పూర్ణము కానేరదు. మనోబుద్ధులు రెండును విచారించుటకు సాధనములు (అనగా: ఇంద్రియములు)గ నున్నవి. జడమగుశరీరమున వీనికంటె వేఱగు ప్రాణరూప మగుచేతన (చలనాత్మకవ్యాపారము) లేనిచో, మనోబుద్ధు లుండినను లేక పోయినను సమానముగనే యుండును. అనఁగా: పై నుదహరింపఁబడినవి గాక, 'చేతన' యను మఱియొకతత్త్వమును శరీరమునందుఁ జేర్పవలయును. 'చేతనా' శబ్దమునకే యనేకపర్యాయములు చైతన్యమనియు నర్థముగుచున్నను; కాని, చేతనాశబ్ద మిచ్చో చైతన్యమనునర్థమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడలేదని యెఱుఁగవలెను. చేతన యనఁగా: జడదేహమునందుఁ గన్పట్టెడి ప్రాణములయొక్క - చలనాత్మకక్రియ, చేష్ట, లేక, బ్రదికియుండుట యనువ్యాపారము మాత్రమే యిచ్చట నుద్దేశింపఁబడినది. ఏచిచ్ఛక్తిచే జడపదార్థములందు సైతము చలనాత్మకక్రియ (అనఁగా: వ్యాపారము) కలుగునో యదియే చైతన్యము: ఈశక్తి యేది యని ప్రస్తుతము మనము విచారింతము. శరీరమునందుఁ గాన్పించుచున్న 'బ్రదికియుండుట' యను వ్యాపారము (అనగా: చేతన) కంటె వేఱగునదియు, పరికీయము నాత్మయను నను భేదమునకుఁ గారణమైనదియు, మఱియొకవిధ మగుగుణము కలదు. కారణ మేమి యన: వెనుకఁ జెప్పినటుల బుద్ధి యనునింద్రియము లీలను సారాసారములను విచారించి నిర్ణయమును జేయునది యగుటచే స్వయముగ నిశ్చయము మాల మగు

నహంకార మాబుద్ధికంటె వేఱైన దని నుడువవలసివచ్చును. ఇచ్ఛాద్వేషములు, సుఖదుఃఖములు మొదలగుద్వంద్వములు మనస్సుయొక్క గుణములే. నైయాయికులివి యాత్మగుణము లని యందురు. కావున నీతప్పును దిద్దుటకై వేదాన్తశాస్త్రము మనోగుణము లనియే బోధించుచున్నది. ఇటులే పంచమహాభూతము లేమూలతత్త్వమునుండి వెలువడినవో యాప్రకృతిరూప మగుతత్త్వము శరీరముననే చేరును. (గీ. ౧౩. ౫-౬) ఈతత్త్వములన్నియు నేశక్తిచే స్థిరములుగ నుండునో యాశక్తి యీయన్నికంటెను వేఱుగ నున్నది. దానిని 'ధృతి' యని నుడువుదురు. (గీ. ౧౮. ౩౩) ఈవిషయముల నన్నిటి నొక్కచోటికి, జేర్చినఁ నేసముచ్చయ మగుపదార్థము నిష్పన్న మగునో, దానిని (సవికార) శరీర మనియు క్షేత్ర మనియు శాస్త్రములలోఁ జెప్పుదురు. దీనినే వ్యవహారమునందు, నడచుచున్నది, మాటలాడుచున్నది (సవికార) మనుష్యశరీర మనియు, లేక, పిండ మనియుఁ జెప్పుచున్నాము. క్షేత్రశబ్ద మిట్లు గీతాప్రమాణముచే నిర్ణయింపఁబడెను గాని యిచ్ఛాద్వేషాదిగుణముల నెంచుచు నీవ్యాఖ్యానములయందుఁ గొన్నిస్థలములలో రమారమిగ వ్రాయఁబడినది. విస్తారము భేదము లేదు. ఉదాహరణము:—శాంతిపర్వమునందలి జనకసులభాసంవాదమునందు (శాం. ౩౨౦)శరీర మన నేమియో తెలుపుచు పంచకర్మేంద్రియములను వదలి వానికి మాఱుగ కాలము, సదసద్భావము, విధి, శుక్రము, బలము ననునాఱుగుణములను జేర్పఁబడినవి. ఈగణనానుసారముగఁ బంచకర్మేంద్రియములును బంచమహాభూతములలోనే చేరునవియగును. గీతలలోనిగణన ననుసరించి కాలమున కాకాశమునందును, విధి శుక్ర బలాదులకు నితరమహాభూతములయందును, లేక, ప్రకృతియందును నంతర్భావ మని చెప్పవలసివచ్చును. ఏది యెట్లున్నను క్షేత్రశబ్దమున కందఱు నొక్కయర్థమునే చెప్పుదురు. మానసికము లైనను శారీరకము లైనను, అన్నివస్తువులును, గుణములును, ప్రాణరూపమగుచేతనతోఁ గూడిన సముదాయముతోఁ గలసి 'క్షేత్ర'మని చెప్పఁబడును. 'శరీర'మనుశబ్దము 'దేహ' మను నర్థమం దుపయోగింతురు. కావున దానికంటె వేఱగు 'క్షేత్ర'మను శబ్ద మిచ్చో నుపయోగింపఁబడును. 'క్షేత్ర'మనుశబ్దమునకు 'చేను'అని ముఖ్యార్థము; కాని యీ ప్రకరణమున నాశబ్దము, సవికారము సజీవము నగుమనుష్యదేహమునందు లాక్షణికముగ నుపయోగింపఁబడినది. వెనుక నేను దీనినే గొప్పకార్యాలయ మని చెప్పితిని. వెలుపలినుండి కార్యాలయములోనికిఁ బదార్థములను దీసికొనుటకును, అక్కడనుండి (అనఁగ: ఫ్యాక్టరీలో నుండి) పదార్థములను వెలుపలికిఁ బంపుటకును యథాక్రమముగ జ్ఞానేంద్రియములు కర్మేంద్రియము లనునవి యీకార్యాలయమునకుఁ

బ్రోగుచేసినను నవియన్నియుఁ గలిసి యొకజీవ మగుటకు దానిలో నుండి యొక త్రాడుగ్రుచ్చవలసివచ్చును. అట్లు గ్రుచ్చినను నది మరల నెక్కడ నైనను సంబంధము వదలి పోవును. ఈత్రా డేమయి యుండునని యిప్పుడు మనము విచారింపవలయును. సంఘాతము భగవద్గీతలలో లేనిది కానేరదు. దానిగాన క్షేత్రములోనే చేయఁబడుచున్నది (గీ. ౧౩. ౬). క్షేత్రమునకు యజమానుఁ డెవడైనదియు నిందుచే స్థిరము కానేరదు. సముచ్చయములో నేవైయినను గ్రొత్తగుణములు పుట్టునని కొందఱందురు; కాని యీమత మంతకుమునుపే పనికిరాదు. కారణమేమి యన: పూర్వమునం దేరూపముచేతను లేనివస్తు వీజగత్తునందుఁ గ్రొత్తగ నుత్పన్నము కానేరదని తత్త్వజ్ఞాను లగుపురుషులు పూర్ణముగ విచారించి సిద్ధాన్తీకరించిరి (గీ. ౨. ౧౬). కాని యీసిద్ధాన్తము కొంచెముకాలము దూరముగ నుంచినను, “సంఘాతమున నుత్పన్నము కాఁబోవునూతనగుణమె, క్షేత్రమునకు స్వామి యెందుకు కానేరదు?” అను మఱియొకప్రశ్న పిదప సహజముగ వెలువడును. “ద్రవ్యమును వానిగుణములును వేఱు గావు. గుణముల కేమయినఁ గొంచె మాధార ముండవలసివచ్చును. కావున సముచ్చయమువలనఁ బుట్టుగుణములకు బదులుగ మేము సముచ్చయమునే యీక్షేత్రమునకు స్వామి యని చెప్పుచున్నాము.” అని యిప్పటియాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులు దీనిపై యుక్తిఁ జెప్పుచున్నారు. బాగుగనే యున్నది; కాని వాడుకలో నగ్నిశబ్దమునకు మాఱుగ ‘కొయ్య’ యనుశబ్దమును, ‘మెఱపు’ అనుశబ్దమునకు మాఱుగ ‘మబ్బు’అనుపదమును, ‘భూమినాకర్షించుట’యనుటకు మాఱుగ ‘భూమి’యనియు నేల చెప్పుట లేదు? క్షేత్రముయొక్క సర్వవ్యాపారముల నొకనియమముగను, క్రమముగను, సంబంధించునటుల నడుపుటకు మనోబుద్ధులకంటె వే ఱగు నేదైన నొకశక్తి యుండవలయు నననది మాత్రము నిర్వివాద మయినను, ఆశక్తియొక్క యధిష్ఠాన మిప్పటికిని మనకుఁ దెలియకపోవుటచే నైనను, లేక, యీశక్తియొక్కయో యధిష్ఠానముయొక్కయో పూర్ణస్వరూప మిప్పటికిని జెప్పుట సాధ్యము కాకపోవుటచే నైనను, ఆ శక్తి యనునదే లేదని చెప్పుట న్యాయ్యమా? తనభుజములపైఁ దాను కూర్చుండెద ననుట యసంగత మైనటులె సంఘాతము సంఘాతమునె యెఱుంగుచున్న దని చెప్పుట సైత మసంగతము. కావున దేహేంద్రియాదిసంఘాతముయొక్క వ్యాపారము, దేనియొక్క యుపభోగార్థ మైనను, లేక, లాభార్థ మైన నగునో, యది యేదయినను సంఘాతముకంటె వేఱుగ నుండవలయు నని తర్కదృష్టిచే సైతము దృఢముగ ననుమానము నిష్పన్న మగును. సంఘాతముకంటె భిన్నముగ నుండునీతత్త్వము

స్వయముగ సర్వవిషయములఁ దెలిసికొనున దగుటచే సృష్టియం దున్న యితర పదార్థములవలె నది మనకు స్వయముగ గోచరము కాకపోవుట సత్యమే; కాని యింతమాత్రమునకే దానియొక్క యస్తిత్వమున కేమియు బాధరానేరదు: కారణ మేమి యన: సర్వపదార్థములును 'జ్ఞేయ'ములుగనే యుండవలయు నను నియమము లేదు. జ్ఞాతయు, జ్ఞేయము (అనఁగా: తెలిసికొనువాఁడును, అతనిచేఁ దెలియఁదగినవస్తువు) అని యవి రెండువర్గములుగ నున్నవి. రెండవవర్గములోఁ జేరనివస్తువు మొదటివర్గములోఁ జేరును గావున దానికి అస్తిత్వము, జ్ఞేయవస్తువునకు వలెనే పూర్ణముగ సిద్ధ మగును. వేయేల? సంఘాతమునకు దూరముగ నున్నయాత్మ తానే జ్ఞాత యగుటచే దానికిఁ గలుగఁబోవుజ్ఞానమున కది విషయము కాకపోయి నను నేమియు నాశ్చర్యము లే దననచ్చును. ఈయభిప్రాయమును బట్టియే "ఓరీ! సర్వమును దెలిసికొనువానిని దెలిసికొనుటకు మఱియొకఁ డెచ్చోనుండి వచ్చును?"—"విజ్ఞాతార మరే! కేన విజానీయాత్?" అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (బృ. ౨. ౪. ౧౪) యాజ్ఞవల్క్యునిచే జెప్పబడియున్నది. కావున హస్తపాదాదీంద్రియములు మొదలు పైకిఁ బోయిపోయి, ప్రాణము, చేతన, మనస్సు, బుద్ధియు ననువీనికంటెను, వీని కధీనులు నేకదేశీయులు నగు గుమాస్తాలకంటెను సైతము దూరముగ నుండునదియు, వానియన్నివ్యాపారముల నేకీకరణముఁ జేయు నదియు, నాయావ్యాపారములందు వానివానిఁ బ్రేరణ చేయునదియు, వానియొక్క కర్మలకు సాక్షిభూత మయినదియు, వానికంటె నధికవ్యాపకముగను సమముగ నుండునదియు నగుశక్తి యీచేతనావిశిష్ట మగు (అనఁగా: సజీవమగు) దేహమునందు (అనఁగా: క్షేత్రమునందు) వాసముఁ జేయుచున్న దని తుదకు సిద్ధాన్తము చేయ వలసినచ్చును. ఈసిద్ధాన్తము సాంఖ్యవేదాన్తశాస్త్రములరెంటి ననుసరించియే యున్నది. అర్వాచీనకాలమునందు జర్మన్‌దేశపు తత్త్వజ్ఞుఁడు 'కాంటు' అనునతఁడు బుద్ధివ్యాపారములను సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి యీసిద్ధాన్తమే తేలునని నిరూపించినాఁడు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, లేక, చేతన అనునవి యన్నియు దేహము (క్షేత్రము) యొక్క గుణములుగను, లేక, యవయవములుగ నున్నవి. వీనికిఁ బ్రవర్తకుఁడు వీనికంటె వేఱుగను స్వతంత్రుఁడుగను, వీనికంటె వెలుపలి వాఁడుగను నున్నాఁడు. "యో బుద్ధేః పరతస్తు సః" (గీ. ౩-౪౨) వీనికే సాంఖ్య శాస్త్రములోఁ బురుషుఁడని పేరిడిరి. వేదాన్తమునందు 'క్షేత్రజ్ఞుఁ'డనియు, 'క్షేత్రమును దెలిసికొనునాత్మ' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు. 'నేనున్నాను' అని ప్రతిమన్సు

జునికిఁ గలుగునట్టి సాక్షాత్ప్రతీతియే దానియొక్క యస్తిత్వమునకుఁ బరమావధి. (వే. సూ. శాం. భా. ౩. ౩. ౫౩-౫౪) 'నేను లే'నని నోటను మాటనైన ననఁడు. 'లేను' అను క్రియాపదమునకుఁ గర్తయొక్క (అనఁగా: నాయొక్క, లేక, యాత్మయొక్క)యస్తిత్వము నతఁడు మఱియొకవిధముగ నొప్పుకొనుచునే యున్నాఁడు. 'నేను' అను నీయహంకారయుక్తమగు సగుణరూపముచే దేహమునం దిట్లు మనకు స్వయముగ వ్యక్తమగునాత్మయొక్క (అనఁగా: క్షేత్రజ్ఞునియొక్క), మొదటి నుండియు శుద్ధమును, గుణరహితము నయినస్వరూప మేది? యనువిచారము, శక్తికొలఁది నిర్ణయించుటకే వేదాన్తశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. (గీ. ౧౩. ౪); అయిన నీనిర్ణయము కేవలము దేహముయొక్క (క్షేత్రముయొక్క) విచారమునం దుండియే స్థిరము కానేరదు. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞులవిచారమే కాక బాహ్యసృష్టిని (అనఁగా: బ్రహ్మాండమును సైతము) విచారించి యేమని తెలునో చూడవలయునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మాండముయొక్క యీవిచారమునకే క్షరాక్షరవిచార మని పేరు. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారముచే క్షేత్రమునందు (అనఁగా: దేహమునందు, లేక, పిండమునందు) ఏమూలతత్త్వ (క్షేత్రజ్ఞుఁడు, లేక, యాత్మ)మున్నదియు నిర్ణీతమగును. క్షరాక్షరవిచారముచే బాహ్యసృష్టి (అనఁగా: బ్రహ్మాండము) యందున్న మూలతత్త్వము తెలియును. పిండబ్రహ్మాండములయొక్క మూలతత్త్వము లిట్లు ముందు వేర్వేఱుగ బాగుగ విచారించి, యీ రెండుతత్త్వములు నొకటియే యని నిశ్చయము చేసినపిదప—అనఁగా: ఏది పిండమందుఁ గలదో యది బ్రహ్మాండమందును గల దని—వేదాన్తశాస్త్రమున సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. *ఇదియే సర్వ చరాచరసృష్టిలోఁ దుదకు సత్యమైనది. పాశ్చాత్యుల దేశమునందును నిట్టియూహా

---

* క్షరాక్షరవిచారము - క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారము నను మనశాస్త్రమున నున్నవర్గీకరణమును 'గ్రీన్'దొరగా రెఱుఁగనేయెఱుఁగరు. అయినను Prolegomena to Ethics అనుగ్రంథమున తాను జేసినయధ్యాత్మవివేచనను, Spiritual Principle in Nature అనియు, Spiritual Principle in man అనియు తొలుత రెండుగ విభజించి, పిదప దాని కేకత్వమును జూపెను. క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు Psychology మొదలగుమానసశాస్త్రములును, క్షరాక్షరవిచారమునందు Physics, Metaphysics మొదలగుశాస్త్రములును జేరును. మఱియు వీని నన్నిటిని విచారించినపిదప నాత్మస్వరూపమును నిర్ణయింపవలసివచ్చు నను విషయమును పాశ్చాత్యవిద్వాంసులుసైతి మొప్పుకొందురు.

పోహ లుత్పన్నము లైనవి. కొంటుమొదలగు కొందఱు పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞుల యొక్క సిద్ధాన్తము మనదేశమునందున్న వేదాన్తశాస్త్రజ్ఞులయొక్క సిద్ధాన్తములతో ననేకవిషయముల సంబంధించి యున్నది యని తెలిసికొంటిమేని యాధిభౌతికశాస్త్రముల కిప్పు డున్నంతవృద్ధి పూర్వకాలమున లేక పోయినను, వేదాన్తమునందున్న సిద్ధాన్తముల నాంతరదృష్టిచే బహుకాలముక్రిందనే శోధించి తీసినవారియలౌకిక బుద్ధివైభవమునకు నాశ్చర్యపడకమానము. ఆశ్చర్యపడుటయేగాక మనము వారిపై మంచియభిమానముసైతము ముంచవలయును.

ఇది ఆధిదైవతపక్ష-క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచార మను షష్ఠప్రకరణము.

సప్తమ ప్రకరణము.

కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము.

"ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి." *

గీతా. ౧౩. ౧౯.

శరీరము, శరీరస్వామి, లేక, యధిష్ఠాత—క్షేత్రము, క్షేత్రజ్ఞుఁడు—అను వానిని విచారించినట్లే, దృశ్యసృష్టి, దానియందలి మూలతత్త్వము—క్షరము, అక్షరము—అను వాని నన్నిటిని గూడ విచారించి యాత్మయొక్క స్వరూపనిర్ణయమును జేయవలయు నని పూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పితిమి. ఈక్షరాక్షరసృష్టిని యోగ్య మగు విధమున విచారించునవి మూఁడు శాస్త్రములు. (౧) న్యాయశాస్త్రము, (౨) కాపిలసాంఖ్యము, (౩) వేదాన్తము; కాని, మొదటిరెంటిలో నున్నసిద్ధాన్తముల నపూర్ణములుగ నిశ్చయించి, బ్రహ్మస్వరూపనిర్ణయము వేదాన్తశాస్త్ర మనుమూఁడవ రీతిని జేయఁబడినది. కావున వేదాన్తముయొక్క యుపపత్తి నెఱుంగుటకుఁ బూర్వము నైయాయికులయొక్కయు, సాంఖ్యులయొక్కయు, కల్పనలేవో మన మనశ్య మెఱుంగవలయును. బాదరాయణాచార్యులవారి వేదాన్తసూత్రములయం దీపద్ధతి యంగీకరింపఁబడినది. వారు నైయాయిక-సాంఖ్యమతములను రెండవయధ్యాయములో ఖండించినారు. ఆవిషయ మంతయు నిచ్చో నుదాహరించుట కసాధ్య మైనను, భగవద్గీతారహస్యము నెఱుంగుట కావశ్యక మగునంతవఱకుఁ బరిచయము ముందుప్రకరణమునఁ జేయుచున్నాము. నైయాయికులసిద్ధాన్తముకంటెను సాంఖ్యుల సిద్ధాన్తము మిక్కిలి గొప్పది. కారణ మేమి యన: బాదరాయణాచార్యులవారు (వే. సూ. ౨.౧.౧౨; మఱియు, ౨.౨.౧౫-౧౭) చెప్పినట్టుల కాణాదన్యాయమతములను, శిష్టుఁడును, ప్రముఖుఁడు నగు నేవేదాన్తియు నొప్పుకొనక పోయినను, కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమందలియనేకసిద్ధాన్తములు మనువు మొదలగువారిస్మృతులలోను, గీతలలోను నున్నవి గాన, వాని ముందుగఁ జదువరు లెఱుంగవలయును. సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి యనేకకల్పనలు, వేదాన్తమునందు స్పష్టముగఁ గాన్పించు చున్నను, సాంఖ్యవేదాన్తులయొక్క చివరసిద్ధాన్తములు మిక్కిలి భేదముగలవై

---

* ప్రకృతి పురుషు లనాదు లని యెఱుంగవలయును.

యున్న వనుసంగతి చదువరులకుఁ దెలియుటకై, మొదటనే యీవిషయమును జెప్ప వలసివచ్చును. ''వేదాన్తసాంఖ్యశాస్త్రముల రెంటియందును నంగీకరింపఁబడినకల్పన ముం రెవ్వరిచేఁ గల్పింపఁబడినది?—— వేదాన్తులచేతనా? సాంఖ్యులచేతనా?——'' అనియు నొకప్రశ్న వెలువడుచున్నది; కాని యింతయగాధ మగువిచారము నీగ్రంథ మునఁ జేయుట సాధ్యము కానేరదు. ఉపనిషత్తులు (వేదాన్తము) సాంఖ్యము నను నివి రెండు నొకప్పు డిరువురుసోదరులవలె నొక్కసారిగనే పుట్టినందున, నుప నిషత్తులలో నన్నమతము సాంఖ్యమతానుసారముగ నున్నది. కావున నాయుప నిషత్తులు రచించినవారిచే స్వతంత్రముగ శోధించి తీయఁబడియుండునా? లేక, సాంఖ్యశాస్త్రములోనుండి కొన్నిసిద్ధాన్తములఁ గైకొని వానిని వేదాన్తశాస్త్ర మున కనుకూలముగ మార్పుచేసి యుందురా? లేక, ప్రాచీనము లగునుపనిషత్తుల యందున్న సిద్ధాన్తములనే కపిలాచార్యులవారు తనయిష్టానుసారముగ సంస్క రించి సాంఖ్యశాస్త్రరచనఁ జేసి యుందురా? యని త్రివిధముగ నూహింపవలసి వచ్చుచున్నది; కాని యుపనిషత్తులు సాంఖ్యము నను నీరెండును ప్రాచీనములే యైనను వానిలో నుపనిషత్తు లధికప్రాచీనములు (శ్రౌతములు) గ నున్నవని విచా రించితి మేని కడపటియూహ యన్నింటికంటె నెక్కువగ నప్పుఁదగియున్న దని తోఁచును. ఎటులయిన నుండనిమ్ము. తొలుత న్యాయసాంఖ్యసిద్ధాన్తములు మనకుఁ దెలిసెనేని వేదాన్తముయొక్క——ముఖ్యముగ గీతలలోనివేదాన్తముయొక్క—— తత్త్వము త్వరగఁ దెలియును. కావున నీరెండు స్మార్తశాస్త్రములయొక్క క్షరాక్షర సృష్టిరచనావిషయ మైన మతభేదమును ముందు మన మించుక విచారింతము.

''ఒకానొక వివక్షితము, లేక, గృహీత మయిన విషయమునందుండి ముందు తర్కానుసారముగనే యనుమానముల నెటుల తీయవలయును? ఈయనుమానముల లో నొప్పగున దేది? తప్పగునదేది? ఎందువలన? అది యేన్యాయశాస్త్రమున ముఖ్య ముగఁ జెప్పఁబడువిషయము?'' అని యనేకు లడుగుదురు. ఆప్రశ్నలు యుక్తములు కానేరవు. అనుమానము మొదలగు ప్రమాణఖండము న్యాయశాస్త్రమున నొక భాగముగ నున్నది; కాని, ఇది ముఖ్యము కాకపోవుటచేఁ బ్రమాణములె కాక, సృష్టియందున్న యనేకవస్తువుల (అనఁగా: ప్రమేయపదార్థముల) నొకటిగఁ జేసి యైనను, లేక వర్గీకరించి యైనను, క్రిందివర్గమునుండి పైవర్గమునకుఁ బోనుపోను, ''సృష్టిలోని యన్నిపదార్థములకును మూలభూతము లగువర్గము లెన్ని?'' లేక, ''పదార్థము లెన్నియై యుండును? వాని గుణధర్మము లెన్వి? వానియందుండి పిదప

నితరపదార్థము లెట్లు పుట్టినవి? యేరీతిగ సిద్ధ మగును?'' అనుసివిధ మగుప్రశ్న లన్నియు న్యాయశాస్త్రమునందు విచారింపఁబడుచున్నవి. వేయేల? ఇందుకొఱకె యీశాస్త్రము నిర్మింపఁబడినది. కేవల మనుమానఖండమును విచారించుటకుఁ గానేర దని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. కణాదునియొక్క న్యాయసూత్రారంభమును, పిదప రచనయు నిట్టిదే. కణాదానుయాయు లందఱు కాణాదులె. జగత్తునకు మూలకారణము పరమాణు వని వారిమతము. కణాదునియొక్క పరమాణువ్యాఖ్యానమును, పాశ్చాత్యులగు నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల పరమాణువ్యాఖ్యానమును రెండు నొకరీతిగనే యున్నవి. పదార్థములను విభజించుచు, తుట్టతుదకు విభాగార్హత లేనివానిని బరమాణువు (పరమ + అణువు) లని చెప్పుచున్నారు. ఈపరమాణువులు గుమికూడినకొలఁది వానియందు నవీనగుణములు సంయోగముచేఁ బుట్టుటవలన వేర్వేఱుపదార్థములు పుట్టు చున్నవి. మనస్సునకును శరీరమునకును బరమాణువు లున్నవి. అవి కలిసి యొక్కచో నుండిన చైతన్య మగును. పృథివి, అప్పు (జలము) తేజస్సు, వాయువు, వీనిపరమాణువులు స్వభావముగనే వేర్వేఱుగ నున్నవి. పృథివికి మూలభూత మగుపరమాణువునందు నాలుగుగుణములును (రూపము, రసము గంధము, స్పర్శము), జలపరమాణువునందు మూఁడుగుణములును, తేజఃపరమాణువు నందు రెండును, వాయుపరమాణువునం దొకేగుణము నున్నవి. ఈతీరున సర్వజగత్తును ననాదినుండియు సూక్ష్మములు, నిత్యములు నగుపరమాణువులచే వ్యాపింపఁబడినది. పరమాణువులు దక్క జగత్తున కితరమూలకారణము లేదు. సూక్ష్మములు నిత్యములు నగుపరమాణువు లొకదానితో నొకటి కలియుట కారంభ మయి నప్పుడు సృష్టియందు వ్యక్తపదార్థములు పుట్టును. వ్యక్తసృష్టియొక్క యుత్పత్తి విషయమై నైయాయికులచేఁ గల్పింపఁబడిన యీకల్పనకు 'ఆరంభవాద'మని పారిభాషికనామము.కొందఱు నైయాయికు లీపరమాణువులకంటెఁ బైన నేమి యున్నదియు విచారింపరు. మరణసమయమునం దీశ్వరుని స్మరింపు మని దగ్గఱ నున్న యాప్తులు చెప్పఁగ ''పీలవః! పీలవః! పీలవః!''—''పరమాణువులు! పరమాణువులు!! పరమాణువులు!!!''—అని యొకానొకనైయాయికుఁ డన్నట్లు కథను జెప్పుచున్నారు. అయినను గొందఱు నైయాయికులు పరమాణువులయొక్క సంయోగమునకు నీశ్వరుఁడు నిమిత్తకారణ మని యంగీకరించి సృష్టియొక్క కారణపరంపరారూప మగుగొలుసును బూర్తి చేసికొనుచున్నారు. వీరిని సేశ్వరనైయాయికులని వచించుచు, వేదాన్తసూత్రములయొక్క ర. మనుయొక్క యభాష్యమునందలి

రెండవపాదమునందు మొదట నీపరమాణువాదమును (౨. ౨. ౧౧-౧౭), పిదప నీశ్వరుఁడు కేవలనిమిత్తకారణముగ నున్నాఁ డనుమతమును (౨. ౨. ౩౭-౩౯) ఖండింపఁబడినవి.

వెనుకఁ జెప్పిన పరమాణువాదముఁ జదివినయెడల హూణభాషాభ్యాసము చేసిన చదువరులకు, అర్వాచీనుఁడును రసాయనశాస్త్రజ్ఞుఁడు నగు 'డాల్టన్' అను పండితుఁడు ప్రతిపాదించినపరమాణువాదము స్మరణలోనికి రాకమానదు; కాని పాశ్చాత్యులదేశమునం దున్న 'డాల్టను' యొక్క పరమాణువాదము, 'డార్విన్' అను పేరు గలప్రసిద్ధుఁ డగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞునియొక్క యుత్క్రాంతివాదమువలన నెట్లు మూలబడినదో, యటులె పూర్వకాలమునందు హిందూదేశమునసైతము సాంఖ్యమతముచేఁ గాణాదమతము వెనుకకు మరలింపఁబడెను. మూలపరమాణువులకు కదలిక యెట్లువచ్చినదియుఁ గాణాదులు చెప్పలేరు. ఇంతియకాక, "వృక్షములు, మనుష్యులు, పశువులు మొదలగుసచేతనప్రాణులకు పైకెక్కుటకు మార్గ మెటుల లభించినది? అచేతనములకు సచేతనత్వ మెటుల లభించును?" మొదలగు నితరము లయినసందేహములకు నీమతానుసారముగ సరి యగుసమాధానము రానేరదు. ఈసంగతినిగుఱించి బాగుగ పాశ్చాత్యులదేశమునందు ౧౯౦౦ శతాబ్దమునందు 'లామార్క్' 'డార్విన్' అను వారిచేతను, మనదేశమునందుఁ బూర్వమునఁ గపిలమహామునిచేతను చెప్పఁబడినది. ఒక్క మూలభూతపదార్థముయొక్క గుణములే వికసించుటచే సృష్టియొక్క సమస్త మగురచనయు నగుచున్న దని యీయిరువుర మతము. ఈహేతువుచేత నే పూర్వమున హిందూదేశమునను, ప్రకృతమున పాశ్చాత్యులదేశమునను పరమాణువాదము వెనుకఁబడినది. అటులె పరమాణువు లవిభాజ్యములు కావనిసైత మిప్పటిపదార్థశాస్త్రజ్ఞులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. ఇప్పు డెట్లు సృష్టిలోనియనేకపదార్థములను విడఁదీసియు బరీక్షించియు ననేకసృష్టిశాస్త్రముల యాధారమునఁ బరమాణువాదమును, లేక, ఉత్క్రాంతివాదమును, సిద్ధముఁ జేయుచున్నారో యట్లు పూర్వమున లేకుండెను. సృష్టియందలిపదార్థములయందు వేర్వేఱును గ్రొత్తక్రొత్తవియు నగుప్రయోగములను చేసి చూచి వాని ననేకవిధములుగ విభజించి వానియందలిగుణధర్మముల నిశ్చయించుట, సజీవసృష్టిలో నున్ననవీనములును ప్రాచీనములు నగుననేకప్రాణులయొక్క శారీరావయవముల నొకచోటికిఁ జేర్చి పోల్చుట, మొదలగునాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులనూతనయుక్తులు

కణాదునకుఁ గాని, కపిలునకుఁ గాని తోఁపలేదు. వారిదృష్టియెదుట నాసమయమునం దున్ననితరసామగ్రితో మాత్రమే వారు సిద్ధాంతీకరించిరి. అయినను సృష్టియొక్కవృద్ధి గాని, క్షయము గాని యెట్లులై యుండు ననువిషయములో సాంఖ్యశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినతాత్త్వికసిద్ధాన్తములలోను, అర్వాచీను లగునాధిభౌతికసిద్ధాన్తులతాత్త్వికసిద్ధాన్తములలోను విశేషము భేదము కానరా దనుసంగతి యాశ్చర్యకరమై యున్నది. సృష్టిశాస్త్రజ్ఞానాభివృద్ధి యగుటచే నీనుతమున కాధిభౌతికోపపత్తి యిప్పుడు మిక్కిలి యుక్తియుక్తముగ నున్నటుల చెప్పవచ్చును. కావున నాధిభౌతికజ్ఞానాభివృద్ధిచే మనుజులకు వ్యావహారికదృష్టియందు విశేషలాభము కలిగిన దనునంశమునం దేమియు సందేహము లేదు; కాని యొక్కయవ్యక్త మనెడుప్రకృతివలన నానావిధము లగువ్యక్తపదార్థసృష్టి యెటులాయె ననువిషయమున కర్వాచీనాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుఁడు కపిలునికంటె విశేషముగ నేమియు సమాధానము చెప్ప లేదని తెలియునిమిత్తమై కాపిలసిద్ధాన్తమును, బిదప నాయాప్రదేశములయందు 'హెకెల్' యొక్క సిద్ధాన్తమును బోల్చి చూచుటకై కొంచెము నిరూపించెదను. 'హెకెల్' అనునతఁ డీసిద్ధాన్తముఁ గ్రొత్తగఁ గని పెట్టలేదు. 'డార్విన్' 'స్పెన్సరు' మొదలగు పూర్వాధిభౌతికపండితుల యాధారముచే, తాను స్వసిద్ధాన్తమును బ్రతిపాదించినటుల 'హెకెల్' తన గ్రంథములలోఁ దేటతెల్లముగ వ్రాసికొనెను. అయిన నీసిద్ధాన్తముల నన్నింటి నొకచోటఁ జేర్చి 'హెకెల్' 'ప్రపంచముయొక్క కట్టుకథలను' * తన గ్రంథములో సంక్షేపముగను సులభముగఁ దెలియునట్లును జెప్పుటచే, సౌలభ్యముకొఱకు ఆ 'హెకెలు' నకే యాధిభౌతికతత్త్వజ్ఞుల యందఱికంటె నాధిక్యమును గల్పించి, వానిమతము ప్రధానముగ నీముందుప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడుచున్నది. 'హెకెల్' చెప్పు నీవిషయము మిక్కిలి యిమిడికతో నున్న దని చెప్పనక్కఱలేదు. కావున నిచ్చో నీసిద్ధాన్తము నంతకంటె విశేషముగ విచారించుటకు శక్యము కానేరదు. ఈవిషయమై విశేషముగ నెఱుంగఁగోరువారు 'స్పెన్సర్' 'డార్విన్' 'హెకెల్' మొదలగు ప్రముఖులమూలగ్రంథములనే చూడవలయును.

---

* *The Riddle of the Universe* by Ernst Haeckle అను గ్రంథముయొక్క R. P. A. cheap Reprint అను మరల ముద్రింపించిన పుస్తకమును నేను ప్రతిస్థలమున నుదాహరణార్థమై గ్రహించితిని.

కాపిలసాంఖ్యమును విచారించుటకు ముందుగ, 'సాంఖ్య' శబ్దముయొక్క వేర్వేఱగు రెండర్థముల నిచ్చటఁ జెప్పుచున్నాను. మొదటియర్థము కపిలాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినసాంఖ్యశాస్త్రము. అదియే యీ ప్రకరణమునందును, భగవద్గీతయందును నొకసారి (గీ ౧౮. ౧౩) చెప్పఁబడినది; కాని యీయర్థమే కాక సమస్తమగు జ్ఞానమును సామాన్యముగ 'సాంఖ్య' మనియె పేర్కొనుట వాడుకయై యున్నది. కాన దానియందు వేదాన్తశాస్త్రము సైతము చేరియున్నది. 'సాంఖ్యనిష్ఠ', 'సాంఖ్యయోగము' ననుశబ్దములం దున్న సాంఖ్యశబ్దమునకు నీసామాన్యార్థమే వివక్షితముగ నున్నది. భగవద్గీతలలో నీనిష్ఠయందున్నవారిని సాంఖ్యు లని (గీ. ౨. ౩౯; ౩. ౩; ౫. ౪-౫; ౧౩. ౨౪) చెప్పినచోట, సాంఖ్యు లనఁగా, నొకకాపిలసాంఖ్యమార్గ మవలంబించినవారె యర్థము గా దనియు, ఆత్మానాత్మవిచారముచే సర్వకర్మల సన్న్యసించి బ్రహ్మజ్ఞానమునందు మగ్నులయిన వేదాన్తులు ననియుఁ జెప్పిరి. 'సాంఖ్య' మనుశబ్దము 'సం-ఖ్యా' యను ధాతువునుండి యుత్పన్నమగుటచే లెక్కపెట్టువాఁడని మొదట యర్థమగును. కాపిలశాస్త్రమునందలి మూలతత్త్వముల లెక్క యిరువదియైదు గాన వానిని లెక్కించువాఁ డనునర్థమునందు 'సాంఖ్య' మను నొకపేరు మొదట నిష్పన్నమైనది. పిదప సాంఖ్య మనఁగా: సామాన్యముగ సర్వవిధమైన తత్త్వజ్ఞానము, అను వ్యాపకార్థము వెలువడినటుల శబ్దశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. కావున మొట్టమొదటినుండియు కాపిలభిక్షువులను సాంఖ్యులని చెప్పుట వాడుక యగుటచే వేదాన్తు లగుసన్న్యాసులకు సైత మాశబ్దమే యుపయోగింపఁబడుచున్నటుల తోఁచుచున్నది. ఎటులయినను సరే! సాంఖ్యశబ్దమున కీయర్థభేదమున సందేహము లేకపోవునిమిత్త మీ ప్రకరణమునందు 'కాపిలసాంఖ్య శాస్త్ర' మని గొప్పపేరు స్వయముగ నిడితిని. కణాదన్యాయశాస్త్రమునందు వలెనె యీకాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునందును, సూత్రము లున్నవి; కాని గౌడపాదాచార్యులుగారైనను, శారీరకభాష్యకర్త లగుశ్రీశంకరాచార్యులుగారైనను, ఈసూత్రములను దమగ్రంథములలోఁ నాధారముగఁ గైకొనక పోవుటచే నీసూత్రములు ప్రాచీనములు కావని యనేకుల యభిప్రాయము. ఈశ్వరకృష్ణునియొక్క 'సాంఖ్యకారిక' లను గ్రంథ మీసూత్రములకంటె ప్రాచీన మని యెన్నుచున్నారు. ఆకారికలపై శంకరాచార్యులవారిపరమగురు వగుగౌడపాదులుగారు భాష్యముఁ జేసిరి. కావున శాంకరభాష్యమునందు సైత మీకారికలే యనువాదము చేయఁబడినవి. మఱియు ఇ. స ౫౬౦ కంటె పూర్వమునందు చైనాభాష

లోనికి తర్జుమా చేయఁబడిన యీ గ్రంథ మిప్పుడు లభించును. *"షష్టితంత్ర" మను నఱువది ప్రకరణములు గల గ్రంథ మంతకుఁ బూర్వమే సిద్ధమై యుండెను. దాని యందలి తాత్పర్యమే (కొన్ని ప్రకరణములను వదలి) డెబ్బదియార్యావృత్తములతో నీ గ్రంథమునఁ జెప్పఁబడినది యని యీశ్వరకృష్ణుచే నీ కారికలచివరఁ జెప్పఁబడినది. 'షష్టితంత్ర' మను గ్రంథ మిప్పుడు లభింపదు కావున నీ కారికలయాధారముననే కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క మూలసిద్ధాన్తముల నే నిచ్చో వివేచనఁ జేయుచున్నాను. మహాభారతమున సాంఖ్యమత మనేకాధ్యాయములందు నిరూపింపఁబడినది ; కాని దానియం దన్నిచోట్లను వేదాంతమతము కలిసియుండుటచేఁ గాపిల సాంఖ్య మిది యని నిశ్చయించుటకు మఱియొక గ్రంథ మాలోచింపవలసివచ్చును. ఆవిషయములో సాంఖ్యకారికలకంటె నధిక ప్రాచీనమగు మఱియొక గ్రంథ మేదియుఁ గాన్పింపదు. "సిద్ధానాం కపిలో మునిః" "సిద్ధులలోఁ గపిలముని నేనే." (గీ. ౧౦. ౨౬) అని భగవంతుఁడు గీతలలోఁ జెప్పియుండుటచేఁ గపిలాచార్యుల యోగ్యత స్పష్ట మగును. అయినను కపిలఋషి యొక్కఁడ నెప్పుడు పుట్టెనదియు తెలియదు. సనత్కుమారుఁడు, సనకుఁడు, సనందనుఁడు, సనత్సుజాతుఁడు,

---

* బౌద్ధగ్రంథములనుండి యీశ్వరకృష్ణులవారివిషయ మిప్పుడు లెస్సగనే తెలిసికొనఁబడినది. బౌద్ధపండితుఁ డగువసుబంధుని గురువు ఈశ్వరకృష్ణునకు సమకాలికుఁడును ప్రతిపక్షిగను నుండెను. వసుబంధునియొక్క జీవచరిత్రము పరమార్థునిచే (ఇ. స. ౪౯౯-౫౬౯లో) చైనాభాషలో వ్రాయఁబడినది. అది ఇప్పుడు ప్రసిద్ధమై ముద్రింపఁబడియున్నది. ఈ హేతువుచే నీశ్వరకృష్ణునికాలము సుమారు ఇ. స ౪౫౦ అయి యుండును. అని డాక్టర్ 'టకకసు' అనువానిచే స్థిరపఱుపఁబడినది. Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 1905 p. p. 33. 53. కాని డాక్టర్ 'విన్సెంట్ స్మిత్' అనువానియొక్క మతముంబట్టి వసుబంధునికాలమే ఇసవీ సన్ యొక్క నాల్గవశతాబ్దముగ (సుమారు ౨౮౦-౩౬౦) ఉండవలయును. ఏలన: అతని గ్రంథములు ఇ. స. ౪౦౪ లో చైనాభాషయందు భాషాన్తరీకరింపఁబడినవి. వసుబంధునికాల మిటుల వెనుకకు లాగఁబడియుండుటచే నీశ్వరకృష్ణునికాలముగూడ నటులే సుమారు రెండు నందల సంవత్సరములు వెనుకకు(అనఁగా:, ఇ. స. ౨౪౦ సుమారునకు)లాగవలసివచ్చినది. Vincent Smith's Early History of India, 3rd. Edition, P. 328,

సనుఁడు, సనాతనుఁడు, కపిలుఁడు నను వీ రేడ్గురు బ్రహ్మమానసికపుత్త్రులనియు, వారికి జ్ఞాన మాజన్మసిద్ధమనియు, శాంతిపర్వమున (౩౪౦. ౬౮) నొకచోఁ జెప్పఁబడినది. మఱియొకచోట (శాం. ౨౧౯) కపిలునకు 'ఆసురి' శిష్యుఁడనియు, నాయాసురికి పంచశిఖుఁడు శిష్యుఁ డనియు, నాతఁడు జనకునకు సాంఖ్యశాస్త్ర ముపదేశించెననియు నున్నది. మఱియు శాంతిపర్వమునందు (౩౦౧. ౧౦౭-౧౦౯) "సాంఖ్యులచే సృష్టిరచనాసంబంధము మొదలగువానిలోఁ జెప్పఁబడినవిషయమే పురాణములందు, నితిహాసములందు, నర్థశాస్త్రమునం దన్నిదిక్కులఁ గాన్పించుచున్న"దని భీష్ముఁడు చెప్పినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వేయేల? "జ్ఞానం చ లోకే యదిహాస్తి కించిత్సాంఖ్యాగతం తచ్చ మహన్మహాత్మన్!" "ఈజగత్తున జ్ఞాన మంతయు సాంఖ్యులవలననె వెలువడినది" (మ.భా.శాం ౩౦౧. ౧౦౯) అని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. పాశ్చాత్యగ్రంథకారు లుత్క్రాంతివాదము నిప్పు డన్ని విషయముల నేల యుపయోగింతురో చక్కఁగ విచారించితి మేని, యుత్క్రాంతి వాదముయొక్క సిద్ధాంతముతో సమాన మగుసాంఖ్యశాస్త్రమును, మనదేశమునం దున్నవారును బూర్వము ప్రతివిషయమునందును గ్రహించి యుండుట యొక నూతనవిషయముగఁ దోఁపదు. (౧) గురుత్వాకర్షణము, (౨) సృష్టిరచనయందలి యుత్క్రాంతితత్త్వము*, (౩) బ్రహ్మాత్మైక్యము ననునిగొప్పకల్పన లనేకవత్సరముల క్రిందనే యొక్కొక్కమహాత్మునకు స్ఫురించినవి. కావున నేగోళమునం దేసామాన్య సిద్ధాంతములు కాని, వ్యాపకతత్త్వములు కాని, ప్రచారములో నున్నవో, వానినె యనుసరించి తాము ప్రతిపాదించుట యనునాడుక సామాన్యముగ నన్నిదేశములలో నున్నగ్రంథములయందును లెస్సగఁ గాన్పించును.

కానిమ్ము; కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క యభ్యాస మర్వాచీనకాలమునందుఁ దఱుచుగ నశించుటచే దాని నిప్పుడు ప్రస్తావించుట యవసరమైనది. ఇప్పుడు కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రమునం దున్నముఖ్యసిద్ధాంతము లేవియో విచారిం

---

* 'ఉత్క్రాంతితత్త్వ' మనుశబ్దము Evolution Theory అను నర్థమున ప్రస్తుతము రూఢ మయినందున నాశబ్దమునే నే నిచ్చోనుపయోగించితిని. కాని యుత్క్రాంతిశబ్దమునకు సంస్కృతమున 'మరణ'మనియర్థము; కాన, ఉత్క్రాంతి తత్త్వమనుశబ్దముకంటె గుణవికాసము, గుణోత్కర్షము, లేక, గుణపరిణామ మను సాంఖ్యులయొక్క శబ్దమునే యుపయోగించుట మిక్కిలి ప్రశస్తముగ నుండునని నాయభిప్రాయము.

తము. ఈజగత్తున నూతనపదార్థమెప్పుడును బుట్టదు. కారణ మేమి యన: "శూన్యమునుండి (అనఁగా: తొలుత నేమియు లేకపోవుట యనుదానినుండి) శూన్యము తప్ప మఱియొకటి యేమియుఁ బుట్టుటకు వీలులేదు. కావున పుట్టినవస్తువునందుఁ (అనఁగా: కార్యమునందు) గానవచ్చుగుణములు దేనివలనఁ బుట్టినవో, దానియందు (అనఁగా : కారణమునందు) సూక్ష్మరూపముగ నైన నుండి తీరవలయు నని తప్పక యెఱుంగవలయు"నని సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి మొదటిసిద్ధాన్తము (సాం. కా. ౯). "ఒకపదార్థము నశించుటచే దానివల్ల మఱియొకపదార్థము పుట్టును."అని బౌద్ధకాణాదులసిద్ధాన్తము. "బీజము నష్టమైనపిదప దానియందుండి యంకురమును, అది నశించినపిదప దానినుండి వృక్షమును బుట్టుచున్న"దని వా రుదాహరణము నిత్తురు; కాని సాంఖ్యులును, వేదాన్తులును నీమతము నొప్పుకొనరు. వృక్షముయొక్క బీజమునందున్న ద్రవ్యము నశింపక, యదియే భూమి, లేక, గాలి యందుండి మఱియొక ద్రవ్యము నాకర్షించుకొనుటచే, బీజమునకు నంకుర మను క్రొత్తరూపమును (అనఁగా: అవస్థను) గలుగఁజేయును (వే.సూ.శాం.భా.౨. ౧.౨౮ చూఁడు). అటులె కొయ్యలు కాలెనేని, దుమ్ము, పొగ మొదలగునవి దానిరూపాంతరములె యయి యున్నవి. కట్టెలలోని ద్రవ్యము బొత్తిగ నశించుటచే, బొగ యనునూతనపదార్థము పుట్టనేరదు. "కథ మసతః స జ్జాయేత" "ఏది బొత్తిగ లేనే లేదో, దానినుండి, యుండునట్టి పదార్థ మెటులపుట్టును" (ఛాం. ౬.౨. ౨) అని ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది. జగత్తుయొక్క మూలకారణమునకు "అసత్" అనుశబ్ద ముపనిషత్తులలో నక్కడక్కడ నుపయోగింపఁబడి యున్నది. (ఛాం. ౩.౧౯.౧; తై. ౨.౭.౧); కాని, దాని కర్థము 'అభావము=లేమి' అని కానేరదు. నామరూపాత్మక మగువ్యక్తస్వరూపముయొక్క (అనఁగా: అవస్థయొక్క) యభావ మని మాత్రమే దానియర్థమని వేదాన్తసూత్రములందు సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. (వే.సూ.౨. ౧. ౧౬-౧౭.) పాలవలనఁ బెరుఁగు పుట్టును గాని యుదకమునుండి పుట్టనేరదు. నువ్వులనుండి నూనె వచ్చును గాని ఇసుకనుండి రానేరదు. ఇట్టిప్రత్యక్షానుభవములనుండియు నీసిద్ధాన్తము నంగీకరింపవలసివచ్చును. కారణమునందు లేనిగుణములు కార్యమునందు స్వయముగఁ బుట్టునని యంగీకరించినయెడల, నీటివలనఁ బెరుఁగేల పుట్ట దనుప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు. సారాంశ మేమి యన: స్వయముగ లేనిపదార్థమునుండి యిప్పు డస్తిత్వములో నుండుపదార్థములు పుట్టనేరవు. కావున నేకార్యమును విచారించినను దానియొక్క ప్రకృతిద్రవ్యాంశమును, గుణమును, మూల

కారణమునం దేరూపమున నయిన నుండి తీరవలయు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. ఈసిద్ధాన్తమునకే సత్కార్యవాద మని పేరు. పదార్థములం దున్న జడద్రవ్యములును, కర్మశక్తియు నెప్పుడును నశింపవు. ఏపదార్థమున కైన నెన్ని రూపాంతరములు వచ్చినను, దుదకు సృష్టియం దున్నముఖ్య మగుద్రవ్యాంశము యొక్కయుఁ, గర్మశక్తియొక్కయు మొత్త మెప్పుడు నొకరీతిగనే యుండునను సిద్ధాంత మర్వాచీను లగుపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞులచే సైతము సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. దీపము వెలుఁగునపుడు చమురునశించుచున్న దని మనకు గోచరించు చున్నను, తైలపరమాణువులు బొత్తిగ నశింపక, కాటుక, పొగ, మొదలగుసూక్ష్మద్రవ్యములరూపము నొంది యస్తిత్వమును జెందియున్నది. మఱియు నీసూక్ష్మద్రవ్యములఁ గలిపి చూచితి మేని యదియును, చమురుగ నుండుచున్నప్పుడు దానితోఁ గలిసిన గాలియందలిపదార్థమును,అను నీరెంటియొక్కయు తూనిక సమానముగ నుండును. మఱియు నీపద్ధతియే కర్మశక్తిని సంబంధించు నని యిప్పుడు సిద్ధ మయినది. కాని యాధునికపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞుల యొక్కయు సిద్ధాన్తములు రెండును జూపుల కేకముగఁ గాన్పించినను, సాంఖ్యులసిద్ధాన్త మొక పదార్థమునుండి ,మఱియొకపదార్థము పుట్టు ననునొకవిషయమునకు మాత్రమే (అనఁగాఁ గార్యకారణమాత్రమునకే) యనుకూలించును; కాని యర్వాచీన మగు పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రమునం దున్నసిద్ధాన్తములు వీనికంటె నధికవ్యాపకములుగ నున్న వనుసంగతి మఱవఁగూడదు. కార్యమందలియేగుణ మైనను గారణమందు లేనిగుణములనుండి పుట్టనేరదనునదియే కాక, కారణములకు కార్యస్వరూపము వచ్చినపిదప నాకార్యమం దున్నద్రవ్యాంశమును, కర్మశక్తియును, లేశ మైన నశింపక, పదార్థములందు వేర్వేఱుస్థితులయందున్నద్రవ్యాంశమునకును, గర్మశక్తికిని సంబంధించినతూనికయు నెప్పుడు నొక్కవిధముననే యుండును గాని, ఎక్కువ యైనను, తక్కువయైనను గానేరదు.''అని ప్రత్యక్షప్రయోగమువలన గణితపద్ధతితో నిప్పుడు సిద్ధాన్తము చేయఁబడెను. ఇదియే యీరెండుసిద్ధాన్తములలో నుండుగొప్పభేదము. ఈయూహతోఁ జూచితిమేని భగవద్గీతలయందు "నాసతో విద్యతే భావః"— "ఏది లేదో యది ఎప్పుడు నస్తిత్వమునకు రా నేరదు." ఈ మొదలగు రెండవయధ్యాయారంభమునఁ జెప్పఁబడినసిద్ధాన్తములు (గీ. ౨. ౧౬) చూచుటకు 'సత్కార్యవాదము'వలె నుండినను,కేవలము కార్యకారణాత్మక మగుసత్కార్యవాదముకంటె నర్వాచీనము లగుపదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము నందలిసిద్ధాన్తములకును, ఆసిద్ధాన్తములకును, అధిక సామ్యమున్నటుల గాన్పించుచున్నది. పూర్వమునం దుదాహరింపఁబడిన

ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలివచనముల కిదియే భావము. 'సత్కార్యవాదము' యొక్క సిద్ధాంతములను వేదాంతులుసైత మొప్పుకొందురు; కాని, యీసిద్ధాంతములు, సగుణ సృష్టికంటె పైకిఁ బోలేవు. నిర్గుణమునుండి సగుణము పుట్టినటు లేలగాన్పించు నను నంశములకు సమాధానము వేఱుగఁ జెప్పవలయుననియు ద్వైతవేదాంతశాస్త్రము యొక్క యభిప్రాయమని సారాంశము. ఈ వేదాంతమతము సవిస్తరముగ ముందుండు నధ్యాత్మప్రకరణమున విచారింపఁబడును. ఇప్పుడు సాంఖ్యులమత మెంతవఱకు వ్యాపించినదో యదిమాత్రమె విచారింపఁదగినది కావున సత్కార్యవాదము యొక్క సిద్ధాంతమును లెస్సగ విచారించి క్షరాక్షరవిచారశాస్త్రమునందు సాంఖ్యులు దాని నెటుల నుపయోగము చేసినదియు విచారింతము.

సాంఖ్యమతానుసారముగ నీసత్కార్యవాదము సిద్ధ మగునేని దృశ్యసృష్టి యొక్క యుత్పత్తి, పూర్వమునం దేమియు పదార్థము లేనిదే శూన్యమునుండియే పుట్టిన దనుమతము తనంతటనే యణఁగిపోవును. కారణము—'శూన్య' మనఁగా 'లేద' ని యర్థము. 'ఏదియు లేనిదానియందుండి యునికి గలవస్తువులు పుట్టవు' అనియు స్పష్టార్థము. అనఁగా: సృష్టి యేదైన నొకపదార్థమునుండి పుట్టినదై యుండవలయును. ఇప్పుడు మనకు సృష్టియందుఁ గనఁబడుగుణము లన్నియు నామూల పదార్థమునం దుండవలయు ననునియంశము స్పష్టముగ సిద్ధ మగుచున్నది. ఇప్పుడు సృష్టివైపునకుఁ జూచితిమేని దానియందు వృక్షములు, పశువులు, మనుజులు, రాళ్లు, బంగారము, వెండి, వజ్రము, నీళ్లు, వాయువు మొదలగు ననేకపదార్థములు మన యింద్రియములకు గోచరము లగుచున్నవి. వానిరూపములును, గుణములును వేఱుగనే యున్నవి. ఈభేదము, (అనఁగా: నానాత్వము) స్థిరముగు నదియుఁ, మూలము నందున్నదియు కాకపోవుటచే నాదియందు సర్వవస్తువులయందున్న ద్రవ్య మొకటిగనే యున్నదని సాంఖ్యులసిద్ధాంతము. అర్వాచీను లగురసాయనశాస్త్రజ్ఞులు కొన్ని కొన్నిద్రవ్యములను వేఱుపఱచి చూచి యఱువదిరెండుద్రవ్యములు మూలపదార్థము లని స్థిరపఱచిరి. కాని, "యీయఱువదిరెండుతత్త్వములును స్థిర మగునవి కాకపోవుటచే, మొదట నేదో యొకపదార్థమున్నది. ఆపదార్థమునందుండియే సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, నక్షత్రములు, భూమి మొదలగుప్రపంచమంతయుఁ బుట్టినది" అని పాశ్చాత్యులగుపదార్థశాస్త్రవేత్తలు ఇప్పుడు నిశ్చయించిరి. కావున నాసిద్ధాంత విషయమై విశేషవివేచన చేయ నక్కఱయుండదు. జగత్తునందలి యున్నపదార్థములకు మూలభూత మగుద్రవ్యమును సాంఖ్యశాస్త్రమునందు ప్రకృతి యని

నుడువుదురు. 'ప్రకృతిశబ్దార్థము 'మూలము (మొదలు)' అని యగుటచే నీప్రకృతి నుండి ముందుఁబుట్టఁబోవుపదార్థములను 'వికృతు'లని యైనను, 'మూలభూతద్రవ్యములవికారము'లనియైనను జెప్పుదురు;

కాని, యన్నిపదార్థములలోను ద్రవ్య మొక్కటియే యైనను; ఈద్రవ్యమునందలిగుణముగూడ నొక్కటియే యైనను, సత్కార్యవాదానుసారముగ నొకగుణమునుండియే యనేకగుణములు వెలువడుటకు వీలులేదు. రాయి, మన్ను, నీరు, బంగారము, మొదలగుజగత్తులోని వేర్వేఱుపదార్థములను జూచితిమేని, వానియందు వేర్వేఱగు ననేకగుణము లుండునట్టుల గనఁబడును. కావున పదార్థమాత్రముయొక్క గుణములను దొలుతఁ బరీక్షించి యాగుణములె సత్త్వమని, రజస్సని, తమస్సని మూఁడువర్గములుగ సాంఖ్యులచే విభజింపఁబడినవి. కారణ మేమి యన: ఏపదార్థమును తీసికొన్నను, శుద్ధమును నిర్మలము నగుపూర్ణావస్థయు, తద్విరుద్ధమగునికృష్టావస్థయు ననురెండుభేదములు సహజముగ నావస్తువున కుండుటచే, నికృష్టావస్థనుండి పూర్ణావస్థలోనికి వృద్ధినొందుచు నుండుటయే దానియొక్క ప్రవృత్తిగ నుండునట్టుల కానఁబడును. ఈమూఁడవస్థలలోను శుద్ధావస్థను సాత్త్వికమనియు, నికృష్టావస్థను దామస మనియు, ప్రవర్తకావస్థను రాజసమనియు విశేషణముల నిచ్చు సత్త్వము, రజస్సు, తమస్సు ననునీమూఁడుగుణములు నన్నిపదార్థములకును మూలభూత మగుద్రవ్యమునందు (అనఁగ: ప్రకృతియందు) ప్రారంభమునుండియు నున్నవని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. వేయేల? ఈమూఁడుగుణములె ప్రకృతి యనియు ననవచ్చును. ఈమూఁడు గుణములలోను ఒక్కొకదానిసామర్థ్యము తొలుత నొకరీతిగ నుండుటచే, మొదట ప్రకృతి సామ్యావస్థయం దుండును. ఈసామ్యావస్థ జగత్తుయొక్క ప్రారంభదశయం దుండును. జగత్తు లయ మగునేని తిరుగ నుత్పన్న మగును. సామ్యావస్థయందు చలనము మొదలగున వేమియు నుండవు: సర్వము స్తబ్ధముగ నుండును. అనంతరమునం దీమూఁడు గుణములు హెచ్చుతగ్గులయ్యెనేని ప్రవృత్త్యాత్మక మగురజోగుణముచే మూలప్రకృతియందుండి యాయా పదార్థములు పుట్టినపిదప సృష్టి కారంభ మగును. సత్త్వరజస్తమోగుణము లను నీమూఁడును తొలుత సామ్యావస్థలో నుండుటచే వానియందు హెచ్చుతగ్గు లెట్టుల కలుగు నని యిప్పు డొకశంక వెలువడుచున్నది; కాని, ప్రకృతియొక్క స్వాభావికమూలధర్మమె యిది యని సాంఖ్యులు సమాధానము చెప్పుదురు. (సా. కా. ౬౧.) ప్రకృతి జడ మైనను స్వయముగ నేయది సర్వవ్యవహారములఁ జేయుచున్నది.

ఈమూఁడుగుణములలోను . తెలివి యనునది సత్త్వగుణముయొక్క లక్షణము. అజ్ఞానము (తెలివిలేమి) తమోగుణధర్మము. రజోగుణ మనునది ప్రవర్తకము (అనఁగా: మంచిచెడుగులయందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయునది). ఈమూఁడు గుణములు నెప్పుడును వేర్వేఱుగ నుండ నేరవు. అన్ని పదార్థములందును సత్త్వరజస్తమోగుణములు కలిసియున్నవి. మఱియు నీకలయిక యెప్పుడును మూఁడుగుణముల న్యూనాధిక భావమున ననుసరించియే వెలువడునది యగుటచే, మూలద్రవ్య మొకటియైనను, గుణభేదముచే నొకమూలద్రవ్యమునుండియె, బంగారము,ఇనుము, మన్ను, నీరు, ఆకసము, మానవశరీరము మొదలగు వేర్వేఱువికారములు పుట్టుచున్నవి. దేనిని మనము సాత్త్వికపదార్థ మనెదమో దానియందు రజస్తమస్సు లను రెండుగుణముల కంటెను సత్త్వగుణముయొక్క పరాక్రమ మెక్కువగ నుండుటచే, దానియం దెప్పుడు నుండురజస్తమోగుణము లణఁగఁ ద్రొక్కఁబడుటవలన మనదృష్టిమాత్రము ప్రసరింపదు. రూఢిగఁ జూచితిమేని సత్త్వరజస్తమోగుణములు మూఁడును ఇతర పదార్థములందువలె సాత్త్వికపదార్థమునందు నున్నవని యెఱుంగవలయును. కేవల సాత్త్వికములును, కేవలరాజసములును, కేవలతామసములును లేనే లేవు. ప్రతి పదార్థమునందును మూఁడుగుణములయొక్కయు పరస్పరసంబంధము కలదు. ఈ హెచ్చుతగ్గు లగుటలో నేగుణము ప్రబల మగునో, దానినిబట్టి ప్రతిపదార్థమును, సాత్త్విక మనియు, రాజస మనియు, తామస మనియు మనము చెప్పుచున్నాము. (సాం కా. ౧౨; మ. భా. అశ్వ-అనుగీత ౩౬; మఱియు, శాం. ౩౦౫. చూఁడు) ఉదాహరణము:—మనశరీరములో రజస్తమస్సులకంటె సత్త్వమధికమగు నేని మన దేహమునందు జ్ఞానము కలిగి సత్య మేదియో తెలియును. చిత్తవృత్తి శాంతమగును. ఇంతియే కాని, ఇట్టిసమయమునందు శరీరమున రజస్తమస్సులు బొత్తిగ లేకపోవు. అవి యణఁగియుండుటచే వాని సామర్థ్యము బయలుపడనేరదు. (గీ. ౧౪. ౧౦) సత్త్వమునకు మాఱుగ రజోగుణము ప్రబల మగు నేని మానుషశరీరమందు లోభ ముత్పన్న మగుటచే, 'కావలయు' ననుకోరిక పుట్టె యనేకకృత్యములను జేయుటకు మనుజుఁడు ప్రవర్తించును. అటులె సత్త్వరజస్సులకంటె తమస్సు ప్రబల మగు నేని, నిద్ర, ఆలస్యము, స్మృతిభ్రంశము మొదలగుదోషములు శరీరమునం దుత్పన్నము లగును. అనఁగా: జగత్తునందలి పదార్థములలో, బంగారము, లోహము, పాదరసము మొదలగు నానాత్వము లన్నియు ప్రకృతియందలి సత్త్వరజస్తమోగుణముల యన్యోన్యసంబంధముయొక్కయైనను, హెచ్చుతగ్గుల యొక్కయైనను ఫలమే యని తాత్పర్యము. మూలప్రకృతి యొకటియయినను ,నీనానాత్వ మెట్లు

పుట్టు ననువిచారమును 'విజ్ఞాన' మని చెప్పుచున్నారు. దీనియందె సకలాధిభౌతిక శాస్త్రమును జేరును. ఉదాహరణము:—రసాయనశాస్త్రము, విద్యుచ్ఛాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము అను నీ సర్వవిధజ్ఞానములును విజ్ఞానములే యగును.

సామ్యావస్థయందలి యీ మూలప్రకృతి, 'అవ్యక్తము' (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచర మగునది,) అగుటచే దానియందలి సత్త్వరజస్తమోగుణముల యన్యోన్యసంబంధముచేఁ బుట్టెడు ననేకపదార్థములు మనయింద్రియములకు గోచరము లగుచున్నవి. అనఁగా: మనము చూచునదియు, వినునదియు, నాకునదియు, మూర్కొనునదియు, తాఁకునదియు వ్యక్త మని సాంఖ్యశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడెను. 'వ్యక్తము' అనఁగ: ఇంద్రియములకు స్పష్టముగ గోచర మగుపదార్థము. అదివానియాకృతిచే నైనను, రూపముచే నైనను, లేక, యింక నేగుణముచే నైనను వ్యక్త మగును. వ్యక్తపదార్థము లనేకములగుటచే వానిలో వృక్షము రాయి మొదలగు కొన్ని 'స్థూలములు' గను, మనస్సు, బుద్ధి యాకాశము మొదలగునవి కొన్నిపదార్థము లింద్రియములకు గోచరము (వ్యక్తము) లైనను 'సూక్ష్మములు' గను నున్నవి. సూక్ష్మ మనఁగా: 'చిన్నది' యని యీస్థలమునం దర్థము కానేరదు. కారణ మేమన: ఆకాశము సూక్ష్మమైనను, జగత్తునంతయు వ్యాపించియున్నది. కావున సూక్ష్మ మనఁగా: స్థూలముకంటె విరుద్ధమని యైనను, వాయువుకంటె విరళ మని యైన నెఱుంగవలయును. స్థూల సూక్ష్మశబ్దములచే నేపదార్థముయొక్క సంఘటన యెట్టు లున్నదో యెఱుంగ నగును. వ్యక్తావ్యక్తశబ్దములచే నావస్తువుయొక్క ప్రత్యక్ష జ్ఞానము మనకుఁ గలుగుటకు వీలున్నదో లేదో తెలియును. కావుననే వేర్వేఱగు రెండుపదార్థములు సూక్ష్మము లయినను వానిలో నొకటి వ్యక్తము, రెండవది యవ్యక్తము కాఁగలదు. ఉదాహరణము: వాయువు సూక్ష్మ మయినను స్పర్శేంద్రియముచే నది యెఱుంగఁబడుటవలన దానిని వ్యక్త మందురు. సర్వపదార్థములయొక్కయు మూలద్రవ్య మగుప్రకృతి వాయువుకంటె నత్యంత సూక్ష్మ మగుటచే నేయింద్రియమునకును గోచరము కానేరదు. అందుచేతనే యవ్యక్త మగుచున్నది. ప్రకృతియే యింద్రియమునకు గోచరింపకపోయె నేని 'యిది యున్నటుల ప్రమాణ మేమి?' యని యొక ప్రశ్న వెలువడును; కాని యనేకపదార్థముల నవలోకించినపిదప సత్కార్యవాదానుసారముగ నాయన్నిటియొక్క మూలరూప మింద్రియ ప్రత్యక్షములో గోచరింపకపోయినను, సూక్ష్మరూపముచే నుండియే తీరవలయు

నని యనుమానముచే సాంఖ్యు లీప్రశ్నకు సమాధానముఁజెప్పిరి (సాం. కా. ౮). మఱియు వేదాన్తులచే బ్రహ్మాస్తిత్వము సిద్ధపఱచుట కీయుక్తియే స్వీకరింపఁబడినది (కఠ. ౬..౧౨-౧౩. వీనిమీఁది శంకరభాష్యమును జూడుడు). ప్రకృతి యత్యంతసూక్ష్మ మనియు,నవ్యక్తమనియు నీరీతిగ నంగీకరించితిమేని నైయాయికులపరమాణువాదము స్వయముగనే భ్రష్టమగును. కారణమేమి యనఁ: పరమాణువు లవ్యక్తములు నసంఖ్యములు నయినను ప్రతిపరమాణువును స్వతంత్రవ్యక్తిగాఁ గాని,యవయవముగఁ గాని యుండుటచే రెండుపరమాణువులనడుమ నేమిపదార్థమున్న దనుప్రశ్న మరల శేషించియేయున్నది. కావుననే, "ప్రకృతిలో పరమాణురూప మైనయవయవ భేదము లేమిచే నది యెప్పుడునొకదాని కొకటి సంబంధించియే, లేక, యొకేతీరుననే, నడుమనేమియు ఖండము లేక, యవ్యక్తము (ఇంద్రియములకు గోచరము కానిది) నిరవయవము నగురూపముతో నెల్లప్పుడు నంతటను వ్యాపించి యున్నదని సాంఖ్యులు వక్కాణించెదరు. పరబ్రహ్మను వర్ణించుచు 'దాసబోధ' యనుగ్రంథమున శ్రీసమర్థరామదాసస్వామివారిచే—

"జికడే పహాఁవే తికడే అపార, కోణీకడే నాహీఁపార.

ఏకజినసీ స్వతంత్ర, దూసరే నాహీఁ." (దాస. ౨౦. ౨. ౩)

"ఎటుచూచిన నది (బ్రహ్మము)యపారముగనే యున్నది. ఎక్కడను దాని కంతము గానరాదు. అదియొకేవిధము గలదియు, స్వతంత్రమైనదియునై యున్నది. దానియందద్వైతము (మఱి యేమియు) లేదు." అని చెప్పఁబడెను. ఈవర్ణన సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతికి సైతము సంబంధించియేయున్నది. త్రిగుణాత్మక మగు నవ్యక్తము, స్వయంభువు నేకవిధ మైనదియు నగుటచే నంతట తెఱపి లేక నిండి యున్నది. ఆకాశము వాయువు నను భేదము పిదపఁ గలిగినది; అవి సూక్ష్మము లయినను, వ్యక్తము లగుటచే వీని కన్నిటికి మూలభూత మగుప్రకృతియే, స్థిర మైనదియు సర్వవ్యాపకము నగునవ్యక్త మయినది. అయినను వేదాన్తుల పరబ్రహ్మమును సాంఖ్యుల ప్రకృతికిని భూమ్యాకాశముల కున్నంతభేద మున్నది. కారణ మేమి యనఁ పరబ్రహ్మము,చైతన్యరూపమును నిర్గుణము నయినది. ప్రకృతి జడస్వరూపమును, సత్త్వరజస్తమోమయ మయినదియు (అనఁగా: సగుణముగ)నై యున్నది; కాని యీ విషయములో విశేషవిచారము పిదపఁ జేయుదము. ప్రస్తుతము సాంఖ్యులయొక్క మత మేమియనునది మనకు విచారణీయము. స్థూలసూక్ష్మములు,వ్యక్తావ్యక్తములు నను

శబ్దములకు నిట్లర్థము చేసినపిమ్మట సృష్టియొక్క ప్రథమారంభమునఁ బ్రతిపదార్థము సూక్ష్మము నవ్యక్తము నగుప్రకృతియొక్క రూపమగుటచే వ్యక్తము (అనఁగా; ఇంద్రియగోచరము) అయెను. ప్రళయకాలమున నీవ్యక్తస్వరూపము నాశన మగు నేని మరల నవ్యక్తప్రకృతితోఁ గలిసి యవ్యక్తమగుచున్న దని చెప్పవలసివచ్చును. గీతలయందును నీమతమే యనువదింపఁబడినది. (గీ. ౨. ౨౮. మఱియు, ౮. ౧౮) ఈయవ్యక్తప్రకృతికే 'అక్షర' మనియు, ప్రకృతినుండి పుట్టినసర్వపదార్థములకును 'క్షర'మనియు సాంఖ్యు లిడినరెండవనామములు. క్షరమనఁగ 'బొత్తిగ నశించు నది' యను నర్థమును గ్రహింపక 'కేవలము వ్యక్తస్వరూపముయొక్క నాశ' మని మాత్రమే యిచ్చట నర్థము చెప్పవలయును. ప్రధాన మనియు, గుణక్షోభిణి యనియు, బహుధానక మనియు, ప్రసవధర్మిణి యనియు ప్రకృతికి నామాంతర ములున్నవి. సృష్టియం దున్నయన్నిపదార్థములకును మూలము గావుననే ప్రధాన మనియు, ప్రకృతియొక్క గుణత్రయసామ్యావస్థను స్వయముగనే మార్చునదిగా వున గుణక్షోభిణియనియు, గుణత్రయరూప మగుపదార్థభేదముయొక్క బీజములు దానియం దుండుటచే బహుధానక మనియు, దీనినుండి సకలపదార్థములుపుట్టుచు న్నవి (ప్రసూతములు) కావున ప్రసవధర్మిణి యనియు, నామములు ప్రకృతికిడు చున్నారు. ఈప్రకృతినే వేదాన్తశాస్త్రమునందు 'మాయ' (అనఁగా: మాయిక మగుదృశ్యము) అని చెప్పుచున్నారు.

సృష్టియందలిసకలపదార్థములు 'వ్యక్త' మనియు, 'అవ్యక్త'మనియు, లేక, 'క్షర' మనియు, 'అక్షర'మనియు రెండు వేఱుగ నున్నపిదప క్షేత్రజ్ఞవిచారమునఁ జెప్పఁబడినయాత్మ, మనస్సు, బుద్ధి, యహంకారము, ఇంద్రియములు ననునవి, సాంఖ్యమతానుసారముగ నేవర్ణములోఁ జేర్పఁదగినవనునది మొదటిప్రశ్నయై యున్నది. క్షేత్రమును నింద్రియములును జడములే యగుటచే వ్యక్తమునందే యవి చేరును. కాని, మనస్సు, నహంకారము, బుద్ధియు ననువానికిని విశేషముగ నాత్మ కును, వ్యవస్థ యెటుల చేయవలయును?. యూరపుఖండమునం దిప్పుడు ప్రసిద్ధుఁడును సృష్టిశాస్త్రవేత్తయు నైన 'హెకెల్' అను నాతఁడు మనస్సు, బుద్ధి, యహంకా రము, ఆత్మ యనునివి యన్నియు శరీరధర్మములుగానే యున్నవని తనగ్రంథము లలో నిరూపించు చున్నాఁడు. మనుజునిశిరస్సులోనిమెదడు చెడె నేని, యతని స్మరణశక్తి నశించును. అతనికి పిచ్చి యెత్తుటను మనము చూచుచున్నాము. అటులె శిరస్సుపై గాయము తగిలి యందలి మెదడులోనియొకభాగము చెడిపోయె నేని

యాభాగమునకు మానసికశక్తి లేనటుల గాన్పించుచున్నది. మనోధర్మ మనునది జడముయొక్క గుణముగనే యున్నది. సారాంశ మేమన:—జడమునందుండి దాని నెక్కాలమునందును వేఱుపఱచుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావుననే తలయందు మెదడువలెనే, మనోధర్మము, నాత్మయు ననువానిని, వ్యక్త మనుసర్గములోనే చేర్పవలయుననుట యై యున్నది. ఈరీతిన వ్యవస్థఁ జేసితి మేని, యవ్యక్తము,జడప్రకృతి యనునదియె తుదకు నేకాకులై(ఒంటిగ)మిగిలి యుండును. కారణ మేమి యన:—సర్వవ్యక్త పదార్థములు నీమూలభూత మగునవ్యక్తమునుండియే పుట్టినవి. ప్రకృతి తప్ప జగత్తునకు నుత్పాదకుఁడు గాని, కర్త గాని మఱియొకఁడు లేఁడు. మూలప్రకృతియొక్క శక్తి వృద్ధియగుచుండఁగనే, దానికి 'చైతన్యము', లేక,'యాత్మ' అను రూపాన్తరము వచ్చెను. ఈమూలప్రకృతికిని, సత్కార్యవాదమునకు వలె, విధానములును, నియమములును సిద్ధము లయినవి; వానివలెనే సర్వజగత్తును,దానితోఁబాటు మనుజులును కారాగృహబద్ధులవలె నున్నారు.'ఆత్మ'యని వేఱుపదార్థము లేదనునదియే కాక, యది యవినాశి గాదు,స్వతంత్రమయినది గాదు. ఇంక మోక్ష మెచ్చటినుండి వచ్చును? 'నాయిచ్ఛానుసారముగ నేనేపని చేయుదు'నని యొక్కొకనికిఁ దోఁచున దంతయు భ్రమయే. ప్రకృతి యేమూలకు లాగునో యటఁడామూల కేఁగవలయును. సారాంశ మేమి యన: "కై. శంకర మోరోనరాడే" యనువానిచేఁ 'గలహాపురి' యనునాటకారంభమునందు ధ్రువపదములో (పల్లవి) చెప్పినరీతిగ నున్నది.

"విశ్వ సర్వ హేఁ తురుంగ మోఠా ప్రాణిమాత్ర హై కైదీ,
పదార్థధర్మాఁ చియా శృంఖలా త్యాఁ తేఁ కోణి న ఛేదీ."

"ఈప్రపంచ మంతయు నొకగొప్పకారాగృహము. ప్రాణు లందఱును ఖైదీలు. పదార్థములయొక్క గుణధర్మములు అను ఈసంకెళ్ల నెవరును త్రెంపఁ జాలరు." ఇట్లు సకల మగుచరాచరసృష్టియొక్కయు వ్యవహారము నడచుచున్న దని "హెకెల్" అను వానిమతము. సర్వసృష్టికిని మూల మీతీరున జడమును నవ్యక్తము నగుప్రకృతి యొక్కటియే యగుటచేఁ దనమతమునకు 'నద్వైత' మని *'హెకెల్' పేరిడుకొనెను; కాని యీయద్వైతము జడమూలకము (అనఁగా:

---

* అద్వైతమునకు Monism అని 'హెకెల్' మొదట పేరిడెను. అందుపైని 'హెకెల్' ఒక స్వతంత్రమగు గ్రంథమునైతము వ్రాసెను.

జడ మగునొక్క—యాకృతియందె సర్వవిషయములను జేర్చునది) అగుటచే దీనిని జడాద్వైత మని కాని యాధిభౌతికశాస్త్రాద్వైత మని కాని నే నందును.

కాని, సాంఖ్యశాస్త్రకారు లీజడాద్వైతము నొప్పుకొనరు. మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, ఇవి పంచభూతాత్మక మగుజడప్రకృతి ధర్మములుగ నున్న వను విషయమును వా రొప్పుకొందురు. తదనుసారముగ నవ్యక్త మగుప్రకృతియం దుండి క్రమముగ బుద్ధి, అహంకారము మొదలగు గుణములు పుట్టె నని సాంఖ్య శాస్త్రమునఁ దొలుతఁ జెప్పఁబడినది; కాని జడప్రకృతియందుండి చైతన్యముపుట్టు టకు వీలులేకపోవుటయే కాక, యెవఁడైనను తనభుజములమీఁదఁ దా నెటుల యానీనుఁడు కాలేఁడో, యటులే, ప్రకృతి నెఱుంగునది, లేక, చూచునది, ప్రకృతికంటె వేఱగుపదార్థమైననే కాని "నేను దీని నెఱుంగుచున్నాను" అను సంభాషణమే ప్రచారములో నుండ నేరదు. సృష్టివ్యవహారముం గంటి మేని "నే నెఱుంగునదియు, లేక, చూచునదియు, నాకంటె వేఱుగ నున్న" దని యంద అకు ననుభవములోనే యున్నది. కావున జ్ఞాత జ్ఞేయము, చూచువాఁడు చూడఁ బడువస్తువు, లేక, ప్రకృతిని జూచువాఁడు జడప్రకృతియు, అను నీరెండుపదా ర్థములను నారంభమునందుండి వేర్వేఱుగ నున్నవని సిద్ధాన్తీకరించుట యా వశ్యక మగునని సాంఖ్యులచే నిశ్చయింపఁబడినది. (సాం. కా. ౧౭.) పూర్వప్రక రణమునందు క్షేత్రజ్ఞుఁ డనియు, నాత్మ యనియుఁ జెప్పఁబడినపదార్థమె ద్రష్ట యు, జ్ఞాతయు, ఉపభోక్తయు నగుటచే, ఈతనినే సాంఖ్యశాస్త్రమునందు 'పురుషుఁడు' అని, లేక, 'జ్ఞః' (జ్ఞాత) అని చెప్పుచున్నారు. ఈజ్ఞాత ప్రకృతి కంటె వేఱగుటవలన స్వభావముగనే ప్రకృతిసంబంధము లగుసత్త్వరజస్తమోగుణ ములకు దూరముగ నుండువాఁడు, అనఁగా: నిర్గుణుఁడును, వికారమును బొందని వాఁడును, జూచుట యెఱుంగుట మొదలగునవి తప్ప నితరమగు దాని నేమియును జేయనివాఁడును, అగుటచే జగత్తునందు జరుగుపటాటోప మంతయు నొకప్రకృతి ధర్మమే యయి యున్నదని సిద్ధమగుచున్నది. సారాంశ మేమన: (౧) 'ప్రకృతి' యచేతనము, 'పురుషుఁడు' సచేతనుఁడు; (౨) ప్రకృతి పటాటోపమును జేయును, పురుషుఁ డుదాసీనుఁడు నకర్తయు నగును; (3) ప్రకృతి త్రిగుణాత్మకము, పురు షుఁడు నిర్గుణుఁడు; (४) ప్రకృతి గ్రుడ్డిది, పురుషుఁడు సాక్షి; ఇట్లు రెండు వేర్వేఱుతత్త్వము లీసృష్టియం దనాదిసిద్ధములుగను స్వతంత్రములుగను స్వయం భువులుగను నున్నవి యని సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాన్తము. దాని ననుసరించియే భగవద్గీత

లలో—"ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి," "ప్రకృతియు, పురుషుఁడు ననువీరిద్దఱు ననాదులుగ నున్నారు" (గీ. ౧౩. ౧౯) అని తొలుతఁ జెప్పి, వెంటనె—"కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతి రుచ్యతే" "దేహేంద్రియవ్యాపారములను బ్రకృతి యొనర్చుచున్న" దనియు, "పురుష స్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతు రుచ్యతే" "పురుషుఁడు సుఖదుఃఖముల యుపభోగమునందు కారణమగుచున్నాఁ"డనియుఁ జెప్పఁబడినది; కాని, "ప్రకృతిపురుషు లిద్దఱనాదులు." అనుమతము గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినను, ఈరెండుతత్త్వములు స్వతంత్రములు స్వయంభువులు నని గీత యొప్పుకొన దని యెఱుంగవలయును. కారణమేమి యన: గీతలయందలి ప్రకృతి తన 'మాయ' యని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. (గీ. ౭. ౧౪; ౧౪. ౩) మఱియుఁ బురుషునివిషయములో సైతము—"మమైవాంశో జీవలోకే" "వాఁడు నాయంశమై యున్నాఁడు" (గీ. ౧౫. ౭.) అని చెప్పినాఁడు. అనఁగ: గీత సాంఖ్యశాస్త్రముకంటె నెక్కువగనే విచారించినది; కాని యిప్పుడే గీతవైపునకు దృష్టిని బోనీయక సాంఖ్యశాస్త్రము ముందేమి చెప్పు ననువిషయము విచారింతము.

సాంఖ్యశాస్త్రప్రమాణముగ సృష్టియందున్న పదార్థములన్నియు, అవ్యక్తము (మూలప్రకృతి), వ్యక్తము (దానివికారము), పురుషుఁడు (జ్ఞుఁడు) అని మూఁడు వర్గములుగ నున్నవి. కాని వీనిలో వ్యక్తపదార్థముయొక్క స్వరూపము ప్రళయకాలమున నశించును; కావున మూలమునందలి యవ్యక్తప్రకృతి, పురుషుఁడు నను నీరెండుతత్త్వములును మిగిలియుండును. ఈరెండుమూలతత్త్వములు 'అనాదులు, స్వయంభువులు' నని సాంఖ్యులయొక్క సిద్ధాంతము. కావున వారిని ద్వైతులు (రెండుమూలతత్త్వముల నంగీకరించువారు) అని చెప్పుచున్నారు. వీరు ప్రకృతి పురుషులకంటె వ్యతిరిక్త మగునీశ్వరుని గాని, స్వభావమును గాని, కాలమును గాని, మఱియొకమూలతత్త్వమును దేని నొప్పుకొనరు.* కారణ మేమి యన: సగుణుఁ డగునీశ్వరుఁడు, కాలము, లేక, స్వభావము ననునవి యన్నియు,

* ఈశ్వరకృష్ణుఁడు శుద్ధనిరీశ్వరవాది; ఈతనిసాంఖ్యకారికలయందుమూలమగువిషయము డెబ్బది యార్యావృత్తములలో నిమిడ్చి చెప్పఁబడినదని తుద నున్న నుపసంహారాత్మకము లగుమూఁడుశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడినది; కాని, 'కోల్‌బ్రుక్" అనువానిచేతను 'విల్సన్'అనువానిచేతను జేయఁబడినయిఙ్గ్లీషుభాషాంతరముతోఁగూడి బొంబయిలో, రా. రా. తుకారామతాత్యాచే ముద్రింపఁబడిన

వ్యక్తము లగుటచే నవ్యక్త మగుప్రకృతియందుండి వెలువడువ్యక్తపదార్థమునందె

పుస్తకములో మూలవిషయముపై నఱువదిడెబ్బదియార్యలుమాత్రమే యుండెను. అప్పుడు డెబ్బదియవశ్లోక మేది యని 'విల్స'నుకు శంక కలిగెను. కాని యీశ్లోక మాతనికి లభింపనందున నాసందేహ మటులే నిలచియుండెను. ఈలభింపనియార్యావృత్తము ప్రస్తుతమందున్నవానిలో నఱువదియొకటవశ్లోకమునకుఁ దరువాతిదై యుండవలయునని నాయభిప్రాయము. అఱువదియొకటవశ్లోకముపై నున్నగౌడపాదాచార్యులుగారిభాష్యము రెంటికిఁ గలదు. మఱియు (౧౬౧) ఈభాష్యమునందలి ప్రతీకము లగుపదములఁ దీసి కూర్త మేని,

"కారణ మీశ్వర మేకే బ్రువతే కాలం పరే స్వభావం వా
ప్రజాః కథం నిర్గుణతో వ్యక్తః కాల స్స్వభావ శ్చ."

అని యగును. ఇది పూర్వోత్తరసందర్భములనుసైతము ననుసరించియే యున్నది. ఈయార్య నిరీశ్వరమతమును బ్రతిపాదించును గాన, వెనుకటివారలలో నెవరో తీసివైచినటుల తోఁచుచున్నది; కాని మూలశ్లోకములలో జామాతృశోధను (అనఁగా: జడు వేమియురానివాఁడని దెలియక మామగారు తనయల్లునిఁ దాటియాకులలో వ్రాసినగ్రంథమునకు హరితాళము (కప్పు) పెట్టుమనఁగా, ఆమూర్ఖుఁడు ఆపుస్తకములోని గ్రంథము వ్రాయనిపట్టియాకులకుసైతము హరిదళముపూసెనఁట. ఇట్టిదానికి జామాతృశోధ యందురు) చేయు నీబుద్ధిమంతుఁ డాశ్లోకము యొక్క భాష్యమునుసైతము తీసివైచుటకు మఱచినందున మనము శోధించి యాశ్లోకమును గనిపెట్టఁగలిగితిమి. కాని యాజామాతృశోధకుని మన మిప్పుడుపకారిగ నెన్నవలయును. పూర్వము కొందఱు స్వభావమును, మఱికొందఱు కాలమును జగత్కారణముగఁ దలఁచుచుండ, వేదాంతు లందఱికన్న నెక్కువలోఁతుగ విమర్శించి 'ఈశ్వరుఁడు జగత్కారణ'మని చెప్పిరి. ఇది 'శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు'లోని యాఱవయధ్యాయమందలి తొలిమంత్రమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈమంత్రమేమన:—

"స్వభావ మేకే కవయో వదన్తి కాలం తథాఽన్యే పరిముహ్యమానం,
దేవ స్యైషా మహిమా తు లోకే యే నేదం భ్రామ్యతే బ్రహ్మచక్రమ్."

కాని, యీమూఁడుమూలకారణములను సాంఖ్యు లొప్పుకొన రని తెలియఁజేయుటకే పైఁ జెప్పినయార్యావృత్తమును, ఈశ్వరకృష్ణుఁ డఱువదిరెండవదానినిగా వ్రాసెను.

యవి చేరును. ఈశ్వరుఁడు నిర్గుణుఁ డని యున్నను సత్కార్యవాదానుసారముగ, నిర్గుణ మగుమూలతత్త్వమందుండి త్రిగుణాత్మక మగుప్రకృతి యేనాఁడును పుట్టనేరదు; కాని 'ప్రకృతియు,పురుషుఁడు'నను రెండుపదార్థములకంటె నీసృష్టియందు మూఁడవది యగుకారణ మేదియు లేదని వారిచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడియున్నది. ఈరీతిగ రెండుమూలతత్త్వములను నిశ్చయించినపిదప నారెండుపదార్థములనుండియు సృష్టి యెటుల గలిగిన దనువిషయమును తమమతము ననుసరించి వారు వ్యవస్థ చేసిరి. నిర్గుణపురుషుఁడు స్వయముగ నేమి చేయుటకు సమర్థుఁడు కాకపోయినను ప్రకృతికి నతనికి సంయోగ మగునేని, యావు దూడకుఁ బాలిచ్చునటులును, సూదంటుఱాతిసామర్థ్యముచే నినుమున కాకర్షణశక్తి నచ్చినటులును,మూల మగునవ్యక్తప్రకృతి తనగుణములయొక్క (సూక్ష్మములు, స్థూలములు) వ్యక్తస్వరూపమును పురుషునియెదుటఁ జూపును. (సాం. కా. ౫౭) పురుషుఁడు సచేతనుఁడు, జ్ఞాతయు నైనను, కేవలు (నిర్గుణు)ఁ డగుటచే నతనియొద్ద స్వయముగఁ గర్మలను జేయుసాధనము లేమియు లేవు. ప్రకృతి, కర్మలను జేయునది యైనను, జడము, లేక, యచేతన మగుటచే నేపని చేయవలయునో దానికిఁ దెలియదు. కావున గ్రుడ్డివాఁడును, కుంటివాఁడును కలిసినపిదప, గ్రుడ్డివానిభుజము మీదఁ గుంటివాఁడు కూర్చుండుటచే నిరువురకును దారి సాగునటుల, జడప్రకృతికిని, సచేతనుఁ డగుపురుషునకును సంయోగము గలిగె నేని, సృష్టిలోనికర్మ కారంభమగును. (సాం. కా. ౨౧). మఱియు నాటకములందు ప్రేక్షకులమనోరంజనమునకై యేతీరున నొకానొకనటి కొంతసే పొకవేషమును మఱికొంతసేపు మఱియొకవేషమును ధరించి యాడునో, యటులనే పురుషునియొక్క లాభము కొఱకు (పురుషార్థముకొఱకు) పురుషుఁ డేమియు ప్రత్యుపకారము చేయకపోయినను, ప్రకృతి, సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క హెచ్చుతగ్గులచే ననేకవేషములఁ దాల్చి పురుషునియెదుట నాట్యముఁ జేయుచుండును. (సాం. కా. ౫౯) ఈప్రకృతియొక్క నాట్యమును మఱచి, మోసముచేఁ గాని, లేక, వృథాభిమానముచేఁ గాని (గీ. ౩. ౨౭) ప్రకృతియొక్క యీకర్తృత్వమును పురుషుఁడు తనపై ననవసరముగ వేసికొని సుఖదుఃఖము లనుసుత్రాళ్లతో నెంతవఱకుఁ దన్ను బంధించుకొనుచున్నాఁడో, యంతవఱకు నతని కెప్పుడును మోక్షము లభింపదు; కాని యెప్పుడు త్రిగుణాత్మకప్రకృతి వేఱయినది యనియు, తాను వేఱయినవాఁ డనియు జ్ఞానము పురుషునకుఁ గలుగునో, యప్పుడే యతఁడు ముక్తుఁ డగుచున్నాఁడు (గీ. ౧౩.౨౯-

౩౦; ౧౮. ౨౦). కారణ మేమి యన: ద్రష్ట (చూచువాఁడు) యగుపురుషుఁడు నిజముగఁ దొలుతనుండి కర్తయు బద్ధుఁడును గాఁడు. వాఁడు స్వతంత్రుఁడుగను, స్వభావముగనే యకర్తయు నై యున్నాఁడు. ఈయున్న దంతయు ప్రకృతియొక్క కార్యము. వేయేల? మనోబుద్ధులుసైతము ప్రకృతియొక్క కార్యములే యగుటచే బుద్ధిసంబంధ మగుజ్ఞాన మంతయు ప్రకృతి చేయుపనులఫలమే యై యున్నది. ఈ జ్ఞానము, సాత్త్విక మనియు, రాజస మనియు, తామస మనియుఁ ద్రివిధముగ నున్నది. (గీ.౧౮.౨౦-౨౨) వానిలో బుద్ధికి సాత్త్వికజ్ఞానము కలిగె నేని "నేను వేఱు, ప్రకృతి వేఱు" అని తోఁచును. సత్త్వము రజస్సు తమస్సనునవి మూఁడు గుణములును బ్రకృతిసంబంధములే కాని పురుషునివి కావు. పురుషుఁడు నిర్గుణుఁడగుటచేఁ ద్రిగుణాత్మకప్రకృతియే యతనికి సహాయముగ నున్నది (మ. భా. శాం. ౨౦౮.౮). ఈసాహాయ్య మెప్పుడు స్వచ్ఛ మయినది యగునో, అనఁగా: ప్రకృతి వికార మగుబుద్ధి యెప్పుడు సాత్త్విక మగునో, యప్పుడు 'నేను వేఱు, ప్రకృతి వేఱు' అని తనసత్యస్వరూప మీస్వచ్ఛ మగునద్దమునందుఁ బురుషునకుఁ బ్రతిఫలించును; ప్రకృతి లజ్జితురాలువలె మరల నాపురుషునియెదుట నాట్యము సలుపదు. ఈయవస్థ ప్రాప్త మగునేని, సర్వపాశములనుండి ముక్తుఁడై స్వాభావికమగు కైవల్యపదమును బొందును. కైవల్య మనఁగ: కేవలత్వ (ఒంటరితనము, లేక, ప్రకృతి సంయోగము లేక యుండుట;) మనియర్థము. కావునఁ బురుషునియీ నైసర్గిక స్థితినె సాంఖ్యశాస్త్రమునందు, మోక్ష (వదలుట) మని చెప్పుచున్నారు; కాని, యట్టిస్థితియందు "పురుషుఁడు ప్రకృతిని వదలునా?. లేక, ప్రకృతియేపురుషుని వదలునా?" యనునొకసూక్ష్మ మగుప్రశ్న సాంఖ్యులచే నడుగఁబడినది. "భర్తకంటె భార్యయెత్తైనదా?, లేక, భార్యకంటె భర్త పొట్టివాఁడా?" అని ప్రశ్న చేయుటవలె నీప్రశ్నయు నిరర్థక మని యనేకులకు స్ఫురించును. కారణ మేమి యన: రెండువస్తువులు వియోగమును జెందు నేని, యెది దేనిని వదలె నని విచారించుట నిష్ప్రయోజన మగుటచే రెండును బరస్పరము సడలించుకొని పోయె నని మన బుద్ధికి గోచర మగును; కాని, కొంత సూక్ష్మముగ విచారించితి మేని, సాంఖ్యుల యీప్రశ్న వారియూహను బట్టి తప్పుకాదని తోఁచును. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ బురుషుఁడు, నిర్గుణుఁడు, నకర్తయు, నుదాసీనుఁడు నగుటచే, 'వదలిపెట్టుట,' లేక, 'పట్టుకొనుట' అనునీక్రియలయొక్క కర్తృత్వ మాసిద్ధాన్తముం బట్టి పురుషున కుండ నేరదు. (గీ. ౧౩. ౩౧-౩౨) కావునఁ గర్తృత్వ మనునది

ప్రకృతిధర్మ మగుటచేఁ బ్రకృతియే పురుషుని వదలిపోవుచున్నది. అనఁగా: ప్రకృతియె పురుషునియందుండి తన్ను ముక్తురాలినిగఁ జేసికొనుచున్నదని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను. (సాం. కా. ౬౨; గీ. ౧౩. ౩౪) సారాంశమేమి యన:—మోక్ష మన, వెలుపలినుండి పురుషునకు సంప్రాప్త మగువేఱైన యవస్థ కానేరదు; పురుషునియొక్క స్వాభావికమగు మొదటిస్థితికంటె వేఱగు స్థితియును గానేరదు. ముంజగడ్డియొక్క చర్మము, లోపల నున్నకాఁడకంటె వేఱయినట్లును, లేక, లోనున్న నాఁచు నీటికంటె వేఱయినట్లును, ప్రకృతిపురుషుల సంబంధమైయున్నది. ప్రకృతియొక్క గుణములచే మోహమును జెందినసామాన్య పురుషుఁడీభేదమును గుర్తింపలేక సంసార మనెడుచక్రములోఁ దిరుగుచున్నాఁడు. కాని, యీభేదము నెఱింగినవాఁడే ముక్తుఁడగును. అతనినే 'జ్ఞాత' '(లేక, బుద్ధుఁడు) యనియు, 'కృతకృత్యుఁ' డనియు వచింతు రని మహాభారతములోఁ జెప్పఁబడియుండుటచే (మ.భా. శాం. ౧౯౪. ౫౮; ౨౪౭.౧౧; ౩౦౬. ౩౦౭), ఈ "ఏతద్బుద్ధ్వా బుద్ధిమాన్ స్యాత్" (గీ. ౧౫. ౨౦) అను గీతావచనమునందున్నబుద్ధిమచ్ఛబ్దమున కిదియె యర్థము. అధ్యాత్మశాస్త్రదృష్టితోఁ జూచినను మోక్షమున కిదియె సత్యస్వరూపమైయున్నది. (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౧. ౪) కాని, "పురుషుఁడు స్వభావముగనే కేవలుఁ"డనుటకు కారణము చెప్పక, "యాత్మయాదియందుండియుఁ బరబ్రహ్మరూపుఁడగుటచే నతఁడు మూలభూత మగురూపమును (అనఁగా: పరబ్రహ్మను) ఎఱుంగుటయె" 'మోక్ష'మనునదియే, సాంఖ్యుల వేదాంతముకంటె నద్వైతవేదాంతమం దున్నవిశిష్టవిషయము. సాంఖ్యవేదాంతములయందున్న భేదము ముందుప్రకరణములో స్పష్టముగఁ దెలుపఁబడును.

పురుషుఁడు (ఆత్మ)నిర్గుణుఁడు, ఉదాసీనుఁడు, అకర్తయు నను సాంఖ్యమత మద్వైతులకుఁ బూర్ణముగ నిష్టమైన దైనను, ఒకప్రకృతినే చూచువారును, స్వతంత్రులు నగుపురుషు లాదియందుండియు నసంఖ్యు లున్నారనెడి యీపురుషుల సంఖ్యావిషయసంబంధమగు కల్పనను వేదాన్తు లొప్పుకొనరు (గీ.౮.౪; ౧౩. ౨౧–౨౨; మ. భా. శాం ౩౫౧; మఱియు, వే. శాం. భా. ౨. ౧. ౧.). ఉపాధిభేదముచే జీవులు వేర్వేఱుగ వెలయుచున్నారు. సత్యముగఁ జూచిన సర్వము బ్రహ్మమే యని వేదాన్తులసిద్ధాన్తము; కాని, యేల ప్రతిమనుజునియొక్క జన్మమరణ సంసారము లనునవి వేర్వేఱుగ నున్నవో, ఎందుచేత, ఒకఁడు సుఖి, మఱియొకఁడు దుఃఖి యనుభేదము స్పష్టముగ కాన్పించుచున్నదో, యీ కారణముల

చేతనే ప్రతియాత్మయు, లేక, ప్రతిపురుషుఁడు ననాదిగ వేఱ్వేఱగుటచే వారిసంఖ్యయు ననంత మగును. (సాం. కా. ౧౮) సకలసృష్టికిని ప్రకృతి, పురుషుఁడు నను రెండును మూలతత్త్వములే; కాని, దానియందున్న పురుషశబ్దముచే నసంఖ్యు లగుపురుషులసముదాయము చెప్పఁబడు నని సాంఖ్యులయొక్క యర్థమైయున్నది. ఈయసంఖ్యు లగుపురుషులయొక్కయు, త్రిగుణాత్మకప్రకృతియొక్కయు సంయోగముచే సృష్టియందున్న సర్వవ్యవహారములు నడుచుచున్నవి. ప్రతిపురుషునకును ప్రకృతికిని సంయోగ మగునేని ప్రకృతి తనగుణములయొక్కవ్యాప్తి నాపురుషునియెదుటఁ బెట్టును. పురుషుఁడు దాని నుపభోగించును. ఇట్లు జరుగఁగా జరుగఁగా నేపురుషునకుఁ జుట్టునున్న ప్రకృతి సాత్త్వికరూపమగునో, యాపురుషునకే (అందఱకుఁగాదు) నిజ మగుజ్ఞానము కలుగును. ఆజ్ఞానము పూర్ణముగఁ గలిగినపిదప, ప్రకృతియొక్క నాట్య మాఁగుటచే, తన మూలభూత మగుకైవల్యస్వరూపమును బొందుచున్నాఁడు; కాని, యతనికి మోక్షము లభించినను, మిగిలినవానికి సంసారము నడుచుచునే యుండును. పురుషుఁ డీరీతిఁగ కైవల్యస్వరూపమును బొందెనేని, యాక్షణమునందె యాపురుషుఁడు ప్రకృతిపాశమునుండి ముక్తుఁడై యుండవలయు నని యెవరికైనను దోఁపవచ్చును; కాని, సాంఖ్యమతానుసారముగ నట్లు కానేరదు. ప్రకృతివికారము లగుదేహేంద్రియములు మరణపర్యంత మతనిని వదలవు. అట్లగుటకుఁ గారణ మేమి యన: "ఎట్లు, కుమ్మరియొక్క చక్రముపైకుండ సిద్ధ మయి తీసివేయఁబడినను, పూర్వసంస్కారానుసారముగఁ జక్రము కొంతసేపు తిరుగుచుండునో, యట్లే కైవల్యమును జెందినపురుషునియొక్క శరీరము కొన్నిదినములు మిగిలి యుండు" నని సాంఖ్యులు చెప్పెదరు. (సాం. కా. ౬౭) అయినను గైవల్యముఁ జెందినపురుషునకు నాశరీరమువలన నేమి యాటంక మైనను సుఖదుఃఖములయొక్క బాధయైన నుండనేరదు. కారణ మేమి యన: జడప్రకృతియొక్క వికార మగుదేహము సైతము జడ మగుటచే సుఖదుఃఖములు రెండును దానికి సమానములుగనే యుండును. మఱియు సుఖదుఃఖములు పురుషుని వని చెప్పవలసివచ్చెనేని 'ప్రకృతియొక్క వ్యవహారమును, తానును వేఱగుటచే సర్వకర్తృత్వములు ప్రకృతివే కాని తనవి కావు' అను నీతత్త్వము నాపురుషుఁ డెఱింగినందునఁ బ్రకృతి యెంతనాట్యము చేయుచున్నను తా నుదాసీనుఁడుగనే యుండును. ఏపురుషుఁడు ప్రకృతియొక్క గుణత్రయమునుండి ముక్తుఁడయి జ్ఞానమును బొందఁడో, యతనికి జననమరణప్రవాహము తప్పదు; కాని సత్త్వగుణాధిక్యముచే దేవ

యోనియందును, రజోగుణాధిక్యముచే మానవయోనియందును, తమోగుణప్రాబల్యముచే పశువులయందును పుట్టును. (సాం. కా. ౪౪,౫౪) ప్రతిమనుజునకును చుట్టునున్న ప్రకృతి (అనఁగా: స్వబుద్ధి) యందున్న సత్త్వరజస్తమములయొక్క హెచ్చుతగ్గులచే జననమరణరూపమగుసంసారచక్రఫలము నతఁడు పొందును. "ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థాః" "సాత్త్వికవృత్తి గలిగినపురుషులు స్వర్గమునకుఁ బోదురు." మఱియు, తామసపురుషుల కధోగతిప్రాప్త మగునని సైతము గీతలలో చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౪. ౧౮) కాని, యీస్వర్గాదిఫలము లనిత్యములు. జననమరణములనుండి ముక్తుఁడు గావలయునని తలఁచెనేని, లేక, సాంఖ్యపరిభాషానుసారముగఁ బ్రకృతికంటె నుండుతనభేదమును, కైవల్యమును, స్థిరముగ నుంచవలయునని తలంచె నేని, త్రిగుణాతీతుఁడై విరక్తు (సన్యస్తుఁ) డగుట దక్క నతనికి వేఱొండుమార్గమేదియు లేదు. కపిలాచార్యులుగారి కీజ్ఞానమును, వైరాగ్యమును బుట్టుకతోడనే సంప్రాప్తము లైనవి. కాని, యెల్లరకు నిట్టిస్థితి పుట్టుకతోడనే కలుగుట దుర్లభము. కావున తత్త్వవివేక రూపమగుసాధనముచే ప్రకృతిపురుషుల నడుమనుండుభేదము నెఱింగి, తనబుద్ధిని శుద్ధము చేసికొనవలయునని ప్రతిమనుజుఁడును బ్రయత్నింపవలయును. ఈప్రయత్నముచే బుద్ధి సాత్త్విక మగునెడల, వెంటనే జ్ఞానము, వైరాగ్యము, ఐశ్వర్యము అనుగుణములు పుట్టుటచే తుదకు మనుజునకుఁ గైవల్యప్రాప్తి యగును. ఈస్థలమునం దైశ్వర్యశబ్దమునకు, 'ఇచ్ఛయించిన పదార్థముల నెల్లఁ బొందుటకుఁ దగినయోగసామర్థ్య'మని యర్థము. సాంఖ్యమతానుసారముగఁ గర్మము సాత్త్వికగుణములలోనే చేరును; కాని కేవలధర్మముచే కేవల స్వర్గమే ప్రాప్తమగును. జ్ఞానవైరాగ్య (సన్యాస) ములచే, మోక్షమును, లేక, కైవల్యమును బొందిన పురుషులయొక్క దుఃఖములు ఆత్యంతికముగ నివర్తించు నని దానియందున్న కడపటిభేదము కపిలాచార్యులచే నిరూపింపఁబడినది.

దేహేంద్రియబుద్ధులలో మొదట సత్త్వగుణ మధిక మగుటచే నంతకంతకు శ్రేష్ఠుఁ డగుచుఁ దుదకు 'త్రిగుణాత్మకప్రకృతి వేఱు, తాను వే'ఱనుజ్ఞానమునొందిన పురుషుఁడు 'త్రిగుణాతీతుఁడు', అనఁగా: సత్త్వరజస్తమస్సులనుమూడుగుణములకు దూరముగనుండువాఁ డని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. ఈత్రిగుణాతీతావస్థలో సత్త్వరజస్తమోగుణములలో నేగుణమును శేషించియుండదు. కావున సూక్ష్మదృష్టితో విచారించిన, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నను మూఁడు స్థితులకంటె నీ స్థితి వేఱుగనే యున్నదని యొప్పుకొనవలసివచ్చును. ఈయభిప్రాయము

మనస్సున నుంచుకొనియే భక్తిని, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నని విభజించి యీగుణత్రయాతీతుఁ డగుపురుషుఁడు నిర్హేతుకముగ నభేదభావముతోఁ జేయు భక్తికి నిర్గుణభక్తి యని నాలవపేరు పెట్టఁబడినది (భాగ.౩. ౨౯; ౭.౧౪). కాని, సాత్త్వికము, రాజసము, తామసము నను నివర్గీకరణము కన్న నధికమగు వర్గీకరణములోఁ బ్రయత్నించుట యుక్తము కానేరదు. కావుననె సత్త్వగుణము యొక్క యత్యంతోత్కర్షచేతనే, తుదకు త్రిగుణాతీతావస్థ ప్రాప్తమగు నని యంగీకరించి సాత్త్వికవర్గమునందే దీనిని సాంఖ్యశాస్త్రజ్ఞులు చేర్చుచున్నారు. గీతయందు నా పద్ధతియే స్వీకరింపఁబడినది. ఉదాహరణము:—'ఉన్న దంతయు నొకటే' యను నభేదాత్మకజ్ఞానమే సాత్త్విక మగునని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౦); గీతలలో సత్త్వగుణమును వర్ణించుచుఁ ద్రిగుణాతీతావస్థ పదునాలుగవయధ్యాయములోఁ దుదకు వర్ణింపఁబడినది; కాని, ప్రకృతిపురుషు లను నిద్వైతము భగవద్గీతలయం దొప్పుకొనఁబడకపోవుటచే నాగీతలలో 'ప్రకృతి, పురుష, త్రిగుణాతీత' మొదలగుసాంఖ్యులపారిభాషికశబ్దము లన్నిచోట్లను గొంచెము భిన్నమగునర్థమున నుపయోగింపఁబడినవి. అనఁగా: సాంఖ్యులయొక్క ద్వైతముపై నద్వైతపరబ్రహ్మముయొక్క యాచ్ఛాదన గీతలలో స్థిరముగనే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడిన దని యెఱుంగవలయును. ఉదాహరణము:—సాంఖ్యులయొక్క ప్రకృతిపురుషభేదమే పదుమూఁడవయధ్యాయమున గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౧౩. ౧౯. ౩౪); కాని, యక్కడనుండు ప్రకృతిపురుషశబ్దములు క్షేత్ర క్షేత్రజ్ఞశబ్దములకు సమానార్థకములుగనే యున్నవి. అటులె పదునాలవయధ్యాయమునందున్న త్రిగుణాతీతావస్థయు, త్రిగుణాత్మక యగుమాయయొక్క వ్యాప్తినుండి వదలఁబడి, ప్రకృతి పురుషులకంటె నతీతుఁ డగుపరమాత్మ నెఱుంగు సిద్ధపురుషుని దని చెప్పఁబడినది. ప్రకృతియు, పురుషుఁడు నను నిరెండును వేఱగు తత్త్వము లని యంగీంకరించుటచే 'పురుషునకుఁ గైవల్యము', అనఁగనే, త్రిగుణాతీతావస్థ యని యంగీకరించువారు సాంఖ్యులు గారు. అధ్యాత్మప్రకరణమున నీభేదమును స్పష్టముగఁ జూపించెదను; గాని, గీతలలో నధ్యాత్మపక్షమే ప్రతిపాద్య మైనను, అధ్యాత్మతత్త్వముఁ జెప్పుచు సాంఖ్యపరిభాషను గాని, సాంఖ్యవాదమును గాని ప్రతిదిక్కున నుపయోగించి యుండుటచే గీతలు చదువుచున్నపుడు శుద్ధసాంఖ్యులమతమే గీతలలో గ్రహింపఁదగి యున్నదని భ్రమాత్మకజ్ఞానము పుట్టుట కవకాశ ముండును. కావున సాంఖ్యశాస్త్రమునను సిద్ధాన్తమునకును గీతయందున్న సాంఖ్యసిద్ధాన్తమునకు నున్న భేద మిచ్చో

కొంచెము చెప్పఁబడినది. ప్రకృతి పురుషులకు దూరమున పరబ్రహ్మరూప మగు నొకమూలభూతజగత్తత్త్వముండుటచే దాని నుండి ప్రకృతిపురుషు లెల్లరు సృజింపఁబడి రను నీ యుపనిషత్తులయం దున్నయద్వైతసిద్ధాన్తమున కనుకూలమయినవి దక్క నితరసాంఖ్యసిద్ధాన్తము లగ్రాహ్యము లని వేదాన్తసూత్రభాష్యమునందు శ్రీశంకరాచార్యులు వచించినారు. (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౩) గీతలయందలి యుపపాదనయు నిటులేయున్నది.

ఇది కాపిలసాంఖ్యశాస్త్రము, లేక, క్షరాక్షరవిచారము

అను సప్తమప్రకరణము.

అష్టమ ప్రకరణము.

విశ్వముయొక్క సృష్టి సంహారములు.

"గుణా గుణేషు జాయన్తే తత్రైవ నివిశన్తి చ".*

మహాభారత, శాంతి. ౩౦౫. ౨౩.

కాపిలసాంఖ్యము ననుసరించి జగత్తుయొక్క స్వతంత్ర మైనమూలతత్త్వము లగు ప్రకృతిపురుషులయొక్క స్వరూపమును, ఈరెంటికిని సంయోగ మను నిమిత్త కారణము పుట్టినపిదప పురుషునియెదుట ప్రకృతిచేప్రదర్శింపఁబడిన స్వీయగుణముల యాపణ (దుకాణ)మునందుండి యతఁ డెట్లు ముక్తుఁడు గావలయు ననునంశమును, వివేచింపఁబడినవి; కాని యీప్రకృతియొక్క యాపణము, లేక, నాట్యము 'సంసార రూప మగుకొట్టు'అని యొకమహారాష్ట్రకవి స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. దానినే జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారు 'ప్రకృతియొక్క టంకసాల'యని చెప్పుచున్నారు. ఆప్రకృతియొక్క సంసారము; అనఁగా: ప్రకృతి యేక్రమముగ పురుషుని యెదుట వ్యాపించునో దానియొక్క లయ మెటు లగునో యావిషయ, మింకను బాగుగ వివరింపఁబడలేదు. కావున నీప్రకరణమునందు దానిని విచారించుచున్నాఁడను. ప్రకృతియొక్క యీవ్యాపారమునే "విశ్వముయొక్క సృష్టియు సంహారము"నని చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమన: ఈజగత్తంతయు, లేక, సృష్టి యంతయు, సాంఖ్యమతానుసారముగ నసంఖ్యలగుపురుషులయొక్క లాభముకొఱకే ప్రకృతిచే నిర్మింపఁబడినది. ప్రకృతిచే సర్వబ్రహ్మాండము నెటుల సృజింపఁబడిన దనువిషయము 'దాసబోధ'లో రెండుమూఁడుస్థలములందు సరసముగ 'సమర్థుని'చేఁ జెప్పఁబడినది: కాని యందుండియే విశ్వముయొక్క 'ఉభారణీ (సృష్టి)' 'సంహారణీ (లయము)' అనుశబ్దముల నేను గైకొంటిని. అటులె భగవద్గీతలయొక్క, యేడవ యెనిమిదవ యధ్యాయములలో నీవిషయమే ముఖ్యముగ నిరూపింపఁబడుటచే, పదునొకండవ యధ్యాయము యొక్కయారంభమున—"భవాప్యయౌ హి భూతానాం శ్రుతౌ

* గుణములయందే గుణములు పుట్టుచున్నవి. వానియందే లయమును సైతము పొందుచున్నవి.

విస్తరశో మయా" "భూతములయొక్క సృష్టిప్రలయములు నీచేత విస్తారముగఁ జెప్పఁబడినవి. నాచేత వినఁబడినవి. ఇప్పుడు నాకు నీవిశ్వరూపమును జూపి కృతార్థునిఁ జేయుము." (గీ. ౧౧.౨) అని యర్జునుఁడు భగవంతుఁ డగుశ్రీకృష్ణుని ప్రార్థించుటవలన, విశ్వముయొక్క సృష్టిసంహారములు క్షరాక్షరవిచారముల యొక్క ముఖ్యభాగములే యని స్పష్టమగుచున్నది. సృష్టియందలియనేకము లగు (నానా) వ్యక్తపదార్థములలో నొక్కటియే యవ్యక్త మగుమూలద్రవ్య మున్నదని యెఱుంగుట జ్ఞానము; (గీ. ౧౮. ౧౦). ఒకమూలభూత మగునవ్యక్తద్రవ్యము నుండియే వేర్వేఱగు ననేకవ్యక్తపదార్థములు ప్రత్యేకముగ నెట్లు నిర్మింపఁబడిన (గీ. ౧౩. ౩౦) వని యెఱుంగుట విజ్ఞానము; దానియందు క్షరాక్షరవిచారము చేరియుండుటయే గాక, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞజ్ఞానము నధ్యాత్మము నను విషయములును దానియందే చేరుచున్నవి.

భగవద్గీతానుసారముగఁ బ్రకృతి తనసంసారమును నడపించుటకు సమర్థమయినది కాకపోవుటచే నీకార్యము పరమేశ్వరేచ్ఛచేతనే నడచుచున్నదని చెప్పఁబడినది (గీ. ౯.౧౦); కాని, ప్రకృతి స్వతంత్ర యని కపిలాచార్యులు చెప్పినటుల యిదివఱకే చెప్పితిని. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ బురుషునియొక్క సంయోగమనునిమిత్తకారణమే ప్రకృతియొక్క సంసారారంభమునకుఁ జాలును. ఈవిషయములోఁ బ్రకృతి మఱియొకదాని నపేక్షింపదు. ప్రకృతి పురుషులసంయోగమగు నేని దానియొక్క టంకసాల ప్రారంభమగును. వసంతఋతువునందేతీరున వృక్షములకు చిగుళ్లు పుట్టి క్రమక్రమముగ పత్ర పుష్ప ఫలములు పుట్టునో (మ. భా. శా. ౨౩౧. ౭౩; మను. ౧. ౩౦), అటులె ప్రకృతియొక్క యాదిసామ్యావస్థ భంగ మగుటచే దానిగుణములు విస్తరిల్లు నని సాంఖ్యులు వచించుచున్నారు. వేద సంహితయందు, నుపనిషత్తులయందు, స్మృతులయందు నాప్రకృతిని మూల మని యనక, దీనికి వ్యతిరేకముగ పరబ్రహ్మము మూల మని వచించి, దానియందుండి "హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్". "ముందు హిరణ్యగర్భుఁడు పుట్టెను." (ఋ. ౧౦. ౧౨౧. ౧) ఈ హిరణ్యగర్భునియందుండి సర్వసృష్టియును బుట్టినది (ఋ.౧౦.౭౨; ౧౦. ౧౯౦). లేక, మొదట ఉదకముత్పన్నమయినది (ఋ. ౧౦. ౮౨. ౬; తై. బ్రా. ౧. ౧. ౩. ౭; ఐ. ఉ. ౧. ౧. ౨), దానియందుండి సృష్టి, లేక, యీయుదకమునం దొకయండముపుట్టి దానియందుండి బ్రహ్మదేవుఁడు, బ్రహ్మదేవునియందుండి, లేక, మూల మగునండమునుండి

యే జగత్తంతయు గలిగెను (మను. ౧. ౮-౧౩; ఛాం. ౩. ౧౯); లేక, యీ బ్రహ్మదేవుఁడే (పురుషుఁడు) సగము భాగము స్త్రీయాయెను (బృ. ౧. ౪. ౩; మను ౧. ౩౨); లేక, జలోత్పత్తికి మునుపే పురుషుఁడుండెను (కఠ. ఉ. ౪. ౬). పరబ్రహ్మమునుండి మొదట తేజస్సు, జలము, పృథ్వి (అన్నము) యను నీమూఁడు తత్త్వములే పుట్టి వానియొక్క కలయికచేతనే పిదప సకలపదార్థములు నిర్మింపఁబడినవి. (ఛాం. ౬. ౨. ౬) అని జగదుత్పత్తి యనేకవిధములుగఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నాత్మరూప మగుమూలబ్రహ్మమునుండియే యాకాశాదిపంచమహాభూతములు క్రమముగ వెలువడినవని (తై. ఉ. ౨. ౧) తుదకు వేదాన్తసూత్రములలో సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౩. ౧-౧౫) ప్రకృతి, మహత్తు మొదలగుతత్త్వములును, కఠ. (౩. ౧౧) మైత్రాయణీ (౬౦. ౧౦;) శ్వేతాశ్వతరములు (౪. ౧౦; ౬. ౧౬;) మొదలగు నుపనిషత్తులలో స్పష్టముగనే చెప్పఁబడినవి. వేదాన్తులు ప్రకృతిని స్వతంత్రయని యొప్పుకొనకపోయినను శుద్ధబ్రహ్మమునందే మాయాత్మక ప్రకృతి యనునివికార మొకసారి కనఁబడినపిదప, తర్వాత నున్నజగత్తుయొక్క యుత్పత్తిక్రమవిషయమై వారికిని సాంఖ్యులకును దుద కేకవాక్యత యయిన దని దీనివలనఁ గాన్పించుచున్నది. ఈకారణముచేతనే యితిహాసములందును, పురాణములందును, నర్థశాస్త్రము మొదలగువానిలో నున్నజ్ఞాన మంతయు సాంఖ్యమునుండియే వచ్చిన దని మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది (శాం. ౩౦౧. ౧౦౮-౧౦౯). ఇటు లనుటచే నీజ్ఞానము వేదాన్తులకుఁ గాని, పౌరాణికులకుఁ గాని కపిలునివలననే కలిగిన దని యర్థము కానేరదు. సృష్టియొక్క యుత్పత్తిజ్ఞాన మంతట నొకతీరుననే యున్నదని మాత్రమే దీనియభిప్రాయము. వేయేల ? సాంఖ్యశబ్దము జ్ఞానమనువ్యాపకార్థమునందె యిక్కడఁ బ్రయోగింపఁబడినదనియుఁ జెప్పవచ్చును. అయినను శాస్త్ర మీదృష్టితో సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్కసంబంధము విశేషపద్ధతి మీఁదఁ గపిలాచార్యులచేఁ జెప్పఁబడినందున, భగవద్గీతలందును నీసాంఖ్యక్రమమే ముఖ్యముగ స్వీకరింపఁబడియున్నది. కావున దానినే యీప్రకరణమునందు వివేచన చేయుచున్నాఁడను.

ఇంద్రియముల కగోచరమును (అనఁగా: అవ్యక్తము), సూక్ష్మమును, ఏకవిధమును నై నలుగడల నఖండముగ వ్యాపించి యున్న నిరవయవ మగునొకమూలద్రవ్యముచే సర్వ మగువ్యక్తసృష్టియు నుత్పన్న మయిన దను నీసాంఖ్యసిద్ధాన్తము పాశ్చాత్త్యులదేశమం దున్నయర్వాచీనాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల కిష్ట మైనదియే. ఇంతియె కాక,

యీమూలద్రవ్యమం దున్నశక్తి క్రమక్రమముగ వృద్ధి యగుచున్నదనియు, ఈ పూర్వాపరక్రమము, లేక, సరణిని వదలి, నడుమనే చిన్నమొక్కవలె నిర్మాణము కాలే దనియు, వారిచే నిప్పుడు నిశ్చయింపఁబడినది. ఈమతమునే 'ఉత్క్రాంతి వాద' మని నుడివెదరు. పాశ్చాత్యులరాష్ట్రమునందు గతశతాబ్దములో మున్ముందు శోధించి యీసిద్ధాంతమును దెలిసికొన్నప్పు డక్కడ మహాకలహము వాటిల్లెను. దేవునిచే పంచమహాభూతములును, జంగమకోటియందున్న ప్రత్యేకప్రాణిజాతియు వేర్వేఱుసమయములందు వేర్వేఱుగను, స్వతంత్రములుగను నిర్మింపఁబడిన వను మతమునే, ఈ యుత్క్రాంతివాదము వెలువడుటకు పూర్వము క్రైస్తవు లెల్లరు సత్యముగ నమ్మి రని క్రైస్తవమతపుస్తకములలో నున్నది. కావుననే యుత్క్రాంతి వాదముచే నీసిద్ధాంతము తప్పని నాలుగుమూలల వ్యాపించినప్పుడు నలుదెసలనుండియు నుత్క్రాంతివాదులకోలాహల మెక్కువై నేఁటికిని కొద్దిగనో గొప్పగనో జరుగుచునేయున్నది.అయినను శాస్త్రీయ మగుసత్యముయొక్క బల మధిక మగుటచే సృష్టియొక్క యుత్పత్తివిషయములో నిప్పుడు సకలవిద్వాంసులకు నధికాధికముగ నది యిష్టముగనున్నది. ఈమతానుసారముగ "సూర్యమాలయందు మొదట నొకవిధ మగుసూక్ష్మద్రవ్య ముండెను. దానినడక యొక్కయో, లేక, యుష్ణముయొక్కయో, పరిమాణము కొంచెముతఱుగుటచే నా ద్రవ్యము విశేషముగఁ దటినందున భూమియు, సర్వగ్రహములును క్రమక్రమముగ నిర్మితములైనవి; సూర్యుఁ డనునది తుదకు శేషించినయంశముగ నున్నది. పృథ్వి యనునది తొలుత సూర్యునివలె వేఁడి యగునొక ముద్దగానుండెను. దానియందున్నయుష్ణత క్రమముగాఁ దఱుగఁగా మూలద్రవ్యములోఁ గొంత పలచనగను, కొంత గట్టిగను నయినది. దానియందు, పృథ్విపై నున్న వాయువును,జలమును, వానిక్రింద భూమి యనునొకముద్దయు నేర్పడినది. పిదప నీమూఁటియొక్క సంయోగముచేత సజీవ నిర్జీవసృష్టి యంతయు వెలువడినది" అని పాశ్చాత్యులు చెప్పుదురు. 'డార్విన్' మొదలగుపండితులు మనుష్యులుసైతమిటులే చిన్నచిన్నకీటకములయందుండి క్రమముగ వృద్ధిఁ బొందుచున్నారని నిరూపించిరి. అయిన నాత్మ యనుభిన్న మగు నొకమూలతత్త్వము నంగీకరింపవలయునా? లేదా? యనువిషయమయి యీ యాధిభౌతికవాదులకును నాధ్యాత్మికవాదులకును నిప్పటికిని విశేష మగుమతభేద మున్నది. 'హెకెల్'వంటి కొందఱుపండితులు జడమునుండియే వృద్ధి నొందుచు నాత్మచైతన్యము లుత్పన్నము లైన వని యంగీకరించి జడాద్వైతమును నిరూపించు చున్నారు. దీనికి విపరీతముగ "మనకుఁ గలుగుసృష్టిజ్ఞాన

మంతయు మనయాత్మసంబంధ మగు నేకీకరణవ్యాపారముయొక్క ఫల మగుటచే నాత్మయొక్క స్వతంత్రతత్త్వమని యంగీకరించుటయావశ్యకము.'' అని కాంటు వంటియధ్యాత్మజ్ఞానులు నుడువుచున్నారు. కారణ మేమి యన:—బాహ్యసృష్టి నెఱుంగునాత్మ తనకే గోచర మగుసృష్టియొక్క యొకభాగమై యున్నదని, లేక, యీసృష్టినుండియే యిది యుత్పన్న మైనదని చెప్పుట తనభుజముపైఁ దానాసీనుఁ డయ్యె నని చెప్పిన ట్లుండును. కావున హేతువాదముచే నీపలు కొప్పఁదగినది కాకపోవును. ఈకారణముచేతనే సాంఖ్యశాస్త్రమునఁ బ్రకృతిపురుషు లను నీ రెండుతత్త్వములును స్వతంత్రములుగ నంగీకరింపఁబడినవి. కావున నాధిభౌతిక సృష్టిజ్ఞాన మెంత వృద్ధి నొందినను సృష్టియందున్నమూలతత్త్వముయొక్క స్వరూప వివేచన తప్పక వేఱ్ఱేఱుపద్ధతులచేఁ గావింపఁబడవలయునని నేఁటికిని గొప్పపాశ్చాత్యపండితులు చెప్పుచున్నారని సారాంశము. కాని యొకజడప్రకృతియందుండి సర్వవ్యక్తపదార్థములు నేక్రమముగ వెలువడినవని మాత్రము విచారించితిమేని, పాశ్చాత్యులయుత్క్రాంతిమతమునకును, సాంఖ్యశాస్త్రమునందు వర్ణితమైన ప్రకృతియొక్క వ్యాప్తిని గుఱించినతత్త్వమునకును, విశేషభేద మేమియు లేదని చదువరులకుఁదోఁచును. కారణ మేమన: అవ్యక్తమును, సూక్ష్మమును, ఏకరూపము నగు మూలప్రకృతియందుండియే క్రమక్రమముగ (సూక్ష్మము, స్థూలమునయిన) బహువిధ మగువ్యక్తసృష్టి నిర్మాణ మైనది.'' అను నీముఖ్యసిద్ధాంత మిరువురకు నేక రీతిగనే సమ్మతముగ నున్నది. కాని యాధిభౌతికజ్ఞాన మిప్పుడు విశేషముగ వృద్ధి నొందుటచే 'సత్త్వరజస్తమస్సు'లను నీసాంఖ్యులయొక్క మూఁడుగుణములకు మాఱుగ నర్వాచీను లగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులచే,గతి,ఉష్ణత, లేక,యాకర్షణశక్తి యనుగుణములే ప్రధానముగ నంగీకరింపఁబడినవి. సత్త్వరజస్తమస్సు లనెడుత్రిగుణములయొక్క హెచ్చుతగ్గు లనుటకంటె,గతి,యుష్ణత, లేక,యాకర్షణశక్తి యనువాని హెచ్చుతగ్గులనుటచే నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులకు శీఘ్రముగఁ దెలియుననుమాట సత్యమే. అయినను—"గుణా గుణేషు వర్తంతే'' (గీ. 3. ౨౮). అని చెప్పఁబడిన గుణముల సంబంధ మగువ్యాప్తియొక్క, లేక, గుణోత్కర్షయొక్క, తత్త్వము రెండుపక్షములందును సమానముగనే యున్నది. గడియారపుఁజక్రమును గదలించితిమేని యది యేరీతిగ మెల్లమెల్లగ విప్పుకొని బాహుళ్యమునొందునో, యటులె సత్త్వరజస్తమోగుణములయొక్క సామ్యావస్థయందుఁ బడినప్రకృతి యనుగడియారము మెల్లమెల్లగ సడలుచు నడచె నేని సర్వవ్యక్తసృష్టి నిర్మాణ మగు నని సాంఖ్యమునందుఁ

జెప్పఁబడినది. దీనికిని, ఉత్క్రాంతివాదమునకును వాస్తవముగ నేభేదమును లేదు. అయిన నిర్గుణోత్కర్షతత్త్వము క్రైస్తవధర్మములవలె తిరస్కరింపఁబడక, గీతల యందు నుపనిషదాదివైదికగ్రంథములందు నక్కడక్కడ నద్వైతవేదాంతము వలెనె యవిరోధముగ స్వీకరింపఁబడె ననునీభేదము తాత్త్వికధర్మదృష్టిచే నెఱుంగఁ దగి యున్నది.

అది యట్లుండ నిమ్ము; ప్రకృతియనునంకురము సృష్టి నొందు క్రమసంబంధమిప యునుయి సాంఖ్యశాస్త్రకారులు చెప్పిన దిప్పుడు విచారింతము. ఈక్రమము నే గుణోత్కర్షవాదము, లేక, గుణపరిణామవాద మని నుడువుచున్నారు. ఏకార్యము నైన నారంభింపకపూర్వమే ‘నే నీకార్యమును జేయుదును’ అని మనుజుఁడు నిశ్చయించి యుండును. లేక, వాని కది యొనర్చుటకు బుద్ధి పొడమునని యెవ్వరికిని చెప్పనక్కఱ లేదు. వేయేల? ఉపనిషత్తులయందుసైతము మూలభూత మగు నొకపరమాత్మకు “మనము పెక్కుమందిగ నగుదుము” “బహుస్యాం ప్రజాయేయ”—అని సంకల్ప ముదయించినపిదప సృష్టియైన దని చెప్పఁబడినది (ఛాం. ౬. ౨. ౩; తై. ౨. ౬). ఇటులె యవ్యక్తప్రకృతి యైనను స్వీయ మగుసామ్యావస్థను విడలి వ్యక్తసృష్టిని నిర్మించుటకొఱకు నాదిలో నిశ్చయించు చున్నది. నిశ్చయ మనఁగా: వ్యవసాయము. దానిం జేయుట బుద్ధికి లక్షణ మయియున్నది. కావుననే ప్రకృతియందు వ్యవసాయాత్మికబుద్ధి యాదియందుత్పన్న మగు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడెను. సారాంశ మేమియన: దేనినైనను జేయుటకు మనుజునకుఁ దొలుత బుద్ధి పుట్టునటులె, ప్రకృతికిని తాను వ్యాపారము చేయుటకు మొదట బుద్ధి పుట్టవలయును. మనుజప్రాణి సచేతన మగుటచే (అనఁగా: ఆప్రాణియందున్న ప్రకృతిసంబంధ మగుబుద్ధితో సచేతనపురుషునకు (ఆత్మకు) సంయోగ మగుటచే) మనుజునకుఁ గలిగినవ్యవసాయాత్మికబుద్ధి మనుజునకుఁ దెలియును గావునను, తానే జడ మగుటచేఁ దనబుద్ధి నేతా నెఱుంగదు గావున నీరెంటియందు విశేషభేదము గలదు. ఈభేదము పురుషసంయోగముచేఁ బ్రకృతియం దుత్పన్న మగుచైతన్యమూలమునఁ గలుగుచున్నది; అది శుద్ధజడప్రకృతియొక్క గుణము కానేరదు. మానవేచ్ఛతో సమముగ నుండునట్టి ‘అస్వయంవేద్యశక్తి’ జడపదార్థమున నున్న దని యంగీకరించినఁ గాని గురుత్వాకర్షణము లేక రసాయనక్రియయు, లోహచుంబకముయొక్క యాకర్షణప్రసారణములును మొదలగు కేవలజడసృష్టియందు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నగుణ

ములకు మూలకారణమును జక్కఁగఁ జెప్పుటకు వీలు లేదని* యర్వాచీనాధిభౌతిక సృష్టిశాస్త్రజ్ఞులుసైత మిప్పుడు చెప్పుచున్నా రనువిషయము దెలిసె నేని ప్రకృతి యందు మొదట బుద్ధి యనుగుణ ముత్పన్న మగు ననుసాంఖ్యసిద్ధాన్త మాశ్చర్య ముగఁ దోఁచదు. ప్రకృతియందుఁ దొల్త నుత్పన్న మగు నిగుణమును, అచేతన మని యైనను, లేక, యసంవేద్య మను స్వయముగ నెఱుఁగుటకు వీలులేనిబుద్ధి యని యైనను జెప్పుము. కాని యేమిచెప్పినను మనుజునకు నుత్పన్న మగుబుద్ధియుఁ బ్రకృతికి నుత్పన్న మగుబుద్ధియు నీరెండును దొలుత నొకవర్గములోనివే యనుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది. కావుననే యది రెండుస్థలములందు నొకేరీతిఁగ వ్యాఖ్యానము సలుపఁబడినది. ఈబుద్ధికే 'మహత్తు, జ్ఞానము, మతి, ఆసురి, ప్రజ్ఞ, ఖ్యాతి,' ఈమొదలగునవి నామాంతరములు. వీనిలో 'మహత్తు' (పుల్లింగమునందు ప్రథమైకవచనము 'మహాన్=గొప్పది.')అనుపేరు, 'ప్రకృతి యిప్పుడు గొప్పదియగుచున్నది' యనుకారణముచేఁ గాని, లేక, యీగుణశ్రేష్ఠత్వమూలమునఁ గాని యిడఁబడిన

---

* "Without the assumption of an atomic soul, the commonest and most general phenomena of Chemistry are inexplicable. Pleasure and pain, desire and aversion attraction and repulsion must be common to all atoms of an aggregate; for the movements of atoms which must take place in the formation and dissolution of a chemical compound can be explained only by attributing to them *Sensation and Will.*"—Haeckel in the *Perigenesi of the plastidule* cited in the Plantineau's *Types of Ethical Theory*. Vol. II. p. 399, 3rd.Edn. Haeckel himself explains this statement as follows—'I explicitly stated that I conceived the elementary psychic qualities of sensation and will which may be attributed to atoms to be *unconcious*, just as unconcious as the elementary memory which, I, in common with the distinguished Psychologist Ewald Hering, consider to be a common function of all organised matter or more correctly the living substances.'—*The Riddle of the Universe.* Chap. IX. p. 63, (R. P. A. Cheap Edn.)

దని తోఁచు చున్నది. ప్రకృతియందు మొదట నుత్పన్న మగు మహత్తు, లేక, బుద్ధి యనుగుణము, సత్త్వరజస్తమోగుణములకలయికయొక్క పరిణామమే యగుటచేఁ బ్రకృతియొక్క యీబుద్ధి, దృష్టికి నొకటిగఁ గాన్పించినను పిదప ననేకవిధము లగుటకు సమర్థ మగును. కారణమేమియన: సత్త్వరజస్తమోగుణములు చూపునకు మూఁడుగఁ గాన్పించినను వానియొక్కకలయికలోఁ బ్రతిగుణము ననంతముగ నగుటచే నీమూఁడింటిలో నొక్కొక్కదానియొక్క యనేకము లగురీతులచే ననంతము లగుటకు సమర్థమగును. అవ్యక్త మగుప్రకృతియందుండి నిర్మాణ మగు నీబుద్ధి ప్రకృతివలెనె సూక్ష్మముగ నున్నది. కాని, వ్యక్తావ్యక్తశబ్దములకును, సూక్ష్మస్థూల శబ్దములకును బూర్వప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినయర్థము ననుసరించి బుద్ధి ప్రకృతి వలెనె సూక్ష్మ మయిన దైనను ప్రకృతివలె నవ్యక్తము కానేరదు; కావున, దాని యొక్క జ్ఞానము మనుజునకుఁ గలుగను వీలుండును. కావున నీబుద్ధి యిప్పుడు వ్యక్తము (అనఁగా: మనుజునకు గోచర మగుపదార్థము) అనుదానిలోనే చేరును. మఱియు బుద్ధియే కాక, పిదప నుత్పన్నము లగుప్రకృతివికారము లన్నియు వ్యక్తములే యని సాంఖ్యశాస్త్రమునందు నిశ్చయింపఁబడినది. ఒకమూలప్రకృతితప్ప నితరము లగునేతత్త్వములు నవ్యక్తములు కానేరవు. అవ్యక్తప్రకృతిలో నిటువంటి వ్యక్తము వ్యవసాయాత్మకము నగుబుద్ధియు నుత్పన్న మయినను ప్రకృతి యిప్పటికి నొకరీతిగనే యున్నది. ఏకత్వమును విడలి బహుత్వము నొందుటనే 'పృథక్త్వ' మని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణము:— పాదరసము నేలపైఁ బడెనేని చిన్న చిన్న బిందువులుగ నగును. బుద్ధి పిదపనైనను పృథక్త్వము, లేక, బహుత్వము నొందిననే తప్ప నొకప్రకృతివల్లనే యనేకపదార్థము లుత్పన్న మగుటకు శక్యము కానేరదు. బుద్ధియందుండి వెనుక నుత్పన్న మగునానాత్వ మనుగుణమునే యహంకారమని పిలిచెదరు. కారణ మేమన:—పృథక్త్వమును 'నేను—నీవు' అను నీశబ్దములచేతనే వ్యక్తము చేయవలసివచ్చును. మఱియు, 'నీవు-నేను' అనఁగనే, 'అహం-కారము'—అహం అహం (నేను, నేను) కారము=చేయుట—అగును. ప్రకృతియందుత్పన్న మగునహంకార మనుగుణము నే యస్వయంవేద్యము, అనఁగాఁ దనకుఁ దెలి యని దని చెప్పినను చెప్పవచ్చును; కాని, మనుజునకున్న యహంకారమును, ఏయహంకారముచే వృక్షములు, పాషాణములు, జలము, లేక, వేర్వేఱగు మూలపరమాణువులు నేకత్వము నొందినప్రకృతియందుండి నిర్మితము లగునో యీయహంకారము

నను నీరెంటియొక్క జాతియు నొక్కటియె. పాషాణమునకు చైతన్యము లేదు గాన 'అహ'మను జ్ఞాన ముండదు. నోరులేదు గాన "నేను వేఱు—నీవు వేఱు' అని స్వాభిమానముతో మఱియొకరికిఁ జెప్పుట సాధ్యముకాకపోవుటయే భేదముగ నున్నది. ఇతరము లగువానియందుండి పృథక్త్వముగ నున్నదానియొక్క, అనగాఁ అభిమానముయొక్క, లేక, యహంకారముయొక్క తత్త్వ మంతట నొకటిగనే యున్నది. ఈయహంకారమునే తైజస మని, అభిమాన మని, భూతాది యని, ధాతు వనియుఁ జెప్పిరి. అహంకార మనునది బుద్ధిలోని యొకభేద మగుటచేఁ దొలుత బుద్ధి యుత్పన్న మయినఁగాని యహంకార ముత్పన్నము కానేరదు. కావున నహంకార మనునది రెండవది, అనఁగా: బుద్ధికిఁ బిదప నుత్పన్న మగుగుణ మని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. సాత్త్విక రాజస తామసభేదములచే నహంకారముసైతము బుద్ధివలె ననేకవిధము లగునని చెప్ప నక్కఱ లేదు. ముందుఁ జెప్పఁబోవు నీగుణములును, ఈరీతిగనే వేర్వేఱుగఁ ద్రిఘాతముచే ననంతము లగును. వేయేల? వ్యక్తసృష్టియందుఁ బ్రతిపదార్థము నీరీతిగనే యనంత మగుసాత్త్విక రాజస తామసము లను భేదములు నొందును. ఈసిద్ధాంతము ననుసరించియే గుణత్రయవిభాగమును శ్రద్ధాత్రయవిభాగమును జెప్పఁబడినవి (గీ. అ. ౧౪; ౧౭.)

వ్యవసాయాత్మకబుద్ధియు నహంకారము నను రెండువ్యక్తగుణములును మూల మగుసామ్యావస్థయం దున్న ప్రకృతియం దుత్పన్నము లగునేని ప్రకృతికి నేకత్వము పోవుటచే నందుండి యనేకపదార్థము లుత్పన్నము లగును. అయినను దాని సూక్ష్మత్వ మప్పటికిని స్థిరముగనే యుండును. అనఁగా: నైయాయికులసూక్ష్మపరమాణువుల కిప్పు డారంభము గల్గునని చెప్పినను జెప్పనచ్చును. కారణ మేమన—అహంకారము పుట్టుటకు ముందు ప్రకృతి యఖండముగాను నిరవయవముగాను నుండును. కేవలబుద్ధియు, కేవలాహంకారము ననునవి నిజముగఁ జూచితిమేని కేవలగుణములుగ నున్నవి. కావునఁ బ్రకృతియొక్క గుణమును వదలి యవి యుండునని పూర్వోక్త సిద్ధాన్తముయొక్క యర్థమును గైకొన నక్కఱ లేదు. మొదట నొక్కటియు, నిరవయవము నగుప్రకృతియం దీగుణము లుత్పన్నము లగునేని దానికే బహుత్వమును, సావయవద్రవ్యాత్మక మగువ్యక్తరూపమును వచ్చునని మొత్తముమీఁద భావార్థకముగ నున్నది. మూలప్రకృతియం దహంకారముచే వేర్వేఱుపదార్థములను సృజించుశక్తి యిటులు పుట్టినపిదప వృద్ధినొంది రెండుశాఖ లయ్యెను. ఒకటి—

వృక్షములు మనుజులు మొదలగు సేంద్రియప్రాణులసృష్టి; రెండవది—నిరింద్రియ పదార్థములసృష్టి. ఈస్థలమునందు ఇంద్రియశబ్దముచే "ఇంద్రియములు గల ప్రాణుల యొక్క యింద్రియములశక్తి" యని మాత్రమే యర్థమని యెఱుంగవలయును. కారణ మేమనఁగా:— సేంద్రియప్రాణులును జడదేహమునకే చేరును. జడ మనఁగా: ఇంద్రియసృష్టి. ఈప్రాణులయొక్క యాత్మ పురుషుఁ డను పేరుగల మఱియొకవర్గములోఁ జేరును. సృష్టిని విచారించుచు, దేహమును, ఆత్మను వదలి యింద్రియములనే సాంఖ్యులు విచారించిరి. సేంద్రియములు నిరింద్రియములు దక్క మూఁడవపదార్థము సృష్టియం దుండుటకవకాశము కలుగదు గావున నహంకారమునందుండి దేహముకంటె నధికశాఖలు వెలువడుటకు వీలులేదని చెప్పనక్కఱ యుండదు. వీనిలో నింద్రియశక్తి శ్రేష్ఠ మగుటచే నింద్రియసృష్టిని సాత్త్వికము (సత్త్వగుణోత్కర్షచేఁ బుట్టునది), అనియు, నిరింద్రియసృష్టిని తామసము (తమోగుణోత్కర్షవలన పుట్టినది), అనియుఁ జెప్పిరి. సారాంశ మేమన—అహంకారము స్వశక్తిచే నేర్వేఱుపదార్థములను బుట్టించుచున్నయెడల దానియందె యొకప్పుడు సత్వగుణోత్కర్ష కలుగుటచే, నొకవైపునఁ బంచజ్ఞానేంద్రియములును పంచకర్మేంద్రియములును మనస్సును గలిసినయింద్రియసృష్టికి మూలభూతము లగు నేకాదశేంద్రియములును, రెండవవైపునఁ దమోత్కర్ష కలుగుటచే, నిరింద్రియసృష్టికి మూలభూతము లగు పంచతన్మాత్రద్రవ్యములును, ఉత్పన్నము లగుచున్నవి. కాని, ప్రకృతియొక్క సూక్ష్మత్వ మిప్పటికిని స్థిరముగనే యుండుటచే నహంకారముచే నుత్పన్నము లగు పదునాఱుతత్త్వములును సూక్ష్మములుగనే యున్నవి. *శబ్దము, స్పర్శము,

* ఇంగ్లీషులో నీవిషయము సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసివచ్చెనేని యిట్లు చెప్పవలయును.—

The Primeval matter (*Prakriti*) was at first *homogenous.* It resolved (*Buddhi*) to unfold itself, and by the principle of differentiation (*Ahamkara*) became heterogenous. It then branched off into two sections—one organic (*Sendriya*) and the other inorganic (*Nirindriya.*) There are eleven elements of the organic and five of the inorganic creation. *Purusha* or the observer is different from all these and falls under none of the above categories.

రూపము, రసము, గంధము, వానితన్మాత్రలును (అనఁగా: ఒకదానితో నొకటి కలియక వేర్వేఱుగ నున్న ప్రతిగుణముయొక్క యతిసూక్ష్మము లగు మూలస్వరూపములు), అనునవి నిరింద్రియసృష్టికి మూలతత్త్వము లగుటచే, మనస్సుతోఁగూడ నేకాదశేంద్రియము లనునవి సేంద్రియసృష్టికి బీజము లయియున్నవి. వీనిలోఁ మొదటి యైదింటి నేల గ్రహింపవలయునో, లేక, రెండవపదునొకటి నేల గ్రహింపవలయునో యనువిషయము సాంఖ్యమునందు సోపపత్తికముగ విచారణ సలుపవలసినట్లున్నది. అర్వాచీను లగుసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులు సృష్టియందున్న పదార్థములను, ఘనపదార్థము (కఠినము)లని ద్రవపదార్థము (పలుచనివి) లని వాయుపదార్థము లని మూఁడువిధములుగ విభజించియున్నారు; కాని పదార్థముయొక్క వర్గీకరణములో సాంఖ్యులు వీరికంటె వేఱుగఁ జెప్పుదురు. "సృష్టియందలి సకలపదార్థముల జ్ఞానమును మనుష్యునకు జ్ఞానేంద్రియపంచకమువలనఁ గలుగును. ఈ జ్ఞానేంద్రియములరచన యొకయింద్రియమున కొకగుణమే తెలియునంతవిలక్షణముగ నున్నది. నేత్రములు వాసన నెఱుంగలేవు. వీనులు చూడలేవు. త్వగింద్రియము రుచి నెఱుంగలేదు. నాలుక మాటల వినలేదు. నాసిక రూపమును గ్రహింపనేర" దని సాంఖ్యులు సెప్పుదురు. అయిదుజ్ఞానేంద్రియములకును శబ్ద స్పర్శ రూప రస గంధము లనునయిదు విషయములు నియమింపఁబడినచో, సృష్టియందలి యన్నిగుణములు నైదింటికంటె నెక్కువగ నున్నవని పచించుటకు వీలులేదు. కారణ మేమి యన: ఈయైదింటికంటె నెక్కువగ గుణములుండు నని కల్పించినను, వాని నెఱుంగుటకు సాధనములెవ్వియు లేవు. ఈయయిదుగుణములలోను బ్రతిగుణము ననేకభేదములను బొందఁగలదు. ఉదాహరణము:—శబ్ద మనుగుణ మొక్కటియైనను, సూక్ష్మము, స్థూలము, కర్కశము, పరుషము, భగ్నము, మంజులము నని యైనను, లేక, సంగీతశాస్త్రమునఁ జెప్పినట్టుల, నిషాదము, గాంధారము, షడ్జము మొదలగునవి యని యైనను, లేక, వ్యాకరణశాస్త్రానుసారముగ తాలవ్యము, ఓష్ఠము, మొదలగునవి యని యైనను, అనేకభేదము లొకశబ్దమునకే యుండును. రసము, లేక, రుచి యనునది మొత్తమున నొకటియే యైనను, తీపి, పులుసు, చేఁదు, కారము, ఉప్పు, ఒగరు-అను వీనిచే ననేకవిధము లగును. రూప మొకగుణమె యైనను, తెలుపు, నలుపు, ఆకుపసుపు, నీలము, పసిమి, యెఱుపు నని యనేకవిధములుగ నున్నది. అటులే మాధుర్యము (తీపి) అను నొక విశిష్టమగురుచిని తీసికొనినను, చెఱకుయొక్క తీపి వేఱు, పాలయొక్క తీపి వేఱు, పంచదారతీపి వేఱు, బెల్లపుతీపి వేఱు నని దానికిని మరల ననేకభేదములు

కలుగును. వేర్వేఱుగుణములకు వేర్వేఱుగుకలయికను విచారించితిమేని యీగుణవైచిత్ర్యము ననేకవిధములుగనై యనంత మగును. కాని యేమైనను పదార్థముల యొక్క మూలగుణము లింతకంటె నెప్పుడును విశేషము కానేరవు. కారణమేమి యన: ఇంద్రియము లైదుగనే యుండుటచేతను, ప్రతీంద్రియమున కొకేగుణ ముండుటచేతను, అని యెఱుంగవలయును. కావున నొకశబ్దగుణమే కాని, లేక, స్పర్శగుణమే కాని కలిగిన వేర్వేఱుగు (అనఁగా: రెండవగుణముయొక్క కలయిక లేని) పదార్థములు మనకుఁ గాన్పింపకపోయినను మూలమునందు కేవలశబ్దము, కేవలస్పర్శము, కేవలరూపము, కేవలరసము, కేవలగంధము—శబ్దతన్మాత్రము, స్పర్శతన్మాత్రము, రూపతన్మాత్రము, రసతన్మాత్రము, గంధతన్మాత్రము—అను మూలప్రకృతియొక్క వేర్వేఱు సూక్ష్మములగు తన్మాత్రవికారము లైనను, లేక, ద్రవ్యము లయినను నుండవలయు నని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినది. పంచతన్మాత్రల యొక్కగాని, వానియందుండి వెలువడిన పంచమహాభూతముల యొక్కగాని సంబంధములో నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పబడిన విషయము ముందు విచారింపఁబడును.

ఇటుల నిరింద్రియసృష్టియొక్క విచారణ సలుపుటచే దానియం దైదుసూక్ష్మములగు మూలతత్త్వములు మాత్రమే యున్నవని తేలి పిదప సేంద్రియసృష్టి విచారించితిమేని, జ్ఞానేంద్రియపంచకము మనస్సును నీ పదునొకటికంటె నధిక మగునింద్రియము లెరికి లేనట్లు కాన్పించు చున్నది. వీనిలో స్థూలదేహమునందు హస్తపాదాదీంద్రియములు స్థూలముగఁ గాన్పించినను నా ప్రతీంద్రియమునకు మొట్టమొదట సూక్ష్మతత్త్వ మేది యైన నుండిననే కాని యింద్రియములు వేర్వేఱుగ నుండుటకు వీలుండదు. పాశ్చాత్త్యు లగు నాధిభౌతికవాదుల యుత్క్రాంతివాదమునందు దీని విచారణ బాగుగనే జరిగినది. మిక్కిలి చిన్నది యగు (అనఁగా: మొదట గోళాకారముగ నున్న) జంతువులకుఁ ద్వగింద్రియ మొక్కటియే యున్నది. ఆతత్త్వమునందుండియే యితరములగు నింద్రియములు క్రమక్రమముగ నుత్పన్నము లగుచున్న వని యర్వాచీనసృష్టిశాస్త్రజ్ఞులు వక్కాణించెదరు. ఉదాహరణము:— మూలజంతువుయొక్క త్వగింద్రియమునకును, ప్రకాశమునకును సంయోగ మారంభ మగునేని నేత్రము లుత్పన్నము లగును. (ఇవి మొ.) ప్రకాశము మొదలగువానిసంయోగముచే స్థూలేంద్రియములు ప్రాదుర్భవించునను నాధిభౌతికవాదుల తత్త్వము సాంఖ్యులకు నైత మిష్ట మగుటచే మహాభారతమునందు,—

"శబ్దరాగా చ్ఛ్రోత్ర మస్య జాయతే భావితాత్మనః
రూపరాగా త్తథా చక్షుః ఘ్రాణం గంధజిఘ్రృక్షయా.

(మ. భా. శా. ౨౧౩. ౧౬).

"ప్రాణులకు, శబ్దమును వినవలయునని భావ ముత్పన్నమగు నేని వీనులును, రూపమును జూడవలయు నని యిచ్ఛ కలిగె నేని నేత్రములును, వాసనను గ్రహింప వలయునని బుద్ధి పొడమె నేని నాసికయు నుత్పన్నము లగును." అని సాంఖ్యమునం దున్నటులే యింద్రియములు ప్రాదుర్భవించె నని చెప్పఁబడెను. కాని, సాంఖ్యులు—"త్వగింద్రియము లుత్పన్న మైనను, మూలప్రకృతియందే యాయాయింద్రియము లుత్పన్న మగు నైసర్గిక శక్తి లేనియెడల సజీవసృష్టిలో నున్న యత్యంత సూక్ష్మమగు జంతువుయొక్క త్వగింద్రియముపై సూర్యప్రకాశ మెంత తగిలినను దానిశరీరమునకుఁ గన్ను లేచోటఁ బుట్టును?" అని యడుగుదురు. ఒకజంతువు నేత్రములు గలదిగను, మఱియొకటి యవి లేనిదిగను, నిర్మితము లయినపిదప, జడ సృష్టి యధికముగ నగునపుడు నేత్రములు గలప్రాణులే చిరకాల ముండు ననియు, నితరము లచిరకాలముననే నశించుననియు 'డార్విన్'అనువాని సిద్ధాన్తము. కాని, "కన్నులు మొదలగు నాయాయింద్రియములు తొలుతనే యేల యుత్పన్నములు కానేరవు?" అనుదానికి సమాధానము పాశ్చాత్యుల యాధిభౌతికసృష్టిశాస్త్రము చెప్పదు. ఈసకలేంద్రియములు మొదట నొకయింద్రియము నుండియేఁ బిమ్మటఁ బరంపరగను పుట్టినవిగాక యహంకారముచే ప్రకృతికి బహుత్వము సంభవించె నేని యీయహంకారమునుండి యైదుసూక్ష్మములగు కర్మేంద్రియములు నైదుసూక్ష్మము లగుజ్ఞానేంద్రియములును మనస్సునందు కలసి వేర్వేఱుగ పదునొకండు శక్తులు గాని గుణములుగాని మూలప్రకృతియందుండియే స్వతంత్రముగ నొక్కసారిగనే పుట్టుచున్నందున వానినుండి పిమ్మట స్థూల మగు సేంద్రియసృష్టి కలుగు చున్నదని సాంఖ్యులయభిప్రాయము. ఈ పదునొకండింటిలోను "మనస్సు జ్ఞానేంద్రియములవిషయమై సంకల్పవికల్పాత్మకమును, (అనఁగా: జ్ఞానేంద్రియములవిషయములచే గ్రహింపఁబడినసంస్కారముల నొకదానితో మఱియొక దానిని జతపఱచి బుద్ధికి నెమరుగ నిర్ణయార్థము పెట్టునది,) కర్మేంద్రియములవిషయమయి వ్యాకరణాత్మకమును (అనఁగా: బుద్ధియొక్క నిర్ణయములను గర్మేంద్రియ

ములద్వారా వ్యవహారములో నుంచునదియు) అను నుభయవిధము లగు (అనఁగా: ఇంద్రియభేదానుసారముగ వేర్వేఱగు) పనులను చేయునది.'' అని పూర్వమున నాఱవ ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది. ఉపనిషత్తులలో నింద్రియములను ప్రాణము అని చెప్పిరి. ఈప్రాణము పంచభూతాత్మకము కానేరదు. పరమాత్మయందుండి వేఱుగ నుత్పన్న మయినది యని సాంఖ్యశాస్త్రమువలె నుపనిషత్తులు నభిప్రాయ పడుచున్నవి. (ముండ. ౨. ౧. ౩) ఈప్రాణములయొక్క (అనఁగా: ఇంద్రియములయొక్క) సంఖ్య యుపనిషత్తులలోఁ గొన్నిస్థలములయందు ఏడనియు, కొన్నిస్థలములయందు పది, పదునొకండు, పండ్రెండు, మఱియు పదుమూఁడనియుం జెప్పబడినది; కాని యుపనిషత్తులయం దున్న యీసర్వవాక్యములను నేకవాక్యత నలుపఁబడెనేని యింద్రియసంఖ్య పదునొకం డనియే సిద్ధమగు నని వేదాన్తసూత్రముల యాధారమున శ్రీశంకరాచార్యులు నిశ్చయించిరి (వే. సూ. శాం. భా ౨. ౪.౫-౬);మఱియు గీతలయందు—"ఇంద్రియాణి దశైకం చ" "ఇంద్రియములు పదియు నొక్కటి-అనఁగా: పదునొకండు—"(గీ. ౧౩. ౫) అని సుస్పష్టముగఁ జెప్పఁబడెను. అనఁగా: ఈవిషయములో సాంఖ్యవేదాన్తశాస్త్రములరెంటికిని మతభేద మించుకయు లే దని తాత్పర్యము.

సేంద్రియసృష్టియందు మూలభూతము లగుపదునొకం డింద్రియశక్తులను లేక, గుణములును, నిరింద్రియసృష్టికి మూలభూతము లగుపంచతన్మాత్రద్రవ్యములును కలిసి క్రమముగ సాత్త్వికమును తామసము నయినయహంకారమునుండి యుత్పన్నము లైనపిదప, వానిలో పంచతన్మాత్రద్రవ్యములనుండి పంచమహాభూతములును, (వీనికి 'విశేషము'లనియుం బేరు గలదు.) స్థూలనిరింద్రియపదార్థములును నిర్మింపఁబడుచున్నవి. యథాసంభవముగ సూక్ష్మము లగు నేకాదశేంద్రియములతో సంయోగముకలుగుటచే సేంద్రియసృష్టియుఁ గలుగుచున్న దని సాంఖ్యులచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడుచున్నది.

ప్రకృతియందుండి మున్ను ప్రాదుర్భూతములు కాఁబోవుతత్త్వముల గుఱించి యింతపర్యంతము వర్ణింపఁబడిన సాంఖ్యులక్రమము మీఁద్రఁ గాన్పింపఁబడిన వంశవృక్షమునలన స్పష్టముగఁ దెలియును.

బ్రహ్మాండవంశవృక్షము.

పురుషుఁడు → { ఈ రెండును స్వయంభువులు, మఱియు అనాదులు. } ← ప్రకృతి (అవ్యక్తమును సూక్ష్మమును.)

(నిర్గుణుఁడు. పర్యాయశబ్దములు — జ్ఞుఁడు, ద్రష్ట మొదలగునవి.)

(సత్త్వరజస్తమోగుణిని. పర్యాయశబ్దములు — ప్రధానము, అవ్యక్తము, మాయ, ప్రసవధర్మిణి మొదలగునవి.)

మహత్తు, లేక, బుద్ధి (వ్యక్తము సూక్ష్మము)
(పర్యాయశబ్దములు — ఆసురి, మతి, జ్ఞానము, ఖ్యాతి, మొదలగునవి.)

అహంకారము (వ్యక్తము సూక్ష్మము.)
(పర్యాయశబ్దములు — అభిమానము, తైజసము మొదలగునవి.)

(సాత్త్వికసృష్టి, అనగా: వ్యక్తమును సూక్ష్మేంద్రియములును.)

(తామసము, అనఁగా: నిరింద్రియసృష్టి)

పంచబుద్ధీంద్రియములు పంచకర్మేంద్రియములు మనస్సు

పంచతన్మాత్రలు (సూక్ష్మములు.)

విశేషములు, లేక, పంచమహాభూతములు, (స్థూలములు)

పదునాఱుతత్త్వములు గల వికారము (సూక్ష్మము)

స్థూలపంచమహాభూతములు పురుషుఁడును గలసి మొత్తముపై తత్త్వము లిరువదియైదగును. వీనిలో మహత్తు, లేక, బుద్ధి యందుండి పుట్టినమూఁడుగుణములు మూలప్రకృతియొక్క వికారములు. అందును సూక్ష్మతన్మాత్రలును పంచస్థూలమహాభూతములును ద్రవ్యాత్మక మగువికారములు. కావున, బుద్ధియు, నహంకారమును, ఇంద్రియములును కేవలశక్తులుగఁ గాని గుణములుగఁగాని యున్నవి. ఈ యిరువదిమూఁడు తత్త్వములు వ్యక్తము లనియు, మూలప్రకృతి యవ్యక్త మని

యు నీరెంటికిని భేదము. ఈయిరువదిమూఁడుతత్త్వములలోను దిక్కునకు, కాలము నకు నాకాశమునందే యంతర్భావమును సాంఖ్యులొప్పుకొనుచు, ప్రాణము వేఱని యంగీకరింపక, సర్వేంద్రియములవ్యాపారములు సారభ్యము లగునేని వానినే యీప్రాణము లని యందురు. (సాం. కా. ౨౯) కాని, వేదాన్తులీమతము నొప్పు కొనరు. ప్రాణము స్వతంత్రతత్త్వ మని యందురు. (వే. సూ. ౨. ౪. ౯) అటు లె, సాంఖ్యులు వచించురీతిఁగ, ప్రకృతిపురుషు లిద్దఱును, స్వయంభువులును, స్వతంత్రులును కారనియు, ఒకపరమేశ్వరునియొక్క రెండువిభూతులే యని యు వేదాన్తులందు రని వెనుక పక్కాణించితిమి. సాంఖ్యులకును, వేదాన్తులకును నడుమ నున్నయీభేదము గాక మిగిలినసృష్టియొక్క యుత్పత్తిక్రమ ముభయపక్ష ములందును సమానముగనే యున్నది. ఉదాహరణము:—మహాభారతమునందున్న యనుగీతలలో రెండుపర్యాయములు బ్రహ్మవృక్షము, లేక, బ్రహ్మవనము వర్ణింపఁ బడినది. (మ. భా. అశ్వ. ౩౫. ౨౦-౨౩; మఱియు ౪౭. ౧౨-౧౫) అది సాం ఖ్యుల తత్త్వము ననుసరించియే యున్నది.

> "అవ్యక్తబీజప్రభవో బుద్ధిస్కంధమయో మహాన్
> మహాహంకారవిటప ఇంద్రియాన్తరకోటరః.
> మహాభూతవిశాఖశ్చ విశేషప్రతిశాఖవాన్
> సదాపర్ణ స్సదాపుష్ప శ్శుభాశుభఫలోదయః.
> ఆజీవ్యః సర్వభూతానాం బ్రహ్మవృక్ష స్సనాతనః
> ఏనం ఛిత్వా చ భిత్వా చ తత్త్వజ్ఞానాసినా బుధః.
> హిత్వా సంగమయాన్ పాశాన్ మృత్యుజన్మజరోదయాన్
> నిర్మమో నిరహంకారో ముచ్యతే నాత్ర సంశయః.

"అవ్యక్తము, (ప్రకృతి) దేనికి బీజమో, బుద్ధి (మహాన్) దేనికి స్కంధమో (బోదెయో), అహంకారము దేనికి ముఖ్యపల్లవమో, మనస్సును దశేంద్రియములును దేనిలో నుండుతొఱ్ఱలో, (సూక్ష్మము లగు) మహాభూతములు (పంచతన్మాత్రలు) దేనికి పెద్దకొమ్మలో, విశేషములు (అనఁగా: స్థూలమహాభూతములు) దేనికి రెమ్మలో, ఏది యెప్పుడు నాకులు పుష్పములు శుభాశుభము లనుఫలములను గలిగియుం డునో యాసనాతన మగుబ్రహ్మవృక్షము సర్వప్రాణులకు నాధారభూత మైనది. దీనిని తత్త్వజ్ఞానరూప మగుకత్తిచే ఛేదించి, ముక్కలుగఁ జేసి, జ్ఞాని జన్మ జరా మృత్యువులను గలుగఁజేయుసంగమయము లగుపాశములను విడనాడి, మమత్వ బుద్ధిని, అహంకారమును వదలివేసి, నిస్సంశయముగ ముక్తుఁ డగును." సారాంశ

మేమనఁగా: ఈబ్రహ్మవృక్ష మనఁగా, సంసారరూప మగుకొట్టు, లేక, ప్రకృతి, లేక, మాయయొక్క దుకాణము. దీనిని వృక్ష మని చెప్పుట యనుక్రమము బహుకాలముక్రిందటనుండియు (అనఁగా: ఋగ్వేదకాలమునందుండియు) కలదు. ఉపనిషత్తులలో దీనినె 'సనాతన మైనయశ్వత్థవృక్ష' మని చెప్పినారు. (కఠ. ౬. ౧) కాని, యిక్కడ (అనఁగా: వేదాన్తమునందు) నీవృక్షముయొక్క మూలము (అనఁగా: పరబ్రహ్మము)పై నున్నదనియు, శాఖ లన్నియు (దృశ్యసృష్టియొక్క దుకాణము) క్రింద నున్నవనియు మాత్రమే భేదము చెప్పఁబడినది. ఈవైదికవర్ణనను, సాంఖ్యులతత్త్వమును ననుసరించి గీతలలో నశ్వత్థవృక్షము వర్ణితమయిన దని గీతలలోని ౧౫. ౧; మఱియు ౨వ శ్లోకములపై నేను వ్రాసినటీకయందు స్పష్టముగఁ గనఁబఱచియున్నాను.

పైన వృక్షరూపముగ వర్ణించిన యిరువదియైదుతత్త్వములనే సాంఖ్యులును వేదాన్తులును వేర్వేఱుగ వర్గీకరణ మొనరించిరి. ఈవర్గీకరణమునందుసైతము కొంత పరిచయ మిచ్చోఁ గలుగవలయును. ఈ యిరువదియైదుతత్త్వములకును మూలప్రకృతి, ప్రకృతివికృతి, వికృతి, న-ప్రకృతి—న-వికృతి, అని నాల్గువర్గములుగా నున్నవని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. (౧) ప్రకృతితత్త్వము మఱియొకదానియందుండి పుట్టినది కాకపోవుటచే దానిని మూలప్రకృతి యని చెప్పుదురు. (౨) ఈ మూలప్రకృతిని వదలి రెండవమెట్టుపైకి వచ్చితి మేని మహత్తత్త్వ ముండును. మహత్తత్త్వము ప్రకృతిచేఁ బుట్టినది యగుటచే, ప్రకృతియొక్క వికృతి, లేక, వికారమయి యున్నది. మఱియు నహంకార మీమహత్తత్త్వమునందుండి వెలువడినది గాన మహత్తత్త్వ మనునది యహంకారమునకు ప్రకృతి, లేక, మూలముగ నున్నది. ఇటులనుటచే మహత్తత్త్వము, లేక, బుద్ధి యను నీగుణ మొకవైపున నహంకారమునకు ప్రకృతి, లేక, మూలము అగుచున్నది. మఱియు రెండవవైపున మూలప్రకృతియొక్క వికృతి (అనఁగా: వికారము)యై యున్నది. కావున సాంఖ్యులచే నిది 'ప్రకృతి—వికృతి' యనువర్గములోఁ జేర్పఁబడినది; ఇటులే యహంకారమును పంచతన్మాత్రలను ప్రకృతివికృతివర్గములోనే చేర్పవలసివచ్చును. ఏతత్త్వము లైనను గుణము లైనను ముందు తా నొకదానియందుండి పుట్టి (వికృతులై) పిదప మఱియొకతత్త్వమునకు మూలభూతము (ప్రకృతి) లగునో, వానిని 'ప్రకృతి-వికృతు'లని చెప్పుదురు. మహత్తు (మహాన్,) అహంకారము పంచతన్మాత్రలు నను నీ యేడుతత్త్వములు నిట్టివె యగును. (౩) పంచజ్ఞానేంద్రియములు, పంచకర్మేంద్రియములు, మనస్సు, స్థూలపంచమహాభూతములు నను నీపదియాఱుతత్త్వములనుండి పిదప నితరము లగు తత్త్వము లెవ్వియు పుట్టలేదు. కాని, యివియే మఱియొక

దానియందుండి పుట్టినవి. కావున నీ పదియాఱుతత్త్వములను 'ప్రకృతి-వికృతు'లనక, కేవలము 'వికృతులు', లేక, 'వికారము'లని నుడువుదురు. (౪) పురుషుఁడు ప్రకృతి కాఁడు, వికృతియును కాఁడు. స్వతంత్రుఁడు, ఉదాసీనుఁడు, ద్రష్టయునై యున్నాఁడు. ఈశ్వరకృష్ణు లిటుల వర్గీకరణ మొనర్చిరి—

"మూలప్రకృతి రవికృతిః మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయ స్సప్త
షోడశకస్తు వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః." (సాం. కా. 3)

"మూలప్రకృతి యనునది అవికృతి. (అనఁగా: దేనియొక్క వికారమును కానేరదు.) మహత్తు మొదలగునవి యేడును (అనఁగా, మహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు—అనునవి) ప్రకృతివికృతులు. మఱియు మనస్సుతోఁ జేరి పదునొకండగునింద్రియములును, స్థూలపంచమహాభూతములును గలసి పదునాఱుతత్త్వములును వికృతులే, లేక, వికారములే. పురుషుఁడు, ప్రకృతియును కాఁడు, వికృతియును కాఁడు." అని చెప్పిరి. పిదప నీ యిరువదియైదుతత్త్వములును, మరల నవ్యక్తము, వ్యక్తములు, జ్ఞుఁడు, అని మూఁడువర్గములుగ చేయఁబడినవి. వానిలో మూలప్రకృతి యనునది యొక్కటియే యవ్యక్తము. ప్రకృతినుండి యుత్పన్నము లైనయిరువదిమూఁడుతత్త్వములును వ్యక్తములు. పురుషుఁడనువాఁడు 'జ్ఞుఁ'డగును. ఇది సాంఖ్యులవర్గీకరణము. పురాణములందును, స్మృతులయందును, మహాభారతము మొదలగువైదికమార్గగ్రంథములయందు నీ యిరువదియైదుతత్త్వములె తెఱచుగఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. (మైత్ర్యు. ౬. ౧౦; మను. ౧. ౧౪-౧౫. చూడుము). కాని యుపనిషత్తులలో నివి యన్నియు పరబ్రహ్మమునందుండియే యుత్పన్నము లయిన వని యున్నది. వానిలో వీనివిషయమున విశేషముగ వివేచనమైనను, వర్గీకరణ మైనను నొనర్పఁబడలేదు. ఉపనిషత్తులపిదపఁ బుట్టినగ్రంథములందుమాత్ర మవి వర్గీకరింపఁబడినటుల స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది; కాని పూర్వోక్తమగు సాంఖ్యులవర్గీకరణముకంటె నది వేఱుగనే యున్నది. మొత్తముపై తత్త్వము లిరువదియైదు. వానిలో పదునాఱుతత్త్వములు సాంఖ్యమునందువలెనే వికారములు (అనఁగా: ఇతరతత్త్వములనుండి యుత్పన్నము లైనవి.) కావున వానిని ప్రకృతి, లేక, మూలభూతపదార్థము, అను వర్గమునందుఁ జేర్పలేదు. ఇవి గాక తొమ్మిదితత్త్వములు మిగిలియున్నవి;— ౧ పురుషుఁడు, ౨ ప్రకృతి, ౩-౯ మహత్తు (మహత్తత్త్వము), ౪ అహంకారము, మఱియు పంచతన్మాత్రలు. వీనిలో పురుషుఁడును, ప్రకృతియును గాక మిగిలిన యేడుపదార్థములను ప్రకృతివికృతులని సాంఖ్యులు చెప్పుదురు; కాని వేదాన్తశాస్త్రమునందుఁ బ్రకృతిస్వాతంత్ర

యని యొప్పుకొనకపోవుటచే నొకపరమేశ్వరునం దుండియే పురుషుఁడును ప్రకృతియు నుత్పన్నము లగునని సిద్ధాన్తము. ఈసిద్ధాన్తము నంగీకరింతు మేని, 'మూలప్రకృతి-ప్రకృతి-వికృతి'యను సాంఖ్యుల భేద మేమియు నుండనేరదు. కారణ మేమి యన: ప్రకృతియైనను పరమేశ్వరునందుండియే యుత్పన్న మైనది. కావున దానిని మూలమని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావుననే యది ప్రకృతివికృతివర్గములోనికి వచ్చును. కాఁబట్టి సృష్ట్యుత్పత్తిని జెప్పుచు నొకపరమేశ్వరునియందుండి యొకవైపున జీవులును, రెండవవైపున (మహదాదు లగునేడు ప్రకృతి-వికృతులు) నెనిమిదివిధములైనప్రకృతియు నిర్మితము లయినవని వేదాన్తులు నుడువుచున్నారు. (మ. భా. శాం. ౩౦౬. ౨౯; మఱియు, ౩౧౦. ౧౦. చూఁడుము). అనఁగా: వేదాన్తులవర్గీకరణమువలె నిరువదియైదుతత్త్వములలో పదునాఱుతత్త్వములను వదలి, మిగిలిన తొమ్మిదితత్త్వములను 'జీవ' మనియు, 'అష్టధా ప్రకృతి'యనియు రెండువిధములుగ వర్గీకరింపఁబడినవి. వేదాన్తులయీవర్గీకరణమే భగవద్గీతలో స్వీకరింపఁబడినది. కాని దానియందుఁ దుదకు గొంచెముభేద ముండును. సాంఖ్యులు దేనిని పురుషుఁ డందురో దానినే గీతలయందు జీవుఁ డనెదరు. కావున జీవ మను నది యీశ్వరునియొక్క పరాప్రకృతి (అనఁగా: శ్రేష్ఠస్వరూపము)గ నున్న దని చెప్పఁబడినది; మఱియు సాంఖ్యులు దేనిని మూలప్రకృతి యందురో యదియే గీతలయందుఁ పరమేశ్వరునియొక్క 'అపర' (అనఁగా: కనిష్ఠ) మగుస్వరూప మని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౭. ౪-౫) ఇటులు రెండువిధములుగ వర్గీకరణ మొనర్చినపిదప వానియందున్న రెండవవర్గముయొక్క (అనఁగా: కనిష్ఠస్వరూపముయొక్క) భేదము చెప్పవలసినప్పు డీకనిష్ఠస్వరూపము గాక దానియందుండి యుత్పన్న మయినయితర తత్త్వములఁ జెప్పవలయును. కారణ మేమన: కనిష్ఠస్వరూపము (అనఁగా: సాంఖ్యులమూలప్రకృతి) ప్రకృతిభేదములలోనిది కానేరదు. ఉదాహరణము:—ఒక తండ్రికి బిడ్డ లెందఱో చెప్పవలసివచ్చినచో బిడ్డలతోనే తండ్రినిసైతము గణింప రాదు. కావున పరమేశ్వరునియొక్క కనిష్ఠస్వరూపమునకు ముందు భేదము లెన్ని యున్నవో చెప్పుచు వేదాన్తుల 'యష్టధాప్రకృతి'లో, మూలప్రకృతిని వదలి, మిగిలినమహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు నను నీయేడె యామూలప్రకృతియొక్క భేదములు, లేక, ప్రకారములు నని చెప్పవలసివచ్చును. ఇటు లొనర్చితి మేని పరమేశ్వరునియొక్క కనిష్ఠస్వరూపము, లేక, మూలప్రకృతి యేడు విధములుగ నున్న దని చెప్పవలసివచ్చును; కాని, పైఁజెప్పినవిధమున వేదాన్తులును ప్రకృతి యెనిమిదిభేదములు గలదానిగ సూచించెదరు. వేదాంతులు చెప్పు

నెనిమిదివిధములకును, గీతలలోఁ జెప్పియుండెడువిధములకును గొంతవిరోధము గాన్పించును. ఈవిరోధములేకుండుటయు 'అష్టధాప్రకృతి' యని చెప్పుటయు గీతలకు నిష్టముగనే యున్నది.

కావున మహత్తత్త్వము, అహంకారము, పంచతన్మాత్రలు నను నీయేడింటి లోనే మన స్సను నెనిమిదియనతత్త్వమును జేర్చుటచేఁ బరమేశ్వరుని కనిష్ఠస్వరూపము(అనఁగా: మూలప్రకృతి) ఎనిమిదివిధ(అష్టధా)ములయిన దని గీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. (గీ. ౭. ౫) వీనిలో మనస్సులోనే దశేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలును, పంచమహాభూతములును జేరును. కావుననే గీతలయందుండువర్గీకరణమునకును సాంఖ్య-వేదాన్తులవర్గీకరణమునకును భేదము కాన్పించినను తత్త్వములయొక్క మొత్తపుసంఖ్య దానికంటె హెచ్చుతగ్గులుగ లేదని కాన్పించును. తత్త్వము లన్నిగ్రంథములలో నిరువదియైదే. అయినను వర్గీకరణభేదముచే భ్రమఁ జెందకుండుటకై యీ మూఁడువర్గీకరణములు కోష్ఠరూపముగ నొకచోఁ జేర్చి యిచ్చోఁ జూపఁబడినవి. ఈకోష్ఠమున గీతలలో పదుమూఁడవయధ్యాయమునందలి (౧౩. ౫) వర్గీకరణము నొప్పుకొనక, సాంఖ్యులు సెప్పునటులే పంచవింశతితత్త్వములును వేఱుగఁ జెప్పఁబడినవి; దానివలన వర్గీకరణము భిన్నముగ నుండినను రెండుప్రదేశములందును తత్త్వసంఖ్య యొకటిగనే యున్న దని స్పష్ట మగును.

పంచవింశతిమూలతత్త్వములయొక్క వర్గీకరణము.

సాంఖ్యులవర్గీకరణము.	తత్త్వములు.	వేదాన్తులవర్గీకరణము.	గీతలవర్గీకరణము
న-ప్రకృతి-న-వికృతి	౧ పురుషుఁడు	పరబ్రహ్మయొక్క శ్రేష్ఠస్వరూపము.	పరాప్రకృతి
మూలప్రకృతి.	౧ ప్రకృతి.	పరబ్రహ్మయొక్క కనిష్ఠరూపము(ఎనిమిదివిధములైనది.)	అపరాప్రకృతి
౭ ప్రకృతి-వికృతులు.	౧ మహత్తు ౧ అహంకారము ౫ తన్మాత్రలు		అపరాప్రకృతి (ఎనిమిదివిధములైనది)
౧౬ వికారములు.	౧ మనస్సు ౫ బుద్ధీంద్రియములు ౫ కర్మేంద్రియములు ౫ మహాభూతములు	వికారములని వేదాన్తులీ పదునారును తత్త్వములను, మూలతత్త్వములోనే లెక్కించుచున్నారు.	వికారములగుటచే నీ పదునారు తత్త్వములను మూలతత్త్వములలో గీత లెక్కింపదు.
	౨౫		

అది యటు లుండనిమ్ము. ఆదియందు సామ్యావస్థలోనే యుండునదియు, నేకస్వరూపమును, నిరవయవమును, అవ్యక్తమును, జడము నగుప్రకృతికి వ్యక్తసృష్టిని పుట్టించు నస్వయంవేద్యబుద్ధి కలిగినపిదప, నహంకారముచే దానియందె సావయవమగుబహుభవన మేర్పడుటచేఁ, బిదప నొకవైపున సాత్త్వికములును (అనఁగా: ఇంద్రియసృష్టికి మూలభూతములు, సూక్ష్మములు నగునేకాదశేంద్రియములును) రెండవవైపున నిరింద్రియములును (అనఁగా: తామసస్పష్టికి మూలభూతములును సూక్ష్మములు నగుపంచతన్మాత్రలును) గుణమునందుండి గుణములును, ఈగుణపరిణామవాదానుసారముగ నెటుల నిర్మితము లైనవి యనువివేచన సమాప్తమయినది. ఇఁకను సృష్టి (స్థూలమహాభూతము లైనను, వానియందుండి వెలువడునితర జడపదార్థము లైనను) యేక్రమముగ వెలువడిన దనునంశ మిచ్చో స్పష్టముగ వివరింపఁబడును. సూక్ష్మతన్మాత్రలనుండియే స్థూలమహాపంచభూతము లైనను, లేక, 'విశేషము'లనునవి యైనను గుణపరిణామముచే నుత్పన్నము లైన వని మాత్రమే సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కాని, వేదాన్తశాస్త్రములో నున్నగ్రంథములయం దీప్రశ్న మధికముగ వివేచింపఁబడుటచేఁ బ్రసంగానుసారముగ వానియుత్పత్తి నిచ్చో సంక్షేపముగ నిరూపించెదను. ఈనిరూపణము వేదాన్తశాస్త్రము ననుసరించి యుండును గాని, సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నుండ నేరదు. స్థూలపృథ్వి, జలము, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము ననువానిని పంచమహాభూతములు, లేక, విశేషములు, అని చెప్పుచున్నారు. వీనియొక్క యుత్పత్తిక్రమము తైత్తిరీయోపనిషత్తునం దిటుల చెప్పఁబడినది. "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః, ఆకాశాద్వాయుః, వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః, అద్భ్యః పృథివీ, పృథివ్యా. ఓషధయః...." "పరమాత్మయందుండి (సాంఖ్యులు చెప్పునటుల జడ మగుమూలప్రకృతియందుండి కానేరదు.) తొలుత ఆకాశము, నాకాశమునందుండి వాయువు, వాయువునందుండి యగ్నియు, అగ్నియందుండి జలమును, జలమునందుండి పృథ్వియు నుత్పన్నము లైనవి." (తై.ఉ.౨.౧) ఉపనిషత్తునందలి యీక్రమమునకుఁ గారణముమాత్రము చెప్పఁబడలేదు; కాని యుత్తరవేదాన్తగ్రంథములందుఁ బంచమహాభూతముల నిర్మాణక్రమమున కుపపత్తి సాంఖ్యశాస్త్రోక్త మగుగుణపరిణామముయొక్క సిద్ధాన్తము ననుసరించియే యోజింపఁబడినది. "గుణా గుణేషు వర్తన్తే" యను న్యాయమున నాదియందు నొకగుణమే గలపదార్థ ముత్పన్న మైనది. దానినుండి రెండుగుణములు గలదియు, మూఁడుగుణములు గలదియునగుపదార్థము లుత్పన్నము లయి వృద్ధిఁ జెందుటకుఁ బ్రారంభ మైనది. పంచమహాభూతములలో నాకాశము

నను ముఖ్యముగ నొకశబ్దమే గుణ మగుటచే నాకాశము మొదట నుత్పన్న మైనది. పిదప వాయువు పుట్టెను. కారణ మేమి యన: వాయువునందు శబ్ద స్పర్శము లను రెండుగుణము లున్నవి. గాలి విసరు నేని, వినఁబడుటయే కాక, యది మనయొక్క స్పర్శేంద్రియమునకు సైతము గోచర మగుచున్నది. వాయువు వెంటనే యగ్ని పుట్టెను. కారణ మేమి యన: శబ్ద స్పర్శములనుని రెండుగుణములె కాక యీయగ్నియందు రూప మనుమూఁడవగుణమును గలదు. ఈమూఁడుగుణములే కాక రుచి, లేక, రస మనునాల్గవగుణము జలమం దుండుటచే నగ్ని వెంబడి జల ముత్పన్నము గావలసి యున్నది. తుదకు పృథ్వియం దీనాల్గుగుణములకంటెను గంధ మనుగుణము విశేషించియుండుటచే నుదకమునందుండి పృథ్వి యుత్పన్నమయిన దని సిద్ధాన్త మగుచున్నది." అని యుత్తరవేదాన్తగ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడినది. యాస్కునిచే నీ సిద్ధాన్తమే యంగీకరింపఁబడినది. (నిరుక్త. ౧౪.౪) స్థూలపంచమహాభూతము లీవిధమున నిర్మితములయినపిదప— "పృథివ్యా ఓషధయః, ఓషధీభ్యోఽన్నం, అన్నాత్పురుషః" "పృథివియందుండి వనస్పతియు, వనస్పతియందుండి యన్నము, నందుండి పురుషుఁడు నుత్పన్నము లయ్యెను" (తై. ౨. ౧)అని తైత్తిరీయోపనిషత్తులోఁ దరువాత నున్నది. పిదపఁ గాఁబోవుసృష్టి పంచమహాభూతములకలయికచేఁ బుట్టినది కావున నాకలయిక యనుక్రియను వేదాన్తులు 'పంచీకరణ'మని పేర్కొనిరి. పంచీకరణ మనఁగా: పంచమహాభూతములలోను ఒక్కొక దానియొక్క భాగము ను హెచ్చుతగ్గులుగఁ గైకొని యవి యన్నియుఁ గలుపుటచేఁ గ్రొత్తి క్రొత్తపదార్థములు సిద్ధించుట యని యర్థము. ఈపంచీకరణ మనంతవిధముగ నగును.

"కాళే పాంఢరే మేళవితా, పారవే హోతే తత్త్వతా,
కాళే పివళే మేళవితా, హిరవే హోయి." ([illegible])

"నలుపును దెలుపును గలుపుటచే నీల మగురంగు పుట్టును. నీలపురంగు నాకుపచ్చరంగును గలుపుటచే పసుపురం గగును"అని దాసబోధలో నున్నది. పదుమూఁడవదశకములో—

"త్యా భూగోళాచే పోటీ, అనంత బీజాంచీయా కోటీ.
పృథ్వీ పాణ్యా హోతా భేటీ, అంకుర నిఘతీ.
పృథ్వీ వల్లీ నానా రంగ, పత్రే పుష్పే తరంగ,

నానా స్వాద తే మగ, ఫళే జాళీ.

.. ..

అండజ, జారజ, స్వేదజ, ఉద్బీజ, పృథ్వీ పాణీ సకలాంచే బీజ,

ఐసే హే నవలచోజ, సృష్టిరచనేచే.

చారీ ఖాణీ చారీ వాణీ, చౌర్యాశీ లక్ష* జీవ యోనీ,

నిర్మాణ ఝూలే లోక తిన్హీ, పిండ బ్రహ్మాండ. (దాస. ౧౩.౩. ౧౦. ౧౫)

“పృథ్వియం దనంతకోటిజాతులు పుట్టుచున్నవి. పృథివికిని జలమునకును సంయోగ మైనపిదప నాబీజములనుండి యంకురములు పుట్టుచున్నవి. ఆయంకురముల నుండి యనేకములగు చెట్లు పుట్టుచున్నవి. పత్రములును బుష్పములును వాని వలనఁ బుట్టును. ఆపుష్పములనుండి యనేకవిధములై మిక్కిలిరుచి గలపండ్లును బుట్టును........అండజములు, జరాయుజములు, స్వేదజము, లుద్బిజములు నను వానికన్నిటికిని పృథ్వియు జలమును బీజములై యున్నవి. ఈసృష్టిరచన మిక్కిలి యద్భుత మైనది. చమత్కార మైనది. ఇట్లు నాలుగు గనులును, నాలుగువాక్కులును, ఎనుబదినాలుగులక్షల జీవయోనులును * త్రిలోకములును, పిండమును, బ్రహ్మాండ మంతయును నిర్మింపఁబడినవి.” అని సమర్థులచేఁ జెప్పఁబడినదియు దీని

* ఎనుబదినాలుగులక్షల జీవయోను లనుకల్పన పౌరాణికులచేఁ జేయఁబడి నది. కావున నది యూహాతో రమారమిగఁ జెప్పఁబడినదని స్పష్టమగుచున్నది. అయిన నది బొత్తిగ నిష్ప్రమాణముగఁ జెప్పఁబడినది కానేరదు. పాశ్చాత్త్యులగు నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞు లుత్క్రాంతివాదానుసారముగ మనుష్యప్రాణులు సృష్ట్యారంభమున నొకచిన్నగోళాకారముగ నున్నసజీవ మగుసూక్ష్మజంతువునుండి వెలువడి రనియందురు. ఈకల్పనను బట్టి చిన్నగోళముగనున్నజంతువు పెద్దగోళముగ నున్నజంతువగుటకును, ఈస్థూలజంతువు మరల చిన్నపురు గగుటకును, ఆచిన్నపురుగు పిదప మనుష్యప్రాణి యగుటకును నడుమ ప్రతియోనికి (అనఁగా: ప్రతిజాతికిని) నెన్నియో తరములై యుండవలయునని స్పష్టమయిరే యున్నది. దీనివలన నుదకమందున్న చిఱుచేపలయొక్క గుణధర్మములు క్రమముగా వృద్ధిఁ బొందఁగా నాచేపయే చివరకు మనుష్యునిరూపమును బొందుటకు, మధ్య నున్న వేర్వేఱుయోనులలో మొత్తముపై సుమా రేఁబదిమూఁడులక్షల డెబ్బదియైదు వేలతరము లుండవలయు

ననుసరించియే యున్నది; కాని పంచీకరణముచేఁ గేవలజడపదార్థములే (అనఁగా: దేహములే) యుత్పన్నములగును. ఈజడదేహమును సచేతనప్రాణిగఁ జేయుటకు, దీనితోఁ, దొలుత సూక్ష్మేంద్రియములకును, పిదప నాత్మకును. (అనఁగా: పురుషునకును) సంయోగ మావశ్యక మనుదానిని మఱవరాదు.

ఉత్తరవేదాంతగ్రంథములయందుండునీ పంచీకరణము, ప్రాచీనము లగు నుపనిషత్తులయందు లేదనియు నిచ్చో నుడువవలయును. తన్మాత్రలను, మహాభూతముల నేనింటిని, ఒప్పక ఛాందోగ్యోపనిషత్తులోఁ తేజస్సు, జలము, అన్న(పృథ్వి) మనునీమూఁడుసూక్ష్మ మగుమూలతత్త్వములనే కొని, యీమూఁటియొక్క మిశ్రణముచే (అనఁగా: 'త్రివృత్కరణము'చే) ఁబిదప వివిధసృష్టియు నిర్మిత మయినదని చెప్పఁబడినది; మఱియు "అజా మేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం, బహ్వీః ప్రజాః

ననియు, నీతరములసంఖ్యయు నింతకంటె పదిరెట్లు సైతము కానగు ననియు, నొకయాంగ్లేయజీవశాస్త్రజ్ఞుఁడు గుణించెను. నీటియందున్న చిన్నజలచరము మొదలు మనుష్యప్రాణివఱ కున్న యోనులివి. వీనియందే చిన్నజలచరములకన్న పూర్వమందుండు సజీవజంతువులను సైతము కలుపుదుమేని యింక నెన్నిలక్షలతరములఁ గల్పింపవలయునో యూహించి రమారమి వచించుటకు సైతము శక్యము కానేరదు. మనపురాణములందున్న యెనుబదినాలుగులక్షలయోనులయొక్క కల్పనకంటె నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులయొక్క పురాణములయందున్న తరములకల్పన యెంతయెక్కువగ నున్నదియు దీనివలన నెఱుంగనగు. కాలకల్పనవిషయమునఁగూడ నిటులే యుండును. సజీవసృష్టియం దున్న సూక్ష్మజంతువు లీభూమిపై నెప్పుడు పుట్టినదియు స్థూలదృష్టిచే సైతము వచించుటకు శక్యము కానేరదు. సూక్ష్మములగుజలచరములయుత్పత్తియు కోట్లకొలఁదివత్సరంబుల క్రిందట నాయెనని భూగర్భగతజీవశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈవిషయమున సంక్షేపమగు వివేచనము గుఱించి "The Last Link by Ernst Haeckel with notes, etc., by Dr. H. Gadow (1898) అనుగ్రంథమును జూడుము. 'గాదో' యనువాఁడీపుస్తకముతోఁ జేర్చినయుపయోగకరము లగు రెండుమూఁడుపరిశిష్టములనుండి యీపైవిషయములు గ్రహింపఁబడినవి. పురాణములయందున్న యెనుబదినాలుగులక్షల యోనుల లెక్కలోఁ దొమ్మిది లక్షలు జలచరములనియుఁ, బదిలక్షలు పక్షు లనియు, పదునొకండులక్షలు కృములనియు, నిరువదిలక్షలు పశువులనియు, ముప్పదిలక్షలు స్థావరము లనియు, నాలుగు లక్షలు మనుజు లనియుం జెప్పఁబడినది. (దాస బోధ. ౨౦. ౬. చూడుము)

సృజమానాం సరూపాః." "ఎఱుపురంగు గలదియు (అనఁగా: తేజోరూపము గలదియు) తెల్లనైనదియు, (అనఁగా: జలరూపము గలదియు) నీలరూపము (అనఁగా: పృథ్వీరూపము) గలదియు, మూఁడురంగులు (అనఁగా: మూఁడుతత్త్వములు) గలదియునైన యజ (అనఁగ: ఆఁడుమేక) యందుండి నామరూపాత్మక మగు ననేక ప్రజ (అనఁగా: సృష్టి) యుత్పన్న మైనది" అని శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునఁ జెప్పఁబడినది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క యేడవయధ్యాయమున, శ్వేతకేతువునకును, వాని తండ్రికిని జరిగినసంవాదము కలదు. దానియందు నారంభమునందే శ్వేతకేతువునకు నతనితండ్రి స్పష్టముగఁ జెప్పెను:— "తండ్రీ! జగత్తున కారంభమున, "ఏకమేవాద్వితీయం సత్", తప్ప, అనఁగా: ఎక్కడ చూచినను, సర్వము, నేకము, నిత్యము నగుపరబ్రహ్మ తప్ప, మఱియొకటి యేమియు లేక యుండెను. ఏది యసత్తో (లేదో) దానియందుండి సత్తు (పదార్థము) ఎట్లుత్పన్న మగును? కావున నారంభమున సత్పదార్థమే యంతటను నిండియున్నది. పిదప నాతని 'కనేకములు కావలయు' ననుసంకల్ప (అనఁగా: నేను పెక్కుమంది యగుదు ననుసంకల్ప) ముదయించుటచే దానియందుండి క్రమముగ సూక్ష్మ మగు తేజస్సు (అగ్ని), అప్పు (జలము), అన్నము (పృథ్వి) ఉత్పన్నములైనవి. పిదప నీమూఁడుతత్త్వములయందె జీవరూపముగఁ బరబ్రహ్మ ప్రవేశింపఁగనే వానియొక్క 'త్రివృత్కరణ' మగుటచే జగత్తునందనేక నామరూపాత్మక వస్తువులు నిర్మితము లయినవి. స్థూలాగ్నియే (అనఁగా: సూర్యుఁడే), లేక, బీజభూత మగు తేజస్సునందలియెఱుపే సూక్ష్మ తేజోరూప మగుమూల తత్త్వముయొక్కయు, తెలుపే (శుక్లము) సూక్ష్మ మగుజడతత్త్వముయొక్కయు, నలుపే సూక్ష్మ మగుపృథ్వీతత్త్వముయొక్కయుఁ బరిణామ మయి యున్నది. అటులె మనుజుఁడు భక్షించు చుండునన్నమునందును సూక్ష్మ తేజస్సు, సూక్ష్మమగు నప్తత్త్వము (నీటియొక్క తత్త్వము), సూక్ష్మపృథ్వీతత్త్వము నను నీమూఁడుతత్త్వములె నిండి యున్నవి. పెరుఁగును చిలికిన వెన్న వచ్చినటులే వెనుకఁ జెప్పఁబడిన మూఁడుతత్త్వముల చేతను సిద్ధించినయన్న ముదరములోనికిఁ జొచ్చినపిదప, దానిలోని తేజస్సునుకయు, మజ్జయు, వాణియు, అను వరుసగా స్థూలము, మధ్యమము, సూక్ష్మము నగుపరిణామము నొందును. మఱియు నటులె యప్తత్త్వమునందుండి, మూత్రము, రక్తము, ప్రాణము నను నవియు, పృథ్వీతత్త్వమునందుండి పురీషము, మాంసము, మనస్సు నను నీమూఁడు ద్రవ్యములును బుట్టుచున్నవి. (ఛాం. ౬. ౨-౬.) మూలము లగుమహాభూతములయిదింటి నంగీకరింపక మూఁటినే యంగీక

పంచమహాభూతములే యని యర్థము కానేరదు. ప్రకృతియందుండి మొత్తమున నిరువదిమూఁడుతత్త్వములు నిర్మితములగుచున్నవి. స్థూలమహాభూతములును నీయిరువదిమూఁటిలోను గడపటి యైదై యున్నవి. ఈకడపటి పైనయైదుతత్త్వములను (పంచమహాభూతములను) మొత్తమువీఁద నిరువదిమూఁడుతత్త్వములలో నుండి తీసివైచితి మేని మిగులునవి పదునెనిమిదితత్త్వములు. కావున జ్ఞానములేక మృతి నొందినమనుజుఁడు పంచమహాభూతాత్మకశరీరమునుండి (అనఁగా: కడపటియైదు తత్త్వములయందుండి) విముక్తుఁ డయినను ప్రకృతియొక్క యితరము లగు పదునెనిమిదితత్త్వములతో నున్నసంబంధమీమరణముచేఁ బోదని మొత్తముపై ఫలితార్థము తేలినది. మహత్తు (బుద్ధి) అహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములు, పంచతన్మాత్రలు నను నివి పదునెనిమిదితత్త్వములు. (౨౪౧వ పుటలో బ్రహ్మాండము యొక్క వంశవృక్షము చూడుము.) ఇవన్నియు సూక్ష్మములుగనే యున్నవి. కావున పురుషునకును, వీనికిని సంయోగము స్థిర మగుటచే, పుట్టినదేహమును స్థూలశరీరమునకు విరుద్ధ మగుసూక్ష్మశరీరము, లేక, లింగశరీరము అని చెప్పుచున్నారు. (సాం కా. ౪౦) ఒకానొకప్రాణి జ్ఞానవిహీనుఁడై మృతి నొందె నేని, మరణసమయమునందతనియాత్మతోనే ప్రకృతియొక్క పదునెనిమిదితత్త్వము లను నీలింగశరీరము స్థూలదేహమునుండి లేచి పోవును. జ్ఞానప్రాప్తి యగుపర్యంత మాపురుషుఁడు నూతనజన్మల నొందవలసివచ్చును. మనుష్యుఁడు మృతి నొందినపిదప జీవముతో జడదేహమునుండి బుద్ధి, యహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములును, వాని వ్యాపారములును నష్టమగుట ప్రత్యక్షసిద్ధమే. కావున లింగశరీరమునం దీపదమూఁడుతత్త్వములఁ జేర్చుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు, కాని, "యీపదమూఁడు తత్త్వములతో, పంచసూక్ష్మతన్మాత్రలను లింగశరీరములోఁ జేర్చుట కేమియు గారణము కాన్పింపదు" అని దీనిపై ననేకులు శంకఁ జేయుదురు. "మహత్తు, అహంకారము, మనస్సు, దశేంద్రియములు నను నీపదుమూఁడుతత్త్వములే ప్రకృతియొక్క గుణములు. నీడకు పదార్థముయొక్కయు, చిత్తరువునకు గోడ, లేక, కాగితముయొక్కయు నాశ్రయము లెటు లవసరములో యటులే యీగుణాత్మకము లగు పదుమూఁడుతత్త్వములు నొకచోట నుండుట కేదైన నొకయాధారము కావలయు" నని సాంఖ్యులు దీనికి నుత్తరమును వచించెదరు. వీనిలో నాత్మ(పురుషుఁడు)స్వయముగ నిర్గుణుఁడు, నకర్తయునగుటచే స్వయముగ నే గుణముల కాధారము కానేరఁడు. మనుజుఁడు జీవించి యున్నప్పు డతనిదేహమునందున్నస్థూలపంచమహాభూతములె యీపదుమూఁడుతత్త్వములకు నాశ్రయ మగుచున్నవి కాని మరణానంతరమున

(స్థూలదేహనాశానంతరమున) స్థూలపంచమహాభూతములకు నీయాశ్రయ ముండ నేరదు. అప్పు డీగుణాత్మకము లగుతత్త్వములకు నేదయిన మఱియొక ద్రవ్యాత్మక మాశ్రయముగ నుండవలయును. మూలప్రకృతి యాశ్రయ మంటిమేని యది యవ్యక్తము,అవికృతము నగు స్థితిలోనుండుటచే (అనఁగా: అనంతము, సర్వవ్యాపక మనగుటచే) నొకచిన్న లింగశరీరమున బుద్ధ్యాదిగుణములకు నాధారము కానేరదు. కావున మూలప్రకృతియొక్క ద్రవ్యాత్మకవికారములలోనే, స్థూలమహాపంచభూతములకు మాఱుగ వానికి మూలభూతము లగుపంచసూక్ష్మతన్మాత్రద్రవ్యములనను, పూర్వోక్తములగుగుణములకువలెనే యాశ్రయము లనుతలంపున, లింగశరీరము నందు సమావేశము చేయవలసివచ్చును. (సాం. కా.౪౧) అనేకులు సాంఖ్యగ్రంథకారులు లింగశరీరమునకును స్థూలశరీరమునకును నడుమఁ బంచతన్మాత్రవికారమగు మూఁడవశరీరమును గల్పించి యది లింగశరీరమున కాశ్రయ మని ప్రతిపాదించుచున్నారు. కాని, సాంఖ్యకారికల యందున్న నలుబదియొకటవయార్యావృత్తమునకు సత్య మగునర్థ మటుల కానేరదు. కావున, టీకాకారులు భ్రాంతిచే మూఁడవశరీరమును గల్పించి రని మాయభిప్రాయము. ఏలన: ఈ యార్యావృత్తమునకు బుద్ధి మొదలుగాఁగలపదుమూఁడుతత్త్వములవలెఁ బంచతన్మాత్రలను లింగశరీరమునందుఁ జేర్చుటకుఁ గారణమును దెలుపుటఁ దప్ప మఱియొకయుద్దేశ మేమియు లేదని మా యూహ. *

---

* భట్టకుమారిలునిచే రచియింపఁబడిన 'మీమాంసాశ్లోకవార్తిక' మను గ్రంథములో నున్నయీశ్లోకములో (ఆత్మవాద. శ్లో. ౬౨)వారును మేము చెప్పినటులనే యీయార్యకర్థము వ్రాసినటుల కాన్పించుచున్నది.

"అంతరాభవదేహో హి నేష్యతే విన్ధ్యవాసినా
తదస్తిత్వే ప్రమాణం వా న కించి దవగమ్యతే."

అంతరాభవ, అనఁగా లింగశరీరమునకును స్థూలశరీరమునకును మధ్యనున్న, దేహము, లేక, శరీరము విన్ధ్యవాసికి సమ్మతము కాదు. ఇట్టిదేహ మున్నదని వచించుటకుఁ బ్రమాణము లేదు. ఈశ్వరకృష్ణుఁడు విన్ధ్యపర్వతమున నివసించుఁ గాన నతనికి విన్ధ్యవాసి యని పేరు.అంతరాభవశరీరమునకు గంధర్వ మనియు మఱియొక నామము గలదు. అమరకోశమున ౩. ౩. ౧౩౨వ శ్లోకమును, దానిపై. రా. రా. 'కృష్ణజీగోవిందజీ'అనువానిచే ప్రచురింపఁబడిన'క్షీరస్వామియొక్క టీక'యను నీ గ్రంథముయొక్క ప్రస్తావనలోనియొనిమిదియవపుటను జూడుము.

సూక్ష్మము లగుపదు నెనిమిదితత్త్వములవికార మగుసాంఖ్యోక్తలింగశరీరము నకును, ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడినలింగశరీరమునకును విశేషభేదము లేదని కొంత విచారించిన నెవరికైనఁ దెలియును. “తృణజలూక యేరీతిగ నొకగడ్డిపరకయొక్క చివరకుఁ బోయి యాప్రదేశమును పట్టుకొని మఱియొకపరకను ముందుకాళ్లతోఁ బట్టుకొని, వెనుకటితృణముపై నున్నతనవెనుకటి భాగము నెటుల లాగుకొనునో యట్లే యాత్మ యొకశరీరమునువదలి మఱియొకశరీరములోనికి వెళ్లుచున్న”దని, బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (౪. ౪. ౩) వచింపఁబడియున్నది; కాని, యీయొకదృష్టాంతమునుండియే, ఒకయాత్మయే మఱియొకశరీరములోనికి వెళ్లుచున్న దనియు, అదియు నొకశరీరము పోయినవెంటనే పోవుచున్న దనియు నీ రెండనుమానములు సిద్ధములు కానేరవు. కారణ మేమి యన: బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోనే పిదప (బృ. ౪. ౪-౫) ఆత్మవలెనె (సూక్ష్మము లగు) పంచభూతములు, మనస్సు, ఇంద్రియములు, ప్రాణములు, ధర్మాధర్మములు అనునవియు, శరీరమునందుండి వెలువడినటుల చెప్పఁబడినది. కావున, నాత్మకు స్వకర్మానుసారముగ నాయాలోకములయొక్క ప్రాప్తి యగును గాన, నచ్చోఁ గొంతకాల ముండు నని చెప్పఁబడుచున్నది. (బృ. ౬. ౨. ౧౪—౧౫). ఈతీరుననే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందును, జల మను మూలతత్త్వముతో నున్నజీవునికిఁ గలుగుగతి వర్ణింపఁబడుటచేత (ఛాం. ౫. ౩. ౩; ౫. ౯. ౧) దానికి వేదాన్తసూత్రములలో నిర్ణయింపఁబడినయర్థమునందుండియు (వే. సూ. ౩. ౧. ౧-౭) లింగశరీరమునం దుదకమువలె, తేజస్సు, అన్నము ననుమూఁడుమూలతత్త్వములకును సమావేశము చేయుట ఛాందోగ్యోపనిషత్తునకు నిష్టముగనే యున్న దని స్పష్ట మగును. సారాంశ మేమన—మహదాదిగ పదునెనిమిదిసూక్ష్మతత్త్వములచే నిర్మిత మగుసాంఖ్యులలింగశరీరమునందు ప్రాణములు, ధర్మాధర్మములు (అనఁగా: కర్మలు) ననునవి చేరె నేని వేదాన్తమం దున్నలింగశరీర మగు నని తేలుచున్నది; కాని సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నేకాదశేంద్రియములవృత్తియందును, ప్రాణములవృత్తియందును, బుద్ధీంద్రియవ్యాపారములయందును ధర్మాధర్మములుండును. కావున నీభేదము శబ్దకృతమే యగుటచే లింగశరీరముయొక్క ఘటనవిషయమయి వేదాన్తులకును సాంఖ్యులకును యథార్థముగ నేమియు భేదము లేదని సైతము చెప్పవచ్చును. ఈకారణముననే మైత్ర్యుపనిషత్తులో (మై. ౬. ౧౦) “మహదాదిసూక్ష్మపర్యంతం” అనుసాంఖ్యోక్త మగు లింగశరీరముయొక్క లక్షణము “మహదాద్యవిశేషాంతం” అని ఇట్లు పర్యాయ

శబ్దములచే రచింపఁబడినటుల కాన్పించుచున్నది.* భగవద్గీతలయందు—"మనష్షష్ఠానీంద్రియాణి" "మనస్సుపంచజ్ఞానేంద్రియములు ననునవియే సూక్ష్మశరీర మగును" (౧౫. ౭) అని చెప్పినపిదప "వాయుర్గంధా నివాశయాత్" "వాయు వెటుల పుష్పములలోని సుగంధమును హరించునో యటులే జీవము స్థూలశరీరమును వదలి పెట్టినను నీలింగశరీరమును దనతోఁ దీసికొని వెళ్లును" (౧౫. ౮) అని చెప్పఁబడి యున్నది. అయినను గీతలలో నున్నయధ్యాత్మజ్ఞాన ముపనిషత్తులయందుండియే వెలువడిన దగుటచే నీశబ్దమునందే మనస్సుతోఁగూడి యాఱింద్రియములును, అయిదు కర్మేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలును, ప్రాణమును, పుణ్యాపాపములును అను వీనియొక్క సంగ్రహము భగవంతున కిష్టమైన దని చెప్పవలయును. మనుజుఁడు మృతిఁ జెందెనేని యీజన్మయందలిపుణ్యాపాపముల ఫలమును భోగించుటకొఱకుఁ పంచతన్మాత్రరూప మగుసూక్ష్మశరీరము ప్రాప్త మగు నని మనుస్మృతియందును చెప్పఁబడినది (మను. ౧౨. ౧౬-౧౭). "వాయుర్గంధా నివాశయాత్" అని గీతలలో నున్నదృష్టాంతమునందుండి, యీశరీరము సూక్ష్మముగ నున్నదని మాత్ర

* ముప్పదిరెండుపనిషత్తులు గలయానందాశ్రమప్రతియందు మైత్ర్యుపనిషత్తునందలిపైమంత్రమునకు "మహదాద్యం విశేషాంతం" అను పాఠము వ్రాయఁబడినది. దానినే టీకాకారులును స్వీకరించిరి. ఈపాఠమును స్వీకరించితి మేని యారంభమున నున్నమహత్తత్త్వమును లింగశరీరమునఁ జేర్చి 'విశేషాంతం' అను పదముతో సూచింపఁబడినవిశేషమును (అనఁగా: పంచమహాభూతములను) వదలవలసివచ్చును. అనఁగా: 'మహదాద్యం' అనుదానిలో మహత్తును స్వీకరించి, 'విశేషాంత' మనుదానిలో విశేషములను వదలవలయునని యర్థము చేయవలసివచ్చును. కాని యాద్యంతములు చెప్పఁబడినపుడు రెంటిని గ్రహించుట గాని, రెంటిని వదలివేయుటగాని యుక్త మగును. కావున 'మహదాద్యం' అనుపదములో చివర నున్న యనుస్వారమును తీసివైచి "మహదాద్యవిశేషాన్తం" (మహదాది + అవిశేషాన్తం) అని పాఠము గ్రహింపవలయు నని ప్రొఫెసర్ 'డాయసన్' అను నతఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చేయుదు మేని, 'అవిశేషం' అని పదచ్ఛేదముఁ జేసి మహత్తునకు నవిశేషమునకు (అనగా: ఆద్యంతములరెంటికిని) నొకన్యాయమే సంబంధించి యుండుటచే రెంటికిని లింగశరీరమునందు సమావేశము కాఁగలదు. ఇదియే యీ పాఠమునందలి విశేషగుణము. కాని యీపాఠమును గ్రహించిన నర్థమునందు భేద మేమియు నుండ దని గుర్తుంచుకొనవలయును.

మే సిద్ధమగును. దానియొక్క యాకార మెంతో తెలియరాదు; కాని మహాభారతమునందున్న సావిత్ర్యుపాఖ్యానములో (మ.భా. వన. ౨౯౬. ౧౬) సత్యవంతునిస్థూల మగుశరీరమందుండి యంగుష్ఠమాత్రపురుషుఁడు యమునిచే వెలికీడ్వఁబడె నని యున్నది, — "అంగుష్ఠమాత్రం పురుషం నిశ్చకర్ష యమో బలాత్." — ఈ వర్ణనవలన నీలింగశరీరము దృష్టాంతమున కైన నంగుష్ఠ మంతయాకారము గల దని యంగీకరించినటుల కాన్పించుచున్నది.

లింగశరీరము మనచర్మచక్షుస్సులకుఁ గాన్పింపక పోయినను నది యుండు నట్లే యనుమానముచే సిద్ధమైనదియు, ఆశరీరమునకు ఘటకావయవములు లేవనియు విచారించితిమి కాని, ప్రకృతిని పంచస్థూలమహాభూతములను వదలి శేషించినపదునెనిమిదితత్త్వములయొక్క సముచ్చయముచే లింగశరీరము నిర్మితమగు నని చెప్పుటచే సర్వవిధములగు సంశయములు తీరవు. లింగశరీర మున్నస్థలములయందెల్ల నీపదునెనిమిదితత్త్వముల సముచ్చయమును, స్వస్వగుణధర్మానుసారముగ, మాతాపితలస్థూలదేహమునందుండి కాని, పిదప స్థూలసృష్టియందున్న యన్నమునందుండి కాని, హస్తపాదాదిస్థూలావయవములను, లేక, స్థూలేంద్రియములను పుట్టించి వాని పోషించువిషయమునం దేమియు సంశయము లేదు; కాని పదునెనిమిదితత్త్వములసముచ్చయముచేఁ గలిగినలింగశరీరము, పశువులు, పక్షులు, మనుజులు నను వేర్వేఱుదేహముల నేల పుట్టించునదియు నిప్పటికిని జెప్పవలసియే యున్నది. సజీవసృష్టియందున్న సచేతనతత్త్వములను, సాంఖ్యులు పురుషుఁ డని చెప్పుచున్నారు ; సాంఖ్యమతమునన్ను దీపురుషు లసంఖ్యు లయినను, ప్రతిపురుషుఁడును స్వభావముగ నుదాసీనుఁడు నకర్తయు నగుటచేఁ బశుపక్ష్యాదిప్రాణులప్రత్యేకదేహములను నిర్మించుటయందుఁ గర్తృత్వము పురుషునివైపునకు రానేరదు. వేదాన్తసూత్రమునందుఁ బాపపుణ్యాదికర్మల పరిణామముచే నీభేద ముత్పన్నమగు నని యున్నది. ఈకర్మవిపాకవివేచన పిదపఁ జేసెదము. సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగఁ గర్మ యనునది ప్రకృతిపురుషులకంటె భిన్న మగుమూఁడవతత్త్వ మనుటకు వీలులేదు. పురుషుఁ డుదాసీనుఁడుగ నున్నాఁడు. కావుననే కర్మ యనునది ప్రకృతిసంబంధములగు సత్త్వరజస్తమోగుణములవికారమే యై యున్న దన వలసివచ్చును. లింగశరీరములో నున్నపదునెనిమిదితత్త్వముల సముచ్చయములో బుద్ధి యనునది ముఖ్య మయినది. కారణ మేమి యన — బుద్ధియందుండియే యహంకారము మొదలగు పదునేడుతత్త్వము లుత్పన్నము లగును. వేదాన్తములోఁ

గర్మ యని చెప్పఁబడుదానినె సాంఖ్యశాస్త్రములో సత్వరజస్తమస్సులను మూఁడుగుణముల హెచ్చుతగ్గులచేఁ గలుగుబుద్ధియొక్క వ్యాపార మని యైనను, ధర్మ మని యైనను, వికారమని యైన నందురు. బుద్ధియొక్క యీధర్మములకు 'భావము' అని పేరు గలదు. ఈసత్త్వరజస్తమోగుణముల తారతమ్యముచే నీభావ మనేకవిధములుగ నున్నది. పుష్పములకు వాసనవలె, వస్త్రములకు రంగువలె, లింగశరీరమునకు నీభావము లంటుకొని యుండును. (సాం. కా. ౪౦) ఈభావములవలెఁ గాని, వేదాన్తులపరిభాషయందలికర్మవలెఁగాని, లింగశరీరముసైతము నూతనముగ జన్మింపవలసి వచ్చును. ఒకజన్మ మెత్తుచు మాతాపితలశరీరమునందుండి యేద్రవ్యమును లింగశరీర మాకర్షించుకొనుచున్నదో యాద్రవ్యములయందుసైతము మరల నితరములగుభావములు వచ్చుచున్నవి. దేవయోని, మనుష్యయోని, పశుయోని,వృక్షయోని యను భేదము లీభావసంబంధ మగుసముచ్చయముయొక్క పరిణామము లగుచున్నవి. (సాం. కా. ౪౩. ౫౫) ఈసర్వభావములలో సాత్త్వికగుణములు వృద్ధి చెందిన మనుజునకు జ్ఞానవైరాగ్యములు ప్రాప్తము లగును. వానిమూలమున ప్రకృతి పురుషులభేదము తెలియును. అప్పుడు పురుషుఁడు మూలభూతమగుకైవల్యమును బొందును. మఱియు లింగశరీరము వదలి పోయె నేని, యతనిదుఃఖ మత్యంతము నివర్తించును. కాని యీప్రకృతిపురుషభేద మెఱుంగక సాత్త్వికగుణమే యుత్కర్షము నొందె నేని లింగశరీరము దేవయోనియందు (అనఁగా: స్వర్గమునందు) జన్మము నొందును. రజోగుణము ప్రబల మగు నేని మనుష్యయోనియందు (అనఁగా : పృథ్వియందు) జనించును. తమోగుణాధిక్య మగు నేని తిర్యగ్యోనియందుఁ బుట్టవలసివచ్చును (గీ. ౧౪. ౧౮). ఈతీరున మానవయోనిలో జన్మించినపిదప, రేతోబిందువునందుండి, క్రమముగ కలలము (మావి), బుద్బుదము, మాంసము, పేశి (గ్రుడ్డు), పిమ్మట వేర్వేఱగుస్థూలేంద్రియము లెటులు పుట్టు ననువిషయము "గుణా గుణేషు జాయన్తే" అనుసిద్ధాన్తము నవలంబించియే సాంఖ్యశాస్త్రములోఁ జెప్పఁబడినది. (సాం. కా. ౪౩; మ. భా. శాం. ౩౨౦). గర్భోపనిషత్తులోను దఱుచుగ నటులే చెప్పఁబడినది. సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి 'భావ' శబ్దమునకుఁ బూర్వోక్త మగుపారిభాషికార్థము, వేదాన్తగ్రంథములలో నుద్దేశింపఁబడకపోయినను భగవద్గీతలలో—"బుద్ధిర్జ్ఞాన మసమ్మోహః క్షమా సత్యం దమ శ్శమః" ఇత్యాదిగుణములను దీని పిదప నుండుశ్లోకమునందు భగవంతుఁడు 'భావము'లని పేర్కొనెను. (గీ. ౧౦. ౪-౫; ౭. ౧౨) అది తఱుచుగ సాంఖ్యశాస్త్రముయొక్క పరిభాషను మనంబున

నిమకొనియే చెప్పఁబడియుండు నని పూర్వోక్తమగువివేచనవలనఁ దెలియును. ఈ తీరున సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ మూలము, నవ్యక్తము నగుప్రకృతియందుండి యైన, లేక, వేదాన్తానుసారముగ మూలము, సద్రూపము నగుపరబ్రహ్మమందుండి యైన, సృష్టియందున్న సర్వసజీవపదార్థములును, నిర్జీవము లగువ్యక్తపదార్థము లును, క్రమముగ నిర్మితము లయినపిదప, సృష్టియొక్క సంహారసమయము వచ్చి నప్పుడు, పూర్వోక్తమగుసృష్టియొక్క గుణపరిణామక్రమమునకువిపరీతక్రమము గనె, సర్వవ్యక్తపదార్థములు నవ్యక్తప్రకృతియం దైనను, లేక, మూలభూత మగు బ్రహ్మమం దైనను లయమగుచున్నవని, సాంఖ్యవేదాన్తోభయశాస్త్రములయొక్క సిద్ధాన్తము. (వే. సూ. ౨. ౩-౧౪; మ. భా. శాం. ౨౩౨) ఉదాహరణము:— పంచమహాభూతములలో పృథ్వి జలములలోను, జల మగ్నిలో, నగ్ని వాయువులో, వాయువాకాశములో, నాకాశము తన్మాత్రలలో, తన్మాత్ర లహంకారమునందు, నహంకారము బుద్ధి (మహత్తు) యందు, బుద్ధి, లేక, మహత్తు ప్రకృతియందు, వేదాన్తానుసారముగఁ బ్రకృతి మూలబ్రహ్మమందును లయము నొందుచున్నవి. సృష్టి ప్రారంభమయినపిదప లయ మగుటకు నెంతకాల మగు నననది యొక్కడను సాంఖ్యకారికలలోఁ జెప్పఁబడలేదు. అయినను మనుసంహితయందును (౧. ౬౯-౭౩), భగవద్గీతలందును (౮. ౧౭), మహాభారతమునందును (శాం. ౨౩౧) చెప్పఁబడినకాలగణన సాంఖ్యులకుసైతము మాన్యము కాకపోదు. మనయుత్తరాయణము దేవతలకుఁ బగలు, మనదక్షిణాయనము దేవతలకు రాత్రియు నగును; కారణ మేమి యన: సూర్యుఁడు మేరుపర్వతమునందు (అనఁగా: ఉత్తరధ్రువస్థానమునందు) నుండు నని స్మృతిగ్రంథములందే కాక, జ్యోతిశ్శాస్త్రముయొక్క సంహితయందును వర్ణింపఁబడినది. (సూర్యసిద్ధాన్తము ౧. ౧౩; ౧౨. ౩౫-౬౭) అనఁగా: రెండయనములు గలసి మనకు నొకయేఁ డగునేని దేవతలకు నొక యహోరాత్రమును, మఱియు మనకు ౩౬౦ సంవత్సరము లగునేని దేవతలకు ౩౬౦ యహోరాత్రములును, లేక, యొకవత్సరము నగును. కృత, త్రేతా, ద్వాపర, కలి యుగములని నాలుగుయుగము లున్నవి. కృతయుగమునకు నాలుగువేల వత్సరము లును, త్రేతాయుగమునకు మూఁడువేలవత్సరములును, ద్వాపరమునకు రెండువేల వత్సరములును, కలియుగమున కొకవేయివత్సరములచొప్పున నీయుగములు కల్పింపఁబడినవి. కాని యొకయుగము సమాప్తి నొందినవెంటనె రెండవయుగముప్రారంభము కామిచే, రెంటిమధ్యను సంధికాలముగ కొన్నివత్సరంబులు నడచు చున్నవి. కృత

యుగముయొక్క యాద్యంతసంధికాలములో నొక్కొకదానికి నన్నూఱుసంవత్సరములును, త్రేతాయుగముయొక్క సంధులలో నొక్కొకదానికి మున్నూఱుసంవత్సరములును, ద్వాపరముయొక్క యాద్యంతసంధులలో నొక్కొకదానికి ఇన్నూఱుసంవత్సరములును, కలియుగసంధికాలములో నొక్కొక్కదానికి నూఱుసంవత్సరములునుగలిసి వేయివత్సరములు కావున నాలుగుయుగములసంధిద్వయమునకు మొత్తముపై రెండు వేలవత్సరములు సంధికాల మగును. ఈరెండు వేలవత్సరములును, కృతయుగ, త్రేతాయుగ, ద్వాపరయుగ, కలియుగములకు మొదట వ్రాయఁబడినసంఖ్య ననుసరించి పదివేలసంవత్సరములును, కలిసి మొత్తముపై నాలుగుయుగములకున్న పండ్రెండు వేలవత్సరములును మనుష్యమానములా? దేవమానములా?. మానుష్యములే యందుమేని కలియుగ మారంభమై యిప్పటి కైదువేలవత్సరము లగుటచే, వేయిమానవసంవత్సరములు కలిగినకలియుగము సమాప్తిఁబొందుటయకాక దానిపిదప రాఁబోవు కృతయుగముసైతము సమాప్తమగుటచే మన మిప్పుడు త్రేతాయుగముననున్నా మని చెప్పవలసివచ్చును. ఈవిరోధపరిహారార్థమై యీపండ్రెండువేలవత్సరములును దేవమానముచే గణనయని పురాణములయందు నిశ్చయింపఁబడినది. దేవతల పండ్రెండువేలవత్సరంబులందుమేని మనుష్యులకు ౩౬౦ × ౧౨౦౦౦ = ౪౩, ౨౦,౦౦౦ నలువదిమూఁడులక్షల యిరువదివేలవత్సరము లగును. ఇప్పటికి పంచాంగమునందున్న యుగపరిమాణ మీపద్ధతి ననుసరించియె.యున్నది.(దేవతలయొక్క) యీపండ్రెండువేలయేం డ్లనఁగా: మనుష్యులకు మహాయుగము, లేక, దేవతల యుగ మగును. దేవతల డెబ్బదియొక్కయుగములకు మన్వంతర మని పేరు. పదునాలుగుమన్వంతరములు కలవు. మొదటిమన్వంతరముయొక్క ప్రారంభమునందును, చివరయందును, మఱియు, తర్వాత నుండు ప్రతిమన్వంతరముయొక్క అంతమున నుండు నాద్యంతకాలముతోఁజేరి యొక్కొక్కటి కృతయుగమంత ప్రమాణము గలపదునైదుసంధికాలము లగుచున్నవి. ఈ పదునైదుసంధికాలములును, పదునాలుగుమన్వంతరములును కలిసి,దేవతలకు నొకవేయియుగములు, లేక, బ్రహ్మదేవునకు నొకదివస మగును. (సూర్యసిద్ధాంతము. ౧. ౧౫–౨౦) తిరుగ నిట్టివేయియుగము లగునేని బ్రహ్మదేవునకు నొకరాత్రి యగు నని మనుస్మృతియందును, మహాభారతమునందు నున్నది. (మను. ౧. ౬౮–౭౩; మఱియు, ౭౯; మ.భా.శాం. ౨౩౧. ౧౫–౩౧; మఱియు యాస్కునియొక్క నిరుక్తము. ౧౪. ౯ చూఁడు) ఈ గణనానుసారముగ బ్రహ్మదేవున కొకపగ లనఁగా: మనుష్యునకు నాలుగుపద్మముల

ముప్పదిరెండుకోట్ల సంవత్సరము లగును. దీనికే కల్పమని పేరు * బ్రహ్మదేవుని యీదివసము, లేక, కల్పము, ఆరంభ మగునేని—

"అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః ప్రభవ న్త్యహరాగమే
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయన్తే తత్రైవావ్యక్తసంజ్ఞకే." (గీ. ౮.౧౮)

"అవ్యక్తమునందుండి సృష్టియందున్న సర్వవ్యక్తపదార్థములు పుట్టుచున్నవి; మఱియు బ్రహ్మదేవునకు రాత్రి యారంభ మగునేని యీసర్వవ్యక్తపదార్థములును మరల నవ్యక్తములో లయము నొందుచున్నవి." అని భగవద్గీతలయందును (మఱియు, గీత.౯.౭ చూఁడుము) స్మృతిగ్రంథములందును మహాభారతమునందును నితరగ్రంథములందును చెప్పఁబడినది. ఇంతియకాక ప్రలయము పురాణాదికములయందు మఱియొకవిధముగను నిరూపింపఁబడియున్నది; కాని సూర్యచంద్రాదికమగు సకలసృష్టియు నప్పుడు (ఈప్రలయమునందు) నష్టముకానేరదు. గావున నీ ప్రలయమును, బ్రహ్మాండముయొక్క 'యుత్పత్తిలయములతోఁ బోల్చినపుడు, గణనకు రానవశ్యము లేనిదియగును. అనఁగా: లెక్కలోనే యుంచరు. కల్పమనఁగా: బ్రహ్మదేవున కొకపగలు గాని, రేయి గాని యగును. ఇట్టిని ౩౬౦ పగళ్లును, ౩౬౦ రాత్రులును నగునేని, అతనికి నొకవత్సర మగును. కావుననే బ్రహ్మదేవునియొక్క యాయుష్యము బ్రహ్మమానానుసారముగ నూఱువత్సరములే యని కల్పించుటచే వానిలో సగ మాయుష్యము చని రెండవసగముయొక్క (అనఁగా: ఏఁబదియొకటవ సంవత్సరముయొక్క) మొదటిదివసము, లేక, శ్వేతవరాహ మనుపేరు గలకల్ప మిప్పుడారంభమాయెను; ఈకల్పముయొక్క పదునాలుగుమన్వంతరములలో నాఱు మన్వంతరములు గడచి యేడవమన్వంతరముయొక్క (అనఁగా: వైవస్వతమన్వంతరముయొక్క) డెబ్బదియొక్క మహాయుగములలో నిరువదియేడుమహాయుగములు గడచినవి. ఇరువదియెనిమిదవమహాయుగమునందున్న కలియుగముయొక్క ప్రథమపాదము (అనఁగా: చతుర్థభాగము) ప్రకృతము జరుగుచున్న దని పురాణాదిగ్రంథములలోనున్నది. (విష్ణుపురాణము ౧.౩.చూఁడు) శక॥ ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమునకు నీ కలియుగముయొక్క ౫౦౦౦ యేండ్లు గడచినవి. ఇట్లు లెక్కింతు మేని కలియుగమునందు ప్రలయ మగుటకు, శక॥ ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమునకు మనుష్యమానప్రకార

* జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారముగ యుగాదిగణనయొక్క విచారమునకై శంకర బాలకృష్ణదీక్షితునిచే, తన 'భారతీయజ్యోతిశ్శాస్త్ర'మను పేరు గలగ్రంథమున పలుమాఱు నిరూపింపఁబడినది. (చూఁడు. పు. ౧౦౩-౧౦౫; ౧౯౩ మొదలగునవి.)

ముగ ౩,౯౧,౦౦౦ వత్సరములు మిగులునని కాన్పించుచున్నది; ప్రస్తుతమన్వంతరపు తుదను గాని, లేక, వర్తమానకల్పాంతమునఁ గాని, కాఁబోవుమహాప్రళయపుసంగతి దూరముగనే యున్నది. మనుష్యమానము ప్రకారము నాలుగుపద్మముల ముప్పది రెండుకోట్లవత్సరంబులకు బ్రహ్మదేవునకు ప్రకృతము నడుచుచున్న యీదినముయొక్క పూర్ణమధ్యాహ్నము (అనఁగా: ఏడవమన్వంతరము) ఇంకను ముగియలేదు.

ఇంతదనుక చేయఁబడినసృష్టిప్రళయములయొక్క విచారము, పరబ్రహ్మ వలన జగత్తు పుట్టిన దనునొక్కవిషయమును వదలి వేదాన్తశాస్త్రమునందును, సాంఖ్యశాస్త్రమునందును నుండుతత్త్వజ్ఞానము నవలంబించి యుండుటచే సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్క యీపరంపరనే మనశాస్త్రకారు లెప్పుడును ప్రమాణ మని నమ్ముదురు. భగవద్గీతలందు నిటులే నుడువఁబడినది. శ్రుతి, స్మృతి, పురాణముల లోఁ గొన్నిస్థలములయందుఁ దొలుత బ్రహ్మదేవుఁడు, లేక, హిరణ్యగర్భుఁడు, జన్మించినాఁ డనియు, లేక, యుదకము నుత్పన్న మగుటచే దానియందు పరమేశ్వరునిబీజమువల్ల నొకసువర్ణమయమగునండము వెలువడిన దనియు మొదలగుసృష్ట్యుత్పత్తిక్రమముయొక్క మఱియొకకల్పన స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నదని యీప్రకరణారంభమున చెప్పఁబడియేయున్నది; కాని యీసర్వకల్పనలు గౌణము లని కాని, లేక, యుపలక్షణాత్మకములని కాని యెటింగి వాని కుపపత్తిఁ జూపు ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు, హిరణ్యగర్భుఁడు, లేక, బ్రహ్మదేవుఁడు ప్రకృతియే యగునని చెప్పనలసివచ్చును. భగవద్గీతలయందును—"మమ యోని ర్మహ ద్బ్రహ్మ" (గీ. ౧౪. ౩) "త్రిగుణాత్మకప్రకృతికి బ్రహ్మ యని పేరు గాన తనబీజమునుండి యీప్రకృతియందు త్రిగుణములచే ననేకమూర్తు లుత్పన్నములగు నని భగవంతుని చేఁ జెప్పఁబడినది. బ్రహ్మదేవునివలన నారంభమున దక్షాదిసప్తమానసపుత్త్రులును సప్తమనువులు నుత్పన్ను లయిరి. వారిచేఁ బిదపఁ జరాచరసృష్టి నిర్మింపఁబడినది (మ. భా. ఆ. ౬౫-౬౭; మ. భా. శాం. ౨౦౭; మను. ౧. ౩౪-౬౩). మఱియు నేది యొకపర్యాయము గీతలలోఁ జెప్పఁబడినదో (గీ. ౧౦. ౬) అదియంతయు బ్రహ్మదేవుఁడు, అనగా ప్రకృతి యనియర్థము కావున, పూర్వోక్త మగుసాత్త్విక సృష్టియొక్క యుత్పత్తిక్రమమునకు సంబంధించియే యున్న దని వేదాన్తగ్రంథములలో నిరూపింపఁబడినది. ఇటులే యితరస్థలములందు నెఱుంగవలయును. ఉదాహరణము:—శైవములు, లేక, పాశుపతములు నగుదర్శనములందు శివుఁడు నిమిత్త కారణ మని యుండుటచే నతనియందుండి, కార్యము, కారణము మొదలుగఁ

గలిగినయయిదుపదార్థము లుత్పన్నములయిన వని తలఁచుచున్నారు. మఱియు నారాయణీయములు, లేక, భాగవతధర్మములందు వాసుదేవుఁడు ప్రధానుఁ డని యనుకొనుటచే వాసుదేవునియందుండి తొలుత సంకర్షణుఁడు (జీవుఁడు), సంకర్షనియందుండి ప్రద్యుమ్నుఁడు (మనస్సు), ప్రద్యుమ్ననియందుండి యనిరుద్ధుఁడు (అహంకారము), ఉత్పన్నము లయి రని చెప్పఁబడినది; కాని వేదాన్తశాస్త్రాను సారముగ జీవుఁ డనునతఁడు ప్రతిసమయమునందును నూతనముగఁ బుట్టువాఁడు కానేరఁడు. అతఁడు నిత్యుఁడు, సనాతనుఁడు నగుపరమేశ్వరునినిత్యమగు— కావుననే యనాది యగు—నంశమైనవాఁడు కాన, వేదాన్తసూత్రములయందలి రెండవయధ్యాయముయొక్క రెండవపాదములో (వే. సూ. ౨. ౨. ౪౨–౪౫) భాగవతధర్మములందున్న జీవునియుత్పత్తివిషయమున, పూర్వోక్తమతమును ఖండించి యీమతము వేదవిరుద్ధముగనుకనే త్యాజ్య మని చెప్పఁబడినది; మఱియు వేదాన్త సూత్రములలో నున్న యీసిద్ధాన్తము గీతలలో ననువాదము చేయఁబడినది (గీ.౧౩.౪;౧౫.౭). అటులే సాంఖ్యులు ప్రకృతిపురుషు లనురెండుస్వతంత్రతత్త్వ ముల నంగీకరించు చున్నారు; కాని, యీద్వైతము గాక ప్రకృతిపురుషు లను రెండుతత్త్వములును, నిత్యుఁడు నిర్గుణుఁడు నగుపరమాత్మయొక్క విభూతులే యని వేదాన్తములయొక్క సిద్ధాన్త మగుటచే నది భగవద్గీతలయందును గ్రాహ్యమై యున్నది (గీ. ౯. ౧౦); కాని యీవిషయమై యధికవివేచన ముందుప్రకరణము లోఁ జేయఁబడును. భాగవతధర్మములు, లేక, నారాయణీయధర్మములయందున్న వాసుదేవభక్తియు, ప్రవృత్తిపరధర్మములయొక్క తత్త్వమును భగవద్గీతలకు మాన్యములయినను, "వాసుదేవునియందుండి తొలుత సంకర్షణుఁడు, లేక, జీవుఁ డుత్పన్నుఁ డాయెను. వానియందుండి పిదప ప్రద్యుమ్నుఁడు (మనస్సు), ప్రద్యుమ్ననియందుండి యనిరుద్ధుఁడు (అహంకారము) వెలువడె" ననెడి భాగవతధర్మములయందలియీకల్పన గీతలకు సమ్మతముకానందున, సంకర్షణుఁడు, ప్రద్యుమ్నుఁడు, అనిరుద్ధుఁడు ననువారినామములైనను గీతలలో నెచ్చోఁ లేవనిమాత్రమే ప్రస్తుతము చెప్పఁదగినది. పాంచరాత్రాగమములోఁ జెప్పఁబడినభాగవతధర్మములకంటె గీతలలోనున్న భాగవతధర్మముల కిదియే మహత్త్వము. భగవద్గీతలయందు భాగవతధర్మములు చెప్పఁబడినంతమాత్రముచే సృష్ట్యుత్పత్తులయొక్క క్రమవిషయమైనను జీవ-పరమేశ్వర-స్వరూపముల విషయమైనను, భాగవతాదిభక్తిసంప్రదాయము

లందున్నమతములు సైతము గీతలకు మాన్యములుగ నుండవలయు నని ప్రమాదముం జెందఁగూడదు. కావున నీవిషయము ముఖ్యముగ వ్రాయఁబడినది. సర్వవ్యక్తావ్యక్తస్వరూపము, లేక, క్షరాక్షరరూపము, అగుజగత్తునకు, సాంఖ్యశాస్త్రోక్త లగుప్రకృతి-పురుషు లను నీరెంటికంటె పరమును, మూలము నగుమఱియొకతత్త్వ మేదియైన నున్నదా? లేదా? యని విచారించెదము. దీనికె యధ్యాత్మ మనియు లేక, వేదాన్త మనియు పేరు.

ఇది విశ్వముయొక్క సృష్టిసంహారము లను అష్టమప్రకరణము.

నవమ ప్రకరణము.

అధ్యాత్మము.

"పర స్తస్మా త్తు భావో೭న్యో ೭వ్యక్తో ೭వ్యక్తా త్సనాతనః,
య స్స సర్వేషు భూతేషు నశ్యత్సు న వినశ్యతి." *

గీతా. ౮. ౨౦.

క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారములో క్షేత్రజ్ఞుఁ డని చెప్పఁబడువాఁడే సాంఖ్య శాస్త్రమునఁ బురుషుఁ డని చెప్పఁబడును. కావున సమస్తక్షరాక్షర (చరాచర) సృష్టియొక్క యుత్పత్తిసంహారములను విచారించినచో సాంఖ్యమతానుసారముగఁ దుదకుఁ బ్రకృతిపురుషు లనునిరెండుతత్త్వములె స్వతంత్రములు, ననాదులు నగు మూలతత్త్వములుగ సిద్ధము లైనవి. పురుషుఁ డెడతెగని తనదుఃఖముల నన్నింటిఁ బోఁగొట్టుకొని, మోక్షము నొందుటకుఁ బ్రకృతికంటెఁ దనకున్నభేదమును (కైవల్యమును) తెలిసికొని, త్రిగుణాతీతుఁడు కావలయు.ననువిషయము పూర్వోక్తము లగురెండుప్రకరణములకును ఫలితార్థము. ప్రకృతిపురుషులకు సంయోగ మైన పిదప ప్రకృతి, పురుషునియెదుట తననాట్యము నెటుల ప్రదర్శించుచున్న దను విషయములో సాంఖ్యులపద్ధతికంటె నర్వాచీన (నవీన) సృష్టివేత్తలు కొంచెము వేఱుగఁ జెప్పుచున్నారు. ఆధిభౌతికశాస్త్ర మెట్లంతకంతకు వృద్ధిఁ బొందుచుండునో యటులె యీపద్ధతియం దింకను గ్రొత్తమార్పులు గలుగ వచ్చును ; కాని యొకయవ్యక్త మగుప్రకృతినుండియే సర్వవ్యక్తపదార్థములును సత్వరజస్తమో గుణముల హెచ్చుతగ్గులచె నిర్మితము లయిన వనునాసిద్ధాన్తమును మార్చుట సాధ్యము కానేరదు. అయిన నీవిషయము శాస్త్రాంతరమునకు సంబంధించినది గాని వేదాంతశాస్త్రమునకు సంబంధించినది కా దని యోజించి మన మీవిషయము

---

* ఆ (సాంఖ్యులయొక్క) యవ్యక్తముకంటె శ్రేష్ఠమును సనాతనము నగు మఱియొకయవ్యక్తపదార్థము కలదు. అది సర్వప్రాణులు నశించినను నాశము నొంద నేరదు. అదియే యంతిమగతి యగును."

లో నాదముఁ జేయుచు కాలమును గడపరాదు. కావున "పిండబ్రహ్మాండములకు మూల మగుశ్రేష్ఠతత్త్వ మెద్ది? మనుష్యుఁడు తద్రూపుఁ డెట్లగును?" అని నిశ్చయించుట కది (అవేదాన్తశాస్త్రము) వర్తిల్లెను; కాని తన యెదుట మఱియొక శాస్త్రమును ప్రవర్తింపనీయదు. సింహ మెదుట నక్కలవలె, వేదాన్తముయెదుట నితరశాస్త్రములు మౌనము వహించును. కావుననే—

> "తావ ద్గర్జంతి శాస్త్రాణి జంబుకా విపినే యథా
> న గర్జతి మహాశక్తిః యావ ద్వేదాన్తకేసరీ."

అని యొకప్రాచీనసుభాషితకారునిచే వేదాన్తయాథార్థ్య మిటుల వర్ణింపఁబడినది. ౧ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారణ నొనర్చిన పిదప సిద్ధుఁ డగు ద్రష్ట (అనఁగా: పురుషుఁడు, లేక, యాత్మ)యు, ౨ క్షరాక్షరసృష్టియొక్కవిచారణ చేసిన పిదప సిద్ధించుసత్వరజస్తమోగుణాత్మక మగునవ్యక్తప్రకృతియు నను నీరెండును స్వతంత్రములగుటచే, జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వ మీతీరున రెండువిధములుగ నంగీకరించుట యావశ్యక మని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు. కాని యింతకంటె లోతుగ విచారించి, సాంఖ్యమతానుసారముగ, పురుషులు నిర్గుణు లయినను వా రనేకులుగ నున్నారు గాన నీయసంఖ్యు లగుపురుషులకు లాభము దేనిలోనున్నదని యాలోచించి యీతీరునఁ బ్రతిపురుషునిఁ బ్రవర్తింపఁజేయుసామర్థ్యము ప్రకృతియం దున్న దని యంగీకరించుట యుచితముకాదనియు, విభక్తపదార్థముల కన్నింటికి నవిభక్త మగునవ్యక్తమును మూలతత్త్వము నగునొకటి "అవిభక్తం విభక్తేషు" అనున్యాయముగ నున్న దనియు, ఆ యవిభక్తపదార్థముయొక్క స్వాభావిక మగుజ్ఞానక్రియలే సృష్టికంతకును మూలమనియు, ఆ జ్ఞానక్రియయొక్క సాహాయ్యము చేతనే, సృష్టియం దున్న యనేకవ్యక్తపదార్థములకు నొకయవ్యక్తప్రకృతియందు సమావేశముఁ జేయవచ్చు ననియు, ఆ జ్ఞానక్రియచేతనే 'ప్రకృతియు-అసంఖ్యపురుషులు' నను నన్నిటికి నొకపరతత్త్వము నందే తుద కవిభాగముగ సమావేశము నిరాటంకముగఁ జేయవచ్చుననియు, ఆలోచింపఁగనే సాత్త్విక మగు తర్కదృష్టిచే మిక్కిలి సయుక్తికముగ నున్న దనియు వేదాన్తులు చెప్పుచున్నారు. (గీత. ౧౩. ౨౦-౨౨) వేర్వేఱుగ నుండుట యనునది యహంకారముయొక్క పరిణామముగ నున్నది. మఱియు పురుషులు నిర్గుణు లగుదురేని యసంఖ్యు లగు నాపురుషులందు వేర్వేఱుగ నుండుటయనుగుణముండ నేరదు. లేక, మొట్టమొదట మనుష్యు లసంఖ్యులు కాకపోవుటచేఁ బ్రకృతియం దున్నయహంకారగుణ మనెడి

యుపాధిచే నీయసంఖ్యత్వము వారియం దుత్పన్న మగునటుల గాన్పించుచున్న దని చెప్పవలసివచ్చును. ఇంతియ కాక స్వతంత్రుఁ డగుపురుషునకు స్వతంత్రమగు ప్రకృతితోఁ గలిగినసంయోగము సత్యమా? మిథ్యయా? యను మఱియొక ప్రశ్న వెలువడును. సత్య మని యందు మేని యది యెప్పుడును వదలిపోవుటకు శక్యము గాక పోవును గాన, సాంఖ్యమతానుసారముగ నాత్మకు ముక్తి యేనాఁడును లభింపదు. మఱియు మిథ్య యని యంగీకరింతు మేని, పురుషునిసంయోగకారణమున, ప్రకృతి తనవ్యాపారము నతనియెదుటఁజేయుటకు నారంభించు నని చెప్పుట నిర్మూల మగును. ఆవు దూడకొఱకుఁ బాలిచ్చునటుల, ప్రకృతి పురుషునిలాభము కొఱకెప్పుడును నాట్యము సేయుచున్న దనుదృష్టాంతముసైతము యుక్తియుక్త ముగ లేదు. కారణ మేమి యన: గోగర్భమునందుండి దూడపుట్టుటచే దూడ యందు గోవునకుఁ బ్రీతియుండునటుల ప్రకృతికి పురుషునియందు బ్రీతియున్న దని చెప్పుట సాధ్యము కానేరదు (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౩). ప్రకృతి పురుషు లిరువురును సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ మొదటనుండియు నత్యంత భిన్నులు. ఎటులన: ప్రకృతి జడముగను, బురుషుఁడు సచేతనుఁడుగ నున్నారు. సృష్ట్యారంభమునం దీరెండుపదార్థములు నత్యంతభిన్నములును స్వతంత్రములు నగు నేని, వానిలో నొకదాని ప్రవృత్తి రెండవదానిలాభార్థ మేల కావలయును? ఇది ప్రకృతికిస్వభావ మని యుపపాదించుట సరియగుసమాధానము కానేరదు. స్వభావ మని చెప్పితి మేని 'హెకెల్' పండితునిజడాద్వైత మేల తప్పగును? మూలప్రకృతియొక్క గుణములు వృద్ధిఁబొందుచు, దానిలోనే స్వయముగ చూచు నదియు, స్వయముగనుసైతము విచారించునదియు నగు చైతన్యశక్తి యుత్పన్న మగును. అనఁగా: ఇదిదానిస్వభావమ్మై యున్నది. అని హెకెల్ చెప్పుచున్నాఁడు గదా!. కాని,యీమతము నంగీకరింపక,సాంఖ్యశాస్త్రము, ద్రష్ట(చూచువాఁడు) వేఱనియు,'దృశ్యసృష్టి వే'ఱనియు కొంతభేదము చెప్పినచో, నేన్యాయముచే నీభేద ముత్పన్నమగునో యాన్యాయమునే తరువాత సైత మింక కొంచె మేల యధికముగ నుపయోగింపకూడదు.? దృశ్యసృష్టి నెవ రెంత పరీక్షించినను, 'నేత్రములమజ్జా తంతువులం దీధర్మము లున్న'వని నిశ్చయించినను నిశ్చయించువాఁడు మరల భిన్నుఁడుగనే యున్నాఁడు. సృష్టిని చూచెడుపురుషుఁడు, దృశ్యసృష్టికంటె నీవిధముగ వేఱయినపిదప నీచూచువాఁ డెవఁ డని మనము కొంత విచారింపవలసియున్నది. "దృశ్యసృష్టియొక్క సత్యస్వరూపము మనయింద్రియములకుఁ గనఁబడున

ట్లున్నదా? లేక, కనఁబడుదానికంటె భిన్నముగ నున్నదా?" యని మనము విచారింపవలసినయెడల దానికేదైనను మార్గము కలదా? లేదా?" యను నీప్రశ్న కెప్పుడును సమాధానము చెప్పుట శక్యము కానేరదు. కావున ప్రకృతి–పురుషుఁడు ననురెండుతత్త్వములు నాదియందుండి భిన్నములు స్వతంత్రములుగ నున్నవని యంగీకరించుట యుక్తముగ నున్నదని సాంఖ్యులు చెప్పుచున్నారు; మఱియు నొకయాధిభౌతికశాస్త్రపద్ధతిచేతనే విచారించితిమేని సాంఖ్యమతము యుక్తివిరుద్ధముగ నున్నదనుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణమేమి యన:—సృష్టిలోనియితర పదార్థములు మనయింద్రియములకుఁ గాన్పించును గాన వానిగుణధర్మముల నెట్లు పరీక్షించుచున్నాఁడో యటులే 'చూచువాఁడు' (వేదాన్తులచే 'ఆత్మ' యని చెప్పఁబడువాఁడు) చూచువానియొక్క యింద్రియములకు (అనఁగా: తనయింద్రియములకు) భిన్నరూపముతో నెప్పుడుఁ గనఁబడఁడు; ఏపదార్థ మింద్రియములకు నీరీతిగ గోచరము కానేరదో (అనఁగా: ఇంద్రియాతీతమో) దానిని మానవేంద్రియములతో నెట్లు పరీక్షింపఁగలము? భగవద్గీతలయందే—

> "నైనం ఛిందన్తి శస్త్రాణి నైనం దహతి పావకః
> న చైనం క్లేదయ న్త్యాపో న శోషయతి మారుతః." (గీ. ౨. ౨౩)

"ఆత్మ, సృష్టియందున్న యితరపదార్థములవలె తేజస్సు, ఉదకము మొదలగుపల్చనిపదార్థములసంయోగముచే ద్రవత్వమును జెందదు. పదునైనకత్తులు దానిని నఱుకలేవు. నిప్పు దీనిని కాల్పలేదు. గాలి దీనిని శుష్కింపఁజేయలేదు." సృష్టియందున్నపదార్థములను బరీక్షించుటలో నాధిభౌతికశాస్త్రవేత్తల కున్నయుక్తులన్నియు నీవిషయములో నుపయోగింపవని సారాంశము; కాని యాత్మ నెట్లు పరీక్షింపవలయు ననుప్రశ్న కఠినముగఁ దోఁచును. కొంత విచారించితిమేని దానియం దేమియు కాఠిన్య మున్నటులఁ గాన్పింపదు. సాంఖ్యశాస్త్రమునందుమాత్రము పురుషుఁడు నిర్గుణుఁడుగ స్వతంత్రుఁడుగ నున్నాఁడని యెట్లు నిశ్చయింపఁబడినది?. తనయంతఃకరణమునందలి యనుభవముచేతనే చేయఁబడినదా? లేక, మఱియొకవిధముననా? అటులే ప్రకృతి–పురుషుల సత్యస్వరూపమును నిర్ణయించుటనైత మేల చేయఁగూడదు? ఆధిభౌతికశాస్త్రములకు, ఆధ్యాత్మికశాస్త్రములకు నుండుగొప్పభేద మిదియే. ఆధిభౌతికశాస్త్రములయొక్క విషయము లింద్రియగోచరము లగుచున్నవి. అధ్యాత్మశాస్త్రవిషయ మింద్రియాతీతములు. (అనఁగా: కేవలస్వసంవేద్యములు=తమయంతట తామే తెలిసికొనఁదగినవి.) "ఆత్మ స్వసంవేద్య

మయినయెడల ప్రతిపురుషునకును దానిజ్ఞాన మెట్లుకలుగునో యట్లే కానిమ్ము! అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క యావశ్యకతయేమి?” యని యెవరయిన నడుగుదురు. ప్రతిమనుజునిమనస్సుగాని యంతఃకరణముగాని యొకేరీతిగ శుద్ధముగ నుండెనేని యీప్రశ్న యోగ్యమైనది యగును. ప్రతిమనుజునిమనశ్శుద్ధి యైనను, లేక, శక్తి యైనను, ఏహేతువుచే నొకవిధముగ నుండదని మనకు ననుభవగోచరమగునో, యాహేతువుచే నెవరిమన స్సత్యంతశుద్ధముగను పవిత్రముగను విశాలముగ నున్నదో వారి ప్రతీతినే (అనుభవమునే) యీవిషయమున మనము ప్రమాణముగ నంగీకరింపవలయును. ఏమియు లేకయే ‘నాకటుల తోఁచుచున్నది’, లేక, ‘నీకిటులతోఁచును’అని వితండవాదము పెంచుటచే నేమియు లాభము లేదు. యుక్తివాదమును బొత్తిగ వదలు మని వేదాన్తము సెప్పదు. అధ్యాత్మశాస్త్రము నందున్నవిషయము స్వసంవేద్యము కావుననె కేవలాధిభౌతికయుక్తులచే నిర్ణయించుటకు తగినది కానేరదు గావున నత్యంతశుద్ధము, పవిత్రము, విశాలము నగుమనస్సు కలిగినమహాత్ములీవిషయమునందు స్వీయము నపరోక్షము నయిన యేయనుభవమును చెప్పిరో దానికి విరుద్ధమగుయుక్తివాద మీశాస్త్రమందు గ్రహించుటకు వీలులేదని వేదాన్తశాస్త్రము చెప్పుచున్నది. అధిభౌతికశాస్త్రమునం దెట్లు ప్రత్యక్షవిరుద్ధ మగు ప్రమాణము నంగీకరింపరో, యట్లే వేదాన్తశాస్త్రమునందును యుక్తికంటె స్వానుభవము, లేక, యాత్మప్రతీతియె మిక్కిలి గొప్పదని యంగీకరింతురు. ఈయనుభవమునకు ననుకూలమగు యుక్తినే వేదాన్తు లొప్పుకొందురు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులు వేదాన్తసూత్రభాష్యములో నీసిద్ధాన్తము నుడివిరి గాన నధ్యాత్మశాస్త్రము నభ్యసించువా రీవిషయమును తప్పక గుర్తుంచుకొనవలయును.

“అచింత్యాః ఖలు యే భావాః న తాం స్తర్కేణ సాధయేత్
ప్రకృతిభ్యః పరం యత్తు త దచింత్యస్య లక్షణమ్.”

“ఇంద్రియాతీతము లగుటచే చింతించుటకు నశక్యము లగుపదార్థముల నొకతర్కముచేఁ గాని, యనుమానముచేఁ గాని నిర్ణయింపఁగూడదు; సర్వసృష్టికిని మూలమగు ప్రకృతికంటెఁ బరముగనున్న యీపదార్థ మిట్లు అచింత్య మగును.” అని యొక ప్రాచీనశ్లోకము కలదు. అదే మహాభారతమునందును (మ. భా. భీష్మ. ౫. ౧౨), మఱియు ‘సాధయేత్’ అను దానికి మాఱుగ ‘యోజయేత్’అను పాఠభేదముతో శంకరాచార్యుల వేదాన్తసూత్రభాష్యమునందును వ్రాయఁబడినది (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౨౭). ముండక, కఠోపనిషత్తులలో నీతీరుననే యాత్మజ్ఞా

నము కేవలతర్కముచే ప్రాప్తము కానేరదని చెప్పఁబడినది. (ముండ.3. ౨-3;కఠ. ౨. ౭-౯; మఱియు, ౨౨). అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దుపనిషద్గ్రంథముల మాహాత్మ్యము విశేష ముండుటకు కారణ మిదియే. మనస్సు నేకాగ్రముగఁ జేయవలయు ననువిషయమున పూర్వకాలమున భరతఖండమునందు విశేషచర్చ జరుగుటచేఁ దుదకు (పాతంజల)యోగశాస్త్ర మను నొకస్వతంత్రశాస్త్రము వెలువడెను. ఈశాస్త్రమునందు ప్రవీణులే కాక, సహజముగఁ బవిత్రము విశాలము నగుమనస్సు గలిగినగొప్పఋషీశ్వరులు తమమనస్సు నంతర్ముఖముఁ జేసి యాత్మయొక్క స్వరూపవిషయమున తమయనుభవమును, లేక, దానివిషయమున శుద్ధము శాంతమునగు తమబుద్ధికి స్ఫురించినవిషయములను నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పిరి. కావుననే యధ్యాత్మతత్త్వము నిర్ణయించి యెఱఁగెనను దుద కీశ్రుతులయందున్నయనుభవమును శరణుఁ జొచ్చుటఁ దక్క నింకొకమార్గము లేదు. (కఠ. ౪. ౧) మనుష్యులు తమతమబుద్ధికుశలతచే నీయాత్మానుభవమును బలపఱచుయుక్తివాదములను వేర్వేఱుగఁ జెప్పుదురు; కాని, వానిచే మూలభూత మగునసుభవముయొక్క ప్రామాణ్యము హెచ్చుగాని, తగ్గు గాని కానేరదు. భగవద్గీత యనునది స్మృతిగ్రంథమే కాని,యీవిషయమున నుపనిషత్తులతో సమానముగనే దానియోగ్యతనుబట్టి యంగీకరింపఁబడుచున్నదని ప్రథమప్రకరణారంభముననె వక్కాణింపఁబడినది. కావున గీతలయందు నుపనిషత్తులయందును ప్రకృతికంటె పరముగ నున్నయీయచింత్యపదార్థవిషయమై చేయఁబడినసిద్ధాన్తముల నన్నిటిని తొలుత (కారణము నుడువక) సాధారణముగ నుపన్యసించి, దానికి శాస్త్రరీతిగ నుపపత్తి యెట్లు సంభవించునో యావిచార మీప్రకరణాంతమునఁ జేయఁబడును.

ప్రకృతి పురుషుఁడు ననుసాంఖ్యులయొక్క ద్వైతమును, భగవద్గీత లొప్పుకొనవు. ఈరెంటికి పరమం మున్నదియు సర్వవ్యాపకమును, అమృతమును నగు మూఁడవతత్త్వము చరాచరసృష్టికి మూలకారణ మని గీతలయందున్నయధ్యాత్మజ్ఞానము యొక్కయు, వేదాన్తశాస్త్రముయొక్కయు ముఖ్యసిద్ధాన్తముగ నున్నది. సాంఖ్యులచే నంగీకరింపఁబడినప్రకృతి యవ్యక్తముగ నున్నను, త్రిగుణాత్మకమే (అనగ: సగుణమే) యగును; కాని యేది సగుణమో యది. నశ్వరమగుటచే నీసగుణము నవ్యక్తము నగుప్రకృతి నశించినపిదప మిగులునవ్యక్తమే సర్వసృష్టికి సత్యమును, నిత్యము నగుతత్త్వమగు నని ప్రకృతి-పురుషవిచారము చేయునప్పుడీప్రకరణారంభమున వ్రాయఁబడినవిషయము గీతలలోని (గీ. ౮. ౨౦) శ్లోకము

నందుఁ జెప్పఁబడినది. పిదప పదునైదవయధ్యాయమునందు, క్షరము-అక్షరము— వ్యక్తము-అవ్యక్తము— అని సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ రెండుతత్త్వములను చెప్పినపిదప—

"ఉత్తమః పురుష స్త్వన్యః పరమాత్మే త్యుదాహృతః
యో లోకత్రయ మావిశ్య బిభ ర్త్యవ్యయ యీశ్వరః." (గీ. ౧౫. ౧౭)

"ఈరెంటికంటెను భిన్నుఁ డగుపురుషుఁడె యుత్తముఁడు, పరమాత్మ యను పేరు గలవాఁడు, నవ్యయుఁడు, సర్వశక్తిఁగలవాఁడు నగును. మఱియు నతఁడె మూఁడులోకములను వ్యాపించి వానిని సంరక్షించుచున్నాఁ డు" అని చెప్పఁబడి నది. ఈపురుషుఁడు క్షరాక్షరము లగు—వ్యక్తావ్యక్తములగు—రెంటికంటెను పరముగ నుండుటచే నతనికి పురుషోత్తముఁడనుపేరు సార్థక మైనది. (గీ.౧౫.౧౮) మహాభారతమునందును పరమాత్మశబ్దమును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు—

"ఆత్మా క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యుక్తః సంయుక్తః ప్రాకృతై ర్గుణైః
తై రేవ తు వినిర్ముక్తః పరమాత్మే త్యుదాహృతః."
(మ. భా. శాం. ౧౮౭. ౨౪).

"ఆత్మ దేహమునందు బద్ధుఁడగునేని యతనిని క్షేత్రజ్ఞుఁడు (జీవాత్మ) అని చెప్పుదురు. ఆజీవాత్మయే ప్రాకృతము లగు (అనఁగా; ప్రకృతియొక్క, లేక, దేహమునొక్క) గుణములయందుండి ముక్తుఁడగునేని పరమాత్మ యనఁబడును." అనిభృగువు భరద్వాజునకుఁ జెప్పెను. పరమాత్మవిషయమై యిదివఱకుఁ జేయఁబడిన రెండువ్యాఖ్యానములును భిన్నము లని తోఁచుట కవకాశమున్నను న్యాయముగ నవి భిన్నము లయినవి కానేరవు. క్షరాక్షరసృష్టి, జీవుఁడు,(లేక, సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నవ్యక్త మగుప్రకృతియు, పురుషుఁడు) నను నీరెంటికిని పరముసం దొకపరమాత్మయే యుండుటచే నొకప్పుడు క్షరాక్షరములకు పరముగను, నొకప్పుడు జీవమునకు, లేక, జీవాత్మకు (పురుషునకు) పరముగను నున్నాఁ డనియు, నొకపరమాత్మకే ద్వివిధముగ లక్షణము, లేక, వ్యాఖ్యానము చెప్పవచ్చును. ఈ యభిప్రాయమునే మనస్సున నుంచుకొని కాళిదాసు సైతము "పురుషునిలాభము కొఱకుఁ బ్రవర్తించుప్రకృతివి నీవే. సహజముగ నుదాసీనుఁడ వగుటచే నాప్రకృతిని చూచుపురుషుఁడును నీవే" అని పరమేశ్వరుని కుమారసంభవములో వర్ణించినాఁడు. (కుమా. ౨. ౧౩) అటులే గీతలలో భగవంతుఁడును, "మమయోని

ర్మహ దృశ్యే” “ప్రకృతి నాకు యోని, లేక, నాస్వరూపములలో నొకటి” యనియు, జీవము, లేక, యాత్మ యనునది నాయంశముగ నే యున్నది. (గీ. ౧౫. ౭) అనియుఁ జెప్పెను. మఱియు నేడవయధ్యాయములో—

“భూమి రాపో ఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధి రేవ చ
అహంకార ఇ తీయం మే భిన్నా ప్రకృతి రష్టధా.” (గీ. ౭. ౪)

“పృథ్వి, జలము, అగ్ని, వాయువు, ఆకాశము, మనస్సు, బుద్ధి, అహంకారము, అని ప్రకృతి యెనిమిదివిధములుగ నున్నది” అనియు, (అపరేయమిత స్త్వన్యాం) “సర్వజగత్తు నెవరిచే ధరింపఁబడినదో యట్టిజీవమును నాయొక్క రెండవ ప్రకృతిగా నున్నది.” (౭. ౫) అనియు భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. మహాభారతమున శాంతిపర్వములో సాంఖ్యులయొక్క పంచవింశతితత్త్వము లనేకప్రదేశములందు వివేచన చేయఁబడెను. అయిన నీపంచవింశతితత్త్వములకుఁ బరముగ షడ్వింశ (౨౬.వది) మగు నొకపరమతత్త్వమున్న దనియు దానిని దెలిసికొనిన కాని మనుష్యుఁడు ‘బుద్ధుఁడు’ (జ్ఞాని) కానేరఁ డనియు (శాం. ౩౦౮), అన్నిచోట్లను జెప్పఁబడినది. సృష్టియం దున్నపదార్థములను జ్ఞానేంద్రియములచే నెఱుంగుటయే మనసంబంధ మగు సృష్టి కావున, ప్రకృతికి, లేక, సృష్టికే యనేకపర్యాయములు జ్ఞాన మని పేరిడుటచే నీదృష్టిచేత నీపురుషుఁడు జ్ఞాతయగుచున్నాఁడు (శాం. ౩౦౬. ౩౫-౪౧); కాని సత్య మగు జ్ఞేయ మేది కలదో (గీ. ౧౩. ౧-౨) యది, ప్రకృతియు, పురుషుఁడు (అనఁగా:—జ్ఞానము, జ్ఞాత)అను నిరువురికంటెను బరముగనే యున్నది. అదియే పరమపురుషుఁ డని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. “ముల్లోకములను వ్యాపించి, దానిని సదా ధరించుమహాపురుషుని, లేక, పరమపురుషు నెఱుంగుము. వాఁడొక్కఁడు, అవ్యక్తుఁడు, నిత్యుఁడు, అక్షరుఁడు” అని భగవద్గీతయందే కాక వేదాన్తశాస్త్రమునం దున్నసర్వగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. అక్షరము, అవ్యక్తము నను నీరెండువిశేషణములును సాంఖ్యశాస్త్రమునందు ప్రకృతినిఁ దెలుపుచున్నవి. కారణ మేమి యన: ప్రకృతికంటె నెక్కువ సూక్ష్మ మగు మఱియొకమూలకారణ మేదియు జగత్తునకు లే దని సాంఖ్యులు సిద్ధాన్తమొనర్చిరి (సాం. కా. ౬౧); కాని వేదాన్తదృష్టిచేఁ బరబ్రహ్మమే యక్షరము (ఎప్పుడు నాశము నొందనిది) అగుటచే నది యవ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచరము) అగును. కావున గీతలయం దక్షరావ్యక్తశబ్దములె ప్రకృతికంటె పరముగనున్న పరబ్రహ్మస్వరూపమును జూపించుటకు ప్రయోగింపఁబడు

న్నవి. ఈవిషయమును జదువరులు ముఖ్యముగ గమనింపవలయు (గీ. ౮. ౨౦; ౧౧. ౩౭; ౧౫. ౧౬—౧౭). ఈవేదాన్తమతానుసారముగఁ బ్రకృతి యవ్యక్తమయి నను దాని నక్షరమని చెప్పుట యోగ్యము కానేరదు. సత్యమే; కాని గీత ప్రకృతి పురుషులకంటె పరమం దున్నమూఁడవవాఁడగు నుత్తమపురుషునియొక్క సర్వశక్తి త్వమునకు కలుగు బాధ నొప్పుకొనదు; కాని, మిగిలిన సృష్ట్యుత్పత్తిక్రమసంబంధము లోని సాంఖ్యశాస్త్రసిద్ధాన్తము గీతలకు నంగీకార్య మగును. కావున సాంఖ్యులచే నంగీకరింపఁబడిన పరిభాషను వదలక యీశబ్దములచేతనే గీతలయందు క్షరాక్షర ముల (వ్యక్తావ్యక్తముల) యొక్క సృష్టి వర్ణింపఁబడినది; మఱియు దానియం దుం డియే బ్రహ్మస్వరూపమును చెప్పవలసినప్రసంగము తటస్థించినపుడు సందేహము లేకుండుటకై సాంఖ్యులయవ్యక్తముకంటె పరమగునవ్యక్తమును, సాంఖ్యులయక్ష రముకంటె పరమగునక్షరము ననుమాటల కూర్పవలసివచ్చును. ఉదాహరణము:— ఈప్రకరణారంభమున నున్నశ్లోకమును వీక్షింపుము. 'అవ్యక్తము' 'అక్షరము' అను నీరెండుశబ్దములు నొకానొకప్పుడు సాంఖ్యులప్రకృతిని, మఱియొకప్పుడు వేదాన్తులపరబ్రహ్మము నుద్దేశించి(అనఁగా: రెండును వేర్వేఱువిధములుగ నుద్దేశించి) గీతలలోఁ గూర్పఁబడిన వని గీతలను జదువుచున్నప్పుడు తప్పక గమనింపవలయు నని సారాంశము. సాంఖ్యులయొక్క యవ్యక్తప్రకృతికంటె పరముగనున్న మఱి యొకయవ్యక్తమే వేదాన్తానుసారముగ జగత్తునకు మూలమగును. జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వసంబంధములో సాంఖ్యవేదాన్తులనడుమ నున్న భేదమిదియే. మూలమున నే యధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న మోక్షస్వరూపము సైతము సాంఖ్యులమోక్షస్వ రూపముకంటె నెట్లు వేఱగునో యయ్యది ముందుఁ జెప్పఁబడును.

'ప్రకృతి-పురుషుఁడు' అను నీసాంఖ్యులయొక్క ద్వైతము నంగీకరింపక యీ రెండు నెవరివిభూతిగ నున్నవో యట్టిపరమేశ్వరరూపము, లేక, పురుషోత్తమరూప మగు మూఁడవనిత్యతత్త్వము జగదుత్పత్తికంటె పూర్వమునం దున్నదని చెప్పినపిదప, ఈమూలభూత మగుమూఁడవతత్త్వమేది యనియు, దానికిని, ప్రకృతి పురుషులకును నెట్టిసంబంధ మున్నదనియు, ప్రశ్నలు సహజముగ వెలువడును. ప్రకృతి, పురుషుఁ డు, పరమేశ్వరుఁ డను నీముగ్గురినే యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు జగత్తు, జీవుఁడు, పర బ్రహ్మము అని క్రమముగఁ జెప్పుచున్నారు. ఈమూఁడువస్తువులస్వరూపమును, వీని పరస్పరసంబంధమును నిర్ణయించుటయే వేదాన్తశాస్త్రమునకు ముఖ్యప్రయోజనము. కావున నుపనిషత్తులలో నెక్కడఁ జూచిన నిదియే వర్ణింపఁబడినది. అయినను,

ఈవిషయములో సకలవేదాన్తులకు నైకమత్యము లేకపోవుటచేఁ గొందఱు మూఁడు పదార్థములు తొలుత నొక్కటిగ నున్న వనియు, మఱికొందఱు జీవజగత్తులు పరమేశ్వరునికంటె పూర్వమునందు కొంచెముగనో యత్యంతముగనో భిన్నముగను నున్నవనియుఁ దలఁచుచున్నారు. అందువలననే యద్వైతులు, విశిష్టాద్వైతులు, ద్వైతులు నని వేదాన్తులు మూఁడుతెగలుగ నున్నారు. జీవము, జగత్తులవ్యవహారము సర్వము పరమేశ్వరేచ్ఛచే నడచుచున్న దనుసిద్ధాన్తము నందఱు నొప్పుకొనుచున్నారు; కాని మొదట నీమూఁడువస్తువులస్వరూప మాకాశమువలె నొకటిగ నఖండముగ నున్న దని యనేకు లొప్పుకొనుచున్నారు. జడము, చేతనము నొకటియగుటకు శక్యముకామిచే దానిమ్మపండులో ననేకబీజము లున్నకారణమున .ఫలమున కేకత్వము లే దని యెంచఁ దగనియట్లు జీవజగత్తు లనునవి పరమేశ్వరునిలో నంతర్గతములయినను, అవి పరమేశ్వరునికంటె మొదట నుండి భిన్నములుగనే యున్న వనియు, మూఁడు నొకటిగనే యున్న వనియు నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పినప్పుడు, దానిమ్మపండువలె నొకటియే యని దానికర్థమని యెఱుంగవలయు నని కొందఱు వేదాన్తు లందురు. జీవస్వరూపవిషయమై యిట్లు వేర్వేఱు మతము లొక్కపరియే వెలువడిన పిదప నుపనిషత్తులందును, గీతలందు నున్నశబ్దములకర్థము సైత మాయాసాంప్రదాయికులచేఁ దమతమటీకలలో ననేకవిధములుగ మార్పఁబడినది. అందువలన గీతలలో నున్నసత్యాభిప్రాయము తెలియఁబడకపోవుటచే గీతలలో నున్నవేదాన్తము ద్వైతమో యద్వైతమో యై యున్నదనునది గీతలలోని సాంప్రదాయకటీకాకారులమతానుసారముగ, ముఖ్యముగ నిరూపింపఁబడినవిషయముగ స్థిరపడినది. కానిమ్ము; ఈవిషయ మయి విశేషముగ విచారించుటకు మున్ను జగత్తు (ప్రకృతి), జీవుఁడు (ఆత్మ, లేక, పురుషుఁడు), పరబ్రహ్మము (పరమాత్మ, లేక, పురుషోత్తముఁడు)అను వీరి కుండు పరస్పరసంబంధమును గుఱించి, భగవంతునిచే నందేమిచెప్పఁబడెనో విచారింతము. ఈవిషయములో, గీతలయొక్కయు నుపనిషత్తులయొక్కయు తాత్పర్య మొకటియే యగుటచే గీతలయం దున్న విచారమంతయును పూర్వ ముపనిషత్తులలో నుండినదే యనియు; ఇఁక ముందు చేయఁబోవువివేచనయందుండి చదువరు లెఱుంగుదురు.

ప్రకృతి-పురుషు లిరువురికంటె పరముం దున్నపురుషోత్తముని, పరమపురుషుని, పరమాత్మను, లేక, పరబ్రహ్మమును వర్ణించుచు భగవద్గీతలందు 'వ్యక్తము-అవ్యక్తము (నేత్రములకు కాన్పించునది-కాన్పింపనిది)' అని దానికి రెండుస్వరూప

ములు మొదట చెప్పఁబడినవి. వీనిలో వ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచర మగురూపము) సగుణముగనే యుండవలయు నని స్పష్టముగ నున్నది. అవశిష్ట మయి నది యవ్యక్తము. ఈరూప మవ్యక్తము (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరము కానిది) అను మాట సత్యమే; కాని యది యింద్రియములకు గోచరము కాదను నంతమాత్రముచేతనే నిర్గుణముగ నుండవలయు ననిచెప్పుటకు వీలు లేదు. కారణ మేమనఁగా:—మన నేత్రములకుఁ గాన్పింపక పోయినను, దానియందు సర్వవిధము లగుగుణములు సూక్ష్మరూపముగ నుండవచ్చును. కాన నవ్యక్తమే సగుణమనియు, సగుణ-నిర్గుణ మనియు, నిర్గుణ మనియు మూఁడువిధములుగ విభజింపఁబడినది. 'గుణ శబ్దముచే మనుష్యుల బాహ్యేంద్రియములకే కాక మనస్సున కైనను గోచరము లగు సకలగుణములు నిక్కడ నుద్దేశింపఁబడినవి. పరమేశ్వరునియొక్క మూర్తిమంత మగు నవతార మైన శ్రీకృష్ణమూర్తి యీవిషయమునే యుపదేశించుటకొఱకు సాక్షాత్తుగ నర్జునునియెదుట నిలువఁబడి యుండెను. కావున గీతలలో నాయాస్థలములందు "ప్రకృతి నాస్వరూపముగనే యున్నది" (గీ. ౯. ౮) "జీవుఁడు నాయంశముగ నున్నాఁడు." (గీ. ౧౫. ౭) "సర్వభూతములకు నంతర్యామి యగునాత్మ నేనే" (గీ. ౧౦. ౨౦) "జగత్తులో నేదేది శ్రీమంతముగఁ గాని, లేక, విభూతిమంతముగఁ గాని యగుమూర్తిగ నున్నదో యది యంతయు నాయొక్క యంశముచేతనే యుత్పన్న మయినది" (గీ. ౧౦. ౪౧). "నాయందు మనస్సునుంచి నాభక్తుఁడవు కమ్ము" (గీ. ౯. ౩౪) "అటు లగుదు వేని నన్నే పొందుదువు. నీవు నాకిష్టుఁడ వని నేను ప్రతిజ్ఞఁ జేయుచున్నాను." (గీ. ౧౮. ౬౫) అని తనయొక్క వ్యక్తస్వరూపవిష యముననే భగవంతుఁడు ప్రథమపురుషముచే నిర్దేశించినాఁడు; మఱియు సకలచరాచరసృష్టియు తనవ్యక్తస్వరూపము సాక్షాత్తుగ నిండియున్నదని విశ్వరూపదర్శనముచే నర్జునునకు ప్రత్యక్షముగ నమ్మకమును బుట్టించిన పిదప తుదకు నవ్యక్తము కంటె వ్యక్తము నుపాసించుట మిక్కిలి సులభము. కావున 'నీవు నాయందు భావమును నిలుపుము.' (గీ. ౧౨. ౮) "నేనే బ్రహ్మకు, అవ్యయ మగుమోక్షమునకు, శాశ్వతమగుధర్మమునకు, పరమసుఖమునకు మూలస్థానముగ నున్నాను." (గీ. ౧౪. ౨౭) అని యర్జునున కుపదేశించెను. ఇందుచేఁ బ్రారంభమునుండి తుదవఱకును గీతలయందు భగవంతునియొక్క వ్యక్తస్వరూపమె ప్రధానముగ వర్ణింపఁబడిన దని చెప్పుట కేమియు నాటంకము కానరాదు.

కాని యింతమాత్రముచేత గీతలలో వ్యక్త మగుపరమేశ్వరుఁడె తుదకుఁ బొందఁదగినవాఁ డని చెప్పఁబడిన దనెడికేవల భక్త్యభిమానులగు కొందఱుపండి

తులయొక్కయు,టీకాకారులయొక్కయు మతము స్వీకరించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమన:—పూర్వమునందు చెప్పఁబడినదానివలెనే తనవ్యక్తస్వరూపము మాయికమగుటచే దానికి పరమందున్నయవ్యక్తమే (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరము కానిస్వరూపమే) ముఖ్యముగ నున్న దని భగవంతుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పినాఁడు. ఉదాహరణము:—

"అవ్యక్తం వ్యక్తి మాపన్నం మన్యన్తే మా మబుద్ధయః
పరం భావ మజానన్తో మ మావ్యయ మనుత్తమమ్." (గీ. ౭. ౨౪)

"నే నవ్యక్తుఁడ (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచరుఁడ) నైనను, మూర్ఖులు నన్ను వ్యక్తుఁడని యెన్నుచున్నారు.మఱియు వ్యక్తమునకుఁ బరముగ నున్న శ్రేష్ఠము నవ్యయము నగునాస్వరూపము నెఱుంగ లేరు." అని చెప్పి తరువాత శ్లోకములో "నేను నాయొక్క యోగమాయచే నాచ్ఛాదితుఁడ నగుటచే మూర్ఖులు నన్నెఱుంగలేరు."(౭.౨౫)అని భగవంతుఁ డేడవయధ్యాయములోఁ జెప్పియున్నాఁడు. అటులే నాలుగవయధ్యాయములో "నేను జన్మవిరహితుఁడను, అవ్యయుఁడనైనను స్వయముగ ప్రకృతి నధిష్ఠించి నా మాయచేతనే (స్వాత్మమాయయా) జన్మమెత్తుచున్నాను. అనఁగా: వ్యక్తుఁడ నగుచున్నాను." (గీ. ౪.౬)అని తనవ్యక్తస్వరూపమునకు నుపపత్తి చెప్పినాఁడు.మం డేడవయధ్యాయములోఁ ద్రిగుణాత్మక ప్రకృతి యనునది నా దగు దైవి మాయ యగుటచే దాని నెవరు తరింతురో వారు నన్ను కలిసికొందురు. మఱియు ఆ మాయచే నష్టజ్ఞానులు, మూఢులు, నరాధములు నగువారు నన్నుఁ బొందరు" (గీ.౧౪.౧౫) అని చెప్పి తుదకు పదునెనిమిదియవయధ్యాయములో (గీ. ౧౮.౬౧.) "ఓయర్జునా! సర్వభూతములహృదయము లందు జీవరూపముగ నీశ్వరుఁడై వాసముఁ జేయుటచే నతఁడు తనమాయచేతనే సకలభూతములను యంత్రమువలెనె త్రిప్పుచున్నాఁడు" అని యర్జునునకు శ్రీకృష్ణమూర్తి బోధించినాఁడు. అర్జునునకుఁ జూపినవిశ్వరూపమునే నారదునకు భగవంతుఁడు చూపినటుల భారతమునందలి శాంతిపర్వాంతర్గతమయిన నారాయణీయప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది (భా. శాం. ౩౩౯); మఱియు నారాయణీయము లగు, లేక, భాగవతము లయిన ధర్మములే గీతలలోను ప్రతిపాద్యములని నేను మొదటిప్రకరణములో నిరూపించి యున్నాను. నారదునకు నీరీతిగ సహస్రనేత్రములును రంగులును నితరము లగుదృశ్యగుణములును గలవిశ్వరూపమును జూపినపిదప—

"మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా య న్మాం పశ్యసి నారద!
సర్వభూతగుణై ర్యుక్తం నైవం త్వం జ్ఞాతు మర్హసి."

(శాం. 33౯. ౪౪.)

"నీవు చూచుచున్న నారూప మంతయు నాచే నిర్మిత మయిన మాయ. కావున నే సర్వభూతముల గుణములతో నేను కూడినవాఁడ నని యెఱుంగుము." అని యిట్లు భగవంతుఁడు చెప్పి "నాసత్యస్వరూపము, సర్వవ్యాపకము, అవ్యక్తము, నిత్యము నయినది. దానిని సిద్ధులు తెలిసికొందురు." (శాం. 33౯. ౪౮) అనియుఁ జెప్పెను. కావున గీతలయం దర్జుననకుఁ జూపినవిశ్వరూపముగూడ మాయికముగ నే యున్నది. కావున నుపాసనార్థమయి వ్యక్తస్వరూపము భగవంతునిచే గీతలలోఁ బ్రశంసింపఁబడినను పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠస్వరూప మవ్యక్త (అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచర)మగుటచే నవ్యక్తుఁడు వ్యక్తస్వరూపమును ధరించుట యనునది యతని మాయ గనే యున్న దనియు, ఈమాయ నతిక్రమించి తుదకు, దీనికంటె పరము శుద్ధము నగునవ్యక్తస్వరూపముయొక్క జ్ఞానము కలిగినఁగాని మోక్షము లభింప దనియు గీతలలోనిసిద్ధాంతముగ నున్న దని పూర్వోక్తవచనముల నుండి నిర్వివాదముగనే తెలియు నని సారాంశము. మాయ యన నేమియో విశేషముగ ముందు విచారించెదము. పూర్వోక్త మగువాక్యములను బట్టి యాలోచింపఁగా నీ మాయావాదమును శ్రీశంకరాచార్యులు నూతనముగఁ గల్పింపలే దనియు, అంతకు పూర్వమునందే భగవద్గీతలలోను, మహాభారతములోను, భాగవతధర్మములలో నున్న దనియుఁ దెలియుచున్నది. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందును—"మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యా న్మాయినం తు మహేశ్వరమ్" "మాయ యన ప్రకృతి (సాంఖ్యులది) యగును. మఱియు నామాయకు నధిపతి పరమేశ్వరుఁ డగుటచే నతఁడే తనమాయచేఁ బ్రపంచమును నిర్మించుచున్నాఁడు." (౪. ౧౦) అని సృష్టిక్రమము సెప్పఁబడినది.

పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠ మగుస్వరూపము వ్యక్తము కా దనియు నవ్యక్తముగ నున్న దనియు స్పష్ట మయినను, ఈశ్రేష్ఠ మగునవ్యక్తరూపము సగుణమా? నిర్గుణమా? యనియు నిచ్చోఁ గొంత విచారణీయము. కారణ మేమనఁగా:— సాంఖ్యశాస్త్రమం దున్నప్రకృతి యవ్యక్త మైనను(అనఁగా: ఇంద్రియముల కగోచర మైనను) సగుణమై (అనఁగా: సత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకమయి) యున్నది.

ఈసగుణమైనయవ్యక్తరూప మగునొకదృష్టాంతము మనయెదుటనుండుటచేఁ బరమేశ్వరునియవ్యక్తము శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నటులే సగుణముగ గ్రహింపవలయు నని యనేకులు తలంచెదరు. అవ్యక్తుఁడగు పరమేశ్వరుఁడు దనమాయచేనైనను వ్యక్తసృష్టిని నిర్మించుటవల్లను, సర్వప్రాణులహృదయములయందుండి వారివారివ్యాపారములను వారిచేఁ జేయించుటవల్లను (గీ. ౧౮.౬౧), తాను సర్వయజ్ఞములకును భోక్తగా ప్రభువుగా నుండుటవల్లను (గీ. ౯. ౨౪), ప్రాణిమాత్రమునకు బుద్ధిని ప్రేరణఁ జేసి శ్రద్ధను బుట్టించువాఁ డగుటవల్లను, సుఖదుఃఖాది సర్వ'భావ'ములను గలిగించువాఁడగుటవల్లను, "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్" (గీ. ౭. ౨౨) అని యున్నట్లు ప్రాణులయొక్క వాసనానురూపముగ ఫలముల నిచ్చుటవల్లను నవ్యక్తుఁడైనను (అనఁగా : ఇంద్రియముల కగోచరుఁ డయినను) దయ, కర్తృత్వము మొదలగుగుణములతోఁ గూడినవాఁడు గావున సగుణుఁడే కావలయునని సిద్ధ మగుచున్నది. దీనికి విపరీతముగ—"న మాం కర్మాణి లిమ్పన్తి" "నన్ను కర్మలయొక్క గాని, గుణములయొక్క గాని యపరిశుద్ధత యెప్పుడును బాధింపనేరదు" (గీ. ౪. ౧౪)అనియు, ప్రకృతియొక్క గుణములచే మోహముఁ జెందినమూర్ఖులాత్మనే కర్త యనుకొందురనియు (౩. ౨౭; ౧౪. ౧౯.), లేక, యవ్యయుఁడు నకర్తయు నగునీపరమేశ్వరుఁడే ప్రాణిమాత్రహృదయమునందు జీవరూపుఁడుగ నుండుటచే (గీ. ౧౩.౩౧) నన్నిజంతువుల కర్తృత్వము, కర్మయు నను నీరెంటిచే న్యాయ్యముగ నసంబద్ధుఁడయినను నజ్ఞానముచే లోకులు మోహమును బొందుదు రనియు, భగవంతుఁడు సెప్పెను (గీ. ౫. ౧౪-౧౫). అవ్యక్తుఁడగు (అనఁగా: ఇంద్రియములకు గోచరముకాని) పరమేశ్వరునిస్వరూప మిట్లు సగుణమనియు, నిర్గుణ మనియు, వేర్వేఱుగఁ జెప్పఁబడలేదు; కాని కొన్నిస్థలములయందు నీరెండురూపముల నొక్కచోట మిశ్రమము చేసియు వ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడే వర్ణింపఁబడెను. ఉదాహరణము:— "భూతభృన్న చ భూతస్థః" "నేను భూతముల కాధారభూతుఁడ నగుటచే వానిలో లేను" (గీ. ౯. ౫). అనియు, మఱియు "పరబ్రహ్మ సత్తును గాదు, అసత్తును గాదు" (గీ. ౧౩. ౧౨)అనియు, పదుమూఁడవయధ్యాయమునందు, "సకలేంద్రియములు గలవాఁడువలెభాసమానుఁడైనను సర్వేంద్రియవిరహితుఁడును, నిర్గుణుఁడును గుణములను భోగించువాఁడు" (గీ౧౩-౧౪) అనియు, "దూరమందున్నను సమీపమున నున్నాఁడు" (గీ. ౧౩. ౧౫) అనియు, "అవిభక్తుఁడుగను, విభక్తుఁడుగను గన్పట్టుచున్నాఁడు"

(గీ. ౧౩. ౧౬) అనియు పరమేశ్వరస్వరూపము పరస్పరవిరుద్ధముగ (అనఁగా: సగుణముగను నిర్గుణముగను) చెప్పఁబడినది. అయినను రెండవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభముననే "ఈయాత్మ, యవ్యక్తము, అచింత్యము, అవికార్యముగ నున్నది" (గీ. ౨. ౨౫) అని చెప్పి పదుమూఁడవయధ్యాయములో "ఈపరమాత్మ, యనాది, నిర్గుణుఁడు, నవ్యయుఁడు నగుటచే నతఁడు శరీరమునందున్నను నేమియుం జేయువాఁడుగా నేరఁడు. అతనికి దేని గంధముఁ దగులదు" (౧౩. ౩౧) అని శుద్ధమును, నిర్గుణమును, నిరవయవము, నిర్వికారము, అచింత్యము, ననాదియు నగునవ్యక్తస్వరూపముయొక్క శ్రేష్ఠత్వమే చెప్పఁబడినది.

భగవద్గీతానుసారముగ నుపనిషత్తులయందు నవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుని స్వరూప మొకప్పుడు సగుణమనియు, నొకప్పుడుసగుణ-నిర్గుణ మనియు, నుభయవిధముగను, మఱియొకప్పుడు శుద్ధనిర్గుణమనియు మూఁడువిధములుగఁ జెప్పఁబడినటుల గాన్పించుచున్నది. ఉపాసనకు నెప్పుడు ప్రత్యక్షమూర్తి యెదురుగ నుండితీరవలయునని నియమము లేదు. నిరాకారము (అనఁగా: చక్షురాదిజ్ఞానేంద్రియములకు నగోచర) మగుస్వరూపమును సైతము నుపాసింపవచ్చును; కాని యెవరిని మన ముపాసింపవలయునో వారు చక్షురాదీంద్రియముల కగోచరులైనను, మనస్సునకు గోచరమైననే కాని వారి నుపాసించుటకు శక్యము కానేరదు. ఉపాసన యనఁగా: చింతనము, మననము, లేక, ధ్యానముగా నుండును. మఱియుఁ జింతితపదార్థమునకు రూపము లేకపోయినను, మఱియొక యేగుణములైనను మనస్సునకుఁ దెలిసిననేకాని మనుజుఁడు, మనస్సున దానిని చింతింపఁజాలఁడు. కావున నవ్యక్త (అనఁగా: నేత్రముల కగోచర)మగుపరమాత్మయొక్క చింతనము, మననము, ఉపాసన, యుపనిషత్తులలో నెక్కడెక్కడఁ జెప్పఁబడినదో యాయాప్రదేశములం దవ్యక్తుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడు సగుణుఁడుగనే కల్పింపఁబడినాఁడు. పరమేశ్వరుని యందుఁ గల్పింపఁబడినయాగుణము లుపాసకులయొక్క యధికారానుసారముగఁ గొంచె మెచ్చుతగ్గుగ వ్యాపకములు, లేక, సాత్త్వికములుగ నున్నవి. మఱియుఁ దమతమనిష్ఠానుసారముగ నుపాసనాఫలము వారికి ప్రాప్త మగును. "పురుషుఁడనువాఁడు క్రతుమయుఁ డగుటచే నెవరిక్రతు (నిశ్చయము) వెట్టిదో వారికి తదనుసారముగనె మరణానంతరమున ఫలము లభించును" అని ఛాందోగ్యోపనిషత్తున నున్నది. (౩. ౧౪. ౧) మఱియు దేవతలను భజించినవారు దేవతలను, పితరుల భజించినవారు పితరులను బొందుచున్నారు. (గీ. ౯. ౨౫) లేక, "యో యచ్ఛ్రద్ధ

స్స ఏవ సః” “తనశ్రద్ధానుసారముగ సిద్ధిని బొందుచున్నాఁడు” (౧౭. ౩) అని భగవద్గీతలయందును జెప్పఁబడినది. ఉపాసకుని యధికారభేదానుసారముగ నుపాస్యము, నవ్యక్తము నగుపరమేశ్వరునియొక్క గుణములు నుపనిషత్తులయందు వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడినవి. ఉపనిషత్తులయం దీప్రకరణమును 'విద్య'యని చెప్పుచున్నారు. విద్యయనఁగా నీశ్వరప్రాప్తి యొక్క (ఉపాసనానురూప) మార్గము. మఱియు నది యేప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినదో తుదకు దానికిఁగూడ 'విద్య'యనియే పేరు. 'శాండిల్యవిద్య' (ఛాం. ౩.౧౪) 'పురుషవిద్య' (ఛాం.౩. ౧౬-౧౭) 'పర్యంకవిద్య' (కౌషీ. ౧). 'ప్రాణోపాసన' (కౌషీ. ౨) మొదలయిన యనేకవిధోపాసన లుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడినవి. అవి యన్నియు వేదాన్తసూత్రములలోని మూఁడవయధ్యాయముయొక్క మూఁడవపాదమునందు వివేచనచేయఁబడినది. ఈప్రకరణమునం దవ్యక్తపరమేశ్వరుఁడె, మనోమయుఁడు, ప్రాణశరీరుఁడు, భారూపుఁడు, సత్యసంకల్పుఁడు ఆకాశాత్మయు, సర్వకర్ముఁడు, సర్వకాముఁడు, సర్వగంధుఁడు, సర్వరసుఁడుగ నున్నాఁడని సగుణత్వమే వర్ణింపఁబడినది (ఛాం.౩. ౧౪. ౨). కావున తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు అన్నము, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము, ఆనందము నను నీరూపములచే బ్రహ్మోపాసన క్రమముగ మెట్లెక్కునట్లు చెప్పఁబడినది. (తై. ౨. ౧-౫; ౩. ౨-౬) బృహదారణ్యకమునందు (౨. ౧.) గార్గ్యుఁ డగుబాలాకి యజాతశత్రుఁ డనురాజునకు, ఆదిత్యుఁడు, చంద్రుఁడు విద్యుత్తు, ఆకాశము, వాయువు,అగ్ని,జలము, లేక, దిక్కులు, వీనియం దున్నపురుషులు బ్రహ్మస్వరూపములుగ నుపాస్యులని తొలుత చెప్పినాఁడు; కాని సత్యమగు బ్రహ్మ దీనికంటె పరమందున్నాఁ డని యజాతశత్రువు బాలాకికిఁ జెప్పి తుదకు ప్రాణోపాసన ముఖ్యమని చెప్పినాఁడు.అయిన నీపరంపర యిచ్చటనే సమాప్తము కానేరదు. పూర్వోక్త మగుసకలబ్రహ్మస్వరూపములను 'ప్రతీకములు' (అనఁగా: నుపాసనార్థమై తీసికోఁబడినగౌణస్వరూపములు), లేక, 'బ్రహ్మనిదర్శకచిహ్నము' లని చెప్పుచున్నారు. ఈస్వరూపమునే మూర్తిరూపముగ నేత్రములయెదుట నునిచితి మేని ప్రతిమ యగును; కాని వాస్తవికమగు బ్రహ్మస్వరూపము దీనికంటె భిన్నముగ నున్నదని సర్వోపనిషత్తుల సిద్ధాన్తమయి యున్నది. (కేన. ౧. ౨-౮) ఈబ్రహ్మలక్షణములను జెప్పుచు ననేకస్థలములందు“సత్యం జ్ఞాన మనంతం బ్రహ్మ” (తైత్తి.౨.౧) “విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ” (బృ.౩.౯.౨౮)—“బ్రహ్మ సత్యము (సత్), జ్ఞానము (చిత్), మఱియు ఆనందరూపము, లేక, సచ్చిదానందరూపముగ

నున్నది.'' అని సకలగుణములను త్రిగుణములలో నంతర్భావముఁజేసి వ్యాఖ్యాన మొనర్చిరి. మఱికొన్నిస్థలములయందు భగవద్గీతానుసారముగ "బ్రహ్మ సత్తును కానేరదు, అసత్తును కానేరదు'' (ఋ. ౧౦. ౧౨౯. ౧), లేక, "అణోరణీయాన్ మహతో మహీయాన్''—"అణువునకంటె చిన్నది. మహత్తుకంటె మహత్తు'' (కఠ. ౨. ౨౦). "తదేజతి తన్నైజతి తద్దూరే తద్వన్తికే'' "అది చలించునది. చలింపనిది. అది దూరమునందును సమీపమునందు నున్నది.'' (ఈశ. ౫; ముం. 3. ౧. ౭) మఱియు "సర్వేంద్రియగుణాభాసుఁడైనను సర్వేంద్రియవివర్జితుఁడు (శ్వేత. 3. ౧౭)'' అని యిటులు పరస్పరవిరుద్ధము లగుగుణము లాతనియందున్న వని చెప్పఁబడినది. తుదకు ఈసర్వలక్షణములను వదలి, "ధర్మాధర్మములకంటెను, కృతాకృతములకంటెను భూతభవిష్యత్తులకంటెను పరమందున్నదే బ్రహ్మ మని యెఱుంగుము'' అని మృత్యువుచే నచికేతువునకు బోధింపఁబడినది. (కఠ. ౨. ౧౪); మఱియు నటులె మహాభారతమునం దున్న నారాయణీయధర్మములయందు బ్రహ్మ, రుద్రునకును (మ. భా. శాం. 3౫౧. ౧౧), మోక్షధర్మములయందు నారదుఁడు, శుకునకును చెప్పిరని యున్నది. (33౧. ౪౪) బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు (౨. 3. ౨) మొదట, బ్రహ్మయొక్క పృథివియు, జలము, నగ్నియు ననుమూఁడుమూర్తములగు రూపములని చెప్పి, యీయమూర్తముయొక్క సారభూత మగుపురుషుని రూపము, లేక, రంగు మాఱు నని చూపినపిదప, తుదకు 'నేతి నేతి' అనఁగా: "ఇంత వఱకు నేది చెప్పఁబడినదో యదికాదు, అది బ్రహ్మ కానేరదు.'' ఈసర్వమగునామ రూపాత్మకమగుమూర్తామూర్తపదార్థములకంటె నేది 'యగ్రాహ్యము' 'అవర్ణనీయము'నగునో దానిని పరబ్రహ్మగా నెఱుఁగుమని యుపదేశింపఁబడినది. (బృ. ౨. ౬; వే. సూ. 3. ౨. ౨౨.) వేయేల? చెప్పుట శక్యము లగుపదార్థముల యన్నింటికంటెను బరముగ నున్నదె బ్రహ్మమగుటచే నవ్యక్తము నిర్గుణము నయినస్వరూపమును జూపుటకు 'నేతి నేతి'యనునది యొకచిన్ననిర్దేశము, లేక, ఆదేశము, సూత్రము, గుర్తు. కావుననే బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందే యది నాలుగుపర్యాయములు చెప్పఁబడినది (3. ౯. ౨౬; ౪. ౨. ౪; ౪. ౪. ౨౨; ౪. ౫. ౧౫). మఱియు నటులే యితరములగు నుపనిషత్తులలోను "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ'' (తై. ౨. ౯), "అద్రేశ్యం (అదృశ్యము) అగ్రాహ్యం'' (ముం. ౧. ౧. ౬), "నచక్షుషా గృహ్యతే నాఽపి వాచా'' (ముం. 3. ౧. ౮.)—నేత్రములకు గోచరింపనిదియు, వాక్కులోఁ జెప్పనలవిగానిదియు—

"అశబ్ద మస్పర్శ మరూప మవ్యయం
తథాఽరసం నిత్య మగంధవచ్చ యత్,
అనాద్యనంతం మహతఃపరం ధ్రువం
నిచాయ్య తన్మృత్యుముఖా త్ప్రముచ్యతే" (కఠ. 3. ౧౫).

"పంచమహాభూతములయొక్క శబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము ననునైదుగుణములు లేనివాఁడును, అనాదిభూతుఁడు, ననంతుఁడు, నవ్యయుఁడును" అని పరబ్రహ్మయొక్క నిర్గుణము నచింత్యము నగుస్వరూపము చెప్పఁబడినది. (వే. సూ. 3. ౨. ౨౨-30; చూడుము). మహాభారతము శాంతిపర్వములో నున్న నారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములఁ జెప్పునప్పుడును భగవంతుఁడు తననిజ మగుస్వరూపమును "అదృశ్యము, అఘ్రేయము, అస్పృశ్యము, నిర్గుణము, నిష్కలము, (నిరవయవము,) అజము, నిత్యము, శాశ్వతము నిష్క్రియముగ నున్న"దని నారదునకుఁ జెప్పి, తన్నే "వాసుదేవ పరమాత్మ"యని చెప్పుచున్నారనియు, తానె, సృష్టిస్థితిలయములను జేయుత్రిగుణాతీతుఁ డగుపరమేశ్వరుఁడుగ నున్నాఁడనియు చెప్పియున్నాఁడు. (మ. భా. శాం. 33౯. ౨౧-౨౮)

భగవద్గీతలయందే కాక, మహాభారతాంతర్గతనారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములయందును, బరమేశ్వరునియొక్క వ్యక్తస్వరూపముకంటె నవ్యక్తస్వరూపము శ్రేష్ఠ మని చెప్పఁబడెను. మఱియు నీశ్రేష్ఠమగు నవ్యక్తస్వరూపము మరల సగుణ మనియు, సగుణ-నిర్గుణమనియుఁ దుదకుఁ గేవలనిర్గుణ మనియు, మూఁడువిధములుగ చెప్పఁబడినట్లు పూర్వోక్తములగువచనములవలనఁ దెలును. అవ్యక్తమును, శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపమునకును బరస్పరవిరుద్ధములగు నీమూఁడుస్వరూపములకును సంబంధమెట్లుండును? ఈమూఁడింటిలోను సగుణనిర్గుణమను నుభయాత్మకరూపమే, సగుణమునుండి నిర్గుణమునందు (లేక, యజ్ఞేయమునందు)ఁ జేరుటకు మార్గము, లేక, సాధనముగ నున్నదని యెఱుంగవచ్చును. కారణమేమియనఁగా—తొలుత సగుణరూపజ్ఞానము కలిగినపిదప, క్రమముగా నొక్కొక్కగుణమును వదలుటచే నిర్గుణస్వరూప మనుభవగోచరమగును; ఈవిధముననే బ్రహ్మప్రతీకముయొక్క యుపాసన యుపనిషత్తులలో నెట్లెక్కునటుల చెప్పఁబడినది. ఉదాహరణమేమనగా:—తైత్తిరీయోపనిషత్తులోని భృగువల్లియందు మొదట నన్నమే బ్రహ్మమని భృగువునకు బ్రహ్మచే నుపదేశింపఁబడినది. అనంతరమున, క్రమముగ, ప్రాణము, మనస్సు, విజ్ఞానము, ఆనందము నని బ్రహ్మస్వరూప మతనికిఁ దెలుపఁబడినది.

(తై. త్తి.౩. ౨-౬)లేక, నిర్గుణమును, గుణబోధకము లగువిశేషణములచే వర్ణించుట యెప్పుడు శక్యము కానేరదు. కావున పరస్పరవిరుద్ధము లగువిశేషణములచే నాతనిని వర్ణించుట యుక్తమనియు చెప్పవచ్చును. కారణమేమనఁగా: 'దూర' శబ్దమునుగాని 'సత్' అను శబ్దమును గాని యుచ్చరించితిమేని యేదైన మఱియొకవస్తువు సమీపముగ నున్నదని కాని, లేక, అసత్తుగ నున్నదని కాని మనస్సునకుఁ దెలియుచుండును. కాని యొక బ్రహ్మమే యంతట నిండియుండఁగా నాబ్రహ్మకు దూర మని కాని, 'సత్' అని కాని విశేషణములున్న నది దేనికిసమీపమున నున్నదనియు, 'అసత్' దానికంటె నేది యనియు చెప్పుదుము? ఈకారణమున, "దూరమున లేదు. సమీపమున కానరాదు. సత్తుకానేరదు. అసత్తును గానేరదు." అను నీసంభాషణచే దూరమును సమీపమును, 'సత్-అసత్' మొదలగు పరస్పరసాపేక్షగుణముల జంటలుఁ గాక మిగిలిననిర్గుణమే యన్నిచోట్ల, సదా నిరపేక్షముగను స్వతంత్రముగ నుండునదియగుబ్రహ్మ మని తెలియుటకుఁ బరస్పరవిరుద్ధము లగువిశేషణములు కలిగిన యీభాషనే వ్యవహారములోఁ నుపయోగింపవలయును. ఇంతకంటెగత్యంతరము లేదు. (గీ. ౧౩. ౧౨). ఉన్నదంతయు బ్రహ్మమే యగుటచే, దూరమందును నదియె, సమీపమునందు నదియె, సదసత్తులు నదియే యగును. కావున మఱియొక దృష్టితోఁ జూచితిమేని యీబ్రహ్మను బరస్పరవిరుద్ధములగు విశేషణములచే నొక కాలమునందే రెండుగుణములు నున్నటులచెప్పినను చెప్పవచ్చును. (గీ. ౧౧. ౩౭; ౧౩.౧౫). కాని, సగుణ-నిర్గుణమని యుభయవిధములఁ జెప్పినదానికిట్లుపపత్తి గాన్పించినను, సగుణ-నిర్గుణము లనునీపరస్పరవిరుద్ధస్వరూపము లొకపరమేశ్వరునికే యెట్లు సంభవించు నను ప్రశ్నకు వివరణము మిగిలియే యున్నది. అవ్యక్తుఁడగుపరమేశ్వరుఁడు వ్యక్తమగు, లేక, యింద్రియగోచరమగు స్వరూపమును ధరించుటయె యాతనిమాయగనున్నది కాని వ్యక్తము, లేక, యింద్రియగోచరముగాక యవ్యక్తముగనే యుండి నిర్గుణము సగుణ మైనప్పుడు దాని నేమనిచెప్పవలయును? ఉదాహరణము:—నిరాకారుఁడగు నొకపరమేశ్వరుని, ఒకఁడు "నేతి నేతి" యనియు, నిర్గుణుఁడనియు, నొకఁడు సర్వగుణసంపన్నుఁడు, సర్వకర్మ యనియు, దయాళువనియు, సగుణుఁడనియుఁ దలఁచుచున్నారు. అప్పుడు దీనికి కారణ మేమనియు, లేక, యిందులో శ్రేష్ఠమగుపక్షమేదియనియు, ఈనిర్గుణావ్యక్తబ్రహ్మయందుండి సర్వవ్యక్తసృష్టియు నెటులుత్పన్న మైనదనియు బాగుగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయుట యావశ్యకము. సర్వసంకల్పములకు దాతయు నవ్యక్తుఁడు నగుపరమేశ్వరుఁడు యాథార్థ్యముగ సగుణుఁ డగుటచేతనే యుపనిషత్తులయందును, గీతయందును వర్ణింపఁ

బడిన నిర్గుణస్వరూపముయొక్క వర్ణన యతిశయోక్తిగఁ గాని, లేక, వ్యర్థమైనప్రశంసాపరముగఁ గాని యున్నదని చెప్పుట యధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క మూలాధారమును ఛేదించుటయే. కారణ మేమన—గొప్పఋషీశ్వరులు మనస్సు నేకాగ్రతఁ జేసికొనుటచే సూక్ష్మము శాంతము నగువిచారముచే "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ" (తై. ౨. ౯) "ఏదిమనస్సునకైనను దుర్గమమగునో, దేనిని వర్ణింప శక్తిలేదో", ఏది బ్రహ్మస్వరూపముగ నున్నదని తుదకు సిద్ధాన్తము సేయఁబడినదో, యట్టి యనుభవము అతిశయోక్తి యని, నామనస్సునకు ననంతము నిర్గుణము నగు బ్రహ్మయొక్క యవగాహనము గాక యుండుటవలన, సత్యబ్రహ్మము సగుణమే యయి యుండవలయునని నుడువుట, సూర్యునికంటె నాదివిటి బహుకాంతి గలది యనుటవలె నుండునందురు. ఒకసమయమున నీనిర్గుణస్వరూపోపపత్తి యుపనిషత్తులలోనైన, లేక, గీతలలోనైన లేనియెడల నావిషయము వేఱెయగును కాని వాస్తవముగ సత్యబ్రహ్మము సగుణము కానేరదు. భగవద్గీతలలో పరమేశ్వరునియొక్క శ్రేష్ఠము సత్యము నగుస్వరూప మవ్యక్తముగనే యున్న దనియు, నతఁడు వ్యక్తరూపమును ధరించుట యాతని మాయయై యున్నదనియు, స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౭. ౬) ఇంతియ కాదు. ఇఁక నేమన: ప్రకృతియొక్క గుణములచే "మోహము నొందిన మూర్ఖలోకము, (అవ్యక్తము, నిర్గుణము నగు) ఆత్మకే కర్తృత్వ మున్నదని యెన్నుచున్నది." (గీ. ౩. ౨౭-౨౯;) ఈశ్వరుఁడేమియు చేయుట లేదు. అజ్ఞానముచే లోకులు బద్ధులగుచున్నారు (గీ. ౫. ౧౫); అనఁగా: అవ్యక్త మగునాత్మ, లేక, పరమేశుఁడు మొదట నిర్గుణుఁడుగ నుండెను (గీ. ౧౩. ౩౧). ఆతనియందుఁ గర్తృత్వాదిగుణములను మోహముచే నైన నజ్ఞానముచే నైన నారోపించి యాతనిని సగుణునిగ నవ్యక్తునిగఁ జేయుచున్నారు. (గీ. ౭. ౨౪) (౧) గీతలయందు పరమేశునివ్యక్తస్వరూపము విశేషముగ వర్ణింపఁబడినను, పరమేశుని మూలభూతమును శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నిర్గుణము నవ్యక్తము నయి యున్నది. మనుష్యులజ్ఞానముచేఁ గాని, మోహముచేఁగాని యతనిని సగుణుఁడని యనుకొనుచున్నారు. (౨) సాంఖ్యులప్రకృతి, లేక, దానియొక్క వ్యక్తమగుదుకాణము (అనఁగా: సర్వజగత్తు) పరమేశునిమాయయైయున్నది. (3) సాంఖ్యుల 'పురుషుఁడు' (అనఁగా: జీవాత్మ) ప్రారంభమునుండియుఁ బరమేశ్వరరూపుఁడును, పరమేశునివలె నిర్గుణుఁడు నకర్తగ నున్నాఁడు; కాని అజ్ఞానముచే నతనిని లోకులు కర్తగఁ దలంచుచున్నారు. ఇద్దియే పరమేశ్వరస్వరూపసంబంధములో గీతయొక్క

సత్య మగుసిద్ధాన్తముగ నున్న దని పైవివేచనవలన నిష్పన్న మగును. వేదాన్తశాస్త్ర సిద్ధాన్తము నిదియే. కాని పిదప నుత్పన్నము లైన వేదాన్తగ్రంథములలో నీసిద్ధాన్తమును జెప్పుచు 'మాయా-అవిద్యలకు' రెంటికిని కొంచెము భేదము సెప్పఁబడినది. ఉదాహరణము:—పంచదశిలో నాత్మయు, పరబ్రహ్మము నను నీరెండును బ్రారంభమున నేకస్వరూపమే యగుటచే నీచిత్స్వరూపి యగుబ్రహ్మము మాయయందుఁ బ్రతిబింబితుఁ డయినపుడు సత్వరజస్తమోమయగుణ మగు (సాంఖ్యులయొక్క-మూల) ప్రకృతి నిర్మిత మగు నని తొలుతఁ జెప్పఁబడినది; కాని, తర్వాతగ్రంథములో నీమాయకే 'మాయ' యనియు 'అవిద్య' యనియు, భేదముఁ గల్పించి, "మాయయందుఁ ద్రిగుణములలో శుద్ధమైనసత్వగుణము వృద్ధియయినపు డది మాయగానే యుండును. మఱియు నీమాయయందుఁ బ్రతిబింబించినబ్రహ్మము సగుణము, అనఁగా: వ్యక్తుఁ డగునీశ్వరుఁడు (హిరణ్యగర్భుఁడు)" అని చెప్పినారు. మఱియు నీసత్వగుణమే కొంచెము 'అశుద్ధ' మగునేని యది యే 'యవిద్య' యగును. దానియందుఁ బ్రతిఫలించిన బ్రహ్మమును 'జీవుఁ' డని చెప్పుదురు (పంచ ౧. ౧౫-౧౭). ఇట్లు విచారించితి మేని పరబ్రహ్మమందుండి 'వ్యక్తమగునీశ్వరుఁడు' నిర్మితుఁ డగుటకు కారణము 'మాయ' యనియు, 'జీవుని' నిర్మించుటకు కారణ 'మవిద్య' యనియు, స్వరూపమునుఁబట్టి యొక్కటే యగుమాయకు భేదములు సేయవలసి వచ్చుచున్నది; కాని గీతలలో నిట్లు భేదములు సెప్పఁ బడలేదు. "భగవంతుఁడు స్వయముగ, నేమాయచే వ్యక్త మగు (అనఁగా: సగుణమైన) రూపమును ధరించెనో (౭. ౨౫) లేక, యేమాయచే నష్టధాప్రకృతి (అనఁగా: సృష్టియందలిసకలవిభూతియు) యెవరియందుండి యుత్పన్న మగుచున్నదో (౪. ౬) యామాయయొక్క-యజ్ఞానముచే జీవుఁడు మోహమును బొందు చున్నాఁడు." (౭. ౪-౧౫) అని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. అవిద్య యనుశబ్దము గీతలలో నెక్కడను లేదు. మఱియు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో మాయామయ మగుప్రపంచమే 'అవిద్య' అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (శ్వేత ౫. ౧) గాన నవీనవేదాన్తగ్రంథములలోఁ గేవలనిరూపణా సౌలభ్యముకొఱకుఁ జీవేశ్వరదృష్టిచేఁ జేయఁబడిన యవిద్యయు, మాయయు నను నీసూక్ష్మభేదము నొప్పుకొనక, మాయయు, అవిద్యయు, అజ్ఞానము అనుశబ్దములు సమానార్థకము లని చెప్పి, యీత్రిగుణాత్మక మాయయొక్క-గాని, అవిద్యయొక్క-, లేక, యజ్ఞానముయొక్క-యు మోహముయొక్క-యుఁ గాని సత్య మగు స్వరూపము సామాన్యముగ నేది యనియు, గీతలయందు నుపనిషత్తులయందు

నున్నసిద్ధాన్తములకు దానిచే నెటు లుపపత్తి గలుగు ననియు నను నీవిషయములు శాస్త్రరీతిగ సంక్షేపముగ నిప్పుడు వివేచనఁ జేయుదము.

నిర్గుణ-సగుణశబ్దములు, చూపులకుఁ జిన్నవిగఁ గాన్పించినను వానియందేయే యర్థము లున్నవో వానిని విచారించితి మేని, సత్యముగ సర్వబ్రహ్మాండమును కన్నుల యెదుట నిలువఁబడి యుండును. జగత్తునకు మూల మగున నాదిపరబ్రహ్మమేకము, నిష్క్రియము, నుదాసీనము నయి యుండఁగ, దానియందే మనుష్యుల కింద్రియ గోచరము లగున నేకవిధము లగువ్యాపారములుగాని, గుణములుగాని యుత్పన్నము లగుటచే నాయఖండము ఖండములు గల దెటు లాయెను? అనియు, లేక, మొదట నేది యొకటిగ నుండెనో యదియే య నేకముగను వేర్వే అగువ్యక్తపదార్థములుగను నయి యేవిధముగఁ గాన్పించు ననియు, ఏపరబ్రహ్మమందు నిర్వికారమగుటచే మాధుర్యము, తిక్తము, కటువు, గట్టితనము, పలుచదనము, శీతము, ఉష్ణము మొదలగుభేదములు లేవో, దానియందే, వేర్వే అగురుచియు, కొంచె మెచ్చుతగ్గుగ గట్టితనము-పలచదనము, లేక, చల్లదనము-వేఁడి, సుఖము-దుఃఖము, వెలుతురు-చీఁకటి, మృత్యువు-అమరత్వము, మొదలగు న నేకవిధద్వంద్వము లెట్లుపుట్టు ననియు, ఏబ్రహ్మము శాంతముగ నిర్వాతముగ నుండునో దానియందుండి నానావిధము లగు ధ్వనులు, లేక, శబ్దము లెట్లు పుట్టు ననియు, ఏపరబ్రహ్మమునందు, లోపల వెలుపల యని కాని, దూరము సమీపము నని కాని భేదములులేవో దానియందే, వెనుక ముందు, దూరము దగ్గఱ, తూర్పు పడమర, మొదలగుభేదము లెట్లుకలుగు ననియు, ఏపరబ్రహ్మము అవికారియు, త్రికాలాబాధితము, నిత్యము, అమృతము నగునో దానియందుండి యాయాకాలములలో నాశమునొందుపదార్థము లెట్లుపుట్టునని యు, దేనికి కార్యకారణరూపస్పర్శయే లేదో యట్టిపరబ్రహ్మము మృత్తిక, ఘటము మొదలగు కార్యకారణరూపములచే మనకు దృగ్గోచర మేల యగుచున్న దనియు, మొదలగు న నేకవిషయములు పూర్వోక్తము లగుచిన్న (సగుణ-నిర్గుణ) శబ్దముల లోన్నే యిమిడి యున్నవి. లేక, సంక్షేపముగ చెప్పుదు మేని యొకనికే నానాత్వము, నిర్ద్వందునకు అనేకవిధము లగుద్వంద్వములును, అద్వైతము నకే ద్వైతమును, అసంగునకే సంగమును నెట్లు కలిగె ననువిషయ మిచ్చట విచారింప వలయును. సాంఖ్యులు, నిత్యుఁడు నిర్గుణుఁడు నగుపురుషుఁడువలెనే త్రిగుణాత్మక మగు (అనఁగా: సగుణమగు) ప్రకృతియు, నిత్యమును స్వతంత్రముగ నున్న దని ప్రారంభమున నె ద్వైతమును గల్పించుటచే నీయసందర్భము దూరముగఁ దొలంగునట్లు చేసిరి.

కావున జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వమును శోధించి నిర్ణయించుమనుజునియొక్క స్వాభావికమనః ప్రకృతికి, ఈ ద్వైతముచే సమాధానము కాకపోవుటయే కాక, యుక్తివాదమునకుఁగూడ నిట్టిద్వైతము నిలువ నేరదు. కావున ప్రకృతి-పురుషులకంటె పరమగ విచారించి, సచ్చిదానందబ్రహ్మమునకు సైతము పైసోపాన మగునిర్గుణబ్రహ్మమే, జగత్తునకు మూలముగ నున్న దని యుపనిషత్కారులు సిద్ధాన్తీకరించిరి; కాని యిప్పుడు నిర్గుణమునందుండి సగుణ మెట్లుత్పన్నమైన దనుదానికి నుపపత్తి చెప్పవలయును. కారణ మేమి యనఁగా:"ఏది లేదో యది లేనే లేదు; దానియందు ఉండునది యెప్పుడును కలుగ నేరదు." అని సాంఖ్యము యొక్కయు, వేదాన్తము యొక్కయు సిద్ధాన్తము. ఈసిద్ధాన్తానుసారముగ నిర్గుణమునుండి (అనఁగా: దేనియందు గుణము లేదో యాబ్రహ్మమునందుండి) సగుణములు (అనఁగా: దేనియందు గుణము లున్నవో అట్టిసృష్టియందలిపదార్థములు) ఉత్పన్నము లగుట శక్యము కానేరదు. కాని "సగుణ మెక్కడినుండి వచ్చినది? సగుణ మని చెప్పకపోవుద మేని నేత్రముల కెదుట యెట్లు కాన్పించును? నిర్గుణమువలె సగుణము సత్యమే" యని చెప్పుద మేని యింద్రియగోచరము లగుశబ్దము, స్పర్శము, రూపము, రసము, గంధము మొదలగు సకలగుణస్వరూపములు, నేఁడొకవిధముగను, రేపొకవిధముగను నెప్పుడును పరిణమించును. కావుననే నాశమునొందునదియు, వికారియు, నశాశ్వతము నగును. కావున సగుణసిద్ధికొఱకైనను (సర్వవ్యాపి యగుపరమేశుఁడు విభాజ్యుఁ డని కల్పించి) నశ్వరుఁడుగ నున్నాఁ డని చెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు విభాజ్యము సైతము నశ్వర మగుటచే సృష్టినియమముయొక్క యల్లరిలో నెప్పుడును పరతత్త్వముగ సంచరించువానిని పరమేశ్వరుఁ డని యెట్లు చెప్పవలయును? ఇంద్రియగోచరము లగుసకలసగుణపదార్థములు, పంచమహాభూతములయందుండి నిర్మితము లైనవి యని తెలిసికొనవలయును. వేదాన్తులవలెఁ గాని, యాధిభౌతికుల వలెఁగాని యీసర్వపదార్థములును, వ్యక్తముగాని, సగుణముగాని యగు మూలప్రకృతియందుండి నిర్మితములయిన వని యనుమానము నైనను జేయవలయు నని సారాంశము. ఏపక్షమును స్వీకరించిన, నశ్వరము లగుగుణములెంతవఱకు నీమూలప్రకృతిని వదలిపోవో, యంతవఱకును, పంచమహాభూతములు, లేక, ప్రకృతిరూపమగు నీమూలపదార్థము జగత్తున నశింపనిదియై, స్వతంత్రముగను, లేక, యమృతమగుతత్త్వముగను నున్నదని యనుటకు వీలులే దనువిషయము నిర్వివాదముగ నేయున్నది. కావున నెవరికి ప్రకృతివాద మిష్టమో వారు పరమేశ్వరుఁడు నిత్యుఁడు

స్వతంత్రుఁడు నమృతుఁడుగ నున్నాఁడని చెప్పటను వదలవలయును. కాదేని, పంచమహాభూతములకంటె, లేక, ప్రకృతికంటె, సగుణమగు మూలప్రకృతికంటె పరముగా నున్నవిషయ మేమి యని శోధింపవలయును. ఇంతకన్న రెండవమార్గము లేదు. ఎండమావులలోని నీటిచే దప్పిపోవుటయు, నిసుకనుండి తైలముఁ దీయుటయు నెట్లు శక్యము కానేరదో, యటులే యేది బాగుగ నశ్వర మై యున్నదో దానియందుండి యెప్పుడైన నమృతత్వము నిష్పన్న మగుట యశక్య మగును. కావున నే యెంతసంపద కలిగినను, "అమృతత్వస్యతు నాశాఽస్తి విత్తేన" "సంపదచే నమృతత్వము లభించు నని యాశింప వలదు" (బృ. ౨.౪.౨) అని యాజ్ఞవల్క్యులు, మైత్రేయికి స్పష్టముగనే చెప్పిరి. అమృతత్వ మసత్య మందు మేని, రా జిచ్చిన యీనామము (బహుమానము) మనకు పిదప మనపుత్రపౌత్రాదులకు నాచంద్రార్క్కముగ ననుభవింపఁదగినదిగ నుండవలయు నని మనుజుఁడు గోరుచుండును. లేక చిరకాలస్థాయి యగు (అనఁగా: శాశ్వత మగు) కీర్తి లభించునవకాశము కలిగ నేని మనజీవితముపోయిననుసరియే లక్ష్యము చేయనట్లు కాన్పించుచున్నది. ఋగ్వేదమువంటి యత్యంతప్రాచీనగ్రంథములో "ఓయింద్రా! నీవునాకు 'అక్షితశ్రవము', అనఁగా: అక్షయ్య మగుకీర్తిని, లేక, ధనమును నిమ్ము." (ఋ. ౧.౯.౭) అనియు, "ఓసోమా! నీవు నన్ను వైవస్వత (యమ) లోకమున నమృతునిగాఁ జేయుము." (ఋ. ౯.౧౧౩.౮) అనియు, పూర్వఋషులు ప్రార్థించుచున్నారు. మఱియు నర్వాచీనకాలమునందు నీదృష్టినే స్వీకరించుటచే "శీఘ్రముగ ననుభవములోనికి వచ్చినసుఖమును మఱవక ఇప్పు డున్నదియు, ఇఁక ముందు పుట్టఁబోవునదియు నగు మానవజాతికి చిరకాల ముండుసుఖమును గలుగఁజేయుటయనునదియే యీజగత్తునంచు మనుష్యమాత్రునకు నీతిసిద్ధ మగుపరమకర్తవ్యముగ నున్న"దని స్పెన్సరు, కొంటువంటిముఖ్యు లగునాధిభౌతికపండితులు చెప్పుచున్నారు. తనశక్తి (జీవితమునకు) దూరమునం దున్ననిరంతరకల్యాణము (అనఁగా: అమృతత్వము) ఎందుండి నచ్చినది? అది స్వాభావిక మని నుడివినచో, ఈవినాశులగు రెండువస్తువులకంటెను, పరమున నొకయమృతవస్తు వున్నదని చెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు నీయమృతవస్తువులే దని చెప్పినయెడల మనకు ప్రత్యక్షముగ నున్నమనోప్రవృత్తియొక్క యనుభవమును మఱియొకవిధమున సమర్థించుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఇట్టి యనుపపత్తి మనస్సున నిడుకొని యీప్రశ్న యే నాఁటికిని సమాధానము చెప్పఁదగినది కానేరదు. కావున దానిని విచారింపక, దృశ్యసృష్టియం దున్నపదార్థములయొక్క గుణధర్మములకంటె మనస్సును పరువిడనీయకూడదని యనేకు లాధిభౌతిక

పండితు లుపదేశముం జేయుచున్నారు. ఉపదేశము సులభముగఁ గాన్పించును; కాని మనుజులమనస్సునందు,తత్త్వజ్ఞానము కావలయునని స్వాభావికముగఁ గలుగు కోరిక నెవరు మానుపఁ గలరు? మఱియు నీయధిక మగు జిజ్ఞాస (ఎఱుంగవలయు ననుకోరిక) నొకపరి యణఁగఁ ద్రొక్కినచో విజ్ఞాన మెట్లు వృద్ధి యగును?మనుజుఁ డీభూమియం దవతరించినది మొదలు సర్వదృశ్యవస్తువులకు నశ్వరసృష్టికిని మూల భూతము నమృతము నగుతత్త్వ మేది యనియు, అది నా కెటుల ప్రాప్త మగు ననియు విచారము నెప్పుడును చేయుచునే యున్నాఁడు. ఆధిభౌతికశాస్త్ర మెంత వృద్ధిఁ బొందినను, అమృతత్వముయొక్క జ్ఞానముకొఱకైన యీస్వాభావికప్రవృత్తి సదామనుష్యునకు తక్కవ కానేరదు. మనుజునియాధిభౌతికజ్ఞానము నంతయైనను వృద్ధిఁ బొందనిమ్ము; ఈసకలాధిభౌతికసృష్టివిజ్ఞానములను నొకవైపునకు నెట్టి, తత్త్వజ్ఞానము మనుజునియెదుట సదా పరువిడుచుండక మానదు. రెండువేలవత్సరంబులకు మును పీస్థితియే యుండెను. మఱియు నిప్పుడు పాశ్చాత్యులదేశము నందుసైత మావిధముగనే కాన్పించుచున్నది. వేయేల?మనుష్యబుద్ధియందు కాంక్ష తగ్గినదినమునందే "స వై ముక్తో౽థవా పశుః" "వాఁడే ముక్తుఁ డగును. కాని యెడల పశువగు"నని చెప్పవలసి వచ్చును.

కానిమ్ము, దిక్కులయొక్కయు కాలముయొక్కయు నియమము లేనిదియు, అనవచ్ఛిన్నము, అమృతము, అనాది, స్వతంత్రము, ఏకవిధము, స్వతంత్రము, నిరంతరము, సర్వవ్యాపకము, నిర్గుణము నగుతత్త్వముయొక్క అస్తిత్వవిషయమైనను, లేక, యానిర్గుణతత్త్వమునుండి సగుణసృష్టి యెట్లువచ్చె ననువిషయమునుగుఱించి యైనను మనప్రాచీనము లగునుపనిషద్గ్రంథములలో నుండునుపపాదనకంటె నధికముగను సయుక్తికముగను నితరదేశములలో నుండుతత్త్వజ్ఞానులు నేటివఱకును శోధించియు నిర్ణయింప లేదు. అర్వాచీనుఁ డగు కాంటు తత్త్వజ్ఞుఁడు బాహ్యసృష్టియొక్కనానాత్వము నేకత్వముగ నెట్లెఱుంగవలయునని సూక్ష్మముగ విచారించి యీయుపపత్తినె యర్వాచీనశాస్త్రరీతిగ నధిక స్పష్టముగ వ్రాసినాఁడు. కాంటుకంటె, 'హెకెల్' ఎక్కువలోతుగ విచారించినను వీనిసిద్ధాన్తముసైతము వేదాన్తమునకంటె మించలేదు. 'సోఫెన్‌హాయర్' అను వానివిషయమును ఇటులే యున్నది.అతఁడు, లాటిన్ భాషలో తర్జుమా చేయఁబడినయుపనిషత్తులను జదువుకొనినపిదప, "జగత్తులో నున్నవాఙ్మయమునందు దీ యత్యుత్తమ మగు గ్రంథమునుండి, మనగ్రంథములలోనికి కొంతవిచారము తీసి

కొనఁబడిన" దని తానె చెప్పినాఁడు; కాని యీగూఢమగువిచారమును దానికి సాధకబాధకము లగుప్రమాణములును, వేదాన్త మందలిసిద్ధాన్తములును, కాంటు మొదలగుపాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానులసిద్ధాన్తమునకును దీనికిని నెంతసాదృశ్యము కలదో యెంతవైషమ్యముగలదో యదియును, లేక, యుపనిషత్తులు, వేదాన్తసూత్రములు మొదలగుప్రాచీనగ్రంథములయందున్న వేదాన్తమునకును, తదుత్తరకాలికము లగు వేదాన్తమునకును స్థూలసూక్ష్మ మగుభేదము లేవియనునదియు, మొదలగువిషయముల నీచిన్న గ్రంథమున సవిస్తరముగ నిరూపించుట శక్యము కానేరదు. కావున గీతలయం దున్నయధ్యాత్మసిద్ధాన్తములయొక్క సత్యతను, యుక్తిని, మహత్త్వమును తెలియఁజేయుట కావశ్యకము లగుభాగములనె ముఖ్యముగ నుపనిషత్తులయొక్కయు, వేదాన్తసూత్రములయొక్కయు, శాంకరభాష్యముయొక్కయు నాధారమున నిచ్చో నేను దిగ్దర్శనన్యాయముననే నిరూపింతును. ప్రకృతి-పురుషు లనుసాంఖ్యోక్తమగుద్వైతముకంటె పరముగ నేమియున్నదని నిర్ణయించుటకై, సృష్టిని చూచువాఁడును (ద్రష్ట), దృశ్యమగుసృష్టియు ననునీద్వైతభేదము నందే నిలచియుండక, మొదట సృష్టిజ్ఞానముయొక్క స్వరూప మేమి? అది దేనిచే నేవిధముగఁ గలుగు నను నీవిషయములను సూక్ష్మముగ విచారింపవలసివచ్చును. బాహ్యసృష్టి యందలిపదార్థములు మనుష్యులనేత్రముల కెటులు గాన్పించునో యటులే పశువులకునైతము కాన్పించును; కాని, నేత్రములు నాసిక మొదలగు జ్ఞానేంద్రియములచే మనస్సున సమకూరుసంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేయుశక్తి మనుజునియందు విశేషముగ నుండుటచే,మనుజునకు బాహ్యసృష్టియందున్న యన్ని పదార్థములయొక్క జ్ఞానమును గలుగును. అదియే పశువులకంటె మనుజునియం దుండువిశేషమే. ఈవిశేషము ఫలము గాఁగలయేకీకరణశక్తి మనోబుద్ధులకంటె పరమగు నాత్మకుసంబంధించినదే యని పూర్వము క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారములోఁ జెప్పఁబడినది. కేవల మొకపదార్థముయొక్క కార్యకారణభావమే కాక, సృష్టినియమము లనఁబడు నానాపదార్థములయొక్క కార్యకారణభావము మొదలగు అన్ని సంబంధములజ్ఞానముసైతము నాత్మసంబంధ మైనదియే. కారణ మేమన: ఆయా పదార్థములు కంటికి కాన్పించినను, వానియందలి కార్యకారణభావాదిసంబంధము ప్రత్యక్షగోచరము కానేరదు. మఱియేమన: ద్రష్ట (చూచువాఁడు) తన మానసిక వ్యాపారముచే వానిని నిశ్చయించుచున్నాఁడు. ఉదాహరణము:—ఏదైన నొక పదార్థము మననేత్రములకుఁ గాన్పించెనేని,యాపదార్థముయొక్కరూపమును,గతిని వీక్షించి యది యొకసేనలో నున్నసిపాయి (కాలిబంటు) యని ముందుగ మనము

నిశ్చయింతుము. మఱియు నాసంస్కారము మనంబున స్థిరంబుగ నుండును. దీనికి పిదప మఱియొకపదార్థము కంటికిఁగాన్పించె నేని మరల నామానసికక్రియ యారంభమగుటచే నాపదార్థము మఱియొకసిపాయి యని మరల నిశ్చయింతుము.ఇటు లొకదానివెంబడి ఒకటి వేర్వేఱగులక్షణములతో వేర్వేఱుకాలములయందు మనస్సునకుఁ గలిగినయనేకసంస్కారములను స్మరణశక్తిచే జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొని వాని నన్నింటి నొక్కటిగఁ జేసినపిదప పురోభాగమునందుండి సైన్యము నడచిపోవుచున్న దని యెఱుంగుట యీవేర్వేఱు సంస్కారములచేఁ గలిగినయేకత్వజ్ఞానమునకు ఫలమగును. ఈసైన్యముయొక్క వెంబడి వచ్చుపదార్థమును దానిరూపమును బట్టి 'రాజు' అని నిశ్చయించినపిదప, సైన్య మను వెనుకటిసంస్కారముతో నీ నవీనసంస్కారము గలియుటచే నీరాజుయొక్క సైన్యము పోవుచున్నదని మనము చెప్పుచున్నాము. ఇందువలన సృష్టిజ్ఞానము (అనఁగా: ఇంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునది) కేవలజడపదార్థము గానందున, నింద్రియములద్వారా మనస్సునఁ గలుగున నేకసంస్కారములయొక్క యేయేకీకరణమును ద్రష్టయగు నాత్మ సేయుచున్నదో, దానికి జ్ఞానమనునది ఫలముగనున్నదని చెప్పుట న్యాయ్యమయియున్నది. మఱియు నీకారణముననే భగవద్గీతలయందును "అవిభక్తం విభక్తేషు"— ఏది విభక్తముగ నున్నదో (వేర్వేఱుగనున్నదో) దానియందలి యవిభక్తత్వము లేక, ఏకత్వము దేని మూలమునఁ దెలియునో యదియే సత్యముగుజ్ఞానమని *జ్ఞానలక్షణము సెప్పఁబడినది (గీ. ౧౮.౨౦). కాని యింద్రియములవలన మనస్సునందు మొదటఁ గలుగుసంస్కారమునకుఁ గారణమేమి యని తిరుగ సూక్ష్మవిచారము చేసితిమేని, కన్ను, చెవి, ముక్కు మొదలగునింద్రియములమూలమున బ్రతిపదార్థముయొక్క రూపము, శబ్దము, గంధము మొదలగు గుణములు మనకుఁ దెలిసినచో బాహ్యగుణములు గలద్రవ్యముయొక్క యంతరంగస్వరూపము మనయింద్రియములకు గోచరము కానేరదు. తడిమట్టినుండి ఘట ముత్పన్న మయినట్లు, మనము చూచుచున్నను తడిమట్టి యని చెప్పఁబడుపదార్థముయొక్క మూలమగుతాత్త్వికస్వరూప మెద్దియో మనకుఁ దెలియదు. జిగురు,తడియుట, మురికిరంగు,లేక,వట్రువయాకారము (రూపము), మొదలగుగుణము లింద్రియములవలన మనస్సునకు వేర్వే

---

* Cf. "Knowledge is first produced by the synthesis of what is manifold." Kant's *Critique of Pure Reason*, p. 64, Maxmuller's translation 2nd, Edition,

ఱుగఁ దెలిసినపిదప నాసకలసంస్కారములను 'చూచు' నాత్మ యేకీకరణముఁ జేసి "ఇది తడిమన్ను" అని చెప్పుచున్నాఁడు. మన్నిద్రవ్యముయొక్క గుణములు మనస్సునకుఁ దెలిసినపిదప వాని నేకీకరించి ద్రష్ట (చూచువాఁడు) దానిని ఘట మని చెప్పుచున్నాఁడు. ఏద్రవ్యముయొక్క తాత్త్వికస్వరూపము మాఱినదని చెప్పుట కేమియు కారణము లేకపోవుటచే, వట్రువ, లోతు నగు నాకృతియు, గట్టిగ వినఁబడుధ్వనియు, ఎండుట మొదలగుగుణములు మనస్సునకుఁ దెలిసినపిదప వాని నేకీకరించి ద్రష్ట (చూచువాఁడు) దానిని ఘట మని చెప్పును. ఈమార్పంతయు రూపమునందే యుండుటచే మనస్సునందుఁ బుట్టినయీగుణములయొక్క సంస్కారములను ద్రష్ట యేకీకరణముం జేసెనేని, యొక్క మూలద్రవ్యమునకే యనేక నామములు ప్రాపించునని సారాంశము. ఈయన్నింటికంటె సులభమగునుదాహరణ మేమి యని యందుమేని సముద్రము తరంగములుగను, సువర్ణ మలంకారములుగ నుండుటయే. కారణ మేమియన: రంగు, కాఠిన్యము, ద్రవత్వము, బరువు, తేలిక మొదలగునవి యొకవిధముగనే యుండును. రూపము, (ఆకారము) నామ మనునవియే యిచ్చో భేదమును బొందుచుండును. ఆహేతువుచేతనే యీసులభ మగుదృష్టాంతము వేదాన్తమునం దెప్పుడును వచ్చుచుండును. సువర్ణ మొక్కటియే యైనను, దానియొక్క యాకారములో నాయాసమయములందుఁ బుట్టుభేద మింద్రియముల మూలమున గ్రహించి సంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేర్చి (ద్రష్ట) చూచువాఁడు తత్త్వము నెఱుంగుదృష్టిచే యొక్కటియే యగుమూలద్రవ్యమున కొకపరి కడియమని, మఱియొకపరి యుంగర మని, వేఱొకపరి కుండలమని, మొదలగు వేర్వేఱు నామము పెట్టును. అయిన నాయాకాలములయందు మాఱుచున్న పదార్థముల ఆకృతులును, నామములును నుపనిషత్తులలో నామరూపము లని చెప్పుదురు గాన నితరములగు నన్నిగుణములును నీనామరూపములలోనే చేరుచున్నవి. (ఛాం. ౬. ౩. మఱియు ౪; బృ. ౧. ౪. ౭) కారణమేమి యన: ఏగుణమును విచారించినను దానికి కొన్నియైనను నామరూపము లుండక తప్పవు. ఈనామరూపములు ప్రతిక్షణమునందు మాఱునవియైనను వానికి మూలమైనదియు, నీనామరూపములకు వేఱగునదియు, నెప్పుడును మాఱని యొకద్రవ్య ముండును. ఉదకము పై ననేకవిధములగు తరంగములు వచ్చునటులె యొకమూలద్రవ్యముపై ననేకనామరూపము లను తరంగములు వెలువడునని రూఢిగఁ జెప్పనగును. మనయింద్రియములు నామరూపములకంటె వేఱగు నేవిషయమునైన నెఱుంగఁజాలవు. కావున నామరూపముల

కాధార మైనదియు, ఈ నామరూపములకంటె వేఱగునదియు నగుమూలమం దున్న ద్రవ్య మింద్రియగోచరము కానిమాట నిజమే; కాని సర్వజగత్తునకు నాధారభూత మగునీతత్త్వ మవ్యక్త (అనఁగా: ఇంద్రియములకు తెలిసికొన శక్యము కానిది) మైనను నది 'సత్' (అనఁగా: సత్యముగ, సర్వకాలములందు, ఈ నామరూపము లందును, వీనిమూలమందును నుండునదియే) కాని, ఎప్పుడు నుండక పోవునది కానేర దని మనము నిశ్చయముగ నూహింపవచ్చును. కారణమేమియన: ఇంద్రియగోచరములగు నామరూపములుదక్క మూలమునం దేమియును లేదని చెప్పితిమేని, కంటెయు, కడియము నను పదార్థములు వేర్వేఱుగ నున్నను అవి యొకసువర్ణముచేతనే నిర్మింపఁబడినవని మనకుఁ గలుగుజ్ఞానమునకు నేమియు నాధార ముండనేరదు. 'కంటెయున్నది, కడియమున్నది' యని మాత్రమే చెప్పఁగలము కాని, కంటె బంగారుకంటె యని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున కంటె సువర్ణ సంబంధ మయినది. ఈ హారము స్వర్ణసంబంధముగ నున్నదను వాక్యములందు 'ఉన్నది' అను శబ్దమునుబట్టియే బంగారమునకును, నామరూపాత్మక మగుకంటెకును, లేక, హారమునకును సంబంధము కలిగించు బంగారము, కుందేటికొమ్మువలె యభావరూపము కానేరదు. కావున, సర్వాభరణములకు నాధారభూతము లగుద్రవ్యాంశములచేతనే 'బంగార' మనుశబ్దమునుండి బోధ యగుచున్నదని యీ న్యాయము వలన ప్రాప్త మగును. ఈ న్యాయమునే సృష్టియందుండు సర్వపదార్థములకు సంబంధింపఁ జేసితిమేని "ఱాయి, ముత్యము, రూప్యము, లోహము, కట్టెలు మొదలగు మనదృష్టికి కాన్పించుచున్న పదార్థములన్నియు నేదేని యొకనిత్యద్రవ్యముపై వేర్వేఱగు నామరూపము లనుపైపూఁతతోఁ బుట్టుచున్నవి. పూఁత మొదలగు నిఖిలభేదములు నామరూపాత్మకములుగనే యున్నవి; కాని మూలద్రవ్యసంబంధములయినవి కానేరవు. నానాప్రకారము లగు నామరూపములుగల మూలపదార్థమునందు నొకవిధమగు ద్రవ్యమే యెప్పుడు నుండు" నని సిద్ధాన్త మగును. సర్వపదార్థములందు నిట్లు నిత్యరూపముగ నెప్పుడునుండుటనే సంస్కృతమునందు 'సత్తాసామాన్య' మని చెప్పుచున్నారు.

మనవేదాన్తశాస్త్రమునందున్న పూర్వోక్తసిద్ధాన్తములె 'కాంటు' మొదలగు నర్వాచీనులగు పాశ్చాత్యతత్త్వజ్ఞానులచే నైత మంగీకరింపఁబడినవి. మఱియు నామరూపాత్మకమగు జగత్తునకు మొట్టమొదట నుండెడిపదార్థ మేదియైనను, నామరూపములకంటె భిన్నము, నదృశ్యమునగు ద్రవ్యమునకే వస్తుతత్త్వమనియు, నేత్రా

దీంద్రియములకు గోచరమగు నామరూపములకు పైఁ గాన్పించుదానికి దృశ్యమనియు వారి గ్రంథములలోఁ బేరుపెట్టఁబడినది.* వేదాన్తశాస్త్రమునం దెల్లప్పుడును మార్పు నొందెడు నామరూపాత్మకమగుదృశ్యమును 'మిథ్య', లేక, 'నాశవంత' మనియు, మూలద్రవ్యమును 'సత్యము', లేక, 'అమృతము' అనియు చెప్పుటయాచారమై యున్నది. సామాన్యజనులు 'చక్షుర్వై సత్యం', అనఁగా: 'కంటికిఁ గాన్పించు నదియే సత్యము' అని సత్యశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచుందురు. మఱియు వ్యవహారముఁ జూచితిమేని లక్షరూప్యములు మనకు లభించినటుల కలఁగనుటయు, లక్షరూప్యము లని వినుటయు, లక్షరూప్యములు ప్రత్యక్షముగ లభించుటయు ననువానిలో నెక్కువగ నెచ్చుతగ్గు లున్నవని యెవరికిని చెప్ప నక్కఱలేదు. కర్ణాకర్ణికగ నొకకథను వినుటయు దానిని ప్రత్యక్షముగఁ గంటితోఁ జూచుటయు సంభవించినపుడు, చెవియు, కన్నును వీనిరెంటిలో దేనియం దధికశ్రద్ధ వహింపవలయునో చెప్పుటకై బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో 'చక్షుర్వై సత్యం' అను వాక్యము చెప్పఁబడినది (బృ. ౫.౧౪.౪); కాని, 'రూప్య మనుపదార్థము, 'రూప్య' మనుదృశ్యమైనపేరుచేతను, రూపముచేతను (అనఁగా: వర్తులాకారముచేతను) సత్యమగునా? కానేరదా?' యని శాస్త్రమునందు నిర్ణయింపవలసినచో సత్యశబ్దముయొక్క యీసాపేక్ష మగువ్యాఖ్యాన మేమి యుపయోగించును? వ్యవహారమునందును మన మిటులే చూచుచున్నారము. ఏసమయమందయినను పరస్పరసంబంధము లేక యొకప్పు డొకమాటయు, మఱియొకప్పు డింకొకమాటయు నాడువాఁ డబద్ధమాడువాఁ డని లోకు లందురు. రూప్య మను నామరూపములకు (లోపల నున్న ద్రవ్యము మాత్రము కానేరదు) ఈన్యాయము సంబంధించును గాన వానిని సత్యమనియైనను, లేక, మిథ్య యనియైనను ఏల నుడువరాదు? ఇటులనుటకు కారణ మేమి యనః కంటికి నేఁడు కాన్పించెడి రూప్యముయొక్క 'రూప్య' మను నామరూపములను తీసివైచి, దానిస్థానమున 'గొలు'సని, లేక, 'గిన్నె'యని నామరూపములు,

---

* కాంటు యొక్క *Critique of Pure Reason* అను గ్రంథమున నీ విచారము చేయఁబడినది. నామరూపాత్మకమగుజగత్తునకు మూలమగుద్రవ్యమునకు 'డింగ్ ఆన్ ఝిశ్' (Ding an Sich=Thing in itself) అని యతఁడు పేరిడెను. దీనికే వస్తుతత్త్వ మని నేనుభాషాన్తరీకరించితిని. నామరూపములను పైకి కాన్పించుదృశ్యమునకు 'ఎరశాయనుంగ్' (Erscheinung=appearance) అని కాంటు నామమిడెను. వస్తుతత్త్వ మజ్ఞేయ మని కాంటు చెప్పుచున్నాఁడు.

రేపుపెట్టుటకు వీలున్నది. అనఁగా: నామరూపములయం దెప్పుడును భేద ముండు ననియు, లేక, ఐక్య ముండ దనియు మనకన్నులకుఁ గాన్పించుచునే యున్నది. ఇంతి యకాక మననేత్రములకుఁ గాన్పించునది తప్ప మఱియొకపదార్థము సత్యమైనది లేదని వచించితిమేని, యేకీకరణముయొక్క యేమానసికక్రియయందు సృష్టిజ్ఞానము గలుగుచున్నదో యాక్రియయును నేత్రములకు గోచరింపనిదియే కావున నది అసత్యమని చెప్పవలసివచ్చును. దానినుండి మనకుఁ గలుగు జ్ఞానమంతయుఁగూడ నసత్య మని చెప్పవలసివచ్చును. దీనినైనను, లేక, యిటువంటి యితరాభ్యంతరముల నైనను గనిపెట్టి 'నేత్రములకు గోచరించునదియే సత్య'మనెడు లౌకికమును సాపేక్షము నగు సత్యలక్షణమును నిజ మనక, యేది యవినాశియో (అనఁగా: ఇతరవిషయము నశించినను ఏది యెప్పుడును నశించునది కాకుండునో) యదియే సత్యమని సత్యశబ్దమునకు సర్వోపనిషత్తులయందును వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. మఱియు నందుమూలముననే మహాభారతమునందును—

"సత్యం నా మావ్యయం నిత్యం అవికారి తథైవ చ" *

(మ. భా. శాం. ౧౬౨. ౧౦)

"ఏది యవ్యయమును (అనఁగా: ఎప్పుడును నాశమునొందనిది) నిత్యమును (అనఁగా: ఎప్పుడును స్థిరముగనుండునది), మఱియు నవికారియు (అనఁగా: దేనియొక్క స్వరూప మెప్పుడును మాఱనిదియో) నగునో యదియే సత్యము."—అని సత్యలక్షణము చెప్పఁబడినది. ఇప్పు డొకమాటను, క్షణములో మఱియొకమాటను చెప్పువానిని వ్యవహారములో నన్నృతమాడువాఁ డనుటకు నిదియే కారణముగ నున్నది. సత్యమునకు నీనిరపేక్షమగులక్షణము స్వీకరింపఁబడె నేని, నేత్రములకుఁ గాన్పించినను, క్షణక్షణమును మాఱిపోవునామరూపము లసత్యములనియు, వానిచే నాచ్ఛాదితమును, వానికి మూలకారణమును, ఎల్లప్పు డొకతీరుననే యుండు నమృతమగువస్తుతత్త్వ మనునదియే—కంటికిఁ గాన్పింపకపోయినను—నిజమగుసత్యముగ నున్నదనియు, చెప్పవలసివచ్చును. భగవద్గీతలయందు—"యస్స సర్వేషు భూతేషు

---

* 'గ్రీన్' అను నతఁడు real (సత్తు, లేక, సత్యము) అను దానిని "Whatever anything is really, it is unalterably" అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాఁడు. *(Prolegomena to Ethics, § 25)* గ్రీను యొక్క యీ వ్యాఖ్యయు, మహాభారతమునందలి యీవ్యాఖ్యయు తత్త్వమున నొక్కరీతిగనే యున్నవి.

నశ్యత్సు న వినశ్యతి'' "సర్వపదార్థములును (అనఁగా: సర్వపదార్థములయొక్క నామరూపాత్మక మగుశరీరమును) నాశము నొందినను నేపదార్థము లేకపోవునది కాదో యదియే యక్షర మగు బ్రహ్మమగును." (గీ.౮.౨౦; ౧౩.౨౭) అని చెప్పఁబడినపరబ్రహ్మలక్షణమును నిటువంటిదియె. మహాభారతమునందు నారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మముల నిరూపణయందును నీశ్లోకము "య స్స సర్వేషు భూతేషు" అను దానికి మాఱుగ, "భూతగ్రామశరీరేషు" అనుపాఠభేదముతో చెప్పఁబడినది (మ. భా. శాం. ౩౩౯.౨౩). అటులే గీతలలోని రెండవయధ్యాయము లో నున్న పదునాఱవ పదునేడవశ్లోకములకు నిదియె తాత్పర్యము. వేదాన్తము నందు అలంకారము 'మిథ్య' మఱియు సువర్ణము 'సత్య' మని చెప్పినప్పుడు, అలంకార ముపయోగము లేనిదని కాని, బొత్తిగ నసత్యమని కాని (అనఁగా: నేత్రములకు గాన్పించునది కాదని కాని) లేక, మట్టికి పూఁత వేయఁబడినదని కాని, లేక, మొదటినుండియు నస్తిత్వము లేనిదని కాని యర్థముచేయరాదు. మిథ్యాశబ్ద మిచ్చో పదార్థము యొక్క రంగు, రూపము మొదలగుగుణములను, ఆకృతిని (అనఁగా: దానిపై దృశ్యమగురూపమును) ఉద్దేశించి యోజింపఁబడినది కాని, లోనుండుమూలమగుద్రవ్యము నుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినది కానేరదు. కారణ మేమియన: తాత్త్వికద్రవ్యము తప్పక సత్యముగనే యున్నదనుసంగతి గుర్తించు కొనవలయును. వేదాన్తులమతమున ప్రతిపదార్థముయొక్క నామరూపాత్మకమగు ముసుఁగులో నాదియందేతత్త్వ మున్నదో విచారింపవలసియుండును; మఱియు తత్త్వజ్ఞానమునకు నదియే సత్యమగువిషయము. ఒకానొకనగను జేయించుకొనుటకు మనము విశేషము కూలి యిచ్చినను నాపత్కాలమునం దాయాభరణమును వర్త కులకు విక్రయింపవలసివచ్చినప్పు డాయాభరణమును 'బంగారుఖరీదునకు మాత్రమె తీయుదుము కాని దాని కైన కూలి నీయ' మని వర్తకులు మనకు నిశ్చయముగ చెప్పుటను లోకమున మన మనేకపర్యాయములు వినుచున్నాము. వేదాన్తులపరి భాషతో నీవిచారముఁ దెలుపవలసిన, వర్తకున కాభరణము మిథ్య యనియు, దాని యందలిబంగారము మాత్రమే సత్య మనియు చెప్పవలసివచ్చును. క్రొత్తయింటి నమ్ముచు మందుమేని, యీరీతిగనె యాగృహముయొక్క రూపమును, దానిమంచి రచనను, నిర్మించుటకునైన సొమ్ము (కూలి) నంతను విచారింపక యింటికిఁ బట్టిన యిటికలు సున్నము మొదలగుపదార్థములయొక్కయు, కఱ్ఱసామానులయొక్కయు ఖరీదును కట్టి యింటి నమ్ముమని కొనువాఁడు చెప్పును. నామరూపాత్మకమగు జగత్తు మిథ్య, బ్రహ్మ సత్యము నని వేదాన్తులు చెప్పుటకు నర్థమిదియే యని చదువరు లెఱుంగ

వలయును. దృశ్యజగము 'మిథ్య' యనఁగా: జగత్తు కంటికి నగపడదని యర్థము చేయరాదు; కాని యొకద్రవ్యముయొక్క యేనామరూపములనుండి పుట్టినజగత్తు నందు, ఏకములగు స్థలకృతములు గాని కాలకృతములు గాని యగుదృశ్యములు నశ్వరములుగ నున్నవో యవి మిథ్య యగుటచే, సర్వదృశ్యములయొక్క నామరూపాత్మక మగుముసుఁగుక్రింద నెప్పుడు నుండునదియు, అవినాశియు, అవికార్యము నగుద్రవ్య మనునదియె నిత్యమును, సత్యము నని దానియథార్థ మగునర్థము. వర్తకునకు కడియము, కుండలము, హారము మొదలగునాభరణములు మిథ్యయనియు, వానియందున్న బంగారముమాత్రమే సత్య మనియు తోఁచును. కాని సృష్టికర్త యను స్వర్ణకారుఁడు, తనకార్యాలయములో నొకద్రవ్యమునకే వేర్వేఱునామరూపములను గల్పించి, దానితోనే, సువర్ణము, రాయి, కలప, జలము, గాలి మొదలగునిఖిలాలంకారములను జేయుచున్నాఁడు. కావున వేదాన్తి, వర్తకుని కంటె నింకను లోతుగ వెళ్లి బంగారము, వెండి, రాయి మొదలగునామరూపముల నలంకారములవలెనే మిథ్య యని తలంచుటచే నీసర్వపదార్థములమూలమందున్నద్రవ్యమె, 'అనఁగా: 'వస్తుతత్త్వ'మనునదియె సత్య మని (అవికారి యైనసత్యమని) సిద్ధాన్తమును జేయుచున్నాఁడు. ఈవస్తుతత్త్వమునకు నామరూపాదికమగు నేగుణమును లేకుండుటచే నది యింద్రియగోచర మగుట కెప్పుడును శక్యము కానేరదు; కాని నేత్రములకుఁ గాన్పింపకపోయినను, ముక్కుచే వాసనఁజూచి కనుఁగొనుటకు వీలుకాకపోయినను, చేతులచే స్పృశింపఁబడకపోయినను, అవ్యక్తరూపముచే నది యుండియే తీరవలయునని నిశ్చితమైనయనుమానమును జేయుటయే కాక, యెప్పుడును మాఱునది యనియు, జగత్తులోనుండు వస్తువులకన్నిటికి నిదియె సత్యమగువస్తుతత్త్వముగ నున్నదనియు, నిశ్చయము చేయవలసివచ్చును. దీనినె జగత్తున మూలభూతమగు సత్య మందురు; కాని సత్యమిథ్యాశబ్దములకు వేదాన్తశాస్త్రము నందున్న యీపారిభాషికార్థము నెఱుంగ లేక——లేక, సత్యశబ్దమునకు మనకిష్టమగు నర్థముండునా యుండదా యని విచారింపక——"మననేత్రములకు ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పించుచుండు జగత్తునైతము వేదాన్తి మిథ్యయనిచెప్పుచున్నాఁడు. ఏమిచేయుదుము?" అని కొన్నిప్రతిబంధములను జూపి పరకీయులును స్వకీయులు నగుకొందఱు పండితమ్మన్యు లద్వైతవేదాంతము నాక్షేపించుచున్నారు; కాని యాస్కుఁడు నెప్పినటుల యంధునకు స్తంభము గాన్పింపకపోవుట స్తంభముయొక్క దోషము కానేరదు. నిత్యము మాఱునవి యగు (అనఁగా: నశ్వరమగు) నామరూపములు

సత్యములుకావు గాన నెవరికి సత్యముగ, అనఁగా: నిత్యముగ నుండెడితత్త్వమును జూడవలయు నని యున్నదో వారీనామరూపములకంటె పరమును విచారింపవలె నని, ఛాందోగ్య (౬. ౧; ౭.౧), బృహదారణ్యక (౧. ౬. ౩), ముండక (౩. ౨. ౮), ప్రశ్నములు (౬. ౫) మొదలగు నుపనిషత్తులయం దనేకపర్యాయములు చెప్పఁబడియున్నది. ఈనామరూపములె కఠ (౨. ౫), ముండ (౧. ౨. ౯) కా ద్యుపనిషత్తులలో 'అవిద్య'యనియు,తుదకు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులలో 'మాయ' (శ్వే. ౪.౧౦) అనియు చెప్పఁబడినవి; భగవద్గీతలయందును, 'మాయా' 'మోహ' 'అజ్ఞాన'శబ్దముల కాయర్థమే వివక్షితముగ నున్నది. జగత్తుయొక్క యారంభము నందుండు నీపదార్థమంతియు నామరూపములు లేని దనియు (అనగా: నిర్గుణము నవ్యక్తము ననియు), పిదప దానికె నామరూపములు గలిగినవి కావున నదియే వ్యక్తముగను సగుణముగ నున్నదనియు బృహదారణ్యక ఛాందోగ్యములలోఁ జెప్పఁబడినది. (బృ. ౧. ౪. ౭; ఛాం-౬. ౧. ౨-౩.) కావున వికారి, లేక, నశ్వరము లగునామరూపములకే 'మాయ' యని పేరుండుటచే, సగుణము, లేక, దృశ్యసృష్టి యనునది యొకమూలద్రవ్యముయొక్క (అనఁగా: ఈశ్వరునియొక్క) మాయకు సంబంధించిన క్రీడ, లేక, లీలగ నున్నదని చెప్పుదురు.ఇట్టిదృష్టిచేఁ జూచితి మేని సాంఖ్యులప్రకృతి యవ్యక్తమైనదైనను సత్త్వరజస్తమోగుణములు గలిగినది కావుననే నామరూపములుగల మాయయె యగును. అందుచే నీప్రకృతియందుండి పుట్టునదియు నెనిమిదవప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినదియు వ్యక్తము నగువిశ్వము యొక్కసృష్టి,లేక,గుణోత్కర్షము ననునవియు నామాయయొక్కసగుణరూపాత్మకము లగు వికారములగుచున్నవి. కారణమేమి యనఁగా: ఎట్టిగుణమయినను ఇంద్రియ ములకు గోచరము కాక యుండదు.కావున నామరూపాత్మకముగనే యుండవలయు ను. అన్నియాధిభౌతికశాస్త్రములందు నిటులే మాయావిషయక మగుయుక్తికలదు. ఇతిహాసము, భూగోళశాస్త్రము, విద్యుచ్ఛాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, పదార్థ విజ్ఞానశాస్త్రము, మొదలగు నేశాస్త్రమును విచారించినను వానియందలివిచారణ లన్నియు నామరూపములవిచారణయే (అనఁగా: ఏపదార్థమున కైన నొకనామ రూపములు పోయి మఱి వేఱగునామరూపము లెటుల కలిగినవనుదానిగుఱించియే) యైయున్నది. ఉదాహరణము:—దేనికి జలమని పేరున్నదో దానికి బాష్పమని పే రెప్పు డెట్లువచ్చును? లేక, యొకరాక్షసిబొగ్గురంగు గలనల్లనికణికనుండి, యెఱుపు, పసుపు, నలుపు మొదలగు ననేకవిధములగు రంగు (రూపు) లెట్లు గలుగును? ఈ

మొదలగు నామరూపములభేదముయొక్క విచారమె యీశాస్త్రములోఁ జేయఁబడినది. కావున, నామరూపములయంతె పాతుకొనిపోయిన యీశాస్త్రములయొక్కయభ్యాసముచే నామరూపములపరముగ నుండుసత్యవస్తువుయొక్కబోధ కానేరదు. సత్యమగుబ్రహ్మస్వరూపమును శోధింపవలయుననువారు తమదృష్టి నీయాధిభౌతికములగు (అనగా: నామరూపాత్మకమగు) నన్నిశాస్త్రములకు పరముగఁ బ్రసరింపఁజేయవలయు నని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నీవిషయమే ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యేడవయధ్యాయముయొక్క ప్రారంభమునందున్న కథలో స్పష్టపఱుపఁబడినది. కథారంభమున, నారదఋషి సనత్కుమారునియొద్దకు స్కందుని యొద్దకుఁబోయి "నాకు నాత్మజ్ఞానముచెప్పు" మని యడిగెను; అప్పుడు సనత్కుమారుఁడు "నీవేమిచదివికొంటివో దానిని చెప్పినపిదప నేను చెప్పుచున్నా" ననెను. అందునకు నారదఋషి "నేను ఋగ్వేదము మొదలుగాఁగలనాల్గువేదములు, ఇతిహాసపురాణరూప మగునైదవవేదము, వ్యాకరణము, గణితము, తర్కశాస్త్రము, కాలశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, వేదాంగములు, ధర్మశాస్త్రము, భూతవిద్య, క్షత్రవిద్య, నక్షత్రవిద్య, సర్పదేవజనవిద్య మొదలగునన్నింటిని జదివితి; కాని దానిచే నాత్మజ్ఞానము కలుగమిచే నేనిప్పుడు తమయొద్దకువచ్చితిని" అని చెప్పఁగా సనత్కుమారుడు నారదఋషితో "నీ వభ్యసించినవిద్యయంతయు నామరూపాత్మకమగుటచే సత్యమగు'పరబ్రహ్మ మీనామబ్రహ్మముకంటె మిక్కిలి దూరముగ నున్నది" అనిచెప్పెను. పిదప క్రమక్రమముగ నది ఈనామరూపములకంటె (అనఁగా: సాంఖ్యుల యవ్యక్తప్రకృతికంటె) లేక, వాక్కు, ఆశ, సంకల్పము, మనస్సు, బుద్ధి (జ్ఞానము) ప్రాణము ననువానికంటెను పరముగ నున్నదని, క్రమక్రమముగ మెట్లెక్కించినటుల పరమాత్మస్వరూపమగు నమృతతత్త్వమును నారదున కుపదేశించెను.

మనుజులయొక్క యింద్రియములకు, నామరూపవ్యతిరిక్తమయినదానియొక్క ప్రత్యక్షజ్ఞానము లేక పోయినను, ఈయనిత్యమగు నామరూపము లనుముసుఁగులో, నేత్రములకు గోచరింపని (అనఁగా:అవ్యక్తమగు) దేదైనను నిత్యద్రవ్య ముండి తీరవలయును.మఱియు తన్మూలముననే సర్వసృష్టియొక్క యేకత్వజ్ఞానమును కలుగునని పూర్వమునందలివివేచనకుఁ దాత్పర్యము. జ్ఞానమంతయు నాత్మకే కలుగును గావున నాత్మ యనునతఁడు 'జ్ఞాత' (అనఁగా: తెలిసికొనువాఁడు); ఈజ్ఞాతకుఁ గలుగు జ్ఞానమంతయు నామరూపాత్మకమైనసృష్టిసంబంధమే కావున, నామరూపాత్మక

బాహ్యసృష్టియే జ్ఞానమై యున్నది (మ. భా. శాం. ౩౦౬. ౪౦). మఱియు నీనా మరూపాత్మకసృష్టికి నారంభము నందున్నవస్తుతత్త్వమే జ్ఞేయమైయున్నది. ఈవర్గీకరణమునే స్వీకరించి భగవద్గీతలయందు "జ్ఞాతయనఁగా క్షేత్రజ్ఞుఁడగు నాత్మ; జ్ఞేయమనఁగా నింద్రియాతీతము నిత్యము నగుపరబ్రహ్మము" (గీ. ౧౩. ౧౨-౧౪) అనియు, పిదప జ్ఞానమును త్రివిధముగ విభజించి భిన్నత్వము, లేక, నానాత్వముచేఁ గలిగెడిసృష్టిజ్ఞానము రాజసమనియు, తుదకీనానాత్వముయొక్క యేకత్వముచేఁ గలుగుజ్ఞానము సాత్త్వికమనియు చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౮. ౨౦-౨౧). దీనిపై జ్ఞాత, జ్ఞానము, జ్ఞేయము నని త్రివిధముగ భేదములు కల్పించుట న్యాయ్యము కానేరదు. మనకుఁ గలుగుజ్ఞానముకంటె నీజగత్తున వేఱొకటేమియున్నదో చెప్పుటకు మనయొద్ద పూర్ణమగుసామగ్రి లేదు. ఆవు గుఱ్ఱము మొదలగుమనకుఁ గాన్పించుబాహ్యవస్తువులన్నియు మనకుఁగలిగినజ్ఞానస్వరూపములే. మఱియు నీజ్ఞానము సత్యమయినను నది దేనివలన నుత్పన్నమయినదో చెప్పుటకు జ్ఞానాతిరిక్తమగుమఱియొక మార్గమే లేకపోవుటచే నీజ్ఞానముకన్న బాహ్యపదార్థ మనఁబడుస్వతంత్రవస్తువేమైన నున్నదా? ఈబాహ్యవస్తువుయొక్క ప్రారంభమున నేదైన మఱియొక స్వతంత్రతత్త్వ మున్నదని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. జ్ఞాత లేకపోయెనేని జగ ముండనే యుండదు. ఈవిధముగ విచారించితి మేని, జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానములలో జ్ఞేయ మనుమూఁడవవర్గ ముండదు గాన జ్ఞాతయు నతనికిఁ గలుగుజ్ఞానము ననురెండే మిగులును. మఱియు నీయుక్తివాదమునే కొంచెము పైకి పోనిచ్చితి మేని జ్ఞాతయు ద్రష్టయు ననువాఁడు నొకవిధమగుజ్ఞానమే యగుటచేఁ గడపటిజ్ఞానముతప్ప మఱియొకవస్తువే యుండక పోవును. దీనినే 'విజ్ఞానవాద' మందురు. మఱియు దానిని యోగాచారమార్గమందున్నబౌద్ధులు ప్రమాణముగ గ్రహించుటచే, "జ్ఞాతయొక్క జ్ఞానముతప్ప స్వతంత్రమగు మఱియొకవస్తువు జగమున కానరాదు. వేయేల? జగమే లేదు. ఉన్నదంతయు మనుష్యజ్ఞానముగ నున్న" దని బౌద్ధవిద్వాంసులు చెప్పిరి. ఆంగ్లగ్రంథకారులలోను 'హ్యూము' వంటిపండితు లీవిధమగుమతమునకుఁ బ్రాధాన్యము నిచ్చుచున్నారు; కాని వేదాన్తు లీమతము నొప్పుకొనరు. కావున వేదాన్తసూత్రములలో వ్యాసులవారును (వే. సూ. ౨. ౨. ౨౮-౩౨), ఈసూత్రముల భాష్యములో శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారును ఈమతమును ఖండించినారు. మనుష్యునియొక్క మనస్సునందుఁ గలిగినసంస్కారములే తుద కతనికిఁ దెలియు నను విషయ మేమియు నసత్యము కాదు. దీనినే మనము జ్ఞాన మని చెప్పుచున్నాము;

కాని యీజ్ఞానముకంటె వే ఱగువస్తు వేమియు లేదని యందు మేని,గోవనుజ్ఞానము వేఱు, అశ్వ మనుజ్ఞానము వేఱు, నేననుజ్ఞానము వేఱు, అను జ్ఞానములయందే మనబుద్ధికిఁ దోఁచుచున్న పృథక్త్వమునకుఁ గారణమేమి ? జ్ఞానముపుట్టుట యను మానసికక్రియ యంతట నొకటిగనే యున్నది. ఇంతియకాక మఱియొక టేమియు లేనియెడల ఆవు, గుఱ్ఱము ననుభేద మెచ్చోనుండి కలుగును?. స్వప్నమునందలి సృష్టివలె మనస్సు స్వయముగనే తనయిచ్ఛానుసారముగ జ్ఞానభేదమును గలుఁగఁ జేయు నని యెవరైనఁ జెప్పినను, స్నప్నసృష్టికంటె భిన్నమగుజాగ్రదవస్థయందలి జ్ఞానమునందుఁ గాన్పించు నొకవిధ మగుసుసంగతత్వమునకు కారణముఁ జెప్పటకు సాధ్యము కానేరదు. (వే. సూ. శా. భా. ౨. ౨. ౨౮; 3. ౨. ౪) ఇంతియకాక "జ్ఞానాతిరిక్త మగువస్తువే లేను కావున 'ద్రష్ట యొక్కమనస్సే యాయా పదార్థముల నన్నిటిని నిర్మించు చున్న'దని చెప్పినను, ప్రతిద్రష్టకును 'నామనస్సు' అని యెన్నుకొను నప్పుడు 'నే నే స్తంభముగ నున్నాను,' లేక, 'నేనే గోవుగ నున్నా' నని, సర్వజ్ఞానములు నస్మచ్ఛబ్దపూర్వకములుగనే యుండవలసివచ్చును; కాని యటులుగాక 'నేను వే ఱగుటచే నాకంటె స్తంభమును, గోవు మొదలగు పదార్థములును వేర్వేఱుగ నున్న' వని యందఱకును ప్రతీతి యుండుటచే ద్రష్ట యొక్కమనస్సునఁ గలుగు సర్వజ్ఞానములకు నాధారభూత మగుబాహ్యసృష్టి యం దితరమును బాహ్యము నగునేదైన నొకస్వతంత్రవస్తు వుండవలయును" అని శ్రీశంకరాచార్యులవారు సిద్ధాన్తీకరించినారు (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౨. ౨౮).
కాంటుయొక్కమతమును నిదియె కావున, సృష్టిజ్ఞానము కలుగుటకు మనుజుని బుద్ధియొక్కయేకీకరణ మావశ్యక మైనను, ఈబుద్ధి సర్వవిధజ్ఞానములలోనిది, (అనఁగా: నిరాధారముగఁ గాని, లేక, నూతనముగఁ గాని పుట్టునది) కాదు. ఆ సృష్టియం దున్నబాహ్యవస్తువులయపేక్ష యెప్పుడును కలిగియే యుండవలయు నని యతనిచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. "ఇదేమి? శ్రీశంకరాచార్యులవా రొకప్పుడు బాహ్యసృష్టి మిథ్య యని నుడివి, బౌద్ధులమతమును ఖండించుచు, తమకు బాహ్యసృష్టియొక్కయస్తిత్వము ద్రష్టయొక్కయస్తిత్వానుసారముగనే సత్యముగ నుండు నని చెప్పుదు రేని యీరెండుపక్షముల కైకమత్య మెట్లు?" అని యిచ్చో నెవరయిన నడుగుదురు; కాని యీప్రశ్నకుఁ బూర్వమునన యుత్తరము చెప్పఁబడినది. ఆచార్యులవారు బాహ్యసృష్టి మిథ్య యని కాని యసత్య మని కాని చెప్పినప్పుడు బాహ్యసృష్టియొక్కదృశ్యము లగునామరూపము లసత్యములే (అనఁగా: నశ్వరములే)

యని దాని యర్థమని తెలిసికొనవలయును. కాని నామరూపాత్మకమును బాహ్యము నగు దృశ్యము మిథ్య యయినను దానియొక్క మూలమునం దేదియో యింద్రియాతీతము సత్యము నగునొకవస్తు వున్న దనుసిద్ధాన్తమునకు దానిచే నేమియు బాధ రానేరదు. కావున క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారమునందు నశ్వరము లగుదేహేంద్రియాదినామరూపముల కాధార మగునేదో యొకనిత్య మగునాత్మతత్త్వ మున్న దని సిద్ధాన్తపఱచినటులు, నామరూపాత్మకబాహ్యసృష్టియొక్క యారంభమునందును ఏదో యొకనిత్య మగుతత్త్వ మున్న దని చెప్పవలసివచ్చుననియు, కావుననే దేహేంద్రియములును బాహ్యసృష్టియు ననునిరెండును ప్రతిదినమును మాఱునవి (అనఁగ: మిథ్యాభూతములగు) దృశ్యములు కావున వానికి మూలమున నున్నదియు, నిత్యమైనదియు (అనఁగ: సత్యమగునదియు) నగు నొకపదార్థ మీరెంటిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన దనియు వేదాన్తశాస్త్రముచే సిద్ధాన్తీకరింపఁబడినదని సారాంశము. "ఈరెంటిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిననిత్య మగుతత్త్వము వేర్వేఱుగ నున్నదా? లేక, యేకరూపముగ నున్నదా?" యని ప్రశ్న వెంటనే వెడలును; కాని దీనిని విచారించుటకంటె మున్నిమతముపై, దానియొక్క యర్వాచీనత్వవిషయమై రాఁగలయాక్షేపములను గొంచెము విచారించెదము.

బౌద్ధులయొక్క విజ్ఞానవాదమును వేదాన్తశాస్త్ర మొప్పుకొనకపోయినను గంటికిఁ గానఁబడుబాహ్యసృష్టియొక్క నామరూపాత్మక మగుస్వరూపము మిథ్య యనియు, దాని కాధారముగ నున్నయవ్యయము నిత్యము నగుద్రవ్యముమాత్రమే సత్యముగ నున్న దనియు నుడువు మాయావాద మనఁబడు శ్రీశంకరాచార్యులమతము ప్రాచీనము లగునుపనిషత్తులలో లేకపోవుటచే వేదాన్తశాస్త్రముయొక్క మూలభాగ మనిచెప్పుటకు సాధ్యము కా దని కొంద అందురు; కాని యుపనిషత్తులను బాగుగ గమనించి యధ్యయనముఁ జేసితి మేని యీయాక్షేపములే నిరాధారములని తోఁపక మానదు. "సత్య' శబ్దము వ్యవహారములోఁ బ్రత్యక్షముగఁ గంటికిఁ గాన్పించువస్తువులవిషయమై ప్రయోగింపఁబడు" నని పూర్వమున నె వచించియున్నాము. కావున సత్యశబ్దమున కీవ్యావహారికార్థము నే కైకొని యుపనిషత్తులయం దచ్చటచ్చట నేత్రములకుఁ గాన్పించు నామరూపాత్మకబాహ్యపదార్థము సత్యమనియు, ఆనామరూపములచే నాచ్ఛాదిత మగుద్రవ్యమునకు నమృత మనియుఁ బేరు లిడఁబడినవి. ఉదాహరణము:—బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో (౧. ౬. ౩) "తదేతదమృతం సత్యేన చ్ఛన్నం" "ఆయమృతము సత్యముచేఁ గప్పఁబడినది" యని చెప్పి

యమృతసత్యశబ్దములకు వెంటనే "ప్రాణో వా అమృతం నామరూపే సత్యం తాభ్యామయం ప్రాణశ్ఛన్నః" "ప్రాణ మనునది యమృతము. నామరూపము లనునది సత్యము. ఈనామరూపము లనుసత్యముచేఁ బ్రాణ మాచ్ఛాదింపఁబడినది," అని వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. 'ప్రాణ'మనఁగా, 'ప్రాణరూపపరబ్రహ్మము'అని యిచ్చట నర్థము; మొదట నుపనిషత్తులలో దేనిని 'మిథ్య'యనియు 'సత్య'మనియుఁ జెప్పుచున్నారో, దానికే పూర్వమునం దనుక్రమముగ 'సత్యము', 'అమృతము' నను పేరులుండె నని దీనివలనఁ గాన్పించుచున్నది. అనేకస్థలములయం దీయమృత పదార్థమువలన "సత్యస్య సత్యం" "కంటికిఁ గాన్పించుసత్యమునకు లోపలనుండునది చరమసత్య మగును" (బృ. ౨. ౩-౬) అని చెప్పఁబడినది. కాని యుపనిషత్తులలోఁ గొన్నిప్రదేశములలో నేత్రములకు గోచరించుసృష్టియే సత్య మనఁబడినది. ఇంతమాత్రముచేఁ బైఁ జెప్పఁబడినయాక్షేపము సిద్ధము కానేరదు. కారణ మేమి యనఁగా:—బృహదారణ్యకములోనే యాత్మరూపక మగుపరబ్రహ్మముదక్క నితర మగుసర్వమును 'ఆర్తం' అనఁగా: నశ్వరముగ నున్న దని తుదకు సిద్ధాన్తీకరింపఁబడెను (బృ. ౩. ౭-౨౩). జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వమును మొట్టమొదట శోధించుటకుఁ బ్రారంభించినపుడు నేత్రములకుఁ గాన్పించుజగత్తే సత్య మని తొలుత నంగీకరించి దానిలో నున్నమఱియొకసూక్ష్మమగుసత్య మేది యని శోధకులు విచారించుటకు నారంభించిరి. ఏదృశ్యసృష్టియొక్క రూపమును మనము సత్య మని యంగీకరించుచున్నామో యది వినాశియగుటచే దానిలో నేదో మఱియొకటి యవినాశి, లేక, యమృతమైనతత్త్వ మున్న దని పిదప స్పష్టముగఁ గాన్పించెను. రెంటి మధ్యనుండుభేదము విశేషము స్పష్టపఱుపఁబడవలసివచ్చినప్పుడెల్ల 'సత్యామృత'శబ్దముల రెంటికిని మాఱుగ 'అవిద్యావిద్య' లనియు, తుదకు 'మాయాసత్యము' లనియు', లేక, 'మిథ్యాసత్యము' లనియు నీపరిభాష ప్రచారములోనికి వచ్చినది. కారణ మేమి యనఁగా:—'సత్య'శబ్దమునకు 'నిత్యముగనుండునది' యని ధాత్వర్థము కావున నెప్పుడును మాఱునవి (నశ్వరములు) అగు నామరూపములను సత్య మని చెప్పుట యుత్తరోత్తరముగ విశేషము తప్పనితోఁచుటను నారంభించెను; కాని యీరీతిఁగ 'మాయా-మిథ్యా' శబ్దములు పిదపఁ బ్రచారములోనికి వచ్చినను జగత్తునం దున్నవస్తువులలో మనకంటికిఁ గాన్పించుదృశ్యము, నశ్వరము నసత్యము ననియు, దానికి మూల మగు 'తాత్త్వికద్రవ్యము'మాత్రము సత్తు, లేక, సత్యము ననియు విచారము చాలకాలముక్రిందటనుండి వచ్చుచునే యున్నది; మఱియు ఋగ్వేదములో

"ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి" "మొట్టమొదట నొకటియు, నిత్యము(సత్) అగుదానినే విప్రులు (జ్ఞానులు) పలుపేరులతోఁ బిలుతురు" (౧. ౧౬౪. ౪౬; మఱియు, ౧౦. ౧౧౪. ౫). అనఁగా: ఒకసత్యవస్తువే నామరూపములచే వేర్వేఱుగఁ గాన్పించు నని చెప్పఁబడినది. 'ఒకరూపమునే యనేకరూపములుచేసి చూపించుట' యను నర్థమున ఋగ్వేదమందును 'మాయా'శబ్దము ప్రయోగింపఁబడి యున్నది. "ఇంద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయతే"—"ఇంద్రుఁడు తనమాయచే ననేకరూపముల నొందుచున్నాఁడు." (ఋ. ౬. ౪౭. ౧౮) అని చెప్పఁబడినది. 'మాయా'శబ్దము తైత్తిరీయసంహితలో నొకస్థలము నందు (తై. సం. ౩. ౧. ౧౧) ఈయర్థముననే ప్రయోగింపఁబడి యున్నది. తుదకు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులో సైతము 'మాయా'శబ్దము నామరూపార్థముననే యున్నది; కాని నామరూపములను 'మాయా'శబ్దముచే బోధించునభ్యాసము మొదట శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్కాలముననే యథార్థమైనను, నామరూపము లనిత్యములు, లేక, యసత్యము లను కల్పన తత్పూర్వమునందుండియే యున్నది. 'మాయా'శబ్దమునకు విపరీతార్థము చేసి శ్రీ శంకరాచార్యులచే నూతనముగఁ గల్పింపఁబడలేదు. ఇంతవఱకును నిర్వివాదముగ నున్నది. నామరూపాత్మకమగు సృష్టిస్వరూపము మిథ్య యని శ్రీ శంకరాచార్యుల వలె స్పష్టముగఁ జెప్పుటకు ధైర్యము లేనివారు కాని, లేక, గీతలలో భగవానుఁడు సెప్పినటుల నాయర్థమునందు 'మాయా'శబ్దము నుపయోగించుకొనుటకు భయపడువారు కాని కావలసియున్నెడల బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్న 'సత్యామృతము' లనుశబ్దములను సంతోషముగ నుపయోగింపవచ్చును. ఏమి చెప్పినను నామరూపములు నశ్వరములు. వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడుతత్త్వ మమృతము, లేక, అవినాశి యనుభేదము ప్రాచీనవైదికకాలమునుండియు వాడుకలోనే యున్న దనుసిద్ధాన్తమున కేమియు బాధ రానేరదు.

అటులుండ నిమ్ము. మనయాత్మకు నామరూపాత్మకబాహ్యసృష్టియం దున్న ప్రతిపదార్థముయొక్కయు జ్ఞానము కలుగుటకు నాధారభూతమై, దానిని పరీక్షించుటకు బాహ్యసృష్టియందున్న నానాపదార్థములకు నారంభమునందే 'ఒకానొక' మూలభూత మగునిత్యద్రవ్య ముండవలయును. లేనిది యీజ్ఞానము పుట్టుటకు వీలులేదనునది మాత్రము నిశ్చయమగుటచే నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క పని సమాప్తము కానేరదు. బాహ్యసృష్టియొక్క యారంభమునుండి ఈనిత్యద్రవ్యమునే వేదాన్తులు 'బ్రహ్మము' అని చెప్పుచున్నారు; శక్యమగునేని యీబ్రహ్మస్వరూప

మేమి యని నిశ్చయించుటయు నావశ్యకమయి యున్నది. నామరూపాత్మకసర్వప్రపంచారంభమునం దుండునది నిత్యము నవ్యక్తమగుతత్త్వము గావున దాని యొక్క స్వరూపము నామరూపాత్మకమగుపదార్థమువలె వ్యక్తమును స్థూలము (జడము) నగుటకు వీలులే దనుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది; కాని వ్యక్తమును స్థూలమునగు పదార్థమును వదలినను స్థూలములు గానట్టి మనస్సు, స్మృతి, వాసన, ప్రాణము, జ్ఞానము మొదలగు ననేకములగు నవ్యక్తపదార్థము లున్నవి. పరబ్రహ్మ మాపదార్థములలో నేదేని యొకస్వరూపముతో నుండుట యశక్యము కాదు. వీనిలో ప్రాణముయొక్కయు, పరబ్రహ్మముయొక్కయు స్వరూప మొక్కటిగనే యున్నదని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. జర్మన్ పండితుఁడు 'శోఫెన్‌హాయెర్' అనువాఁడు పరబ్రహ్మము వాసనాత్మక మని నిశ్చయించినాఁడు. వాసన యనునది మనోధర్మమగుటచే నీమతానుసారముగ బ్రహ్మము మనోమయుఁడుగ నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును (తై. ౩. ౪); కాని యింతవఱకుఁ జేసినవివేచనయందుండి "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" (ఐ. ౩.౩), లేక, "విజ్ఞానం బ్రహ్మ" (తై. ౩. ౫)—అనఁగా: ఏకత్వముచే మనకుఁ గలిగినజడసృష్టియందున్న నానాత్వముయొక్క జ్ఞానమే బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపముగ నుండవలయునని చెప్పవచ్చును. 'హెకెల్'యొక్క సిద్ధాన్తముసైత మిట్టిదే. కాని యుపనిషత్తులలో చిద్రూపజ్ఞానమువలెనే సత్తునకును (అనఁగా: జగత్తునందలి సర్వవస్తువులయస్తిత్వముయొక్క సామాన్యధర్మమునకును, లేక, సత్తాసామాన్యమునకును) నానందమునకును బ్రహ్మస్వరూపమునందే యంతర్భావ మగుటచే బ్రహ్మము సచ్చిదానందరూపముగ నున్నదని చెప్పఁబడినది. దీనికి విరుద్ధమగు మఱియొకబ్రహ్మస్వరూపము, ఓంకారము. సకలవేదములు, మొదట నోంకారము నుండియే వెలువడినవి. అది బయలువెడలినపిదప నావేదము నందున్ననిత్యములగు శబ్దములయందుండియే పిదప బ్రహ్మదేవునిచే సర్వసృష్టియు నిర్మింపఁబడినది. (గీ. ౧౭. ౨౩; మ. భా. శాం. ౨౩౧. ౫౬–౫౮) ఈహేతువుచే నోంకారముదక్క మూలారంభమునందు మఱియొక టేదియు లేదని సిద్ధమగుచున్నది. దీనివలన నోంకారమనునదియే సత్యమయినబ్రహ్మస్వరూపముగ నున్నదని మాండూక్యతైత్తిరీయోపనిషత్తులలో నున్నది (మాండూక్య. ౧; తైత్తి. ౧. ౮); కాని శుద్ధ మగు నధ్యాత్మదృష్టితో విచారించితిమేని పరబ్రహ్మముయొక్క యీసర్వస్వరూపములును కొంచె మించుమించుగ నామరూపాత్మకములుగనే యున్నవని తోఁచును. కారణ మేమి యన: ఈసర్వస్వరూపములు మనుజులకు నింద్రియగోచరము లగుటచే

మనుష్యులీరీతిగఁ దెలిసికొనువిషయమంతయు నామరూపములలోనే చేరుచున్నది. కాని యీ నామరూపములకు మూల మగున నాదిమంతము, లోపలను వెలుపలను నంతట నొకరీతిగ నిండియున్నదియు నేకవిధము నిత్యము నమృతము నగుతత్త్వము యొక్క (గీ. ౧౩. ౧౨-౧౭) వాస్తవికస్వరూప మెట్లు నిర్ణయింపఁబడును? ఎప్పుడయిన నీతత్త్వము మనయింద్రియములకు గోచరముగ నుండునదియే యని యనేకులగు నధ్యాత్మశాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుటచే 'కాం'టనువాఁ డీప్రశ్నను మొదట విచారింపనేలేదు. అటులే యుపనిషత్తులయందును "నేతి నేతి"—అనఁగా: "దేని విషయమై యేమియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదో" యట్టిబ్రహ్మము దీనికిఁ బరముగ నున్నది. అది నేత్రములకు గోచరము కానిది. "యతో వాచో నివర్తంతే అప్రాప్య మనసా సహ"—"వాక్కునకును మనస్సునకు నగోచరముగ నున్నది" అని పరబ్రహ్మముయొక్క, యజ్ఞేయ (తెలియని) స్వరూపము వర్ణింపఁబడినది. అయిన నీయగమ్యస్థితియందును బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క యొక ప్రకారము మనుజులకు బుద్ధిచే నిర్ణయించుటకు సాధ్య మగునని యధ్యాత్మశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. వాసన, స్మృతి, ధృతి, ఆశ, ప్రాణము, జ్ఞానము మొదలైనపూర్వోక్తావ్యక్తము లగుపదార్థములలో నతిశయముగ వ్యాపక మయినది, లేక, శ్రేష్ఠ మైనది లేదని విచారించి వీనియన్నింటిలోను శ్రేష్ఠముగ స్థిరపడినదియే బ్రహ్మస్వరూపమని యంగీకరింపవలయును. కారణమేమి యనః సకలావ్యక్తపదార్థములయందును పరబ్రహ్మము శ్రేష్ఠ మనునది నిర్వివాదమే. ఆశ, స్మృతి, వాసన, ధృతి మొదలగు వాని నీదృష్టితో విచారించితిమేని యివన్నియు మనోధర్మములగుటచే వీనికంటె మనస్సు శ్రేష్ఠము, మనస్సుకంటె జ్ఞానము శ్రేష్ఠము, జ్ఞానముకంటె బుద్ధి శ్రేష్ఠము, తుదకు బుద్ధియు దేనియధీనమై యున్నదో యట్టియాత్మ యన్నింటికంటె శ్రేష్ఠము. (గీ. ౩. ౪౨) అని క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. వాసన, మనస్సు మొదలుకొని సర్వమగునవ్యక్తపదార్థములలో నాత్మ శ్రేష్ఠ (భూమన్) మగునేని పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము నదియే కావలయునని యీసముదాయమువల్ల తేలును. ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందలి యేడవయధ్యాయమునం దీయుక్తివాదమె స్వీకరింపఁబడియున్నది. వాక్కుకంటె మన స్సధికయోగ్యత గలది (భూయస్), మనస్సుకంటె జ్ఞానము, జ్ఞానముకంటె బలము నని యీరీతిగఁ బైకిఁ బోయి పోయి యన్నింటిలో నాత్మ శ్రేష్ఠము (భూమన్) అగుటచే నాత్మయే పరబ్రహ్మముయొక్క సత్యమగుస్వరూప మగునని సనత్కుమారుఁడు నారదులకు

వక్కాణించెను. ఆంగ్లేయగ్రంథకారులలో 'గ్రీ'ననువానిచే నీసిద్ధాన్తమే స్వీకరింపఁబడినది; కాని యతనియుక్తివాదము కొంత వేఱుగ నుండుటచే దాని నిచ్చో వేదాన్తపరిభాషతో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను. “ఇంద్రియములద్వారా మన మనస్సునందుఁ గలుగుబాహ్యనామరూపములయొక్క సంస్కారముల నొక్కటిగఁ జేసి మనయాత్మ కలుగఁ జేయుజ్ఞానమునకు సంబంధించినబాహ్యసృష్టియొక్క వేర్వేఱునామరూపములమూలమునసైత మేకత్వము నొంది యుండువస్తుతత్త్వ మేదైన నుండవలయును. లేనియెడల నాత్మయొక్క యేకీకరణమాత్రముచే నుత్పన్న మగు జ్ఞానము స్వకపోలకల్పితము నిరాధారము నగుటచే విజ్ఞానవాదమువలె నసత్యమగును.” అని 'గ్రీన్' చెప్పుచున్నాఁడు. ఇందు దేని నైన నొకవస్తువును బ్రహ్మ మని చెప్పుచున్నాము; కాని కాంటుయొక్క పరిభాషను స్వీకరించి దానిని వస్తుతత్త్వమని 'గ్రీను' చెప్పుచున్నాఁడు. ఇదియే భేదము. ఏమిచెప్పినను వస్తుతత్త్వమును (బ్రహ్మము) నాత్మయు నను పరస్పరసంబంధము గలిగినరెండుపదార్థములే తుదకు మిగిలియున్నవి. వీనిలో నాత్మ యనునది మనోబుద్ధులకంటెఁ బరమైనను (అనఁగా: ఇంద్రియాతీతమయినను) ఆత్మానుభవము ప్రమాణమని యంగీకరించుటచే నీయాత్మ జడము కానేరదు. చిద్రూపి, లేక, చైతన్యరూపిగ నున్నది యని మనము నిర్ణయించుచున్నాము. ఆత్మస్వరూప మీరీతిని నిర్ణయించినపిదప బాహ్యసృష్టియందున్న బ్రహ్మస్వరూప మేది యని నిర్ణయింపవలసివచ్చును. ఈబ్రహ్మము, లేక, వస్తుతత్త్వము. (౧) ఆత్మయొక్క స్వరూప మయి యుండునా?, లేక, (౨) ఆత్మకంటె వేఱుస్వరూపముగ నుండునా? యనురెండెపక్షము లీవిషయములో సంభవించుచున్నవి. కారణ మేమి యనఁగా: బ్రహ్మము, ఆత్మ, యనునీరెండును గాక మూఁడవవస్తు వే యిప్పుడు బొత్తిగ నుండనేరదు; కాని యేవైన రెండుపదార్థములు స్వరూపమునుంబట్టి వేఱుగ నుండెనేని వానియొక్క పరిణామములు, లేక, కార్యములు నభిన్నములుగనే యుండవలయు ననునది మన కనుభవములోనున్నది. కావున పదార్థములయొక్క పరిణామమునందుండియే యీపదార్థము వేఱుగ నున్నదా? ఒకటిగనున్నదా? యనువిషయము నేశాస్త్రమందైనను నిర్ణయించుచున్నాము. ఉదాహరణము:— “రెండుచెట్లయొక్క వేళ్లు, మోటికలు, చిగుళ్లు, తాఁటు, ఆకులు, పువ్వులు, కాయలు నొకేవిధముగ నుండెనేని యాచెట్లు నొకటె విధమగుచెట్లగును. లేక, వేర్వేరై యుండెనేని చెట్లు వేఱగును.” అని మనము నిశ్చయించుచున్నారము. ఇటులే ప్రస్తుతమందును విచారించితిమేని యాత్మయు, బ్రహ్మయు నొకస్వరూపముగనే యుండవలయు నని కాన్పించుచున్నది. కారణ మేమి యనఁగా: సృష్టియందున్న

వేర్వేఱుపదార్థములచే మనస్సునం దుత్పన్నములగు సంస్కారములకు నాత్మవ్యాపారముచే నుత్పన్నమగు నేకీకరణమును, వేర్వేఱుబాహ్యపదార్థములయొక్క యారంభమందుండుపస్తుతత్త్వము (అనఁగా: బ్రహ్మ) ఈపదార్థములయొక్క నానాత్వమును లేకుండఁజేయునట్టియేకీకరణము, నను సీరెండును గలిసి యొకదానితో నొకటి సంబంధించి యుండవలయును. లేనియెడల సర్వజ్ఞానములును నిరాధారములు, నసత్యములు నగు నని ముందే చెప్పఁబడినది. ఒకవిధమే యగునవియు నన్నివిధముల నొకదానితోనొకటిసమానమగునేకీకరణమును జేయునవియు నగుతత్త్వములు రెండు ప్రత్యేకప్రదేశములయందున్నను నవి పరస్పరము భిన్నములుగ నుండుటకు వీలులేదు. వీనిలో నాత్మకు రూప మగునదియే బ్రహ్మమునకును రూపము కావలయు నని తనయంతటనే సిద్ధించును * కావున నేతీరున విచారించినను బాహ్యసృష్టియందుండునామరూపములచే నాచ్ఛాదిత మగుబ్రహ్మతత్త్వము నామరూపాత్మక మగుప్రకృతివలెనే జడము కాకపోవుటయేకాక, వాసనాత్మకబ్రహ్మము, మనోమయబ్రహ్మము, జ్ఞానమయబ్రహ్మము, ఓంకారరూపియగుశబ్దబ్రహ్మము, అనునీబ్రహ్మస్వరూపములు సైతము దిగువమెట్టులోనివి యగుటచే, సత్యమగుబ్రహ్మస్వరూపము వీనికంటె పరముగను, వీనికంటె, యధికయోగ్యత గలదిగను (అనఁగా: శుద్ధాత్మస్వరూపముగ) నున్నదని సిద్ధ మగుచున్నదని సారాంశము. గీతలయొక్క సిద్ధాన్తముసైత మిదియే యని యీసంబంధములో ననేకస్థలములయందు గీతలలోఁ జెప్పఁబడినశ్లోకములయందుండి స్పష్టమగును. (గీ. ౨.౨౦; ౭.౫; ౮.౪; ౧౩.౩౧; ౧౫. ౭-౮; చూడుము). అయినను బ్రహ్మముయొక్కయు, నాత్మయొక్కయు స్వరూప మొక్కటియే యనుసిద్ధాన్తమును, కేవలమిట్టియుక్తివాదముచేతనే మన ఋషులు మొదట శోధించి చెప్పినారని తలఁపరాదు. కారణమేమియన: అధ్యాత్మశాస్త్రమునందు కేవలబుద్ధిసాహాయ్యముచే నేయనుమానము లైనను నిశ్చయించుటకు సాధ్యము కానేరదు. ఆత్మానుభవము దాని కెప్పుడును సంబంధించియే యుండవలయు నననది యీప్రకరణారంభముననే చెప్పఁబడినది. ఇంతియకాక యాధిభౌతికశాస్త్రమునందును ననుభవమే మొదటి దయినట్లును, దానియుపపత్తి వెంబడి దైనట్లును మన మెప్పుడును చూచుచునే యున్నాము. ఇట్లే పూర్వోక్తమగుబ్రహ్మాత్మైక్యమునకు బుద్ధిగమ్య మగునుపపత్తి వెలువడుటకంటె వందలకొలఁదివత్సరంబుల క్రిందట మనపూర్వు లగుఋషులు "నేహ నా నాస్తి కించన" (బృ. ౪. ౧౯;

* Green's *Prolegomena to Ethics*, §§ 26—36.

కఠ. ౪. ౧౧)—"ఈసృష్టియందుఁ గాన్పించుచున్న యనేకత్వము సత్యము కానేరదు." దానికి మూలమునందు నలుగడల నొకటే యగునదియు నమృతము, అవ్యయము, నిత్యము నగుతత్త్వము గల దని (గీ. ౧౫. ౨౦) మొదట నిర్ణయించి తుదకు బాహ్యసృష్టి యందలినామరూపములచే నాచ్ఛాదితము, నవినాశియు నగుతత్త్వమును, మనశరీరమునం దున్నబుద్ధికంటెఁ బరముగ నున్నయాత్మతత్త్వము నను నీరెండును నొక్కటియే, (అనఁగా: ఏకవిధములు, నమరములు, నవ్యయములుగ నున్నవి), లేక, బ్రహ్మాండములో నున్నతత్త్వమే పిండమున (అనఁగా: మనుజునిదేహమున) నున్న దను నీసిద్ధాన్తము వారియోగ (అంతర) దృష్టిచే శోధించి చెప్పఁబడినది. ఇదియే సర్వవేదాన్తములలోనిముఖ్య మగుసారాంశమని బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందు యాజ్ఞవల్క్యులు మైత్రేయికిని, గార్గి వారుణి మొదలగువారికిని జనకునకును జెప్పిరి. (బృ. ౩. ౫-౮; ౪. ౪) "అహం బ్రహ్మాఽస్మి"— "నేనే పరబ్రహ్మముగా నున్నాను."—అని తెలిసికొనినవారి సర్వము తెలిసినవారుగ నున్నారని యీయుపనిషత్తులో మొదట చెప్పఁబడినది. (బృ. ౧. ౪-౧౦) ఛాందోగ్యోపనిషత్తుయొక్క యేడవయధ్యాయములో శ్వేతకేతువునకు నతనితండ్రి యద్వైతవేదాన్తముయొక్క యీతత్త్వమునే యనేకవిధములుగ బోధించినాఁడు. "ఒకమట్టిసుద్దయందున్నపదార్థమును దెలిసికొనుటచే మృత్తికయొక్క నామరూపాత్మక మగుసర్వవికార మేరీతిగ నెఱుంగఁబడునో యటులె యొకవస్తువుయొక్క విజ్ఞానము గలిగె నేని సర్వవస్తుజ్ఞానము దేనిచేఁ గలుగునో యట్టివస్తువును నాకుఁ జెప్పుము. అది నాకు తెలియదు." అని యధ్యాయారంభమున శ్వేతకేతువు తనతండ్రి నడిగెను; అప్పుడు నదులు, సముద్రము, ఉదకము, తీపి మొదలగుననేకదృష్టాంతముల నిచ్చి "సృష్ట్యారంభమున నున్నద్రవ్యమును (తత్), నీవును (త్వమ్), అనఁగా: నీదేహమునందున్న యాత్మ యనునదియును ఒక్కటియే—"తత్త్వమసి," నీవు నీయొక్క యాత్మ నెఱింగితివేని నీకు సమస్త జగత్తునకు మూలకారణము స్వయముగనె తెలియును; మఱియు మాటిమాటికి "తత్త్వమసి"—"అదె నీ వగుదువు," అని తండ్రి యతనికి వేర్వేఱగు తొమ్మిది దృష్టాంతములతో నుపదేశించెను. మఱియు మాటిమాటికిని, "తత్త్వమసి," "అదె నీ వగుదువు"—అను బ్రహ్మసూత్రము పునరావృత్తి చేయఁబడినది. (ఛాం. ౬. ౮-౧౬) "తత్త్వమసి"యని తొమ్మిదిమాఱులు చెప్పుటచే నభ్యాస మను తాత్పర్యలింగము సూచింపఁబడినది. "తత్త్వమసి" అనునది యద్వైతవేదాన్తముయొక్క

మహావాక్యములలో ముఖ్యవాక్యము. "పిండమందున్నదియె బ్రహ్మాండమందున్న" దని "తత్త్వమసి" యను దానియర్థము.

బ్రహ్మ మాత్మస్వరూపముగనే యున్నదని యిటుల నిర్ణయమైనది; కాని యాత్మ చిద్రూపి యని యనుటచే, బ్రహ్మమును చిద్రూపిగనే యున్నది యని యనేకు లెన్నుదురు. కావున బ్రహ్మముయొక్కయు నాత్మయొక్కయు సత్యస్వరూపము నిక్కడ మఱికొంచెము విస్తరించుట యావశ్యకముగ నున్నది. 'చిత్' (అనఁగా: జ్ఞానము) అనునది యాత్మ'యొక్కసాన్నిధ్యముచే జడాత్మకబుద్ధియం దుత్పన్నమైన ధర్మము; కాని బుద్ధియొక్క యీధర్మము నాత్మయం దారోపించుట ధర్మము కాదు. కావున తాత్త్వికదృష్టితో నాత్మయొక్క మూలస్వరూపమును నిర్గుణము నజ్ఞేయము నని చెప్పవలయును గాన బ్రహ్మ మాత్మస్వరూపిగ నున్నను, నీ రెండును గాని, వీనిలో నేది యయిన నొకటి గాని, చిద్రూపిగ నున్న దని చెప్పుట కొన్నివిధములచే గౌణముగనే యున్నదని యనేకు లెన్నుచున్నారు. కేవలచిద్రూపముపైననే యీయాక్షేపముఁ జేయుట లేదు. ఇఁకనేమనఁగా: "సత్' అనుపదము పరబ్రహ్మమునకు విశేషణ మనుట సైత మేమియు న్యాయ్యమని తోఁపదు"అని యిటులు మొత్తముమీఁద నేర్పడును. కారణమేమియన: 'సత్,' 'అసత్' అను నీరెండుధర్మములు పరస్పరవిరుద్ధములై (అనఁగా: రెండువేర్వేఱు వస్తువుల నుద్దేశించి చెప్పఁబడి) యున్నవి. ఎల్లప్పుడును వెలుతురు చూడనివాఁ డంధకారము నెఱుంగకపోవుటయే కాక, వెల్తురు, అంధకార మనుశబ్దములు సైత మతనికిఁ దెలియవు. 'సత్-అసత్'అనుశబ్దద్వంద్వమునకు నీ న్యాయమే వర్తించును. కొన్నివస్తువులు నశ్వరములగునని తెలిసెనేని, 'అసత్'(నాశముఁబొందునది), 'సత్' (నాశముఁబొందనిది)అని సర్వవస్తువులను రెండుగ విభాగింతుము. లేక, సదసత్తులను నీరెండుశబ్దములను దెలియఁజేయుటకు మనుష్యుని కనుదోయికి మున్ను రెండువిధములగు విరుద్ధధర్మము లుండవలసివచ్చుననునది స్పష్టముగనే యున్నది. కాని మూలారంభమున నొకవస్తువే యుండెనేని ద్వైత ముత్పన్నమైనపిదప రెండు వస్తువుల నుద్దేశించి ప్రచారములోనికి వచ్చిన 'సదసత్తు'లను సాపేక్షశబ్దములను నీమూలవస్తువునకు నెట్లు సంబంధింపఁజేయుదురు? కారణమేమి యనఁగా: దానిని 'సత్' అందుమేని యాసమయమున దానికి జతగా నింకొద్దియైన 'అసత్'గా నున్న దా రేమి? యని శంక కలుగును. కావున పరబ్రహ్మ మిట్టిది యని చెప్పక "జగదారంభమున 'సత్తు' కాకపోయెను, 'అసత్తు'ను కాకపోయెను. ఏదియున్నదో యద్ది

యొక్కటియే యుండెను. సదసచ్ఛబ్దములయొక్క ద్వంద్వము పిదప వెలువడినది.'' అని ఋగ్వేదమునందలి నాసదీయసూక్తమునందు సృష్టియొక్క మూలతత్త్వము వర్ణింపఁబడినది. (ఋ.౧౦.౧౨౯) మఱియు, సదసత్తులు, శీతోష్ణములు మొదలగు ద్వంద్వములనుండి ముక్తమయిన బుద్ధికలవాఁడీసకలద్వంద్వములకు పరముగ నున్న (అనఁగా: నిర్ద్వంద్వమగు) బ్రహ్మపదమును బొందుచున్నాఁడని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ.౭. ౨౮; ౨. ౪౫). అధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న విచార మెంత గూఢము గను, సూక్ష్మముగ నున్నదియో దీనిం బట్టి తెలియును. కేవలతర్కదృష్టితో విచారించితిమేని పరబ్రహ్మముయొక్క, లేక, యాత్మయొక్క యీయజ్ఞేయత్వము దెలిసికొనుటకు వేఱుమార్గ ముండదు; కాని బ్రహ్మ మిారీతిని అజ్ఞేయమును, నిర్గుణమును కావున నే యింద్రియాతీత మయినను ఒక్కొక్కనికి తనయాత్మయొక్క సాక్షాత్ప్రతీతి (అనుభవము) యుండుటచే, ఈనిర్గుణాత్మయొక్క యేయనిర్వాచ్యమగు స్వరూపమును సాక్షాత్కారముచే మన మెఱుంగుచున్నామో, యదియే పరబ్రహ్మముయొక్కయు స్వరూపముగ నున్నదని కింవదంతి కలుగవచ్చును. దానివలన బ్రహ్మము నాత్మయు నేకస్వరూపులగ నున్నా రనుసిద్ధాన్తము నిరర్థకము గానేరదు. ఈదృష్టితోఁ జూచితిమేని ''బ్రహ్మము ఆత్మస్వరూపుఁడుగ నున్నాఁడు'' అనుటకంటె దాని స్వరూపవిషయమై యధికముగ నేమియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మిగిలిన విషయములో నంతయు స్వానుభవాధీనముగనే యుండవలయును. బుద్ధిగమ్యమును శాస్త్రీయమునగుదానిని స్పష్టపఱుచుటలో శబ్దములచే శక్యమయినంతవివరించుట యావశ్యకము. కావున బ్రహ్మ మంతట నొకవిధముగ వ్యాపించినదయ్యును, అజ్ఞేయము, ననిర్వాచ్యముగనున్నను, జడసృష్టియొక్కయు, నాత్మస్వరూపియగుబ్రహ్మముయొక్కయు భేదమును స్పష్టపఱుచుటకే యాత్మయొక్క సాన్నిధ్యముచే జడప్రకృతియందు మనకు గోచరించుచైతన్యరూపమగుగుణమె యాత్మకు ప్రధానలక్షణ మని చెప్పి యాత్మయు బ్రహ్మము నను నీరెండును చిద్రూపములు చైతన్యరూపములు నని యధ్యాత్మశాస్త్రమునందుఁ జెప్పుచున్నారు. కారణమేమి యనఁగా: అట్లు చేయని నాఁడు ఆత్మబ్రహ్మములు రెండును నిర్గుణములు, నిరంజనములు, ననిర్వాచ్యములు నగుటచే వానియొక్క స్వరూపనిర్ణయవిషయమై మౌనముగ నుండవలయును. లేదా, శబ్దముచే నెవరేమి వర్ణించినను ''నేతి నేతి, ఏతస్మాదన్యత్పరమస్తి''—''ఇదికాదు. ఇది (బ్రహ్మము) కాదు. (ఇవి నామరూపములు). సత్యమగుబ్రహ్మ మింతకంటె మఱియొకఁ డున్నది.'' అని యెప్పుడును లేదు

లేదనుపాఠమును వల్లించుటకంటె మఱియొకమార్గ మేదియును లేదు (బృ. ౨. ౩.౬). కావున, చిత్ (జ్ఞానము), సత్ (సత్తామాత్రత్వము, లేక,ఉనికి), మఱియు నానందము ననునవి బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క లక్షణములని సామాన్యముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. ఈలక్షణము లితరలక్షణములకంటె శ్రేష్ఠము లయిన వనుటలో సందేహము లేదు. అయిన నీలక్షణములు శబ్దముచే నెఱుంగుటకు వీలుకలుగునంతటి బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క పరిచయమును కలుగఁజేయునిమిత్తమయి చెప్పఁబడినవి. సత్యమగు బ్రహ్మస్వరూపము నిర్గుణమగుటచే దాని నెఱుంగుటకు వానియొక్క ప్రత్యక్షానుభవమె యుండవలయు ననుసంగతి మఱచిపోఁగూడదు. ఈయనుభవ మెట్లుకలుగవచ్చును? (అనఁగా: ఇంద్రియాతీతము గావుననే యనిర్వాచ్యమయిన బ్రహ్మస్వరూపము బ్రహ్మనిష్ఠున కేవిధమున నెప్పు డనుభవమునకు వచ్చును?) అనెడి యీవిషయమై సనశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినవివేచన నీక్రింద సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నాను.

బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటి యను నీసమీకరణమునే "పిండమందుండు నదియే బ్రహ్మాండమం"దున్న దని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీబ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యనుభవమైనపిదప జ్ఞాత(చూచువాఁడగు నాత్మ) వేఱనియు, జ్ఞేయము (అనఁగా: దృశ్యమగువస్తువు) వేఱనియు భేదముండుటకు వీలులే దనునది న్యాయ్యముగ సిద్ధమయినదియే. మనుజుఁడు బ్రతికియుండునంతవఱకును నేత్రములు మొదలగునింద్రియములును వానిని వదలిపెట్టలేనిగుణములును వేఱు, ఇంద్రియములకు గోచరమగువిషయము వేఱు ననునీభేద మెట్లు వదలిపోవును? ఈభేదము వదలకపోవునేని పరబ్రహ్మాత్మైక్యానుభవ మెటులు కలుగును? అని యొకసందేహ మీవిషయములోఁ బుట్టుటకు వీలుగ నున్నది. మఱియు కేవలమింద్రియదృష్టితో విచారణఁజేసినను నీసందేహము చూచునంతటితోనే న్యాయవిరుద్ధముగఁ గాన్పింపనేరదు; కాని లోతుగ విచారించినయెడల నింద్రియములు బాహ్యవిషయములను జూడవలయు ననుకోరిక దానియంతట నదియే పుట్టనేరదు. "చక్షుః పశ్యతి రూపాణి మనసా న తు చక్షుషా" (మ. భా. శాం. ౩౧౧. ౧౭)— ఏవస్తువునైనఁ జూచుటకై (వినుట మొదలగు వానికిని) కన్నులకు (చెవులు మొదలగు వానికిని) మనస్సుయొక్క సాయము కావలసియుండును. మనస్సు శూన్యమైనయెడల వస్తువు కన్నులయెదుట నున్నను కాన్పింపదని పూర్వమునఁ జెప్పఁబడినది. ఈవ్యావహారికానుభవ మెఱింగినను, నేత్రాదింద్రియములు వ్యాపా

రముఁ జేయుచున్నను, మనస్సు నింద్రియములసమీపమునందుండి తొలఁగించితి మేని, యింద్రియములయొక్కయు, విషయములయొక్కయు ద్వంద్వములు బాహ్యసృష్టియందున్నను తనకు లేనటులె యగును. మఱియు మన స్సనునది కేవల మాత్మయందె (అనఁగా: ఆత్మస్వరూపియగు బ్రహ్మమందె) యనురక్తమగు బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క సాక్షాత్కారము తనకగునని సహజముగ ననుమానింపఁ బడుచున్నది. ధ్యానముచేతను, సమాధిచేతను, ఏకాంతోపాసనచేతను అత్యంతబ్రహ్మవిచారమం దీమానసిక స్థితి యుండువారికి దృశ్యసృష్టియందలిద్వంద్వములు, లేక, భేదములు కంటియెదుట నున్నను గాన్పింపనివియే యగును. మఱియు నద్వైత బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క పూర్ణసాక్షాత్కారము స్వయముగనె కలుగును. పూర్ణ బ్రహ్మజ్ఞానముచేఁ దుదకుఁ బ్రాప్త మగునీపరమావధి యగుస్థితియందు జ్ఞాత, జ్ఞేయము, జ్ఞానము ననునీమూఁడువిధములగు భేదము (అనఁగా: త్రిపుటి) బొత్తిగనే యుండదు. లేక, యుపాస్యోపాసకభావ మను నీద్వైతము మిగులదు. కావున నీయవస్థ యితరుల కెవరికిని చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: 'రెండవది' యనుశబ్దము నుచ్చరింపఁగనె యీయవస్థ చెడిపోవును. మనుజుఁ డద్వైతమునుండి ద్వైతములోనికి వచ్చు ననుసంగతి స్పష్టముగనే యున్నది. వేయేల? ఈయవస్థ నాకు తెలిసినది యని చెప్పుటసైతము కష్టము. కారణమేమనఁగా: నేనని చెప్పినను యితరునికంటె భిన్నుఁడని భావన మనస్సునకుఁ గాన్పింపవచ్చును. మఱియు బ్రహ్మాత్మైక్యమగుట కది బాధకముగ నుండును. ఆకారణముచే "యత్ర హి ద్వైత మివ భవతి త దితర ఇతరం పశ్యతి...జిఘ్రతి...శృణోతి...విజానాతి, ... యత్ర త్వస్య సర్వ మాత్మై వాభూత్ తత్కేన కం పశ్యేత్...జిఘ్రేత్...శృణుయాత్...విజానీయాత్,...విజ్ఞాతార మరే కేన విజానీయాత్, ఏతావ దరే ఖల్వమృతత్వ మితి" "చూచువాఁడును, చూడఁబడుపదార్థము నను ద్వైత మెంతవఱకు నుండునో యంతవఱకు నొకఁ డితరుని చూచుచున్నాఁడు, వాసనఁజూచుచున్నాఁడు, వినుచున్నాఁడు, తెలిసికొనుచున్నాఁడు; కాని యివి యన్నియు నాత్మమయము లయినప్పుడు (అనఁగా: స్వపరభేదము లేనప్పుడు) యెవఁ డెవని చూచును, దేనిని వాసనఁ జూచును, దేనిని వినును, దేనినిఁ దెలిసికొనును? ఓరీ! ఏది తానే జ్ఞాతయో (అనఁగా: తెలిసికొనునదియో) దానినిఁ దెలిసికొను మఱియొక పదార్థము నెచ్చోనుండి తీసికొనిరాఁగలము" అని యాజ్ఞవల్క్యులు బృహదారణ్యకమునం దీపరమావధిస్థితిని వర్ణించిరి (బృ. ౪. ౫. ౧౫; ౪. ౩. ౨౭). అందఱు

నీతీరుననే యాత్మభూతులు, లేక, బ్రహ్మభూతులు నయినపిదప వారివిషయమయి భీతి, శోకము, లేక, సుఖదుఃఖాదిద్వంద్వములు నుండుటకు వీలుకానేరదు. (ఈశ. ౭) కారణమేమి యనఁగా: దేనివిషయమై భయపడవలసి వచ్చునో, దేనివిషయమై శోకింపవలసివచ్చునో, యది తనకంటె భిన్నముగ నుండవలయును. మఱియు బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యనుభవమయినపిదప నిట్టి యేభిన్నత్వమునకు నవకాశమే యుండదు. ఈదుఃఖశోకవిరహితమగు నవస్థకే యానందమని పేరు. ఈయానందమే బ్రహ్మమని తైత్తిరీయోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది. (తై. ౨. ౮; ౩. ౬). కాని యీవర్ణనయును గౌణముగనే యున్నది. కారణ మేమి యనఁగా: ఆనందము ననుభవించువాఁడైనను నిప్పుడెక్కడ నున్నాఁడు? కావున లౌకికానందములకంటె నాత్మానందము చాలవిలక్షణముగ నుండునని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోనే వర్ణింపఁబడినది. (బృ. ౪. ౩.౩౨) బ్రహ్మవర్ణనయందు వచ్చుచున్న యానందశబ్దముయొక్క యీగౌణత్వమును గమనించియే యితరప్రదేశములందును, "బ్రహ్మ భవతి య ఏవం వేద" "ఎవఁడు బ్రహ్మమును తెలిసికొనునో వాఁడు బ్రహ్మమే" (ముం. ౩.౨.౯) యగుచున్నాఁడని మాత్రమే. (అనఁగా: 'ఆనంద' శబ్దమును దొలఁగించి) బ్రహ్మవేత్త యగుపురుషునియొక్క కడపటివర్ణన సేయఁబడినది. ఉప్పుకల్లు నీటిలో కరగినపిదప నానీటిలో నీభాగ ముప్పుగ నున్నదనియు నీభాగ ముప్పుగ నుండలేదనియు భేద ముండనటుల బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము కలిగినపిదప సర్వము బ్రహ్మమయమే యగునని యీస్థితి కీదృష్టాంత ముపనిషత్తులలో నీయఁబడినది (బృ. ౨. ౪. ౧౨; ఛాం. ౬. ౧౩); కాని "జయాచీ వదే నిత్య వేదాంతవాణీ"—"ఎవని వాక్కెల్లప్పుడు వేదాంతమును నుడువునో"—యని తుకారామబువాగా రీదృష్టాంతమునకు మాఱుగ—

"గోడపణేఁ జైసా గూళ, తైసా దేవ జాలా సకళ
ఆతాం భజో కోణోపరీ, దేవ సబాహ్యాఅంతరీఁ." (తు. గా. ౩౬౨౭.)

"ఓభగవంతుఁడా! బెల్లమున మాధుర్యము లోపలను వెలుపలను సమానముగ నెటులుండునో యటులే నీవంతటను వ్యాపించి యుండుటచే నేవిధముగ భజించి నను నిన్ను భజింపవచ్చును"—అని గుడముయొక్క మధురిమ దృష్టాంతమును గైకొని తనయనుభవమును జెప్పెను. పరబ్రహ్మ మింద్రియముల కగోచరమును మనస్సున కగమ్యము నయిన నయ్యది స్వానుభవగమ్యమనుట (అనఁగా: వారివారి యనుభవముచేఁ దెలియఁబడునదియనుట) కిదియే తాత్పర్యము. పరబ్రహ్మమునందున్న దనెడి

యజ్ఞేయత్వము, జ్ఞాత జ్ఞేయము నను నీద్వైతస్థితిలోనిదే కాని అద్వైతసాక్షాత్కారములోనిది కానేరదు. నేను వేఱు జగత్తు వేఱను బుద్ధి యుండువఱకు నేమి చేసినను బ్రహ్మాత్మైక్యము పూర్ణముగ నెఱుంగుటకు శక్యము కానేరదు; కాని యేఱు సముద్రమును మ్రింగలేకపోయినను సముద్రమునఁ బడుటచే నది సముద్రరూపమును బొందునటుల పరబ్రహ్మములో మునిఁగినమనుజునకుఁ దదనుభవము కలుగును; మఱియు— "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" "సర్వభూతములు తనయందును, తాను సర్వభూతములయందును" (గీ. ౬. ౨౯.) అనినటు లతనికి బ్రహ్మమయస్థితి సంభవించును. పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞాన మిటులు కేవలస్వానుభవము నెయవలంబించి యున్నది యను నీయర్థమును తెలియపఱుచుటకొఱకు— "అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాత మవిజానతాం"— "తనకు పరబ్రహ్మము తెలిసిన దని యనువానికి తెలియలేదు.మఱియు తనకు తెలియదనియును వానికి తెలిసియున్నది."(కేన. ౨.౩.)—అని పరబ్రహ్మస్వరూపము చక్కని విరోధాభాసాత్మకముగ వర్ణితమయినది. కారణమేమి యన: పరబ్రహ్మము తనకు తెలిసినదని యెవరయినను చెప్పినప్పుడు తాను (జ్ఞాత) వేఱును, తనకుఁదెలిసిన (జ్ఞేయము) బ్రహ్మము వేఱును అను నీ ద్వైతము మనస్సున నుత్పన్నమగుటచే నతనిపరబ్రహ్మాత్మైక్యరూప మగునద్వైతానుభవ మంతవఱకే యై యున్నది. ఈసమయమున న్యూన మయినది, లేక, యపూర్ణముగ నున్నదియని చెప్పువానికి సత్యమగుబ్రహ్మము తెలియలేదని యతనిమాటచేతనే సిద్ధమగుచున్నది. దీనికి విపరీతముగ తాను బ్రహ్మమను ద్వైతభేదము లేకపోవుటచే బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క పూర్ణానుభవము కలిగినప్పుడు తన కది 'తెలిసినది (అనఁగా: తనకంటె నితరమగునది యొకటి తెలిసినది) యనుమాటయె' యతనినోట వచ్చుటకు వీలులేదు. కావున నీస్థితియందు (తనకు బ్రహ్మము తెలిసినదని జ్ఞాని చెప్పుటకు నసమర్థుఁడగు స్థితియందు) అతనికి బ్రహ్మము తెలిసినదని చెప్పవలసివచ్చును. ఈతీరున పూర్తిగ ద్వైతభావము లోపించుటయు, జ్ఞాత పూర్తిగ పరబ్రహ్మములోఁ గలిసి లయమును బొందుటయు, నిశ్శేషముగ నేకీభావమును బొందుటయును సామాన్యముగ దుష్కరమని తోఁచుచున్నది; కాని యాలోచింపఁగనే కష్టమని కాన్పించెడి యీ 'నిర్వాణ' స్థితి యభ్యాసముచే నైనను, వైరాగ్యముచే నైనను తుదకు మనుజునకు సాధ్యము కాఁగలదని మనశాస్త్రకారు లనుభవముచే సిద్ధాన్తముఁ జేసిరి. 'నేను' అను దానియొక్క ద్వైతభావ మీస్థితియందు, నాశమునో, మరణమునో పొంది యుండుటచే నాత్మనాశములో నిది యొకభేదముగ నున్నదని యనేకులు దలఁచు

చున్నారు; కాని యీస్థితి ననుభవించినప్పుడు వర్ణించుట సాధ్యము కాకపోయి నను పిదప నది స్మరణలోనికి రావచ్చు ననువిషయము తెలిసె నేని పూర్వోక్తమగు శంక నిర్మూలమగు నని యందఱకును దెలియును. * కాని సత్పురుషులయనుభవము దీనికంటెను బలవత్తర మగు ప్రమాణమై యున్నది. ప్రాచీను లగుసిద్ధపురుషుల యనుభవవర్ణన మటుండనిమ్ము; మొన్న మొన్న సైతము భగవద్భక్తశిరోమణి యగు తుకారామబువాయును—

"ఆపులే మరణ పాహిలే మ్యా డోళా, తో జాలా సోహళా అనుపమ."

(గా. ౩౫౮౯.)

"నేను నామృత్యువును నాకన్నులతోఁ జూచితి. ఇదియు నొకయనుపమ మగు నుత్సవముగ నేయున్నది"—అని యీపరమావధి యగు స్థితి యాలంకారిక భాషలో నత్యుత్సాహముతోను, ధన్యతాపూర్వకముగను వర్ణించెను. వ్యక్తము, లేక, యవ్యక్త మగుసగుణబ్రహ్మము నుపాసించి ధ్యానముచే క్రమముగ గొప్పవాఁ డగుచు నుపాసకుఁడు తుద కిట్టిస్థితిని బొందుచున్నాఁడు. అనఁగా:—"అహం బ్రహ్మాస్మి" "నేనే బ్రహ్మగ నున్నాను" (బృ. ౧. ౪. ౧౦) అను బ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియొక్క సాక్షాత్కార మతని కగుచున్నది. మఱియు నతఁడు దానిలో నేస్థితియం దుండు నది, లేక, యేయనుభవమును బొందుచున్నదియు సైత మతనికి గోచరింపనంతజ్ఞాన ములో మునిఁగి యుండును. జాగ్రదవస్థ స్థిరముగ నుండుటచే నీయవస్థ స్వప్న మని, లేక, సుషుప్తి యని వచించుట కసాధ్యము. మఱియు జాగ్రదవస్థ యందు మేని జాగ్రదవస్థయందు సామాన్యముగఁ గలుగఁబోవుద్వైతముయొక్క నిఖిలవ్యవహార

---

* ధ్యానముచేతను, సమాధిచేతను లభించెడి యద్వైతముయొక్క కాని యభేదముయొక్క కాని యీ యవస్థ, Nitrous-oxide gas అను పేరుగల యొక విధమగు గాలిని వాసనఁ జూచుటచే సైతము ప్రాప్త మగును. ఈగాలికే 'లాఫింగ్ గాస్' అని పేరు. *Will to Believe and other Essays on Popular Philosophy* by William James. pp. 294, 298. కాని యీ యవస్థ కృత్రిమ మైనది. సమాధిచేఁ గలుగునవస్థ సత్య మైనది. ఇదియే యీరెంటి లో నున్న భేదము. అయిన నికృత్రిమావస్థయొక్క దృష్టాన్తముచే నభేదావస్థ యొక్క యస్తిత్వవిషయమై వాద మేమియు నుండదు. కాన నిక్కడ దాని నుదాహరించితి.

ములు నాఁగుచున్నవి. కావున నె స్వప్నము, సుషుప్తి, లేక, జాగ్రత యనునీమూఁడు వ్యావహారికావస్థలకంటె వేఱైనదియగు నిదియె యొకనాల్గవయవస్థ, లేక, తురీయావస్థ యని శాస్త్రములందు వర్ణింపఁబడినది. మఱియు నీస్థితి నొందుటకు నిర్వికల్పసమాధియోగము (అనఁగా: దేనియందు ద్వైతసంబంధము లేశమాత్రము నుండదో యట్టి సమాధియోగమును) నభ్యసించుట యనునదియె పాతంజలయోగదృష్టిచే ముఖ్యసాధన మగుటచే గీతయం దున్నయీనిర్వికల్పసమాధియోగ మభ్యాసముచే సంపాదించుకొనుటకు మనుజుఁడు నిరాశఁ జెందరా దని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౬. ౨౦–౨౩) ఈబ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియే జ్ఞానముయొక్క పూర్ణావస్థ. కారణ మేమియన: సర్వజగత్తును బ్రహ్మస్వరూపము (అనఁగా: ఒక్కటియే) అయినపిదప "అవిభక్తం విభక్తేషు"—అనేకము నేకత్వముఁ జేయుట—అని గీతలయం దున్న జ్ఞానక్రియయొక్క విశేషజ్ఞాన మైనను గలుగుటకు వీలు లేదు. అటులే నామరూపములకంటె పరమం దున్న యీయమృతత్వముయొక్క యనుభవమయినపిదప మనుజులకు జననమరణప్రవాహముసైతము స్వయముగనె నశించుచున్నది. కారణ మేమియన:జననమరణములును నామరూపములలోనివే. మఱియు వానికి పరముగనె యితఁ డుండును. (గీ.౮.౨౧) ఈకారణముననే తుకారామబువా యీస్థితిని 'మరణముయొక్కమరణ'మని పేర్కొనెను.(గా. ౩౫౮౦); మఱియు యాజ్ఞ్యవల్క్యుఁ డీకారణముచేతనే యీస్థితి నమృతత్వముయొక్క సీమ, లేక, పరాకాష్ఠ యని నుడువుచున్నాఁడు.ఇదియె జీవన్ముక్తావస్థ.ఈయవస్థయం దాకాశగమనము మొదలగుకొన్ని యపూర్వములు నలౌకికములు నగుసిద్ధులు లభించు నని పాతంజలయోగసూత్రములలోను, ఇంక నితరస్థలములయందును చెప్పఁబడినది. (పాతంజలసూ. ౩. ౧౬–౫౫) మఱియు నీకారణముననే యనేకులు యోగాభ్యాసవ్యసనమునఁ బడుచున్నారు. కాని యోగవాసిష్ఠములో వర్ణించినటు లాకాశగమనము మొదలగుసిద్ధులు బ్రహ్మనిష్ఠస్థితికి సాధ్యములు, లేక, భాగములు కావు. కావున జీవన్ముక్తుఁ డగుపురుషుఁ డీసిద్ధి నొందుటకు యత్నము చేయఁడు.మఱియు నెప్పుడు నతని కీయూహయుఁ గలుగదు. (యోగ. ౫. ౮౯ చూడుము) కావున యోగవాసిష్ఠకారుఁడుమాత్రమే కాక గీతలలోసైత మీసిద్ధి యెచ్చటను చెప్పఁబడలేదు. ఇదియు చమత్కారమే (మాయయొక్కవిలాసమే) కాని, బ్రహ్మవిద్య కాదు. అని వసిష్ఠులు శ్రీరాములకుఁ జెప్పిరి. అది సత్యమే యయి యుండును. సత్యము కా దని నేఁ జెప్పను; కాని యేమిచెప్పినను నిది బ్రహ్మవిద్యయొక్కవిషయము కా దనుసంగతి మాత్రము నిర్వివాదముగ నున్నది. కావున "ఇట్టిసిద్ధులు లభించినను, లభింపక పోయినను, వానిని

లక్ష్యపెట్టక, లేక, వాని నిచ్ఛయింపక, లేక, వానికై యాశపడక, సర్వభూత
ములందు నొకయాత్మయె కలదను నీపరమావధియగుబ్రహ్మనిష్ఠయొక్క స్థితి మనసు
నేతీరున ప్రాపించు నని యెన్నుచు, దాని నిమిత్తమై మనుజుఁడు యత్నింప
వలయును. అణిమాదిసిద్ధు లనువ్యసనములోఁ బడరాదు.'' అని బ్రహ్మవిద్య చెప్పుచు
న్నది. బ్రహ్మజ్ఞాన మనునది యాత్మయొక్క శుద్ధావస్థగ నున్నది; కాని కనుకట్టు,
లేక, మాయికచమత్కారము కానేరదు. మఱియు నిట్టిచమత్కారముచే బ్రహ్మ
జ్ఞానమునకు మహిమ లేకపోవుటయే కాక బ్రహ్మవిద్యయొక్క మహత్త్వమునకు
నీచమత్కార మనునది పూర్ణముఁ జేయునదియుఁ గానేరదు. పక్షులును, ఇప్పుడు
విమానములుకలిగినజనులును నాకసమునందు పరుగిడుదురు; కాని యంతమాత్రముచే
వారిని బ్రహ్మవేత్త లనరు. వేయేల ? గమనము మొదలగుసిద్ధులను బొందినకొందఱు
పురుషులు మాలతీమాధవీయనాటకములోనియఘోరఘంటునివలె క్రూరులుగను,
ఘాతుకులుగను కూడ నుండవచ్చును.

బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు నానందమయస్థితియొక్క యనిర్వాచ్యానుభవ మిత
రునకు పూర్ణముగఁ జెప్పుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: వాఁడితరు
లకుఁ జెప్పవలసి వచ్చెనేని 'నేను-నీవు,' మొదలగుద్వైతభాషనె మాటలాడవలసి
వచ్చును. మఱియు నీద్వైతభాషయం దద్వైతసర్వానుభవమును వ్యక్తీకరించుట
సాధ్యము కానేరదు. కావున నుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడిన యీపరమావధిస్థితియు
అపూర్ణము, లేక, గౌణ మని తెలిసికొనవలయును. మఱియు నీవర్ణన గౌణమయినను
సృష్ట్యుత్పత్తి, రచన మొదలగువాని దెలియఁ జేయుట కనేకస్థలములం దుపనిషత్తు
లలో నున్నశుద్ధద్వైతవర్ణనయు గౌణ మనియే నుడువవలయును. ఉదాహరణ
మేమి యన: ఆత్మస్వరూపము శుద్ధము, నిత్యము, సర్వవ్యాపియు, అవికారియు
నై యున్నది. ఇట్టిబ్రహ్మమందుండియే, పిదప హిరణ్యగర్భుఁ డను పేరుగలసగుణ
పురుషుఁడు, లేక, నీరము మొదలగుసృష్టిలోని వ్యక్తపదార్థములు క్రమక్రమ
ముగ నిర్మితము లైనవి యనియు, లేక, యీనామరూపముల నిర్మించినపిదప జీవ
రూపముగ పరమేశ్వరుఁ డందు ప్రవేశించెననియు (తై. ౨.౬; ఛాం. ౬.౨-౩;
బృ. ౧. ౪. ౭) నుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడిన దృశ్యసృష్టియొక్కయుత్పత్తి
యద్వైతదృష్టిచే యథార్థము కానేరదు. కారణ మేమి యన: జ్ఞానగమ్యుఁ డగు
నిర్గుణపరమేశ్వరుఁడే నలుదెసల వ్యాపించియుండెనేని యొకటి, రెండవదానిని
బుట్టించె నని చెప్పుటయె తాత్త్వికదృష్టినిబట్టి నిర్మూల మగును; కాని సామాన్య

జనులకు సృష్టిరచనను దెలియఁ జేయుటకై వ్యావహారిక (అనఁగా: ద్వైతభాష) మనునదియె ముఖ్యమగుసాధన మగుటచే వ్యక్తసృష్టియొక్క (అనఁగా: నామ రూపములయొక్క) యుత్పత్తినిగుఱించి పైఁ జెప్పినవర్ణన యుపనిషత్తులలో నున్నది. అయినను వానియందు సైత మద్వైతభావ మధిక స్థిరముగనుండుటచే నిట్టి ద్వైతవ్యావహారికభాష ప్రయోగింపఁబడినను మూలమం దద్వైతమే సత్య మని యనేకప్రదేశములందుఁ జెప్పఁబడినది. సూర్యుఁడు తిరుగుటలే దని నిశ్చయ జ్ఞానము కలిగినను సూర్యుఁ డుదయించుచున్నాఁ డనియు నస్తమించుచున్నాఁ డనియు మనముచెప్పుచున్నటులే యొకయాత్మరూపియగు పరబ్రహ్మ మఖండముగ నలుదెసల నిండియుండుటచే నది యవికార్య మనుట నిశ్చయ మని స్థిరమయి నను "పరబ్రహ్మమునుండి వ్యక్త మయినజగత్తు నిర్మిత మైన'దను భాష యుప నిషత్తులలో నక్కడక్కడ నున్నది; మఱియు గీతలయందు నటులె 'నాయొక్క సత్యస్వరూప మవ్యయము నజమునై యున్నది' (గీ. ౭. ౨౪) అని చెప్పుచు, 'నేను సర్వజగమును పుట్టించినాను' (గీ. ౭. ౬) అని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు గాన దీనియందలి రహస్యమును కనిపెట్టినయెడల నవి శబ్దమును బట్టి సత్యములుగనే యున్నవి.అవియే ముఖ్యముగనున్నవి"యనియెన్ని,యనేకులగుపండితులు ద్వైతము, లేక,విశిష్టాద్వైత ముపనిషత్తులలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడియున్నదని సిద్ధాంతీకరించు చున్నారు. అంతట నొకనిర్గుణమగుబ్రహ్మమే వ్యాపించియున్న దని యనునెడల నీయవికారియగుబ్రహ్మమం దుండి వికారియు నశ్వరము నగుసగుణపదార్థ మెట్లు పుట్టిన దనుప్రశ్నకు సమాధాన ముండదు. కారణ మేమియన: నామరూపాత్మక సృష్టిని మాయయని చెప్పినను నిర్గుణబ్రహ్మమం దుండి సగుణమగుమాయ పుట్టుటయే తర్కదృష్టిచే శక్యము కాకపోవుటవలన నద్వైతవాదయుక్తి శూన్య మగుచున్నది. వీనికంటె సాంఖ్యశాస్త్రమున చెప్పినటులు నామరూపాత్మక మగువ్యక్తసృష్టి యొక్క ప్రకృతివంటి యొకానొక సగుణము వ్యక్తము నగురూపము నిత్య మని యొప్పుకొని, యంత్రములోనుండునావిరివలె దానిలో నుండునదియు, పరబ్రహ్మ రూపమయినదియు నగుమఱియొక నిత్య మగుతత్వ్వము జగమున నోతప్రోతము(పడు గుపేక)గ నిండియున్న దనియు (బృ.౩.౮) నీరెంటికిని దానిమ్మపండులోని విత్తులవ వలె నైక్యమే యని యంగీకరించుట మిక్కిలి ప్రశస్తముగ నుండు ననియు వారు చెప్పుదురు;కాని యుపనిషత్తులతాత్పర్య మీరీతిగ నిశ్చయించుట యుక్తము కాదని మామతము. ఉపనిషత్తులలో నొకానొకప్పుడు ద్వైతమును, మఱియొకప్పుడు, శుద్ధాద్వైతమును వర్ణించు చుండుటచే నీరెంటికి నేకవాక్యత చేయవలసియే

యున్నది; కాని యద్వైతవాదము ముఖ్య మని యంగీకరించి నిర్గుణబ్రహ్మము సగుణ మగుటకు మాత్రము మాయికమగుద్వైతముయొక్క స్థితి ప్రాప్త మయినటుల కాన్పించుచున్న దని యంగీకరించుటచే సర్వవచనములకును వ్యవస్థ కుదిరినట్లు ద్వైత పక్షము ప్రధాన మని యంగీకరించిన కుదురదు. ఉదాహరణము:—"తత్త్వమసి" ఈవాక్యమందున్న పదములయొక్క యన్వయము ద్వైతమతానుసారముగ నెప్పుడును బాగుగ కుదురదు. ద్వైతుల కీప్రతిబంధము తోఁపకపోలేదు; కాని, తత్త్వం=తస్యత్వం— అనఁగా: నీకంటె భిన్నమగుదానిసంబంధుఁడవుగా నీవున్నావు, వాఁడె నీవు కావు—అని యేదో యొకవిధమున నీమహావాక్యమును సమన్వయించి ద్వైతులు తృప్తిఁజెందుదురు; కాని కొంత సంస్కృతజ్ఞాన ముండి, పక్షపాతము లేక విచారించు నెడల యొక్కొకనికి నిటులు క్రమము తప్పిచేయుట వలన నేర్పడునర్థము సత్యము కానేర దని వెంటనే తెలియును. కైవల్యోపనిషత్తున "స త్వ మేవ త్వ మేవ తత్" (కై. ౧. ౧౬) అని 'తత్' 'త్వమ్' అనుశబ్దములను క్రమము తప్పనటు లొనర్చి పైమహావాక్య మద్వైతపరముగనే యున్న దని సిద్ధాన్తము చేయఁబడినది. వేరేల? మొత్తముపై నుపనిషత్తులయొక్క మంచిమంచిభాగములను ఛేదించి తాఱుమాఱు సేయని యెడలను, తెలిసియు దానియందు దురుద్దేశమును బొందని యెడలను, ఉపనిషచ్ఛాస్త్రమునం దద్వైతమతము తప్ప వేఱొకరహస్యమున్న దని నిరూపించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాని యీవాద మెప్పుడును సమాప్తమగునది కానేరదు. కావున దానివిషయమై యిక్కడ విశేషము నేను విచారణఁ జేయుటచే వచ్చుఫలము లేదు. అద్వైతము గాక యితరమతములు రుచించువారు దానిని సంతోషముతో స్వీకరింపవచ్చును. మహాత్ములచే నుపనిషత్తులయందు "నేహ నా నాస్తి కించన" (బృ. ౪. ౪. ౧౯; కఠ. ౪. ౧౧)—ఈ సృష్టియం దేవిధమయిన నానాత్వము లేదు. ఉన్నదంతయు మూలమునందే "ఏక మేవాద్వితీయమ్" (ఛాం. ౬. ౨. ౨.) అని స్వానుభవమును స్పష్టముగఁ జెప్పి పిదప "మృత్యోః స మృత్యు మాప్నోతి య ఇహ నా నేవ పశ్యతి" "ఈజగత్తున నెవరికి నానాత్వము గాన్పించుచున్నదో వారు జననమరణము లనుచక్రమున పడుచున్నారు." అని చెప్పఁబడినమాహాత్మ్యముయొక్క యభిప్రాయ మద్వైతముతప్ప వేఱొకవిధముగ నుండుటకు సాధ్య మగునని నాకు తోఁపదు. కాని యనేకవైదికశాఖలం దనేకోపనిషత్తులుండుటచే మొత్తముపై సర్వోపనిషత్తులయొక్కయు తాత్పర్య మొక్కటియె యగునా? కానేరదా? యనువిషయ

మును శంకించుటకు నొకప్పుడు కొంతయవకాశము ప్రాపించును. గీతలలో నట్టి యవకాశము లేదు. గీత యనునది యొక గ్రంథమగుటచే దానియం దొకవిధమగు వేదాంతమే ప్రతిపాద్య మనువిషయము స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది; అది యేమి యని విచారింప నారంభించితి మేని, సర్వభూతములు నష్టమయినను స్థిరముగ నున్నయొకవస్తువే నిజమయిన (గీ. ౮. ౨౦) సత్యమగుటచే పిండమందును బ్రహ్మాండమందును కలసి యంతటను నదియె నిండియున్నది. (గీ. ౧౩. ౩౧), అని యద్వైతపరముగ సిద్ధాంతమును జేయుట యావశ్యక మైనది. వేయేల? గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన యాత్మౌపమ్యబుద్ధి యను నీతితత్త్వమునకు పూర్ణమగు నుపపత్తియు నద్వైతముకంటె వేఱొక వేదాంతదృష్టితో కుదురదు. శ్రీశంకరాచార్యులవారికాలమునను, తదుత్తరకాలమునను వెలువడినయద్వైతప్రతిపాదకము లైనయనేకములగు కోటీలును, ప్రమాణములును మొదలగునవియన్నియు గీతయందు ప్రతిపాదింపఁ బడినవి యని చెప్పవలయు నని నాయభిప్రాయము కాదు. ద్వైతులు, అద్వైతులు, విశిష్టాద్వైతులును, వీరిసంప్రదాయములును బయలువెడలుటకంటె పూర్వామె గీత పుట్టినది కావున, నేవిధ మగుసాంప్రదాయికయుక్తులును గీతలయందుండుటకు వీలులే దనిచెప్పుటకు మాకును నిష్టమే. కాని గీతల యందున్న వేదాంతము సామాన్యముగ శాంకరసంప్రదాయమునం దున్నజ్ఞానము ననుసరించి యద్వైతపరముగనె యున్నదిగాని ద్వైతపరముగా దనిచెప్పుట కేమియు బాధకము లేదు; కాని తత్త్వజ్ఞానదృష్టితో గీతయందును శాంకరసంప్రదాయమునందును, ఇట్లైకమత్యముండినను నాచారదృష్టిచేఁ గర్మసన్న్యాసముకంటె, గీత, కర్మయోగమునకు నధిక మగు మహత్త్వము నిచ్చినది యగుటచే గీతాధర్మము శాంకరసంప్రదాయముకంటె వేఱుగ నున్నదని నామతము; కాని దానిం బిదప విచారింతము. ప్రస్తుతము తత్త్వజ్ఞానముం గూర్చి చర్చించుచున్నాము; మఱియు నీతత్త్వజ్ఞానము గీతలయందు శాంకరసంప్రదాయమందు నొకరీతిదే యగుటచే నద్వైతముగ నుండు ననిమాత్రమే యిక్కడ చెప్పఁ దగినది. ఇతరసాంప్రదాయభాష్యములకంటె గీతయందున్న శాంకరభాష్యమునకు నింతయధికమహిమ వచ్చుటకు కారణ మిదియే యయియున్నది.

సమస్తనామరూపములను జ్ఞానదృష్టిచేఁ జూచితి మేని యొకయవికారియు నిర్గుణము నగుతత్త్వమె స్థిరముగ నుండును. మఱియు నాకారణమున పూర్ణము సూక్ష్మము నగువిచారమునం దద్వైతసిద్ధాంతమే స్వీకరింపవలసివచ్చును. ఇంతమా

త్రము సిద్ధ మైనపిదప, నిర్గుణము, నవ్యక్తము నగునొక ద్రవ్యము నందుండి నానా విధమగునవ్యక్త మైనసగుణసృష్టి యెట్లు కలిగినదియు నద్వైతవేదాంతదృష్టితో వ్యాఖ్యానము చేయవలసివచ్చును. నిర్గుణుఁ డగుపురుషునివలె త్రిగుణాత్మకమగు ప్రకృతి (అనఁగా: సగుణప్రకృతి) యనాదియు స్వతంత్రము నని చెప్పి సాంఖ్యులీప్రశ్నను వదలించుకొని రని పూర్వమే చెప్పఁబడినది; కాని సగుణమగుప్రకృతి యీతీరున స్వతంత్ర మని చెప్పినను జగత్తునకు మూలతత్త్వములు రెండగును గాన పూర్వము చెప్పఁబడిన యనేక కారణములంబట్టి పూర్ణముగ నిశ్చయింపఁబడిన యద్వైతమతమునకు బాధవచ్చును; మఱియు సగుణప్రకృతి స్వతంత్ర మైన దని యొప్పుకొనమేని మూలమైన యొకనిర్గుణ ద్రవ్యమునందుండి నానావిధసగుణసృష్టి యెట్లుత్పన్న మైనదియో చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. కారణమేమియన: నిర్గుణము నందుండి సగుణము (అనఁగా: ఏమియు లేకపోవుటనుండి మఱియొకటి యేదియు) ఉత్పన్నమగుటకు శక్యము కానేర దను నీసత్కార్యవాదముయొక్క సిద్ధాంతము నద్వైతులు సైత మొప్పుకొందురు. ఇందుమూలమున రెండుపక్షములందును చిక్కుగనే యున్నది. అట్లైన నీచిక్కు వదలు టెట్లు? అద్వైతమును వదలివేయక నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నమగుటకు మార్గము నుడువవలయును. అట్లు నిర్గుణమునందుండి సగుణము వచ్చుట సత్కార్యవాదమునకు విరుద్ధముగఁ గాన్పించును. ఇది గొప్పచిక్కే! చేయేల? అద్వైతసిద్ధాంతమును స్వీకరించుట కిదియే ముఖ్యమగు ప్రతిబంధక మని యనేకులయభిప్రాయము. ఈకారణముచేతనే ద్వైతమతము వెడలినది; కాని యద్వైతులగు పండితులు తమబుద్ధిబలముచే నీవికటమగుచిక్కును సైతము దాఁటుటకు సయుక్తికమును సాటి లేనిదియునగు నొకమార్గమును కని పెట్టిరి. సత్కార్యవాదముయొక్క, లేక, గుణపరిణామవాదముయొక్క సిద్ధాన్తము, కార్యకారణము లను నీరెండు నొకకోటియందే, లేక, యొకవర్గమునందే యున్నప్పుడు సమన్విత మగును. కావున సత్యమును, నిర్గుణము నగుబ్రహ్మమునందుండి సత్యమును సగుణము నగుమాయ యుత్పన్నమగుటకు వీలు లేదని యద్వైతవేదాంతులు సైత మొప్పుకొందురు; కాని రెండుపదార్థములును సత్యములయినప్పుడె యీవిషయము నొప్పుకొందురు. ఎక్కడ నొకపదార్థము సత్యమును రెండవపదార్థము కేవలము దానికి దృశ్యముగ నున్నదో యక్కడ సత్కార్యవాదము దానికి సమన్వయము కానేరదు. సా[illegible]్యులు పురుషునివలె ప్రకృతిసైతము స్వతంత్రమును, సత్యము నగుపదార్థ మని[illegible]ం. కావున నిర్గుణపురుషునియం

దుండి సగుణప్రకృతియొక్క యుత్పత్తి సత్కార్యవాదానుసారముగ నుపపన్న మని సమన్వయించుటకు సాధ్యము కానేరదు. కాని మాయ యనాది యయినను, నది సత్యమును, స్వతంత్రమును కాదు. గీతయందుఁ జెప్పినటుల 'మోహము' 'అజ్ఞానము' లేక, 'యింద్రియములకు గోచరించుదృశ్యము' నై యున్నదని యద్వైత వేదాన్తము యొక్క సిద్ధాంత మగుటచే సత్కార్యవాదమునందుండి యుత్పన్నమగు నాక్షేపణ యీయద్వైతసిద్ధాన్తమునకు తగుల నేరదు. కుమారుఁడు తండ్రియొక్క గుణపరిణామముచే పుట్టినాఁ డని చెప్పుదుము; కాని తండ్రియనువాఁ డొకవ్యక్తి యే యగుటచే నాతనికొడు కొకానొకప్పుడు బాలునియొక్కయు, తరుణునియొక్కయు, వృద్ధునియొక్కయు, వేషము వేసికొను నెడల నీవ్యక్తికిని, ఆకుమారుని యొక్క యనేకవేషములకును గుణపరిణామరూప మగు కార్యకారణభావ ముండ దని మనకెప్పుడును కాన్పించుచున్నది. అటులె సూర్యుఁ డొక్కఁడే యని నిశ్చిత మైనపిదప నీటియందుఁ గాన్పించుసూర్యుఁడు భ్రమాత్మకుఁడనియు, గుణపరిణామ మూలముచే నుత్పన్నుఁడగు వేఱొకసూర్యుఁడు కాఁ డనియు చెప్పుచున్నాము. మఱియు దుర్భిణిచే నేగ్రహముయొక్క యైనను సత్యస్వరూపము నిశ్చయించిన పిదప కంటికి మాత్రమే కాన్పించునాగ్రహస్వరూపము, కన్నులయొక్క దుర్బలతచేతను, నడుమ నత్యంతదూర ముండుటచేతను నుత్పన్నమగు కేవలదృశ్యముగనే యున్న దని జ్యోతిశ్శాస్త్రమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఏవిషయ మైనను నేత్రాదీంద్రియములకు ప్రత్యక్షగోచర మైనంతమాత్రముచేతనే యీవిషయము స్వతంత్ర మైనదియు సత్య మయినదియు నని యంగీకరించుటకు వీలు లే దని చెప్పుట బాగుగనే యున్నది. మఱియు నాన్యాయమే యధ్యాత్మశాస్త్రమునకును సంబంధింపఁజేసి, జ్ఞానచక్షుస్స్వరూప మగుదుర్భిణిచే నిశ్చయింపఁబడిననిర్గుణపరబ్రహ్మ మనునదియె సత్యమైన దనియు, జ్ఞానశూన్యము లగుచర్మచక్షుస్సులకు గోచరము లగునామరూపము లీపరబ్రహ్మముయొక్క కార్యములు కావనియు, నింద్రియదౌర్బల్యముచే నుత్పన్న మగుకేవలభ్రమ (అనఁగా: మోహాత్మకదృశ్యము) యనియు చెప్పుట కేమి యభ్యంతరముండును? నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నము కాలే దను నాక్షేపణ యిచ్చో సంబంధింప నేరదు. కారణ మేమియన: రెండువస్తువులు నొకకోటి (సర్గము) యం దున్నవి కావు. ఒకటి సత్యముగను, మఱియొకటి కేవలదృశ్యముగను నున్నది. మఱియు మూలమునం దొకసత్యవస్తువే యుండినను, చూచువారిదృష్టిభేదముచేఁ గాని, యజ్ఞానముచేఁ గాని, లేక, యంధత్వముచేఁ గాని యాయొకవస్తువుయొక్క

స్వరూపమే మాఱుచున్నటుల మనయనుభవములో నున్నది. ఉదాహరణము:— చెవికి వినఁబడుశబ్దము, నేత్రములకుఁ గాన్పించురంగు నను రెండుగుణములు చూడుము. వీనిలో చెవికి వినఁబడుధ్వనిని మిక్కిలి సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి, 'శబ్ద'మనఁగా, గాలియొక్కబరువు, లేక, గతి యని యాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులచేఁ బూర్ణముగ సిద్ధాన్తము చేయఁబడినది. అటులే చక్షుర్గోచర మగుఎఱుపు, పసుపు, నలుపు మొదలగు రంగులును మూలము నం దొకసూర్యప్రకాశముయొక్క వికారములే యగుటచే, సూర్యప్రకాశముగూడ నొకవిధమగుగతి, లేక, కదలికగనే యున్నదని యిప్పుడు సూక్ష్మశోధనయందు నిశ్చయింపఁబడినది. "'గతి' మూలమునం దొక్కటియె యయినను, ఆగతిచే కర్ణము శబ్దమును, నేత్రములు రంగును నిశ్చయించునేని, యీన్యాయమునే విశేషముగ వ్యాపక మగునట్లు సర్వేంద్రియములకు సంబంధింపఁ జేసినప్పుడేదయిన నొకయవికార్య మగుపదార్థముపై మనుజునియొక్క వేర్వేఱింద్రియములు తమంతట తామే శబ్దరూపాద్యనేకనామరూపాత్మకగుణముల యొక్క 'అధ్యారోపము' చేసి నానాప్రకారము లగుదృశ్యములను బుట్టించుచున్నవి. మూలమునం దున్నయొకపదార్థమునందే దృశ్యములగు గుణములు, లేక, నామరూపము లుండవలసిన యవసర మేమియు లే"దని సమస్తనామరూపములయొక్క యుత్పత్తివిషయములో సత్కార్యవాదముయొక్కసాయము లేకపోయినను మంచిసమాధానమును జెప్పవచ్చును. మఱియు నీయర్థమును సిద్ధింపఁజేయుటకై రజ్జువునందు సర్పముయొక్క, లేక, శుక్తియందు రూప్యముయొక్క భ్రమ యుత్పన్నమగుటయు, లేక, నేత్రములందు చేతివ్రేలునుంచుటచే నొకపదార్థము రెండుగఁ గాన్పించుటయు, లేక, వేర్వే ఱగురంగుగలిగిన యుపనేత్రములను ధరించితి మేని యొకపదార్థమే వేర్వే ఱగురంగులతోఁ గాన్పించుటయు మొదలగు ననేకదృష్టాంతములు వేదాన్తశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినవి. మనుజునియింద్రియము లతని నెప్పుడును వదలునవి కావు గావున, జగత్తునందలి నామరూపములు, లేక, గుణములు నెప్పుడు నతనికిఁ గాన్పించుననుసంగతి సత్యమె; కాని యింద్రియవంతుఁ డగుపురుషునియొక్క దృష్టిచే జగత్తుయొక్క యేయింద్రియసాపేక్ష మగుస్వరూపము కాన్పించుచున్నదో యదియే యీజగత్తునకు మూలమం దుండునది (అనఁగా: నిరపేక్షము నిత్యము నగుస్వరూపము) యని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ప్రకృతమునందు మనుజున కున్న యింద్రియము లన్నింటికంటె నెచ్చుతగ్గువి కాని యగునింద్రియము లుండెనేని, యీసృష్టి యతనికిఁ గాన్పించునట్లు కాన్పింపకపోవును. మఱియు నిది సత్య మగు

నేని చూచుపురుషులయొక్క యింద్రియాపేక్షనుంచక, సృష్ట్యారంభమున నున్న తత్త్వముయొక్క నిత్యము సత్యము నగుస్వరూపమెద్దియో చెప్పు మని యెవరయిన నడిగిన, ఆమూలతత్త్వము నిర్గుణ మగుటచే మనుజునకు సగుణముగఁ గాన్పించుట యతని యింద్రియధర్మముగనే యున్న దని సమాధానము చెప్పవలసి వచ్చును. ఆధిభౌతికశాస్త్రమునందు కేవల మింద్రియగోచరము లగువిషయములె పరీక్షింపఁ దగినవి యగుటచే నిట్టిప్రశ్నయే యెప్పుడును కలుగదు; కాని మనుజుఁడును వాని యింద్రియములును నశించినయెడల పరమేశ్వరుఁడును లేనివాఁడే యగును. లేదా, మనుజున కిది యిట్టిది యని కన్పట్టుటచే నది త్రికాలాబాధితము, నిత్యము, నిరపేక్షము నగుస్వరూపముగనే యుండవలయు నని చెప్పుటకు వీలులేదు. కావున జగదారంభముననున్న సత్యముయొక్క మూలస్వరూప మేది యనువిషయ మీ యధ్యాత్మశాస్త్రమునందు విచారించునప్పుడు మనుజునియొక్క యింద్రియముల యపేక్ష గలదృష్టిని విడలి కేవలజ్ఞానదృష్టిచే (అనఁగా: శక్య మగునంత బుద్ధికుశలతచేఁ) దుదకు విచారింప వలసివచ్చును. అట్లు చేసితి మేని యింద్రియగోచరము లగుసర్వసగుణములును స్వాయముగ వెలువడిన వనియు బ్రహ్మయొక్క నిత్యస్వరూప మింద్రియాతీత (అనఁగా: నిర్గుణ) మగుటచే నదే యన్నింటిలోను శ్రేష్ఠ మనియు సిద్ధ మగును. నిర్గుణవస్తువుయొక్క వర్ణన నెవఁ డిట్లు చేయును? ఇందువలననే పరబ్రహ్మముయొక్క కడపటి (అనఁగా: నిరపేక్షమును, నిత్యము నగు) స్వరూపము కేవలనిర్గుణమే కాక, యనిర్వాచ్యముగ నున్న దనియు, నీనిర్గుణస్వరూపమునందే మనుజునకు నతనియింద్రియములకు నుండుసంబంధముచే సగుణమగుదృశ్యవస్తువు కాన్పించుచున్న దనియు నద్వైతవేదాంతమున సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. కాని నిర్గుణమును సగుణముగఁ జేయు నీశక్తి యింద్రియములకైన నెట్లువచ్చునని యిచ్చో మఱియొక ప్రశ్న వెలువడును. "మానవజ్ఞానముయొక్క గతి యిచ్చో కుంఠిత మగును గాన నీయింద్రియములు జ్ఞానశూన్యము లగుటచేత, నిర్గుణపరబ్రహ్మమందు సగుణ జగత్తును, దృశ్య (కన్పట్టునది) మనునది యీయాత్మ యజ్ఞానముయొక్క పరిణామముగ నున్నది, లేక, యింద్రియము లయినను పరమేశ్వరునిసృష్టియందుఁ గలిగినవే యగుటచే సగుణసృష్టియు (ప్రకృతి), నిర్గుణపరమేశ్వరునియొక్క యొదైవమాయ గానున్న దని మాత్రమే నిశ్చితముగ ననుమానించియే యిచ్చో స్వస్థముగ కూర్చుండవలసివచ్చును" అని యద్వైతవేదాన్తశాస్త్రమునందు దీనికి సమాధానముఁ జెప్పుదురు. (గీ. ౭. ౧౪). అప్రబుద్ధులగు (అనఁగా: కేవలేంద్రియములచే చూచునట్టి) లోకులకు పరమేశుఁడు వ్యక్తముగను, సగుణముగను గాన్పించినను, పరమే

శ్వరునియొక్క సత్యమును, శ్రేష్ఠము నగుస్వరూపము నిర్గుణ మగుటచే దానిని జ్ఞానదృష్టిచే తెలిసికొనుటయే జ్ఞానముయొక్క పరమావధి యనునది మొదలుగా గీతలయందు వర్ణింపఁబడినదానికి ముఖ్యకారణ మిప్పుడు తెలియును. కాని పరమే శ్వరుఁడు మూలమున నిర్గుణుఁడగుటచే నతనియందే మనుజునియొక్క యింద్రియము లకు సగుణసృష్టియొక్క వివిధమగుదృశ్యము కన్పట్టు ననునది యిటుల నిర్ణయింపఁ బడినను, ఈసిద్ధాంతమున 'నిర్గుణ'శబ్దముయొక్క యర్థ మేమి యని తెలిసికొనుటకు మఱికొంత వ్యాఖ్యానము రుట యావశ్యకము. "గాలియొక్క తరంగములపై శబ్ద రూపాదిగుణములయొక్కయు, లేక, శుక్తియందు రూప్యముయొక్కయు నధ్యా రోపము మనయింద్రియములచే చేయఁబడినప్పుడు, గాలియొక్క తరంగములందు శబ్దరూపాదికముగాని, శుక్తియందు రూప్యముయొక్క గుణము గాని లే దనుసంగతి యథార్థమే; కాని యధ్యారోపితములగుగుణములు దానియందు లేకపోయినను, వానికంటె నితరములగుగుణములు మూలపదార్థమున లేనే లే వని చెప్పుటకు వీలు లేదు. కారణ మేమి యనఁగా: శుక్తియందు రూప్యముయొక్క గుణ మేమియు లేక పోయినను రూప్యముయొక్క గుణముకంటె నితర మగుగుణ ముండు నని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నాము. కాని యింద్రియములచేఁ దమయజ్ఞానమూల మున మూలబ్రహ్మమం దారోపింపఁ బడినగుణము లీబ్రహ్మమందు లే వనిచెప్పినను, నితరగుణము లీ పరబ్రహ్మమందు లేకపోవుట యెట్లు? మఱియు నుండెనేని యది నిర్గుణ మగుట యెట్లు!" అని యొకశంక యిచ్చో నుత్పన్న మగును. మఱియు మిక్కిలి యధికమగుసూక్ష్మదృష్టితో విచారించితి మేని, యింద్రియములచే నధ్యారోపితము లగుగుణములుదక్క మూలబ్రహ్మమునం దితరములగుగుణము లుండు నని యంగీక రించినను నవి మన కెట్లు తెలియును? మనుజునకుఁ దెలియుగుణములన్నియు వాని యింద్రియములమూలముననే తెలియును. మఱియు నింద్రియగోచరములు కానివి తెలియనే తెలియ వని తోఁచును. కావున నింద్రియములచే నధ్యారోపితము లగు గుణములుదక్క పరబ్రహ్మమం దేయితరగుణము లుండినను నవి మనకుఁ దెలిసికొను టకు శక్యములు కావు; మనకు తెలిసికొనుటకు శక్యముకాని గుణములు పరబ్రహ్మ మం దున్న వని యనుటయు న్యాయ్యదృష్టిచే యోగ్యము కానేరదు. కావున గుణ శబ్దమునకు "మనుజునకుఁ దెలియుగుణములు" అని యర్థము. కావున నీయర్థమునందు బ్రహ్మము నిర్గుణమే యని వేదాంతులు నిర్ధారణఁ జేయుచున్నా రని సారాంశము. మనుజులకు నతర్క్యములగు గుణములుగాని, శక్తులుగాని మూలపరబ్రహ్మస్వరూప మునందు లే వని యద్వైతవేదాంతులు చెప్పరు. ఇతర వేదాంతులును చెప్పరు.

వేయేల? ఇంద్రియములయొక్క పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినయజ్ఞానము, లేక, మాయ యనునది యామూలపరబ్రహ్మముయొక్కయే, యొకయతర్క్య మగుశక్తిగ నుండవలయు నని వేదాంతులు సైతము చెప్పుచున్నా రని పూర్వమునందె చెప్పఁబడినది.

త్రిగుణాత్మకమాయ (అనఁగా: ప్రకృతి) స్వతంత్రమగువస్తువు కాదుగాన, నేకవిధము, నేకము నైన నిర్గుణబ్రహ్మమందే మనుజునియింద్రియము లెప్పుడు నజ్ఞానమూలమున సగుణమగుదృశ్యము నధ్యారోపించుచున్నవి. ఈమతము నె వివర్తవాద మని చెప్పుచున్నారు: నిర్గుణబ్రహ్మ మొకటియె మూలతత్త్వ మయియుండఁగా నానావిధమగుసగుణజగత్తు తోలుత నెటుల కలిగె ననుదాని కద్వైతవేదాంతానుసారముగ నీసమాధానము చెప్పఁబడినది. కాణాదన్యాయశాస్త్రమునం దసంఖ్యములగు పరమాణువులే జగత్తునకు మూలకారణ మని సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది. కావున నైయాయికు లీపరమాణువులను సత్యము లందురు. కనుక నీయసంఖ్యములగుపరమాణువులయొక్కసంయోగ మగుట ప్రారంభ మగునేని సృష్టియందలి యనేకపదార్థములు పుట్టుచుండు నని వారిచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఈమతమునందు పరమాణువులకు సంయోగ మారంభ మయినపిదప సృష్టినిర్మాణ మగు నని చెప్పఁబడుటచే దీనిని 'ఆరంభవాద'మని చెప్పుదురు. కాని నైయాయికులయొక్క యీ యసంఖ్యపరమాణుకారణమతము నొప్పుకొనక 'ఒక్కటియు, సత్యమును, త్రిగుణాత్మకము నగుప్రకృతియె,' జడసృష్టికి మూలకారణముగ నున్న దనియు, ఈత్రిగుణాత్మకప్రకృతియం దున్నగుణములవికాసముచేతఁగాని, పరిణామముచేతఁగాని వ్యక్తసృష్టి నిర్మిత మగుననియు సాంఖ్యులు చెప్పుదురు. ఈమతమును గుణపరిణామవాద మని చెప్పుదురు. కారణ మేమి యనఁగా: ఒక మూలమగు సగుణప్రకృతియొక్క గుణవికారముచేతనే సర్వవ్యక్తసృష్టియు కలిగిన దని దీనియందు ప్రతిపాదింపఁబడినది; కాని యీరెండువాదములను నద్వైతవేదాంత మొప్పుకొనదు. పరమాణువు లసంఖ్యములగుటచే నద్వైతమతానుసారముగ జగత్తునకు మూలము కానేరవు. మఱియు ప్రకృతియొక్కటైన నది పురుషునికంటె భిన్నమయి నదియు, స్వతంత్ర మయినదియు నగుద్వైతముగూడ నద్వైతసిద్ధాన్తమునకు విరుద్ధమైనదే; కాని యీరీతిగ నీరెండువాదములను వదలితి మేని యొకనిర్గుణ మగు బ్రహ్మస్వరూపమునుండి సగుణసృష్టి యెటులుకలుగు ననుదానికి మఱియొక సమాధాన మేదైనను చెప్పవలసివచ్చును. కారణ మేమి యనఁగా: సత్కార్యవాదానుసారముగ నిర్గుణమునుండి సగుణ ముత్పన్నము కానేరదు. దీనిపై వేదాంతుల్లు

చెప్పున దేమనఁగా: సత్కార్యవాదముయొక్క యీసిద్ధాంతము కార్యకారణము లనురెండుపదార్థములును సత్యములగుస్థలముననే సరిపోవును మూలపదార్థ మొక్కటియే యగుటచే, దానికేవలదృశ్యరూపము మాఱుచోట నీన్యాయము సమన్వయింపదు. కారణ మేమియనఁగా: ఒకపదార్థమే వేర్వేఱుదృశ్యములుగఁ గాన్పించుట యాపదార్థధర్మము కానేరదు. చూచువానియొక్క దృష్టిభేదముచే నీ వేర్వేఱుదృశ్యము లుత్పన్నములు కాఁగల వని తప్పక మనకుఁ దోఁచును. * నిర్గుణ బ్రహ్మమునుండి సగుణమగుజగ త్తెట్లువచ్చె ననువిషయమును సైత మీవిధముగనే విచారించితి మేని బ్రహ్మము నిర్గుణ మనియు,మనుజునియొక్క యింద్రియముల ధర్మమూలమున దానియందె సగుణమగుదృశ్య ముత్పన్నమగు ననియు చెప్పవలసివచ్చును. దీనినే వివర్తవాద మందురు. వివర్తవాదమునం దొక్కమూల మగుసత్యద్రవ్యమే యున్న దనియు, దానిపైననే యనేకములగు నసత్యము లగువానియొక్క (అనఁగా: తప్పకుండ పరిణమించుదృశ్యములయొక్క) యారోప మగు ననియుం జెప్పుదురు. మఱియు గుణపరిణామవాదమున తొలుతనె రెండుసత్యద్రవ్యము లున్నవనియు వానిలో నొకదానిగుణములు వికసితము లగుటచే జగత్తున నానాగుణయుక్తము లగు నితరవస్తువు లుత్పన్నములగుననియు నందురు. రజ్జువునందు సర్పభావనయే వివర్తము. నార త్రాడగుటయు, పాలు పెరుఁ గగుటయు గుణపరిణామము. ఈకారణముననే వేదాంతసారగ్రంథముయొక్క యొకప్రతిలో—

“యస్తాత్త్వికో ఽన్యథాభావః పరిణామ ఉదీరితః
అతాత్త్వికో ఽన్యథాభావో వివర్తః స ఉదీరితః.” (వే. సా. ౨౧)

“ఒకానొకమూలవస్తువునందుండి తాత్త్విక (అనఁగా: సత్యమే) స్వరూపమగుమఱియొకపదార్థము వెలువడుట (గుణ) పరిణామమందురు. మూలవస్తువు మిథ్యగనె (అతాత్త్వికముగ) భాసించుట వివర్తమని చెప్పుదురు.” అని యీ రెండువాదలక్షణములు చెప్పఁబడినవి. ఆరంభవాదము నైయాయికులది. గుణపరిణామవాదము సాంఖ్యులది. వివర్తవాద మద్వైతవేదాంతులది. అద్వైతవేదాంతమునందు పరమాణువులు గాని, ప్రకృతియనునదిగాని సగుణములే గాన నిర్గుణ బ్రహ్మముకంటె వేఱైనవియు, స్వతంత్రములయినవియు నని యొప్పుకొనరు; కాని

* ఇంగ్లీషుభాషలో నీ యర్థమునె వ్యక్తముఁ జేయవలసివచ్చినయెడల appearances are the results of subjective conditions, *viz.* the senses of the observer and not of thing in itself.

యీసత్కార్యవాదానుసారముగ నిర్గుణమునందుండి సగుణ ముత్పన్నమగుట యశక్య మని యాక్షేపణ వచ్చును గావున నాయాక్షేపణను బరిహరించునిమిత్తము వివర్త వాదము వెలువడినది. కాని యంతమాత్రముచే గుణపరిణామవాదమును వేదాంతి యెప్పుడు నొప్పుకొనఁడు. ఇఁక ముం దొప్పుకొనఁబోఁడు. అని యనేకులు పొర పడుచున్నారు. నిర్గుణబ్రహ్మమందుండి సగుణప్రకృతి (అనఁగా: మాయ) పుట్టుటయె యశక్య మని యద్వైతమతముపై సాంఖ్యులయొక్కయు, లేక, యితరద్వైతులయొక్కయు ముఖ్యమగు నాక్షేపణకు పరిహారము (సరియగు సమాధానము) కానేరదు. ఒకనిర్గుణబ్రహ్మమునందే మాయావికారము లగు ననేకదృశ్యములు మన యింద్రియములకుఁ గాన్పించుట శక్య మనిమాత్రమే తెలియఁజేయుట వివర్తవాదమునకు ముఖ్యోద్దేశము. ఈయుద్దేశము సిద్ధించినపిదప (అనఁగా: ఒకనిర్గుణపరబ్రహ్మమందే త్రిగుణాత్మక మగుసగుణప్రకృతి యొక్క దృశ్యము కాన్పించుట శక్య మని వివర్తవాదముచే సిద్ధమయినపిదప) నీప్రకృతి ముందు విస్తారమగుపరిణామమును బొందినదని యంగీకరించుటకు వేదాంతశాస్త్రముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు. 'మూలప్రకృతియే దృశ్యముగ నున్నది, సత్యము కానేరదు,' అని మాత్రమే యద్వైతవేదాంతముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతము. ప్రకృతియొక్క దృశ్య మొకపరి కనఁబడినపిదప మరల నాదృశ్యమునందుండి పిదప వెలువడుదృశ్యాంతరమును స్వతంత్రమని యొప్పుకొనక, యొకదృశ్యముయొక్క గుణమునందుండి, మఱియొక దృశ్యముయొక్క గుణమును, నీరీతిగ నానాగుణాత్మకము లగుదృశ్యములు నుత్పన్నములగునని చెప్పుట కద్వైతవేదాంతముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు. కావుననే 'ప్రకృతియు నామాయయే' అని గీతలలో (గీ. ౭. ౧౪; ౪. ౬) భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినను ఈశ్వరాధిష్ఠిత మగు (గీ. ౯. ౧౦) నీప్రకృతియొక్క కార్యమగు ప్రపంచమంతయు "గుణాగుణేషు వర్తంతే" (గీ. ౩. ౨౮; ౧౪. ౨౩) యను న్యాయముననే యగునని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. "వివర్తవాదానుసారముగమూలమగునిర్గుణపరబ్రహ్మమం దొకప్పుడు మాయావికార మగుదృశ్య ముత్పన్న మైన పిదప నీమాయికదృశ్యముయొక్క (అనఁగా: ప్రకృతియొక్క) కార్యమగుప్రపంచముయొక్క యుపపత్తికొఱకు గుణోత్కర్షముయొక్క తత్త్వము గీతలయందు మాన్యమయి యున్నది." అని యిందువలన స్పష్టమగును. దృశ్యమగు నీజగత్తే మాయాత్మక దృశ్యమంటి మేని యీదృశ్యమునందుండి యిట్లురూపాంతరములకు గుణోత్కర్ష వంటినియమ మేమియు నుండఁగూడదనియు చెప్ప నక్కర లేదు. విశాలమగుమా

యాత్మికదృశ్యము సైతము నియమబద్ధమై యున్నదని వేదాంతు లొప్పుకొనరు. మూలప్రకృతివలె నీనియమములును మాయికములుగనే యున్న వనియు, పరమేశ్వరుఁ డీసర్వమాయికనియమములకు నధిపతి యనియు, వానికంటె పరమునందుండువాఁ డగుటచే నాతనిసత్తచేతనే నీనియమములకు నిత్యత్వము ప్రాప్త మయినదనియు, త్రికాలాబాధిత మగునియమమును కల్పించు సామర్థ్యము దృశ్యరూపమగు సగుణము కావున నే, వినాశియగు ప్రకృతియందుండుటకు వీలులేదనియు మాత్రమే వేదాంతులు సెప్పుదురు.

పూర్వోక్తమగు వివేచనచే జగత్, జీవ, పరమేశ్వరులు, లేక, యధ్యాత్మశాస్త్రపరిభాషానుసారముగ మాయ, (అనఁగా: మాయచే నుత్పన్నమైనజగత్తు), ఆత్మ, పరబ్రహ్మము నను నీమూఁటియొక్క స్వరూపమును, వీనికిఁగలపరస్పరసంబంధమును దెలియును. అధ్యాత్మదృష్టిచే 'నామరూపములు,' వాని ముసుఁగు క్రింద నున్న 'నిత్యతత్త్వము,' అని జగత్తునందు సర్వపదార్థములును . రెండువర్గములుగ నున్నవి. వీనిలో నామరూపములనే సగుణమాయ, లేక, ప్రకృతియని చెప్పుచున్నారు. కాని, నామరూపములను దూరముగ నుంచితిమేని మిగిలిన'నిత్యద్రవ్యమే' నిర్గుణముగ నుండవలయును. కారణమేమి యన: గుణమయినను నామరూపములు లేకయుండుటకు వీలులేదు. ఇది నిత్యమును, నవ్యక్తమును నగుతత్త్వమంటి మేని పరబ్రహ్మమె యగును. మఱియు మనుజునిదుర్బలేంద్రియముల కీనిర్గుణపరబ్రహ్మము నందుండి సగుణమాయ యుద్భవిల్లుచున్నట్లు కాన్పించుచున్నది. ఈమాయ సత్యపదార్థము కానేరదు. పరబ్రహ్మముమాత్రమే సత్యము. (అనఁగా: త్రికాలాబాధితము. మఱియు ఎప్పుడును పరిణామమును బొందనిపదార్థము.) దృశ్యసృష్టిసంబంధమైననామరూపములయొక్క సిద్ధాంతమునుగుఱించియు, వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపమునుగుఱించియు నీసిద్ధాంతము సెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు మనుజునిస్వరూపమును న్యాయ్యముగ విచారించితిమేని, మనుజునిదేహేంద్రియములనునవి దృశ్యసృష్టియందున్న యితరపదార్థములవలె నామరూపాత్మకము (అనఁగా: ననిత్యమగు మాయయొక్క కోటియందుండునవి) లగుటవలన నీదేహేంద్రియములచే నాచ్ఛాదింపఁబడినయాత్మ నిత్యస్వరూపమగుపరబ్రహ్మయొక్క కోటిలోనిదయినది. లేక, బ్రహ్మము నాత్మయు నొకటే యని సిద్ధమగుచున్నది. బాహ్యసృష్టి నీహేతువుచే స్వతంత్రము సత్యము నగుపదార్థమని యంగీకరింపని యద్వైతులసిద్ధాంతమందును, బౌద్ధులసిద్ధాంతమందును నున్న భేదము చదువరులకుఁ దెలిసి

యే యుండును. మఱియు వేదాంతశాస్త్రజ్ఞులు, బాహ్యసృష్టి నిత్యమును, మాఱు నట్టి నామరూపములవలెనె యసత్యమును అని చెప్పి, యాబాహ్యసృష్టియందును, మనుజుని దేహమునందు సైత మొకయాత్మస్వరూపమగు ద్రవ్యమే నిండియున్నదని యు, ఈయొకయాత్మతత్త్వమే తుదకు సత్యముగ నిలుచుననియు సిద్ధాంతీకరించుచు న్నారు. అటులే సాంఖ్యులును 'అవిభక్తం విభక్తేషు' అను న్యాయముగ సృజిం పఁబడినపదార్థమునందలి నానాత్వముయొక్క యేకీకరణము జడప్రకృతిపర్యంతమె స్వీకరించుచున్నారు; కాని వేదాంతులు సత్కార్యవాదులు సేయునాక్షేపమును దొలఁగించి 'ఏది పిండమందున్నదో యదియే బ్రహ్మాండమందున్న'దని నిశ్చయించి సాంఖ్యులయొక్క యసంఖ్యపురుషులకును వారిప్రకృతికిని నొకపరమాత్మయందె యిప్పు డద్వైతముగ, లేక, యవిభాగముగ సమావేశము నొప్పుకొనిరి. శుద్ధాధి భౌతికపండితుఁ డగు 'హెకెల్' అనువాఁడును, అద్వైతయె యనునది సత్యమె; కాని యతఁడొకజడప్రకృతియందె చైతన్యమును సైతము సంగ్రహించుచున్నాఁడు. మఱియు వేదాంతము, జడవస్తువులకు ప్రాధాన్యము నీయక దిక్కాలములచే ననవ చ్ఛిన్నము, నమృతము, స్వతంత్రము నగుచిద్రూపపరబ్రహ్మమే సర్వసృష్టికి మూల ముగ నున్నదని సిద్ధముచేయుచున్నది. ఈ'హెకెల్'యొక్క జడాద్వైతమునకును, అధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్నయద్వైతమునకును నడుమ నత్యంతభేద మున్నది. అద్వై తవేదాంతముయొక్క యీసిద్ధాంతమే గీతలయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. కావున నొక ప్రాచీనకవీశ్వరుఁడు—

"శ్లోకార్ధేన ప్రవక్ష్యామి యదుక్తం గ్రంథకోటిభిః
బ్రహ్మ సత్యం జగన్మిథ్యా జీవో బ్రహ్మైవ నాపరః."

"కోటిగ్రంథముల సారము నర్ధశ్లోకమునఁ జెప్పుచున్నాను—(౧) బ్రహ్మ సత్యము, (౨) జగత్తు (అనఁగా: జగత్తునందలిసర్వనామరూపములును) మిథ్యాభూత ములు, లేక, నశ్వరములు. మఱియు, (3) మనుజునియొక్క యాత్మయు బ్రహ్మమును మూలమున నొకటిగనే యున్నవి. వేర్వేఱు కావు."—అని యద్వైతవేదాంత సారమును వర్ణించెను. ఈశ్లోకమునందలి 'మిథ్యా'శబ్దము బాగుగ లేదనుకొను వారు 'బ్రహ్మామృతం జగత్సత్యం' అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్నటుల మూఁ డవచరణమునకు సంతోషముగ పాఠాంతరమును జేయవలసివచ్చును. దానివాచ్యా ర్థము మాఱదని పూర్వముననె చెప్పఁబడినది. అయినను దృశ్యమగుసర్వజగత్తును, అదృశ్యము, నిత్యము, మూలతత్త్వము నగుబ్రహ్మమును, సత్తు (సత్యము) అనవలయునా?

లేక,అసత్తు (అసత్య=అనృతము)అనవలయునా? యనువిషయమై యనేకులగు వేదాంతులు స్వర్థముగ విశేషవాదమును జేయుచుందురు. కావున నీవాదములయందున్న సత్య మగుబీజ మేమి? యనుదాని నిచ్చో కొంతవ్యాఖ్యానముఁ జేయుచున్నాఁడను. 'సత్' (సత్యము) అనునొకశబ్దముచేతనే వేర్వేఱగు రెండర్థములు స్ఫురించుటచే నీవాద మారంభమాయెను. మఱియు 'సత్'అనుశబ్దమును ప్రతిమనుజుఁడు నేయర్థమున ప్రయోగించునో యాతైపునకు కొంతదృష్టిని బఱపితిమేని యేమియు వివాద ముండ నేరదు. కారణమేమియన: బ్రహ్మ మదృశ్యమైనను నిత్యము, మఱియు నామ రూపాత్మక మగుజగత్తు దృశ్యమైనను క్షణక్షణమునకు మాఱునది యను నీభేద మందఱకు నొకరూపముగనే యొప్పుకొనఁదగినదిగ నున్నది. 'సత్' అనునట్టియు 'సత్య'అనునట్టియు శబ్దములు (1) క్రమముగా నేత్రములకు ప్రకృతము స్పష్టముగాఁ గాన్పించునది, యనఁగా: వ్యక్తము (కాని రేపు దానిదృశ్యస్వరూపము మాఱిననుసరే లేకపోయిననుసరే),అని వ్యావహారికార్థముకలవిగను, (2) నేత్రమున కగపడనిది (అనఁగా: అవ్యక్తము) ఐనను దేనియొక్క స్వరూప మెల్లప్పుడేక రీతిగనున్నదో, యెప్పుడును మాఱదో యట్టిది, అని మఱియొకయర్థము కలవిగను నున్నవి. వీనిలో మొదటియర్థము నిచ్చగించువారు, నేత్రములకుఁ గాన్పించునామ రూపాత్మక మగుజగత్తు సత్యమనియు, పరబ్రహ్మము దానికి విరుద్ధము (అనఁగా: నేత్రములకుఁ గనఁబడనిది కావుననే అసత్తు, లేక, యసత్యము) అనియు చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణము:—తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు దృశ్యసృష్టికి 'సత్'అనియు, దానికంటె పరమందున్నదానికి 'త్యత్'(అది) అనియు (అనఁగా: పరమం దున్నది), లేక, యనృతము (కంటికి నగపడనిది) అనియు; 'సత్,' 'త్యత్'శబ్దములను బ్రయోగించి మూలారంభమందుఁ గలబ్రహ్మమను ద్రవ్యమే "సచ్చ త్యచ్చాభవత్, నిరుక్తం చానిరుక్తం చ, నిలయనం చానిలయనం చ, విజ్ఞానం చావిజ్ఞానం చ, సత్యం చానృతం చ" (తై. ౨-౬)—సత్తు (కంటియెదుట) మఱియు అది (పరమం దున్నది), వాచ్యము అనిర్వాచ్యమును,సాధారమును నిరాధారమును, జ్ఞాతము అవిజ్ఞాతమును(అజ్ఞేయము),సత్యము అనృతము,—అని రెండువిధములుగ నైనదని తైత్తిరీయమునఁ జెప్పఁబడెను; కాని యిట్లు బ్రహ్మ మనృత మనినను, అనృత మనఁగా, అబద్ధ మనికాని యసత్య మనికాని యర్థము కానేరదు. కావున తైత్తిరీయోపనిషత్తులోనే పిదప "ఈయనృతమగుబ్రహ్మము జగత్తునకు 'ప్రతిష్ఠ' (అనఁగా: ఆధారము) యై యున్నది మఱియొకయాధారముయొక్క యపేక్ష లేదు. దాని నెఱింగినవాఁ

డభయమును బొందు”నని చెప్పఁబడినది. దీనివలన శబ్దభేదముచే వాచ్యార్థము మాఱలేదనుమాట స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అటులె తుదకు “అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్”—“ఈసమస్తమైనజగత్తును మొదట అసత్తు(బ్రహ్మము)గనే యుండెను.” అని యున్నది. మఱియు ఋగ్వేదములో (౧౦. ౧౨౯. ౪) చెప్పినట్లు దానియందుండి పిదప ‘సత్’ (అనఁగా: నామరూపాత్మకమును వ్యక్తము నైనజగత్తు) వెలుపడిన దని చెప్పఁబడెను. (తై. ౨. ౭) దీనివలన ‘అసత్’ అనుశబ్ద మిక్కడ ‘అవ్యక్తము’ (అనఁగా: కంటికి నగపడనిది) అనునర్థముననె ప్రయోగింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వేదాంతసూత్రములయందు బాదరాయణాచార్యులవారు పూర్వోక్తము లగువచనములకు నిటులె యర్థము చేసినారు (వే. సూ. ౨. ౧. ౧౭); కాని, ‘సత్’ ‘సత్య’ శబ్దములకు, కంటికి నగపడనిది యయినను ఎల్లప్పుడు నుండునది, లేక, నిలువఁబడునది (అనఁగా: పూర్వమున వ్రాయఁబడిన రెండర్థములలో రెండవది) యను నర్థము నిచ్చగించువారు అదృశ్యమైనను ఎప్పుడును మాఱని బ్రహ్మమే ‘సత్’ లేక, సత్యము అనియందురు. కావున నామరూపాత్మకమగుమాయను ‘అసత్’ అనఁగా, అసత్యము, వినాశి యని తాత్పర్యము అని చెప్పుచున్నారు. ఉదాహరణము.—“సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్ కథమసతః సజ్జాయేత”—“ఓనాయనా! సర్వజగత్తును తొలుత సత్తు (బ్రహ్మము)గ నున్నది; ఏది అసత్తో, (అనఁగా: లేకుండునదియో,) దానియందుండి సత్తు, (అనఁగా, ఉండునది) యెటు లుత్పన్నమగును.” అని ఛాందోగ్యములోఁ జెప్పఁబడినది. (ఛాం. ౬. ౨. ౧-౨) అయినను ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందే యొకచోట నీపరబ్రహ్మ మవ్యక్త మనునర్థమున ‘అసత్’ అనుపే రిడఁబడినది. (ఛాం. ౩. ౧౯. ౧) * ఒకపరబ్రహ్మము నుద్దేశించియే వేర్వేఱుసమయములందును, వేర్వే ఱగునర్థములందును నొకపరి ‘సత్’ అనియు, నొకపరి ‘అసత్’ అనియు పరస్పరవిరుద్ధము లగుపేర్లు పెట్టుటయును (అనఁగా: వాచ్యార్థ మొక్కటియె యైనను శబ్దములను మార్చుటలో మాత్రము సాహాయ్యము

---

* అధ్యాత్మశాస్త్రవిషయమయి యాంగ్లేయ గ్రంథకర్తలయందును Real అనఁగా: ‘సత్’అనుశబ్దము, జగత్తను దృశ్యమునకు (మాయకు) వర్తించునా? లేక, వస్తుతత్త్వమునకు (బ్రహ్మమునకు)వర్తించునా? అనువిషయమున మతభేదము కలదు. కొంటు దృశ్యమును సత్తు (Real) అనుకొని వస్తుతత్త్వమును అవినాశి యని చెప్పుచున్నాఁడు. కాని, హెకెల్, గ్రీన్, మొదలగువారు, దృశ్యమును ‘అసత్’ (unreal) అనుకొని వస్తుతత్త్వమును ‘సత్’ (Real) అని చెప్పుచున్నారు.

చేయు)పద్ధతి పిదప పోయి,తుదకు బ్రహ్మము'సత్తు', లేక, 'సత్యము'(అనఁగా: ఎప్పుడునుండునది), దృశ్యసృష్టి 'అసత్తు' (అనఁగా: నశ్వరము)అని మాత్రమె యొకపరిభాష స్థిరమైనది.భగవద్గీతయం దీచివరపరిభాష. స్వీకరింపఁబడియున్నది. దీని ననుసరించియే రెండవయధ్యాయములో (గీ.౨.౧౬-౧౮) పరబ్రహ్మము 'సత్తు',మఱియు 'అవినాశి',యనియు, నామరూపములు 'అసత్తు' (అనఁగా: నశ్వరములు) అనియుఁ జెప్పఁబడినవి.మఱియు వేదాంతసూత్రముల సిద్ధాంతముసైత మిటులే యున్నది.అయినను దృశ్యసృష్టిని 'సత్'అనియు,పరబ్రహ్మమును 'అసత్' లేక, 'త్యత్'(అది=పరమందున్నది) అనియు చెప్పునట్టి తైత్తిరీయోపనిషత్తునం దున్న ప్రాచీనపరిభాష యొక్క యాకారము నేటికిని బొత్తిగ నశింప లేదు. గీతలలో 'ఓం—తత్—సత్' అని యేపరబ్రహ్మనిర్దేశముఁ జేయఁబడెనో దానికి మూలార్థ మేమయినదియు నీ ప్రాచీనపరిభాషచే బాగుగ స్పష్టపడును. 'ఓం' అనునది గూఢాక్షరరూప మగు వైదికమంత్రము. ఇది యుపనిషత్తులలో ననేకరీతులుగ వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది (ప్రశ్న. ౫; మాం. ౮. ౧౨; ఛాం. ౧. ౧). 'తత్' అనఁగా,.అది; లేక, దృశ్యసృష్టికంటె దూరమం దున్నయనిర్వాచ్యతత్త్వము,అనియు, మఱియు 'సత్'. అనఁగా,కంటియెదుట నున్నదృశ్యసృష్టి సమస్తము బ్రహ్మముగనే యున్నదనియు నీ సంకల్పమునకు నర్థము. మఱియు నాయర్థముననే "సదసచ్చాహమర్జున" "సత్" (అనఁగా: పరబ్రహ్మము.) 'అసత్' (అనఁగా: దృశ్యసృష్టి), అను రెండును నేనే" (గీ. ౯. ౧౯) యని భగవంతుఁడు గీతలలోఁ జెప్పినాఁడు. అయినను గీతలలో కర్మయోగము ప్రతిపాద్య మగుటచే ప్రసంగానుసారముగ'ఓం తత్సత్'అనుదానియం దున్న 'సత్'అను శబ్దము యొక్క యర్థము లౌకికదృష్టిచే మంచిది (అనగా! సద్బుద్ధిచేఁ జేయఁబడినది, లేక, దేనియొక్క ఫలము మంచిది యగునో యాకర్మ)అని యర్థము. తత్=దీనికి పరమందున్న, లేక, ఫలాశను వదలిచేయఁబడిన కర్మ యని యర్థము చేసికొని యీబ్రహ్మ నిర్దేశముచే సైతము కర్మయోగమునకుఁ బూర్ణ మను సమర్థన మగునని యేడవయధ్యాయములో కడపటఁ జెప్పఁబడినది. సంకల్పమునందేది 'సత్' అని చెప్పఁబడినదో యది దృశ్యసృష్టి (అనఁగా: కర్మ) యే యగుటచే (ముందు ప్రకరణము చూడుము) ఈబ్రహ్మనిర్దేశమున కాకర్మపరమగునర్థము మూలభూత మగునర్థమునందుండియే సహజముగ నిష్పన్న మగును. ఓంతత్సత్, నేతి నేతి, సచ్చిదానంద, సత్యస్య సత్యం, అనునవియే కాక యింకను కొన్ని బ్రహ్మనిర్దేశము లుపనిషత్తులలోఁ జేయఁబడినవి; కాని గీతార్థము తెలిసికొనుటకు వానియుపయోగము లేకపోవుటచే నవి యిచ్చోఁ జెప్పఁబడవు.

జగత్తు, జీవుఁడు పరమేశ్వరుఁడు (పరమాత్మ)నను వీరికి పరస్పరసంబంధ మీతీరున నిశ్చిత మయినపిదప "జీవము నాయంశముగనే యున్నది." (గీ. ౧౫.౭) మఱియు "నేనే యొకయంశముచే సర్వజగత్తును వ్యాపించి యున్నాను" (గీ. ౧౦-౪౨) అని భగవంతుఁడు గీతలయందును, బాదరాయణాచార్యులు వేదాంత సూత్రములలోను, చెప్పినదానియందు (వే. సూ. ౨. ౩. ౪౩; ౪. ౪. ౧౯), లేక, "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని త్రిపాద స్యామృతం దివి."—'స్థావరజంగమము లందెల్ల వ్యాపించియుండు జగదాత్మ దశాంగుళప్రమాణుఁడు—'అని పురుషసూక్తమునందు నుండు 'పాద,' లేక, 'అంశ,' అనుపదములకు నేమి యర్థమైనది సహజముగ నిర్ణీత మగుచున్నది. పరమేశ్వరుఁడు, లేక, పరమాత్మ సర్వవ్యాపియైనను, నిరవయవుఁడును, ఒక్కఁడును, నామరూపవిరహితుఁడును కావుననే, ఛేదించుటకు సాధ్యము కానివాఁడు (అచ్ఛేద్యుఁడు), వికారమును బొందనివాఁడు(అవికార్యుఁడు)నగుటచే నతఁడు వేర్వేఱగువిభాగము లగుటకు (అనఁగా: చిన్నచిన్న ముక్కలుగ నగుటకు) వీలులేదు. (గీ. ౨. ౨౫) కావున నలుగడలను నిండియున్న యీయొకవిధమయిన పరబ్రహ్మముయొక్కయు, మనుజశరీరమం దున్నయాత్మయొక్కయు భేదమును జూపుటకు శారీరాత్మ యనునతఁడు పరబ్రహ్మముయొక్క యంశమని వ్యవహారములోఁ జెప్పవలసివచ్చినను, 'అంశ-భాగ' శబ్దములకు, 'కోయఁబడిన(అనఁగా: వేఱయిన)ముక్క', లేక, 'దాడిమఫలముయొక్క యనేకబీజములలో నొకబీజము,' అని యర్థముఁ జేయక, "గృహమం దున్నయాకాశము,ఘటమం దున్నయాకాశము (మఠాకాశ-ఘటాకాశములు) నను నవెట్లు సర్వవ్యాపక మగు నొకయాకాశముయొక్క భాగములుగనే యున్నవో యటులే యాత్మ యనునతఁడు పరమాత్మకు భాగముగ నున్నాఁడు." అని తాత్త్వికదృష్టితో దానికి నర్థముఁ జేయవలయును. (అమృతబిందూపనిషత్తును ౧౩ చూడుము.) సాంఖ్యుల 'ప్రకృతియు,' హెకెల్ యొక్క యాధిభౌతికజడాద్వైతమునందుఁ జెప్పఁబడిన యేకవిధతత్త్వమును, అను నీరెండును నీతీరుననే సత్యము నిర్గుణము నగుపరమాత్మయొక్కయే సగుణమగు (అనఁగా: పరిచ్ఛిన్న మైన) యంశములుగ నున్నవి. వేయేల? ఆధిభౌతికశాస్త్రము యొక్కపద్ధతిచే నేవేవి వ్యక్తము, లేక, యవ్యక్తము నగుమూలతత్త్వముగ (కాని, యది యాకాశమువలె నెంతవ్యాపక మయినను సరే) నున్నవో యవి యన్నియు సర్వస్థలములచేతను, సర్వకాలములచేతను, పరిచ్ఛిన్నము లయిననామరూపములు కావుననే నశ్వరములుగ నున్నవి. అవి యున్నంతవఱకును (అనఁగా: ఆనామరూపము లెంతవఱకు వ్యాపించునో యంతవఱకును) బ్రహ్మము వానిచే నాచ్ఛాదింపఁబడు నను

నది సత్యమే కాని, పరబ్రహ్మము వానిచేఁ బరిచ్ఛిన్నము గాక వానియన్నింటియందు నోతప్రోతముగ (పడుగుపేకలుగ) నిండియుండుటచే నదిగాక నింక వెలుపట నెంత మిగిలియుండెనో తెలియదు. పరమేశ్వరునియొక్క వ్యాప్తి యీదృశ్యసృష్టిని మించి యెంతయున్నదియో చూపుటకు, దశాంగుల, త్రిపాచ్ఛబ్దములు పురుషసూక్తములోఁ బ్రయోగింపఁబడినను, వానికి ననంత మని యర్థము వివక్షితముగ నున్నది. కారణ మేమియన: యథార్థముగఁ జూచితి మేని, దేశకాలములు, తూనికలు, కొల్తలు, లేక, సంఖ్యయు ననునవియు నామరూపములభేదములే; మఱియు పరబ్రహ్మమీసమస్తనామరూపములకంటె పరముగనే యున్నదని పూర్వమునందుఁ జూపఁబడియే యున్నది. ఈకారణముననే నామరూపాత్మకమగు నేకాలముచే సర్వము గ్రసింపఁబడినదో యాకాలమును సైతము గ్రసించునది, లేక, పాకము చేయునది యగుతత్త్వ మేది కలదో యదియె పరబ్రహ్మ మని యుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడినది. (మై. ౬. ౧౫). మఱియు "న తద్భాసయతే సూర్యో న శశాంకో న పావకః"—"పరమేశ్వరునియొక్క స్థానమును ప్రకాశింపఁజేయుటకు సూర్యచంద్రాగ్నులవలె ప్రకాశముగలసాధనము లెవ్వియును లేవుగాన నది స్వయంప్రకాశముగనే యున్నది." ఈమొదలగువర్ణనలు గీతలలోను, ఉపనిషత్తులలోను (గీ. ౧౫. ౬.; కఠ. ౫. ౧౫; శ్వే. ౬. ౧౪) ఉన్నవి; వానికిని నిదియె తాత్పర్యము. సూర్యచంద్రులు, నక్షత్రములు ననునివి యన్నియు నామరూపాత్మకము లయినవినాశిపదార్థములుగ నున్నవి. ఏదేవుని "జ్యోతిషాం జ్యోతిః" "తేజస్సునకు తేజస్సు" (గీ. ౧౩. ౧౭; బృ. ౪. ౪. ౧౬) అని చెప్పుచున్నారో యా స్వయంప్రకాశమును జ్ఞానమయము నగునట్టిబ్రహ్మము, ఈసర్వమునకును పరముగను ననంతముగను నిండియుండుటచే దానికి నితరములగు ప్రకాశింపఁజేయుపదార్థములయొక్క యపేక్ష లేకపోవుటయేకాక, సూర్యచంద్రాదులకు సైతె మున్నప్రకాశ మీస్వయంప్రకాశ మగుబ్రహ్మమందుండియే వచ్చుచున్న దని యుపనిషత్తులలోఁ స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (ముం. ౨. ౨. ౧౦) ఆధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క యుక్తిచే నింద్రియగోచర మగునదియు, నతిసూక్ష్మముగఁ గాని, లేక, యత్యంతదూరమునఁ గాని యున్నపదార్థమును విచారించిన, నది సర్వము దిక్కాలాదినియమములయొక్క నిబంధనమునకు లోఁబడిన నామరూపాత్మక మగుజగత్తుగ నున్నది. సత్యమగుపరమేశ్వరుఁడు దానియందుండియు, దానికంటె భిన్నుఁడును, దానికంటె విశేషవ్యాపకుఁడును, నొక్కఁడును, నామరూపమయమగుపాశముచే బంధింపఁబడనివాఁడును కావుననే, స్వతంత్రుఁడగుటచే, కేవలనామరూపములయొక్క విచారణ

మాత్రమే చేయునాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క యుక్తులుగాని, లేక, సాధనములు గాని, యిప్పటికంటె శతగుణములు సూక్ష్మములుగను, ప్రగల్భములుగను వృద్ధిఁ బొందినను, జగత్తుయొక్కమూల మగు 'అమృతత్త్వము'యొక్కజాడ వానిచేఁ దెలిసికొనుటకు సాధ్యము కాదు. అయవినాశియు నవికార్యము నగునమృతత్త్వ మధ్యాత్మముయొక్కజ్ఞానముచేతనే తుదకుఁ దెలిసికొనఁబడవలయును.

ఇంతదనుక నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క మిక్కిలిముఖ్య మగుసిద్ధాంతములును, వానికి శాస్త్రీయరీతిగను సంక్షిప్తముగ నున్నయుపపత్తులును జెప్పఁబడినవి. వీనివలన పరమేశ్వరునియొక్క నామరూపాత్మక మగుసర్వవిధవ్యక్తస్వరూపము మాయికము ననిత్యముననియు, దానికంటె నవ్యక్తస్వరూప మేల శ్రేష్ఠమనియు, దానియందును నిర్గుణ మేల (అనఁగా: నామరూపశూన్య మైనది) శ్రేష్ఠమైనదియనియు, నిర్గుణమే యజ్ఞానముచే సగుణముగ భాసించుచున్నదని గీతలలో నేలచెప్పఁబడలేదనియు, మొదలగుప్రశ్నలకు సమాధానము బాగుగఁ దెలియును. కాని యీసిద్ధాంతము శబ్దములలోఁ గుదిగ్రుచ్చుట యనుపని (ప్రతిపాదించుట) యదృష్టమువలన కించిజ్జ్ఞానము గలనావంటి యేమనుజుఁడైనను జేయఁగలఁడు. దానియం దేమియును విశేషము లేదు. ఈసిద్ధాంతము దెలిసినపిదప మనస్సునఁ బింబాకృతిం జెంది, హృదయమునందు నాటుకొని, యెమ్ముకలందును మాంసమునందును బ్రవేశించి, సర్వప్రాణులయందును నొక పరబ్రహ్మముయొక్కస్వరూపమే నిండియున్నదని తెలిసికొనుటకును, ఆపరబ్రహ్మముయొక్కభావనతోడనే యాపత్కాలమున సైతము సర్వవిషయములయందును సమత్వముతో నుండుటకు వీలైన దేహస్వభావముగలుగుటకును, అనేకజన్మములనుండి యార్జింపఁబడినసంస్కారము, ఇంద్రియనిగ్రహము, దీర్ఘోద్యోగము, ధ్యానము, నుపాసనయు ననువానియొక్కయావశ్యకత యుండును. కాని, యీయన్నింటియొక్కసాహాయ్యముచే "సర్వభూతములయందును నొక్కటియే యాత్మ కల"దను నీతత్త్వము సంకటసమయమం దయినను, ఎవనికి తనప్రతికార్యమునందును సహజముగ గోచరించుచున్నదో, యాతనికే బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్కసత్య మగుపరిపాక మైన దనియు, నతనికే మోక్షము లభించిన దనియు గీతలలో నున్నది. (గీ: ౫. ౧౮-౨౦; ౬. ౨౧-౨౨). ఇది పూర్వోక్త మగుసర్వసిద్ధాంతములయొక్కసారభూతమును, శిరోమణిభూతము నగునధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క కడపటిసిద్ధాంతము. ఈయాచరణ మెవనియందుఁ గన్పట్టదో యతఁడు సంపూర్ణుఁడు కాలే దనియు, నతనిమనస్సు ఇప్పటికిని బ్రహ్మాగ్నిహోత్ర

మునందు బాగుగ పక్వము కాలేదనియుఁ దెలిసికొనవలయును. నిజ మగుసాధువున కును, కేవల వేదాంతశాస్త్రజ్ఞునకు నుండు భేద మిద్దియ. మఱియు నీయభిప్రాయముచే తనే గీతలయందు జ్ఞానలక్షణమును జెప్పుచు "జ్ఞాన మనఁగా, బాహ్యసృష్ట్యారంభ మున నున్న పదార్థము బుద్ధికి కేవలము తెలియుటయే" యని వ్యాఖ్యానముఁ జేయక "అమానిత్వము, శాంతి, ఆత్మనిగ్రహము, సమబుద్ధి మొదలగు నుదాత్తమనోవృత్తులు విజృంభించుటచే నెవనిచిత్తముయొక్క పూర్ణ శుద్ధి యాచరణలో నెల్లప్పుడును వ్యక్తమగునో యతఁడే సత్యమగుజ్ఞానిగ నున్నాఁడు" అని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౭-౧౧) జ్ఞానముచే వ్యవసాయాత్మక మగు నెవనిబుద్ధి యాత్మనిష్ఠ మైనదో(అనఁగా: ఆత్మానాత్మవిచారమునందు స్థిరమగుటచే నెవనిమనస్సునకు సర్వభూతాత్మైక్యజ్ఞానము కలిగినదో) యాపురుషుని వాసనాత్మకబుద్ధియు శుద్ధముగనే యుండవలయు ననువిషయమునందు శంక యేమియు లేదు; కాని యెవరిబుద్ధి యెటు లున్నదో తెలిసికొనుటకు వాని యాచరణతప్ప, నితరము లగు బాహ్యసాధనము లేమియులేవు గాన, జ్ఞాన సమబుద్ధిశబ్దములలోనే శుద్ధ (వ్యవసాయాత్మక) బుద్ధియు, శుద్ధవాసనయు, (లేక, వాసనాత్మకబుద్ధియు), శుద్ధాచరణము నను నీమూఁడుశుద్ధవిషయములయొక్కయు సమావేశము చేయఁబడు ననియు, విశేషముగ పుస్తకజ్ఞానమును మాత్రమే విస్తరింపఁజేయు (అనఁగా: అనుభవజ్ఞానము లేని) నేకాలమున నీవిషయమును బాగుగ గుర్తించుకొనవలయును. బ్రహ్మవిషయమై శుష్కమగు వాక్పాండిత్యమును జూపువారును విని 'వహ్వా వహ్వా' యని తల లూపువారును నాటకశాలలో నున్న సభాసదులవలె 'మరల నదే చెప్పు' మనువారును ననేకులు గలరు (గీ. ౨. ౪౯; కఠ; ౨. ౭). కాని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినటుల నెవఁ డంతర్బాహ్యశుద్ధుఁడు (అనఁగా: సౌమ్యశీలుఁడు) అగునో వాఁడే సత్యమగు నాత్మనిష్ఠుఁడు, వానికే ముక్తిలభించును. కేవలపండితులకు లభింపదు. వాఁ డెంతబుద్ధిమంతుఁ డైనను నెంత బహుశ్రుతుఁ డైనను లాభములేదు. "నాయ మాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన"—అని యుపనిషత్తులలో స్పష్టముగనే చెప్పఁబడియున్నది. (కఠ ౨. ౨౨; ముం. ౩. ౨. ౩) కావుననే—"ఝూలాసి పండిత పురాణసాంగసీ, పరీతూ నేణసీ మీ హేం కోణ." "పండితుఁడ వగుదు వేని పురాణముఁ జెప్పెదవు. కాని నీ వెవఁడవో తెలిసికొనలేవు" అని తుకారామబువాగారు సైతము వచించిరి. (గా. ౨౫౪౯) నాయొక్కజ్ఞాన మెంత యల్పమో చూడుము. 'ముక్తిలభించును,' అనుమాట సహజముగనె నానోటనుండి వెలువడు

చున్నది.' అని యనుటకు నాత్మకంటె ముక్తి వేఱుగ నున్న దని యభిప్రాయమా ఏమి? బ్రహ్మము-ఆత్మయు నను నివి యొకటిగనే యున్నవి యనుజ్ఞానోత్పత్తికి పూర్వము, ద్రష్టయును, దృశ్యమగుజగత్తునకును భేదముండెను కాని బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము పూర్వముగ కలిగినపిదప నాత్మ బ్రహ్మమందుఁ గలిసి పోవుటచే బ్రహ్మజ్ఞాని కూర్చున్నచోటనే, తానే బ్రహ్మస్వరూపుఁ డగుచున్నాఁ డనియు, ఈయాధ్యాత్మికావస్థనే 'బ్రహ్మనిర్వాణ'మనియు 'మోక్ష'మనియుం జెప్పుదురు. కావున వాఁడేమియు నెవరికి నీయనక్కఱ లేదు. ఎక్కడనుండియు మఱియొకపదార్థము రానక్కఱ లేదు. దీనికొఱకు మఱియొకలోకములోనికి వెళ్లవలసిననిమిత్తము లేదు. అని మనయధ్యాత్మశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. పూర్ణముగ నాత్మజ్ఞాన మెప్పుడెక్కడ కలుగునో యాక్షణమునందె యాస్థలమునందె మోక్షమున్నది. కారణమేమియన: మోక్ష మనునది యాత్మయొక్కమూలభూతమునకు శుద్ధావస్థగ నున్నది. వేఱుగస్వతంత్రవస్తువుగాని, స్థలముగాని కానేరదు.

“మోక్షస్య నహి వాసోఽస్తి న గ్రామాంతర మేవ వా
అజ్ఞానహృదయగ్రంథినాశో మోక్ష ఇతి స్మృతః.” (శివగీత. ౧౩. ౩౨)

“మోక్షమున కొకచోటు లేదు: ఒకయూరును లేదు. అనఁగా దానికొఱకెక్కడకును పోనక్కఱ లేదు. తనహృదయమందున్నయజ్ఞానగ్రంథియొక్క నాశమునె మోక్ష మని చెప్పుచున్నారు” అని శివగీతలలో నున్నది. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందుండి నిష్పన్న మగు నీఫలితార్థమే “అభితో బ్రహ్మనిర్వాణం వర్తతే విదితాత్మనామ్” “ఎవరికి పూర్ణమగు నాత్మజ్ఞానము కలిగినదో వారికి బ్రహ్మనిర్వాణరూప మగుమోక్షము కూర్చున్నచోటనే లభించును” (గీ. ౫. ౨౬) అనియు, “య స్సదా ముక్త ఏవ సః” (గీ.౫.౨౮) అనియు భగవద్గీతాశ్లోకములయందును, “బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతి”— “బ్రహ్మమును తెలిసికొన్నవారు బ్రహ్మమే యగుచున్నారు”—(ముం. ౩. ౨. ౯.) మొదలగునుపనిషద్వాక్యములయందును జెప్పఁబడినది. మనుష్యునియాత్మకు జ్ఞానదృష్టిచేఁ గలుగు నీపూర్ణావస్థనే 'బ్రహ్మభూతము' (గీ. ౧౮. ౫౪), లేక, 'బ్రాహ్మీస్థితి' (గీ. ౨. ౭౨). యని చెప్పుచున్నారు. మఱియు స్థితప్రజ్ఞుఁడు (గీ౨. ౫౫-౭౨), భక్తుఁడు (గీ. ౧౨. ౧౩-౨౦), లేక, త్రిగుణాతీతుఁడు (గీ. ౧౪. ౨౨-౨౭) నగుపురుషునిగుఱించి భగవద్గీతయందును నితరగ్రంథములందు నున్న వర్ణనయంతయు నీయవస్థను గుఱించియే యై యున్నది. 'త్రిగుణాతీత' అను పదమువలన ప్రకృతి, పురుషులనురెంటిని స్వతంత్రములుగ నంగీకరించి సాంఖ్యులు చెప్పినట్లు 'పురుషునకు కేవలత్వమే

మోక్ష' మనునదియే గీతలకు సమ్మత మని యనుకొనఁ గూడదు. మఱి యేమనఁగా: అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న "అహంబ్రహ్మాస్మి"—"నేనే బ్రహ్మముగా నున్నాను"—(బృ. ౧. ౪. ౧౦) అను బ్రాహ్మస్థితి యొకానొకప్పుడు భక్తిమార్గముచేతను మఱియొకప్పుడు చిత్తనిరోధరూప మగు పాతంజలయోగమార్గముచేతను, ఇంకొకప్పుడు గుణాగుణవివేచనరూప మగు సాంఖ్యమార్గముచేతను ప్రాప్తమగు నని గీతల యొక్క యభిప్రాయము. ఈమార్గములలో నధ్యాత్మవిచార మనుమార్గము కేవలము బుద్ధిగమ్య మనియు, సామాన్యమనుజులకు పరమేశ్వరస్వరూపజ్ఞానము కావలసిన యెడల భక్తి యనునదియె సులభసాధనముగ నున్న దనియు గీతలయందుఁ జెప్పఁబడి యుండుటచే దానియొక్క సవిస్తర మగువిచారము పదమూఁడవయధ్యాయము నందుఁ జేయఁబడును. సాధన మేదైనను కానిమ్ము; బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క-(అనఁగా: సత్య మగుపరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క) జ్ఞానము కలుగుటచే, జగత్తునం దున్న నిఖిలభూతములలోను నొకయాత్మయే యున్న దని తెలిసికొనుటయు, తదనుసారముగ నాచరించుటయు ననునదియే యధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పరాకాష్ఠ యగుటచే నీస్థితిని బొందినపురుషులే ధన్యులును కృతకృత్యులు నగుదు రని మాత్రము నిర్వివాదముగనే యున్నది. కారణ మేమియనఁగా: కేవల మింద్రియసుఖము మనుజులకును పశువులకును సమానముగ నుండుటచే మనుష్యజన్మముయొక్క సార్థకత గాని, లేక, మనుజునియొక్క మనుష్యత్వముగాని జ్ఞానప్రాప్తియందె యున్న దని పూర్వమునందె చెప్పఁబడియున్నది. సర్వభూతములయందును మనోవాక్కాయములచే నెప్పుడు నిట్టిసామ్యబుద్ధినుంచి సర్వకర్మలను చేయుటయే నిత్యముక్తావస్థ, పూర్ణయోగము, లేక, సిద్ధావస్థ యనియు చెప్పఁబడినది. గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన యీయవస్థలలో పండ్రెండవయధ్యాయమునం దున్న (జ్ఞా. ౧౨. ౧౫) భక్తుని యొక్క వర్ణనకు వ్యాఖ్యానముఁజేయుచు—

పార్థా జయాచియా ఠాయీఁ, వైషమ్యాచీ వార్తా నాహీఁ,
రిపుమిత్రాఁ దోహీఁ, సరిసా పాడు.
కాఁ ఘరిచియా ఉజియేడు కరావా, పారఖియా అంధారు పాడావా,
హేఁ నేణేచి గా పాండవా, దీపు జైసా.
జో ఖాండావయా ఘావో ఘాలీ, కాఁ లావణీ జయానేఁ కేలీ,
దోఘా ఏకచి సాఉలీ, వృక్షు దే జైసా.

“ఓ పార్థా! ఎవనిహృదయమున వైషమ్యము నామమాత్ర మైనను లేదో, యెవఁడు శత్రుమిత్రుల నిరువురను సమానముగఁ జూచుచున్నాఁడో; ఓ పాండవా! దీప మేవిధమున ‘ఈయిల్లు నాది గాన దీనిఁ బ్రకాశింపఁ జేయుదును’ అని కాని, ‘ఇది మఱియొకరియిల్లు గాన దీనిని బ్రకాశింపఁజేయను’ అని కాని యనుకొనుట నెఱుంగదో, యావిధమున నెవఁడు భేదభావము నెఱుంగఁడో; చెట్టు, తన్ను నాటినవానికిని తన్ను నఱకువానికిని సమానముగ నీడనిచ్చునట్లెవఁడు సముఁడుగ నుండునో” అనియు తత్పూర్వమునందున్న (జ్ఞా. ౧౨. ౧౩) యధ్యాయమునందే—

ఉత్తమాతేఁ ధరిజే, అధమాతేఁ అవ్హేరిజే,
హేఁ కాఁహీఁచ నేణిజే, వసుధా జేవీఁ.
కాఁ రాయాచేఁ దేహ చాళూఁ, రంకా పరాతేఁ గాళూఁ,
హేఁ న మ్హణేచి కృపాళూ, ప్రాణు పైఁ గా.
గాఈచీ తృషా హరూఁ, కాఁ వ్యాఘ్రా విష హోఊని మారూఁ,
ఎసేఁ నేణేచి కాఁ కరూఁ, తోయ జైసేఁ.
తైసీ ఆఘవియాచి భూతమాత్రీఁ, ఏకపణే జయా మైత్రీఁ,
కృపేశీఁ ధాత్రీఁ, ఆపణచి జో.
ఆణి మీ హేఁ భాష నేణేఁ, మాఝేఁ కాఁహీఁచి న మ్హణే,
సుఖదుఃఖ జాణణేఁ, నాహోఁ జయా.

“ఎవఁ డుత్తముని సాంగత్యముఁ జేయవలయు ననియు నధముని సాంగత్యముఁ జేయరా దనియు నీభేదమును భూమివలె నెఱుంగఁడో; దయగలవాఁ డగు నెవఁడు రాజును గౌరవింతు ననియు దరిద్రు నవమానింతు ననియు మనస్సున నెన్నఁడో; నీరు, ఆవుయొక్క దప్పిని తీర్తు ననియు పులిని విషమై చంపుదు ననియుఁ దలంపనట్లు సర్వప్రాణులవిషయమై యెవని కేకరూపముగ మైత్రిగలదో; యెవఁడు స్వభావముచేతనే దయగలవాఁడో, యెవఁడు సుఖదుఃఖముల నెఱుంగఁడో, వాఁడే ముక్తుఁడు. అధ్యాత్మవిద్యచే తుదకు ప్రాప్తమగునది యింతకంటె నేమియు లేదు.”

అనియు జ్ఞానేశ్వరమహారాజుగా రనేకదృష్టాంతములతో బ్రహ్మభూతుని యొక్క సామ్యావస్థను శుద్ధమహారాష్ట్రభాషయందు మిక్కిలిసరసముగను చమత్కారముగను నిరూపణచేసి యున్నారు. దానియందు గీతలలోని నాల్గుస్థలముల

యం దుండు బ్రాహ్మస్థితిసంబంధ మగువర్ణనయొక్క సారాంశ మున్నదియని వచించుట కేయభ్యంతరమును లేదు. అధ్యాత్మవిద్యచేఁ ముదకుఁబొందఁదగిన ఫలమిదియే.

సర్వమోక్షధర్మములకు మూల మగునధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పరంపర మన దేశమున నుపనిషత్తులు మొదలుకొని, తుకారామబువాగారిపర్యంతము నవ్యాహతముగ నెట్లు వచ్చుచున్న దనియు నీపూర్వోక్త మగుపరిశీలనవలనఁ దెలియును. కాని యుపనిషత్తులకాలముకంటె పూర్వమునసైతము (అనఁగా: అత్యంత మగు ప్రాచీనకాలము నుండియు) ఈదేశమున నీజ్ఞానము ప్రాదుర్భవించి యిప్పటికి క్రమక్రమముగ నుపనిషత్తులలోని విచారములమూలముగ వృద్ధిఁ జెందిన దనువిషయము చదువరులకు లెస్సగఁ దెలియుటకై ఋగ్వేదమందున్న బ్రహ్మవిద్యకు నాధారభూత మగునుపనిషత్తులయందలి యొకప్రసిద్ధమగుసూక్తము భాషాంతరముతో ముందు వ్రాయఁబడును. సృష్టికి నగమ్య మగుమూలతత్త్వమేది? దానియందుండి యీ వివిధమగుదృశ్యసృష్టి యెట్లు గలిగి యుండును? అనువిషయ మీసూక్తమున నిరూపింపఁబడినట్లు, ప్రగల్భమును, స్వతంత్రమును, మొదలంటఁ జేయఁబడినదియు నగుతత్త్వజ్ఞానముయొక్క సమర్మకవిచారము, ధర్మగ్రంథములలో నేమూలగ్రంథమునను స్పష్టముగ విచారింపఁబడలేదు. ఇంతియకాక యిట్టి యధ్యాత్మవిచారముతో నిండినదియు, నింతప్రాచీనమైనదియునగు గ్రంథ మిప్పటికి నెక్కడను లభ్యము కాలేదు. కావుననే యనేకులగుపాశ్చాత్యులుసైతము ధార్మికమగునితిహాస దృష్టితోఁ గూడ నీసూక్తమును మిక్కిలిమహత్త్వముఁ గల దని యెంచి యాశ్చర్యచకితులై మనుజుని మనఃప్రవృత్తి నశ్వరమును నామరూపాత్మకము నగుసృష్టికి పరమందున్న నిత్యము నచింత్యము నగుబ్రహ్మశక్తివైపున కెటుల సహజముగ నొఱగి యున్నదియుఁ దెలియఁ జేయుటకై తమతమభాషలలోనికి దీనిని మార్చుకొనిరి. ఈ సూక్తము ఋగ్వేదమున పదియవమండలమునందలి ౧౨౯ వది యైయున్నది. సూక్తారంభమునం దుండుశబ్దముంబట్టి దీనిని "నాసదీయసూక్త"మని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నిది తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు (౨. ౮-౯) చెప్పఁబడియున్నది. మహాభారతమునందు నారాయణీయ, లేక, భాగవత ధర్మములందును భగవదిచ్ఛచే తొలుత సృష్టియెటు లయ్యె ననువిషయ మీసూక్తాధారముంబట్టియే వర్ణిత మైనది (మ. భా. శాం. ౩౪౨-౮) సర్వానుక్రమణికాప్రమాణముంబట్టి యీసూక్తమునకు ఋషి పరమేష్ఠిప్రజాపతి, పరమాత్మ దేవత, గలిగి త్రిష్టుపు ఛందము (అనఁగా: ప్రతిపాదమునకును బదునొకండక్షరములు, నాలుగుచరణములు) గల ఋక్కులేదు

కలవు. 'సత్' 'అసత్' అనుశబ్దములు ద్వ్యర్థము లగుటచే, జగత్తుయొక్క మూల ద్రవ్యమును 'సత్' అని చెప్పుటలో నుపనిషత్కారులకుఁ గల దని పూర్వమునం దీప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినమతభేదమే ఋగ్వేదమునందును స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ఉదాహరణము:—ఈమూలకారణవిషయములో నొకచోట "ఏకం సద్విప్రా బహుధా వదన్తి" (ఋ. ౧. ౧౬౪. ౪౬), మఱియొకచోట "ఏకం సన్తం బహుధా కల్పయన్తి" (ఋ.౧౦. ౧౧౪. ౫), అని చెప్పఁబడినది. ఏకమును సత్తును (ఎప్పుడుండునది) అగు దానినే లోకులు వేర్వేఱుగఁ బేర్కొనెదరు. కాని కొన్నిస్థలములయందు దీనికి విపరీతముగనే "దేవానాం పూర్వ్యే యుగే ఽసతః సదజాయత" (ఋ. ౧౦. ౭౨. ౭) దేవతలయుత్పత్తికంటె పూర్వమందు నైత మసత్తునం దుండియే (అనఁగా: అవ్యక్తమున నుండి) సత్తు (అనఁగా:వ్యక్తము) యొక్క సృష్టి యుత్పన్న మైన దని యితరస్థలములందును జెప్పఁబడినది. ఇంతియ కాక జగత్తుయొక్క మూలారంభమున హిరణ్యగర్భుఁ డుండెను. అమృతము మృత్యువు నను నీరెండును వతనిఛాయలే. వానిచేఁ బిదప జగత్తంతయు నిర్మింపఁబడినది (ఋ. ౧౦. ౧౨౧. ౧-౨). పురుషుఁ డాదియందు విరాట్రూపుఁ డై యుండెను. వానియందునుండి యజ్ఞములద్వారా సర్వసృష్టియు నుత్పన్న మైనది. (ఋ.౧౦. ౯౦). ప్రారంభమున జల ముండెను. దానియందు ప్రజాపతి పుట్టెను. (ఋ.౧౦.౭౨.౬; ౧౦.౮౨.౬) లేక, ఋతసత్యములు రెండు ప్రథమమున నుత్పన్నము లైనవి. అనంతరము రాత్రి (అంధకారము), సముద్రము (జలము), సంవత్సరము మొదలగునవి యుత్పన్నము లైనవి. (ఋ.౧౦. ౧౯౦.౧) ఇట్లేదియో యొక దృశ్యతత్త్వమునుండి సృష్టి యుత్పన్న మైన దని ఋగ్వేదమునందె వేర్వేఱుగ వర్ణింపఁబడి యున్నది. ఋగ్వేదమున వర్ణిత మగు నీమూలద్రవ్యములోనే తొలుత (౧) తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమునందు "ఆపో వా ఇద మగ్రే సలిల మాసీత్" (తై. బ్రా. ౧. ౧. ౩. ౫)—ఈసర్వమును బ్రారంభమున పలుచనిది యైన జలముగ నుండెను—అని యుదకముయొక్కయు, (౨) తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు "అసద్వా ఇద మగ్ర ఆసీత్" (తై.౨.౭)—ఇది తొలుత నసత్తుగనే యుండెను—అని యసత్పదార్థముయొక్కయు, (౩) ఛాందోగ్యములో "సదేవ సోమ్యేద మగ్ర ఆసీత్" (ఛా. ౬. ౨)—ఈసర్వమును తొలుత సత్తుగనే యుండెను—అని సత్పదార్థముయొక్కయు, (౪) "ఆకాశః పరాయణం" (ఛాం. ౧. ౯)—ఆకాశము సర్వమునకు మూలము—అని యాకసముయొక్కయు, (౫) బృహదారణ్యకమందు "నైవేహ కించ నాగ్ర ఆసీ న్మృత్యు నైవేద మావృత మాసీత్ (బృ.౧. ౨. ౧.)—

ప్రారంభమున నిదంతయు లేకుండెను. సర్వము మృత్యువుచేతనే యాచ్ఛాదింపఁబడినది—అని మృత్యువుయొక్కయు; (౬) మైత్ర్యుపనిషత్తునందు "తమో వా ఇద మగ్ర ఆసీ దేకమ్." (మై. ౫. ౨)—ఈసర్వమును ప్రారంభమున నొక్కే తమస్సుగ (తమోగుణి, అంధకారమై)నుండెను.—పిదప నందుండి రజస్సును, సత్త్వమును బుట్టినవి యని తమస్సుయొక్క యనువాదము చేయఁబడినది. అటులే యీ వేదవచనముల ననుసరించి మనుస్మృతిలో—

"ఆసీ దిదం తమోభూత మప్రజ్ఞాత మలక్షణమ్
అప్రతర్క్య మవిజ్ఞేయం ప్రసుప్త మివ సర్వతః." (మను. ౧. ౫. ౮)

"ఈసమస్తమును దొలుత తమస్సుచే (అంధకారముచే) వ్యాప్త మైనందున భేదాభేదముల నెఱుంగుటకు యోగ్యము కామిచే నగమ్యముగ నిదురించినటు లుండెను. పిదప దానియం దవ్యక్తపరమాత్మ ప్రవేశించి జలమును ప్రారంభమున సృజించెను"—అని సృష్ట్యారంభము వర్ణిత మైనది. సృష్ట్యారంభమున నున్నమూల ద్రవ్యసంబంధవిషయమై యీవిధము లగువేర్వేఱువర్ణనలు, నాసదీయసూక్తము పుట్టినసమయమునందును ప్రచలితములుగ నుండవలయును. మఱియు నిం 'దేమూల ద్రవ్యము సత్యమని యెఱుంగవలయును?' అనుప్రశ్న యప్పుడే పుట్టియుండును. కారణ మేమి యనఁగా: దానియందు బీజము (అనఁగా: సత్యము) ఏమగు ననువిషయమై యీసూక్తముయొక్కఋషి యిట్లు పక్కాణించియున్నాఁడు.—

సూక్తము

నాస దాసీ న్నో స దాసీత్తదానీం
నాసీ ద్రజో నోవ్యోమా పరో యత్,
కి మావరీవః కుహ కస్య శర్మ
న్నంభః కిమాసీ ద్గహనం గభీరమ్.౧.

భాషాంతరము.

౧. అప్పుడు, అనఁగా: మూలారంభమున, అసత్తు లేకుండెను. సత్తును లేకుండెను. అంతరిక్షము లేకుండెను. దానికంటె పరమం దున్నయాకాశము లేకుండెను. (ఈస్థితియందు) ఎవరు (ఎవరిని) ఆవరించి యుండిరి? ఎక్కడ? ఎవరి సుఖముకొఱకు? అగాధము, గహనమగు జలముసైత మెక్కడ నుండెను? *

---

* మొదటిబుక్కుయొక్క నాలవచరణమున 'ఆసీ త్కిం'అని యన్వయించి, నే నీవిధముగ నర్థమును వ్రాసినాను. దానికి 'జలము అప్పుడు లే' దని భావార్థము (తై. బ్రా. ౨. ౨. ౯ చూడుము).

న మృత్యు రాసీ దమృతం న తర్హి
న రాత్ర్యా అహ్న ఆసీ త్ప్రకేతః,
ఆసీ దవాతం స్వధయా తదేకం
తస్మాద్ధాన్య న్న పరః కించ నాస. ౨.

౨. అప్పుడు మృత్యువు, అనఁగా: మృత్యుగ్రస్తము, నశ్వరమునగు దృశ్య సృష్టి లేక యుండెను. కావుననే (రెండవది) అమృతము, అనఁగా: అవినాశియగు నిత్యపదార్థము (ఈభేదముచు లేకయుండెను. (అటులె) రాత్రి, పగలను నీభేదము తెలియుటకై యేసాధనములు (=ప్రకేతములు) లేకపోయెను. (ఏది యున్నదో) అది యేకాకిగనే స్వధచే, అనఁగా: దనశక్తిచే, వాయువువినాగా శ్వాసోచ్ఛ్వాసములను జేయుచున్నది, అనఁగా: స్ఫూర్తి కలదై యుండెను. దానికంటె మఱియొకవస్తు వేమియు లేకయుండెను.

తమ ఆసీ త్తమసా గూఢ మగ్రే
ప్రకేతం సలిలం సర్వ మా ఇదమ్,
తుచ్ఛేనాభ్వపిహితం యదాసీత్
తపస స్తన్మహినా౽జాయ తైకమ్. ౩.

౩. అంధకార ముండెను. ఆరంభమునం దిదియంతయు నంధకారముచే వ్యాప్తమును, (మఱియు) భేదాభేదవిరహిత జలముగను నుండెను. లేక, ఆభు, అనఁగ: సర్వవ్యాపి యగు బ్రహ్మము (ఆరంభముననే) తుచ్ఛముచేతనే, అనఁగా: అసత్యమగు మాయచేతనే, యాచ్ఛాదితమయినది— అని (యత్) ఏది (చెప్పఁబడుచున్నదో) అది (తత్) మూలముననొకటియె (బ్రహ్మమే). తపస్సుయొక్క మహిమచే (రూపాంతరముచే)ఁ బిదపఁ బ్రచురమైనది.*

* కొంద ఱీమూఁడవఋక్కుయొక్క తొలిమూఁడుచరణములు స్వతంత్రములని యంగీకరించి, "అంధకారము, దానిచే వ్యాప్తమగుజలము, లేక, తుచ్ఛముచే నాచ్ఛాదితమైన ఆభువు(శూన్యము)గానుండెను." అని వానికి విధానార్థకమగునర్థముంజేసిరి. కాని "ఆరంభమున నేమియు లేదు," అని యీసూక్తమునందలి

కామ స్తదగ్రే సమవర్తతాధి
మనసో రేతః ప్రథమం యదాసీత్
సతో బన్ధు మసతి నిరవిందన్
హృదిప్రతీష్యా కవయో మనీషా.౪.

౪. (దీనియొక్క) మనస్సుయొక్కయే రేతస్సు, అనఁగా: బీజము, ప్రారంభమున బయలువెడలెనో, యదే ప్రారంభమున కామము (అనఁగా: సృష్టిని నిర్మించు ప్రవృత్తి, లేక, శక్తి) అయ్యెను. (అదె) అసత్తునందు, అనఁగా: మూలపరబ్రహ్మమందు సత్తుయొక్క, అనఁగా: వినాశిదృశ్యసృష్టియొక్క, (మొదటి) సంబంధ మని జ్ఞాతలు అంతఃకరణమందు విచారించుకొని బుద్ధిచే నిశ్చయించినారు.

మొదటిరెండుఋక్కులయందుఁ స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మూలారంభమున నంధకారముగాని, జలముగాని యుండె నని పూర్వము చెప్పఁబడినదానికి విరుద్ధముగ నీసూక్తమునందే చెప్పఁబడియుండుట యసంభవముగాన నది తప్పని నాయుద్దేశము. ఇంతియకాక యటు లర్థముఁ జేసినను మూఁడవచరణమునందలి 'య'చ్ఛబ్దము నిరర్థక మని చెప్పవలసివచ్చును. అందుచే మూఁడవచరణమునందలి 'య'చ్ఛబ్దమునకు నాల్గవచరణములోని తచ్ఛబ్దముతో సంబంధము గలిపి నేను వ్రాసినట్లుగనే యర్థముఁ జెప్పక తప్పదు. 'మూలారంభమున జలము మొదలగు పదార్థము లుండెను' అని చెప్పువారికి సమాధానము చెప్పుట కీసూక్తమున నీఋక్కున్నది. మీరు చెప్పినటులుఁ మూలమున తమస్సు జలము మొదలగుపదార్థములు లేవు. ఇఁక నేమన: ఈసమస్తప్రపంచము నొకబ్రహ్మమందుండియే పిదప వెలువడిన దని ఋషియొక్కయుద్దేశ మని చెప్పవలసివచ్చును. 'తుచ్ఛము' 'ఆభు' అను నీరెండును పరస్పరవిరుద్ధార్థములు కావుననే, తుచ్ఛమునకు విపరీతమగు గొప్పది, లేక, సమర్థ మయినదని, 'ఆభు' శబ్దార్థమును జెప్పవలసి వచ్చును. ఋగ్వేదమునందింకను రెండుస్థలములలో 'ఆభు' శబ్దప్రయోగము కాన్పించుచున్నది. (ఋ. ౧౦. ౨౭. ౧-౪.). అచ్చో సాయణాచార్యులుసైతము మీశబ్దమున కీయర్థమునే వ్రాసియున్నారు. పంచదశిలో (చిత్రదీప. ౧౨౯-౧౩౦) తుచ్ఛశబ్దమును మాయార్థకముగఁ బ్రయోగించి యున్నారు. (నృసిం. ఉత్త. ౯. చూడుము) చూడఁగా 'ఆభు'శబ్దమునకు శూన్యమని యర్థము కానేరదు. 'పరబ్రహ్మమే'యర్థ మగును. "సర్వం అః ఇదమ్". ఇచ్చో'అః' (అ + అస్) అనునది అస్ధాతువుయొక్క భూతకాలరూప మైనందున దీనికి 'ఆసీత్' అనియర్థము.

తిరశ్చీనో వితతో రశ్మిరేషామ్
అధః స్విదాసీదుపరి స్విదాసీత్
రేతోధా ఆసన్మహిమాన ఆసన్
స్వధా అవస్తాత్ ప్రయతిః పరస్తాత్. ౫.

౫. (ఇది) రశ్మి, అనఁగా: సారము, లేక, కిరణము యొక్క (లోపల) అడ్డుగ వ్యాపించినది. ఇది క్రిందను మీఁదను వ్యాపించియున్నది. వీనిలో కొన్ని రేతోధా, అనఁగా : బీజప్రదము లాయెను. మఱియు (వృద్ధిఁబొంది) గొప్ప వయ్యెను. వానియొక్క స్వశక్తి యీవైపునను, ప్రయతి, అనఁగా: ప్రభావము, ఆవైపునను, (వ్యాపించి) ఉన్నది.

కో అద్ధా వేద క ఇహ ప్ర వోచత్
కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః
అర్వాగ్దేవా అస్య విసర్జనేనా
థ కో వేద యత ఆబభూవ. ౬.

౬. (సత్తు యొక్క) ఈ విసర్గము, అనఁగా: వ్యాప్తి, దేనియొక్కడ నుండి వచ్చెను? లేక, యెవరినుండి వచ్చెను? (దీనికంటె) 'ప్ర', అనఁగా: విస్తారముగ, ఇచ్చోఁ జెప్పువా రెవరు? నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుచున్న వా రెవరు? దేవతలుసైత మీ (సత్ సృష్టియొక్క) విసర్గానంతరమునసె పుట్టినవారు. మఱి యదియెచ్చోనుండి వెలువడినదియో నెవ రెఱుంగుదురు?

ఇదం విసృష్టిర్యత ఆబభూవ
యది వా దధే యది వా న దధే
యో అస్యాధ్యక్షః పరమే వ్యోమన్
సో అంగ వేద యది వా న వేద. ౭.

౭. (సత్తుయొక్క) ఈ విసర్గము, అనఁగా: వ్యాపన మెచ్చోనుండి వచ్చినది? లేక, అది నిర్మించినను, నిర్మింపక పోయినను సరే. అది పరము మగు నాకాశమునం దుండెడి నీజగత్తునకు నధ్యక్షుఁ డెవఁ డున్నాఁడో (హిరణ్యగర్భుఁడు) వాఁ డెఱింగియుండును; లేక, యెఱుంగక సైతముండును! (ఎవరు సెప్పఁగలరు?)

నేత్రములకును, లేక, సామాన్యముగ సకలేంద్రియములకును గోచరమును, వికారియు, వినాశియు, నామరూపాత్మకము నగు నానాదృశ్యములజాలములో నే చిక్కుకొని యుండక దానికి పరమందు ఏదేని యేకము నమృతము నగు తత్త్వము గలదో దానిని జ్ఞానదృష్టిచేఁ దెలిసికొనుటయే సర్వవేదాంతశాస్త్రములరహస్యము. మఱియు నీ సారాంశ మనెడి వెన్నముద్దవిషయమై పైసూక్తము లోని ఋషి తొలుదొల్తనే యింతతప్పులేనిచక్కని యూహను జేయుటచే నాతనియంతర్జ్ఞాన మెంత తీవ్రముగ నున్నదియు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. మూలారంభమునందు (అనఁగాః సృష్టియం దున్న నానాపదార్థములయస్తిత్వము కలుగుటకు ముందు) ఏది గలదో యది 'సత్తు'గా నుండెనా? లేక 'యసత్తు'గా నుండెనా? మృత్యువుగ నుండెనా? లేక, అమరముగ నుండెనా? ఆకసముగ నుండెనా? లేక, జలముగ నుండెనా? ప్రకాశముగ నుండెనా? లేక, యంధకారముగ నుండెనా? అను మొదలగు ననేక ప్రశ్నలను వేయుటలో వాదము పెట్టుకొనక, యొక్కపరి యీయన్నింటికంటె మున్ను పనుగిడి యీఋషి విచారించున దేమియనఁగా: "సత్-అసత్, మర్త్యము-అమరము, అంధకారము-వెల్తురు, ఆచ్ఛాదించునది - ఆచ్ఛాదింపఁబడునది, సుఖ మిచ్చునది-సుఖ మనుభవించునది, అను నిద్వైతము యొక్కపరస్పరసాపేక్ష మగు భాష, దృశ్యసృష్టి నిర్మిత మైనతరువాతిదియే యగుటచే సృష్టియందలి యీద్వంద్వములు పుట్టుటకుముందు (అనఁగా: ఒకటి-రెం డను భేదములు లేనప్పుడు) ఎవరు నెవరి నాచ్ఛాదింతురు? కావున మూలారంభమునం దున్న యేకవిధమగు ద్రవ్యమే 'సత్' అనియు, లేక, 'అసత్' అనియు, ఆకాశము, లేక, జలమనియు, ప్రకాశము, లేక, యంధకార మనియు, అమృతము, లేక, మృత్యువు మొదలగుపరస్పరసాపేక్ష మగు నేపే రిడుటకును యోగ్యము కానేరదు. ఉండున దేదియో యది సర్వ పదార్థములకంటె విలక్షణ మగుటచే నది యేకాకిగ నే యారంభమున తనయపారమగుశక్తిచే నలుదిక్కులయందు స్ఫురించుచుండెను. దానితో సమాన మయినది, లేక, దాని నాచ్ఛాదించున దేదియు రెండవది లేదు." అని యీసూక్తముయొక్కఋషి ప్రారంభముననే నిర్భయముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. రెండవఋక్కునందు 'ఆనీత్' అను క్రియ పదమునం దున్న 'అన్' ధాతువుయొక్కయర్థము శ్వాసోచ్ఛ్వాసములఁ జేయుట, లేక, స్ఫురణను బొందుట యని యగుటచే, ప్రాణశబ్ద మీధాతువువలన నే వెలువడినది. కాని యేది 'సత్తు'ను 'అసత్తు'ను కానేరదో, అది సజీవప్రాణులవలె శ్వాసోచ్ఛ్వాస

ములను జేయు చున్నదనిమాత్ర మెవరు సెప్పఁగలరు?. మఱియు శ్వాసోచ్ఛ్వాసములను నడుపుటకు వాయు వైన నెక్కడనుండి వచ్చును? కావున 'అనీత్' అనుపదమునకే 'అవాతం'=వాయువు లేనిదియే, 'స్వధయా' = స్వీయ మగుమహిమచే, యనుపదములను జతపఱచుటచే జగత్తుయొక్క మూలతత్త్వము జడము కాదను నీయద్వైతావస్థయం మున్నయర్థము, "అది యొకవాయువు దక్క (అనఁగా: వాయ్వపేక్షలేక,) స్వశక్తిచేతనే శ్వాసోచ్ఛ్వాసములఁ జేయుచున్నది." అని ద్వైతమును బోధించునవిపరీ నుండుమాటలతో నిక్కలి యుక్తిగ వర్ణిత మయ్యెను. మఱియుం దానిజూడఁగనే కాన్పించువిరోధమంతయు నాయద్వైతతత్త్వము ను బోధించుశబ్దములయందలియసామర్థ్యముచే వెలఁపడినది. "నేతి నేతి," "ఏకమేవాద్వితీయం," లేక, "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః" (ఛాం ౭. ౨౪. ౧), —తనయొక్క మహిమచేతనే (అనఁగా: నితరాపేక్షలేకయే,) యేకాకిగనే యుండువాఁడు.—ఈ మొదలగునుపనిషత్తులం దున్నపరబ్రహ్మవర్ణన యంతయు నీయర్థము నే బలపఱచునదిగ నున్నది. సర్వసృష్టియొక్క మూలారంభమున, ఏయనిర్వాచ్యతత్త్వము నలుగడల స్ఫురించుచుండె నని యీసూక్తమునఁ జెప్పఁబడినదో, యదియే సర్వదృశ్యసృష్టియొక్క ప్రళయమగునప్పుడు సైత మవశిష్టముగ నుండు నని స్పష్ట మగుచున్నది. కావున గీతలయందు, "సర్వపదార్థములు నశించినను నేదినాశ మొందదో" (గీ. ౮. ౨౦) అని యీపరబ్రహ్మమే కొన్నిపర్యాయపదములచే వర్ణిత మైనది. మఱియు "అది సత్తుగా నేరదు, అసత్తును గా నేరదు" (గీ. ౧౩. ౧౨) అని యీసూక్తము నాధారముగఁ గైకొని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కాని నిర్గుణపరబ్రహ్మముతప్ప రెండవపదార్థ మేమియు లేనియెడల "ఆరంభమున జలము, అంధకారము, లేక, ఆభువు, తుచ్ఛము నను వానియొక్క ద్వంద్వ ముండెను." అను మొదలగువర్ణన వేదాంతమం దుండుటచే నందులకు వ్యవస్థ యెటులఁ జేయనగు ననుశంక పొడమును. కావున మూఁడవఋక్కులో నీకవి "జగదారంభమున నంధకారముండెను, లేక, యంధకారాచ్ఛాదిత మగుజల ముండెను, లేక, ఆభువు (బ్రహ్మము), దాని నాచ్ఛాదించుమాయయు(తుచ్ఛము) నను నీ రెండును ప్రారంభము నందుండియున్నవి."యని చెప్పియున్నాఁడు.ఇవి యంతయు నేకాకియు నేకవిధము నగుమూలపరబ్రహ్మముయొక్క తపోమహిమచేతనే క్రమక్రమముగ వివిధసంసారము నుత్పన్న మైనవిదప యొనర్చినవర్ణనగ నున్నది. కేవలమూలారంభప్రతిపాదకము కా నేరదు. ఈఋక్కునఁ దపశ్శబ్దముచే మూలపరబ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానమయమగు

విలక్షణశక్తి వివక్షిత మగుచున్నది. ఈశక్తియే నాలుగవఋక్కున వర్ణింపఁబడెను. (ముం.౧.౧.౯. చూడుము) కావున, "ఏతావానస్య మహిమా ఽతో జ్యాయాంశ్చ పూరుషః" (ఋ. ౧౦.౯౦. ౩)అను న్యాయానుసారముగ నీసర్వసృష్టి యనునది యెవరి మహిమయో యామూలద్రవ్య మీయన్నింటికంటె పరముగను శ్రేష్ఠముగను భిన్నముగనున్న దని మరల చెప్పనక్కఱ లేదు. కాని, చూడఁదగినవస్తువు-చూచువాఁడును, భోక్త-భోగ్యము, ఆచ్ఛాదకము-ఆచ్ఛాద్యము, తమస్సు-వెలుతురు, మర్త్యము-అమరము మొదలగుసర్వద్వైతము నీతీరుననే యొక పర్యాయమే పుట్టించి యేకము, నిర్భయము, చిద్రూపము, విలక్షణము నగు పరబ్రహ్మమే మూలారంభమున నున్న దని నిశ్చయించినను, ఈయనిర్వాచ్యము, నిర్గుణము, నేకము నగుతత్త్వమునుండి, యాకాశము, జలము, మొదలగు ద్వంద్వాత్మకము, వినాశి, సగుణము, నామరూపాత్మకము నగువివిధసృష్టిగాని, లేక, యీసృష్టికి మూలభూతక మగుత్రిగుణాత్మకప్రకృతి గాని, యెటు లుత్పన్నమయినదియు చెప్పవలసినసమయము తటస్థింపఁగనే, మనస్సు, కామము, అసత్తు, సత్తు, అని యిట్టిద్వైతభాషయే యీఋషి యోజింపవలసియుండుటచేఁ దుద కీవిషయము మనుష్యబుద్ధికి గోచర మగుదానికంటె పరమం దున్న దని యీఋషి స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. నాల్గవఋక్కునం దీమూలబ్రహ్మమే యసత్తుగఁ జెప్పఁబడినది; కాని దాని 'కేమి లే'దని యర్థము కానేరదు. కారణ మేమనఁగా: రెండవఋక్కునందే 'యది యున్న'దని స్పష్టముగఁజెప్పఁబడినది. ఈసూక్తముననే కాక, మఱియొకస్థలమునందును, దృశ్యసృష్టిని యజ్ఞముతోఁ బోల్చి, 'యీయజ్ఞ మొనర్చుటకు వలయు నాజ్యము సమిధలు మొదలగుసామగ్రి ప్రారంభము నెచ్చో నుండివచ్చినది?' (ఋ. ౧౦. ౧౩౦. ౩) అనియు, గృహదృష్టాంతమును గైకొని 'మూలమగు నొకనిర్గుణమువలన నేత్రములకు బ్రత్యక్షముగఁ గాన్పించునదియు, నాకాశపృథ్వీరూపమగునదియు నగు నీభవ్యమగునింటిని నిర్మించుటకు కలప (మూలప్రకృతి) యెచ్చోనుండి కైకొనఁబడినది?' అనియు—కిం స్విద్వనం క ఉ స వృక్ష ఆస యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః—అనివ్యావహారికభాషను స్వీకరించియే ఋగ్వేదమునందును, వాజసనేయసంహితయందును గూఢములగుప్రశ్నలు వేయఁబడినవి. (ఋ. ౧౦. ౩౧. ౭; ౧౦.౮౧.౪; వాజసం. ౧౭ ౨౦). ఈయనిర్వాచ్యము, ఏకాకియు, నేకమునగు బ్రహ్మముయొక్కమనస్సునందే 'సృష్టినిర్మింపవలయు' నని'కామ'రూపమగుతత్త్వ మెటులో పుట్టె ననియు, వస్త్రములో నున్ననూలుపోఁగులవలెను, సూర్యప్రకాశమువలెను, దానియొక్కశాఖయే (అనఁగా: అంశమే) బయల్పడి

యంతటను (అనఁగా: క్రిందను పైనను నలుగడల) వ్యాపించి 'సత్తు'యొక్క సర్వ వ్యాపనమును (అనఁగా: ఆకాశపృథ్వులనెడుభవ్యమగుగృహము) నెట్లు నిర్మించిన దియు నీసూక్తములో నాల్గవ, యేడవఋక్కులయందుఁ (వాజస. సం. ౩౨. ౪.) జెప్పఁబడినది. అంతకన్న విశేషముగ సమాధానముఁ జెప్పుటకు సాధ్యముకానేరదు. కావున నీసూక్తమందలియర్థమునే యుపనిషత్తులలోను "సోఽకామాయత బహు స్యాం ప్రజాయే యేతి" (తై. ౨. ౬; ఛాం ౬. ౨-౩)— ఈపరబ్రహ్మమునకే యనేక మగుదు నని యిచ్ఛ పొడమినది—అనియు బలపఱుపఁబడినది. (బృ. ౧.౪. చూ) అథర్వవేదమందును నీసర్వదృశ్యసృష్టికిని మూలభూత మగుద్రవ్యమునందుండి యే ప్రారంభమున 'కామము' వెలువడినట్లు వర్ణిత మైనది. (అథర్వ. ౯. ౨. ౧౯) కాని "నిర్గుణమునుండి సగుణముయొక్కయు, అసత్తునుండి సత్తుయొక్కయు, నిర్ద్వంద్వమునుండి ద్వంద్వముయొక్కయు, లేక, యసంగమునుండి సంగము యొక్కయు నుత్పత్తి యెట్టు లగునో యావిషయము మనుష్యబుద్ధి కగమ్యముగ నుండుటచే సాంఖ్యులవలె కేవలతర్కవశుఁడై మూలప్రకృతివలె రెండవస్వయంభువును స్వతంత్రము నగుతత్త్వ మని యంగీకరింపక యేది తెలియదో దానినె ఱుంగ నని చెప్పుము. కాని దానికొఱకు శుద్ధబుద్ధిచేతను, ఆత్మానుభవముచేతను, నిశ్చిత మగుననిర్వాచ్యబ్రహ్మముయొక్కయోగ్యతను దృశ్యసృష్టిరూప మగుమాయ కు నిచ్చి పరబ్రహ్మవిషయ మగునద్వైతబుద్ధిని వదలుట న్యాయము కానేర"దని యీ సూక్తఋషి ప్రతిపాదించుచున్నాఁ డనునదియె యీసూక్తమునందలివిశేషము. ఇంతియెకాక ప్రకృతి యనునది త్రిగుణాత్మక మగురెండవస్వతంత్రపదార్థ మని యంగీకరించినను,దానియందుండి సృష్టినిర్మాణ మగుటకు తొలుత బుద్ధిగాని(మహాన్) లేక,యహంకారము గాని యెట్లుత్పత్తియయ్యె ననుప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుట సాధ్య ము కానేర దని యెఱుంగవలయును. మఱియు నీదోష మెప్పటికైనను వదలని యెడల ప్రకృతి స్వతంత్ర మని యంగీకరించుటలో లాభ మేమి? మూలబ్రహ్మము నందుండి ప్రకృతి(అనఁగా: సత్తు) యెట్లు నిర్మిత మయినదో తెలియ దని యందు మేని చాలును. దానికొఱకు ప్రకృతి స్వతంత్రమని యంగీకరించుట యావశ్య కము కానేరదు. మనుష్యబుద్ధికి సాధ్యము కా దన నేల? దేవతలకును సత్తుయొక్క యుత్పత్తి యెట్లని యెఱుంగుటకు శక్యము కాదు. కారణ మేమియన: దేవతలును దృశ్యసృష్టి యారంభ మైనపిదపఁ బుట్టినవార యగుటచే, వారియుత్పత్తికంటెఁ బూర్వమున నున్నపదార్థము వారి కెట్లు తెలియును? (గీ. ౧౦.౨. చూ.) దేవతల

కథెను హిరణ్యగర్భుఁడు పూర్వుఁడును, శ్రేష్ఠుఁడు నగుటచే నతఁడొకఁడే యా రంభమున "భూతస్య జాతః పతి రేక ఆసీత్" (ఋ. ౧౦.౧౨౧. ౧)—సర్వసృష్టి కిని పతి (అనఁగా: రాజు, లేక, యధ్యక్షుఁడు) యైయుండెను—అని ఋగ్వేదమునందు చెప్పఁబడినది. "అతని కీవిషయ మేలయెఱుక పడదు? తెలియు నేని యది దుర్బోధ మని యెట్లు చెప్ప నగు?" నని యెవరయిన నడిగెదరు. కావున నీప్రశ్నకు "అగును. అతఁడీవిషయమును తెలిసికొని యుండును" అని తొలుత గౌణముగ నుత్తరమిచ్చి, వెంటనే "తెలియకుండనైత నుండవచ్చును? ఎవరు చెప్పఁగలరు?" అని యుత్తరము సందిగ్ధముగఁ జెప్పుదురు. కారణ మేమియన: "పరమాకాశమున నుండువాఁడైనను నతఁడు నైతము సత్తుయొక్క కోటిలోఁ జేరినవాఁడే యగుటచే, సత్, అసత్, ఆకసము, జలము ననువీనికంటె నైతను పూర్వమున నుండువిషయములయొక్క నిశ్చితజ్ఞాన మీజగదధ్యక్షుని కెచ్చోనుండి కలుగును?" అని తనబుద్ధిచేతనే బ్రహ్మదేవుని జ్ఞానసాగరముయొక్క లోఁతును కనుగొన్నయీఋషి యాశ్చర్యముచే సాశంకముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు; కాని యొకయసత్తునకే (అనఁగా: అవ్యక్తము నిర్గుణము నగుద్రవ్యమునకే) వివిధనామరూపాత్మకమగుసత్తుయొక్క (అనఁగా: మూలప్రకృతియొక్క) సంబంధ మెట్లు కలిగినదియు తెలియకపోయినను మూల బ్రహ్మ మొక్కటియే యనుతనయద్వైతబుద్ధిని మాత్రము వదలఁడు. అచింత్యవస్తువనుగహనమున మనుష్యబుద్ధి, సాత్త్వికశ్రద్ధయొక్కయు నిర్మల మగుప్రతిభయొక్కయు బలముతో సింహమువలె నిర్భయముగ సంచరించి దానియందలి యతర్క్యవిషయములను యథాశక్తిగ నెట్లు నిశ్చయింపవలయునో యెఱుంగుట కిది యొకగొప్పయుదాహరణము గాన ఋగ్వేదమునం దీసూక్త ముండుట నిజముగనే యాశ్చర్యకరముగ నున్నది. ఈసూక్తమునం దున్నవిషయమును తొలుత బ్రాహ్మణము నందును, (తైత్తి. బ్రా. ౨. ౮. ౯), ఉపనిషత్తులయందును, పిదప వేదాన్తశాస్త్రగ్రంథములయందును, మనదేశమందున్నవారిచేతను, నర్వాచీనకాలమందు పాశ్చాత్యదేశములయం దున్నకొంతు మొదలగుతత్త్వజ్ఞానులచేతను బహుసూక్ష్మముగ విచారింపఁబడినది; కాని ఋషియొక్క శుద్ధబుద్ధి కీసూక్తమున నేపరమసిద్ధాంతము స్ఫురించినదో యాసిద్ధాంతమునే ప్రతిపక్షులకు విపర్తవాదమువంటి యోగ్యమగునుత్తరము నిచ్చుటకై మిక్కిలిదృఢ మగుదానిగను, స్పష్ట మగుదానిగను, తర్కదృష్టిచే నిస్సందేహమగుదానిగను చేయుటకంటె నెక్కువగ నేఁటివఱకు నెవ్వరును కార్య మొనర్చి యుండలేను. ఇంతకంటె నెక్కువగఁ దెలిసికొనవలయు ననుపేరాశయు నుండఁదగదు.

అధ్యాత్మప్రకరణము ముగిసినది! పిదప నుండువిషయవిచారణకు మున్నుగ సింహావలోకనము తీసిన నింతదనుక విచారించినవిషయము నాలోచింతము. కారణ మేమియనఁగా: ఇట్లు సింహావలోకనముఁ జేయకపోయితి మేని విషయానుసంధానము వదలి, కుమార్గమున సంచరించుటకు సంభవ ముండును. గ్రంథారంభమున వాచకులను విషయములోఁ బ్రవేశపెట్టినపిదప, కర్మజిజ్ఞాసాస్వరూపమును సంక్షేపముగఁ జెప్పి, మూఁడవప్రకరణమునం దున్న కర్మయోగశాస్త్రమనునదియె గీతలయందు ముఖ్యప్రతిపాద్య మని నిరూపింపఁబడినది. పిదప నీ శాస్త్రమునకు నాధిభౌతికోపపత్తి యేకదేశీయ మనియు, నపూర్ణమనియు, నాధిదైవికము కుంటి దనియు, సుఖదుఃఖవివేకపూర్వకముగ నాలుగు, అయిదు, ఆఱవప్రకరణములయందుఁ బ్రతిపాదించినపిదపఁ గర్మయోగమున కాధ్యాత్మికోపపత్తిఁ జెప్పుటకంటె పూర్వ మాత్మ యనఁగ నేమి యని తెలిసికొనుటకు నేడవప్రకరణమునందే మొదట క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞవిచారణమును, పిదప నేడు, నెనిమిదిప్రకరణములలో సాంఖ్యశాస్త్రమునందలి ద్వైతానుసారముగ క్షరాక్షరములను విచారించి తుద కీప్రకరణమున నాత్మస్వరూప మేది యనియు, పిండబ్రహ్మాండములరెంటియందు నమృతము నిర్గుణము నగు నొకయాత్మతత్త్వమే యోతప్రోతముగను (పడుగుపేకగ) నిరంతరముగను నెట్లు నిండియున్నదియు నిరూపింపఁబడినది. మఱియు సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యనునీసమబుద్ధియోగమును సంపాదించి దానిని సర్వదా స్మరణయందుంచుకొనుట యనునదియే యాత్మజ్ఞానమునకును నాత్మసుఖమునకును పరాకాష్ఠయగుటచేఁ దనబుద్ధి నీతీరున శుద్ధ మగు నాత్మనిష్ఠావస్థనుఁ దెచ్చుకొనుటలోనే మనుష్యునకు మనుష్యత్వము (అనఁగా: నరదేహమునకు సార్థకత్వము, లేక, మనుజునకు పరమపురుషార్థము)గ నున్నదనియు నిశ్చయింపఁబడినది. మానవజాతికి నాధ్యాత్మిక మగుపరమసాధ్య మేది? యనున దీరీతిగ నిర్ణయించినపిదప జగత్తునఁ దనకుఁ జేయఁదగినవ్యవహారములన్నియుఁ దనచే నేధోరణిచేఁ జేయఁబడవలయునో, లేక, యీవ్యవహారములే శుద్ధబుద్ధిచేఁ జేయఁబడవలయునో, దానిస్వరూప మెట్టిది?, అనెడి యీకర్మయోగశాస్త్రమునం దున్నముఖ్యమగుప్రశ్నకు నిందే సమాధానము స్వయముగఁ గాఁగలదు. కారణ మేమి యనఁగా: ఈసర్వవ్యవహారములును బరిణామమునందు బ్రహ్మాత్మైక్యరూప మగుసమబుద్ధికిఁ బోషకములు, లేక, యవిరుద్ధము లగురీతిగనే చేయఁబడవలయునని యిప్పుడు చెప్ప నక్కఱలేదు. అర్జునునకు భగవద్గీతలలోఁ గర్మయోగము

నందలి యీయాధ్యాత్మికతత్త్వమే యుపదేశింపఁబడినది ; కాని కర్మయోగము యొక్క ప్రతిపాదన మింతటితో ముగియదు. నామరూపాత్మకజగత్తునందున్నవ్యవహారమాత్రజ్ఞానమునకు విరుద్ధ మగుటచే జ్ఞాని దానిని వదలవలయు నని యనేకస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడినది. ఇది సత్యమగునేని జగత్తునందలిసర్వవ్యవహారములును త్యాజ్యములని నిర్ణయ మగుటచేఁ గర్మాకర్మశాస్త్రముసైతము నిరర్థక మగును. కావున నీవిషయమును నిర్ణయించుటకై కర్మయొక్కనియమము లెవ్వి? పరిణామమేమి? లేక, బుద్ధి శుద్ధమైనను నీవ్యవహారము (అనఁగా: కర్మ) నేల చేయవలయును? మొదలగువిషయములను సైతము కర్మయోగశాస్త్రమునందు విచారింపవలసి యుండును. తదనుసారముగనే భగవద్గీతలయం దావిచారము చేయఁబడియు నున్నది. సంన్యాసమార్గీయజనులకీవిషయములయందలిమహత్త్వ మేమియుఁ దోఁపకపోవుటచే భగవద్గీతలయం దున్న వేదాంతముయొక్కయో, లేక, భక్తియొక్కయో నిరూపణము సమాప్తము కాఁగానే తఱచుగఁ దమపుస్తకములఁ గట్టుటకు నారంభింతురు; కాని యట్లుచేయుట గీతలలో నున్నముఖ్యవిషయము నలక్ష్యముఁ జేయుటయే యని మామతము. ఈవిషయమయి భగవద్గీతలలోఁ బూర్వోక్తమగువిషయమునకు నేమి సమాధానము చెప్పఁబడెనో యిప్పుడు క్రమముగ విచారించెదము.

ఇది అధ్యాత్మ మను నవమప్రకరణము.

దశమప్రకరణము.

కర్మవిపాకము - ఆత్మస్వాతంత్ర్యము.

* "కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా తు ప్రముచ్యతే"

మహాభారతము, శాంతి. ౨౪౦. ౭.

ఈజగత్తునందుండు పదార్థమంతయు పరబ్రహ్మముగనే యున్నది. పరబ్రహ్మముదక్క మఱియొకపదార్థ మేమియు లేదనుసిద్ధాంతము తుదకు సత్యమైనను, మనుజుల కింద్రియగోచరములగు దృశ్యసృష్టియందలిపదార్థముల నధ్యాత్మశాస్త్రము ననుసరించి శోధించితిమేని యీపదార్థములలో నింద్రియగోచరమైనదియుఁ, బ్రతిదినమును మార్పుఁ జెందుచున్నందున ననిత్యమును నయిన నామరూపాత్మకదృశ్యమును, ఆనామరూపములచే నాచ్ఛాదింపఁబడినదియు, అదృశ్యమగునదియు నగు నిత్యమయినపరమాత్మతత్త్వము నని నిత్యానిత్యరూపములగు రెండుతెగలు బయలుదేఱును. రసాయనశాస్త్రమునం దేపదార్థము నైనను విడఁదీయుటచే వానిలోనిద్రవ్యముల నెటుల వేర్వేఱుగఁ జేయనగునో యాప్రకారముగనే యీరెండుతెగల నాలోకనమునకై యెచట వేర్వేఱుగ నమర్చుట సాధ్యము కానిమాటసత్యమే; కాని జ్ఞానదృష్టిచే నారెంటిని విడఁదీసి, శాస్త్రీయోపపాదనాసౌలభ్యమునకై క్రమముగ 'బ్రహ్మ'మనియు, 'మాయ'యనియు, ఒకానొకప్పుడు 'బ్రహ్మసృష్టి' యనియు, 'మాయాసృష్టి' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు. అయినను బ్రహ్మము నిత్యము సత్యము నైనది కాన బ్రహ్మసృష్టి యనుశబ్దమునందలి 'సృష్టి'శబ్ద మనుప్రాసార్థమై చేర్పఁబడెనని చెప్పవలెనే కాని, 'బ్రహ్మసృష్టి'పదముచే బ్రహ్మము నెవరో పుట్టించినారని యనుకొనఁగూడదు. ఈరెండుసృష్టులలోను దిక్కాలాదినామరూపములచే నపరిచ్ఛిన్నము, అనాది, నిత్యము, అవినాశి, అమృతము, స్వతంత్రము, సర్వదృశ్యసృష్టికి నాధారభూతమునై దానిలో నంతర్యామిగ నున్న బ్రహ్మముయొక్కసృష్టిని జ్ఞానచక్షుస్సుచే విచారించి యాత్మ

---

* జంతువు, కర్మచే బంధింపఁబడును. విద్యచే విముక్తిఁ జెందును.

యొక్క శుద్ధస్వరూపము (అనఁగా: తనకుఁ బరమసాధ్య మగువిషయము) ఏది
యైనదియు వెనుకటిప్రకరణములో విచారింపఁబడెను. మఱియు శుద్ధమగు నధ్యా
త్మశాస్త్ర మిచ్చో ముగిసినదని యథార్థముగఁ జెప్పనగును; కాని మనుష్యునియాత్మ
యాదియందు బ్రహ్మసృష్టిలో నుండినను, దృశ్యసృష్టియందలియితరవస్తువులవలె
నదియు నామరూపాత్మక మగు దేహేంద్రియములచే నాచ్ఛాదితమగుటంబట్టి
యీదేహేంద్రియాదికములగు నామరూపములును నశ్వరములే యై యున్నవి.
కావున వీని నతిక్రమించి యమృతత్వ మెటుల సంపాదింప ననువగునని, ప్రతి
ప్రతానవునను, స్వాభావికముగనే యిచ్ఛ పొడము చున్నది; కాని యిది సెలవేలు
టకై మనుష్యుఁడు వ్యవహారములయం దెటుల ప్రవర్తింపవలసినదియుఁ దెలిసికొన
వలయును. కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న యీ విషయముల విచారింపవలసిన
యెడల కర్మయొక్క నియమములచే బద్ధమును, ననిత్యము నగు మాయాసృష్టి
యొక్క ద్వైతరూపమును మన మిచ్చో విచారింపవలయును. పిండబ్రహ్మాండముల
యందుఁ దొలుత నొక్కటే యయినట్టియు, నిత్యము, స్వతంత్రము నైనట్టియు
నాత్మ యుండెనేని, పిండమం దున్నయాత్మ, బ్రహ్మాండమందున్నయాత్మను దెలిసి
కొనుట కేమి యాటంకమనియు, ఆయాటంకము నేలాగునఁ దొలఁగింపవలయు
ననియు, ప్రశ్నలు తొలుత సహజముగనే కలుగును. ఈప్రశ్నలకు సమాధానముఁ
జెప్పుటకై నామరూపముల నవశ్యము విచారింపనగు. కారణ మేమన: వేదాంత
దృష్టిచే (౧) ఆత్మ, లేక, పరమాత్మ యనియు, (౨) దానిమీఁద నున్న నామరూ
పాత్మక మగునావరణ మనియు, సర్వపదార్థములును రెండే వర్గములుగ నుండు
టచే నామరూపాత్మక మగునావరణముదక్క ఇతరమైనదేమియు నుండదు.
నామరూపాత్మక మగునీపైపదార్థము, కొన్నిచోటుల ఘనీభవించియు, కొన్ని
చోటుల విరళత్వము నొందియు నుండుటచే, దృశ్యసృష్టియందలిపదార్థములు
సచేతనములనియు నచేతనములనియు రెండుతెగ లనియు, సచేతనములలోఁ బశు
వులు, పక్షులు, మనుష్యులు, దేవతలు, గంధర్వులు, రాక్షసులు మొదలగు
భేదము లుండుననియు వేదాంతశాస్త్రము చెప్పును. ఆత్మరూప మగు బ్రహ్మ
మంతటను నిండియే యున్నది. అది పాషాణమునందును, మనుష్యులయందు నైత
మున్నది; కాని, దీప మొక్కటియేయైనను, దాని నినుపపెట్టెలో నుంచినప్పు
డును, స్వచ్ఛమగునద్దపులాంతరున నుంచినప్పుడును, భేదముగఁ గాన్పించునటుల,
ఆత్మతత్త్వ మంతట నొకటియే యైనను దానిపైకోశములయొక్క, (అనఁగా:

నామరూపాత్మకమగు నావరణముయొక్క) తారతమ్యముచే, అచేతనము సచేతనము నని భేదము బయలుపడుచున్నది. వేయేల? సచేతనములలో సైతము మనుష్యులు, పశువులును సమానముగ జ్ఞానమును సంపాదింపలేకపోవుటను కారణమిదియే. ఆత్మ యంతటను నొక్కటిగా నుండుట నిజమే; అయిన ననాదిగ నుండు నాయాత్మ నిర్గుణమును, నుదాసీనము నగుటచే, మనస్సు, బుద్ధి మొదలగు నామరూపాత్మకములగు సాధనము లేవియు లేనిది స్వయముగ నేమియు చేయనేరదు. ఈసాధనములు మనుష్యయోనియందుఁ దక్క నితర స్థలములయందుండువానికి పూర్ణముగ లభ్యము కామిచే మనుష్యజన్మ మన్నింటిలోను శ్రేష్ఠ మని చెప్పనగు. ఈశ్రేష్ఠమగు జన్మములోనికి వచ్చినపిదప నాత్మయొక్క నామరూపాత్మక మగు నా యావరణమునకు, స్థూలసూక్ష్మ మనురెండు భేదములు వెలువడుచున్నవి. వీనిలో స్థూలమగు నావరణము (అనఁగా: మనుష్యునియొక్క స్థూలదేహ మనునది) శుక్లశోణితాత్మకమనియు, అందలి శుక్లమునందుండి స్నాయువులు, అస్థులు, మజ్జలును, శోణితమునుండి (అనఁగా: రక్తమునందుండి) త్వగింద్రియము, మాంసము, కేశములు నుత్పన్నములగుననియు నంగీకరించి వీనికన్నింటికి 'అన్నమయకోశ'మని వేదాంతులు పేరిడిరి. ఈస్థూలకోశమును వదలి దానిలో నుండు దానిని జూచుటకు యత్నించితిమేని, క్రమముగ వాయురూపముగ ప్రాణమయకోశము, మనస్సు (అనఁగా: మనోమయకోశము), బుద్ధి (అనఁగా: జ్ఞానమయకోశము) తుద కానందమయకోశము నుండును. ఆత్మ యనునది వీనికంటె పరముగ నున్నది. కావున నన్నమయకోశము మొదలుకొని యుత్తరోత్తరకోశముల బోధించుచుఁ దైత్తిరీయోపనిషత్తునందుఁ దుద కానందమయకోశమును జెప్పి వరుణుఁడు భృగువునకు నాత్మస్వరూపముఁ దెలియఁజెప్పెను. (తై: ౨. ౧-౫; ౩. ౨-౬) ఈకోశములలో నన్నమయకోశవ్యతిరిక్తములగు ప్రాణాదికోశములును, సూక్ష్మేంద్రియములును, పంచతన్మాత్రలు ననువానిని వేదాంతులు 'లింగశరీరము' (సూక్ష్మశరీరము) అని చెప్పుచున్నారు; కాని యొకయాత్మకు వేర్వేఱుయోనులందు జన్మమెటుల గలిగె నను ప్రశ్నకు, బుద్ధికి ననేకభావములు గలుగుటవలన నట్లు గలిగెనని సాంఖ్యులు చెప్పిన సమాధానమునకు బదులుగ, ఇదంతయుఁ గర్మవిపాకము (కర్మఫలము) యొక్క పరిణామమని వేదాంతులు చెప్పుచున్నారు. ఈకర్మ లింగశరీరముయొక్క యాశ్రయముచే (ఆధారముచే) నిలుచుచున్నది. మఱియు నాత్మ స్థూలదేహమును విసర్జించి పోఁగుచుండెనేని యీకర్మయును 'లింగశరీరము' ద్వారా దానితోనే యేగి,

యాత్మను మఱల వేర్వేఱుజన్మముల నెత్తునటుల చేయునని గీతలందును వేదాంత సూత్రములందు నుపనిషత్తులయందును స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున నామ రూపాత్మకములగుజననమరణము లను సుడినితరించి నిత్యమగుపరబ్రహ్మస్వరూపము నొందుటకు, లేక, మోక్షమును సంపాదించుకొనుటకు పిండమందుండు నాత్మ కా టంక మేమని యోచించునప్పుడు, లింగశరీరము కర్మను విచారింపవలసివచ్చును. ఈ రెంటిలోను సాంఖ్యదృష్టిచేతను, వేదాంతదృష్టిచేతను లింగశరీరమును బూర్వ ముననె విచారించుటచే దానిని మరల విచారింప ననవసరము. ఏకర్మముననుండి బ్రహ్మజ్ఞానము లేకపోవుటయే గాక యనేకజన్మములనియెడిసుడిలో నాత్మ పడవలసి వచ్చునో, యాకర్మయొక్క స్వరూప మెట్టిదైనదియు, అందుండి తప్పించుకొని యాత్మ యమృతత్వము నొందుటకు మనుజుఁ డీజగంబున నెటుల ప్రవర్తింపవల సినదియుమాత్రమె యీప్రకరణమునందు వివరింపఁబడినది.

సృష్ట్యారంభకాలమున, మూలమగునవ్యక్తమును, నిర్గుణమగు పరబ్రహ్మ మును, దేశకాలాదినామరూపాత్మకమును సగుణము నగుశక్తిచే వ్యక్తమై (అనఁ గా: దృశ్యసృష్టిరూపమై) కనిపించుదానినె వేదాన్తశాస్త్రమునందు 'మాయ' యని పేర్కొనుచున్నారు. (గీ. ౭. ౨౪-౨౫). మఱియు కర్మయు దానియందే చేరును. (బృ. ౧.౬-౧) వేయేల? మాయ, కర్మ యను నీరెండుశబ్దములు సమా నార్థకములుగ నున్నవని చెప్పినను జెప్పవచ్చును. కారణమేమన: ప్రారంభమున నేదియైనను, కర్మ (వ్యాపారము) కలిగిననే కాని, యవ్యక్తము వ్యక్తమగుటగాని, నిర్గుణము సగుణమగుట గాని సంభవింపదు. ఇందుచేతనే "నేను నామాయచేఁ బ్రకృతిలో జననమందుచున్నాను." (గీ. ౪.౬) అని గీతలలో మొదట వక్కా ణించి, పిదప నెనిమిదియవయధ్యాయములో "అక్షరపరబ్రహ్మమందుండి పంచ భూతములు మొదలగు వివిధసృష్టి కలిగించుక్రియయే కర్మ" అని కర్మకు లక్ష ణము చెప్పఁబడినది. (గీ. ౮. ౩). కర్మయనఁగా వ్యాపారము, లేక, క్రియ,— కాని యయ్యది మనుష్యనిర్మిత మేయైనఁ గావచ్చును. సృష్టియందలి యితర పదార్థసంబంధమైనదైనను గావచ్చును. లేక మూలసృష్టిని పుట్టించునది గానైన నుండవచ్చునని వ్యాపకమగునర్థము ప్రకృతముగ వివక్షితముగ నున్నది; కాని, యేకర్మయొక్క పరిణామమయినను నెప్పుడును నొకవిధమగు నామరూపముల మార్చి వానికి మాఱుగ మఱియొకవిధమగునామరూపముల నుత్పన్నముఁ జేయును. కారణమేమన : ఈనామరూపములచే నాచ్ఛాదితమగు మూలద్రవ్య మెప్పు

డును మాఱక యొకటిగనే యుండును. ఉదాహరణము: 'నూలు'అను నొకవస్తువు నకే నేయుటచే'నూల'నునామము సెడి'వస్త్ర'మనునామము సిద్ధించును. మఱియుఁ గుంభకారునివ్యాపారముచే 'మృత్తిక'యను నామము సెడి 'కుండ'యను పేరు వచ్చును. కావున 'మాయ'యన నేమియో చెప్పునప్పుడు, కర్మ యన నేమియో చెప్పక నామరూపములను రెంటిని మాత్రమే 'మాయ' యని పలుమాఱు వాడు చున్నారు. అయినను కర్మను స్వతంత్రముగ విచారింపవలసివచ్చినప్పుడు కర్మ స్వరూపమును మాయాస్వరూపమును నొక్కటియే యని చెప్పవలసినసందర్భము కలుగును. కావున (౧) మాయ, (౨) నామరూపములును (౩) కర్మయు నను నీ మూఁడును మూలమునం దొకస్వరూపముగనే యున్నవని ప్రారంభముననే చెప్పుట యధికసులభముగ నుండును. 'మాయ' యనునది సామాన్యశబ్దమయినందున దానిస్వరూపమునకు నామరూపము లనియు, వ్యాపారమునకుఁ కర్మ యనియు నవాంతరనామములుండుటచే మాయకుఁ గొంతసూక్ష్మభేదముగల్పించినను గల్పింప వచ్చును. లేకపోయినను పోవచ్చును. అయినను సామాన్యముగ నీభేదముఁ జూపుట కావశ్యకత లేమిచే, నీమూఁడుశబ్దము లనేకపర్యాయములు సమానార్థకములుగనే ప్రయోగింపఁబడుచున్నవి. పరబ్రహ్మముయొక్క యొకభాగమునందు, వినాశి యగుమాయయొక్క యీయాచ్ఛాదన,(లేక, యుపాధి=పైయావరణము) మన నేత్రములకుఁ గన్పట్టుచున్నదో, యదియే సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ ద్రిగుణాత్మక ప్రకృతి యని పేర్కొనంబడియె. సాంఖ్యులు—ప్రకృతి, పురుషుఁ డను నీ రెండుతత్త్వములను, స్వయంభువులు, స్వతంత్రములు, అనాదులు నని యందురు; కాని, మాయయు, నామరూపములును, కర్మయు ననునవి, క్షణక్షణమున మాఱు నవి యగుటచే నవి నిత్యములనియు, అవికారులనియు, పరబ్రహ్మముయొక్క యోగ్యత గలవి. (అనఁగా: స్వయంభువులు స్వతంత్రములు) అనియుఁ జెప్పుట న్యాయదృష్టిచే నసమంజసము. కారణ మేమియన: నిత్యము, ననిత్యము నను రెండుకల్పనలును, బరస్పరవిరుద్ధములగుటచే నుభయమును నేకకాలమునందుండు టకు శక్యము కానేరదు. కావున వినాశి యగుప్రకృతి (అనఁగా: కర్మాత్మక మగుమాయ) స్వతంత్రము గాదనియు, ఏకమును, నిత్యమును, సర్వవ్యాపియు నగు నిర్గుణపరబ్రహ్మమందే మనుజునిదుర్బలము లగునింద్రియములకు సగుణమాయ యొక్క దృశ్యము కాన్పించుచున్నదనియు వేదాంతులచే నిశ్చయింపఁబడినది; కాని మాయ పరతంత్రమగుటచే నిర్గుణపరబ్రహ్మమందే నీయాకృతి కాన్పించు

చున్నదని చెప్పినమాత్రముననే మనకు సర్వనిర్వాహము నెఱవేఱదు. సత్త్వరజస్తమోగుణపరిణామముచేఁ గాకపోయినను వివర్తవాదముచే నిర్గుణము నిత్యమునైనబ్రహ్మమందు వినాశియు సగుణము నగునామరూపముల (మాయ)స్వరూపము కాన్పించుటకు శక్యమయినను మనుష్యేంద్రియములకుఁ గాన్పించుచున్న యీసగుణస్వరూపము నిర్గుణపరబ్రహ్మమం దేక్రమమున నేసమయమున నేల చూపట్టుచున్నది? (అనఁగా: నిత్యము చిద్రూపియు నగుపరమేశ్వరుఁడు నామరూపాత్మకమును వినాశియు నగుజడసృష్టిని ఎప్పు డేల నిర్మించెను? అని సంగ్రహముగ) అనుమతియొక ప్రశ్న యీస్థలమున వెలువడుచున్నది; కాని, ఋగ్వేదములోని నాసదీయసూక్తములోఁ జెప్పినట్టు లీవిషయము మనుజునకేకాక, దేవతలకును, వేదములకు సైత మగమ్యమగుటచే (ఋ. ౧౦. ౧౨౯; తై. బ్రా. ౨. ౮. ౯) ఈప్రశ్నకు "ఇదియు నొకజ్ఞానదృష్టిచే నిశ్చయింపఁబడిన నిర్గుణపరబ్రహ్మముయొక్క యతర్క్య మగులీలగనే యున్నది" యను సమాధానమునకంటె నధికముగ నేమియు వచించుటకు వీలులేదు. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౩.) మనము చూచి నప్పటినుండియు నామరూపాత్మకమును వినాశియు నగు కర్మ, లేక, సగుణమగు మాయ, నిర్గుణపరబ్రహ్మమును సమానముగనే కాన్పించుచున్నదని యంగీకరించి యే ముందువిషయము నాలోచించుట యుక్తము. కావున మాయాత్మకమగు కర్మ యనాదిగ నున్నదని వేదాంతసూత్రములలోఁ జెప్పఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౫-౩౬) భగవద్గీతయందును బ్రకృతి స్వతంత్రము గాదనియు, 'మాయ' తనసంబంధమేయనియుఁ (గీ. ౭.౧౪) జెప్పి పిదప నీప్రకృతియుఁ బురుషుఁడు నను నీయిరువురు ననాదులుగనున్నారని భగవంతుఁడే వక్కాణించియున్నాఁడు. (గీ. ౧౩. ౧౯) శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారును తను భాష్యమున మాయకు— "సర్వజ్ఞేశ్వరస్య ఆత్మభూతే ఇ వావిద్యాకల్పితే నామరూపే తత్త్వాన్యత్వాభ్యామనిర్వచనీయే సంసారప్రపంచబీజభూతే సర్వజ్ఞస్యేశ్వరస్య 'మాయా' 'శక్తిః' 'ప్రకృతి'రితి చ శ్రుతిస్మృత్యో రభిలప్యేతే"—"ఏవి ఇంద్రియములయొక్క యజ్ఞానముచే మూలబ్రహ్మమందుఁ గల్పింపఁబడినవో, ఏవి సర్వజ్ఞుఁడగు పరమేశ్వరునకు నాత్మభూతములుగ నున్నటులు కాన్పించునో, యేవి జడములగుటచేఁ బరమేశ్వరునికంటె భిన్నములనియు నభిన్నములనియు (తత్త్వాన్యత్వమును) వచించుటకు సాధ్యము కానేరదో, యేవి జడసృష్టియొక్క (దృశ్యముయొక్క) వ్యాప్తికి మూలముగ నున్నవో; యీనామరూపములనే శ్రుతిస్మృతిగ్రంథము

లలో సర్వజ్ఞుఁ డగు నీశ్వరునియొక్క 'మాయ' యనియు, 'శక్తి' యనియు, లేక, 'ప్రకృతి' యనియుఁ జెప్పుచున్నారు." (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౧. ౧౪) అని లక్షణమును జెప్పిరి. మఱియు "ఈ మాయాసంబంధముచేతనే పరమేశ్వరునిచే సృష్టినిర్మితమైనటుల కాన్పించుచున్నది. ఈమాయ వినాశియైనను, దృశ్యమగు సృష్టియొక్క యుత్పత్తికావశ్యకమును, నత్యంతోపయోగకరమును నయియున్నది. దానినె యుపనిషత్తులలో నవ్యక్త మనియు, ఆకాశమనియు, అక్షర మనియుఁ బేర్కొనినటుల స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్న" దనియు శ్రీశంకరాచార్యుల వారు దమభాష్యమునఁ జెప్పిరి. (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౪. ౩) చిన్మయుఁడును (పురుషుఁడును), అచేతనమగు మాయయు (ప్రకృతి) నను నీరెండుతత్త్వములును స్వాయంభువులును, స్వతంత్రములును, అనాదులు నని సాంఖ్యులందురు; కాని వేదాంతి, మాయయొక్క యనాదిత్వము నొకకారణముచే కొంచె మంగీకరించినను, మాయ స్వయంభువు స్వతంత్రమునని చెప్పుట వాని కిష్టములేదని యిందువలనఁ గాన్పించుచున్నది. మఱియు నీకారణముచేతనే, సంసారాత్మకమగు మాయను, వృక్షరూపముగ వర్ణించుచు:—"న రూప మస్యేహ తథోపలభ్యతే నాంతో న చాది ర్నచ సంప్రతిష్ఠా" "ఈ సంసారవృక్షమునకు రూపము, అంతము, ఆది, మూలమును (అనఁగా: ఆధారస్థానము) లేవు" (గీ. ౧౫-౩). అని గీతయందు వ్రాయఁబడియున్నది. అటులె మూఁడవ యధ్యాయమునందు "కర్మ బ్రహ్మోద్భవం విద్ధి"—"బ్రహ్మమందుండి కర్మ ముత్పన్న మైనది." (గీ. ౩. ౧౫) "యజ్ఞ కర్మసముద్భవః—"యజ్ఞమైనను కర్మమునందుండియే యుత్పన్నమైనది" (గీ. ౩. ౧౪) లేక, "సహయజ్ఞాః ప్రజాః సృష్ట్వా—"బ్రహ్మదేవుఁడు యజ్ఞముల (కర్మల)తోఁ గూడినప్రజను(సృష్టి) సృజించెను; (గీ. ౩. ౧౦) ఈవచనముల కన్నింటికిని "కర్మయు (అనఁగా: కర్మరూపి యగుయజ్ఞమును) సృష్టియు (అనఁగా: ప్రజయు) ననునవి యన్నియు నొకకాలముననే సృజింపఁబడినవని తాత్పర్యము. కాని యాసృష్టి ప్రత్యక్షముగ బ్రహ్మదేవునిచే నిర్మింపఁబడినదని చెప్పినను, లేక, మీమాంసకులు చెప్పినటులు ఆబ్రహ్మదేవునిచే నిత్యమగు వేదశబ్దమువలన నిర్మింపఁబడినదని చెప్పినను నొకటె యర్థమగును. (మ. భా. శాం. ౨౩౧; మను. ౧. ౨౧) కావున, కర్మ యనః దృశ్యసృష్టి నిర్మాణ మగుసమయమున మూలమగు నిర్గుణబ్రహ్మమందుఁ గన్పట్టుచున్నవ్యాపార మని యందలిసారాంశము. ఈవ్యాపారముచే నామరూపాత్మక మగుమాయ యని పేర్కొనుచున్నారు; మఱియు

నీమూలభూత మగుకర్మయందుండియే, సృష్టియందలి సూర్యచంద్రాది సకలపదార్థములయొక్క వ్యాపారము క్రమముగ నుత్పన్నమైనది. (బృ. 3.౮. ౯) జగత్తునందున్న సర్వవ్యాపారములకు మూలభూతమగు కర్మగాని మాయగాని యేది సృష్టిప్రారంభకాలమునందున్నదో యది యతర్క్యములగు బ్రహ్మలీలలలో నొకటిగ నున్నది. స్వతంత్రవస్తువు కాదని జ్ఞానులు తమబుద్ధిచే నిశ్చయించినారు; * కాని జ్ఞానికైన నీవిషయ మగమ్యము. కావున నీలీలయు, నామరూపములు, లేక, మాయాత్మకకర్మ 'ఎప్పుడు' కలిగెనో మనకుఁ దెలియదు. కావున కేవలకర్మ సృష్టియొక్క విచారమే కర్తవ్యమైనపు డీపరతంత్రమును, వినాశియు నగు మాయయును, నటులనే తదంగభూతమగుకర్మయు ననాదులని చెప్పట వేదాంతశాస్త్రమునందు వాడుకయైయున్నది. (వే. సూ. ౨. ౧. 3౫) అనాది యనఁగా సాంఖ్యులు చెప్పినతీరున, ప్రారంభమునందే పరమేశ్వరునివలె నిరారంభమును (మొదలులేనిదియు), స్వతంత్రము నని యర్థము కాదు. అనాదిశబ్దమునకు దుర్జ్ఞేయారంభము (తెలియఁబడని యారంభముకలది) అని యీస్థలమున వివక్షితార్థమని తెలియనగు.

కాని చిద్రూపమగు బ్రహ్మము కర్మాత్మకముగ (అనఁగా: దృశ్యసృష్టిరూపముగ) నేసమయమున నేహేతువువలన నైనదను విషయము మనకుఁ దెలియకపోయినను నీమాయాత్మక మగుకర్మయొక్క యనంతవ్యాపార మెటుల నడచునో దానినియమము నిశ్చితమై యుండుటచే వానిలోఁ బెక్కువిషయములను మనము బాగుగనే నిశ్చయింపఁగలము. ఈనిలో మూలప్రకృతినుండి (అనఁగా: అనాదిమాయాత్మకకర్మనుండి) సృష్టియందున్న నామరూపాత్మకమగు వివిధపదార్థములును నేక్రమమున నిర్మింపఁబడిన వనువిషయము సాంఖ్యశాస్త్రానుసారముగ నెనిమిది యవప్రకరణమున వివేచింపఁబడుటచే, అచ్చో నాధునికులగు నాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞుల సిద్ధాంతములు సైతము తారతమ్యప్రదర్శనముకొఱకు ఎత్తింపఁబడినవి. వేదాంతశాస్త్రము ప్రకృతిని పరబ్రహ్మమువలె స్వయంభువని చెప్పనిమాట సత్యమే; కాని ప్రకృతికనంతరము కలిగినదియు సాంఖ్యశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినదియు

* "What belongs to mere appearance is necessarily subordinated by reason to the nature of the thing in itself."— Kant's *Metaphysics* of *Morals.* (Abbot's trans. in Kant's *Theory of Ethics* P. 81).

నగుక్రమము వేదాంతులకును సమ్మతమే యగుటచే దాని నిక్కడ మరలఁ జెప్ప నవసరము లేదు; కాని కర్మాత్మకమగు మూలప్రకృతివలన ప్రపంచసృష్టియొక్క పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినక్రమమున మనుజునకు నేకర్మఫలములు భోగింప వచ్చునో వానివిషయ మగు సామాన్యనియమము లేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున మన మీవిషయములను వివేచించుట యావశ్యక మగును. దీనినే కర్మవిపాకమని చెప్పుచున్నారు. కర్మ యొకపర్యాయ మారంభమగునేని దానియొక్క వ్యాపార మాతీరుననే యఖండముగ నడచుచుండును. మఱియు బ్రహ్మదేవుని దినపరిమితి ముగిసినపిదప సృష్టియొక్క సంహార మైనను నీకర్మ బీజముగ మిగిలియుండి మరల సృష్ట్యారంభ మగునేని యది యాకర్మబీజమునందుండి మరల వెనుకటివలెనే యంకురించును. ఇదియే కర్మవిపాకముయొక్క మొదటినియమము. కావుననే—

"యేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్ సృష్ట్యాం ప్రతిపేదిరే,
తాన్యేవ ప్రతిపద్యంతే సృజ్యమానాః పునఃపునః."

"ప్రతిప్రాణియుఁ బూర్వసృష్టియందే యేకర్మను జేయుచుండునో యవి యన్నియుఁ దప్పక(తనకు ఇచ్ఛయుండినను సరే, లేక యుండినను సరే) యతనికి మరల వెనుకటివలెనే ప్రాప్తము లగుచున్నవి" అని మహాభారతకారుఁడు చెప్పుచున్నాఁడు. (మ. భా. శాం. ౨౩౧. ౪౮-౪౯; మఱియు గీ. ౮. ౧౮; మఱియు ౧౯ చూడుము). "గహనా కర్మణో గతిః" "కర్మయొక్క గతి తెలియుట దుర్లభము" (గీ. ౪. ౧౭) ఇంతియకాక కర్మయొక్క నిర్బంధమును సైతము దెలిసికొనుట బహుకష్టముగనే యున్నది. కర్మయెవ్వనిని విడలేదు. వాయువు కర్మచేతనే వీచుచున్నది. సూర్యచంద్రాదులుఁ గర్మచేతనే తిరుగుచున్నారు. మఱియు బ్రహ్మదేవుఁడు, విష్ణువు, శంకరుఁడును, సగుణదేవతలును గర్మచే బద్ధులయి యుండ నింద్రాదులవిషయము చెప్పనేల? సగుణమనఁగా నామరూపాత్మకము. మఱియు నామరూపాత్మక మనఁగా కర్మయే యని కాని, లేక, కర్మయొక్క పరిణామము అని కాని యర్థమగును. మాయాత్మకకర్మయే ప్రారంభమున నెచ్చోనుండి వచ్చినదియు వచించుటకు సాధ్యము కాదు. తదంగభూతుఁ డగుమనుష్యుఁ డనువాఁడు కర్మయొక్క సుడిలో తొలుత నెటులపడెనో యదియును జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు; కాని యేవిధముచే నైనను గర్మయొక్క సుడిలో నొకసారి చారఁబడెనేని యొకనామరూపాత్మక మగుదేహము నాశనమైనపిదపఁ గర్మయొక్క పరిణామమువలన నతని కీసృష్టియందు వేర్వేఱురూపములు ప్రాప్తములగుట

తప్పదు. కారణమేమి యన: కర్మశక్తి యెప్పుడును నశించునది కాదు. కావుననే శక్తి యేయేరూపములతో నేఁడు గాన్పించుచున్నదో యదియ మఱియొకప్పుడింకొక నామరూపములతోఁ బ్రకట మగునని యాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులచే నిశ్చయింపఁబడినది. *మఱియు నొకానొకనామరూపములు నాశమయినపిదప దానికి వేర్వేఱగునామరూపములు ప్రాప్తములగుట తప్పక యుండెనేని యీవేర్వే ఱగునామరూపంబులు నిర్జీవంబులైయే యుండును. దానికంటె భిన్నముగా నుండుట కెప్పుడును శక్యము కానేరదనియుఁ జెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. అధ్యాత్మదృష్టిచేత నీనామరూపాత్మకపరంపరనే, జననమరణచక్రము, లేక, సంసారము అని వచించెదరు. మఱియు నీనామరూపములకు నాధారభూతమగుశక్తినే సమష్టిరూపముచే బ్రహ్మమనియు, వ్యష్టిరూపముచే జీవాత్మయనియుఁ బేర్కొనుచున్నారు. బాగుగఁ బరిశీలించితిమేని యీ యాత్మపుట్టునదియు కాదు, చచ్చునదియు కాదు. నిత్యము (అనఁగా: స్థిరముగనుండునది); కాని కర్మచక్రమునందుఁ బడియుండుటచే నొకనామరూపము నశించినపిదప దానికే మఱియొకనామరూపము ప్రాప్తమగుట యనివార్యము. ఈదినమునఁ జేసినదంతయు రేపు భోగింపవలసివచ్చును. ఇంతియకాక నీజన్మమునందుఁ జేయునది రాఁబోవుజన్మమున భోగింపవలసివచ్చును. ఈతీరున నీభవచక్రము సర్వదా తిరుగుచునే యుండును. కేవలము మనకేకాక మననామరూపాత్మకము లగుదేహములనుండి జనించుపుత్త్రులును,

---

* హిందూధర్మావలంబులును, ఆస్తికమతావలంబులును మాత్రమే పునర్జన్మముకలదని యంగీకరింపలేదు. బౌద్ధులుగూడ నాత్మనంగీకరింపకపోయినను వైదికధర్మములం దున్నపునర్జన్మను దమధర్మములయందుఁ బూర్ణముగ నంగీకరించియే యున్నారు. కావున నిరువదియవశతాబ్దమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు చచ్చెనని చెప్పినట్టియు, దృఢమగునిరీశ్వరవాదియు నగు'నిత్శే' (Nietzete) యను జర్మనుపండితుఁడు సైతము పునర్జన్మవాదమును స్వీకరించియే యున్నాఁడు. కర్మశక్తి సర్వదా రూపాంతరములఁ బొందుచునే యుండును. ఆరూపాంతరము లవధి గలవి. కాల మనంత మగుటంబట్టి యొకసారి కలిగిననామరూపములు మరల మరల కలుగక మానవు. దీనివలన కర్మచక్రము (బంధము) ఆధిభౌతికదృష్టిచేఁ జూచినను సిద్ధమగునని చెప్పవలసియే యుండును. ఈకల్పన (ఉపపత్తి) నాకు స్వయముగనే స్ఫురించిన దనియు నిత్శే వ్రాసియున్నాఁడు. Nietzsche's *Eternal Recurrence* (Complete Works, Englih Tarns., Vol. XVI. P. P. 235—256.)

పౌత్త్రులును, ప్రపౌత్త్రులును, ఈకర్మఫలములనె యనుభవింపవలసి వచ్చును. అని మనుస్మృతియందును మహాభారతమునందును జెప్పఁబడియున్నది. (మను. ౪. ౧౭౦. మ. భా. ఆ. ౮౦. ౩).

"పాపం కర్మకృతం కించిత్ యది తస్మిన్న దృశ్యతే,
నృపతే తస్య పుత్త్రేషు పౌత్త్రేష్వపి చ నప్తృషు.(మ. భా. శాం.౧౨౯)

"ఓరాజా! ఎవరికైనను దమపాపకర్మములఫలము తమ యనుభవమునకు రాకపోయినను, అది వారికొమారులకో, మనుమలకో, మునిమనుమలకో భోగింపవలసివచ్చును" అని శాంతిపర్వమున భీష్ములు యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పిరి. కొన్ని యనివార్యములగు రోగములు వంశపరంపరగా వచ్చుచుండుటయు మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచుననే యున్నాము. అటులే యొకఁడు బీదకులమున దరిద్రుఁడుగ జన్మించుటయును, నొకఁడు రాజకులమునందే సంపన్నుఁడై జననమందుటకు నుపపత్తి కర్మవాదముచేతనే చెప్పవలసియుండును; మఱియు ననేకు లీకర్మవాదమతమునె సత్యముగను పూర్ణముగను నమ్మియున్నారు. కర్మయొక్క చక్రము, లేక, ఈఘటీయంత్ర మొకపరి తిరుగుటకుఁ బ్రారంభమగునేని పిదప దీనినిఁ బరమేశ్వరుఁడు నైత మాపలేఁడు. సర్వసృష్టియును బరమేశ్వరునిచేఁ బ్రవర్తించుచున్నదని కనుఁగొంటిమేని,కర్మఫల మిచ్చువాఁడు పరమేశ్వరునికంటె నితరుఁ డెవఁ డుండును? (వే. సూ. ౩. ౨. ౩౮. కౌ. ౩. ౮) కావుననే గీతలలో భగవంతుఁడు "లభతే చ తతః కామాన్ మయైవ విహితాన్ హితాన్"—"నాచేతనే నియమితమగు నిష్టఫలముల మనుజుఁడు పొందుచున్నాఁడు." (గీ. ౭. ౨౨) అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచున్నాఁడు. కర్మఫలములను నియమించుట యనుకార్యము పరమేశ్వరునిదే యైనను నీకర్మఫలములు తమతమకర్మల మంచి చెడుగుల ననుసరించి (అనఁగా: కర్మాకర్మలయోగ్యత కనురూపముగ) నిశ్చయింపఁ బడును. కావునఁ బరమేశ్వరుఁ డీవిషయమున నిజముగ నుదాసీనుఁడే యగుటచే మనుష్యులలో మంచిచెడుగులను భేదమున్నను బరమేశ్వరుఁడు వైషమ్యము (విషమబుద్ధి), నైర్ఘృణ్యము (దయలేక పోవుట=నిర్దయత్వము) అనురెండుదోషములకుఁ బాత్రుఁడు కాఁడని వేదాంతశాస్త్రముయొక్క కడపటిసిద్ధాంతమై యున్నది. (వే. సూ. ౨. ౧. ౩౪) మఱియు నీహేతువుచేతనే "సమోఽహం సర్వభూతేషు"—"ఈశ్వరుఁ డందఱికును సమానముగ నున్నాఁడు"— (గీ. ౯. ౨౯) "నాదత్తే

కస్య చిత్పాపం న చైవ సుకృతం విభుః"—"పరమేశ్వరుఁ డెవరిపాపమును గైకొనఁడు. ఎవరిసుకృతమును గైకొనఁడు. కర్మయొక్క, లేక, మాయయొక్క స్వభావ మనుఘటీయంత్రము నడచుచుండుటచే నన్నిప్రాణులును దమతమ కర్మల ననుసరించి సుఖదుఃఖముల భోగింపవలసివచ్చును" (గీ. ౫. ౧౪-౧౫). నని గీతల లోను జెప్పఁబడినది. పరమేశ్వరేచ్ఛచే జగత్తునందుఁ గర్మలెప్పుడు పుట్టెనని కాని, లేక, తరంగభూతుఁ డగుమనుజుఁడు మొట్టమొదట కర్మయొక్క పరిభ్రమణములో నెటుల పడెనని కాని చేయుప్రశ్నకు నుత్తర మిచ్చుట మనబుద్ధికి శక్యము గాకపోయినను, కర్మకుఁగలుగు పరిణామము(ఫలము) కేవలకర్మయొక్క నియమముచేతనే యుత్పన్నమగు నని స్పష్టముగ సిద్ధమగును. అందుచే జగత్తు యొక్క యారంభమునందుండి ప్రతిప్రాణియు నామరూపాత్మకమును, ననాదియు నగు కర్మయనెడి కారాగృహములోఁ బడినటు లున్నాఁడని మాత్రమే మనకు బుద్ధిచే నిశ్చయించుటకు సాధ్యమగును." అని పై నుదహరింపఁబడిన గీతా వచనమునకు సారాంశము. "కర్మణాబధ్యతే జంతుః" అని ప్రారంభమునఁ జెప్పఁబడిన గీతావచనమునకు సైత మిదియేయర్థము.

ఈయనాదియగు కర్మప్రవాహమునకే సంసారము, ప్రకృతి, మాయ, దృశ్యసృష్టి, సృష్టియొక్క నియమములు, అనునవి పర్యాయపదములు. కారణ మేమన: సృష్టిశాస్త్రముయొక్క నియమములే, నామరూపములయందుఁ బుట్టు మార్పులకును నియమములై యున్నవి; మఱియు నీదృష్టిచేఁ జూచితిమేని యన్ని యాధిభౌతికశాస్త్రములును, నామరూపాత్మక మగుమాయయొక్క ప్రపంచము నందె యంతర్భూతము లగును. ఈమాయయొక్క నియమములు, లేక, బంధనములు దృఢమైనవిగను సర్వమును వ్యాపించినవిగ నున్నవి. కావున నీమాయరూపాత్మకమగు మాయ సృజింపఁబడకమునుపు మఱియొకనిత్యతత్త్వ మేదియు లేదని చెప్పునట్టి 'హెకెల్' వంటికేవలాధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞు లీసృష్టియనుఘటీయంత్రము నడచినత్రోవనే మనుజుఁడు నడువవలసివచ్చునని సిద్ధాంతముఁ జేసిరి. నామరూపాత్మక(వినాశ్య) మగునీసంసారమునుండి తనకు విముక్తికావలయునని కాని, లేక, యీకర్మనొనర్చుటచే మనకమృతత్వము సిద్ధించునని కాని ప్రతిమనుజుఁడును భావించుట కేవలము భ్రమయే యని పండితులు వక్కాణించెదరు. జీవాత్మపరమాత్మ లనునవి స్వతంత్రపదార్థములు కాకపోవుటచే నమృతత్వమే యసత్యము. ఇంతియకాక, యీజగత్తులో నేమానవుఁడైనను స్వయముగ నేకార్యమునైనను

జేయుటకు స్వతంత్రుఁడు కాఁడు. మనుష్యుఁ డీజన్మమునఁ జేయుపని యతనిచేఁ గాని యతనిపూర్వజులచేఁగాని పూర్వమునం దొనర్పఁబడిన కృత్యములయొక్క పరిణామమే కాన, నీకార్యముల నొనర్చుటగాని యొనరింపకయుండుట గాని యతని యిచ్ఛ నవలంబించి యెప్పుడు నుండలేదు. ఉదాహరణము:— పరుల పదార్థ మొకటి కాన్పించెనేని దాని నపహరింపవలయు ననుకోర్కి లేకపోయి నను, కర్మచేతఁగాని, లేక, వంశపరంపరగావచ్చిన సంస్కారముచేఁగాని యప హరింపవలయు ననునూహ పుట్టి యనేకులు దేనినైనను తస్కరించుటకై ప్రవృత్తు లగుచున్నారు. "అనిచ్ఛన్నపి వార్ష్ణేయ బలా దివ నియోజితః"—"ఇచ్ఛ లేక పోయినను మనుష్యుఁడు పాపముఁ జేయును" (గీ. ౩. ౩౬) అని—గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినవిషయ మెల్లయెడల నావిధమునే సంబంధించును. ఈవిషయమున కేమియు భంగములేదని కాని, లేక, దానిని తప్పించుకొనుట కేమియు నుపా యము లేదని కాని, యీయాధిభౌతికపండితులమత మని సారాంశము. ఈ మతానుసారముగఁజూచితిమేని, మనుజునకు నేఁడుపొడమినబుద్ధి గాని, యిచ్ఛ గాని మొన్నటికర్మఫల మనియు, ఇట్టికారణపరంపర కంతము లేమిచే మనుజుఁ డెప్పుడును తనస్వతంత్రబుద్ధిచే నేమియు నొనర్చుటకు సమర్థుఁడు కానేరఁ డనియు, లభించినదంతయుఁ బూర్వకర్మముయొక్క,అనఁగా దైవముయొక్క— ప్రాక్తనకర్మనే- దైవ మని చెప్పుదురు—ఫలముగ నేయున్న దనియుఁ జెప్పవలసి వచ్చును. మఱియు నీతీరున నేకర్మనైనఁ జేయుటకుఁ గాని, చేయకపోవుటకుఁ గాని, మనుజునకు స్వాతంత్ర్యము లేనియెడల, వానిచేతనే యాచరణ యీతీరున సంస్కరింపఁబడవలయుననియు, ఈతీరున బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును సంపాదించు టకై చిత్తము శుద్ధముగ నొనర్చికొనవలయు ననియుఁ జెప్పుటయైతము వ్యర్థమే యగును. నదీప్రవాహమునఁ బడినకఱ్ఱవలెనే, మాయ, ప్రకృతి, సృష్టిక్రమము, లేక, కర్మయొక్కప్రవాహ మెచ్చటికిఁ గొంపోవునో యచ్చటికే పోక, తా నేమియుఁ జేయుటకు వీలుకానంతటియవస్థ మనుజునకుఁ బట్టును. దానివలనఁ బ్రగతి (అనఁగా: మంచిగతి) కలిగినను, లేక, అధోగతి కలిగినను ననుభవింపకతప్పదు. మఱియును ప్రకృతిస్వరూపము స్థిరము కాదు. నామరూపములు ప్రతిక్షణమును మాఱును. కావుననే, యీమార్పు లేసృష్టినియమముచే నుత్పన్నము లగునో దానినెఱింగి మనుజుఁడు బాహ్యసృష్టియందుఁ దనకు లాభకారియగుపరివర్తనమును గూడినంతవఱకుఁ గల్పించుకొనవలయును. మఱియుఁ బ్రత్యక్షవ్యవహారములో

నిటులే యగ్నినిగాని, విద్యుచ్ఛక్తినిగాని మనుష్యుఁడు స్వలాభార్థమై యుపయోగించుకొనుచుండుట మనదృష్టికి గోచర మగుచునే యున్నది. అటులే, ప్రయత్నముచేతనే మనుష్యస్వభావముసైతము, కొంచెముగనో గొప్పగనో మార్చుటకు సాధ్యమగు ననియు, అనుభవగోచర మగుచున్నదియనియు కొంద ఱాధిభౌతికు లగునుత్క్రాంతివాదులు నుడువుచున్నారు; కాని సృష్టిరచనయందుఁ గాని, లేక, మనుష్యస్వభావమునందుఁ గాని మార్పు లేవియైనఁ బొడముచున్నవా? లేవా? లేక, యవియొనర్చుట యావశ్యకమా? కాదా! యనునవి ప్రస్తుతమందలి ప్రశ్నలు కానేరవు. అందుచే నీమార్పు చేయుట కేబుద్ధిగాని, యిచ్ఛగాని, మనుజున కుత్పన్నమగునో, దాని నాపుటయు నాపకుండుటయు వానిస్వాధీనములై యున్నవా? లేవా? యనునదియే ప్ర ప్రథమమున నిర్ణయింపవలసినదిగ నున్నది. మఱియు నాధిభౌతికశాస్త్రరీతిగ నీబుద్ధిపుట్టుట, పుట్టకపోవుట యనునవియే "బుద్ధిః కర్మానుసారిణీ" యనున్యాయముచేఁ బ్రకృతియొక్క గాని, కర్మయొక్క కాని, సృష్టియొక్క కాని నియమములచేఁ బూర్వమననే నిశ్చయింపఁబడిన యెడల, ఈయాధిభౌతికశాస్త్రము ననుసరించి మనుజున కేకర్మయైనఁ జేయుటకుఁ గాని, చేయకపోవుటకుఁగాని స్వాతంత్ర్యము లేదని నిష్పన్న మగును. ఈవాదమును ౧ వాసనాస్వాతంత్ర్య మనియు, ౨ ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్య మనియు, ౩ ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్య మనియుఁ బేర్కొనుచున్నారు. మఱియుఁ గేవలము కర్మవిపాకముయొక్క గాని, కేవలాధిభౌతికశాస్త్రముయొక్క గాని, దృష్టిచేతనే విచారించితి మేని, యేమనుజునకైనను నేవిధమగు ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యముగాని, యిచ్ఛాస్వాతంత్ర్యముగాని లేదనియు, ఇనుపపట్టాచే బంధింపఁబడిన చక్రమువలె కర్మయనున భేద్యమగుబంధనముచేఁ బ్రతిమనుజుఁడును నలుగడలను బిగింపఁబడియున్నాఁ డనియుఁ దుదకు సిద్ధాంతీకరింపవలసివచ్చును; కాని యీపనియం దంతఃకరణసాక్ష్యమును గైకొన్నపక్షమున, సూర్యుని పశ్చిమదిశయం దుదయింప చేయుటవంటిపని చేయుటకును మనకు సామర్థ్యము లేకపోయినను, మనము స్వయముగఁ జేయుపనియందలిసారాసారవిచారమును విచారించి చేయఁగలమో లేమో, లేక, యెచ్చో నొకమార్గము పాపముగను పుణ్యప్రదముగనుండునో, యొకటి ధర్మము మఱియొకటి యధర్మముగనుండునో, అచ్చో నీరెండుమార్గములలోను మంచిమార్గమునుగాని చెడుమార్గమునుగాని స్వీకరించుటకు మనము సమర్థుల మగుదుమో కామో యనువిషయములుమాత్రము మనయిచ్ఛాధీనములుగ నున్న

టులు గాన్పించుట మన మెఱుంగుదుము. ఈరెండుక నిజమా ? యబద్ధమా ? యని యిప్పుడు మనము విచారింతము. దీనియాధారముననే, చౌర్యము, హత్య మొదలగు నేరములను జేసినవారిని అపరాధులని నిశ్చయించి శిక్షించుటవలన దీనిని అసత్యమని చెప్పుటకు వీలులేదు. కర్మవాదము, కర్మవిపాకము, లేక, దృశ్యసృష్టి యొక్క నియమములును అసత్యము లగుచు గాన, నిజమని చెప్పుటకును వీలులేదు. ఆధిభౌతికశాస్త్రములందు కేవలజడపదార్థములయొక్క క్రియలుమాత్రమె విచారణీయములగుటచే నీప్రశ్న వెలువడదు; కాని, జ్ఞానవంతుఁడగుపురుషునియొక్క కర్తవ్యాకర్తవ్యము లేకర్మయోగశాస్త్రమునందు విచారింపవలయునో, దానియందీప్రశ్న గొప్పది యగుటచే దీనికి సమాధానము జెప్పుట యావశ్యక మగును. కారణమేమి యన: మనుజునకుఁ బ్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యము లేదని యొకమాఱు స్థిరపడె నేని, మరల నీతీరున బుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచవలయుననికాని, లేక యీవిషయమొనర్పవలయునని కాని, కూడదనికాని, యిది ధర్మ్యము,'ఇది యధర్మ్యము అనికాని చెప్పువిధినిషేధశాస్త్రములయొక్క యన్నివిధములగు విరోధములును వ్యయముగనే నశించుననియు (వే. సూ. ౨.౩. ౩౩) * పరంపరగఁగాని, ప్రత్యక్షముగఁగాని, మహామాయ యనుప్రకృతియొక్క దాస్యమునం దెల్లప్పుడు నుండుట యనునదియె పరమపురుషార్థమనియు బయల్పడును. అట్టులయిన నిది పురుషార్థమెట్టులగును ? మనస్వాధీనముగ నుండునదియే పురుషార్థమగును. ఎక్కడనైనను మనకుఁ గొంచెము స్వాతంత్ర్యమైనను, స్వేచ్ఛయైననుండ నేరదో, యక్కడ కారాగృహమును, దాస్యమును దప్ప మఱియొకటియేమి యుండును ? నాగటికి కట్టినయెడ్లవలె నందఱును బ్రకృతియాజ్ఞలోనే బద్ధులై యుండుటచే మనశంకర కవి మహారాష్ట్రభాషలోఁ జెప్పినటుల "పదార్థధర్మాచియా శృంఖలా"—నిత్యమును మనపాదములు పదార్థగుణము లను సంకెలచే బంధింపఁబడియుండవల

* వేదాంతసూత్రములయందుండు నీయధికరణమును, 'జీవకర్తృత్వాధికరణ'మని పేర్కొను చున్నారు. దీనిమొదటిసూత్రము 'కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వాత్' అనఁగా: విధినిషేధశాస్త్రములు సప్రయోజనములగుటకు జీవునకుఁ గర్తృత్వ మంగీకరింపవలయునని దీనిభావము. "స్వతంత్రః కర్తా" యనుపాణినీయసూత్రమును (పా. ౧. ౪. ౫౪) గమనించితిమేని, కర్తృశబ్దముచేతనే యాత్మస్వాతంత్ర్యము తెలియఁబడును. మఱియు నీయధికరణ మీవిషయమునకే (ఆత్మస్వాతంత్ర్యమునకే) సంబంధించినది యని కన్పట్టును.

యును !—మనదేశములోనున్న కర్మవాదముచేతను, దైవవాదముచేతను, పాశ్చాత్త్యదేశమునందుండి ప్రచారమునకు వచ్చిన ప్రాథమిక క్రైస్తవధర్మములందున్న భవితవ్యతావాదముచేతను, ఆధునికకాలమునఁ బ్రచారమునకు వచ్చియుండు భౌతికశాస్త్రమునందలి సృష్టిక్రమవాదముచేతను, ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యము లనువంకకుఁ బండితులదృష్టి ప్రసరించియుండుటచేతను, ఈవిషయమధికముగఁ జర్చింపఁబడుచున్నది. ఆవిషయ మంతయు నిచ్చో నుపక్రమించుట యావశ్యకము. అందుచే, వేదాంతసూత్రములయందును, భగవద్గీతలయందును నీశంకకే సమాధానమున్నదనునదిమాత్రమే యీ ప్రకరణమునందు విచారింపఁబడును.

కర్మప్రవాహ మనాది యనునదియు, నొకసారితిరుగుటకుఁ బ్రారంభమయిన కర్మ యను ఘటీయంత్రమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు స్వతంత్రింపఁ డనునదియు నిజమే. అయినను దృశ్యసృష్టియే, అనఁగా కేవలనామరూపములు, కర్మ కాక, యీ నామరూపాత్మక మగునావరణమునకు నాధారభూతమై, యాత్మస్వరూపమును, స్వతంత్రమును, అవినాశియు నగు బ్రహ్మసృష్టి యుండు ననియు, మనుష్యదేహమునందున్నయాత్మ నిత్యమును, స్వతంత్రము నగు నాపరబ్రహ్మముయొక్క యంశమే యనియు, అధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. దీనిసాహాయ్యముచేతనే యనివార్యముగఁ గన్పట్టుచున్నపూర్వోక్తంబగు నాటంకంబునుండి సైతము దాఁటుటకు మార్గ మున్నది యని మనశాస్త్రకారులు నిశ్చయించిరి; కాని యీమార్గమును వివరించుటకంటె ముందుగఁ గర్మవిపాకప్రక్రియయొక్క వివరణ మింకను మిగిలియే యున్నది గాన దానిని బూర్తిఁ జేసికొనవలయును. "నరుఁడు దేని నెటులు చేయుచున్నాఁడో దాని నటులే యనుభవించును" అనునియమ మొకవ్యక్తికిమాత్రమే సంబంధించునది కాదు. ఒకమనుష్యున కెటులో యటులే యొకకుటుంబమునకును, ఒకజాతికిని, ఒకరాష్ట్రమునకును, వేయేల? సర్వజగత్తునకును స్వస్వకర్మ యనుభవింపక తీరదు. మఱియుఁ బ్రతిమనుజుఁడును నేదో యొకకుటుంబమునందుఁగాని, జాతియందుఁగాని, లేక, దేశమునందుఁ గాని చేరియుండును గాన తనయొక్క ఫలమునే కాక కుటుంబాదికమగు సామాజికులయొక్క కర్మఫలమును సైతము కొంత యనుభవింపవలసివచ్చును; కాని వ్యవహారమున తఱచుగ నొకమనుజునికర్మవిషయమై విచారణ యొనరింపవలసివచ్చినప్పుడు కర్మవిపాకప్రక్రియయందున్నకర్మవిభాగము తఱచుగ నొకమనుజునిమాత్రమే యుద్దేశింపఁబడినది. ఉదాహరణము. మనుజుఁ డొనర్చుపాపకర్మములను కాయికము లనియు, వాచికములనియు, మాన

సికము లనియు మూఁడువిధములుగ విభజించియున్నాఁడు. వానిలో వ్యభిచారము, హింస, చౌర్య మనునవి మూఁడును కాయికములు. వాక్పారుష్యము, అనృత సంభాషణము, అసంగతప్రలాపము, నీచోక్తియు ననునీనాలుగును వాచికములు. మఱియుఁ బరద్రవ్యాభిలాష, అన్యులగుఱించి యహితచింతన, దురాగ్రహము ననునీమూఁడును మానసికములు; ఇవియన్నియుఁ జేరిపదివిధములగు నశుభములు (పాపకర్మలు). అని చెప్పి (మను. ౧౨. ౫-౭; మ. భా. అను. ౧౩) వానిఫలములను వక్కాణించెను; కాని యీభేదములేవియు స్థిరములైనవి కావు. కారణమేమియన: ఈయధ్యాయంబునందుఁ దర్వాత మొత్తముపై కర్మలు సాత్త్వికము లనియు, రాజసము లనియు, తామసము లనియు, త్రివిధములుగ విభజింపఁబడినవి. తెలుచుగ భగవద్గీతయలోఁ జెప్పఁబడినటులే యీత్రివిధము లగుగుణములయొక్క గాని, కర్మలయొక్క గాని లక్షణములు వ్రాయఁబడినవి. (గీ. ౧౪. ౧౧-౧౫; ౧౮. ౨౩-౨౫; మను. ౧౨. ౩౧-౩౪) కాని, కర్మవిపాకప్రకరణమునందు, కర్మను సామాన్యముగ వెలుపలికిఁ గన్పట్టుచున్న విభాగ మీరెంటికంటెను వేఱుగ నున్నది. దానియందు సంచితములు, ప్రారబ్ధములు. క్రియమాణములని త్రివిధములుగ కర్మలు విభజన సేయఁబడియున్నవి. ఏమనుజుఁడైనను—పూర్వజన్మమునఁ గాని యీ జన్మమునఁగాని—యీక్షణమువఱకుఁ జేసినకర్మలన్నియు 'సంచితములు' (అనఁగా: 'సంపాదింపఁబడినకర్మలు') అని చెప్పఁబడును. ఈసంచితమునే 'అదృష్ట'మని కాని మీమాంసకపరిభాషానుసారముగ 'అపూర్వ'మని కాని పేర్కొందురు. ఈకర్మ గాని క్రియగాని యేసమయమునందుఁ జేయవలసివచ్చునో యంతవఱకే యది కాన్పించును. మఱియు నాసమయముదాఁటిపోయినపిదప, నాకర్మ స్వరూపముచే నవశిష్టమై యుండకపోయినను, దానియొక్క సూక్ష్మమును, కావుననే, యదృశ్యము నగు నపూర్వముగాని, లేక, విలక్షణమగుపరిణామమాత్రము గాని యవశిష్టమై యుండుటచేతనే యీపేళ్లువానికిఁ బెట్టవలసివచ్చెను. (వే.సూ.శాం.భా. ౩.౨.౩౯-౪౦) ఏమిచెప్పినను 'సంచిత', 'అపూర్వ', లేక, 'అదృష్ట' శబ్దములకు నీక్షణమువఱకును జేయఁబడినయన్నికర్మలయొక్కయు పరిణామసముదాయ మర్థమనునది నిర్వివాదము. ఈసంచితకర్మలన్నియు నొకకాలముననే యనుభవించుటకు శక్యము కానేరవు. కారణమేమన: ఈసంచితమగుకర్మలపరిణామములోఁ గొన్ని మంచివియుఁ గొన్ని చెడువియు నగు(అనఁగా: పరస్పరవిరుద్ధములగు)ఫలముల నిచ్చుటకు సమర్థములగుచున్నవి. ఉదాహరణార్థము:—కొన్ని సంచితములు స్వర్గప్రదము

లును, కొన్ని నరకప్రదములునగుటచే నాకర్మఫలములన్నియు నేక కాలముననే యనుభవించుటకు శక్యము కావు. ఒకదానిపిదప నొకదానిని భోగింపవలయును. కాన సంచితములలో నెన్నికర్మలయొక్క ఫలములు భోగించుటకుఁ బ్రథమమున నారబ్ధములయినవో వానినే 'ప్రారబ్ధము' లనియు, (అనఁగా: ఆరంభమయినసంచితములనియు,) చెప్పుచున్నారు. వ్యవహారమున ప్రారబ్ధశబ్దమునే 'సంచిత'మను శబ్దార్థమునం దెల్లప్పుడు నుపయోగించుచున్నారు; కాని యిది భ్రమ. సంచితముయొక్క (సమస్తపూర్వకర్మలసముదాయముయొక్క) యవాంతరభేదమే ప్రారబ్ధమని శాస్త్రదృష్టిచే సిద్ధమగుచున్నది. 'ప్రారబ్ధ'మన సకలసంచితములును కాకపోయినను సంచితములలో నేకర్మఫలము లనుభవించుటకుఁ బ్రారంభింపఁబడినవో యవియే ప్రారబ్ధము లనఁబడుచున్నవి. కావున నీప్రారబ్ధమునకె య్యారబ్ధకార్యమని మఱియొకపేరు. ప్రారబ్ధ సంచితములు కాక 'క్రియమాణ'మను పేరుగలకర్మ మూఁడవది యని సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినభేదము. 'క్రియమాణ' శబ్దము వర్తమానకాలవాచి యగు 'శానచ్' ప్రత్యయముచేతను 'కృఞ్' ధాతువుచేతను నిష్పన్నమయినది. కావున "ఇప్పుడు మనము చేయుచున్నకర్మ" యని దాని కర్థము; కాని ప్రస్తుతమందు మనముచేయుచున్నకర్మలు సంచితకర్మలలో నేకర్మలు భోగించుటకుఁ బ్రారబ్ధములైనవో వానియొక్క (అనఁగా: ప్రారబ్ధకర్మలయొక్క) పరిణామములే యైయున్నవి. అందుచేతనే 'క్రియమాణ'మనునది కర్మయొక్క మూఁడవభేదము అని యంగీకరించుటకు హేతువు గానరాదు. ప్రారబ్ధము కారణము. క్రియమాణ మనునది దానియొక్క ఫలము (అనఁగా: కార్యము). కావున నీరెంటికిని భేదమున్నమాట నిజమే; కాని యీభేదమునకుఁ గర్మవిపాకప్రక్రియం దెంతమాత్రము నుపయోగము గానరాదు. సంచితములలో నేకర్మలయొక్క ఫల మనుభవించుట కిప్పటికి నారంభముకాలేదో వానిని— అనఁగా: సంచితములో నుండి ప్రారబ్ధమును వదలి యవశిష్టమయినకర్మలను— బోధించుటకై క్రొత్తశబ్దములయావశ్యకత లేదు. కావుననే వేదాంతసూత్రములయందు ప్రారబ్ధమునే ప్రారబ్ధకార్య మనియును, ప్రారబ్ధము కానివాని ననారబ్ధకార్యమనియును జెప్పియుండిరి. (వే. సూ. ౪. ౧. ౧౫) సంచితకర్మ నీరీతిగ 'ప్రారబ్ధకార్య' మనియు 'అనారబ్ధకార్య' మనియు రెండువిధములుగ విభజించుట యనునదియే శాస్త్రదృష్టిచే మిక్కిలి సయుక్తికముగనున్నదని నాయభిప్రాయము. కావున

[illegible] ...ర్తమానకాలవాచక [illegible] "వర్త

మానసామీప్యే వర్తమానవద్వా'' యను పాణినీయసూత్రానుసారముగ (పా॰ 3. 3. ౧౩౧) భవిష్యత్కాలవాచక మనుకొనినయెడల దానియొక్క యర్థము ''ఏది ముందుభోగింపవలసియున్నదో యది''యని వచించుటకు సాధ్యమగును. మఱియుఁ గ్రియమాణ మనఁగ ననారబ్ధకార్య మనియు నర్థమగుటచే ప్రారబ్ధ క్రియమాణశబ్దములు రెండును గ్రమముగ వేదాంతసూత్రములందు 'ఆరబ్ధకార్య' 'అనారబ్ధకార్య' శబ్దములతో సమానార్థకములుగ నుండును; కాని క్రియమాణ శబ్దమున కిటుల ప్రస్తుత మెవ్వరు నర్థము చేయరు. క్రియమాణమన నిప్పుడు జరుగుచున్నకర్మ యని యర్థము చేయుచున్నారు. ఈయర్థమును గ్రహింతుమేని ప్రారబ్ధము యొక్క ఫలమే క్రియమాణమని చెప్పవలసివచ్చును. ఇంతియ కాక యేకర్మల నారబ్ధకార్యములుగనున్నవో వానిని బోధించుటకు, సంచిత, ప్రారబ్ధ, క్రియమాణము లనుమూఁడుశబ్దములలో నేదియుఁ బనికి రానేరదని దీనిపై గొప్ప యాక్షేపణ వచ్చుచున్నది. ఇంతియకాక క్రియమాణశబ్దముయొక్క రూఢ్యర్థమును వదలుటయు నసాధువగును. కావున సంచితములు, ప్రారబ్ధములు, క్రియమాణములు ననునీకర్మయొక్క లౌకికభేదములను కర్మవిపాకక్రియయందు స్వీకరింపక, వానిని 'ఆరబ్ధకార్యములు', 'అనారబ్ధకార్యములు' నని రెండువర్గములుగనే నేను జేయుచున్నాను. మఱియు శాస్త్రదృష్టిచేఁ జూచిన నది మిక్కిలి సులభముగ నుండును. భోగించుట యనుక్రియకు భోగింపఁబడినది (భూతము), భోగించుటకిప్పుడే యారంభమైనది (వర్తమానము), ముందు భోగింపవలసిది (భవిష్యత్తు) అని కాలకృతములగు మూఁడుభేదము లున్నవి; కాని కర్మవిపాకశాస్త్రమునందుఁ గర్మలీ తీరున మూఁడువిధములుగ విభజించుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: సంచితములో నేకర్మ ప్రారబ్ధమై భోగింపఁబడుచున్నదో దానిఫలములు మరల సంచితములోనే చేరును. కావున కర్మభోగమును విచారించుచున్నప్పుడు సంచితములో భోగించుటకు నారంభమైనవానిని ప్రారబ్ధము లైనవనియు, ఆరంభము కానివానిని, అనారబ్ధము లైనవనియుఁ జెప్పవలయును. ఇంతకన్న సంచితమును వర్గీకరణముఁ జేయుట యనావశ్యకము. సర్వకర్మఫలములకు నీతీరున రెండువిధములవర్గీకరణము నొనర్చి వానియుపయోగసంబంధములో సంచితమంతయు భోగ్య మని కర్మవిపాకప్రక్రియ చెప్పుచున్నది. వీనిలో నేకర్మఫలములను భోగించుట కారంభమగుటచే ప్రకృతమగు దేహము

స్పరవిరుద్ధములు. ఉదాహరణము. ఒకదానిఫలము స్వర్గసుఖము, రెండవదాని ఫలము నరకయాతనయు నయిన వాని నేకకాలమున నొకస్థలముననే భోగించుట యశక్యము. అందుచేఁ గేవల మీజన్మమందే ప్రారబ్ధమైనవియు, ఈజన్మమందే చేయఁదగినవియు నైనకర్మలచే సమస్తమగు సంచితకర్మలయొక్కయు ఫలోపభోగము సమాప్తమగుట శక్యము కానేరదు.

" కదాచి త్సుకృతం తాత! కూటస్థమివ తిష్ఠతి,
మజ్జమానస్య సంసారే యావ ద్దుఃఖా ద్విముచ్యతే."

(మ. భా. శాం. ౨౯౦. ౧౪)

"మానవుఁడు సంసారదుఃఖమునుండి విముక్తుఁడగువఱకు నెప్పుడైనను దా నొనర్చినపుణ్యము (తనఫలము నతని కిచ్చుటకు మార్గము వేచుచు) స్థిరముగ నుండును." అని భారతమునందున్న పరాశరగీతలలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. అటులే సంచితపాపకర్మలుసైతము తమఫలము నిచ్చువఱకు నిలిచియే యుండునని యూహింపవచ్చును. సంచితకర్మోపభోగ మొకజన్మమందే సమాప్తిఁ జెందకపోవునప్పుడే నీసంచితకర్మలలో ననారబ్ధకార్యములని కొన్ని తప్పక మిగిలియే యుండును. మఱియు నీజన్మమందుఁ జేయఁబడుకర్మలన్నియుఁ బూర్వోక్తమగుయుక్తిచేఁ జేయఁబడినను మిగిలిన యనారబ్ధకార్యసంచితములను భోగించుటకు మరల జన్మమెత్తక తప్పదు. కావునఁ బూర్వోక్తమగుమీమాంసకులయొక్క సులభమగుమోక్షయుక్తి యసత్యమును, భ్రాంతిమూలకముననని వేదాంతుల సిద్ధాంతము. ఏయుపనిషత్తునందును, గర్మబంధమునుండి వదలించుకొనుటకు నీమార్గము చెప్పఁబడలేదు. కేవలము తర్కబలముమీఁదనే నిలువఁబెట్టఁబడినది. ఆతర్కమైనను నుదవఱకు స్థిరముగ నుండనేరదు. కర్మచేఁ గర్మనుండి ముక్తుఁడగుట యనునాశపాడమట, గ్రుడ్డివానికి గ్రుడ్డివాఁడు దారిఁ జూపి తరింపఁజేయు ననునాశవలె వ్యర్థమని సారాంశము. అటులే యగును గాక! మీమాంసకులయీయుక్తిని స్వీకరింపక యాగ్రహముచే నిఖిలకర్మలను త్యజించి నిరుద్యోగిగఁ గూర్చుండుటచేఁ గర్మబంధములు వదలిపోవునని వచించితిమేని యీరీతిగనుం గానేరదు. కారణమేమి యన: అనారబ్ధములగుకర్మఫలము లనుభవింపఁదగిన విప్పటికిని కొన్ని మిగిలియుండుటయే కాక, కర్మను వదలివేయుట యనునాగ్రహము, స్వస్థముగఁ గూర్చుండుట యనునీరెండును దామసమగుకర్మలే గాన నీతామసకర్మలయొక్క ఫలములను సైతె మనారబ్ధసంచితములతో సమానముగ ననుభవించుటకై మరల జన్మమెత్తక తప్పదు.

(గీ. ౧౮.౮. మఱియు ౫.చూడు) ఇంతియకాక దేహ మున్నంతవఱకును, శ్వాసో ఛ్ఛ్వాసములు గాని, లేక, శయనించుట, కూర్చుండుట మొదలగుకర్మలుగాని జరుగుచునే యుండును. అందుచే సర్వకర్మలను వదలవలయు ననునాగ్రహము సైతము వ్యర్థ మగును. ఈజగత్తున నెవరినైన నొకక్షణమున నైన, కర్మ వదల లేద నియు గీతలలో ననేకస్థలములయందుఁజెప్పఁబడినది. (గీ.౩.౫; ౧౮.౧౧. చూడు).

కర్మ మంచిది యైనను, చెడ్డదియైనను, దానిఫలమును భోగించుటకు మనుజుఁ డేజన్మమునైన నెత్తుటకు సిద్ధముగ నుండవలయును. కర్మ మనాదియగుటచే దానియొక్క యఖండవ్యాపారమునందుఁ బరమేశ్వరుఁడు సైతము స్వాతంత్రింప లేఁడు. సర్వకర్మలను త్యజించుట శక్యము కాదు. మఱియు మీమాంసకులు సెప్పి నటులఁ గొన్నికర్మలఁ ద్యజించి కొన్నికర్మలఁ జేయుటచేఁ గర్మబంధమునందుండి విమోచనము కానేరదని సిద్ధించినపిదప, కర్మాత్మక మగునామరూపము లను విన శ్వరమగు చక్రమునందుండి విముక్తుఁడయి, యాచక్రమున కాధారభూతమును, [redacted] నాశయి నగుతత్త్వములోఁ గలసిపోవలయు ననుమనుజునిస్వాభా వికేచ్ఛ నెఱవేఱుటకు మార్గమేది? యని మొదటిప్రశ్న మరలఁబుట్టును. వేదముల లోను స్మృతులలోను బారలౌకికములగు యజ్ఞయాగాదులను చేయుటకుఁ బుష్కల సాధనములు సెప్పఁబడినవి; కాని మోక్షశాస్త్రదృష్టిచే నవి యన్నియుఁ గ్రింది మెట్టున నున్నవియే యగును. కారణమేమి యన: యజ్ఞయాగాదిపుణ్యకర్మలచే స్వర్గప్రాప్తి యైనను, పుణ్యకర్మఫలము సమాప్తమైన పిదప చిరకాలమున కైనను నెప్పుడో యొకప్పుడు మరల క్రిందనున్నకర్మభూమియందు పడి తీరును. తప్పదు. (మ. భా. వన. ౨౫౯ మఱియు ౨౬౦; గీ. ౮. ౨౫; మఱియు ౯. ౨౦) ఇందు వలనఁగర్మ యనుపట్టుకారునుండి సంపూర్ణముగ విముక్తుఁడయి యమృతత్వము నందుఁ గలసి పోవుటకును, జననమరణరూప మగుస్థిరమైన కల్లోలమును శమింపఁ జేయుటకును నిది తగుమార్గము కానేరదని స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈ కల్లోలమును శమింపఁజేయుటకు (అనఁగా: మోక్షమును జెందుటకు) నధ్యాత్మ శాస్త్రానుసారముగ జ్ఞానమనునదియొక్కటియే మార్గము. జ్ఞాన మనఁగా వ్యావహా రిక జ్ఞానము, లేక, నామరూపాత్మకమగు సృష్టిశాస్త్రముయొక్క జ్ఞాన మని యర్థము కానేరదు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమే యిచ్చోటి నర్థము. దీనినే 'విద్య' యనియె దరు. మఱియు "కర్మణా బధ్యతే జంతుః విద్యయా చ ప్రముచ్యతే"—"మను ష్యుఁడు కర్మచే బద్ధుఁడగుచున్నాఁడు. విద్యచే విముక్తుఁడగుచున్నాఁడు"—అని

యారంభమునఁ జెప్పఁబడినశ్లోకమునందలి 'విద్యా'శబ్దమునకే 'బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన' మనునర్థమే వివక్షితమై యున్నది. భగవద్గీతలయందు—

"జ్ఞానాగ్ని స్సర్వకర్మాణి భస్మసా త్కురుతే ఽర్జున" (గీ. ౪. ౩౭.)

"జ్ఞానరూప మగునగ్నిచే నిఖిలకర్మలు భస్మము లగు చున్నవి." అని భగవంతునిచే నర్జునునకుఁ జెప్పఁబడినది. శ్రీమహాభారతమునందును—

"బీజా న్యగ్న్యుపదగ్ధాని న రోహంతి యథా పునః,
జ్ఞానదగ్ధై స్తథా క్లేశై ర్నాత్మా సంపద్యతే పునః."

"వేఁచఁబడినగింజ లేతీరున మొలక లెత్తవో యాతీరుననే జ్ఞానముచేఁ గర్మల యొక్కక్లేశములు దగ్ధము లగునేని యాత్మను మరలఁ జెందవు." అని రెండుస్థలములయందుఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. వన. ౧౯౯. ౧౦౬-౧౦౭; శాం. ౨౧౧. ౧౭) ఉపనిషత్తులయందు నిటులే "య ఏవం వేదాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం సర్వం భవతి"—"నేనే బ్రహ్మగా నున్నా నని యెవఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో, వాఁడె యమృత మగుబ్రహ్మ మగుచున్నాఁడు." (బృ. ౧. ౪. ౧౦); తామరాకు కుదక మంటనటు లెవరికి బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగినదో, వారిని కర్మలు దోషులనుగఁ జేయనేరవు (ఛాం. ౪. ౧౪. ౩); బ్రహ్మను దెలిసికొనినవారికి మోక్షప్రాప్తి యగును (తై. ౨. ౧.); సర్వము నాత్మమయముగ నున్నదని యెవఁడు తెలిసికొనునో వానికి పాపబాధ లేదు (బృ. ౪. ౪. ౨౩); "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః"—"పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానముకలిగినపిదప సర్వపాశములయందుండియు విముక్తుఁడగును"—(శ్వే. ౫.౧౩; ౬.౧౩) "క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే"—"పరబ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తియైనపిదప వానియొక్క సర్వకర్మలునశించును."(ముం. ౨. ౨. ౮)—"విద్యయాఽమృత మశ్నుతే"—"విద్యచే నమృతత్వము సిద్ధించును."—(ఈశ ౧౧. మైత్ర్యు. ౭.౯) "తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యు మేతి నాన్యః పంథా విద్యతేఽయనాయ"—"పరమేశ్వరునిఁ దెలిసికొనినయెడల నమరుఁడగును. దీనికంటె మోక్షప్రాప్తికి వేఱగుమార్గము లేదు (శ్వే. ౩. ౮);— ఈతీరున జ్ఞానమాహాత్మ్యమును బ్రతిపాదించువచనములనేకములున్నవి. మఱియు శాస్త్రదృష్టిచే విచారించిన నీసిద్ధాంతమే దృఢమగును. కారణ మేమియన; దృశ్యసృష్టియందున్న పదార్థము లన్నియుఁ గర్మమయములైనను నీసృష్టికి నాధారభూతమగు పరబ్రహ్మముయొక్క లీలలే యైనను, ఏకర్మయుఁ బరబ్రహ్మమును బంధింపనేరదు; అన్నివిషయముల నొనర్చియుఁ బరబ్రహ్మము

తాను నిర్లిప్తుఁడుగనే యున్నాఁడని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అధ్యాత్మ శాస్త్రముసారముగ నీజగత్తునందుండునిఖిలపదార్థములును కర్మ (మాయ), పరబ్రహ్మము అనునిరెండువర్గములుగనే యున్నవని యీప్రకరణప్రారంభము నందే చెప్పఁబడినది. కావున నెవరికైనను మొదటివర్గమునందుండి (అనఁగా: కర్మ యందుండి) విముక్తులము కావలయునని యిచ్ఛ యుండినయెడల వారు రెండవ వర్గమునందు (అనఁగా: బ్రహ్మస్వరూపమునందు) ప్రవేశింపవలయును. మఱియొక మార్గము లేదు. కారణ మేమియనఁ: మూలమునందు సర్వపదార్థములును రెండు వర్గములుగనే యుండుటచేఁగర్మమునందుండి ముక్తుఁడయినచో, బ్రహ్మస్వరూపము దక్క యితరమగునవస్థ యేదియు నుండనేరదు; కాని బ్రహ్మస్వరూపముయొక్క యీయవస్థ ప్రాప్తమగుటకు బ్రహ్మస్వరూపమేదియో మొదట లెస్సగ నెఱుంగ వలయును. అది తెలియనియెడల "వినాయకం ప్రకుర్వాణో రచయామాస వానరమ్"—"వినాయకవిగ్రహము జేయఁబూని (కోతిని జేసినట్లు)" [redacted] ఇన్నట్లు ముక్తుఁడగుటకు మాఱుగ పతితుఁ డగును. కావున పరబ్రహ్మ స్వరూపముయొక్కయు (బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క), బ్రహ్మయొక్క యలిప్తత్వము యొక్కయు, జ్ఞానముత్పన్న మగునేని దానినే మరణసమయమునం దెక్కువగ స్థిరముగ నునుపవలయును. ఇదియ కర్మవిపాకమునందుండి విముక్తుఁ డగుటకు సత్యముగ ముఖ్యసాధనమై యున్నదని యధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్నయుక్తివాదముచే సైతము సిద్ధించు ననుదానికిని "నాకుఁ గర్మలయం దాసక్తి యుండుటచే నాకుఁ గర్మలేపము కానేరదని యెవరెఱింగిరో వారు కర్మపాశమునందుండి విముక్తు లగుదురు" అని గీతలలో భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినదానికిని (గీ.౪. ౧౪ మఱియు ౧౩.౨౩ చూడు.) తాత్పర్య మొక్కటియె. అయిన నీస్థలమునందు జ్ఞాన మనఁగా శబ్దజన్యజ్ఞానము గాని, లేక, మానసికక్రియ యని గాని యర్థము కాదు. మఱి యేమన: వేదాంతసూత్రములమీఁదనున్న శాంకరభాష్యముయొక్క యారంభమున చెప్పినటులే "మానసికజ్ఞానము మొట్టమొదట నుత్పన్నమై యింద్రియముల జయించినపిదప బ్రహ్మభూతుఁ డగుటకు తగిన యవస్థ, లేక, బ్రాహ్మస్థితి" యనునర్థమే యెల్లయెడల వివక్షితమని తెలిసికొనవలయును. వెనుకటిప్రకరణము యొక్క తుదను జ్ఞానసంబంధములో నధ్యాత్మశాస్త్రమునకును నిదియె సిద్ధాంతమని చెప్పి యుంటిమి. మహాభారతమునందును "జ్ఞానేన కురుతే యత్నం యత్నేన ప్రాప్యతే మహాత్"—"జ్ఞానము (మానసికక్రియారూపమగుజ్ఞానము) కలిగిన

పిదప మనుజుఁడు యత్నము లొనర్చును. యత్నము చేతనే మహాత్తత్త్వము (పరమేశ్వరుని) పొందును"—(మ. భా. శాం. ౩౦౦.౩౦) అని జనకునిచే సులభముఁ జెప్పఁబడినది. మోక్షము లభించుట కింతకంటె వేఱొకమార్గముకలదని యధ్యాత్మశాస్త్రమెప్పుడును జెప్పదు. శాస్త్ర మీవిషయమును జెప్పినపిదప శాస్త్రోక్తమార్గమునం దేమైన కంటకము (ప్రతిబంధకము) లుండె నేని వానిని తొలఁగించి మార్గమును బాగుపఱచుటయు, ఆమార్గమునందుండియె పరమధ్యేయమగు వస్తువును బొందుటయు ననుపనిని ప్రతిమనుజుఁడును దనయత్నముచేతనే యొనరింపవలయును; కాని యీప్రయత్నములను, పాతంజలయోగము, ఆధ్యాత్మవిచారము, భక్తి, కర్మఫలత్యాగము మొదలగు ననేకరూపములచేఁ జేయవచ్చును (గీ. ౧౨. ౮-౧౨). మఱియు నందువలన తఱచుగ మనుష్యుఁడు భ్రాంతిఁ బొందును. కావుననే నిష్కామకర్మయోగ మనుముఖ్యమార్గమును గీతలలోఁ దొలుతఁ జెప్పిన పిదప దానిసిద్ధికొఱకు యమ—నియమ — ఆసన — ప్రాణాయామ — ప్రత్యాహార — ధారణా — ధ్యాన—సమాధిరూపములైన యంగభూతముల నాఱవయధ్యాయములోఁ జెప్పి యేడవయధ్యాయము మొదలుకొని పరమేశ్వరునియొక్క యీజ్ఞానము కర్మయోగము నాచరించుచు నధ్యాత్మవిచారముఁ జేయుటచేఁ గలుగుననియో, లేక, దానికంటె సులభమగుభక్తిమార్గముచే గలుఁగుననియో చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౫౬).

కర్మబంధమునుండి విముక్తుఁడగుటకుఁ గర్మను వదలుట మార్గము కాదు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే బుద్ధిని శుద్ధపఱచుకొని పరమేశ్వరునివలె కర్మల నాచరించుటచే మోక్షము లభించును. కర్మపరిత్యాగము కేవలభ్రమమూలము. కారణ మేమి యన: కర్మయే వారిని వదలదు. ఈవిషయ మీతీరున నిర్వివాద మని సిద్ధమయినను నిందుల కావశ్యకమగు జ్ఞానప్రాప్తికై చేయవలసినయత్నమును జేయుట మనుజుని స్వాధీనమైయున్నదా?, లేక, నామరూపాత్మక ప్రవృత్తియధీనమై యున్నదా? యనునీయారంభమునఁజేయఁబడినప్రశ్న యిప్పటికిని నట్లే యున్నది. "ప్రకృతిం యాంతి భూతాని నిగ్రహః కిం కరిష్యతి"— "నిగ్రహ మేమి చేయును? ప్రతిప్రాణియుస్వప్రకృత్యనుసారముగ నడుచును." (గీ.౩.౩౩) "మిథ్యైష వ్యవసాయ స్తే ప్రకృతి స్త్వాం నియోక్ష్యతి"—"నీయొక్క ప్రయత్నము వ్యర్థము. నీ కక్కఱ లేని పనులలోనికే ప్రకృతి నిన్ను లాగును." (గీ. ౧౮.౫౯ మఱియు ౨. ౬౦ చూడు); అని భగవంతునిచేతను, "బలవా నింద్రియగ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి"—"విద్వాంసునినయిన నింద్రియములు లాగుకొని పోవును" (మను

వి. ౫౧౫) అని మనుస్మృతిచేతను జెప్పఁబడినది. మఱియుఁ గర్మవిపాకప్రక్రియ యొక్క ... ము నటులే యున్నది. కారణమేమియన: మనుజునిమనస్సునం దున్న సర్వప్రేరణలును బూర్వకర్మమూలముననే యుత్పన్నములయినవని యంగీకరించినచో నొకకర్మవలన మఱియొకకర్మలోనికిని, దానినుండి మఱియొకకర్మలోనికిని లాగుకొనిపోవుటచే నివిధముననతఁడు భవచక్రమునం దతఁ డెప్పు డుండవలసియె వచ్చునని యూహింపవలసివచ్చును. వేయేల? కర్మయందుండి యావలికి బాఱిపోవుటకై (విముక్తుఁ డగుటకై) చేయునట్టిప్రేరణయు, కర్మయె ననునవి సైతము విరుద్ధములే యని చెప్పినను యుక్తముగ నుండును. మఱియు నిది సత్యమగు నేని జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకు నెవ్వరును సమర్థులుగారని చెప్పవలసివచ్చును. నామరూపాత్మక సర్వదృశ్యసృష్టికి, నేతత్త్వ మాధారభూత మయినదో, యదియె మనుష్యుని జడదేహమునందును నాత్మరూపముగ నివసించుచున్నది. కావున మనుష్యుని సంబంధములగు కృత్యములయొక్క విచారము దేహము, ఆత్మయు [redacted]సృష్టితో నొనరింపవలయునని యీశంక కధ్యాత్మశాస్త్రమున సమాధానము చెప్పఁబడినది. వానిలో నాత్మస్వరూప మగు బ్రహ్మమూలమునం దేక విధము, ...నేకము నగుటచే నది యెన్నడును పరతంత్ర మగుటకు వీలులేదు. ఎందుచేతనన: ఒకపదార్థము మఱియొకపదార్థములో నుండుట కది యొకటియు, నిది యొకటియు ననుభేదములు స్థిరముగ నుండవలయును. ప్రకృతస్థలమునందు నామరూపాత్మక మగుకర్మ యనునదియె రెండవపదార్థముగ నున్నది. మఱియు నీకర్మ మనిత్యమును, మూలమునందున్న పరబ్రహ్మముయొక్క లీలయు నగుటచేతను, పరబ్రహ్మముయొక్క యొకభాగమునందు దాని యావరణముండినను పరబ్రహ్మము నది యెన్నడును దాసునిఁ జేసికొన నేరదనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది. ఇంతియకాక యేయాత్మ కర్మసృష్టియందలి వ్యాపారముల నొక్కటిగ నొనర్చి సృష్టిజ్ఞానమును బుట్టించుచున్నదో యది కర్మసృష్టికంటె భిన్నముగ నుండవలయును. అనఁగా: బ్రహ్మసృష్టియందున్నదే కావలయునని పూర్వముననే చెప్పఁబడినది. కావునఁ బరబ్రహ్మమును, మూలమునం దాతనియంశమగునట్టియు శరీరమినట్టియు నాత్మయు నను నీరెండును మొదటినుండియు స్వతంత్రములు— అనఁగా: కర్మాత్మకమగుప్రకృతి కధీనములుకావు—అనినిష్పన్న మగుచున్నది. వానిలోఁ బరమాత్మ యనంతమును, సర్వవ్యాపియు నెప్పుడును శుద్ధముక్తావస్థయందె యుండునదియునై యున్నది. ఇంతకంటె మనుజునకు నధికముగఁ బర

మాత్మజ్ఞానము గోచరము కానేరదు; కాని యీపరమాత్మ యంశమగు జీవాత్మ ప్రప్రథమమున శుద్ధము, ముక్తస్వభావము, నిర్గుణము, అకర్తయయినను, దేహము బుద్ధ్యాదీంద్రియములు ననువానియొక్క బంధనము లోఁబడియుండు టచే నది మనుజునియొక్క మనస్సున నెప్పుడు స్ఫురణమును బుట్టించుచున్నదో యప్పుడు దానిప్రత్యక్షానురూపమగు జ్ఞానము మనకుఁ గలుగును. బట్టబయలు నందుండు నట్టియావిరియొక్క వేగ మేమియుఁ గానరాకున్నను, దాని నొక భాండమున నించి, భాండపుమూఁతిని బిగించితి మేని యాయావిరివేగ మాభాండ మున్పైఁ గాన్పించును. అటులే యనాదిపూర్వకర్మార్జితజడదేహముచేతను, నింద్రియ ములచేతను, పరమాత్మయొక్క యంశభూతుఁడగుజీవుఁడు (గీ. ౧౫.౭) బంధింప బడినపు డీబద్ధావస్థయందుండి యాతనిని విముక్తునిగఁ జేయుటకై (మోక్షానుకూల మగు) కర్మలను జేయుటకు దేహేంద్రియాదులు ప్రవర్తించుచున్నవి. మఱియు దీనినే వ్యావహారికదృష్టిచే 'ఆత్మయొక్క స్వాతంత్ర్యప్రవృత్తి' యని చెప్పుచు న్నారు. 'వ్యావహారికదృష్టిచే' అని చెప్పుటకు హేతు వేమన: శుద్ధముక్తావస్థయందు, లేక, 'తాత్త్వికదృష్టిచే' నాత్మ యిచ్ఛాశూన్యమును, అకర్తయు నగుటచే సర్వ కర్తృత్వములును ప్రకృతివిగనే యున్నవి (గీ. ౧౩.౨౯; వే. సూ. శాం. భా. ౨.౩.౪౦); కాని యీప్రకృతి స్వయముగనే మోక్షానుకూలమగు కర్మ నొనర్చు నని సాంఖ్యులవలె వేదాంతులు చెప్పరు. కారణ మేమియన: అటు లంగీకరించి రేని జడప్రకృతి యంధురాలగుటచే నజ్ఞానులను సైతము ముక్తులను జేయునని వచింపవలసివచ్చును. మఱియు మూలమునం దేయాత్మ యకర్తగ నుండెనో యది, యేనిమిత్తమును లేక తననైసర్గికగుణముచేతనే ప్రవర్తకమగుననియు చెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున నాత్మ: మూలమునం దకర్తయైనను బంధన మనునిమిత్త ముచే నది యీమాత్రమునకే ప్రేరకముగఁ గాన్పించును. ఏనిమిత్తముచే నైనను దానికీయాగంతుక మగుప్రేరకత్వ మొకపర్యాయము వచ్చెనేని యది కర్మయొక్క నిమిత్తములయందుండి స్వతంత్రమైనదియే యగును. కావున పూర్వోక్తమగు నాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క యీసిద్ధాంతమును వేదాంతశాస్త్రమునం దిట్టికొన్ని శబ్దములచే నుడువవలసివచ్చును. స్వతంత్రమన నిర్నిమిత్తమని యర్థము కాదు. మఱియు నాత్మ తనను ప్రథమమునందున్నశుద్ధావస్థయందుఁ గర్తగ నుండ నేరదు. కాని ప్రతిసమయమునందు నియతిదీర్ఘములగు కర్మకథలను జెప్పుచు నుండక దీనినే సంక్షేపముగ నాత్మయొక్క స్వతంత్రప్రవృత్తి, లేక, స్వతంత్రప్రేరణ యని

చెప్పఁబడు యభ్యాసమై యున్నది. ౧ ఆత్మ బంధనమును నుపాధిలోఁ బడియుండుటచే నాదికాలమున నింద్రియములకు లభించుస్వాతంత్ర్యప్రేరణయు, ౨ బాహ్యసృష్టియొక్క పదార్థసంయోగముచే నింద్రియములకుఁ గలుగుప్రేరణయు నను రెండును విశ్వసిద్ధ భిన్నములుగనే యున్నవి. తినుము, త్రాగుము, సుఖపడుమనునవి యింద్రియప్రేరణములు. ఆత్మయొక్క ప్రేరణ మోక్షానుకూలకర్మలను చేయుమని చెప్పుచుండును. మొదటిప్రేరణము కేవలము బాహ్యము (అనఁగా: కర్మ సృష్టిలోనిది); రెండవది యాత్మసంబంధమైనది. (అనఁగా: బ్రహ్మసృష్టిలోనిది). ఈ రెండుప్రేరణలును తఱుచుగఁ బరస్పరవిరుద్ధములగుటచే వానికలహములోనే మనుష్యునియాయుష్యమంతయుఁ గడచును. వీనిలో సంశయము వచ్చినప్పుడు కర్మసృష్టియొక్క ప్రేరణమును స్వీకరింపక (భాగ. ౧౧. ౧౦. ౪) శుద్ధాత్మయొక్క స్వాతంత్ర్యప్రేరణానుసారముగ మనుష్యుఁడు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు—దీనినే నిజమైనయాత్మజ్ఞానము, లేక, యాత్మనిష్ఠ యనియెదరు.—ఈతీరున శుద్ధమగు నాత్మప్రేరణానుసారముగ మనుజుఁడు ప్రవర్తించు నేని, యాతఁడు సేయువ్యవహారమంతయు స్వభావముగనే మోక్షానుకూలమగును. కావున నే—

" విశుద్ధధర్మా శుద్ధేన బుద్ధేన చ స బుద్ధిమాన్,
విమలాత్మా చ భవతి సమేత్య విమలాత్మనా.
స్వతంత్రశ్చ స్వతంత్రేణ స్వతంత్రత్వ మవాప్నుతే"

(మ. భా. శాం. ౩౦౮. ౨౭-౩౦).

"స్వతంత్రుఁ డగుజీవాత్మ, మొదటినుండియు, నిత్యుఁడును, శుద్ధుఁడును, బుద్ధుఁడును, నిర్మలుఁడును, స్వతంత్రుఁడు నగుపరమాత్మయం దేకీభవించుచునుండును." జ్ఞానముచే మోక్షము సిద్ధించునని వెనుకఁ జెప్పఁబడినదానికి నిదియే యర్థము; కాని దీనికి విరుద్ధముగనె జడమగు దేహేంద్రియములయొక్క ప్రాకృతధర్మములు (అనఁగా: కర్మసృష్టియందుండు ప్రేరణలు) ప్రబల మగు నేని మనుజున కధోగతి ప్రాప్త మగును. దేహేంద్రియములను మోక్షానుకూలములగు కర్మలలోఁ బ్రవేశపెట్టి, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే మోక్షమును సంపాదింపవలయు నని యిచ్ఛ గలిగినశారీరాత్మయొక్క స్వతంత్రశక్తిని మనంబున నిడికొని భగవంతుఁడు—

" ఉద్ధరే దాత్మనాఽఽత్మానం నాత్మాన మవసాదయేత్,
ఆత్మైవ హ్యాత్మనో బంధు రాత్మైవ రిపు రాత్మనః." (గీ. ౬. ౫)

“మనుష్యుఁడు స్వయముగనే తన్నుద్ధరించుకొనవలయును. తనకు తానే నాశము తెచ్చుకొనరాదు. కారణమేమియన: ప్రతిమనుష్యుఁడును తానే తనకు బంధువుఁడును (హితకర్త) మఱియుఁ దానే తనకు శత్రువునై (నాశకర్త) యున్నాఁడు”—అని యాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క (అనఁగా: స్వావలంబనముయొక్క) తత్త్వ మర్జునున కుపదేశించెను. మఱియు నీకారణముచే యోగవాసిష్ఠములో దైవమును నిరాకరించి పౌరుషముయొక్క మాహాత్మ్యము విస్తారముగఁ జెప్పఁబడినది. (యోగ. ౨. సర్గ. ౪-౮) సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదనుతత్త్వము నెఱింగి యిట్లు ప్రవర్తించుటయే సదాచరణమని కాని, లేక, మోక్షానుచరణమని కాని చెప్పనగు. మఱియు నీవిధమగు నాచారమున దేహేంద్రియాదులను బ్రవర్తింపఁజేయుటయే బద్ధుఁడగుజీవాత్మకు స్వతంత్రధర్మము. దురాచారుఁడగుమనుజునియొక్క యంతఃకరణము సదాచారమున కనుకూలముగ సాక్ష్యము నిచ్చుచున్నది. ఆకారణముననే దురాచారుఁడు దాఁ జేసినదానిగుఱించి పశ్చాత్తాపము నొందుచున్నాఁడు. ఆధిదైవతపక్షావలంబులగు పండితులు దీనిని సదసద్వివేకబుద్ధి యనుదేవతయొక్క స్వతంత్రమగు స్ఫురణమని నుడివెదరు; కాని తాత్త్వికదృష్టిచే విచారించితిమేని, బుద్ధీంద్రియములు జడప్రకృతియొక్క వికారములే యగుటచే, నవి కర్మయొక్క నియమములలో నుండి స్వయముగ విముక్తములగుటకు వీలులేదు. ఈప్రేరణ బుద్ధీంద్రియములకును, కర్మసృష్టికిని, బహిర్భూతుఁడగు నాత్మవలననే జరుగునని స్పష్టమగుచున్నది. ఈతీరుననే ‘ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్య’మను పాశ్చాత్యపండితులశబ్దము సైతము, వేదాంతదృష్టిచే నిరాకరింపఁబడినది. కారణమేమన: ఇచ్ఛయు మనోధర్మమే యగుటచే వెనుక నెనిమిదియవ ప్రకరణమునఁ జెప్పినట్లు బుద్ధివలె మనస్సును గర్మాత్మకమగు జడప్రకృతియొక్క యసంవేద్య (తను దా నెఱుంగని) వికారమే యగును. కావున నది స్వయముగఁ గర్మయనెడు పట్టుకారు నుండి విముక్తము కానేరదు. కావుననే సత్యమగు స్వాతంత్ర్యము మనస్సునకును బుద్ధికిని లేమిచే నది యాత్మప్రేరణయే యని వేదాంతశాస్త్రముచే నిశ్చయింపఁబడినది. ఆత్మకు నీస్వాతంత్ర్యము నెవ్వరు నియ్యనక్కఱలేదు. ఎవరును బోఁగొట్టలేరు. స్వతంత్రమగుపరమాత్మయొక్క యంశమగు జీవాత్మ, బంధమగు నుపాధిలోఁ బడి యుండి స్వతంత్రరీతిని మనోబుద్ధులను బూర్వోక్తప్రకారముగఁ బ్రేరణఁ జేయును. ఈయంతఃకరణప్రేరణను దిరస్కరించి యెవఁడైనఁ బ్రవర్తించెనేని తన కపాయమును దానే తెచ్చికొనినవాఁడగును.

గీతారహస్యము.

* మోక్షీ కోణాచే కాయ బా నేలే, జ్యాచే త్యానే అనహిత కేలే.

(గా. ౪౪౪౫)

అని తుకోబా చెప్పినట్లు చెప్పవలయును. భగవద్గీతయందు—"న హిన స్త్యా త్మనాత్మానం"—ఎవరు తమునుఁ దామే ఘాత మొనర్చికొనరో వారికి నుత్తమగతి కలుగునని యూతత్త్వము చెప్పఁబడినది. 'దాసబోధ'యం దది స్పష్టముగ నను వాదము చేయఁబడినది. (గీ. ౧౩. ౨౮; దాస: ౧౭. ౭. ౭—౧౦) మనుజుఁ డీ కర్మసృష్టియొక్క యభేద్యములగు నియమములచే బద్ధుఁడైనటులఁ గాన్పించినను, దానియందుండి యేకార్యమునైనను స్వతంత్రముగఁ జేయఁగలనని యెన్నుచున్నాఁడు. ఈయనుభవమునను పూర్వము చెప్పినరీతిగ జడసృష్టికంటె బ్రహ్మసృష్టి వేఱని యంగీకరించిననే కాని మఱియొకవిధముగు నెట్టియుపపత్తియు సంభవింపదు. కావున నధ్యాత్మశాస్త్రము సమ్మతము గానివారీవిషయమున మనుజునకు నిత్యదాసత్వము నైన నంగీకరింపవలయును. లేదా, ప్రవృత్తిదాసత్వమును గుఱించి స్వాభావికముగ మనుజునకు ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యము గల్గెనని యైన వదలవలయును. మఱియొకగతి లేదు. ప్రవృత్తిస్వాతంత్ర్యము (ఇచ్ఛాస్వాతంత్ర్యము) నుగుఱించి యీయుపపత్తిని, జీవాత్మ పరమాత్మలు మూలమునం దేకరూపమున నున్నారను నద్వైతసిద్ధాంతమ ననుసరించి మేము వ్రాసియున్నాము. (వే. సూ. శాం. భా. ౨. ౩. ౪౦) కాని యీయద్వైతము నొప్పుకొననివారు (అనఁగా: భక్తికొఱకు ద్వైతము నెవరు స్వీకరింతురో వారు) జీవాత్మయొక్క యీసామర్థ్యము స్వీయమైనది కాదనియు నది పరమేశ్వరునందుండియే లభించుననియు నవశ్యము చెప్పుదురు. అయిన నెప్పుడైనను "న ఋతే శ్రాంతస్య సఖ్యాయ దేవాః"—"అయాసము వచ్చువఱకును బ్రయత్నముసేయు మనుజునకుఁ దక్క నితరులకు దేవతలు సాహాయ్యముఁజేయరు"—(ఋ. ౪. ౩౩. ౧౧) అను ఋగ్వేదమునందలి తత్త్వము ననుసరించియే జీవాత్మకు స్వాతంత్ర్యము ప్రాప్తమగుటకు తమంతటనే మొదట ప్రయత్నము సేయవలయునని చెప్పి యాత్మప్రయత్నముయొక్క (అనఁగా: స్వాతంత్ర్యముయొక్క) తత్త్వము తిరిగి స్థిరపఱుపఁబడినది. (వే. సూ. ౨. ౩.౪౧—౪౨; గీ ౧౦.౫.౧౦) ఇంక నేమి చెప్పవలయును? బౌద్ధు లాత్మ గాని, పరబ్రహ్మము గాని కలదని యొప్పికొనరు. కావున బ్రహ్మజ్ఞానమును, నాత్మజ్ఞానమును వారికి సమ్మతములు కాకపోయి

---

* వారివారి కపకారములు వారే చేసికొనుచున్నారు. ఇతరుల కేమి పట్టినది?

కర్మవిపాకము - ఆత్మస్వాతంత్ర్యము.

నను వారిధర్మగ్రంథములలో “అత్తనా (ఆత్మనా) చోదయఽత్తానం” — “తాను తన్ను స్వప్రయత్నముచే మంచిమార్గమునఁ బ్రవేశపెట్టుకొనవలయును.” — అనియే యుపదేశింపఁబడినది. దీని సమర్థనార్థము—

“అత్తా (ఆత్మా) హి అత్తనో నాథో అత్తా హి అత్తనో గతి,
తస్మా సఞ్ఞమయఽత్తణం అస్సం (అశ్వం) బద్ధం వ వాణిజో.”

(ధమ్మపద. ౩౮౦)

“తానే తనకుఁ బ్రభువగుటచేఁ దనయాత్మదక్కఁ దన్ను మఱియొక కేది యును దరింపఁజేయునది లేదు. కావున నొకరౌతు తన మంచిగుఱ్ఱమును దానే స్వాధీనపఱచుకొనునట్లు మనల మనమే బాగుగ నిగ్రహించికొనవలయును.” — అని గీతలయందువలె నాత్మస్వాతంత్ర్యముయొక్క యస్తిత్వమును నావశ్యకతయుఁ జెప్పఁబడినది. (మహాపరినిబ్బాణసుత్త. ౨.౩౩-౩౫. చూడు) ఆధిభౌతికుఁడును, ఫ్రెంచిపండితుఁడు నగు కొంటు నీవర్గములోనివానిగనే చెప్పవలయును. కారణమేమి యన: అధ్యాత్మవాద మేదియు నతనికి సమ్మతము కాకపోయినను, ప్రయత్నముచే మనుజుఁడు తనవర్తనమును, స్థితిని, సంస్కరింపఁగలఁ డను విషయ మతనిచేఁ బ్రత్యక్షసిద్ధ మని (అనఁగా: ఉపపత్తి యవసరము లేకయే) స్వీకరింపఁబడినది.

కర్మపాశమునందుండి ముక్తుఁడై సర్వభూతములయందును నొక యాత్మయే కలఁడని యెఱుంగుట యను నాధ్యాత్మికపూర్ణావస్థ ప్రాప్తించుటకు బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన మనునదియే, యొక ప్రబలౌషధ మనియు, అజ్ఞానముం బొందుటకుఁ దనకుఁ బూర్ణాధికారము గలదనియు సిద్ధించినను, నిస్వతంత్ర మగు నాత్మకును దన బొమ్ముపైఁ గూర్చుండి యున్న ప్రకృతియొక్క యుపద్రవము నొక్కక్షణమునందే వదలించుకొనుటకు శక్యము కాదను మఱియొకవిషయమును సర్వదా గమనించుచుండవలయును. ఒకానొక శిల్పి మనయందఱిలో నతికుశలుఁడైనను, సాధనములు లేనిది తనకౌశల్యము నెటుల బయలుపఱుపలేఁడో, మఱియు సాధనము మంచిది కాకపోయిన దానిని బాగుపఱచుకొనుట కెక్కువ కాలహరణ మెటు లగునో, యటులే జీవాత్మయుఁ బరమాత్మలో నైక్యమగుటకు సాధనములును, కాలమును, ఉండి తీరవలయును. జ్ఞానప్రాప్తికై ప్రేరణఁ జేయుటకు జీవాత్మ స్వతంత్రుఁడనుమాట నిజమే కాని, తాత్త్వికదృష్టిచే మొదట నతఁడు నిర్గుణుఁడును, కేవలుఁడును, ఏడవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడినట్లు నేత్రము

ఉండునని పంటివాఁడే యగును. (మైత్ర్యు. ౩.౨—౩; గీ. ౧౩. ౨౦) మఱియు స్వేచ్ఛానుసారముగ నేకర్మలనైనఁ జేయుటకు నవసరములును, కుమ్మరిచక్రము మొదలగు సాధనములవంటివియు నగు సాధనములు గాని, సామగ్రులు గాని యీయాత్మయొద్ద స్వీయము లైనవి లేవు. దేహమును, బుద్ధ్యాదీంద్రియములును మాయాత్మక ప్రకృతియొక్క వికారములే యై యున్నవి. కావున జీవాత్మ మోక్షమును సైతము ప్రారబ్ధకర్మానుసారముగ ప్రాప్తమగు దేహేంద్రియాదిసాధనముల మూలముననే సంపాదించికొనవలసివచ్చును. ఈదేహేంద్రియాదిసాధనములలో బుద్ధి యను నింద్రియము ముఖ్యమైనందున నాత్మ యేవిషయమును నింద్రియముల ద్వారా చేయవలసివచ్చినను దానికంత నది బుద్ధినిఁ బ్రేరేపింపవలసివచ్చును; కాని పూర్వకర్మానుసారముగను, ప్రకృతిస్వభావానుసారముగను, ఈబుద్ధి సదా శుద్ధముగను, సాత్త్వికముగనే యుండునని నియమము లేదు. కావున త్రిగుణాత్మక ప్రకృతియొక్క ప్రపంచమునందుండి ముక్తమయి యీబుద్ధి యంతర్ముఖము, సాత్త్వికము, లేక, యాత్మనిష్ఠము (అనఁగా: ఆత్మయొక్క ప్రేరణారూపమగు నాజ్ఞ ననుసరించి యతనికి నేనియందుఁ గల్యాణమగునో యాకర్మలనే చేయుటకు నిశ్చయమును గలుగఁజేయునది) నగుటకుఁ జిరకాలమునుండి వైరాగ్య మభ్యసింపవలసివచ్చును. ఇటులైనను, ఆఁకలి, దప్పి మొదలగుదేహధర్మములు సైతమే సంచితకర్మలయొక్క ఫలములను భోగించుట కారంభమైనవో అవి వానిని మరణపర్యంతము వదలనే వదలవు. కావున బద్ధుఁడగు జీవాత్మ దేహేంద్రియాదులచే మోక్షానుకూలకర్మను గలుగఁజేయించుట యను ప్రథమప్రేరణను స్వాతంత్ర్యఁ డైనను ప్రకృతిచేతనే ముందన్ని విషయములను జేయింపవలసి యుండుటచే నంతవఱకును, సాలెవాఁడు, కమ్మరి మొదలగుపనివాండ్రవలె, నీయాత్మయే ముఖ్యమైనదిగను, దేహేంద్రియాదిసాధనములను శుద్ధములుగ చేసి తనస్వాధీనతలో నుంచికొనుప్రయత్నము సేయునదిగను నుండవలసివచ్చు నని తాత్పర్యము. (వే. సూ. ౨. ౩. ౪౦) ఈకార్య మొక్కపర్యాయమగుట కశక్యము గాన, ధైర్యముచే మెల్లిమెల్లగఁ జేయవలయును. అట్లు సేయనినాఁడు, మదించిన గుఱ్ఱమువలెనె యింద్రియములు క్రిందుమీఁదు చేయును. ఇందుకొఱ కింద్రియనిగ్రహముఁ జేయుటకు బుద్ధియొక్క ధృతి, లేక, ధైర్యము సాయముగ నుండవలయు నని (గీ. ౬. ౨౫) గీతలలో భగవంతుఁడు సెప్పియున్నాఁడు. మఱియు పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున బుద్ధికి వలె, ధృతికిని సాత్త్విక, రాజస, తామస

సము లను నైసర్గికములగు మూఁడుభేదములు చూపఁబడెను. (గీ. ౧౮. ౩౩-౩౫) వీనిలో తామస, రాజసము లను మెట్లను వదలి బుద్ధిని సాత్త్వికమును జేయుటకు నింద్రియనిగ్రహముఁ జేయవలసివచ్చును. కావున నాఱవయధ్యాయమునం దిట్టి యింద్రియనిగ్రహాభ్యాస మనుయోగమునకు యోగ్యస్థలమును, ఆసనమును, ఆహారమును సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడినవి. ఈతీరున మెల్ల మెల్లగ (గీ. ౬. ౨౫) నభ్యాసముచేసినపిదప చిత్తము స్థిరమగుటచే నింద్రియములు స్వాధీనము లగుననియు నుత్తరకాలమునందుఁ గ్రమక్రమముగ (నొకేపర్యాయము కాదు) బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము కలుగుటచే "ఆత్మవంతం న కర్మాణి నిబధ్నంతి ధనంజయ" (గీ. ౪. ౩౮-౪౧) అనినట్లు కర్మబంధము వదలిపోవుననియు గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది; కాని భగవంతుఁ డేకాంతమునందు యోగాభ్యాసముఁ జేయవలయునని చెప్పుచుండుటచే (గీ. ౬. ౧౦) జగత్తుయొక్క సర్వవ్యవహారములను వదలి యోగాభ్యాసమునం జే-యాయుర్దాయమునంతయును గడపవలయునని గీతాతాత్పర్యమని యెన్నఁగూడదు. ఏదైనను మనవద్ద సంపాదింపఁబడిన మూలధనము కొంచెముగనో గొప్పగనో యుండెనేని, దానితో వ్యాపారము నారంభించి మెల్లమెల్లగ నావ్యాపారము చేతనే సంపన్నులమగునటులే క్రమముగ చిత్తస్థైర్యమును సంపాదించుకొనవలయునని గీతలయందున్న కర్మయోగమునకుఁ దాత్పర్యము. తనకు శక్యమైనంత యింద్రియనిగ్రహమును సంపాదించికొని మొదట కర్మయోగము నవలంబించుటకు నారంభింపవలయును; పిమ్మట దానిచేతనే యంతకంత కెక్కువగ నింద్రియనిగ్రహము ప్రాప్తమగును; కాని రచ్చబల్లలమీఁద కూర్చుండి యోగాభ్యాస మొనర్చుటకు వీలులేదు. అట్లు రచ్చబల్లలపైని కూర్చుండి యభ్యసించుటవలన బుద్ధి కలవడిన యేకాగ్రతాభ్యాస మొకానొకప్పుడు తరుగుట కవకాశము గలదు. కావున కర్మయోగమును నిత్యము నాచరించుచున్నపుడప్పుడప్పుడు కొంతకాలము నేకాంతముగ సేవించుటయు నావశ్యక మగును. (గీ. ౧౩. ౧౦) కాని యందులకై జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును వదలవలయునని భగవంతుఁ డెక్కడను చెప్పలేదు. సాంసారికవ్యవహారములు నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుటకు సైత మింద్రియనిగ్రహము కావలయునని చెప్పఁబడినది. కాన, దీనితోపాటు నిష్కామకర్మయోగమును యథాశక్తిగఁ బ్రతివాఁడును దప్పక నాచరింపవలయును. పూర్ణముగ నింద్రియనిగ్రహము సిద్ధమగువఱకును కనుపెట్టికొని కూర్చుండఁగూడదని గీతలుపదేశించుచున్నవి. మనుజుఁడు, బుద్ధిమంతుఁడు, నిగ్రహము గలవాఁడు నగు

కాని యిట్టియోగాభ్యాసముచే నాఱుమాసములలోనే సామ్యబుద్ధిని స్థిరపఱచు కొనవచ్చు నని మైత్ర్యుపనిషత్తునందును, మహాభారతమునందును జెప్పఁబడినది. (మైత్ర్యు. ౬. ౨౮ మ. భా. శాం. ౨౩౯. ౩౨; అశ్వ. అనుగీత, ౧౯. ౬౬) కాని భగవంతునిచే వర్ణితమైన బుద్ధియొక్క యీసాత్త్వికమును, సమమును, లేక, యాత్మనిష్ఠాయుక్తము నగుస్థితి యీయాఱుమాసములకు లభింపనే లభింపకపోయినను, ప్రకృతిస్వభావానుసారముగ నాఱుసంవత్సరములకైనను లభించుట దుర్లభము. మఱియు నియమాభ్యాస మపూర్ణముగనుండుటచే నీజన్మమునందుఁ బూర్ణమగు సిద్ధి ప్రాప్తము కాకపోవుటయే కాక, ముందుజన్మమునందు మరల మొదటినుండియు నారంభింపవలసిన దగుటచే నుత్తరజన్మయందుఁ జేయు యోగాభ్యాసముసైతము పూర్వమునవలె నపూర్ణ మగును. కాన నిట్టిపురుషునకుఁ బూర్ణసిద్ధి యెప్పుడును లభింపనేరదని యిచ్చో సంశయ మగును. మఱియుఁ గర్మయోగము నాచరించుటకు మున్నె పాతంజలయోగముచేఁ బూర్ణమగు నిర్వికల్పసమాధి నభ్యసించుట నారంభమునఁ జేయవలయు నని తోఁచును. అర్జునుని మనస్సున కీశంకయే తోఁచుటచే నిట్టిసందిగ్ధములయందు మనుజుఁ డేమి చేయవలయునని, శ్రీకృష్ణుని, గీతలయాఱవ యధ్యాయమున (గీ. ౬. ౩౭-౩౯) నర్జునుఁ డడిగెను. ఈప్రశ్నమునకు నాత్మ యను నది యమరమనియు, లింగశరీరద్వారా యీజన్మయందుఁ గలిగినసంస్కారము లన్నియు స్థిరముగ నుండుననియు, 'యోగభ్రష్టుఁడు' కర్మయోగమును బూర్తిగ సాధింపలేక, దానియందుండి భ్రష్టుఁడైనపుడు, ముందు జన్మయందుఁ దనప్రయత్నము నక్కడనుండియే (పూర్వజన్మయందు వదలినస్థలమునందుండి యనుట) యారంభించు ననియు, నిట్లు క్రమముగ "అనేకజన్మసంసిద్ధః తతో యాతి పరాం గతిమ్" (గీ. ౬. ౪౫)అన్నట్లనేకజన్మముల నెత్తి తుదకుఁ బూర్ణసిద్ధి నొంది మోక్షమును బొందుననియు భగవంతుఁ డుత్తరము నిచ్చెను. మఱియును "స్వల్ప మప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్" — "ఈధర్మముయొక్క (అనఁగా: కర్మయోగమార్గముయొక్క) యాచరణము కొంచెమైనను గొప్పసంకటములనుండి విడిపించుచున్నది." (గీ. ౨. ౪౦) అని యీసిద్ధాంతము ననుసరించియే రెండవయధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడినది. మనుష్యునియొక్క యాత్మ మొదటినుండియు స్వతంత్రముగ నున్నను, పూర్వకర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమగు దేహముయొక్క ప్రకృతిస్వభావము శుద్ధము గానందున నొకజన్మయందే మనుజునకుఁ బూర్ణమగు సిద్ధి లభించుట దుర్లభ మని సారాంశము; కాని యంతమాత్రముచే

"నాత్మాన మవమన్యేత పూర్వాభి రసమృద్ధిభిః" (మను. ౪. ౧౩౭)—ఎవరును నిరాశఁజెందరాదు. లేక, యొకేజన్మయందుఁ బరమసిద్ధిని సంపాదించుకొనుట యను దురాగ్రహమందుఁ బడి పాతంజలయోగాభ్యాసమునందే (అనఁగా: ఇంద్రియములను గేవలము సాముచే జయించుటలోనే) యాయుర్దాయము నంతను వ్యర్థముగ వ్యయము సేయరాదు. ఆత్మకేమియుఁ దొందర లేదు. ఈరోజున సాధ్యమగునంత యోగబలమును సాధించి కర్మయోగముయొక్క యాచరణ నారంభించె నేని, దాని చేతనే మెల్ల మెల్లగ బుద్ధి—యంతకంతకు సాత్త్వికము, శుద్ధము నగును. కానఁ గర్మయోగముయొక్క యీస్వల్పమగు నాచరణమే జిజ్ఞాసను బొందించి, చెఱకును గానుగలోఁ బాఱవైచినటుల మనుష్యుని బలాత్కారముగ ముందు ముందుకుఁ ద్రోసి, తుదకు నేఁడు గాని, రేపైనను, ఈజన్మయందుఁ గాని యెడల నుత్తర జన్మమం దైనను నాయాత్మకుఁ బూర్ణమగు బ్రహ్మప్రాప్తిని లభింపఁజేయును. దానివలన నీ కర్మయోగమార్గముయొక్క యత్యంతస్వల్పాచరణము గాని, లేక, మఱియు జిజ్ఞాస గాని యెప్పటికిని వ్యర్థము కాదనియు, ఇది కర్మయోగమార్గమునం దున్న విశేష మగుగుణ మనియు గీతలయందే భగవంతునిచే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౬. ౪౫ మీఁద నాటీక చూడుు.) కేవల మీజన్మముననే మోక్షము లభింపలేదని ధైర్యమును విడనాడక మన నిష్కామకర్మలను చేయునుద్యోగమును మాత్రము స్వతంత్రముగను, ధైర్యముగను, యథాశక్తిగ మనము సేయుచుండవలయును. ప్రాక్తనసంస్కారమువలనఁ బ్రకృతిసంబంధ మగు నేద్వంద్వ మీజన్మయందు గాని, లేక, నేఁడే గాని వెలువడునని తోఁచుచున్నదో యదియే క్రమక్రమముగ వృద్ధిఁ బొందుచున్న కర్మయోగముయొక్క యభ్యాసముచే, నీజన్మమునఁ గాని, భవిష్యజ్జన్మమునఁ గాని స్వయముగనే శిథిల మగును. అటుల గాను కాను "బహూనాం జన్మనా మంతే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే" (గీ. ౭. ౧౯) అన్నట్లుగ నెప్పుడో యొకప్పుడు పూర్ణజ్ఞానము కలుగుటవలనఁ బ్రకృతియొక్క బంధము (అనఁగా పారతంత్ర్యము) పోయి తుద కాత్మకు తన మూలభూతమయినదియు, పూర్ణ మయినదియు, నిర్గుణ మగుముక్తావస్థ (అనఁగా: మోక్షము) ప్రాప్త మగును. మనుజుఁ డేమి చేయలేఁడు? "నర కరనీ కరే తో నరకా నారాయణ హోయ" * అని ప్రచారములో నున్నవచన మీవేదాంతమునందలి సిద్ధాంతము ననువదించుచున్నది. ఇందుచేతనే యోగవాసిష్ఠకారులు ముముక్షుప్రకరణమునం దుద్యోగ

* నరుఁడు సేయఁదగిన కార్యమును జేసిన నరుఁడు నారాయణుఁ డగును.

మును సెక్క విధములుగఁ బ్రశంసించి తుద కుద్యోగముచేతనే సర్వముఁ బ్రాప్త మగుననియు, నిస్సందేహముగ నుపదేశించినారు (యో. ౨. ౮. ౧౦. ౧౫).

కాఁబట్టి; "జ్ఞానమును సంపాదింపవలయు నని ప్రయత్నము సేయుటకు జీవాత్మ మూలమునందు స్వతంత్రుఁ డగుటచేత, స్వావలంబనపూర్వక మగు దీర్ఘోద్యోగముచే నుద కెప్పటి కైనను, ప్రాక్తనకర్మ యనెడి బంధనము నుండి విముక్తుఁ డగును." అని నిశ్చయింపఁబడినను, కర్మక్షయ మన నేమి? యనియు నది యెప్పు డగుననియుఁ గలుగుసంశయమును సైత మిఁక కొంచెము విశేషముగ వ్యాఖ్యానముఁ జేయుదము. కర్మక్షయమనఁగ సర్వకర్మలబంధనమునం డుండియుఁ బూర్ణముగ (అనఁగా: నిశ్శేషముగ) విముక్తి యని యర్థము; కాని పురుషుఁడు జ్ఞానియైనను వానికి దేహ మున్నంతవఱకును నాఁకలి, దప్పి, నిదుర, కూర్చుండుట మొదలగుకర్మలు విడువక పోవుటచే, భోగించిననే కాని ప్రారబ్ధకర్మ నశింపదు. కావున నాగ్రహముచేత నతఁడు దేహత్యాగముఁ జేయరాదని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడినది. జ్ఞానోత్పత్తికంటె పూర్వమున చేయఁబడిన సర్వకర్మలును, జ్ఞానముచే క్షయించినను, జ్ఞానోత్పత్తియైనపిదప యావజ్జీవమును, జ్ఞానియగు పురుషుఁడు కొంచెముగనో గొప్పగనో కర్మలను జేయుట యావశ్యక మగును. కావున నప్పుడట్టికర్మలయందుండి యతనికి విముక్తి యెటుల కలుగుననియు, విముక్తి కలుగనియెడల, పూర్వకర్మక్షయము గాని, మోక్షము గాని కలుగు టెట్లనియు, శంకతోఁచుట కవకాశమున్నది. నామరూపాత్మకమగు కర్మ, జ్ఞానియొక్క నామరూపాత్మకమగు దేహము నెప్పుడును విడువకపోయినను, ఆకర్మను దనపై వేసికొనకుండుట మొదలగువిషయము లాత్మయొక్క యస్వాధీనతలో నుండును గాన నింద్రియములను జయించి, కర్మల విషయమై ప్రతిజంతువునకుఁ గలయాసక్తిని క్షయింపఁజేసితి మేని, కర్మలు సేసినను, వానియొక్క బంధనములను నశింపఁజేసినటులే యగునని వేదాంతశాస్త్ర మీశంకకు సమాధానము నుడువుచున్నది. కర్మ స్వభావముగనే గ్రుడ్డిదియు, నచేతనమును, మృతప్రాయమునై యున్నది. కాన నది తనయంతట తానెవరిని బంధింపదు, వదలిపెట్టదు. తనయంతట యోగ్యమైనది గాని, యయోగ్యమైనదిగాని కానేరదు. మనుజుఁడు తనజీవము నాకర్మయం దిఱికించి తనయిష్టము ననుసరించి యిది మంచిదా? చెబ్బరదియా? యనియు, శుభమైనదియా? లేక, యశుభమైనదియా? యని యాలోచించి నిశ్చయించుచున్నాఁడు. కావున నీమమత్వయుక్తమగునభిలాష వదలిపోయె

నేని, కర్మలఁ జేయుచున్నను, చేయక పోయినను కర్మబంధము వదలి పోయెనని చెప్పవచ్చును. ఇదియె సత్యమగు నైష్కర్మ్యము. కర్మత్యాగము కాదు; (గీ. ౩.౪) నీయధికారము కర్మలు సేయుటకే. ఫలముయొక్క ప్రాప్త్యప్రాప్తులనునవి నీయధికారములో నుండువిషయములు కావు (గీ. ౨. ౪౭.). "కర్మేంద్రియైః కర్మయోగ మసక్త స్స విశిష్యతే"—"ఫలాశ లేక కర్మేంద్రియములను గర్మలను జేయనిమ్ము"—(గీ. ౩. ౭) "త్యక్త్వా కర్మఫలాసంగం" "కర్మఫలమును వదలి"— (గీ. ౪. ౨౦) "సర్వభూతాత్మభూతాత్మా కుర్వన్నపి న లిప్యతే" "సర్వభూతములయందును సమబుద్ధి గలిగిన పురుషుఁడు గర్మలఁ జేసినను నవి యతనిని బాధింపవు"—(గీ. ౫. ౭) "సర్వకర్మఫలత్యాగం కురు," "సర్వకర్మఫలములను వదలుము"— "కార్య మిత్యేవ యత్కర్మ నియతం క్రియతే" "తప్పక చేయవలసిన వనుతలంపునఁ జేయఁబడు కర్మలు సాత్త్వికములు"— (గీ. ౧౮. ౯), "చేతసా సర్వకర్మాణి మయి సన్న్యస్య"—"సర్వకర్మలను నాకర్పించి నడువుము"—(గీ. ౧౮. ౫౭) అనునవి మొదలుగాఁగల గీతలలోని యనేకస్థలములయందున్నయుపదేశముల కిదియె బీజము. జ్ఞాని సర్వవ్యాపారకర్మ జేయవలయునా? లేదా? యనుప్రశ్న స్వతంత్రమైనది. గీతాశాస్త్ర మావిషయములో నేమి సిద్ధాంతముఁ జేయుచున్నదియు ముందుప్రకరణమున విచారించెదము. జ్ఞానముచే సర్వకర్మలును భస్మమగుటకు వాస్తవికార్థ మేమి యనువిషయము మాత్రము ప్రస్తుతము విచారణీయము. మఱియుఁ బూర్వోక్తములగు వచనముల వలన నీవిషయములో గీతాభిప్రాయ మేమియై యున్నదియు వ్యక్త మగును. వ్యవహారమందును నీన్యాయమునే మనమంతటను బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నాము. ఉదాహరణము.—అజ్ఞానముచే నొకానొకఁడు రెండవవానిని ద్రోసె నేని, మన మా పురుషుని దుష్టుఁ డని యనము; మఱియు దండనశాస్త్రనియమములో సైతము కేవల మనిచ్ఛచే సంభవించినహత్యలను హింసలలోఁ జేర్పరు. అగ్నిహోత్రముచే నిండ్లు తగులఁబడి పోయినను, వర్షాధిక్యముచే సస్యము కొట్టుకొనిపోయినను,అగ్నికిఁగాని, వర్షమునకుఁ గాని, యెవ రైనను నేరము నాపాదింతురా ? కేవల కర్మలవైపునకే దృష్టి యుంచితిమేని ప్రతికర్మయందు నేదైన దోషమో యసత్యమో, లేక, చెఱుపో మనుష్యదృష్టికి గాన్పింపక తప్పదు—"సర్వారంభా హి దోషేణ ధూమే నాగ్నిరి వావృతాః" (గీ. ౧౮. ౪౮) కాని గీత వదలిపెట్టు మని చెప్పిన దోష మిది కానేరదు. మనుజునియొక్క యేకర్మనైనను శుభమని కాని యశుభ మని కాని

చెప్పుచున్నాము; కాని యాశుభములు కర్మయందు లేవు. అవి కర్మ నాచరించు పురుషుని బుద్ధి నవలంబించి యున్నవని లెస్సగ గమనించి, కర్మలయందలి చెఱుపును తీసివైచుట యన, కర్త తనబుద్ధిని, లేక, మనస్సును, శుద్ధముగ నుంచుటయే యని గీతయందు సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది (గీ. ౨. ౪౯-౫౧); మఱియు నుపనిషత్తులలోను—

“[redacted] ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బంధమోక్షయోః,
బంధాయ విషయాసంగి మోక్షే నిర్విషయం స్మృతమ్.”

(మైత్ర్యు. ౬. ౩౪; అమృతబిందు. ౨).

“మనుష్యులకు (కర్మయొక్క) బంధము గాని, మోక్షము గాని సంఘటిల్లుటకు మనస్సునదియే (ఏవ) కారణముగ నున్నది. మనస్సు విషయాసక్తమైనయెడల బంధ మగును. మనస్సు నిర్విషయ మన నిష్కామము, లేక, నిస్సంగము, ఐనయెడల మోక్షము లభించును.”—అని కర్మను జేయుమనుష్యునియొక్క బుద్ధికి జ్ఞానముచే [redacted] బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానము ప్రాప్తమైనపిదప బుద్ధి కీసామ్యావస్థ నేవిధముగఁ గలుగఁ జేయవలయునో భగవద్గీతయందుఁ బ్రధానముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీయవస్థ ప్రాప్తమగునేని కర్మలు సేయుచున్నను బూర్ణముగఁ గర్మక్షయమగును. నిరగ్ని యగుటచేఁ గాని (అనఁగా: సన్న్యసించి యగ్నిహోత్రాదికర్మలవదలుటచేఁ గాని) లేక, క్రియాశూన్యుఁడుగ నుండుటచేఁ గాని (అనఁగ: ఏకర్మలను చేయక యూరక స్వస్థముగఁ గూర్చుండుటచేఁ గాని) కర్మక్షయము గానేరదు. (గీ. ౬. ౧) మనుష్యునకు నిచ్ఛ యున్నను, లేక యున్నను ప్రకృతి యనుఘటీయంత్రము సదా నడచుచుండుటచే, దానితో పాటు మనుజుఁడు సైతము తిరుగకతప్పదు. (గీ. ౩.౩౩;౧౮.౬౦); కాని యజ్ఞాను లీస్థితియందుఁ బ్రకృతియొక్క పారతంత్ర్యములో నుండి నాట్యము సేయునటు లాచరింపక యింద్రియనిగ్రహముచే బుద్ధిని స్థిరముగను, శుద్ధముగను జేసి సృష్టిక్రమానుసారముగఁ బ్రాప్త మగుకర్మలు కేవలము కర్తవ్యము లని, యనాసక్తబుద్ధితోడను, శాంతముతోడను, జేయువారే సత్య మగువిరక్తు లనియు, స్థితప్రజ్ఞు లనియు, బ్రహ్మపదమును బ్రాపించినపురుషు లనియు గీత చెప్పుచున్నది. (గీ. ౩.౭;౪. ౨౧; ౫. ౭-౯; ౧౮. ౧౧) జ్ఞాని యొకవేళ వ్యావహారికకర్మను ద్యజించి, సన్న్యాసము పుచ్చుకొని, వనములోని కేఁగి కూర్చుండి యుండవచ్చును; గాని, యీతీరున వ్యావహారికకర్మలను వదలుటచే నాకర్మలు క్షయించినవని యెన్నుట భ్రమ.

అతఁడు కర్మ చేసినను, చేయక పోయినను కర్మలకుఁ గలిగినక్షయ మతనియొక్క బుద్ధి సామ్యావస్థ నొందుటచేతనే యగుననియు, కర్మ వదలుటచేఁ గాని, వదలి పెట్టక పోవుటచేఁగాని, కాదనియు విషయము బాగుగ గ్రహింపనగును. అగ్నిచే నేరీతిన నింధనములు దగ్ధము లగునో యారీతిన జ్ఞానముచేఁ గర్మలు దగ్ధములగు ననునీదృష్టాంతముకంటె, తామరాకుమీఁద నీరుండినను నది యాయాకున కంట నటుల జ్ఞానికి (అనఁగా: బ్రహ్మార్పణముఁ జేసి, లేక, యాసక్తిని వదలి కర్మలను జేయువానికి) కర్మయొక్క లేపము తగులనేర దనునుపనిషత్తులయందును, గీతలయందునున్న దృష్టాంతము కర్మయొక్క సత్యస్వరూపమును నిరూపించుటకు మిక్కిలి సమర్థముగ నున్నది. (ఛాం. ౪. ౧౪. ౩; గీ. ౫. ౧౦) కర్మలు నైసర్గికముగ నెప్పుడును నశింపవు; నశింపఁజే[illegible]నక్క అయినను లేదు; కర్మ యనఁగా నామరూపములును, నామరూపము[illegible]గా దృశ్యసృష్టియు నైనయెడల నీసర్వదృశ్యసృష్టియు నెటుల దగ్ధమగును? ఒకవేళ దగ్ధమైనను సత్కార్యవాదానుసారముగ నదివఱకున్న నామరూపములు మాఱుట యనుభేదము మాత్రమే యుండును. నామరూపాత్మక మగుకర్మ, లేక, మాయ నిత్యమును మాఱునది యగుటచే, ఈనామరూపములు తమతమయిష్టము ననుసరించి మార్పుఁజేసికొనుటకు శక్యమయినవియైనను నీనామరూపాత్మక మగుకర్మను, సమూలముగ నశింపఁజేయుట యను పని యెంతటి యాత్మజ్ఞాని కైన నశక్యము. ఒకపరమేశ్వరునకే యది శక్యమగు. (వే. సూ. ౪. ౪. ౧౧౪). కాని మొట్టమొదట నున్నయీజడములగుకర్మలయందు లేనిదియు, తనమమత్వబుద్ధిచే దానియందు కల్పించుకొనినదియు, మంచిచెడుగుల బీజములనుమాత్రము నశింపఁజేయుట మనుజునకు శక్యమగును. అతఁడు దహింపఁజేయవలసినదియు నీమంచిచెడుగుల బీజములనే. సర్వభూతములయందును సమత్వబుద్ధి నొంది, సర్వవ్యాపారములయందు నున్న యీమమత్వబీజము లెవరిచేఁ దగులఁ బెట్టఁబడినవో వారే ధన్యులును, గృతకృత్యులును, ముక్తులు నగుటచే సర్వవ్యాపారములు సేయుచున్నను వారికర్మము జ్ఞానాగ్నిచే దగ్ధమగునని చెప్పుచున్నారు. (గీ. ౪. ౧౯; ౧౮. ౫౬) కర్మ లీరీతిన దగ్ధములగుట యనునది, మనోనిర్విషయత్వమును, బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యనుభవమును మాత్రమే యవలంబించి

తుదకు ముక్తుఁ డగుననియు గీతలు మఱియొకగొప్పవిషయమును జెప్పుచున్నవి. (గీ. ౮. ౬. ౭; మఱియు ౨. ౭౨. చూడు) అయినను పూర్వసంస్కారములు మొదలగుకారణముల మూలమున నెవనికైనను కేవలమరణసమయమునందు హఠాత్తుగా జ్ఞానము సంప్రాప్తము కావచ్చునని శాస్త్రమునందలిసారాంశము. ఇట్టి యుదాహరణము లక్షకొకటి గాని, కోటికొకటి గాని యుండవచ్చును; కాని యది యెంత దుర్లభము. దుర్ఘటమనువిచారము దూరముననుంచి, యిట్టిస్థితి ప్రాప్త మగునేని, పిదప నేమి యగునని ప్రస్తుతము మనము విచారణచేయవలసియున్నది. మరణసమయమందైన నిట్టి జ్ఞాన ముత్పన్నమగుటచేఁ బురుషునియనారబ్ధకార్యము సంచితము క్షయ మగును; మఱియు నారబ్ధకార్యసంచిత మీజన్మయందలి భోగము వలన మరణకాలమునందు సమాప్తమగును. కావున నతని కే కర్మయును భోగించ వలసినయవసరము లేదు. సర్వకర్మలనుండి (అనఁగా: సంసారచక్రమునందుండి) వాఁడు ముక్తుఁడగునని చెప్పనక్కఱ లేదు. ఈసిద్ధాంతమే "అపి చేత్ సుదురాచారో భజతే మా మనన్యభాక్"—"మిక్కిలిదురాచారుఁడైనను మనుజుఁ డనన్యభావముచేఁ బరమేశ్వరుని సేవించెనేని ముక్తుఁ డగును—(గీ. ౯. ౩౦) అని గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు జగత్తునందున్నయితరధర్మములలో సైత మావిషయ మంగీకరింపఁబడినది. అనన్యభావమనఁగాఁ బరమేశ్వరునియందుఁ జిత్తవృత్తి పూర్ణముగ లయమును జెందుట యని యిచ్చట వివక్షిత మగునర్థము. చిత్తవృత్తిని మఱియొకచోట నుంచి నోటితో "రామరామ" యని ప్రేలుట కాదని మాత్రమే యిచ్చట బాగుగ గమనింపవలసినవిషయము. అనారబ్ధములగుసంచితముల నన్నిటి నొకపర్యాయమే క్షయింపఁ జేయునట్టిమహత్త్వము గలది పరమేశ్వరజ్ఞానమని సారాంశము. ఈయవస్థ యెప్పుడు ప్రాప్తమైనను నిష్టమేకాని యాప్రాప్తిలో సైతము పూర్వమునందుఁ బ్రాప్తమైనది స్థిరముగ నుండుట గాని, పూర్వమున ప్రాప్తముగాని కాకపోయినను తుద కంతకాలమున కైనను బ్రాప్తమగుట గాని, యత్యంతావశ్యకము. అట్లు లేనియెడల మరణసమయమునందే వాసన మిగిలి యుండినను, దానివలననే తిరిగి జన్మించుట తప్పదనియు, పునర్జన్మ తప్పనియెడల మోక్ష మంతరించు ననియు మనశాస్త్రకారులచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది.

వైదికధర్మానుసారముగ నెట్టిగతి ప్రాప్త మగునో ప్రసంగానుసారముగ నిచ్చో గొంత విచారించి ప్రకరణమును సమాప్తిఁ జేయుదము. ఈవిషయమున నైత ముప నిషత్తులయందుఁ బలుమాఱు చర్చలు సేయఁబడినవి. (ఛాం. ౪. ౧౫; ౫. ౧౦; బృ. ౬. ౨. ౨. ౧౬; కౌ. ౧. ౨-౩) వానియొక్క యేకవాక్యత వేదాంతసూత్ర ములయందలి నాలుగవయధ్యాయముయొక్క మూఁడవపాదమునందుఁ జేయఁబడి నది. కాని యీచర్చనంతను నిచ్చోఁ జెప్పనక్కఱ లేదు. భగవద్గీతలలోఁ జెప్పఁబడిన రెండుమార్గముల (గీ. ౮. ౨౩-౨౬) విషయమునుమాత్రమే ప్రస్తుతము మనము చారించుదము. వైదికధర్మములలోఁ గర్మకాండమనియు, జ్ఞానకాండమనియు ండు ప్రసిద్ధములగు భేదములు గలవు. వీనిలోఁ గర్మకాండయందు సూర్యాగ్నీంద్ర శాదులగు వైదికదేవతలను యజ్ఞములచేఁ బూజించి, వారిప్రసాదముచే లోకమునందుఁ బుత్త్రపౌత్త్రాది సంతతిని, గవాశ్వాదికమును, లేక, ధనధాన్యసంపత్తిని నొంది మరణానంతరమునందు సద్గతిని గలుగఁజేసికొనుట యనునది ముఖ్యముగ నుపదేశింపఁబడినది. ప్రస్తుతకాలమున నీయజ్ఞయాగాది శ్రౌతధర్మ ములు లుప్తప్రాయము లగుటచేఁ బైని చెప్పఁబడినయుద్దేశము సిద్ధించుటకొఱకు దేవునియందు భక్తియును, దానధర్మములు మొదలగుశాస్త్రోక్తపుణ్యకర్మలను లోకులు సలుపుచున్నారు; కాని పూర్వకాలమునందు జనులు కేవలము స్వార్థమునకు కాక, సమాజముయొక్క కల్యాణార్థము సైతము యజ్ఞములచేతనే దేవతల నారాధించుచుండిరని ఋగ్వేదమునుబట్టి స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. కారణ మేమి యన: పైనఁ జెప్పినకార్యము నిమిత్తమై, యేదేవతలయొక్క యానుకూల్యము సంపాదించుకొనవలయునో వారియొక్క (అనఁగా: ఇంద్రాదిదేవతలయొక్క) స్తుతితో ఋగ్వేదసూక్తము లన్నియు నిండియున్నవి. వానియం దొక్కొకచోటను "ఓ దేవా! నాకు సంతతిని సమృద్ధి నిమ్ము." "మాకు నూఱేండ్లాయుర్దాయము నిమ్ము". "మమ్మును, మాసంతతిని, మాశూరులను, మాపశ్వాదులను హింసఁజేయకుము." అని ప్రార్థింపఁబడినది. * ఈయజ్ఞయాగాదులు వేదత్రయమునందును విహితములగుటచే నీమార్గమునకు 'త్రయీధర్మ' మని ప్రాచీననామము. ఈయజ్ఞ

* [illegible]

మెటులఁ జేయవలసినదియు బ్రాహ్మణగ్రంథములందు విస్తృతముగ వర్ణింపఁబడినది. కాని వేర్వేఱగు బ్రాహ్మణములలో యజ్ఞములయొక్క విధుల వేర్వేఱగు ప్రకారముగఁ జెప్పుటచే వానిలో గ్రాహ్యము లేవి? యను సందేహము వెలువడుటచే, జైమిని యీపరస్పరవిరుద్ధములగు వాక్యములకు నేకవాక్యతను జేయుటకై యర్థనిర్ణాయక మగునియమములను సంగ్రహముగఁ జెప్పెను. జైమినియొక్క యీనియమములనే 'మీమాంసాసూత్రము'లని కాని, లేక, 'పూర్వమీమాంస' యని కాని వాడుదురు. ఆకారణముననే ప్రాచీనమగుకర్మకాండకు సిద్ధమైన మీమాంసకమార్గ మని పేరు వచ్చినది. ఆపే రిప్పటికిని రూఢ మగుటచే, నేనే నీగ్రంథమునం దనేకపర్యాయము లాశబ్దమునే యుపయోగించినాను; కొత్థ మీమాంస యనుశబ్దము పిదప ప్రచారములోనికివచ్చినను యజ్ఞయాగాదికము లను నీకర్మమార్గ మతిచిరకాలమునుండియు ప్రచారములో నున్నదని తెలిసికొనవలయును. గీతలయందు మీమాంస యనుశబ్ద మెచ్చటను లేక పోవుటకును, దానికి బదులుగ 'త్రయీధర్మ' మనియు (గీ. ౯. ౨౦. ౨౧) 'త్రయీవిద్య' యనియు పేర్లుండుటకును నిదియే కారణము. యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మప్రతిపాదకములగు బ్రాహ్మణగ్రంథములకు ననంతరకాలమునందలివైదికగ్రంథములు, ఆరణ్యకములు, ఉపనిషత్తులునై యున్నవి. వీనియందు యజ్ఞయాగాదికర్మలు గౌణములనియు, బ్రహ్మజ్ఞానమే శ్రేష్ఠ మనియుఁ బ్రతిపాదింపఁబడియుండుటచే వానికి నేకవాక్యతఁ జేయుట యావశ్యకమై యుండెను. ఈకార్యమును బాదరాయణాచార్యులవారు తమవేదాంతసూత్రములయందుఁ జేసిరి. ఈగ్రంథమును బ్రహ్మసూత్రము లనియు, శారీరకసూత్రము లనియు, నుత్తరమీమాంసయనియు వక్కాణించెదరు. ఈరీతిగ పూర్వము, ఉత్తరము అను మీమాంసలను క్రమముగఁ గర్మకాండకును, జ్ఞానకాండకును ప్రధానగ్రంథములై యున్నవి. వాస్తవముగఁ జూచితిమేని యీరెండుగ్రంథములును, ముఖ్యముగ మీమాంసాసంబంధమైనవియే (అనఁగా: వైదికవచనముల యర్థమును జర్చించునవియే) అయినను గర్మకాండ ప్రతిపాదకులను 'మీమాంసకు'లనియు, జ్ఞానకాండప్రతిపాదకులను 'వేదాంతు'లనియును ప్రస్తుతము వాడుకలో నున్నది. కర్మకాండవాదులు

కెవరును యజ్ఞయాగాదికర్మలను వదలిపెట్టకూడదనియు, వదలినవారు శ్రౌతధర్మభ్రష్టు లని యెంచఁగవలయు ననియు చెప్పుదురు. కారణమేమియన: సృష్టియొక్క యుత్పత్తితోడనే వైదికయజ్ఞము లుత్పన్నము లైనవనియు, మనుష్యుఁడు యజ్ఞములనుజేసి దేవతలను దృప్తి నొందింపవలయుననియు, మఱియు దేవతలు సైతము వర్షము మొదలుగాఁగల యేయేవిషయములు మనుజున కావశ్యకములో వానిని పూర్ణముగ నీయవలయుననియుఁ జెప్పుదురు. ఈచక్ర మనాదినుండియు నడచుచున్నది. [illegible]స్తుతము దీవిచారమున విశేషమహత్త్వ మున్నటుల దోఁపదు. కారణ మేమి [illegible]: శ్రౌతధర్మములు ప్రచారమం దిప్పుడు లేవు. కాని గీతాకాలస్థితి భిన్నమగు[illegible] భగవద్గీతయం దీయజ్ఞచక్రముయొక్క మహత్త్వము బాగుగ నేవర్ణింపఁబడినది. [illegible]మున నుపనిషత్తులందున్న జ్ఞానముకంటె నప్పుడును నీకర్మలకు మోక్షదృష్టిచే [illegible] గీతలలోనే (అ. ౪౧-౪౬) స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు నీగౌణత్వమే యహింసాధర్మముయొక్క ప్రచారముచేఁ బిదప విశేషముగ వృద్ధిఁబొందినది. యజ్ఞయాగాదికములు వైదికము లైనను, వానియందున్న పశువధ ప్రశస్తము కానేరదు. ధాన్యముచేతనే యజ్ఞమును జేయవలయునని భాగవతధర్మములయందు స్పష్టముగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. (మ. భా. శాం. ౩౩౬. ౧౦ మఱియు ౩౩౭ చూడు) దానివలనను మఱియు కొన్నియంశములలోఁ బిదప జైనులు సైత మిట్టిప్రయత్నములు చేసి యుండుటచేతను, శ్రౌతాగ్నిహోత్రమును సర్వదా పాలించు సాగ్నిహోత్రులు కాశివంటిపుణ్యక్షేత్రములలో సైతము కొందఱే కన్పట్టుచున్నారు. ఈహేతువుచే జ్యోతిష్టోమాదిపశుయజ్ఞము లేడెనిమిదిసంవత్సరములకొకసారి జరుగుచుండునటుల వినఁబడుచున్నది. కావున శ్రౌతమార్గమునకుఁ బ్రస్తుత మిట్టిస్థితి ప్రాప్తించినది. అయినను శ్రౌతధర్మము సర్వవైదికధర్మములకు మూలమగుటచే దానివిషయమై యాదరబుద్ధి నేఁటికిని స్థిరముగ నున్నది. జైమినీయసూత్రము లర్థనిర్ణాయకశాస్త్ర మగుటచేఁ బ్రమాణముగ నున్నది; కాని శ్రౌతయజ్ఞాదిధర్మము లీరీతిగ వెనుకఁబడినను మన్వాదిస్మృతులందు వర్ణింపఁబడిన యితరయజ్ఞము (అనఁగా: పంచమహాయజ్ఞములు) లిప్పటికిని ప్రచారమునందున్నవి. వానికిని పూర్వోక్తమగు శ్రౌతయజ్ఞయాగచక్రాదులన్యాయమే ప్రవ

సాత్త్వికములును నిత్యములు నగునైదుగృహాయజ్ఞములను జెప్పిరి. ఈయయిదుయజ్ఞముల చేతను యథాసంఖ్యముగ, ఋషి, పితృ, దేవ, భూత, మనుష్యులను వారి మొదటఁ దృప్తిఁ బొందించినపిదపనే గృహస్థైనను దా నన్నమును దినవలయును. గార్హస్థ్యధర్మము విధింపఁబడినది. (మను. ౩. ౬౭. ౧౨౩) ఈయజ్ఞమును జేయఁగా మిగిలినయన్నమును 'విఘస'మని చెప్పుదురు. (మను. ౩. ౨౮౫)ఇట్టి యమృతమును విఘసము నైనయన్నమే గృహస్థులకు విహితమును శ్రేయస్కరమునై యున్నది. మఱియు నీతీరునఁ జేయక యెవఁడైనను కేవలము తనయుదరంభరణార్థమే యన్నమును వండుకొని తినెనేని యామనుష్యుఁ డఘమును (అనఁగా: పాప[illegible]బద్ధమే) భక్షించుచున్నాఁడు. అతనిని 'యఘాశీ' అనవలయు నని మనుస్మృతియందేకాక ఋగ్వేదమునందును గీతలయందును జెప్పఁబడినది (ఋ. ౧౦. ౧౧౭. ౬; మను. ౩. ౧౧౮; గీ. ౩. ౧౩) ఈస్మార్తపంచమహాయజ్ఞములే కాక, దానము, సత్య[illegible] దయ, అహింసయు నను నితరములగు సర్వభూతహితప్రదము లగు ధర్మములును, నుపనిషత్తులయందును స్మృతులయందును గృహస్థులకు విహితములుగ విధింపఁబడినవి (తై. ౧. ౧౧). మఱియు దానియందే కుటుంబమును వృద్ధిపఱచి వంశమును స్థిరముగ నుంచుము. "ప్రజాతంతుం మా వ్యవచ్ఛేత్సీః" అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈకర్మలన్నియు నొకవిధమగు యజ్ఞములే యని చెప్పఁబడినవి. మఱియు బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టుకతోడనే తనవీపుపై నీముప్పేధములగు ఋణముల (అనఁగా: అప్పుల) నుంచుకొని వచ్చుచున్నాఁడు. వానిలో మొదటిది ఋషులఋణము, రెండవది దేవతలఋణము, మూఁడవది పితరులఋణము. వీనిలో ఋషిఋణము వేదాభ్యాసముచేతను, దేవతలఋణము యజ్ఞముచేతను, పితరులఋణముఁ బుత్త్రోత్పత్తిచేతను దీర్పవలయును. లేనియెడల నతనికి గతి లేదు. వానిని జేయుటకుఁ గారణము తైత్తిరీయసంహితలోఁ జెప్పఁబడినది * (తై. సం. ౬. ౩; ౧౦. ౫) జరత్కారుఁ డీతీరున నాచరింపక వివాహమునకు మున్నే యుగ్రతపంబు సేయ నారంభించి సంతానము లేమిచే నతనియాయావరులను పేరు గలపితరు లాకసంబున వ్రేలాడుచుండి యతనికి కంటఁబడిరనియు, వారియాజ్ఞానుసారముగ మున్నా ఋషివివాహ మాడె ననియు భారతమునం దాదిపర్వమునం దొకకథ కలదు.

---

* "జాయమానో వై బ్రాహ్మణ స్త్రిభి ర్ఋణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణ

భా. అ. ౧౩) ఈసర్వకర్మలను గాని, లేక, యజ్ఞములను గాని, కేవలము బ్రాహ్మణులే చేయవలయునని నియమము లేదు; కాని వైదికకర్మములుదక్క ఇతరములగు కర్మలు యథాధికారముగ స్త్రీశూద్రులకు సైతము విహితములగుటచే స్మృతికారులచేఁ జెప్పఁబడిన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగఁ జేయఁబడిన సర్వకర్మలును (అనఁగా: క్షత్రియుఁడు యుద్ధము మొదలగునవి)—యజ్ఞములే యగునని యజ్ఞశబ్దమునకు వ్యాపక మగునర్థ మీప్రకరణమున వివక్షితముగ నున్నది. రెండ్వది యెవరికి విహితమో యదియె వారికి తపస్సగునని మనువుచేఁ (౧౧. ౨౩౬) చెప్పఁబడినది. మహాభారతమునందు—

> "ఆరంభయజ్ఞాః క్షత్రాశ్చ హవిర్యజ్ఞా విశః స్మృతాః,
> పరిచారయజ్ఞాః శూద్రాశ్చ జపయజ్ఞా ద్విజాతయః."
>
> (మ.భా.శాం. ౨౩౭. ౧౨)

"ఆరంభము (ఉద్యోగము), హవిస్సు, సేవయు, జపము ననునీనాల్గుయజ్ఞములును, క్షత్రియులు, వైశ్యులు, శూద్రులు, బ్రాహ్మణులు ననునీనాల్గువర్ణములకు యథాక్రమముగ విధింపఁబడినవి." ఈసృష్టియందలి మనుజులకెల్లరకును విధింపఁబడినకర్మలు యజ్ఞార్థమై బ్రహ్మదేవునిచే విధింపఁబడినవగుటచే (మ. భా. అను ౪౮.౩; గీ. ౩.౧౦ మఱియు ౪.౩౨ చూడు) చాతుర్వర్ణ్యాదిసమస్తమైనశాస్త్రోక్త కర్మలు నొకవిధమగు యజ్ఞములే యగుచున్నవి. మఱియుఁ బ్రతిమనుజుఁడును తన యధికారమునకుఁ దగినటు లీయజ్ఞములను(అనఁగా: శాస్త్రోక్తకర్మలను, లేక, పనులను, లేక, కర్తవ్యవ్యవహారములను) జేయకపోయెనేని సర్వసమాజమునకు నష్టము కలిగి తుదకు నశించుట సైతము సంభవింపవచ్చును. కావున నీవ్యాపకార్థముం బట్టి లోకసంగ్రహార్థమై యజ్ఞము లావశ్యకములని సిద్ధమగుచున్నదనిసారాంశము.

దీనిపైన వేదానుసారముగను చాతుర్వర్ణ్యాదిస్మార్తవ్యవస్థానుసారముగను గృహస్థులకు విహితములగు యజ్ఞప్రధానములైన వృత్తులెల్లఁ గర్మమయములే యగుటచే నీసాంసారికకర్మలను సైతము ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి సాంగోపాంగముగఁ (అనఁగా: నీతియొక్కయు,ధర్మాజ్ఞయొక్కయు ననుసారముగఁ) జేయుచుండెనేని యంతమాత్రముచేతనే మనుష్యుఁడు జననమరణప్రవాహములోనుండి ముక్తిఁ

వచ్చును. కావున గీతయొక్క కటాక్షము, కాషాయవస్త్రములయందుఁ గాని, శ్వేతవస్త్రములయందుఁ గాని, లేక, వివాహమాడి యుండుటలోనో, లేక, బ్రహ్మచర్యమున నుండుటలోనో, వీనిలో దేనియందు లేదు. జ్ఞాని జగద్వ్యవహారము జేయునా? లేదా? యనునొకేవిషయము మనంబున నిడికొని సన్న్యాసము, కర్మయోగ మనురెండుమార్గములకు గీతలయందు భేదముఁ జెప్పఁబడినది యని సారాంశము. మిగిలినవిషయము గీతాధర్మములందు మహత్త్వముఁ గలదియైనను సన్న్యాసము, లేక, చతుర్థాశ్రమ మను నీరెండు శబ్దములకంటెను కర్మసన్న్యాసము, లేక, కర్మత్యాగ మను శబ్దములు ప్రకృతస్థలమునం దధికముగ సర్వార్థములు, నిస్సందిగ్ధములుగ నున్నవి; కాని యీరెంటికంటెను కేవలము సన్న్యాస మనునొకశబ్దమే యోజించుట యధికముగ ప్రచారములో నుండుటచే వానికి పారిభాషికార్థ మిచ్చుట స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. జగద్వ్యవహారము నిస్సార మని తోఁచువారు సంసారమున నుండి నివృత్తు లగుచున్నారు. మఱియు నరణ్యమున కేఁగి స్మృతిధర్మానుసారముగ చతుర్థాశ్రమమును గైకొనుచున్నారు. కావునఁ గర్మత్యాగ మనునీమార్గమును సన్న్యాసమని చెప్పుదురు; కాని దానియందున్న ప్రధానభాగము కర్మత్యాగ మయి యున్నది. కాషాయవస్త్రములు ప్రధానములు గావు.

పూర్ణమగుజ్ఞానము కలిగినపిదపఁ గర్మలను జేయవలయునా?(కర్మయోగము), లేక, వదలవలయునా: (కర్మసన్న్యాసము), అనునీరెండుపక్షము లీతీరున ప్రచారములో నుండినను దుదకు మోక్షము నొందుటకు నీరెండుమార్గములు స్వతంత్రములనఁగా నొకేరీతిగ సమర్థములై యున్నవి. లేక, కర్మయోగ మనునది పూర్వాంగమనఁగా మొదటిమెట్టగుటచేఁ దుదకు మోక్షప్రాప్తికొఱకు కర్మలను వదలి సన్న్యాసము నే కైకొనవలయు ననువిషయము గీతయొక్క సాంప్రదాయికటీకాకారులచేఁ జెప్పఁబడినది. గీతయొక్క రెండవ మూఁడవయధ్యాయములలో నీరెండు మార్గములు స్వతంత్రములుగ వర్ణింపఁబడినటుల కాన్పించుచున్నది. కాని యెప్పుడైనను సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించి సర్వసాంసారికకర్మలను వదలినఁ గాని మోక్షము లభించుట శక్యముకాదని యెవరిమతమైయున్నదో—మఱియు 'నాయభిప్రాయమే గీతయందు ప్రతిపాద్యము కావలయు' ననుబుద్ధితో గీతలపై టీకను రచియించుటకై యెవరు ప్రవర్తించిరో—అట్టి టీకాకారులు "కర్మయోగ

పోయినయెడల నతఁడు కేవల బాహ్యేంద్రియములచేఁ గర్మ జేసినను ముక్తుఁడై యగును" అని తేలునట్లు నచ్చోఁ జూపింపఁబడినది. ఈయర్థమునే మనస్సున నుంచుకొని యధ్యాత్మరామాయణమునందు (౨. ౪. ౪౨.) రామచంద్రుఁడు లక్ష్మణునకు—

"ప్రవాహపతితః కార్యం కుర్వ న్నపి నలిప్యతే,
బాహ్యే సర్వత్ర కర్తృత్వ మావహ న్నపి రాఘవ!"

"కర్మమయ మగు సంసారముయొక్క ప్రవాహములోఁ బడినమనుజుఁడు, బాహ్యములు సర్వప్రకారములు నగుకర్మలను చేసినను, అలిప్తుఁడుగనే (సంబంధము లేనివానివలె) యుండుచున్నాఁడు." అని చెప్పెను. అధ్యాత్మశాస్త్రము యొక్క యీసిద్ధాంతమును బాగుగ గమనించితి మేని కర్మము దుఃఖమయ మనియు, దానిని వదలుట యావశ్యకము కామిచే, మనస్సును శుద్ధమును సమమును జేసికొని, ఫలాశ వదిలె నేని సర్వకార్యము లగునని కన్పట్టు చున్నది. కావున జ్ఞానమునకు కామ్యకర్మ మనువిరోధ మున్నను, నిష్కామకర్మమునకు జ్ఞానమునకు నేమియు విరోధముండ నేరదని తాత్పర్యము. ఈహేతువుచేతను గీతయందు "తస్మాత్కర్మ న కుర్వంతి"—"కావున కర్మలను జేయరు"—అను వాక్యమునకు మారుగ—

"తస్మాత్కర్మసు నిస్స్నేహా యే కేచి త్పారదర్శినః." (అశ్వ. ౫౧.౩౩).

"కావున పారదర్శి యగుపురుషుఁడు కర్మలయం దాసక్తి యుంచఁడు" అని వాక్యము లుండుటచేఁ దత్పూర్వమున—

"కుర్వతే యే తు కర్మాణి శ్రద్దధానా విపశ్చితః,
అనాశీ ర్యోగసంయుక్తా స్తే ధీరాః సాధుదర్శినః." (అశ్వ ౫౦.౬,౭)

"ఏజ్ఞానులు శ్రద్ధతో ఫలాశ నుంచక (కర్మ—) యోగమార్గము నవలంబించి కర్మలను జేయుచున్నారో వారే సాధుదర్శు లయి (బాగుగ నెఱింగినవారుగ) యున్నారు." అని కర్మయోగమార్గము బాగుగఁ బ్రతిపాదింపఁబడినది. ఆరీతినే—

"య దిదం వేదవచనం కురు కర్మ త్యజేతి చ"

ఈపూర్వార్థమును సంబంధించియే—

“తస్మా ద్ధర్మా నిమాన్ సర్వా న్నాభిమానాత్సమాచరేత్”

“వేదము కర్మలను జేయుము. మఱియుఁ గర్మలను విడలుము” అని రెండు ప్రకారములుగఁ జెప్పుచున్నది. కావున—(కర్తృత్వముయొక్క) అభిమానము నొందక మనము మనసర్వకర్మలను జేయవలయును.” (వన. ౨. ౩౭)—అని యరణ్యపర్వమున శౌనకులు యుధిష్ఠిరునకు నుపదేశించిరి. శుకానుప్రశ్నమందును—

“ఏషా పూర్వతరా వృత్తిః బ్రాహ్మణస్య విధీయతే,
జ్ఞానవా నేవ కర్మాణి కుర్వన్ సర్వత్ర సిధ్యతి.”
(మ. భా. శాం. ౨౩౭. ౧; ౨౩౪. ౩౯)

“జ్ఞానవంతుఁడై సర్వకర్మలను జేయుచునే సిద్ధిని సంపాదించుట బ్రాహ్మణునకుఁ బూర్వముకంటె పూర్వ మగు (పూర్వతర) వృత్తిగ నున్నది.”—అని వ్యాసులవారు శుకునకు రెండుపర్యాయములు స్పష్టముగఁ జెప్పినారు. “జ్ఞానవా నేవ” యనుపదముచే జ్ఞానప్రాప్తియయినపిదప జ్ఞానయుక్తములగు కర్మలే యిచ్చో వివక్షితములని స్పష్టముగనే యున్నది. రెండుపక్షములందున్నయీవచనములను నిష్పక్షపాతబుద్ధితో శాంతముగవిచారించితి మేని “కర్మణా బధ్యతే జంతుః” ఈవాదక్రమముచే “తస్మా త్కర్మ న కుర్వన్తి” “కావునఁ గర్మలను జేయరు”— ఈకర్మత్యాగపర మగునను మానమొక్కటియే వెలువడదు. అందుచే “తస్మా త్కర్మసు నిస్స్నేహాః”—“కావున కర్మలయం దాసక్తిని యుంచరు”— ఈనిష్కామబుద్ధిచే కర్మలను జేయుట యను రెండవయనుమానము సైత మంత యోగ్యత గలదియే యని సిద్ధమగుచున్నది; ఈరీతిగ నీరెండనుమానములను మే.మే కల్పించుటలేదు. స్పష్టముగ వ్యాసులవారును ఈయర్థమునే వ్రాసిరి.

“ద్వా విమా వథ పంథానౌ యస్మిన్ వేదాః ప్రతిష్ఠితాః,
ప్రవృత్తిలక్షణో ధర్మః నివృత్తిశ్చ విభాషితః.” *
(మ. భా. శాం. ౨౪౦. ౬)

“సమానముగ వేదాధారముఁ గలిగిన యే రెండుమార్గము లున్నవో వానిలో మొదటిది ప్రవృత్తిపరమగు ధర్మము. రెండవది నివృత్తి (అనఁగా:

* ఈశ్లోకమునందలినాలవచరణమునకు ‘నివృత్తిశ్చ విభావితః’ అనియు పాఠాంతరము గలదు. ఏపాఠము నంగీకరించినను మొదట ‘ద్వావిమౌ’ అని యంగీకరించి యుండుటచే నీరెండుమార్గములు స్వతంత్రము లైనవే యనువిషయము నిర్వివాదముగ నున్నది.

సన్న్యాస) పరమగుహ్యధర్మము"—అని శుకానుప్రశ్నమునందలి శ్లోకమున స్పష్టముగఁ జూపింపఁబడినది. అటులే నారాయణీయధర్మములలో సైత మీ రెండుమార్గములనే వేర్వేఱుగ (స్వతంత్రముగ) సృష్ట్యారంభమున నుండియు నచ్చుచున్నటుల వర్ణింపఁబడిన దని పూర్వమునందె చెప్పియున్నాను. కాని మహాభారతమునందు ప్రసంగానుసారముగ నీరెండుమార్గములు వర్ణింపఁబడియుండుటచేఁ బ్రవృత్తిమార్గమును వలె నివృత్తిమార్గమును సైతము సమర్థించువచనములు నామహాభారతగ్రంథమునందే కాన్పించుచున్నవి; మఱియు గీతలపై నున్న సంన్యాసమార్గీయటీకలలోనివి (అనఁగా: నివృత్తిమార్గముయొక్క వచనములే) ముఖ్యము లని తెలిపి అవి దప్ప రెండవమార్గమే లేనటులును, అటులుండిన, నది గౌణము (అనఁగా: సన్న్యాసమార్గమున కంగము) గ నున్నదనియును ప్రతిపాదించుటకుఁ బ్రయత్నించుచున్నారు. కాని యీప్రతిపాదనము సాంప్రదాయికులయాగ్రహమునకు లోనిదిగనున్నది. అందుచే గీతార్థము సరళముగను, స్పష్టముగ నుండినను ప్రకృతకాలమునం దది దుర్బోధమైనది. "లోకే స్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా" (గీ. ౩. ౩) అని గీతలయందున్న యీ శ్లోకముతో సమాన మయినదియె "ద్వావిమౌ పథ పంథానౌ" అను శ్లోకమయియున్నది. అనఁగా: రెండుతుల్యబలము గలమార్గము లిచ్చో చెప్పుటకు కారణమైయున్నది యని స్పష్ట మగుచున్నది. కాని, యీస్పష్ట మగు నర్థమునకుఁ గాని, లేక, పూర్వాపరసందర్భముపైపునకుఁగాని, లక్ష్యము నుంచక యీ రెండుశ్లోకములందును రెండుమార్గములు ప్రతిపాద్యములు కావనియు నొకేమార్గము ప్రతిపాద్యమనియు రూపించుట కనేకులు ప్రయత్నించుచున్నారు!

కర్మసన్న్యాసము (సాంఖ్యము), మఱియు నిష్కామకర్మ (యోగము) అని వైదికధర్మములకు రెండుస్వతంత్రమార్గము లీవిధముగ నిష్పన్నము లయినచో, నవి వైకల్పికములని యంగీకరింపక "సన్న్యాసముకంటె కర్మయోగముయొక్క మహత్త్వ మధికము" అని గీతలముఖ్య మగుసిద్ధాంతము కావున కర్మయోగముయొక్క శ్రేష్ఠత్వముంగూర్చి గీత లీవిధముగఁ జెప్పుచున్నవి. ఏజగత్తున మన ముండుచున్నామో యాజగత్తును, దానియందు మనము క్షణమాత్రము జీవించియుండుటయు నను నవి సైతము కర్మలే యగు నేని కర్మలను వదలు టెట్లు? మఱియు నీజగత్తునందు (అనఁగా: కర్మభూమియందే) యుండవలయు నేని కర్మ మనలను వదలు టెట్లు? దేహ మున్నంతపర్యంతము క్షుత్పిపాసలు మొదలగు వికారములు వదలవని మనము

ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నాము. (గీ. ౫. ౮. ౯). మఱియు వాని నాప్పుటకు, బిచ్చమెత్తుకొనుట యనులజ్జాయుక్తమగుకర్మ నాచరించుటకు సైతము సంన్యాస మార్గానుసారముగ స్వాతంత్ర్యమున్నయెడల, ననాసక్తబుద్ధితో నితరవ్యావహారికములగుశాస్త్రోక్తకర్మల నొనర్చుటకైన నాటంకమేమి? కర్మపాశములో మనస్సు మగ్నమగుటచే బ్రహ్మానందము లభింపకపోవును, లేక, బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు నద్వైతబుద్ధి గాని చెడిపోవు ననుభీతిచే నితరకర్మలను విడలెనేని అతనియొక్క మనోనిగ్రహ మిప్పటికి సైత మపరిపక్వముగనే యున్నదని చెప్పవలయును; మఱియు మనోనిగ్రహము దృఢము గాకపోవునేని చేయఁబడినకర్మత్యాగము గీతానుసారముగ మోహమయములు, లేక, మిథ్యాచారము లగును. (గీ. ౧౮. ౭; ౩. ౬) ఇంతియేకాక యీరీతిగ నపరిపక్వమగు మనోనిగ్రహమును చిత్తశుద్ధి ద్వారా పూర్ణమును జేయుటకు, నిష్కామబుద్ధిని వృద్ధిఁ జేయుయజ్ఞదానాదిగృహస్థాశ్రమసంబంధమగు శ్రౌతములు గాని, స్మార్తములు గాని యగుకర్మలనె యిట్టి మనుజుఁడు సేయవలయునని చెప్ప నక్కఱ లేకయే సిద్ధించును. ఈవిధమగు కర్మత్యాగ మెప్పుడును శ్రేయస్కరము కానేరదని సారాంశము. మనస్సు నిర్విషయమగుటచే మనుష్యునియొక్క స్వాధీనతలో నున్నదని చెప్పితిమేని యతనికి కర్మ చేయుట కాటంక మేమి? లేక, కర్మలను జేయనని వ్యర్థముగ నేల పట్టుపట్టవలయును? వర్షాకాలమునకు నిర్మింపఁబడినఛత్రము వర్షమునందే పరీక్షింపఁబడినట్లును;

"వికారహేతౌ సతి విక్రియంతే యేషాం న చేతాంసి త ఏవ ధీరాః."
(కుమార ౧. ౫౯)

"ఏకారణముచే వికార ముత్పన్నమగునో యాకారణము, లేక, యావిషయము కన్నుల కెదుట నుండినను, ఎవరియొక్క యంతఃకరణము మోహవికారమును జెందదో యాపురుషులే ధైర్యశాలు రని చెప్పవలయును"— అని కాళిదాసు చెప్పినటులును, కర్మలు సేయునపుడును మనోనిగ్రహము పూర్ణముగఁ గలిగినదా? లేదా? యని యితరులకును స్వయముగఁ గర్తకును దెలియఁగలదు. కావున నీపక్షమునందు సైతము శాస్త్రముచే ప్రాప్తమయిన (అనఁగా: ప్రవాహపతితమగు) కర్మలను జేయవలయు ననియే సిద్ధ మగుచున్నది. (గీ. ౧౮. ౬) "మనస్సు స్వాధీనముగ నున్నందున ప్రాప్త మయిన చిత్తశుద్ధి, కర్మలు చేయుటచే చెడిపోవు ననుభీతియు లేదు. కాని మోక్షప్రాప్తికి నావశ్యకములుఁ గాని వ్యర్థకర్మలను జేసి దేహమును కష్టపెట్టుట కిచ్ఛగింప" రని చెప్పితిమేని

కాయక్లేశభయముచే (అనఁగా: దేహమునకుఁ గష్టము కలుగుననుక్షుద్రభీతిచేఁ) జేయఁబడినయీకర్మత్యాగము 'రాజస' మయినందున, త్యాగమువలన నేఫలమును సంపాదించుకొనవలయునో యది యీప్రకారమగుకర్మత్యాగమును చేయుటలో సిద్ధింపదు. (గీ.౧౮.౮) కాని "కర్మలను వదలుటేల? అన్నికర్మలును మాయాసృష్టియం దయినవి కావుననే యనిత్యము లగుటచే బ్రహ్మసృష్టియందున్న నిత్యమగు నాత్మ దీనిలో పడుట యోగ్యము కానేర" దని యెవరయినను చెప్పినను అదియు సరియగు నుత్తరము కానేరదు. కారణ మేమి యన: పరబ్రహ్మమే స్వయముగ మాయచే నాచ్ఛాదితమగునేని మనుజుఁడు సైత మాతీరున మాయలో ప్రవర్తించుట కాటంక మేమి? బ్రహ్మసృష్టి మాయాసృష్టియు నని సర్వజగత్తున నేరీతిగ రెండు భాగములు కన్పట్టుచున్నవో యదే రీతిని మనుష్యునియొక్క యాత్మ యనియు దేహేంద్రియము లనియు రెండుభాగములు గాన్పించుచున్నవి. వీనిలోనాత్మకును బ్రహ్మకును సంబంధమును గలుగఁజేసి, యాత్మను బ్రహ్మములో లయముచేసినను, మఱియు నీబ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే బుద్ధిని నిస్సంగముగనుంచి కేవలము మాయికమగు దేహేంద్రియములచే మాయాసృష్టియందున్న వ్యవహారములను జేసినను చాలును. ఈరీతిగ సంచరించితివేని, అనఁగా: మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధము రానేర దనుటింతియెకాక దీనితో దానిని సంబంధింపఁజేసి, సృష్టియొక్క యేభాగము నైన నుపేక్షించిన, లేక, విచ్ఛేదముఁ జేసిన, దోషము తగులక బ్రహ్మసృష్టియు మాయాసృష్టియు—పరలోకము, ఇహలోకము—ఈరెంటియందు కర్తవ్యకర్మను జేయుటచే శ్రేయస్సు నీకు లభించును. ఈశోపనిషత్తునం దీసిద్ధాంతమే ప్రతిపాదింపఁబడినది. (ఈశ. ౧౧). కాని యీశ్రుతివచనములయొక్క విచార మనంతరము చేయనగు. ప్రస్తుతవిషయ మేమనఁగా: బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన మనుభవించుజ్ఞాని మాయాసృష్టియందలివ్యవహారమును, కేవలము శరీరముచేతను, మఱియు కేవలేంద్రియములచేతనే చేయుచున్నాఁడని యేది గీతలయందు వర్ణితమో (గీ. ౪. ౨౧; ౫. ౧౨) దానియందున్న తాత్పర్య మిదియే. ఈహేతువుచేతనే పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున "నిస్సంగబుద్ధిచే ఫలాశను వదలి ముఖ్యకర్తవ్యము లని కర్మలను చేయుటయే సత్యమగు 'సాత్త్విక' కర్మత్యాగ మగును. కర్మలను వదలిన సత్యమగు కర్మత్యాగము కానేర" దని సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. కర్మ మాయాసృష్టియందున్నను, అది పరమేశ్వరుని యేయగమ్యమగుకారణమువలననో నిర్మింపఁబడియుండుటచే దానిని వదలుట యనువిషయము మనుష్యునిస్వాధీనముగ లేదు. పరమేశ్వరాధీనముగ

నున్నది. మఱియు బుద్ధిని నిస్సంగముగ నునిచి కేవలము శారీరకర్మలను జేయుటచే నవి మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు గావని నిర్వివాదముగనే యున్నది. అయిన చిత్తమున వైరాగ్య ముంచికొని కేవలేంద్రియములద్వారా శాస్త్రప్రాప్తములగు కర్మలను చేయుటలో నాటంక మేమి? "న హి కశ్చిత్ క్షణ మపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్" "ఈజగత్తున క్షణమాత్రమయిన నెవఁడును గర్మ లేనిది యుండ నేరఁడు." (గీ.౩. ౫. ౧౮-౧౧) అని గీతలయందును "నైష్కర్మ్యం న చ లోకే ఽస్మి న్ముహూర్త మపి లభ్యతే" (అశ్వ. ౨౦. ౭)—"ఈలోకమునందును (ఎవరికిని)క్షణమాత్ర మయినను కర్మ వదలిపో"దని యనుగీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. మనుజులే కాక సూర్యచంద్రాదులు సైత మొకేతీరునఁ గర్మను జేయుచున్నారు! విశేషము చెప్పనేల? కర్మయన సృష్టియనియు, మఱియు సృష్టియనఁ గర్మ యనియు నిశ్చితమగుటచే సృష్టి యనుఘటీయంత్రమునకు, లేక, కర్మకు క్షణమాత్ర మైనను విశ్రాంతి లేదని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము. "కర్మ వదలెనేని తినుటకొఱకు సైతమును దొరక"దని భగవంతుఁడు గీతలలోను (గీ. ౩. ౮.) "అకర్మణాం వై భూతానాం వృత్తి స్స్యాన్న హి కాచన" "కర్మ చేయనివాఁడు ప్రాణిమాత్రమునకు నిర్వాహము కానేరదు." (వన. ౩౨. ౮.) అని వనపర్వమునందు ద్రౌపది యుధిష్ఠిరునకును జెప్పి యుండుటచే, నావిధముననే దాసబోధయందును బ్రహ్మజ్ఞానముంజెప్పి పిదప "ప్రపంచ సాండూన పరమార్థ కేలా, తరీ అన్న మిళేనా ఖాయాలా"—"ప్రపంచమును వదలి పరమార్థమును సంపాదింతు వేని తినుటకు నన్న మైనను లభింపదు"(దా.౧౨.౧.౩) అని శ్రీసమర్థ రామదాసుగారును చెప్పుచున్నారు. మఱియు స్వయముగ భగవచ్చరిత్రమును జూచినను భగవంతుఁడు వేర్వేఱుగ నవతారంబుల నెత్తి, యీమాయికమగు జగత్తున సాధువులపరిత్రాణము, దుష్టులనాశము ననునీరెండుకర్మలనే జగత్తునందును జేయుచు వచ్చుచుండునటుల (గీ. ౪. ౮ మఱియు మ. భా. శాం. ౩౩౯. ౧౦౩ చూడు) కాన్పించుచున్నది; మఱియు నీకర్మలను దాను చేయనివాఁడు జగత్తు చెడి నశించునని భగవంతుఁడే గీతలలోఁ జెప్పియున్నాఁడు. (గీ. ౩. ౨౪) స్వయముగ భగవంతుఁడును ప్రపంచపోషణము నిమిత్తమై యీరీతిని గర్మలను జేయుచుండె నేని, జ్ఞాన ప్రాప్తి యైన పిదప మనుజుఁడు కర్మలు నిరర్థకములని చెప్పుటలో సార మేమియు లేదని స్పష్టముగ సిద్ధమగుచున్నది; కావున, "యః క్రియావాన్ స పండితః"—"ఎవఁడు క్రియావంతుఁడో వాఁడె పండితుఁ డగును"—

(మ. భా. వన. ౩౧౨.౧౦౯)ఈన్యాయముచే నర్జునుని నిమిత్తముగఁ జేసికొని భగవంతుఁ డందఱకు "ఈజగత్తునందు కర్మత్యాగ మేరికిని శక్యము గామిచే కర్మబాధ తగులక పోవుటకై, తప్పక స్వధర్మానుసారముగఁ బ్రాప్తమగు కర్తవ్యములను ఫలాశ వదలి (అనఁగా: విరక్తబుద్ధిచే) చేయుటయను ముఖ్యమగుమార్గము (యోగము) మనుజుని యధికారములో నుండునదియు, నుత్తమముగ నున్నది" యని యుపదేశించెను. ప్రకృతి తనవ్యవహారములను దప్పక చేయుచునే యున్నది; కాని, దానియందున్న కర్తృత్వాభిమానముయొక్క బుద్ధిని నీవు వదలిన, ముక్తుఁడవే యగుదువు. (గీ. ౩. ౨౮; ౧౩. ౨౯; ౧౪. ౧౯; ౧౮. ౧౬.) ముక్తికొఱకుఁ గర్మను వదలుటగాని, లేక, సాంఖ్యులు చెప్పినటుల కర్మసన్న్యాసరూపమగు వైరాగ్యము గాని యావశ్యకము గాదు. మఱియు నీకర్మభూమియందుఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలుటయు శక్యము గాదు. కర్మబంధమును త్రెంపుటకుఁ గర్మత్యాగ మావశ్యకము గామిచే, కర్మఫలాశాత్యాగమున నిర్వాహమగుచున్నను, జ్ఞానముచే బుద్ధి నిష్కామమయినందున, సర్వవాసనలు క్షయించినపిదపఁ గర్మలను జేయుటయందుఁ బ్రవర్తించుట కేకారణము మిగిలియుండదు. మఱియు నాకారణమున, (అనఁగా: కాయక్లేశభయముచేఁగాకపోయినను వాసనాక్షయముచే) స్వయముగఁ గర్మలు వదలిపోవునని కొందఱు చెప్పుదురు. మనుజున కీజగత్తున పరమపురుషార్థము మోక్షమే యనియు, ఆమోక్షము జ్ఞానముచేఁ బ్రాప్తమయినవారికి, ప్రజ, సంపత్తి, లేక, స్వర్గాదిలోకములయందున్న సుఖములలో నేవిధమగు ఈషణలు, (ఇచ్ఛలు) నుండక పోవుటచే (బృ. ౩. ౫. ౧. మఱియు. ౪. ౪. ౨౨), కర్మలను వదలక పోయినను, అవి వదలుట యనునది యాజ్ఞానముయొక్క సహజమగు రీతినే కడపటిపరిణామముగ సంఘటిల్లుచుండును. ఈయభిప్రాయముచేతనే—

"జ్ఞానామృతేన తృప్తస్య కృతకృత్యస్య యోగినః,
న చాస్తి కించిత్కర్తవ్య మస్తి చేన్న స తత్త్వవిత్."

"జ్ఞానామృతముచేఁ దృప్తిఁబొందిన కృతకృత్యుఁడగు పురుషునకుఁ గర్తవ్యమగునవశిష్ట మేమియు నుండదు. మఱియు నుండెనేని వాఁడు తత్త్వవేత్త (జ్ఞాని) కాఁడు"—అని యుత్తరగీతలయందుఁ (౧. ౨౩) జెప్పఁబడినది. *కర్మలను వదలుట జ్ఞానికి తప్పదని యెవరు శంకించుటయు యుక్తము కాదు.

---

* ఈశ్లోకము శ్రుతులయందుండునటుల నిజముగఁ దెలియదు. వేదాన్తసూత్రములపై నున్న శాంకరభాష్యమున నీశ్లోకము కన్పట్టదు; కాని సనత్సుజాతీయ

విపరీతముగ బ్రహ్మజ్ఞానికి నిది యొక యలంకారముగనే యుండును. "అలంకారో హ్యయ మస్మాకం యద్బ్రహ్మాత్మావగతౌ సత్యాం సర్వకర్తవ్యతాహానిః" (వే. సూ. శాం. భా. ౧. ౧. ౪)—అని శ్రీశంకరాచార్యులవారు చెప్పియున్నారు. అయిన, గీతలలోను "తస్య కార్యం న విద్యతే" – "జ్ఞానము కలిగినపిదప గర్తవ్య మేమియు నుండదు"—(గీ.౩. ౧౭). లేక, "సర్వవైదిక కర్మలలో నతనికి ప్రయోజన మేమియు నుండదు. (గీ.౨.౪౬.) మఱియు "యోగారూఢస్య తస్యైవ శమః కారణ ముచ్యతే"— "యోగారూఢుఁ డగునేని యతనికి శమమనునదియే కారణ మగును (గీ. ౬. ౩.)—ఇటుల వచనము లున్నవి. ఇంతియే కాక "సర్వారంభ పరిత్యాగీ"—"సర్వోద్యోగములనువదలి వేయువాఁడును" (గీ. ౧౨. ౧౬) —మఱియు "అనికేతః" అనఁగా: "ఇల్లులేనివాఁడు" (గీ. ౧౨. ౧౯) మొదలయినవిశేషణములు సైతము జ్ఞాని నుద్దేశించి గీతలయందు యోజింపఁబడినవి. దీనిగుండ జ్ఞానము కలిగినపిదప తమంతటనే కర్మలు వదలునని చెప్పుట భగవద్గీతలకు మాన్యమని యనేకులయభిప్రాయ మయియున్నది; గాని మామతానుసారముగ గీతలలోనివాక్యముల కీయర్థమును సైనఁజెప్పఁబడిన మొత్తముమీఁదియుక్తివాదమును బాగుగ లేవు. కావున తద్విరుద్ధముగ మేము సెప్పునదంతయు నిచ్చో సంక్షేపముగఁ జెప్పుచున్నారము.

మనుష్యుఁడు జ్ఞానము గలవాఁ డగునేని యతఁడన్నివిధములగు కోరికలును, లేక, వాసనలును వదలవలయునని చెప్పుటయే గీతలకు ముఖ్యముగ మాన్యము కానేరదని, పూర్వమున సుఖదుఃఖవివేకప్రకరణములో నేను జూపియున్నాను. కేవలవాసన, లేక, కేవల మిచ్ఛ యుండుటయందు నేమియు దుఃఖము లేదు. దానియందాసక్తియె దుఃఖమునకు నిజమగుకారణముగ నున్నది. కావున సర్వప్రకారములగు వాసనలను నశింపఁజేయక జ్ఞాత కేవల మాసక్తిని వదలి సర్వకర్మలను జేయవలయు నని గీతాసిద్ధాంతముగ నున్నది. ఈయాసక్తి వదలిపెట్టఁబడెనేని, దానితో సమానముగనే సర్వకర్మలు వదలుటయు నవసరముగాదు; వేయేల? వాసనలు నశించినను సర్వకర్మలను వదలుట శక్యము కానేరదు. వాసన లున్నను లేకపోయినను

భాష్యములో శ్రీశంకరాచార్య లీశ్లోకమును లిఖియించి లింగపురాణములోనిది యని చెప్పినారు. అర్థముం బట్టి యిదిసన్న్యాసమార్గమునకు సంబంధించినదే కాని, కర్మయోగమునకు సంబంధించినది కానేరదని తెలియును. బౌద్ధగ్రంథములయందు సైతఁ మిట్టి వచనములే యున్నవి. (పరిశిష్టప్రకరణము చూడుము).

శ్వాసోచ్ఛ్వాసాదికర్మ లనిశ మొకేతీరున నడుచుచున్నట్లు మనము చూచుచునే యున్నాము. క్షణమాత్రము జీవించియుండుటయుఁ గర్మయే యగుటచేఁ బూర్ణజ్ఞానముకలిగినను తనవాసనచేతను, వాసనాక్షయముచేతను నవి వదలిపోనేరవు. కారణ మేమి యన: వాసన వదలిపోయిన నేజ్ఞానియుఁ బ్రాణముఁ బోఁగొట్టుకొనజనువిషయము ప్రత్యక్షసిద్ధముగనే యున్నది; మఱియు దానివలన "న హి కశ్చిత్ క్షణమపి జాతు తిష్ఠత్యకర్మకృత్"— "ఎవరయినను కర్మ చేయుచుండిననే తప్ప యుండుటకు శక్యముకాదు" (గీ.౩.౫.)—అనునీవచనము గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. కర్మభూమియందు కర్మ, స్వభావముచే ప్రాప్తమును ప్రవాహపతితము నగుటచే నపరిహార్యముగ నున్నది. మనుష్యునియొక్క వాసనాధీనము కానేరదు. ఇది గీతాశాస్త్రముయొక్క కర్మయోగమునందలి ప్రాథమికసిద్ధాంతముగ నున్నదనియు, కర్మకును వాసనకును పరస్పరము నిత్యసంబంధము లేదనియు సిద్ధమయినపిదప వాసనాక్షయ మగుచుండఁగనే, కర్మక్షయమైయే యుండవలయు నని చెప్పుట నిరాధారము, నిష్ప్రయోజనము నగును. మఱియు వాసనాక్షయానంతరమున ప్రాప్తమైనకర్మలను జ్ఞాని యేరీతిగఁ జేయవలయు ననుశంక సహజముగనె వెలువడును. ఈశంకకు సమాధానము గీతలయొక్క మూఁడవయధ్యాయమున వ్రాయఁబడినది. (గీ. ౩. ౧౭.౧౯ మఱియు దానిపై నాటీకను జూడుము) జ్ఞానికి, జ్ఞానప్రాప్తియైనపిదప,తనది యని యేమికర్తవ్యము నుండదు.ఈమతము గీతలకు మాన్యముగనే యున్నది; కాని గీత, యెవరిని కర్మమాత్రము వీడిపోదని పిమ్మట చెప్పుచున్నది. జ్ఞానికి కర్తవ్య మేమియు నుండదు. మఱియు కర్మ విడిపోనేరదు. అనేకుల కీరెండుసిద్ధాంతములును బరస్పరవిరుద్ధములుగఁ దోఁచుచుండును.కాని గీతలయందున్నవిషయ మట్టిది కానేరదు. "కర్మమెందుచే నపరిహార్యమై యున్నదో యందుచేతనే జ్ఞాని జ్ఞానోత్తరమునందును, దానిని జేయుచుండవలయు"నని జ్ఞాన-కర్మలకుఁ బరస్పరసంబంధమును గీత చెప్పుచున్నది. జ్ఞానికి నాత్మార్థమగు కర్మ లేమియు నుండనందున సర్వకర్మలను నిష్కామబుద్ధిచే చేయుచుండుటయే నతనికిఁ బ్రాప్తమగును. మూఁడవయధ్యాయముయొక్క ౧౭వశ్లోకమునందు "తస్య కార్యం న విద్యతే"యనుమాటలలో 'తస్య' (అనఁగా: జ్ఞాని యగుపురుషునకు) అనుమాట యధికమహత్త్వము గలదిగ నున్నది.మఱియు దానికి మొత్తముపై భావార్థ మెటుల యున్నది యన నతనికి స్వయముగ తనది యని యేమియు సంపాదింపఁదగినది లేదనుటచేతనే యతఁడు తనకర్తవ్యము నిప్పుడు (అనఁగా : జ్ఞానప్రాప్తియైన) పిదప

నిరపేక్షబుద్ధితోఁ జేయవలయును. మఱియు నీయర్థమే పందొమ్మిదియవశ్లోకమునందు 'తస్మాత్' అనునీకారణబోధకపదము ప్రారంభమునందుండి "తస్మా దసక్తః సతతం కార్యం కర్మ సమాచర"—"కావున శాస్త్రముచేఁ బ్రాప్తమయిన కర్తవ్యములను నీవాసక్తిని విడలి చేయుచుండుము. కర్మలను విడలి పెట్టకుము"—(గీ.౩.౧౯) ఈమాటలచే నర్జునునకు చెప్పఁబడినది యని తాత్పర్యము. మూఁడవయధ్యాయమునందున్న (గీ. ౧౭—౧౯) శ్లోకత్రయమునందు వ్యక్తమగునీకార్యకారణభావమును, మఱియు నీయధ్యాయముల యందున్న మొత్తమువీద ప్రకరణములయొక్క సందర్భమునను లక్ష్య ముంచిలిమేని సన్న్యాసమార్గీయులు చెప్పినట్లుల "తస్య కార్యం న విద్యతే" యనునది స్వతంత్రసిద్ధాంతముగ నంగీకరించుట యుక్తము కాదని కాన్పించుచున్నది. దీనికిముందు వ్రాయఁబడిన దృష్టాంతములే యుక్తమును, పూర్ణము నైన యుత్తరము లగును. జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరమున నేమైననుములు మిగిలినవి యుండకపోయినను శాస్త్రముచే సంప్రాప్తములగు సర్వవ్యవహారకర్తవ్యములను జేయవలసియే వచ్చును. ఈసిద్ధాంతమును బలపఱచుటకు భగవంతుఁడు వెంటనే—

"న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కించన,
నానవాప్త మవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి." (గీ. ౩. ౨౨)

"ఓయర్జునా! 'నాది' యని యీమూఁడులోకములయందుఁ గర్తవ్యమేదియును (అవశిష్టముగ), లేదు లేక మఱియు నొకానొకవస్తువును సంపాదించుకొనుట(వాసన)యును లేదు. అయినను నేను కర్మను జేయుచునే యున్నాను. ఇది లక్ష్యములో నుంచుకొనుము" అని చెప్పెను. దీనియందున్న "న మే కర్తవ్య మస్తి"— "నాకు కర్తవ్య మేమియు మిగుల లేదు"—ఈశబ్దములు, "తస్య కార్యం న విద్యతే"—"అతని కేమియు కర్తవ్యముండదు"—ఈపూర్వ శ్లోకమునందున్న (గీ. ౩. ౧౭) శబ్దముల ననుసరించియే యున్నది; మఱియు దానివలన "జ్ఞానముచేఁ గర్తవ్య మవశిష్టమై యుండినను, విశేషము చెప్ప నేల? యీకారణముచేతనే శాస్త్రమువల్ల సంప్రాప్త మగుసర్వవ్యవహారములను నాసక్తబుద్ధితోఁ జేయవలయును." అనునర్థము నాలుగైదు శ్లోకములలోను నొక్కి వక్కాణింపఁబడియున్నది. అట్లు లేని పక్షమున 'తస్య కార్యం న విద్యతే' మొదలగు శ్లోకములలోఁ జెప్పినసిద్ధాంతమును దృఢీకరించుటకొఱకు భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడిన తనదృష్టాంతము బొత్తిగ సంబంధింపక పోవును. సిద్ధాంత మొకటియు, నుదాహరణ మందులకు విరుద్ధ మగువేఱొకటి యైన, నసవస్థ ప్రాప్తమగును. ఈయనవస్థను

నున్న భేదము. (గీ. ౩. ౨౭. ౨౮). గీతల యొక్క యీసిద్ధాంతమును గమనించితి మేని "యోగారూఢుఁ డగుపురుషునకు పిదప శమము కారణ మగును" (గీ. ౬. ౩ పైని దానిపై నాటిప్పణి చూడుము) అనుశ్లోకమునకు నేది సరళార్థ మనియుఁ దెలియును. గీతలటీకాకారు లీశ్లోకమునందు యోగారూఢునిచే పిదప 'శమము' అనఁగా శాంతి యనుమార్గ మవలంబింప వలయు ననియు, రెండవదేదియుఁ జేయనవసరము లేదనియు చెప్పఁబడినట్లు వర్ణించిరి. కాని యీయర్థము బాగుగ లేదు. శమ మనఁగా: మనస్సుయొక్క శాంతి యగును. మఱియు నిది కడపటి 'కార్యము' కానందున 'శమము' లేక 'శాంతి' యనునది రెండవదేనికయినను కారణ మగును—'శమః కారణ ముచ్యతే' యని యీశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినది. అప్పుడు చెప్పనక్కఱ యుండకయే శమ మనునది 'కారణ' మని యంగికరించినపిదప దానికి 'కార్య' మేమి? యని విచారింపవలసి యుండును. పూర్వాపరసందర్భమును విచారించితిమేని దానికి 'కర్మ' యే కార్యమగు నని నిష్పన్న మగును; మఱియు యోగారూఢుఁడు చిత్తమును శాంతింపఁ జేసికొని యాశాంతి చేతనే తనకుఁ గర్తవ్యములగు వ్యవహారములను జేయవలయునని యీశ్లోకమున కర్థ మగును; టీకాకారులు చెప్పినటుల కర్మలను యోగారూఢుఁడు వదలుట సాధ్యము కానేరదు. అటులె 'సర్వారంభపరిత్యాగీ' అని 'కేతః' మొదలగు పదముల యర్థమును కర్మత్యాగపరముగఁ జేయక ఫలాశాత్యాగపరముగనె చేయవలయు నని యాయాస్థలము లందున్న గీతయొక్క భాషాంతరమునకు సంబంధించియున్న టిప్పణిలో నేను జూపించియున్నాను. ఫలాశను వదలి జ్ఞాని చాతుర్వర్ణ్యాది సర్వకర్మలను యథాశాస్త్రీయముగఁ జేయుచునే యుండవలయును. దానిని సిద్ధింపఁజేయుటకు స్వీయముగ నుండునదే కాక, భగవంతుఁడు జనకాదులదగు రెండవ దృష్టాంతమును జూపించెను. జనకుఁ డొక కర్మయోగి. అతనిస్వార్థబుద్ధి యెంత మట్టుకు వదలిపోయె ననఁగా తనరాజధాని తగులఁబడిపోవుచున్నను అందులో తనది పోవున దేదియు లేదని—"మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కించన" (శాం. ౨౭౫. ౪ మఱియు ౨౧౯. ౫౦)—అని యతఁడు స్వయముగనే చెప్పెను. కాని యీరీతిని స్వార్థముగాని, లాభాలాభములుగాని యెందును లేక పోయినను, రాజ్యముయొక్క నిఖిలవ్యవహారములను తానేల చేయుచున్నా నని కారణమును జెప్పుచు జనకుఁడు స్వయముగ—

"దేవేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ భూతేభ్యో ఽతిథిభిః సహ,
ఇత్యర్థం సర్వ ఏవై తే సమారంభా భవంతి వై."

దేవతలు, పితరులు, సర్వభూతములు, (అనగా: ప్రాణులు) మఱియు నతిథి—వీరి కొఱకు నీసర్వవ్యవహారములు నడుచుచున్నవి. నాకొఱకుఁ గాదు. (మ. భా. అశ్వ. ౩౭. ౨౪) స్వార్థమై కర్తవ్య మవశిష్టము లేకపోయినను లేక స్వయముగ నేవస్తువును బొందవలయునను వాసన లేకపోయినను జనకశ్రీకృష్ణులంతె జగత్తునకు కల్యాణము చేయుటకు ప్రవృత్తులు కారేని యీజగత్తు ఉత్సన్న మగును.—‘ఉత్సీదేయురిమేలోకాః’—అని చెప్ప నక్కఱలేను. (గీ. ౩. ౨౪).

మఱికొందఱు “ఫలాశనువదలవలయును. సర్వప్రకారములగు నిచ్ఛలను వదల నవసరముండదు” అను గీతాసిద్ధాంతమునందును వాసనాక్షయసిద్ధాంతము నందును విశేషభేదము లేదు” అని చెప్పెదరు. కారణ మేమియన: వాసనాక్షయమైన నేమి? ఫలాశను వదలిన నేమి? ఉభయపక్షములయందును కర్మవిషయమై ప్రవర్తించుటకు నేమియు ప్రయోజనము లేమిచే నేపక్షమును స్వీకరించినను తుదకు కర్మత్యాగమె దానియొక్క పరిణామమగునని చెప్పుదురు; కాని యీయాక్షేపము అజ్ఞానమూలకము, అనఁగా ‘ఫలాశా’శబ్దమునకు నిజమగునర్థము తెలియక పోవుటచే పుట్టినది. ఫలాశను వదలుట యనఁగా సర్వప్రకారములగు నిచ్ఛలను వదలుట, లేక, ‘నేఁ జేసినకర్మలయొక్క ఫల మెవరికి నెప్పుడు లభింపకూడదు. మఱియు లభించెనేని దాని నెవరును గైకొనరాదు’ అని బుద్ధియుంచుట యని యర్థము కాదు. అందున నాకు నేదోయొకఫల మవశ్యము ప్రాప్తము కావలయునని నేను ఈకర్మను జేయుచున్నానను నీప్రకారమగు ఫలవిషయకమైన మమత్వముతోఁ గూడుకొనిన ఆసక్తికి, లేక, బుద్ధియొక్క ఆగ్రహమునకు ఫలాశ, సంగము, లేక, కామము అను పేరులు గీతయందు చెప్పబడినవని వెనుక నైదవప్రకరణములోనే నేను వక్కాణించియున్నాను; కాని ఫలము లభింపవలయునను ఇచ్ఛ, ఆగ్రహము, లేక, వృథా ఆసక్తి యుంచకపోయినను, ప్రాప్తమగు కర్మ కేవలకర్తవ్య మని చేయుటకు బుద్ధియు నుత్సాహము నీయాగ్రహముతో సమానముగ తనమనస్సునఁ గలుగక యుండవని చెప్పము. తనయొక్క లాభమే కాక యీజగత్తున రెండవ దేదియుఁ గన్పట్టకపోవుటచే, కేవల ఫలేచ్ఛచేతనే, యేపురుషులు కర్మలు సేయుట యందు నిత్యము మగ్నులయి యున్నారో, వారు ఫలాశను వదలి కర్మలనుజేయుట శక్యమని తోఁచువారు కారు. ఇది యథార్థమే కాని, జ్ఞానముచే నెవరిబుద్ధి సమము, విరక్తమైనదో వారివిషయ మట్టిది కానేరదు. ఏకార్యమునకైనను నాకు లభించుఫలము కేవలము నాయొక్క కర్మఫలమే యగు ననుజ్ఞానము మొదటినుండియు తప్పినదే

యగును. నీటియొక్క ద్రవత్వము, లేక, యగ్నియొక్క యుష్ణత్వము అను వీనిసాహాయ్యము లేనియెడల మనుష్యుఁ డెంతయట్టహాసము చేసినను అతనియొక్క ప్రయత్నముచే పాకము సిద్ధించుటసాధ్యముకాదు; మఱియు నగ్ని మొదలగు పదార్థముల యీ గుణధర్మము లుండుట, లేక పోవుట యనునది మనుష్యునకు స్వాధీనములోనిది లేక, ప్రయత్నాధీనములోనిది కాదు. కావున కర్మసృష్టియందున్న నీస్వతస్సిద్ధమగు వివిధవ్యాపారములను, లేక, ధర్మములను యథాశక్తి మొదట నెఱింగి యావ్యాపారము తనప్రయత్నమున కేవిధముగ ననుకూల మగునో యట్టిప్రకారమగు తనవ్యవహారమును జేయవలసివచ్చును. అనఁగా: మనుష్యప్రయత్నముచే లభించుఫల మంతయు కేవల మతని ప్రయత్నముయొక్క ఫలము కామిచే నతనియొక్క కర్మయు, తదనుకూల మగుకర్మసృష్టియొక్క యనేకస్వతస్సిద్ధమగు ధర్మములును, అను ఈరెంటియొక్క సంయోగమున కధికఫల మగునని చెప్పవలయును ; కాని మనుజునియొక్క ప్రయత్నము సఫలమగుటకు, నేవిధముగ నానాప్రకారములగు నేసృష్టివ్యాపారముయొక్క యనుకూలత కావలసివచ్చునో, యాయన్నింటియొక్క యథార్థజ్ఞాన మతనికి ననేకసమయములయందు కలిగియుండదు. కొన్నిస్థలములయందు కలుగుటయు శక్యము కానేరదు. దీనినె దైవ మని చెప్పుదురు. తనయధీనము కానిది యగుటచే తనకు గోచరముసైతము కానట్టి సృష్టివ్యాపారముయొక్క సాహాయ్యము ఫలసిద్ధి కీవిధమున నావశ్యకమగునేని “కేవలము నాయొక్క ప్రయత్నముచేత నే నొకవిషయమును జేయుచున్నా” నను నభిమానమును జెందుటయే మూర్ఖత్వమగునని చెప్పనక్కఱ లేకయే సిద్ధమగును. (గీ. ౧౮. ౧౪ ౧౬ చూడు). కారణమేమి యన : కర్మసృష్టియొక్క జ్ఞాతము నజ్ఞాతమయిన వ్యాపార మీమనుష్యప్రయత్నముతో సంయోగ మైనపిదపఁ గాఁబోవుఫలము కేవలకర్మయొక్కనియమముచేత నే పుట్టినది యగుటచే, మనము ఫలాశ నుంచినను, ఉంచక పోయినను దానివలన నీఫలసిద్ధి యందేమియు భేదము లేక, మనఫలాశ కేవలము మనకుమాత్రము దుఃఖకారక మగుట సంభవించుచున్నది. అయినను కేవలము సృష్టివ్యాపారమే మనుజునకుఁ గావలసినవిషయమును స్వయముగ సమకూర్పనేరదు. అపూపము (అప్పము, లేక, అతిరసము) రుచికరముగ నుండుట కేవిధముగ పిండిలోఁ గొంతమధురపదార్థముఁ జేర్పవలసివచ్చునో యటులనే కర్మసృష్టియందున్న నీస్వతస్సిద్ధమగు వ్యాపారము మనుష్యునకు లాభకారి యగుటకు దానియందు మనుజుని ప్రయత్నమను కొంతబరు వైనను వేయవలసివచ్చును.

కావున జ్ఞానియు, వివేకియు, సామాన్యజనులవలె ఫలాసక్తిని, లేక, యహంభావమును వదలి జగద్వ్యవహారసిద్ధ్యర్థమై ప్రవాహపతితము, అనఁగా: కర్మయొక్క యనాది ప్రవాహమునందు యథాధికారముగ శాస్త్రమువలన తనవంతునకు వచ్చిన కర్మలయొక్క చిన్న పెద్దభాగములను శాంతముగ కేవలకర్తవ్యములని చేయుచున్నారు. మఱియు ఫలప్రాప్తికై, కర్మ ధర్మసంయోగముమీఁదఁ గాని, లేక, భక్తిదృష్టిచేఁ బరమేశ్వరునియొక్క యిచ్ఛమీఁద గాని నమ్మక ముంచి నిశ్చింతులై యున్నారు. "కర్మను చేయు పర్యంతమే నీయొక్క యధికారము. ఫలించుట యనునది నీస్వాధీనవిషయము కానేరదు." (గీ.౨.౪౭.)అను మొదలగు నర్జునునకుఁ జేసిన యుపదేశములం దున్నముఖ్యాంశ మిదియే యగును. ఫలాశ నుంచక యీ తీరునఁ గర్మఁ జేయుచుంటిమేని ముందాకర్మ లేదోయొకకారణమున నిష్ఫలములయిన, నుద్యోగమును జేయుట యను మన యధికారము నందున్న కార్యమును మన మొనర్చియుండుటచే నీనిష్ఫలత్వముయొక్క దుఃఖము మనకు తగులుట కేమియు నవకాశముండదు. ఉదాహరణము:—ఆయుష్యముయొక్క త్రాడు (శరీరమందున్న పోషకధాతువులయొక్క నైసర్గికశక్తి) బలిష్ఠముగ నుండిననే గాని, కేవలౌషధములచే రోగుల కెప్పుడును గుణము గలుగదని వైద్యశాస్త్రమునందు స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు నా త్రాటియొక్క యీబల మనేక ప్రాక్తనములును, లేక, వంశాగతములు నగు సంస్కారములయొక్క ఫల మగుటచే నది వైద్యునిచేతినుండి సిద్ధమగు విషయము కానేరదు. మఱియు నాబల మెంత యున్నదని వైద్యునకు పూర్ణముగ నిశ్చయాత్మక మగుజ్ఞానము గలుగుటకును శక్యము గాదు. అయినను రోగికి నౌషధ మిచ్చుట తనకుఁ గర్తవ్యమని తెలిసికొని, పరోపకారబుద్ధితో నశక్తులగు రోగులకు తమబుద్ధ్యనుసారముగ కొంతమంది వైద్యు లౌషధ మిచ్చుచుండునటుల మనము చూచుచునే యున్నాము. వైద్యుఁ డీతీరున తనకార్యమును నిష్కామబుద్ధితోఁ జేసినపిదప తనయౌషధముచేఁ గొందఱు రోగులకు నిమ్మళింపక పోవుటచే నుద్విగ్నుఁడు కాఁడనునదియె కాక, యొకానొకరోగ మొకానొకయౌషధముచే నిమ్మళించినది యని శాస్త్రీయ నియమములను గొప్పశాంతచిత్తముతో వక్కాణించుచున్నాఁడు; కాని యీవైద్యునికుమారుఁడె యశక్తుఁ డగునప్పు డతనికి నౌషధము నీయ వలసిన సమయము వచ్చెనేని యాయుర్దాయ మనుసూత్రలక్షణమును మఱచి "నాకుమారుఁడు బాగుగ నుండవలయు" ననుమమత్వ యుక్తమగుఫలాశచే నతని చిత్తము

వివాహము జేయుటచే రెండవవైద్యుని పిలువవలసివచ్చును ; లేక, రెండవ వైద్యుని సలహాయైనఁ బొందవలసివచ్చును. "కర్మఫలమునందు మమత్వరూపమగు నాసక్తి యని దేనిని చెప్పవలయును ? మఱియు ఫలాశ లేక పోయినను కేవలకర్తవ్యబుద్ధిచే నే పనినైన నెట్టుల చేయవలసివచ్చును ?" అను విషయము చిన్నయుదాహరణమునుండి లక్ష్యములోనికి రాఁగలము. ఈతీరున ఫలాశను నశింపఁ జేయుటకై జ్ఞానముచే మనస్సునందు వైరాగ్యము దృఢము కావలసినది యథార్థమే ; కాని యేదయినను వస్త్రముయొక్క రంగును (రాగమును) తీసి వేయవలయునేని యా వస్త్రమును నశింపఁ జేయవలయునని యర్థ మెటులు కానేరదో, యాతీరుననె కర్మలయందు కామమును, సంగమును, లేక, రాగమును (అనఁగా: ప్రీతిని) గాని యుంచఁగూడదని చెప్పుటచే నాకర్మలనే వదలివేయవలయునని యర్థము కానేరదు. వైరాగ్యముతోఁ గర్మ చేయుటయే యశక్య మగునేని యావిషయము వేఱు ; కాని వైరాగ్యముతోఁ గర్మలను జేయవచ్చు ననుటయే కాక కర్మ యెవరిని, ఎప్పుడును విడువదని మనము ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచునే యున్నాము. కావున నజ్ఞానులే కర్మలను ఫలాశాపూర్వకముగఁ జేయుచున్నారో వానినే, జ్ఞాని జ్ఞానోత్తరమునందు సైతము, లాభాలాభములను ఫలాఫలములను సమానములుగనె చూచుకొని (గీ. ౨.౩౮). ధైర్యముతో, ఉత్సాహముతో, శుద్ధ బుద్ధితో, అనఁగా : ఫలవిషయమై విరక్తుఁడు, లేక, యుదాసీనుఁడై (గీ. ౧౮. ౨౬) కేవలము కర్తవ్య మని తమతమ యధికారానుసారముగ శాంతచిత్తముతోఁ జేయుచునే యుండవలయునను (గీ. ౬. ౩) నిదియే నీతిదృష్టిచేతను మోక్షదృష్టిచేతను, నుత్తమమును, సత్యము నగు నాయుఃక్షేపణక్రమముయొక్క సిద్ధాంతముగ నున్నది. విశేషము చెప్పనేల ? అనేకులగు స్థితప్రజ్ఞులు, భగవద్భక్తులు, పరమజ్ఞానులును, వేయేల ? స్వయముగ భగవంతుఁడును ఈమార్గమునే స్వీకరించి యుండుటచే నీకర్మయోగమార్గమే పురుషార్థమునకు పరాకాష్ఠయై యున్నది. మఱియు నీయోగముచేతనే పరమేశ్వరునియొక్క భజనపూజనములు సంఘటిల్లి తుదకు సిద్ధి సైతము సిద్ధించును. (గీ.౧౮.౪౬) అని భగవంతుఁడు కంఠరవముగనే చెప్పియున్నాఁడు. ఇట్లు నిశ్చితమైనను, ఎవరైనను స్వయముగనే యీవిషయమున గుణదోషములు గ్రహించెనేని యది యతనిదౌర్భాగ్యమని తెలిసికొనవలయును. పాశ్చాత్యపండితుఁ డగు స్పెన్సరునకు నధ్యాత్మదృష్టి సమ్మతింపదు. అయినను "జగత్తున నేవిషయమైన నొక పర్యాయమే సంఘటిల్లుట తనకు శక్యము కానందుచే వానికి కారణభూతములు,

ఆవశ్యకము లైనయనేకేతరవిషయములు పూర్వమందే సంఘటిల్లినట్లు చేసికొనవలయును. పిదప ప్రయత్నములు సఫలములు, నిష్ఫలములు, లేక, న్యూనాధికఫలములు గలవిగ నగుచుండు నని యాధిభౌతికరీతిచే సైతము నిశ్చితములు. కావున సామాన్యజను లేకర్మనయినను ఫలాశచేఁ జేయుటకుఁ బ్రవృత్తు లయినను చతురుఁడగుపురుషుఁడు ఫలమునందాగ్రహము (పట్టుదల) నుంచుకొనక శాంత్యుత్సాహములతోఁ గర్తవ్యమును జేయుచునేయుండవలయును" అను గీతాప్రమాణము ననుసరించియే 'సమాజశాస్త్రముయొక్క అభ్యాసము' అను తన గ్రంథమునందుఁ గడపట నీసిద్ధాంతమే చేయఁబడినది. *

జ్ఞాని సంసారమునందు ప్రాప్తమగుకర్మలను ఫలాశను వదలి యామరణాంతము నిష్కామబుద్ధిచే చేయవలయునని సిద్ధమయినను, ఈకర్మ లేహేతువుచే నే ప్రయోజనముకొఱకు ప్రాప్తములగుచున్నవో చెప్పిననేకాని కర్మయోగముయొక్క వివేచన పూర్ణముగఁ గానేరదు. కావున "లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్ కర్తు మర్హసి"—"లోకసంగ్రహమువైపునకు దృష్టియుంచినను నీకుఁ గర్మ నాచరించుట యుక్తమగును"—(గీ. ౩. ౨౦) అని కర్మయోగముయొక్క సమర్థన

---

* "Thus admitting that for the *fanatic*, some wild anticipation is needful as a stimulus, and recognising the usefulness of delusion as adopted to his particular nature and his particular function, the *man of higher type* must be content with greatly *moderated expectations*, while he perseveres with undiminished efforts. He has to see how comparatively little can be done, and yet to find it worth while to do that little: so uniting philanthrophic energy with philosophic calm"—Spencer's *Study of Sociology*, 8th Ed. p. 403. (The italics are ours.) ఈవాక్యమున fanatics అనుశబ్దమునకు మాఱుగ ప్రకృతిగుణములచే మూఢులు (గీ.౩.౨౯), అహంకారవిమూఢులు (గీ ౩.౨౭) లేక, భాసకవిచే నుపయుక్తమైన 'మూర్ఖులు' అను శబ్దమును, మఱియు man of the highest type అను శబ్దమునకు మాఱుగ 'విద్వాన్' అను శబ్దమును (గీ. ౩. ౨౫) greatly moderated expectations అను శబ్దమునకు ఫలమునం దౌదాసీన్యము, ఫలాశాత్యాగము, అను సమానార్థకపదములను ప్రయోగింతు మేని Spencer సైతము గీతలయొక్క సిద్ధాంతము ననువదించువాఁడై కన్పట్టును.

కొఱకు భగవంతుఁ డర్జునునకు, విశేషమహిమగల ముఖ్యమగు నీయుపదేశము తుట్టతుదయం దొనర్చెను. లోకసంగ్రహ మనఁగా: కేవలము మనుష్యులను 'సంఘీభవింపఁజేయుట,' లేక, 'కర్మలను వదలిపెట్టుటకు స్వయముగ నధికార మున్నను అజ్ఞానులు కర్మ వదలఁగూడదు కావున వారి ప్రరోచన (ప్రవర్తింపఁజేయు) నిమిత్తమై యీరీతిగ నాచరించుట యనునొకవిధమగు వేష'మని యర్థము కాదు. కారణమేమి యనఁగా: లోకు లజ్ఞానులుగ నుండవలయునని కాని, లేక, వారి నజ్ఞానులుగనే యుంచునిమిత్తముగఁ గాని, జ్ఞానికి, కర్మల నాచరించు వేషమును ధరియింపుమని నేర్పుటకు గీతలలో నేమి ప్రయోజనము లేదు. "వేషము దూరముగనే యున్నది; కాని లోకు లీయపకీర్తిని ప్రకటనఁజేయుదురు." (గీ. ౨.౩౪) మొదలగు సామాన్యజనులకుఁ దోఁచుయుక్తివాదములచే నర్జునునకు సమాధానము కానప్పుడు దానికంటె గొప్పవియును, తత్త్వజ్ఞానదృష్టిచే బలవత్తరములు నగు కారణములు భగవంతుఁడిప్పుడు వక్కాణించుచున్నాఁడు. కావున సంగ్రహశబ్దమునకు ముద్దచేయుట, ఉంచుట, పాలించుట, నియమించుట మొదలగునిఘంటువులోని యర్థములన్నియు యథాసంభవముగ నిచ్చో చేసికొననగు. మఱియు నటులు చేసితిమేని లోకుల సంగ్రహమునకు "వారి నేకత్ర సంబంధింపఁజేసి, పరస్పరానుకూల్యముగ నుత్పన్నమయిన సామర్థ్యము వారిపై సంఘటించునటు లొనర్చి పాలించుటయు, పోషించుటయు, లేక, నియమించుటయు, మఱియు నిందుమూలముగ తనయభివృద్ధి స్థిరముగ నుంచి, పిదప వారిశ్రేయఃప్రాప్తియొక్క మార్గములోఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట"యని యర్థము లగును. 'రాష్ట్రసంగ్రహ' శబ్దము ఈయర్థమునందే మనుస్మృతిలో నుదాహరింపఁబడినది. (మను. ౭. ౧౧౪) శాంకరభాష్యమునందు "లోకసంగ్రహః=లోకస్యోన్మార్గప్రవృత్తినివారణం" అనఁగా "లోకులు పెడత్రోవలలోనికి పోకుండనివారించుట" యని యీశబ్దముయొక్క వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినది. మఱియు దానివలన నజ్ఞానముచే యథేచ్ఛగ నాచరించుజనులను నిపుణులను జేసి యభివృద్ధితో నొండొకప్రదేశమున నుంచుట, మఱియు నాత్మోన్నతి (తనయభ్యుదయమునకు) యొక్క మార్గమునకుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుట యని సంగ్రహశబ్దమునకు నేను జేసినయర్థములు అపూర్వములు, నిరాధారములు కావని కాన్పించును. ఇదివఱకు 'సంగ్రహ'శబ్దార్థమైనది. కాని 'లోకసంగ్రహ'శబ్దమందున్న 'లోక'శబ్దము కేవలము మనుష్యవాచకము కాదనియు నిక్కడ చెప్పవలయును. జగత్తునందున్న యితర ప్రాణులకంటె మనుష్యుఁడు శ్రేష్ఠుఁడగుటచే మానవజాతీయ

మగుకల్యాణము సైతము ముఖ్యముగ లోకసంగ్రహశబ్దార్థ మగు నను ట నిజమే. అయినను భూర్లోకము, సత్యలోకము, పితృలోకము, దేవలోకము మొదలగు ననేకలోకములు, అనఁగా: ఏ జగత్తులు, భగవంతునిచే నిర్మింపఁబడినవో వానికిని సరియగు ధారణ, పోషణములై, యవి యన్నియు మంచిరీతిగనే నడుచుచుండవలయు ననియే భగవంతుని యిచ్ఛ యగుటచే, మనుష్యలోకమున కెటులో యటులే యీసర్వలోకములయొక్క వ్యవహారములును సుస్థితిచే నడిపింపవలయును. కావున (లోకానాం సంగ్రహః) అనుదానిలో నింతవ్యాపకమగు నర్థమిచ్చుట వివక్షితముగ నున్నదని చెప్పవలసి వచ్చెను. మఱియు జనకుఁ డేకర్తవ్యమును స్వయముగఁ జేసెనో దానియందు దేవతలు, పితరులును భగవద్గీతయొక్క మూఁడవయధ్యాయమునందును, మహాభారతమునందున్న నారాయణీయోపాఖ్యానమందును నేయజ్ఞచక్రము వర్ణింపఁబడినదో, దానియందు దేవలోకము, మనుష్యలోకమును,—వీనిధారణ కావలయు నని బ్రహ్మదేవుఁడు యజ్ఞములను సృజియించినటుల చెప్పఁబడినది. దీనివలన నొకమనుష్యలోకముయొక్క ధారణమునే కాక, దేవాది స్వర్గలోకముయొక్కయు ధారణమును జేయుచు పరస్పరమును పరస్పరశ్రేయస్సును సంపాదించుకొనుట యనునదియే 'లోక సంగ్రహ' పదముచే భగవద్గీతలయందు వివక్షిత మని స్పష్టమగును. సర్వసృష్టిని పాలించియు, పోషించియు లోకసంగ్రహముఁ జేయవలయు నని భగవంతునకుఁ గలయధికారమే, జ్ఞానియైనపిదపఁ దనజ్ఞానముమూలముననే యతనికి సంప్రాప్త మగును. జ్ఞానులకేవిషయము ప్రమాణమని తోఁచునో దానినే యితరులగు లోకులు ప్రమాణ మని యంగీకరించి యారీతిగ నాచరించుచున్నారు. (గీ. 3. ౨౧). కారణమేమియన: సర్వజగత్తునకును ధారణపోషణములు దేనిచే నగునని శాంతచిత్తముతోడను సమబుద్ధిచేతను విచారించి తదనుసారముగ ధర్మనియమముల విధించుట యనుకార్యము జ్ఞానులదియే యగునని సామాన్యజనులు తలఁచుచున్నారు. మఱియు నిట్లు తలఁచుటయు తప్పుకానేరదు. వేయేల? సామాన్యజనుల కీవిషయము బాగుగఁ దెలియక పోవుటచేతనే జ్ఞానిపై నీభారము నుంచుచున్నారని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. ఈయభిప్రాయమునే మనస్సునం దిడికొని.—

"లోకసంగ్రహసంయుక్తం విధాత్రా విహితం పురా,
సూక్ష్మధర్మార్థనియతం సతాం చరిత ముత్తమం".

(మ. భా. శాం. ౨౫౮. ౨౫.)

“లోకసంగ్రహము చేయుటయు, ధర్మసంశయము గలిగినసమయమం దేది ధర్మమని నిర్ణయింపవలయునో చెప్పినట్టిదియునగు సాధుపురుషులయొక్క యుత్తమమగు చారిత్రము స్వయముగ బ్రహ్మదేవుని చేతనే యేర్పరుపఁబడినది” అని శాంతిపర్వమునందు భీష్ముఁడు యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను. లోకసంగ్రహ మనఁగా లేనిపోని యధికారమును బూనుటగాని, లేక, యజ్ఞానములో లోకులఁ బ్రవేశపెట్టుటయును యుక్తిగాని కానేరదు. జ్ఞానయుక్తమగు కర్మ జగత్తునందు లేక పోయెనేని జగత్తు నశించుట సంభవించును. కాన బ్రహ్మదేవునిచే నిర్మింపఁబడిన సాధుపురుషుల కర్తవ్యములలో నిదియొక ముఖ్యకర్తవ్య మని దీనివలన సిద్ధమగుచున్నది. మఱియు “నేను కార్యమును జేయనినాఁడు లోకము లన్నియు నుత్సన్నము లగును” (గీ. ౩.౨౪) అను భగవద్వచనమునకు భావార్థము నిదియే యైయున్నది. ఈజనులకు జ్ఞాని నేత్రముగ నున్నాఁడు. మఱియు నతఁ డొకవేళ తనపనులను వదలెనేని యీజగత్తు, గుడ్డిదై నశింపక మానదు. సర్వనాశము కాక మానదు. జ్ఞానులే లోకులను జ్ఞానవంతులుగఁ జేసియున్నతికి గైకొని రావలసినవారు. ఈకార్యము కేవలము ముఖపాఠముచే (అనఁగా: ఉపదేశ మాత్రముచేతనే) తప్ప నెప్పుడును సిద్ధము కాదు. కారణ మేమి యనఁగా: సదాచరణ మభ్యాసము లేకపోవుటచే పరిశుద్ధతను జెందని బుద్ధి గలవారికి బ్రహ్మజ్ఞానము మాత్రమే చెప్పఁబడెనేని “నీదంతయు నాది, మఱియు, నాదంతయు నాదె” యని యుపదేశించినటు లగును. అట్టివారు తమజ్ఞానమును దురుపయోగము చేయుచుందురనటులు వ్యవహారమునఁగాన్పింపక మానదు. ఇంతియే కాక, యెవరియొక్క యుపదేశమువందలి సత్యమునైనను వారియొక్క యాచరణమును బట్టియే లోకులు పరీక్షించుచుందురు. కావున జ్ఞాని తాను కర్మ చేయక పోయిన యెడల సామాన్యజనులలసులగుటకు నది యొక కారణ మగును. దీనినె బుద్ధిభేద మని చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీబుద్ధిభేదము లేక లోకులు సత్యముగ నిష్కాములై కర్తవ్యమునకు సిద్ధముగ నుండవలయునని జ్ఞాని సంసారమునందుండియే తనకర్మలచే లోకులను సదాచరణమున (అనగా నిష్కామబుద్ధిచే కర్మను జేయుటయందు) ప్రత్యక్షముగఁ బ్రవర్తింపఁ జేయుటయే యతనికర్తవ్యముగ (వేషముగ) పరిణమించును. కావున కర్మను వదలిపెట్టుటయం దధికార మతని కెప్పుడునుండదు. కావున స్వప్రయోజనార్థమై కాకపోయినను లోకసంగ్రహార్థమైనను తనవర్ణమునకు విధింపఁబడిన యాశ్రమములలోనియన్నికర్మలును యథాప్రకారముగ నతఁడు చేసియే తీరవలయునని గీతలయొక్క యభిప్రాయము.

కాని "జ్ఞాని చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మలను నిష్కామబుద్ధిచే నైనను చేయ నావశ్యకము లేదు. వేయేల? చేయనే రాదు." అని సన్న్యాసమార్గీయుల మతము. కావున జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమై కర్మలను చేయవలయునను గీతయొక్క సిద్ధాంతమును సన్న్యాసమార్గీయులగు టీకాకారులు క్రిందుమీఁదు చేసి, భగవంతుఁడు సైతము ప్రత్యక్షముగఁ గాకపోయినను మఱియొకవిధమున నసత్యమగు నర్థమునే యుపదేశించినాఁ డనిచెప్పుటకు సైతము సిద్ధముగ నేయున్నారు; కాని గీతయందున్న లోకసంగ్రహశబ్దమునకు ఈ టీకముక యగు నర్థము సత్యమగునని కానేరదని పూర్వాపరసందర్భములవలన స్పష్ట మగును. జ్ఞానికి కర్మత్యాగమునం దధికారము కలదనుమతమె మొదట గీతలకు మాన్యము కాదు. మఱియు నిది మాన్యము కాదని నిరూపించుటకు గీతలలోఁ జెప్పినకారణములలో లోకసంగ్రహ మనునదియె ముఖ్యమగు కారణముగ నున్నది. కావున జ్ఞాని కర్మలను వదలివేయవలయు ననుపట్టును నెగ్గించుకొనుటకై లోకసంగ్రహార్థము కర్మలను చేయు మనునుపదేశ మసత్యార్థము కాదని చెప్పుట సర్వవిధముల న్యాయ్య మగును. మనుజుఁ డీజగత్తున స్వప్రయోజననిమిత్తమై జన్మింపలేదు. అజ్ఞానముచే సామాన్యజనులు స్వార్థమునందె నిమగ్నులగుచున్నా రనుమాట సత్యమే. కాని "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని"—"నేను సర్వభూతముల యందును సర్వభూతములు నాయందు నున్నవి—(గీ. ౬.౨౯) అని యెంచు నట్లు జగత్తె యేరికి నాత్మభూతమయినదో, యతఁడే, "నాకు మోక్షము లభించెను. ఇప్పుడు లోకులు దుఃఖవంతు లైనను వారిచింత నాకేల?" అని చెప్పెనేని తననోటితోనే తన జ్ఞానమునకు న్యూనతఁ గలుగఁజేసికొనినవాఁడగును. జ్ఞాని కాత్మయనుస్వతంత్రవస్తు వొక్కటి యేదైన నున్నదా? తనయొక్క యాత్మపై యెంతవఱకు నజ్ఞానరూపమగు నావరణముండెనో యంతవఱకుఁ దాను, లోకు లనుభేదము స్థిరముగ నుండును; కాని జ్ఞానము కలిగినపిదప సర్వజనులయొక్క యాత్మయె యతనియొక్క యాత్మయౌ కావున యోగవాసిష్ఠమునందు వసిష్ఠులవారు.—

"యావ ల్లోకపరామర్శో నిరూఢో నాస్తి యోగినః,
తావ ద్రూఢసమాధిత్వం న భవ త్యేవ నిర్మలమ్."

(యోగ. ౬. పూ. ౧౨౮. ౯౭).

"ఎంతవఱకు లోకులను పరామర్శించుట (అనఁగా: లోకసంగ్రహ మనుపని) కొంచె మైనను మిగిలియున్నదో యంతపర్యంతము యోగారూఢుఁ డగు

ప్రపంచ మొక్క స్థితి స్థాపకముగ నున్నదని యెప్పుడును చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు" అని చెప్పెను. అతఁడు తనసమాధిసుఖమునందే మగ్నుఁ డగునేని యొక విధముగ స్వార్థపరుఁ డగువాఁడే యగును. సన్న్యాసమార్గీయు లీవిషయమును విచారింపకపోవుటయే వారియుక్తివాదమునందున్న ముఖ్యమగు దోషము. ఏనాఁడును యోగసంయుక్తుఁడై సిద్ధుఁ డగుజ్ఞానియు, నిష్కాముఁడును, లేక, మహాయోగుఁడు నగుట శక్యము కాదు; కాని భగవంతుఁ డయినను సాధుసంరక్షణము, దుష్టనాశనము, ధర్మసంస్థాపనము నను నీలోకసంగ్రహరూపములగు కార్యములను జేయుటకే ప్రతిసమయమునందు నాయా యవతారములం దాల్చె నేని (గీ. ౪. ౮), జ్ఞాని లోకసంగ్రహమును జేయుట వదలి "ఈ సర్వలోకములను బుట్టించిన పరమేశ్వరుఁడే తనకుఁ దోఁచినట్లు ధారణపోషణములను జేయును. ఆవైపునకుఁ జూచుటసైతము నాపని కానేర"దని తలఁచి యూరకుండుట యన్నివిధముల ననుచిత మగును. కారణమేమి యన: జ్ఞానము కలిగినపిదప పరమేశ్వరుఁ డనియు, తాననియు, లోకులనియు భేదముండనే యుండదు; ఉండిన నతఁడు జ్ఞానియే కాఁడు. వేషధారి యని చెప్పవలయును. జ్ఞాని జ్ఞానముచే పరమేశ్వరస్వరూపి యగునేని పరమేశ్వరుఁడు చేయుకార్యమును పరమేశ్వరునివలె నిస్సంగబుద్ధితో చేయుటకు నావశ్యకత యాతని కెట్లు వదలిపోవును? (గీ. ౩. ౨౨. మఱియు ౪. ౧౪ మఱియు ౧౫). ఇంతియె కాక పరమేశ్వరుఁడు సేయు పని యంతయు జ్ఞానియొక్క రూపముచే, లేక, జ్ఞానిద్వారముగనో చేయును. కావున "సమస్తభూతములయందు నొకయాత్మయే" యని పరమేశ్వరస్వరూపము యొక్క యపరోక్షజ్ఞానము గలిగినవారిమనస్సునందు సర్వభూతదయ మొదలగు గలయుదాత్తవృత్తులు పూర్ణముగ స్ఫురించును. మఱియు స్వభావముగనే యతనియొక్క మనఃప్రవృత్తి లోకకల్యాణమునందే పనిచేయుచుండవలయును. ఈయభిప్రాయముచేతనే—

"జే కాఁ రంజలే గాంజలే త్యాఁసి మ్హణే జో ఆపులే,
తోచి సాధు ఓళఖావా దేవ తేథేంచి జాణావా".

(గా. ౯౬౦. ౧-౨).

"ఎవఁడు మిక్కిలి వ్యాకులు లైనవారికిని, దుఃఖితులకును, "నేను మీవాఁడను. నేనుండఁగ మీకు భయము లే" దని చెప్పునో వాఁడే సాధువు. వానియందే యీశ్వరుఁ డున్నాఁ" డనియు, లేక—

"పర ఉపకారీ వేఁచియేల్యా శక్తీఁ, తేణేఁ ఆత్మస్థితీ జాణితలీ"—

(గా. ౪. ౫౬౭).

"ఎవఁడు పరోపకారమునందే తనశక్తిని వినియోగించునో వాఁడే యాత్మస్థితిని తెలిసికొన్నవాఁడు"— అనియు నితరుల సాధువుల లక్షణమును జెప్పి—

"జగాచ్యా కల్యాణా సంతాఁచ్యా విభూతి, దేహ కష్టవితీ ఉపకారేఁ"—

(గా. ౯౭౯).

"సత్పురుషు లవతరించుట లోకకల్యాణార్థమే. వారు పరోపకారము కొఱకుఁ దమశరీరమును సైతము కష్టపెట్టుకొందురు"— అని తుకారాంబువా గారు సత్పురుషులయొక్క (అనఁగా: భక్తిచే పరమేశ్వరునియొక్క పూర్ణజ్ఞానముగలవారియొక్క) మాహాత్మ్యమును వర్ణించెను. మఱియు, "స్వార్థో యస్య పరార్థ ఏవ స పుమా నేకః సతా మగ్రణీః"— "పదార్థమేరికి స్వార్థమో యాపురుషుఁడే సాధువులలో శ్రేష్ఠుఁడు"— అని భర్తృహరి చెప్పెను. మన్వాది శాస్త్రకర్తలు జ్ఞానులు కారా? కాని వారు తృష్ణవలన దుఃఖము గల దని భయపెట్టినను పరోపకారము మొదలగునుదాత్తప్రవృత్తు లన్నియు నుండవలసినవే యని చెప్పి లోకసంగ్రహకారక మగుశాస్త్రీయమర్యాదను బ్రవర్తింపఁజేసిరి. బ్రాహ్మణులకు జ్ఞానము, క్షత్రియులకు యుద్ధము, వైశ్యులకుఁ గృషి గోరక్షణము, శూద్రులకు సేవయు నని, యే యేగుణకర్మస్వభావానుసారము లగు వేర్వేఱు ధర్మములు శాస్త్రములయందు విధింపఁబడినవో యవి యొక్కొక్కవ్యక్తియొక్క హితముకొఱకే కాదు. మొత్తముపై సమాజమును కాపాడునిమిత్తమై కొందఱు యుద్ధముఁ జేయుటయే యెప్పుడు నభ్యసించి తప్పక సిద్ధముగ నుండవలయును. కొందఱు కృషివ్యాపారము, జ్ఞానార్జనము మొదలగుకార్యము లొనర్చి సమాజమునకు నితరములగు కొఱంతలను బూర్తిఁజేయవలయు నని యెన్నియో చాతుర్వర్ణ్యములయొక్క కర్తవ్యవిభాగము లోకసంగ్రహార్థమై ప్రవర్తింపఁ జేయఁబడినదని యనిమనుస్మృతియందుఁ జెప్పబడియున్నది. గీతయొక్క యభిప్రాయమును నదియే. (మను. ౧. ౮౭; గీ. ౪. ౧౩; ౧౮. ౪౧ చూడు). ఈచాతుర్వర్ణ్యధర్మములలో నేధర్మము మునిఁగిపోయినను దానింబట్టి సమాజము కుంటిదై తుదకు నశించుటయు సంభవింపనచ్చు నని పూర్వమునందే చెప్పఁబడినది. అయినను కృత్యవిభాగముచేయు నీవ్యవస్థ యొకవిధముగనే యుండునని నియమము లేదు. ప్రాచీనుఁడు, గ్రీకుతత్త్వజ్ఞుఁడు నగుప్లేటో యీవిషయముపై నున్నతనగ్రంథము

నందును, అర్వాచీనకాలమునందు ఫ్రెంచిశాస్త్రజ్ఞుఁ డగుకొంటను నతఁడు తన "అధిభౌతికతత్త్వజ్ఞానమునందును" సమాజధారణార్థమై సూచించిన వ్యవస్థ చాతుర్వర్ణ్యసదృశముగ నున్నను, వైదికధర్మమునం దున్న చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థకంటె కొంచెముగనో గొప్పగనో భిన్నముగనే యున్నదని యాగ్రంథమును జదివినవారి కెవరికైనను దెలియును. వీనిలోనే, సమాజవ్యవస్థ యంచిది యని కాని, యీమంచి తనము సాపేక్ష మగుటచే, యుగమానముచేత దానియం దేమైనను భేద ముండ వచ్చునా? యుండదా? యని కాని, యిట్టి యనేకశంక లచ్చట బయలుదేరు చున్నవి. కావుననే లోకసంగ్రహ మనునదియే యీకాలమునందు పాశ్చాత్త్య దేశములలో నొకగొప్పశాస్త్రముగ నున్నది; కాని గీతాతాత్పర్యనిర్ణయ మను నదియె మనకు ప్రస్తుతవిషయ మగుటచే నీప్రశ్నను విచారించుటలోనే కాల యాపనఁ జేయుట కేమియు వీలులేదు. గీతాకాలమునందు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ విశేషముగ నాచరణలో నుండుటచే నది మూలమునందే లోకసంగ్రహమును చేయుద మనుతలంపుననే ప్రవృత్త మయిన దనువిషయము నిర్వివాదముగనే యున్నది. కావున చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ ప్రాప్తము లయిన తమకర్మ లను నిష్కామబుద్ధితో నెట్లు చేయవలసినదియు లోకులకు ప్రత్యక్షముగ మనస్సు నకు గోచరమగునట్లు చెప్పుట యని 'లోకసంగ్రహ' మను గీతయందున్న పదము నకు నర్థమని మాత్రమే యిచ్చో ముఖ్యముగ చెప్పవలసియున్నది. సమాజమునకు జ్ఞాని నేత్రమే కాక, గురువునైతము నై యున్నాఁడు. కావునఁ బూర్వోక్త మగు లోకసంగ్రహమును చేయుటకు తన కాలమునందున్న సమాజవ్యవస్థయందు న్యూన మేమియయిన నుండెనేని శ్వేతకేతువువలె దేశకాలానురూపముగ దానిని తీసివైచి సమాజముయొక్క ధారణపోషణములశక్తిని చెడిపోనీయక నదివృద్ధిఁ బొందుమార్గమునకు సంబంధించున ట్లుద్యోగము చేయవలయు నని తుదకు ప్రాప్త మగును. ఇట్టిలోకసంగ్రహమును జేయుటకై జనకుఁడు సన్న్యాసమును బుచ్చు కొనక యామరణాంతము రాజ్యపాలనమునే చేయుచు నుండెను. మఱియు మొదట మనువు రాజుగా నుండుట కంగీకరించెను. ఈకారణముచేతనే "స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య న వికంపితు మర్హసి."—"స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన కర్మలవిషయమై దుఃఖించుట నీకు యోగ్యము కాదు—" (గీ. ౨. ౩౧) అనియు "స్వభావనియతం కర్మ కుర్వ న్నాప్నోతి కిల్బిషమ్"—"స్వభావగుణానురూప ముగ నిర్ణయింపఁబడిన (చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ విధింపఁబడిన) కర్మ

లను జేయుటచే నీకేమియు పాపమురాదు''—(గీ. ౧౮. ౪౭.) అనియు, చాతుర్వర్ణ్య ధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన యుద్ధమును చేయుమనియు నర్జునునకు గీతలయందు మాటిమాటికి నుపదేశము చేయఁబడినది. యథాశక్తిగ నెవ్వరును పరమేశ్వరుని తెలిసికొనవలదని చెప్పరు. వేయేల ? ఈజ్ఞానమును సంపాదించుకొనుటయే మనుష్యున కీజగత్తునందు ముఖ్యముగఁ జేయఁదగినపని యని గీతయొక్క సిద్ధాంతము; కాని యాత్మయొక్క యే శ్రేయముగు కల్యాణము గలదో దాని యందె సమష్టిరూప మగునాత్మయొక్క కల్యాణార్థమై యథాశక్తిగ ప్రయత్నించుటకును వీలుండును గాన లోక సంగ్రహమును జేయుట యనునదియే బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమునకు సత్యమైన పర్యవసాయ మని గీతయందు విశేషముగఁ జెప్పఁబడినది. అయిన నొకఁడు బ్రహ్మజ్ఞాని యగునేని యంతమాత్రముచేతనె యతఁడు సర్వవిధము లగువ్యావహారిక ము లగుకార్యములను స్వహస్తములతోఁ జేయుటకుఁ బాత్రుఁ డగునని తాత్పర్యము కాదు. భీష్ముఁడు, వ్యాసులు ననునీయిరువురును మహాజ్ఞానులును, పరమభగవద్భక్తులుగ నుండిరి; కాని వ్యాసులవారు, భీష్ములవారివలె యుద్ధముఁ జేసిరని యెవరును నుడువరు. లేక, దేవుని విషయమున విచారించినను జగత్తును సంహరించుట యనుకార్యము శంకరునికిమాఱుగ విష్ణువే చేయునట్లు కాన్పింపదు. జీవన్ముక్తావస్థ యనునది మనస్సుయొక్క నిర్విషయత్వమున, మనసు సమము శుద్ధము నయిన, బుద్ధికిని నాధ్యాత్మికోన్నతికిని కడపటిమెట్టయి యున్నది. అది యాధిభౌతికోద్యోగములయొక్క సామర్థ్యమును పరీక్షించుటకు వీలుకాదు గనుక, స్వభావానురూపముగ ప్రవృత్తమైన చాతుర్వర్ణ్యాదివ్యవస్థ ననుసరించియే కర్మల నామరణాంతము చేయుదుమో యవియే స్వధర్మానుసారము లగు కర్మలు. జ్ఞానము గలిగినపిదప లోకసంగ్రహార్థమై జ్ఞాని యాకర్మల నాచరించుచునే యుండవలయును. కారణమేమి యన : ఆకర్మలయందె, వాఁడు నిపుణుఁడు కావచ్చును. పొరపాటున మఱియొకపనిఁ జేసెనేని యందువలన సమాజమునకు నష్టము కలుగును. అని విశేషోపదేశము గీతలయందు మరల నీప్రకరణము నంతే రెండుపర్యాయములు సెప్పఁబడినది. (గీ. ౩. ౩౫. ౧౮. ౪౭.) ఈశ్వర నిర్మిత మగుప్రకృతి స్వభావగుణాను రూపమును ప్రతిమనుజునకును గలయీవేర్వే అగు యోగ్యతలనె యధికారములని చెప్పుచున్నారు; మఱియు "పురుషుఁడు బ్రహ్మజ్ఞాని యైనను . నీయధికారానుసారముగ ప్రాప్తములగు కర్మలను లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతము నాచరింపవలయును. వదలిపెట్టరాదు''—

"యావదధికార మవస్థితి రాధికారిణాం"—(వే. సూ. 3. 3. 32.) అని వేదాంత సూత్రములలోఁ జెప్పఁబడినది. వేదాంతసూత్రకారుల యీ యుపపత్తియు గొప్ప యధికారము గలవారికె వర్తించు నని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. మఱియు నీసూత్రముయొక్క భాష్యమునందుఁ దత్సమర్థనార్థమై యీయఁబడిన యుదాహరణ ములం జూచితిమేని, యవి యన్నియు వ్యాసులు మొదలగు గొప్పయధికారుల సంబంధము లయినవి యని కాన్పించును. కాని మూలసూత్రమునం దధికారము యొక్క న్యూనాధికభావవిషయమై యేమియుఁ జెప్పఁబడలేదు. కావున నధికార మనఁగా చిన్నదియు గొప్పదియు నగునన్నియధికారములను గ్రహింప వలసి వచ్చును; మఱియు నీయధికార మెవరి కెటులు ప్రాప్త మగునని సూక్ష్మముగను స్వతంత్రముగను విచారించితి మేని మనుష్యునివలెనే సమాజమును, సమాజము వలెనె మనుష్యులును పరమేశ్వరునిచే సృజియింపఁ బడియుండుటచే నెవరి కెంత బుద్ధిబలము, సత్తాబలము, ద్రవ్యబలము, లేక, శరీరబలము స్వభావముగనే యుండునో, లేక, స్వధర్మముచేఁ బొందనగునో దాని ననుసరించి జగత్తుయొక్క ధారణ పోషణలను జేతనైనంతఁ జేయుటకుఁ గొంచెమో గొప్పయో యధికారము చాతుర్వర్ణ్యాదికముచేఁ గాని, యితర గుణకర్మవిభాగరూపమయిన సామాజిక వ్యవస్థచేఁ గాని ప్రతిమనుజునకును జన్మ మొదలుకొని ప్రాప్త మగునని స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది. యంత్రము బాగుగ నడచుటకు పెద్ద చక్రము వలెనే మిక్కిలి చిన్న చక్రమును నవసరమగునట్లే సర్వజగత్తువ నీగొప్పకార్యము, లేక, యీలోక మనుమోటబాన, చెడకుండ కాపాడుటకు వ్యాసులు మొదలయిన వారి యొక్క గొప్పయధికారమువలెనె యితరులయొక్క చిన్న యధికారము సైతము పూర్ణముగను, తగినంతయు నవసర మున్నదని తెలిసికొనవలయును. కారణమేమి యన: కుమ్మరి కుండలను, సాలెవాఁడు వస్త్రములను నిర్మింపని యెడల రాజు యోగ్యముగ సంరక్షించినను లోకసంగ్రహ మనుకార్యము పూర్తి కానేరదు; లేక, రైలు బండియం దొకానొక చిన్నయధికారి, లేక, యక్కడనుండు జండాను జూపు బంట్రౌతు తనకర్తవ్యమును జేయఁడేని వాయువేగములతో రైలుబండి రాత్రింబగళ్లు ప్రస్తుతము నిర్భయముగ నెట్లు పఱుగిడుచున్నవో యటులు పఱుగిడుటకు సాధ్యము కానేరదు. కావున వ్యాసులు మొదలగుగొప్పయధికారులే కాక యితరులు సైతము—అతఁడు రాజైనను సరే, సామాన్యుఁడగుమనుష్యుఁడయిన ను సరే—లోకసంగ్రహమును జేయుటకై తమకు యథాన్యాయముగ ప్రాప్త

మయిన చిన్నవియు, పెద్దవియు నగునధికారములను జ్ఞానము కలిగినపిదప వదలవలయు నని యనుకొనక 'నాయధికారమునే నిష్కామబుద్ధితో యథాశక్తిగను, యథామతిగను, యథాసంభవముగ నామరణాంతము నాచరించుచుండవలయును' అని వేదాన్తసూత్రకారులపైనఁ బడినయుక్తివాదముచేతనే యిప్పుడు నిష్పన్న మగును. నేను గాకపోయినను మఱియొక రాపనిని జేయుదు రని చెప్పుట మంచిది కానేరదు. కారణ మేమి యన: అట్లగునేని మొత్తముపై పని కొకమనుష్యుఁడు తక్కువగుటచే సమాజమున నున్న సంఘశక్తి తక్కువ యగును. ఇంతియె కాక జ్ఞాని యేకార్యము నెంతబాగుగఁ జేయునో యారీతిగ నితరులకు నది సాధించుటకు శక్తి యుండదు. కావున తదనుసారముగ లోకసంగ్రహము సైతము కుంఠిత మగును. ఇంతియె కాక, జ్ఞానియొక్క కర్మత్యాగ రూపమగునుదాహరణములచే లోకుల యొక్క బుద్ధియు చెడిపోవునని పూర్వముననె చెప్పఁబడినది. కర్మచేతఁ గలిగిన చిత్తశుద్ధివలన తనయాత్మకు మోక్షము గలినంతమాత్రము చేతనె సంతుష్టుఁడు కావలయును. జగత్తునకు నాశము కలిగినను లక్ష్యముఁ జేయఁగూడదు. "లోకసంగ్రహధర్మం చ నైవ కుర్యాన్న కారయేత్"— "లోకసంగ్రహమును జేయను గూడదు, చేయింపనుకూడదు" (మ. భా. అశ్వ. అనుగీత ౪౬. ౩౯)—అని సన్న్యాసమార్గియు లప్పుడప్పుడు చెప్పుట సత్యమే; కాని వ్యాసాదులయొక్క నడవడికను గుఱించి చెప్పనట్టియుపపత్తివలననే దీనికి సమాధానము కలుగును; లేక, వసిష్ఠపంచశిఖాచార్యులవంటివారు, శ్రీరామ జనకాదులకు వారివారియధికారానుసారముగ సమాజముయొక్క ధారణపోషణాదికార్యముల నామరణాంతముఁ జేయవలయు నని చెప్పియుండుటనుబట్టి కర్మ వదలివేయవలయు నను సన్న్యాసమార్గియులయుపదేశ మేకదేశీయముగ నున్నది; కాని శాస్త్రముచే సిద్ధమైనదియు నన్నివిధముల సత్యమయినదియు కాదని స్పష్టమగుచున్నది. కావున నిట్టియేకపక్షీయ మగునుపదేశమును నమ్మక భగవంతునియొక్క స్వీయమగుదృష్టాంతము ననుసరించి జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము తమయధికారము నెఱింగి తదనుసారముగ లోకసంగ్రహకారకములగు కర్మల నామరణాంతము నాచరించుటయే శాస్త్రోక్తము, యుక్తము నగుమార్గ మని చెప్పవలయును. అయిన నీలోకసంగ్రహము సైతము ఫలాశచేఁ జేయఁదగినది కానేరదు. లోకసంగ్రహముయొక్క ఫలాశనైనఁ జెందెనేని, కర్మ నిష్ఫలమగుటచే దుఃఖముకలుగక తప్పదు. కావున 'నేను లోకసంగ్రహము చేయుదు' నని యభిమానమును, లేక, ఫలాశను,

మనస్సులో నుంచుకొనక లోకసంగ్రహమును జేయుటయు కేవలకర్తవ్య బుద్ధి చేతనే చేయవలసివచ్చును. 'లోక సంగ్రహార్థ' మనఁగా లోకసంగ్రహ రూప మగుఫలము లభించుట కని యర్థము కాదు. 'లోకసంగ్రహ మేవాపి సంపశ్యన్' —"లోకసంగ్రహము నిమిత్త మైనను (సంపశ్యన్) నీవుకర్మలను జేయవల యును"—(గీ. ౩. ౨౦.) అని గీతలయందుఁ జెప్పఁబడుటకుఁ గారణమిదియే. లోకసంగ్రహ మనుకర్తవ్యము గొప్పదియే. కాని యనాసక్తిచే సర్వకర్మలను జేయవలయు నని యీశ్లోకముకంటె పూర్వ శ్లోకమున (గీ. ౩.౧౯) భగవంతుఁ డర్జునునకుఁ జేసిన యుపదేశము లోకసంగ్రహమునకు సంబంధించునని మఱువఁ గూడదు.

జ్ఞానకర్మలకుఁ గలవిరోధము జ్ఞానమునకును కామ్యకర్మలకు నేకాని, జ్ఞానము నిష్కామకర్మ యనువాని కధ్యాత్మదృష్టిచే నైతను విరోధము వేఱు గాన కర్మ యపరిహార్యమును, లోకసంగ్రహదృష్టిచే నావశ్యకము నగును. కావున జ్ఞాని యావజ్జీవము యథాధికారముగ నిస్సంగబుద్ధితో చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మ లను జేయుచు నే యుండవలయునని శాస్త్రీయయుక్తి వాదముచే సిద్ధ మయినది. గీతలకు నదియె యుద్దేశ మని చెప్పవలసి వచ్చె నేని వైదికధర్మములయందున్నస్మృతి గ్రంథములలోఁ జెప్పఁబడిన నాలుగాశ్రమములలోను సన్న్యాసాశ్రమము యొక్క గతి యేమి యగు నని సహజముగ మనస్సునకుఁ దోఁచును. మన్వాదిసర్వ స్మృతులయందును బ్రహ్మచారి, గృహస్థుఁడు, వానప్రస్థుఁడు, సన్న్యాసి యని నాలుగాశ్రమములం జెప్పి యధ్యయనము, యజ్ఞయాగదానములు, లేక, చాతు ర్వర్ణ్యధర్మానుసారముగ ప్రాప్త మగునితరకర్మలును, శాస్త్రోక్తమగు నాచరణచే మొదటిమూఁడాశ్రమములలోను చేయుటవలన క్రమేణ చిత్తము శుద్ధమయిన పిదప తుదకు సర్వ కర్మలను స్వరూపముతోనె వదలి పెట్టవలయును. మఱియు సన్న్యాసముం గైకొని మోక్షమును సంపాదింపవలయునని చెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౧. మఱియు ౩౩—౩౭ చూడు) దీనివలన యజ్ఞయాగములు దానాదికర్మ లును గృహస్థాశ్రమమునందు విహితములయినను నవి చిత్తశుద్ధికొఱకు, అనఁగా: విషయాసక్తిని, లేక, స్వార్థపరాయణబుద్ధిని వదలి పరోపకారబుద్ధి క్రమముగ వృద్ధిఁబొంద సర్వభూతములయందు నొకేయాత్మ యున్నదని యెఱుంగునంతవఱ కాచరింపవలసియుండును. కావున నీస్థితి ప్రాప్తమయినపిదప మోక్షప్రాప్తికై తుదకు సర్వకర్మలను స్వరూపముతోనే త్యజించి సన్న్యాసాశ్రమము నే కైకొన

వలయు నని సర్వస్మృతికారులయొక్కయు నభిప్రాయమగుననుటుల స్పష్ట మగు చున్నది. శ్రీశంకరాచార్యులవారు కలియుగమున స్థాపనఁ జేసినసన్న్యాసమార్గ మిదియే కావున స్మార్తమార్గీయుఁ డగుకాళిదాసుఁడును—

"శైశవేఽభ్యస్తవిద్యానాం యౌవనే విషయైషిణామ్,
వార్ధకే మునివృత్తీనాం యోగే నాంతే తనుత్యజామ్". (రఘు. ౧. ౮)

"బాల్యమున విద్యాభ్యాసముఁ జేయువారును, (బ్రహ్మచర్యమున) యౌవన మునందు విషయోపభోగరూపమయిన గృహస్థాశ్రమధర్మము నాచరించువారును, నుత్తరవయస్సున మునివృత్తితోఁ నుండువారును, లేక, వానప్రస్థాశ్రమమునందుండు వారును, తుదకు (పాతంజల) యోగముచే సన్న్యాసధర్మానుసారముగ ప్రాణమును బ్రహ్మాండమందున్న యాత్మయొద్దకుఁ బంపి శరీరమును విడలిపెట్టువారును" అని సూర్యవంశపురాజులయొక్క మార్గము వర్ణించెను. అటులే మహాభారతమునం దున్న శుకానుప్రశ్నమునందు—

"చతుష్పదీ హి నిశ్శ్రేణీ బ్రహ్మణ్యేషా ప్రతిష్ఠితా,
ఏతా మారుహ్య నిశ్శ్రేణీం బ్రహ్మలోకే మహీయతే" (శాం.౨౪౧.౧౫).

"(చతురాశ్రమరూపమగు) ఈనాలుగుమెట్లను తెలిసికొనినవాఁడు తుదకు బ్రహ్మపదమును బొందును. ఈనిచ్చెనపై నెక్కి, యనఁగా నొకయాశ్రమములో నుండి మఱియొకయాశ్రమమునందు మెట్లెక్కినట్లు ప్రవేశించి తుదకు బ్రహ్మ లోకమునందు మహత్త్వమును బొందును" అని చెప్పి—

"కషాయం పాచయిత్వాశు శ్రేణిస్థానేషు చ త్రిషు,
ప్రవ్రజేచ్చ పరం స్థానం పారివ్రాజ్య మనుత్తమమ్." (శాం. ౨౪౪. ౩)

"ఈనిచ్చెనయొక్క మూఁడుమెట్లులయందును తన కిల్బిషమును (అనఁగా: స్వార్థపరాయణ మగుబుద్ధిని), లేక, విషయాసక్తరూప మగుదోషమును మను జుఁడు శీఘ్రముగ క్షయింపఁజేసికొని, పిదప సన్న్యాసమును గైకొనవలయును. పారివ్రాజ్య మనఁగా సన్న్యాసము. ఇదియే అన్నింటియందు శ్రేష్ఠ మగుస్థానము"— అని క్రమము వర్ణింపఁబడినది. ఒకయాశ్రమములో నుండి మఱియొకయాశ్రమములోనికి ప్రవేశించుక్రమ మిటులె మనుస్మృతియందును వర్ణింపఁబడినది. (మను.౬.౩౪). కాని వీనిలోఁ గడపటిది యగుసన్న్యాసాశ్రమ మున లోకులు వ్యర్థముగఁ బ్రవేశించిరేని జగత్తునందున్నకర్తృత్వము స్పష్టమగు

టచే సమాజము కుంటిది యగుచున్నవిషయము మానవునకుఁ బూర్ణముగఁ దెలిసియే యున్నది. కావున పూర్వాశ్రమమునందు గృహస్థధర్మానుసారముగఁ బరాక్రమ సంబంధమగునవియు, లోకసంగ్రహసంబంధముగునవియు నగు సర్వకృత్యములను తప్పక చేయవలయునని చెప్పి, యవి యయినపిదప—

"గృహస్థ స్తు యదా పశ్యేత్ వలీపలిత మాత్మనః,
అపత్య స్యైవ చాపత్యం తదాఽరణ్యం సమాశ్రయేత్." (మను. ౬. ౨)

"శరీరమునకు ముడతలు పడుట కారంభమై, మనుమఁడు దృష్టికి గోచరమైన పిదప గృహస్థుఁడు వానప్రస్థుఁడై సన్న్యాసమును గైకొనవలయును" అని మనువు స్పష్టముగ నవధిని చెప్పియున్నాఁడు. ఈయవధి యెందుకొఱకు నిరీక్షింపవలయునో యనుప్రశ్నకు మనుస్మృతియందే "ప్రతిమనుజుఁడును జన్మము మొదలుకొని ఋషులయొక్కయు, దేవతలయొక్కయు, పితరులయొక్కయు మూఁడుఋణములను (కర్తవ్యములను) మోయుచునేయున్నాఁడు. కావున వేదాధ్యయనముచే ఋషులయొక్కయు, పుత్త్రోత్పాదనచే పితరులయొక్కయు, యజ్ఞకర్మలచే దేవతలయొక్కయు ఋణమును మొదట తీర్చిననే తప్ప వాఁడు సంసారమును వదలి సన్న్యాసమును గైకొనుటకు వీలులేదు. అట్లు చేయకపోయెనేని జన్మము మొదలుకొని ప్రాప్తములగు నీఋణములను తీర్పకయే పోవుటచే నధోగతిని బొందును." అని సమాధానము చెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౩౫-౩౭; మఱియు వెనుకటి ప్రకరణమునందుఁ జెప్పబడిన తై. సం. మంత్రమును చూడుఁడు). ప్రాచీనము లగుహిందూధర్మశాస్త్రముల ననుసరించి తండ్రియొక్క ఋణమును, వ్యాజ్యెప్రయుక్తుల నేమియుఁ జెప్పక, కుమారుఁడుగాని, మనుమఁడు గాని తీర్పవలసివచ్చును. ఎవరైనను ఋణముఁదీర్పక చచ్చుట యనునది గొప్పదుర్గతికి కారణమని చెప్పితిమేని, జన్మమొదలుకొని ప్రాప్తముగుపూర్వోక్తమహత్త్వము గలిగిన సామాజికకర్తవ్యమును ఋణ మని చెప్పుటకు మనశాస్త్రకారులయుద్దేశ మేమయియుండునదియుఁ జదువరులకు సహజముగనే తెలియును. స్మృతికారులచే విధింపఁబడిన యీకట్టుబాట్ల ననుసరించి సూర్యవంశపురాజు లాచరించుచు వచ్చిరి. మఱియు వారు కుమారుఁడు రాజ్యమును పాలించుటకు సమర్థుఁ డగునేని యతనిని గద్దెపై కూర్చుండఁబెట్టిన పిదప (పూర్వమునందు కాదు) గృహస్థాశ్రమములోనుండి స్వయముగ నివృత్తులయినారని కాళిదాసు రఘువంశమునందు చెప్పెను. (రఘు. ౭. ౭౧) ఈనియమమును పాలింపక మొదట దక్షప్రజాపతియొక్క యీశ్వరు లను పేరు

గలకుమారులకును, అనంతరమున శబలాశ్వు లను పేరుగల యనేకులగు పుత్రులకును వివాహము గాకమునుపే నారదులవారు నివృత్తిమార్గము నుపదేశించుటచే వారు సన్న్యాసులయినందున నియశాస్త్రీయము, గర్హ్యమునైన ప్రవర్తనవిషయమై నారదుని నిర్భర్త్సించి దక్షప్రజాపతి యాయనకు శాపంబిచ్చినటుల భాగవతంబునందుఁ జెప్పఁబడినది. (భాగ. ౬. ౫. ౩౫-౪౨). పనము సాంసారికకృత్యములను యథాశాస్త్రీయముగఁ బూర్తి చేసికొని మనకుమాళ్లు వ్యవహారసమర్థులగుదురేని, వృద్ధత్వమున సంసారమందున్న యుపద్రవము లేమియు లేకుండుటకై మోక్షపరాయణులమై స్వీయమగునానందముచేతనే సంసారము నుండి నివృత్తులము కావలయునని యీయాశ్రమవ్యవస్థ లేర్పడినవని దీనివలన సిద్ధమగును. ఈహేతువుచేతనే విదురనీతియందు

> "ఉత్పాద్య పుత్రా ననృణాంశ్చ కృత్వా
> వృత్తిం చ తేభ్యోఽను విధాయ కాంచిత్,
> స్థానే కుమారీః ప్రతిపాద్య సర్వాః
> అరణ్యసంస్థోఽథ ముని ర్బుభూషేత్." (మ. భా. ఉ. ౩౬-౩౯)

"గృహస్థాశ్రమమున కొడుకులను గని వారికి ఋణమునుంచక వారియుదర పోషణమున కైదైన నొక వృత్తిని కల్పించి యాఁడుపిల్లలను యోగ్యపుగుస్థలములయందు నిచ్చి వివాహముచేసి పిదప వానప్రస్థుఁడై సన్న్యాసముం గైకొనుట కిచ్ఛయింపవలయును." అని విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునకుం జెప్పెను. మనదేశమునందున్న సామాన్యజనులయొక్క సంసారసంబంధములోఁ బ్రస్తుత మున్నజ్ఞానము దఱుచుగ విదురుఁడు చెప్పినటులె యున్నది. అయిన నేదో యొకప్పుడు సంసారమును వదలి సన్న్యాసముం గైకొనుటయే మనుష్యమాత్రునకు పరమసాధ్యమని యంగీకరించుటచే జగత్తునందున్న వ్యవహారముల సిద్ధికొఱకు స్మృతికారులచేఁ గావలయునని విధింపఁబడిన పూర్వోక్తములగు మూఁడాశ్రమముల యొక్క శ్రేయస్కరము లగుమర్యాదలును మెల్లమెల్లగ వెనుకకు నడుచుటకుఁ బ్రారంభించినవి. మఱియు నొకానొకనికి పుట్టుకతోడనే కాని, లేక, యల్పవయస్సుననే కాని జ్ఞానము కలుగునేని యతఁడు మూఁడుమెట్లు నెక్కకయే నొక్కసారిగనె నాలవమెట్టగు సన్న్యాసమును బొందవచ్చును. "బ్రహ్మచర్యా దేవ ప్రవ్రజేత్ గృహా ద్వా వనా ద్వా" (జాబా. ౪) ఇంతకంటె నేమియుఁ జేయఁదగినపని లేదు. ఈయభిప్రాయముచేతనే—

"శరీరపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానం తు పరమాగతిః,
కషాయే కర్మభిః పక్వే సమజ్ఞానే చ తిష్ఠతి." * (శాం. ౨౬౯. ౩౮)

"కర్మలు శరీరమందున్న విషయాసక్తిరూపమగు రోగములను బోఁగొట్టుట కొఱ కుపయోగించును. జ్ఞాన మనునదియె సర్వోత్తమము; మోక్షసాధనము. కర్మలచే శరీరమందున్న కషాయము, లేక, యజ్ఞానరూపమగు రోగము నశించునేని జ్ఞానరసముయొక్క రుచి యుత్పన్నమగును" అని మహాభారతమునందు గోకాపిలీయసంవాదమునందు స్యూమరశ్మునకుఁ జెప్పెను. అటులే మోక్షధర్మములోనున్న పింగళగీతలలో "నైరాశ్యం పరమం సుఖమ్", లేక, "యో ఽసౌ ప్రాణాంతికో రోగః తాం తృష్ణాం త్యజతః సుఖమ్"—"తృష్ణారూపక మగు ప్రాణాంతిక రోగము వదలినఁ గాని సుఖము లేదు." (శాం. ౧౭౪. ౬౫. మఱియు ౫౮). అని చెప్పఁబడినది. జాబాలోపనిషద్బృహదారణ్యకోపనిషత్తులయందును "న కర్మణా న ప్రజయా ధనేన త్యాగే నైకే అమృతత్వ మానశుః"— "కర్మచేతను, ప్రజచేతను, లేక, ధనముచేతను లేదు; కాని త్యాగముచేతను, లేక, సన్న్యాసముచేతను కొందఱు పురుషులు మోక్షమును సంపాదించినారు."—అని కైవల్యోపనిషత్తునందును నారాయణోపనిషత్తునందును జెప్పఁబడినది. (కై. ౧. ౨; నారా. ౮. ౧౨. ౩; మఱియు ౧౮. చూడు) జ్ఞానిసైతము తుదవఱకు కర్మలను జేయుచునే యుండవలయునని గీతయొక్క సిద్ధాంత మగునేని యీవచనములకు గతియేమి? అర్జునుఁడు తనమనస్సులో శంక నుంచుకొనియే పదునెనిమిదియవ యధ్యాయారంభమున "అటులగునేని నాకు సన్న్యాసమన నేమియో మఱియు త్యాగ మననేమియో విడఁదీసి చెప్పుము" (౧౮. ౧.) అని భగవంతుని అడిగెను; కాని యీప్రశ్నమునకు భగవంతుఁ డిచ్చిన యుత్తరమును జూచుటకంటె పూర్వమునందు స్మృతి గ్రంథములలోఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యీ యాశ్రమమార్గములే కాక మఱియొక తుల్యబలము గలిగిన వైదికమార్గమును సైత మిచ్చో సంక్షేపముగ విచారించుట యావశ్యకము.

బ్రహ్మచర్య, గార్హస్థ్య, వానప్రస్థ, సన్న్యాసము లను నాశ్రమములే నాలుగు పై కెక్కు మెట్లుగాఁ గలయీనిచ్చెనయే 'స్మార్త' మని (అనఁగా: స్మృతికారునిచే

* వేదాంతసూత్రములపై నున్న శాంకరభాష్యమున (౩. ౪. ౨౬) నీశ్లోకము వ్రాయఁబడినది. అక్కడ "కషాయపక్తిః కర్మాణి జ్ఞానం తు పరమా గతిః, కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే." అని పాఠాంతరముగ నున్నది. మహాభారతమున నున్నటులనే యీశ్లోకము నిచ్చో వ్రాసితిని.

విచారింపఁబడిన మార్గ మని) చెప్పుచున్నారు. కర్మలను జేయుమనియుఁ గర్మలను వదలిపెట్టు మనియు వేదమునందున్న పరస్పరవిరుద్ధములగు విధుల కేకవాక్యత చేయు నిమిత్తమయి వయోభేదానురూపములుగ నీయాశ్రమములయొక్క వ్యవస్థ స్మృతికారులచే చేయఁబడినది. మఱియు కర్మలను స్వరూపముతోనే సన్న్యసించుట యనునదియే తుదకు గమ్యస్థానమని యంగీకరించినయెడల నాసాధ్యమునకు వెనుకనున్న (సాధనమని స్మృతికారు లంగీకరించిన) యాయుష్యక్రమముయొక్క నాలుగు మెట్లు గలయీమార్గ మేమియుఁ దప్పుకాదు. ఆయుష్యక్రమమున కీవిధముగు నైకెక్క మెట్లను గల్పించుటచే జగత్తునందున్నవ్యవహారము లోపింపక పోవుటయే కాక వైదికకర్మయు నౌపనిషదజ్ఞానము నను నీరెంటినికూడ కలుపవచ్చు ననుమాట సత్యమే. అయిన నితరములగు మూఁడాశ్రమములకు నన్నమును బెట్టునది గృహస్థాశ్రమమే. యగుటచే (మను. ౬. ౮౯) మనుస్మృతియందును, మహాభారతమునందును—

"యథా మాతర మాశ్రిత్య సర్వే జీవంతి జంతవః,
ఏవం గార్హస్త్య మాశ్రిత్య వర్తంత యితరాశ్రమాః."

"తల్లియొక్క (పృథ్వియొక్క) యాశ్రయముచే సకలజంతువులును జీవించుచుండునటులే గృహస్థాశ్రమము నాశ్రయించుకొని యితరాశ్రమము లున్నవి" (శాం. ౨౬౮. ౬; మఱియు మను ౩. ౭౭ చూడుడు) అని గృహస్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వము తుదకు స్పష్టముగ నంగీకరింపఁబడినది; మఱియు మనువుచేత నితరాశ్రమములు నదు లనియు గృహస్థాశ్రమము సాగర మనియుం జెప్పఁబడినది. (మను. ౬. ౯౦; మ. భా. శాం. ౨౯౭. ౩౯). గృహస్థాశ్రమముయొక్క శ్రేష్ఠత్వ మీరీతిగ నిర్వివాదమైనయెడల నెప్పుడైనను గృహస్థాశ్రమమును వదలి కర్మసన్న్యాసముఁ గైకొని యుపదేశించుటయం దేమిఫల మున్నది? జ్ఞానప్రాప్తియైన పిదపనైతము గృహస్థాశ్రమమునందలి కర్మలను జేయుట యావశ్యకమా? కాదా? యనియు నావశ్యకమైన జ్ఞాని సంసారమునుండి నివృత్తుఁ డగుట వలనఁ బ్రయోజన మేమి? యనియు నడుగవచ్చును; కాని స్వార్థబుద్ధితో నటించు సామాన్యజనులకంటె కొద్దియో గొప్పో నిష్కామబుద్ధితో వ్యవహరించుపూర్ణజ్ఞానులే లోకసంగ్రహమును జేయుటకు నధికసమర్థులు, పాత్రులు నగుదురు. కావున జ్ఞానమూలముతో నతనియొక్క యీసామర్థ్యము పూర్ణావస్థ నొందఁగనే, జ్ఞానికి సమాజమును వదలునంత స్వేచ్ఛయుండిన, చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థ దేనిహితము

కొఱకు నిర్మింపఁబడినదో యా సమాజమునకే మిక్కిలి నష్టము కలుగుచున్నది. శరీరసామర్థ్యము లేక సమాజమును వదలి యెవరైన నరణ్యమునకు వెళ్లిన నా విషయము వేఱు. మఱియు సన్న్యాసాశ్రమమునకు వృద్ధత్వమువచ్చువఱకు నవధి నుంచుటలో మనువునకు నదియె యభిప్రాయముగ నుండును; కాని యీ శ్రేయస్కర మగుకట్టుబాటు పూర్వ మాచరణలో లేనేలేదని పైన చెప్పియే యున్నాను. కావున కర్మలను జేయుమనియు వదలుమనియు నీయుభయములగు వేదవిధులయొక్క పరస్పరవిరోధమును నివారించుటకు నాశ్రమములను మెట్లుగల పై కెక్కునిచ్చెన స్మృతికారులచే నేర్పఱుపఁబడినను నీ వేదవాక్యముల యొక్క యేకవాక్యతఁ జేయుటయందు స్మృతికారుల కున్నంతయధికారము,— వేయేల? స్మృతికారులకంటె నెక్కువఁగనే భగవంతుఁడగు శ్రీకృష్ణునకు నధికారము నిర్వివాదముగ నున్నది. కావున నతఁడు జనకాదులయొక్క ప్రాచీనమగు జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకమగు మార్గమును భాగవతధర్మము లను పేరుతో పునరుజ్జీవితముగ నొనర్చి పూర్ణముగ సమర్థించెను. భాగవతధర్మములయందు కేవల మాధ్యాత్మికవిచారమునే చేయక వాసుదేవభక్తి యను సులభసాధనముసైతము కలుపఁబడినది; కాని యీవిషయమై సవిస్తరమగు వివేచన ముందు పదమూఁడవ ప్రకరణమునఁ జేయఁబడును. భాగవతధర్మములు భక్తిపరములయినను నందు పరమేశ్వరజ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసమును గైకొనక ఫలాశనుమాత్రమువదలి జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమై సర్వవ్యవహారములను నిష్కామబుద్ధితో నామరణాంతముఁ జేయుచునే యుండవలయు ననుజనకునియొక్క మార్గమందున్న మహత్త్వముసైతము స్థిరపఱుపఁబడినది; గావున కర్మదృష్టిచే నీ రెండుమార్గములు నొకవిధమయినవే, అనఁగా: జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకములే, లేక, ప్రవృత్తిపరములే. పరబ్రహ్మముయొక్క సాక్షాదవతారమూర్తులగు నరనారాయణఋషులే యీప్రవృత్తిపరమగు ధర్మములకు మొదట ప్రవర్తకులైరి. ఆకారణమున నీధర్మములకు 'నారాయణీయధర్మము' లని ప్రాచీన మగుపేరు. ఈయిరువురు ఋషులును పరమజ్ఞానులై లోకులకు నిష్కామకర్మను జేయుమనిచెప్పి వారును స్వయముగఁ జేయువారునై యుండిరి.(మ.భా. ఉ.౪౮.౨౧. మఱియు నాకారణముననే "ప్రవృత్తిలక్షణ శ్చైవ ధర్మో నారాయణాత్మకః" (మ.భా.శాం. ౩౪౭. ౮౧)అనియు, "ప్రవృత్తి లక్షణం ధర్మం ఋషి ర్నారాయణో ఽబ్రవీత్"— "నారాయణఋషిచే నారంభింపఁబడినధర్మము నామరణాంతము ప్రవృత్తిపర

ముగనే యున్నది.'' (మ. భా. శాం. ౨౧౭. ౨.)—అనియు మహాభారతమునందు చెప్పఁబడినది. ఇవియె సాత్వతములు, లేక, భాగవతధర్మములు. మఱియు నీసాత్వత ధర్మములయొక్క, లేక, మూఁభాగవతధర్మములయొక్క స్వరూపము ''నైష్కర్మ్య లక్షణము'' అనఁగా: నిష్కామప్రవృత్తిపరముగ నుండెనని భాగవతమునందు సైతము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది (భాగ. ౧. ౩. ౮ మఱియు ౧౧. ४. ౬. చూడు) ఈప్రవృత్తిమార్గమునకే యోగమని మఱియొక పేరు గలదు. ''ప్రవృత్తిలక్షణో యోగః జ్ఞానం సంన్యాసలక్షణమ్'' అను గీతలలోని శ్లోకమువలన స్పష్టమగును. (మ. భా. అశ్వ. ४३. ౨౫); కావుననె నారాయణునియొక్క యవతారమగు శ్రీకృష్ణునిచే, నరావతారమగు నర్జునున కుపదేశింపఁబడిన ధర్మములకు 'గీత'ల యందే 'యోగ' మని పేరిడఁబడినది. భాగవతము, స్మార్తము ననునీమార్గములుపాస్యభేదముచేతనె మొదట నుత్పన్నములైనవని, ప్రస్తుతమున ననేకు లెన్నుచున్నారు; కాని మామతానుసారముగ నిట్లెంచుట యసమంజసము. కారణమేమి యన: ఈరెండుమార్గములందున్న యుపాస్యములు భిన్నములుగ నుండినను వానిలోని యధ్యాత్మజ్ఞాన మొక్కటిగనే యున్నది. మఱియు నధ్యాత్మజ్ఞాన మను మూలమొక్కటియే యయి యుండఁగ నీయుదాత్తజ్ఞానమున పారంగతులయిన ప్రాచీనజ్ఞానులు కేవల ముపాస్యభేదముకొఱకు వివాదము లాడుచుండిరని చెప్పుటకు వీలుండదు. ఈకారణముచేతనే యేదేవుని భజించి యోగము నవలంబించినను నది యొకపరమేశ్వరునకే చేరునని భగవద్గీతయందును (౯. ౧४), శివగీతయందును (౧౨. ४) చెప్పఁబడినది. మఱియు మహాభారతమునందున్న నారాయణీయగ్రంథములయందు నారాయణుఁడు, రుద్రుఁడు నొకఁడే యగుటచే, నెవరు రుద్రునకు భక్తులో వారె నారాయణునకు భక్తులనియు, నెవరు రుద్రునకు ద్వేషులో వారు నారాయణునకు ద్వేషులే యనియు నీయిరువురు దేవతలు నభేదముగ వర్ణింపబడిరి. (మ. భా. శాం. ३४౧. ౨౦–౨౬ మఱియు ३४౨. ౧౨౯ చూడు) శైవులు, వైష్ణవులు ననుభేదము పూర్వమునందు లేదని మేము చెప్పము గాని, స్మార్తము, భాగవత మని భిన్నమార్గము లగుటకు శివుఁడు, లేక, విష్ణువు నను నుపాస్యభేదము మూలకారణము కానందున జ్ఞానము కలిగినపిదప నివృత్తిమార్గము నవలంబింపవలయునా ? లేక, ప్రవృత్తిమార్గము నవలంబింపఁబలయునా ? కర్మలను వదలవలయునా ? యక్కఱ లేదా ? యను నొకగొప్పవిషయమునమాత్రము మతభేదము కలిగి యీరెండుమార్గములు మొదటినుండియు ప్రచారములోనికి వచ్చినవని మా

గీతలకు పరినిష్ఠితార్థమును జేసిరి; కాని వాస్తవముగ విచారించితిమేని గీతయనునది స్మార్తమార్గగ్రంథము కానేరదు. సాంఖ్యము, లేక, సన్న్యాసమార్గమున నుండియే గీతకారంభమైనను పిదప సిద్ధాన్తపక్షమందలి ప్రవృత్తిపరములగు భాగవతధర్మములే యాగీతయందు ప్రతిపాద్యములుగ నున్న వనువిషయమున మహాభారతకారుని యొక్క వచనములు మొదటి ప్రకణమునందె వ్రాయఁబడినవి. ఈరెండుమార్గములును వైదికములె యగుటచే వీని కన్నింటితోఁ గాకపోయినను ననేకములగు వాక్యములతో నేకవాక్యతఁ జేయుట యావశ్యకమగును; కాని యిట్టి యేకవాక్యతను జేయుటవేఱు; గీతలలో సన్న్యాసమార్గమే ప్రతిపాద్యమగుటచే కర్మమార్గమునె యెక్కుడనైన మోక్షప్రదమని చెప్పిన నది కేవల మర్థవాదము (అనఁగా: బాహ్యస్తుతి) వి యుండునని చెప్పుట వేఱు. రుచివైచిత్ర్యానుసారముగ నొకనికి భాగవతధర్మములకంటె స్మార్తధర్మములె యధికముగ రుచించును. లేదా కర్మసన్న్యాసమునకొఱకు సామాన్యముగఁ జెప్పఁదగినకారణములే వానికి బలవత్తరములుగఁ దోఁచును;యుక్తమే!. ఉదాహరణము: శ్రీశంకరాచార్యులవారికి స్మార్తధర్మమే, లేక,సన్న్యాసధర్మమే యిష్టము గావున నితరములగు సర్వమార్గములును నజ్ఞానమూలకము లని యనిరి. ఈవిషయమై యెవరికిని శంక లేదు; "కాని యంతమాత్రముచే గీతలయొక్క భావార్థము సైతము నటులే యుండవలయునని నియమములేదు. గీతలయొక్క సిద్ధాంతము నీ కిష్టము కాదేని దానిని స్వీకరింపకుము; కాని దానినుండి యీజగత్తున నాయుష్యక్రమమునకు రెండువిధము లైనవియు, స్వతంత్రము లైనవియు, మోక్షప్రదములగు మార్గములుగాని నిష్ఠలుగాని యున్నవి" అని గీతారంభమున చెప్పఁబడినదానికి "సన్న్యాసనిష్ఠయే సత్యమును శ్రేష్ఠము నయినమార్గ" మని యర్థము చేయుట యుక్తము కానేరదు. గీతలలో వర్ణింపఁబడిన రెండుమార్గములును వైదికధర్మములలో జనకయాజ్ఞవల్క్యులకంటె పూర్వమునుండియు స్వతంత్రరీతిగ ప్రవర్తించుచునే పరంపరగ వచ్చుచున్నవి. వీనిలో జనకునివలె సమాజముయొక్క ధారణ పోషణము లను క్షత్త్రియధర్మము వంశమునందు వంశపరంపరగఁ గాని, లేక, స్వసామర్థ్యముచేతఁ గాని లభించిన వారు జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము తమకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుచు, జగత్తునకు కల్యాణము చేయుటయందే సర్వాయుర్దాయమును వ్యయము చేయుచుండి రని స్పష్టముగనే తెలియుచున్నది. సమాజమునందున్న యీయధికారమును మనస్సున నుంచుకొనియె "సుఖం జీవంతి మునయో భైక్షవృత్తిం సమాశ్రితాః"

"మతములలో నుండుమను లానందముగ భైక్షవృత్తితో జీవించుచున్నారు" (శాం. ౧౭౮. ౧౧) అనియు—"దండ ఏవ హి రాజేంద్ర క్షత్రధర్మో న ముండనమ్" —"దండముచేతను లోకులధారణపోషణలు చేయుటయే క్షత్రియునకు ధర్మమగును. గొఱిగించుకొనుట కానేరదు." (శాం. ౨౩.౪౬)అనియు మహాభారతమునం దధికారభేదమునుంబట్టి రెండువిధములుగ వర్ణింపఁబడినది; కాని యింత మాత్రముచే ప్రజాపాలనమునకు నధికారి యగుక్షత్రియుఁడు తనకంతవఱకే యధికారానుసారముగఁ గర్మయోగము విహిత మనియు ననుకొనఁగూడదు. ఎవరికేకర్మఁ జేయుటయం దధికారముగలదో వా రాకర్మను జ్ఞానముగలిగినపిదప సైతము చేయవలయునని కర్మయోగమునందున్న పూర్వోక్తవచనములకు సత్యమయిన భావార్థము. మఱియు నీకారణముచేతనే "ఏషా పూర్వతరా వృత్తిః బ్రాహ్మణస్య విధీయతే" "బ్రాహ్మణుఁడు సైతము జ్ఞానము గలిగినపిదప స్వీయాధికారానుసారముగ యజ్ఞయాగాదికర్మలను జేయవలెను" (శాం. ౨౩౭)—అని భారతమునందుఁ జెప్పఁబడినది. మనుస్మృతియం దున్న సన్న్యాసాశ్రమమునకుఁ బ్రతినిధిగ వైదికకర్మయోగము సర్వవర్ణములకును వికల్పముగ విధింపఁబడినది. (మను. ౬. ౮౬-౯౬.) అట్లే భాగవతధర్మము కేవలక్షత్రియులకొఱకే యని యెక్కడను చెప్పియుండలేదు. పైఁగా స్త్రీశూద్రాదులకందఱకు నది సులభముగ నున్నదని చెప్పుటచే దానియొక్క మహాత్త్వము స్తుతిచేయఁబడినది. (గీ. ౯. ౩౨.) మఱియు నట్లే మహాభారతమునందు తులాధారుఁ డనఁగా వర్తకుఁడును వ్యాధుఁ డనఁగా కిరాతకుఁడును నీధర్మమునే యాచరించుచు నాబ్రాహ్మణున కుపదేశము చేసిరని స్పష్టముగ కథ గలదు. (శాం. ౨౬౩. వన. ౨౧౫) భాగవతధర్మగ్రంథమున నీయఁబడిన నిష్కామకర్మయోగము నాచరించు ప్రముఖులయొక్క యే యుదాహరణములు శ్రీకృష్ణాదిక్షత్రియులవిమాత్రమే కావో వానియందు వసిష్ఠుఁడు, జైగీషవ్యుఁడు, వ్యాసుఁడు మొదలగు బ్రాహ్మణ జ్ఞానులకును సమావేశము కలదు.

గీతయందుఁ గర్మమార్గమే ప్రతిపాద్యమైనను జ్ఞానము లేకుండ కర్మను చేయుట యనుమార్గము మోక్షప్రద మనునది గీత యభిప్రాయము కానేరదని తెలిసికొనవలయును. కర్మలును రెండువిధములుగఁ జేయుదురు. ఒకటి దంభము కొఱకు, లేక, యాసురీబుద్ధితోఁ జేయుట. రెండవది శ్రద్ధతోఁ జేయుట. వీనిలో దంభముకొఱకు కర్మలచేయుట, లేక, యాసురీమార్గము గీతలచేతనే కాక(గీ. ౧౬. ౧౬;మఱియు౧౭.౨౮.)మీమాంసకులచే సైతము గర్హ్యము,నరకప్రదమని చెప్పఁ

బడినది. ఋగ్వేదమునందుసైతము ననేకస్థలములయందు శ్రద్ధయొక్క మహాత్త్వము వర్ణింపఁబడినది. (ఋ. ౧౦. ౧౫౧; ౯. ౧౧౩. ౨ మఱియు ౨. ౧౨. ౫) మఱియు రెండవదాని విషయమై (అనఁగా: జ్ఞానము లేక పోయినను శాస్త్రమును నమ్మి కర్మలను జేయుట) పరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క యథార్థజ్ఞానము లేక పోయినను శాస్త్రములపై విశ్వాసమునుంచి యజ్ఞయాగాదికర్మలను శ్రద్ధతోడనే యామరణాంతముఁ జేయుచు నుండుటచే మోక్షప్రాప్తి యగునని మీమాంసకులు చెప్పుదురు. మీమాంసకులయొక్క మార్గము కర్మకాండరూపముగ బహుకాలమునుండియు వచ్చుచున్నదని వెనుకటి ప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. వేదసంహితయందును, బ్రాహ్మణమునందును సన్న్యాసాశ్రమ మావశ్యక మని యెచ్చటను లేదు. పైగా గృహస్థాశ్రమమునందుండియే మోక్షము సంపాదింపవచ్చుననునది వేదముయొక్క స్పష్టమైన విధానమని జైమిని చెప్పుచున్నాఁడు. (వే. సూ. ౩. ౪. ౧౭-౨౦ చూడు) వారు చెప్పునదేమియు నిరాధారము కాదు. కారణ మేమి యన: కర్మకాండయొక్క యీప్రాచీనమార్గము గౌణ మని యనుట యుపనిషత్తులలోనే మొదట నారంభ మయినటుల కాన్పించుచున్నది. ఉపనిషత్తులు వైదికములైనను, సంహితకును, బ్రాహ్మణమునకు ననంతరము బయలుదేరె నని దానియందున్న విషయప్రతిపాదనమును బట్టి స్పష్టమగును. పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము తత్పూర్వమునందు లేక పోలేదు; కాని మోక్షసంపాదనకు జ్ఞానము కలిగినపిదప వైరాగ్యముతోఁ గర్మసన్న్యాసముఁ జేయవలయు ననుమతముపనిషత్కాలమునందే యాచరణలోనికి వచ్చుట కారంభ మాయెను. తదనంతరమున సంహితాబ్రాహ్మణములలో వర్ణింపఁబడినకర్మకాండకు గౌణత్వము వచ్చినది. తత్పూర్వము కర్మనే ప్రధానముగ నంగీకరించుచు వచ్చిరి. వైరాగ్యయుక్తమగు జ్ఞానమునకు (అనఁగా: సన్న్యాసమార్గమునకు) నుపనిషత్కాలమునం దీరీతిని ప్రాధాన్యము వచ్చినపిదప యజ్ఞయాగాదికర్మలను, చాతుర్వర్ణ్యాదిధర్మములను, జ్ఞాని సహజముగనే లక్ష్యముఁ జేసెను; మఱియు లోకసంగ్రహమును జేయుటకు మనకు కర్తవ్యమనుజ్ఞానము మందగించుటకు నారంభించినది. స్మృతికారులు దమతమగ్రంథములలో గృహస్థాశ్రమమునందు యజ్ఞయాగాదిశ్రౌతకర్మలు, లేక, చాతుర్వర్ణ్యము యొక్క స్మార్తకర్మలు చేయుచునే యుండవలయునని చెప్పి గృహస్థాశ్రమము యొక్క మహత్త్వమును స్తోత్రము చేయుచుండినమాట సత్యమే; కాని స్మృతికారులయొక్క మతమునందుసైతము తుదకు వైరాగ్యమును, సన్న్యాసాశ్రమమును

శ్రేష్ఠము లైనవని యుండుటచే నుపనిషత్తులచేఁ గర్మకాండమునకు వచ్చినగౌణత్వము స్మృతికారులయొక్క యాశ్రమవ్యవస్థచే తగ్గుటకు శక్యముగాక పోయెను. ఇట్టి స్థితియందు జ్ఞానకాండ కర్మకాండలలో దేనికిని గౌణత్వము నీయక రెంటికిని భక్తితో సంబంధము కలుగఁజేసి యేకవాక్యతను జేయుటకు గీతలు ప్రవర్తించినవి. జ్ఞానము లేనిది మోక్షప్రాప్తి కలుగ నేరదనియు, యజ్ఞయాగాదికర్మలచే స్వర్గము కంటె నెక్కువలాభసిద్ధి లేదనియు నుపనిషత్తులసిద్ధాంతము గీతకు మాన్యముగనే యున్నది (ముండ.౧.౨.౧౦;గీ. ౨. ౪౧-౪౫); కాని సృష్టిక్రమమునడచుచుండుటకు యజ్ఞములయొక్క, లేక, కర్మలయొక్క చక్రము సైతము స్థిరముగ నుంచవలయును. కర్మలను విడువుమనుట యెప్పుడైనను వెఱ్ఱితనమే యనునదియు గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. కావున యజ్ఞయాగాదిశ్రౌత కర్మలను గాని, చాతుర్వర్ణ్యాదివ్యావహారిక కర్మలను గాని యజ్ఞానపూర్వక శ్రద్ధతోఁ జేయక జ్ఞానవైరాగ్యయుక్త మగు నుత్సాహతోఁ గర్తవ్య మనునుత్సాహతో మాత్రముఁ జేసె నేని యజ్ఞచక్ర మస్ఖలితముగ నుండును. కావున నీవు చేసినకర్మలన్నియు మోక్షమునకుఁ బ్రతిబంధకములు గావని యు గీత లుపదేశించుచున్నవి. జ్ఞానకాండకర్మకాండలకు (అనఁగా: సన్న్యాసమునకు గర్మకును) పరస్పరము సంబంధము కలుగఁజేయుట యను గీతలయొక్క శైలి స్మృతికారులయొక్క శైలికంటె నధికసరసముగ నున్నదని చెప్ప నక్కఱ లేదు. కారణమేమి యనఁ: వ్యష్టిరూప మగు నాత్మకుఁ గల్యాణమును గొంచెమైనను కొఱతఁ జేయక దానితో సంబంధించి సృష్టియందున్న సమష్టిరూపమగు నాత్మయొక్క కల్యాణమును సైతము గీతామార్గముచే సాధింపవచ్చును. కర్మల నాదులును, వేదప్రతిపాదితములు నగుటచే, జ్ఞానము లేకపోయినను శ్రద్ధచే చేయవలయునని మీమాంసకులు సెప్పుచున్నారు. అనేకములగు నుపనిషత్తులు (అన్నియు కావు) కర్మ గౌణమని నిశ్చయించి వైరాగ్యముచే దానిని వదలుమని చెప్పుచున్నవి. లేక యంతస్పష్టముగా చెప్పకపోయినను నాపక్షమున నెక్కువ పట్టుదల గలవియై యున్నవని యైనను చెప్పుటకు నభ్యంతరము లేదు; మఱియు పూర్వాశ్రమమునం దీకర్మలు సేయుచుండి చిత్తశుద్ధియైనపిదప వార్ధకములో వైరాగ్యముతో వానిని వదలి సన్న్యాసమునుగైకొనుమని స్మృతికారులు పూర్వోక్తములగు రెండుమతములకు నుపయోగభేదముచే (అనఁగా: ఆశ్రమవ్యవస్థచే) జేయఁబడినకర్మలయొక్క ఫలము మాత్రము స్వర్గమే కాని మఱియొకటి యేదియు కాదని యుపనిషత్తులలోను గీతలలోను జెప్పఁబడినది. దీని తర్వాత(అనఁగా: జ్ఞానము కలిగినపిదప)కర్మలను జేయవల

యునా? చేయనక్కఱ లేదా యనువిషయమై యుపనిషత్తులలోను మతభేదముకలదు. జ్ఞానముచే సర్వకామ్యబుద్ధులును నశించిన పిదప మోక్షమున కధికారియైన వాఁడు కేవలస్వర్గప్రాప్తిని కలుగఁజేయుకామ్యకర్మలను జేయుటవలన నేమియు ప్రయోజనము లేదని యనేకములగు నుపనిషత్తులలో నున్నది. మఱియు నీశావాస్యాద్యనేకోపనిషత్తులలో మృత్యులోకముయొక్క వ్యవహారము జరుగుటకొఱకు నీకర్మలు సేయఁబడవలయునని ప్రతిపాదింపఁబడినది. ఉపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడిన యీ రెండుమార్గములలోను రెండవమార్గమే గీతలయందు ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని స్పష్టమగుచున్నది. (గీ. ౫. ౨.); కాని మోక్షమున కధికారియైన జ్ఞాని లోకసంగ్రహార్థమై నిష్కామబుద్ధితో సర్వవ్యవహారములను చేయవలయునని చెప్పినను స్వర్గము దక్క మఱియొక ఫలములేని యజ్ఞయాగాదికర్మల నేల చేయవలయు ననుశంక యిక్కడ సహజముగఁ గలుగును. కావున నీశంకయే పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమున నారంభమున నుపస్థితమైనది. కావున, "యజ్ఞము, దానము, తపస్సు" మొదలగు కర్మలు తప్పక చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయునవియు (అనఁగా: నిష్కామబుద్ధిని పుట్టించునవియు) వృద్ధిఁ బొందించునవియు నగుటచే "వీనిని సైతము" (ఏతాన్యపి) ఇతరములగు నిష్కామ్యకర్మలవలెనే లోకసంగ్రహార్థమై ఫలాశయును, సంగమును లేకుండ జ్ఞాని తప్పక చేయవలయు"నని భగవంతుఁడు స్పష్టముగ నిర్ణయించి సిద్ధాంతము చేసినాఁడు. (గీ. ౧౮. ౬). పరమేశ్వరార్పణపూర్వకముగ సర్వకర్మల నీరీతిని నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయుచుండెనేని వ్యాపకార్థమునం దిది యొకగొప్పయజ్ఞ మగును; మఱియు నీయజ్ఞార్థమై చేయఁబడిన కర్మ బంధకము సైతము కానేరదు. (గీ. ౪. ౨౩). ఇంతియె కాక, సర్వకర్మలును నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడియుండుటచే యజ్ఞమువలన కలుగవలసిన స్వర్గప్రాప్తిరూప మగునదియు, బంధక మయినదియు నగు ఫలము రాక పోవుటచే నీ కర్మలన్నియు మోక్షమున కంతరాయములు గానేరవు. కావున మీమాంసకుల కర్మకాండ గీతలలో స్థిరముగ నుంచఁబడినను నది యిట్టియుక్తిచే స్థిరముగ నుంచఁబడినది. దానివలన స్వర్గమునకు యాతాయాతములు సంఘటిల్లవు. సర్వకర్మలు నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయఁబడుచుండుటచేఁ దుదకు మోక్షము కలుగక తప్పదు. మీమాంసకుల కర్మమార్గమునందును గీతలయోగమునందును నున్న మహత్త్వమునకు నీభేద మున్నది గాన రెండు నొకటి గావని తెలిసికొనవలయునని సారాంశము.

భగవద్గీతయందు ప్రవృత్తిపరమైన భాగవతధర్మమే, లేక, కర్మయోగమే ప్రతిపాద్యమగుటచే నీకర్మయోగమునకును మీమాంసకులయొక్క కర్మకాం

డను నున్నభేద మేదియో చెప్పఁబడినది. ఇఁక గీతలయందున్న కర్మయోగమున కును జ్ఞానకాండ నాశ్రయించి స్మృతికారులచేఁ జెప్పఁబడిన యాశ్రమవ్యవస్థకు నున్నభేదమును తాత్త్వికదృష్టితో నిప్పుడు కొంత విచారించెదము. ఈ భేదము మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటచే వాస్తవముఁ జెప్పితి మేని యీవిషయమై వాదముఁ జేయ నవసరముండదు. జ్ఞానప్రాప్తి యగువఱకును చిత్తశుద్ధ్యర్థమై మొదటి రెండాశ్రమములయందలి కృత్యములు నందఱును చేయవలయు ననియే యుభయపక్షములయందలి తాత్పర్యము. పూర్ణమగు జ్ఞానప్రాప్తి యయినపిదప కర్మలను చేయవలయునా ? సన్న్యాసమును గైకొనవలయునా ? యనియే మత భేదములలోని పట్టుదల; కాని యిట్టి పట్టుదల కొలఁదిమంది జ్ఞానులకే యుండును. కొందఱు కర్మలను జేసినను, చేయక పోయినను దానివిషయమై విశేషచర్చ చేయ నక్కఱయుండదని యనేకులకుఁ దోఁపవచ్చును; కాని యిట్లు చెప్పుట న్యాయ్యము కాదు. కారణ మేమి యన : జ్ఞానియొక్క వర్తన మితరు లందఱు ప్రమాణముగ నంగీకరింతురు. మఱియుఁ దుదకు నేది సాధ్యమగునో దాని ననుసరించియే మొదట నుండియు మనుష్యుఁడు తనప్రవర్తన నేర్పఱచుకొనును. కావున జ్ఞాని యేమి చేయవలయు నను ప్రశ్నము లౌకికదృష్టితోఁ జూచినను మహత్త్వముఁ గలదియే. స్మృతిగ్రంథములలో జ్ఞాని తుదకు సన్న్యాసమును గైకొనవలయు నని చెప్పఁబడి యున్నమాట సత్యమే ; కాని స్మార్తమార్గానుసారముగ నైత మీవిధి కపవాద మున్నదని పూర్వమునందు చెప్పఁబడినది. ఉదాహరణము : బృహదారణ్యకోపనిషత్తులో యాజ్ఞవల్క్యులవారు జనకునకు బ్రహ్మజ్ఞానమును విస్తారముగ నుపదేశించిరి ; కాని "నీ విప్పుడు రాజ్యమును వదలి సన్న్యాసమును గైకొమ్ము" అని జనకున కెచ్చుటను చెప్పలేదు. పైగా జ్ఞానులు జ్ఞానము కలిగినపిదప సంసారమును వదలి వేయుటకు కారణ మాసంసారము వారికి రుచింపక పోవుటయే యని (న కామయన్తే) చెప్పఁబడినది. (బృ. ౪. ౪. ౨౨) దీనివలన జ్ఞానము గలిగినపిదప సన్న్యాసమును గైకొనుటయుఁ గైకొనక పోవుటయు ననునది వారివారి యిష్టముంబట్టి యుండును.(అనఁగా: వైకల్పికముగనున్నదియనుట)."బ్రహ్మజ్ఞానమునకును సన్న్యాసమునకును సంబంధము నిత్యము కాదు". అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తుయొక్క యభిప్రాయమైనట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. మఱియు బృహదారణ్యకోపనిషత్తునందున్న వచనముల కర్థము వేదాంతసూత్రములందు నిట్లే సమన్వయింపఁబడినది. (వే. సూ. ౩. ౪. ౧౫.) జ్ఞానము గలిగినపిదపఁ గర్మసన్న్యాసముఁ జేసిన

కాని మోక్షప్రాప్తి కానేరదని శ్రీశంకరాచార్యులవారి ముఖ్యసిద్ధాంత మగుటచే దానికి సర్వోపనిషత్తు లనుకూలములుగ నున్నవని చూపుటకయి తమభాష్యములో వారు ప్రయత్నించిరి. అయినను జనకాదులవలె జ్ఞానము గలిగినపిదప సైతము యథాధికారముగ నామరణాంతము కర్మలను జేయుచుండుట కేమియు నభ్యంతరము లేదని శ్రీశంకరాచార్యులవారు సైత మంగీకరించియే యున్నారు. (వే. సూ. శాం. భా. ౩. ౩. ౩౨; మఱియు గీ. శాం. భా. ౨. ౧౧ మఱియు ౩.౨౦. చూడుడు). మఱియు జ్ఞానము గలిగినపిదపఁ గర్మలను బొత్తిగ వదలవలయు ననుట యిష్టము లేక పోవుటచేఁ గొందఱు జ్ఞానులు సన్న్యాసమునకు సైత మపవాద మని నిశ్చయించి యథాధికారముగఁ గర్మలను జేయుట యను నీమార్గమునకు నిష్ప్రతిబంధముగ ననుజ్ఞ యిచ్చుచున్నారని దీనివలన స్పష్టమగుచున్నది. ఈ యపవాదముయొక్క వ్యాప్తిని వృద్ధిఁబొందింపఁజేసి చాతుర్వర్ణ్యవిహితకర్మలు జ్ఞానప్రాప్తి కలిగినపిదప సైతము లోకసంగ్రహార్థమై కేవలకర్తవ్యమని నిష్కామబుద్ధితోఁ బ్రతిజ్ఞానియుఁ జేయవలయునని గీతలు సెప్పుచున్నవి. కావున గీతాధర్మము వ్యాపకమైనను దాని యందున్న తత్త్వము సన్న్యాసమార్గీయులదృష్టికి సైతము నిర్దోషముగనే యున్నదని సిద్ధ మగుచున్నది. మఱియు వేదాంతసూత్రములలో సైత.మజ్ఞానయుక్తమగు కర్మయోగము సన్న్యాసమునకు వికల్పముగ గ్రహింపఁబడినదని యీసూత్రములను ప్రత్యేకముగఁ జదివినయెడల స్పష్టమగును (వే.సూ. ౪. ౨౬. ౩౫); అయినను నిష్కామబుద్ధిచే సైన నామరణాంతముఁ గర్మలనే చేయవలసినయెడల స్మృతిగ్రంథములందుఁ జెప్పఁబడిన కర్మత్యాగరూపచతుర్థాశ్రమమునకు (అనఁగా: సన్న్యాసాశ్రమమునకు) గతి యేమియో యిప్పుడు చెప్పవలసియున్నది. భగవంతుఁ డొకానొకప్పుడైనను గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసమును గ్రహించిననే కాని మోక్షము సిద్ధింపదని చెప్పిననియు యుద్ధమును వదలిపెట్టుటకు భగవంతుని వాక్యమునుండియే తన కనుమతి కాఁగలదనియు నర్జునుఁ డెన్నుచుండెను; కాని పదునేడవయధ్యాయము యొక్క తుదవఱకుఁ గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క విషయము సైనను భగవంతుఁ డెత్తలేదు. ఫలాశను వదలుమనియే ప్రతిసమయమునందును నుపదేశింపఁగ నర్జునుఁడు పదునెనిమిదవయధ్యాయముయొక్క యారంభమున "సన్న్యాసమునందును, త్యాగమునందును గలతత్త్వమును నాకుఁ జెప్పు" మని భగవంతుని తుదకు ప్రశ్నఁ జేసెను. అర్జునప్రశ్నమునకు నుత్తర మిచ్చుచు భగవంతుఁడు

"అర్జునా! యింతవఱకుఁ జెప్పిన కర్మయోగమార్గమునందు సన్న్యాసము లేదని తలఁచితివేని యాయూహ తప్పు. కర్మయోగి మొత్తముపై సర్వకర్మలను కామ్యము లనియు (అనఁగా : ఆసక్తబుద్ధిచేఁ జేయఁబడినవి యనియు) నిష్కామములనియు (అనఁగా : ఆసక్తబుద్ధిని వదలి చేయఁబడినవి యనియు) రెండువిధములుగఁ దలఁచుచున్నాఁడు. (వీనికి మనుస్మృతి ౧౨. ౮౯. యందు ననుక్రమములుగ 'ప్రవృత్త' కర్మలనియు 'నివృత్త'కర్మ లనియు పేరులున్నవి) వీనిలోఁ గామ్యము లను వర్గములో వచ్చుకర్మలన్నియుఁ గర్మయోగి బొత్తిగ వదలివేయుచున్నాఁడు. అనఁగా: వానిని 'సన్న్యసము' చేయుచున్నాఁడు. మిగిలినవారు నిష్కాములు, లేక, నివృత్తులునై యున్నారు. ఈనిష్కామకర్మలను కర్మయోగి చేయుచున్నమాట సత్యమే; కాని వాని యన్నిటిలో ఫలాశ సర్వదా 'త్యాగము' చేయఁబడియున్నది. ఇంతమాత్రముచేతఁ గర్మయోగమార్గమునందు 'సన్న్యసమును' 'త్యాగమును' నెక్కడ వదలఁబడినవి? స్మార్తమార్గమునందున్న జనులు కర్మలను బొత్తిగ సన్న్యసించెదరు. దానికి ప్రతినిధిగ కర్మమార్గమునందున్న యోగులు కర్మఫలాశను పరిత్యజించెదరు. కావున మొత్తముపై రెండుపక్షములనుండియు సన్న్యసము స్థిరముగనే యున్నది." (గీ. ౧౮. ౧-౬ పైన నా టీకను చూడుు). వేయేల? సర్వకర్మలను పరమేశ్వరార్పణముగ నిష్కామబుద్ధితోఁ జేయువాఁడు గృహస్థాశ్రమములో నున్నను నిత్యసన్న్యాసియనియే యనఁబడును. (గీ. ౫. ౩) ఇది భాగవతధర్మములయొక్క నిత్యమగుతత్త్వము. మఱియు నీతత్త్వమే భాగవతపురాణమునందు సర్వాశ్రమధర్మములను జెప్పినపిదపఁ దుదకు నారదునిచే యుధిష్ఠిరున కుపదేశింపఁబడినది. వామనపండితుఁడు గీతలపై వ్రాసిన తనటీకయందు

[illegible]౪౮౦ పుట ౧౮వ పంక్తిలో వే. సూ. ౪. ౨౬. ౩౫. అను దానికి మాఱుగ వే. సూ. ౩. ౪. ౨౬; ౩. ౪. ౩౨-౩౫ అని చదివి పిదప నీఫుట్‌నోటును చదువుఁడు.

వేదాంతసూత్రములయందలి యీయధికరణముల కర్థము శ్రీశాంకరభాష్యమున కొంత వేఱుగ వ్రాయఁబడినది. కాని 'విహితత్వాచ్చాశ్రమకర్మాపి' (౩. ౪. ౩౨) అనుసూత్రమునకు "జ్ఞాని యాశ్రమకర్మలను జేయుటయైన నుచితమే. కారణమేమన : అవి విధిప్రాప్తములు" అని యర్థమని నాయభిప్రాయము. జ్ఞాని కర్మలను జేయుటయుఁ, జేయకపోవుటయు ననురెండు పక్షములును వేదాంతసూత్రములయందు స్వీకరింపఁబడినవని మామతమునందలి సారాంశము.

(అనఁగా: యథార్థదీపికయందు—౧౮. ౨) చెప్పినట్లు "శిఖా బోడుని తోడిలా దోఁరా" "జుట్టు గొఱిగించుకొని జందెమును తీసివైచి, లేక, చేత దండమును బట్టి బిచ్చ మెత్తికొనినను" లేక, సర్వకర్మలను వదలి యరణ్యమున కేఁగినను సరి సన్న్యాసము కాదు. సన్న్యాసమును, వైరాగ్యమును బుద్ధిధర్మములు; దండము, శిఖ, యజ్ఞోపవీతము వీనియొక్క ధర్మములు కావు. అవి దండాదులధర్మములే కాని బుద్ధియొక్క (అనఁగా: జ్ఞానముయొక్క) ధర్మములు కావనిన, రాజచ్ఛత్రముయొక్కగాని, లేక, గొడుగుయొక్కగాని కఱ్ఱను చేతిలో ధరించుకొనిన వానికిని సన్న్యాసులకు ప్రాప్తమగు మోక్షమే సిద్ధింపవలసివచ్చును.

"త్రిదండాదిషు యద్యస్తి మోక్షో జ్ఞానేన కస్యచిత్,
ఛత్రాదిషు కథం న స్యాత్ తుల్యహేతౌ పరిగ్రహే"
(శాం. ౩౨౦. ౪౨)

అని జనకసులభాసంవాదమునఁ జెప్పఁబడినది. కారణ మేమియన: దండపరిగ్రహము (అనఁగా: చేత దండమును బట్టుట) మోక్షహేతు వనువిషయము రెండుస్థలములయందు సమానమే; కాని, కాయిక, వాచిక, మానసిక సంయమమె సత్యమగు త్రిదండము (మను.౧౨.౧౦.) కావున సత్యమగు సన్న్యాస మనఁగా: కామబుద్ధియొక్క సన్న్యాసమే యగునని తాత్పర్యము. (గీ.౧౮.౨); మఱియు నదియే భాగవతమార్గమును వదలకుండునట్లు (గీ.౬.౨) బుద్ధిని స్థిరముగ నుంచుకొనుట గాని, లేక, భోజనాదికర్మలు గాని సాంఖ్యమార్గమునందు సైతము తుద వఱకును వదలిపోవు; కాని త్రిదండసన్న్యాసము గాని కర్మత్యాగరూప మగు సన్న్యాసము గాని కర్మయోగమునందు లేదు. కావున నామార్గము స్మృతివిరుద్ధముగను, త్యాజ్యముగనున్నదనియు నట్టిసన్న్యాసి కాషాయమును ధరింపవలయునా? లేక, ధవళ వస్త్రములనే ధరింపవలయునా? యని క్షుద్ర ప్రశ్నలవేసియు వివాదము చేయుచు కూర్చుండుట నేమిలాభము?—

"ఏకం సాంఖ్యం చ యోగం చ యః పశ్యతి స పశ్యతి"

"సాంఖ్యమును కర్మయోగమును మోక్షదృష్టితో విచారించిన వేఱు కావని యెఱింగినవాఁడే పండితుఁడు" అని భగవంతుఁడు గొప్పనిరభిమానబుద్ధితో వక్కాణించెను.(గీ. ౫. ౫) మఱియు మహాభారతమునందును ఐకాంతికధర్మము (భాగవతధర్మము) "సాంఖ్యయోగేన తుల్యో హి ధర్మ ఏకాంతసేవితః." (శాం. ౩౪౮. ౭౪) అని సాంఖ్యధర్మములతో సమానముగనే యున్నట్లు చెప్పఁబడినది.

కావున స్వార్థమును పరార్థమున లయింపఁ జేసికొని తమతమయోగ్యతానురూపముగ వ్యవహారమునందు ప్రాప్తమయిన సర్వకర్మములను సర్వభూతహితార్థమై యామరణాంతము నిష్కామబుద్ధితోఁ గేవలము కర్తవ్య మని చేయుచుండుటయే సత్యమయిన వైరాగ్యము, లేక, 'నిత్యసన్న్యాసము' (గీ. ౫. ౩) అని సారాంశము. కావున కర్మయోగమార్గమునం దుండువాఁడు కర్మలను బొత్తిగ సన్న్యసించి యెప్పుడును బిచ్చ మెత్తఁడు; కాని బాహ్యాచరణవిషయములోఁ జూపుల కొకరీతి భేదము కాన్పించినను, సన్న్యాసమునందును, త్యాగమునందును నున్న సత్యమగు తత్త్వము కర్మయోగమార్గమునందును, స్థిరముగనే యుండును. కావుననే స్మృతిగ్రంథములయందున్న యాశ్రమవ్యవస్థను, నిష్కామకర్మయోగమునకును విరోధము లేదని గీతలయొక్క కడపటిసిద్ధాంతము.

పైనఁ గావింపఁబడిన వివేచనచే ననేకులు "సన్న్యాసధర్మములకు కర్మయోగముతో నేకవాక్యతఁ జేయుటకు గీతలలోఁ గావింపఁబడిన యింతచర్చకును స్మార్తధర్మములు, లేక, సన్న్యాసధర్మములు ప్రాచీనము లగుటయు, కర్మయోగమార్గము పిదప వెలువడుటయు మాత్రమే కారణ" మని యెన్నవచ్చును; కాని యితిహాసమును బట్టి విచారించిన సత్య మగువస్తుస్థితి యది కానేరదని యెరికైనఁ గన్పట్టును. వైదికధర్మములయొక్క యత్యంతప్రాచీనస్వరూపము కర్మకాండాత్మకమే యని పూర్వముననే చెప్పఁబడినది. ఔపనిషదికజ్ఞానముచే పిదప కర్మకాండకు గౌణత్వము వచ్చుట కారంభమైనది. మఱియుఁ గర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసము క్రమేణ ప్రచారములోనికి వచ్చుచుండెను. వైదికధర్మవృక్షముయొక్క వృద్ధికిది రెండవమార్గమైనది; కాని యట్టిసమయములం దుపనిషత్తులందున్న జ్ఞానమునకుఁ గర్మకాండముతో సంబంధముఁ గలుగఁజేసి జనకాదిజ్ఞానులు తమకర్మల నామరణాంతము నిష్కామబుద్ధితో నాచరించుచునే యుండిరి. అనఁగా: వైదికధర్మవృక్షముయొక్క యీరెండుమార్గములును రెండువిధములుగ నున్నవని చెప్పవలయును. మొదటిది జనకాదులది. రెండవది యాజ్ఞవల్క్యాదులమార్గము. స్మార్తాశ్రమవ్యవస్థ మూఁడవమార్గము; కాని రెండవమార్గము ననుసరించి మూఁడవమార్గము రెండువిధము లగును. స్మృతిగ్రంథములలోఁ గర్మత్యాగరూప మగు చతుర్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వము స్తుతింపఁబడి యుండునది సత్యమే; కాని దానివలెనే సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క వికల్ప మను సంబంధముచే జనకాదులయొక్క జ్ఞానయుక్తకర్మయోగము సైతము స్మృతికారులు చెప్పిరి. సర్వస్మృతి

గ్రంథములకును మూలభూతమైన మనుస్మృతినే యుదాహరణముగఁ గైకొందము. ఈస్మృతియొక్క యాఱవయధ్యాయమున మనుష్యుఁడు, బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్యము, వానప్రస్థము ననునాశ్రమములలో క్రమముగ పై యాశ్రమమునఁ బ్రవేశించుచుఁ గర్మత్యాగరూప మగుచతుర్థాశ్రమమునఁ బ్రవేశింపవలయునని చెప్పఁబడినది; కాని సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క (అనఁగా: యతిధర్మముయొక్క) యీనిరూపణము సమాప్తియైన పిదప "ఈయతియొక్క (అనఁగా: సన్న్యాసియొక్క) ధర్మము చెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు వేదసన్న్యాసులయొక్క కర్మయోగమును జెప్పుచున్నాను" అని ప్రస్తావించియు, గృహస్థాశ్రమమె యితరాశ్రమములకంటె నెట్లు శ్రేష్ఠమో చెప్పియు, మనువు సన్న్యాసాశ్రమముయొక్క, లేక, యతిధర్మముయొక్క వికల్ప మను నిష్కామగార్హస్థ్యవృత్తియొక్క కర్మయోగమును వర్ణించెను. (మను. ౬. ౮౬-౯౬); మఱియు పిదప పండ్రెండవయధ్యాయమునందు దానికే 'వైదిక కర్మయోగ' మని పేరిడి యీమార్గముసైతము చతుర్థాశ్రమమంత నిశ్శ్రేయసకర మని (అనఁగా: మోక్షప్రదముగ నున్నదని) చెప్పెను. (మను. ౧౨. ౮౬. ౯౦) మనువుయొక్క యీసిద్ధాంతము యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియందు సైతము వర్ణింపఁబడినది. (యాజ్ఞ. ౩. ౨౦౪ మఱియు ౨౦౫) అటులే యాస్కుఁడును, కర్మలను వదలిపెట్టుతపస్వికిని, జ్ఞానయుక్తమయిన కర్మలను జేయుకర్మయోగికిని నొక్కదేవయానగతియే ప్రాప్తమగునని తననిరుక్తమునందుఁ దెలిపియున్నాఁడు (ని. ౧౪. ౯.). ఇంతియెకాక యీవిషయమయి ధర్మసూత్రకారులగ్రంథము రెండవప్రమాణమయి యున్నది. ఈధర్మసూత్రములు గద్యాత్మకములే యగుటచే శ్లోకములలో వ్రాసినస్మృతిగ్రంథములకంటె ప్రాచీనములై యుండవలయునని విద్వాంసులయభిప్రాయము. ఈ యభిప్రాయము మంచిది యగునా? కాదా? యని ప్రస్తుతమునందు విచారించుట కవకాశము లేదు. అది మంచిదైనను చెడ్డదైనను, పైన మను యాజ్ఞవల్క్య స్మృతులయందు చెప్పఁబడినవచనములకంటె సైతము గృహస్థాశ్రమముయొక్క, లేక, కర్మయోగముయొక్క మహత్త్వము ధర్మసూత్రములయం దధికముగ వర్ణింపఁబడినదని ప్రస్తుత ప్రకరణమునందలి ముఖ్యవిషయము. మను, యాజ్ఞవల్క్యులు కర్మయోగమును చతుర్థాశ్రమమునకు వికల్పముగ చెప్పినారు; కాని బౌధాయనాపస్తంబు లిట్లు చెప్పక గృహస్థాశ్రమమే ముఖ్యమయిన దనియు దానిచే నమృతత్వము ప్రాప్తి యగుననియు స్పష్టముగ విధించిరి. బౌధాయనధర్మసూత్రమున "జాయమానో వై బ్రాహ్మణః త్రిభి ర్ఋణవా జాయతే"—"ప్రతిబ్రాహ్మణుఁడును జన్మమొదలుకొని

మూఁడుఋణములను తనవీఁపుపై వైచికొని వచ్చినాఁడు"—అనునది మొదలుగాఁ గల తైత్తిరీయ సంహితయందున్న వచనములను మొదటచెప్పి యనంతర మీఋణములఁ దీర్చుకొనుటకొఱకు యజ్ఞయాగాదిపూర్వకముగ గృహస్థాశ్రమము నాశ్రయించుమనుజుఁడు బ్రహ్మలోకము నొందుచున్నాఁడనియు, బ్రహ్మచర్యమును గాని, సన్న్యాసమునుగాని ప్రశంసించుమనుజులు దుమ్ములోఁ గలసిపోదురనియుఁ జెప్పఁబడినది. (బౌ. ౨. ౬.౧౧.౩౩.మఱియు ౩౪) మఱియు నాపస్తంబ సూత్రమునందును నవి యటులే విధింపఁబడి యున్నవి. (ఆప. ౨. ౯. ౨౪. ౮) ఈ రెండుధర్మసూత్రములలోను సన్న్యాసాశ్రమము వర్ణింపఁబడకపోలేదు. దానిని వర్ణించినను గృహస్థాశ్రమముయొక్క మహత్త్వ మధిక మయినది యని చెప్పఁబడినది. దీనివలనను, "విశేషముగ మనుస్మృతియందు కర్మయోగమునకు 'వైదిక'మని విశేషణ మిచ్చుటచేతను కర్మత్యాగానురూపమగు సన్న్యాసాశ్రమము కంటె నిష్కామకర్మయోగమైన గృహస్థాశ్రమము మనుస్మృతియొక్క కాలము కంటెను ప్రాచీనమని తెలియుచున్నది; మఱియు మోక్షదృష్టిచే దానియొక్క యోగ్యత చతుర్థాశ్రమముతో సమముగానే గణింపఁబడుచుండెను" అను నీరెండు విషయములు స్పష్టముగనే స్థిరపడుచున్నవి. గీతలపై నున్నటీకాకారులయొక్క విశ్వాసము సన్న్యాసముపై, లేక,కర్మత్యాగయుక్తభక్తిపైననే యుండుటచే వారియొక్క టీకలలోఁ బూర్వోక్తములగు స్మృతివచనము లుల్లేఖింపఁబడినటుల కానరావు; కాని వారిపక్షమును లక్ష్యము చేయక పోయినను కర్మయోగముయొక్క ప్రాచీనత్వ మిందుచేఁ దఱుఁగదు. వేయేల? కర్మయోగమార్గ మీతీరున ప్రాచీన మయిన దగుటచే యతిధర్మములకు వికల్ప మని దానిని స్మృతికారులు గ్రాహ్యముగ నంగీకరించుచు వచ్చినారనియు చెప్పుటకు నభ్యంతర ముండదు. ఇది వైదిక కర్మయోగము. శ్రీకృష్ణునికంటె పూర్వకాలమునందు జనకాదు లీమార్గమునే యాచరించుచుండిరి; కాని భగవంతుఁడు పిదప దానియందు భక్తిభారమును వైచి యధికముగఁ బ్రవర్తింపఁజేయుటకే దానినే 'భాగవతధర్మ' మని నూతననామకరణంబుఁ జేసిరి. భగవద్గీత సన్న్యాసముకంటెను, కర్మయోగ మీతీరున నధికమహత్త్వము గలది యని నిశ్చయించి యుండుటచే దానికి పిదప గౌణత్వము వచ్చి సన్న్యాసమార్గముతో సదృశమైన దేల యయినదియు నైతిహాసికదృష్టితో నిటుపైన విచారించెదము. కర్మయోగము స్మార్తమార్గమునకు పిమ్మటిది కాదనుటకు కారణము, పురాతనవైదికకాలమునుండియు వచ్చుచున్నదని మాత్రమే యిక్కడ చెప్పవలసియున్నది.

భగవద్గీతయొక్క ప్రత్యధ్యాయపుసమాప్తియందును "ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసూపనిషత్సు బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే" అని యున్న సంకల్పము నందలి రహస్యము చదువరుల కిప్పుడు సంపూర్ణముగఁ దెలియును. భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడిన యుపనిషత్తులయం దితరములగు నుపనిషత్తులయందువలెనే బ్రహ్మవిద్య యుండియే యున్నది; కాని యొక బ్రహ్మవిద్యయే యుండలేదు. ఇంక నేమన: బ్రహ్మవిద్యయందు సాంఖ్యులనియు, యోగు లనియు (వేదాంతులగు సన్న్యాసు లనియు, వేదాంతులగు కర్మయోగులనియు) వెలువడిన రెండుమార్గములలో యోగము (అనఁగా: కర్మయోగము) యొక్క ప్రతిపాదన మీభగవద్గీతకు ముఖ్య విషయమని పూర్వోక్త మగు సంకల్పమువలన స్పష్ట మగుచున్నది. వేయేల? భగవద్గీతోపనిషత్తనునది కర్మయోగమునకు ముఖ్యగ్రంథ మగునది యని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతర ముండదు. కారణ మేమియన: కర్మయోగము వైదికకాలము నందుండియు వచ్చుచున్న దైనను "కుర్వన్నేవేహ కర్మాణి" (ఈశ. ౨) అనియు, "ఆరభ్య కర్మాణి గుణాన్వితాని" (శ్వే. ౬. ౪.) అనియు "విద్య నభ్యసించినటులె స్వాధ్యాయాదికర్మలనుసైతము చేయవలయు" ననియు (తై. ౧. ౯.) చిన్నచిన్న వచనములు తప్ప ఈ యుపనిషత్తులలోఁ గర్మయోగ మెక్కడను సవిస్తరముగ వివేచింపఁబడలేదు. భగవద్గీత యనునదియే దానిపై ప్రమాణగ్రంథముగ నున్నది. మఱియు భారతభూమియందున్న కర్తలగు పురుషుల చరిత్రమును జెప్పుభారతము నందే యధ్యాత్మశాస్త్రము నవలంబించి కర్మయోగముయొక్కయు నుపపత్తిని చెప్పుచుఁ బోవుటయనునది కావ్యదృష్టితో విచారించినను యోగ్యమే యగును. ప్రస్థానత్రయమందును భగవద్గీత కేల సమావేశము చేయఁబడినది? యనుప్రశ్నకు నిప్పుడు సరియగు నుపపత్తి కుదిరినది. ఉపనిషత్తులు మూలభూతము లయిన నవి యనేకులగు ఋషీశ్వరులచేఁ జెప్పఁబడియుండుటవలన వానియం దున్న విచారము సంకీర్ణముగను, కొన్నిస్థలములయందుఁ జూచుటకుఁ బరస్పరవిరుద్ధముగ నుండును. కావున నుపనిషత్తులవలెనే వానికి నేకవాక్యతను జేయువేదాంతసూత్రములకును ప్రస్థానత్రయమందు గణనఁ జేయఁబడుట యావశ్యక మగును; కాని యుపనిషత్తులు, వేదాంతసూత్రములు నను నీరెంటికంటెను గీతలయం దాధిక్యము లేనియెడల ప్రస్థానత్రయమునందు గీతలను సంగ్రహించుటకుఁ గారణ మేమియు నుండదు.; కాని యుపనిషత్తులయొక్క యభిప్రాయము చూపునకు తఱచుగ సన్న్యాస మార్గముపైపునకే యుండుటచే దానియందు జ్ఞానమార్గమే విశేషముగఁ బ్రతి

	జేయుము. కర్మలను వదలవలయు నని యెంచినను వదలవు. సృష్టియె కర్మ. దానిని వదలకూడదు.
౬. యజ్ఞార్థము చేయఁబడినకర్మలు బంధకములు గామిచే గృహస్థాశ్రమమునం దవి చేసినను తప్పు కాదు.	౬. నిష్కామబుద్ధితో, లేక, బ్రహ్మార్పణవిధిచే, చేయఁబడినసర్వకర్మలు నొక గొప్ప 'యజ్ఞ'మే. కావున స్వధర్మవిహితములయిన సర్వకర్మలు నిష్కామబుద్ధితో కేవలకర్తవ్యములని యెప్పుడును చేసియే తీరవలయును.
౭. దేహధర్మములు వదలుటకు వీలైనవి గాకపోవుటచే సన్న్యాసము గైకొనినపిదప బిచ్చమెత్తుకొనుట తప్పు కాదు.	౭. పొట్టకొఱకు బిచ్చమెత్తుటయు కర్మయె. ఇంతియకాక యది లజ్జాత్యాగరూపమయినది. ఇట్టి కర్మలను చేయనగు నందువేని ఇతరకర్మలను మాత్రము నిష్కామబుద్ధితో నేల చేయరాదు? ఇది గాక గృహస్థాశ్రమము లేనిచో, భిక్ష పెట్టువా రెవరు?
౮. జ్ఞానము కలిగినపిదప తనకుఁ గర్తవ్యము లేమియు నుండవు. లోకసంగ్రహము సైతము చేయ నవసరము లేదు.	౮. జ్ఞానము కలిగినపిదప నాత్మహితార్థమై పొందఁవలసిన దేమియు నుండకపోయినను గర్మ వదలిపోదు. కావున శాస్త్రముచే విధింపఁబడినవి నాకక్కఱ లేదను నిర్మమబుద్ధితో లోకసంగ్రహము వైపునకు దృష్టిని ప్రసరింపఁజేయుచుండుము. లోకసంగ్రహము నెవరును వదలిపెట్టకూడదు. ఉదాహరణమునకై భగవంతునిచరితముం జూడుము.
అయిన నధికారి యగుపురుషుఁడు జ్ఞానము గలిగినపిదప సన్న్యాసమున కపవాద మనుసూహతోఁ దన వ్యావహారికములయిన యధికారములను జనకాదులవలె నాచరణాంతము నడపుట యేమియు తప్పు కాదు.	౯. గుణవిభాగరూపమగు చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానుసారముగ చిన్నవియుఁ బెద్దవియు నగు నధికారము లందఱకును జన్మ మొదలుకొని యుండియే యున్నవి. మఱియు స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములయిన యీయధికారములను లోక

సంగ్రహార్థమై యందఱును నిస్సంగ బుద్ధితో నామరణాంతము నభ్యంతరములు చెప్పకుండ నాచరింపవలయును. కారణ మేమియన: ఈచక్రము జగత్తుయొక్క ధారణమునకై పరమేశ్వరునిచే నిర్మింపఁబడినది.

౧౦. కాని యేమైనను కర్మత్యాగరూపమగు సన్న్యాసమే శ్రేష్ఠము. ఇతరాశ్రమములకర్మలు చిత్తశుద్ధికిసాధనములు, లేక, ప్రాథమికసన్నాహములు. కావున జ్ఞానమునకును, కర్మకును సహజముగనె విరోధముకలదు. కావునపూర్వాశ్రమమునందు సాధ్యమగునంతత్వరలో చిత్తశుద్ధిఁగలుగఁజేసికొని జ్ఞానముకలిగినపిదప కర్మత్యాగరూప మగుసన్న్యాసమును గైకొనుము. చిత్తశుద్ధి పుట్టుకతోనే కాని, లేక, పూర్వవయస్సునే కాని కలిగినయెడల గృహస్థాశ్రమమునందలి కర్మలను చేయుచు కూర్చుండ నవసర ముండదు. కర్మలను స్వరూపముతోనే త్యజించుట (స్వరూపతస్త్యాగము) సత్యమగు సన్న్యాస మగును.

౧౦. సాంసారికకర్మలను శాస్త్రోక్తవిధి ననుసరించి చేసినందున చిత్తశుద్ధి కలుగుట సత్యమే; కాని చిత్తశుద్ధి యనునొక్కటియె కర్మకు ఫలము కాదు. జగత్తుయొక్క వ్యవహారము నడిపించుటకును కర్మ యావశ్యక మయినదియె. అట్లె కామ్యకర్మలకును, జ్ఞానమునకును విరోధ మున్నను, నిష్కామకర్మకును, జ్ఞానమునకు నేమియు విరోధము లేదు. గనుక చిత్తశుద్ధి గలిగినపిదప సైతము, ఫలాశనువదలి చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క సర్వకర్మల నామరణాంతము నిష్కామబుద్ధితో జగత్తుయొక్క సంగ్రహార్థమై యాచరించుము. ఇదియే సత్యమగుసన్న్యాస మగును. కర్మలను బొత్తిగ వదలి వేయుట (స్వరూపతస్త్యాగము) యెప్పుడు నుచితమును శక్యమును కానేరదు.

౧౧. కర్మసన్న్యాసమును గైకొనిన పిదప శమదమాది ధర్మములను పాలింపవలయును.

౧౧. జ్ఞానము కలిగిన పిదప ఫలాశాత్యాగరూప సన్న్యాసమును గైకొని శమదమాదిధర్మములనే కాక యాత్మౌపమ్యదృష్టితోఁ బ్రాప్తములయిన సర్వధర్మములను పాలింపవలయును. మఱియు నీ శమముతోడనే (అనఁగా: శాంతవృత్తితోడ) శాస్త్రవిధిచే ప్రాప్తములయిన

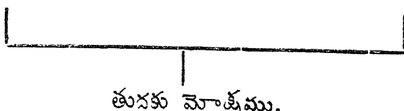
౧౨. ఈమార్గ మనాదియైనదియు, శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదిత మైనదియు నై యున్నది.

౧౩. శుక, యాజ్ఞవల్క్యాదు లీమార్గముననే నడచిరి.

సర్వకర్మలను లోకసంగ్రహార్థమై యామరణాంతమును చేయుచుండుము. నిష్కామకర్మలను వదలిపెట్టకుము.

౧౨. ఈమార్గ మనాదియైనదియు శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదితమునై యున్నది.

౧౩. వ్యాస, వసిష్ఠ, జైగీషవ్యాదులును, జనక-శ్రీకృష్ణాదు లీమార్గముననే నడచిరి.



తుదకు మోక్షము.

ఈరెండుమార్గములు (అనఁగా : నిష్ఠలు) బ్రహ్మవిద్యామూలకములు. ఈరెండు పక్షములయందును మనస్సుయొక్క నిష్కామావస్థయు శాంతియు నొక్కవిధముననే యుండవలయును. కాన రెండుమార్గములచేతను తుద కొకమోక్షమే ప్రాప్తమగును. (గీ: ౫. ౫) జ్ఞానము కలిగినపిదప కర్మలను వదలిపెట్టుటయు, కామ్యకర్మలను వదలి నిష్కామకర్మలను నిత్యము చేయుచుండుటయు ననునది మాత్రమే యీరెంటియందును ముఖ్యమయిన భేదము.

కర్మత్యాగము, కర్మను జేయుటయు నను పైనచెప్పిన రెండుమార్గములును జ్ఞానమూలకములు, అనఁగా జ్ఞానము గలిగినపిదప జ్ఞానిచే స్వీకరింపఁబడినవియు; నాచరింపఁబడినవియు నై యున్నవి ; కాని కర్మను వదలిపెట్టుటయు, కర్మను చేయుటయు నను రెండు విషయములును జ్ఞానము లేకపోయిన నుండవచ్చును. కావున నీయజ్ఞానమూలకములగు కర్మలయొక్కయు, కర్మత్యాగముయొక్కయు వివేచన యిచ్చోఁ జేయుట కొంత యావశ్యక మగును. గీతయొక్క పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమునఁ జెప్పఁబడిన త్యాగముయొక్క మూఁడువిధములకును నిదియే కారణము. జ్ఞానము లేక పోయినను కొందఱు కాయక్లేశభయముచే కర్మలను వదలిపెట్టుచున్నారు: ఇది గీతలలో రాజసత్యాగ మని చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౮) అట్లే జ్ఞానము లేకపోయినను కేవలము శ్రద్ధచేతనే యనేకులు యజ్ఞయాగాది

కర్మలను చేయుచున్నారు; కాని కర్మలను జేయుట యను నీమార్గము మోక్షప్రదము కానేరదు. మఱియు నింకనేమన: స్వర్గప్రదముగనే యున్నదని గీత చెప్పుచున్నది. (గీ. ౯. ౨౦) యజ్ఞయాగాది శ్రౌతధర్మములు ప్రస్తుతమున ప్రచారములో లేకపోవుటచే, మీమాంసకుల సంబంధమగు నీకేవలకర్మమార్గవిషయమై గీతయొక్క సిద్ధాంతము ప్రస్తుతమున విశేషోపయోగి కానేరదని యనేకులు తలఁచుచున్నారు; కాని యది సత్యమైనది కాదు. కారణ మేమియన: శ్రౌతము లైనయజ్ఞయాగములు మునిఁగిపోయినను, స్మార్తయజ్ఞములు, అనఁగా చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మ లిప్పటికిని నడుచుచునే యున్నవి. కావున నజ్ఞానముచేతనైనను, శ్రద్ధతో యజ్ఞయాగాది కామ్యకర్మలను చేయువారివిషయములో గీతలో నున్న సిద్ధాంతము, జ్ఞానము లేకపోయినను శ్రద్ధతో చాతుర్వర్ణ్యాదికర్మలను జేయువారికిని, ప్రకృతమందున్న స్థితియందు పూర్ణముగ సంబంధించియే యుండును. జగత్తునందలి వ్యవహారము విషయమై విచారించితిమేని, యిట్టిసమాజమునందే (అనఁగా: శాస్త్రము మీఁదనే శ్రద్ధ యుంచి నీతిచేఁ దపకర్మలను జేయులోకులయొక్క సమాజమునందే) విశేషమగుగొప్పతన మున్నదని కాన్పించును; కాని, వారికి పరమేశ్వరస్వరూపము పూర్ణముగఁ దెలియక యుండును. కావున గణితశాస్త్రమునం దుపపత్తిని దెలిసికొనక నోటిలెక్కనే గణితమును జేయులోకులయొక్కవలె నీ శ్రద్ధాళువులును కర్మఠులు నయినలోకులయొక్క యవస్థయగును. సర్వకర్మలును శాస్త్రోక్తవిధిచేత శ్రద్ధతోఁ జేయఁబడియుండుటచే నవి తప్పక పుణ్యప్రదములు, అనఁగా స్వర్గప్రదము లగు నను విషయమున నేమియు సందేహము లేదు. జ్ఞానము కుదురక మోక్షము సిద్ధించుట శక్యము కాదని శాస్త్రములయొక్క సిద్ధాంతము గాన స్వర్గప్రాప్తికంటె నధికఫల మీకర్మఠులకు లభించుట శక్యము కాదు. కావున స్వర్గసుఖముకంటె పరమందున్నయమృతత్వముఁ బొందఁదగిన వారును, నీయమృతత్వమే ముఖ్యమైన పురుషార్థ మనుకొనువారును, మొదట సాధన మనియు, పిదప సిద్ధావస్థయందు లోకసంగ్రహార్థ మనియు మొత్తముమీఁద నామరణాంతము "సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కల" దనుజ్ఞానముగలబుద్ధితో, నిష్కామకర్మలను జేయు మార్గమునే స్వీకరింపవలయును. ఆయుర్దాయము ను గడపుకొనుటలో నన్నిమార్గములకంటె నీమార్గ ముత్తమ మయినది. గీతల ననుసరించి పైన చెప్పఁబడిన కోష్ఠకమందున్నయీమార్గము కర్మయోగమని చెప్పఁబడినది; మఱియు దీనినే కర్మమార్గ మనియు, లేక, ప్రవృత్తిమార్గ మనియుఁ జెప్పుదురు. కర్మమార్గము, ప్రవృత్తిమార్గము

నను రెండు శబ్దముల చేతను, జ్ఞానవిరహిత మైనను శ్రద్ధతోఁ గర్మలను జేయువారికి స్వర్గప్రద మగుమార్గముయొక్క బోధయు సామాన్యముగఁ గలుగుచున్నది. కావున జ్ఞానవిరహితమైనను శ్రద్ధాయుక్తమగుకర్మమును, జ్ఞానయుక్త నిష్కామకర్మమును అను నీరెంటియొక్క భేదమును దెలియఁజేయుటకు వేర్వేఱగుశబ్దములను బ్రయోగించుట యావశ్యక మగును. ఈ హేతువు నీకారణముచేతనే మనుస్మృతియందును, భాగవతమందును, మొదటిదానికి (అనఁగా: జ్ఞానవిరహితమగుకర్మకు) 'ప్రవృత్తికర్మ' యనియు, రెండవదానికి(అనఁగా:జ్ఞానయుక్త మగునిష్కామకర్మకు)'నివృత్తికర్మ' యనియు వేర్వేఱగుపేరులు పెట్టఁబడినవి. (మను. ౧౨. ౮౯; భాగ. ౭. ౧౫. ౪౭).కాని యీశబ్దములును నామతమునందు కావలసినంత నిస్సందిగ్ధములుగ లేవు. కారణమేమి యన:'కర్మనుండి నివృత్తి యగుట,'యని సామాన్యమైనయర్థము నివృత్తిశబ్దమున కగును. ఈశంక యుండఁగూడ దనునూహతో 'నివృత్తి'శబ్దమునకు ముందు'కర్మ' యనువిశేషణమును సంబంధింపఁ జేయుచున్నారు. అటు లొనర్చిన యెడల 'నివృత్తి' అనువిశేషణమునకుఁ గర్మయందుండి పరావృత్తుఁడని యర్థము గాక, నివృత్తికర్మ=నిష్కామకర్మ, యని మొత్తముపై నర్థము నిష్పన్నమగును. కాని యేమి చెప్పినను 'నివృత్తి'శబ్దము దానియం దున్నంతవఱకు కర్మత్యాగము యొక్క కల్పన మనస్సునకు దోఁపకమానదు. కావున జ్ఞానయుక్తనిష్కామకర్మలను జేయుమార్గమును 'నివృత్తి, లేక, నివృత్తికర్మ'యని చెప్పక 'కర్మయోగ'మని చెప్పుటయే యుక్తమ మని నాయూహ. కారణ మేమన: కర్మశబ్దమునకు యోగ శబ్దము చేర్పఁబడెనేని 'మోక్షమున కాటంకము రానికర్మలను జేయుయుక్తి' యని దానికి స్వభావముగ నర్థమగును. కావున నజ్ఞానయుక్తకర్మలయొక్క నిరాసము తనంతట తానే యగును. ఐనను గీతలయందున్నకర్మయోగము జ్ఞానమూలకముగ నున్న దని మఱవక దీనినే కర్మమార్గము, లేక, ప్రవృత్తిమార్గము అని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. కొన్నిస్థలములయందు నేనును భాషావైచిత్ర్యముకొఱ కీశబ్దములను గీతలయందున్న కర్మయోగము నుద్దేశించియే ప్రయోగించి యున్నాను. అది యట్లుండుగాక. కర్మను జేయుట, లేక, వదలుట యనునవి యిట్లు జ్ఞానమూలకములు,నజ్ఞానమూలకములు నని రెండువిధము లగుచున్నవి. వానిలోఁ బ్రతిదానివిషయమునను గీతాశాస్త్రముయొక్క యభిప్రాయ మీదిగువ వ్రాసిన తీరున నున్నది.—

ఆయుష్యక్రమణమునకు మార్గము. (జీవితకాలమును గడపుమార్గము)	శ్రేణి.	గతి.
౧. కామోపభోగ మనునదియే పురుషార్థ మనియెన్ని యహంకారము, అసురీబుద్ధి, దంభము, లేక, లోభము–వీనితోడ తనసుఖముకొఱకె కర్మలను జేయుట (గీ ౧౬.౧౬)—ఆసురము, లేక, రాక్షసమార్గము:	అధమము.	నరకము.
౧. సర్వభూతములందు నొకయాత్మయే కల దని పరమేశ్వరస్వరూపము యొక్క యథార్థజ్ఞానము లేకపోయినను వేదవిధిని, లేక, శాస్త్రవిధి ననుసరించి శ్రద్ధతోను, నీతితోను దమతమ కామ్యకర్మలను జేయుట. (గీ. ౨.౪౧–౪౪; మఱియు ౯. ౨౦)—కేవల కర్మము, త్రయీధర్మము, లేక, మీమాంసకమార్గము.	మధ్యమము (మీమాంసక మతములో ఉత్తమము)	స్వర్గము. (మీమాంసక మతమున మోక్షము.)
౧. శాస్త్రోక్తములగు నిష్కామ కర్మలచే పరమేశ్వరజ్ఞానము గలిగిన పిదప వైరాగ్యముచే సర్వకర్మలను వదలి కేవలజ్ఞానమునందే తృప్తుఁడై యుండుట (గీ. ౫.౨)—కేవలజ్ఞానము, సాంఖ్యము, లేక, స్మార్తమార్గము.	ఉత్తమము.	మోక్షము.
౧. మొదట చిత్తశుద్ధ్యర్థమును, పరమేశ్వరునియొక్క జ్ఞానము కలిగిన పిదప కేవలలోకసంగ్రహార్థమును, నామరణాంతము భగవంతునివలె కర్మలను చేయుచునే యుండుట. (గీ. ౫. ౨)—జ్ఞానకర్మసముచ్చయము, కర్మయోగము, లేక, భాగవతమార్గము	సర్వోత్తమము.	మోక్షము.

జనకుని చేవర్ణింపఁబడిన మూఁడు నిష్ఠలు. (rows 2–4)

గీతలయందున్న రెండు నిష్ఠలు. (rows 3–4)

కావున మోక్షప్రాప్తిని గుఱించి కర్మ లావశ్యకములు కాకపోయి నను, ఆకర్మతోఁ గూడిన యితర కారణములగుఱించి—అనఁగా కర్మ లపరిహార్యము లయినను ఇతర కారణములు జగత్తుయొక్క ధారణపోషణములకొఱ కావశ్యకములై నందున—నిష్కామబుద్ధితో నెప్పుడును సర్వకర్మలను జేయుచునే యుండ వలయు ననుపక్షము సర్వోత్తమమని గీతలలో నిశ్చయింపఁబడినది. లేదా "కృత బుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవాదినః" (మను. ౧. ౯౭)అను మనువచనాను సారముగ కర్తృత్వమునకును బ్రహ్మజ్ఞానమునకు నుండు పరస్పరసంబంధమే యన్నింటిలో నుత్తమ మనియు, కేవలకర్తృత్వము, కేవలబ్రహ్మజ్ఞానము ననునవి ప్రత్యేక మేకదేశీయములుగ నున్నవనియు గీతలచరమసిద్ధాంత మని సారాంశము.

వాస్తవముగ విచారించిన నీప్రకరణ మిచ్చో సమాప్త మయినది; కాని గీతల యొక్క సిద్ధాంతము శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదిత మని నిరూపణచేయుటకై పూర్వ మునఁ జెప్పఁబడిన వచనములలోని తుద రెండు మాటలను చెప్పుట యావశ్యకము. కారణమేమి యన: ఉపనిషత్తులపై నున్న సాంప్రదాయిక భాష్యము లనుబట్టి సర్వో పనిషత్తులును సన్న్యాసపరములు, లేక, నివృత్తిపరములుగ నున్నవని యనేకు లభి ప్రాయపడి యుండిరి. ఉపనిషత్తులలో సన్న్యాసమార్గము ప్రతిపాద్యము కాదని మేము చెప్పుటయే లేదు. పరబ్రహ్మ మనునదియే సత్యమని యనుభవములోనికి వచ్చిన పిదప "కొందఱు జ్ఞానులు పుత్రైషణ, విత్తైషణ, లోకైషణల నపేక్షింపక మాకు సంతతితో ప్రయోజన మేమి? తమయాత్మయె లోకమని యెన్ని భిక్షయెత్తు కొనుచు నానందముగ తిరుగుచున్నారము" అని బృహదారణ్యకోపనిషత్తులోఁ జెప్పఁబడినది(౪. ౪. ౨౨); కాని యీపక్షమునే సర్వబ్రహ్మజ్ఞానులును స్వీకరింప వలయు నని నియమము బృహదారణ్యకములో నెచ్చటను లేదు. వేయేల? ఈయు పదేశము నొందినజనకచక్రవర్తియు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క శిఖరము నెక్కి యమృ తత్వము నొందెనని యుపనిషత్తులలోఁ జెప్పఁబడెను; కాని యాతఁడు యాజ్ఞ వల్క్యులవలె సంసారమును వదలి సన్న్యాసము గైకొనిన వాఁడను గానరాదు. కావున జనకునియొక్క నిష్కామకర్మమార్గము, యాజ్ఞవల్క్యులయొక్క కర్మ సన్న్యాసమార్గము నను నీరెండును బృహదారణ్యకోపనిషత్తునకు వికల్పముగ సమ్మత మయినటుల స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు వేదాంతసూత్రకారులును, ఆయను మానమునే చేసిరి.(వే. సూ.౩. ౪. ౧౫)కఠోపనిషత్తు దీనికంటె మీఁదిమెట్టెక్కి నది. దానిలో మామతమునం దున్ననిష్కామకర్మయోగమే ప్రతిపాద్యముగ నున్న

దని వెనుక నేనవప్రకరణములోనే నిరూపించియున్నాను. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు నందును (౮. ౧౫. ౧) నీయర్థమే ప్రతిపాద్యమగుటచే దుదకు "గురునియొద్ద యధ్యయనముఁ జేసి యనంతరము కుటుంబములోనుండి, ధర్మముతో నడుచుజ్ఞాని బ్రహ్మలోకమును బొందును. మరల రాఁడు" అని స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు తైత్తిరీయశ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులయందున్న యీయర్థము కలిగిన వాక్యములు పైనఁ జెప్పఁబడినవి. (తై. ౧. ౯ మఱియు శ్వే. ౬. ౪). ఇంతియె కాక యుపనిషత్తులలో నెవ రెవ రితరులకు బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశించిరో వారు గాని, లేక, బ్రహ్మజ్ఞానము నొందినవారికి శిష్యులు గాని, యాజ్ఞవల్క్యులవలె నెవ్వరును కర్మత్యాగపూర్వకమగు సన్న్యాసమును పుచ్చుకొనినటుల స్పష్టముగఁ గన్పట్టదు. అదియునుం గాక వారు గృహస్థాశ్రమమునందే యుండిరని వారిచరిత్రనుబట్టి కన్పట్టుచున్నది. కావున నన్నియుపనిషత్తులును సన్న్యాసపరములు గావనియుఁ, గొన్నింటిలో సన్న్యాసకర్మయోగములయొక్క వికల్పమును, మఱికొన్నిటిలో జ్ఞానకర్మయోగములసముచ్చయమును బ్రతిపాదింపఁబడిననియుఁ జెప్పవలసివచ్చును; కాని యుపనిషత్తులమీఁద నున్నసాంప్రదాయికభాష్యములలో నీభేదమును జెప్పక సర్వోపనిషత్తులు నొకయర్థమే కలవి యనియు చెప్పుచున్నారు. కావున సాంప్రదాయికటీకాకారులయొక్క చేతులలో గీతలకు నుపనిషత్తులకు నొకయవస్థ ప్రాప్తమయినది. అనఁగా గీతలలో నున్నకొన్ని శ్లోకములకువలె, నుపనిషత్తులలో నున్న కొన్ని మంత్రములకును నీభాష్యకారులు బలాత్కారముగఁ దమతమమతమున కనుకూల మగునర్థముఁ జేయుటకు నారంభించిరి యని సారాంశము. ఈశావాస్యోపనిషత్తు నుదాహరణముగఁ గైకొనుము. ఈయుపనిషత్తు చిన్నది. పదునెనిమిది శ్లోకములుమాత్రమే కలిగినదైనను నితరోపనిషత్తులకంటె నధిక మైనయోగ్యత గలదని చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమి యన: ఈయుపనిషత్తు వాజసనేయసంహిత యందుమాత్రమే చెప్పఁబడినది. ఇతరోపనిషత్తు లారణ్యకగ్రంథమునందు చెప్పఁబడియున్నవి; మఱియు సంహితకంటె బ్రాహ్మణమును, బ్రాహ్మణముకంటె యారణ్యకగ్రంథము నుత్తరోత్తరముగ తగు ప్రామాణ్యము గలదనువిషయము నందఱు నొప్పుకొందురు. ఈశావాస్యోపనిషత్తంతయు (అనఁగా: ఆరంభము మొదలు తుద వఱకును) జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మకముగ నేయున్నది. దీనియందలి మొదటిమంత్రమున (శ్లోకమునందు) "జగత్తునందున్నదంతయు నీశావాస్యము—అనఁగా: పరమేశ్వరాధిష్ఠితము—అని తెలిసికొనవలయును" అని చెప్పి రెండవమంత్రమునందె

"యావజ్జీవము నూఱువత్సరములు నిష్కామకర్మలను జేయుచునే యుండవలయు నని యిచ్ఛగింపవలయును" అని స్పష్టముగనే యున్నది. వేదాంతసూత్రములందు కర్మయోగమును వివేచన చేయవలసినసమయము వచ్చినప్పుడు నితరగ్రంథముల యందును నీశావాస్యమునందున్న యీవచనములు జ్ఞానకర్మసముచ్చయపక్షమునకు సమర్థకములని వ్రాయఁబడినది; కాని యీశావాస్యోపనిషత్తంతమాత్రముచేఁ బూర్ణము కానేరదు. రెండవమంత్రములోఁ జెప్పఁబడినయీవిధానమును సమర్థించునిమిత్తమై మొదట నవిద్యను(అనఁగా : కర్మను), పిదప విద్యను (అనఁగా: జ్ఞానమును) వివేచించుటకు నారంభించి తొమ్మిదియవమంత్రమునందు అవిద్యనే (అనఁగా: కర్మనే) సేవించువార లంధకారమున ప్రవేశించెదరు; కేవలవిద్యయందు (అనఁగా : బ్రహ్మజ్ఞానమునందు మాత్రమే) మగ్నులయినవారు విశేషముగ నంధకారములోఁ బడుదురు." అని చెప్పఁబడినది. కేవల మవిద్య (కర్మ), కేవలము విద్య (జ్ఞానము) యను వీనియొక్క ప్రత్యేకత్వము న్యూనతఁ జూపించినపిదపఁ బదునొకండవ మంత్రమునందు క్రిందచెప్పఁబడినటుల 'విద్యా ఽవిద్య' లను నీరెండింటికిని సముచ్చయముయొక్క యావశ్యకత చెప్పఁబడినది.—

"విద్యాం చావిద్యాం చ యస్తద్వేదోభయం సహ,
అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే"

"విద్యయు(జ్ఞానము) నవిద్యయు(కర్మము) ఒకదానితో నొకటి కలిసి యున్నవి యని తెలిసికొనినవారు, అవిద్యచేత (అనఁగా: కర్మచేత) మృత్యువును (అనఁగా: నాశవంతమైన ప్రపంచముయొక్క మాయాసృష్టిని) దాఁటి, విద్యచే (అనఁగా : బ్రహ్మజ్ఞానముచే) నమృతత్వము నొందుచున్నారు."—అని యీమంత్రమునకు స్పష్టము, సరళము నగునర్థము. మఱియు నాయర్థముననె విద్యను 'సంభూతి'యనియు,(అనఁగా: జగత్తుయొక్క యాదికారణమనియు) దానికంటె భిన్నమైనయవిద్యను 'అసంభూతి' యనియు, లేక, 'వినాశ' మనియు మఱియొక పేరు పెట్టి, పిదప నున్నమూఁడుమంత్రములలో నిదియె మరలఁ జెప్పఁబడినది. (ఈశ. ౧౨-౧౪) దీనివలన మొత్తముపై నీశావాస్యోపనిషత్తు విద్యను, నవిద్యను నొకకాలమునందే (ఉభయంసహ) సముచ్చయమును బ్రతిపాదించు నని వ్యక్తమగుచున్నది. మంత్రమునందున్న 'విద్యా ఽవిద్యా' శబ్దములవలెనే మృత్యువు, అమృతము అను శబ్దములును పరస్పరవిరుద్ధములుగ నున్నవి. వీనిలో నమృత మనఁగా అవినాశిబ్రహ్మ మనునర్థము స్పష్టముగ నున్నది. కావున తద్విరుద్ధమయిన

మృత్యుశబ్దముచే నశ్వరమైన మృత్యులోకము, లేక, యిహలోకముయొక్క సంసారమని యర్థము నిష్పన్నమగును; మఱియు నీయర్థమునందే యీరెండుశబ్దములును ఋగ్వేదమునందలి నాసదీయసూక్తమునం దున్నవి. (ఋ. ౧౦ ౧౨౯. ౨) విద్యాదిశబ్దముల కీసరళమైనయర్థమును గ్రహింతుమేని విద్య=జ్ఞానము, అవిద్య=కర్మము, అమృతము=బ్రహ్మము, మృత్యువు=మృత్యులోకము నని తెలిసికొందుము. ఈశావాస్యమందున్న పైఁజెప్పఁబడిన, పదునొకండవ మంత్రముయొక్క యర్థమును చేయ నారంభింతుమేని యీమంత్రముయొక్క ప్రథమచరణమునందు, విద్యావిద్యలకు నేకకాలీనసముచ్చయము (అనఁగా: ఎప్పుడు నవి రెండును కలసియే యుండు ననుట) వర్ణింపఁబడియుండుటచే, నావిధానమునే బలపఱుచుటకొఱకు, రెండవచరణమునందు నీరెంటిలో నొక్కొక్కదాని కేమిఫలమున్నదియు వేర్వేఱుగఁ జెప్పఁబడినదని మొదటఁ గన్పట్టును. ఈశావాస్యోపనిషత్తునకు నీరెండుఫలములు నిష్టములుగానే యున్నవి. కావుననే జ్ఞానకర్మలను నీరెంటికి నేకకాలీనమయిన సముచ్చయ మీయుపనిషత్తునందు ప్రతిపాదింపఁబడినది. మృత్యులోక మనుప్రపంచమును బాగుగ నడిపించుటయు, దాని నిష్ప్రతిబంధముగ దాఁటుటయు నను నీరెంటికిని, లోకసంగ్రహ మని గీతలయందు పేరిడఁబడినది. మోక్షమును సంపాదించుకొనుట యనునది మనుజునకు కర్తవ్యము సత్యమే; కాని యాముక్తి నొందుటవలెనే యతనికి లోకసంగ్రహము చేయటయు నావశ్యకమయినందున, జ్ఞాని యీ లోకసంగ్రహకారకము లగుకర్మలను వదలకూడదని గీతలసిద్ధాంతము; మఱియు నీసిద్ధాంతమే శబ్దభేదముచే "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అను పై మంత్రమునందున్నది. గీత యుపనిషత్తుల ననుసరించి యుండుటయే కాక, యీశావాస్యోపనిషత్తునందు స్పష్టముగ వర్ణింపఁబడిన యర్థమే గీతలయందు సవిస్తరముగ ప్రతిపాదింపఁబడినదని దీనింబట్టి కాన్పించునని సారాంశము. ఈశావాస్యోపనిషత్తు గలవాజసనేయసంహితయందే శతపథబ్రాహ్మణ మొకభాగము. మఱియు నాశతపథబ్రాహ్మణముయొక్క యారణ్యకమునందు బృహదారణ్యకోపనిషత్తు కలదు. కావున దానితో "కేవల విద్యయందు (బ్రహ్మజ్ఞానమునందు) మగ్నులైనవారు విశేషమైన యంధకారములోఁ బ్రవేశింతురు". అని యీశావాస్యమునందలి తొమ్మిదవమంత్ర మక్షరములతో సైతము స్వీకరింపఁబడినది. (బృ. ౪. ౪. ౧౦) ఈబృహదారణ్యకోపనిషత్తునందే జనకునికథ యున్నది. మఱియు నాజనకుని దృష్టాంతమే కర్మయోగసమర్థనార్థమై భగవంతునిచే గీతలలో వర్ణింపఁబడియె. (గీ. ౩. ౨౦) దీనివలన

నీశావాస్యమునకును, భగవద్గీతయందున్న కర్మయోగమునకును పూర్వమునందు నేను నిర్మించిన సంబంధమే యధికదృఢముగను నిస్సంశయముగను సిద్ధమగును.

కాని యన్నియుపనిషత్తులలోను మోక్షప్రాప్తికి నొక్కమార్గమే ప్రతిపాద్య మనియు, నదియును వైరాగ్యము, లేక, సన్న్యాసముతో కూడుకొని యున్నదనియు, నుపనిషత్తులలో రెండుమార్గములు చెప్పుటకు వీలులే దనియుఁ జెప్పునట్టి సాంప్రదాయికులు దమసిద్ధాంతమున కనుకూలముగుటకై యీశావాస్యోపనిషత్తులలోనున్న స్పష్టార్థకము లైనమంత్రములకు, బలాత్కారముగ మఱియొకయర్థమును జెప్పవలసినవా రగుదురు. అట్లు చేయనియెడల నీసంప్రదాయమున కామంత్రము ప్రతికూల మగును. అది యట్లగుట వారి కిష్టము కాదు. కావున నే పదునొకండవ మంత్రమును వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచు శ్రీశంకరాచార్యులు దమభాష్యమునందు 'విద్యా'శబ్దమునకు జ్ఞాన మని యర్థము చెప్పక యుపాసన యని యర్థము చెప్పిరి. 'విద్యా'శబ్దమునకు నుపాసన యని యర్థముఁ జెప్పుటకు వీలులేక పోలేదు. శాండిల్య విద్య మొదలగువానియందు దానికి నుపాసన యని యర్థము వివక్షిత మయి యున్నది; కాని యది ముఖ్యార్థము కానేరదు. శ్రీశంకరాచార్యులవారి కీయర్థము తెలియక కాని తోఁపక కాని యుండలేదు. అట్లు తోఁచుటకు వీలును లేకపోలేదు. "విద్యయా విందతే ఽమృతం" (కేన. ౨. ౧౨), లేక, "ప్రాణ స్యాధ్యాత్మం విజ్ఞాయామృత మశ్నుతే" (ప్రశ్న. ౩. ౧౨) అని యితరములగు నుపనిషత్తులలో సైత మీయర్థమున నీపదము లున్నవి. మైత్ర్యుపనిషత్తుయొక్క యేడవప్రపాఠకమునందు "విద్యాం చావిద్యాం చ" అని పూర్వోదాహృతమైన యీశావాస్యమునందలి పదునొకండవ మంత్ర మీయక్షరములతో సైతము గ్రహింపఁబడియున్నది. దానిని సంబంధించియే, దానికంటె పూర్వమునందున్న కఠోపనిషత్తు. ౨. ౪. కఠ. ౨. ౫ నందు నీమంత్రము లున్నవి. అనఁగా: ఈమూఁడుమంత్రము లొక్కచోట నొకదాని వెంబడి నొకటి చెప్పఁబడియున్నవి. వానిలో మధ్యమంత్ర మీశావాస్యములోనిది. మఱియు దానియందును 'విద్యా'శబ్ద మున్నది. కావున కఠోపనిషత్తు నందు విద్యాశబ్దమున కున్నయర్థమే (అనఁగా: జ్ఞాన మనునర్థమే) యీశావాస్యమునందును స్వీకరింపఁబడిన దని మైత్ర్యుపనిషత్తుయొక్క యభిప్రాయమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది; కాని యీశావాస్యముపై నున్న శాంకరభాష్యములో "విద్య" యనఁగా ఆత్మజ్ఞాన మనియు, 'అమృత' మనఁగా మోక్ష మనియు నీరెండు శబ్దములకు చేయఁబడినయర్థమే యీశావాస్యమునందలి పదునొకండవమంత్రమున గ్రహింపఁ

బడిన యెడల, జ్ఞానము (విద్య), మఱియు, కర్మము (అవిద్య) అనువానియొక్క సముచ్చయ మీయుపనిషత్తులలో వర్ణింపఁబడినదని చెప్పవలసివచ్చును; మఱియు నే హేతువుచే నీసముచ్చయమే(మిశ్రణము) న్యాయ్యమును యుక్తమును కానేరదో యాహేతువుచేతనే విద్య యనఁగా దేవతోపాసన యనియు, అమృతమనఁగా దేవలోక మనియు, గౌణార్థమే యిక్కడ నెఱుంగవలయును" అని చెప్పఁబడినది. మఱియు "జ్ఞానము కలిగినపిదప సన్న్యాసముఁ గైకొనవలయును. కర్మలు చేయఁగూడదు; కారణమేమియన: జ్ఞానకర్మలయొక్క సముచ్చయ (మిశ్రణ) మెప్పుడును న్యాయ్యము కాదు' అను శాంకరసంప్రదాయముయొక్క ముఖ్యసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నీశావాస్యమునందున్న మంత్ర ముండకూడ దనియు, కావుననే విద్యాశబ్దమునకు గౌణార్థమును స్వీకరించి సర్వశ్రుతివచనములకు తమ సంప్రదాయానుసారముగ నేకవాక్యతను జేయుటకొఱకు శాంకరభాష్యమునం దీశావాస్యముయొక్క పదునొకండవమంత్రమునకు పైనచెప్పినతీరున నర్థము చేయఁబడినదనియు స్పష్టమగుచునే యున్నది" యని సారాంశము. మఱియు సాంప్రదాయిక దృష్టితోఁ జూచితి మేని యీయర్థము మహత్త్వము గలదియె కాక యావశ్యకమును నయి యున్నది; కాని "అన్ని యుపనిషత్తులలోను నొకయర్థమే ప్రతిపాదింపఁబడి యుండవలయును. రెండుమార్గములును శ్రుతిప్రతిపాదితము లగుటకు వీలులే"దను నిమూలసిద్ధాంతము నొప్పుకొననివారికి పైమంత్రమునందున్న 'విద్యా' శబ్దముయొక్కయు 'అమృత'శబ్దముయొక్కయు నర్థమును మార్చుటకు నేమియు కారణము లేదు. పరబ్రహ్మము "ఏక మే వాద్వితీయం" అని సమ్మతమయినను దాని నెఱుంగునుపాయ మొక్కటికంటె నెక్కువగ నుండకూడదని సిద్ధము కానేరదు. ఒకేమేడపై కెక్కుటకు రెండుసోపానమార్గములు గాని, లేక, యొక గ్రామమును జేరుటకు రెండుమార్గములు గాని యుండఁదగియున్నటులె, మోక్షప్రాప్తికుపాయములు ననేకము లుండవచ్చును. మఱియు నీయభిప్రాయముచేతనే "లోకేఽస్మిన్ ద్వివిధా నిష్ఠా" యని భగవద్గీతయందు స్పష్టముగఁ జెప్పబడినది. రెండునిష్ఠ లుండవచ్చునని యొప్పుకొనినపిదప కొన్ని యుపనిషత్తులలోఁ గేవలజ్ఞాననిష్ఠయును, కొన్ని యుపనిషత్తులలో జ్ఞానకర్మసముచ్చయ(మిశ్రణము)మను నిష్ఠయును వర్ణింపఁబడుట యశక్యము కాదు. అనఁగా: జ్ఞాననిష్ఠలో విరోధము వచ్చునని యీశావాస్యోపనిషత్తున నున్నశబ్దములకు సరళమును, సాహజికమును, స్పష్టము నైనయర్థమును వదలుటకు నేమియు కారణము లేదు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవారియొక్క కటాక్షము సరళమైనయర్థముకంటె, సన్న్యాసనిష్ఠాపరమగు నేకవాక్యతపై ఘనకే విశేష

ముగ ప్రసరించినదని చెప్పుటకు మఱియొక కారణమును గలదు. తైత్తిరీయోపనిషత్తు యొక్క శాంకరభాష్యములో (తై. ౨. ౧౧) "అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అని యీశావాస్యపుమంత్రమం దున్నయీభాగమే వ్రాయఁబడినది. దానికి సంబంధించియే "తపసా కల్మషం హన్తి, విద్యయా ఽమృత మశ్నుతే" అని మనువచనము (మను. ౧౨. ౧౦౪) చూపింపఁబడినది; మఱియు నీరెండువచనములయందున్న 'విద్యా' శబ్దమునకు నొక్కయర్థమే (అనఁగా: బ్రహ్మజ్ఞాన మనుముఖ్యార్థమే) యాచార్యులవారిచే స్వీకరింపఁబడినది. కాని యాచార్యులవా రిచ్చో "తీర్త్వా=దాఁటి" అను పదమువలన మృత్యులోకమును తరించుట యనుక్రియ పూర్వమైనపిదప (ఒకకాలముననే కాదు) విద్యచే నమృతత్వము ప్రాప్తమగుట యను క్రియ సంఘటిల్లునని చెప్పుదురు; కాని యీ యర్థము "ఉభయం సహ" అను పూర్వార్థమం దున్నశబ్దమునకు విరుద్ధ మగు నని చెప్పనక్కఱలేదు. మఱియు తెలుగుగ నీ కారణముచేతనే యీశావాస్యమునందున్న శాంకర భాష్యములో నీయర్థమును వదలి యుండవలయు నని కాన్పించుచున్నది. ఎటులయిన నుండనిమ్ము; ఈశావాస్యమునందున్న పదునొకండవమంత్రమునకు శాంకరభాష్యమునందు వేఱుగ వ్యాఖ్యానమును జేయుటకుఁ గారణ మేమైన నుండుఁగాక యను నిందువలన స్పష్టమగును. ఈకారణము సాంప్రదాయికమై యున్నది; మఱియు భాష్యకారులు సాంప్రదాయికదృష్టిని గ్రహింపక పోయి రేని యీభాష్యములయందున్నవ్యాఖ్యానము మాన్యము కాదు. శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యులవంటియలౌకికజ్ఞానిచేఁ బ్రతిపాదింపఁబడిన యర్థమును, సాధ్యమైనంతవఱకు వదలకుండుటయును మాకు సమ్మతమే; కాని సాంప్రదాయికదృష్టిని వదలి నప్పుడు మాత్రము వారియర్థమును వదలక తప్పదు. మఱియు నీహేతువుచేతనే, మాకంటె పూర్వమునందున్నవారైతే యీశావాస్యమునందున్న మంత్రములకు శాంకరభాష్యముకంటె వేఱుగనే (అనఁగా: నేను చెప్పుచుండుతీరునే) యితరభాష్యకారులు నర్థముఁ జేసియున్నారు. ఉదాహరణము:—వాజసనేయసంహితపై (అనఁగా: ఈశావాస్యోపనిషత్తుపై) ఉవటాచార్యులవారొనర్చిన భాష్యమునందున్న "విద్యాం చావిద్యాం చ" అనుమంత్రముయొక్క వ్యాఖ్యానమున 'విద్య' యన నాత్మజ్ఞానమనియు 'అవిద్య' యనఁగ కర్మమనియు నీరెంటియొక్క యేకీకరణముచేతనే యమృత మనఁగా మోక్షము లభించుననియు నున్నది; మఱియు ననంతాచార్యులచే నీయుపనిషత్తుపై చేయఁబడినభాష్యములో నీజ్ఞానకర్మసముచ్చయా (మిశ్రణము)త్మకమైనయర్థ ముండుటయే గాక, తుదకు "ఈమంత్రసిద్ధాంతమును,

"యత్సాంఖ్యైః ప్రాప్యతే స్థానం తద్యోగై రపి గమ్యతే" (గీ. ౫. ౫) యను గీతావచనమునందున్న యర్థమును నొకటియే గాన నీగీతాశ్లోకమునందున్న 'సాంఖ్య-యోగ' శబ్దములను క్రమముగ జ్ఞానమునకును కర్మమునకును వాచకము లగు" నని యును స్పష్టముగ వ్రాయఁబడినది. * అటులే యాజ్ఞవల్క్యస్మృతిమీఁద నున్న (యా. ౩. ౫౭ మఱియు ౨౦౫) టీకలో నపరార్కదేవుఁడును నీశావాస్యము యొక్క పదునొకండవమంత్రమును గైకొని యనంతాచార్యులవలెనే జ్ఞానకర్మసముచ్చయాత్మక మైనయర్థమును జెప్పెను. ఈకారణములను బట్టి యీశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రమునకు శాంకరభాష్యముకంటె వేఱగు నర్థమును నే నిందు క్రొత్తగ నిప్పుడు చేయలేదని చదువరు లెఱుంగుదురు గాక.

ఈశావాస్యోపనిషత్తునందున్న మంత్రముల సంబంధములోనే యీవిచారణ జరిగినది. ఇప్పుడు శాంకరభాష్యమునందున్న "తపసా కల్మషం హన్తి విద్యయాఽమృత మశ్నుతే" యనుమనువచనమును కొంత విచారింతము. మనుస్మృతి యొక్క పండ్రెండవ యధ్యాయమున నీశ్లోకము ౧౦౪ వదియై యున్నది. ఆప్రకరణము వైదికకర్మయోగ సంబంధ మైనదని మను. ౧౨. ౮౬. శ్లోకమునుబట్టి కన్పట్టును. కర్మయోగము యొక్క యీవివేచన జరుగుచుండఁగా—

"తపో విద్యా చ విప్రస్య నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్,
తపసా కల్మషం హంతి విద్యయాఽమృత మశ్నుతే."

"తపస్సును (చ) విద్యయు ననునవి (అనఁగా: రెండును) బ్రాహ్మణునకు నుత్తమములైన మోక్షసాధనములుగ నున్నవి" అని మొదటిచరణములోఁ జెప్పి

---

* ఈశావాస్యోపనిషత్తునకున్న యీభాష్యము లన్నియు పునహాలో నున్న యానందాశ్రమముద్రాశాలలోముద్రింపఁబడినయీశావాస్యోపనిషత్పుస్తకమునఁ జేర్పఁబడినవి. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతికిఁ గలయపరార్కులవారి వ్యాఖ్యయు నాయానందాశ్రమమునందే ముద్రింపఁబడినది. ప్రొ. మాక్సుమూలరుచేఁ జేయఁబడిన యుపనిషద్భాషాంతరీకరణమున నీశావాస్యమునకు శాంకరభాష్యానుసారముగఁ జేయఁబడలేదు. దీనికి కారణము నతఁడు తనభాషాన్తరీకరణగ్రంథముననే చివర చెప్పెను. (Sacred Books of the East Series Vol. I. pp. 314—320). అనంతాచార్యులభాష్యము మాక్సుమూలరునకు సిద్ధింపలేదు. మఱియు శాంకరభాష్యమునం దీమంత్రములకు వేఱగునర్థ మేలచేయఁబడినది యని యతనికిఁ దెలిసినట్లు కన్పట్టదు.

వానిలోఁ బ్రతిదానికి నుపయోగ మేమియో తెలుపుటకు "తపస్సుచే దోషములు నశించినందున విద్యచే నమృతము (అనఁగా: మోక్షము) లభించును." అని రెండవ చరణములోఁ జెప్పఁబడినది. ఇందువలన జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే (మిశ్రణమే) యిచ్చో మనువున కిష్టము గావున నీశావాస్యమునందలి పదునొకండవ మంత్రము యొక్క యర్థమే మనువుచే నీశ్లోకమునందు వర్ణింపఁబడినదని స్పష్ట మగును. ఈ యర్థమే హారీతస్మృతి యందున్న వచనములను బట్టి యధికముగ దృఢ మగును. ఈహారీతస్మృతి స్వతంత్రముగనే యుపలబ్ధమైనది. ఇంతియకాక నృసింహపురాణ మునందును (నృ. పు. అ. ౫౭-౬౧ మఱియు ౬౧. ౯-౧౧ చూడు) చెప్పఁబడి నది. హారీతస్మృతియందు (౭. ౯-౧౧) జ్ఞానకర్మసముచ్చయసంబంధములో నీ క్రింద వ్రాయఁబడిన శ్లోకము లున్నవి.

"యథా౽శ్వా రథహీనా శ్చ రథా శ్చాశ్వై ర్వినా యథా,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ ఉభా వపి తపస్వినం.
యథాన్నం మధుసంయుక్తం మధు చాన్నేన సంయుతమ్,
ఏవం తపశ్చ విద్యా చ సంయుక్తం భేషజం మహత్.
ద్వాభ్యా మేవ హి పక్షాభ్యాం యథా వై పక్షిణాం గతిః,
తథైవ జ్ఞానకర్మాభ్యాం ప్రాప్యతే బ్రహ్మ శాశ్వతమ్."

"ఏరీతిగ రథము లేనిది యశ్వములును, అశ్వములు లేనిది రథమును (నడు వవో) తపస్వియొక్క తపస్సును విద్యయు నను రెంటి స్థితియు నటులే యున్నది. ఏరీతిగ నన్నము మధువుతో సంయుక్త మైనదో, మధువు నన్నముతో సంయుక్త మయినదో యారీతిగనె తపస్సును విద్యయు సంయుక్తము లగునేని యొకగొప్ప యౌషధ మగును. ఏరీతిగ పక్షులయొక్క గతి రెండు ఱెక్కలయొక్క సంబంధ ముచేఁ గలుగునో యారీతిగనే జ్ఞానకర్మలచేత శాశ్వత మగుబ్రహ్మమును పొం దును"—హారీతస్మృతియందున్న యీవచనములు వృద్ధాత్రేయస్మృతి యం దలి రెండవ యధ్యాయమునందు నున్నవి. ఈవచనములంబట్టియు, విశేషముగ వానిలో నున్నదృష్టాంతములం బట్టియు మనుస్మృతియందున్న వచనములకు నేమి యర్థముఁ జేయవలయునో స్పష్ట మగును. చాతుర్వర్ణ్యముయొక్క కర్మము తపశ్శ బ్దార్థములోనే సమావేశముఁ జేయుట మనువున కిష్ట మని పూర్వమునందే చెప్పఁ బడినది. (మను. ౧౧. ౨౩౬); మఱియు తైత్తిరీయోపనిషత్తునందు "తపస్సు, స్వాధ్యాయ ప్రవచనము" మొదలగునవి యాచరింపవలయు నని (తై. ౧. ౯.)

చెప్పుటయు, జ్ఞానకర్మ సముచ్చయపక్షమునే స్వీకరించి చెప్పఁబడినదని యిప్పుడు స్పష్టమగును. యోగవాసిష్ఠముయొక్క తాత్పర్యమంతయు నిదియే యగును. కారణ మేమన: ఈగ్రంథారంభమున "మోక్షముయొక్క ప్రాప్తి కేవలజ్ఞానము చేతనా? కేవలకర్మ చేతనా? లేక, యీరెంటియొక్క సముచ్చయము చేతనా? ఆనిర్ణయమును నాకుఁ జెప్పు"మని సుతీక్ష్ణుం డడిగెను. మఱియు దానికి సమాధానముఁ జెప్పుచు హారీతస్మృతియందు పక్షి ఱెక్కలను దృష్టాంత మిచ్చి "ఆకాశమునందున్న పక్షులగతి యేరీతిని రెండు ఱెక్కలచే నగునో యీరీతిని జ్ఞానకర్మల రెండింటిచేతను మోక్షప్రాప్తి యగును. కేవల మొక్కదానిచేతనె ప్రాప్తి లే"దని మొదటఁ జెప్పి పిదప నాయర్థమును సవిస్తరముగ సిద్ధింపఁజేసి చూపించుటకై యోగవాసిష్ఠ గ్రంథ మంతయుఁ జెప్పఁబడినది. (యోగ. ౧. ౧. ౬-౯) అటులే ముఖ్య కథలయందు వసిష్ఠుఁడు రామునకు "జీవన్ముక్తునివలె బుద్ధిని శుద్ధముగ నుంచి నీవన్నివ్యవహారములను జేయుము" (యోగ. ౫. ౧౭. ౧౮-౨౬.) అనియు "కర్మలను త్యజించుట యామరణాంతము యుక్తము గామిచే (యో. ౬. ఉ. ౨. ౪౨) స్వధర్మానుసారమైన రాజ్యమును పాలించుము" (యో. ౫. ౫. ౫౪ మఱియు ౬. ఉ. ౨౧౩. ౫౦) అనియు నాయాస్థలములయందు మరల మరల నుపదేశించెను. గ్రంథముయొక్క యుపసంహారమును, శ్రీరామచంద్రుఁడు పిదపఁ జేసినకార్యములును నారీతిగనె యున్నవి; కాని యోగవాసిష్ఠముపై టీక వ్రాసినవారు సన్న్యాసమార్గీయులై యుండుటచే పక్షియొక్క రెండు ఱెక్కలయుపమానము స్పష్టముగ నున్నను "జ్ఞానకర్మలు రెండు నేకకాలమున విహితములుకావు" అని తుదకు యుక్తి చెప్పిరి; కాని యీయర్థము బలాత్కారముగ వచ్చినదియు, క్లిష్టమయినదియు, సాంప్రదాయికముగ నున్నదనియు నను విషయము టీకలేని మూలగ్రంథమును జదివినవారి కందఱకును స్పష్టముగఁ దెలియును. యోగవాసిష్ఠమువలె, గురుజ్ఞానవాసిష్ఠ—తత్త్వసారాయణ మను గ్రంథము చెన్నపురీరాష్ట్రమునఁ బ్రసిద్ధముగ నున్నది. దానిలో జ్ఞానకాండ మనియు, ఉపాసనాకాండ మనియు, కర్మకాండ మనియు మూఁడుభాగము లున్నవి. ఈగ్రంథము లోకు లెన్నునంత ప్రాచీన మయినదిగఁ గన్పట్టదని మేము పూర్వమునసే చెప్పియున్నాము; కాని యది ప్రాచీనము కాకపోయినను, జ్ఞానకర్మసముచ్చయమే దానియందు ప్రతిపాదిత మగుటచే నీప్రదేశమున దాని నుల్లేఖించుట యావశ్యకమైనది. దీనియందలి వేదాంత మద్వైతము. దీనికి నిష్కామకర్మపై

విశేషకటాక్షమున్నందున దీనియందున్న సంప్రదాయము శ్రీశంకరాచార్యుల వారిసంప్రదాయము కంటె వేఱుగను, స్వతంత్రముగ నున్నదని చెప్పుటకు నభ్యంతరమేమియు నుండదు. ఈసంప్రదాయమునకు చెన్నపురి (మద్రాసు) ప్రాంతమున 'అనుభవాద్వైతము' అని పేరు. మఱియు విషయమును బట్టిచూచితి మేని గీతలయం దున్నకర్మయోగమున కిది యొక ప్రతిబింబ మని తోఁచును. అయినను కేవలభగవద్గీతాధారముచేతనే యీసంప్రదాయమును సిద్ధపఱుపక మొత్తముపై ౧౧౦ యుపనిషత్తులలో నాయర్థమే సిద్ధ మగునని దానియందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. మఱియు రామగీతయు, సూర్యగీతయు నను రెండు క్రొత్త గీతలు సైతము దీనియందున్నవి. అద్వైతమతమును స్వీకరించుట యనఁగా కర్మ సన్న్యాసపక్షమునే స్వీకరించుట యని యనేకు లెన్నుకొను విషయ మీగ్రంథములవలన తిరస్కరింపఁ బడును. అటులే, సంహిత, బ్రాహ్మణము, ఉపనిషత్తులు, ధర్మసూత్రములు, మనుయాజ్ఞవల్క్య స్మృతులు, మహాభారతము, భగవద్గీత, యోగవాసిష్ఠము, తుదకు తత్త్వసారాయణము మొదలగు గ్రంథములయందు ప్రతిపాదింపఁ బడిన నిష్కామకర్మయోగము, శ్రుతిస్మృతి ప్రతిపాదితము కాదనియు, కేవలసన్న్యాసమే శ్రుతిస్మృతిప్రతిపాదితముగ నున్నదనియు చెప్పుట సైతము సర్వాంశములయందు నిర్మూలముగ నున్నదని పైన చెప్పిన యాధారముల వలన నిప్పుడు స్పష్ట మగును.

అట్లుండ నిమ్ము; మృత్యులోకముయొక్క వ్యవహారము నడిపించుట, లేక, లోకసంగ్రహార్థమై యథాధికారముగ నిష్కామకర్మల నాచరించుట, మోక్ష ప్రాప్తికై జ్ఞానము సంపాదించుట యను నీ రెంటికి నొక్కసమయమున సముచ్చయము (మిశ్రణము) ను జేయుటయు, లేక, మహారాష్ట్రకవి యైన "శివదినకేసరి" యనువారిచే వర్ణింపఁబడినటుల—

"ప్రపంచ సాధుని పరమార్థాచా లాహో జ్యానే కేలా,
తో నర భలా భలా రే భలా భలా."

"ఎవఁడు ప్రపంచమును సాధించి పరమార్థమును సైతము సాధించునో వాఁడే యుత్తముఁడు"—అను నీయర్థమే గీతలయందు ప్రతిపాద్యమై యున్నది. ఈకర్మయోగమార్గము చిరకాలమునుండి ప్రవర్తిలుచున్నదియు, జనకాదులచే

నాచరింపఁబడినదియు నై యున్నది. మఱియు భగవంతుఁడు దానియొక్క యధిక ప్రచారమును పునరుజ్జీవనమును జేసియుండుటచే దానినె భాగవతధర్మము లని చెప్పుచున్నారు. ఈ మొదలగు విషయము లీరీతిగ సిద్ధించినపిదప నీమార్గమునందున్న జ్ఞానులు తమపరమార్థముతోఁ దమప్రపంచము నేరీతిగ నడిపింతురో చూచుటయు లోకసంగ్రహదృష్టిచే నావశ్యకమయి,యున్నది; కాని యీప్రకరణము మిక్కిలిగొప్పది యైనందున దానిస్పష్టీకరణమును తర్వాతిప్రకరణములో చేయుదము.

ఇది సన్న్యాసము – కర్మయోగము
అను నేకాదశప్రకరణము.

ద్వాదశప్రకరణము.

సిద్ధావస్థ - వ్యవహారము.

"సర్వేషాం యః సుహృన్నిత్యం సర్వేషాం చ హితే రతః,
కర్మణా మనసా వాచా స ధర్మం వేద జాజలే!." *

మ. భా. శాం. ౨౬౧. ౯.

బ్రహ్మజ్ఞానము గలిగి బుద్ధి యత్యంతము సమము నిష్కామము నయిన పిదప మనుష్యునకు నేవిధమగు కర్తవ్యము నవశిష్టమయి యుండదు. అందువలన క్షణభంగురమగు సంసారమందున్న దుఃఖమయములు, శుష్కములు నగువ్యవహారములను జ్ఞాని విరక్తిచే పూర్తిగ వదలవలయునని చెప్పుమతమునందలి పండితులకు, కర్మయోగము (అనఁగా : గృహస్థాశ్రమమునందున్నవర్తన) అనునది యొకవిచారార్హమగు శాస్త్రముగ నున్నదని తోఁచుట యెప్పటికిని సంభవింపదు. సన్న్యాసాశ్రమమునఁ బ్రవేశించుటకు సైతము చిత్తశుద్ధియు, జ్ఞానము నుండవలయును గాన, వారును, సంసారముఁ జేయునప్పుడు చిత్తశుద్ధిని గలుగఁజేయుధర్మముల నాచరింపవలయునని యొప్పుకొందురు; కాని యెప్పుడైనను సంసారమునందే యెల్లప్పు డుండుట వెఱ్ఱితనమగుటచేఁ బ్రతిమనుజుఁడును శక్యమగునంత త్వరలో సన్న్యాసమును గైకొనుటయే జగత్తునందు పరమమగుకర్తవ్య మని యంగీకరింతుమేని కర్మయోగమునకు స్వతంత్రమగు మహిమ యుండ నేరదు. కావున సంసారమెట్లు చేయవలసినదియు విచారింప నవసరమే లేదు. ఒకవేళ విచారించినను నాయా సందర్భముల కనుగుణమగునట్లు స్వల్పముగ విచారించి మన్వాదిశాస్త్రకారులు చెప్పినచతురాశ్రమధర్మము లను సోపానములమార్గమున పైపైకిఁ బోవుచు శీఘ్రముగ సన్న్యాసమార్గమును తుదమెట్టుపైకిఁ బోవలయును. కావున గార్హస్థ్య

---

* ఓజాజలీ! కర్మచేతను, మనస్సుచేతను, వాక్కుచేతను నందఱిహితమునందు నాసక్తిగలవాఁడును, నందఱకు నెల్లప్పుడును స్నేహితుఁడు నైనవాఁడే ధర్మము నెఱింగినవాఁడు (అని చెప్పవలయును).

ధర్మమందలి ధర్మాధర్మవిచారరూపమగు విషయమున సన్న్యాసమార్గమునందలి పండితులు విశేషముగఁ బ్రవేశింపరు. సన్న్యాసమార్గమునకుఁ బురస్కర్తయగు శ్రీశంకరాచార్యులవారి గీతాభాష్యమున గీతలలో నున్నకర్మపరమగువచనముల నుపేక్షించికాని, కేవల మవి ప్రశంసాపరము (అర్థవాదము) లని కల్పించి కాని, కర్మసన్న్యాసధర్మమే గీత లన్నింటిలోను ప్రతిపాద్యముగ నున్నదని, గీతలఫలితార్థమును తుదకు నిర్ణయించుటకును, అనేకులగు టీకాకారులు నివృత్తిపరము (అనఁగా: కేవల భక్తిపరము)గను, లేక, పాతంజలయోగపరముగను నిర్ణయించుటకును, ఈమోక్షమార్గమునే భగవంతుఁడు రణభూమియందు అర్జునునకు నుపదేశించెనని తమతమ సంప్రదాయానుసారముగ గీతలరహస్యమును వర్ణించుటకును, కారణ మిదియే. సన్న్యాసమార్గమునం దున్న యధ్యాత్మజ్ఞానము దోషశూన్యమైనది యగుటచే దానిమూలమునఁ బొందఁదగు సామ్యబుద్ధి, లేక, నిష్కామావస్థ యనునది గీతలకు గ్రాహ్యము సమ్మతము నను విషయమున నెంతమాత్రమును సంశయము లేదు. అయినను మోక్షప్రాప్తి యగుటకై తుదకు కర్మను బొత్తిగ వదలవలయు నను సన్న్యాసమార్గముయొక్క మతము గీతలకు గ్రాహ్యము కామిచే బ్రహ్మజ్ఞానముచే సిద్ధించు వైరాగ్యముతోడను, సమత్వము తోడను జ్ఞాని జ్ఞానము కలిగినపిదప సైతము సర్వవ్యవహారములఁ జేయవలయు ననుట గీతలయొక్క విశేషసిద్ధాంతమని పూర్వప్రకరణమున నేను సవిస్తరముగ నిరూపించియున్నాను. జగత్తునందు జ్ఞానయుక్తమగు కర్మను వదలితిమేని జగత్తు గ్రుడ్డిదై నశించును. మఱియు నీతీరున నది నశింపకుండునటుల సులలితముగ దాని ప్రవర్తింపఁజేయవలయునని భగవంతుఁ డిష్టపడి యున్నాఁడు. కావుననే జ్ఞానియు సకల ప్రాపంచికకర్మలను నిష్కామబుద్ధితో నొనర్చుచు సామాన్యజనులకు సద్వర్తనయను భారమును ప్రత్యక్షముగఁ జూపవలయును. వేయేల? ఈమార్గమే మిక్కిలి శ్రేయస్కరముగను, గ్రాహ్యముగ నున్నదని నుడివిన పిదప నిట్టి జ్ఞాని జగత్తునందున్న వ్యవహారముల నెట్లు చేయునని చూచుట యావశ్యకము. కారణ మేమి యన: ఇట్టి జ్ఞానియొక్క వర్తనము (అనఁగా: లోకుల కతనిచేఁ జెప్పఁబడిన విషయము) గ్రంథమే యగుటచే నీగ్రంథము నతఁ డెట్లు నడపించుచున్నాఁడో చూచితిమేని, ధర్మాధర్మములు, కార్యాకార్యములు, లేక, కర్తవ్యాకర్తవ్యము లనువాని నిర్ణయించుటకు మనము శోధించుచున్న సాధనములును, యుక్తులును స్వయముగనే ప్రాప్త మగును. సన్న్యాసమార్గముకంటె కర్మయోగమార్గమం

గున్న విశేష మిదియే. ఏపురుషునియొక్క వ్యవసాయాత్మకబుద్ధి యింద్రియనిగ్రహముచే స్థిరమై "సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే" యను సామ్యముయొక్క పరిచయము చేసికొనుటకు సమర్థమైనదో, వానియొక్క వాసనయు శుద్ధముగ నుండవలయును. మఱియు వాసనాత్మకబుద్ధి యీరీతిని శుద్ధము, సమము, నిర్మమము, పవిత్రము నగునేని, యితనిచేతినుండి యేపాపమును లేకయే మోక్షప్రతిబంధకమగు కర్మయు సంఘటిల్లుటయే యశక్య మగును. కారణమేమి యన: మొదట వాసనయు, ననంతరము తదనుకూలమగు కర్మయు నని క్రమము గలదు. శుద్ధమైన వాసనచేతనే కాఁబోవుకర్మ శుద్ధముగనే యుండ వలయును. ఏది శుద్ధమో యదియే మోక్షానుకూల మగును. అనఁగా: పారలౌకిక కల్యాణమున కాటంకము లేక యీసంసారమున మనుష్యమాత్రుఁ డెట్లు ప్రవర్తింపవలయు నని మనము చేసిన'కర్మాకర్మలయొక్క విచికిత్స'యొక్క గాని, 'కార్యాకార్యవ్యవస్థితి' యొక్క గాని,వికటమగుప్రశ్నకు తన నడతచేతనే నుత్తర మిచ్చు గురువు లభించు నని తాత్పర్యము. (తై. ౧. ౧౧. ౪; గీ. ౩. ౨౧.) అర్జునున కెదుట నిట్టిగురువు శ్రీకృష్ణరూపముగ నిలుచఁబడి యుండెను. మఱియు 'నాజ్ఞాని యుద్ధాదికర్మలను బంధకము లని వదలవలయును కాఁబోలు' నని యర్జునునకుఁ బొడమిన సంశయమును నీగురువు దీర్చివైచి జగత్తునందున్న వ్యవహారముల నేయుక్తిచేఁ జేసిన పాపము తగులదో దాని నధ్యాత్మశాస్త్రానుసారముగ నర్జునునకు బాగుగ బోధించెను. మఱియు నతనిచే యుద్ధము చేయించెను; కాని యిట్టిబోధఁ జేయుగురు వెల్లరకు నెల్లప్పుడును లభించుట శక్యము కాదు. మఱియు నీమహాపురుషునియొక్క బాహ్యవర్తనమునే సర్వదా యవలంబించియుండుట సాధ్యము కాదు. ఈవిషయమును, "మహాజనో యేన గతః స పంథాః" అనువచనమును విచారించునప్పుడు వెనుక మూఁడవప్రకరణముతుద నేఁ జెప్పియున్నాను. కావున జగత్తునకు పుస్తకము నిచ్చు నీజ్ఞానియొక్క వర్తనము సూక్ష్మముగఁ బరీక్షించి దానియందున్న సత్యమగు బీజము, మూలతత్త్వము నేది యని విచారించుట యావశ్యకము. దీనినే కర్మయోగశాస్త్రమని చెప్పుచున్నారు. మఱియు పైన జ్ఞాని యని చెప్పఁబడినవాని స్థితియు, కృతియు నీశాస్త్రమునకు మూలాధారమగును. ఈజగత్తునందున్న పురుషు లందఱు నీరీతిగ నాత్మజ్ఞానులును కర్మయోగులు నైనయెడల కర్మయోగశాస్త్రమున కేమియు నావశ్యకతే యుండదు. నారాయణీయధర్మములయం దొకచోట—

"ఏకాన్తినో హి పురుషా దుర్లభా బహవో నృప,
య ద్యేకాన్తిభి రాకీర్ణం జగత్ స్యాత్కురునందన;

అహింసకై రాత్మవిద్భిః సర్వభూతహితే రతైః,
భవేత్ కృతయుగ ప్రాప్తిః ఆశీఃకర్మవివర్జితా.''
(శాం. ౩౪౮. ౬౨-౬౩)

''ఏకాంతికము లైన (ప్రవృత్తి పరములగు) భాగవతధర్మములను పూర్ణముగ నాచరించుపురుషులు విశేషముగ లభించుట దుర్లభము. ఆత్మజ్ఞానులును, అహింసకులును, సర్వభూతహితార్థమయి సంచరించుట మొదలగు నేకాంతధర్మములు గలజ్ఞానులును, జగత్తునందు నిండియుండిరేని ఆశీః కర్మలు (అనఁగా: కామ్యములు, లేక, స్వార్థబుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన కర్మలు గలవారు) జగత్తున నెచ్చోటను లేక పోవుదురు. కావున మరల కృతయుగము ప్రాప్త మగును''—అని చెప్పఁబడియున్నది. కారణ మేమన: ఆస్థితియందు దండమును జ్ఞానులే. కావున నెవరును నితరులకు నష్టమును గలుగఁ జేయరు. ఇంతియె కాక ప్రతిమనుజుఁడు 'నెల్లరకుఁ గల్యాణ మిచ్చో నుండు' ననునదియే మనస్సున నుంచుకొని, యాతీరునను, శుద్ధాంతఃకరణముతోను నిష్కామబుద్ధితోను దనవర్తనమును గాపాడుకొనును. సమాజమున కిట్టిస్థితి పూర్వమునందు (అనఁగా: బహుప్రాచీనకాలమునం దొకానొకప్పుడు) ఉండెననియు, మరల న దెప్పుడయినను ప్రాప్త మగుననియు మనశాస్త్రకారులమత మయి యున్నది. (మ. భా. శాం. ౫౯. ౧౪); కాని పాశ్చాత్త్య పండితు లర్వాచీనములగు నితిహాసములయాధారమున ''పూర్వమున నిట్టిస్థితి లేనే లేదు; కాని యిఁకముందుమాత్ర మొకానొకప్పు డయినను మానవజాతియొక్క సంస్కారముచే ప్రాప్తము కావచ్చు.'' నని చెప్పుదురు. ఎటులైన నుండనిమ్ము; ఇతిహాసవిచారము ముఖ్యకర్తవ్యము కాదు. సమాజముయొక్క యుత్కృష్టస్థితియందు (అనఁగా: పూర్ణావస్థయందు) ప్రతిమనుజుఁడును పరమజ్ఞానిగ నున్నాఁడనియు, వానివర్తనము శుద్ధము, పుణ్యకారకము, ధర్మ్యము, లేక, కర్తవ్యముయొక్క పరాకాష్ఠ యని యంగీకరింపవలయు ననుమత మిరువురకును సమ్మతమనియు ననుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. ప్రసిద్ధుఁడు నాంగ్లేయసృష్టిశాస్త్రజ్ఞుఁడు నైన 'స్పెన్సరు' అనువానిచే నీమతము తాను రచించిన నీతిశాస్త్రగ్రంథముయొక్క తుట్టతుదఁ బ్రతిపాదింపఁబడి యున్నది. పూర్వకాలమున గ్రీసుదేశమందలి తత్త్వజ్ఞానులచే సైత మీసిద్ధాంత మొప్పుకొనఁబడినదియే యనియు నతఁడు చెప్పినాఁడు! * గ్రీకుతత్త్వవేత్తయగు ప్లేటో యనువాఁడు తన గ్రంథమున ''తత్త్వ

* Spencer's *Data of Ethics*, Chap. XV, pp. 275—278 స్పెన్సరుచే Absolute Ethics అని పేర్కొనఁబడెను.

జ్ఞానికి ప్రశస్తమని తోఁచుకర్మయే శుభకారకము, న్యాయ్యము నగును. సామాన్యుల కీధర్మము తెలియ నేరదు. అట్లు తెలియకపోవుటకు కారణమేమి యన: వారు తత్త్వజ్ఞానియొక్క నిర్ణయమునే ప్రమాణముగఁ గైకొందు" రనివ్రాసెను. 'అరిస్టాటి'లను పేరు గలమఱియొక గ్రీకుదేశీయ తత్త్వజ్ఞాని తన నీతిశాస్త్రముపైనున్న గ్రంథములో (౩. ౪) "జ్ఞానియొక్క నిర్ణయ మెప్పుడును తప్పులేనిదియై యుండును. అతనికి నిజమగుతత్త్వము తెలియుటయే దానికి కారణము. మఱియు జ్ఞానియొక్క యానిర్ణయమే, లేక, ప్రవర్తనమే యితరులకు ప్రమాణభూతమగు" నని చెప్పెను. 'ఎపిక్యూరస్'అనుపేరు గలమఱియొక గ్రీకుదేశీయతత్త్వజ్ఞుఁడు ఇట్లు ప్రమాణభూతులగు పరమజ్ఞానులను వర్ణించుచు "శాంతుఁడును, సమబుద్ధిఁగలవాఁడును,—వేయేల ? పరమేశ్వరునివలె నెల్లప్పుడు నానందమయుఁడునై యుండును. కావున లోకుల కతనివలనఁ గాని యతనికి లోకులవలనఁ గాని కొంచెమైనను భయ ముండదు." అని యిట్లు చెప్పినాఁడు. * భగవద్గీతయందున్న స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క, లేక, త్రిగుణాతీతునియొక్క, లేక, పరమభక్తునియొక్క, లేక, బ్రహ్మభూతుఁడైన వానియొక్క వర్ణనతో నీవర్ణన కెంతసామ్య ముండునదియుఁ జదువరులకుఁ దెలియును. "యస్మాన్నోద్విజతే లోకో, లోకాన్నోద్విజతే చ యః"—"ఎవరివలన లోకు లుద్విగ్నులు కారో, లేక, యెవరికి లోకులను జూచిన నుద్వేగము దోఁపదో" (గీ.౧౨. ౧౫) యనియు, "ఎవఁడు నిత్యసంతుష్టుఁడును, హర్షము-ఖేదము, భయము - విషాదము, సుఖము-దుఃఖము మొదలగుద్వంద్వములనుండి ముక్తుఁడై యెల్లప్పుడును తనయందె సంతుష్టుఁ డగునో" (ఆత్మన్యేవాత్మనా తుష్టః.గీ.౨.౫౫)యనియు, "త్రిగుణములచే నెవనియంతఃకరణము చంచలము కానేరదో" (గుణైర్యో న విచాల్యతే. గీ. ౧౪. ౨౩) అనియు, "స్తుతి, నిందలు గాని, మానావమానము లనునవి గాని యెవరికి సమానములో" యనియు, మఱియు "సర్వభూతాంతర్గతమగు నాత్మైక్యము నెఱింగి, (౧౮. ౫౫) సామ్య

* Epicurus held the virtuous state to be "a tranquil, undisturbed, innocuous, non-competitive fruition, which approached most nearly to the perfect happiness of the Gods." who "neither suffered vexation in themselves, nor caused vexation to others." *Spencer's Data of Ethics* p. 278, Bain's *Mental and Moral Science* Ed. 1875, p. 530 దీనినే Ideal Wise Man అనిచెప్పిరి.

బుద్ధితో నాసక్తిని విడలి, ధైర్యముతో, నుత్సాహముతోఁ దనకర్తవ్యకర్మను చేయువాఁడు, లేక, సమలోష్టాశ్మకాంచనుఁడు"(౧౪.౨౪) అనియును బలుదెఱంగులు భగవద్గీతయందును స్థితప్రజ్ఞునిలక్షణములు మూఁడునాలుగు పర్యాయములు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. కావున నిదియే సిద్ధావస్థ, లేక, బ్రాహ్మీస్థితి యని పేర్కొనఁబడెను. యోగవాసిష్ఠాదిగ్రంథకారు లీస్థితినే జీవన్ముక్తావస్థ యని చెప్పుచున్నారు. ఈస్థితి ప్రాప్తమగుట యత్యంతదుర్ఘట మగుటచే జర్మను తత్త్వవేత్తయగు 'కాంటు' అనునతఁడు "గ్రీకుపండితులు శుద్ధమగు నీతి తత్త్వములను లోకుల మనస్సున నింపునిమిత్తమై, సర్వనీతులకు మూలమగు 'శుద్ధవాసనను' మానవదేహధారినిగ కల్పించి, గ్రీకుపండితుఁడు పరమావధియైనజ్ఞాని యనియు, నీతిమంతుఁడగుపురుషునిరూప మనియు, చిత్రముగకల్పనఁ జేసిరి." అని చెప్పెను; కాని యీస్థితి కాల్పనికము గాదనియు, మనోనిగ్రహముచేతను, ప్రయత్నముచేతను నిహలోకమునందే ప్రాప్త మగుననియు, మనశ్శాస్త్రకారులయొక్కయు సిద్ధాంతముగ నున్నది. మఱియు నటులె ప్రత్యక్షానుభవము నైతము మాన్వైపున ప్రసిద్ధమై యున్నది. అయిన నీవిషయము సామాన్యము కానందున వేయింటిలో నొకానొకఁడె దానినిం బడయుటకు ప్రయత్నించుచున్నాఁడు. మఱి ప్రనిట్టి ప్రయత్నముఁజేయు వేయిమనుజులలో నొకానొకఁడే యనేకపాశ్చాత్త్య యనంతరమునందు పరమావధియగు నీస్థితిని తుదకుఁ బొందునని నిట్టిస్థితి లేనే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (గీ. ౭. ౩). జాతియొక్క

మండనిమ్ము;

"స్థితప్రజ్ఞావస్థ, లేక, జీవన్ముక్తావస్థ యెంత దుష్ప్రాప మయినను ని. వధి రూపమయిన సిద్ధి యొకపరి ప్రాప్తమయినవానికి కర్మయోగముయొక్క ష స్థితి లేక, నీతిశాస్త్రముయొక్క నియమములతో నెప్పు డేమియు పనియుండదు". అని స్థితప్రజ్ఞునకు పైనఁజెప్పిన లక్షణములచే పర్యవసాన మగును. కారణ మేమి యనఁ బరమావధిగ శుద్ధము, సమము, పవిత్రమునగు బుద్ధియే నీతియొక్క సర్వస్వము; కావున నిట్టిస్థితప్రజ్ఞులైన పురుషులకు నీతినియమములను సంబంధింపఁజేయుట యనునది, స్వయంప్రకాశుఁడైన సూర్యునియొద్ద నంధకార మున్నదని కల్పించి యాయనకు దివిటీ చూపించుటవలె నసమంజసమగును. "ఏపురుషుఁడైం నీపూర్ణావస్థ నొందెనా? లేదా?' యను సంశయ ముండవచ్చును; కాని యేరీతిచేత నయినను పూర్ణావస్థ నొందినవాఁడని యొకప్పుడు నిశ్చయింపఁ బడినవానియొక్క పాపపుణ్యములవిషయమై యధ్యాత్మశాస్త్రమున పైనఁజెప్పఁబడిన

సిద్ధాంతముకాక రెండవకల్పనను జేయుటకే వీలు నుండనేరదు. ప్రభుత్వమొకని యందుఁగాని, లేక, పురుషసమూహమునందుఁగాని యధిష్ఠిత మయియుండునట్లును నారాజనియమములచేత ప్రజలు బంధింపఁబడినను రాజు బంధింపఁ బడనట్లును, రాజధర్మజ్ఞులగు ననేక పాశ్చాత్త్యు లంగీకరించుచున్నారు. అతీయనవే నీతియొక్క రాజ్యమున స్థితప్రజ్ఞుని యధికారము చెల్లును. అతని మనస్సునం దేకాప్యబుద్ధియు నుండదు. కావున కేవలము శాస్త్రముచే ప్రాపించిన కర్తవ్యములు చేయునేకాని, యితరహేతువులచేఁ గర్మల నొనర్పుట కతఁడు ప్రవర్తింపఁడు. ఆకారణముననే, పాపము, పుణ్యము, నీతి, అనీతి, యనునీశబ్దము లత్యంతము నిర్మలము శుద్ధము నగు వాసనగల యాపురుషునియొక్క వర్తనకు నెప్పుడును సంబంధింపవు. పుణ్యపాపములు రెండింటికిని పరమగుగమ్యస్థానము నతఁడు చేరియున్నాఁడు.

"నిస్త్రైగుణ్యే పథి విచరతాం కో విధిః కో నిషేధః?"

"త్రిగుణాతీతులయినవారిని విధినిషేధరూపము లయిన నియమములు బంధింప నేరవు."—అని శ్రీశంకరాచార్యులవారును, "ఉత్తమమయినరత్నమునకు సానపెట్టుట యనావశ్యకమయినట్లె నిర్వాణపదవి కధికారులయిన వారి వారి కర్మలను విధినియమరూపములయొక్క యాటంకములు కలుగఁజేయ నవసరము లేదు." అని బౌద్ధగ్రంథకారులుసైతము వ్రాసియున్నారు. (మిళింద ప్రశ్న. ౪. ౫. ౭). కౌషీతక్యుపనిషత్తునందు "ఆత్మజ్ఞానికి మాతృహత్య పితృహత్య భ్రూణహత్య మొదలగు పాపములు సైతము తగులవు." అని యింద్రుఁడు ప్రతర్దనునకుఁ జెప్పినాఁడు (కౌషీ. ౩. ౧). ఎవరి కహంకారబుద్ధి సర్వదా విడలి పోయెనో యతఁడు లోకులను చంపినను పాపపుణ్యములచే లిప్తుఁడు కాఁడు. (గీ. ౧౮. ౧౭) అని గీతలయందున్నదానికి నిదియె తాత్పర్యము. (పంచదశి. ౧౪. ౧౬ మఱియు ౧౭ చూడు) 'ధమ్మపద' మను పేరుగల బౌద్ధగ్రంథమునందును, ఈతత్త్వముయొక్క యనువాదము చేయఁబడినది. (ధమ్మపద, శ్లోక. ౨౯౪ మఱియు ౨౯౫ చూడు)* వేయేల? బైబిలుయొక్క తొమ్మిదవయుపదేశమునందు "నాకన్నివిషయములు (ఒకతీరుననే) ధర్మములై యున్నవి" (౧. కొరిం. ౬. ౧౨; రోమ. ౮. ౨) అని క్రీస్తుశిష్యుఁడగు 'పాల్' అనువాఁడు చెప్పినదానికిఁ గాని,

---

*"యో మాం విజానీయా న్నాస్య కేన చ కర్మణా లోకో మీయతే న మాతృవధేన న పితృవధేన న స్తేయేన న భ్రూణహత్యయా," అని కౌషీతక్యుపనిషత్తునందలి వాక్యము. ధమ్మపదమునందలి శ్లోకములు క్రిందఁ జెప్పఁబోవురీతినున్నవి—

లేక, "ఎవరు దేవుని ప్రత్యుత్తిలో (పూర్ణభక్తు లయినారో) వారివలన నెప్పుడును పాపము సంఘటిల్లుటకు శక్యము కాదు" (జౌన. ౧. ౩. ౮) అను ఈ 'జౌను' వాక్యములకుఁగాని యిదే తాత్పర్య మని మాయభిప్రాయము. శుద్ధబుద్ధికి ప్రాధాన్య మీయక కేవలబాహ్యకర్మలనుండియే నీతిమత్తను గ్రహించి నిర్ణయించుటకు నభ్యసించినవారి కీసిద్ధాంతము చమత్కారముగఁ దోఁచును. మఱియు వెనుకటి వాక్యములకు 'విధినిషేధములకు పరమందున్నవాఁడు', అనఁగా: 'తోఁచినటుల మంచిచెడుగుల నొనర్చువాఁడు' అని తమమనస్సుచే నర్థము నూహించుకొని "స్థితప్రజ్ఞునకు సర్వదుష్కృత్యములును చేయుట కధికారము గల"దని పైనఁ జెప్పఁబడిన సిద్ధాంతమును కొందఱు విపర్యాసమును జేయుచున్నారు; కాని గ్రుడ్డివానికి స్తంభము గాన్పింపకపోవుట యనునది స్తంభముయొక్క దోషము కానటులే, పక్షాభిమానముచే (నంధులగు నాక్షేపకులకు పైసిద్ధాంతమునందలి యర్థము సరిగ బోధపడక పోవుటయు వారిదోషమే కాని యీసిద్ధాంతమునందలి దోషము కానేరదు. ఎవరియొక్క శుద్ధబుద్ధినైనను బాహ్యాచరణమునుండియే పరీక్షింప వలనగునని చెప్పుట గీతలకును మాన్యమే; కాని యీనిక షోపలము (ఒరి పిడిరాయి) ననుసరించియే యెవరియొక్క శుద్ధబుద్ధిని పరీక్షించుట నేఁటికిని

"మాతరం పితరం హంత్వా రాజానో ద్వే చ ఖత్తియే,
రట్ఠం సానుచరం హంత్వా అనీఘో యాతి బ్రాహ్మణో.
మాతరం పితరం హంత్వా రాజానో ద్వేచ సోత్థియే,
వేయ్యగ్ఘపంచమం హంత్వా అనీఘో యాతి బ్రాహ్మణో"

ధమ్మపదమునందలియీకల్పన కౌషీతక్యుపనిషత్తునుండి గ్రహింపఁబడినట్లు స్పష్టముగఁ గన్పట్టుచున్నది; కాని బౌద్ధగ్రంథకర్తలు మాతృవధ, పితృవధ యని యర్థమును గ్రహింపక, మాత యన తృష్ణ యనియు, పిత యన నభిమాన మనియు నర్థముల వచింపుదురు; కాని యీశ్లోకమునందున్న నీతితత్త్వము బౌద్ధగ్రంథ కారులకు బాగుగఁ దెలియకపోవుటచే నిటు లౌపచారికార్థమును గ్రహించినా రని మామతము. కౌషీతక్యుపనిషత్తునందు, "మాతృవధేన, పితృవధేన," మొదలగు మంత్రముకంటె పిదప నింద్రుఁడు వృత్రాసురుని (అనఁగా: బ్రాహ్మణుని)జంపిన నాపాపము తనకుఁ దగుల దనెను. ధమ్మపదముయొక్కయాంగ్లేయానువాదమున (S.B. E. Vol. pp. 70 71) మాక్సములరుచేఁ జేయఁబడినటీకయు పొర పాటని మామతము.

కొంచెమైన నవశిష్టమయియే యున్నదో, యట్టియపూర్ణావస్థయందున్న జనులకు పూర్వోక్తసిద్ధాంతమును అధ్యాత్మవాదియు సంబంధింపఁజేయుట కిచ్ఛయింపఁడు; కాని యెవనిబుద్ధి పూర్ణముగ బ్రహ్మనిష్ఠమును, అపరిమితముగ (నిస్సీమముగ) నిష్కామము నయిన దను విషయమున నావంతయు సంశయము నుండదో, యట్టి పూర్ణావస్థను చేరిన సత్పురుషుని విషయము వేఱుగనే యుండును. కావున నతఁ డొకానొకకృత్యమును లోకదృష్టికి విపరీతముగ నొనర్చినను నతనిబుద్ధి పూర్ణముగ శుద్ధము సమము నయినదని పూర్వమునందె నిశ్చయింపఁబడి యుండుటచే నాకృత్యములు చూపుల కెటు లుండినను వానియందున్న బీజము నిర్దుష్టముగనే యుండవలయును. లేదా యది శాస్త్రదృష్టిచే నేదో యొకయోగ్యముగుకారణముచేతనే సంఘటిల్లినదియై యుండును. సామాన్యజనులయొక్క కృత్యములవలె లోభమూలకము, లేక, యనీతితో కూడుకొన్నదిగ నుండుటకు వీలులేదని న్యాయ్యముగనె సిద్ధ మగును. బైబిలులో 'అబ్రహా' మనువాఁడు తనపుత్త్రిని బలియిచ్చుటకుఁ గడగిన నతనికి పుత్త్రిహత్య గావించిన పాపము దగులనటు లున్నది. బుద్ధునియొక్క శాపముచే నతనిమామగారు చచ్చినను మనుష్యవధవలన వచ్చినపాతక మతనికి తగులలేదు. మఱియుఁ దల్లిని చంపినను పరశురాములకు మాతృహత్యవలన పాతక మతనికి సంఘటిల్లలేదు. వీనికన్నిటికిని కారణ మిదియె. కావున "నీయొక్క బుద్ధి పవిత్రము నిర్మలము నగునేని ఫలాశను వదలి కేవలక్షాత్త్రధర్మానుసారముగ యుద్ధమునందు భీష్మద్రోణులను జంపినను పితామహగురువధలవలని పాతకము నీకుఁ దగులదు. కారణమేమన: ఇట్టి వేళలయందు నీశ్వరసంకేతము సిద్ధించుటచే నీవు నిమిత్తమాత్రముగనే యై యున్నావు." (గీ. ౧౧. 33) అని గీతలయం దర్జుననకుఁ జేయఁబడిన యుపదేశమునందలి తత్త్వమును నిదియే. లోకములో నొకలక్షాధిపతి యొకపేదవానిని మోసపుచ్చి రెండుపైసలు గైకొనినను వానిని చోరుఁ డనక, పేద యగువాఁడేదో యొకయపరాధము చేసియుండుటచే లక్షాధిపతి వానిని శిక్షించి యుండునని కల్పించుచున్నారు. ఈన్యాయ మన్నింటికంటె నెక్కువ యుక్తియుక్తముగ, లేక, పూర్ణముగ, స్థితప్రజ్ఞులయొక్కయు, అర్హతులయొక్కయు, మహాభాగవద్భక్తులయొక్కయు వర్తనకు సంబంధించి యుండును. కారణ మేమి యన: లక్షాధీశుని బుద్ధియైన నొకప్పుడు చలించును; కాని స్థితప్రజ్ఞునియొక్క బుద్ధిని ఈ వికారము లెప్పుడును స్పృశింప నేరవని నిశ్చయింపఁబడినది. సృష్టికర్తయగు

పరమేశ్వరుఁడు సర్వకర్మలను జేసియు నేరీతిగ పాపపుణ్యములచే లిప్తుఁడు కాఁడో, యట్లె బ్రహ్మభూతుఁడైన యీసాధుపురుషుయొక్క స్థితియు నెప్పుడును పవిత్రముగను నిష్పాపముగ నుండును. వేయేల? ఆయాసమయములయందు దిట్టివారు పూర్వమునందు స్వయముగఁ బ్రవర్తించిన (ఆచరించిన) దానింబట్టియే విధినియమములయొక్క నిర్బంధములు వెలువడుచుండును. మఱియు నాకారణమువనే యీ సత్పురుషుఁ డావిధినియమములకు జనకుఁ డగుచున్నాఁడు. ఎప్పుడుఁ దాసీనుఁడుగ నుండఁడని చెప్పుచున్నారు. వైదికధర్మములయందే గాక బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మములయందును, నీసిద్ధాంతమే స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. ప్రాచీనగ్రీకు తత్త్వజ్ఞానులకును నీతత్త్వమే మాన్యమై యున్నది; మఱియు నర్వాచీనకాలమునందు కాంటు * అనువాఁడు తననీతిశాస్త్రవిషయకమగు గ్రంథమునందు దీనినే సోపపత్తికముగ సిద్ధముఁ జేసి చూపినాఁడు. నీతినియమములకు నెప్పుడు సాంకర్యము లేని స్వచ్ఛము నిర్దోషము నగుపుస్తక మెద్ది యని మొదట నిర్ణయింపఁబడినపిదప, నీతిశాస్త్రముయొక్క, లేక, కర్మయోగశాస్త్రముయొక్క మూలతత్త్వమును చూడవలయు ననువారు, గొప్పవారును నిష్కళంకులు నగుసిద్ధపురుషులయొక్క చరిత్రలనే సూక్ష్మముగ నవలోకింపవలయునని స్పష్టముగనె సిద్ధమగును. "స్థితధీః కిం ప్రభాషేత కిమాసీత వ్రజేత కిమ్"—"స్థితప్రజ్ఞుఁడగు పురుషునియొక్క సంభాషణయు, కూర్చుండుటయు, నడుచుటయు నెటులుండును." (గీ. ౨. ౫౪) లేక, పదునాల్గవయధ్యాయమున "కైర్లింగైస్త్రీన్గుణానేతానతీతో

* "A perfectly good will would therefore be equally subject to objective laws (*viz.*, laws of good), but could not be conceived as *obliged* thereby to act lawfully, because of itself from its subjective constitution it can only be determined by the conception of good. Therefore *no imperatives* hold for the Divine will, or in general for a *holy* will; *ought* is here out of place, because volition is already of itself necessarily in unison with the law" Kant's *Metaphysics of Morals* p. 31. (Abbott's trans, in Kant's *Theory of Ethics* 6th Edn.) నీట్షేయనువాఁ డేవిధముగను నాధ్యాత్మికోపపత్తి నంగీకరింపఁడు. అయినను తనగ్రంథములలో నుత్తమ పురుషుని (Superman) వర్ణించినచోట నిట్టివాఁడు మంచిచెడుగులనంటని వాఁడుగ నుండుననిచెప్పెను. ఆగ్రంథమునకు *Beyond Good and Evil* అనిపేరు.

భవతి ప్రభో, కిమాచారః”—“పురుషుఁడు త్రిగుణాతీతుఁ డెట్లగును? అతని యాచార మేమై యుండును? మఱియు నది మనకెట్లు తెలియును ?” (గీ. ౧౪. ౨౧) అని శ్రీకృష్ణు నర్జునుఁ డడిగినప్రశ్నయు నీయభిప్రాయముతోడనే. సరాబు నొద్దకు నొకస్వర్ణాభరణమును పరీక్షార్థమై తీసికొని పోయినయెడల తనయొద్ద నమోనా(మాదిరి)కొఱ కుంచుకొని యుండు పండ్రెండు వన్నెలబంగారుకణికతో పక్షించినపిదప దానియొక్క వన్నె మొదలగువానిని నిశ్చయించునటులె, కార్యాకార్యములను, లేక, ధర్మాధర్మములను నిశ్చయించుటకు స్థితప్రజ్ఞునివర్తనకును నొకనికషోపలము (ఒరిపిడిఱాయి) కలదు. కావున దానిని తనకుఁ దెలుపుమని యీప్రశ్నయందలిగర్భితార్థము. అర్జునునియొక్క యీప్రశ్నకు నుత్తరమిచ్చుచు శ్రీకృష్ణులు వర్ణించిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క, లేక, త్రిగుణాతీతునియొక్క స్థితి సన్న్యాసమార్గమునందున్న జ్ఞానులదే కాని కర్మయోగులది కానేరదని యనేకులు చెప్పుచున్నారు. కారణ మేమియన : ఇట్టిపురుషుల నుద్దేశించియే ‘నిరాశ్రయః’ (గీ. ౪. ౨౦) మొదలగువిశేషణములు గీతలయందుఁ బ్రయోగింపఁబడినవి యగుటచే రెండవయధ్యాయమున స్థితప్రజ్ఞుఁ డగుభగవద్భక్తుని వర్ణించునపుడు దానియందు ‘సర్వారంభపరిత్యాగీ’ (౧౨. ౧౬) అనియు, ‘అనికేతః’ (౧౨. ౧౯) అనియు స్పష్టము లగుపదములే యున్నవి; కాని, ‘నిరాశ్రయ’ ‘అనికేత’పదములకు ‘ఇంటిలో నుండక యరణ్యములలో తిరుగు’ వారని వివక్షితమగునర్థము గానందున “అనాశ్రితః కర్మఫలం”(గీ. ౬. ౧) అనునదియు దీనితో సమానార్థము కలదియే; అనఁగా: “కర్మఫలముల నాశ్రయింపని వాఁడు” అని కాని “అఫలమునందు మనస్సులేనివాఁడు” అని కాని యర్థముఁ జేయవలయునని గీతయొక్క భాషాంతరమున నున్నయాయాశ్లోకములయొక్క టిప్పణమునుండి స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఇంతియకాక స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్ణనలోనే “వాఁ డింద్రియములను తనస్వాధీనతలో నుంచుకొని విషయములయందు సంచరించువాఁడు, అనఁగా: నిష్కామకర్మలను జేయువాఁడుగ నున్నాఁడు” (గీ. ౨. ౬౪). అని చెప్పియున్నది. నిరాశ్రయపద మున్నశ్లోకమునందె “కర్మణ్యభిప్రవృత్తోఽపి నైవ కించిత్కరోతి సః” “సర్వకర్మలను జేసినను వాఁ డలిప్తుఁడుగనే యుండును”—అని యున్నది. పండ్రెండవయధ్యాయమునందున్న అనికేతాదిపదములకును, నీవిధముననే యర్థము గ్రహింపవలయును. కారణ మేమియన : ఈ యధ్యాయమున మొదట కర్మఫలత్యాగమును (కర్మత్యాగమును

కాదు) ప్రశంసించి పిదప (గీ. ౧౨. ౧౨) ఫలాశను త్యజించి కర్మలను జేయు టచేఁ గలుగుశాంతికి నిదర్శనమును జూపుటకై యనంతరమందు భగవద్భక్తుల యొక్క లక్షణములు చెప్పఁబడినవి. మఱియు నటులనె పదునెనిమిదియవయధ్యాయమునందును నాసక్తివిరహితములగు కర్మలను జేయుటచే శాంతి యెట్లు లభించునదియుఁ దెలుపుటకయి బ్రహ్మభూతుఁడు మరల వర్ణింపఁబడెను (గీ. ౧౮. ౫౦). కావున నీసర్వవర్ణనలు సన్న్యాసమార్గములోనివి కామిచే కర్మయోగులగు పురుషులవియే యై యున్నవని యంగీకరింప వలసివచ్చును. కర్మయోగియైన స్థితప్రజ్ఞుఁడును, సన్న్యాసి యైనస్థితప్రజ్ఞుఁడును, నీయిరువురియొక్క బ్రహ్మజ్ఞానము, శాంతి, ఆత్మౌపమ్యము, నిష్కామబుద్ధి, లేక, నీతితత్త్వ మనుఁవి వేర్వేఱుగ నుండునని దీనితాత్పర్యము కాదు. ఇరువురును పూర్ణబ్రహ్మజ్ఞానులయి యుండుటచె నిరువురి మానసిక స్థితియు, శాంతియు నొకతీరుననే యుండును; కాని యీయిరువురిలో నొకఁడు శుద్ధశాంతియందు నిమగ్నుఁడై యితరుల నెవ్వరిని లక్ష్యముఁ జేయఁడు. శాంతిని, ఆత్మౌపమ్యబుద్ధిని, వ్యవహారమునందు యథాసంభవముగను నిత్యము నుపయోగించుచుండు ననునదియే కర్మదృష్టిచే నీయిరువురిలో నుండు మహత్త్వము యొక్క భేదము. కావున వ్యావహారిక మగు ధర్మాధర్మవివేచన యనుపనిలో నెవరిప్రత్యక్షవర్తనము ప్రమాణ మని యంగీకరింపవలయునో యట్టిస్థితప్రజ్ఞుఁడు కర్మలను జేయువాఁడుగనే యుండవలయును. కర్మలను వదలిన సాధువులు, లేక, భిక్షువు లీస్థలమున వివక్షితు లగుటకు వీలుఁ లేదని న్యాయమూలమువలనఁ దెలియును. కర్మలను పరిత్యజించుటకు నావశ్యకత లేదు; అవి వదలను సైతము వదలవు. బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానమును సంపాదించుకొని కర్మయోగివలె వ్యవసాయాత్మకబుద్ధిని సామ్యావస్థయందుంచెనేని దానితో పాటుగనే వాసనాత్మకబుద్ధియు, తప్పక శుద్ధము, నిర్మలము, పవిత్రము నగును. కావున కర్మలయొక్క బంధనములు నీకు సంఘటిల్లవనునది గీతయం దర్జునునకుఁ జేయఁబడిన సర్వోపదేశముయొక్కయు సారమయియున్నది. మఱియు నీకారణముననే యీప్రకరణారంభమున వ్రాయఁబడినశ్లోకములో "కేవల వాక్కుచేతను మనస్సుచేతనే కాక ప్రత్యక్షముగఁ గర్మలచేసైతి మెవఁ డెల్లరకు స్నేహితుఁడును హితకర్తయు నగుచున్నాఁడో వానినే ధర్మజ్ఞుఁ డని చెప్పవలయును." అను ధర్మతత్త్వమును జాజలికి చెప్పుచున్న తులాధారుఁడు వాఙ్మానసములకు ప్రాధాన్యమును నిర్దేశించి నటులే యీవాఙ్మానసములకంటె ముందుగఁ గర్మల సైతము ప్రధానములుగ నిర్దేశించెను.

కర్మయోగియగు స్థితప్రజ్ఞునకు, లేక, జీవన్ముక్తునకువలె నెవనిబుద్ధి సర్వభూతములయందును సామ్యమును బొందియున్నదో, మఱియు నెవనియొక్క స్వార్థము పరార్థమునవె లయమగునో, యతని కీస్థితి గలిగినపిదప నీతిశాస్త్రమున సవిస్తరముగఁ జెప్పనవసరము లేదు. ఏలన: అతఁడు దనంతనే స్వయంప్రకాశుఁడు, లేక, బుద్ధుఁడాయెను. అర్జునునియధికార మిట్టిది యగుటచే "నీవు నీబుద్ధిని సమము, స్థిరమునగునట్లు చేయుము. కర్మలను వదలివేయుమనని వ్యర్థ మగుభ్రమలోఁ బడక స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని సామ్యమున నిలిపి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తములయిన సర్వసాంసారిక కర్మలను చేయుము" అనుదానికంటె నాతనికి విశేషముగ నుపదేశింపవలసిన యావశ్యకతయుండదు. అయిన నీసామ్యబుద్ధిరూపమగు యోగ మందఱకు నొకజన్మమునందే ప్రాప్త మగుటను శక్యము కానేరదు. కావున సామాన్యజనుల కొఱకు స్థితప్రజ్ఞునియొక్క వర్తనము నింకను కొంత పరీక్షింపవలయునని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. కాన దీనిని విచారించునప్పుడు మఱికొన్నిటిని సైతము గమనింపవలయును. మనము విచారించుచున్న స్థితప్రజ్ఞుఁడు కృతయుగమునందలి పూర్ణావస్థను బొందినసమాజమున నున్నవాఁడు కాఁడు. ఇఁక నేమనఁగా: ఏసమాజమున ననేకులు స్వార్థమునందే నిమగ్నులయి యుండిరో యట్టి కలియుగమునందున్నసమాజమునం దతఁడు వడుచుకొనువాఁడుగ నుండవలయును. కారణ మేమి యన: మనుష్యునియొక్క జ్ఞాన మెంతపూర్ణమైనను నతనిబుద్ధి యెంత సామ్యావస్థను జెందియుండినను, కామక్రోధాదులయొక్క నడుమ చిక్కుకొనక పరిశుద్ధబుద్ధి గలిగినలోకులవలెనే సంచరించుచు, అహింస, శాంతి, దయ, క్షమ మొదలగు నిత్యములును పరమావధులు నగు సద్గుణములనే సర్వవిధముల నెల్లప్పుడును విడువకయుండిననే కాని యాసమాజమున నిర్వహింపలేఁడు. * అనఁగా: అందెల్లవారను స్థితప్రజ్ఞులే యగుసమాజమునం దున్న పరాకాష్ఠయగు నీతి, లేక, ధర్మాధర్మ

* "In the second place, ideal conduct such as ethical theory is concerned with, is not possible for the ideal man in the midst of men otherwise constituted. An absolutely just or perfectly sympathetic person, could not live and act according to his nature in a tribe of cannibals. Among people who are trecherous and utterly without scruple, entire truthfulness and openness must bring ruin". Spencer's *Data of Ethics*. Chap. XV, p. 280. స్పెన్సరు దీనికి Relative Ethics అని పేరిడెను.

ములును, మఱియు నెల్లవారును లోభులే యగు సమాజమునందున్న ధర్మాధర్మములును అనునవి కొంతయయినను వేఱుగనే యుండవలయును; అట్లు కాకపోయెనేని సాధువు లీజగత్తును విడువవలసివచ్చును. మఱియు నంతటను దుష్టులసామ్రాజ్యమే యగును. ఇట్లనుటచే సాధువు తనసమతాబుద్ధిని విడువవలయునని దీనికి నర్థము కానేరదు. అయిన నీసమతలలో భేద మున్నది. "బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని" —"బ్రాహ్మణుఁడు, గోవు, ఏనుగు ననువాని విషయములో" (గీ. ౫. ౧౮) పండితులబుద్ధి సమముగ నుండునని గీతయందుఁ జెప్పఁబడినది. కావున గోవునకై తెచ్చిన గడ్డిని బ్రాహ్మణునకును, బ్రాహ్మణులకొఱకై వండినయన్నమును గోవునకును, నెవఁడైన పెట్టునేని యతనిని మనము పండితుఁడని యందుమా? సన్న్యాసమార్గమునందుండువారీప్రశ్న నొకగొప్పది యని యెన్నకపోయినను, కర్మయోగశాస్త్రజ్ఞు లట్లనరు. కృతయుగమున నున్నసమాజముయొక్క పూర్ణావస్థయు, అందున్న ధర్మాధర్మములస్వరూపమును నెట్టిదని విచారించి దేశకాలానుసారముగ వాని నెంతవఱకు మార్పవలయునో నిశ్చయించి, స్వార్థపరాయణులసమాజమునందు స్థితప్రజ్ఞుఁడు సంచరించుచున్నాఁడు. మఱియు కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న వికటప్రశ్న మిదియే యని చదువరులకు రెండవప్రకరణపువివేచనవలనఁ గన్పట్టును. స్వార్థపరాయణులపై కోపింపక, లేక, వారియొక్క లోభబుద్ధిని జూచి తనమనస్సునందలిసమతను చెడిపోనీయక యీవిధముగు జనులకల్యాణార్థమై సాధువు కర్తవ్య మనియే వైరాగ్యముతోఁ దనయుద్యోగమును వర్తిల్లఁజేయుచునే యుండును. ఈతత్త్వమునే మనంబున నిడుకొని శ్రీసమర్థరామదాసస్వామిగారు దాసబోధయొక్క పూర్వార్ధమున మొదట బ్రహ్మజ్ఞానమును జెప్పి, లోకులను నిపుణులుగఁ జేయుటకై వైరాగ్యముతో (అనఁగా: నిస్పృహత్వముతో) లోకసంగ్రహార్థమై వ్యాపారమును గాని, యుద్యోగమును గాని చేయుస్థితప్రజ్ఞుని, లేక, యుత్తమపురుషుని వర్ణించుటకు, పదునొకండవదశకములో (దాస. ౧౧. ౧౦; ౧౨. ౮-౧౦; ౧౫. ౨) నారంభించిరి. మఱియు పిదప పదునెనిమిదియవదశకమున జ్ఞానియొక్క, అనఁగా: జ్ఞాత

"On the evolution—hypothesis, the two (Absolute and Relative Ethics) presuppose one another; and only when they co-exist, can there exist that ideal conduct which Absolute Ethics has to formulate, and which Relative Ethics has to take as the standard by which to estimate divergencies from right, or degrees of wrong," అని యాతఁడు చెప్పుచున్నాఁడు.

యొక్క కథ, గోష్ఠి, యుక్తి, యంత్రము, ప్రసంగము, సాక్షేపము, తర్కము, ధూర్తత, రాజకరణము, సహిష్ణుత, తీక్ష్ణత, ఔదార్యము, అధ్యాత్మ జ్ఞానము, భక్తి, యలిప్తత్వము, వైరాగ్యము, ధృష్టత, ఇచ్ఛ, నియతముగనుండుట, నిగ్రహము, సమత, వివేకము మొదలగు ననేకగుణముల నెల్లవారు నభ్యసింపవలయునని చెప్పినారు (దాస. ౧౯. ౨); కాని యీనిస్పృహులు లోభులలో సంచరింపవలసి వచ్చినందున—

"ఘటాసీ ఆణావా ధట, ఉద్ధటాసీ పాహిజే ఉద్ధట,
ఖటనటాసీ ఖటనట, అగత్య కరీ." (దాస. ౧౯. ౯. ౩౦.)

"వ్రాత్యునితో వ్రాత్యునే చేర్పవలయును. పిచ్చివానితో పిచ్చివానినే కూర్పవలయును. వెఱ్ఱిపట్టుదల గలవానితో నట్టివానినే కలసికొనునట్లు చేయవలయును"—అని యిట్లు తుదకు సమర్థులవా రుపదేశించిరి. పూర్ణావస్థలోనుండి వ్యవహారములోనికి దిగుట, అనఁగా: అత్యున్నతమైన మెట్టుయొక్క ధర్మాధర్మముల యందు కొంతయో గొప్పయో భేదముఁ జేయవలసివచ్చుట యనునది నిర్వివాదముగనే యున్నదని తాత్పర్యము.

పూర్ణావస్థయందున్న సమాజమునుండి క్రిందికి నాఁడు, అనఁగా : అనేక విషయములయొక్క సారాసారములను విచారించి పరమావధియగు నీతి ధర్మ లో కొంతగనో, లేక, గొప్పగనో భేదము చేయవలసి వచ్చెనేని, నీతిధర్మము నిత్య మెట్లగును ? మఱియు "ధర్మో నిత్యః" అని వ్యాసులవారు భారతసావిత్రియందు చెప్పినందులకు గతియేమి? యని దీనిపై నాధిభౌతికవాదులు శంకింతురు. అధ్యాత్మదృష్టిచే సిద్ధమగు ధర్మముయొక్క నిత్యత్వము కేవలము కాల్పనికముగుటచే నన్ని సమాజములయొక్క స్థితివలె నాయాకాలములందు "అనేకుల కధిక సుఖము" అను సిద్ధాంతముచేఁ బ్రాప్తమగు నీతితత్త్వమే సత్యమగు నీతినియమ మగు నని వారందురు; కాని యీ పూర్వపక్షరీతి బాగుగ లేదు. భూమితిశాస్త్రమునందుఁ జెప్పఁబడినటుల నేమాత్రమును వెడల్పులేని సరళమగు రేఖ గాని, లేక, యేమాత్రమును తప్పు లేని వర్తులమగుపరిధి గాని యెవరికిని వ్రాయుటకు సాధ్యము కాకపోయినను, అట్లు సాధ్యము కాని హేతువుచే సరళరేఖయొక్క గాని, లేక, శుద్ధవర్తులరేఖయొక్క గాని శాస్త్రీయమగులక్షణము తప్పు గాని నిరర్థకమయినది గాని కానటులే, యేమాత్రమును లోపము లేనిదియు, సరళమును శుద్ధము నయినదియు నీతినియమములు గలిగినది నుమ్మైయుండవలయు నని చెప్పుట

తప్పు, లేక, వ్యర్థము కానేరదు. ఇంతియకాక యేవిషయముయొక్క యయినను పరమావధియైన శుద్ధస్వరూప మేదియో మొదట నిశ్చయించిననే కాని వ్యవహారమునందుఁ గన్పట్టునట్టి యావిషయముయొక్క యనేకస్వరూపములను సంస్కరించుట, లేక, సారాసారవిచారముఁ జేసి దానియందున్న తారతమ్యమును దెలిసికొనుట శక్యము కానేరదు. మఱియు నీకారణముననే మేలిమివన్నె బంగార మేది యని సరాబు ముందు నిర్ణయించుచున్నాఁడు. దిక్కులను జూపు ధ్రువమత్స్యయంత్రము వైపునకుఁ గాని, ధ్రువనక్షత్రమువైపునకుఁ గాని చూడక యపారమగుసముద్రమునందలి తరంగములయొక్కయు, వాయువుయొక్కయు తారతమ్యమునే చూచి యోడ నడుపు వాఁడు మాటిమాటికి చుక్కానిని త్రిప్పెనేని యాతనికి గలుగు స్థితియే నీతినియమముయొక్క పరమావధిస్వరూపము నెఱుఁగక దేశకాలానుసారముగ మాత్రమే సంచరించుమనుష్యునకును సంభవించును. కావున కేవలాధిభౌతికదృష్టిచే విచారించినను ధ్రువునివలె స్థిరము నిత్యము నైన నీతితత్త్వమేది యని మొదట నవశ్యము నిశ్చయింపవలసివచ్చును. మఱియు నొకమాఱిది యావశ్యకమని యంగీకరించెనేని యాధిభౌతికమతమందలి కలమే (పద్ధతి) యగును. కారణ మేమి యనఁగా: సుఖము దుఃఖము మొదలగు సర్వ విషయోపభోగములును నామరూపాత్మకములు గావుననే యనిత్యములు వినాశులు మాయలోఁ జేరినవియే యయియున్నవి. కావున వానియొక్క, (అనఁగా: బాహ్యప్రమాణములయొక్క) యాధారముచేతనే సిద్ధములైన యేనీతినియమములైనను నిత్య మనుటకు వీలులేదు. ఆధిభౌతికములైన బాహ్య సుఖదుఃఖములయొక్క కల్పన యెటులు మాఱునో యటులే వానిపై రచియింపఁబడిన నీతిధర్మములును మాఱవలయును గనుక నెప్పుడును మాఱునట్టి నీతిధర్మములయీ స్థితిని దాఁటవలసియుండెనేని మాయాసృష్టియం దున్నవిషయోపభోగమును వదలి నీతిధర్మరూపమగు మహాగృహమును, సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యను నధ్యాత్మజ్ఞానముయొక్క పునాదిమీఁదనే కట్టవలసి వచ్చును. కారణమేమి యనఁగా: ఆత్మకాక రెండవవస్తు వేదియైనను జగత్తునందు నిత్యముకాదని వెనుకతొమ్మిదియవప్రకరణముఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. "ధర్మో నిత్య స్సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే"—"నీతియొక్క, లేక, సదాచరణముయొక్క ధర్మము నిత్యము. మఱియు సుఖదుఃఖము లనిత్యములుగ నున్నవి"—అను వ్యాసవచనములయొక్క తాత్పర్యముసైత మిదియే యై యున్నది. దుష్టులు, లోభులు నైనవారిసమాజమునందు అహింస సత్యము మొదలగు నిత్యము లగునీతిధర్మములను బూర్ణముగఁ

బాలించుటకు సాధ్యము కాదనుట సత్యమే; కాని వారియొక్క దోష మానిత్య ధర్మములపైఁ బెట్టుట యోగ్యము కానేరదు. సూర్యునియొక్క కిరణముల ప్రసారముచే నొకపదార్థముయొక్క నీడ యొక సరళమైన ప్రదేశమునందు సరళముగను నిమ్నోన్నతప్రదేశమున నిమ్నోన్నతముగను పడినందున, ఆ యసమతామూలమునసే నిమ్నోన్నతముగ నుండి యుండవలయునని యనుమానించుటకు సాధ్యము కానటులే, దుష్టుల సమాజమునందలి నీతిధర్మముల పరాకాష్ఠయొక్క శుద్ధస్వరూపము స్పష్టముగఁ గన్పట్టకపోవుటచే నపూర్ణావస్థయందున్న సమాజమునందు స్పష్టముగఁ గాన్పించెడి నీతిధర్మములయొక్క యపూర్ణస్వరూపమే ముఖ్యము, లేక, మొట్టమొదట నుండునది యని చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. ఇది సమాజపు దోషమై యున్నది. నీతియందలిదోషము కాదు. కావున నేర్పరులగువారు శుద్ధము నిత్యము నయిన నీతిధర్మములవిషయమై వాదులాడక సమాజ మున్నతస్థితిలోనికి వచ్చి పూర్ణావస్థను జెందవలయునని ప్రయత్నించుచున్నారు. లోభుల సమాజమున నిట్లుండఁగా నపరిహార్య మనుతలంపున నిత్యమయిన నీతిధర్మములకు నేదైనయపవాదము మనశాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినను వానివిషయమై ప్రాయశ్చిత్తమును చెప్పుచున్నారు. మఱియు "పాశ్చాత్త్యులగునాధిభౌతికులైన నీతిశాస్త్రజ్ఞు లీయపవాదమునే ప్రకారాంతరముచేఁ బ్రతిపాదించుచున్నందున, నీయపవాదమును నిశ్చయించుటకు నుపయోగకరమైన బాహ్యఫలములయందలి తారతమ్యముయొక్క తత్త్వమును, భ్రమముచే నీతియొక్క మూలతత్త్వమని వారనుకొనుచున్నారు."—అని పూర్వప్రకరణమున నేను చూపిన భేదమునందున్నరహస్య మిప్పుడు చదువరులకు స్పష్ట మగును.

స్థితప్రజ్ఞుఁడైన జ్ఞానియొక్క వర్తనము, బుద్ధియు, నీతిశాస్త్రమునకుఁ బునాది యగుటచే దానియందుండి వెలువడు నీతియొక్క నియమము నిత్యమయినను, సమాజముయొక్క యపూర్ణావస్థయందుఁ గొంచెమో, గొప్పయో యేల మాఱవలసి వచ్చుననియు, నది యావిధమున మాఱినయెడల నీతి నియమములయొక్క నిత్యత్వమునకు దానివలన బాధయే కలుగ దనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పుడు స్థితప్రజ్ఞుఁడగు జ్ఞాని యపూర్ణావస్థగలసమాజమునఁ జేయుచున్న వర్తనకు కారణము, లేక, మూలతత్త్వము ఏమని మొదట చేయఁబడిన శంకను విచారింతము. ఈవిచారము రెండువిధములుగఁ జేయవచ్చునని వెనుక నాలవ ప్రకరణమునఁ జెప్పఁబడినది. అందు కర్తయొక్క బుద్ధిని ప్రధానముగ నంగీకరించి చేయునది మొదటిది. అతని బాహ్యవర్తనము ననుసరించి చేయునది రెండవది.

వీనిలో రెండవదృష్టిచే విచారించితి మేని "స్థితప్రజ్ఞుఁడు సేయువ్యవహారము లన్నియు తఱుచుగ నందఱు జనులయొక్క హితార్థమే యయి యున్నవి" అని స్పష్టపడును. పరమజ్ఞానులగు సత్పురుషులు "సర్వభూతహితే రతాః" "సర్వభూతములయొక్క కల్యాణమునందు నిమగ్నులై యుందు"రని గీతలలో రెండుపర్యాయములు చెప్పఁబడినది. (గీ.౫.౨౫: ౧౨. ౪); మఱియు నీయర్థమే మహాభారతమునందును నింకననేకప్రదేశములయందును చెప్పఁబడినది. స్థితప్రజ్ఞుఁడైన సిద్ధపురుషుఁడును, అట్టియహింసాదినియమములనే, ధర్మముయొక్కయు, సదాచరణముయొక్కయు గ్రంథము లగునని నేనిదివరలో చెప్పియున్నాను. ఈయహింస మొదలగు నియమము లెందుకొఱకున్నదియు, నీధర్మములలక్షణ మేమియో యదియు, చెప్పుచు "అహింసా సత్యవచనం సర్వభూతహితం పరం"—"అహింసయు సత్యభాషణయు నను నీతిధర్మములు సర్వభూతహితార్థములై యున్నవి"(వన. ౨౦౬. ౭౩) "ధారణా ద్ధర్మమిత్యాహుః"—"జగత్తునుధరించుచున్నది కావున ధర్మము"(శాం. ౧౦౯.౧౨)—"ధర్మం హి శ్రేయ ఇత్యాహుః"—"ఏది కల్యాణమో యదియే ధర్మము"(అను.౧౦౫.౧౪)—"ప్రభవార్థాయ భూతానాం ధర్మప్రవచనకృతం"—"లోకులయభ్యుదయార్థమే ధర్మశాస్త్రములు వెలువడినవి"—(శాం. ౧౦౯.౧౦)—"లోకయాత్రార్థ మే వేహ ధర్మస్య నియమః కృతః, ఉభయస్యసుఖోదర్కః"—"లోకవ్యవహారము నడిపించుచు నుభయలోకములయందు కల్యాణము కావలయునని ధర్మాధర్మములు నియమింపఁబడినవి" (శాం. ౨౫౮. ౪.) అని ధర్మములయొక్క బాహ్యోపయోగమును జూపుననేకవచనములు మహాభారతమునందుఁ జెప్పఁబడినవి. అట్లే ధర్మాధర్మసంశయసమయములందు జ్ఞానులును—

"లోకయాత్రా చ ద్రష్టవ్యా ధర్మ శ్చాత్మహితాని చ."

"లోకవ్యవహారము, నీతిధర్మము, తమకల్యాణము నను నీబాహ్యావిషయము లను బాగుగ విచారించి" (అను. ౩౭. ౧౬; వన. ౨౦౬. ౯౦) పిదప నేమి చేయవలయునో యది నిశ్చయించుకొనవలయునని భారతమునఁ జెప్పఁబడినది; మఱియు వనపర్వమునందు శిబిచక్రవర్తి ధర్మాధర్మనిర్ణయమునకై యీయుక్తిని యుపయోగించినాఁడని యున్నది. (వన. ౧౩౧ మఱి ౧౨. చూడు) ఈవచనముల వలన సమాజముయొక్క యుత్కర్ష మనునదియే స్థితప్రజ్ఞునియొక్క యాచరణమునందలి బాహ్యాధోరణి యని స్పష్టమగుచున్నది. మఱియు నిది సత్య మగునేని, యనేకుల కధికసుఖమని కాని, సుఖశబ్దమునకుఁ గలవ్యాపకార్థము ననుసరించి,

హితము, కల్యాణము ననికాని, ఆధిభౌతికవాదులు సెప్పునట్టి నీతితత్త్వమునే యధ్యాత్మవాదు లేల స్వీకరింపరని సహజముగ ప్రశ్న బయలువెడలును; కాని యటు లొప్పుకొనిన "అనేకులకధికసుఖ"మను నీసూత్రమునందు బుద్ధికి నాత్మప్రసాదమువలనఁ గలుగఁబోవు సుఖమునకును, లేక, యున్నతికిని పారలౌకికకల్యాణమునకు నంతర్భావము కాలేదను నొకగొప్పదోష మున్నదని వెనుక నాలుగవప్రకరణములోఁ జెప్పియుంటిని; కాని 'సుఖశబ్దార్థమును' అధికముగ వ్యాపకముగఁ జేసి యీదోషము ననేకవిధముల నివారింపవచ్చును; మఱియు నీతిధర్మముయొక్క నిత్యత్వసంబంధములో పైనఁ జెప్పఁబడినయాధ్యాత్మికోపపత్తియు ననేకులకు విశేషమహిమ గలదని తోఁపదు. కావున నీతిశాస్త్రముయొక్క యాధ్యాత్మికములు నాధిభౌతికములు నయినమార్గములందున్న మహత్త్వములకు భేద మేమియో యిక్కడ దాని నింకను కొంచెము స్పష్టముచేయుట యావశ్యకముగ నున్నది.

ఏకర్మయైనను నీతిదృష్టిచే యోగ్య మయినది యగునా? కాదా? యని విచారించుటకు (౧) ఆకర్మకు కేవలబాహ్యఫలము (అనఁగా: జగత్తునందు దృశ్యమగు పరిణామము) ఏమికలిగినదో, యేమికలుగఁగలదో దానిని జూచుటయు, (౨) ఆకర్మను జేయువానియొక్క బుద్ధి (అనఁగా: వాసన) యెట్లున్నదో దానిని జూచుకొనుటయు ననురెండుమార్గములు గలవు. మొదటిదానిని ఆధిభౌతికమార్గ మని చెప్పుచున్నారు. రెండవదానియందు మరల రెండుపక్షములు బయలువెడలుచున్నవి. ఈరెండుపక్షములకును వేర్వేఱుపేరు లున్నవి. శుద్ధమైనకర్మ సంఘటిల్లుటకయి వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధముగ నుండవలసివచ్చును. మఱియు వాసనాత్మకబుద్ధి శుద్ధముగ నుండుటకు వ్యవసాయాత్మక (అనఁగా : కార్యాకార్యములను నిర్ణయించు) మగుబుద్ధి స్థిరము, సమము, శుద్ధముగ నుండవలయు నని వెనుకటిప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈసిద్ధాంతానుసారముగ నెవరియొక్కయు కర్మ శుద్ధముగ నున్నదా? లేదా? యని చూచుటకు వారివాసనాత్మకమగు బుద్ధి శుద్ధముగ నున్నదా? లేదా ? యని చూడవలసివచ్చును. కర్తయొక్క బుద్ధి (అనఁగా: వాసన) శుద్ధమైనదా? లేదా? యనుదానినిశ్చయము తుదకు వ్యవసాయాత్మకమగు బుద్ధియొక్క శుద్ధతనుండియే చేయవలసివచ్చునని యిందలి సారాంశము. (గీ. ౨. ౪౧) ఈవ్యవసాయాత్మక బుద్ధి సదసద్వివేచనాశక్తిరూపమయినస్వతంత్రదేవత యని యంగీకరించితిమేని, యది ఆధిదైవికమార్గ మగును. మఱియు నీబుద్ధి స్వతంత్రమైన దైవతము కానేరదు. మఱి యేమన: ఆత్మయొక్క యొకయంతరింద్రియమై యున్నది. మఱియు దానివలన బుద్ధి ప్రధాన మని యంగీకరింపక యాత్మ ప్రధాన మని యంగీకరించి

వాసనయొక్క శుద్ధతను విచారింతుమేని యది నీతినిర్ణయముయొక్క అధ్యాత్మిక మార్గ మయినది. ఈయన్నిమార్గములలో నాధ్యాత్మికమార్గమే శ్రేష్ఠ మని మన శాస్త్రకారులు సెప్పుదురు; మఱి జర్మనుతత్త్వవేత్తయు, ప్రసిద్ధుఁడు నగు కాంటు బ్రహ్మాత్మైక్యసిద్ధాంతమును స్పష్టముగ వ్రాయకపోయినను, తననీతి శాస్త్రవివేచనను, శుద్ధబుద్ధి మొదలుకొని, అనఁగా: నొకవిధమగు నధ్యాత్మదృష్టిచేతనే యారంభించి యటులేల చేయవలయునో యందులకు పూర్ణముగ సోపపత్తికముగ సైతము వ్రాసెను. *గ్రీసుయొక్క యభిప్రాయమును నిదియే; కాని యీవిషయమై యన్నియూహాపోహాలు నీచిన్నగ్రంథమునఁ జేయుటకు సాధ్యము కానేరదు. నీతిమత్తను పూర్తిగ నిర్ణయించుటకుఁ గర్మలయొక్క బాహ్యఫలములవైపున దృష్టి నుంచుటకంటె, దానికర్తయొక్క శుద్ధమగుబుద్ధి వైపునకు విశేషముగ నేల యుంచవలసినదియు నొకటిరెండుదాహరణములతో వివరించి వెనుక నాలుగవప్రకరణములో స్పష్టముగ వ్రాసియే యున్నాను. ఈసంబంధములో విశేషమగువిచారమును పిదప పదునైదవప్రకరణములో పాశ్చాత్త్యములు, పౌరస్త్యములు నగు నీతిమార్గములను పోల్చి చెప్పునప్పుడు చేయుదును. ఇప్పుడు చెప్పున దేమన: కర్మయైనను సంఘటిల్లుటకు నాకర్మను జేయవలయునని బుద్ధి మొదట కావలసి వచ్చును గాన, కర్మలయొక్క యోగ్యతాయోగ్యతల విచారముసైతము బుద్ధియందలిశుద్ధతాశుద్ధతలమీఁదనే సర్వాంశములచేతను పూఁటఁబడియుండును. బుద్ధి సరియైనది కానియెడల కర్మయు నయోగ్యమైనదియే యగును. కేవలబాహ్యకర్మ కూడ నిది యైనంతమాత్రమున, బుద్ధియు చెడుదిగనే యుండి యుండవలయు నని యనుమితి చేయుటకు సాధ్యము కాదు. కారణమేమి యనఁగా: మఱచి పోవుటచేఁ గాని, పొరపాటుచేఁ గాని, యజ్ఞానముచేతఁగాని బాహ్యకర్మ లట్లగును; మఱియు నాకర్మలను నీతిశాస్త్రప్రకారముగ చెడ్డవి యని చెప్పుట సాధ్యము కాదు. 'అనేకుల కధికసుఖ' మనునీతితత్త్వము బాహ్యపరిణామమునకు మాత్రమే సంబంధించును. మఱియు నీసుఖదుఃఖాత్మకమగు బాహ్యపరిణామమును నిశ్చితరీతిచే కొలుచుటకు బాహ్యసాధనము నేటికిని వెలువడలేదు. కావుననే నీతిమత్తకు నీ నికషోపలము (ఒరిపిడిఱాయి) చేతనే తప్పక యథార్థనిర్ణయము కాఁగలదని నమ్మిక లేదు. అటులే మనుష్యుఁ డెంతనేర్పరి యైనను, వానియొక్క బుద్ధి శుద్ధము కానియెడల ప్రతిసమయమునను, ధర్మమునే యాచరించునని నియమము లేదు. అతనికి

* See Kant's *Theory of Ethics*, trans. by Abbott, 6th Ed. especially *Metaphysics of Morals* therein.

విశేషముగ స్వార్థము గల ప్రసంగమున నేమి చెప్పఁబడియును,—"స్వార్థే సర్వే విముహ్యంతి యేఽపి ధర్మవిదో జనాః" (మ. భా. విరా. ౫౧. ౪). "మనుజుఁడెంతజ్ఞానియు, ధర్మవేత్తయు నేర్పరియు నయినను సర్వభూతములయందును సముఁడు కానియెడల, నతని కర్మలు, తప్పక శుద్ధములుగను, లేక, నీతిదృష్టిచే నిర్దోషములుగ నుండునని నియమముండ"దని యిందలి సారాంశము. కావున నీతిని విచారించుచున్నప్పుడు, కర్మయొక్క బాహ్యఫలముకంటె కర్తయొక్క బుద్ధియే ప్రధానముగ విచారింపఁబడవలయును. సామ్యబుద్ధియే సద్వర్తనమునకు నిజమగు బీజ మని మతశాస్త్రకారులు సిద్ధాంతముఁ జేసిరి. మఱియు భగవద్గీతయందు సైతము—

* "దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ,
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ కృపణాః ఫలహేతవః." (గీ. ౨. ౪౯)

అని యర్జునునకు భగవంతునిచేఁ జేయఁబడిన యుపదేశమందున్న రహస్య మిదియే. ఈశ్లోకమునందున్న బుద్ధిశబ్దమునకు జ్ఞాన మర్థమునుకొని కర్మయు జ్ఞానము ననునీరెంటిలో జ్ఞానమునకే శ్రేష్ఠత్వ మీయఁబడెనని యనేకులు చెప్పుచున్నారు; కాని యీయర్థము పొరపాటని మామతము. బుద్ధియోగ మనఁగ సమత్వబుద్ధియోగ మని యిక్కడ శాంకరభాష్యములో నర్థము వ్రాయఁబడినది. కావున యథార్థముగఁ జూచితిమేని దానికి కర్మపరమగు నర్థము చేయవలయును. అట్లు చేసిన సరళముగ నన్వయింపఁగలదు. కర్మను జేయువారు రెండువిధములుగ నున్నారు. ఒకరు ఫలమును గోరి చేయువారు (అనఁగా: ఆకర్మవలన నెందఱి కెంత సుఖము గలుగునో యని యాలోచించి చేయువారు), మఱియొకరు బుద్ధిని సమముగను నిష్కామముగ నునిచి కర్మను జేయువారు. వీరు తా మటులు చేయునపుడు కర్మధర్మసంయోగముచే నేపరిణామముగలిగినను లక్ష్యపెట్టరు. వీనిలో "ఫలహేతవః" అనఁగా ఫలమును గోరి కర్మలను జేయువారు, నైతికదృష్టిచేఁ గృపణులు (అనఁగా : తక్కువవారు) అని నిశ్చయించి, సమత్వబుద్ధిచేఁ గర్మలను జేయువారు శ్రేష్ఠులని యీశ్లోకమున నిశ్చయింపఁబడినది. "దూరేణ హ్యవరం కర్మ బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ"—"ఓధనంజయా! సమత్వబుద్ధియోగముకంటె

* "ఓధనంజయా! (సమ)బుద్ధిరూపమగుయోగముకంటె, (కేవల) కర్మనికృష్టమైనది. గాన (సమ) బుద్ధినే యాశ్రయింపుము. ఫలమును గోరి కర్మను జేయువారుకృపణులు, (అనఁగా: తక్కువవారు)"అనియీశ్లోకమునకు సరళమగునర్థము.

కేవలకర్మ యత్యంతనికృష్టము''—అని యీశ్లోకముయొక్క మొదటిరెండు చరణములలో నున్న తాత్పర్య మిదియే. ''మఱియు భీష్మద్రోణుల నే నెట్లు చంపుదును?'' అనునీ యర్జునుని ప్రశ్నకు నిదియే యుత్తరము. చంపుటయు, చచ్చుటయు నను క్రియలను మాత్రమే చూడక మనుజుఁ డేబుద్ధితో నాపనిని జేయుచున్నాఁడో దానిని జూడవలయునని దీనియందున్న భావార్థము; కావున ''నీవు బుద్ధిని (అనఁగా: సమబుద్ధిని) శరణు పొందుము'' అని యీశ్లోకముయొక్క మూఁడవ చరణమున నుపదేశింపఁబడినది. మఱియు నుపసంహారాత్మకమగు పదునెనిమిదవ యధ్యాయమందును ''బుద్ధియోగము నాశ్రయించి నీవు నీకర్మలను జేయుము''అని భగవంతుఁడు చెప్పినాఁడు. గీత కేవలకర్మయొక్క విచారము కనిష్ఠమని తెలిసికొనినది. కావుననే యాకర్మకు ప్రేరకమగు బుద్ధియొక్క విచారమే శ్రేష్ఠమని చెప్పుచున్నదని గీతయందలి మఱియొకశ్లోకమువలన వ్యక్త మగుచున్నది. పదునెనిమిదియవ యధ్యాయమున కర్మయొక్క మంచి చెడుగులు వర్ణింపఁబడినవి. అనఁగా: సాత్త్వికములు, రాజసములు, తామసములు నని మూఁడువిధములుగ జెప్పఁబడినవి. ఒకకర్మఫలమునే గీతయుద్దేశించినయెడల ననేకులకు సుఖము నిచ్చు కర్మయే సాత్త్వికమని భగవంతుఁడు చెప్పియుండును; కాని యటులు చెప్పక ''ఫలాశను వదలి నిస్సంగబుద్ధిచే చేయఁబడిన కర్మలు సాత్త్వికములు, లేక,యుత్తమము లైనవి'' యని పదునెనిమిదియవయధ్యాయమున చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౩). గీత కర్మాకర్మవివేచనఁ జేయుచు కర్మలయొక్క బాహ్యఫలములకంటె కర్తయొక్క నిష్కామము సమము నిస్సంగము నయినబుద్ధికే యధికమయిన మహత్త్వ మిచ్చుచున్నదని దీనివలన స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నీన్యాయమునే స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క వర్తనకు సంబంధింపఁజేయుదు మేని, స్థితప్రజ్ఞుఁడేసామ్యబుద్ధిచే తనతో సమానులైన వారితోడను, తక్కువవాండ్రతోడను (అనఁగా: అందఱితోడను),వ్యవహరించుచున్నాఁడో,యీసామ్యబుద్ధియే యతనియొక్క యాచరణకు సత్యమయిన బీజము కావున నీయాచరణముచేఁ గాఁబోవు సర్వభూతహిత మాసామ్యబుద్ధియొక్క బాహ్యము నానుషంగిక మయిన పరిణామమే యని సిద్ధ మగును. అట్లే యెవరియొక్క బుద్ధి పూర్ణమయిన సామ్యావస్థ నొందినదో వారు లోకుల కాధిభౌతికసుఖమును మాత్రమే కలిగించుటకై తమయొక్క సర్వవ్యవహారములను చేయుట సంభవింపదు. వారు మఱియొకరి కపకారము చేయ రనుమాట సత్యమే; కాని యిది వారికి ముఖ్యమగు ధ్యేయము కానే

రను. ఇఁక నేమన: సమాజమునందున్న మనుష్యులయొక్క బుద్ధి యంతకంతకు శుద్ధమగుచు రాఁగాఁ దుద కెల్లవారును దమవలె నాధ్యాత్మిక పూర్ణావస్థ నొంద వలయు నని ప్రయత్నము చేయుచుందురు. మనుజులయొక్క కర్తవ్యములలో శ్రేష్ఠము సాత్త్వికము నైన కర్తవ్య మిదియె. కేవల మాధిభౌతికమయిన సుఖ వృద్ధియొక్క ప్రయత్నమును నేను గౌణమని కాని రాజసమని కాని యెన్నుదును.

కర్మాకర్మ నిర్ణయార్థమై కర్మయొక్క బాహ్యఫలమును లక్ష్యపెట్టక కర్తయొక్క శుద్ధబుద్ధికే ప్రాధాన్య మీయవలయునని గీతలయొక్క సిద్ధాంత ముపైన ననేకులు "కర్మఫలముల వైపునఁ జూడక యీరీతిగ కేవలశుద్ధబుద్ధినే విచారింపవలయునని చెప్పితిమేని, శుద్ధబుద్ధి గలిగిన మనుష్యుఁ డేదైన దుష్కృత్యమును జేసినను తప్పు లేదని సిద్ధమగును. మఱియు వారికి సర్వదుష్కృత్యములను జేయుటకు స్వాతంత్ర్యము లభించును." అని తర్కయుక్తమగునాక్షేపముఁ జేయుదురనుట నాకల్పన కానేరదు. ఇఁక నేమనఁగా: కొందఱు క్రైస్తవమత బోధకు లీవిధముగ గీతాధర్మములపైఁజేసిన యాక్షేపమును నేను జూచియున్నాను. * కాని యీయాక్షేప మన్నివిధములచే మూర్ఖతామూలముగను దురాగ్రహ మూలముగ నున్నదని చెప్పుటకు మాకేమియు తప్పు తోఁపదు. వేయేల? ఆఫ్రికాలో నున్న యొకానొకనల్లనిమూర్ఖుఁడు సంస్కరింపఁబడిన రాష్ట్రములయందున్న నీతితత్త్వముల నాకర్షించుకొనుట కేరీతి నపాత్రుఁడు నసమర్థుఁడు నగునో యటులే యీ క్రైస్తవమతబోధకుల బుద్ధి వైదికధర్మములయందున్న స్థితప్రజ్ఞునియొక్క యధ్యాత్మికపూర్ణావస్థను దెలిసికొనుట కైనను సమర్థమైనది కాదు. ఏలయన: వారు స్వధర్మసంబంధమగు వ్యర్థపుదురాగ్రహముచేతను, తామసము దుష్టము నగుమనోవికారముచేతను, నసమర్థులై యుందురని చెప్పుట కేమియు నభ్యంతరము లేదు. పందొమ్మిదవశతాబ్దమునఁ బ్రసిద్ధుఁడగు కొంటు అను జెర్మనుతత్త్వవేత్త కర్మలయొక్క బాహ్యఫలమును లక్ష్యపెట్టక నీతినిర్ణయార్థమై కర్తయొక్క బుద్ధినే విచారింపవలయు నని నీతిశాస్త్రమునుగుఱించి వ్రాసిన తన

---

* కలకత్తా యందలి యొకక్రైస్తవమతబోధకుఁ డిటు లాక్షేపించినందున నతనికి 'మిబ్రుక్సు' అను వారచే నీయఁబడిన సమాధాన మతని *Kurukshetra* (కురుక్షేత్ర) అని పేరుగల ముద్రితగ్రంథముయొక్క చివరఁజేర్పఁబడినది. గావున దానిం జూచునది. (*Kurukshetra*, Vyasashrama, Adyar, Madras, pp. 48—52).

గ్రంథమున ననేకస్థలములలో వ్రాసెను.*కాని దానిపై నెవరును నిట్టియాక్షేపమును జేసినవారు నాదృష్టికిఁ గాన్పింపలేదు. ఇఁక నది గీతలయం దున్న నీతితత్త్వమునకు మాత్ర మెట్లు సంబంధించును? బుద్ధి సర్వభూతములయందు సమమగునేని పరోపకారమును చేయుట యనునది దేహస్వభావముగనే మాఱును. మఱియు నమృతము నుండి మృత్యువు వచ్చుట యెట్లశక్యమో యటులే యీపరమజ్ఞానమును బరమశుద్ధబుద్ధియుఁ గలిగిన వానినుండి కుకర్మలు సంఘటిల్లుటయే యశక్య మగును. కర్మలయొక్క బాహ్యఫలములను విచారించుచు నూరక యుండకూడదని గీత చెప్పినప్పుడు దానికి మనసు వచ్చినయర్థము చేయుమని యుద్దేశము కాదు; ఇంక నేమనఁగ: దంభముచేతఁగాని, లోభముచేతఁగాని, పరోపకారమును జేయువేషమును వేసికొనవచ్చును గాని, సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే యున్నదని తెలిసికొనుటచే బుద్ధియందుఁ గలుగఁబోవు స్థైర్యమును సమతయును కలిగినట్లు వేషమువేయుటకు వీలులేదు. కావున, నీకృత్యముయొక్కయు యోగ్యతాయోగ్యతలను విచారించునప్పుడు కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామముకంటె కర్తయొక్క బుద్ధినే బాగుగ విచారింపవలయునని గీత చెప్పుచున్నది. సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసెనేని, నీతిమత్త యనునది కేవలము జడమైనకర్మయందు లేనేలేదు. అది యన్నివిధములచేఁ గర్తయొక్క బుద్ధి నవలంబించి యున్నదని గీతయొక్క సిద్ధాంతము; కాని యీ యాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమునందున్న సత్యమైనతత్త్వమును దెలిసికొనక యెవరికిఁ దోఁచినది వారు చేసిన యెడల వారు రాక్షసులు, లేక, తామసులు నని గీతలలోనె చెప్పఁబడినది. (గీ. ౧౮. ౨౫) ఒకపరి బుద్ధి సమమగునేని, వానికి కర్త

---

* "The second proposition is: That an action done from duty derives its moral worth, *not from the purpose* which is to be attained by it, but from the maxim by which it is determined."...The moral worth of an action "cannot lie anywhere but in the *principle of the will*, without regard to the ends which can be attained by action." Kant's *Metaphysic of Morals* (trans. by Abbott in Kant's *Theory of Ethics*, p. 16. The italics are author's and not our own). And again "When the question is of moral worth, it is not with the actions which we see that we are concerned, but with those inward principles of them which we do not see." p. 24. *Ibid*.

వ్యాకర్తవ్యవిషయమై విశేషముగ నుపదేశింప నక్కఱలే దను నీతతత్త్వము నెఱింగియే తుకోబాగారు శివాజీమహారాజుగారికి—

"కల్యాణకారక అర్థ యాచా ఏక, సర్వాం భూతీం ఏక ఆత్మా."

"సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదని తెలిసికొనుటయే దీనికి శ్రేయస్కర మగువిషయము" అని భగవద్గీతానుసారముగ కర్మయోగమను నొక తత్త్వమునే యుపదేశించిరి. (తు. గా. ౪౪౨౫. ౯.) కాని పూర్ణమైన సామ్యబుద్ధియే సదాచరణమునకు బీజమైనను, కర్మలను జేయువాఁడు బుద్ధి యీవిధముగ పూర్ణమును, శుద్ధమును నగు పర్యంతము నేమియుఁ జేయక యూరకుండవలయు నని దీనినుండి యనుమితి చేయకూడదని యిప్పుడింకొక పరి చెప్పవలయును. "స్థితప్రజ్ఞునివలె బుద్ధిని శుద్ధము చేయుట యనునది పరమధ్యేయము; కాని యిది పరమధ్యేయమని-యెన్ని యది యంతయు సిద్ధమగునంతకును నేమియుఁ జేయకుండ నుండక ప్రతిమనుజుఁడును శక్యమైనంతమాత్రమే నిష్కామబుద్ధితోఁ దనకర్మలను జేయుచు నుండెనేని వానిచేతనే బుద్ధి యంతకంతకు శుద్ధమై తుదకు పూర్ణమగు సిద్ధి ప్రాప్తించును. పూర్ణమగుసిద్ధి లభించినను కర్మలను జేయనని యాగ్రహము పెట్టుకొని కాలమును వ్యర్థముగఁ గడుపరాదు." అనునది మొదలుగాఁగల యుపదేశములు గీతలయొక్క యారంభముననే చేయఁబడినవి. (గీ. ౨. ౪౦).

'సర్వభూతహితము', లేక, 'అనేకుల కధికసుఖము' అను నీతితత్త్వము బాహ్యమైన కర్మమున మాత్రమే సంబంధించినందున, కొన్నాళ్లు మేయునదియు (పైన నుండునదియు) నల్పమును నై యున్నది. కాన 'సర్వభూతములయం దొక యాత్మ' యను స్థితప్రజ్ఞునియొక్క సామ్యబుద్ధి మూలగ్రాహిణి యగుటచే, నదియే నీతినిర్ణయము విషయమున శ్రేష్ఠమని యంగీకరింపవలయునని యీరీతిగ సిద్ధమైనను, దానిచేత వ్యవహారమందు వర్తించుటకు సరియైన యుపపత్తి కుదురదని దీనిపై ననేకు లాక్షేపణఁ జేయుచున్నారు; కాని యీ యాక్షేపము, తఱుచుగ సన్న్యాసమార్గీయులైన స్థితప్రజ్ఞులయొక్క జగత్తునందున్న వ్యవహారమును జూడఁగాఁ దోఁచి యుండును; కాని స్థితప్రజ్ఞుఁడైన కర్మయోగియొక్క వర్తనకు నది సంబంధింపదని కొంచెము విచారించిన నెవరికైన సహజముగఁ దోఁపకమానదు. వేయేల? సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే కలదని కాని, యాత్మౌపమ్యబుద్ధి యని కాని చెప్పఁబడు నీతతత్త్వములచే వ్యావహారికనీతితత్త్వముల కెట్లుపపత్తి కుదురునో యట్లు మఱియొక తత్త్వముచేతనైనను కుదురదని చెప్పినను చెప్పవచ్చును. సర్వదేశ

ములయందును, నీతిశాస్త్రముల యన్నింటియందును, ప్రధానమని చెప్పఁబడిన పరోపకారధర్మము నుదాహరణముగ దీసికొనుము. ఇతరులయందుండు నాత్మయే నాయందును గలదను నీయధ్యాత్మతత్త్వముచే నీధర్మమున కుపపత్తి కుదురున ట్లేయాధిభౌతికవాదముచేతను గుదురదు. ఆధిభౌతికశాస్త్రజ్ఞులీవిషయమునఁ దమశక్తి నంతను వినియోగపఱిచినను పరోపకారబుద్ధి యనునది యొకసహజగుణమనియు, నది యుత్క్రాంతివాదమునఁ జెప్పిన ట్లంతకంతకు వృద్ధిఁబొందుననియుమాత్రమే చెప్పుదురు. అంతమాత్రము పరోపకారమునకు నిత్యత్వము సిద్ధింపకపోవుటయే కాక స్వార్థపరార్థముల నడుమ వివాదము వెలువడినప్పు డీరెండుపక్షములను నెఱవేర్చుకొనుతలంపు గల రెండావులదూఁడ యగు 'చతురస్వార్థిక' దీనిమూలమున తనపక్షమును సాధించుకొనుట కవకాశము సైతము సిద్ధించునని వెనుక నాలుగవ ప్రకరణమునఁ జూపియేయున్నాను; కాని యీ విషయము ననేకులు "పరోపకారబుద్ధికి నిత్యత్వము సిద్ధమైనను నేమి ప్రయోజనము? సర్వభూతములయందు నొకయాత్మయే కలదని యెన్నుకొని ప్రతిమనుజుఁడు నెల్లప్పుడును సర్వభూతహితమునే చేయనారంభించునేని వానికి స్వీయకార్యనిర్వాహ మెట్లు కాఁగలదు? మఱియు నిట్లు యోగక్షేమములే నడవనియెడల వాఁడు లోకులకు కల్యాణమెట్లు చేయఁగలఁడు?" అని శంకలఁ జేయుదురు; కాని యీశంక లపరిహార్యములుగాని క్రొత్తవిగాని కావు. "తేషాం నిత్యాభియుక్తానాం యోగక్షేమం వహామ్యహమ్" (గీ.౯.౨౨) అని యిట్లు భక్తిమార్గదృష్టిచే భగవంతుఁడు గీతలయందే యీప్రశ్నమునకు నుత్తరమిచ్చెను. "మఱియు నధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న యుక్తివాదముచే సైతము నదియె నిష్పన్నమగును. లోకులకుఁ గల్యాణ మొనర్చుటకును బుద్ధిగలవారు భోజనాదికమును సైతము వదలవలయునని దీనితాత్పర్యము కానేరదు. ఇఁక నేమన: తనయొక్క దేహధారణమును లోకోపకారమునకై చేయుచున్నాఁడనని యతనికి బుద్ధి పుట్టవలయును. ఇట్లు బుద్ధిపుట్టినప్పుడే యింద్రియములు స్వాధీనముగ నుండుటచే లోకకల్యాణమగును" అని జనకునిచేఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. అశ్వ. ౩౨). మఱియు నీకారణముననే యజ్ఞము నొనర్చి యవశిష్టాన్నమును గ్రహించువారు 'అమృతాశు'లని చెప్పవలయునని మీమాంసకసిద్ధాంతమని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది. (గీ.౪.౩౧) కారణ మేమియన: వారిదృష్టిచే యజ్ఞమనునది జగత్తుయొక్క ధారణపోషణలనిమిత్త మగుకర్మయే కావున లోకకల్యాణకరమగు నీ కర్మను జేయునప్పు డతని యుద్దేశము నిర్వాహమగుననియు, నట్టినిర్వాహమును జేయవలయు

ననియు, స్వార్థముకొఱకు యజ్ఞరూపమగు క్రమమును జెడఁగొట్టుట మంచిది కా దనియు వారిచే సిద్ధాంతీకరింపఁబడిన వ్యావహారిక దృష్టితోఁ జూచినను—

“తో పరోపకార కరితచి గేలా, పాహిజే తో జ్యాలా త్యాలా,
మగ కాయ ఉణే తయాలా, భూమండళీ.”

అని దాసబోధయందు (౧౯. ౪. ౧౦) సమర్థులవారు సెప్పినది యథార్థముగనే యున్నదని యనుభవమునకు వచ్చును. సారాంశమేమన: లోకకల్యాణార్థమై ప్రయత్నించువారియొక్క యోగక్షేమము లాటంకపఱుపఁబడుట యీ జగత్తున నెప్పుడును గనుపడదు. పరార్థమును జేయుటకుమాత్ర మతఁడు నిష్కామబుద్ధితో సిద్ధముగ నుండవలయును. లోకులందఱు తనయందును, తాను సర్వలోకములయందు నున్నటులు భావన యొకపరి దృఢమైన పిదప స్వార్థము పరార్థముకంటె భిన్నమగునా? కానేరదా? యను ప్రశ్న వేయ నవకాశములేదు. “నేను వేఱు, లోకులు వేఱు” అను నీయాధిభౌతిక ద్వైతబుద్ధిచే “అనేకుల కధిక(పుష్కల) సౌఖ్యమును” జేయుటకు ప్రయత్నించువానిమనస్సునందు పైనఁ జెప్పఁబడిన భ్రామకము లగుశంకలు గల్గుచున్నవి. కాని, ‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ’ యను నద్వైతబుద్ధితోఁ బరోపకారమును జేయుటకుఁ బ్రవృత్తులైనవారి కీశంకయే యుండనేరదు. సర్వభూతాత్మైక్యబుద్ధిచే నిష్పన్నమగు సర్వభూతహితముయొక్క యీ యాధ్యాత్మికతత్త్వమును, మఱియు స్వార్థపరార్థములను ద్వైతముయొక్క (అనఁగా: అనేకులకుఁ గలుగుసుఖముయొక్క తారతమ్యముచే వెలువడు లోకకల్యాణముయొక్క) యాధిభౌతికతత్త్వమును నను నీ రెంటినడుమనున్న భేదమును దెలిసికొనవలసియున్నది. లోకకల్యాణమును చేయవలయునని మనస్సులో నుంచుకొని సాధువులు లోకకల్యాణమును జేయరు. ప్రకాశము నిచ్చుట సూర్యునకెట్లు సహజమైయున్నదో సర్వభూతాత్మైక్యరూపమగు బ్రహ్మజ్ఞానముచే మనస్సున పూర్ణముగు జ్ఞానము పరిణమించినందున, లోకకల్యాణమును జేయుటయే యీ సాధువులకు దేహస్వభావమై పోవును. మఱియు దేహస్వభావ మీరీతిగ పరిణమించెనేని సూర్యుఁడితరపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయుచునే స్వయముగఁ బ్రకాశించునటులు సాధువులయొక్క పరార్థమగు నుద్యోగముచేతనే వారికిని యోగక్షేమములు స్వయముగ సిద్ధము లగును. పరోపకార మొనర్చుట యను దేహస్వభావము, అనాసక్తబుద్ధి యను నీ రెండింటికి జత కలిసినపిదప నెన్ని సంకటములు వచ్చినను, సరకుసేయక సహించుట యుక్తమా? లేక, లోకకల్యాణమునువదలుట యుక్తమా?

యను రెండింటియొక్క తాత్పర్యమును బరిశీలింపక, బ్రహ్మాత్మైక్యబుద్ధితో సాధువులు తమయుద్యోగమును మానక యే యుందురు. మఱియు సమయము వచ్చెనేని దేహమును వదలుటకు సైతము వెనుదీయరు!; కాని స్వార్థపరార్థములను భిన్నములుగ నెన్ని, వానిని తక్కెడలోఁ బెట్టి పిదప ముల్లెమూలకు వంగునో చూచి, ధర్మాధర్మములను నిర్ణయించుటను నేర్చుకొనినవారికి తీవ్రమైన లోకకల్యాణేచ్ఛ పుట్టుట కెప్పుడును వీలులేదు. కావున సర్వభూతహితముయొక్క తత్త్వము భగవద్గీతకు సమ్మతమైనను, దీనికి నుపపత్తి యనేకులకుఁ గలుగు నధికబాహ్యసుఖముయొక్క తారతమ్యముచేత యోచించుచు కూర్చుండక, జను లనేకులున్నను, లేక, తక్కువయున్నను, వారికి సుఖ మధికమగునా? తక్కువ యగునా? యను విచారము సైతము నాగంతుకము కావుననే కృపణమని నిశ్చయించి, శుద్ధమైన వ్యవహారమునకు బీజమైన సామ్యబుద్ధికిఁ గలయుపపత్తి యధ్యాత్మశాస్త్రమునందున్న నిత్యమగు బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క యాధారముచే గీతలయందుఁ జెప్పఁబడినది.

సర్వభూతహితార్థమై ప్రయత్నించుట, లేక, లోకకల్యాణ మొనర్చుట, లేక, పరోపకారమును చేయుట, యనువీని కధ్యాత్మదృష్టిచే సయుక్తికమగునుపపత్తి యెట్లు సంబంధించునో దీనివలనఁ దెలియును. ఇప్పుడు సమాజమునందున్న యొకఁడితరులతో నెట్లు సంచరింపవలయునను విషయమై సామ్యబుద్ధియొక్క దృష్టిచే మనశాస్త్రములయందుఁ జెప్పఁబడినముఖ్యనియమములను విచారించెదము. "యత్ర వా అస్య సర్వ మాత్మై వాభూత్" (బృ. ౨.౪.౧౪.) "ఎవరికి సర్వము నాత్మమయమైనదో, వారు సామ్యబుద్ధితోడనే యెల్లవారితో వ్యవహరించుచున్నా" రని బృహదారణ్యక, ఈశావాస్య (ఈశ. ౬) కైవల్యో (కై. ౧.౧౦) పనిషత్తులయందును, మనుస్మృతియందును (మను. ౧౨. ౯౧; మఱియు ౧౨౫) చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నీతత్త్వమే "సర్వభూతస్థ మాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" అని గీతలయొక్క యాఱవయధ్యాయమున (గీ. ౬.౨౯) నక్షరములనైన మార్పక యుల్లేఖింపఁబడినది. సర్వభూతాత్మైక్యముయొక్క, లేక, సామ్యబుద్ధియొక్క తత్త్వమున కీయాత్మౌపమ్యదృష్టి యనునది రూపాంతరము. కారణ మేమియన: సర్వభూతములయందు నేనును, నాయందు సర్వభూతములు నున్నయెడల నేను నాతో వ్యవహరించుకొనునటులే యితరభూతములతో వ్యవహరించుకొనవలయునని దానివలన సహజమైన యనుమితి వెలువడును. కావుననే "ఆత్మౌపమ్యదృష్టితోడను సమత్వముతోడను నెల్లరతో వ్యవహరించువాఁడే యుత్తముఁడును, కర్మ

యోగియు, స్థితప్రజ్ఞుఁడు ననవలయును" అని చెప్పి యర్జునుఁ డట్లు నడుచుటకు భగవంతుఁ డనంతర ముపదేశించెను. (గీ.౬.౩౦-౩౨) అర్జునుఁ డధికారి యగుటచే నీ తత్త్వమును విశేషముగ గీతలలో వర్ణించుట కావశ్యకత లేక యుండెను; కాని సామాన్యజనులకు నీతియొక్కయు, ధర్మముయొక్కయు బోధను గలుగఁ జేయు నిమిత్తమయి రచియింపఁబడిన మహాభారతమునం దనేకస్థలములయం దీతత్త్వమును జెప్పి (మ.భా.శాం. ౨౩౮.౨౧; ౨౬౧.౩౩), వ్యాసులవారు దానియందున్న రహస్యమును, వ్యాపకమైనయర్థమును స్పష్టముఁ జేసిరి. ఉదాహరణము:—ఉపనిషత్తులయందును, గీతలయందును సంక్షేపముగఁ జెప్పఁబడిన యాత్మౌపమ్యముయొక్కయీతత్త్వమే—

"ఆత్మోపమస్తు భూతేషు యో వై భవతి పూరుషః,
న్యస్తదండో జితక్రోధః స ప్రేత్య సుఖ మేధతే."

(మ.భా.అను. ౧౧౩. ౬).

"ఏపురుషుఁడు పరులనుసైతము తనవలె నెన్నునో, యెవఁడు క్రోధమును జయించినాఁడో, వాఁడు పరలోకమునందు సుఖము నొందును" అని మొదట చెప్పి యొకఁ డితరులతో నెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు చెప్పుట యిక్కడనె సమాప్తికామిచే పిదప—

"న తత్పరస్య సందధ్యాత్ ప్రతికూలం యదాత్మనః,
ఏష సంక్షేపతో ధర్మః కామా దన్యః ప్రవర్తతే."

(మ. భా. అను. ౧౧౩. ౮)

"తన కేది ప్రతికూలమని (అనఁగా: దుఃఖకారకమని) తోఁచునో దానిని లోకులయందు ప్రవర్తింపఁ జేయకూడదు. ఇదియె సర్వధర్మములకును నీతులకును సారము. మిగిలిన సర్వవ్యవహారములును లోభమూలకములుగనే యున్నవి"— అని చెప్పి తుదకు—

"ప్రత్యాఖ్యానే చ దానే చ సుఖదుఃఖే ప్రియాప్రియే,
ఆత్మౌపమ్యేన పురుషః ప్రమాణ మధిగచ్ఛతి.
యథా పరః ప్రక్రమతే పరేషు తథా పరే ప్రక్రమన్తేఽపరస్మిన్,
తథైవ తేషూపమా జీవలోకే యథా ధర్మో నిపుణే నోపదిష్టః."

(మ. భా. అను. ౧౧౩. ౯, ౧౦.)

"సుఖము దుఃఖము, ప్రియము నప్రియము, దానము నిషేధము నను నీ సర్వవిషయములయందు ప్రతిమనుజుఁడును దనకేది యిష్ట మగునో దానిని జూచి

యితరుల విషయమునను నిది యిటులే యనుకొనవలయును. తా మేతీరున నితరులతో వ్యవహరించుచున్నారో యాతీరుననే యితరులును తమతో వ్యవహరించెదరు కావున దానినే యుపమానముగ నుంచుకొని యీజగత్తున నాత్మౌపమ్యముచే వ్యవహరించుట యనునదియే బుద్ధిమంతులు ధర్మమని చెప్పి యున్నారు.'' —అని బృహస్పతి యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను. ''న తత్పరస్య సందధ్యా త్ప్రతికూలం యదాత్మనః'' అను శ్లోకము విదురనీతియందుఁగూడఁ జెప్పఁబడినది. (ఉద్యో. ౩౯. ౭౨); మఱియు శాంతిపర్వమునందు (శాం. ౧౬౭. ౯.) మరల విదురుఁడీతత్త్వమునే యుధిష్ఠిరునకుఁ జెప్పెను; కాని లోకులకిది దుఃఖము నిచ్చునదికాదు. కారణమేమి యన: నీకు నేవి దుఃఖకారకము లగుచున్నవో లోకుల కవి దుఃఖకారకములగు ననునది యీయాత్మౌపమ్యనియమములో నొక భాగము; నీకేవి సుఖకారకమని తోఁచునో యదియె లోకులకును సుఖకారకమగును. కావున లోకులకు సుఖకారకమగు విధమున వర్తిల్లుమని దానినుండి నిశ్చయాత్మకమయిన యనుమానము వెలువడదని యెవరికి నెప్పటికిని దీర్ఘశంక గలుగకపోదు. కావున భీష్ముఁడు యుధిష్ఠిరునకు ధర్మలక్షణములను జెప్పుచు నింతకంటె బాగుగ వివరించెను.

''యదన్యై ర్విహితం నేచ్ఛే దాత్మనః కర్మపూరుషః,
న తత్పరేషు కుర్వీత జాన న్నప్రియ మాత్మనః.
జీవంతి యః స్వయం చేచ్ఛేత్ కథం సోఽన్యం ప్రఘాతయేత్,
యద్యదాత్మని చేచ్ఛేత తత్పరస్యాపి చింతయేత్.''

(శాం. ౨౫౯. ౧౯. ౨౧.)

''మనవలె నితరులు చేయకూడదని మన మెన్నునటులె, అనఁగా:మనయొక్క మనస్సును దెలిసికొని, మనము లోకులవలెఁ జేయకూడదు. తాను జీవింపవలయు నని యెన్నువాఁ డితరుల నెట్లు చంపును? ఏవేవి తనకుఁ గావలయునో యవి యన్నియుఁ బరులకు గావలయునని యెన్నుకొనవలయును''—అని యీ నియమముయొక్క రెండుభాగములును స్పష్టముగ నుల్లేఖింపఁబడినవి. మఱియొక స్థలమునం దీనియమములనే చెప్పుచు 'అనుకూలము', లేక, 'ప్రతికూలము' అను విశేషణముల యోచింపక, యెట్టియాచరణమును దీసికొన్నను సరిపోవునట్లు—

''తస్మా ద్ధర్మప్రధానేన భవితవ్యం యతాత్మనా,
తథాచ సర్వభూతేషు వర్తితవ్యం యథాత్మని. (శాం. ౧౬౭. ౯.)

"ఇంద్రియముల నిగ్రహించి ధర్మానుసారముగ నుండవలయును; మఱియును దనయందువలెనె సర్వభూతములయందును బ్రవర్తింపవలయును"—అని విదురుఁడు చెప్పెను. కారణ మేమన: శుకానుప్రశ్నలో వ్యాసులు

"యావా నాత్మని వేదాత్మా తావా నాత్మా పరాత్మని,
య ఏవం సతతం వేద సోఽమృతత్వాయ కల్పతే."

(మ. భా. శాం. ౨౩౮. ౨౨.)

"తనయొక్క శరీరమునం దెంత యాత్మ యున్నదో యంత యాత్మయే యితరుని శరీరమందును కలదు. దీని నెప్పు డెవఁడు తెలిసికొనుచున్నాఁడో వాఁడె యమృతత్వమును (మోక్షమును) నొందుటకు సమర్థుఁ డగును." అని చెప్పిరి. బుద్ధుఁ డాత్మ యున్నదని యొప్పుకొనువాఁడు కాఁడు. ఎప్పటికి నాత్మ విచార మను వ్యర్థమైన యల్లరిలో పడకూడదని యాతఁడు స్పష్టముగ వక్కాణించెను. అయినను బౌద్ధభిక్షువు లితరులతో నెటులు వర్తింపవలసినదియు చెప్పుచు

"యథా అహం తథా ఏతే యథా ఏతే తథా అహం,
అత్తానం (ఆత్మానం) ఉపమం కత్వా (కృత్వా) న హనే య్యనఘాతయే."

"నే నెట్లో అటులే వీఁడును, వీరెటులో యటులే నేనును అని తనయుపమానము తెలిసికొని (ఎవ్వరిని) చంపను కూడదు.చంపింపను నైతము రాదు."—అని యాత్మౌపమ్యదృష్టి నుపదేశించెను. (సుత్తనిపాతము నాలకసుత్త. ౨౭. చూడుఁ.) 'ధమ్మపద' అను పేరు గల మఱియొక పాలీబౌద్ధగ్రంథమునందును (ధమ్మపద. ౧౨౯; మఱియు ౧౩౦) పై శ్లోకముయొక్క రెండవచరణము రెండుసారు లక్షరపు మార్పు నైతము లేక చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు పిదప మనుస్మృతి (౫.౪౫), మహాభారత (అను. ౧౧౩-౫) ములను నీరెండు గ్రంథములయందును స్పష్టముగ గన్పట్టుచున్నశ్లోకము లీక్రిందఁ జెప్పఁబడినరీతిగ పాలీభాషయం దనువాదింపఁబడినవి.

"సుఖకామాని భూతాని యో దండేన విహింసతి,
అత్తనో సుఖమేసానో (ఇచ్ఛన్) పేచ్చ సో న లభతే సుఖం."

"ఎవఁడు తనవలెనే సుఖముఁగోరు మఱియొక ప్రాణిని తనయొక్క (అత్తనో) సుఖార్థమై దండముచే హింసించునో వానికి చచ్చినపిదప (పేచ్చ=ప్రేత్య) సుఖము లభింపదు"(ధమ్మపద. ౧౩౧). ఆత్మయొక్క యస్తిత్వము మాన్యముకాకపోయినను ఆత్మౌపమ్య మనునీపదము బౌద్ధగ్రంథములలోఁ గాన్పించుచున్నందున

బౌద్ధగ్రంథకారు లీవిచారమును వైదికగ్రంథములయందుండియే గైకొనిరని స్పష్టమగును; కాని దీనివిషయమై విశేషవిచారము పిదపఁ జేయుదము. "సర్వభూతస్థమాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని" అనునటు లెవరిస్థితి యున్నదో వా రితరులతో వర్తించునపుడు ఆత్మౌపమ్యబుద్ధితోడనే యెప్పుడును బ్రవర్తించుచున్నారనియు, నిదియే యావ్యవహారమునకు ముఖ్యమగు నైతికతత్త్వ మనియు, మేము చిరకాలము నుండి యెఱింగియున్నా మనియు, వైవచనములవలన స్పష్టముగనే కాన్పించును. సమాజమునం దొకమనుష్యుఁడు మఱియొకనితో నెటుల వర్తింపవలయునో నిర్ణయించుటకు నాత్మౌపమ్యబుద్ధియొక్క యీసూత్రము "అనేకుల కధికహిత"మను నీయాధిభౌతికతత్త్వముకంటె, ముఖ్యము, నిర్దోషము, నిస్సందేహము, వ్యాప్తము, స్వల్పము, అజ్ఞానులకు సైతము వేగముగఁ దెలియునది యనియు నెవ రనరు? * ధర్మాధర్మశాస్త్రములయొక్క రహస్యము (ఏష సంక్షేపతో ధర్మః), లేక, మూలతత్త్వమనువాని కధ్యాత్మదృష్టిచే నుపపత్తి కుదిరినట్లు కర్మయొక్క బాహ్యపరిణామమును మాత్రమునే పరీక్షించు నాధిభౌతికులవాదముచే కుదురదు; కావుననే ధర్మాధర్మశాస్త్రములయందున్న యీప్రధాననియమములకు కర్మయోగముయొక్క యాధిభౌతికదృష్టిచే విచారించు పాశ్చాత్త్యపండితులయొక్క గ్రంథములలో ప్రాముఖ్యస్థానము తఱుచుగ నీయఁబడినది. వేయేల? ఆత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క సూత్రము నొకమూల నుంచి, సమాజబంధనమునకు నుపపత్తి "అనేకుల కధికసుఖము" మొదలగు కేవలదృశ్యతత్త్వముచేతనే చెప్పుదమని వారు ప్రయత్నించుచుందురు; కాని యుపనిషత్తులయందును, మనుస్మృతియందును, గీతలయందును, మహాభారతముయొక్క యిత్రప్రకరణములయందును, బౌద్ధధర్మములయందును, నితరదేశములందును, నితరధర్మములందును ఆత్మౌపమ్య మను నీసులభమైన నీతితత్త్వమునకే యగ్రస్థాన మీయఁబడినదని స్పష్ట మగుచున్నది. యాహూదులయొక్కయు (Jews) క్రైస్తవులయొక్కయు ధర్మగ్రంథములయందున్న "నీవు నీ

* "అల్పాక్షర మసందిగ్ధం సారవద్విశ్వతోముఖం, అస్తోభ మనవద్యం చ సూత్రం సూత్రవిదో విదుః" అని సూత్రశబ్దమునకు వ్యాఖ్యానముఁ జేయుచుందురు. గానముయొక్క సౌకర్యమునకై కొన్నిమంత్రములయందుఁ బ్రయోగింపఁబడు నిరర్థకములగు నక్షరములను స్తోభ లందురు. సూత్రములయం దిట్టినిరర్థకములగు నక్షరము లుండవు. కావున నిలక్షణమున నస్తోభ మనువిశేషణము వేయఁబడినది.

యిరుగుపొరుగువాండ్రను నీవలెనే ప్రేమించుము" (లెవి. ౧౯. ౧౮; మాత్థ్యూ ౨౨. ౩౯) అనునాజ్ఞయు నీనియమములయొక్క రూపాంతరమే యై యున్నది. క్రైస్తవులు దీనిని సువర్ణసూత్రమని (అనఁగా; బంగారువంటిమూల్యము గలిగిన నియమమని) చెప్పుచున్నారు; కాని యాత్మైక్యమునకు నుపపత్తి వారిగ్రంథములలో లేదు. "లోకులు తనవిషయమున నెట్లు ప్రవర్తింపవలయునని తనకు తోఁచునో అట్లే తాను వారివిషయమునఁ బ్రవర్తింపవలయును." (మ. ౭. ౧౨. ల్యూ. ౬. ౩౧) అనుక్రీస్తుయొక్క యుపదేశమును ఆత్మౌపమ్యసూత్రమున కొకభాగమే. గ్రీసుదేశపుతత్త్వజ్ఞుఁడగు అరిస్టోటిల్‌యొక్క గ్రంథమున, నొకరితో నొకరికి గలవ్యవహారమునకు సంబంధించిన, యీతత్త్వమే, యక్షరమార్పు సైతము లేక చెప్పఁబడినది. అరిస్టోటిల్ క్రీస్తుపూర్వము సుమారు మూఁడువందల సంవత్సరకాలమునందుండినవాఁడు; కాని యరిస్టోటిల్‌నకు పూర్వము సుమారు రెండువందలసంవత్సరకాలమునందుండిన చీనాతత్త్వజ్ఞానియగు ఖూ-ఫూ-త్సే (ఆంగ్లేయభాషలో నీపేరున కపభ్రంశరూపము ఖాన్‌ఫ్యూషియస్) అనువానిచేత నాత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క పైన చెప్పఁబడిననియమములు చైనాభాషయొక్క సరణినింబట్టి యొక శబ్దములోనే చెప్పఁబడినవి! కాని మనదేశమునం దీతత్త్వము ఖాన్‌ఫ్యూషియస్ కంటె బహుపూర్వమున నుపనిషత్తులలోను (ఈశ. ౬; కేన. ౧౩.), భారతమునందును, గీతలయందును, "ఆత్మవత్ పరా వేత్తే మానీతజాతే" అని (దాస. ౧౨. ౧౦. ౨౨) మహారాష్ట్రదేశమందలి సత్పురుషమండలీలలోను చెప్పఁబడినది. తన దృష్టాంతముంబట్టి జగత్తు నెఱుంగవలయునని చెప్పుటయు ప్రచారములో నున్నది. ఇంతియకాక దాని కాధ్యాత్మికోపపత్తియు మన ప్రాచీనులగు శాస్త్రకారులచేఁ జెప్పఁబడినది. వైదికేతరధర్మములయందు నీతిధర్మములయొక్క యీసర్వమాన్యసూత్రము వ్రాయఁబడినను దానికి నుపపత్తి చెప్పఁబడలేదు. మఱియు బ్రహ్మాత్మైక్యరూపమగు నధ్యాత్మజ్ఞానముచేఁ గాక, మఱిదేనిచేతను నీసూత్రమునకుఁ దగినయుపపత్తి దొరకదని గుర్తుంచుకొనినయెడల గీతలయందున్న యాధ్యాత్మికమయిన నీతిశాస్త్రముయొక్క గాని, కర్మయోగముయొక్క గాని మహత్త్వము వ్యక్తమగును.

సమాజమునందు మనుష్యు లొకరితో నొక రెట్లు వ్యవహరింపవలయు నను విషయములో "ఆత్మౌపమ్య" బుద్ధియొక్క సులభమగు నీనియమ మింత వ్యాపకమును, సుబోధకముగను, అన్నివైపుల వ్యాపకమును జెందినదియుగా నున్నదా?

లేదా ? యని విచారించి సర్వభూతములయందు నుండునాత్మైక్యము నెఱింగి “(ఆత్మవత్) సమబుద్ధిచే నితరులతో వ్యవహరించుచుండుము” అని యొకపరి నిర్బంధించినపిదప, లోకులపై దయయుంచుము; వారికి యథాశక్తిగ సాయముఁ జేయుము; వారికి కల్యాణ మొనర్పుము; వారికి నభ్యుదయమార్గమును జూపుము; వారిని ప్రేమించుము; వారికి అసహ్యము గలుగున ట్లొనర్పకుము; వారిని దుఃఖపెట్టకుము; వారితో న్యాయముగను సమతగను వర్తించుము; ఏవారిని నిర్బంధింపకుము; ఎవ్వరిద్రవ్యము నపహరింపకుము; ఎవ్వరిని హింసింపకుము; వారితో నసహ్యముగ మాటలాడకుము; అనేకుల కధికకల్యాణము చేయవలయునను బుద్ధిని నిత్యమును మనస్సుననుంచుకొనుము; ఎల్లవారు నొకపితాపుత్త్రులమే యని వారివిషయమున బంధుప్రేమతో వ్యవహరించుము. అను మొదలగునుపదేశములను వేర్వేఱుగఁ జేయ నక్కఱలేదు. ఎవరికైనను దమసుఖదుఃఖములు, లేక, కల్యాణము దేనియందున్నదియు సహజముగనే తెలియును. మఱియు, సంసారమున సంచరించుచు “ఆత్మా వై పుత్త్రనామాసి” యని కాని “అర్ధం భార్యా శరీరస్య” యని కాని యెన్నుకొని తన్ననుసరించియే తనస్త్రీపుత్త్రులను ప్రేమింపవలయునను విషయముయొక్క యనుభవము కుటుంబవ్యవస్థచే నతనికి ప్రాప్తమగుచున్నది; కాని కుటుంబమనునది యీ “ఆత్మౌపమ్యబుద్ధి” యనుపాఠము నభ్యసించుటకు మొదటిసాధన మగును. దీనియందె సర్వదా లంపటుఁడై యుండక కుటుంబము తర్వాత మిత్రులు, ఆప్తులు, గోత్రజులు, గ్రామస్థులు, జాతిబంధువులు, ధర్మబంధువులు మఱియుఁ దుద కెల్లమనుష్యులు, అన్నిభూతములు, అని యీతీరున ప్రతిమనుజుఁడు ఆత్మౌపమ్యబుద్ధిని విస్తారము వ్యాపకముఁ జేసి తనయందేయాత్మ గలదో, యదే సర్వభూతములయందున్నది యని తెలిసికొనుటయుఁ దుద కాతీరున వర్తించుటయు ననునది, జ్ఞానమునకును, ఆశ్రమవ్యవస్థకును పరమావధి యైన (లేక, మనుష్యమాత్రులకు సాధ్యమైన) సీమ యగునని యాత్మౌపమ్యబుద్ధిరూపమైన సూత్రమునకుఁ దుదిదియు వ్యాపకమునగు నర్థము. మఱియు నీపరమావధియొక్క స్థితిని పొందుయోగ్యత, యేయజ్ఞదానాది కర్మలచేత వృద్ధిఁజెందుచున్నదో యాకర్మలన్నియు, చిత్తశుద్ధికారకములును, కావుననే గృహస్థాశ్రమమునఁ గర్తవ్యములని మొత్తముపైన సిద్ధ మగును. కారణ మేమి యన: చిత్తశుద్ధి యనుదానికి నిజమగునర్థము స్వార్థబుద్ధిని వదలి బ్రహ్మాత్మైక్యమును తెలిసికొనుటయే. కావుననే గృహస్థాశ్రమమునందలికర్మలను స్మృతికారులు విధించిరా రని పూర్వముననె వచింపఁబడినది. యాజ్ఞవల్క్యులు మైత్రేయికిఁ జేసిన “ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః” మొదలగు నుపదేశములయం దీరహస్యమే యున్నది.

"ఆత్మా వై పుత్త్ర నామాసి" అని యాత్మయొక్క వ్యాప్తికి సంకోచమును గలుగఁ జేయక, "లోకో వై అయ మాత్మా" అని దానిస్వభావముగ నుండువ్యాప్తిని తెలిసి కొని, "ఉదారచరితానాం తు వసుధైవ కుటుంబకమ్"—"గొప్పవారికి పృథ్వియే కుటుంబము"—అనుసిజ్ఞానముచేత ప్రతిమనుజుఁడు తనవ్యవహారములనుజేయుచుండ వలయునని యధ్యాత్మజ్ఞాన మనుపునాదిపైఁ గట్టఁబడిన కర్మయోగశాస్త్ర మను మందిర మెల్ల వారికిఁ జెప్పుచున్నది. మఱియు నీవిషయమున మనకర్మయోగశాస్త్ర మితరదేశములయందలి ప్రాచీనము నర్వాచీనము నగు నేకర్మయోగశాస్త్రములనకు నోడిపోక యుండుటయే కాక, యిది యన్నింటిని లోఁబఱచుకొనుటచే పరమేశ్వరునివలె పదియంగుళము లన్నింటికంటె మిగిలియుండునని నాయొక్క నిశ్చయము.

కాని, యాత్మౌపమ్యభావముచే "వసుధైవ కుటుంబకం" అను వేదాంతసంబంధ మైనదియు, జ్ఞాపక మైనదియు నగుదృష్టి గలిగినపిదప దేశాభిమానము, కులాభిమానము, ధర్మాభిమానము మొదలగు నేసద్గుణములచే కొన్నికులములు, లేక, రాష్ట్రము లిప్పు డభ్యుదయము నొందుచున్న వని కాన్పించుచున్నవో యాసద్గుణము లన్నియు ననవసరములగుటయే గాక యెవరయినను తన్ను జంపుటకు వచ్చినను, "నిర్వైర స్సర్వభూతేషు" (గీ. ౧౧. ౫౫)అను గీతావాక్యమున కనుసారముగ వానిని దుష్టబుద్ధిచేఁ గొట్టకపోవుటయే తనకు ధర్మమగును గాన (ధమ్మపద ౩౩౭. చూడుఁడు) దుష్టులకు ప్రతీకారము సంభవింపదు. దానిమూలమున వారియొక్క దుష్టకృత్యములకు సాధువులు సహాయపడవలసినవా రగుదురు. మఱియు దుష్టుల యొక్క ప్రాబల్యము వ్యాపించుటచే మొత్తముపై సమాజమునకుఁగాని, రాష్ట్రమునకుఁగాని వారివలన నాశము గలుగు నని దీనిపై ననేకు లు యుక్తిఁ జెప్పుదురు. "న పాపే ప్రతిపాపః స్యాత్ సాధు రేవ సదా భవేత్"—"దుష్టునితో దుష్టుఁడు కాఁగూడదు, సాధుత్వము తోడనే సంచరింపవలయును"—(మ. భా. వన. ౨౦౬. ౪౪). కారణ మేమి యనఁగా: దౌష్ట్యముచేతను, వైరముచేతను వైర మెప్పుడును నశింపదు. "న చాపి వైరం వైరేణ కేశవ వ్యుపశామ్యతి;" పైగా జాతిచే దుష్టుఁడైనవాఁడు మనచే పరాజితుఁడైన పిదప వాఁడు మనస్సునం దధికక్లేశమునే పొందును. ఇంతియగాక తిరిగి కసి దీర్చుకొనుటకు సమయము వేచి యుండును. "జయో వైరం ప్రసృజతి;" కావున దుష్టులను శాంతిచే తనే నివారించుట యుక్త మగును; అని మహాభారతమున స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మ. భా. ఉద్యోగ. ౭౧. ౫౯; మఱియు ౬౩). మఱియు, భారత

మునందున్న యీశ్లోకమే బౌద్ధధర్మగ్రంథములలో వ్రాయఁబడి యున్నది. (ధమ్మపద. ౫; మఱియు ౨౦౧. మహావగ్గ ౧౦. ౨. ౩. చూఁడు) "ఆరీతిగ నీవు నీవైరులకు ప్రతిక్రియఁ జేయుము" (మాత్థ్యూ. ౫. ౪. ౪). మఱియు "ఒక చెంపపై నెవఁడైన నొకదెబ్బఁగొట్టినయెడల వానికి నీరెండవచెంపను గొట్టుటకై చూపుము"(మాత్థ్యూ.౫.౩౯.ల్యూక్ ౬.౨౯)అని క్రీస్తుచేసైత మీతత్త్వ మను వాదము చేయఁబడినది. క్రీస్తుకంటె పూర్వమున్న చైనాదేశపు తత్త్వజ్ఞుఁడు లా-ఒ-త్సే అనువాఁడును నిటులే చెప్పెను. మామహారాష్ట్రసాధుమండలములో ఏకనాథమహారాజులుంగా రీ తీరున నాచరించినటుల కథయును గలదు. క్షమను, లేక, శాంతికిని పరాకాష్ఠను నుత్కర్షను సూచించు నీయుదాహరణ మొకగొప్ప దానిలోఁ జేరినది కాదనుట కేమియు కారణము కానరాదు. సత్యానుసారము గనే క్షమ యనుధర్మము సైతము తుదకు(అనఁగా: సమాజముయొక్క పూర్ణావస్థ యందు) నపవాదము లేనిదియు రూపముతో మాత్ర ముండుననుటకు సంశయము లేదు. వేయేల? ప్రస్తుత మపూర్ణావస్థయందున్న సమాజమున ననేకసమయము లలో శాంతతచే సిద్ధించుకార్యము కోపముచేత కానేరదని కాన్పించుచున్నది. దుష్టుఁడగుదుర్యోధనునకు సహాయ మొనర్చుటకై యెవరెవరు వచ్చిరో చూత మని ప్రయత్నింపఁగా నావచ్చినవారిలో పితామహులు, గురువులు మొదలగు పూజ్యులు గాన్పించిరి. అంత నతనికి దుర్యోధనుని దౌష్ట్యమునకు ప్రతిక్రియఁ జేయునిమిత్తమై పన్నుగడలు పన్నవలసి వచ్చుటయు, ధనలోభము నొందుటయు ననునవియే కాక గురువులగువారిని శస్త్రములతో వధియించుట యను దుష్కర కర్మ సైతము చేయవలసివచ్చునని తోఁచెను. (గీ. ౨. ౫). మఱియు, "న పాపే ప్రతిపాప స్యాత్" అనున్యాయము ప్రకారము దుర్యోధనుఁడు దుష్టుఁడే కాన నతనివలె మనము సైతము దుష్టులము కారాదు. "అతఁడు మనలను చంపినను (గీ. ౧. ౪౬) మనము నిర్వైరమగు నంతఃకరణముతో స్వస్థముగ నాసీనులమై యుండుటయే యోగ్య మగును" అని చెప్పుట కారంభించెను. అర్జునునియొక్క యీసంశయమును బోఁగొట్టుటకొఱకే గీతాశాస్త్రము ప్రవర్తించినది. కావున నీవిషయము గీతలలో బాగుగ వివేచింపఁబడిన ట్లితరములగుధర్మగ్రంథములలో నెక్కడను స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు. ఉదాహరణము:—బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మములు రెండును నిర్వైరతత్త్వమును వైదికధర్మములవలె స్వీకరించుచున్నవి. కాని లోకసంగ్రహమును, ఆత్మసంరక్షణమును, లక్ష్యముసేయక సర్వకర్మలను వదలి సన్న్యాసమును గైకొనువానియొక్క వర్తనమును, బుద్ధియు, సాసక్తము,

నిర్వైరము నైనను, నాయనాసక్తము, నిర్వైరము నైన బుద్ధితోడనే సర్వవ్యవహారములును జేయుచున్న కర్మయోగియొక్క వర్తనము నను నీరెండును సర్వాంశములయందును నొకటియే యనుటకు వీలులేదనువిషయము బౌద్ధ క్రైస్తవ ధర్మగ్రంథములలో స్పష్టముగ నెచ్చటను చెప్పఁబడలేదు. పైగా క్రీస్తువుచేఁ జెప్పఁబడిన నిర్వైరత్వరూపమగు క్రింద చెప్పఁబడిన యుపదేశమునకును, జగత్తునందున్న నీతియొక్క యోగ్యతకును మేళన మొనర్చుట పాశ్చాత్యులగు నీతిశాస్త్రజ్ఞుల కొక చిక్కుగాఁ దోఁచెను. * మఱియు నిత్శేయనుపేరు గలయర్వాచీన జర్మనుపండితుఁడు నిర్వైరత్వ మనుధర్మతత్త్వము దాసత్వమువంటిదియు, ఘాతుకము నగుటచే నదియే శ్రేష్ఠత్వ మని చెప్పునట్టి క్రైస్తవధర్మములచే నైరోపాఖండమున నిర్వీర్యముగాఁ జేయఁబడినదని తనగ్రంథమున స్పష్టముగ వ్రాసెను; కాని మనదేశమునందలి యేధర్మగ్రంథమును చూచినను, సన్న్యాసము కర్మయోగము నను నీరెండుధర్మమార్గములమధ్యమున నీవిషయములో భేదము చేయవలయు నను విషయము, గీతలకే కాక మనువునకును పూర్ణముగ నవగతము, సమ్మతము నయినదని స్పష్ట మగును. కారణ మేమి యన: "క్రుధ్యంతం న ప్రతిక్రుధ్యేత్"—"కోపము వచ్చినవానిపై నీవు గూడ కోపగింపకుము" (మను. ౬. ౪౮)—అను నీనియమము మనువుచే గార్హస్థ్య ధర్మములయందు, లేక, రాజధర్మములయందును గాక కేవల యతిధర్మములయందే చెప్పఁబడినది; కాని వీనిలో నేవచన మేమార్గములో నున్న దనువిషయమును గాని, దాని నేకడ నుపయోగించుకొనవలయు నను విషయమును గాని యోచింపక, సన్న్యాసము కర్మయోగము నను రెండుమార్గములయందును పరస్పరవిరుద్ధము లగుసిద్ధాంతములను సమానపఱచి యొక్కచోట చెప్పుట యనుపద్ధతిని ప్రస్తుతపు టీకాకారు లారంభించినందువలన ననేకపర్యాయములు కర్మయోగమునందున్న నిజమగుసిద్ధాంతవిషయమై యెటుల వ్యామోహమును బొందుచున్నదియు, నేను వెనుక నైదవప్రకరణమున జూపియున్నాను. గీతలపై నున్న టీకల యీభ్రామకమగుమార్గమును వదలుదుమేని నిర్వైరశబ్దమునకు భాగవతధర్మీయుఁడగుకర్మయోగి యేమియర్థమును జేయునదియు సహజముగఁ దెలియును. కారణ మేమి యన: కర్మయోగి యగుగృహస్థుఁ డిట్టిసమయములలో దుష్టులతో నెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు, "తస్మాన్నిత్యం క్షమా తాత! పండితై రపవాదితా"

---

* See Paulsen's *System of Ethics*, Book III. Chap. X. (Eng. Trans.) and Nietzsche's *Anti-Christ*.

—"నాయనా! ఇందుకొఱకె పండితులచే క్షమ కెప్పుడును నపవాదము చెప్పఁబడినది"—(మ. భా. వన. ౨౮. ౮) అని పరమభక్తుఁడగు ప్రహ్లాదునిచేఁ జెప్పఁబడినది. మనకు నేవి దుఃఖదాయకము లయినవో యట్టికర్మలను చేసి యితరులను దుఃఖపెట్టకూడ దనునది యాత్మౌపమ్యదృష్టియొక్క సామాన్యధర్మ మనుమాట సత్యమే; కాని యీధర్మమునకు ప్రతిబంధులగు నితరులు మనల దుఃఖపెట్టగూడ దనుధర్మమును పాలించువారు లేని సమాజమునం దొక్కఁడే యీధర్మమును పాలించియు నుపయోగము లేదని మహాభారతమునందు నిర్ణయింపఁబడినది. ఈసమతాశబ్దమే రెండువ్యక్తులతో సంబంధించును. అనఁగా: సాపేక్షము. కావునఁ జంపవచ్చువాని జంపిన నహింసాధర్మము చెడిపోనటులే దుష్టులను యోగ్యముగ శిక్షించుటచే సాధువుయొక్క యాత్మౌపమ్యబుద్ధికిఁ గాని, నిర్వైరత్వమునకుఁ గాని, యేమియుఁ గొఱంత రానేరదు. పైఁగా దుష్టులయొక్క యన్యాయమునకు ప్రతీకార మొనర్చి యితరులను సంరక్షించుట యను శ్రేయము సైతము నతనికి సిద్ధించును. పరమేశ్వరుని బుద్ధికంటె సాధువుయొక్క బుద్ధి, విశేషసమత్వము నొందలే దని యెల్లవా రెఱింగినదియేకదా? అట్టి పరమేశ్వరుఁడు సైతము సాధుసంరక్షణార్థమును, దుష్టనిగ్రహార్థమును, ఆయాసమయములం దవతారములు దాల్చి లోకసంరక్షణను జేయుచున్నాఁడే, (గీ. ౪. ౮ ; మఱియు ౯); ఇఁక నితరులవిషయ మేమి చెప్పవలయును? "వసుధైవ కుటుంబకం" అనుదృష్టి కలుగుటచేఁ గాని, ఫలాశను వదలుటచేఁ గాని భేదము లేకయే యుండవలయు నని చెప్పుట భ్రాంతిమూలమై యున్నది. ఫలాశయందు మమత్వబుద్ధి ప్రధానముగ నుండు ననియు, దానిని వదలినచో కాని పాపపుణ్యము లంనుండి విడువఁబడుట లేదనియు గీతలయొక్క సిద్ధాంతము. కాని యెవరి కేది యోగ్యము కాదో దానిని వారి కిచ్చుటచే స్వలాభము నే పాటించుకొనుట లేకపోయినను దుష్టులకు సహాయము చేసి యర్హులగు సాధువులకును నందువలమున సమాజమునకును నష్ట మొనర్చిన పాపము తగులక దప్పదు. కుబేరునివంటి యైశ్వర్యము గల కోటీశ్వరుఁడు బజారునకు కూరకొనుటకై పోయి కొత్తిమెరయాకున కెల్లు లక్షరూపాయల నీయఁడో యటులే పూర్ణమైన సామ్యావస్థ నొందిన పురుషుఁ డెవని కేది యోగ్య మగునో దానియొక్క తారతమ్యమును మఱవఁడు. అతని యొక్క బుద్ధి సమమైనది యగుట సత్యమేఁ; కాని 'సమతా'శబ్దముయొక్క యర్థము గోవునకు వేయుగడ్డి మనుష్యులకును, మనుష్యుల కిడు నన్నము గోవులకును వేయుట యని తలఁపఁ గూడదు. గీతలయందును. నీ న్యాయముచేతనే కేవలము

దాతవ్య మని యేసాత్త్వికదానమును చేయవలయు నని యున్నదో యదియును, 'దేశే కాలే చ పాత్రే చ' అనఁగా: 'దేశమును కాలమును పాత్రమును చూచియే దానము సేయవలయు (గీ. ౧౭. ౨౦)'—నని భగవంతునిచేఁ జెప్పఁబడినది. సాధువుయొక్క సామ్యబుద్ధిని వర్ణించుజ్ఞానేశ్వరమహారాజుగారట్టి సాధువునకు పృథ్వియొక్క యుపమానము నిచ్చినారు. ఈపృథ్వికే 'సర్వంసహా' యని మఱియొకపేరు. కాని యీ 'సర్వంసహా' యనువారు సైతము తన్నెవరైనఁ గాలితో తన్నిరేని ఆతన్నినవారి యరికాలికంటె బలము గలదెబ్బను తగిలించి తనయొక్క సమతాబుద్ధిని వ్యక్తము చేయుచున్నది! మనస్సున వైరము లేక పోయినను (అనఁగా: నిర్వైరుఁ డైనను) ప్రతీకార మెట్లు చేయునో దీని వలన బాగుగ వ్యక్త మగును; మఱియు నీకారణముచేతనే స్వయముగ భగవంతుఁడు "యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం స్తథైవ భజా మ్యహమ్"— "ఎవరు న న్నెట్లుసేవించుచున్నారో యటులే వారికి ఫలమునే యిచ్చుచున్నాను"—(గీ. ౪. ౧౧) అని యట్లే యాచరించియు, "వైషమ్య—నైర్ఘృణ్య"దోషముల నొందఁడని కర్మవిపాకశాస్త్రమునఁ జెప్పఁబడినవి. అటులే వ్యవహారమునందును వ్యావహారికనియమములయందును సైతము హత్యఁ జేసినవానికి నురిశిక్ష విధించున్యాయాధీశ్వరుఁ డతనికి విరోధి యని యెవ్వరును నుడువరు; బుద్ధి నిష్కామమయి సామ్యావస్థకుఁ జేరెనేని యామనుష్యుఁడు తనయిచ్ఛచే నెవరికి నపకార మొనర్పఁడు; ఆతనివలన నితరుల కేదైన నపకారము గలిగినయెడల నది యితరుని కర్మకు ఫలమగుననియు నిష్కామబుద్ధి గలిగిన 'స్థితప్రజ్ఞుఁ'డిట్టిసమయములయందు చేయు పని చూపులకు మాతృవధ, గురువధలవలె నెంతఘోరమైనను దానియొక్క శుభాశుభఫలముల బంధన మతనికిఁ దగులదనియు నధ్యాత్మశాస్త్రముయొక్క సిద్ధాంతము. (గీ.౪.౧౪; ౯. ౨౮; మఱియు ౧౮. ౧౭. చూఁడు). దండశాస్త్రనియమములయందు సైతము ఆత్మసంరక్షణకుఁ జెప్పఁబడినియమము లీతత్త్వమును బట్టియే రచియింపఁబడినవి. లోకులు "రాజవు కమ్ము"అని విన్నవింపఁగా"అనాచారముతో సంచరించులోకులను శిక్షించుటకై రాజ్యమును స్వీకరించి నేను పాపమునకు లోఁబడుట కిష్టపడనని మనువు మొదట చెప్పె"నని యొకకథ యున్నది. కాని"తమబ్రువన్ ప్రజాః మాభైః కర్తౄ నేనో గమిష్యతి"(మ. భా. శాం. ౬౭. ౨౩)—"లోకు లతనిని భయపడకుము; పాప మెవరిదో వారికే తగులును; నీకు రక్షించిన పుణ్యముమాత్రము సిద్ధించు" నని చెప్పి "ప్రజారక్షణార్థమై నీ కగువ్యయమునకై మేము నీకు పన్ను నిచ్చెదము." అని ప్రతిజ్ఞఁ జేసిన పిదప మనువు రాజుగా నుండుట

క్షిపడెను. సారాంశ మేమి యనఁగా: నాఘాతమంతయే ప్రత్యాఘాతమను నచేతనసృష్టియం దున్న కర్మలసంబంధ మైనదియు నెప్పుడును మార్పును జెందనదియు నగునియమమునకే, సచేతనసృష్టియందు నెట్టివాని కట్టివాఁడే కావలయు ననునది రూపాంతరము. సామ్యావస్థ నొందని బుద్ధిగల సామాన్యజనులీకర్మవిపాకముయొక్క నియమములలోఁ దమమమత్వబుద్ధిని ప్రవేశపెట్టి క్రోధముతో నైనను ద్వేషముతో నైనను ఆఘాతముకంటె నధికముగ ప్రత్యాఘాతముఁ జేసి దానివిషయమై కసిఁదీర్చుకొనుచున్నారు. మఱియు తమకంటె నెవఁడైన దుర్బలుఁ డున్న యెడల వానియందు లేనితప్పు నొకదానిని గల్పించి దానికి ప్రతీకారముఁ జేయు మిషతో నతనిసొత్తు నపహరించి తమకు లాభమును గలుగఁజేసికొనుటకై యెల్లప్పుడు ప్రవర్తించుచుందురు; కాని, కసి దీర్చుకొనుటను, వైరమును, అభిమానమును, క్రోధముచేతఁగాని, లోభముచేతఁగాని, ద్వేషముచేతఁగాని, దుర్బలుల పీడించుటను, గర్వముచేత తనప్రౌఢత్వమును, విలాసమును, సత్తును, శక్తిని దెలియఁజేయునట్టి యీబుద్ధి సామాన్యజనులవలె మనస్సులో లేనివీరికి, తమమీఁద వచ్చి పడిన బంతిని వెనుకకుఁ ద్రిప్పివేయుటమాత్రముచే (అనఁగా: తమకుఁ గలిగినయుపకారమునకుఁ బ్రత్యుపకారముఁ జేయుటచే) తమయొక్క శాంతమును, నిర్వైరమును, సమము నయినట్టి బుద్ధిని చెడఁగొట్టుకొనక యుండుటయే కాక జగత్తునందు దుష్టుల ప్రాబల్యముచే దీనులకు నన్యాయము కాఁగూడదని యిట్టి ప్రత్యాఘాతరూపమైన కర్మను చేయుట లోకసంగ్రహదృష్టిచే వారికి ధర్మమనియును (అనఁగా: కర్తవ్యమనియును) (గీ.౩. ౨౫) నిట్టి సమయములయందు సమబుద్ధిచేఁ జేయఁబడిన ఘోరయుద్ధముసైతము ధర్మ్యము, శ్రేయస్కరము నగుననియును గీతలయం దున్న సంపూర్ణోపదేశమునకు సారము. ఎల్లవారితోడను నిర్వైరముగనే వ్యవహరింపవలయును. 'దుష్టులతో దుష్టులుగానుండరాదు, కోపపడువానిపై కోపపడరాదు.' అను నీధర్మతత్త్వములు స్థితప్రజ్ఞుఁడైనకర్మయోగికి మాన్యములు కాకపోవు. కాని, నిర్వైరుఁడనఁగా: నిష్క్రియుఁడు, లేక, ప్రతీకారశూన్యుఁడు నని కేవలసన్న్యాసమార్గమునందున్న యర్థమును సత్యమని యెన్నక "వైర మనఁగా: మనస్సునందున్న దుష్టబుద్ధి, దానిని వదలవలయు ననునదిమాత్రమే నిర్వైరపదార్థము" అనియెఱింగి లోపల దుష్టబుద్ధి లేక, "కర్మ యెవరిని విడదు, కావున కేవలము లోకసంగ్రహార్థమును, లేక, ప్రతీకారార్థము నావశ్యకమునైనది. శక్యమగునంతకర్మనుసూహాతోడను వైరాగ్యముతోడను నిస్సంగబుద్ధితోడను చేయవలయును" అనికర్మయోగులు చెప్పుచున్నారు (గీ. ౩. ౧౯). కావున కేవలము నిర్వైరపదమునుయోజింపక-

"మత్కర్మకృత్ మత్పరమో మద్భక్తః సంగవర్జితః,
నిర్వైరః సర్వభూతేషు యస్స మామేతి పాండవ." (గీ. ౧౧. ౫౫)

అనుశ్లోకమున 'మత్కర్మకృత్' అనఁగా: నాయొక్క (అనఁగా : పరమేశ్వరుని) ప్రీతికొఱకు కర్మలను జేయువాఁడు, "అనఁగా: పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితో సర్వకర్మములను జేయువాఁడు" అని చెప్పి పిదప మహత్త్వ బోధకమయిన మఱియొక విశేషణమును వేసి భగవంతునిచే నిర్వైరత్వమునకును నిష్కామకర్మకును గీతలయందు భక్తిదృష్టిచే సంబంధ మేర్పఱుపఁబడెను. మఱియు నీశ్లోకము సర్వగీతాశాస్త్రముయొక్క సార మని శాంకరభాష్యమునందును నితరములగు టీకయందునుఁ జెప్పఁబడినది. బుద్ధిని నిర్వైరముగఁ జేసికొనుటకుఁగాని, చేసికొనిన పిదపఁగాని కర్మలను వదలవలయునని గీతలలో నెచ్చటను లేదు. ప్రతీకారార్థమై యేకర్మలు చేయవలసినవై యున్నవో యవి యీరీతిగ నిర్వైరత్వముతోడను పరమేశ్వరార్పణబుద్ధితోడను చేసె నేని కర్తకు వానియొక్క పాపము, లేక, దోష మేమియు తగులదు. ఇంతియె కాక, ప్రతీకారముయొక్క కార్యము సమాప్త మగు నేని ప్రతీకారము చేయఁబడిన దుష్టునకే 'ఆత్మౌపమ్యదృష్టిచే' కల్యాణమును చింతించు బుద్ధియు మనస్సునుండి తొలఁగిపోనేరదు. ఉదాహరణము.—రావణునియొక్క దుష్టకృత్యముల విషయమై నిర్వైరుఁడు, నిష్పాపుఁ డైన శ్రీరామచంద్రుఁడు యుద్ధమునం దతనిని వధించిన పిదప నతనికి నుత్తరక్రియలఁ జేయుటకు విభీషణుఁడు సంకోచించుచున్నప్పుడు

"మరణాంతాని వైరాణి నివృత్తం నః ప్రయోజనమ్,
క్రియతా మస్య సంస్కారో మమాప్యేష యథా తవ."
(వాల్మీకి రా. ౬. ౧౦౯. ౨౫).

"వైరము (రావణాసురునిమనస్సునందున్నది) మరణముతో సమాప్తమైనది. మాయొక్క కార్యము (దుష్టులవినాశము నొందించుట) సమాప్త మైనది. ఇప్పుడితఁడు నీ కెట్టివాఁడో (అన్నయో) నాకును నటులే యయి యున్నాఁడు. కావున నితనికి నగ్నిసంస్కారమును జేయుము"—అని శ్రీరామచంద్రుఁడు విభీషణునకుం జెప్పెను. రామాయణమునందున్న యీతత్త్వము భాగవతమందును నొకచోట నున్నది (భాగ. ౭. ౧౯. ౧౩). భగవంతుఁడు దాను సంహరించినదుష్టులకే పిదప దయాళువై సద్గతి నిచ్చెనని యితరపురాణములలోనున్న కథలకును నిదియే కారణము. ఈవిచారమునంతను మనస్సున నిడికొని, "ఉద్ధటాసీ పాహిజే ఉద్ధట" అని సమర్థులవారు చెప్పిరి. మహాభారతమునందు—

"యో యథా వర్తతే యస్మిన్ తస్మి న్నేవం ప్రవర్తయన్,
నాధర్మం సమవాప్నోతి న చాశ్రేయశ్చ విందతి."(మ. భా. ఉ. ౧౭౯. ౩౦)

"ఎవఁ డెట్లు వర్తించుచున్నాఁడో యట్లు వానితో మనము వర్తించుటచే నధర్మము (అనీతి)సంఘటిల్లదు. అకల్యాణము సైతము కానేరదు." అని భీష్ములు పరశురామునకుఁ జెప్పిరి. మఱియు శాంతిపర్వమునందున్న సత్యానృతాధ్యాయమున—

"యస్మిన్ యథా వర్తతే యో మనుష్యః తస్మిన్ తథా వర్తితవ్యం స ధర్మః,
మాయాచారో మాయయా బాధితవ్యః సాధ్వాచారః సాధునా ప్రత్యుపేయః."

"తనతో నెవ రెట్లు వర్తించుచున్నారో యట్లే యతనితో వర్తించుట ధర్మము. మాయగలపురుషునితో మాయావిగను సాధువుతో సాధువుగను వ్యవహరింపవలయును"(మ. భా. శాం. ౧౦౯. ౨౯; మఱియు ఉద్యో. ౩౬. ౭)—అని యీయుపదేశమునే పరల యుధిష్ఠిరునకు చేయఁబడినది. అట్లే ఋగ్వేదమునందు ఇంద్రునియొక్క మాయావిత్వము విషయమయి యతనిని దూషింపక "త్వం మాయాభి రనవద్యమాయినం......వృత్రం అర్దయః"—"ఓనిష్పాపుఁడ వైన యింద్రుఁడా! మాయావి యైనయావృత్రాసురుని నీవు మాయచేతనే జంపితివో" (ఋ. ౧౦. ౧౪౭. ౨; ౧. ౮౦. ౭) యని స్తుతించియున్నది. భారవికవిచే తన కిరాతార్జునీయకావ్యమునందు—

"వ్రజంతి తే మూఢధియః పరాభవం
భవంతి మాయావిషు యేన మాయినః". (కిరా. ౧. ౩౦)

"మాయావులతో నెవరు మాయావులు కారో వారు నాశనము నొందుదురు"—అని ఋగ్వేదమునందున్న తత్త్వమే యనువదింపఁబడినది. కాని యీస్థలమునందు మఱియొకటి సైతము తెలిసికొనవలయును. అదేది యనఁగా: దుష్టునకు ప్రతీకారము చేయుట సాధువునకు శక్యమగునేని మొదట సాధుత్వముగనే చేయవలయును. కారణమేమి యనఁగా: ఇతరుఁడు దుష్టుఁడైనంత మాత్రముననే మనము నతనితో సమానముగ దుష్టులము కావలసివచ్చును. ఒకఁడు తొట్టిముక్కుగలవాఁడాయె నని యితరులును తమముక్కును కోసికొనఁగూడదు గదా! వేయేల? అట్లు సేయుట ధర్మముకానేరదు. "న పాపే ప్రతిపాపః స్యాత్" అను సూత్రమునకు సత్యమైనయర్థ మిదియే. మఱియు నీకారణముచేతనే విదురనీతియందు "న తత్పరస్య సందధ్యాత్ ప్రతికూలం యదాత్మనః"—"తమ కేది ప్రతికూలమని తోఁచునో దాని నితరుల కుపయోగింపకూడదు"—అను నీతితత్త్వమును ధృతరాష్ట్రునకు విదురుఁడు చెప్పిన వెంటనే

"అక్రోధేన జయేత్క్రోధం అసాధుం సాధునా జయేత్,
జయేత్కదర్యం దానేన జయేత్ సత్యేన చానృతమ్."

"(ఇతరులయొక్క) క్రోధమును తనశాంతిచేతను, దుష్టులను సాధుత్వముచేతను, లోభిని దానముచేతను, అనృతమును సత్యముచేతను జయింపవలయును" అని చెప్పెను. (మ. భా. ఉ. ౩౯. ౭౩. ౭౪). ధమ్మపదయనుపేరితో పాలీ భాషలోనున్న బౌద్ధధర్మీయనీతిగ్రంథమునందు శ్లోకము—

"అక్కోధేన జినే కోధం అసాధుం సాధునా జినే
జినే కదర్యం దానేన సచ్చే నాలీకవాదినం."

అని యున్నది యున్నట్లుగనే యనువదింపఁబడినది. (ధమ్మపద. ౨౨౩. చూడు). శాంతిపర్వమునందు యుధిష్ఠిరున కుపదేశించుచు భీష్ముఁడును—

"కర్మ చైత దసాధూనాం అసాధూ సాధునా జయేత్
ధర్మేణ నిధనం శ్రేయో న జయః పాపకర్మణా." (శాం. ౯౫. ౧౬).

"దుష్టులయొక్క దుష్కృత్యములను సాధువులచే నివారింపవలయును, కారణ మేమి యన: పాపకర్మచేత పొందుజయముకంటె ధర్మముచేత (అనఁగా: నీతిచేతను) మరణము వచ్చినను శ్రేయస్కరమగును." అని యీనీతితత్త్వము యొక్క మహత్త్వమును కొండాడెను; కాని యిట్టిసాధుత్వముచే దుష్టుల యొక్క దుష్కృత్యములు నివారణ కాకపోయినను, లేక, సామోపచారముచేతను, శిష్టత్వముచేతను ఈదుష్టులను చెప్పుట యనుకూలింపక పోయినను "కంటకేనైన కంటకం" అనున్యాయముచేత, చేతితో లాగిన పైకిరానిముల్లును లోహవికారమయిన ముల్లుచేతనే (అనఁగా: సూదిచేతనే) వెలుపలికి లాగుట యావశ్యకమగును. (దాస. ౧౯. . ౯. ౧౨-౩౧) కారణ మేమి యనఁగా: నెప్పుడైనను లోకసంగ్రహార్థమై దుష్టులను నిగ్రహించుట భగవంతునికి వలె సాధుపురుషులకును ధర్మదృష్టిచే ప్రాథమిక మగుకర్తవ్యము. "సాధుత్వముచేత దుష్టుని జయింపవలయు" నను వాక్యమునందు దుష్టులను జయించుట, లేక, నివారించుట యనునది సాధువులకు ముఖ్యకర్తవ్యముగ నున్నదను విషయమును బాగుగ పట్టుకొనియే తత్సిద్ధ్యర్థమై మొదట నేయుపాయమును యోజింపవలయునో నిదర్శింపఁబడినది. సాధుత్వముచే నివారించుటకు శక్యము కాకపోయెనేని ఎట్టివారి కట్టివాఁడై దుష్టులను నివారింపరాదు. అతని దుష్టకృత్యములకు సాధువులు సంతోషపూర్వకముగ తమదేహమును బలి యీయవలయునని మనగ్రంథకారు లెక్కడను ప్రతిపాదించియుండలేదు. తనయొక్క దుష్టకృత్యముచే లోకుల

గొంతులను గోయుటకుఁ బ్రవర్తించినవానితో నితరులు తమసాధుత్వముతోడనే వ్యవహరింపవలయునని చెప్పుటకు నేవిధమయిన నైతికపుహక్కును లేదని ముఖ్యముగఁ దెలిసికొనవలయును; వేయేల ? సాధువు లిటు లొక యకార్యమును జేయవలసివచ్చినప్పుడు దానియొక్క బాధ్యత శుద్ధబుద్ధిగల సాధువుల మీఁద నుండక దుష్టులసంబంధమైన దుష్టకృత్యములయొక్క పరిణామమే యగును గాన నాతతాయులనె యావిషయమై బాధకులనుగ పట్టుకొనవలయు నని ధర్మశాస్త్రము నందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మను. ౮. ౧౯; మఱియు ౩౫౧); మఱియు బుద్ధుఁడు తాను దేవదత్తుని శాసించుటకు నుపపత్తిని బౌద్ధగ్రంథకారులును నీ తత్త్వముమీఁదనే సమన్వయించిరి. (మిళింద. ప్ర. ౪. ౧. ౩౦-౩౪. చూడుఁడు). జడసృష్టియొక్క వ్యవహారమునందు ఆఘాతప్రత్యాఘాతరూపములయిన యీ కర్మలను నిత్యము లయినవిగను నత్యంతము సమానములుగ నుండును; కాని మనుష్యులవ్యవహారము వారియొక్క యిష్టానుసార మగుటచేతను, పైఁజెప్పిన త్రైలోక్యచింతామణిసూత్రలు దుష్టునకు నెప్పు డుపయోగింపవలయునో నిశ్చయించుటకయి సంబంధించుధర్మజ్ఞానము మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటచేతను మనముచేయుదమని తలఁచిన పద్ధతి యోగ్యమయినదా ? లేక, యయోగ్యమయినదా ? ధర్మ్యమా ? లేక, యధర్మ్యమా ? యనువిషయమై గొప్పవారును నాయాసమయములయందు మోహము నొందుట సత్యమే.—"కింకర్మ కిమకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః" (గీ. ౪. ౧౬)అని గీతలో నున్నది. కావున నిట్టిసమయములందు విద్వాంసుఁ డెప్పుడును తెంచెమో గొప్పయో స్వార్థబుద్ధితో కార్యములను జేయుచున్నవారిపాండిత్యమును గాని, తనసారాసారవిచారమును గాని యన్నివిధముల విశ్వసింపక, పూర్ణమైన సామ్యావస్థనుఁ జేరినట్టియు, పరమావధి యయినట్టియు, సాధువుయొక్క శుద్ధబుద్ధినే తుదకు శరణు చొచ్చి యాగురువుయొక్క నిశ్చయము ననుసరించియే యాచరింపవలయును. కారణ మేమి యన: కేవలతార్కికపాండిత్య మెంత యధికమో యన్ని యుక్తు లంతకంతకు వెలువడును. కావున శుద్ధబుద్ధి లేనికేవలపాండిత్యముచే నిట్టి వికటప్రశ్నల కెప్పుడును సత్యమును సమాధానకరము నగుసిద్ధాంతము లభింపదు; దానిని శుద్ధమును నిష్కామమును నైనబుద్ధిగలిగినగురువులే యుపదేశింపవలయును. సర్వమాన్యులైనశాస్త్రకారులబుద్ధి యీప్రకారముగ శుద్ధమగును. కావుననే 'తస్మాచ్ఛాస్త్రంప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ'—"కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుట యనుపనిలో నీవు శాస్త్రమును ప్రమాణ మని యంగీకరింపవలయును" (గీ. ౧౬. ౨౪) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. అయినను కాలమానాను

సారముగ శ్వేతకేతువువంటి సాధుపురుషులకు పిదప నీశాస్త్రమునందు సైతము మార్పులను చేయుట కధికారము వచ్చునని గుర్తించుకొనవలయును.

నిర్వైరుఁడును శాంతుఁడు నైనసాధువుయొక్క యాచరణవిషయములో నిప్పుడు లోకులకుఁ గలభ్రమ, కర్మయోగమార్గము లుప్తప్రాయమై సంసారము తయు త్యాజ్య మని చెప్పునట్టిసన్న్యాసమార్గము ప్రస్తుతమందు వలుగడల విశేష వృద్ధిని పొందియుండుటచే, సంభవించినది. నిర్వైరి యగునేని నిష్ప్రతీకారి యుఁ గావలయునని గీతలయొక్క యుపదేశమును నుద్దేశముగు కాదు. ఎవరికి లోక సంగ్రహవిషయమై లక్ష్యము లేదో యతనికి జగత్తునదుష్టులు ప్రబల మైనను, కాక పోయినను, మఱియు నలేని ప్రాణ మయిన నుండినను, పోయినను, సమానముగనే యుండును. కాని పూర్ణావస్థ నొందినకర్మయోగి, సర్వభూతాత్మైక్యము నెఱిఁగి సర్వభూతములయందును నిర్వైరముగ వ్యవహరించుచున్నను, అనాసక్తబుద్ధిచేత పాత్రాపాత్రతలయొక్క సారాసారమును విచారించి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన కర్మలను చేయుట మానఁడు. మఱియు నట్లు చేయఁబడిన కర్మల వలన కర్తయొక్క సామ్యబుద్ధి కేమియు కొఱంత రానేరదని కర్మయోగులు చెప్పుదురు. గీతాధర్మమునం దున్నకర్మయోగముయొక్క యాతత్త్వమును స్వీక రించిన పిదప కులాభిమానము, దేశాభిమానము మొదలయిన కర్తవ్యధర్మముల కును కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ యోగ్యమైన యుపపత్తి చెప్పుటకు సాధ్య మగును. సర్వమానవజాతికిని, వేయేల ? ప్రాణిమాత్రమున కంతకు దేనిచే హిత మగునో యదే ధర్మ మనునది పరమసిద్ధాంత మయినను, పరమావధిరూపమయిన యాస్థితి నొందుటకు, కులాభిమాన, దేశాభిమాన, ధర్మాభిమానము లనునవి పై కెక్కుటకు మెట్లగును, కాన దానియొక్క యావశ్యకత యెప్పుడు నావశ్యకత కాక పోనేరదు. నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తికి, సగుణోపాసన మావశ్యక మైనట్లు 'వసు ధైవకుటుంబకం' అనుబుద్ధి కలుగుటకు, కులాభిమాన, జాత్యభిమాన, ధర్మాభి మాన, దేశాభిమానములు మొదలగుమార్గము లావశ్యకములుగ నున్నవి; మఱియు సమాజమున్న ప్రతితరము నీ నిచ్చెనచేతనే పై కెక్కుచుండును గాన నీనిచ్చెనను స్థిరముగ నునుపవలసివచ్చును. అట్లే తనపరిసరజనులుగాని, రాష్ట్రి ములుగాని తక్కువస్థితిలో నుండఁగా నొకపురుషుఁడు గాని, రాష్ట్రము గాని తా నొక్కఁడు నెప్పుడు నున్నతస్థానము నుంచవలయునని యెంచినను నదియు సంభవింపదు. కారణ మేమియన: పరస్పరవ్యవహారమున "ఎట్టివాని కట్లె" యను న్యాయముచేఁ బైపై మెట్ల నున్నవారు క్రింది క్రింది మెట్లపై నున్నలోకుల

గొంతులను గోయుటకుఁ బ్రవర్తించినవానితో నితరులు తమసాధుత్వముతోడనే వ్యవహరింపవలయునని చెప్పుటకు నేవిధమయిన నైతికపుగుహ్యమును లేదని ముఖ్యముగఁ దెలిసికొనవలయును; వేయేల ? సాధువు లిటు లోకయకార్యమును జేయవలసివచ్చినప్పుడు దానియొక్క బాధ్యత శుద్ధబుద్ధిగల సాధువుల మీఁద నుండక దుష్టులసంబంధమైన దుష్టకృత్యములయొక్క పరిణామమే యగును గాన నాదుష్టులనె యావిషయమై బాధకులనుగ పట్టుకొనవలయు నని ధర్మశాస్త్రము నందే స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. (మను. ౮. ౧౯; మఱియు ౩౫౧); మఱియు బుద్ధుఁడు తాను దేవదత్తుని శాసించుటకు నుపపత్తిని బౌద్ధగ్రంథకారులును నీ తత్త్వముమీఁదనే సమన్వయించిరి. (మిళింద. ప్ర. ౪. ౧. ౩౦-౩౪. చూఁడు). జడసృష్టియొక్క వ్యవహారమునందు ఆఘాతప్రత్యాఘాతరూపములయిన యీ కర్మలను నిత్యము లయినవిగను నత్యంతము సమానములుగ నుండును; కాని మనుష్యులవ్యవహారము వారియొక్క యిష్టానుసార మగుటచేతను, పైఁజెప్పిన త్రైలోక్య చింతామణిసూత్రలు దుష్టునకు నెప్పు డుపయోగింపవలయునో నిశ్చయించుటకయి సంబంధించుధర్మజ్ఞానము మిక్కిలి సూక్ష్మమగుటచేతను మనము చేయుదమని తలఁచిన పద్ధతి యోగ్యమయినదా ? లేక, యయోగ్యమయినదా ? ధర్మ్యమా ? లేక, యధర్మ్యమా ? యనువిషయమై గొప్పవారును నాయాసమయములయందు మోహము నొందుట సత్యమే.—"కింకర్మ కి మకర్మేతి కవయోఽప్యత్ర మోహితాః" (గీ. ౪. ౧౬)అని గీతలో నున్నది. కావున నిట్టిసమయములందు విద్వాంసుఁ డెప్పుడును కొంచెమో గొప్పయో స్వార్థబుద్ధితో కార్యములను జేయుచున్నవారిపాండిత్యమును గాని, తనసారాసారవిచారమును గాని యన్నివిధముల విశ్వసింపక, పూర్ణమైన సామ్యావస్థకుఁ జేరినట్టియు, పరమావధి యయినట్టియు, సాధువుయొక్క శుద్ధబుద్ధినే తుదకు శరణు చొచ్చి యాగురువుయొక్క నిశ్చయము ననుసరించియే యాచరింపవలయును. కారణ మేమి యన: కేవలతార్కికపాండిత్య మెంత యధికమో యన్నియుక్తు లంతకంతకు వెలువడును. కావున శుద్ధబుద్ధి లేనికేవలపాండిత్యముచే నిట్టి వికటప్రశ్నల కెప్పుడును సత్యమును సమాధానకరము నగుసిద్ధాంతము లభింపదు; దానిని శుద్ధమును నిష్కామమును నైనబుద్ధిగలిగినగురువులే యుపదేశింపవలయును. సర్వమాన్యులైనశాస్త్రకారులబుద్ధి యీప్రకారముగ శుద్ధమగును. కావున నే'తస్మాచ్ఛాస్త్రంప్రమాణం తే కార్యాకార్యవ్యవస్థితౌ'—"కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుట యనుపనిలో నీవు శాస్త్రమును ప్రమాణ మని యంగీకరింపవలయును" (గీ. ౧౬. ౨౪) అని భగవంతుఁ డర్జునున కుపదేశించెను. అయినను కాలమానాను

సారముగ శ్వేతకేతువువంటి సాధుపురుషులకు పిదప సిశాస్త్రమునందు సైతము మార్పులను చేయుట కధికారము వచ్చునని గుర్తించుకొనవలయును.

నిర్వైరుఁడును శాంతుఁడు నైనసాధువుయొక్క యాచరణవిషయములో నిప్పుడు లోకులకుఁ గలభ్రమ, కర్మయోగమార్గము లుప్తప్రాయమై సంసారమంతయు త్యాజ్య మని చెప్పునట్టిసన్న్యాసమార్గము ప్రస్తుతమంద నలుగడల విశేష వృద్ధిని పొందియుండుటచే, సంభవించినది. నిర్వైరి యగునేని నిష్ప్రతీకారి గాఁ గావలయునని గీతలయొక్క యుపదేశమును నుద్దేశమును కాదు. ఎవరికి లోక సంగ్రహవిషయమై లక్ష్యము లేదో యతనికి జగత్తున దుష్టులు ప్రబల మైనను, కాక పోయినను, మఱియు నతని ప్రాణ మయిన నుండినను, పోయినను, సమానముగనే యుండును. కాని పూర్ణావస్థ నొందినకర్మయోగి, సర్వభూతాత్మైక్యము నెఱిఁగి సర్వభూతములయందును నిర్వైరముగ వ్యవహరించుచున్నను, అనాసక్తబుద్ధిచేత పాత్రాపాత్రతలయొక్క సారాసారమును విచారించి స్వధర్మానుసారముగ ప్రాప్తమయిన కర్మలను చేయుట మానఁడు. మఱియు నట్లు చేయఁబడిన కర్మల వలన కర్తయొక్క సామ్యబుద్ధి కేమియు కొఱఁత రానేరదని కర్మయోగులు చెప్పుదురు. గీతాధర్మమునం దున్నకర్మయోగముయొక్క యాతత్త్వమును స్వీకరించిన పిదప కులాభిమానము, దేశాభిమానము మొదలయిన కర్తవ్యధర్మములకును కర్మయోగశాస్త్రానుసారముగ యోగ్యమైన యుపపత్తి చెప్పుటకు సాధ్యమగును. సర్వమానవజాతికిని, వేయేల ? ప్రాణిమాత్రమున కంతకు దేనిచే హితమగునో యదే ధర్మ మనునది పరమసిద్ధాంత మయినను, పరమావధిరూపమయిన యా స్థితి నొందుటకు, కులాభిమాన, దేశాభిమాన, ధర్మాభిమానము లనునవి పై కెక్కుటకు మెట్లగును, కాన దానియొక్క యావశ్యకత యెప్పుడు నావశ్యకత కాక పోనేరదు. నిర్గుణబ్రహ్మప్రాప్తికి, సగుణోపాసన మావశ్యక మైనట్లు 'వసుధైవకుటుంబకం' అనుబుద్ధి కలుగుటకు, కులాభిమాన, జాత్యభిమాన, ధర్మాభిమాన, దేశాభిమానములు మొదలగుమార్గము లావశ్యకములుగ నున్నవి; మఱియు సమాజమున్న ప్రతితరము నీనిచ్చెనచేతనే పై కెక్కుచుండును గాన నీనిచ్చెనను స్థిరముగ నునుపవలసివచ్చును. అట్లే తనపరిసరజనులుగాని, రాష్ట్రములుగాని తక్కువస్థితిలో నుండఁగా నొకపురుషుఁడు గాని, రాష్ట్రము గాని తా నొక్కఁడు నెప్పుడు నున్నతస్థానము నుండవలయునని యెంచినను నదియు సంభవింపదు. కారణ మేమియన: పరస్పరవ్యవహారమున "ఎట్టివాని కట్లే" యను న్యాయముచేఁ బైపై మెట్ల నున్నవారు క్రింది క్రింది మెట్లపై నున్నలోకుల

యన్యాయమునకు ప్రతిక్రియచేయుట యాయాసమయములయం దావశ్యక మని పైనఁ జెప్పఁబడియే యున్నది. జగత్తునందున్న యందఱిస్థితియు సంస్కారము కానుకాను, ఏదో యొక సమయమున వారెల్లరును, సర్వభూతాత్మైక్యమును బొంగుదు రనువిషయమున నేమియు సందేహము లేదు. ఏమి లేకపోయినను అట్టిస్థితిని బొందుద మనుకోరిక మనుష్యమాత్రునకుఁ బుట్టుటయు నయుక్తము కాదు. కాని యాత్మోన్నతియొక్క యీపరమావధిస్థితి యెల్లరకు ప్రాప్తి యగునంత వఱకు నితరరాష్ట్రములయొక్క స్థితినిగాని, సమాజములస్థితిని గాని, మనంబున నిడికొని సాధువులు తమతమసమాజములకు తత్తత్కాలములయందు శ్రేయస్కరములగు దేశాభిమానాదిధర్మములనే యుపదేశింపవలయు నని న్యాయముగనె సిద్ధమగును. ఇంతియకాక, యిటులే మనంబున నుంపఁదగిన మఱియొకవిషయమేమన: ఇంటి పైపై యంతస్థులు కట్టి పూర్తిచేసినను, క్రింది యంతస్థులు తీసివైచుటకు వీలు లేనట్లును, చేతిలో పట్టాకత్తి యున్నంతమాత్రమున, చిన్నయాయుధముయొక్క యావశ్యకత తీరనట్లును, సూర్యుఁ డున్నను నగ్నియావశ్యకత యుండునట్లును, సర్వభూతహిత మనుకడపటి మెట్టుమీఁదికి చేరినను, దేశాభిమానమే కాక, కులాభిమానముయొక్కయు నావశ్యకత యుండకపోదు. కారణమేమి యన: సమాజమును సంస్కరించుట యనుదృష్టితోఁ జూచితిమేని మనము తలపెట్టినకులాభిమాన మనుకార్యము కేవలము దేశాభిమానముచేతనే కానేరదు, మఱియు దేశాభిమానమనుకార్యము కేవలము సర్వభూతాత్మైక్యదృష్టిచే సైతము సిద్ధి కానేరదు. అనఁగా: సమాజముయొక్క పూర్ణావస్థయందు సైతము సామ్యబుద్ధివలెనే దేశాభిమానము,కులాభిమానము మొదలగుధర్మములును నావశ్యకము లగును. కాని కేవలము తనదేశముయొక్క యభిమాన మనునదియే తనకు పరమసాధ్య మని యంగీకరించినపిదప నొకరాష్ట్రము తనలాభమునకై మఱియొకరాష్ట్రమున కెంత నష్టము నైనను జేయుట కెట్లు సిద్ధ మగుచున్నదో యట్లే సర్వభూతహితమే పరమసాధ్యమని యంగీకరించుటకు సాధ్యము కాదు. కులాభిమానము, దేశాభిమానము, తుదకు సర్వమానవజాతియొక్క హితము ననువీనిలో విరోధము వచ్చునేని క్రిందిక్రిందిమెట్లయందున్నధర్మమును పైపైమెట్లమీఁద నున్నధర్మముకొఱకు వదలిపెట్టవలయునని చెప్పుటచే, సామ్యబుద్ధిచే పూర్ణమైన నీతిధర్మములయొక్క మహత్త్వమును, విశేషమును జెప్పఁబడును. యుద్ధమునందు కులక్షయమగుచుండఁగా దుర్యోధనునకుఁ గోపము వచ్చునను తలంపున, పాండవులకు రాజ్యభాగము నీయక

పోవుటకంటె, దుర్యోధనుఁడు విననియెడల, కుమారుఁడైనను నతని నొక్కరునే వదలుట యోగ్య మని ధృతరాష్ట్రునకు నుపదేశించుచు దానిని సమర్థించుటకు

"త్యజే దేకం కులస్యార్థే గ్రామస్యార్థే కులం త్యజేత్,
గ్రామం జనపదస్యార్థే ఆత్మార్థే పృధివీం త్యజేత్."

"కులము (సంరక్షించుట) కొఱకు నొకనిని, గ్రామముకొఱకు కులమును, సర్వలోకసమూహముకొఱకు గ్రామమును, ఆత్మార్థమై పృథివిని వదలవలయును"— (మ. భా. ఆది. ౧౧౫. ౩౮. సభా. ౬౧. ౧౧) అని విదురుఁడు చెప్పినశ్లోకము నందలి మూఁడుచరణములతాత్పర్యమును నిదియె. నాలవచరణమునం దాత్మసంరక్షణముయొక్క తత్త్వము చెప్పఁబడినది. ఆత్మశబ్దము సామాన్యముగు సర్వనామ మగుటచే నాత్మసంరక్షణయనుతత్త్వ మొక్కవ్యక్తియందువలెనె యేకత్వము నొందినసమూహమునకును, జ్ఞాతులకును, దేశమునకును, రాష్ట్రమునకును వర్తించును; మఱియు కులముకొఱకు నొకపురుషుని, గ్రామముకొఱకుఁ గులమును, దేశముకొఱకు గ్రామమును, వదలవలయునని పూర్వమునందుఁ జెప్పఁబడిన పైపై మెట్లెక్కుమార్గమును దెలిసికొంటిమేని, యాత్మశబ్దముయొక్క యర్థము వీని యన్నింటికంటె నిక్కడ విశేషమహత్త్వము కలిగినదయి యుండవలయునని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. అయినను కొందఱు స్వార్థపరులు, లేక, శాస్త్రనభిజ్ఞు లీచరణమునకు నప్పుడప్పుడు విపరీతముగ(అనఁగా: కేవలము స్వార్థపరముగ) నర్థమును జేయుచున్నారు. కావున, నాత్మసంరక్షణ మను నీతత్త్వ ముదరంభరిత్వ సంబంధమయినదికా దని యిక్కడ చెప్పవలయును; కారణ మేమి యన: ఏశాస్త్రకారులు కేవలశాస్త్రపరమగు చార్వాకమతమును రాక్షసమత మని నిశ్చయించిరో (గీ. అ. ౧౬.) యాశాస్త్రకారులే స్వార్థముకొఱకు జగత్తునైనను నశింపఁ జేయవచ్చునని యెవరికైనను చెప్పుట యెప్పుడును సంభవింపదు. పైశ్లోకమునందున్న 'అర్థే' యనుశబ్దార్థము కేవల స్వార్థపరము కాదు. "సంకటములు వచ్చునప్పుడు వానిని నివారించుకొనునిమిత్తమై" అని యర్థముఁ జేసికొనవలయును; మఱియుఁ గోశకారు లాయర్థమునే వ్రాసినారు. ఉదరంభరిత్వము నాత్మసంరక్షణము నను నీరెంటియందును గొప్పతారతమ్య మున్నది. కామోపభోగేచ్ఛచేతను, లోభముచేతను, స్వలాభార్థమై జగత్తునకు నష్టముఁ గలుగఁ జేయుట యుదరంభరిత్వము. ఇది యమానుషము, గర్హ్యము నైనది. కావున నొకనియొక్క హితముకంటె ననేకులయొక్క హితమును, మన మెక్కువగా గమనింపవలయునని పైనున్నశ్లోకమునందలి మొదటి మూఁడుచరణములయందును

చెప్పఁబడినది. అయినను సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యుండుటచేఁ బ్రతిమనుజునకు నీజగత్తులో సుఖముగ నుండుట యను నైసర్గికమైన హక్కు సమానముగనే యున్నది. మఱియు నీసర్వసామాన్యమగు మహత్త్వమును, నైసర్గికమగు హక్కును గమనింపక, జగత్తునందు నొకవ్యక్తికి గాని, యొకసమాజమునకుఁగాని, నష్టముఁ జేయునధికారము మఱియొక వ్యక్తికిఁగాని, సమాజమునకుఁగాని,—బలముచేతను, సంఖ్యచేతను, నెక్కువగ నున్నంతమాత్రముననఁగాని యితరులయొద్ద నున్నవస్తువుల నపహరించెడి సాధనము లధికముగ నున్నంత మాత్రముననఁగాని—నీతిదృష్టిచే నెప్పుడును బ్రాప్తము కానేరదు. ఒకని హితముకంటెఁ గాని కొంతమందియొక్క హితముకంటెఁగాని, యనేకుల హిత మధికమయిన యోగ్యత గల దనుయుక్తివాదముచేత, సంఖ్యచే గొప్పదయిన సమాజముయొక్క స్వార్థపరత్వవర్తనమునే యిచ్చో నెవరయిన సమర్థించినయెడల నాయుక్తివాదము రాక్షస మని తెలిసికొనవలయును. కావున నితరు లిట్టు లన్యాయముగఁ బ్రవర్తించిరేని యనేకులకే కాక సర్వపృథ్వికిని నగుహితముకంటె నాత్మసంరక్షణ అనఁగా : తన్ను సంరక్షించుకొనుటయొక్క నైతికమగుహక్కు బలవత్తరమగుచున్నదని నాలుగవచరణముయొక్క భావార్థము. మఱియు మొదటి మూఁడుచరణములందు వర్ణింపఁబడినయర్థమున కీసంబంధముచేత గలిగినమహత్త్వాపవాదము దానివలెనె చెప్పఁబడినది. (ఇంతియె కాక) మనము జీవించినయెడల లోకకల్యాణమును చేయుదుము. లోకహితదృష్టిచే విచారించినను, విశ్వామిత్రుఁడు చెప్పినట్లు "జీవన్ ధర్మ మవాప్నుయాత్"—"బ్రతికితేమేని ధర్మము నాచరింతుము" అని కాని కాళిదాసనినట్టుల "శరీర మాద్యం ఖలుధర్మసాధనం"—"శరీరమనునదియె సర్వధర్మములకు మూలసాధనమగును" (కుమార. ౫. ౩౩) అనఁగా:—మనువు చెప్పినటుల "ఆత్మానం సతతం రక్షేత్"—"తాను తన్నెల్లప్పుడును రక్షించుకొనవలయు"నని గాని చెప్పవలసివచ్చినదియు గమనింపవలయును. కాని యాత్మసంరక్షణ యనునీహక్కు జగత్తుహితముకంటె నీతిమన శ్రేష్ఠమయినను ననేకవిషయములలో కులముకొఱకును, దేశముకొఱకును, ధర్మముకొఱకును, లేక, పరోపకారార్థమును సత్పురుషులు స్వేచ్ఛచేతనే ప్రాణములను సైతము వదలుచున్నారని వెనుక రెండవప్రకరణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కాన, నీతత్త్వమే పైశ్లోకమునందున్న మొదటిమూఁడుచరణములలోను వర్ణితమైనది. ఇట్టి సమయములయందు మనుజుఁ డాత్మసంరక్షణ యనుతనశ్రేష్ఠమైన హక్కును బుద్ధిపూర్వకముగ వదలుకొనుటచే నాకృత్యముయొక్క నైతికయోగ్యతయు నన్నింటికంటె

శ్రేష్ఠ మని తెలిసికొనవలయును. అయిన నీసమయ మెప్పుడు వచ్చునదియుఁ దప్పు లేక నిశ్చయించుటకు, కేవలపాండిత్యము గాని, లేక, తర్కశక్తి గాని పూర్ణము కానేరదు. దీనికొఱకు విచారించుచున్న మనుజునియొక్క యంతఃకరణము మొదట శుద్ధము సమము కావలయునని ధృతరాష్ట్రసంబంధమగు పైయుదాహరణమువలననే రూఢమగుచున్నది. విదురుఁడు సేసినయుపదేశమును ధృతరాష్ట్రుఁడు తెలిసికొనలేని మందబుద్ధి కాఁడు. కాని పుత్రస్నేహమువలన నతనిబుద్ధి సమము కాలేదని మహాభారతమునందే చెప్పఁబడినది. కుబేరునకు లక్షరూప్యములు కావలసినచో నతని కెట్టికొఱంతయు నుండనట్లు లోకపరి యొకనికి బుద్ధి సమమైనపిదప వానికి, కులాత్మైక్యము, దేశాత్మైక్యము, ధర్మాత్మైక్యము మొదలగునల్పవిధములగు నైక్యములకు నెప్పుడును లోపము రాదు. బ్రహ్మాత్మైక్యము నందివియన్నియు నంతర్భూతము లగుచున్నవి; మఱియు దేశధర్మములు, కులధర్మములు మొదలగుసంకుచితధర్మములలో గాని, సర్వభూతహిత మనువ్యాపకధర్మములో గాని, వారివారి స్థితి ననుసరించి గాని, వారి యాత్మసంరక్షణార్థమై కాని, యేకాలమున నెవరి కేది శ్రేయస్కరమగునో దానినె వారి కుపదేశించి, జగత్తుయొక్క ధారణపోషణ లనుకార్యమును సత్పురుషులు నడిపించుచున్నారు. మానవజాతియొక్క ప్రకృతియందు దేశాభిమాన మనునదియే ముఖ్యమగు సద్గుణ మగుటచే నాగరకతను జెందినరాష్ట్రములు సైతము సమీపమున నున్నశత్రువులయొక్క రాష్ట్రమున నున్నజనులను స్వల్పమగు కాలములో నాయాసందర్భములయం దెట్లు చంపవగునా యని విచారించుటయందును, దానియొక్క ప్రయత్నమునందును, తమయొక్క జ్ఞానమును, కౌశల్యమును, ద్రవ్యమును నుపయోగించుచున్న దనునది సత్యమే; కాని యంతమాత్రముచే, దేశాభిమానమనునదియే, నీతిదృష్టిచే మానవజాతికి పరమసాధ్య మని యనుటకు వీలులేదని స్పెన్సరు, కొంటు మొదలగుపండితులు తమగ్రంథములలో స్పష్టముగఁ బ్రతిపాదించియున్నారు. మఱియు, వారిప్రతిపాదనకుఁ దగులని నీయాక్షేప మధ్యాత్మదృష్టిచే సిద్ధమైన సర్వభూతాత్మైకత్వరూపతత్త్వమునకుమాత్ర మెటులు తగులునో తెలియదు. పిల్ల చిన్నదయినను దానిధారణకు యోగ్యమగు వస్త్రములు దాని శరీరము ననుసరించియె యుండవలయును. ఇంతియ కాక కొంచెము పెద్దవిగ (అనఁగా: వృద్ధి పొందుచున్నయవయవములకు ననుకూలించునటు లేర్పఱిచి యుంచవలసియుండునటులనే సర్వభూతాత్మైక్యబుద్ధిచే మొదట సాధ్యముగ దేని నెదుటఁ బెట్టవలయునో యది యతనియొక్క యధికారమున కనురూపమైనదిగఁగాని, లేక, దానికంటె కొంచె మధికమైనదిగఁగాని యుండిననే యతనికి శ్రేయస్కరమగును.

గొప్ప పని యైనను వానిశక్తికి మించినదానిని వెంటనే చేయుమని చెప్పినయెడలను దానిచే నతని కెప్పుడును గల్యాణము కానేరదు. పరబ్రహ్మ మింత యని నియమ మేమియు లేకపోయినను, ఉపనిషత్తులలో దానియొక్క యుపాసన యంతకంత కెక్కువగఁ జెప్పఁబడుటకు కారణ మిదియే. కావున నెల్లవారును స్థితప్రజ్ఞులే యైన సమాజమునందు క్షాత్రధర్మముయొక్క యావశ్యకతలేకపోయినను జగత్తునందున్న యితరసమాజములయొక్క తత్కాలస్థితిని బట్టి "ఆత్మానంసతతం రక్షేత్" అను తత్త్వము ననుసరించి మనధర్మశాస్త్రములయందున్న చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థలో క్షాత్ర ధర్మము చేర్పఁబడినది. మఱియు సుప్రసిద్ధగ్రీకుతత్త్వజ్ఞుఁడగు ప్లేటో యనువాఁడు తనగ్రంథమున నుత్తమోత్తము మనునూహతోఁ జెప్పినసమాజవ్యవస్థయందును నియమయుక్తమయిన యభ్యాసముచే యుద్ధశాస్త్రమందు ప్రవీణులయిన వర్గము నకు సమాజరక్షణ మనుసంబంధముచే ప్రాముఖ్యము నిచ్చెను. తత్త్వజ్ఞానులు, పరమావధికలిగినదియు, శుద్ధము నూర్జితము నగునదియు, స్థితియొక్క విచారమున మగ్నులయినను దానియందే తాత్కాలీనము, నపూర్ణము నైననసమాజవ్యవస్థను విచారింపక మానరని దీనివలన స్పష్ట మగును.

సర్వవిషయముల నీతీరున విచారించితి మేని, బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే తన బుద్ధిని నిర్విషయము, శాంతము, సర్వభూతములయందు నిర్వైరము, సమము నైన దానిఁగ నుంచుటయుఁ దన కీస్థితి ప్రాప్త మగుటచే సామాన్యులయిన యజ్ఞానులను భీడింపక తాను సర్వసాంసారికకర్మలను వదలి (అనఁగా: కర్మసన్న్యాస మార్గమును స్వీకరించియు) నిజనులయొక్క బుద్ధి చెడనీయక, దేశకాలస్థితులం బట్టి యెవరి కేది యోగ్యమగునో వారికి దానినే యుపదేశించియుఁ దననిష్కామ కర్తవ్యాచరణచేత యథాధికారముగ సద్వర్తనయొక్క రీతిని దృష్టాంతపూర్వముగఁ గాన్పించియు నెల్లవారిని మెల్ల మెల్లగ వీలైనపుడెల్ల శాంతితచేఁ గాని, యుత్సాహముచేఁగాని గొప్పమార్గమును జేర్చుటయు ననునదియే జ్ఞానికి సత్యమగుధర్మమని సిద్ధమగుచున్నది. ఆయాసమయములయం దవతారములం దాల్చి భగవంతుఁడు సేయుకార్యమంతయు నిదియే; మఱియు జ్ఞాని యావిధినే యాచరించుచు ఫలాశను వదలి యీజగత్తునందున్న స్వకర్తవ్యమును శుద్ధబుద్ధిచేఁ అనగా: నిష్కామబుద్ధిచే) నెప్పుడును యథాశక్తిగఁ జేయుచునే యుండవలయును. వేయేల? దానియందు మరణము సిద్ధించినను దానిని గొప్పయానందముతో స్వీకరింపవలయును (గీ. ౩. ౩౫). తన కర్తవ్యమును (అనఁగా: ధర్మమును) వదలరాదని సమస్తగీతాశాస్త్రముయొక్కయు తాత్పర్యము. దీనినే లోకసంగ్రహమనియు

సత్యమైన కర్మయోగ మనియుఁ జెప్పును. ఒకవేదాంతమే గాక దానియాధారమునఁ గర్మాకర్మలయొక్క పైనఁ జెప్పఁబడిన హేతువులవలన మొదట యుద్ధమును మాని బిచ్చమెత్తుకొనుటకు సిద్ధుఁడైన యర్జునుఁడు పిదప స్వధర్మానుసారముగ ఘోరయుద్ధమును చేయుటకు—భగవంతుఁడు చెప్పుచున్నాఁడనియె కాక స్వేచ్ఛచే సైతము—ప్రవర్తించెను. అర్జునునకు నుపదేశింపఁబడిన స్థితప్రజ్ఞునకు సంబంధించిన సామ్యబుద్ధియొక్క యీతత్త్వము కర్మయోగశాస్త్రమునకుఁ బునాది యగుటచే దానినే ప్రమాణముగఁ గైకొని దానియాధారముచేఁ బరాకాష్ఠ యయిన నీతిమత్తకు నుపపత్తి యెట్టులు కుదురునదియుఁ జెప్పినపిదప నాత్మౌపమ్యదృష్టితో సమాజమునం దొకనితో నొకఁడు కడిసి యెట్లు వ్యవహరింపవలసినదియు "ఎట్టివానికి నట్టివాఁడే" యనున్యాయముచేఁ గాని పాత్రాపాత్రతల మూలమునఁ గాని, పరాకాష్ఠ యయిననీతిధర్మములలో నేమి భేద ముండునదియు; నీపూర్ణావస్థయం దున్నసమాజమునందు వ్యవహరించుచున్న సాధువు విషయమున నపవాదాత్మకమగు నీతిధర్మ మెట్టులుండవలసినదియు మొదలగు కర్మయోగశాస్త్రమునందున్న గొప్పవిషయములను సంక్షేపముగ నీప్రకరణమునందు విమర్శఁ జేసియే యుంటిని. ఈయుక్తివాదమే న్యాయము, పరోపకారము, దానము, దయ, అహింస, సత్యము, అస్తేయము మొదలగునిత్యధర్మములకు వర్తించును. కాన ప్రస్తుతమం దపూర్ణమగు సమాజముయొక్క వ్యవస్థయందు సమయానుసారముగ నేమిమార్పుఁ జేయవలసివచ్చునదియుఁ దెల్పుటకు నీధర్మములలోఁ బ్రతివిషయముపై నొక్కొక్క స్వతంత్రగ్రంథము వ్రాసినను, నావిషయము సమాప్తము కానేరదు ; భగవద్గీతయొక్క ముఖ్యోద్దేశమును నది కానేరదు. అహింసాసత్యములును, సత్యాత్మ సంరక్షణలును, ఆత్మరక్షణశాంతులును మొదలగువానిలోఁ బరస్పరవిరోధము లుండుటచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యసంశయ మాయా సమయములయం దెట్లుత్పన్న మగునదియు నీగ్రంథమున రెండవ ప్రకరణమునందు దిగ్దర్శనముగఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్టి సమయములయందు సాధువు "నీతిధర్మము, లోకయాత్రావ్యవహారము, స్వార్థము, సర్వభూతహితము" మొదలగు విషయములయొక్క తారతమ్యమును విచారించి పిదప కార్యాకార్యములను నిర్ణయించు ననుట నిర్వివాదము. మహాభారతమునందు శ్యేనముచే శిబిచక్రవర్తికి నీవిషయము స్పష్టముగఁ జెప్పఁబడినది. మఱియు 'సిజ్విక్' అనుపేరు గలనాంగ్లేయగ్రంథకారుఁడు దననీతిశాస్త్ర గ్రంథమునం దనేకోదాహరణములతో నీవిషయమును విస్తారముగ వర్ణించెను ; కాని యంతమాత్రముచే స్వార్థపరార్థముల

యొక్క సారాసారమును విచారించుటయే నీతినిర్ణయముయొక్క తత్త్వ మగు నని యనేక పాశ్చాత్త్య పండితులచేఁ జేయఁబడు నను మితిమాత్రము మనశాస్త్రకారు లెప్పుడు నొప్పుకొనరు. కారణమేమి యన: ఈసారాసారవిచార మనేకసమయములయందు "నావంటివాఁడే యన్యుఁడు" ననుసామ్యబుద్ధి మొదట స్థిరముగ లేకయే కేవలతార్కిక మగుసారాసారవిచారముచేఁ గర్తవ్యాకర్తవ్యముల నెప్పుడును దప్పులేక నిర్ణయించుటకు వీలులేనంత సూక్ష్మముగను, ననైకాంతికముగను (అనఁగా: అనేకానుమితులచే సిద్ధ మగునదిగను) నుండును. మఱియు నిది "ఒక నెమలి పింఛమును విప్పి యాడుటం జూచి, పింఛము లేని మఱియొక నెమలి యాడుటవలె హాస్యాస్పదముగ నున్నది" అని మనశాస్త్రకారు లందురు. మిల్లు మొదలుగాఁగల యుపయుక్తతావాదులగు పాశ్చాత్త్య నీతిశాస్త్రజ్ఞులయొక్క యుపపాదనయందు ముఖ్యముగ నున్న యపూర్ణత్వ మిదియే. గరుడపక్షి మేఁకపిల్ల నాకాశమున కెగఁ దన్నుకొని పోయెనని కాకియు నట్లుచేయఁబోయిన నపాయము నొందక తప్పదు. కావున సాధువులయొక్క బాహ్యయుక్తినిమాత్ర మవలంబించి యుండక యంతఃకరణమునం దెప్పుడును స్ఫురించుచున్న సామ్యబుద్ధినే తుదకు శరణుఁ జెందవలయును. సామ్యబుద్ధియే కర్మయోగశాస్త్రమునకు సత్యమైన మూలమని గీత చెప్పుచున్నది. అర్వాచీ నాధిభౌతికపండితులలోఁ గొందఱు స్వార్థపరులైనను, కొందఱు పరార్థులుగనే యున్నారు. (అనఁగా: 'అనేకులకధిక హిత'మనునది నీతికి మూలతత్త్వముగ నున్నదని ప్రతిపాదించుచున్నారు.) కాని కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామములకే సంబంధించి యున్న యీతత్త్వముచే నన్నివిషయములయందును నిర్వాహము కానందున, కర్తయొక్క బుద్ధి యెంతవఱకు శుద్ధమైనదియు నవశ్యముగ విచారింపవలసివచ్చునని నేను నాల్గవప్రకరణమునందుఁ జెప్పియున్నాను. కర్మలయొక్క బాహ్యపరిణామసంబంధమైన సారాసారమును విచారించుటయే నేర్పరితనమునకును, దూరదర్శిత్వమునకును లక్షణ మగుట సత్యమే, కాని దూరదర్శిత్వమును, నీతియు ననుశబ్దములు సమానార్థకములు గావు. కావున బాహ్యకర్మలయొక్క, సారాసారవిచారమే కేవల ప్రాపంచికుల క్రియారూపమగు సద్వర్తనమునకు సత్యమగు బీజము కాదు గాన సామ్యబుద్ధిరూపపరమార్థమే నీతికి పునాది యని మనశాస్త్రకారులు నిర్దేశించి యున్నారు; మఱియు మనుష్యులయొక్క (అనఁగా: జీవాత్మయొక్క) పూర్ణావస్థ యేది యని యోగ్యముగ విచారించినను, ఈసిద్ధాంతమునే యవలంబింప వచ్చును. కారణ మేమి యన: లోభముచే నితరుల మోసపుచ్చుట యందలి నేర్పును అనేకుల కధికసుఖమును దేనివలనఁ గలుగునో తెలిసి

కానునట్టి శుష్క బ్రహ్మజ్ఞానమే ప్రతిమనుజునకును పరమసాధ్యమని యేవారును నుడువరు. మనస్సు, లేక, యంతఃకరణము శుద్ధముగ నుండుపురుషుఁడే యుత్తముఁడనఁబడవలసినవాఁడు. వేయేల ? అంతఃకరణము, నిర్మలము, నిర్వైరము, శుద్ధము కానియెడల కేవలబాహ్యకర్మల సంఖ్యయందలి తారతమ్య విచారములో మునిఁగి యుండును గాన నట్లు సంచరించువాఁడు వేషధారిగ పరిణమించినను పరిణమింపవచ్చును (గీ. ౩. ౬.). కర్మయోగశాస్త్రమునందు సామ్యబుద్ధిని ప్రమాణముగ నంగీకరించెనేని యీదోష ముండనేరదు; సామ్యబుద్ధిని ప్రమాణముగ నంగీకరింతుమేని మిక్కిలి యభ్యంతరము గలుగుసమయమున ధర్మాధర్మనిర్ణయార్థమై జ్ఞానవంతుఁడైన సాధువునే శరణు నొందవలసినచ్చు ననుమాట సత్యమె; కాని దానికేమియును చికిత్స లేదు. ఒకానొకగొప్పవ్యాధి యాపాదించినయెడల వైద్యుని సహాయము లేక యారోగమునకు, నిదానమును, చికిత్సయుఁ జేయుటకు శక్యముకాని యట్లే ధర్మాధర్మసంశయములయొక్క వికటస్థలములందు సత్పురుషులయొక్క సహాయము లేనిది "అనేకుల కధికహిత"మను నొకసాధనము చేతనే సామాన్యజనుఁడు దా నొనర్చు కార్యములయందలి ధర్మాధర్మములను నిస్సంశయముగ నిర్ణయింపవలయు నని యభిమానము చెందునేని వ్యర్థుఁడగును. సామ్యబుద్ధిని వృద్ధిఁబొందించు నభ్యాసమునకుఁ బ్రతిమనుజుఁడును ప్రయత్నింపవలయును. మఱియు నీక్రమముగ జగత్తు నందున్న యెల్లవారిబుద్ధియుఁ బూర్ణమగుసామ్యావస్థను బొందినపుడే కృతయుగప్రాప్తి యగును. కావున మానవజాతికి పరమసాధ్యమగు పూర్ణావస్థ యెల్లవారికని ప్రాప్తమగును. కార్యాకార్యశాస్త్రముయొక్క ప్రవృత్తి యీకారణముచేతనే కలిగినది. మఱియు నాకారణమున నాధునికము సైతము సామ్యబుద్ధి యను పునాది మీఁదనే కట్టఁబడవలయును; కాని యింత దూరదృష్టితో విచారింపక నీతిమత్తకు ముఖ్యమగు లౌకిక నికషోపల (ఒరపిడిరాయి) మనుదృష్టితో విచారించినను గీతలయందున్న సామ్యబుద్ధియొక్క పక్షము పాశ్చాత్త్యుల యాధిభౌతికాధిదైవికమార్గములకంటె నధికమైనయోగ్యత గలది కావున రహస్యమును తెలుపునదిగను నిలువఁబడునని పిదప పదునైదవప్రకరణమునఁ జేయఁబోవు తారతమ్యపరీక్షవలన స్పష్టమగును. గీతాతాత్పర్యనిరూపణమునందలి మహత్త్వమునకు నవశిష్టమైయున్న భాగమును గీతారహస్యనిరూపణకంటె ముందుగఁ బూర్తిఁ జేయుచున్నాను.

ఇది సిద్ధావస్థ - వ్యవహారము అను ద్వాదశ ప్రకరణము.

త్రయోదశప్రకరణము.

భక్తిమార్గము.

"సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ,
అహం త్వా సర్వపాపేభ్యో మోక్షయిష్యామి మా శుచః."*
(గీ. ౧౮. ౬౬.)

సర్వభూతాత్మైక్యరూపమగు నిష్కామబుద్ధియే కర్మయోగమునకును, మోక్షమునకును మూలమగుటచే విశుద్ధబుద్ధి బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞానముచే నెట్లు ప్రాప్తమగు నదియు విశుద్ధబుద్ధిచేఁ బ్రతిమనుజుఁడు స్వధర్మానుసారములుగఁ బ్రాప్తములయిన కర్తవ్యముల నామరణాంతమేల చేయవలసినదియు నింతపర్యంత మధ్యాత్మదృష్టిచే విచారింపఁబడినది; కాని భగవద్గీతయందుఁ బ్రతిపాద్యమైనవిషయ మంతమాత్రముచేఁ బూర్ణముకానేరదు. కారణ మేమి యన : బ్రహ్మాత్మైక్యజ్ఞాన మనునదియే, నిజమగు సత్యము, సాధ్యము నగుటచే "దానివంటి పవిత్రమగు మఱియొకవస్తువు జగత్తున లేదు" (గీ. ౪. ౩౮) అను విషయము నిస్సంశయముగ నుండినను, నింతదనుకఁ జేసినవిచారణయు, తద్ద్వారా సామ్యబుద్ధిని సంపాదించికొనుటకుఁ జెప్పఁబడినమార్గమును బుద్ధిగమ్యము లగుటచే, వానిని పూర్ణముగ నాకళించునట్టి తీవ్రబుద్ధిని ప్రతిమనుజుఁ డెచ్చటనుండి కైకొని రావలయును, మఱియు బుద్ధిశక్తి లేనివాఁ డన్నివిధములచేతను మునిఁగిపోయెనని తాత్పర్యమా? అనుశంక సామాన్యజనులకుఁ గలుగుచున్నది; ఈశంకయు యుక్తముగనే యున్నది. గొప్పగొప్పజ్ఞానులు సైతము వినాశియు, నామరూపాత్మకమునగు మాయచే నాచ్ఛాదింపఁబడిన యమృతస్వరూపమగు పరబ్రహ్మను వర్ణించుచు "నేతి నేతి" యని చెప్పి యూరకుందురేని పిదప మనవంటిసామాన్యుల కది యెట్లు తెలియును? కావున నీగహనమయిన బ్రహ్మజ్ఞానము మాయొక్క యల్పగ్రాహకశక్తి కధీనమగుట కేమైన

* "అన్నివిధములగు ధర్మములను (అనఁగా: పరమేశ్వర ప్రాప్తిసాధనముల నన్నిటిని) విడిచి నన్నొక్కనినే శరణు పొందుము. నేను నిన్ను సర్వపాపముల నుండియు విముక్తునిగఁ జేయుదును." ఈశ్లోకార్థ మీప్రకరణాంతమున బాగుగ వివరింపఁబడినది. చూడుము.

సులభమార్గము కలదా యని యెవరయిన నడిగినను దోష మేమి? ఆత్మను (అనఁగా: బ్రహ్మను) ఆశ్చర్యచకితులై వర్ణించువారు, వినువారు ననేకు లుండినను, అది యేరికిని దెలియదని గీతలయందును కఠోపనిషత్తునందును జెప్పఁబడినది (గీ. ౨. ౨౯; కఠో. ౨. ౭). ఈవిషయమై శ్రుతియం దొకకథ కలదు. అ దేమన:—"మహానుభావా! నాకు బ్రహ్మజ్ఞానము నుపదేశింపు" మని బాష్కలుఁడు బాహ్వుఁడనువాని నడుగ నతఁ డేమియుం జెప్పక యూరకుండెను. బాష్కలుఁడు మరల నట్లే యడిగెను; కాని యప్పటికిని బాహ్వుఁ డూరక యుండెను. ఇటుల నాలుగైదుమారు లడిగినను నేమియుఁ జెప్పక తుదకు "ఓరీ! నీప్రశ్నకు సమాధానము నే నింత దనుక నొకవిధముగఁ జెప్పుచునే యున్నాను; నీ కది తెలియలేదు. నే నేమి చేయఁ గలవాఁడను? బ్రహ్మస్వరూప మేవిధమునను జెప్పుటకు సాధ్యము కానేరదు. మాటలాడక కూర్చుండుట యనునదియే బ్రహ్మకు లక్షణ మని యెఱింగితివా?" యని బాష్కలుని బాహ్వుఁ డడిగెను (వే. సూ. శాం. భా. ౩. ౨. ౧౭). నోరు మూసికొని చెప్పుటకు సాధ్య మగునదియు, కనుదోయి మూసికొనిన పిదప కనఁబడునదియు, దెలియుట మానినపిదపఁ దెలియునదియు నని యిందలి సారాంశము (కేన. ౨. ౧౧). దృశ్యసృష్టివిలక్షణము, అనిర్వాచ్యము, అచింత్యము నగు నీపరబ్రహ్మమును సామాన్యబుద్ధిగలమనుజు లెట్లు తెలిసికొందురు? తద్ద్వారా సామ్యావస్థయు సద్గతియు నెట్లు కలుగును? సర్వభూతములయందును నొకయాత్మయే యనుపరమేశ్వరస్వరూపముయొక్క యనుభవాత్మకము, యథార్థము నగుజ్ఞానము కలిగి మనుజు లెల్లవారికిని పూర్ణ మగు యున్నతస్థితి సంభవించుటకు తీవ్రమగు బుద్ధి దక్క మఱియొక మార్గమే లేనియెడల జగత్తునందున్న లక్షలకొలఁది మనుజులు బ్రహ్మప్రాప్తిని గుఱించి యాశ నయినఁ జెందక స్వస్థముగఁ గూర్చుండవలసివచ్చును. కారణ మేమి యన: బుద్ధిమంతులగు మనుజులు కొలదిమందిగనే యుందురు. బుద్ధిమంతుఁడు చెప్పిన దానిపై విశ్వాస ముంచిన, కార్యము నిర్వహించు ననుకొన్నను, బుద్ధిమంతులలోను ననేకమతభేదములు స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నవి. ఇంతియె కాక, విశ్వాస ముంచిన యెడల కార్యము నెఱవేఱునని చెప్పుదు మేని, యీగూఢమగు జ్ఞానమును సంపాదించుటకు, విశ్వాసమును, లేక, శ్రద్ధను వహించుట యనుబుద్ధికంటె వేఱగు మఱియొక మార్గ మున్నదని మొత్తముపై ప్రాప్తమగును. మఱియు నిజముగ విచారించితి మేని, శ్రద్ధలేనిది జ్ఞానమునకుఁ బూర్ణత సంభవింపనేర దనియే స్పష్టమగుచున్నది. "జ్ఞాన మంతయు బుద్ధిచేతనే ప్రాప్తమగును. దానికి మఱియొకమనోవృత్తి సాహాయ్య

మక్కఱ లేదు.'' అను నీతర్కమే ప్రధానముగాఁ గలశాస్త్రమునందే జన్మ మును వృథసేయుట కర్కశబుద్ధిగలపండితులయొక్క వృథాభిమానమై యున్నది. రేపు ప్రాతఃకాలమున సూర్యుఁడు మరల నుదయించు ననుసిద్ధాంతము నుదాహరణ ముగ గ్రహింపుము. ఈసిద్ధాంతమందలి జ్ఞాన మత్యంతము నిశ్చితముగనే యున్న దని మనము చెప్పుచున్నాము. ఏలన: మనమును, మనపూర్వులును నీక్రమము నింత దనుక నబాధితముగఁ జూచినారము కాని కొంచెము దూరదృష్టితో విచారించితి మేని మనమును మనవృద్ధప్రపితామహులును నేటిదనుక ప్రతిదినమునను ప్రాతః కాలమున సూర్యోదయ మగుచుండుటను జూచి యుండుట సూర్యుఁడు రేపును ప్రాతఃకాలమునందే యుదయించుట కెప్పుడును కారణము కానేరదు; లేక, ప్రతిదినమునను నీవు చూచుట కొఱకుఁగాని, చూచుటచేఁగాని సూర్యుఁ డుద యింపఁడు; సూర్యోదయమగుటకు కారణములు వేఱుగనే యుండునటులు కాన్పించుచున్నవి. మఱియు నీవు ప్రతిదినమును జూచుచుండుట రేపు ప్రాతః కాలమునందు సూర్యుఁ డుదయించుటకు కారణము కాకపోయినచో రేపు సూర్యోదయము దేనివలన నగును? చిరకాల మేవస్తువుయొక్క యయినను క్రమ మొకరీతినే యబాధితముగ నున్నదని స్పష్టముగఁ గాన్పించినపిదప నాక్రమ మికపైన నిటులే యుండు ననుకొనుటయు నొకవిధమగు శ్రద్ధయే. మఱియు నిట్టివానికి మనము 'అనుమానము' లని చమత్కారమగు పేరిడినను, నీయను మానము బుద్ధిగమ్యమైన కార్యకారణాత్మకము కానేరదు. ఇఁక నేమన: మొదట శ్రద్ధాత్మకముగనే యున్నదని తెలిసికొనవలయును. రామునను పంచదార తీయఁగ నున్నది గాన, సోమునకును దీయగనే యుండవలయు నను మన నిశ్చయము నందలి వాస్తవిక విషయమును విచారించితి మేని మొదటనే యది తయ్యానిది మై యుండును. కారణ మేమి యన: శర్కర తీపిగ నుండుననుజ్ఞానము మన బుద్ధికి ప్రత్యక్షముగ ననుభవమగుచుండుట సత్యమే; కాని యెల్లరకు శర్కర తియ్యగనే యుండునని చెప్పునప్పుడు బుద్ధికి నమ్మకముతో సంబంధ ముండితీరును. అటులే ప్రత్యక్షానుభవము లేనినమ్మకముయొక్క సహాయముచేతనే రేఖాగణితమం దెంతదూరము పోయినను కలసికొనని రెండుసరళరేఖ లుండు నను సిద్ధాంత మును ప్రత్యక్షానుభవ మగునటుల బోధించును. ఇంతియకాక జగత్తునందలి వ్యవహారమంతయు శ్రద్ధ, ప్రేమ, మొదలుగాఁ గల నైసర్గికమనోవృత్తులచేతనే నడచుచున్నది. కావున నీవృత్తుల నిరోధించుట తప్ప బుద్ధికి మఱియొకకార్యము లేదు. బుద్ధిచే నెద్దానియొక్క గాని మంచిచెడుగులను నిశ్చయించిన పిదప నటు

వెనుకఁ జేయఁదగిన వ్యవహారముల నడిపించుట మనోవృత్తియొక్క యధీనమై యున్నదని యిదివరలో క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞ విచారమునందుఁ జెప్పితిమి. కావున బుద్ధిగమ్య జ్ఞానము పూర్ణ మగుటకును, పిదప నాజ్ఞానము బుద్ధిలో నుండి యాచరణయందును, కృతియందును ప్రవేశించి, సఫల మగుటకును, నీజ్ఞానమునకు, నమ్మకము, దయ, వాత్సల్యము, కర్తవ్యప్రేమ మొదలగు నితరమనోవృత్తుల యొక్క యపేక్షయు తప్పక యుండును. మఱియు నేజ్ఞాన మీమనోవృత్తిని శుద్ధముగను, సప్రయత్నముగను చేసికొని వానియొక్క సాహాయ్యము నపేక్షింపదో యది శుష్కము, నపూర్ణము, తర్కమయమును, వంధ్యము లేక, యపక్వము నని తెలిసికొన వలయును. అవును. తుపాకీమందు లేనిది, యొకసీసపుగుండుచే మాత్రమే తుపాకీయొక్క బాయ పాఱనట్లే, ప్రేమ, నమ్మకము మొదలుగాఁ గలమనోవృత్తులయొక్క సాహాయ్యము లేనిది, కేవలబుద్ధిగమ్యమగు జ్ఞానమేరిని తరింపఁజేయ దనుసిద్ధాంతమును ప్రాచీనులగు ఋషీశ్వరులు పూర్తిగ నెఱుంగుదురు. ఉదాహరణము. అవ్యక్తము, సూక్ష్మము నగుపరబ్రహ్మమే దృశ్యమైనసర్వజగత్తునకు మూలకారణ మని సిద్ధాంతీకరించుటకై శ్వేతకేతువునకు దండ్రి మఱ్ఱికాయను దెచ్చి "దానిలో నేమి యున్నదో చూడుము" అనిచెప్పెను. శ్వేతకేతు వాపండును పగులఁ గొట్టి చూచి, "లోపల చిన్నచిన్న పెక్కు బీజము లున్న"వని నుడివెను. "వాని యందలి యొకబీజమును గైకొని దానిని పగులఁ గొట్టి లోపల నేమి యున్నదో చెప్పు" మని తండ్రి చెప్పఁగా, శ్వేతకేతువు వానిలో నొకబీజమును గైకొని పగిల్చి "లోపల నేమియుఁ గాన్పింపదే" దనెను. పిదప తండ్రి "ఓరీ! లోపల నీకుఁ గాన్పింపని దాని నుండియే యీవటమను గొప్పవృక్షము పుట్టియున్న" దని చెప్పి తుదకు "శ్రద్ధత్స్వ"—"దీని మీఁద విశ్వాసముంచుము"—అనఁగా: "విషయమును వినను మాత్రము విని నోటితో మాత్రమగునని చెప్పక యీతత్త్వమును హృదయములో నాంచుకొని నీయొక్క యాచరణమునందుఁ బ్రవేశపెట్టు" మని తండ్రి యతని కుపదేశించి నట్లు ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడెను. (ఛాం. ౬. ౧౨). సూర్యుఁడు రేపు ప్రాతఃకాలమునం దుదయించు నని నిశ్చయాత్మకమగు జ్ఞానము గలుగుటకు సైతము నమ్మక మావశ్యక మయినచో సర్వసృష్టికిని మొట్టమొదట నుండునట్టి మూలతత్త్వము, అనాదిగను, అనంతముగను, సర్వకర్తగను, సర్వజ్ఞముగను, స్వాతంత్రముగను, చైతన్యరూపముగ నున్నదని, పూర్ణముగ నెఱుంగుటకు, బుద్ధియను నినుపదారిగుండ శక్యమైనంత దూరము పోయిన పిదప నాదారి ననుసరించి

రైనను, దానికంటె పరమందైనను, కొంత నమ్మకమును ప్రేమయు ననెడికాలి తోవనే వెళ్లవలయు ననునది నిర్వివాదమై యున్నది. మఱియు 'నే నెవరిని తల్లియనియు, దేవతవలె వంద్యురా లనియుఁ బూజ్యురా లనియు నెన్నుకొను చున్నానో యామె నే యితరు లోకసామాన్య స్త్రీ యనియో, లేక, నైయాయికులయొక్క శాస్త్రీయశబ్దాడంబరానుసారముగ "గర్భధారణప్రసవాది స్త్రీత్వసామాన్యావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నవ్యక్తివిశేష" మనియో తలఁచుచున్నారు;—ఒక చిన్నవ్యవహారికోదాహరణమునుండి కేవల తర్కముచేఁ గలుగు జ్ఞానమును, నమ్మకము, ప్రేమయు ననుమూసయందుఁ బోయుటచే దానియందేమిభేదము కలుగునో యది యందఱకును సహజముగఁ దెలియును. మఱియు నీకారణముచేతనే కర్మయోగులలో నైతము నమ్మకము గలవాఁడు శ్రేష్ఠుఁ డని గీతలలోఁ జెప్పఁబడినది (గీ. ౬. ౪౭). "అచింత్యాః ఖలు యే భావా న తాంస్తర్కేణ చింతయేత్"—"ఇంద్రియాతీతము లగుటచే నేపదార్థముల చింతించుట సాధ్యము కానేరదో వానియొక్క స్వరూపనిర్ణయము కేవల తర్కమూలముననే చేయఁగూడ"దని పూర్వమునందు చెప్పినతీరున నధ్యాత్మశాస్త్రమునందును సిద్ధాంతము చేయఁబడినది.

నిర్గుణపరబ్రహ్మమును సామాన్యమనుజులు దెలిసికొనుటకష్టమనునది మాత్రమే యాటంకమైన యెడల బుద్ధిమంతులలో మతభేద మున్నను, నీయాటంకమును శ్రద్ధచేతను, లేక, విశ్వాసముచేతను బోఁగొట్టవచ్చును. కారణమేమి యన: ఈపురుషులలో నధికముగ విశ్వసనీయుఁ డెవఁ డని చూచి మనమతనివాక్యము మీఁదనే శ్రద్ధ యుంచినఁ జాలును (గీ. ౧౩-౨౫). తర్కశాస్త్రమునం దీమార్గమును "ఆప్తవచనరూపమైన ప్రమాణ"మని చెప్పుచున్నారు. ఆప్తులనఁగా: విశ్వాసనీయులగుపురుషులు. జగత్తుయొక్క వ్యవహారమును బరికించితిమేని వేలకొలఁది జనులాప్తవాక్యమును విశ్వసించియే తమవ్యవహారములను నడిపించుచున్నారని కాన్పించుచున్నది. రెం డయిదులు పది యగుటకు బదులుగ నే డేల కావు? లేక, యొకటి వెంబడి నింకొకటి వేసితి మేని రెండు గాక పదునొకం డెందు కగుచున్నది? అను నీప్రశ్నల కుపపత్తిని, లేక, కారణమును జెప్పుటకు సమర్థులయినవారు కొలఁది మందియే యున్నారు. అయినను నీసిద్ధాంతమును నమ్మకమని యంగీకరించియే జగత్తులో నెల్లరును వ్యవహరించుచున్నారు. హిమవత్పర్వతముయొక్క యెత్తు అయిదు మైళ్లా? లేక పదిమైళ్లా? యనునంశమున ప్రత్యక్షమగు జ్ఞానము గలవారు స్వల్పముగనే యుందురు. అయినను హిమాలయముయొక్క యెత్తెంత యని మనల నెవరయిన నడిగిరేని పాఠశాలలో భూగోళవర్ణనయొక్క పుస్తకమునందు

చదువుకొన్న ౩౬౦౦౦ అడుగులయెత్తనుసమాధానమును వేగముగఁ జెప్పుదుము. కాని యీతీరుననే బ్రహ్మ మెట్లున్నదని యెవరైన నడిగిన నిర్గుణముగ నున్నాడని యుత్తర మిచ్చుట కభ్యంతరమేమి? అది నిజముగ నిర్గుణముగ నున్నదా? లేదా? యని పూర్తిగఁ బరిశీలించి దానియొక్క సాధకబాధక ప్రమాణములను విచారించు నంతబుద్ధి సామాన్యజనులకు లేకపోయినను నమ్మకమను మనోధర్మము కేవలమహాబుద్ధిమంతులగు పురుషులకే లభ్య మగునను నియమము లేదు. కేవలాజ్ఞానులకు సైతము నమ్మక ముండకపోదు. మఱియు నమ్మకముచే నజ్ఞాని తనవ్యవహారముల నెప్పుడును జేయుచుండినయెడల నానమ్మకముచే బ్రహ్మము నిర్గుణమని యెఱుంగుటకు నేమియు నభ్యంతరము లేదు. మోక్షధర్మములయొక్క యితిహాసముల బాగుగ విచారించినయెడల జ్ఞాని బ్రహ్మస్వరూపవిషయమై చర్చఁ జేసి యది నిర్గుణ మని నిశ్చయింపక మునుపే సృష్టికి మూలకారణ మైనట్టియు సృష్టియందున్న నశ్వరములును ననిత్యములయిన పదార్థములకంటె విలక్షణమైనదియు నొకానొక పదార్థము, అనాద్యంతము, అమృతము, స్వతంత్రము, సర్వశక్తియుతము, సర్వజ్ఞము, సర్వవ్యాపియు నయిన తత్త్వమని తననమ్మకముచేతనే తెలిసికొని, యాబ్రహ్మ నేదో యొకరూపముచే నుపాసన జేయుచున్నటులఁ గన్పట్టుచున్నది. ఈజ్ఞానమునకు నుపపత్తి యాసమయమునం దతనికి చెప్పుటకు సాధ్యము కాని మాట సత్యమే; కాని యాధిభౌతికశాస్త్రమునందు సైతము మొదట ననుభవము ననంతరము దానికి నుపపత్తియు ననియే క్రమము. ఉదాహరణము—భాస్కరాచార్యులవారికి పృథ్వియొక్కయు తుదకు న్యూటనువానికి సమస్తము నగు ప్రపంచమునందలివస్తువుల గురుత్వాకర్షణయొక్కయు కల్పన తోచుటకు మున్నె వృక్షమునుండి పండు క్రిందికి జారి పడు ననువిషయ మెల్లవారికి తెలిసినదియె. అధ్యాత్మశాస్త్రమునకును నీన్యాయ్యమే వర్తించును. నమ్మకము ప్రాప్తమయిన జ్ఞానమును పరిశీలించి దానికి నుపపత్తిని జేర్చికొనుట బుద్ధియొక్క కార్యమే కాని సర్వదా యోగ్యమయిన యుపపత్తి చెప్పలేకపోయినంతమాత్రముచేతనే, నమ్మకముచే ప్రాప్తమయినజ్ఞానము భ్రమయే యనుటకు సాధ్యము కాదు.

అది యట్లుండనిమ్ము. బ్రహ్మము నిర్గుణమను జ్ఞానముమాత్రముచేతనే కార్యము నిర్వహించునెడల పైనఁజెప్పినటుల నాకార్యమును నమ్మకముచే సైతము నెఱవేర్పవచ్చు ననుదాని విషయమై సంశయ మేమియు లేదు(గీ. ౧౩. ౨౫). కాని వెనుక తొమ్మిదవప్రకరణమునఁ జెప్పినటుల మనుష్యునకు నీజగత్తునందు పరమసాధ్య మగు నేబ్రాహ్మస్థితి యనఁగా నేసిద్ధావస్థ గలదో దానిని బొందుట బ్రహ్మ మునిర్గుణ మను

శుష్కజ్ఞానము కలుగుటచే సాధ్యము కానేరదు. చిరకాలాభ్యాసము చేతను, నెడ తెగక యుండుటచేతను, నీజ్ఞానము హృదయమందును దేహేంద్రియములందును నుండు నజ్ఞానమును భేదించుకొనిపోయి యాచరణద్వారా బ్రహ్మాత్మైక్యబుద్ధి దేహస్వభావముగ మారవలయును; మఱియు నట్లగుటకుఁ బరమేశ్వరస్వరూపమును బ్రేమచే నాకళించుకొని మనస్సును దదాకారముగఁ జేయుట యనునదియే యొకమార్గముగ నున్నది. ఈమార్గము, లేక, సాధనము మనదేశమున చిరకాలమునందుండి వచ్చుచున్నది. దీనినే యుపాసన, లేక, భక్తియని చెప్పుచున్నారు. “సా(భక్తిః)పరానురక్తిరీశ్వరే”—“ఈశ్వరునియందలి నిరతిశయమగు ప్రేమనే భక్తి యని చెప్పుచున్నా”రని భక్తిలక్షణము శాండిల్యసూత్రములందు వ్రాయఁబడినది. (శాండి. సూ. ౨) పర మనఁగా: కేవలము నిరతిశయము ననునదియే కాక నిర్హేతుకము ననియు నర్థమే కాన, నాయనురక్తి నిష్కామముగను నిరంతరముగ నుండవలయును.—“అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే” (భాగ. ౩. ౨౯. ౧౨)—అనిభాగవతపురాణమునందుఁ జెప్పఁబడినది. కారణ మేమి యనఁగా: “ఓపరమేశ్వరా! నా కది కావలయు నిది కావలయు”నని ప్రార్థించునపు డుండు భక్తి సహేతుక మగును. కావున కామ్యములగు వైదికయజ్ఞయాగాదికర్మలకువలె దీనికిని కొన్నియంశములయందైనను క్రియాస్వరూపము సంభవించును. భక్తి యిట్లు వ్యాపారి (అనఁగా: రాజసము) యగునేని దానివలన పూర్ణమగు చిత్తశుద్ధి కానేరదు; మఱియుఁ జిత్తము పూర్ణముగ శుద్ధము కానిచో నాధ్యాత్మికోన్నతికి, లేక, మోక్షప్రాప్తి కాటంకము కలుగక మానదు. అధ్యాత్మశాస్త్రమునం దున్న పూర్ణనిష్కామత్వము యొక్క యీ తత్త్వ మీతీరున భక్తిమార్గమునందును స్థిరముగ నున్నది. గీత, యీ భగవద్భక్తులను నాల్గువిధములుగ విభజించెను. వానిలో అర్థార్థి (అనఁగా: ఏదో యొక కార్యముకొఱకుఁ బరమేశ్వరునియందు భక్తిగలవాఁడు) క్రిందిమెట్టులోనివాఁడు. మఱియుఁ బరమేశ్వరుని దెలిసికొనుటచే సంపాదించుకొనవలసిన దేమియు లేకపోయినను (గీ. ౩. ౧౭) నారదాదులవలె జ్ఞాని యితరనిష్కామకర్మల నాచరించినట్లు కేవలకర్తవ్యబుద్ధిచేఁ బరమేశ్వరుని భజించునో వాఁడే సర్వభక్తులలో శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పఁబడినది (గీ. ౭. ౧౬, ౧౭). ఈభక్తి భాగవతపురాణమునందు—

“శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాదసేవనమ్
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్.”

(భాగవత. ౭. ౫. ౨౩).

అను నీ తొమ్మిదివిధములుగఁ జెప్పఁబడినది. అదే నారదునియొక్క భక్తి సూత్రములయందు పదునొకండు విధము లని చెప్పఁబడినది (నా. సూ. ౮౨). కాని యీసర్వవిధములగు భక్తులును మహారాష్ట్రమునందున్న దాసబోధ మొదలగు గ్రంథములయందు విస్తృతముగ నిరూపింపఁబడినవి; కాన వాని విషయమై యిచ్చో విశేషచర్చ చేయను. భక్తి యెట్టిదయినను, పరమేశ్వరునిమీఁద నిరతిశయముగను, నిర్హేతుకముగను ప్రేమ నుంచి వృత్తి తదాకారముగఁ జేయుట యను సామాన్యకార్యమును ప్రతిమనుజుఁడు తన మనస్సుచేతనే చేయవలయు నని స్పష్టమగుచున్నది. కారణ మేమి యన: బుద్ధి యనునంతరింద్రియము కేవలము మంచిచెడుగులను, ధర్మాధర్మములను, లేక, కార్యాకార్యములను నిర్ణయించుటకంటె విశేష మేమియుఁ జేయనది కాకపోవుటచే మిగిలిన సర్వమానసిక కర్మలను మనస్సుచేతనే చేయవలసి వచ్చు నని వెనుక నానాప్రకరణములలోఁ జెప్పఁబడినది. అనఁగా: ఉపాసనకు మనస్సును నుపాస్యముఁ (అనఁగా: దేనిపై ప్రేమ నుంచవలయునో యావస్తువును) ననురెండువిషయము లుండవలయును. కాని యుపనిషత్తులలో, నేశ్రేష్ఠమయిన బ్రహ్మస్వరూప ముపపాదింపఁబడినదో యది యింద్రియాతీతము, అవ్యక్తము, అనంతము, నిర్గుణము "ఏక మే వాద్వితీయః" అగుటచే నుపాసన నచ్చోనుండి యారంభము చేయుటకు శక్యము కానేరదు. కారణ మేమి యన: ఈశ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మస్వరూప మెప్పు డనుభవగోచర మగునో యప్పుడు మనస్సు భిన్నముగ నుండదు. అనఁగా: ఉపాస్యము ఉపాసకుఁడు, లేక, జ్ఞాత, జ్ఞేయము అను రెండును నేకరూపము లగుచున్నవని వెనుక నధ్యాత్మప్రకరణములోఁ జెప్పఁబడినది. నిర్గుణబ్రహ్మము చరమసాధ్యముగ నున్నది; సాధనము కాదు; మఱియు నేసాధనముతో నైనను నిర్గుణబ్రహ్మముతో తాదాత్మ్యమును (ఏకరూపము) సంపాదించుకొనుటకు పాత్రత మనస్సునకుఁ గలిగిననే కాని యీశ్రేష్ఠమగు బ్రహ్మస్వరూపసాక్షాత్కారము కాదు. కావున సాధనములను సమకూర్చుకొని చేయు నుపాసనలో విషయమగు బ్రహ్మస్వరూపము రెండవతరగతిలోనిది. (అనఁగా: ఉపాస్యము నుపాసకము నను భేదముతో మనస్సునకు గోచర మగునది సగుణమే యని తాత్పర్యము). మఱియు నందుఁలన నుపనిషత్తులలో నెచ్చటెచ్చట బ్రహ్మయొక్క యుపాసన జెప్పఁబడినదో యచ్చటచ్చట నుపాస్యబ్రహ్మము అవ్యక్తమయినను సగుణమే వర్ణింపఁబడినది. శాండిల్యవిద్యయందు దేని నుపాసింపుమని చెప్పియున్నదో యాబ్రహ్మ మవ్యక్త మనిరాకారము నయినను, నది ప్రాణశరీరము, సత్యసంకల్పము, సర్వగంధము, సర్వ

రసము, సర్వకర్మయు నని మనస్సునకు గోచరమగు గుణములతోఁ గూడి యుండవల యునని ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందుఁ జెప్పఁబడినది (ఛాం. ౩. ౧౪). ఉపాస్యబ్రహ్మ మిచ్చొ సగుణ మైనను 'అవ్యక్తము' అనఁగా: నిరాకారమై యున్నది. కాని మనుజులమనస్సుయొక్క స్వభావము ననుసరించి పరిశీలింపగా "సగుణవస్తువులలో సైత మేది యవ్యక్తమో (అనఁగా: ఏదయిన నొకరూపము గంధము మొదలగుగుణము లేకపోవుటచే నేత్రాదీంద్రియములకు గోచరము కాదో) దానిపై ప్రేమ నుంచుటచేఁ గాని, లేక, దాని నెల్లప్పుడును చింతించుటచేఁ గాని, మనస్సు నద్దానివిషయమై స్థిరమైనదిగ నొనర్చికొని వృత్తిని తదాకారముగఁ జేయుటయే మిక్కిలి కష్టమైనది. వేయేల? దుఃఖసాధ్యమైఁది. గారణ మేమి యన, మన సనునది స్వభావముగనే చంచలమైనందున నింద్రియగోచరమగు నేవస్తువైనను, నాధారార్థమై మనస్సున కెదురుగ నుండిననే కాని విషయమునను స్థిరమగుటకు వీలులేక మాటి మాటికిఁ దెలియనటులే యుండును. చిత్తస్థైర్య మను నీమానసికకర్మ గొప్పగొప్ప జ్ఞానులకు సైతము దుష్కరముగఁ దోఁచును; సామాన్యమనుజునివిషయమై యేమి చెప్పవలయును? కావున భూమితిశాస్త్రము నభ్యసించుచున్నప్పు డేరీతిగ ననాది యనంతము వెడల్పులేనిది కావుననే యవ్యక్తమయినది. అయినను, నిడివి యను గుణము దానియం దుండుటచే, సగుణమైన రేఖయొక్క కల్పన మనస్సున తట్టుటకై యా రేఖయొక్క చిన్నభాగమును, నమోనాగా, బల్లపై వ్యక్తముగ వ్రాసిచూపవలసి వచ్చునో యారీతిగనే సర్వకర్త, సర్వశక్తియుతుఁడు, సర్వజ్ఞుఁడు గనుకనే సగుణుఁడైనను నిరాకారుఁడు (అనఁగా: అవ్యక్తుఁడు) నగుపరమేశ్వరునియందు ప్రేమ స్థిరమై వృత్తి తదాకార మగుటకు మనస్సున కెదురుగ నేమైన (అనఁగా: ప్రత్యక్షనామరూపాత్మకమగు వస్తువు) నుండిననే కాని సామాన్యులకు సాధ్యము కానేరదు. * వేయేల ? మొదట దేనినైన నొక వ్యక్తవస్తువును చూచిననే కాని

---

* ఈవిషయమున, "శ్లో. అక్షరావగమలబ్ధయే యథా స్థూలవర్తులదృషత్పరిగ్రహః,
శుద్ధబుద్ధపరిలబ్ధయే తథా దారుమృణ్మయశిలామయార్చనమ్."

"అక్షరములను దెలిసికొనుటకై (బాలురకు) గుండ్రనిజాతిముక్కల నక్షరములనుగఁ జెక్కి చూపించుటవలెనే (నిత్య) శుద్ధబుద్ధపరబ్రహ్మజ్ఞానము కలుగుటకొఱకు కొయ్యలు, మన్ను, ఱాయి వీనితోఁ జేయఁబడిన విగ్రహములను స్వీకరించుచున్నారు" అని యోగవాసిష్ఠమున నున్నదని కొంద ఱనియెదరు ; కాని, యీశ్లోకము గురుయోగవాసిష్ఠమునఁ గానరాదు.

యవ్యక్తవస్తువుయొక్క కల్పన మనుజులయొక్క మనస్సునందు స్ఫురించుటకు శక్యము గాదు. ఉదాహరణము: ఎఱుపు, పసుపు మొదలగు వ్యక్తపురంగులను మొదట నేత్రములతోఁ జూచినపిదప 'రంగు' అను సామాన్యమును, అవ్యక్తము నగుకల్పన మనుష్యునియొక్క మనస్సునందు స్ఫురించుచుండు ననియు, మఱియొక విధమున స్ఫురింప దనియు స్పష్టమగుచున్నది. కాని దానిని నీవు మనుజునియొక్క మనస్స్వభావ మనియైనను జెప్పుము, లేక, దోష మనియైనను జెప్పుము. ఏమి చెప్పినను మనస్సుయొక్క యీస్వభావ మెంతపర్యంతము దేహధారి యగుమనుజునకుఁ దీసి పారవైచుటకు సాధ్యము కాదో యంతపర్యంతము నుపాసనార్థమై (అనఁగా: భక్తికొఱకు) నిర్గుణములో నుండి సగుణములోనికిని, దానియందు కూడ, నవ్యక్తమగు సగుణమునుండి వ్యక్తమయిన సగుణములోనికిని, దిగినఁ గాని సాధ్యము కానేరదు. కావున వ్యక్తోపాసనయొక్క మార్గ మనాదినుండియు ప్రచారములోనికి వచ్చి యున్నది. తుదకు రామతాపనీయాద్యుపనిషత్తులయందు సైతము, ప్రత్యక్షముగ మానుషరూపధారియగు వ్యక్తమయిన బ్రహ్మస్వరూపము యొక్క యుపాసన చెప్పఁబడినది. మఱియు భగవద్గీతయందు సైతము—

"క్లేశో ఽధికతర స్తేషాం అవ్యక్తాసక్తచేతసామ్
అవ్యక్తా హి గతి ర్దుఃఖం దేహవద్భి రవాప్యతే."

"అవ్యక్తమునందుఁ జిత్తము నేకాగ్రముగఁ జేయుట చాల కష్ట మగును, కారణ మేమి యనఁగా: దేహేంద్రియధారులైన మనుజులకు నీయుక్తమగు గతినిఁ బొందుట స్వభావముగఁ గష్టమగును." (గీ. ౧౨. ౫),—అని యీసిద్ధాంత మే సోపపత్తికముగ ననువదింపఁబడినది. ఈప్రత్యక్షమార్గమునే 'భక్తిమార్గ' మనుచున్నారు. బుద్ధిచేఁ బరబ్రహ్మయొక్క స్వరూపమును నిశ్చయించినపిదప అపర బ్రహ్మముయొక్క యవ్యక్తస్వరూపమునందు విచారణమాత్రముచేత మనస్సును స్థిరపఱచుకొనుట యొకానొకబుద్ధిమంతునకు శక్యమగును. ఎవరికిని సాధ్యము కాకపోదు; కాని యీతీరుననే యవ్యక్తమునందు మనస్సును సక్తముఁజేయుట యనుకార్యమైనను నమ్మకముచేతను, ప్రేమచేతను మాత్రమే సిద్ధించునది యగుటచే నీమార్గమునందును శ్రద్ధ, ప్రేమలయొక్క యావశ్యకత యుండక తప్పదు. కావున నిజముగ విచారించినయెడల సచ్చిదానందబ్రహ్మోపాసనను సైతము ప్రేమమూలక మగుభక్తిమార్గమునందే చేర్పవలయును. అయినను ధ్యానార్థమయి యీమార్గమునందుఁ గైకొనఁబడిన యీ బ్రహ్మస్వరూపము తొలుతనుండియు నవ్య

క్తమును, కేవలబుద్ధిగమ్యమును(అనఁగా: జ్ఞానగమ్యమును) ప్రధానమును నగుటచే నీ క్రియను భక్తిమార్గ మనక, నధ్యాత్మవిచారము, అవ్యక్తోపాసన, లేక, కేవల ముపాసన, లేక, జ్ఞానమార్గము ననుట పరిపాటి; మఱియు నుపాస్యబ్రహ్మము సగుణముగనే యుండవలసివచ్చినను, అదియే యవ్యక్తమునకు మాఱుగ వ్యక్తముగ నుండుటయు, నావ్యక్తస్వరూపములందు సైతము, ముఖ్యముగ మనుష్యదేహధారిగ స్వీకరింపఁబడెనేని, యట్లు స్వీకరించుటయే భక్తిమార్గమగును, కాని, మార్గములు రెండైనను రెంటింటియందు నొకపరమేశ్వరుఁడే, పొందఁదగినవాఁడును, తుద నొకసామ్యబుద్ధియే మనస్సునందుఁ బుట్టును గాన దమతమ యధికారానుసారముగ నొకమేడమీఁదికే యెక్కుటకు నీరెండును ననాదిసిద్ధములును వేర్వేఱైనవియు నగునిచ్చెనలుగ నున్నవి. మార్గము వేఱగుటచే సాధ్యములు వేఱైనవి కావని స్పష్టముగఁ గాన్పించుచున్నది. వీనిలో నొకనిచ్చెనకు బుద్ధియు, రెండవదానికి శ్రద్ధయు, ప్రేమయు మొదటిమెట్లుగ నున్నవి. మఱియు నేమార్గమునుండి వెడలినను, తుద నొకపరమేశ్వరునియొక్కయే, యొకవిధమగు జ్ఞానమే కలుగుటచే, నొకవిధమే యగుమోక్షము లభించు నను సిద్ధాంతముసైతము రెండుమార్గములందు నొక్కరీతినే స్థిరముగ నున్నది; కాని 'జ్ఞానమార్గము శ్రేష్ఠమా? భక్తిమార్గము శ్రేష్ఠమా?' యని చర్చించుటచే లాభ మేమి? రెండుసాధనములును మొదట నధికారితారతమ్యముంబట్టి వేర్వేఱైనను పరిణామమునందు సమానమైన యోగ్యత గలవియే కావున రెంటికిని 'అధ్యాత్మ'మని యొకపేరే గీతలయందు జెప్పఁబడినది (గీ. ౧౧. ౧). కాని సాధనమను సంబంధముచే భక్తిజ్ఞానములను రెండును సమానమయిన యోగ్యతఁ గలవియే యైనను భక్తియనునది యెప్పుడును నిష్ఠ కాదు. జ్ఞాన మనునది నిష్ఠ (అనఁగా: సిద్ధావస్థయందలి కడపటిస్థితి) కావచ్చు ననునది యీరెండింటిలో నున్న భేదము. అధ్యాత్మవిచారముచేఁ గాని, యవ్యక్తోపాసనచేఁ గాని కల్గుపరమేశ్వరుని జ్ఞానమే భక్తి కాఁగలదనుమాట (గీ. ౧౮. ౫౫) సత్యమే; కాని యీజ్ఞానము కలిగినపిదప నాపురుషుఁడు సంసారమును వదలి, యాజ్ఞానమునందే మగ్నుఁడయి యుండినయెడల నతనిని గీత 'జ్ఞాననిష్ఠుఁడని' చెప్పును; 'భక్తినిష్ఠుఁ'డని చెప్పదు. కారణమేమి యనఁగా: భక్తి యనుక్రియ యుపాస్యము నుపాసకుఁడు ననుద్వైతభావముతోఁ గూడినది యగుటచే కడపటి దైనబ్రహ్మాత్మైక్యస్థితియందు భక్తి గాని యితరమయిన యేయుపాసన గాని యుండనేరదు. భక్తికి పర్యవసానము జ్ఞాన మగుటచే భక్తి యనునది దానికి సాధనము. సాధ్యము కాదు. కావున నవ్యక్తోపాసన యనువిషయమున జ్ఞాన మను

నది యొకప్పుడు సాధనమైనప్పటికిని బ్రహ్మాత్మైక్యముయొక్క యపరోక్షానుభవమనువిషయమున నాజ్ఞానమే నిష్ఠ(అనఁగా: కడపటిస్థితి) కాఁగలదని సారాంశము. మఱియు నీభేదమును జూపించుట నావశ్యకమైనప్పుడు, జ్ఞానమార్గజ్ఞాననిష్ఠాశబ్దములను,సమానార్థకములుగఁ బ్రయోగింపక యవ్యక్తోపాసనయొక్క సాధనావస్థయందున్న స్థితిని దెలియఁజేయుటకు 'జ్ఞానమార్గ' మనియు, జ్ఞానము కల్గినపిదప సకలకర్మల పరిత్యజించి జ్ఞానమునందె మగ్నుఁడై పోవునట్టి సిద్ధావస్థయందున్న వాని స్థితిని దెలియఁ జేయుటకు 'జ్ఞాననిష్ఠ' యనియు రెండుశబ్దములు ప్రయోగింపఁబడినవి. అనఁగా: అవ్యక్తోపాసన, లేక, అధ్యాత్మవిచారము అనువిషయమున జ్ఞానమనునది యొకసారి సాధన మగునేని (అనఁగా: జ్ఞానమార్గ మగునేని)అపరోక్షానుభవ మను విషయమునం దదియే నిష్ఠ (అనఁగా : తుదదయినట్టియుఁ గర్మత్యాగరూపమయినట్టియు నవస్థ) కాఁగలను. మఱియుఁ గర్మయొక్క విషయము నటులె యున్నది. శాస్త్రోక్తమర్యాదానుసారముగ జిత్తశుద్ధ్యర్థమయి యేకర్మ మొదట చేయవలసివచ్చునో యది సాధన మగును.ఈకర్మలచేఁ చిత్తశుద్ధి కలిగి పరిణామమునందు జ్ఞానమును శాంతియు ప్రాప్త మగును.కాని ముం దీజ్ఞానమునందే మగ్నుఁడుగాక శాంతిచే నామరణాంతమును నిష్కామకర్మలను జేయుచుండె నేని, జ్ఞానయుక్తనిష్కామకర్మ యను విషయమునందు కర్మ యనునది నిష్ఠకావచ్చును (గీ. 3. 3). భక్తివిషయ మట్లు కానేరదు. భక్తి యనునది కేవలము మార్గము. జ్ఞానప్రాప్తికి సాధనము నిష్ఠ కాదు. కావున గీతారంభమునందు జ్ఞానము (సాంఖ్యము), యోగము (కర్మ) నను రెండునిష్ఠలనే యుపన్యసించి వానిలోఁ గర్మయోగనిష్ఠయొక్క సిద్ధికొఱకు నుపాయములు, సాధనములు, విధులు, లేక, మార్గములు నేవియో చెప్పుచు(గీ.౭. ౧), నవ్యక్తోపాసన(జ్ఞానమార్గము),వక్తోపాసన(భక్తిమార్గము) యనునవి యన్నదమ్ములవలె పూర్వాపరములై నడచివచ్చుచున్న రెండుసాధనములని చెప్పియారెంటిలో నవ్యక్తోపాసన క్లేశమయ మగుటచే, వ్యక్తోపాసన, లేక, భక్తి యనుసాధన మధికసులభము (అనఁగా: ఎల్లవారికి నాచరించుటకుఁ దగినట్లున్నది) అని చెప్పఁబడినది. "తుజ ఖ్హావాఆహేదేవ తరి హా సులభ ఉపాయ" (గా 300౨)—అనియే యీవిషయమున గీత చెప్పను. ప్రాచీనోపనిషత్తులలో జ్ఞానమార్గమే విచారింపఁబడియున్నది.మఱియు శాండిల్యాదిసూత్రములు, లేక, భాగవతాదిధర్మములును భక్తిమార్గముయొక్క మాహాత్మ్యమునే స్తుతించుచున్నవి.కాని జ్ఞానమార్గభక్తిమార్గములకు సాధన మను సంబంధముచే నధికారితారతమ్యమును బట్టి భేదమును జూపి రెండింటికిని తుదను నిష్కామకర్మతో నైక్యము చేయుట

యను కార్యము గీతలయందువలె సమబుద్ధితో, నేయితర ప్రాచీనధర్మగ్రంథము నందును చేసినట్లు స్పష్టముగఁ గాన్పింపదు.

సర్వభూతములయం దొకపరమేశ్వరుఁడే యని యీశ్వరస్వరూపముయొక్క యథార్థమును, ననుభవాత్మకమయిన జ్ఞానము గలుగుటకు దేహేంద్రియధారులైన మనుజు లేమి చేయవలసినదియు, పైన చెప్పిన ప్రకారముగ విచారించితిమేని, అనాదియు, ననంతము, ననిర్వాచ్యము, నచింత్యము, 'నేతి నేతి' యను వాక్యములచేఁ జెప్పఁబడునదియు నగు నీపరమేశ్వరస్వరూపము శ్రేష్ఠమయిన దయినను నది నిర్గుణము, అజ్ఞేయము, అవ్యక్తము నగుటచే మనకు ననుభవములోనికి వచ్చినప్పు డుపాస్యుఁడు, నుపాసకుఁడు నను నీద్వైతభావ ముండక పోవుటచే నుపాసన యచ్చోనుండి యారంభింపఁబడుటకు శక్యము కాదనియు, నది సాధ్యము గాని, సాధనము కాదనియుఁ దోఁచును. మఱియు తద్రూపమగు నద్వైతముయొక్క స్థితి నొందుటకు నుపాసన యనునది యుపాయము గావున, నీయుపాసనకొఱకై యేవస్తువు కైకొనఁదగినదో యది సగుణముగనే యుండ వలసివచ్చును. సర్వజ్ఞుఁడు, సర్వశక్తియుతుఁడు, సర్వవ్యాపియు, నిరాకారుఁడు నగు బ్రహ్మముయొక్క స్వరూప మటు లున్నది. అనఁగా సగుణముగ నున్నది. కాని యది కేవలము బుద్ధిగమ్యము, అవ్యక్తము, (అనఁగా: ఇంద్రియములకు నగోచరము) అగుటచే నుపాసన నొనరించుట క్లేశమగును. ఈయుపాసనకొఱకు పరమేశ్వరునియొక్క యీరెండుస్వరూపములకంటె, నేపరమేశ్వరుఁ డచింత్యుఁడును, సర్వసాక్షియు, సర్వవ్యాపియు, సర్వశక్తియుతుఁడును, జగదాత్మయు నయి మన మాతనితో మాటలాడునట్లు మనతో మాటలాడునో, మనపై మమతను జెందునో, మనకు సన్మార్గమును జూపి సద్గతి నిచ్చునో, యెవరిని మనము మనసంబంధమైనవాఁ డని చెప్పుదుమో, మనయొక్క సుఖదుఃఖముల నెవరికిఁ దెలియఁ జేయవలయునో, యెవరు మనయొక్క యపరాధములను క్షమింతురో, నేను నీవాఁడ ననియు నీవు నావాఁడ వనియు మన మెవనితోఁ జెప్పుదుమో, యెవఁడు మనలఁ దండ్రివలె రక్షించునో, తల్లివలెఁ బోషించునో, లేక, "గతిర్భర్తా ప్రభుః సాక్షీ నివాసః శరణం సుహృత్" (గీ. ౯. ౧౮)—నాయొక్క గతి, నాకు పోషణకర్త, నాకు ధని, నాకు సాక్షి, నాయొక్క నివాసమునకును నాయొక్క విశ్రాంతికిని నివాసస్థానమో, నాయొక్క కడపటి యాధారమును మూలస్తంభమును, నాయొక్క స్నేహితుఁడును, కింకరుఁడునై యుండెనో, పిల్లవానివలె చే

నెవరిని ప్రేమతోడను, లాలనతోడను జూతునో, యట్టి సత్యసంకల్పుఁడును, సకలైశ్వర్యసంపన్నుఁడును, దయాసాగరుఁడును, భక్తవత్సలుఁడును, పరమపవిత్రుఁడును, పరమోదారుఁడును, పరమకారుణికుఁడును, పరమపూజ్యుఁడును, సర్వసుందరుఁడును, సకలగుణనిధానమును, లేక, సంక్షేపముగఁ జెప్పవలసివచ్చినచో సగుణుఁ డనియు, ప్రేమగమ్యుఁడనియు, వ్యక్తుఁడనియు (అనఁగా: ప్రత్యక్షరూపధారి యనియు), సులభుఁడు నగు పరమేశ్వరుఁడే మనుజుని యొక్క భక్తికొఱకు స్వభావముగనే యవతరించుచున్నాఁడని, యేధర్మముఁ జూచినను గాన్పించుచున్నది. మూలమునందు 'ఏక మే వాద్వితీయం' అయిన పరబ్రహ్మము, ప్రేమయు, శ్రద్ధయు మొదలుగఁ గలిగినమనోమయములగు నుపనేత్రములచే మనుజులకు గోచర మగును. కడపట చెప్పఁబడిన రెండువిధములయిన స్వరూపములనే వేదాంతశాస్త్రమునం దీశ్వరుఁడని యనుచున్నారు. "పరమేశ్వరుఁడు సర్వవ్యాపి యైనను పాండురంగమూర్తియు, విఠోబాయును నేల చిన్నమూర్తులుగ నున్నారు?" అనుప్రశ్నమునకు "హరితుకామ్హాణె అవఘా ఏకలా, పరిహోధావలా భక్తసారీ." "ఒకహరియే యంతటను వ్యాపించినవాఁడుగను, సర్వసముఁడుగ నున్నాఁడు; అయినను భక్తికొఱకు ఆభగవంతుఁడు కొద్దివాఁ డగుచున్నాఁడు"—అని తుకారాంబువాగారు సమాధానమును జెప్పిరి (గా. ౩౪. ౭). ఆసిద్ధాంతమే వేదాంతసూత్రములయందు వ్రాయఁబడినది (౧. ౨. ౭). ఉపనిషత్తులలో నేయేస్థలములయందు బ్రహ్మోపాసన వర్ణింపఁబడినదో యాయాస్థలములయం దెల్ల ప్రాణము మనస్సు మొదలగు సగుణవస్తువులును, నవ్యక్తవస్తువులును మాత్రమే నిర్దేశింపఁబడక యొకానొకప్పుడు సూర్యుఁడు (ఆదిత్యుఁడు), లేక, యన్నము మొదలగు సగుణము లగు వ్యక్తపదార్థముల యొక్క యుపాసనయుఁ జెప్పఁబడినది (తై. ౩. ౨. ౬.; ఛాం. ౭). మఱియు శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తునందు "మాయాం తు ప్రకృతిం విద్యాత్ మాయినం తు మహేశ్వరమ్"—"ప్రకృతికి మాయ యని పేరు గాన, నామాయకధిపతి యగువాఁడే మహేశ్వరుఁడు" (శ్వే. ౪. ౧౦) అని యీశ్వరలక్షణము చెప్పినపిదప "జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః"— "ఈదేవుని తెలిసికొనె నేని సర్వపాశములనుండియు ముక్తుఁడగును (౪-౧౬) అని యనేకస్థలములయందు గీతలయందువలెనే సగుణుఁ డని చెప్పఁబడినది (గీ. ౧౦. ౩.). ఉపాస్య బ్రహ్మముయొక్కచిహ్నము, ఆనవాలు, అవతారము, అంశ, లేక ప్రతినిధి యని పేర్కొని యుపాసనార్థమై యావశ్యకము లైన యీనామరూపాత్మకములగు వస్తువులనే వేదాంతశాస్త్రమునందు